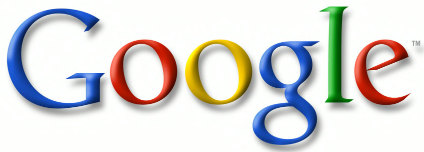
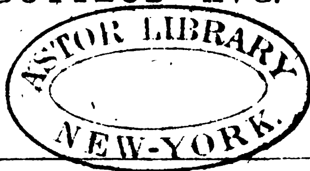

1. No subject

AMMIANI MARCELLINI
QVAE SVPERSVNT

CVM NOTIS INTEGRIS
FRID. LINDENBROGII,
HENR. ET HADR. VALESIORVM
ET IAC. GRONOVII
QVIBVS
THOM. REINESII QVASDAM ET SVAS
ADIECIT
IO. AVGVSTIN. WAGNER

EDITIONEM ABSOLVIT
CAR. GOTTLOB AVG. ERFVRDT

TOMVS PRIMVS

LIPSIAE CIↃIↃCCCVIII.
IN LIBRARIA WEIDMANNIA
LONDINI APVD I. PAYNE ET MACKINLAY
ET W. H. LVNN

IN
AMMIANVM MARCELLINVM
NOTAE INTEGRAE

FRID. LINDENBROGII
HENR. ET HADR. VALESIORVM
ET IAC. GRONOVII

QVIBVS

THOM. REINESII QVASDAM ET SVAS

ADIECIT

IO. AVGVSTIN. WAGNER

EDITIONEM ABSOLVIT AC NOTAS PASSIM ADDIDIT
CAR. GOTTLOB AVG. ERFVRDT

TOMVS PRIOR
AD LIBR. XIV — XXII.

LIPSIAE CIƆIƆCCCVIII.
IN LIBRARIA WEIDMANNIA
LONDINI APVD I. PAYNE ET MACKINLAY
ET W. H. LVNN

LECTORIS.

Ammianum Marcellinum perpetuo illustratum Commentario edere constituerat Ioannes Augustinus Wagnerus, Vir desideratissimus, quum, absoluto paene opere, caussis quibusdam iisque non levibus, quas enumerare nihil attinet, ab illo dimoveretur consilio. Neque tamen multo post, monitus ab amico, ut quas Gronoviana editio, rarissima illa, complecteretur, virorum doctorum animadversiones integras exhiberet, suis adjunctis observationibus, ad scriptorem sibi dilectissimum reversus est, initaque de libro redimendo cum Weidmannianis pactione id sibi

putavit faciundum, ut non modo Commentarium, addendo, tollendo, ad mutatam editionis rationem accommodaret, verum etiam loca ſcriptorum a ſuperioribus interpretibus pro illorum temporum conſuetudine admodum leviter excitata curioſius indicaret, adſcripto fere capitum, et ſicubi opus eſſe videretur, paragraphorum numero. Atque ex hoc quidem genere plurima ipſe extremo vitae tempore profligaverat, in retractando autem Commentario non ultra Lib. XIV. progredi licuit. Aucta enim in dies virium imbecillitate instantem praeſagiens mortem, uti de aliis rebus quam diligentiſſime ſtatuerat, ita ne, ſi quid ſibi accidiſſet, deſtitutus jaceret Ammianus ſuus, pro eo quo me complectebatur amore me ſibi hoc in opere ſucceſſorem eſſe voluit.

Supereſt igitur, ut paucula quaedam, quae ſcire lectorum intereſſe poſſit, ipſius Wagneri juſſu adjiciamus. Huc referendum eſt primo, quod, qui ex Gronovii aetate in Ammiano vel corrigendo vel illuſtrando ver-

ſati ſunt, eorum labores, quotquot ad manus haberet, conſuluit atque in uſum ſuum convertit: quibus copiis ineditae acceſſerunt Reinesii obſervationes a Chriſt. Godofr. Müllero, Scholae Cizenſium epiſcopalis Rectore meritiſſimo, perhumaniter transmiſſae. Neque in aliorum commentis acquieſcendum ratus ipſe quoque nonnullorum corruptelam locorum ſanare ſtuduit, ea tamen uſus moderatione, ut ſuas non magis quam alienas correctiones temere in textu reponeret. Denique gratiam ſe ſperavit a lectoribus initurum, ſi, quantum in ipſo ſitum eſſet, eorum proſpiceret commoditati. Quod cum factum eſt diſpertiendis in paragraphos capitibus, quorum tantae nonnulla ſunt longitudinis, ut duodecim et plures etiam paginas occupent, tum eodem conſilio Indices adjicere placuit duos, alterum hiſtorico-geographicum, alterum, qui pertineret ad Imperii Romani ſtatum aulicum, civilem et militarem, qualis Ammiani temporibus fuit. Ille et auctior eſt et emendatior eo, quem Gronoviana ſubnexum ſibi habet edi-

tio, hic ad exemplum Erneſtiani Indicis Dignitatum, quam appellationem ut minus commodam noluit retinere, novo ſtudio et proprio iudicio confectus.

Vale, Lector, et fave. Scr. Merſeburgi d. XXIV. April. cIↃIↃCCCVIII.

M. CAR. GOTTLOB AVG. ERFVRDT,
Gymnaſii Merſeburgenſis Conrector.

IAC. GRONOVII
AD
COSMVM III
MAGNAE ETRVRIAE DVCEM
DEDICATIO.

Eam indicavi esse Ammiani Marcellini rationem, ut sui pariter et mei animi interpres ire posset, ac congesta in utrumque beneficia fatendo publice ac memorando in Principale Auditorium Tuum perferre iustam reverentiae privata religione hucusque cultae significationem. Haec votorum, quae per complures annos coacervavimus, summa; haec spes, cui iamdiu imminemus, etsi magnae felicitatis capax, tamen eo minus improba, quod infinitam salutaris dexterae Tuae benignitatem experti coram et admirati, ne nunc quidem ab ea adoranda nos remotum iri pro pietate nostra credimus. Utique hic ille vir est, qui non in ipsa vitae actione tantum sequutus exempla veterum vicinae Tuae Romae civium, sed etiam in hoc sermone, qua licuit, presse adhaerens optimorum vestigiis, earum rerum nobis reliquit planam historiam, quae quum sint dignissimae cognitu, tamen earum magna pars aut penitus nunc esset ignota, nisi ipse intercessisset, aut non nisi tenuibus et invalidis coniecturis per quorundam potius allusiones, quam narrationes

ſpectanda. Caeterum incredibile dictu eſt, quemadmodum ante hoc ſaeculum nimis inſigni foedatus caligine et fere in perpetuam valetudinem lapſus lingua ſimul et ſententia infeliciter titubaverit, dum quod aerugo vetuſtatis aut exedens obſcuraverat aut intervertens ab conſpectu amandaverat, alii ſuo potius tactu quam ex legitimis monumentis replent et infulciunt, miſerrima lancinatione Ammianum torquentes. Nec ab eo contagio refici potuit, niſi hoc ipſo demum ſaeculo; in cuius exordio, petita velut medicina ex eadem regione, unde tantum non omnia doctrinae inſtrumenta lucem hauſerunt, felice Tua, Clementiſſime Princeps, Etruria, purgatior exire coepit. Tunc quidem eius cauſa non tralaticie aut leviter acta eſt, ſed prudenti conſilio et induſtria memorabili. Nam ne unius tantum ſe crederet arbitrio, verum quoscunque advocaret ad lectionis antiquae repetitionem, ſuspenſa in propatulo tabula, quae excerptas mirabilis in Regia Tua chirographi et ſingularis fidei notas exponeret omnium conſpectui. Sic falſus iſte et evulgatus cento, qui univerſam auctoris manum illepide ſuppoſuerat et turbaverat, diſceſſu et varietate admodum conſpicua ſignabatur ferme pudorem iniiciens eruditis hominibus, ut ſanctius et lenius in Ammiano conſulere conantes incenderent animum ad inventionem latentis. Hoc vexillo inde primum ſublato, quum adhuc eſſet in exſpectatione recipiendi ab eadem manu melioris nitoris, interceptus in alia terrarum plaga, ad Sequanam detentus et poſſeſſus, non aliter quam ipſe quondam illic depreſſus Iulianus Caeſar, nequivit ingenua libertate uti. Quaecunque enim cura, et illa ſane, quod negari nequit, peregregia, iſtic eum poliverit, opinari fas eſt non deſiiſſe eum anhelare et fere quiritando poſcere, ut permitteretur gratias agere loco primae poſt magnam longam-

que vexationem restitutionis suae non tantum arbitro, sed etiam auctori. Neque dubito nunc eum id tanto instantius ardere et flagrare, ut illud celebre eruditionis bonae archivum S. Marco dicatum duce Lindenbrogio adiens salutet ea mente, qua naufragus servatorem suum, quoniam post tot annos videt illi praeesse Eum, qui sicut putat suae fidei esse cavere, ut providentia et benignitate sua pergat constare ei loco iusta sanctitas simul et exemplaris antiqui custodia, ita hereditariae suae clientelae simul et tot aliorum ex antiquis ingeniorum caerimoniam non sit aversaturus.

Si verum fateri licet, hoc id ipsum est, Domine, quod acerrime concupivi; hoc, quod amore Ammiani intelligere expeto: et si ita sub hac umbra admittar, ut fruar desiderio imae mentis meae ad revelandam Serenissimae Celsitudini Tuae voluntatem diu indebite occultatam, summam felicitatis meae tetigero. Gero enim pectus non ficto aut fatuo furore, non Delphici cuiusdam caloris vecordia, sed Tuo, Optime et divinitus ad bene merendum de generis humani optima parte constitute Princeps, tam praesenti efficacique in me numine, Tua indulgentissima munificentia anhelum inflatumque. Hanc gratissime mihi incumbentem vim, et non comas, sed concepta sancte vota iactare effarique compellentem si non excutere, utique lenire hac aperta professione spero, ut in isto religioso tot pie faventium linguarum concentu, quae continenter se ad Tuos, Princeps Benignissime, tholos ab omnibus undiquaque Musis mittitur, sibilum murmurque minimum, sed castissima meditatione nuncupatum proferam.

Deprehendebam ita comparavisse secretam fati vim, ut antiquitati Romanae Graecaeque, hoc est, maximae parti earum rerum, quibus connexa et

colligata est politura nobilium animorum, plurimum per omnes aetates contulerit Etruria Tua. Graecos vero in primis, immenso quodam humanitatis cognoscendae studio instinctos semper homines, quum per reliquam Italiam multiplices se effunderent, versus eandem Etruriam Tuam progredi, illic colonias condere, et non tam sua instituta illuc inferre, quam Genio quodam telluris fausto eos allicefacienti se committere et ab illa regione plenam elegantiae suae culturam petere mirabiliter laetatos videbam. Quae quidem quum sint sic vetusta, ut universus tamen quorumcunque saeculorum ordo circumferat eorum experientiam; tum animadvertebam nostris temporibus ita constitutum esse, ut instrumenta huius iucundi laboris, libros nempe et quidquid eorum sive per Graecos et Graeci sermonis interpretationem, sive per ipsos Italos et Latinam linguam ad memoriae veteris custodiam residuum nobis est, unica Etruriae Tuae cautela et fotu ab internecione vindicatum esse. Etenim Deo auspice illud assecutus eram, ut profectus meos negarem includi intra unius, ut solent, septi satis arcti metas, sed libere spatiando optarem mihi non ignota esse, quae per tot centenos annos in tanta licet iactura omnis munditiae, tot barbarorum vastationibus, tot tyrannorum, quos ante omnia contra bonos libros potestatem suam omnem permisisse legimus, aerumnosis imperiis, non sine coelesti cura servatum tantis laudibus ab nostrae et praecedentis aetatis viris doctis efferri observabam. Harum rerum consideratione et ipse excitatus, nec ex muto sanguine me provenisse cogitans, tota iuventute mea flagraveram in illud imperii Tui penetrale velut sacris rebus secedere, et quum annis id ipsum hortantibus facultas non deesset, quasi Deo monstranti me concessi. Quae illa fuit hospitalitas Musarum Etruscarum? quae illa vita mea? quam

ſuper omnem opinionem literata iſtius temporis ſtudiorum agitatio? Quum, ut vere dicam, ſtudere demum didici, hoc eſt, animadvertere, quid is, qui feliciora et his reconditis libris inſtructiora loca ſequitur, intereſſet illo, qui domi habitans ſatiare ſe poteſt ſola contemplatione eorum, quae ab typographis accipit, ultra horum aetatem nihil penſi habens. Iſta illa calamitas eſt, quae in his quidem terris nimias ruinas edit. Hinc aliquid ex iuſto admirari, hinc verum probumque et fortunas fataque negotii, quod tractamus, recognoſcere prohibemur. At ibi in ſingulas horas licebat contemplari, quam vane et incondite ab occidentali Alpium latere a me tractata eſſent, et ab omnibus etiam aliis, quin et cum maxime tractarentur antiqua ſcripta ab maximis ingeniis ad poſteritatem prodita et tantarum impenſarum praeſidiis per manus ſparſa. Quanta cura nomino illos dies, illos feſtiſſimos dies, quibus Herodotum coepi intelligere ſimul et ab nullo intelligi cognovi? O venerabilia iſta momenta, quae mihi Polybium, Arrianum, Aelianum, Dionem Caſſium aperuerunt, quos omnibus aliis clauſos noram! Quam fauſtae illae horae, quibus Aeneae, Hierocli, Artemidoro operam dare potui, ut ipſos aperte plana voce ſermocinantes narrantesve audirem? Tunc mihi ad liquidum dulcis fui. Tunc imaginari potui ad iſtam abſolutionem vitae, quam ſapientis eſſe ſtatuebant, me propinquaſſe, quum nullis umbris aut tenebris cognitionem eius, quod antehac inſcrutari arcebar, vetantibus liceret perfectam Gratiarum omnium Venerumque, quibus audieram referta eſſe ſtudia, amoenitatem affluenter haurire, et oculos ſimul manusque ac pedes paſcere peragrando illa tam nobilitata ſcriniorum S. Laurentii ſpatia. Quid quum occurreret illa turba variarum rerum tantopere profutura, ſi non lateret, quas nec fando

indicari audiveram, nec appellationes unquam perceperam? Haec profecto quum partim adſpicere et recenſere, partim in alias chartas coniicere chirographo meo liceret: nonne iure opinabar Idaeorum Dactylorum nomina notitiae meae adfundi? Eorum maieſtate vitam ab terroribus ſervari immerito et fatue ſtatuebant gentiles. Ego vero tum non magis praevidi, quam poſtea expertus ſum in illis tranquilli otii, in illis arcanae ſapientiae, in illis vitae convenienter agendae et principia et profecto firmamenta eſſe. Equidem in iſta proluſione adeo me haec explebant, ut omnium aliarum rerum immemor in novos verosque non Heſperidum, ſed Copiae ipſius aut Minervae Paciferae hortos delatus frui tam ſancto nominum et laborum priorum conſortio geſtirem, ſingula ſcrinia velut altaria totidem altitudini ingeniorum ab Divis Heroibus Mediceis dicata ſpectans, inter quae tanquam Brachmanum aliquis, ut ipſe teſtatur hic ſcriptor, ſpatiatus et operans nihil morarer alias cauſas, ob quas peregrini Italiam viſitant. Quin etiam potuit hic adfixus illi auguſto Camoenarum receptaculo animus Celſitudini Tuae placere; utque nutriendo propagares, Domine, hanc adſiduitatem meam, et quidquid tacito ſeceſſu colligerem, in uſum aliquem referretur, qua non auſpiciorum Tuorum felicitate, quibus non munificentiae experimentis me ſuccinctum vivere iuſſiſti? Quae quum et immenſa fuerint omnia, numerumque et ſermonem meum excedentia, tum in eis ut ſemper recordatione exſulto, ita nunc verbis etiam indulgendo luderem, niſi, dum id paro, ſentirem me moeſto quodam aculeo pungi, memorans et conſiderans non modo quam Tua Sereniſſima Celſitudo me locupletarit, ſed ſimul quod iis ereptus ſim. Et tamen confirmata contra confuſionem mente quotidie et loquor et memoro, et quae uſui, quae ornamento ex

Etruria Tua mihi evenerunt, tanto promptius proniusque refero, quod etiam aliena identidem ſcripta hanc memoriam ubique inculcent profitentia eandem ſuam ex Etruria laetitiam; in quibus vel praecipuus exſtabit ſemper hic Ammianus Marcellinus, qui ad notionem quoque meam poſt tot alios pertinere ſe ratus, auxiliatricem Florentiam ſingulis paginis loqui et cum voluptatis multo ſenſu iactare per octoginta annos duravit, nulla unquam intermiſſione ne poſthac quidem deſtiturus. Propterea dum uterque ſic obligatus quaerit officium facere, ad aram Clementiae ac Benignitati Tuae Sereniſſimorumque Maiorum Tuorum ab tot ingeniis illic ſervatis erectam et tam bene utiliterque ſibi cognitam hic ipſe Ammianus in Cyri preces effuſus rogat, ut accipias ΤΑΔΕ ΚΑΙ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΑ ΠΟΛΛΩΝ ΚΑΙ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ: et ego hanc, quam ipſe nobis vitae, indolis et rerum ab ſe in Aſia et Europa peractarum reliquit effigiem, prout fieri licuit, nunc mea etiam manu politam Celſitudini Tuae conſecro ex officio iuſto, pioque et debito, ex animo quem largitate liberalitatis, quem tantis affluentiſſimae prolixitatis exemplis addictum devotumque Tibi feciſti; Deum venerans, ut omnibus rebus felix aeternum Fortunam adeo conſpecti Imperii Etruſci domeſticam habeas, videasque Mediceam gloriam excelſiſſimis laudibus ſuffragatione ipſius Dei illuſtratam quotidie magis magisque vigere et floreſcere. Lugduni in Batavis a. d. XIV. Kalend. Decemb. CIƆIƆCCLXXXXII.

IAC. GRONOVII

PRAEFATIO.

Quum ex Ammiano Marcellino magna et crebra oblectamentorum caussa citeriori vitae meae acciderit, libens feci, ut haec nostra familiaritas innotesceret publice, et velut ad vicem reddendam partes aliquot horarum nunc mearum, quas ille plurimas antehac refecerat, illi concederem, eo consilio, quo nitentiora et speciosiora exstarent residua historiarum eius volumina. Hoc illi videbar debere, viro, in quo cernebam propositum contra sua saecula magnificum et excellens. Etsi enim quae alii de eo scripserunt, nec mea faciam, nec advertere velim, et in ista ominum praesagiorumque fallacissimorum observatione omnia alia mallem; videam quoque in illo esse aliqua nescio qui felici nostrae politurae nonnimis congrua: tum adverti refert eum vixisse isto tempore, quo Latina studia vix fuisse dici oportet, aut omnia arctabantur angustiis epitomarum, hoc est, degeneris inertiae socordia, et illam urbem, quam Aeternam laudat, Venerabilem et virtutum omnium domicilium, obsidebant aerumnosae et exsecrabiles ineptiae omni vigore animi pessumdato, et nihil istic ad priorem magnificentiam. Quod si quos mens melior tamen eveheret, quidquid id erat, ad blanditias auribus principum praebendas modo adhibuisse cernimus. Tali noster tempore quid magis mirer, utrum sustinuisse mente concipere tam nobilis ac diuturni la-

boris opportunitatem, an etiam ſubire alacriter et exſequi? neque id ita, ut videri queat temere effudiſſe aut inconſulte proſiluiſſe ad hoc munus, ſed mente Herculeo ſtudiorum robore bene et diu firmata, et ad hanc efficaciam circumſpecto iuſto et, ut ipſe loqui ſolet, impetrabili apparatu. Ille ſine dubio multum diverſus ab reliquorum ſimul militantium otioſa imperitia, ſub pellibus tempora diſtinguendo in certas operas, et ubi res poſcebat, Martem; ubi quies dabatur, Palladem aemulando, et occaſione praeſidiorum variarumque expeditionum, regiones, gentes, mores, hiſtoriam priſcam et ſui ſimul temporis perdiſcendo, exemplum veteris Romani ſive militis ſive ducis ne inſtante quidem praelio ſtudia Graeca perinde ac Latina omittentis retuliſſe ſibi placuit, ut hinc ſecus aut recte facta vel Principum ipſorum vel Optimatum valeret conſulta ratione aeſtimare: incolasque Romani imperii vel ultimo hoc ſpecimine veteris ingenii admoneret gloriae et moris maiorum, ut in profundo otio ſcirent aliorum ſcripta aeque ac Iuvenalis et Marii Maximi contrectanda eſſe; ſimul hortaretur, et in calamitatibus tam praeſentibus, quam gravioribus poſt venturis ſolatia adferret ſtimulandis animis, ne antiquitatum ignari facile deſponderent, utque ad priſcam tuendae patriae fortitudinem revocarentur. Hoc res ipſa fatetur, et palam tota eius ratio clamat. Adeo nihil indignius potuiſſe pronuntiari exiſtimo, quam quod nupera Pariſina praefatio edidit, Ammianum denique, quum poſt ſacramentum hanc rem arripere cogitaret, tum demum ut miles quondam ac Graecus Latinae linguae ac hiſtoriae Romanae magis adſueſceret, Catonem maiorem vel Cenſorium, Caeſaris commentarios, Salluſtium, M. Tullium Ciceronem diligentiſſime legiſſe. An quia natus et educatus Antiochiae fuit, ubi et Gallus Caeſar dicitur veſperi per tabernas

palatus et compita quaeritasse Graeco sermone, et hinc Graecum se vocat, in ea urbe tunc non erat usus Latinae linguae? aut an Romae tunc ita utique loquebantur, ut nunc scribit Ammianus, ex illis barbaris, quae illuc influxisse ipse in his libris annotat nominibus, plurima corrupta fuisse innuens? Fuit Graecus, sed utique fuit ingenuus, ut se ipse describit, ac bene natus, ut Henricus Valesius, nescio cur etiam de vitio eorum, qui provecta iam aetate ad studia se conferunt (quod utique ipse nescivit) aliquid iactans probat, et hinc cur non ad utriusque linguae peritiam educatus? unde quanquam Graecum se dicat aliquoties, tamen libro XXII cap. 9. §. 7. scribens *quod cadere nos dicimus*, non se eiurare Romanam demonstrat originem. Quasi non operosa moles, varietas rerum, series historiae per tot plagas terrarum euntis, sincera fidei ac veritatis cautela, ipsa magni animi declaratio, in his scriptis mirabiliter elucentes, immo ipsa loquutio si non optimi saeculi et commatis, utique sic elaborata, ut pateat non temporariam ac repentinam tunc fuisse, non brevi puncto arreptam, sed cui ab longo tempore melioribus incumbendo adsuerat, ferme enuntians universo bellicae vitae tempore suas occasiones in variis commoditatibus laxatisque auctorem secrevisse, quas serio impenderit sibi, ut iam tunc forsan commentarios, postea quandoque dilatandos et venustius facundiusque ornandos, sensim collegerit. Ita per militiam consummatus, ne digressus ad larem tranquillum periret otio, aut ut alios fecisse tunc Romae ostendit, multa placentia aut aliena referendo in circulis tempus tereret ac pleraque falleret, integritatem animi scrupulosa historia scribenda declarando, maluit agere causam posteritatis.

Unde sane etiam dignus erat, ut in hoc fretensis Oceani accola populo, quem nonnisi de meliore

nota novisse se ostendit, Batavos et fere perpetuo una cum his tendentes Erulos, etsi regionibus et origine discretissimos, virtute tamen et militari gloria convenientes iunctim memorans, cederetur ad cognoscendam propinquioris temporis, prout facultatem praebet, rationem, et multiplicia supplementa tirociniis exercituum Romanorum ex his brevibus regionibus, quae inde quoque exinanitae tandem fuere, petita ad suffulciendas ubique ruinas labantis imperii. Hic, inquam, merebatur publicari (et iam olim aliorum eandem constat fuisse sententiam) Ammianus ille, non nudus ut quondam et multitudine foedissimarum sordium oblitus, sed quanto ornatu fieri poterat, vestitus et purificatus. Quod certe nostro saeculo contigit, quo historiam illam praeclari duoviri tanta castitate versaverunt, ut quum ineunte etiamnum eo nonnisi confusa quaedam ingenuitatis suae lineamenta praeferret, vel potius ex male commixtis quibusdam literis haberet compositos versus incantamenta anilia et incongrue quaedam mussanda magis, quam articulatam bonae mentis expressionem et sententiam humanam continentes, nunc egregie sese ipse cognoscat, et instar redivivi phoenicis aut exsulis renati post tredecim saecula ostentet. Itaque horum memoriam adoro, et cum perutili et peregregio emolumento evulgatas lucubrationes exosculor. Has cedro dignas, has refertas bonis studiosorum adiumentis et varietatis in docto homine flagitandae specimen praeferentes, has denique ad eruditionem, sapientiam et eloquentiam semitas planissimas, et unicas censeo, et quod in me est, expertus sum. Sic quum tota aetas mea saepe gratias egerit Friderico Lindebrogio et Henrico Valesio; tamen gratulatus plurimum fui huic scriptori simul et ipsis commentariis, quum ante decem annos Parisiis omnia ab Valesii fratre instaurari non sine eximia accessione

intelligerem; quippe quod non dubitabam, quin et ex codice antea non viso melius aliqua procederent Ammiano; et ipsa commentaria ab secunda manu, quam per tot annos ab auctore nunquam earum immemore acceperant, perpolita et aucta exspectabam. Quod utrumque egregie praestitum postea cum gaudio vidit mecum et agnovit universa cohors, quam sanctior Minerva detinet. Atque hinc potui librario auctor esse, ut curaret multiplicata quocunque modo istius editionis exemplaria in officinis his exstare. Sed quum ille huc me adigeret, ut aperirem, an non aliqua illic possent meliora conspici, idque si posset a me potissimum contenderet fieri, debui cum illo agere simplicius, quod nunc apud te, mi lector, repetam, ut scias, quibus in partibus aliquid in nitidissima illa editione potuerim desiderare, et spernere ut nimis gloriose ab Hadriano iactitatum, istam editionem cunctarum priorum editionum bona complecti, earundem vero vitiis carere, ut scribit in fine suae praefationis.

In primo non potui ignoscere Hadriano, quod quum alia chartae forma, alio conspectu et situ notarum uteretur, quam usus fuerat frater Henricus (cuius notae procusae sunt singillatim post absolutum Ammiani contextum, et qui citationes variorum locorum hinc accommodaverat ad illius ipsius editionis paginas, ut fieri decebat) hic eosdem numeros passim reliquerit, quum et charta non sit τετράπτυχος, et plane materia ab illis numeris et scopo Henrici abhorreat, longe aliud ac diversum in istis allegatis paginis continens. Unde fit, ut quoties (idque contingit infinitis locis) in notis Valesianis fit citatio alicuius loci ex Ammiano, toties nugaci naevo se inquinet. Quam enim foedum est, quum editionis Parisinae pag. 49 ponatur Valesiana nota, in qua scribitur [Vide Marcellinum infra p.

31] quod ibi fit in nota ad voces *Galli periret avunculus*, quum ea pagina iam tantopere antecesserit? Nonne indecorum est, quod in illa editione scribitur libro XXVII cap. 5 pag. 484 ad vocem *Mysia* [de qua Marcellinus in lib. XVII pag. 140]? quum ista pagina ibi incurrat in librum XVI; tanto indecentius, quod Henricus in editione sua recte citaverit pag. 104. Etsi profecto hac in re non modo negligenter fuerit apparata ista editio; sed etiam intolerabiliter quodammodo audax, nescio cuius interventu, ut saepe citatio ab Henrico immissa, nuper fuerit deleta et omissa. Sic quum scribit Henricus in sua editione pag. 399, quae incidit in principium libri XXX, ubi ostendit *inexplicabile* subiectum pro *inexpiabile* [Idem error lib. XV pag. 35 insedit] inde posterior haec editio pag. 585 quintam vocem cum postremo numero expulit: item in nota sequente de τῷ *cuppediae* quum notet Henricus [hic et in lib. XXVI pag. 311] voluit frater tantum edi [hic et in lib. XXVI]. Nec adverti, nisi semel mutavisse, nempe in libro XXXI cap. 12, ubi notabat Henricus de verbo *recingi*. Certe mutare debuerat vitiosum illud, quod occurrit in nota ad libri XXVIII cap. 3 pag. 525 voces *In locum Valentis Iovini*, ubi scribit Valesius [Movet me locus, qui est in p. 370] ubi nihil est quod ad hanc rem facit, et pagina 307 incurrit in locum libri 25, quem citavit; ut nesciam, quid velit.

Secundo occurrebant in Valesianis commentariis aperti quidam errores sive typothetarum sive ipsius scribentis; quos quum iure sperarem emendatos esse, aut saltem signo aliquo demonstratos, tetrum in modum deprehendi illic non modo relictos veteres, sed novos accessisse. Sic libro XV cap. 4 §. 4 de finali libramento apud Henricum nominatur Antonius Loisellus, in nova Parisiensi Antoninus. Sic libro XXXI cap. 13 §. 1. ubi notatur de

Equitio, nunc primum ex chirographo Henrici additur [*Atque ita citat Crispinianus in fastis*]. Libro XXIII cap. 5 §. 13. citat Henricus verba *Interpretes arcessit*, et notat [Lege *arcessiti interrogatique*, ut habet Editio Augustana]. In quo falsus fuit Vir optimus. Legitur enim clare in ista editione *accersiti*. Quod tanto notabilius, quia Hadriano ibi placuit addere, in codice Colbertino sic legi.

Libro XXI cap. 10 §. 3. Hadrianus novam notam fratris protulit ad verba *in angustias tumidosis collibus desinentes*, ubi diversa confudit in unum. Nam omnia illa verba [Apud Nicephorum in libri 9 capite 13 legitur σούσανις non multo melius quam apud Socratem, ex quo id Nicephorus exscripsit. Unus Philostorgius in libro III recte nominat Σούκεις Ἄλπεις: sed Nicephorus et heic quoque Σουσάκεις praetulit] non pertinent huc, sed ad praecedentem notam de Succis, et illuc relata volebat Henricus, quacunque etiam paginae parte notaverit.

Libro XXII cap. 8 §. 34. sunt Ammiani verba *immolantes advenas Dianae, quae apud eos dicitur Oreiloche*, ad quae aliquid notans Henricus, scribit inter alia [ipsam autem Iphigeniam sacerdotem sua Tauropoli constituit] in quibus sententia nulla est: nec tamen sustinui quidquam mutare, quum potuerit aliqua mutavisse Henricus, quae perperam sunt publicata. Attamen in editione ipsius Henrici erat *sacerdotem Dianae Tauropoli*, idque cum laceris Antonini verbis affatim congruit. Contra non potui non corrigere, quod in nova fratris nota ibidem ad libri eiusdem cap. 16 §. 20. voces *Hic primum homines ad v. religionum incunabula pervenerunt* ex Eusebio profert sic Hadrianus, Ας πρῶτοι μερόπων ἐπ' ἀπείρονα πρῆξιν ἔφιζ, quum certe ipse non magis potuerit ultimam vocem intellexisse, quam intellexit lib. XXIII cap. 5 ὑφάνισαν, ut ille edidit, quum in fratris editione prior litera esset

macuIose expressa in nota ad voces *ut suadere nobis laboret* etc. unde prioris loci notam tanto iustius expuli, quod aliter sit in ipso Eusebio, ut illa quidem duo ex vero correxerim. In libro xxv cap. 6 §. 8. notat Henricus in editione Romana *Chartam* legi. At plane in ea expressum est *Charram*. Sic libro xxvi cap. 8 ipsi Valesii nesciunt, utrum velint Mascizelem, an Mascezilem; quippe utrumque ibi tenentes in utraque editione, idque propterea etiam ipsis donavi. Et quis non credat Hadriano placuisse ludere in scriptis fraternis, dum in nota ad libri xxxi cap. 2 §. 13. voces *Hoc transito* sustinuit edere [Nam Europaeos Alaunos vocat a montibus Alanis ita dictos: Asiaticos vero Alaunos Scythas ab Alanis montibus] quum Henricus ediderit [Nam Europaeos Alaunos vocat a montibus Alaunis ita dictos: Asiaticos vero Alanos Scythas ab Alanis montibus]. Quorum haec posterior constitutio certe ut ex Ptolemaeo petita esse dicitur, si recte cum eo convenit, non prior: sed meum non fuit, omnia curva corrigere.

Sic quum ista pulchra et sibi placens editio tractaverit manum Henrici Valesii; refert etiam scire, quomodo curaverit ipsum Ammianum, quod quidem iam rei caput ac summa est. Patet vel ex libro xxix cap. 6 §. 3. ubi sola ista ex omnibus editio, *munimentum absque una causatione consurgeret*, satis inepte, quum reliquae *ulla*. Quum libro xxx cap. 4 §. 12. habeant illae *cum Evandri matre abhinc saeculis obrutas multis*, haec nunc protulit et in Latinitatem invexit *adhinc*. Libro xiv cap. 9 §. 2. quum Henrici editio aliaeque legant *sed si quid auribus eius huiusmodi quivis infudisset ignotus*, Hadrianaea maluit *quidvis*. Libro xviii cap. 7 §. 9. editio nuperrima habet *nisi quod in puteis aqua repetitur exilis*, ubi priores servant *reperitur*. Quod ut est exiguum, ita gravius peccatur in versu

sequente, ubi edit *iamque suorumque duritiae fiducia transituri*, quum priores *suorum duritiae.* Denique in eodem capite §. 10. edidit *Bargala*, ubi anteriores *Barzala*, etiam ipsa Romana huc alludente *Barczalos*. Libro XIX cap. 4 §. 4. nunc volunt legi *Peloponesiaci*, ubi Henricus et omnis prior memoria *Peloponnesiaci.* Libro XXIII cap. 6 §. 80. legitur in aliis *minaces iuxta in adversis rebus et prosperis*; sed Parisina illa vult omitti coniunctionem *in adversis rebus prosperis.* Libro XX cap. 4 §. 14. edidi *Nocte vero coeptante in apertum erupere dissidium* ex Lindebrogiana et Augustana, quum utraque Valesiana *discidium*; at omnes ibi dicuntur simul mansisse, sed concitatos fuisse animos ad seditionem et conversos ad tela ac manus. Denique an non notam negligentiae praefert ista mirifice varia inscriptio in summis paginis libri XXII? ubi videbis modo DN. CL. FL. IULIANUS PIUS FELIX AUGUSTUS, modo IULIANUS AUGUSTUS, modo CLAUDIUS IULIANUS AUGUSTUS, modo DN. IULIANUS AUGUSTUS, modo FL. CL. IULIANUS AUGUSTUS; aeque ut in libro XVII modo posuerunt DN. CONSTANTIUS AUGUSTUS, modo IULIUS CONSTANTIUS AUG. modo CONSTANTIUS AUG. modo DN. CONSTANTIUS P. F. AUG.

Quum et in Valesianis commentariis et in ipso Ammiano talem paratum curamque adhibitam cernerem; non debui notabilem aliquam sollicitudinem in eis, quae ab Lindebrogio scripta erant, concipere. Propterea quum ad rem veni, reperi etiam observationes istas ita editas, ut qui eas legerit, profecto parum absit, quin pro cerrito vel in Latinis vel in Graecis auctorem traducat. An non enim tale est, quod editur libro XXI cap. 1 in nota ad voces *Somniorum rata fides* [Synesius περὶ ἐνυπνίων et in eum Niceph. Artemidor. et Apomas.] Ea postrema voce iam duae editiones Ammiani con-

spurca-

ſpurcatae fuerunt cum ludibrio Lindebrogii. Ne tertia vice fieret, intercelli, et repoſui, quem ſine dubio ille innuebat. Libro XXXI c. 10 §. 21. pag. 80 Pariſinae editionis ad paginam contextus 659, ubi ſunt verba, *Dum inter eius Armigeros militaret, ac regiam cuſtodiret*, apponunt hanc notam ut Lindebrogianam [Socrat. lib. III cap. I εἰς τῶν δορυφόρων. Antoninus Aug. in Itinerario.] Fungus profecto et ſtupidus debuit fuiſſe Lindebrogius, ſi ſic notare ſuſtinuit, ut has duas citationes de eadem re potuerit iungere, quod tamen iſti Pariſini optimo viro impegerunt: et ſummo iure querulus iſte Hadrianus de eo ſcripſiſſet, ut ſuſtinet ſcribere in praefatione, eum ſaepe minutiis immorari, et totas paginas Graecis excerptis ubique implere, quibus aequo animo carere poſſemus. Sed, proh facinus! inconditi iſti rerum alienarum obtrectatores geminam Lindebrogii notam in unum contraxerunt, quum poſtremae quatuor voces pertinerent ad notam de Bononia, quam quidem notam Galli, forſan auctore aliquo, qui deliciari voluit, omnem exſtirparunt. Caeterum ſic quoque querelam iſtam Hadriani pro veriſſima agnoſcet, quisquis inſpexerit pag. 38 editionis Pariſinae notam in libro XVII cap. 12 extr. ad voces *Eductis mucronibus, quos pro numinibus colunt*, utpote quum illic citationem de Alanis ex lib. XXXI cap. 2 §. 23. et de Danis ex M. Adamo bis poſitam videat omnibus vocibus iisdem integris, atque adeo ſex verſus impleantur verbis, quibus certe non tantum aequo animo carere poſſemus, ſed quae per meram ſtultitiam iterantur. Verum auferat hoc Hadrianus, et fruatur, ut iactet auctiores Lindebrogii Obſervationes ab ſe editas; emendatiores utique ne addat. Abſit enim, ut credamus ita blateraviſſe, aut expleri voluiſſe Lindebrogium; ipſe Hadrianus in culpa eſt, quum Lin-

debrogius illam notam universam renovaverit, priorem totam volens induci, quod ab benignitate Gallica non impetravit. Quod tamen ut minus in Hadriano stupeas, non aliter consuluit in fratris nota lib. XXXI cap. 2 §. 9. ad voces *Contortis laciniis illigant;* ubi quum Henricus in nota posuisset [De Iaxamatis quidem id refert Mela in fine lib. I] iste hoc non satiatus nuper addidit [Et Iaxamatarum ostio Tanais proximorum feminas ex equis pugnare scribit Mela libri I capite ult. et *quos laqueis interceperunt hostes, trahendo conficere*] Haec quum Henricus deinde aliquo tempore apposuerit vel oblitus quid olim istic edi curavisset, vel explanare volens id, quod brevius antea collegisset; non dedecuerat Hadrianum probe inspicere, si quam illic notam voluntatis suae Henricus reliquerit. Omnino deliravit Lindebrogius, si in libro XVII cap. 7 §. 12. citans verba Ammiani scripserit *Neptunum humentis substantiae infestat Ennos*, ut ibi Hadrianus potuit edere, quum aliter ipse auctor in Hamburgensi. Sic ad libri XIX cap. 4 §. 3. voces *Qui sol aestimatur*, Hadriani gratia bis Lindebrogius citavit *Alexandrum in Tabulam Heliacam.* Utique praeco dimitti merebatur, qui inquireret, ecquis habeat notitiam *Iuliani Carris*, quem Lindebrogio notum fuisse probant duae editiones ex notis ad libri XXIX cap. 2 §. 17. voces *Exsecto vivae mulieris ventre atque intempestivo partu extracto.* Nullus equidem copiosam et supervacuam notarum abundantiam in Lindebrogio negabit, qui in ista Parisina editione viderit ab Lindebrogio ad librum XXVII cap. 4 §. 7. postquam citavit *Unde eorum iubar*] scribi, [*Unde eo iubar.* Scripsit Ammian. *unde eorum iubar.*] Enimvero digna nota, quae Parisinos exerceret typos! In notis ad finem libri XX inter nova augmenta ediderunt ex Valerio Flacco, *Nunc, ait, eripiat divae Titana volucri,* quum

Lindebrogius, ut in ipſo poeta legitur, ſcripſerit *dirae*. Quid igitur, mi lector, exiſtimas de Graecis? Ad librum XXIII cap. 3 §. 6. ubi edunt Galli in citatione Chryſoſtomi στομάτων ουδεσμὸν, quid oro intellexerunt? At in libro XVII cap. 4 §. 11. praeclarum correctorem Hadrianus egit; quoniam Hamburgi in loco Glycae ad voces *per ſpeciem apis* editum erat οὐχ εἰροτονητὸς, ipſe edidit οὐκ εἰροτονητὸς. An igitur ab tali correctore ſperarem vel intellecta eſſe, vel integratum iri Graeca in allegatione Procopii ad libri XIX cap. 6 §. 7. voces *Galli morarum impatientes, ſecuribus gladiisque ſuccincti*, ubi iam bis editur ἡ λαβὴ δὲ τοῦ ξίφους βραχεῖα ἐστάγαν ut Pariſini, ἐςάγαν ut Hamburgenſes? Multo minus, ut opinarer debere ab eo in citationem ex Zoſimo ad libri XXIV cap. 6 §. 15. voces *Caeſis Perſarum plus minusve duob. mill.* addi negativam οὐ, quae interciderat in numero caeſorum Romanorum οὐ πλείους. Itaque ubi tam accurate omnia ſunt geſta, debemus ſcilicet nobis imaginari rectius ad librum XXVII cap. 9 circa finem edidiſſe Hadrianum *conſtitutione Arcad. Honor. et Theod. Impp.* et paulo poſt *conſtitutio Valentinian. Theodoſ. Arcad. Impp.* quam ſcripſiſſe Lindebrogium utroque loco *Imppp.*

Et quidni ridicula acceſſio eſt notae Lindebrogianae ad libri XVII cap. 10 §. 2. voces *Veiovis fulmine*, ubi apponit Pariſina editio [*Diiovis* meminit et Gellius loco ſupra ladato] Id quum ſit nulli bono, tum ipſe vidi non id ita profectum eſſe ab Lindebrogio, qui ad vocem *Diiurnius* in ea nota ex Gloſſario citatam in margine adſcripſerat [γρ. *Diiovis.* Gell. ibid.] Id teſtatur hodieque codex et manus eius, quae ſunt Hamburgi, et unde ipſe deſcripſi. Caeterum ut pateat porro licentia, qua in notis Lindebrogianis quicunque ille fuit Pariſiis uſus ſit, notabat aliqua vir egregius ad locum libri

xv cap. 8 de ritu et apparatu alloeutionum e tribunalis ſuggeſtu, ſcribens in fine: [Sed ut res magis in oculos incurrat, nummi veteris typum, eorum gratia qui minus in hisce ſtudiis verſati ſunt, apponere placet; in quo et tribunalis forma, et ſignorum in hac parte effigies apparet] quibus adiecerat nummum Probi Imperatoris. Et verba haec omnia et nummum omiſit iſta Hadrianaea editio, neſcio qua auctoritate. Quod quidem faſtidium tanto eſt ſtultius, quod illum ipſum nummum videatur fere verbis deſcribere Henricus ad librum XVI cap. 12. Vice verſa in libro XX cap. 5 §. 10. ubi Genii Publici mentionem facit Ammianus, appingendam Gallia iudicavit effigiem Genii Publici tam nugacem, ut nihil ſupra, quod vel ſola barba denſior probat, quae in temporis eius nummis, ubi frequentiſſimus Genii Publici typus, nunquam apparet, et tantum Genio ſenatus adfingitur in nummo Antonini Pii. Et utique cum deſcriptione Lindebrogiana non convenit iſte typus; quum illa ſtatuat fuiſſe velato capite, quod in hac figura aliter habetur. Sed etiam ut ſciat lector, unde illam petiverint, aut ubi Lindebrogius eam reperiri ſignificaverit, citatos illic videbis *Piſonem, Chorel, et qui porro de hac re ſcripſerunt,* quum intelligat Choulium.

An vero Hadrianus is fuit, qui Lindebrogii Graeca excerpta debuit tantopere vituperare? an aut ipſe, aut univerſus orbis ignorat, quoties illa ipſa Lindebrogiana excerpta iteret frater eius Henricus et modo non ſua facere cupiat? An libro XIV cap. 11 §. 10. inſolentiam Diocletiani, qua excepit Maximianum, ex Rufo Feſto et Eutropio non primus notavit Lindebrogius, et ſecutus fuit Valeſius? Et ſimiliter ibidem agitur in locis Velleii de fatorum more? An de alumine libro XX cap. 11 §. 13. ex Gellio non idem affert Valeſius, quod Lindebrogius ante attulerat? Sed ut hic male ponit nu-

meros *lib. 15 cap. 5*, ita et alter prave *lib. 16 initio*, quum ſit 15, 1. An ſolus aut primus Valeſius eſt, qui Ammiano reſtituit lib. xx cap. 3 §. 11. ἀπόκρουσιν σελήνης, aut explicuerit, et non anteceſſit Lindebrogius? Ille quatiens ſcutum Iulianus et locus Vegetii ex libro II cap. 14 nonne ab Lindebrogio oſtenſus et explanatus fuit Valeſio? An Maſſagetas Hunnos vocari in loco Procopii non ex Lindebrogio repetivit Valeſius ad librum XXIII cap. 5 §. 16? An armorum crepitum in aſſenſu et locum Iulii Caeſaris ex libro VII belli Gallici aliunde huc attulit, quam ex Lindebrogio, aut ſaltem poſt eum? An libro XXV cap. 3 §. 13. de praeliis Marcelli discrepantem numerum ex Plinio et Solino non antecedens Valeſium Lindebrogius notavit, et illas ibidem adoreas obumbratas ab Catilina ex Solino per imitationem petitas ſic notavit primus Lindebrogius, ut tamen Valeſius id ipſum quoque inculcaverit ita, ut nihil prorſus praeter Lindebrogiana afferret? An libro XXVII cap. 6 §. 14. ubi Ammianus laudat in iudice, ſi ſit legum ſimilis, non Lindebrogius eſt, qui id ab eo fieri ad imitationem Ciceronis libro 2 de Offic. c. 12 notat prior, et Valeſius eſt qui tamen illud excerptum Lindebrogianum ſuis immiſcet? Scilicet quum Valeſius libro XXXI cap. 2 §. 23. de gladio apud Scythicos populos culto tam large locum Iornandis excerpſit, perſuadere nobis vult Hadrianus ab eo non fuiſſe viſum Lindebrogium iisdem verbis excerptis illuſtratorem eius ritus. Denique quid eſt, quaeſo, quod ad libri XV cap. 9 extr. voces *Pronuntiarunt animas immortales* inter novas ab Henrico acceſſiones oſtentat Hadrianus [Idem de Gallis dicit Mela cap. 2 lib. 3] an non ſeptuaginta annis ante et viderat et indicaverat ad eas ipſas voces Lindebrogius?

Et quid ſi ad alterum ex Germania non ſpernendum ſane virum transierimus? Nonne libro XIV

cap. 6 §. 6. ad voces *populi Romani nomen circumſpectum et verecundum* Ianus Gruterus eſt, qui ad poſtremae vocis illuſtrationem iam ante advocaverat auxilium ab Caſaubono praeſtitum in hiſtoria Auguſta, ubi et iſtum locum et ex libro XXI coniunxit, et *αἰδοίους* ſupplices ostenderat? Nonne eiusdem libri cap. 7 init. pro eo quod vulgo legitur *diſſimulata licentia*, Gruterus eſt primus, qui rogavit [An fuit? *diſſeminata*.] Sequutusque Boxhornius ſcribit [*diſſeminata* ſcribendum hic eſt, quod nemo non videt] velut ultro confeſſus debuiſſe iam aliis id occurrere. Vide iam, quam ſero veniat Valeſius. Ibidemque cap. 11 §. 32. nonne Gruteri eſt *Eadem Mancinum dedidit Numantinis?* Rurſus libro XVI cap. 2 §. 12. *Circumdata retiis buſta* non ex utroque MS. annotavit Gruterus? Et cap. 12 §. 40. quum Caeſar exclamaret *Redeamus ad noſtros, ſaltem gloriae futuri participes, ſi eos pro republica dimicantes non relinquimus inconſulte*, Gruterus utique prior exſtitit, qui ad ea notaret [Editio Accurſiana negativam ut insererem ſuaſit] poſt notavit etiam Valeſius [Negativam particulam, quae in cunctis exemplaribus deerat, ex Mar. Accurſii Editione ſupplevimus.] Libro XVII cap. 13 ad verba *Plus aeſtimantes creare quam afferre barbaris Regem* notat Gruterus [Credo voluiſſe ſcribere *auferre*] Notat et Valeſius [Legendum videtur *quam auferre*] egregio conceptu. Totum excerptum ex Curtii libro 4 ad verba Ammiani *apud Perſas ſilentii colitur numen* libro XXI cap. 13 §. 30. non Valeſius recenſuit poſt Gruteri indicium? aeque ac locum Livii de ſenatoribus Campanis vino distentis ad librum XXIX cap. 5 §. 54. idem excitavit primus Gruterus, ac ſecundus iteravit Valeſius; aeque ac locum Taciti ex libro 13 ann. cap. 57 de Hermunduris et Chattis ob ſalem contendentibus produxit primus Gruterus, et tanquam echo reſonuit eundem Valeſius ad librum

XXVIII cap. 5 §. 4. Et quod libro XXIII cap. 5 fcribit Ammianus *Ut fuadere nobis laboret monumentorum veterum fides*, ex Floro petitum effe obfervavit primus Gruterus. Etiam libro XXV cap. 4 §. 20. *Ni transiſſent ad numinum cultum*, fane Fauchetius Gruterianus coniecit ex Theodoreto lib. III cap. 6: et quod ibidem §. 22. legitur ad voces *figura tali fituque membrorum*, omne eft Gruteri. Illud veriffimum in libro XXXI cap. 2 §. 11. *ad omnem auram incidentis fpei novae perquam mobiles* non eft nifi unius Gruteri. Immo illud Hadriani *cum prope in acie ftarent* libro XXVI cap. 9 §. 3. publicavit ex libro Fauchetii Gruterus. Sed et alterum eiusdem eod. libr. cap. 6 §. 17. ut in Ammiano reftituatur *redivivas nebulas debitorum*, fignificavit tanto tempore ante Franc. Iuretus in Mifcellaneis ad Symmachum lib. I epift. 26, et ex eo notavit quoque Gruterus.

Neque idcirco imminuitur apud me, aut haec colligo, ut imminuatur apud alios gloria laboris huius, quo Henricus Valefius, vir nunquam fine honore nominandus, divine Ammianum expolivit. Illa profecto funt ἐκ νάρθηκος, illa cedro digna. Neque etiam is eft, qui fic de Lindebrogio fcribit. Verum ut ne bene cedat Hadriano tam temere pronuntiaffe, ubi nec commodi quidquam inde oriebatur, nec alter erat meritus. Utique quum Lutetiae verfarer, non audivi Hadrianum talem fuiffe, qui mentiri non poffet; quod egregie illum praeftitiffe reor in vita fratris, viri certe ἐπιεικοῦς et de ratione fua modefte cogitantis, humaniorisque, quam ut ante annum vitae LX annos fuos non attenderet, et ab mea demum epiftola hoc didicerit.

Habes, lector, pignora firmiffima et experientiae indubitabilis fulcra, unde de poftrema editione Parifina iudicare queas, an ea fit, quae priorum editionum bona complectatur, earundem vero vitiis

careat; pariterque caussas, quibus ego ad hanc editionem comparatus fui. Sed praeter haec quum scirem hunc esse genium postremae editionis, cui nihil aliud acceptum referri potest, nisi aucta commentaria maximorum virorum, Lindebrogii et Valesii, et quasdam bonas restitutiones ex codice Colbertino; et tamen Ammianus is esset, qui etiam praeter Valesios fuerat diligenter lectus ab aliis eruditissimis hominibus, vel aequalibus vel eorum vitam quacunque parte tangentibus, quos in exemplari meo notaveram; ipsa dulcedo, quam studiis meis attulit Ammianus, ipsa propensio, qua Ammianum et studia prosequor, compulit me prospicere, ut vel aliqua saltem parte prodessem Ammiano, vel ad eius cogitata aut scripta lectorem locis quibusdam revocarem. Etiam ipse fueram diligens et attentus in consideratione lectionum, quae ex MSStis erant prolatae. Ex his sustinui nonnulla suis locis adspergere lectori, ut spero, futura et probabilia et opportuna et iucunda. Equidem magnopere optassem, ut ad Lindebrogii exemplum potuissent ab sese impetrare Valesii, ut similem Variarum lectionum, quas ex tot collationibus veterum exemplarium contulerant, syllogen et indicem exarare voluissent, ut facile factu illis fuit. Est enim in huius auctoris antiquis codicibus eadem ratio, quam observavi in epistolarum Ciceronis ad Atticum vetustissimis et fidelissimis exemplaribus, ut non turbide per variorum hominum hariolationes in diversa velut portentosa ludicra discedant, sed fere consentiant, et presse retineant similitudinem priscae lectionis, simulata per summam fidem imitatione veteris scripturae, licet eius sententia periisset; unde nunquam dubitavi, quin quod veram eorum qui scripserunt manum non habeamus nec assequamur, non alteri causae id attribui debeat, quam imbecillitati nostrae, quae aut instam

ansam recorrigendi arripere nequit, aut non semper nos ad restitutionem satis instruit. Quod si exemplarium Valesiis inspectorum, et ut reor, annotatorum singulae notulae publicarentur, praestare ausim futura longe plura, quae ad instaurandum Ammianum a nobis possent proficisci. Nam non negabo specimen. Sic libro XIV cap. 6 §. 20. dicuntur feminae *iactari volubilibus*, aut ut Valesius *volucribus, gyris*, quum in codice Regio, ut et Romana editione advertat pro media voce exstare *volvetur*. Quaeso quae probabilitas huius rei aut quae convenientia inter eas voces? Certe longe verisimilius accidet hinc unicuique, auctorem scripsisse *iactari volucriter gyris*. Illa enim vox est Ammiani, ut patet ex Lindebrogianis ad librum XXVIII cap. 6 et infinitis locis. Sic eod. lib. cap. 11 §. 21. dicitur Gallus Caesar *terrore propinquantis exitus iam praesepultus*. Observabis, mi lector, exitum pro pernicie nunquam poni ab Ammiano, prorsus dico nunquam. Nam alia locutio est, quum ait *gloriosus vitae exitus*. Et hinc contigit, ut quum libro XXV cap. 3 §. 8. olim legeretur *magno spiritu contra exitum certans arma poscebat et equum*, Gruterus ex Fauchetianis membranis restituerit *exitium*. Quod iam satis suspectam facit hanc vocem. Quin et editio Romana habet *exitusiam*. Nec potest esse dubium, quin dederit auctor *propinquantis exitii iam*. Sic millies hanc vocem adhibet. Libro XV cap. 1 §. 3. pessime Hadrianus edidit *confestim a iustitia declinavit ita intemperanter, ut aeternitatem eum aliquoties assereret ipse dictando*, imitans Lindebrogium, quum editio Romana, Augustana, Henrici legat verissime *Aeternitatem meam*. Sic enim innuit ipsum dictasse aut in epistolis iussisse scribi *Aeternitas Mea*. Libro XV cap. 5 §. 34. *Ut Romae in circo maximo populus, incertum ratione quadam percitus an prae-*

sagio, *SILVANVS DEVICTVS EST*, *magnis vocibus exclamaret*. Sic edunt hodie plerique, quum in Romana editione habeatur *praesagio et Silvanus devius magnis*, Augustana *praesagio ut SILVANVS DEVIVS magnis*, priore loco voculam *ut* non agnoscente. Hic tacent Valesii, quum utique sit aliquid non satis certum. Quasi vero pugna ingens expeditioque suscepta esset, cuius exclamaretur felicitas. Unus Lindebrogius notat in MS. Florentino legi *Et Silvanus devii est*, nec dubito quin tale quid fuerit in codicibus per Valesios inspectis. An igitur cunctari possumus, quin ex eo credamus clamorem istum fuisse, et Ammianum scripsisse, SILVANVS DESIIT ESSE, quam decessoris mei Zuerii Boxhornii coniecturam pro verissima amplector. Eodem libro cap. 6 §. 2. *Ne vi nimia tormentorum levi corpore fatigato, nede atrocium criminum perspicue citari faceret multos*. Sic edidit Hadrianus nescio qua fiducia, certe ineptissime, quum omnes ante eum pro undecimo vocabulo *promiscue* vel *promisce* legant, quorum utrumcunque est verissimum. Libro XVI cap. 5. §. 1. miror contemptis libris MSS. edi *ex rhetris Lycurgi et axonibus*, quum Augustana *ex Lycurgi id est axonibus*, aeque ac miror in MSS. ipsis legi teste Valesio *ex rhetris Lycurgi, id est axibus*. Expressum vero id vidi in Romana editione *Lycurgi*. i. *axibus*, quum utique sciverit Valesius, sciat omnis orbis, posteriores non esse Lycurgi, sed Solonis. Gruterus silens de excerptis duorum codicum, quae habuit, suspicatur excidisse eam ipsam appellationem ob similitudinem literarum, quae prava accusatio est bonorum librariorum. Nam nihil certius potest esse, quam ab ista concordia codicum nos eo duci, ut credamus dedisse Ammianum *ex rhetris Lycurgi, item axibus* vel *axonibus*. Quippe infinitis exemplis constat solita esse in MSS. libris commisceri

idem, item, id est: et sic alia nota perperam intellecta fecit, ut libro XVII cap. 12 §. 6. *esse Valeriam* exhibeat Romana, quum in MSS. sit cc. Eodem libro XVI cap. 11 §. 4. *Invasere Lugdunum incautam: eamque populatam nisu valido concremassent.* Sic putant Valesii se recte defunctos esse, quia alibi *nisu valido firmare* dixit auctor, quum MSS. libri hic legant *visu . . a concremassent.* Quaeso per Musas! unde hinc liquide exsculpi potuit nisus ille validus? Utique testatur ipse primam literam in scriptis exstare v, non n: deinde finalem et proximam verbo *concremassent* esse a, non o. Quid inde potest sequi, nisi ut scripserit *populatam vi summa concremassent,* ut XXIII, 6. *Quibus ineuntes praelia viri summa vi vehi exsultantes solent.* XXIX, 1. *Quorum summa vi salus crebro oppugnabatur.* Alibi *nimia vi* solet scribere. Sic indigne videtur tractari Ammianus lib. XVII cap. 4 §. 15. de obelisco. *Sola post haec restabat erectio, quae vix aut ne vix quidem sperabatur posse compleri: erectisque usque periculum altis trabibus, ut machinarum cerneres nemus* etc. Unde illic inolevit τὸ *erectisque?* Editio Romana habet *id est isque periculum,* quod haud dubie est ex Msto. Augustana *id est absque periculo. Altis,* ex mutatione editoris. Unus Lindebrogius Romanae editionis lectionem ab codice Florentino testatur confirmari. Non possunt aliter in MSS. suis invenisse Valesii. Et cur tacent? Si verum vis, scripsit Auctor *fixis usque ad per.* Semper certe illo verbo in tali negotio utitur. XIX, 2 *acies immobiles stabant, ut fixae.* XX, 7 *machinae haerebant velut altis radicibus fixae.* Alibi *fixis tentoriis.* XXII, 15. *Si stipitem quisquam fixerit rectum.* Sic libro XVII cap. 5 pro *maximopere* una editio Romana, fidelissima scripti codicis imitatrix, habet *maximo opere.* Sic libro XVII cap. 9 §. 2. legitur *sperans ex Chamavorum segetibus id*

suppleri posse, quod ablatum est. At in Romana editione non exstat illud *posse.* Quod propterea non dubito etiam abesse ab libris scriptis, et immissum ab illis, qui non cogitabant *suppleri* hoc loco usurpatum pro suppletum iri, ut in Cicerone idem deprehendi tum alibi, tum in epistola XVIII ad Brutum: estque idem lapsus, quem Valesius inducere in Ammianum voluit, quum in libri XIV postremis verbis legendum se ait coniicere *scrutari posse putabit*, quum media vox in nullo legatur antiquo codice, et Gruterus recte iam τὸ *putabit* confirmans statuisset eius interpretationem esse *scrutari poterit*, at Boxhornius rem non perspicue videns malo sensu daret *scrutari putabit.* Sane omnia perperam, et unica veritas in vetustis libris. Sed neque unquam intelligere potui, aut ad intelligenda quisquam praeit verba libri XV cap. 3 §. 4. *Inter quos facile Paulus et Mercurius eminebant: hic origine Persa, ille natus in Dacia: Notarius ille; hic ex ministro triclinii Rationalis.* Neque etiam dubito, quin tantundem intellexerint duo Valesii, quod ipsi facile fatentur ex ore unius Henrici, qui animadvertit in libro XIV cap. 5 non procul ab initio hunc eundem Paulum in Hispania natum esse dixisse; adeo ut inde colligat aperteque statuat in altero horum locorum mendum esse necesse esse, quum et in actis passionis Artemii hic Paulus notarius Hispanus dicatur. Sic ille maximus vir nodum nectit iustissime et firmissime, sed non solvit; cuius rei tamen copiam ei fuisse in usu tot veterum codicum mihi imaginor. Neque ego mihi satisfecissem, nisi prima illa Romana editio, certe veteris libri instar, mihi fuisset ad manum, quod benignitati Amplissimi et Consultissimi Viri IOANNIS DE WIT debeo. In ea legitur, *hic origine Persa natus in Dacia.* Ex quo patet τὸ *ille* non fuisse in Msto libro, unde ista editio fuit expressa. Sed neque illa vox apparet in

editione Auguſtana. Hinc patet oportere iſtam vocem expelli; et continenter ſcribi *hic origine Perſa natus in Dacia*, nempe Mercurius, cuius ſolius modo patriam inculcare debuit, non item Pauli, de quo id fecerat libro praecedente. Paulum ibi dixerat Hiſpanum eſſe: nec operae erat aut hic aut alibi id ipſum iterare. De Mercurio nunc notat maiores eius fuiſſe Perſas; quum ipſe natus fuerit in Dacia, parentibus eius quamcunque ob cauſam migrare ex Perſia in Daciam coactis, exemplo eodem, quo ille apud Pariſios natus in Galliis ad Perſas abierat profugus, exindeque ſortita coniuge, liberisque ſusceptis, Perſis ſervierat, ut narrat libro XVIII cap. 6 §. 16. Ita obſcuriſſimo loco ſubventum vides. Sed in his, quae ſic video reſidua eſſe, luxuriari, et late evagari poſſem, ſi ratio praefationis me non contineret.

Praeterea ſunt nonnulla in notis Valeſianis, de quibus admoneri publice refert, ut libro XXX cap. 1 in fine vult probare Ammianus ex Demoſthene, nunquam ſimilitudine aut impunitate alterius criminis delui id, quod contra ac liceat arguitur factum. Id appoſitis Demoſthenis verbis illuſtrat Valeſius, quae certum eſt ab eo deſcripta ex ipſo Mureto, quem citat, ne inſpecto tunc quidem Demoſthene; quod liquide patet ex verbis ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἑάλω, quae ſic prorſus quoque citat Muretus, quum eorum ſententia ſit manca et imperfecta. Itaque et Quintilianus extendens amplius reddit *Nam ut ſi quis eorum damnatus eſſet*. Hunc genitivum, qui omnino neceſſarius eſt, in Graecis omitti vides. Atqui pleniſſime et optime Demoſthenes, ὥσπερ γὰρ ἄν τις ἐκείνων προήλω. Ne dicam mox in Demoſthene etiam non legi οὕτως ἂν σὺ νῦν ἁλῷς, ſed νῦν δίκην δῷς. Citavit hunc locum quoque Theon in Progymnaſmatibus pag. 11, ubi ſcribit ὥσπερ γὰρ ἄν τις ἐκείνων ἑάλω. Ipſius vero huius ratiocinationis vim

claro exemplo firmare dicam an alludere videtur Livius in concione tribunorum plebis, *proditam Veiis rempublicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum* etc. vociferantium libro IV cap. 40. Item libro XVI cap. 11 §. 4. ad voces *Laeti barbari*, sumit Henricus occasionem, qua vult succurrere auctori *Panegyrici dicti Constantio Caesari*, ut scribit, quum verba ibi allegata exstent in Panegyrico, qui dictus Maximiano Caesari, quod etiam satis admonebat mentio Diocletiani. Denique videas ab Ammiano in libro XXVI cap. 8 §. 3. fieri mentionem lacus Sunonensis, de quo notat Valesius [Videtur porro hic Sunonensis lacus idem esse, qui Ascanius a Geographis dicitur iuxta Nicomediam.] Quae coniectura binominis lacus iam diu antequam scriberet Valesius, ab Abr. Ortelio in mundum producta est, ut patet cuicunque ex Geographico eius Thesauro. Sed quis Ascanium lacum apposuit Nicomediae? Ortelius perspicue distinguit scribens [quo aut Ascanium lacum aut Nicomediensium designare videtur.] Et apud eundem Ortelium in v. *Nicomediensium lacum* Pet. Gyllius observat, de lacu supra Nicomediam scribere Plinium, quem falso quidam putent Ascanium, cum hic sit iuxta Nicaeam, distans ab illo amplius centum mille passibus, cuius fluvius influat in Propontidem, illius vero in Sagarim.

Sed neque audiri meretur Io. Pricaeus, dum in notis ad Apuleium Miles. librum VII pag. 359 notat [Ammianus lib. 26 ex Apuleio nostro *Gradum sensim referentes moris diuturnis excruciabant.* repono ex Auctore nostro *m. diutinis e.*] Locus hic exstat libro XXV cap. 6 §. 11. Quae coniectura est sine ulla causa, quum aliter potuerit loqui Apuleius, aliter Ammianus, licet saepe imitans, nunc tamen se retinens. Ut enim *diutinus* placuit Apuleio, (et

usus diutinus etiam Ammiano xvi, 12, at prope illic *usu praeliorum diuturno*) sic *diuturnus* Ammiano, unde alibi *aerumnis diuturnis attritus*, alibi *diuturna carie, diuturnos errores Aeneae, diuturna Principis permansio, diuturnam morborum asperitatem*. Cui ipsi etiam nequaquam assentiendum censeo, in eo quod ad eiusdem Apologiam affert, quasi lib. xiv cap. 6 §. 11. scribi oporteret, *Dotatur ex aerario filia Scipionis, quum nobilitas et flos adultae virginis diuturnam absentiam pauperis erubesceret patris*. Grassatur enim licenter contra veteres codices, qui manifeste dictant fuisse *cum nobilitas florem adultae virginis diuturna in absentia pauperis erubesceret patris*. Sed etiam praeter caeteros animadversione dignus locus est lib. xxvii cap. 3 §. 8. *collecta plebs infima* Lampadii *domum iniectis facibus incenderat et malleolis, ni vicinorum et familiarum veloci concursu a summis tectorum culminibus petita saxis et tegulis abscessisset*. Ubi egregie Hadrianus excitavit renovavitque illud *vicinorum*, quod disputat in praefatione; quum etiam in Vaticano libro exstare sciam, *ne vitiorum*, non *ne servitiorum*. Sed quum idem voluit *familiarum*, nequivi illuc accedere. Causatur familiares et amicos Lampadii, summum domus eius tectum conscensuros non fuisse, sed opera servorum suorum ad arcendum incendium et ad repellendam plebem usuros. Quaeso cur non illi aeque, ac vicini? An vicini eius non erant aut poterant esse eadem dignitate, qua familiares? Cur autem familiares et amici eius, si ad manum essent, non conscenderent ea causa tectum? praesertim si celeritatem ea res requireret? Familias sumi pro servis tralaticium est. Et sane testatur *familiarum* legi in codice Colbertino. Attamen putavi familiares magis convenire cum vicinis, quam servos, quum utique vicini possent esse ingenui. Quidquid sit, quum priores consentiant in τὸ *familiarium*, ne

quid abscondam, putavi Ammianum hic ante oculos habuisse Tullium, cuius verba sunt de senectute cap. 7. *Possum nominare ex agro Sabino rusticos Romanos vicinos et familiares meos.* Mulieres et servitia ex tectis iacientia tegulas et saxa iungit Livius v, 21. Neque tamen taceri debet, quod velut ex suo promit Valesius lib. XIV, cap. 2 §. 3, *Cognitis enim pilatorum caesorumque funeribus*, esse ipsum Boxhornii; perinde ac libro XV cap. 6 §. 3. eiusdem εὕρεμα est *pondus largiretur*, etsi tanquam omnibus qui illud legerunt fatiscentibus scribat Valesius ex relationibus scripturae variae, quam ex libris priscis memorat, apparere sic legendum esse; atque etiam XVI, 11 §. 8. quod simili pompa profert, *concaede*, quod si inspexeris, palam dixeris vidisse Valesium in Boxhornio. Quin et libro XVIII cap. 4 §. 5, quum Boxhornius in MS. notari ab Lindebrogio advertisset *paritas*, ex continenti subiecit [e quo facies *parvitas* aut *raritas*] limis oculis id praetermisit Valesius, quum quod Ammiano perierat, sic iam biennio ante in his oris fuerit restitutum, antequam innotesceret Lutetiae. Certe non ego is sum, qui amare possim notas domino suo uberiores. Ne et hoc reticeam, displicet in editione postrema Parisina varietas et inaequabilis in scribendo fluctuatio, ut *Samosata* modo ut foemininum singulare, modo ut neutrum plurale, nunc *Darius*, nunc *Dareus*, de quo notavit Henricus. Libro XIV, 8 *Cassii montis*, alibi *Casii*. XVI, 4 edit *die noctuque*, sed XVIII, 4 et XXVIII, 4 *eandem incudem diu noctuque tundendo*. Libro XXIX, 1 et XXXI, 2 edit *cladum*; ubi omnes, etiam Henricus ante eum *cladium*, quam formam retinet initio libri XX, et eodem libro XXXI, 16. Itidem *Gothi* et *Gotthi* in libro XXXI, cap. 2 hic *Euphratem*, illic *Euphraten*. Quartus pluralis nunc in *eis*, nunc in *es* terminatus. Quae

omnia

omnia non alium in finem colligo, nisi ut pateat praeter lacunas hic illic hiantes insanum multa in hoc scriptore restare sananda, utque ad eam spem se erigant illi, quorum ea felicitas est, ut libros ante typographiam inventam scriptos queant inspicere.

Erant alia, quae ad Ammianum pertinentia post praefationes poterant addi, eiusdem scilicet generis collectanea, qualia ab Chiffletio conscripta addi iudicavit Hadrianus, et huius exemplo etiam nos; etsi profecto digna, quae cum Henrici solida et perdocta praefatione iungerentur, nequaquam iudicantes. Talia sunt, quae conscripsit Ger. Io. Vossius, et Balthasar Bonifacius, similesque, ac modo Mart. Hankius. Sed quum ea ignorare nullus paulo humanior queat, neque quidquam afferatur, quod ante ipsos ignotum orbi fuit, facile permittimus, ut in eis ipsi auctores sibi placeant.

Atque ita meo et loco et nomini responsum, ut opinor, erit, haec qualiacunque nominari merentur, exaravisse; et tum publicae eruditionis adiuvandae ergo, praesertim vero ut nostratium iuvenum ingenia, mirum quantum noxiis consiliis in arctissimas, quas falsa sed gloriosa insigniunt multarum historiarum specie, compendiorum angustias et vanas hodiernorum acroamatum quisquilias conclusa, ista etiam varietate pascantur, in hac statione mea istum quoque pulverem collegisse. Quod si tamen hic titulus nimium conspectus nimiumque honestus videtur, licuerit mihi me in hanc laboris placiti faciem commisisse, ut etiam Hylas a me dictus fuisse ostendatur, vel potius ab Ammiano dictum fuisse Hylam me ostendente appareat: quod ne proverbiali iaculatione in alterutro a me scribi opineris, testabitur libri alterius ab vigesimo caput octavum. Hinc iam nihil nisi publicae benevolentiae haec discrimina mea commendo; in quae prae

ter causas iam memoratas tanto facilius attrahi me toleravi, quod hic ipse Ammianus erat, cuius exemplar ab Lindebrogio usurpatum, primum omnium inter vetustos Florentiae codices vidi, quum bibliothecam S. Marci elegisset ad committenda benevolentiae suae, quae immensa et incredibilis futura erat, pignora Illustris et tum de omni studiorum ac studiosorum hominum genere, tum de me et fratre meo optime meritus ANTONIUS MAGLIABEQUIUS, et hunc ante omnes codicem e forulis produci iubendo tacitum eius amorem, infixum quidem iam ante, longe ardentiorem inspirans sic quoque me devinciret ad grates laudesque aeternas Illi agendas. Vale igitur, Lector, et tibi gratulare, quod, quamtumvis duro, aspero, incompto et plane barbaro sermone, ut ex lascivis omnino ingeniis nonnulli sustinuerunt opinari, scripserit Ammianus; id tamen quod iidem spernendi profecto et pro nugacibus damnandi addiderunt, scripsisse ita, ut vix quid dicat consequi possis, rebus queas refutare, ac partem saeculorum utique dignissimam, quam et Christianus homo recognoscat, certe clareque contemplari.

HADRIANI VALESII

HISTORIOGRAPHI REGII

AD LECTOREM

PRAEFATIO

IN POSTERIOREM AMMIANI M. EDITIONEM.

Historiam Romanam antiquitatis ſtudioſi ſemper ceteris omnibus non immerito praetulere. Nam cum Imperium iam inde a Iulio Caeſare atque Auguſto maximas ac nobiliſſimas Europae, Aſiae Africaeque Provincias complectatur: accidit res Romanorum legentibus, ut uno ſimul tempore in unius populi bellis civilibus ac externis, omnium nationum, et totius fere generis humani per orbem terrarum geſta cognoſcant: quo quid fieri, quid fingi poteſt utilius atque iucundius? Inter Hiſtoriae Romanae Latinos Scriptores proximum Cornelio Tacito et Suetonio Tranquillo, quos et ſecutus eſt, locum tenet Ammianus Marcellinus, res Romanas annorum cc. xxciii. ab exortu Nervae ad Valentis Aug. mortem xxxi. libris complexus. Hunc Itali, Galli, Vindelici, ipſi etiam Germani, aliique clariſſimi Europae populi certatim in membranis diligentiſſime deſcripſerunt, et in nobiliſſimis ac locupletiſſimis Bibliothecis ſervandum curaverunt. Ex quo iudicari poteſt, quanti celebrem Auctorem fecerint, cum tamdiu tam aſſiduam operam dederint,

ut (quantum in ipſis erat) ſalva ad poſteros eius Hiſtoria perveniret. Intelligebant nimirum utilitatem Operis, quo plurima memoria digniſſima continerentur, quae ab aliis partim transcurſu dicta, aut in artum contracta, partim etiam ex toto omiſſa eſſe conſtabat. Poſt inventam artem impreſſoriam, eruditis ingeniis non minor fuit cura librorum Ammiani. In Italia, in Gallia atque Germania docti clarique Critici atque Typographi, ope codicum antiquorum adiuti, pro ſe quisque Ammianum publicavere, dum alii alios ſagacitate, iudicio ac labore ſuperare contendunt: nec ullum alium Scriptorem toties typis mandatum memini. Igitur anno M. CCCC. LXXIV. Romae, ubi nata et compoſita fuerat, primum edita eſt Ammiani Marcellini Hiſtoria, ſtudio A. Sabini Poëtae laureati. Secuta eſt Romanam aliquanto poſt editio Bononienſis in Aemilia; mox Baſilienſis Iohannis Frobenii; tum unius eiusdemque anni duae, altera Mariangeli Accurſii Auguſtae Vindelicorum, V. libris Ammiani auctior; altera Hieronymi Frobenii Iohannis filii Baſiliae Sequanorum, curante Sigismundo Gelenio: anno XIII. poſt iterum alia Frobenii Baſiliae, uno libro locupletior: Roberti Stephani, deinde Henrici Stephani editiones Luteciae Pariſiorum, Sebaſtiani Gryphii Lugduni Seguſianorum, alibi aliae, quas ſingulas ac univerſas enumerare difficile ſit ac ſupervacaneum. Et illi quidem Editores ad unum omnes tantummodo curaverant, ut Ammianum Marcellinum emendatiorem et auctiorem haberemus. Primus Fridericus Lindenbrogius Hammaburgenſis I. C. vir eruditus et diligens, quod nemo antea tentaverat, facere aggreſſus eſt; nec contentus auxilio codicis Florentini aliqua in Ammiano correxiſſe, anno M. DC. IX. Auctorem intellectu perquam difficilem perpetuis obſervationibus expoſuit: varias etiam codicis Florentini ac priorum editionum

lectiones adiecit. Lindenbrogium Ianus Gruterus excepit, qui Ammianum ope veteris codicis emendatum, ſed nudum a notis et obſervationibus publicavit. Heic notandum eſt, Marcellini XIII. priores libros, quibus res CC. LVIII. annorum continebantur, ſummo Hiſtoriae Romanae damno in omnibus priſcis codicibus deſiderari; poſteriores libros octodecim paene eisdem ac totidem ubique lacunis deformatos reperiri.

Ad hunc igitur modum ſe habebat Ammianus Marcellinus, et duabus poſtremis eius editionibus plerique adquieſcebant. Intellexit Henricus Valeſius frater meus, veterem ac bonum Hiſtoricum, iniuria temporum, neglegentia ſcriptorum, et audaci nonnullorum Criticorum inſcitia depravatum ac mutilum, validioribus remediis indigere, ut in priſtinum nitorem reſtitueretur: et ſuſcepto improbo labore, veterrimas Marcellini editiones, quae nobis membranarum ex quibus deſumtae ſunt, inſtar eſſe debent, diligentiſſime evoluit, et cum optimis codicibus mſſ. contulit, ut celeberrimi nominis Hiſtoricum, quantum fieri poterat, emendaret. Ut autem notis diffuſis, doctis ac laborioſis eumdem explicaret, et omnibus fidem diligentiamque praeſtaret; non Hiſtoriae ſolum Romanae Scriptores Latinos ac Graecos ad Ammiani tempora pertinentes, ſed etiam quoscumque alios aequales eius aetatis aut ſuppares, Leges quoque Romanas Codicis Theodoſiani exacte perlegit. Ea ratione Marcellinus a mendis quamplurimis vindicatus, et anno M. DC. XXXVI. Pariſiis eſt editus vivo adhuc Lindenbrogio: et una cum difficillimis quibusque Auctoris locis Romanae eorum temporum antiquitates ac leges, dignitates Palatinae, civiles, ac militares explicatae. Nihil Valeſius intactum, nihil intentatum reliquit: nullos (ſi ita loqui licet) ſcopulos metu periculi aut laboris vitavit. Miratus eſt Lector

follertiam, ſagacitatem, acumen, felicitatem etiam hominis ſingularem in corrigendis deſperatis Ammiani locis; doctrinam in exponendis: altiſſimum eius ingenium, acerrimum iudicium, variam ac interminatam eruditionem tum agnovit quisque atque ſuſpexit. Superfuit Valeſius editioni Ammiani annis quadraginta. Per tot annos licet Hiſtoriae Eccleſiaſticae aliisque operibus vacaret, nihil ſibi patiebatur elabi, quod ad Ammianum Marcellinum pertineret: ut quidque occurrerat, ſedulo adnotabat, et libro ſuo curabat adſcribi. Sic ſenſim accreverunt emendationes obſervationesque, tanto pluris faciendae, quanto altioris ac diuturnioris erant meditationis. Hae obſervationes ac emendationes novae, et raritas venalium exemplarium alteram Ammiani Marcellini Editionem tacite poſtulabant. Vivo adhuc Valeſio, novae Editioni Blavius Typographus Batavus, poſt eo mortuo Elzevirius eiusdem regionis Typographus imminebat. Interceſſit Illuſtriſſimus Colbertus, et pro ſumma ſua in litteras litteratosque voluntate, Ammianum Luteciae publicandum curavit, ac mihi editionis curam onusque delegavit. Optandum quidem mihi fuerat, ut meis potius quam alienis operibus manus admoverem, et magis ut propriis quam alienis ſcriptis edendis inclareſcerem: ſi tamen aliena dici poſſunt, quae arta ſanguinis et nominis ac vitae ſtudiorumque communitas pro domeſticis haberi iubet. Ultro igitur parui mandatis ampliſſimi et excellentiſſimi viri, cui iure a quoquam negari nihil poteſt, et cunctis ſepoſitis quae in manibus habebam, huic uni negotio totus vacare conſtitui. Ac primum ſingulis Ammiani libris ſuam epitomen varia in capita diſtinctam praepoſui, ut cuncti quid unoquoque libro contineretur, ſtatim in prima eius fronte notatum conſpicerent: ſingula capita cuiusque epitomes marginibus paginarum ſuo quodque ordine ap-

posui: Imperatorum nomina, paria Consulum, et annos Christi nati singulis paginis, quantum fieri potuit, exacte praefixi, ut legentes statim scirent, sub quo quidque Principe et quo anno gestum esset. In Ammiano deletis, quae communi doctorum consensu mendosa et damnanda erant, emendationes Valesii, Criticorum ac veterum membranarum auctoritate confirmatas, quasdam etiam certa coniectura fretas substitui. Quae a nonnullis ad implendam sententiam verbis Ammiani Marcellini erant inserta, duobus uncinis inclusi, quoties in priscis codicibus scripta non reperiebantur. Notas fratris posteriores a prioribus distinxi, ac duobus asteriscis inclusi, ut omnes intelligerent ac viderent quae post editum Ammianum nova observavisset, ac Notis suis adiecisset. Addidi et inserui ipse non raro adnotationes ac observationes meas, quotiescumque verba Historici nostri explicationem postulare videbantur, et quoties codicis Colbertini, de quo infra plura dicturus sum, et codicis Valentini, ex quo varias lectiones P. Pithoei manu notatas legi, aliam in sententiam me trahebat auctoritas. Eiusdem codicis Colbertini passim mentionem feci, quoties cum aliis codicibus conveniebat, aut fratris mei emendationem opinionemque comprobabat. Notarum mearum pars est, disceptatio de Hebdomo. Et quoniam mea a fraternis discernenda erant, ne a legentibus confunderentur, ea duobus unciuis diligenter inclusi. Itaque quidquid in Notis duobus uncinis clauditur, meum est. Ammiano Marcellino subiunxi de Constantio Chloro, de Constantino Magno et aliis Imperatoribus Excerpta vetera Auctoris ignoti, et ex libris Chronicorum de Odoacre et Theoderico Regibus Italiae nonnulla magni facienda, quae Valesius a V. Cl. Iac. Sirmundo amico suo acceperat, ac notis illustraverat. Adieci Indicem rerum memorabilium, quae Ammiani Mar-

cellini libris, notisque fratris ac meis continentur, quam maxima potui cura diligentiaque confectum, cuncta ad Historiam Romanam atque ad doctrinam pertinentia complexum. Nuda enim nomina provinciarum, urbium et locorum, atque quarumlibet dignitatum, et exempla ex antiquitate petita, ac Philosophorum de rerum natura, ac de moribus, Theologorum de Diis Gentium placita in Indice notare inutile ac supervacuum existimavi. Fridericus Lindenbrogius post editum Ammianum vixit annis plus minus triginta: quo toto temporis spatio non oblitus tanti Historici, suis Observationibus plurima adiecit: quae ex urbe Hammaburgo ad me missa, corpori eius Observationum adiunxi, ac suis quaeque locis inserui. Cunctas istas accessiones duobus asteriscis medias interposui, ut a prioribus Observationibus separarentur. Addita sunt et ipsius Collectanea Variarum Lectionum. Antonius Oiselius, Loisellus aliis dictus, vir doctus, codicem quemdam Ammiani M. Valentiae Segalaunorum evolverat, cum ibi anno M. D. LX. sub Cuiacio Professore Ius Civile disceret: sicuti Petrus Pithoeus, Cuiacii quoque auditor, eadem in urbe anno M. D. LVIII. ex eodem codice varias lectiones excerpserat, et in margine Ammiani sui, Lugduni anno M. D. LII. a Gryphio vulgati, manu sua adnotaverat: quas mihi beneficio V. Cl. Fauri Doctoris Theologi nancisci contigit. Hunc codicem Ammiani M. qui Antonio Oiselio et Petro Pithoeo Valentiae magno usui fuit, et eidem Pithoeo non multum vetus, sed ex vetustissimo descriptus dicitur, Valentinum voco, et tum in alicuius Valentiae Monasterii Bibliotheca servatum fuisse existimo. Excerpta Oiselii atque Pithoei, ut ex eodem fonte hausta sunt, inter se consentiunt. Oiselii pauculas notas a Lindenbrogio descriptas reperi: quas ne quis desideraret, Lindenbrogii Observationibus sub-

texendas duxi. Librum Claudii Chifletii I. C. Sequani de Vita A. Marcellini, et eiusdem libellum de dignitatibus praecipuis eorum temporum quae sunt ab A. Marcellino descripta, opuscula minime contemnenda emendavi ac recognovi, et post Praefationem fratris mei, Historiae Ammiani praefixi. Omni denique ratione operam dedi, ut nostra editio esset quemadmodum postrema sic optima, et omnibus numeris absoluta. Chifletius iste in Vita Ammiani non semel meminit *Scholiorum suorum*, quibus eum Historicum exponere conatus erat: sed ea numquam edita sunt, nec apud Chifletios usquam hodie reperiuntur.

Marcellus Donatus Pomanus Comes, homo Mantuanus genere clarus, circa annum M. DC. scripsit Dilucidationes in T. Livium, in C. Tacitum, in C. Suetonium Tranquillum, in A. Marcellinum, et in v. Historiae Augustae Scriptores: quas omnes Ianus Gruterus sui Thesauri Critici Tomo VI. inseruit. Sed nec Graecos nec Latinos Historicos eorum temporum laudat, nihil ad Historiam Ammiani pertinens tractat, nullos aequales eius aetatis Auctores attingit; Caelium Rhodiginum, et Alexandrum ab Alexandro, at quos Criticos? Italos Italus saepe nobis obtrudit. Praeterea nullis codicibus adiuvatur: ac de Officiis tantum Palatinis, civilibus et militaribus paucula infeliciter effudit. Quare Observationes eius, aut, sicuti maluit, obscurae *Dilucidationes* LXVIII. circiter pagellarum in A. Marcellinum, nobis indignae visae sunt, quas editioni nostrae adiungeremus. Nunc de A. Marcellino aliqua dicenda sunt.

Ammianus Marcellinus, Protector Domesticus, cum Ursicino Magistro militum a Constantio A. in Orientem missus: postea eum in Italiam, deinde in Gallias, variasque orbis Romani partes secutus est: demum cum eodem in tractus Orientis revertit:

ubi quid Urficinus, quid ipfemet rerum egerit, et poft mortem Conftantii expeditionem Iuliani in Perfas, cui interfuit, fuse enarrat. Eum patria Antiochenfem fuiffe, prolata Libanii ad ipfum epiftola ita frater meus docuit, ut nullus dubitationi locus relinquatur. Petrus Pithoeus ad latus Ammiani fui manu fua notavit, eum Chriftianum fuiffe, propterea quod in libro XXVII. c. 3 fcripfit, *Antiftites quosdam provinciales*, id eft Epifcopos Chriftianorum, parco victu, vili vefte, et demiffis oculis, *perpetuo numini verisque eius cultoribus ut parcos commendari et verecundos*. An ideo Ammianus Chriftianus habendus eft, quod Deum Chriftianorum *perpetuum numen*, id eft Deum aeternum, et Chriftianos *Antiftites*, *veros perpetui numinis cultores* appellat? Quafi non *veros perpetui numinis cultores*, Ammianus vocaverit Gentiles ipfos ac fui fimiles, quibus quidam etiam Chriftianorum Epifcopi in provinciis fanctitate vitae et verecundia commendarentur ac placerent. Ita tamen de Ammiano fenfit et Claudius Chifletius, cum verbis eius fupra laudatis, tum aliis leviffimis coniecturis adductus. Sed qui attente legerit, quae praeter cetera in fine libri XIV. de Adraftia vel Nemefi, quae in libro XVI. de Mercurio, quae in libro XXI. de numine Themidis, de Harufpicina, de Auguriis, variisque artibus futura praenofcendi, veteres Theologos fuos et Phyficos ac Myfticos fecutus fcripfit: profecto fateri cogetur, eum cultui Deorum addictum ac devotum fuiffe. Certe de Diis Gentium tamquam de fuis femper loquitur; de Chriftianis facris Myfteriisque non item. Numquam Chriftianis fe adiungit; numquam et nusquam eorum fe numero adfcribit: et Iulianum A. quem fuum heroa fecit, hanc praecipue ob caufam mihi videtur toties et tantopere laudare, quod a Religione Chriftiana ad numinum cultum defciverit. Qua tamen erat pru-

dentia, adeo modeste atque sincere, ac nonnumquam etiam benivole de Christianis rebus commemorat, ut aliqui unum ex nostris putaverint. Nimirum sicuti existimo, vir bonus, integer et sapiens Religionem Christianam non sequi tuto se posse intelligebat: eamdem Principibus suis acceptam et toto fere orbe Romano diffusam palam damnare non audebat. Sed et forsitan religionum diversitates non improbavit, persuasumque habuit (sicut ait de notitia Dei Symmachus) una via non posse perveniri ad tam grande secretum.

Valentiniano et Valente imperantibus Ammianus M. militiae renuntiavit, et Antiochiam domumque rediit. Ubi post Theodori coniurationem patefactam atque oppressam, iniquo Iudicum Advocatorumque colludio litibus inquietatus ac vexatus videtur fuisse, non sine aliqua rei familiaris iactura. Sic enim explicanda iudico verba haec A. Marcellini in libro xxx cap. 4 §. 4. ubi in Orientalium Rom. caussidicinam fuse invehitur. *Ergo absolutis super eius indignitate paucis, quam in illis partibus* (Orientis) *agens expertus sum, ad coeptorum cursum regrediar institutum.* Quapropter indignatus, Orienti ac patriae valedixit iam aetate provectus, et Romam secessit Gratiano, Valentiniano et Theodosio Principibus, ut frater meus credit: ut ego malo, vivo adhuc Valente A. Tanta in urbe Ammianus cum domicilium constituisset, multos Senatores qui Clarissimorum titulo et Nobilium appellatione censebantur, sibi amicos adiunxit: quos Magistratu aliquo, in primis Praefectura Urbana egregie functos, ex occasione in sua Historia laudare consuevit. Hos inter primas tenuit Hypatius, vir Consularis, frater Eusebiae Augustae, ac Eusebii similiter Consularis, qui ex Oriente in Occidentem quoque transierat, et Romae sedem ceperat: quem in libro xxix. eximie laudat, et amicitia causa *no-*

ſtrum *Hypatium* appellat. Adnumerandus eſt et magnis amicis A. Marcellini Eutherius, qui Conſtantis A. Cubicularius, deinde Iuliani Praepoſitus Cubiculi fuerat, ac Romae domicilium fixerat: cuius virtutibus in libro XVI. enarrandis vacat. Nec tum etiam defuere Urbi viri doctrina praeſtantes, quibus A. Marcellinus familiariter utebatur. Igitur ut erat homo nobilis et locuples, otii ignobilis impatiens, in tam iucundo ſuavique ſeceſſu totum ſe litteris dedidit: atque ut miles quondam et Graecus linguae Latinae ac Hiſtoriae Romanae magis aſſueſceret, Catonem maiorem vel Cenſorium, Caeſaris Commentarios, Salluſtium, M. Tullium Ciceronem, alios utriusque linguae Auctores diligentiſſime evolvit: quos et paſſim in Hiſtoria ſua laudat. Talibus et tantis praeſidiis inſtructus, Hiſtoriam Romanam ab exortu Nervae usque ad Valentis A. interitum XXXI. libris Latine ſcribere aggreſſus eſt. Eu quae priora quidem a Nerva ad Conſtantinum Maximum aut omiſſa maxima ex parte, aut negligenter et nullo rerum ac temporum ordine ſervato ſcripta hactenus fuerant, quae XIII. libris fuſius ac multo diligentius expoſuit, qui pridem magno Reip. litterariae damno deſiderantur. Cetera a Magnentii caede ad Valentis mortem, quae vidit, quibus ipſe interfuit, et quorum etiam aliqua pars fuit, aut quae ex amicorum relationibus didicit, XVIII. voluminibus narravit. Haec ut notiora et oculis animisque aequalium inſerta, aut memoriae infixa, latiſſime explicare conatus eſt. Sed prae ceteris in rebus Iuliani A. prope nimius haberi poteſt: in quo nonnulla quidem laude digna, multa nihilominus (quemadmodum ipſemet Hiſtoricus nonnumquam fatetur) vituperanda fuerunt. Certe ſcriptor alioquin diligens et veri ſtudioſus, XI. fere libros Iuliani laudibus implevit: reliquos ſuae aetatis Imperatores, Conſtantium, Iovianum, Valentinianum et

Valentem, ceu invidos et detrahentes eius Principis memoriae, non raro deterit arguitque: paene ut mihi persuadeam, Ammianum unius Iuliani caussa tantum Opus suscepisse, ne quam amplificandae virtutis herois sui quem summopere mirabatur omnibusque praeferebat, occasionem praeteriret. Historiam autem suam non continuo labore composuit: sed ut erat plures in libros divisa, per partes eam vulgavit, et nunc unum volumen, nunc alterum frequenti auditorio, ac amicorum suorum et doctorum hominum iudicio commisit, magnamque inde laudem est consecutus: ut docet epistola Libanii a fratre laudata. Recitationes porro (sicuti et declamationes) duorum generum fuere: publicae aliae; aliae privatae. Publicae recitationes erant ac nuncupabantur, quae aut in certaminibus publice propositis praemiis, aut in aliquo loco publico citra ullum certamen fiebant. Eiusmodi exstitere Oratorum ac Poëtarum certamina, quotannis in Albano a T. Flavio Domitiano edita: ubi Statius se praemio ter donatum scripsit. Tale Lugduni ad aram Augusti certamen Graecae Latinaeque facundiae, editum a Caio Caligula, in quo victi victoribus praemia conferebant. Sic Nero orationis carminisque Latini coronam omnium consensu sibi concessam recepisse dicitur a Tranquillo. Publice quoque Statius Romae Thebaïdem suam plaudente populo recitavit: uti Iuvenalis in Sat. VII. prodit his versibus:

Curritur ad vocem iucundam et carmen amicae
Thebaidos, laetam fecit cum Statius Urbem,
Promisitque diem: tanta dulcedine captos
Afficit ille animos, tantaque libidine vulgi
Auditur.

Durabant adhuc Romae circa annum Christi D. LXXX. publicae orationum et carminum recitationes: et ibi in foro Traiani magnifica poëmata ab Aucto-

ribus recitata Senatus Populusque Romanus audiebat: ut teſtatur Fortunatus Italus in libri III. Carmine XXIII, de opuſculis et epigrammatis cothurnatis ac tumidis Bertechramni Burdigalenſis Epiſcopi hisce verbis, indicans et Poëtis qui placuiſſent, a Senatu calceos filis aureis ornatos dari conſueviſſe.

Vix modo tam nitido pompoſa poëmata cultu
Audit Traiano Roma verenda foro.
Quod ſi tale decus recitaſſes aure Senatus:
Straviſſet plantis aurea fila tuis.

Studioſi et docti quidquid compoſuerant, Proceres quidem ac locupletes domi nunc per ſe, nunc per lectorem coram amicis invitatis recitabant: mediocres vero ac tenues in aedibus Optimatum, conductis ſubſelliis et anabathris pulpitisve. Privatarum recitationum mentionem facit Suetonius Tranquillus in Claudio capite XLI. Caius Plinius Secundus paſſim in libris Epiſtolarum, et Iuvenalis in Sat. I. et VII. qui Frontonem recitantibus Poëtis porticus ſuas marmoreas commodaviſſe ſcribit, et in his conſeſſibus quosdam ſolitos eſſe disponi, qui plauderent et magnis vocibus acclamarent. Et in Sat. III. ipſe Aquini ubi natus erat, ſatiras ſuas praeſentibus amicis quos convocaverat, recitaviſſe ſe ait: et magna frequentia magnoque ſucceſſu ter auditus eſt: quod et in eius Vita a veteri Scholiaſte ſcriptum invenio. Ammianus igitur famae gloriaeque dulcedine ſimiliter ſuccenſus, et experiendi amicorum doctorumque virorum iudicii cupidus, Romae ex more ſuam per partes recitavit Hiſtoriam, prout librum quemque compoſuerat. Hinc oratione numeroſa et bene ſonante, plena pompae et maieſtatis eſt uſus, qualem recitationes iſtae poſtulabant, ut aures et animos auditorum impleret. Ad pompam recitationum pertinent, dictorum factorumque aetatis ſuae memorabilium cum priſcis, ho-

minum cum hominibus comparationes, ad commovendos animos amplificatae rerum imagines, tragicae Fortunae compellationes, crebritas figurarum ac translationum, descriptiones proeliorum et obsidionum nonnunquam lusibus lascivientis ingenii locisve communibus quam Historiae legibus convenientiores. Eamdem ob causam A. Marcellinus ubique omnis generis doctrinae famam affectavit. Cui rei indicio sunt laudationes tot veterum Auctorum, laudatae saepius Ciceronis sententiae, Virgilii, Menandri, et aliorum versus inserti: tot et tanti excessus narrationem rerum interrumpentes, de Adrastia vel Nemesi in libro XIV. de origine doctoribusque Gallorum, et de Alpibus Gallicanis in libro XV. de obeliscis, et de notis hieroglyphicis, et de variis terrae motibus in libro XVII. de causis ac generibus pestilentiae in libro XIX. de defectibus Solis et Lunae, deque variis Lunae mutationibus et figuris, nec non de arcu caelesti in libro XX. de variis artibus futura praenoscendi, et de Geniis libro XXI. de Nilo, de crocodilo, de ibi, ac de pyramidibus in libro XXII. descriptiones v. muralium machinarum, nec non XVIII. maiorum Provinciarum Regni Persici, item de ortu margaritarum in libro XXIII. de cometis, et de facibus caelo decidere visis in libro XXV. de ratione Bissexti in libro XXVI. de caussidicina, deque Iurisconsultis, et variis Advocatorum generibus in libro XXX. Descriptiones quidem variarum Provinciarum Imperii Romani apud A. Marcellinum longe lateque diffusae sunt: quae apud Sallustium de bello Iugurthino, apud Caesarem et Livium aliosque Historicos multo breviores reperiuntur. Sed non omittendi sunt duo maximi excessus de vitiis Senatus Populique Rom. in libris XIV. et XXVIII. quos qui attente mecum consideraverit, facile sibi persuadebit, tum lenes admodum atque patientes fuisse Romanos, si aut pravi, quo-

rum vana ſtudia et vitia in Ammiani libris deſcribebantur, aequo animo tulerunt a peregrino Graeculo in Hiſtoria palam traduci ſe ac derideri; aut boni exiſtimarunt liberas eorum reprehenſiones ac notas nihil ad totius ampliſſimi Ordinis ac univerſae civitatis dedecus ulla ratione pertinere.

Petrus Pithoeus in margine Ammiani ſui, cum codice Valentino collati, manu ſua ſcripſit, praeter XIII. priores libros qui deſiderantur, in libris XVIII. qui ſuperſunt, *multa etiam deeſſe videri: quandoquidem Ammianus ſaepe plures annos indictos transmittit: quod ex Conſulibus quos notat ordine, in Faſtis intellectum iri.* Ita Petrus Pithoeus loquitur et ſentit. Sed ei reſpondere poſſumus, Ammianum quidem Conſules aliquot in XVIII. voluminibus quae ſuperſunt, omiſiſſe: non tamen eorum annorum res geſtas omiſiſſe. Omiſit quidem Ammianus in rebus annorum XXV. paria Conſulum IX. videlicet Lupicinum et Iovinum, Valentinianum II, et Valentem II. et Valentinianum Nobiliſſimum Puerum et Victorem, Gratianum Auguſtum II. et Probum, Modeſtum et Arinthaeum, Valentinianum IV. et Valentem IV. poſt Conſulatum Gratiani III. et Aequitii; Valentem A. V. et Valentinianum iuniorem A. Valentem A. VI. et Valentinianum A. II. Coſſ. Sed quae his Conſulibus hisve annis acta ſunt, nihilominus expoſuit: cum aliquando bella duobus aut etiam pluribus annis geſta continua oratione enarret, ne ſeriem rerum interrumpat. Exempli cauſſa translatos in Thraciam Gothos, et Valentis A. cum eis pugnam ac mortem fuſe in libro ultimo commemorat: quibus utrumque Coſſ. factum ſit, non commemorat. Vir doctus, qui codicem Regium manu ſua deſcripſit, in libro XXIV. poſt haec verba de Arinthaeo Perſas perſequente; *latebrae texere notiſſimae*, ad marginem adnotat ſuſpicari

ſe,

ſe, plurima heic deeſſe: cui coniecturae meus frater merito accedit. Deeſt enim (ut ipſe obſervavit) legatio Saporis Perſarum Regis ad Iulianum A. Libanio et Socrati non indicta: deeſt relatio rerum ab Arſace Rege Armeniae et a Procopio ac Sebaſtiano in Meſopotamia geſtarum; et quae fuerit cauſa, quare Iuliano in Aſſyria Arſaces, Procopius ac Sebaſtianus, ſicut iuſſi erant, cum ſuis copiis occurrere non potuerint: cuius rei *cauſas* a ſe *praedictas*, paullo infra ipſemet Ammianus in fine eiusce libri prodidit. Deſideratur in eadem lacuna et dolus transfugarum Perſarum, quorum fraude deceptus Iulianus ſuam claſſem incendit: quos ibidem Hiſtoricus *infauſtos ductores* appellat, et in tormentis fraudem confeſſos eſſe tradit. Sed poſt obitum Valentiniani A. qui libro xxx. enarratur, plurima eaque maxima ac memoria digniſſima in Hiſtoria Ammiani deſidero, quae ſcriptor diligens plane videtur nec omittere debuiſſe, nec vero ulla ratione omiſſurus fuiſſe. Scripſit quidem Ammianus in fine libri xxx. Valentinianum iuniorem tum quadrimum in Pannonia, poſt Valentiniani patris ſui repentinam mortem, ab exercitu ex Optimatum ſententia Auguſtum conſalutatum eſſe. Sed quae ſecuta ſunt, apud Ammianum, qualem nunc habemus, nusquam reperiuntur: videlicet quomodo Gratianus A. Imperium Valentiniano fratri ſe inſciente delatum, cum Valente patruo ſua auctoritate confirmaverit: qui et quando Imperium Romanum in Occidentis partibus, et Comites ac numeros militares cum fratre partitus ſit; et Gallias, Hiſpanias, ac Britannias ſibi retinuerit, Italiam et Africam cum parte Illyrici Occidentalis, et Frigeridum Ducem ac Sebaſtianum Comitem prae ceteris ei attribuerit: quemadmodum communem amborum patrem Valentinianum cum Valente fratre collega ſuo totius orbis Romani provincias, legiones quoque,

ac Comites seu Magistros militum divisisse refert Ammianus in libro XXVI. Iam damnatio ac supplicium Maximini Praefecti Praetorio, et Simplicii ac Doryphoriani sub Gratiano, apud Ammianum desideratur: de quorum tamen mortibus et merita poena *postea tempestive se dicturum* in libro XXVIII. pollicetur. Desideratur apud eundem mors Theodosii Magistri militum, Theodosii postea Imperatoris patris, viri Britannicis Africanisque victoriis illustris, et de Repub. optime meriti, ac *plurimorum Nobilium*, hoc est Senatorum, quos *una occisos* anno Domini CCC. LXXVII. tradit Hieronymus in Chronico. Desiderantur et multa alia in Oriente et Occidente domi forisque gesta toto triennio, quod inter Valentiniani et Valentis mortem intercessit. Theodosium quidem post Britanniam et Africam Imperio Rom. restitutas, sua gloria invisum aulicis reddiderat: a quibus insimulatus rerum novarum apud Gratianum, ac iussus interfici, post Baptismum acceptum, Carthagine percussori ultro iugulum praebuit: sicuti in libri VII. capite XXXIII. tradit Orosius. Quare errant Socrates in libri IV. capite XIX. et Paullus Diaconus Aquileiensis, et qui ambos secutus est Chifletius in Vita Ammiani: quum Theodosium, quem *Theodosiolum virum fortem ex Hispania* Socrates appellat, propter nomen suum in coniuratione Theodori iussu Valentis A. morte affectum tradunt. Nam Carthago Africae caput, ubi Theodosius iugulatus est, non Orienti sed Occidenti adscribebatur; non parebat Valenti, sed Valentiniano iuniori, cuius curam ac tutelam cum matre gerebat Gratianus: qui fratrem maxima *pietate dilexit et educavit*, ut in libro XXX. loquitur Ammianus. Nihil igitur Valenti Imperatori Orientis in Theodosium Magistrum militum licere potuit: qui semper in Occidentis provinciis bella gessit, semper Occidentis Principibus subiectus fuit,

nec umquam Ortivi Imperii fines ingressus est. Praeterea Theodorus Notarius cum coniurationis conscìis iussu Valentis damnatus, Antiochiae periit Gratiano A. II. et Probo Coss. anno Christi ccc. lxxi. hoc est toto fere ante caedem Theodosii sexennio. Non itaque Theodosio quatuor priores nominis sui litterae, nec Theodori coniuratio, sed aulicorum et inimicorum calumniae causa cruentae mortis fuerunt: neque a Valente, sed a Gratiano fraude invidorum Palatinorum decepto caedes ista tam iniqua mandata est. Haec igitur omnia quae nunc apud A. Marcellinum non leguntur, persuasere Chifletio, ut in Vita Ammiani scriberet, eum in libro xxxi. qui nobis desit, cuncta ista supradicta narrasse, et librum qui nunc xxxi. vocetur, xxxii. fuisse, atque ita appellandum esse: quam opinionem verisimillimam iudico. Ceterum inter Epigrammata Graeca reperiuntur nonnulla cum in pagina iv. tum alibi, quibus nomen Ammiani praefigitur; Historici, an alius cuiusquam, incertum est: sicut nec constat, an Historicus noster fuerit, qui sub Gratiano, Valentiniano et Theodosio *Comes rerum Privatarum Ammianus* vocatur in libro xii. Codicis Theodosiani: quibus imperantibus A. Marcellinum Romae vixisse, et Historiam Romanam scripsisse indubitatum est.

Sunt, qui A. Marcellinum plurimum damnent et aspernentur, tamquam passim Grammaticos canones excedentem. Certe nonnumquam declinationes ac terminationes nominum mutat: ut in libro xv. *G. et T. saevium tyrannorum:* in libro xxix. de Theodosio, *suppliciorum saevium repertorem:* in libro xvii. de terrae motuum generibus, *climatiae qui limes ruentes et obliqui:* in libro xx. *luminibusque oculis eos a. m. contuens m.* Ibidem, c. *f. lapidum madore etiamtum infirmium.* Quamquam Caper Grammaticus dici asserit *infirmus* et *infirmis*, sicuti

imberbus et *imberbis*, *inermus* et *inermis*. Ita in libro xx. *ſonus* pro *ſoni*, *ſonu* item pro *ſono* in veteribus membranis et in editionibus reperitur. *Iterata magnitudine ſonus Auguſtum appellavere.* Item, *Exclamabatur undique vocum terribilium ſonu.* Initio libri xxvii. *Dum cedentes obiectu corporis et vocis iurgatorio ſonu audentius pertinet.* Ubi et *pertinet* ſumitur active pro retinet: quemadmodum ſcriptum praefert codex Colbertinus. In libro xxi. *Hi genii animis connexi mortalium, eas tuentur.* In libro xix. *Animis in ventum ſolutis proiiciebantur exſtincti. Animis* pro animabus. In libro xvi. *Circumdata retiis buſta*, pro retibus. In libro xxv. *Ductore eorum aliae turmae appoſito.* In libro xvii. *Ablatum uno templo miraculum.* In nominibus iv. declinationis morem veterum praeſertim Poëtarum ſequitur, et iii. caſum non aliter quam litera *u* terminat. In libro xxvi. *impetu*, necnon *ictu*: in xxix. *acceſſu*. Interdum et ſignificationes nominibus novas Ammianus attribuit. Ergo *pruinam*, quam vulgo gelu canum vocitamus, ſumit pro glacie in libris xvii. xxiv. aliisque, eique *cruſtas*, *acumina*, ac *congeriem* tribuit. In libro xiv. ex turba *turbelam* facit, et Hermogenis meminit, *apud CP. populari turbela discerpti.* Ex *turbela* orta eſt vox Francica *trouble.* Iam apud Ammianum M. in verbis praeteritorum mutationes aut potius depravationes aliquando reperio. In libro xvi. verbo *pello* dat praeteritum *pepuli*, uti facere debuit; in libro xxx. etiam *pulſi*: *percello* ſimiliter nunc *perculi*, in libro xvii. nunc et *perculſi* in xvii. et xxv. Verbum *fodio* ex tertia coniugatione in quartam transfert Marcellinus in libro xxiv. *Id a. Traianus egeſto ſolo fodiri in m. c. a. curaverat.* Gaudet etiam mutationibus temporum. In libro xxii. *Poterantque miſerandi homines Chriſtianorum adiumento defendi, ni Georgii*

odio omnes indiscrete flagrabant: ubi Critici adversantibus codicibus edi curarunt *flagrassent.* Quin etsi priscis membranis maior quam editis libris fides habetur; *aestimare* passim ponit Ammianus Marcellinus pro *existimare:* ut Sulpicius Severus de Vita S. Martini, Aurelius Victor in Caesaribus, aliique facere consueverunt. Ne de Nostris loquar, qui utrumque verbum uno eodemque reddunt, *estimer.* Utitur etiam saepissime sine causa verbis frequentativis, sed novis et inusitatis, ut prisci codices testantur, et in Notis non semel observare memini. In libro XXVI. *vastitatis propinquioribus locis,* pro vastatis. Circa finem libri XXXI. *Portatis scriptis et recitatis, utque decebat contemptatis:* ubi aliae editiones excusum habent *contemptis,* aliae *contemplatis.* In his aliisque eiusmodi, si quando peccavit A. Marcellinus, si nonnumquam a legibus Grammaticae recessit: facile aequalium aetatis suae ac suppariúm Auctorum exemplo defendi potest, qui eadem ratione, aut certe non multo melius locuti sunt ac scripserunt: cum iam Imperium Romanum a pristino splendore ac potentia, ac simul lingua Latina a veteri elegantia degenerare coepisset. Ut omittam Ammiano homini Graeco linguam Latinam minus notam esse debuisse, quam Italis et ceteris Occidentalium Provinciarum incolis, quibus Latinus sermo erat innatus.

In emendando Ammiano maximo mihi adiumento fuit codex recentior quidem, sed ex veterrimo ac optimo exemplari descriptus, quem Colbertinum appello, propterea quod in Bibliotheca Colbertina servatur. In eo igitur codice, qui a V. C. tantae Bibliothecae praefecto mihi est commodatus, plurima reperi, multo quam in omnibus Ammiani M. editionibus emendatiora: quas emendationes, quoniam certissimae erant, sequi non dubitavi. Earum emendationum sive restitutionum ac lectio-

num partim mentionem in Notis feci, partim etiam omisi. Omissa tantum attingam pauca de multis. Omnium enim eorum quae notare oblitus sum, nunc meminisse non possum.

In libro xvi. c. 5. §. 4. de Alexandro Magno scriptum invenio. *Ut cum nervorum vigorem sopor laxasset infusus.* Uti et Rittershusius in Ligurinum emendavit: cum *nervorum rigorem* libri editi obtrudant.

In libro xxii. c. 5. §. 3. de Iuliano Christianos inter se maligne committente. *Dissidentes Christianorum Antistites c. p. d. in Palatium intromissos monebat civilius, ut discordiis consopitis quisque nullo vetante religioni suae serviret intrepidus.* Sic codex Colbertinus; sic et Florentinus a Lindenbrogio lectus: cum in editis legatur, *Diss. Chr. Ant. c. p. d. i. p. i. monebat, ut civilibus discordiis consopitis,* etc. minus bene. *Monebat civilius,* id est, admonebat comiter, et humane; principali fastu deposito hortabatur. Hoc in Ammiano mutare ac emendare, et in Notis meis observare non memini.

In libro xxv. c. 3. §. 6. de Iuliano A. *Audenter effunderet semet in pugnam.* Qui solam audaciam viro fortissimo tribuit, minus aliquid quam par sit tribuere videtur. P. Pithoeus in codice Valentino pro *audenter* legisse se *ardenter* notavit ad oram Ammiani sui: idem legi et in codice Colbertino. *Ardorem* Iuliano similiter tribuit non semel A. Victoris Epitome. *Cumque inconsulto ardore nititur ordines ad proelium componere, ab uno ex hostibus et quidem fugiente, conto percutitur.*

In libro xxv. c. 4. §. 4. de Iuliani A. frugalitate. *Namque in pace victus eius mensura atque tenuitas erat recte noscentibus admiranda.* Ita codex Colbertinus, optime: quasi Iulianus certi ponderis ac mensurae cibis vinoque uteretur. At in vulgatis libris *victus eius mensarumque tenuitas* tautologiam

ridiculam continebat. *Victus* enim, et *mensa*, una eademque res est: et *mensae* Iuliani pro mensa absurde vocarentur.

Ibidem §. 5. *Expergefactus explorabat per semetipsum vigiliarum vices et stationum: post haec seria, ad artes confugiens doctrinarum.* Ita editiones: quasi serium non sit studium litterarum, aut saltem minus serium nocturna exploratione vigilum, atque stationum, quam Iulianus studiis praemittere consueverat. In codice Colbertino unius litterulae adiectione locus sic emendatur. *Post haec, serias ad artes confugiens doctrinarum.* Id est: post explorata castra, sive post facta haec quae in bello necessaria sunt, Iulianus ad seria convertebatur, litterisque vacabat.

In libro eodem c. 7. §. 8. de Ioviano A. in summa rerum omnium inopia cum Persis de pace per quatriduum deliberante. *Quo temporis spatio a. h. m. si exabusus Princeps paullatim terris hostilibus excessisset, profecto venisset ad praesidia Corduenae, uberis regionis et nostrae,* etc. Ita codex Colbertinus diserte scriptum habet: cum in editis Ammiani libris legatur *abusus.* Deceptus erat Iovianus ab aulicis adulatoribus, instantibus affirmantibusque, ni confestim ex Assyria rediret, Procopium cum exercitu cui praeerat, facile ac certo res novaturum, ut paullo infra Ammianus ipse scribit. *Exabusus* ergo in passiva significatione est, malis adulatorum consiliis meliora et honestiora praeferens, *desabusé, détrompé:* fitque ex *abusus*, ut *exauctoratus*, ex *auctoratus*, *exarmatus*, ex *armatus*, *exoneratus*, ex *oneratus*.

In libro XXVII. c. 1. §. 11. *Ut ad unum distinctamque exitum circumversio cursus annui revoluta.* Ita codex Colbertinus, et quidem optime. At ex editionibus aliae, *circumversio anni revoluta*; aliae, *conversio cursus anni revoluta*, minus bene.

In eodem libro c. 6. §. 7. de Petronio Patricio, ſocero Valentis A. *Nocentes pariter et inſontes poſt exquiſita tormenta quadrupli nexibus vinciebat.* Ita legit P. Pithoeus in codice Valentino, ut ad marginem Ammiani ſui notavit. Ita et ego legi in codice Colbertino. *Quadrupli nexibus vinciebat,* id eſt condemnabat quadrupli, ut eos nudaret fortunisque ſpoliaret. At in editionibus reperitur, *quadruplicibus nexibus vinciebat.* Quo nihil fingi poteſt abſurdius: quaſi miſeri iſti a Petronio quadruplici ſerie catenarum vincti tenerentur in carcere.

In eodem libro c. 6. §. 20. *Andriſcus de genere quidam infimae ſortis.* Id eſt, Andriſcus quidam natus genere plebeio, genere infimae plebis, fullone genitus. Ita codex Colbertinus; ita et editio Roberti Stephani. At ceterae editiones: *Andriſcus degener quidam infimae ſortis,* male. Nam ſi degener hoc loco eſt homo obſcuri generis; nihil opus fuit addere, *infimae ſortis:* quod idem plane ſignificat.

In eodem libro c. 9. §. 4. de Arbetione Exconſule. *Ut Conſtantiniani Ducis verecundia truces animi lenirentur.* Arbetionem virum Conſularem, *Conſtantinianum Ducem* a Conſtantino Maximo cognominat codex Colbertinus: quem libri typis impreſſi *Conſtantianum Ducem* a Conſtantio Conſtantini filio. Si Arbetio qui Conſtantii ante quinquennium mortui Dux fuerat, anno Domini CCC. LXVI. iam ſenex et admodum aetate provectus erat; haud dubie ſub Conſtantino Maximo ante XXX. annos defuncto ducere copias potuit.

In eodem libro ibid. §. 7. *Qua ſucceſſus alacritate Valens, caſtra promovit ad Phrygiam.* Hunc omnium editionum errorem unius litterae mutatione codex Colbertinus corrigit eum in modum: *Qua ſuccenſus alacr. V. c. p. a. P.* Scilicet

animi hominum secundis initiis incensi, ad proposita exsequenda atque consummanda incitantur. Valens igitur Gomoarii ad se transitione *succensus*, et alacrior factus erat ad belli Procopiani reliquias persequendas. Eum errorem in Ammiano emendare non memini.

In eod. lib. ibid. §. 8. *Procopius salutis intercluso suffugio versus in pedes.* Ita libri editi. At codices Colbertinus et Valentinus teste P. Pithoeo, ac editio Rob. Stephani: *Pr. salutis intercluso suffragio, etc. Suffragium salutis*, est suffragium salutare, vel ad salutem conferens, auxilium salutare. Ita A. Marcellinus loqui solet.

In libro XXVII. c. 2. §. 8. de Iovino Alamannos caedente ac persequente. *Per aperta camporum sequebatur et mollia, calcando semineces et constrictos.* Ita codex Colbertinus: cum in editis libris legatur *constratos* minus bene. Nam si ab hoste calcabantur, iam humi strati esse debebant. Mors autem instans vulneratorum corpora constringit ac velut in globum cogit. Quare statim subiungit A. Marcellinus: *Quos vulneribus frigorum asperitate contractis dolorum absumserat magnitudo.* Corporibus erant constrictis, qui vulnera habebant frigore contracta.

In eodem libro c. 3. §. 1. de Terentio Excorrectore Tusciae. *Eaque confidentia deinceps inquietius agitans multa, in Naviculariorum negotio falsum admisisse convictus*, etc. Ita codex Colbertinus, optime. At libri editi: *E. c. d. inquietius agitans, multa in Naviculariorum negotio falso admisisse convictus.*

In eodem lib. c. 3. §. 4. de domo Symmachi a Romanis incensa. *Quod vilis quidam plebeius infixerat, illum dixisse sine indice ullo vel teste*, etc. Ita scriptum reperi in codice Colbertino: ita reperit et in Valentino P. Pithoeus. Id est, infixerat

omnium auribus animisque: plebi Romanae plebeius iste calumniator plane persuaserat. At in vulgatis libris legitur *finxerat*: quod verbum priore minus est validum.

Ibidem §. 9. de Lampadio Praefecto Urbi. *Eaque vi territus ipse, fremituque crebrescentis seditionis in maius, secessit ad Mulvium pontem.* Quanto melius codex Colbertinus? *Eaque vi territus ipse primitus crebrescentis seditionis in maius, s. a. M. p.*

Ibidem c. 6. §. 8. Valentiniani A. de Gratiano filio loquentis verba sunt et promissa. *Potioribus (invidiae metu dicitur) protinus succreturum.* Ita codex Colbertinus, bene. At libri vulgati: *Paucioribus invidiae metu, ut dicitur, protinus succreturum. Invidiae metu dicitur*, id est, absit invidia, facessat invidia: pace mihi liceat Caelestes dicere vestra.

In libro XXVIII. c. 1. §. 4. de Phrynico Tragico. *Cum cothurnarius stilus procederet lacrimosus.* Ita editi libri omnes. At codex Colbertinus quem secutus sum, mutata unica litterula multo melius: *Cum cothurnatius stilus procederet lacrimosus.* Id est, cum magis magisque cothurnate et tragice ac miserabiliter cladem Milesiorum deploraret, ac flebiliter versibus exponeret. *Cothurnarius* quidem *stilus* Latine dici non potest, sed cothurnatus aut cothurnosus: et ita Ammianus scripturus fuit, cum *cothurnarius* haudquaquam Latinum sit nomen. A *cothurnatus* fit *cothurnate* et *cothurnatius*.

In libro XXIX. c. 1. §. 14. *Advenit aliquando tamen ipse quoque Theodorus.* Sic codex Colbertinus, et reliqui omnes. *Aliquando tamen*, hoc est, aliquando tandem. Et sic fere semper Ammianus *tamen* ponit pro *tandem*; ut Apuleius *interim* pro *interdum*.

Ibidem §. 21. *Quorum in aerario bona coacta, et ipse ad quaestus proprios redigebat.* Ita codex Colbertinus, et Rob. Stephani ac Seb. Gryphii editiones: vulgo, *in aerarium.*

Ibidem §. 23. *Nihilominus tamen ipsi quoque cum cognitoribus Principi caedes incendiaque flagitantes Furias imminere.* Sic editiones, nullo bono sensu. Quid enim sibi volunt *Furiae* illae *caedes et incendia flagitantes?* Quanto melius codex Colbertinus? *Nihilominus tamen ipsis quoque cum cognitoribus Principi caedeis incendiaque flatantes Furias imminere.* Id est, flantes caedes ac ignes. Verbis frequentativis uti gaudet et solet A. Marcellinus. *Flato* a *flo* deductum, ut *nato* a *no*, *dato* a *do;* unde adverbium *datatim.* Ceterum notandum est, quod scribit heic Ammianus, ipsius Valentis A. et ipsorum quaesitorum cruentam ac funestam mortem Theodoro eiusque coniurationis consciis fuisse cum ipsorummet exitio praedictam. Et Valentem quidem nemo nescit misero mortis genere periisse. Modestus autem Praefectus Praetorio, ac post Consul, homo Arianus et avarus, qui huic cognitioni iussu Principis praefuit, et *Summates,* qui cum ipso de Theodorianis iudicaverunt, nec ab Ammiano nominantur, qualem exitum fecerint, ignoramus.

Ibidem c. 2. §. 22. *Festus quidam administrata Syria, Magisterioque Memoriae peracto, bona lenitudinis et reverentiae reliquit exempla.* Sic editiones Rob. Stephani, Seb. Gryphii, aliorumque: nullo sensu. Quid enim est, *relinquere bona exempla reverentiae?* Quanto felicius codex Colbertinus? *Bona lenitudinis et reverentia reliquit exempla. Reverentia exempla,* id est reverenda, verenda, honoranda. Eadem ratione *Reverentissimus* in veteribus inscriptionibus ac titulis epistolarum pro *Reverendissimus* saepissime occur-

rit. Epiſtola Pauli Verodunenſis Epiſcopi ad Deſiderium Cadurcorum Epiſcopum inſcribitur, *Domino reverentiſſimo Deſiderio Papae P. P.*

Ibidem c. 3. §. 8. *In hoc negotio Protectores ad exhibendas miſſi perſonas, dicuntur fuſtibus praeter ſolitum uſi.* Ita Stephanus et Gryphius: Frater meus, *dicuntur fuſtibus p. ſ. caeſi.* At codex Colbertinus: *De fuſtibus praeter ſolitum caeſi.* Et ita ponendum curaveram: ſed Typographus *de* ſustulit, quod vitioſum putabat.

Ibidem c. 4. §. 1. de Valentiniano A. *Illud contemplans quod maius pretium operae forſitan regendis verius milite Barbaris quam pellendis.* Ita codex Colbertinus, optime. Vult dicere Ammianus, Valentinianum A. qui in Alamannorum et Quadorum aliorumque Barbarorum finibus caſtella ac munimenta ſtatuebat, eosque longe a limitibus Imperii Romani repellere conabatur, multo melius forſitan facturum fuiſſe, ſi voluntaria Barbarorum opera in bellis uti, eorumque auxiliis militaribus Romanos praeponere maluiſſet. At vulgati libri: *Illud contemplans, quod maius pretium operae forſitan fecerat regendis veteri limite Barbaris quam pellendis.*

Ibidem c. 5. §. 3. de Firmo Mauro. *Ultimorum metu iam trepidans ne amandatis quae praetendebat, ut perniciosus et contumax condemnatus occideretur.* Quanto melius editionibus iſtis codex Colbertinus, qui pro *contumax* ſcriptum habet *contumelioſus?* Neque enim tum *contumax* aut fuit, aut dici potuit ac debuit Firmus, qui miſſis per ſuos ad Imper. Valentinianum relationibus factum ſuum defendere ac ſeſe purgare conabatur. Sed *contumelioſus* erat Imperio Romano, id eſt *pudendus, dedecoroſus,* qui cum eſſet Romanae ditionis, fratrem ſuum per inſidias interemerat.

In libro XXX. c. 5. §. 6. de tributorum oneribus et augmentis. *Et flagitantium ministrorum amaritudine quidam oppressi, cum non suppeteret quod daretur, erant perpetui carcerum inquilini.* Sic editiones. Quanto elegantius codex Colbertinus? *Et flagitantium ministrorum amaritudine quidam expressi, c. n. s. q. d. e. p. c. i. Expressi*, id est *exhausti, exsucti*, opibus cunctis nudati, *sucez, pressez, pressoirez.* Translatio elegans ducta a torculari, quo uvae premuntur, et vinum e racemis exprimitur: unde et altero nomine *pressorium* appellatur. Vespasianus Procuratoribus rapacissimis *vulgo pro spongiis dicebatur uti, quod quasi et siccos madefaceret et exprimeret humentes:* ut ait Suetonius in capite XVI. *Exprimeret humentes*, hoc est plenos exhauriret ac exsugeret, et rapinis locupletatos damnaret atque spoliaret.

In libro XXX. c. 6. §. 3. de Valentiniano A. *Paullatimque lenitus et ad molliora propensior*, etc. Sic editiones. At in codice Colbertino desunt haec, *et ad molliora*, quae ob id in Ammiano duobus uncinis inclusi.

In libro XXXI. c. 2. §. 9. de Hunnis hostes laqueis intercipientibus. *Ut laqueatis resistentium membris, equitandi vel gradiendi adimant facultatem.* Ita in editionibus legitur, sed mendose. Quippe ut Hunni, sic et Barbari Scythiae incolae fere omnes ex equis pugnabant: et cum equitarent, pedibus ingredi non poterant, nec eis ab hoste *gradiendi facultatem adimi* necesse erat. Quanto verius et certius codex Colbertinus scriptum praefert? *Ut laq. res. me. equitandi vel gravandi adimant facultatem. Gravandi* hostis, id est feriendi hostis, nocendi hosti, *grever.*

Ibidem c. 4. §. 6. *Quem qui scire velit, (ut eminentiss. memorat vates) Libyci velit aequoris idem discere, quam multae Zephyro truduntur harenae.*

Ita codex Colbertinus, optime: cum in editis libris legatur, *turbentur harenae*, minus bene.

In libro XXXI. c. 5. §. 1. de Thervingis esurientibus, quibus Duces Romani turpi commercio canes pro singulis mancipiis comedendos dederant. *Et tenebantur consulto, nefandis nundinandi commerciis.* Ita editiones omnes, quas corrigit codex Colbertinus, hoc modo: *Et ten. cons. nefandis nudandi commerciis:* hoc est, suis omnibus bonis spoliandi. Sic Martialis de muliere amasio opes suas vestesque pretiosas conferente:

Vae glabraria: vae tibi misella.
Nudam te statuet tuus Lupercus.

Id est, te spoliabit, te nudabit, cunctisque opibus exuet. Et ipse Ammianus in libro XXVI. c. 6. §. 7. *Ad nudandos sine discretione cunctos immaniter flagrans.*

Haec sunt pauca de plurimis, quorum in notis meis mentionem facere rationemve reddere non memini, aut verius propter Typographorum festinationem non potui.

Sunt et multa, quae in Ammiano emendavi, codicis Colbertini vestigia (ut ita loquar) et litteras secutus; aut etiam sola coniectura sed certa et indubitata adductus: qualia sunt quae subiiciam.

In libro XXIII. c. 6. §. 15. post enumeratas XVIII. maiores Regni Persici regiones, statim adiicit A. Marcellinus. *Citra omnes propinqua est nobilis Assyria.* Ita omnes editiones et prae ceteris ipse codex Colbertinus: sed male. Cur enim Assyria *nobilis* diceretur magis quam Media, aut Persis, aut Parthia: quae similiter ut Assyria maximis Regnis originem, sedem ac nomen dederunt? Praeterea *propinqua Assyria* dicitur ab Ammiano: cui regioni sit propinqua, non dicitur. Quare non dubitavi sublatis 2 litteris ita locum emendare: *Citra omnes propinqua est nobis Assyria. Propinqua*

nobis Assyria, id est propinqua Romanis, quos A. Marcellinus nunc *nos*, nunc *nostros* appellare consuevit. In libro XXVII. c. 12. §. 1. *Sapor cum suis paullisper nobis visus amicus.* c. 12. §. 9. *Haec inter nos et Saporem discordiarum excitavere caussas.* Ibidem. *Quod ratione iusta est observatum, ne fracti foederis nos argueremur et pacis.* Sane ultima omnium Persici Regni maximarum regionum numero XVIII. aetate Ammiani fuit Assyria, et Romanis, hoc est Mesopotamiae Imperii Rom. provinciae proxima: *citra omnes*, seu omnium regionum Persidis citima habita ratione Roman. ultima et extima habita ratione Persarum.

Ibidem c. 6. §. 21. *Adiabena ab amne perpetuo Adiaba cognominata, ut a fluminibus maximis Aegyptus, et India, et Euphratensis, itidemque Iberia ex Ibero, nunc Hispania, et a Baeti amne insignis provincia Baetica.* Emendavi sublata una littera: *Et a Baeti amne insigni provincia Baetica.* Qua emendatione nihil certius: ut maxima flumina, Nilus Aegypto, Indus Indiae, Euphrates Commagenae vel Euphratensi, Iberus Iberiae seu Hispaniae, et Baetis amnis insignis provinciae Baeticae nomen dederunt; sic et Adiabenae amnis perpetuus Adiabas, nec umquam aestate deficiens. Vere Baetis *amnis insignis* Ammiano dicitur, Solino *nobilis*, quem Plinius *multorum fluminum capacem* esse, et *provinciam* (Baeticam) *adoptare* ait. Nemo autem non videt Baeticam non meliori iure aut maiori ratione ab Ammiano M. *insignem provinciam* vocari debuisse aut etiam potuisse, quam Assyriam, aut Aegyptum, aut Indiam, aut Hispaniam, cuius tantummodo pars erat Baetica.

In libro XXVI. c. 1. §. 13. *Hocque excepto emerserunt alia plurima quae fallebant.* Ita omnes libri editi, atque etiam scripti, nullo sensu. Pro quibus verbis emendavi: *Hocque ex coepto emerserunt*

alia pl. quae f. id est, ex audacia Sacerdotum, intercalando subtrahentium vel augentium tempora in gratiam publicanorum et litigantium.

In libro XXVI. c. 10. §. 9. *Et pacis obtentu vitium detestandum agitabatur.* Sic libri editi: quibus in verbis nullus est sensus. Codex Colbertinus: *Et pacis obtentui tum detestandum agitabatur.* Ex quibus emendavi ad hunc modum: *Et pacis obtentu iudicium detest. agitabatur*: Quam emendationem paullo post sequentia Ammiani verba confirmant, quibus *iura* et *leges*, et *iudices* describuntur, ex voluntate ac libidine Imperatoris in Procopianos saevientes.

In eodem libro c. 10. §. 15. *Horrendi tremores per omnem orbis ambitum grassati sunt subito: quales*, etc. Ita libri editi. At codex Colbertinus: *Horrendi erroris*, etc. Ex quo emendavi: *Horrendi terrores. Terrores* heic dicuntur res terribiles aut terrificae, quae animos terrificant; videlicet fulgura, fulmina, et terrarum motus ac marium. Certe Ammianus ipse in libro XVII. de terrae motu sic loquitur: *Qua de causa terrores huiusmodi vaporatis temporibus, aut nimia aquarum caelestium superfusione contingunt.* Ubi et codex Colbertinus diserte scriptum habet, *terrores.*

In libro XXVII. c. 3. §. 8. de plebe Rom. domui Lampadii Praefecti Urbi faces admovente. *Ni servitiorum et familiarium veloci concursu, a summis tectorum culminibus petita* (plebs) *saxis et tegulis abscessisset.* Ita editiones mendose omnino. Nam certe familiares et amici Lampadii summum domus eius tectum conscensuri non fuerunt, sed opera servorum suorum ad arcendum incendium et ad repellendam plebem usuri. In codice Colbertino lego: *Ne vitiorum et familiarum veloci concursu, a. s.* etc. Ex quibus addita una litterula, detracta altera,

altera, feci: *Ni vicinorum et familiarum veloci concursu*, etc. *Familias* Ammianus pro famulis posuit, ut in libro XIV. Senatores *familiarum agmina post terga trahere* scribit. Vult ergo dicere, vicinos Lampadii, et servos eius amicorumque ad arcendam plebem concurrisse.

In eodem libro c. 7. §. 5. de saevitia Valentiniani A. *Eminuit tamen p. i. t. i. a. h. n. mors Dioclis et Diodori, triumque Apparitorum potestatis Vicariae per Italiam, ob id vexatorum atrociter, quod*, etc. Ita editi libri, mendose omnino et male. Aliud enim est, homines supplicio capitali afficere; aliud, tantummodo *vexare*. Codex Colbertinus pro *vexatorum* scriptum habet *peccatorum*. Ex quo emendavi *necatorum*, una mutata littera, et altera sublata: quae emendatio non minus certa quam necessaria est.

In eodem libro c. 8. §. 4. *Motus adulescentis et senescentis Oceani, Situmque Britanniae p. c. u. explanavi.* Ita Codex Colbertinus. Ex quo emendavi: *Motus ad. et sen. Oceani, situmque Britanniae*, etc. cum editiones habeant, *tractumque Britanniae*, mendose.

In libro XXVIII. c. 1. §. 29. *Paphius quinetiam et Cornelius Senatores, ambo venenorum artibus se polluisse confessi*, etc. Sic editi libri. At codex Colbertinus, atque etiam Valentinus teste P. Pithoeo, aliique: *Ambo venenorum artibus praevenisse polluisse confessi.* Ex quibus emendavi, sublatis tribus litterulis: *Ambo venenorum artibus pravis se polluisse confessi.*

In libro XXVIII. c. 3. §. 8. de Areanis in Insula Britannia stationes agentibus. *Acceptorum promissorumque magnitudine praemiorum allectos, quae apud nos agebantur, aliquoties Barbaris prodidisse.* Ita vulgatae editiones. At codex Colbertinus: *Acceptarum promissarumque magnitudine*

praecarum adlectos, quae apud nos agebantur, aliquando Barbarico dedisse. Ex *praecarum* feci *praedarum.* Ex *Barbarico dedisse* forte faciendum, *Barbaris edidisse.*

In libro xxx. c. 4. §. 7. *Cicero orationis imperiosae fulminibus saepe depressos aliquos iudiciorum eripiens flammis.* Ita libri scripti et editi, mendose. Nam fulmen igni suo non eripit quemquam, sed potius involvit. Quare legendum puto *fluminibus.* Certe et *aureum eloquentiae flumen fundens Aristoteles* vocatur a M. T. Cicerone.

In libro xxxi. c. 2. §. 29. de Alanis. *Gladius humi figitur nudus: eumque ut Martem, regionum quas circumeunt, praesulem verecundius colunt.* Ita libri editi: quidam *circueunt.* At codex Colbertinus: *Eumque ut Martem, regionum quas circumcircunt praes. ver. colunt.* Legendum omnino est, *u* in *a* converso, *circumcircant.* De verbo *circare* et *circitare*, (unde et *circitor*, et nostrum *chercher* profluxit) vide Glossas veteres, et Ios. Scaligerum in Propertium. Certe et Ammianus ibidem ait, Alanos *locatis in orbem sarracis, ferino ritu vesci.*

In libro xxxi. c. 5. §. 6. de caede militum Rom. a Gothis facta. *Quae accidisse idem Lupicinus latenti nuntio doctus.* Ita libri editi. At codex Colbertinus: *Quae accedens idem Lup. lat. nun. d.* Pro quo substitui: *Quod accidens i. L. l. n. d.* Id est, quem casum, quam suorum cladem edoctus. Ita Ammianus non semel loquitur.

Haec sunt pauca de multis, quae codicis Colbertini beneficio, aut certis coniecturis ductus, in A. Marcellino correxi: et quorum in Notis meis rationem reddere Typographis festinantibus nequaquam potui.

In Friderici Lindenbrogii I. C. Observationibus multa reperias, quae doctrinam eius ingenium-

que teſtentur, diligentiam quoque hominis paene nimiam arguant, dum ſaepe minutiis immoratur, et totas paginas Graecis excerptis ubique implet, quibus aequo animo carere poſſemus. Hae Obſervationes cum a me legerentur attente, ut auctiores ac emendatiores ederentur: nonnulla in eis notavi, quae a Lindenbrogio ſcripta nollem. De quibus lectorem admonere operae pretium erit, ne quis incautus viri docti auctoritate deciperetur.

L. 15. c. 11. §. 14. *Eluſae* (inquit) *mentio apud Claudianum, qui ex ea nefandiſſimum illum Rufinum eunuchum originem duxiſſe putat.* At Rufini Conſularis et Patricii, ac Praefecti Praetorio ſub Arcadio A. ſolum paene crimen ambitio cum avaritia coniuncta. Dotes enim animi et corporis ei multae magnaeque inerant. Neque vero *hic eunuchus* fuit: cum in veteri Chronico poſt Rufini caedem *eius uxor et filia exſulaſſe* dicantur. Plane mihi videtur Lindenbrogius, cum de Rufino ſcriberet haec, Eutropium eunuchum, Praepoſitum ſacri cubiculi Arcadii, in mente habuiſſe: in quem, ſicut in Rufinum, Claudianus duos libros ſcripſit.

L. 17. c. 12. §. 2. Ad *Sarmatarum loricas ex cornibus raſis* refert Lindenbrogius Statii *Gortynia cornua*, id eſt arcus cornutos Cretum: et Virgilii *rubrae cornua criſtae*, hoc eſt, criſtas galeae, cornibus animalium ſimiles.

Lib. 17. c. 12. §. 16. Haec de Sarmatis verba Ammiani laudat ex libro XVII. (c. 12. §. 16.) *Ingerebat ſe maximus numerus catervarum confluentium nationum et Regum, ſuſpendi a iugulis ſuis gladios obſecrantium, poſtquam Arahariun impune comperant abſceſſiſſe.* Ea verba Lindenbrogius vir litteratus ad litteram (ut vulgo loquuntur) ſimpliciterque intelligit: quaſi Sarmatae a Conſtantio A. petierint, ut ad expiandas incurſiones ſuas in Pannonias et Moeſiam, nudi gladii cervicibus ſuis ap-

penderentur: laudatque Guntherum, et epiſtolam Friderici A. ac Wipponem de Vita Chunradi Salici, ut ſimilibus exemplis obſervationem ſuam confirmet. Inſuper in Indice ſuo rerum memorabilium apud A. Marcellinum, ob novam iſtam obſervationem haec manu ſua addidit in littera G. *Gladios a iugulo ſuspendere, mos ſupplicum, pag.* 115. Nollem Lindenbrogio hoc excidiſſe. An tot et tanti, et tam feroces Sarmatae tali ſe ignominia affici ultro rogavere, cui mortem haud dubie cuncti praelaturi fuerunt? Unde petere tot vincula, tot enſes milites Romani potuere, qui tantae multitudini ſufficerent? Haec Ammiani verba figurate ut dicta, ſic accipienda ſunt. Sarmatae viribus ſuis diffiſi, ſupplices vitam veniamque cum pace precati ſunt: quam iam Araharium popularem ſuum a Conſtantio A. obtinuiſſe noverant. *Vitam* et *ſalutem, veniam* et *pacem* ea de re ibidem loquens Ammianus appellat. *Suspendi a iugulis ſuis gladios obſecrant,* qui vitam precantur et veniam. *Suspenſio gladiorum a iugulis* hoſtilibus, vitae datio eſt. *Gladium ſuum ab alicuius iugulo ſuspendere,* idem eſt, ac enſem nudum alienae cervici iamiam feriendae imminentem ſuſtinere, aut inhibere, *retenir, arreſter:* uti Ammiano pag. 181. *apparatum Saporis ſuspendere,* nihil aliud eſt quam expeditionem Saporis in Romanos retardare ac ſuſtinere. Idem Auctor in libro XXX. pag. 660. ut indicet expeditionem Valentiniani in Sarmatas et Quados, morte eius dilatam ac retardatam, aut etiam penitus omiſſam eſſe, ſic loquitur: *Suspenſo inſtante procinctu.* Apud Gregorium Turonicum Epiſcopum in libri II. Hiſtoriae Franc. capite III. *ſuspendere gladium,* vitam dare eſt. Verba Gregorii de Hunerico Rege Vandalorum, Catholicos in Africa perſequente, talia ſunt: *B. vero Eugenium* (Carthaginenſem Epiſcopum) *decollari iuſſit,*

sub ea specie, ut si in ea hora qua ensis super cervicem eius incumbebat, non reverteretur ad haereticorum sectam, non occideretur, ne etc. *sed exsilio damnaretur. Quod ita factum esse, manifestum est. Nam cum imminenti morte interrogatus fuisset, si mori pro fide Catholica destinaret; respondit: Haec enim est sempiterna vita, pro iustitia mori. Tunc* SUSPENSO GLADIO, (id est sustentato, retento) *apud Albigensem Galliarum urbem exsilio deportatus est.* Plura addi nihil necesse est.

L. 17. c. 13. §. 25. Lindenbrogius negat, Constantium A. recte dictum esse *secundum Sarmaticum*, propterea quod ante ipsum M. Aurelius Antoninus, et A. Antoninus Bassianus Caracalla, aliique Imperatores ob victos Sarmatas Sarmatici quoque sint dicti. Sed fallitur. Nam ut e. c. Maximianus Galerius apud Eusebium in libro VIII. H. E. *secundo Carpicus maximus*, *sexto Armenicus maximus* appellatus est, quod bis Carpos, sexies Armenios devicisset, et ob ea cognomine Carpici iterum, Armeniaci sexies a militibus esset honoratus, sic Constantius *secundo Sarmaticus* ab exercitu suo publice cognominatus est, quod bis Sarmatas proelio superavisset, et antea ob aliam ex eadem Gente relatam victoriam cognomen *Sarmatici* militari acclamatione accepisset. *Secundo Sarmaticus*, vel *secundus Sarmaticus*, (nam ita Ammianus cum editus tum scriptus loquitur) una eademque res est. Nec verba A. Marcellini aliter quam dixi, sunt accipienda.

L. 18. c. 2. §. 15. *Regionem cui Capellatii vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alamannorum et Burgundiorum confinia distinguebant*, falso putat Lindenbrogius esse *Palas*, castrum in agro Trevirico a Ditmaro memoratum. Quippe *regio Capellatium vel Palas* trans Rhenum posita erat in magna Germania, et inter Alamannos ac Burgun-

dios vel Burgundiones, Gentes Germaniae Transrhenanas iacebat: ut aperte docet Ammianus in libro XVIII. ac XXVIII. At *Palas* Ditmari, castrum erat cis flumen Rhenum in provincia Galliae Belgica prima: quod Ditmarus in libro VI. tradit *a Trevirensibus adversus Regem* munitionibus *firmatum* esse.

L. 19. c. 6. §. 7. armaturam Gallorum Francorumque confundit Lindenbrogius, et quia Ammianus ibi *Gallos securibus gladiisque succinctos* descripsit, laudat Apollinarem Sidonium, et Procopium, ac Agathiam: qui Francorum secures ancipites vel bipennes, vulgo Franciscas a Gente cognominatas, et hastas lanceasve quae angones vocabantur, descripsere.

L. 21. c. 15. §. 6. de Constantio Aug. *Uxorem autem praegnantem reliquit. Unde edita postuma*, etc. Ad ea Ammiani in libro XXI. verba ista Lindenbrogius adiecit, et quidem post editum pridem Ammianum suum: *Ante Constantium obiisse eius uxorem scribit Zonaras.* Γαμετὴ δ᾽ ἦν αὐτῷ Εὐσέβια. Et paullo inferius: τοῦ Κωνσταντίου προτέθνηκεν, ἄπαις διὰ βίου μείνασα. Hoc de Eusebia uxore Constantii A. vere prodidit Zonaras: quae *Regina Eusebia, quod vixerat, sterilis* dicitur et Ammiano in libro XVI. At idem nihilominus tamen in libro XXI. c. 6. §. 4. scribit, Tauro et Florentio Coss. anno Christi CCC. LXI. Constantium Antiochiae *Faustinam sortitum esse coniugem, (amissa iampridem Eusebia)* quam eodem anno moriens *praegnantem reliquerit.* Eius filiam postumam, nomine patris Constantiam appellatam esse: quam parvulam nunc sinu, nunc lectica secum Procopius tyrannus circumtulerit, et quae postea adulta Gratiano A. nupserit; sicuti in libris XXVI. et XXIX. Marcellinus narrat. Distinguendae ergo fuerunt duae minimum Constantii A. uxores: prior Eusebia sterilis; posterior Faustina,

ex Constantio A. mater Constantiae A. quae duae Augustae cum ab Ammiano disertis verbis non semel distinctae fuerint, ab homine qui Ammianum observationibus suis illustrabat, ignorari aut confundi non debuere.

L. 28. c. 5. §. 6. *Gruthungos* Ammiani, quos Vopiscus *Gauthunnos*, Claudianus *Gothunnos*, Zosimus *Prothingos* mendose vocet: a Sidonio *Vithungos*: ab Ammiano ipso in libro XVII. *Iuthungos* appellari ait Lindenbrogius, et unos eosdemque sibi videri: *Gruthungos* vel potius *Greuthungos* Gentem Gothicam, et *Iuthungos* seu *Vithungos*, nationem Alamannicam longissime a Greuthungis distantem confundens.

L. 28. c. 5. §. 11. Ammiani ex libro XXVIII. verba haec laudat Lindenbrogius: *Sobolem se esse Romanam Burgundii sciunt.* Tum addit: *De Burgundiis hoc eatenus verum putare se, quatenus in Aeduorum fratrum populi Rom. sedes successerunt.* Quo nomine a fratre meo in Notis merito reprehenditur. Quippe nondum cis flumen Rhenum in Sequanis et Aeduis aliisque Galliarum regionibus et provinciis sedem ceperant Burgundii vel Burgundiones, sed trans Rhenum adhuc habitabant, quum Ammianus scribebat Historiam: quos Burgundiones nonnisi Honorio et Theodosio iuniore Principibus Rhenum transisse perpetuae possessionis caussa et *Lucio V. Cl. Consule* anno Domini CCCC. XIII. post Valentis A. mortem XXXV. *partem Galliae Rheno propinquam armis obtinuisse* Tiro Prosper et Cassiodorus Senator in Chronicis tradunt. Quod autem ibidem ait A. Marcellinus, *Burgundios*, qui ceteris omnibus Historicis *Burgundiones* vocantur, *salinarum finiumque caussa Alamannis saepe iurgasse*: sic explicat Lindenbrogius, ut dicat harum salinarum meminisse Iohannem Sarisberiensem in epistola 196. hisce verbis: *Utinam sepeliatur in*

salinario Aeduorum. In quo sui similis est, et uti supra, graviter errat Lindenbrogius. Nam ut ambo populi, Alamanni et Burgundiones aetate A. Marcellini trans flumen Rhenum sedes adhuc suas habebant: sic *salinae* ab Ammiano memoratae, in utriusque Gentis confinio trans Rhenum quoque positae erant. Ac *salinae* cis Rhenum erant in Sequanis, cum Ledone Salinario et castro Salinensi, nihil ad salinas istas Transrhenanas, de quibus Alamanni et Burgundiones inter se pugnabant, ulla ratione pertinentes, duobus puteis salsis illustres: quas *Salinas* Iohannes Sarisberiensis *Salinarium Aeduorum* vocavit, cum *Salinarium Sequanorum* appellare debuisset. Nam ullas in Aeduorum finibus, hoc est in pago Augustodunensi, in Cabillonensi item, et Matisconensi, ac Nivernensi salinas esse non novi. Et de Lindenbrogio hactenus: quae solo amore veri impulsus adnotavi, ac studiosos admonui, ne quis minime praemonitus, eosdem in scopulos imprudens ac incautus incideret.

Habes, erudite et candide lector, Ammianum celeberrimum Historicum, in quem totos menses viginti me assidue impendisse non poenitet. Habes editionem nostram, tempore quidem novissimam, sed certe tamen (si fas est dicere) omnium primam. Quippe singula ac universa cunctarum priorum editionum bona complectitur; earumdem vero vitiis caret: plurima praeterea optima et maxima ac perquam utilia continet, quae ceteris omnibus desunt. Quo nomine (ut spero) commendanda, et apud posteros famam est aliquam meritura. Fruere igitur, et vale.

HENRICI VALESII
AD CANDIDUM LECTOREM
PRAEFATIO
IN PRIOREM AMMIANI MARCELLINI EDITIONEM.

Ammianus Marcellinus Antiochiae genitus fuit, parentibus ut coniicere eſt nobiliſſimis. Ipſe admodum adoleſcens inter Protectores Domeſticos militavit. Quo maxime argumento eius nobilitas deprehenditur. Ducum enim, Comitum et Magiſtrorum militarium filii in eam ſcholam referebantur. Itaque et Conſtantius Chlorus, et Iovianus, qui poſtea Auguſti fuerunt, et Gaudentius Aëtii pater, qui poſt ad Magiſterii equitum culmen pervenit, a Domeſticatu militiam exorſi ſunt. Ac ceteri quidem milites in votis habere conſueverant hanc militiae promotionem, ut Protectores fierent, quemadmodum ſcribit Paulinus in Epiſt. 39. Marcellinus vero noſter ab eo loco militiam auſpicatus eſt adoleſcens, ad quem vota nobilium iuvenum ac deſideria adſpirabant. Cum autem hic mos eſſet, ut ex Domeſticis Protectoribus alii in Comitatu conſiſterent ad Imperatoris cuſtodiam, alii cum Magiſtris militum per varias orbis Romani provincias mitterentur: (quod in Adnotationibus uberius explicui) Marcellinus noſter cum Urſicino Magiſtro equitum miſſus eſt in Orientem, eidemque a Conſtantio Aug. obſequi eſt iuſſus: ut ipſemet ſcribit libro XIV. Urſicinus autem a Conſtantio ad tutelam

Orientis destinatus est anno Natalis Dominici 350. ut elicitur ex libro XVIII. Postea Ursicino iussu Imperatoris Mediolanum accito, Marcellinus quoque noster una cum eo in Italiam venit, Consulatu Constantii septimo et Constantii Galli tertio, qui annus erat 354. Natalis Dominici. Anno autem sequenti, cum idem Ursicinus ad opprimendam Silvani tyrannidem a Constantio mitteretur in Gallias, Ammianum Marcellinum una cum aliis spectatae industriae Protectoribus secum duxit. Exstincto brevi Silvano, Ursicinus aliquamdiu detentus est in Galliis: tandemque a Constantio Sirmium evocatus, paullo post reddita Magisterii dignitate in Orientem remissus est, iuncto ut antea Marcellino. Ibi quae Marcellinus noster gesserit, quibus in proeliis obsidionibusque versatus sit, quas legationes obierit, satius ac iucundius fuerit ex ipsius narratione quam nostris verbis discere. Post obitum Constantii Iulianus rerum potitus, ingenti apparatu bellum intulit Persis. Cui expeditioni se interfuisse Marcellinus noster affirmat. Valentiniano deinde et Valente regnantibus quid egerit, aut ad quam dignitatem promotus fuerit, quoniam ipse tacuit, obscurum est. Videtur tamen, si coniicere licet, tum relicta militia ad otium se contulisse. Certe Valentis temporibus quin Antiochiae (quam eius patriam fuisse dixi) commoratus sit, dubitari non potest. Nam in libro XXIX. c. 1. ubi coniurationem illam Theodori commemorat, quae Antiochiae patefacta simul et vindicata est, his verbis utitur: *Et quoniam addici post cruciabiles poenas vidimus multos, summatim (quia nos penitissima gestorum memoria fugit) quae recolere possumus, expeditius absolvemus.* Quibus accedunt ea quae infra dicit in eodem libro, et in lib. XXX. Gratiano demum ac Valentiniano Iuniore et Theodosio simul imperantibus, Marcellinus Oriente relicto Romam mi-

gravit: quam ob causam, et utrum a Principe illuc evocatus, incertum est. Ceterum magnitudine et copiis urbis in qua domicilium constituerat, non ad luxum ac desidiam abusus est, ut plerique tum facere solebant: sed optimarum artium studiis, et Auctorum maxime Latinorum lectioni vacans, in clarissimi et doctissimi cuiusque amicitia consenuit. Testes sunt unus et triginta Historiarum libri, quibus res Romanas ab exordio Nervae ad Valentis obitum comprehenderat. Quos quidem libros Romae ab eo scriptos fuisse multa argumenta demonstrant. Primo enim censurae illae sane graves, quibus in vitia Nobilitatis simul ac plebis Romanae invehitur, non modo in libro xiv. c. 6. sed etiam in xxviii. c. 1. §. 4. et alibi, non ab alio quam ab urbis Romae inquilino proficisci potuerunt. Cur enim unius populi Rom. delicta tam accurate retulit? An solus eo tempore populus Rom. vitiis scatebat? Nonne eadem Constantinopoli etiam agebantur? Sed nimirum qui Romae residebat, et Romanis historias suas recitabat, huiusmodi obiurgationibus admonere cives Romanos, et ad meliorem frugem revocare cupiebat. Praeterea idem ostendit reprehensio Senatoris cuiusdam Rom. quae legitur in principio libri xxvi. Sed in exordio ipso libri xxviii. longe clarius id ipsum significat Marcellinus. Ait enim timuisse se, si calamitates urbis Romae accuratius commemoraret, ne idem sibi accideret quod olim Phrynicho: qui cum expugnationem Mileti (quae Colonia Atheniensium erat) argumentum sumpsisset tragoediae, suffragiis populi Atheniensis graviter multatus fuisse dicitur. Denique in lib. xxx. c. 4. de Advocatorum professione locuturus, se in Occidente fuisse, cum ea scriberet, testatur his verbis: *Ergo absolutis super eius indignitate paucis quam in illis* (Orientalibus scilicet) *partibus agens expertus sum, ad coeptorum cursum*

regrediar. Quod si quis fortasse his argumentis non satis convictus est, Libanii certe Antiocheni testimonio fidem non derogabit. Hic in Epistola ad Marcellinum nostrum, eum Romae vixisse, et historias suas magno cum plausu et favore populi Romani recitasse docet. Sed quoniam haec Epistola et laudes Marcellini nostri, et alia quaedam de ipso necessaria scitu continet: operae pretium duxi, eam hic integram ex codice Bibliothecae Regiae apponere.

ΛΙΒΑΝΙΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΙΝΩι.

ΚΑΙ σὲ ζηλῶ τοῦ Ῥώμην ἔχειν, κἀκείνην τοῦ σε. σὺ μὲν γὰρ ἔχεις ᾧ τῶν ἐν γῇ παραπλήσιον οὐδέν. ἡ δὲ τῶν ἑαυτῆς πολιτῶν, οἷς πρόγονοι δαίμονες, οὐχ ὕστερον. ἦν μὲν οὖν δή σοι μέγα, καὶ τὸ μετὰ σιγῆς ἐν τῇ τοιαύτῃ διάγειν, καὶ τὸ λόγους ὑπ' ἄλλων λεγομένους δέχεσθαι. πολλοὺς δὲ ἡ Ῥώμη τρέφει ῥήτορας πατράσιν ἀκολουθοῦντας. νῦν δ' ὡς ἔστιν ἀκούειν τῶν ἐκεῖθεν ἀφικνουμένων, αὐτὸς ἡμῖν ἐν ἐπιδείξεσι ταῖς μὲν γέγονας, ταῖς δὲ ἔσῃ, τῆς συγγραφῆς εἰς πολλὰ τετμημένης, καὶ τοῦ φανέντος ἐπαινεθέντος μέρος ἕτερον εἰσκαλοῦντος. ἀκούω δὲ τὴν Ῥώμην αὐτὴν στεφανοῦν σοι τὸν πόνον, καὶ κεῖσθαι ψῆφον αὐτῇ τῶν μέν σε κεκρατηκέναι, τῶν δὲ οὐχ ἡττῆσθαι. ταυτὶ δὲ οὐ τὸν συγγραφέα κοσμεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ὧν ἐστὶν ὁ συγγραφεύς. μὴ δὴ παύσῃ τοιαῦτα συντιθεὶς, καὶ κομίζων ἐκεῖθεν εἰς συλλόγους, μηδὲ κάμῃς θαυμαζόμενος. ἀλλ' αὐτός τε γίγνου λαμπρότερος, καὶ ἡμῖν τοῦτο δίδου. τοιοῦτον γὰρ πολίτης εὐδοκιμῶν κοσμεῖ τοῖς αὑτοῦ τὴν πόλιν τὴν ἑαυτοῦ. σὺ μὲν οὖν ἐν τοιούτοις εἴης. ἡμῖν δ' ἐν πένθει κειμένοις εἰ μή τις θεῶν ἀμύνοιε, οὐκ ἔσθ' ὅπως οἴσομεν. ὃς γὰρ δὴ μόνος ἦν ἡμῖν εὖ κακὸς ἐκ μητρὸς ἀγαθῆς, εἰ μὴ καὶ ἐλευθέρας, οἴχεται καὶ τέθαπται λύπῃ τελευτήσας, etc.

LIBANIUS MARCELLINO.

Et tibi quod Romae es gratulor, et Romae quod te possidet. Nam et tu eam urbem habitas, cui orbis terrarum nihil par habet. Et illa civibus suis qui Heroas pro conditoribus habent, te nihilo inferiorem tenet. Ac magnum quidem tibi esset, vel cum silentio in tanta urbe degere, et aliorum recitationes audire. Multos enim alit oratores Roma, a parentibus non degeneres. Nunc vero, ut ab iis qui illinc veniunt, accepimus, tu ipse tua partim iam recitasti, partim recitaturus es, cum historiae tuae plura in membra divisae sint, et partis publicatae laudatio, sequentium publicationem invitet. Accepi etiam Romam ipsam labores tuos coronare, et totius civitatis hoc iudicium esse, te hos quidem longe superasse, ab illis vero non esse superatum. Et haec quidem non solum historiae scriptorem, sed nos etiam a quibus profectus est, ornant. Perge igitur talia componere, ac deinde in corona recitare, et admirationem ac plausum referre. Nec desine laudes tuas ac simul nostras amplificare. Eiusmodi enim civis gloria patriae quoque ornamento est. Ac tuae quidem res in eo statu sint. Ego vero luctu confectus, nisi Deorum quis opem tulerit, quid agam nescio. Nam qui mihi unicus erat, non malus bonae matris licet non ingenuae filius, periit humatusque est, prae dolore mortuus, etc.

Haec insignis Epistola non hoc tantum quod asserimus probat: sed praeterea docet Ammianum Marcellinum, quod in principio dixeram, domo Antiochensem fuisse. Est certe Marcellinus in laudem Antiochiae propensior, nec fere umquam de ea civitate nisi adiuncto elogio loquitur. Hinc etiam est, quod Antiochenses male acceptos proscriptosque a Iuliano in eo volumine quod Μισοπώγωνα appellavit, ipse utpote cives suos benivole ex-

cusat. Sic enim ait in lib. XXII. sub finem: *Quocirca in eos deinceps saevius ut obtrectatores et contumaces, volumen composuit invectivum, quod Antiochense vel Misopogonem appellavit, probra civitatis infensa mente dinumerans, addensque veritati complura.* Ceterum cum post obitum Valentis Marcellinum in Urbem venisse, ibique historias composuisse docuerim: tempus ipsum, quo hae historiae scriptae sunt, satis demonstratum puto. Quamquam tantum tamque arduum opus non uno die, aut anno detextum est; sed per partes subinde ab Auctore publicatum: quod etiam in Epistola supra allata testatur Libanius. Et librum quidem XXVII. post necem Gratiani, et post tyrannidem Maximi iam profligatam scriptum fuisse patet ex libro ipso XXVII. quod etiam ex prooemio libri XXVIII. colligi potest, ubi ait: *Tamen praesentis temporis modestia confisus, etc.* Praeterea in libro XXVI. Neotherium Consulem memorat. Fuit autem Neotherius Consul anno Domini 390. At in libro XXII. de Serapeo ut adhuc stante loquitur: quod Theodosii Imp. edicto destructum est Consulatu Timasii et Promoti, id est anno ante Consulatum Neotherii, ut scribit Marcellinus in Chronico. Quamquam Tatiano et Symmacho Coss. anno Dom. 391. id accidisse indicat Theodosii ipsius edictum in codice Theodos. de Paganis. Quanti porro faciendum sit hoc Historiarum opus Marcellini nostri, ex allato Libanii testimonio perspici potest. Mihi quidem Marcellinus summis quibusque Historiae Scriptoribus comparandus videtur. Nam cum duo maxime in historico spectanda sint, res et verba: elocutio quidem haudquaquam rerum gestarum Scriptori negligenda est; rerum tamen prima ac potissima cura esse debet. Et Marcellinus quidem cum argumento operis, tum delectu ac dispositione, et iudicio ac fide nemini cedit: in proeliorum vero

obsidionumque narrationibus multos longo intervallo superat. Verba autem ipsa sunt ea quidem Latina fere omnia: sed constructio et collocatio verborum est, ut ita dicam, fere militaris. Nolim tamen omnino negare, in historiis Marcellini quaedam occurrere reprehendenda. Nam et interdum verbosior est quam par sit, et doctrinae famam nimis affectat: quod vitium est plerumque eorum, qui provecta iam aetate ad studia se contulerunt. Hinc excessus illi intempestivi atque pueriles de terrae motuum causis, de cometis, de Iride. Praeterea numerum et tonum historicum raro servat: sed fere cothurnatus incedit, cum Historico conveniat tracta et leniter fluens oratio, quam εἰρομένην λέξιν Aristoteles appellat. Sed haec fortasse excusari poterunt, si meminerimus quod in dicta Epistola testatur Libanius, historias a Marcellino nostro πρὸς ἐπίδειξιν, id est ad ostentationem esse compositas. Proinde mirum videri non debet, scenae aliquid ac plausui ab eo datum fuisse. Adde quod haec vitia reliquis operis virtutibus ac dotibus facile obscurantur. Denique, ut paucis absolvam, cum ad rerum civilium, tum ad Ecclesiasticae historiae cognitionem hic Scriptor non modo utilis est, sed etiam necessarius. Etsi enim Deorum cultui mancipatus fuit, quod certe negari non potest, ea tamen fide, sinceritate, modestia de Christianorum rebus loquitur, ut nisi ex plurimis locis toto opere sparsis constaret eum cultorem numinum fuisse, Christianus non immerito posset videri. Mitto quod antiquitates et origines tum maiorum nostrorum, puta Francorum, tum Alamannorum et Burgundiorum aliarumque gentium non aliunde, quam ex Marcellini historiis peti possunt. Atque utinam tredecim quoque priores libri superessent, quibus res gestas Augustorum ab exordio Caesaris Nervae ad Constantii tempora pertexuerat. Etsi enim prio-

rum Principum gesta succinctius memoraverat, ut ex eo apparet quod xxx. prope Imperatorum historiam tredecim libris erat complexus: non tamen dubitandum est, quin plurima scitu digna iis voluminibus continerentur. Sed praeterquam quod libri illi vetustatis iniuria perierunt, octodecim reliqui, tamquam ex naufragio quodam ita laceri mutilique ad nos pervenerunt, ut vel una haec ratio multos ab eorum lectione deterruerit. Quod quidem non scriptorum dumtaxat exemplarium vitio contigit, sed etiam editorum culpa. Prima quidem Marcellini Historiarum Editio Romae prodiit anno Domini MCCCCLXXIV. cui praefuit A. Sabinus Poëta laureatus. Haec Editio, utpote nondum exorta Criticorum natione, omnium fidelissima est. Naevos enim exemplaris sui et lacunas servat omnes. Hanc secuta est Editio Bononiensis anno 1517. quam curavit P. Castellus, vir nec ingenio nec iudicio ullo praeditus. Ac nescio utrum stuporem hominis mirari magis, an audaciam atque impudentiam debeas. Nam neque ullum codicem manuscriptum consuluit; et coniecturae adeo infeliciter indulsit, ut monstra quaedam ac deliria in Marcellini libros intruserit. Denique lacunas omnes quae in Editione Romana fideliter expressae fuerant, ipse insertis vocabulis explevit; aut ita coïre fecit, nullum ut earum vestigium lectoribus relinqueretur. Itaque haec Editio omnium fere errorum, qui in Marcellini libris occurrunt, seminarium merito dici potest. Quod si quis eam in manus sumpserit, ac vel ipsam Castelli Epistolam legerit, is profecto fatebitur nihil a nobis exaggerari. Huic, anno post, successit Editio Basiliensis a Iohanne Frobenio excusa, quae Bononiensem illam dumtaxat expressit. Tandem vero anno MDXXXIII. Editiones duae prodiere: prior Augustae Vindelicorum,

corum, emendata a Mariangelo Accursio: posterior Basileae apud Hieronymum Frobenium Iohannis filium, cui praefuit Sig. Gelenius. Haec Calendis Iulii; illa mense Maio absoluta est. Utraque porro ex scriptorum codicum fide emendata et aucta. Nam Accursius libros quinque postremos, qui in superioribus Editionibus deerant, ex suo codice primus adiecit. In Editione vero Gelenii, qui Hirsfeldensi Mſ. exemplari usus est, ultimus liber cum extrema tricesimi pagina desideratur. Ceterum has inter se Editiones conferre nec inutile mihi, nec iniucundum fuit. Erat quidem in utroque horum virorum magna doctrina, ut scripta utriusque testantur. Sed in Gelenio maior quaedam ingenii vis, et iudicium acrius fuit. Quod cum multi praeclari labores illius viri testantur, tum maxime interpretationes Latinae Dionysii Halicarnassensis, Appiani, Philonis item ac Iosephi, Origenis et aliorum. Ex quibus apparet eum excellenti ingenio et singulari doctrina praeditum fuisse. Sed et Ammiani Marcellini historiae ab eo editae id ipsum abunde testantur. In quibus plurima acute et ingeniose emendavit; et insignem paginarum transpositionem, quae in Mſſ. omnibus codicibus reperitur, et in Editione exstat Accursii, mira dexteritate restituit. Quamobrem eius viri nomini libenter hoc laudis testimonium impertimus, neminem adhuc exstitisse, qui de historia Marcellini melius meritus sit. Has secuta est Editio Frobenii anno MDXLVI. in qua ultimus liber adiectus, et quidam loci a nescio quo emendati sunt, ope Editionis Augustanae, ut equidem censeo. Ex hac deinceps Editione reliquae omnes cum in Gallia, tum in Germania propagatae videntur, donec Fridericus Lindenbrogius, vir eruditus ac diligens, novam Editionem aggressus est anno MDCIX. Qui

praeterquam quod aliquot locos Scriptoris nostri ope Mſ. codicis Florentini egregie correxit; primus omnium Auctorem sane difficillimum perpetuis Observationibus illustrare ausus est. Varias denique Mſ. codicis lectiones in calce Editionis apposuit, quae novam quandoque Editionem aggressuris magno usui esse possent. Proinde et doctrinae et industriae non mediocrem certe laudem meretur. Hae fere sunt Editiones Historiarum Marcellini, quae singulare quiddam prae ceteris habuerunt. Nam reliquae ex his tamquam fontibus derivatae sunt omnes. Editio verbi gratia Roberti Stephani ad exemplar Gelenianae illius expressa est. Henrici autem Stephani, Gryphiique Editiones Basiliensem illam anni MDXLVI. instar archetypi secutae sunt. Earum porro seriem Editionum paullo fusius hic enarrandam esse duxi duabus de caussis. Nam cum in Annotationibus nostris priores quatuor saepissime nominentur, officii nostri fuit Lectorem de singulis praemonere. Altera ratio est, ut appareat Lectori, quibus praesidiis succinctus novam hanc Editionem susceperim. Etenim Romana quidem et Augustana et Basiliensis Editio, utpote ex Mſſ. exemplaribus profectae, scriptorum codicum vicem merito praestiterunt. Bononiensis autem illa, (quod unum maxime intererat) fontem mihi omnium mendorum aperuit. In quo certe nos feliciores et Accursio fuisse et Gelenio nemo dubitavit. Hi enim, ut mihi quidem videtur, solam Iohannis Frobenii Editionem viderant, quae Bononiensem, uti supra dixi, cum omnibus mendis expresserat. Nec quisquam ante nos de facinore P. Castelli ne suspicatus quidem videtur. Nobis porro praeter haec subsidia, Mſſ. etiam codices non defuerunt. Inter quos merito palmam ferat codex Bibliothecae Regiae, quem a Viro clarissimo doctissimoque Nicolao Rigaltio, eius Bibliothecae Praefecto, com-

modatum accepi. Hic codex etsi non multum antiquus, ex optimo tamen exemplari et ab erudito homine descriptus, in plurimis locis emendandis permagno mihi usui fuit. Huic accessit codex Bibliothecae Vaticanae, qui olim Monasterii Fuldensis fuerat, ante quadringentos plus minus annos exaratus. Ex eo locos quosdam a I. Iacobo Bouchardo erudito viro ut petieram collatos, misit ad me Nicolaus Fabricius Peirescius V. Cl. qui cum rei publicae litterarum bono natus est, tum in nostris privatim studiis iuvandis et promovendis nulli labori et impensae parcere solet. Et quamquam pagellas ab eo ad me missas serius et affecta iam Editione nostra accepi: observavi tamen Vaticanum codicem illum fere ubique cum Regio consentire. Praeterea librum Antonii Loiselli, in quo vir ille doctissimus varias aliquot lectiones Mss. codicis, qui olim Valentiae Cavarum fuit, adnotaverat, benigne mihi communicavit Hieronymus Bignonius V. Cl. et inter praecipua Luteciae nostrae ornamenta numerandus. Denique Friderici Lindenbrogii et Gruteri Editiones, varias quoque lectiones ex Mss. exemplaribus Florentino et Fauchetii suppeditarunt. His igitur auxiliis instructus, Marcellini historias mendis quamplurimis purgatas in publicum emisi. Adnotationes quoque uberiores addidi, quibus cum emendationum mearum rationem redderem, tum difficiles quosque locos (cuiusmodi in hoc Scriptore occurrunt plurimi) explicarem. In quo quid praestiterim, tuo Lector iudicio relinquo. Hoc quidem mihi videor iure posse dicere, dedisse me operam, ut nullum obscuriorem locum tacite et dissimulanter praeterirem. Postremo Excerpta de gestis Constantini, quorum in Adnotationibus saepe mentionem facio, huic Editioni nostrae subiungere placuit. Eorum autem mihi copiam fecit R.

P. Iacobus Sirmundus, iudicio, doctrina, ſtilique elegantia, ut inter omnes conſtat, eminentiſſimus. Cuius etiam humanitati debetur nummus ille Hanniballiani Regis, qui Adnotationum noſtrarum veſtibulum exornat. Eius enim nummi ectypum pro ſua erga me benevolentia liberaliter mihi communicavit. Frueris igitur, amice Lector, hoc labore noſtro: et ſi quando, ut in tam lubrico opere, lapſi erimus, nobis humaniter condonabis.

CLAUDII CHIFFLETII I. C.

SEQUANI VESONTINI,

DOLANAE ACADEMIAE REGII ANTECESSORIS,

DE

AMMIANI MARCELLINI

VITA ET LIBRIS RERUM GESTARUM

ΜΟΝΟΒΙΒΛΙΟΝ.

Ammianus Marcellinus natione Graecus fuit, ut saepius profitetur: unde domo, perincertum. Pater et genus ignorantur; nisi quod ingenuum se et nobilem fuisse non obscure indicat, cum fugiens vim Persicam, tandem *se nimietate pedibus incedendi superatum, ut insuetum ingenuum*, (utar enim verbis eius quantum licebit) narrat lib. XIX. Solet autem Marcellinus, cum multis aliis, ingenuos nobiles appellare. Fit quidem mentio *Antonii Marcellini*, sub Constantino Magno Praesidis provinciae Lugdunensis primae: ad quem exstat L. I. Cod. Theod. Sine censu vel reliq. et aliquot aliae. Is an huius pater fuerit, nec negare, nec adfirmare ausim. Certe *Marcellini* Cos. cum Probino, Constantini filiorum temporibus, fasti meminerunt; sicut et *Marcellini Comitis Orientis*, in L. VI. C. utroque, de oper. publ. quae data est Lime-

nio et Catullino Coss. Item *Marcellini* P P. ad quem L. III. C. Theod. de honorar. C. quae data est Acindyno et Proculo Coss. Invenio et *Marcellinum* appellari a Sexto Victore, in veteribus etiam libris, qui cum Chrestio et Magnentio in Constantis necem conspiravit: sed non facile dixerim, an ad *Ammianum* pertinuerit, quem nomine tenus refert. Coniicio tamen eumdem esse, quo duce Magnentius Nepotianum, res novas Romae molientem oppressit; quem Zosimus *Magistrum Officiorum* appellat. De his igitur nihil aliud habeo quod dicam, quam Marcellinorum familiam, unde Ammianus, illis temporibus illustrem fuisse, et Comitivae, et Magisterii dignitatibus decoratam. Ex eius forte posteris (nihil enim praeter nominis coniecturam habeo) est is, ad quem rescribunt Honorius et Theodosius Iunior in L. III. C. Theod. de religios. qui mihi videtur idem esse cum illo *Marcellino Tribuno, et Notario*, quem in collatione Catholicorum et Donatistarum Imperatores iidem cognitorem et iudicem dederunt; cuius meminit Orosius lib. VII. cap. XXXII. et passim in Epistolis Divus Augustinus, ad quem etiam videtur dedisse insignes de Civitate Dei libros. Nam ne eumdem faciam cum hoc nostro, annorum ratio repugnat. Alioquin dicendum esset *Ammianum* centenario paullo minorem, tam arduae et laboriosae cognitioni praefuisse. Denique illius Epistola, inter Augustinianas quarta, ab huius stilo remotissima est. Fuit igitur de nomine eius et familia; ut et alter *Marcellinus Comes Iustiniani Imp. a cancellis*, cuius Chronicon laudabile exstat.

Porro qui *Ammianum* Constantinopolitanum faciunt, quem secuti sint non video: nam in fine Operis tantum se *Graecum* profitetur; nullibi Thracem: quod ei facile fuisset in Thraciarum descriptione, et Byzantii mentione. Procul dubio

non ſiluiſſet *ius Buleutarum*, ad exemplum urbis Romanae a Iuliano Byzantiis datum, aliaque in eos collata beneficia, quae Zoſimus expreſſit: ut verum ſit, quod initio dixi, patriam eius ambiguam et incertam.

Ab adoleſcentia prima liberalibus diſciplinis imbutus fuiſſe videtur, et ſermonis utriusque copiam, adiuncta rerum geſtarum ſcientia, conſecutus. Unius ſane *Ciceronis* lectione delectatum, paſſim tota Hiſtoria indicat: cuius utinam ſtilum, ut ſententias, quas ſaepiſſime interſerit, fuiſſet imitatus! His adducor ut credam, a prima pueritia *Marcellinum*, quamvis ortu Graecum, in Occidente vixiſſe, ibique Latinae loquutionis facultatem conſequutum. Nam ſequens eius aetas provectior et maturior, toties bellis et rebus gerendis interpellata ac impedita, ei rei vix ſuffeciſſet. Militiam enim armatam ſtatim ſectatus eſt, primumque a *Conſtantio* adoleſcens admodum, in cohorte *Urſicini* Magiſtri equitum fuit adſcriptus; quem etiam ſaepiſſime occaſione data commendat, ac eius militares virtutes ad invidiam usque praeclaras celebrat. Quo ab Oriente revocato, inter Protectores Domeſticos Conſtantii *equeſtres*, ut puto, potius quam *pedites*, retentus fuit *Marcellinus*, homo adhuc adoleſcens; quamvis eius ordinis viri ex iis delecti eſſent, qui arma iam tulerant, bellisque aliis et expeditionibus interfuerant, ut Iuliani Imperat. ad Leontium Epiſtola probat. Is locus et gradus militiae ea tempeſtate adeo fuit honeſtus, ut *Iovianus* ex Domeſtico Protectore, et Ammiani collega, factus *Scholae Primicerius*, ex Primicerio *Imperator* creatus ſit; idque finis libri XXI. et ſequentes docent.

Miſſus poſtea in Galliam *Urſicinus*, quaſi ſucceſſor *Silvani* Magiſtri equitum et peditum, natione Franci, qui tum imperium invaſerat Coloniae

Agrippinae; ceu altiore consilio, ut in ipsis primordiis tyrannus opprimeretur, duxit secum egregio facinori perpetrando, ut postularat, Tribunos, et Protectores Domesticos decem, ad iuvandas necessitates publicas. Quia vero *Ursicino* iam cognita erat *Ammiani* industria et fides, eum inter alios delegit cum *Veriniano collega:* eoque tandem res processit, et tam vafre acta est, ut *Ursicini* et comitum arte atque industria summa deiecto ac caeso *Silvano*, Imperium *Constantio* adsererent, quod liber xv. luculentius explicat. In ea peregrinatione et legatione puto *Ammianum Vesontionem Sequanorum matrem, patriam mihi dulcissimam* vidisse, tunc tantumnon dirutam, et in oppidum redactam, licet maximam olim, sed *Alamannorum* vastatorias manus haud multo ante perpessam. De ea sic in Galliarum descriptione lib. xv. *Apud Sequanos Bisontios vidimus, et Rauracos, aliis potiores opidis multis.* Quin et ibidem diutius commoratum ideo crediderim, quia occiso Silvano *Iulianus* Caesar creatus, et in partes Galliarum praemissus, exercitum sequentem in unum iusserat *Vesuntii* *) congregari, *cui praesidebat Ursicini successor Marcellus, ipseque Ursicinus Ammiani nostri Dux, praeceptus a Constantio iisdem in locis agere, adusque expeditionis finem.* Interfuit igitur, aut vero interesse potuit *Marcellinus* noster proeliis illis levioribus, quae apud Brocomagum, *Senonas*, et alibi ante *pugnam Argentoratensem* memorabilem facta sunt. Nam ne gloriae huius particeps esset, obstitit *Ursicini* paullo ante initum proelium revocatio: qui litteris *Constantii* ex *Iuliani* comitatu arcessitus, *Sirmium* ad Imperatorem comitantibus sociis venit, in quorum, ut diximus, numero erat *Ammianus:* ibique *libratis super pace cum Persis consiliis, in Orientem cum Magisterii potestate re-*

*) immo *Remis.* Vales.

mittitur: simulque individuus eius comes *Marcellinus*, iussu Imperatoris profectus est, adolescens etiamnum, altiorum dignitatum militarium nondum capax. Ita enim de se lib. XVI. refert: *Provectis e consortio nostro ad regendos milites natu maioribus, adolescentes eum* (Ursicinum) *sequi iubemur, quidquid pro Rep. mandaverit impleturi.* Sed cum *Ursicinus*, grassantibus in palatio *Constantii* adulatoribus, accepto successore *Sabiniano*, a Persica expeditione ad comitatum Imperatoris revocaretur, atque in delenimentum ablatae provinciae, Magisterium pedestris militiae ei offerretur; dum ad iussa festinat, et *Ammianum* atque solitum comitatum trahit, cuncti *paullisper cis Taurum morati*, (causa in obscuro est) tandem *ad partes Italiae ex imperio festinantes, prope flumen venerunt Hebrum* in Thraciam, *ibique* alia *Principis scripta recipiunt, iubentia omni causatione posthabita reverti in Mesopotamiam, sed sine Apparitione: nullam expeditionem periculosam curaturos, omni potestate ad Sabinianum translata.* Ubi tamen praeclaris factis bellicis inclaruit *Ursicinus* cum *Marcellino* et comitibus; quae lib. XVIII. latius digeruntur. In eo de se persaepe Auctor scribit, citra adrogantiam tamen. Inter cetera autem conspicuum est, et pietatis laude celebre factum eius, qui *liberalem puerum, torquatum et ingenuum*, a matre vastatorios Persarum globos fugitante in medio aggeris relictum, et tunc eiulantem, impositum equo praeferens sustulit, et in tuto intra civitatem proximam locavit; parumque abfuit, quin regrediens ad socios caperetur, quos securos hostium, signo e longinquo demonstrato, periculi instantis admonuit: quo ea ratione superato, missus est *Marcellinus* ab *Ursicino* ad *Satrapam Corduënae*, qui a Romanis non erat alienus, ut Persarum consilia scrutaretur: delectusque ideo fuit, quia libe-

ralibus disciplinis deditus erat, quibus etiam *Satrapa* delectabatur. Quae legatio felix adeo fuit, ut Persicum apparatum oculitus didicerit, retuleritque comitatui Ursicini. Eo tempore ac bello retinuisse adhuc Ammianum militiam et dignitatem Protectoris Domestici, ex eo constat, quod *Verennianum* aequalem, Protectorem Domesticum, de quo supra, *collegam suum* appellat, cum eius casum describit: non enim dubito, quin is sit, quem Editiones corrupte appellant lib. XV. modo *Verianum*, modo *Verinianum*. In eo bello a Duce suo Ursicino vi Parthica separatus *Marcellinus*, *Amidam* magnis tenuit aerumnis, quae ab hoste tandem, propugnante inter ceteros nostro, non obtinendae salutis, sed fortiter moriendi studio flagrante, ut ait, post longae ac periculosae obsidionis moram capta est: ex qua quomodo evaserit, et quibus fuerit agitatus casibus, donec reperto Duce suo, cum eo *Antiochiam* revisit, modeste commemorat lib. XIX.

Reverso autem ad commilitium Principis *Ursicino*, factoque iterum Magistro peditum Praesentalium, probabile est, comitem eius adsiduum *Ammianum*, ad Protectoris Domestici ordinariam functionem rediisse: aut si ad ampliores dignitates fuerit provectus, modeste reticet. Bellis sane, ac proeliis, et periculosis expeditionibus, aetate iam in maturum gliscente, accessionem honoris meruerat, cuius tamen prae litterarum ac doctrinarum dulcedine valde appetens, aut ambitiosus non videtur fuisse. Porro quamvis *Palatinorum* calumniis appetita esset Ursicini clarissima et consummatissima virtus, isque deposita militia honorata, digredi ad otium ignobile iussus sit, ut lib. XX. perstringitur: credo tamen *Ammianum* suum locum et ordinem, qualiscumque tandem fuerit, retinuisse; quia de *Ursicino* tunc separatim loquitur, quasi

ab eius fortuna discretus; cum alioquin in rerum ab eo gestarum commemoratione se ipsum ei frequentius adiungat: et vero hanc status sui commutationem haud dissimulasset. Quas autem mortuo Constantio, sub *Iuliano*, *Valentiniano*, *Valente*, *Gratiano*, ac *Theodosio*, militares aut civiles dignitates gesserit, ex eius verbis nobis est incompertum. In fine quidem Operis simpliciter se *militem* appellat; ut incertum sit, miles cum dignitate fuerit, necne. Militavit quidem bello Persico *sub Iuliano*, cui etiam *Historicus Eutropius* interfuit; sed an ut Protector Domesticus, aut sub alio dignitatis militaris titulo, quem eius industria merebatur, ideo est obscurius, quia posteris id tradere curae ei non fuit: ab omni enim vanitatis ac iactantiae suspicione abest longissime *Ammianus*. Forte noluit referre auctus suos et dignitates adiectas, sive a *Iuliano*, sive ab aliis, ne beneficii huius publicatione de Historiae suae fide vel saltem suspicione tenus deminueret. Sed tamen in Reip. luce versatum tantae industriae virum, ac titulis dignitatum decoratum fuisse non dubito; cum etiam sub *Gratiano*, *Valentiniano Iuniore*, ac *Theodosio* Comitivam rei Privatae meruerit, id est ab armata ad palatinam dignitatem transierit. Nam sic inscribitur lex XLI. Cod. Theod. de appellat. IIDEM A. A. AD AMMIANUM COM. R. P. quae eiusdem anni est, licet alterius diei, cum L. V. in Cod. utroque ad leg. Iul. repet. quae ad Magistratum et in administratione positum scripta est; cuius est inscriptio plenior in Theodosiano Codice: IIDEM AAA. HAVE MARCELLINE. K. N. B. ut nemini mirum videri debeat, si a nobis initio libri suus titulus ei fuerit restitutus. In ea dignitate, quae inlustris erat, collegam habuit *Nebridium*, quem anno praecedenti, et eodem etiam lego appellari *Com. rei Priv.* in L. XVI. et XVIII. C. Theod. de Petit. et ultro dat. et del. Item

in L. v. Cod. Theodoſ. de palát. ſacr. Larg. et rer. Priv.

Porro in partione Comitum, et numerorum militarium, quam *Valentinianus* et *Valens A. A.* fecerunt apud *Naiſſum* Illyrici urbem, dum ille Occidenti, hic Orienti ſe accingit: videtur partem *Valentis* ſecutus *Marcellinus*. Nam res eius, et cognitiones ſaevas ſub eo habitas digerens, lib. XXIX. tandem ſubiungit: *Addici poſt cruciabiles poenas vidimus multos, ut in tenebroſis rebus confuſione cuncta miſcente.* Et aliquanto poſt, ubi laniènam nobilium plebeiorumque memoravit, addit: *Omnes ea tempeſtate velut in Cimmeriis tenebris reptabamus, paria convivis Siculi Dionyſii pavitantes.* Praeter Orientis et Perſidis peregrinationes non ſemel inſtitutas, Gallias etiam ac Germanias, ex iis quas retuli cauſis adiit; ſed et Aegyptum luſtravit, viſa pleraque in ea narrans. Thraeias deſcribens lib. XXVII. 4. obſcura varietate omiſſa, ſufficere ait, ea expedire, quae vidiſſe meminit. Orientalium rabularum, et circumforaneorum oratorum vafritie verſutiaque aliquando vexatus fuit; quam iniuriam ulciſcitur ſatis exceſſu de moribus eorum inſtituto lib. XXX. eosque ſuis depingit coloribus.

Etiam vixiſſe Romae Ammianum non dubitaverit, qui populi Rom. mores, et errata ab eo expreſſa lib. XIV. 6. et XXVIII. 4. legerit: nec enim niſi teſtis oculatus talia obſervare et ſcribere potuit.

Fuit *Ammianus* (ut et hanc vitae eius dotem exſequar) *profeſſione Chriſtianus*, niſi fallor, aut ſaltem animo et voto a Chriſtianis non alienus: de quibus honorifice in tota Hiſtoria ſparſim ſentit, et ſcribit; dataque occaſione libens eorum mentionem interſerit, non odio, ut maligni Scriptores, ſed ad commendationem potius. Nam cum lego lib. XVIII. extremo factum Saporis Perſarum Regis

laudari, qui in castellis duobus a se captis *inventas virgines, Christiano ritu cultui divino sacratas, custodiri intactas, et religioni servire solito more, nullo vetante, praecepit;* vix est ut credam Christiani oris haec verba non esse. Cum item narrat lib. XXIX. 5. Theodosium patrem leniter suscepisse Christiani ritus Antistites, a *Firmo Tyranno* missos, ut pacem orarent; quid aliud, quam ex ea in Christianos humanitate laudem *Theodosio* adferuit? Sed haec sunt leviora: his autem quae subiiciam, quid clarius? nam de Constantio ita statuit lib. XXI. 16. *Christianam religionem absolutam et simplicem anili superstitione confudisse.* In quo ei cum tota historia Ecclesiastica convenit, quae uno ore *Arianae* pravitatis consensum *Constantio* affingit. *Superstitionis* enim nomine haereticas sententias intelligit *Ammianus,* quia et de *Manichaeis* loquens lib. XV. *sectam superstitionum appellat.* Cum autem lib. XXII. 11. de *Georgii Alexandrini Antistitis* acerbitate, et vindictae nimio studio usque ad vile delationis officium, quem ob id plebs Alexandrina crudelissime occidit, plura dixisset; subiungit: *Professionisque suae oblitus, quae nihil nisi iustum suadet et lene, ad delatorum ausa feralia desciscebat.* Sed paullo post Martyres ait appellari, *qui deviare a religione compulsi, adusque gloriosam mortem intemerata fide progressi sunt.* Nemo sane pagani spiritus homo sic loqueretur. Quid vero de Iuliano scribit libro XXII. et XXV. *Inter quae* (inquit) *erat illud inclemens, quod docere vetuit magistros Rhetoricos et Grammaticos Christianos, ni transissent ad numinum cultum.* Illud enim verum est, ob gentilem superstitionem Iulianum ab eo numquam laudari; quin immo libro praecedenti sic de eo: *Pergebat ulterius Imperator, placida ope numinis, ut arbitrabatur, erectior.* Caute quidem, quasi aliud ipse Auctor sentiret. Illa quae

de Antiſtitum provincialium vitae ſeveriori diſciplina traduntur ab eo lib. XXVII. nonne Chriſtianum pectus ſapiunt? *Quos tenuitas edendi potandique parciſſime, vilitas etiam indumentorum, et ſupercilia humum ſpectantia perpetuo numini, verisque eius cultoribus ut puros commendant et verecundos.* Ioviani autem virtutes commemorans, inter cetera ait: *Chriſtianae legis idem ſtudioſus.* Si ergo in laude Ioviani ponit, *Chriſtianum* fuiſſe; de Chriſtiana eum lege bene exiſtimaſſe neceſſe eſt. Haec pro adſerenda *Marcellini* profeſſione et religione dicere volui; ne quis eum poſthac ut paganum et melioris voti exſortem condemnet. Sane cum Iudaeis non ſentit, quos lib. XXII. 5. *faetentes, ac tumultuantes* vocat. Multa ſunt tamen in eo *Helleniſmi* veſtigia, qualia fuiſſe in Chriſtianis illorum temporum notiſſimum eſt. Quis enim Iovianum inter Principes Chriſtianos non refert: de quo nobile Auctoris teſtimonium protulimus ante. At huius Imperii primordio, et hoſtiae pro eo caeduntur, et exta inſpectantur, ut libro XXV. continetur. Gentilitas macula fuit tam elui pertinax, ut veſtigia eius remanſerint diutiſſime: et dum in fidei ſummam conſentirent gentes, multa illis primi religionis Antiſtites et Inſtitutores condonabant.

Videtur tardius, et quinquagenario maior ad ſcribendam Hiſtoriam deſcendiſſe, id eſt conſummatior belli pacisque temporibus, et poſt obſervatas inſignes rerum, quibus interfuit, viciſſitudines. Mecum faciet, qui tempus quo ſe adoleſcentem dixit, circa octavum nempe Conſtantii Conſulatum, cum eo contulerit, quo Hiſtoriam ſcripſit, quod contigit Theodoſio imperante, ſed ante ruinam templi ambitioſi *Serapidis* Alexandrini, cuius ut ſtantis adhuc, meminit in Aegypti deſcriptione, et poſt *Gratiani* mortem. Huius enim ut fato functi ſic meminit lib. XXVIII. *Imperatorem impleſſet cum*

veterum lectiſſimis comparandum, ſi per fata proximosque licuiſſet, qui virtutem eius etiamtum inſtabilem obnubilarunt actibus pravis. Quin etiam eius ut mortui virtutes ac vitia, data occaſione, ſtrictim commemorat, vivis parcere multorum exemplo ſolitus. Nam quod *Theodoſio* Imperium regente ſcripſerit, cuius parentem *Theodoſium* eximie laudat, eiusque res geſtas ſtylo altiore condit, et a quorumdam reprehenſionibus defendit, praeter ſuperiorem rationem vel inde exiſtimo, quia *Theodoſium iuniorem, ducem Moeſiae, prima etiamtum lanugine iuvenem, Principem poſtea perſpectiſſimum* appellat libro XXIX. 6. Sed et ſaeculi Theodoſiani felicitatem ac modeſtiam videtur commendare libri XXVIII. principio, cum ait: *Praeſentis temporis modeſtia fretus, carptim, ut quaeque memoria digna ſunt, explanabo.* Ab VIII. autem Conſulatu Conſtantii ad exortum Theodoſii Principis anni ſunt XXIV. ad Gratiani A. caedem XXVIII.

De tempore mortis ac genere nihil habeo quod dicam: tantum moneo, Ammianum in ſtudiis doctrinarum ad extremum usque vitae ſpiritum operam poſuiſſe, ex eoque colligo, quod, dum populi Rom. et maxime Nobilitatis otia, malasque artes reprehendit, *doctrinas* ait, *ut venena deteſtari*, producto in eam rem *Socratis* nobili dicto, qui e vita poſtridie diſceſſurus, aliquid amplius ſcire optavit.

Sed et ſollemne eſt *Ammiano*, bene vel male geſtam Remp. doctrinae, aut ignorantiae adſcribere. Itaque *peritiam Gratiani* in fine lib. XXX. laudat: ut alibi *Valentis* rudem et male informatum animum atque ut ille appellat *inconſummatum* notat. Ex hac mentis inclinatione et propoſito, *Valentinianum* Imperat. ante *Gratiani* aſſumptionem, ſic pro eo apud milites ſpondentem inducit XXVII. 6. *Quoniam humanitate, et ſtudiis diſciplinarum ſol-*

lertium expolitus, librabit suffragiis puris merita recte secusve gestorum: faciet ut sciant se boni intelligi, etc. Eo pertinet, quod de *Orfito Praef. V.* sic scribit XIV. 6. *Forensium negotiorum oppido gnarus, sed splendore liberalium doctrinarum minus quam Nobilem decuerat, institutus.* Culpat etiam in libro XXX. 4. *Modestum* *) *Praefectum Praetorio; quod subagreste ingenium, nullis vetustatis lectionibus expolitum habuerit:* et Nobilitatem Romanam non semel carpit; quod a doctrinis aliena, et *in perpetuum clausis apud eos sepulcrorum ritu bibliothecis*, malas otii artes tantum agitaret. Quae omnia varie sparsa et collecta, mores animumque *Marcellini* velut ob oculos legentibus ponunt.

Synchronos habuit (praeter alios multos, quorum ingenii opera nobis sunt ignota) hos monumentorum exstantium gloria florentes: ex Latinis, *Ambrosium, Severum Sulpicium, Symmachum, Macrobium, Ausonium*, (quem Graeci, et Codex uterque *Auxonium* appellant) *Sext. Aurel. Victorem, Eutropium, Rufum Festum, Iulium Valerium, Vegetium*: ex Graecis, *Basilium, Gregorium utrumque, Nazianzenum, et Nyssenum, Epiphanium, Libanium, Musonium, Iamblichum, Eunapium, Themistium*, aliosque non paucos: quorum plerique dignitatibus et administrationibus sive civilibus, sive ecclesiasticis claruerunt.

Amicos praecipue coluit *Ursicinum Comitem*, et Magisterii dignitate toties praepollentem, ut dixi; *Hypatium* praeterea Urbis, ac Praetorii Praefectum, Consularem et Constantii Aug. quondam affinem, de quo ita lib. XXIX. *Inter quos omnes adolescentia et virtutum pulcritudine commendabilis noster Hypatius eminebat:* ubi de eo plura. Cum igitur uberrimo illo eruditorum saeculo, tot Principes

*) immo *Valentem Aug.* Vales.

cipes fuerit emenſus, toties res translatas viderit, iis interfuerit vir doctus, eruditus, probus, ſpectatus, et conſummatus: non potuit non ſecundum ingenium ad Hiſtoriam ſcribendam attuliſſe.

Natura etiam probum, veri amatorem, aequi bonique ſtudioſum fuiſſe, ex eius apparet Hiſtoria, prorſusque alienum ab omni odio, invidia, ambitione, adulatione: adeoque res geſtas diligenter ac prudenter ſcribit, virtutes Imperatorum ac Ducum, rei militaris errores perite revincit, et vitia Principum libere et ingenue retegit: ut qui ſtilum admoverint felicius narrationi rerum, pauci hodie ſuperſint; nec indignus videatur, qui cum *Salluſtio*, *Livio*, *Cornelio*, quadrigam Hiſtoriae Romanae et Latinae conſtituat. Nam ceteri vitarum et epitomarum ſcriptores, inter ſecundarios et proletarios referendi ſunt potius.

Reliquerat autem rerum geſtarum libros XXXI. id eſt eius Hiſtoriae ſeriem fuerat complexus, quam omnium maxime intererat ſalvam permanere: ſed libri XIII. priores cum XXXI. deſiderantur, magno veteris memoriae damno, quod vix aliunde ſarciri poteſt. Nam multa memorabilia et hodie ſepulta fuiſſe complexum, argumento ſunt reliquiae nobiles accuratiſſime conſcriptae: quamquam in iis ſtylum diffudit, quo propius ad ſui aevi memoriam acceſſit. Scripſit enim ad XV. usque audita lectaque, et aetatem eius, aut cognitionem Reipubl. ſupergreſſa: exinde vero viſa cognitaque digerit. Videtur initium ducere a fine Hiſtoriae Cornel. Taciti, qui res Domitiani ſcripſerat. Nam in fine Operis a principatu *Nervae* ad usque *Valentis* interitum ſe Hiſtoriam perduxiſſe commemorat, quam claudit exitu notabili et clade inſigni, quae cladibus aliis poſtea ex eadem cauſa ſupervenientibus initium dedit: ubi etiam *D. Hieronymus* Chronici *Euſebio* ſubiecti filum abrumpit. Non puto enim *Ammia-*

num agitasse, Historiam ulterius producere, quia et consilii sui certus quaedam diu post gesta, data occasione repraesentat: ut in fine lib. XXVIII. nec ullum contrarii instituti vestigium reliquit; quin immo videtur data opera vitasse, ne viventium Principum res bene secusve gestas describeret, cum librum XXVI. sic ordiatur: *Dictis impensiore cura rerum ordinibus adusque memoriae confinia propioris, convenerat iam referre a notioribus pedem, ut et pericula declinentur veritati saepe contigua, et examinatores contexendi Operis deinde non perferamus intempestivos.*

Latina, quam Graeca et populari lingua scribere historias elegit, quia in palatio et comitatu Imperatorum versabatur adsidue: ubi Latinae linguae dignitas adhuc retinebatur, et leges, constitutiones, forma dignitatum, acta consistoriana, testamenta, aliaque permulta, etiam in Oriente verbis civilibus expediebantur. Primus *Theodosius* Iunior id infregit, facta potestate in testamentis Graeca lingua utendi. Exinde enim Graecarum etiam constitutionum licentia fluxit, cum ante eum paucas haberemus.

In tota autem Historia noster prudens est consiliorum indagator, eventuum sollers narrator, quos cum veteri historia non inconcinne confert. Res urbanas, civiles, domesticas, palatinasque pravitates atque artes attingit eximie, ne quis putet in bellis tantum externis scribendis quorumdam more operam consumere. Non solum etiam publica fata condit; sed multorum privatorum memorabiles eventus. Denique suorum temporum mores, eorumque causas proponit aperte: atque (ut vere dicam) nemo verius et liberius Principum, Palatinorum, militum, urbanorum, forensium, nobilitatis, plebis vitia et perversa studia depinxit. Praeter iam narrata, sunt etiam haec in Ammiano fere

singularia. Nam librorum initiis praefari amat, idque praestat *Livio et Tacito* multo frequentius. Ad annalium legem non se adstringit, nec scrupulose annos sequitur: sed leviter ratione temporum observata, carptim, ut quaeque memoria digna sunt, explicat. Utitur frequenter veteris Historiae, sive Graecae sive Latinae collatione: qua in re parcior est eo *Cornel. Tacitus*, sobrietatis historicae cultor maximus. Iactat saepe [a]) *Historiam non decere produci per minutias ignobiles, et squalidas personas*, [b]) *discurrere per negotiorum celsitudines adsuetam*: in quod tamen vitium aliquando nimia ingenii indulgentia delabitur; vel tum maxime, cum Graecam diligentiam, [c]) quam ille in *Timagene* laudans, Graecis omnibus tribuit, supra modum affectat. In excessibus, qui variam eius doctrinam arguunt, et Historiam praeparant ac illustrant, frequens est: quod forte tempora illa ferebant: cui et facilius eo nomine indulgendum, quia propositi non obliviscitur. Sane praemissae rerum gestarum narrationibus, locorum ac regionum descriptiones, non solum venia, sed excusatione omni dignae sunt: quod verbis eius ostendere malo, Galliarum descriptioni praemissis: [d]) *Galliarum tractus et situm ostendere, puto nunc tempestivum, ne inter procinctus ardentes proeliorumque varios casus ignota quibusdam expediens, imitari videar desides nauticos, adtrita lintea cum rudentibus, quae licuit parari securius, inter fluctus resarcire coactos et tempestates.* Conciones omnes apud eum sunt Imperatoriae, et militares adloquutiones militariter scriptae; quamquam in iis optimi et clari sensus contineantur: mirumque est, eas tantum *Constantio*, *Iuliano*, et *Valentiniano* tribui; *Gratianum*

g 2

a) *Lib.* XXVIII. 1. 15.
b) *Lib.* XXVI. 1.
c) *Lib.* XV. 9.
d) *Lib.* XV. 9.

vero, qui studiis litterarum et melioribus disciplinis imbutus esset, (nam de *Valente* rudi et inconsummato non ita mirum) nec post Imperii participationem, sed nec post nobilem illam *Argentuariensem* pugnam induci concionantem. Nisi cogitemus ab adsumpto in *Caesaris* nomen, aut *Augusti* consortium Principe, vivo patre adlocutiones pro more tunc non fieri solitas. Pugna vero Argentuariensi commissa et perpetrata, noluit Auctor *Gratianum* in concionibus detinere, auxilium patruo ferre properantem. In descriptionibus locorum et regionum, ut diximus, non tantum lecta et audita, sed etiam visa et curiose comperta refert, idque in *Aegypti*, *Thraciarum* et *Persidis* topographia maxime praestat. De *Gallorum* autem antiquitate, quae a regionum incolis didicerat, [e]) profitetur in eorum monumentis incisa legisse: tanta cura et diligentia rerum scriptioni vacavit. Studium suum veritatis indagandae et publicandae saepe commendat, a qua numquam sponte digreditur, quam nec silentio corrumpit, nec mendacio; eoque ad aequalem sui memoriam provocat *confisus*, (verbis enim eius hinc inde adsumptis utar) *quod nec metu, nec adulandi foeditate constricta posteritas, incorrupta posterorum soleat esse spectatrix.* Arcana tamen Principum et interiora Aulae nullius usus, non vult videri anxie persequi: quae palam gesta, et quae ad exemplum pertinent, quamvis occulta, scribere mavult. Nam de secretis litteris Iuliani iam tum Augusti ad Constantium ita: [f]) *His litteris iunctas secretiores alias, Constantio offerendas, clanculo misit obiurgatorias et mordaces: quarum seriem nec scrutari licuit, nec si licuisset, proferri decebat in publicum.* Prudenter sane; cum de Diis ac Principibus non omnia vulganda esse, bona ve-

e) *Lib.* xv. 9.

f) *Lib.* xx. 8.

tuſtas crediderit: quo pudore ſaepe contineri ſe dicit *Herodotus*, ne res myſticas altique ſilentii, narratione profanet. Sed quod in tam varia Hiſtoria difficillimum eſt, quodque pauci tenuerunt, ſibi conſtans eſt *Ammianus*, nec ſummum medio, medicum nec discrepat imo. Eſt quidem multus in *Iuliani* Imper. rebus. Fatetur enim libro XVI. ſe *inſtrumenta omnia mediocris ingenii in his monſtrandis commoturum:* ſed et libro XV. de illo ſcripturus, ab hac praefatione non abſtinet: *Maius opus moveo, maiorque rerum mihi naſcitur ordo.* Falſos etiam de eo rumores coarguit, et ab improbo magicarum artium ac divinandi ſtudio, quod ei tamen proceres noſtrae religionis tribuunt, ipſum defendit. At neque propterea libertatis et ingenuitatis obliviſcitur: quin immo candido et aperto pectore pluribus locis timiditatem, oſtentationem, levitatem, vanitatem, diſſimulationem, acerbitatem, temeritatem, malignitatem reliquaque vitia, quorum caput erat *Apoſtaſia* et Chriſtianorum odium, inſectatur, atque, ut eius verbo utar, *vellit.* Quamvis igitur de Iuliano ſcripſerit initio libri XVI. *Quidquid de eo narrabitur quod non falſitas arguta concinnat, ſed fides integra rerum abſolvit, documentis evidentibus fulta, ad laudativam paene materiam pertinebit:* tamen non ignorabat, quid quantumque discreparet ab *encomio hiſtoria:* quae δὶς διὰ πασῶν inter ſe differre Lucianus ait: ſed hoc voluit, omnes vitae *Iuliani* partes, et tamquam actus *paene eſſe laudabiles.* Munit enim ſe ſtudioſe particula minuente, ne in encomium tantum (quod, niſi veritate cogente, Hiſtoriae non eſt admiſcendum) labi videretur. Idque cum toto Opere apparet; tum maxime ex ea, quam pro Iuliano non ſolum, ſed etiam pro defuncto quolibet Principe inſtituit, virtutum ac vitiorum anacephalaeoſi: in qua ea breviter aliquando perſtringit, quae in rerum

gestarum narratione tamquam minutiora omiserat. Dissimilis sane *Zosimo* illi maledicentissimo Scriptori et nigerrimo, cuius amarulentiam, et latratus in pios Principes, *Constantinum*, et *Theodosium*, ut Christianae et purioris sectae patronos, nemo umquam iure excusaverit.

Inter paucos igitur lectione iugi dignus est *Marcellinus*, quia (ut ab eius persona ad res descriptas transeam) temporum illorum, quibus res Christiana invalescebat, insignemque Reip. mutationem adferebat, cognitionem nobilissimam et dignissimam repraesentat. Certe in plerisque Historiae illius partibus insignem licet Dei providentiam admirari, qui post laxatas sceleratis habenas, post effrenem honesta omnia pervertendi licentiam, tandem de iis debitas exigit poenas. Sic *Paulus* ille, ab complicandorum negotiorum industria Catena dictus, tartareus delator; sic *Maximinus* utriusque Praefecturae obtentu in omni malignitatis et crudelitatis genere volutatus, et turbo feralis nuncupatus; sic *Doryphorianus*, *Palladius*, *Remigius*, aliique scelerum inventores, ac ministri administrique, ubi aliquamdiu impune in libero malitiae campo exsultarunt, ac bonorum capitibus et existimationibus illuserunt: tandem supervenit pede poena claudo, quae dignum cruciariis exitum rependit, tanto severiorem, quanto lentiorem. Suppeditabit argumenta non pauca viro pio *Ammianus*, quibus Ecclesiastica tempora constituat, maximeque Sedis Apostolicae auctoritatem ex eo adfirmet, quod *Constantius* Imperator, post damnatum et sede Episcopali deiectum *Athanasium*, cui tamquam Arianis addictior semper fuit infestus: curavit omnibus modis ac minis *Liberium* Romanum tunc Pontificem damnationi eius, et Arianae sententiae subscribere. Nam ut Marcellinus ait lib. xv. 7. *Auctoritate, qua potiores aeternae urbis Episcopi,*

firmari desiderio nitebatur ardenti: quod an a *Liberio* impetrarit Constantius, videbimus in Scholiis. Et quidem *Iuliani* praeclarae dotes proponuntur, bonis etiam Principibus aemulandae, quas utinam apostasiae detestando scelere non maculasset! quod ideo in eo magis mirum, quia *vinum* (inquit divinus Sapiens) *et mulieres faciunt apostatare homines a Deo;* sed tamen hic et castus, et sobrius in aliud vitium incurrit, *mali corvi* scilicet *malum ovum:* nam ab *Eusebio Nicomediensi*, Ariano improbo, et eximio dissimulatore fuerat olim institutus. Hoc igitur crimen horrendum, toto conatu vitandum et fugiendum Principibus: sobrietas, castitas, recti et aequi studium, provinciarum amor et caritas, belli pacisque studia, quaeque alia in vita eius laudabilia fuerunt, imitanda et sequenda sunt. Quis enim regno aptus et imperio, non malit *Iuliano*, quam *Valentiniano* saltem in eo similis esse, quod ille g) *agnoscens levitatem commotioris ingenii sui, Praefectis proximisque permittebat, ut fidenter impetus suos aliorsus tendentes, ad quae decebat monitu opportuno frenarent; monstrabatque subinde se dolere delictis, et gaudere correctione.* At vero longe aliter *Valentinianus*, cuius occasione sic noster: h) *Haec et similia licenter ideo altiore fastu quidam Principes agunt, quod amicis emendandi secus cogitata vel gesta copiam negant; inimicos loqui terrent amplitudine potestatis.* Quin etiam pure lectis Ammiani libris, discent Principes ac Reges, legem maiestatis acerbius iusto exercitam, tributis ac vestigalibus provincias plus aequo gravatas, multas invexisse Reip. calamitates: esseque inter gravissima saeculi opprobria petitionum licentiam, et flagitatorum rapacitatem, quorum avidas fauces nemo umquam Principum, quantumvis in

g) *Lib.* XXII. 10.

h) *Lib.* XXVII. 7.

largiendo facilis, expleverit. Legent non semel Principum illorum laudes, qui in Magistratuum ac Iudicum Ministrorumque delectu, non per immodicos saltus, non studio et affectu singulari, sed solius Reip. caussa, callide ac prudenter promovendorum, expensis meritis et laboribus versati sunt. Inde enim quies Reipublicae certissima, et felicitas subditorum summa defluit. Utinamque vox illa Iuliani ad milites regentium aures hodie personaret! [i]) *Id sub reverenda concilii vestri facie statuo, ut neque civilis quisquam iudex, nec militiae rector, alio quodam praeter merita suffragante, ad potiorem veniat gradum: non sine detrimento pudoris eo, qui pro quolibet petere tentaverit, discessuro.* Hac enim cautione insuper habita, quantis Respubl. damnis et cladibus exinde laboret, probabit Lectori suo Ammianus. Hinc transfugia, discessiones, provinciarum vexationes, urbium direptiones, nobilium eversiones processerunt: hinc veri iuris germanaeque aequitatis contemptus, omniumque ordinum confusio: quae mala omnia iudicum avidae manus, Palatinorum, Rationaliumque foedae rapacitates, et delatorum ausa feralia pepererunt. Nam, ut in plenum et semel dicam, nihil aliud recinit *Marcellini* Historia, quam Reipubl. casum, et prostratum eius statum, non tam Principibus ipsis, nimium rerum saepe ignaris, quam ministris, proximis, Consiliariis, Ducibus aut ambitiosis, aut ignavis, aut rapacibus esse adscribendum: qui fere omnes morbi, et saeculi illius vitia, ad extremum casum Remp. Rom. sunt comitata. Nam aliquantis post Marcellinum annis *Salvianus Gallus* de vero iudicio et providentia Dei lib. II. easdem paene corruptelae caussas agnoscit: *Quid est* (inquit) *aliud dignitas omnium sublimium, quam proscriptio civitatum? nulla siquidem est maior pauperculorum*

i) *Lib.* XX. 5.

depopulatio, quam potestas. Rursus libro v. ex illa colluvione *Bagaudarum* factiones ortas esse, his praedicat verbis: *De Bagaudis nunc mihi sermo est, qui per malos iudices et cruentos spoliati, afflicti, necati, postquam ius Romanae libertatis amiserant, etiam honorem Romani nominis perdiderunt. Et imputatur his infelicitas sua; imputamus his nomen calamitatis suae; imputamus nomen, quod ipsi fecimus. Vocamus rebelles, vocamus perditos, quos esse compulimus criminosos. Quibus enim aliis rebus Bagaudae facti sunt, nisi iniquitatibus nostris, nisi improbitatibus iudicum, nisi eorum proscriptionibus et rapinis, qui exactionis publicae nomen in quaestus proprii emolumenta verterunt, et indictiones tributarias praedas suas fecerunt?* Bagaudae vel Bacaudae factio primum Rusticorum fuit, orta sub *Diocletiano*, et a *Maximiano* compressa: sed non ita sublata, quin causa motus durante, factio ad *Salviani* tempora perdurarit. Is pius Scriptor in eodem libro et aliis, Gallorum et Afrorum discessionis ac defectionis ad *Gothos* et *Vandalos* causas easdem consignat, quas *Marcellinus* noster tribuit *Silvani*, *Antonini*, *Firmi*, aliorumque transfugiis, defectionibus, imperiique usurpationibus: ad quae mala ipsi ex sola desperatione legitimi iuris obtinendi, et quia nullum in clementia Principis haberent perfugium, compulsi adactique sunt. Has igitur corruptelae causas quaecumque Resp. nutriet aut sustinere cogetur, vicinam illorum temporum calamitatem, et casum exspectet. Non deesset oratio, si utilitates omnes Ammianeae Historiae vellem comprehendere, quae corrumpendae et conservandae Reip. causas, imperiique moderate exercendi regulas continet infinitas: sed eas malo ex eius lectione cognosci. Nam quod haec clarissimam facem praeferat Historiae Iuris Civilis, et Constitutionum Imperialium volu-

mina quae restant, valde illustret, nemo iure dubitaverit. Sane in *Ammiano* memoria conservata est multorum, moresque ac dignitates indicatae, ad quos Constitutiones et Rescripta data sunt: cuius ope vitiosae inscriptiones et subscriptiones, quae toties occurrunt in Codice, persanare non est difficile. Qui vero Iurisprudentiae iam in senium tunc vergentis faciem rugosam videre volet, is sumpto in manus *Ammiano* consequetur optime. Alius autem apud eum deprehendet, quibus *Francorum, Burgundionum*, *Saxonum*, *Scotorum*, aliorumque populorum origines nondum satis compertas declaret: quam viam persequi nostri non est instituti. Haec, ut Lectoris novelli gustum excitarem, eumque leviter instruerem, dicta sunto. Prorogabo enim ampliorem huius Historiae collationem in tempus suum: si hoc unum repraesentavero, nobis bona fide dolendum esse, *Iulianum Imperat.* acerrimum Fidei nostrae hostem, non sine causa iactitasse libro XXII. *Nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum.* Nam et eamdem paene reprehensionem a D. Gregorio Nazianzeno in Apologetico sustinuerunt tum Christiani. Quid? non idem in nos iaci merito potest? utinamque nihil acerbius. Sed haec alias: pergam nunc ad cetera.

Genus scribendi sequitur pro conditione temporum laetum ac floridum. Nihil enim ad *Livii* aut *Taciti* venustatem, magnificentiam, nitorem *Ammianus*: eoque ab illorum lectione digressus, difficiles aditus apud hunc inveniet: quo tamen facilius utuntur, qui in lectione Codicis Theodos. et Auctorum eiusdem saeculi sunt exercitati. Nam temporis illius eloquentiam probe refert; ut vere constitui possit, σύνεσιν πολιτικὴν ei inesse, deesse vero quamsaepe δύναμιν ἑρμηνευτικήν. Tam frequenter enim coacte et anxie incedit, ut si indicio suo non

ſe prodidiſſet *Graecum*, et *militem:* facile tamen quivis iudicaret, Latinae locutionis facultatem non eſſe ei nativam, aut forenſem eloquentiam minime fuiſſe ſectatum: adeo hyperbatis, ſyncheſibus, et aliis fluidae orationis naevis abundat. Sed militaris viri ſenſus quamvis incompti, tamen validi ſunt. Verba quidem fere Latina eſſe non negabit, qui linguam Latinam exiget non ad praeſentes anguſtias, ſed ad ubertatem veterem, et ad praeclara antiquorum monumenta, quibus caremus, quaeque ille viderat, ac ſtudioſe lectitaverat. Graeca pura vix interiicit niſi coactus, et cum admonitione ac praefatione. Helleniſmi ſaepius occurrunt ex temporis illius licentia. Compoſitio alias eſt conveniens Hiſtoriae, quae (inquit *Fabius*) currere debet ac ferri: alias autem in ſalebras, et aſperum ac perplexum ſermonem revolvitur, ac male ita componit, ut niſi vitium ſit in Scriptura, iure dicatur feciſſe ambiguum, quantum in ipſo fuit. Incidit etiam in illius exempli vitium, quod a Fabio profertur lib. VIII. cap. 2. cum quis dicit, *viſum a ſe librum hominem ſcribentem.* (haec eſt enim collocatio verborum Fabii.) Nam etiamſi librum ab homine ſcribi pateat; male tamen compoſuerat, inquit ille. Huic autem adfinia eſſe in *Marcellino* exempla, *Scholia noſtra* probabunt. Id et ex antedictis cauſis, et maxime propter ſegetem errorum ac mendarum, quae in eius Hiſtoria paſſim occurrunt, contingere ſolet. Verba enim inverſa, et traiecta, interruptae ſententiae, et confuſae narrationes inveniuntur ſaepiſſime, et Lectorem avertunt. Quae non tam Auctoris, quam temporis, ac deſcribentium vitia ſunt. Ea nos maxima ex parte aut ſanavimus, aut indicavimus.

Sunt qui *Marcellinum* exiſtiment, unum ex omnibus rerum Scriptoribus *Tacitum* ſibi ad intuendum et imitandum propoſuiſſe. Ego quod exem-

plar ſcribendae Hiſtoriae ſibi deſignaverit, neſcio; hoc tantum ſcio, nec verborum *Cornelii* dignitatem, nec ſententiarum lumina, nec iudicium in rerum delectu, nec ordinem narrandi, nec divinam brevitatem fuiſſe conſecutum: haec enim inimitabilia eſſe iudico. In eo tantum utrique conveniunt, quod res civiles, domeſticas, cognitiones celebres, ac pericula ſingulorum diligenter ac cum fide narrent. Cum utrumque igitur Scriptorem ſatis curioſe triverim, numquam tamen ſtudium eximium *Marcellini* in *Tacito* evolutando potui obſervare. Eſſe autem *Ammianum Tacito* uberiorem, (quod vir doctus ſcripſit) non ſtatim crediderim. Sic enim ſtatuo. Si ad Annalium libros comparationem revocemus, laxior et diffuſior *Tacito Ammianus* apparebit: quia nec ei neceſſitati ſe devinxit, ſed liberius ac ſolutius fertur. Sin vero Hiſtorias Hiſtoriis conferamus, tanto artior erit *Marcellinus Tacito*, quanto hic paucorum menſium res geſtas pluribus libris; ille annorum aliquot uno ſingulari complectitur. In univerſum inter *Tacitum* et *Ammianum*, ut cetera omittam, tantum intereſt, quantum inter *Atticos* et *Aſianos Rhetores*. Adeo noſter illo eſt tumidior ac inflatior; et cui multa detrahas: cum illi ut nihil addi, ſic nec ſine periculo deduci poſſit. Eſt enim aliqua ex parte *Marcellinus* reprehenſionibus illis obnoxius, dum *Conſtantii* Urbis ingreſſum ac pompam, ſigna militaria ſeu *dracones* deſcribit [k]): quibus ſui temporis Hiſtoricum notat *Lucianus*. Denique non dubitaverim ſuperflui vitio in eo *Marcellinum* arguere, quod cum populi Rom. vitia, et curam nimiam ſpadonum caſtigans, de Semiramide ſobrie dixiſſet; [l]) *Quae teneros mares caſtravit omnium prima, velut vim iniectans naturae;* intulit tamen: *Quae inter ipſa*

k) *Lib.* XVI.

l) *Lib.* XIV.

oriundi crepundia per primigenios ſeminis fontes, tacita quodammodo lege vias propagandae poſteritatis oſtendit. Nam quorſum erat his opus? quae proculdubio melius reticuiſſet Auctor, et verborum inanium turbam repreſſiſſet. At vero lib. XXXII. in deploranda *Thraciarum* vaſtatione illa Fortunae adlocutio, quam pro ingenuo, paullo ante divite et libero inſtituit, qui belluae ritu trahebatur a Gothis; nonne tota ſupervacanea eſt, et luxuriantis ingenii argumentum? Nam de *ingenuis* ac *nobilibus* tractis, paullo ante ſatis dixerat: nec poteſt Lector ſuſpicari calamitatem eius *ingenui* m) eximiam, cuius nomen, et generis, ac domus vocabula reticet. Magis ergo poëtam, et declamatorem levem, quam Hiſtoricum tunc agere videtur. In eiusmodi cum Fortuna expoſtulationibus, et in illo tropi genere nimium ſibi placet *Marcellinus*: id enim uſurpaſſe eum in iis quos terimus libris obſervavi; alibi certe tolerabilius, illo loco ſatis importune. Hoc uno atque altero argumento ſufficiat oſtendiſſe; Graecam vanitatem etiam in noſtro *Ammiano* aliquando elucere. Quae loca Hiſtoriae conditori, cui inter ceteros ingenii libertas, et ſtili indulgentia denegata eſt, notanda, non imitanda exiſtimo; cum praeſertim bonis aliis multis leve hoc damnum in hoc Scriptore penſetur.

Rara eſt autem apud veteres Ammiani mentio, quia ſtatim poſt *Theodoſium* lapſa fuit Rom. Imperii maieſtas, et maluerunt poſteri redivivam eius memoriam excitantes, epitomarum ac defloratorum collectores ſectari, quam vivae Hiſtoriae conditores. Eoque *Paulus Diaconus*, cum ſupplementum *Eutropii* ex illo Scriptorum grege confeciſſet, *Ammianum* non attigit. Reperi tamen unum ſingulare *Marcellini* teſtimonium ex libro XIV. apud Priſcianum in libro X. cuius *in Scholiis* memini. At vero

m) *Ingenuum* heic pro quibuslibet ingenuis dixit Ammianus.

Iulius Solinus Grammaticus (nam ſic a Priſciano in VI. libro appellatur) miſcellam ſuam Hiſtoriam etiam ex hoc noſtro Auctore confecit: a quo ſumpſit quae de rebus Aegyptiis, de oſtiis Danubii, de margaritis commemorat variis capitibus. Et quamquam locos integros invertat, ac aemuletur potius, quam exſcribat: ſaepe tamen elucent propria *Ammiani* verba. Nam Solinum *Marcellino* iuniorem, licet reclamantibus aliis, qui meliora tempora ei adſignant, firmare auſim; cum ob eam cauſam, tum quod Collectaneum illud, ſive res, ſive ordinem reſpicias, nihil dignum temporibus illis quibus Solinus vixiſſe putatur, contineat; a quo meo iudicio *Marcellinus* nihil ſumere potuit, cum graviores Auctores ſequatur, non deſloratores huiusmodi. Sed et in fine codicis perantiqui invenitur deſcriptus *Theodoſii* invictiſſimi Principis temporibus: quae inſcriptio primum licet integrior cum libro publicata, ſic deinde in alios translata, ſaltem indicium praebet, quando liber fuerit editus.

Quatuor omnino ſunt (in plures enim non incurri) Ammiani Marcellini Editiones, quarum ſingulae dote propria non carent. Prima eſt *Mariangeli Accurſii* viri doctiſſimi, eoque maxime nomine de litteris optime meriti: qui quos habuit debiles ac fractos Marcellini libros, bona fide publicavit. Succeſſit fauſta felixque *Frobeniana* Editio, codicis Hirsfeldenſis beneficio, ſtudio *Sigismundi Gelenii* viri doctiſſimi, quatuor his libris auctior, XXVII. XXVIII. XXIX. et XXX. ac lacunarum multarum exſiccatione politior; in ſumma locis non paucis caſtigatior, melioris codicis ope. Quam aemulatus *Robertus Stephanus*, oculus alter typographiae, verſura facta libri quem credidit XXXI. a *Mariangeli* Editione, characterum elegantiam et voluminis facilitatem adiecit. Hos ſequutus *Sebaſt. Gryphius*, ſpectatiſſimus etiam bonorum librorum Editione,

melioris codicis ope multa ſanavit, fracta reſtituit, clauſulas integras, unde nemo ſuſpicaretur deerrantes reduxit, et trigeſimi libri finem primus invulgavit: ut ex omnibus *Marcellini* Editionibus (ſi operarum quaedam errata, et aliquot vitia male diſſimulata, quamvis ab aliis detecta et inſinuata, excipias) illa ceteris omnibus hodie uberior ſit, et diligentiae maioris. Unde tamen acceſſionem pararit, diligenti aliarum collatori non erit obſcurum. In his tribus poſterioribus iam in acta ſancitis exemplaribus, deſidero maxime curam et diligentiam veſtigia veteris ſcripturae, quantumvis perverſae, bona fide referendi: quod egregie *Mariangelus* in libri ſui Editione praeſtiterat. Hoc enim ſtudium occaſionem praebet poſteris coniectandi ſaepe veriora, quam quae receperint Editionum procuratores. Quo etiam genere laudandi *Beatus Rhenanus*, *P. Victorius*, aliique non pauci, qui et coniecturis ſagaciſſimis Auctores repararunt, et enixa ſua diligentia etiam ipſos ſcripturae apices, naevos, lituras, maculas repraeſentarunt: ut poſt tantorum virorum manus, veteres ſchedas taedioſe revolvere non ſit neceſſe; ſed ex illorum fide et cura cuique liceat metere fructum curationis, Auctori ipſi gratiſſimum. Itaque polliceri auſim, quod, ſi mihi antiquum exemplar, quantumvis ab aliis tritum, oblatum fuiſſet, aut ſtudio et precibus conſequi illud potuiſſem, pleraque in hoc Scriptore ab aliis inobſervata deprehendiſſem: non quod fideliores aliis oculos habeam, ſed quia *in quo prato* (inquit Seneca) *nonniſi lacertam alter invenit, poteſt alter leporem capere.* Porro *Mariangeli*, *Stephani*, et *Gryphii* Editiones unus error habet, quod librum Ammiani trigeſimum primum eſſe profiteantur, qui eſt trigeſimus ſecundus: idque ſic colligent mecum Lectores candidi. Nam cum ultra librum illum verbum Hiſtoriae ſuae non addiderit Ammianus,

quam veluti signo impresso verbis apertissimis clausit: necesse est statuamus, quae se in praecedentibus professus est postea scripturum, in sequentibus comprehendisse; nisi memoria defectum *Marcellinum* quis audeat adfirmare: quod a me non fiet. Itaque cum libro XXVIII. reiecerit in subsequentes libros *Maximini* illius feralis Praefecti Praetorio, et aliorum damnationem, quae in exstantibus non apparet, cum XXXI. deperiisse manifestum est. Sic enim Marcellinus ea de re: *Namque (ut postea tempestive dicetur) et idem Maximinus, sub Gratiano intoleranter se efferens, damnatorio iugulatus est ferro, etc.* Cum igitur *Gratiani* res mortuo *Valentiniano* lib. XXXI. describeret, illam *Maximini* et aliorum mortem, ac alias plerasque res Occidentis in eum coniecerat. Nam mortuo *Valentiniano*, et translatis rebus, multa evenisse credendum est in Palatio, in Urbe, in Galliis, quae non omisisset Marcellinus, diligentissimus in his expediendis et condendis. Praeterea Orientis res, et quae circa *Valentis* palatium evenerunt fratre vel vivo adhuc, vel mortuo, silentio male involvisset, si nimio festinandi studio motum Gothicum morti *Valentiniani* statim copulasset: cum praesertim *Theodori* quaestio in ea aula duraret adhuc, pluresque ea de caussa caederentur; ac inter ceteros *Theodosius* Comes illustris, futuri postea Principis pater, cuius nobilem mortem iussu *Valentis* n) apud Carthaginem acceleratam, sine piaculo tacere non potuit Auctor. De ea Orosius aliique, sed maxime Paulus Aquilegiensis his verbis: *Occidebantur itaque Theodori, Theoduli, Theodoti, et quicumque has literas ΘΕΟΔ in capite nominis sui habuisset; inter quos etiam Theodosius vir fortis, et ex Hispania provincia genus ducens, pater Theodosii qui post Imperio praefuit,*

n) *Gratiani* potius. Nam Valenti Carthago non parebat. Vales.

fuit, occisus est, etc. Reputet interim Lector inter *Valentiniani* et *Valentis* exitus tres annos intercessisse: quo tempore in variis orbis partibus multa contigerunt, praeter Gothicum motum, et *Argentuariensem Gratiani victoriam*, *Ammiano* contra morem indicta incelebrataque. Ipsum sane primum libri ultimi caput et initium iungi trigesimi fini non potest, nam sic incipit: *Interea Fortunae volucris rota, adversa prosperis semper alternans, Bellonam Furiis in societatem adscitis armabat.* Ecquae enim prospera intelligit? non ut puto *Valentiniani* mortem, quae potius inter adversa deputari debuit, quia motibus Barbarorum caussam dare potuit. Magis verisimile est in deperditi libri extremo retulisse Ammianum, quod Reip. laetum et prosperum esset. Id vero quid fuerit, et Occidentis, an Orientis rebus adscribendum, quia divinare non possum, in medio relinquo. Illarum igitur quatuor Editionum collatione (nam antiquissimae aut primae numquam fui particeps) instructi, ac verborum et rerum pensitatione non incuriosa, Auctorum denique variorum lectione adiuncta, quintam hanc recensui et confeci; dedique operam ne vitiosior esset aliis progenies. Ad *quingentos* sane, et quod excurrit, *locos*, eam repurgare studui; confusos alios distinxi, luxatos reduxi, obscuros illustravi, mancos indicavi; nec omnium tamen *in Scholiis* meminisse potui. Lectio ipsa, dummodo ingenua, deprehendet novae curae solatia, et commodius quam antea nobilis haec volvetur ac tractabitur Historia. Utinamque hac Editione provocati boni et eruditi viri, *Marcellini* libros amissos, quos habent *ex Reginaldi Poli Cardinalis amplissimi Bibliotheca*, (ut fama tenus accepi) aliquando edant, et sigilla ingrata resignent. Nunc ad *Cornel. Tacitum*, quem iamdiu a nobis locis innumerabilibus emendatum, et commentariis auctum

ſtudioſe premimus, maiore conatu et paratu invulgandum deſcendo, idque breviſſime, niſi qua fors propoſitum interpellarit, adcurabo; in eamque rem ſubſeciva noſtra ſtudia dedico.

STATUS REIP. ROM.

SUB

CONSTANTINO M. ET EIUS FILIIS.

Duo ſunt praeter iam tradita, quae ad Ammiani lectionem praeparant, et ad eius Hiſtoriam facilius adſequendam deducunt; Reip. ſcilicet forma ob oculos poſita, quae tunc fuit, ac praecedentis hiſtoriae nexus, ſive narrationis eius coniunctio, quam intercepit vetuſtas, et in qua deſinebant Ammiani libri priores. In Reipubl. conſtitutione ad *Conſtantini* tempora praecipue reſpiciendum eſt; qui faciem eius invertit, novosque Magiſtratus ſuppreſſis aliis adiecit, et novas dignitates primus adinvenit. Oneravit enim Remp. inutili officiorum ac dignitatum turba. Nos vero ſtrictim ac ſummatim (quod ſatis ſit Auctori noſtro) omnia perſequemur; quia amplior huius rei digerendae et explicandae ratio alium locum et aliud tempus poſtulat. *Conſtantinus Magnus* Byzantio ampliato, et in ſui nominis urbem verſo, (cauſam Zoſimus fere ſolus exponit lib. II.) alteram Imperii ſedem aemulam Romae conſtituit, ut quemadmodum Roma Occidentis, ſic Conſtantinopolis Orientis Imperii locus eſſet. Primus enim antehac unum et ſingulare, Romanum Imperium diſcidit, ornamentis eius eo-

dem pro parte translatis. Haec nova rerum facies et divisio traxit aliam in Rempubl. commutationem, et totam magistratuum, ac veteris administrationis sive civilis sive bellicae rationem pervertit. Nam duplex quodammodo Imperii caput duplices etiam magistratus exigebat; quos ille semel ab institutis veterum devius, ad suum arbitrium et pro captu temporum informavit; provincias aliter descripsit; disciplinam militarem longe secus constituit. Fatendum tamen est, multa eum recte in civilibus emendasse, ac bono consilio ex horrida antiquitate pleraque mutasse: denique Iurisprudentiam clariorem simplicioremque reddidisse. Nam quod praeter ceteros Christianae rei contulerit, quantumque pomoerium eius auxerit, et quo studio nascentes errores suffocare curaverit, monumenta Ecclesiastica loquuntur. Sed non persequar, in quas laudes aut reprehensiones inciderit: signabo tantum quid animadverterim post eius tempora, in illa bicipiti Republica circa potestates observatum.

Ex Ammiano, Zosimo, libris Legum, et aliis Auctoribus deprehendo, ita per haec tempora potestates in utroque Imperio tributas, ut aliae civiles essent et ordinariae; aliae militares; aliae palatinae; aliae municipales. Civiles et ordinarii magistratus, sive Iudices, erant Praefectus Praetorio, Praefectus Urbi, tam Romae, quam Constantinopoli, (hic enim circa Constantini tempora primus institutus est, ut Cassiodorus in Chronico ait) eorumque Vicarii. His adde alios Romae magistratus. Erant etiam ordinarii, Comes Orientis, ceterique provinciarum rectores, sive Consulares, sive Correctores essent. Comitis Orientis (inquit Zosimus lib. v.) ea potestas est, ut qui eam gerit, omnibus provincias Orientis administrantibus praesit, et quaecumque non aguntur ut par est, emendet. At Praefectus Praetorio, ait idem lib. II. magistratus

post Imperatorem secundus existimabatur. Constantinus Magnus eum magistratum, cum antea duo essent, in quatuor imperia discerpsit, ut unus esset Praefectus Praetorio Orientis, alter Illyrici, tertius Italiae, quartus Galliarum. Quam vero late singulorum iurisdictiones patuerint, idem Zosimus et alii tradunt: ex quibus unus semper in comitatu Augusti aut Caesaris videtur fuisse, pro ratione loci in quo Princeps versabatur. Idque ex Ammiano non uno loco deprehendi. Sane et ex eodem Auctore constat, duas huius distributionis Praefecturas Praetorianas uni aliquando commissas. Nam lib. XXVI. Mamertinus dicitur initio Imperii Valentiniani rexisse potestate Praefecti Italiam et Illyricum. Horum omnium ordinariorum ministri et officiales Apparitores dicuntur passim, qui et Scholam et Principem habent, quem Apparitionis Principem appellatum hic legimus.

Militarium magistratuum, qui et Castrenses appellantur Ammiano, alii peditum, alii equitum Magistri dicebantur; uterque Magister armorum ab Ammiano saepe nuncupatur. In Codice utroque etiam militum Magistri appellantur. Hi portionem potestatis veterum Praefectorum Praetorio habebant, nempe disciplinae militaris custodiam, et ius gladii in milites, quos etiam ordinabant, ut Zosimus ait. Equitum Magister dicitur a Marcellino lib. XXVIII. equitum copias tueri: idem ergo de Magistro peditum dici poterit. His autem exercitus potissimum committebantur; hi magnarum et arduarum expeditionum duces deligebantur: cuius rei exempla in hac Historia sunt non pauca. Habebant et hi Apparitores, ut civilis Magistratus, quorum in Iure non obscura mentio: habebant et Protectores aliquando, ut postea dicemus. Militum porro alii in exercitu erant; alii in limitibus et praesidiis excubabant; alii in comitatu Augusti,

aut Caesaris versabantur. Ex his alii Protectores Domestici, et corporis principalis custodes erant, unde nomen Protectorum sortiti sunt, ait Imp. L. 9. C. Th. de Domestic. et Protect. Alii legiones Comitatenses constituebant. Hi numeros; illi Scholam habebant, ac perinde Comitem, Tribunum ac Primicerium sive Primum. Nam ut Primicerius distinguitur a Tribuno lib. xviii. huius Historiae, ubi hic fit ex illo: sic a Tribuno Domesticorum separatur Comes lib. xx. Ex Tribuno enim fiebat Comes: ut Bonifatius ille, scriptis Divi Augustini notissimus, cum antea Tribunus fuisset, postea Comitivam Domesticorum assumpsit potestatem, ut idem ait Epist. lxx. et magnis legionibus imperitavit. Et horum quidem Protectorum pars equites, pars pedites fuerunt: ut in Vita Ammiani adnotavi, in cuius Historia Domestici non alii sunt, quam Protectores Domestici. Erant enim et alii Protectores; non tamen Domestici, quia domum Principalem non sectabantur, sed bellicis expeditionibus inhaerebant: qui paribus privilegiis ac Domestici donantur ab Imperatoribus L. ix. C. Theod. de Dom. Protect. Credo enim ex illis sumptos fuisse, sic ut missi in longinquas expeditiones, Domestici esse desinerent, Protectores non item. Talis fuit Ammianus, cum Ursicinum in Oriente et in Gallis comitaretur: tales alii, qui Ducibus aliis adscripti erant. Sic enim et Antoninus quidam dicitur Protector Mesopotamiae Ducis lib. xviii. Hi ergo Protectores absolute dicuntur; illi nunc Domestici tantum, nunc Domestici Protectores, nunc Domestici Praesentales L. vi. C. de Advoc. divers. iud. appellantur. Eoque fit, ut saepe in Iure separentur et distinguantur toto Tit. C. de Dom. et Prot. L. xxxix. C. Th. de Decur. Iustin. Edicto viii. etc.

Sequuntur Palatinae dignitates, in quartum numerum refert Ammianus Magiſtrum Officiorum, et Comitem Sacrarum Largitionum: quibus addendi Quaeſtor, Comes rei Privatae, ſive patrimonii Principis, Comes Sacri Palatii, Comes Conſiſtorii, Praepoſitus Cubiculi, quos omnes Palatinorum appellatione comprehendit Marcellinus lib. XXII. At vero lib. XIV. omnes omnino intelligit ea nuncupatione, qui in Palatio verſabantur extra milites. Ambroſius Epiſt. XXXIII. Apparitores, aliosque dignitatum Palatinarum miniſtros ea appellatione comprehendit. *Palatina* (inquit) *omnia officia, hoc eſt Memoriales, Agentes in rebus, Apparitores diverſorum Comitum, temperare a proceſſu iubentur.* Magiſter Officiorum, cui omnes Palatii ordines ſuberant, et ſub eius erant diſpoſitione, ut Zoſimus in multis locis ait, habuit nihilominus et Scholam propriam, in qua qui militabant, Agentes in rebus dicuntur paſſim: quorum alii Comites, id eſt Scholae Praefecti; alii Principes, id eſt primi inter Agentes, L. 1. C. de offic. Mag. Offic. numquam, quod ſciam, Primicerii. Erant et alii inter eos gradus, de quibus non eſt nunc dicendi locus. Quamquam autem ipſe Magiſter Officiorum, quinimmo Comes Sacrarum Largitionum inter Agentes numerentur in 1. C. Conſtitut. idemque de Comite rei Privatae cenſendum ſit; tamen officium, ſive miniſtri Magiſteriae poteſtatis dignitas hanc ſibi ſingularem appellationem vindicat. Ambroſ. II. Offic. c. XXIX. *Legebatur reſcripti forma; directio Magiſtri Officiorum ſtatuta; Agens in rebus imminebat.* Quaeſtor, qui Conſtantinianus etiam Magiſtratus fuit, preces et ſanctiones condebat, et ut ait Zoſimus libro V. dictabat quae Principi viderentur. Hic non habuit Scholam, ſed ſumpſit Adiutores de ſcriniis: ut vir ſtudiorum gloria nobiliſſimus Iacobus Cuiacius I. C. praeceptor et amicus

noſter, docuit in libros poſteriores Codicis. Comitibus Sacrarum Largitionum, ac rei Privatae qui imminent, et in eorum Scholis militant, Palatini ſpeciali vocabulo dicuntur, generis appellatione ſpeciei aptata: ut praeter Titulum proprium in Cod. utroque, probat Imperatoris Conſtitutio, L. *Nullum.* C. de offic. rect. provinc. in qua legendum *imminere*, non *minuere*: ut quidam male ſuſpicantur. Nihil enim eſt aliud imminere, quam Apparitoris officio fungi: quo alludens Horatius ait: *Iam Cytherea choros ducit Venus imminente Luna:* quaſi quae Apparitoris vice tunc fungeretur. Ex Palatinis, qui Comiti Largitionum apparebant, *Largitionales*; qui vero Comiti rei Privatae, *Privatiani* in Conſtitutionibus appellantur. Ammianus illos ſemel *Apparitores* appellavit: meminit etiam frequenter *Rationalium*, qui in ſingulis erant provinciis, et ſuberant *Comiti rei Privatae* L. III. C. de bon. vacan. Itaque a Rationali ad Comitem rei Privatae appellari ſolet, L. XXVI. C. Theod. de appellat. Occurrit frequens Notariorum mentio apud Ammianum, quorum erat honoratiſſima militia, et privilegiis non parvis decorata: qui notis acta Conſiſtoriana excipiebant, et eiusmodi cognitionibus intererant. Nam lib. XIV. in cognitione narranda ſubdit: *Aſſiſtebant hinc inde Notarii, quid quaeſitum eſſet, quidve reſponſum, curſim ad Caeſarem perferentes.* Et lib. XXII. de Pentadio Notario: *Cui id obiectum eſt, quod a Conſtantio miſſus, notis excepit, quae propinquante pernicie ſuper multis interrogatus reſponderat Gallus.* Eo fit, ut Exceptores dicantur, cum in Iure, tum apud alios Auctores. Hi erant ſub diſpoſitione Magiſtri Officiorum, argumento inſcriptionis L. II. C. lib. XII. de Primicerio, et Secundar. et Notar. quorum Schola Tribunum et Primicerium habuit. Tribuni ſunt, qui a Marcellino noſtro, a D. Ambroſio,

et aliis dicuntur Tribuni et Notarii, quasi diceres Notariorum Tribuni: qua ratione Comes et Magister accipiendus pro eo, qui inter Comites Magister est, argumento inscriptionis L. IV. C. de Offic. Praefect. Praetor. Orient. Primicerius Notariorum, cuius forma est apud Cassiodorum, dicitur primus Notariorum in hac Historia, Erant praeter hos et alii dignitatum tituli primum a Constantino inventi, quo inter plures honores partiretur, ut Eusebius Caesariensis initio lib. IV. de vita eius scriptum reliquit. Quomodo enim Iulius Caesar post civiles victorias Civitatem, et Curiam Rom. pluribus victoriae participibus communicavit, et honores eos vulgavit: sic etiam Constantinus, post Maxentium et Licinium devictos, praemia victoriae haec dignitatum commenta fecit. Harum aliae vacantes et honorariae erant, aliae in actu positae. Tunc igitur primum ista honorum vocabula invecta sunt, Comitis et Comitivae, Magistri et Magisterii, Patriciatus et Patriciorum, Nobilissimatus et Nobilissimorum; nomina quidem ante nota, sed eo sensu inaudita. Comites enim nihil aliud sunt, quam Praefecti, sive Praepositi: plusque est Magistrum esse, quam Comitem. Ammianus lib. XXVI. de Equitio: *Nondum Magister, sed Comes.* et paullo post: *Eodem Equitio aucto Magisterii dignitate.* Omnis igitur Magister erat Comes; non contra. Itaque legimus, ut dixi, has appellationes, Comes et Magister, id est, inter Comites Magister. Comitum porro non unum genus est: nam gradibus distinguebantur, sic ut alii primi, alii secundi, tertiique ordinis essent, quorum aperte in Constitutionibus mentio. De Patriciatus honore ita Zosimus lib. II. *Eum honoris titulum Constantinus excogitaverat, lataque lege sanxerat, ut qui eum consecuti essent, supra ipsos Praefectos Praetorii sessitarent.* Meminerunt et alii non pauci. Nobilissimatus

dignitas videtur propria peculiarisque fuisse iis tantum, qui agnatione aut propinquitate Imperatorem ipsum contingebant: quod antiqui nummi, in quibus dignitatis huius clara expressio, ipseque Zosimus eodem volumine probant.

Municipalium porro dignitatum et ordinum haec distinctio videtur illis temporibus obtinuisse, ut alii Curiales, alii Sacerdotales, alii Principales, alii Defensores essent. Curiales etiam Decuriones appellantur, qui manifeste a Primoribus et Defensoribus separantur, L. III. Cod. Theod. de Pagan. ac in varia munia dividuntur, quae gradatim subibant. Invenio enim ex his quosdam vel Praepositos horreorum fuisse, vel Praepositos pacis, aut Susceptores diversarum specierum, L. XXXXIX. Cod. Theod. de Decur. sive Exactor. annonarum, L. un. C. de Magist. Munic. denique aliis muneribus, quorum obscura sunt nomina, praefectos. Ex his cum quidam essent inferiores, quidam maiores, ordine decursis inferioribus, fiebant vel Sacerdotales, vel Principales, L. VI. C. Theod. de Decur. Hinc toties videmus Decuriones, et Principales separari, L. V. L. XXXIX. Cod. Theod. de Decur. Principales etiam appellantur Primarii in iisdem Constitutionibus. Et eos esse puto, quos reverendi ordinis Duces Ammianus nuncupat lib. XIV. Ex his erant, qui Patronorum dignitatem adipiscerentur, L. LXI. C. Theod. de Decur. Interque Principales crediderim fuisse, quos Aediles nominabant, cum videam coniungi Sacerdotalibus in libro XXVIII. his verbis: *Occisis Decurionibus multis, inter quos Rusticianus Sacerdotalis, et Nicasius enitebat Aedilis.* Aediles enim in municipiis dici iam notum est. Hi ergo non unius loci, sed omnium municipiorum et Civitatum principalem gradum sustinebant. Nam in quibusdam municipiis tantum Aediles fuisse, quod eruditi contendunt, firmare non ausim. Ae-

diles dicebantur, quod aedificiorum publicorum et privatarum aedium curam haberent, ut Sacerdotales, qui sacrorum. De Aedilibus Curialibus intelligenda L. II. C. Si servus, aut libert. ad Decur. aspir. lib. x. Puto etiam Duumviros, sive Magistratus inter Principales numeratos fuisse, quia in decursu munerum patriae vetat Imperator a Duumviratu, vel Sacerdotio incipere, L. LXXVII. C. Theod. de Decur. Hi a numero sic dicuntur, Iudicesque sunt, et Decurionum ex ordine sumebantur, L. III. C. Quando provoc. Defensores autem, Syndici ac velut publici delatores erant, quia comperta referunt: quemadmodum Duumviri relata iudicant, aut plectunt, L. XII. C. Theod. de pag. sacrif. et templ. Illi tamen etiam de quibusdam iudicabant, L. I. C. de Defens. Quemadmodum et Duumviri Syndicorum munera subibant. Itaque et negotium procuratoribus iniungunt, puta tutoribus, procuratoribus, curatoribus, L. V. Si quid. ff. Quod vi, aut clam. Unde vero sumerentur Defensores, et quae esset officii eorum ac iurisdictionis forma, Iure Civili manifestatur, d. Tit. C. de Defens. civit. Novell. XV. Haec breviter de potestatibus Ammianeorum temporum a nobis dicta sunto: ex quibus Reip. illius forma colligi, aut saltem adumbrari poterit. Nam totam cuiusque dignitatis rationem persequi, nostri non est instituti: quod ex Notitia Romani Imperii, quamvis Theodosiana tempora magis respiciat, itemque ex sexto et septimo libro Variarum Cassiodori, et Cod. I. et XII. Iustiniani, aliisque Auctoribus repetendum censeo. Nam praeparare, non explere Lectorem, nobis initio constitutum fuit.

FR. LINDENBROGI I. C.

PRAEFATIO AD LECTOREM.

Historiarum *cognitio, cum per ſe res delectabilis ſit: tum vero cuicumque in celebritate et luce publica verſanti maxime utilis neceſſariaque. Sed ne caeco quodam iudicio atque profani vulgi errore decepti, falſa pro veris amplectamur, et inſuper habitis melioribus in deterioribus occupemur, delectu maxime opus eſſe nemo ſanus negabit: eosque Scriptores praeferendos, qui non tam oratione vinnula ac venuſtula aures legentis oblectent, ceterum a rebus ſteriles ſint atque inanes, quam qui ſapientiae praeceptis rerumque graviſſimarum exemplis informare animum poſſint.*

Eo in numero iure meritoque collocandum cenſeo Ammianum Marcellinum, Auctorem ſerium et ingenii elegantis: quem non magis in manibus hominum verſari miror, immo indignor. Cuius ſi integra hiſtoria exſtaret, quam a Nervae principatu ad Valentiniani et Valentis Impp. obitum perduxit, eſſet profecto qui aliorum iacturam aequiore animo ferremus. De rebus ſane maiorum noſtrorum a Taciti aevo natum Scriptorem habemus neminem, qui memoriae aut plura, aut exactiora tradiderit. Quippe non audita narrat, ſed viſa; nec ab aliis ſaltem acta; ſed quibus ipſemet ſaepe interfuit, laborum particeps periculorumque: qui et ſtipendia adverſus Germanos meruit, et pleras-

que Germaniarum partes lustravit: quo nomine ut Germanus merito illum amo. Praeter omnifarium doctrinarum genus quo deliciatur, sententiis creber est et aptus; consiliorum diligens observator: nec publica tantum et cuivis in oculos incurrentia, sed arcana quoque et quae intra aulam, ut dicitur, notat, iudicio minime vanus. Nisi quod in multiplicibus illis regionum descriptionibus, rerumque naturalium disquisitionibus paene intempestivis in leges historicas nonnihil videtur peccare: quorum alterum philosophi proprium; alterum periegetici est, et orbis situm narrantis.

De stilo eius, quem nescio qui scholastici vituperant, sic sentio. Durus ille quidem et asper, si cum Augusti aevo conferatur: at vero ornatus et suas habens veneres, si posteriora tempora et saeculum Auctoris, originemque eius et sectam spectes. Qui cum Graecus natione esset, et castra sequeretur, castrensi, immo aulica quoque dictione usus est. Nam et ipsi Imperatores, et qui in Comitatu eorum elegantiores videri volebant, ita tum loquebantur. Tamen ut in senticeto rosae nonnumquam et lilia succrescunt; ita in eius stili aspritie velut flosculi quidam elegantiarum urbanarum apparent, qui cum Livianis de iure Latinitatis oppido certare possint: unde neque Priscianus Grammaticus veritus est auctoritate eius uti. Itaque si minus interdum placet et obscurus esse videtur: obscuritates non adsignemus culpae scribentis, sed inscitiae non assequentis, ut apud A. Gellium Sex. Caecilius inquit. Robur addunt inscitiae corruptelae, quibus adeo turpiter interpolatus hactenus fuit, ut ipsus sese, si postliminio mortis in vitam animaretur, credo saepissime non intelligeret. Idcirco inpense operam dedi, uti quae mendosa sunt, quantum eius fieri potuit, tollerem, obscura illustrarem.

Et mendorum quidem foedissimorum naevos innumeros demsi, ope membranarum adiutus, quarum fragmenta vetusta penes me haud ita olim in Galliis fuere. Quibus accessit codex Florentinus, qui in Bibliotheca S. Marci adservatur: non ille quidem valde vetustus; ex vetusto tamen, eoque haud malo ut apparet exemplari descriptus. Illum calente tum sidere caelestis Leonis, ut aestus ardorem miti secessu vitarem, totum in Marciana aede accurate contuli: sine quo si fuisset, manum numquam operi admovere ausus essem. Atque etiamnunc aliquammulta vitia haerent, quae altius radices egisse videntur, quam ut facile exstirpari possint.

In Observationibus id potissimum adnisus sum, non ut singularem emendationum rationem per minutias redderem: longum id fuisset, et cui bono? sed quae haud ita facile ab omnibus intelligi posse putabam, vel ab aliis Historicis lucem desiderabant, ea ut explicarem: breviter omnia et veluti per indicem tantum ostendens, quid cuique inservire maxime possit. Quod si commode sub manus cessit, sat est: certe haec operae impensae summa est. Feliciter.

C. G. HEYNII

PROLUSIO

CENSURAM ET INGENIUM HISTORIARUM

AMMIANI MARCELLINI

CONTINENS.

(Ad indicenda sacra anniversaria inaugurationis Georgiae Aug. Kal. Sept. 1802.)

Ammianus Marcellinus, si non arte, fide tamen et auctoritate gravissimus scriptor eorum temporum, quae cognitu utilissima videri possunt scire cupientibus, quae, post sacra christiana ab ipsis principibus publice suscepta, rerum mutatio, et melioris doctrinae vis ad hominum vitam, mores et imperii administrationem fuerit. Quis enim non expectet, in vita cum privata tum publica, post abolitas superstitiones et receptas doctrinas, ad vitam sancte pieque agendam rerum summam revocantes, et magnam et in melius mutationem esse factam? Enimvero historiarum monimentis ingenuo studio excussis mala et vitia pristina malis et vitiis novis aucta non meliorem, sed deteriorem vitae publicae privataeque conditionem intulisse, ipsis rerum eventis docti non sine dolore et indignatione discimus. Iniquum tamen esset, omnia ea ad novas re-

ligiones earumque ministros referre, qui a praeceptis saluberrimis mortalium studia ad doctrinarum spinas ac sentes opinionumque ludibria avocare malebant; dominationis enim male constitutae erant mala, principum ignaviae et imperitiae, fastusque pessimo exemplo ex oriente illati, eunuchis et spadonibus in aulas receptis, assentatorum artibus principem tanquam reti circumdatum undique urgentibus, et ab omnium honorum et prudentum virorum alloquio prohibentibus; munerum civilium et militarium partibus male confusis, ex aulicorum iudicio et optione, prout avaritia et dominandi cupiditas suadebat, mandatis, et ex eorum voluntate administratis. Inter haec omni luxus et libidinis genere ab aulicis et potentibus in vulgus manante, sensus et mores hominum ad bona, vera et recta studia occalluerant; ingeniis partim ad levia et frivola abiectis, partim per calamitates publicas efferatis, et ad liberalium litterarum studia obtusis. Ita evenit, ut ii quoque, qui diviniore ingenio et generosiore indole instructi bonis literis operam dedissent, ex saeculi faecibus multa contraherent, quibus ingenia alioqui praeclara foedarentur; nihil enim est, quod difficilius animis evellitur, quam errores ex puerili institutione et publico communique saeculi exemplo suscepti; alioqui enim, res nisi ipsa probaret, quomodo putabimus fieri potuisse, ut ii quoque, qui optimis litteris imbuti erant, auguriis, ominibus portentisque fidem haberent, aut magicarum artium efficaciam aliquam esse sibi persuaderent? Huic perniciosae persuasioni, tantum abest ut funditus tollendae profuerit, ut potius ei firmandae et per ratiuncularum commenta fundandae inservierit philosophia subtilior et sanctior Christianorum doctrina.

Utinam servati essent integri *Ammiani Marcellini* libri XXXI. rerum gestarum inde a principatu

Nervae [a]) usque ad excessum Valentis, per decursum annorum 282. ab A. C. 96. usque ad a. 378. Quae eorum restat pars a libro XIV. ad extr. XXXI. complectitur Constantii aeta inde ab anno imperii XVII. Galli, Iuliani, Ioviani, Valentiniani, Valentis; qui sunt anni fere XXV. ab A. C. 353. ad a. 378. qua Valens Gothos bello adortus in fuga periit; unde apparet, fortuna aliqua propitia partem operis potiorem esse servatam; nam in libris XIII. prioribus, qui interiere, non nisi strictim expositae esse potuere res superiorum temporum ex aliorum memoratione; in iis autem, quae servata sunt, historici Ammianus vere et proprie nomen ac personam sustinet partesque explet, narratis iis, quae ipse vidit aut ab iis, qui interfuerant, comperit. Militavit [b]) in cohorte Ursicini, Magistri militum, summi eorum temporum viri, cum eodem ad opprimendum Silvanum in Gallias profectus (Lib. XV. 5.) et in Mesopotamiam adversus Persas (Lib. XVIII. 6.) mox Iuliani quoque in Persas expeditioni interfuit. (Lib. XXIV. pr.) Ad acta publica provocat libro XVI. extr. Narrat autem eo cum candore, ut facile agnoscas virum probum et prudentem, rerum usu versatum nec literarum expertem [c]); nec narrat nisi

a) Quid eum adduxerit, ut ab hoc tempore initium scribendi duceret, non constat; potest videri Suetonii vitas continuare voluisse: cuius tamen in his, quae supersunt, nulla fit memoratio, ut nec Taciti; neque ullum aut lecti aut imitatione expressi vestigium occurrit; memorat Sallustium; Ciceronem et Maronem laudat saepius.

b) Eum inter Protectores domesticos adscriptum fuisse aiunt. De his ac reliquis, quae de Ammiani vita disputantur, vide in Chifletii libello de vita Ammiani Marcellini.

c) Memoratu digna sunt, quae ipse de se professus est in fine Libri XXXI. qui et operis finis est: *Haec ut miles quondam et Graecus, a principatu Caesaris Nervae exorsus, ad usque Valentis interitum pro virium explicavi mensura; opus, veritatem professum, nunquam, ut arbitror, sciens silentio ausus corrumpere vel mendacio. Scribant reliqua potiores, aetate doctrinaque florentes; quos id, si libuerit, aggressuros,*

niſi ea, quorum notitiam iuſtam habuerat, non autem omnia eorum temporum acta; ut, ſi vere rem aeſtimare velis, in multis commentarios potius quam hiſtoriam ſcripſiſſe dicendus ſit; ita de ſe nonnulla interponit, inprimis in rebus Perſicis, et Amida oppugnata et capta, quae in magno hiſtoriae corpore locum vix haberent. Si quid eſt, quod magnopere deſiderandum eſſe putamus, eſt, quod non meliore ſaeculo vixit et ſcripſit Ammianus, quo liberalior inſtitutio, exemplorum, quae ſequeretur, prudentior dilectus, oratio purior et ſtili maior ſimplicitas, cum dignitatis hiſtoriae ſubtiliore iudicio ſuppetebat. At iſta aetate bona latinitas a nativa ſimplicitate et elegantia deſciverat in orationem turgidam et faſtu inflatam, mixta poeticorum troporum audacia, lyricaque inſolentia cum pedeſtri ſermone; nec rerum narrandarum ſeverius iudicium et dilectus ſuppetebat, aut in iis, quae vulgaris ſuperſtitio iactabat, ſubtilior indagatio. Bonorum ſcriptorum exemplo paſſim digreſſionibus utitur, ſed ambitioſe quaeſitis, partim alienis, ex interpretatione eorum, quae in naturae eventis inſolitis occurrunt, parum opportune, plerumque infeliciter, arceſſitis. Sanum tamen iudicium et felix ingenii ſagacitas, quoties nec docta rerum ſcientia deſtituitur, nec falſa ſaeculi perſuaſione corrumpitur. Itaque in rerum geſtarum conſiliis, modis, cauſſis nec acumen nec prudentiam deſideres; in moribus (nos characteres appellamus) deſignandis eximius paſſim artifex; ut Conſtantii (Lib. XXI. 16.) Iuliani; (XXII. 14. et XXV. 4.) nonnulla interdum urbane et ſalſe perſtringens; ut Conſtantium *imperatoriae auctoritatis cothurnum ubique cuſtodientem*, et oris maieſtatem ſtatu corporis immobili affectantem; cum itaque ille curru Romam inveheretur —

ros, procudere linguas ad maiores moneo ſtilos. Scilicet elegantiam et dignitatem orationis quaerebant tum in ſtili tumore. Iam ſenem ſe haec ſcripſiſſe aperte declarat, et docet idem memoratio ſeriorum eventuum paſſim iniecta. Intra Iuliani Imp. res et tempora continere ſe ab initio voluiſſe ſignificat Libro XXVI. pr. ne notiora apponeret; partim quoque, ne periculoſum eſſet vera ſcribere, partim, ſi propoſitum teneret et potiora tantum apponeret, ne videretur multa praeteriiſſe.

talem se tamquam immobilem, qualis in provinciis suis visebatur, ostendens; nam et corpus humile curvabat, portas ingrediens celsas, et velut collo munito rectam aciem luminum tendens, nec dextra vultum nec laeva flectebat, tanquam figmentum hominis; non, cum rota concuteret, nutans, nec spuens, aut os aut nasum tergens vel fricans, manumque agitans visus est nunquam (Lib. XVI. 10.) aut ut magistrum armorum Lupicinum exhibet, *supercilia erigentem ut cornua, et de tragico, quod aiunt, cothurno strepentem* (Lib. XX. 1.) cui similes homines videre meminimus. Nec illepidum est, quod de Constantio dicit: *doctrinarum diligens affectator: sed cum a rhetorica per ingenium desereretur obtusum, ad versificandum transgressus, nihil operae pretium fecit;* cuius dicti transferendi opportunitas haud infrequens se etiamnum offert. Dignus omnino scriptor, cui meliore apparatu instructa recensio dudum obtigisset; sed obstitit superiorum aetatum studium ex critica magis et verbis gloriam quaerens, quam ex rebus illustrandis; etsi operam luculentam in hoc scriptore iam positam esse haud abnuerim. Multa ille habet non aliunde nota, alia praeclara et cognitu utilia, aut cum aliis utiliter comparanda, inprimis, quae ad aetatum dominationis luxu corruptarum morem et usum cognoscendum sunt opportuna. Ea, quae ad historiam temporum spectant, exposuere cum alii enarratores historiarum, tum Tillemont, Lebeau et Gibbon, cuius narratio gravitatis, qua celebratur, multum ex Ammiano mutuata est, minus conspicua in sequentibus. Alia ad Codicem Theodosianum sunt illustrata a doctis commentatoribus. Nos pro consilii nostri ratione enotabimus pauca, quae temporum hominumque ingenia et mores declarare possint; adiiciemus alia, quae singulari aliqua de caussa notabilia esse visa sunt.

Omnino si quis corruptelas omnis generis, quae aulas et palatia potentum obsident, cognoscere voluerit, si artes adulantium, tortuosos in gratiam principis irre-

pentium meatus et cuniculos, imminentium in mutua exitia aulicorum studia, blanditiarum tetra commenta, quibus princeps a palatina cohorte circumveniri solet, si quis, adspectu vani fastus, tetrarum curarum, et anxietatis invidentium metuentiumque, contemtum et miserationem cum indignatione animo vult concipere ex cogitatione infinitarum calamitatum, quae ex his paucorum pravis studiis in omnem publicam rem promanant, ita ut tributis et vectigalibus exhausta regna et provinciae opibus virisque spoliatae in solitudines vertantur: si quis, inquam, haec voluerit tanquam in tabula proposita cognoscere, is adeat Ammiani libros, quibus Constantii principis res expositae sunt. Nutu suo omnem se terrarum orbem quassare putans, serviliter obnoxius erat assentatorum voluntatibus; in summo rerum fastigio constitutus muliebri tamen vanitate levissimis decoribus superbiens, plaudentium, immodicarum quamvis, laudum avidissimus, alienarum muliebriter impatiens, in d) suspiciones et formidines misere pronus; ita malignis susurris patulas aures praebens, bonis obstruebat viris, quos a principis occursu arcere, alienatam ab iis mentem odio et ira inflammare, offensas ementiri, inter aulicorum artes habetur. Ita quoque Iulianum Caesarem in suspiciones et periculum vitae adduxerant, ut saluti suae consulere se aliter non posse videret, quam ut periculo ipse obviam iret, et ex confesso se inimicum monstraret. Hisce obtrectationibus criminantium et accusationibus cupide admissis, tandem ad incredibilem saevitiam prolapsus, delatorum malitiae et aviditati optimi cuiusque salutem vitamque praedae paratae loco, in quam involarent, permisit. In Galli Caesaris palatio, stimulante uxore, ad muliebres simultates et odia proclivi, aulicorum artes occultius grassabantur, clandestinos rumores deferendo, comminiscendo falsa aut in deterius versa et interpretata, etiam ea, quae clam

d) Lib. XIX. 12. *ut erat angusti pectori, obsurdescens in altis* — *in hoc titulo* (rerum genere) *ima, quod aiunt, auricula mollior, et suspicax et minutus, acri felle concaluit.*

in penetrali ſecreto a patre familias uxori in aures eſſent ſuſurrata. At Valentiniani Auguſti animus veneſicio- rum et artium magicarum terroribus percuſſus ad aliud ſuſpicionum genus converſus per delatorum fraudes ſuppliciis tormentorumque cruciatibus ſaeviebat pro- miſcue. In Conſtantii palatio ſpadonum et eunuchorum magna erat potentia: quibus ſemel in aulam inductis, quicquid rectum iuſtumque habetur, excluſum expul- ſumque eſſe, recte dixeris; cum muliebri enim impo- tentia dominandi cupiditas et avaritia horum homi- num animis inſidebat; iidem inter miniſteria vitae ſe- cretioris per arcanos ſuſurros principis auribus nutri- menta omnis ſuſpicionis inſtillare poterant. Plura ho- rum hominum, et in his Euſebii, cubiculo praepoſiti, ſcelera commemorat, et in hoc portentorum genus in- vehitur Ammianus multis locis (ut XIV. 11. XVIII. 5.) unde prodigii inſtar viſus erat honeſta ſequens Euthe- rius cubiculi praepoſitus (de quo multis agit XVI. 7.) et monſtri inſtar apparuit ipſe Iulianus, qui, ſi qua alia re, faſtu principali e palatio eiecto, magna illa in ſe homi- num odia concitavit: turbam enim inutilem in mini- ſterio imperatoris repererat incredibilem adito imperio, coquos quidem, memorante Libanio, mille, totidem tonſores, pincernas autem plures, miniſtrorum omnis generis examina, quae Ammianus (XXII. 4.) *vitiorum omnium ſeminarium* appellat; *paſti enim ex his qui- dam*, Chriſtiani ſcilicet, quos Libanius diſertius declarat, *templorum ſpoliis, et lucra ex omni odorantes occaſione, ab egeſtate infima ad ſaltum ſublati divitiarum ingen- tium, nec largiendi, nec rapiendi, nec abſumendi tenue- re aliquem modum, aliena invadere ſemper adſueti: unde fluxioris vitae initia pullularunt, et periuria, et nullus exiſtimationis reſpectus* etc. Celebratum eſt, quod de Iuliano narratur; *evenerat iisdem diebus, ut ad de- mendum imperatoris capillum tonſor veniri praeceptus, introiret quidam ambitioſe veſtitus. Quo viſo Iulianus obſtupuit; ego, inquit, non rationalem* (procuratorem

credere licet, etsi varia huius nominis fuere ministeria) — *interrogatus tamen ille, quid haberet ex arte compendii,* stipendium memorat longe lautissimum. *Unde motus, omnes huiusmodi cum coquis,* similibusque aliis — *data, quo velint, eundi potestate proiecit.*

Alia res, quae Ammiani lectione attentiore animum insigniore modo advertit, est mira superstitionum vis ad mentes humanas, pro cuiusvis saeculi indole ad certa genera procliviores. Etsi enim veriore christianae luce doctrinae omnes tum Imperii Romani terras collustrante, occaecati tamen hominum animi praedictionum, ominum, prodigiorum, magicarum artium ludibriis non minus tenebantur, quam antea patriis religionibus antiquae persuasionis auctoritate has superstitiones firmantibus; quid? quod ipsa philosophia, vano superstitionum principio, quod omnino inficiandum erat, imprudenter admisso, tantum rationes et caussas commentitias circumspiciebat, quibus doctrinae vanitas stabiliretur. Adeoque ii, qui in ceteris omnibus inter se acerrimis dissidiis odiisque distinebantur, pagani, Christiani et philosophi, in una eaque vanissima re inter se conspirabant, ut prodigiis et miraculis fidem haberent. Cuius erroris memorabile exemplum una cum Iuliano Imp. noster est Ammianus: iste quidem philosophiae fanaticae a Maximo propinatis poculis inebriatus, hic autem, ipsius principis anilem superstitionem ridens, non tamen dubitat vulgatam famam de rerum futurarum praedictionibus et per omina ac prodigia significationibus gravissimarum rerum narrationi ubique inferere. Nisi experientia doceret, vix fidem inveniret haec in eiusdem hominis animo iudiciorum discordia in rerum paritate. In consiliorum eventorumque caussis et rationibus acute videns, quidque per intercedentes caussas varietur, bene intelligens, ab inutili tamen praedictione eventa repetit, haud dubie pleraque ex evento ipso aut ficta aut in memoriam revocata; etsi probabile sit, a superstitiosis hominibus in ipso re-

rum aditu minima quaeque notata esse, quae aut bonum aut malum successum significare vulgo crederentur, ex iisque post eventum ea, quae ipsi evento responderent, iactata esse. Nihil saltem est, in utramque fortunam vel paullulum membrabile, cuius non omen aliquod antegressum etsi levissimum memoretur. In eadem superstitione mirationem facit hoc, quod etiam illi, qui, ante rerum incepta, auspicia captabant, sinistris tamen haud deterriti coepta peragebant, aut iterum alia aliaque captabant, donec incideret aliquid, quod pro omine exoptato haberi posset. Verum in toto hoc genere nihil est, quod cum ratione ulla idonea factum esse dici possit, multo minus in ipsa ominum interpretatione. Quis a viro prudente exspectet adscripta Lib. XIX. 12. extr. *tunc apud Daphnen — visu relatuque horrendum natum est monstrum, infans ore gemino, cum dentibus binis et barba, quatuorque oculis et brevissimis duabus auriculis; qui partus ita distortus praemonebat, rempublicam in statum verti deformem. Nascuntur huiusmodi saepe portenta, indicantia rerum variarum eventus: quae, quoniam non expiantur, ut apud veteres, publice inaudita praetereunt et incognita.* Philosophia hoc ipso in perniciem hominum vertebat, quod vanarum superstitionum firmamenta nova ex suarum opinionum commentis suppeditabat. Videre refert subtiles et argutas ratiunculas, quibus evincere se credit Ammianus (Lib. XXI. princ.) sapienti viro contingere utique posse arcanam futura praenoscendi artem; quod si semel admiseris, nihil est in hoc genere, quod refellas. Eodem modo numinum religiones antiquas tuebantur philosophi, et miris argutiis veteres mythos interpretabantur: cuius studii quoque vestigia aliquot in Ammiano occurrunt, ut de Adrastea Dea (Lib. XIV. 11.) de Genio, unicuique nascenti assignato (XXI. 14.) et *Mercurium*, ait, *mundi velociorem sensum esse, motum mentium suscitantem, theologicae prodidere doctrinae* (Lib. XVI. 5.).

Curiose quaesitum est, uti de aliis, ita quoque de Ammiano, fueritne professione Christianus nec ne. Est tamen obvia res in lectione scriptorum istius temporis, e prudentioribus plerosque nec patrias religiones abiecisse nec novas damnasse, sed in his quidem pro suorum ingeniorum facultate probanda probasse. Ita Ammianus, ut Iuliani superstitiones, ex philosophia temporum et obtrectandi cupiditate susceptas, improbat (XXII. 12. et XXV. 4.) et Georgium Alexandrinum antistitem Christianum, *professionis suae oblitum, quae nihil nisi iustum suadet et lene, ad delatorum ausa feralia descivisse* (XXII. 11.). Idem Constantium ait *Christianam religionem absolutam* (planam, diserte enuntiatam) *et simplicem anili superstitione confudisse, in qua scrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit discidia plurima; quae, progressu fusius, aluit concertatione verborum: ut catervis antistitum, iumentis publicis ultro citroque discurrentibus per synodos, quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conantur arbitrium, rei vehiculariae succideret nervos*; (XXI. extr.) recte hactenus ad mores animi et consilia factaque et vitam referens meliorem doctrinam, modo non ipse aliis superstitionibus succubuisset.

Superest nunc, ut enotemus nonnulla memorabilia, in scriptore a paucis lecto tanquam latentia; et in his quidem primo ea, quae per *digressiones* sunt inserta; quas Ammianum nonnunquam intempestive affectasse iam supra monitum est. Sunt eae sane diversi generis, aliae enim terrarum populorumque descriptiones continent; quas inter geographicas et historicas exercitationes referre possis; aliae ad physicas, cum rerum naturas et caussas exponit, in his quidem scientiae subtilitate parum plerumque instructus. Ex hoc genere, ut ab his ordiamur, sunt loca sequentia: Lib. XVII. 7. ubi Nicomediae clades narrata est, de motibus terrae eorumque caussis; — Lib. XIX. 4. de lue in Amida obsessa orta et de pestilentiae caussis; — Lib. XX. 3. de

defectu solis diuturniore in orientalibus plagis a. 360. omninoque de defectuum solis caussis. — De arcu caelesti xx. 11. — de cometis xxv. 10. — de palmarum maritandarum arte xxiv. 3. — Cerevisiae genus, *Sabaiae* nomine in Illyrico habitum xxvi. 8. *Est autem sabaia ex hordeo vel frumento in liquorem conversis paupertinus in Illyrico potus* — de anno Romano xxvi. 2. — Utiliora sunt prioris generis disputata, in quibus sunt loca: Lib. xiv. 4. de Saracenorum moribus (h. e. Arabum nomadum. cf. xxii. 15.) — Lib. xv. 9. s. Galliae tractus et situs ex Timagenis fide, rhetoris et historici aetatis Augusteae — Lib. xvii. 12. de Sarmatarum moribus, simillima iis, quae de nonnullis Asiae nostra aetate narrantur, et hoc quoque, quod de Scythis et Sarmatis Strabo memorat vii. p. 480. equis eos uti castratis. — Lib. xxxi. 2. de Hunnis et Alanis, nota inter historicos loca. — Lib. xxii. 8. de situ Pontici sinus, h. e. Ponti Euxini inde ab Hellesponto periplus. — Lib. xxvii. 4. regionum Thraciae recensus. — Lib. xxii. 14. 15. de Aegypto et Nilo, belluisque et ceteris animantibus, ubi significat, se res Aegyptiacas iam ante in rebus Hadriani exposuisse. Quibus addit quaedam de Aegyptiorum ingeniis Lib. xxii. 6. et c. 16. extr. Tum Lib. xxiii. 6. de regno Persarum, multis insertis, quae audita acceperat. Utinam in ipsa Iuliani expeditione geographicas rationes subtilius exegisset! Antiquitatis militaris curiosis accepta esse potest xxiii. 4. expositio machinarum obsidionalium, ballistae, scorpionis, helepolis, malleolorum. Luculentissima sunt loca de Romanorum vita et moribus xiv. 6. et xxviii. 4. in hoc quidem Senatorum primum, tum plebis: in isto luxus omnino divitum, in cuius apparatu multa occurrunt notabilia. Ita in carrucis altioribus et ambitioso vestium cultu summum decus ab iis positum videmus, *lacernis pluribus, tenuissimo filo textis*, corpori circumdatis, animalium figuras intextas exhibentibus, (*varietate liciorum effigiatae in species animalium multiformes*). Po-

tentium patrocinia et studia praeripiunt, qui curruum et equorum agitationes, aut artem tesserariam profitentur, aut secretiores artes se nosse fingunt: *homines autem eruditos et sobrios, ut infaustos et inutiles vitant.* Ita corruptelarum similitudinem videas per omnium temporum historias, virtutum perraro. Adde Lib. XXX. 4. de caussidicorum pravis artibus; etsi desultorie narrata. Inter alia locus de iis est: *e quibus ita rudes sunt nonnulli, ut nunquam codices se habuisse meminerint; et, si in circulo doctorum auctoris veteris inciderit nomen, piscis aut edulii peregrinum esse vocabulum arbitrantur.*

Subiiciemus his pauca memorabilia e diversis locis notata: Antiochiam *lucernis per vias dispositis* noctu lucentibus instructam legimus Lib. XIV. 1. *in urbe, ubi pernoctantium luminum claritudo dierum solet imitari fulgorem.* — Ad *commerciorum ex India* paucissimas notitias accedit locus XIV. 3. *Batne, municipium in Anthemusia* (Mesopotamiae) *conditum Macedonum manu priscorum, ab Euphrate flumine brevi spatio disparatur,* (disiungitur) *refertum mercatoribus opulentis; ubi annua sollennitate prope Septembris initium mensis, ad nundinas magna promiscuae fortunae convenit multitudo ad commercanda, quae Indi mittunt et Seres, aliaque plurima vehi terra marique consueta.* Sunt haec Palmyrae calamitate seriora. — De *obelisco Constantii cura Romam advecto*, et in Circo Maximo posito XVII. 4. memorare, tanquam de re nota, nihil attinet. — Ex libro XXI. extr. patet, *Constantium triumphales arcus ex clade provinciarum sumtibus magnis erexisse in Galliis et Pannoniis, titulis gestorum affixis.* — Lib. XVI. 10. in ingressu Constantii in urbem memorantur aedificia et ornamenta publica, quae tum adhuc superfuisse ex his constat. — Memorabile est, quod XV. 8. de more militari narratur: cum Iulianum Caesarem a Constantio dictum audissent, *militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidentes: quod est prosperitatis*

(assensus) *indicium plenum: nam contra, cum hastis clipei feriuntur, inae documentum est et doloris; immane, quo quantoque gaudio, praeter paucos, Augusti probavere iudicium:* videmus diversitatem pulsorum clipeorum parum notam. — Novum exemplum arcani nuntii missi, membranae scriptae notarum figuris, in vaginae internis absconditae XVIII. 6. — In motu terrae per Bithyniam, quo eversa est Nicomedia, notabilis erat ingens fragor ventorum et procellarum incumbentium, cf. XXVI. extr. cum alias aëre sine motu librato metus anxietatem iniiciat. — Ad naturas animantium spectant haec XVIII. 3. linquentes orientem anseres ob calorem, *plagamque petentes occiduam, cum montem penetrare coeperint Taurum aquilis abundantem, timentes fortissimas volucres, rostra lapillis occludunt, ne eis eliciat vel necessitas extrema clamorem; iisdemque collibus agiliore volatu transcursis proiiciunt calculos, atque ita securius agunt,* et Lib. XVIII. 7. de leonibus Mesopotamiae excaecari solitis, cum culices palpebris insidentes amoliturі oculos unguibus effodiunt. — Ad ea, quae de craniorum diversa duritie inter Persas et Aegyptios in Herodoto III. 12. legimus, addi possunt sequentia ex Libro XIX. 9. extr. pugna facta cum Persis numerus utrinque caesorum paullo post ita initus est, *quod Romanorum cadavera mox fatiscunt et defluunt, adeo ut nullius mortui facies post quatriduum agnoscatur; interfectorum vero Persarum inarescunt in modum stipitum corpora, ut nec liquentibus membris, nec sanie perfusa madescant, quod vita parcior facit, et, ubi nascuntur, exustae caloribus terrae.* Verum revocandus est calamus currens de similibus enotandis, ne videamur *pro sportula coenam rectam praebuisse.* P. P. in Georgia Augusta pridie Kal. Septembres cIoIocccII.

COMMENTARIUS
IN
AMMIANUM MARCELLINUM.

LIB. XIV. C. I.

1. *Post emensos insuperabilis expeditionis eventus*] Intelligit bellum, quod cum Magnentio, vario Marte in partibus Galliae gestum fuit. Etenim *ingentis Romani Imperii vires ea dimicatione consumtae sunt, ad quaelibet externa idoneae.* Entrop. lib. x. c. 12. Qui tandem diversis praeliis victus, *καὶ πανταχόθεν ἀπορούμενος θάνατον ἐθελούσιον σωτηρίας αἰσχρᾶς ἔμπροσθεν ἐποιήσατο.* Zosim. lib. II. 53. Socrat. Histor. Eccles. lib. I. cap. XXXVII. Sozom. lib. IV. cap. VI. Nicephor. Callist. lib. IX. cap. XXXIII. Qua victoria pop. Rom. laetus publice honorem Constantio habitum ivit; uti id in partem indicat haec Inscriptio vetus: RESTITUTORI URBIS ROMAE ATQUE ORBIS ET EXSTINCTORI PESTIFERAE TYRANNIDIS D. N. FL. IUL. CONSTANTIO VICTORI AC TRIUMFATORI SEMPER AUGUSTO NERATIUS CEREALIS V. C. PRAEFECTUS URBI VICE SACRA IUDICANS D. N. M. QUE EIUS. LINDENBROGIUS. Ultimum, quo debellatus Magnentius est, praelium consertum est A. C. 353. ad montem Seleucum, Galliae Narbonensis (Departement de l'Ain) urbem, cuius urbis nuper rudera, inter quae egregia optimeque conservata musivi operis lithostrota, detecta sunt. v. Leipz. gel. Anz. 1804. Intellig. n. 41. S. 654. W.

Per stationes hibernas] Ita Ms. ut et lib. 16. *Milite disperso per stationes hibernas.* LINDENBROGIUS. Nam praelium ad montem Seleucum commissum erat die 10. Augusti. W.

rebus communibus] i. e. rei publicae. *τῷ κοινῷ*. Sic XXVI, 6. 3. ad *communia* regenda evectus Iovianus. W.

Caesaris Galli, qui ex squalore nimio miseriarum] Notat hic Zosimus vafritiem Constantii Imp. qui Gallum specie quidem Persis resistendi, reapse autem, ut eo facilius eum e medio tolleret, in participatum Imperii vocavit. Idem de Iuliano Amm. lib. XVI. 11. 13. *Rumore tenus ubique iactabatur, quod Iulianus non levaturus incommoda Galliarum electus est, sed ut possit per bella deleri saevissima.* Eunapius Sard. in Maximo: (p. 94. Commelin.) *πεμφθεὶς δὲ Καῖσαρ (Iulianus) ἐπὶ Γαλατίας, οὐχ ἵνα βασιλεύῃ τῶν ἐκείνῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα ἐν τῇ βασιλείᾳ διαφθαρῇ.* Sozomen: lib. 5. cap. 2. *Zonar. tom. 3. pag. 18. *Καίσαρα δὲ τοῦτον ἀναγορεύσας ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος, εἰς Γαλλίας ἐξέπεμψε μετ' ὀλίγων πάνυ στρατιωτῶν, ὡς ὑπόνοιαν ἐντεῦθεν ἐγγίνεσθαι, ὅτι οὐ κοινωνὸν τῆς*

ἀρχῆς τὸν Ἰουλιανὸν ὁ Κωνστάντιος εἵλετο, ἀλλ' εἰς ἐπιβουλῆς αὐτῷ πρόφασιν τὸ σχῆμα περιέβαλε, τὸ τοῦ Καίσαρος, ἵν' ὑπὸ τῶν πολεμίων διαφθαρῇ, μὴ ἔχων δύναμιν πρὸς τὸν κατ' ἐκείνων πόλεμον ἀξιόχρεων. *Constantius Imper. eum (Iulianum) iam Caesarem, cum paucis omnino militibus in Gallias ablegavit: ut inde suspicio nasceretur, Iulianum non delectum esse Imperii collegam, sed ad dissimulandas insidias habitu Caesareo ornatum esse, ut paribus tanto bello copiis non instructus, ab hostibus caederetur.* Sic Nero Rubellium Plautum in Asiam specie tutioris iuventae: Othonem in Lusitaniam per speciem honoris sepoſuit: et Galba Virginium ab exercitibus Germaniae secum abduxit. Vid. Tacit.* Sic Rufinus Galli Caesaris avunculus ad sedandos ob annonae caritatem tumultuantes milites missus fuit, ut hoc insidiarum genere periret. Amm. lib. XIV. 10. 5. Et Ursicinus contra Silvanum mittebatur, ut ita interimeretur, ne superesset scrupulus impendio formidandus. Ammian. lib. XV. 5. 19. Sane non raro ludunt hunc lusum viri magni, ut exemplis aliis antiquis et novis doceri posset, nisi periculosum. Vide Gruteri Discurs. Polit. lib. 2. pag. 124. etc. LINDENBR. Reinesio notante pro *nimio* (squalore) Accursius habet *imo*, Boxhornius *infimo;* Cod. Vatic. ex *immo*. Squalor autem de eo intelligendus, quod, exstincta Constantiniana omni familia, solus cum fratre Iuliano servatus, illiberaliter tamen habitus, et ab omni hominum consortio exclusus, cum solis magistris delituerat in fundo Macelli, in Cappadocia sito. v. XV. 2. 7. W.

aetatis adultae] Annos fere 26. natus ad dignitatem Caesaris, et Orientis imperium provectus, undetricesimo vitae anno occisus: v. infra c. 11. §. 27. W.

Principale culmen] Sic *principalis cognitio*, apud Tryphoninum l. fin. ff. ubi pup. educ. *Principalis auctoritas*, Papiniani l. 50. ff. de heredib. *Principalia arma*, Vell. Paterc. lib. 2. LINDENBR.

Gentilitate Constantini nominis] Legendum *Constantii nominis*. Aurel. Vict. c. 42. *Magnentius fratri Decentio Gallias: Constantius Gallo, cuius nomen suo mutaverat, Orientem Caesaribus commiserant.* Cedren. p. 246. Κωνστάντιος τὸν ἀνεψιὸν Γάλλον Καίσαρα ἀναγορεύσας, καὶ Κωνστάντιον μετονομάσας, ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπέστειλεν. Socrat. Histor. Eccles. lib. 1. cap. 27. *Gentilitate* autem dixit, ut inf. c. 9. §. 4. *Epigonius et Eusebius ob nominum gentilitatem oppressi.* Lib. XXV. 5. 6. *Gentilitate prope perciti nominis.* Cicero in Topicis 29. 6. *Gentiles sunt qui inter se eodem nomine sunt.* IDEM.

Gentilitateque etiamtum Constantini nominis efferebatur in fastus.] Legendum puto *Constantii nominis*, aut potius *Constantiani nominis*. Gallus enim Caesar dictus est *Constantius Gallus*, quum a Constantio Aug. Caesar factus est: ita ut non solum propinquitate Constantii Aug. et dignitate Caesaris, sed etiam matrimonio sororis Imperatoris, ac eiusdem appellatione, sive *Constantii* nomine gloriaretur ac tumeret. A Constantio autem non fit *Constantinus*, sed *Constantianus*. VALESIUS. Constantius erat, qui et affinitate et cognatione Gallo erat iunctus. Itaque Constantiniano nomini per Constantium et Constantinam iunctissimus. Quod ideo monendum, ne viri doctissimi, qui mutant hic aliquid, audiantur. Ideo enim Constantinianum, non Constantianum nomen posuit solertissimus auctor, ut utrumque simul complecteretur. Accedit liber scriptus, cuius varias olim Ioanni Opsopoeo

studiosissime enotatas possidemus. CASP. BARTHIUS lib. XLV. adversar. c. 11. Ita vero est: non tam enim propinquitate Constantii elatus fuit, quam quod ad magnum illum Constantinum, patruum, genus referre posset. Hoc Ammianum voluisse, τὸ *etiam tum* iubet suspicari. v. etiam Tillemont Hist. des Empereurs edit. Brux. 1709. T. IV. P 2. p. 1108. W.

2. *Cuius acerbitati uxor grave accesserat incentivum.*] Idem de hac foemina scribit Zonaras his verbis, quae prope putes ex Marcellini historia translata. τὰ δὲ τῆς ἑῴας ἐταράττετο μοῖρας, ὁ Γάλλος γὰρ τῷ εὐτυχήματι ἐπαρθεὶς ἐπεὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐγένετο, βαρὺς τοῖς ὑπ' αὐτὸν προσεφέρετο, κακουμένοις πολυειδῶς πρὸς αὐτοῦ, ἔχοντος καὶ τὴν ὁμόζυγον πρὸς τοῦτο αὐτὸν ἐρεθίζουσαν. Id est: *At Orientis partes erant afflictae. Quippe Gallus rebus secundis elatus, cum Antiochiam venisset, in subditos saevire coepit, eosque multifariam divexare: quam ad rem coniux etiam ei stimulos admovebat.* VALES. *Incentivum* de personis et alibi. XXII, 11. 5. XXVI, 6. 7. W.

Hannibaliano Regi] Regem vocat Amm. quem alii *Nobilissimum*. Ad quam dignitatem qui promoti, participes quodammodo Imperii erant, et iam Caesarianae maiestatis velut designati heredes. Itaque purpurea quoque veste, quae solum Principem decet, utebantur. Zosim. lib. II. c. 39. συνῆρχον αὐτοῖς (puta Constantino, Constanti, atque Constantio) τρόπον τινὰ Δαλμάτιος Καῖσαρ ὑπὸ Κωνσταντίνου κατασταθεὶς, ἔτι δὲ καὶ Κωνστάντιός ἀδελφὸς ὢν αὐτοῦ καὶ Ἀναβαλλιανὸς ἐσθῆτι χρώμενοι κοκκοβαφεῖ καὶ περιχρύσῳ, τῆς τοῦ λεγομένου Νωβελισσίμου παρ' αὐτοῦ Κωνσταντίνου τυχόντες ἀξίας αἰδοῖ τῆς συγγενείας. Consentanea his Photius C P. in Bibliotheca sua ex Olympiodoro scribit: Οὐαλεντιανὸς, ὃς ζῶντος μὲν Ὀνωρίου Νωβελίσσιμος γίνεται. Et pag. 114. (edit. Aug. Vindel. 1601.) Ἐπιλαμβάνει αὐτὴ (Placidia) μὲν τὸ τῆς Αὐγούστης, ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς τὸ τοῦ Νωβελισσίμου ἀξίωμα. * Marcellinus Comes Indictione v. Mavortio solo Cos. anno Regiae urbis conditae CXCVII. *Iustinus Imp. Iulianum ex sorore sua nepotem, iamdudum a se Nobilissimum designatum, regni quoque sui successorem creavit.* Nobilissimi hi aequiparari possunt iis, quos Galli vocant *Princes du Sang.* * Apud Scaevolam l. 3. ff. de natal. restit. *Sanctissimus et Nobilissimus Imperator* vocatur M. Antoninus: l. 11. C. de Transactionib. *Impp. Valerianus, Gallienus, A. A. et Valerianus Nobilis Caesar:* l. 4. C. de privileg. eor. *Honorio N. B. P. et Evodio Coss.* Inscriptio vetus in Britann. OB HONOREM PHILIPPI IMPERATORIS NOBILISS. SEMPER AUGUSTI ET PHILIPPI CAESARIS NOBILISSIMI. Quo titulo etiam gaudebant Principum filiae et sorores, l. fin. C. Theod. de lustr. conl. *Si ad domum Dominae ac venerabilis Augustae Pulcheriae germanae nostrae, seu Nobilissimarum sororum pietatis nostrae pertineat.* Et in alia Inscriptione: IULIAE NOBILISS. PUELLAE FILIAE GALLIENI AUG. LINDENBR.

Hanniballiano Regi] (cf. Gibbon 4, 178. ff.) Regis vocabulum non hic nudam Nobilissimi dignitatem significat, ut putavit Lindenbrogius. Hanniballianus enim revera Rex Ponti, Cappadociae et Armeniae minoris a Constantino est creatus, indutusque chlamyde coccinea, Caesaream Cappadociae missus est Iulio Constantio et Rufio Albino Coss. ut Auctor Chronici Alexandrini memorat. Κωνσταντίου καὶ Ἀλβίνου. καὶ Ἀνιβάλιον ῥῆγα προχειρισάμενος ἐνέδυσε κοκκηρὰν χλαμύδα, καὶ κατὰ Καισάρειαν τῆς

Καππαδοκίας ἀπέστειλε. Idem refertur in Excerptis MSS. de Gestis Constantini, infra ad calcem §. 35. quorum exemplar mihi communicavit Iacobus Sirmundus, vir de sanctioribus iuxta et humanioribus literis optime meritus. *Dalmatium filium fratris sui Dalmatii Caesarem fecit: eius fratrem Annibalianum, data ei Constantiana filia sua, Regem Regum et Ponticarum gentium constituit.* In Victoris autem Epitome 61. sic habetur: *Delmatius Thraciam Macedoniamque, et Achaiam habebat: Annibalianus Delmatii Caesaris consanguineus Armeniam nationesque circumsocias.* Accedunt et nummi veteres, in quibus Hannibalianus Rex nuncupatur, quorum unum penes se habet vir Cl. doctissimusque Iohannes Tristanus Sanctamantius: alterum nobis ostendit R. P. Iacobus Sirmundus, in quo sculptum erat: FL. HANNIBALLIANO REGI. VALES.

Fratris filio] Fuit Hannibalianus filius Dalmatii, qui frater erat Constantini Magni: quod, praeter Excerpta illa de Gestis Constantini quae proxime adduxi, docet Ausonius de Professoribus Burdigalens. Carmine 18. de Exsuperio, 17, 8. edit. Floridi:

Narbo inde recepit.
Illic Dalmatio genitos, fatalia Regum
Nomina, tum pueros, grandi mercede docendi,
Formasti Rhetor metam prope puberis aevi:
Caesareum qui mox indepti nomen, honorem
Praesidis, Hispanumque tibi tribuere tribunal.

Fl. Iulium Dalmatium Nob. Caesarem, et Fl. Hannibalianum Regem intelligit, qui erant Dalmatii Censoris filii. Sic enim Auctor Chronici Alexandrini: καὶ Δαλμάτιον τὸν υἱὸν ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δαλματίου τοῦ Κένσωρος Καίσαρα ἀνηγόρευσε. Id est: *Dalmatium, fratris sui Dalmatii Censoris filium, Caesarem creavit.* Athanasius quoque in Apologia ad Constantium Aug. pagina 782. Dalmatium hunc Censorem vocat his verbis: γράφει δὲ Κωνσταντῖνος εἰς Ἀντιόχειαν Δαλματίῳ τῷ Κήνσωρι ἀκοῦσαι περὶ τῆς τοῦ φόνου δίκης. ὁ τοίνυν Κήνσωρ ἐπιστέλλει μοι παρασκευάσασθαι πρὸς ἀπολογίαν. Quae Athanasii verba Socrates lib. 2. Hist. Eccl. et Theophanes de Dalmatio Caesare perperam acceperit. Nam Dalmatius tum quidem temporis nondum Caesaris dignitatem acceperat. Quae enim eo loci ab Athanasio referuntur de iudicio caedis et calumnis Eusebianorum, gesta sunt, antequam Synodus haberetur in urbe Tyro. Ea autem Synodus habita est consulatu Constantii et Albini: sub cuius anni exitum Dalmatius a patruo Caesar est declaratus. Quare quae ibi ab Athanasio memorantur, de Dalmatio Caesare nullatenus intelligi possunt. Ceterum et illud notandum est, Dalmatium eum, qui cum Zenophilo Consul fuit, non esse hunc Censorem, sed eius filium, qui tertio post anno Caesar est factus: ut didici ex Itinerario Burdigalensi, in quo ita scriptum est. *Item ambulavimus Dalmatio f. Dalmatii et Zenofilo Coss. 3. Kal. Iunias a Calcedonia.* Idque plane confirmat Chronicum Alexand. ἦν δὲ Δαλμάτιος ὁ υἱὸς Δαλματίου τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου στρατηγὸς Ῥωμαίων καὶ ὕπατος πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀναγορευθῆναι Καίσαρα. IDEM.

Constantinus iunxerat pater.] Operae pretium facturus mihi videor, si ad illustrationem non huius modo loci, sed et aliorum omnium, qui passim in his historiis occurrent, totam seriem generis Constantini ob oculos proposuero. Igitur Constantius Chlorus Helenam primum coniugem aut pro coniuge habuit, ex qua

Constantinum Magnum sustulit. Hac deinde repudiata cum Caesar esset adscitus, Flaviam Maximianam Theodoram duxit, Maximiani Herculii privignam; ex qua sex liberos suscepit, ut testatur Eutropius lib. 9. 22. Constantinum scilicet, Dalmatium, (quem Hannibalianum Zonaras aliique appellant) et Iulium Constantium: filias Anastasiam, Flaviam Valeriam Constantiam, et Eutropiam. Dalmatio Censori Dalmatius et Hannibalianus, ut dixi, filii fuere. Iulius Constantius ex Galla uxore Gallum Caesarem; ex Basilina, quam postea duxit, Iulianum Augustum genuit. De Constantino, quem primo loco posui, secutus auctoritatem Zonarae, nihil ab auctoribus traditum comperi. Eum tamen esse puto, qui cum Maximo Consul fuit. Iam ex filiabus Constantia quidem nupsit Licinio, ex quo Licinius Caesar natus est: Anastasiam Bassianus Caesar uxorem est sortitus, ut docent Excerpta illa de gestis Constantini. Eutropiae maritus ignoratur, sed filius proditur Nepotianus, qui Romae imperium arripuit. Constantinus autem Magnus prius Minervinam concubinam habuit, ex qua natus est Crispus. Deinde Fl. Maximianam Faustam duxit, Maximiani Herculii filiam: ex qua Constantinum, Constantiumque et Constantem filios sustulit; filias Constantinam et Helenam. Quarum Constantina quidem primum Hanniballiano Regi, postea Gallo Caesari nuptui data est (v. infra XXI, 1. 5. cf. Tzschucke ad Eutrop. X, 9. W.); Helena vero Iuliano. Constantinus primo quidem uxorem a patre Constantino sibi desponsam duxit, ut ait Eusebius lib. 4. de vita Constantini. Postea iam Augustus virginem ex Hispania nobilissimam sibi missa legatione despondit, ut est in Monodia, quam de eius interitu scripsit Auctor incertus. Constanti desponsa erat Olympias Ablabii filia. At Constantius primum Constantii patrui filiam, Galli sororem, a Constantino patre sibi traditam duxit uxorem; deinde Eusebiam; ac postremo Faustinam, ex qua Constantia postuma nata est, quae postea Gratiano nupsit. VALES.

Megaera quaedam mortalis] Latin. Pacat. in Panegyr. Theodosii c. 35: *Belli civilis Megaera.* IDEM.

nihil mitius] Exquisitius hoc visum Ammiano, pro simpliciori *non minus*, quod placuit Boxhornio. W.

Rumigerulos] Gloss. *Rumigerulus*, θρυλλητής. * Ivo Carnot. Ep. 87. *Monachos rumigerulos, de loco ad locum discursantes.* Ioh. Sarisber. Epist. 167. *Non facile rumigerulo credidi:* et alibi apud eumdem in Epistolis. Adam. Brem. c. 155. *Accesserunt cotidie alii Gnathones, parasiti, somniatores, et rumigeruli.* * LINDENBR. homines otiosi, famigeratores, subrostrani, rumorum aucupes. XV, 3. 3. W.

Sibi discentes.] Ita quidem Valesiana male, atque ex Lindenbrogiana (sed haec habet *dicentes.* W.) restitui, quod verum erat. Non enim tam ex aliis discebant, quam fingebant ipsi, ac Caesari dicebant tum, quae ipsis erant placentia. GRONOV. Gronovio accedit Ernesti in Glossario, et contextum hanc interpretationem requirere opinatur, cui veritas conciliari sic possit, ut dicatur Ammianus *discere*, ut Graeci μανθάνειν, pro *docere* posuisse. Vix equidem credo, mihique plana omnia videntur, si verba *sibi placentia discentes* non ad rumigerulos, sed Gallum et Constantinam referas. W.

Artium nefandarum] Vid. Tit. Cod. de mal. et mathem. GRONOV.

Calumnias insontibus adfingebant.] Malim *adfigebant*, ut habent codices Regius, * Tolosanus, Vaticanus, * ac Florentinus, quibus subscribunt Editio Romana et Augustana. Sic enim locutos esse animadverti Arnobium lib. 6. Hieronymum in Ep. ad Praesidium, Facundum lib. 1. et Boëthium lib. 1. de Consolatione, et Hegesippum saepissime. Vulgata tamen lectio auctoritate non caret. Nam et apud Propertium legitur 1, 12.

Quid mihi desidiae non cessas fingere crimen?

et in Arnobii libro 1. *Summo servientibus regi crimen impietatis affingit.* VALES. Non secus ac censores, a quibus etiam *notas alicui adfigi* vel *adfictas esse* dixit Macrobius lib. VII. Saturn. cap. 2. GRON. *Adfingebant* recte monente Ernestio in Gloss. friget post *insontes et calumnias.* W.

3. *Potentia*] Possis etiam legere *impotentia*, ut prima syllaba praecedente *iam* absorpta sit. W.

Clematii cuiusdam Alexandrini.] De cuius caede loquitur Libanius in Epistola 315. ad Chromatium his verbis: Ἐγὼ δέ σε ἐξ ἐκείνων καὶ φιλῶ καὶ θαυμάζω τῶν χρόνων, ἐν οἷς ἀπὸ τῆς παρ' ὑμῖν ἀρχῆς ἧκων Κλημάτιος ἐκεῖνος, ὃς ἐπὶ δικαίῳ βίῳ τελευτὴν οὐ δικαίαν ἐδέξατο, πολλὰ μὲν τὴν Παλαιστίνην ἐπῄνει, etc. Id est: *Ego vero te iam inde ab eo tempore et amo et suspicio, quum Clematius (is qui post vitam iustissime actam iniusta morte periit) administrata provincia vestra huc veniens, ipsam quidem Palaestinam multum praedicabat.* Ex quibus verbis apparet, hunc Clematium Consularem fuisse Palaestinae: quod etiam clarius affirmat idem Libanius in Epist. ad Clematium, qua ei Rhetorium quemdam commendat. VALES.

Cuius socrus cum commisceri sibi generum.] Huius loci emendatio codici Regio debetur, in quo ita plane exaratus est, ut edidimus. Primus autem hunc locum corruperat Petrus Castellus auctor Editionis Bononiensis, cuius audaciam et imperitiam in Proloquio ad lectorem satis notavimus. Certe in Editione Romana scriptum erat, *non impetraret*, perinde ut in Regio codice; ut iam de hac emendatione dubitari non debeat. Tantum mallem sic legi: *cum misceri sibi generum, flagrans eius amore, non impetraret.* Nec dubito quin ita scripserit Marcellinus. Ceterum de hoc socrus amore in Clematium videtur aliquid elici posse ex Epistola 315. Libanii ad Clematium: in cuius fine haec leguntur. ἡ πενθερὰ δέ σοι τίμιος ὥσπερ ἡ μήτηρ ἔστω. Φρένες τε γὰρ ἀγαθαὶ, καί σε παῖδα μᾶλλον ἢ κηδεστὴν ἡγεῖται. καὶ χωρὶς τῶν ἄλλων τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, ἣν ἔπεισιν, ἄξιον αἰδεσθῆναι. καὶ τὸ μέγιστον ἄνδρα γὰρ αὐτῆς δεόμενον, καὶ οἶκον ἀφεῖσα, σοὶ τὴν θυγατέρα ἄγουσα ἔρχεται, τερπομένη τε οἷς ἐπαινῇ, καὶ τὸ τοιαῦτα ἀκούειν τοῦ πολλὰ κεκτῆσθαι πρότερον ποιουμένη. Id est: *Socrum vero non secus ac matrem observa. Nam et prudentia valet, et te non tam generum quam filium suum ducit. Atque, ut caetera omittam, ipsa itineris, quod suscepit, longinquitas reverentiam meretur. Et quod praecipuum est, viro, qui ipsius opera indiget, et lare suo relictis, filiam suam ad te ducens proficiscitur, et delectatur laudibus tuis, easque multis divitiis anteponit.* IDEM.

Palatii pseudothyrum] Utitur hac voce auctor Comoediae, cui Querolus nomen: *Eamus ad pseudothyrum quam bene nosti.* ARB. *Quid si illic clausum est?* * Sulpicius Severus Dial. XVI, Vide locum. Cicero Verrin. 2. 20. *Per pseudothyron revertan-*

tur. * Orosius lib. 7. cap. 6. de Claudio Imp. *Per pseudothyrum in palatium refugiens.* Id Sueton. dixit eamdem historiam narrans, cap. 18. lib. 5. *Postico evadere in palatium.* Tacit. III. Annal. *Per aversam palatii portam:* ut et Livius lib. x. *Nocte per aversam portam silentio excesserunt.* Galli dicunt, *une fausse porte.* LINDENBR.

Honoratum tum Comitem Orientis.] Paullo ante fuerat Consularis Syriae, teste Libanio in Epist. 240. ad Honoratum, qua Olympium Antiochenum, Senatorem novae Romae ei commendat. Ὀλύμπιος οὗτος, ὃν δὶς εὖ πεποίηκας. δὶς γὰρ ἡμῶν ἦρξας. Id est: *Olympius hic, de quo bis bene meritus es. bis enim nobis praefuisti.* Et in Epist. 376. ad eumdem Honoratum γενομένης γάρ σοὶ μὲν τῆς ἐνταῦθα ἀρχῆς, τῆς μείζονος λέγω. Comitivam Orientis intelligit, quam ἀρχὴν μείζονα vocare solet. Idem postea Praefectus Praetorio Galliarum, ac deinde Praefectus urbi Constantinop. primus fuit Eusebio et Hypatio Coss. ut scribit Hieronymus in Chronico, et Idatius in Fastis. Praefecturam quidem Galliarum etiam Libanius commemorat in Epist. 376. Γαλατῶν ἀρχὴ τῶν ἑσπερίων καὶ Κυρίνου κλῆσις εἰς κοινωνίαν πόνων. De Praefectura autem urbana idem Libanius loquitur in Epist. 240. πολλὰ τῇ πόλει νῦν ἐπὶ τὸ βέλτιον μετέστη. τί δὲ οὐκ ἔμελλε σοῦ γε ἐφεστηκότος; σχῆμα ἀρχῆς, οἰκοδομημάτων κάλλη, etc. VALES.

Comitem Orientis.] Comes Orientis erat vir Spectabilis, sub cuius dispositione erant Orientis provinciae, quas Marcellinus noster infra in hoc libro, et Notitia Imperii recensent: eaque civilis, non militaris, dignitas fuit. Eius officium sic describit Zosimus in lib. v. c. 2. ὁ δὲ Κόμητα τῆς ἑῴας πεποίηκεν. αὕτη δὲ ἡ ἀρχὴ βούλεται τὸν προβεβλημένον αὐτῆς, ἐφεστάναι πᾶσι τοῖς τὰς τῆς ἑῴας ἐπαρχίας ἰθύνουσι, καὶ ἐπὶ τοῖς οὐ κατὰ τὸ δέον πραττομένοις εὐθύνειν. Id est: *Hic vero eum Comitem Orientis fecit. qua dignitate qui praeditus est, is omnibus qui Orientis provincias administrant, praeesse debet, et si quid ab illis secius gestum est, inquirere.* Ex quibus apparet, cur μείζονα ἀρχὴν eam dignitatem Libanius vocaverit in loco quem proxime laudavi: et in Oratione de vita sua, (T. I. p. 129. Reisk.) cum dicit: Φιλάγριος δὲ ἀνὴρ ἐνδοξότατος τὸν μείζω θρόνον ἥκων, etc. Scholia in Novellam 17. Iuliani Antecessoris ad illa verba: *Velut Comes Orientis sedet in Antiochena, et habet sub se multas provincias.* Ceterum cum haec civilis, ut dixi, potestas fuerit, miror S. Ambrosium in Epist. 29. ad Theodosium haec dixisse: *Relatum est a Comite Orientis militarium partium, incensam esse Synagogam.* Sed hunc nodum solvent peritiores. IDEM.

Formula missa letali.] Formula proprie est norma, quam Magistratus iudici praescribit. Sic apud Ambrosium in Epist. 24. *Duobus arbitris Sacerdotibus, te qui formam prior dedisti, me qui sententiam promsi.* Et in Epist. 64. *Ergo iudicandi accepisti formulam. Quales illi, qui volunt praescribere Sacerdotibus, quid sequi debeamus? Liberavimus itaque te a cognitionis gravissimae necessitate, ne necesse habeas formulam mandatam exsequi.* Hinc etiam interdum pro sententia sumitur, ut apud eumdem Ambrosium in epist. 20. *Ex te forma iudicii in te procedit.* et apud Facundum Hermian in lib. 2. cap. 3. *Ab illorum enim damnatione procedere debet forma iudicii, a quorum errore processit forma peccati.* Valerius quoque Maximus in lib. 8.

cap. 2. *formulam* pro sententia usurpat. In Suidae Lexico legitur *Φορμαρία παρὰ Ῥωμαίοις ἀπόφασις θανάτου.* IDEM.

contactus] Poëtis magis, quam historicis sollemne. v. Burmann ad Propert. p. 5. est et infra XXIX, 2. 3. *contacti delicto.* — *idem Clematius.* uncinis includere debebam, est enim Glossema. W.

4. *Tamquam licentia crudelitati indulta.*] Locus hic unicus est, quem huius auctoris ab antiquis laudari memini. Adducit autem illum Priscian. Gramm lib. IX. p. 870. Putsch. hisce verbis: *Indulsi, indulsum vel indultum. Unde Marcellinus rerum gestarum* XIV. *Tamquam licentia crudelitati indulta.* Cui consimilis alius locus inf. c. 6. *Indulta licentia vitiis.* lib. XXVII. 9. *Tamquam peccatis indulta licentia.* LINDENBR.

nullo sibi relicto] ut nihil sibi relinqueretur. Sic nullo impetrato XVII, 5. 15. nullo tentato XXVIII, 6. 6 W.

5. *Nec vox accusatoris ulla, licet subditicii, in his malorum quaerebatur acervis*] Vulg. *licet subditi*, male. Ipse Ammian. infra c. 9. §. 1. it. c. 6. §. 15. *Cum accusatores quaesitoresque subditicios sibi consociatos ex iisdem foveis cerneret emergentes.* LINDENBR. Wakefield Silva Crit. P. V. p. 104. malit acerbis; haud inscite, nihil tamen mutandum, quum et acervos curarum XXVI, 2. 8. et aerumnarum XXVIII, 1. 24. — *impleri*, effici. Sic saepe Noster. XVIII, 2. 3. XXVI, 1. 7. XXVIII, 1. 19. cet. W.

6. *Super his*] ἐπὶ τούτοις, praeterea. — *vilitate ipsa parum cavendi*, quos, quod ex infima plebe essent, nemo suspectos haberet. — *latera*, regiones urbis infra c. 6. 16. W.

Excogitatum est super his, ut homines quidam ignoti.] Id ipsum de Tarquinio Superbo narrant Historiae. Dionys. Halicarn. lib. IV. c. 43. ἦσαν δ' αὐτῷ (Tarquinio) πολλαχῇ διεσπαρμένοι κατόπται τινὲς, καὶ διερευνηταὶ τῶν λεγομένων τε καὶ πραττομένων, λεληθότες τοὺς πολλούς. οἳ συγκαθιέντες εἰς ὁμιλίαν τοῖς πέλας, καὶ ἔστιν ὅτε κατὰ τοῦ τυράννου λέγοντες αὐτοὶ πεῖραν τῆς ἑκάστου γνώμης ἐλάμβανον. ἔπειτα οὓς ᾔσθοντο τοῖς καθεστηκόσι πράγμασιν ἀχθομένους, κατεμήνυον πρὸς τὸν τύραννον. αἱ δὲ τιμωρίαι κατὰ τῶν ἐλεγχθέντων ἐγίνοντο πικραὶ καὶ ἀπαραίτητοι. Similia fere de Tiberio scribit Xiphilin. pag. 233. De Alexandro Severo Lampridius c. 23. *De omnibus hominibus per fideles suos semper quaesivit, et per eos, quos nemo nosset hoc agere.* Sic Hadrianus per frumentarios sermones secretos expiscabatur. LINDENBR.

Peragranter] Sic inf. lib. 28, 1, 14. *Transeunter.* * Cassiodor. de divin. lect. c. 28. p. 244. b. August. de Civit. lib. 15. c. 23. *Quaestionem transeunter commemoratam.** IDEM.

7. *In penetrali secreto*] Glossar. vet. *Penetrale secretum, secretarium*, ἀπόῤῥητον. IDEM.

Nullo citerioris vitae ministro.] Vita citerior Ammiano alias est *ante acta.* XVI, 10. 11. XXVIII, 4. 2. quod tamen huic loco non convenit. Citerior hic est propior, interior, uti XXV, 4. 3. qui locus nostro plane est παράλληλος. cf. et XXVII, 10. 4. et XVIII, 4. 4. ministeria *secretioris* vitae. W.

Amphiarao] Oiclei filius Amphiaraus, rudis et idiota initio, καὶ οὐ μάντις; qui cum apud Phliasios obdormivisset, repente vates prodiit. Pausan in Corinth. c. 13. Ὄπισθεν τῆς ἀγορᾶς ἐστὶν οἶκος ὀνομαζόμενος ὑπὸ Φλιασίων μαντικός. ἐς τοῦτον

Ἀμφιάρεως ἐλθὼν, καὶ τὴν νύκτα ἐγκατακοιμηθεὶς, μαντεύεσθαι τότε πρῶτον, οἱ Φλιάσιοί φασιν, ἤρξατο. Templum et ara illius apud Oropios fuit. Paufan. in Attić. c. 34. Vide Theodoret. de Oraculis, Serm. x. LINDENBR.

Marcio] Livius lib. xxv. 12. Plin. lib. vii. cap. xxxiii. Arnob. adverf. Gentes lib. 1. Symmach. lib. iv. Epift. xxxiv. * Macrob. Saturn. r. c. 17.* Ifidor. Hifpal. Etymol. lib. vii. IDEM. V. et Ciceronem de Divin. 1, 40. 50. W.

Etiam parietes arcanorum soli conscii timebantur.] Eamdem atrocitatem temporum fimili figura defcripfit Tacitus in libro 4. Annalium c. 69. *Non alias magis anxia et pavens civitas egere: adversum proximos congressus, colloquia, notae ignotaeque aures vitari: etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.* Eadem quoque figura, licet in re longe difpari, utitur Euripides in Hippolyto coronato. Loquitur enim de mulieribus quae fidem tori prodiderunt. v. 415—418.

Αἳ πῶς ποτ', ὦ δέσποινα ποντία Κύπρι,
Βλέπουσιν εἰς πρόσωπα τῶν ξυνευνετῶν,
Οὔτε σκότον φρίσσουσι τόν ξυνεργάτην,
Τέρεμνά τ' οἴκων, μή ποτε φθογγὴν ἀφῇ;
Quae quo modo, o Regina ponto prosata
Venus, virorum adspicere vultum sustinent,
Nec extimescunt consciam noctem stupri,
Nec ipsa domuum tecta, ne rem detegant?

Nec difsimile eft illud Ciceronis in lib. 2. Ep. xx. ad Atticum. *Iam enim charta ipsa ne nos prodat pertimesco.* VALES.

Parietes arcanorum soli conscii] Cicero pro Cluent. c. 6. *Parietes nuptiarum testes.* LINDENBR.

8. *Erga*] Melius abeffet, fed et aliis locis a confueto vocis ufu recedit Ammianus. v. c. xvi, 10. 17. xxi, 16. 1. W.

Quae abrupte mariti fortunas trud.] Hanc lectionem, quae verifsima eft, e veftigiis Mf. cod. eruimus: ante corrupte admodum legebatur: *Abrupta e mariti fortuna stridebat.* Sic alibi auctor nofter loquitur, lib. xv. c. 2. *Damnabantur abrupte.* *Lib. 20. et lib. 28. C. Theod. de petit. vel ultro dat. *Lucrum abruptum.* L. 1. §. 4. ff. Quar. rer. actio non detur: **Periculum abruptum.* Aurel. Vict. in Alexand. *Romanum statum quasi abrupto praecipitavere.* LINDENBR.

Lenitate feminea ad veritatis humanitatisque viam] Ut Livia Augufti coniux fecit, de qua Dio Caff. lib. lv. et Plotina Traiani apud Sext. Aur. Victor. IDEM.

Maximini truculenti illius Imp. coniugem.] Eius praeftantifsimae feminae hodie nomen latet. Nam quod Ioach. Camerarius in Notis ad Nicephori Patriarchae Chronologiam fcribit, Maximini coniugem fuiffe Calpurniam lectifsimam feminam; fraudi fuit viro erudito locus Pollionis in libro de 30. Tyrannis: ubi de Tito id intelligendum eft, non de Maximino. Quod fi coniecturam eorum qui veteres nummos tractarunt, fequi placet, Paullina erit uxor Maximini, quam is mortuam confecravit. In nummis enim legitur DIVA PAULLINA. VALES. V. Vaillant in numismat. Imperatorum praeftantioribus T. ii. p. 307. f. cf. Spanhem. de Ufu et Praeft. Numism. T. ii. p. 300. W.

9. *Gallienus*] V. Trebell. Pollio in Gallieno c. 3. Script. Hift. Aug. T. II. p. 252. ed. Hack. Praeeuntes vero in eo habuerat

Caligulam, Neronem, Heliogabalum. Tillemont. T. III. P. 5. p. 932. W.

Vesperi per tabernas palabatur.] Paul. Diacon. Hist. Long. lib. VI. c. XXXV. de Ariperto: *Hic in diebus quibus regnum tenüit, noctu egrediens, et hac illacque pergens, quid de eo a singulis civitatibus diceretur per semet ipsum explorabat: ac diligenter qualem iustitiam singuli iudices populo suo facerent, investigabat.* Recentius huius rei exemplum habemus in Friderico Seniore Imp. LINDENBR.

impendio] Pro impense, valde, rarius alii, Plautus, Terentius, et ipse Cicero ad Attic. X, 4. ad fastidium usque usurpat Noster. W.

In urbe ubi pernoctantium luminum splendor dierum] Idem de hac urbe testatur quoque Libanius in fine Antiochici. (T. I. p. 363. Reisk.) καὶ τὴν ἡλίου λαμπάδα λαμπτῆρες ἕτεροι διαδέχονται τὴν Αἰγυπτίων· λυχνοκαΐαν παριόντες. Sic enim legendum est, non περιόντες, ut vulgata habet Editio. Id est: *Solis porro facem aliae faces excipiunt, quae illam Aegyptiorum in Minervae Saiticae festo lucernarum accensionem longe superant.* Addit ibidem Libanius, tota nocte operari solitos in tabernis opifices, cum interim saltantium et canentium vocibus compita personarent; macellum ipsum aeque ac interdiu pateret, in eoque omnis generis edulia essent proposita. Idem in Oratione adversus Tisamenum ait, miseros opifices a Curatoribus regionum cogi solitos, ut ea lumina accenderent, oleumque lucernis infunderent. Erant autem haec lumina inter ornamenta civitatum, ut idem Libanius scribit in Orat. gratulatoria ad Ellebichum. (T. II. p. 3. Reisk.) ἐλθόντες ἐπὶ τὸ πλησιάζον βαλανεῖον, κάλωας, ὧν ἐξήρτηντο τὰ τὸ φῶς ἐν νυκτὶ παρέχοντα, μαχαίραις ἀπέκοπτον, δεικνύντες ὅτι δεῖ τὸν ἐν τῇ πόλει κόσμον ταῖς αὐτῶν βουλήσεσιν ὑποχωρεῖν. Id est: *Cum venissent ad vicinum balneum, funes, quibus appensae sunt lucernae quae noctu lucere solent, gladiis praeciderunt, ut ostenderent ornamentum civitatis suo furori cedere debere.* Hinc est, quod Basilius Magnus in Epist. 379. ad Martinianum, qua calamitates patriae suae deplorat, hoc inter caetera recenset: γυμνάσια δὲ κεκλεισμένα καὶ νύκτες ἀλαμπεῖς. Et Procopius in Anecdotis (p. 142. Eichel.) Iustinianum accusat, qui omnes civitatum reditus sustulerit: quo factum est, ut nec lumina in publico singulae haberent, nec solatium ullum ac delenimentum incolis reliquum esset: οὔτε λύχνα ταῖς πόλεσιν ἐν δημοσίῳ ἑκάστῃ, οὔτε τις ἦν ἄλλη παραψυχὴ τοῖς ταύτας οἰκοῦσι. Itaque in publico luctu ac maerore haec lumina vel penitus, vel magna ex parte removebantur. Sic Libanius in Orat. ad Antiochenses de Imperatoris ira, (T. I. p. 500. Reisk.) suadet civibus, ut has lucernas tantisper seponant, aut rariores accendant. τὸ πολὺ καὶ μάταιον τοῦτο φῶς καὶ τρυφὴν ἄχρηστον βαλανείων δεικνύον, τὸ πρὸ τῶν βασιλείων κρεμάμενον εἰς πολλοστὸν τοῦ νῦν ὄντος καταστήσωμεν. * De his luminibus loquitur B. Hieronymus initio Dialogi adversus Luciferianos: *Dum audientiam et circulum lumina iam in plateis accensa solverent, et inconditam disputationem nox interrumperet; consputa paene invicem facie recesserunt.* VALES.

Pernoctantium luminum claritudo] D. Hieronym. Epist. XIV. *Dum audientiam et circulum lumina iam in plateis accensa solverent, et inconditam disputationem nox interrumperet.* *Sumtus in haec luminaria de publico praestiti, l. 19. C. de

oper. pub.* Mos bono publico introductus, et nunc in multis recte constitutis Rebuspublicis frequens. LINDENBR. Plura vide apud *Becmannum Geschichte der Erfindungen* B. 1. S. 62. ff. it. B. 2. S. 520. contra quem tamen disputat *Aug. Ern. Zinsdrling* in *Zeitung für die elegante Welt* 1807. n. 11. et 12. qui loca *omnia* quae huc adferri solent, non de perpetua urbium collustratione, sed de lucernis in sollemnitatibus publicis (Illuminationen) intelligenda putat. Nescio, an recte. W.

10. *Thalassius vero ea tempestate Praefectus Praetorio Praesens.*] Haec vera distinctio est, ut inf. lib. 23. *Praefectus Sallustius Praesens.* *Concil. Constantinop. Act. 5. p. 724. 725. τῷ πανευφήμῳ μαγίστρῳ τῶν θείων ὀφφικίων καὶ τοῖς ἀνδρειοτάτοις στρατηγοῖς τοῦ θείου πραισέντου ἑκατέρων δυνάμεων. *Illustrissimo Magistro sacror. officiorum, ac strenuissimis Magistris militum sacrae praesentiae utriusque exercitus.** Dignitas Praesentis ἔνοπλος fuit. Theophylact. Simocat. lib. 1. τὴν τοῦ πρεσεντίου τὴν παρὰ Ῥωμαίοις λεγομένην ἔνοπλον ἡγεμονίας τιμήν. Lamprid. in Alex. Severo c. 32: *Si unquam alicui Praesentium successorem dedit, semper illud addidit: Gratias tibi agit Resp.* *Iordanes de regnor. successione in fine: *Artabanes evocatus, Magistri militum Praesentis accepit dignitatem.** Viri illustris Magistri militum Praesentalis, et magisteriae in Praesenti potestatis, mentio in Notitia Imperii. LINDENBR.

Thalassius vero Praefectus Praetorio.] In Codice Regio, et in Editione Romana atque Augustana Thalassus legitur: sed paullo post in iisdem libris Thalassius scribitur. Hic antea Comes fuerat, teste Athanasio in Epistola ad solitariam vitam agentes, et a Constantio ad Constantem fratrem missus erat Poetobionem, ut ait idem Athanasius in Apologia ad Constantium initio: καὶ ὅτε οἱ περὶ Θάλασσον ἦλθον ἐπὶ τὴν Ποιτοβίωνα. De eiusdem apud Constantium auctoritate et gratia Zosimus scribit lib. 2. c. 48. in praelii Mursensis descriptione: μόνοι Λατῖνος καὶ Θάλασσος τὰ πρῶτα παρὰ βασιλεῖ φέροντες. Idem Synodo Sirmiensi et disputationi Basilii cum Photino interfuit una cum Datiano et Cereale et Tauro, ut testatur Epiphanius in haeresi 71. Quo maxime argumento refellitur opinio Illustr. Card. Baronii, qui illam Synodum anno Domini 357. celebratam esse contendit: cum Thalassius qui iussu Constantii ei Synodo interfuit, mortuus sit anno 353. teste Marcellino nostro. (infra c. 7.) VALES.

Praefectus Praetorio Praesens.] Lindenbrogius hoc loco Praesentis dignitatem intelligit, quae tamen in Praefectis quidem Praetorio nulla fuit. Fuit quidem inter Magistros militum unus, qui Praesens dictus est seu Praesentalis, propterea quod in procinctu seu comitatu Principis ageret, et Praesentalibus numeris praeesset, ut docet Notitia Imperii Romani. Iordanes de successione regnorum in Iustino: (p. 62. edit. Lindenbr.) *Vitalianum ad se evocatum Magistrum militum Praesentem, et Consulem ordinarium fecit.* In Scholiis Iuliani Antecessoris Magister militum Praesentum dicitur, et apud Evagrium lib. 4. cap. 2. [*Theodoricus Valamer Magister Praesentis militiae factus esse* dicitur in Marcellini Comitis Chronico: et in eius Appendice, *Artabanes evocatus Praesentale accepit magisterium.* Apud Malchum quoque legimus, τὸν Θευδέριχον καθίστασθαι στρατηγὸν δύο στρατηγιῶν τῶν ἀμφὶ βασιλέα, αἵπερ εἰσὶ μέγισται.] Et sic intelligendus est locus Theophylacti Simocati in lib. 1. de Comentiolo, qui a

Mauricio Magister militum Praesentalis est constitutus. στρατηγὸς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος αὖθις χειροτονηθεὶς ἀποστέλλεται, τήν τε τοῦ πρεσεντίου τὴν παρὰ Ῥωμαίοις λεγομένην, ἔνοπλον ἡγεμονίας τιμὴν ἀποφέρεται. Praesens enim, cum dignitatis nomen significat, de Magistro militum intelligitur qui in praesenti erat, cum alii per Thracias, alii in Oriente constituti essent armorum Magistri. At cum de Praefecto Praetorio aliisque Magistratibus dicitur, nihil addit dignitati. IDEM.

Celsae potestates] Inf. cap. 10. *Circumdatus potestatum coetu celsarum.* Lib. XVI. cap. 12. *Celsarum potestatum assensus.* Ita *sublimes potestates,* l. 2. C. de his quae ex pub. *Illustres potestates,* l. 2. C. de execut. et exact. *Saeculi potestates,* Hieron. ad Nepotian. LINDENBR.

Eum ad rabiem potius evibrabat.] Sic ex Regio codice et Editione Augustana hunc locum et emendavi, et interpunxi: *quibus subscribunt mss. codices Vaticanus et Tolosanus.* VALES. Cf. Gellius Noct. Att. I, 11. W.

supposita] obvia quaeque. Forsan et h. l. Ammianus scripserat *apposita,* quod est XIV, 2. 9. XVII, 7. 2. XX, 3. 5. cet. W.

CAPVT II.

1. *Isauri, quibus usitatum est.*] Isaurorum latronum meminit l. *Provinciarum.* C. de feriis. Gloss. Nomic. Ἴσαυροι οἱ ἅρπαγες, οἱ φονεῖς, καὶ οἱ χοσιάριοι. ἴσ. κουρσάριοι. Vid. Strab. lib. XII. (p. 568. Almelov.) LINDENBR. Καλοῦσι δὲ αὐτοὺς οἱ μὲν Πισίδας, οἱ δὲ Σολύμους, ἄλλοι δὲ Κίλικας ὀρείους. Zosimus IV, 20. et ibi Ritter p. 587. Natio rapinis terra marique infamis, quae cum a Servilio Isaurico Pompeioque M. ad montes suos repressa esset, labente tamen sensim imperio Romano vires ita receperat, ut Ammiani aetate non ex agris tantum praedas agerent, sed urbes adeo adoriri auderent. v. *Mannert Geogr. d. Griechen u. Römer* Th. VI. Heft 2. S. 182. ff. W.

Iconium Pisidiae oppidum.] Antea Lycaoniae fuerat, teste Strabone et Plinio ac Ptolemaeo: sic dictum ab imagine Medusae, quam ibi suspendit in columna Perseus, ut ait Eustathius in Dionysium. τῶν Λυκαόνων ἐστὶ καὶ τὸ Εἰκόνιον τῇ εἰκόνι τῆς Γοργόνος παρονομαζόμενον, ἣν αὐτόθι ἀναστηλῶσαι λέγεται Περσεύς. Sed Stephanus aliam eius nominis affert originem. Postea rursus Lycaoniae metropolis facta. * Basilius Ep. 8. et 397. Basilius Seleucensis in lib. 1. de Vita Theclae, loquens de Iconio: Πόλις δὲ αὕτη Λυκαονίας, τῆς μὲν ἑώας οὐ πολὺ ἀπέχουσα, τῇ δὲ Ἀσιανῶν μᾶλλόν τι προσεγγίζουσα, καὶ τῆς Πισιδῶν καὶ Φρυγῶν χώρας ἐν προοιμίῳ κειμένη.* VALES.

In amphitheatrali spectaculo feris.] Moris huius origo apud Tertull. de spectac. cap. XII. exempla vero apud Historicos passim. Eutrop. lib. X. c. 3. de Constantio: *In Galliis et militum et provincialium ingenti iam favore regnabat, caesis Francis atque Alemannis, captisque eorum Regibus; quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum muneris parasset, obiecit.* Eleazarus apud Egesipp. lib. 5. in illa ad Iudaeos Oratione, qua in proprias necessitudines ac viscera saeviendi auctor illis est, ne per

ludibrium pompae reserventur spectaculo, dum mala captivitatis recenset, inter alia sic ait: *Subeundi quoque morsus ferarum ad victorum spectaculum, quod diversis iam celebratur arenis urbium, vel exemplo nobis debet esse pudendum, vel visu miserabile, ut reservemur aut bestiis, aut fratribus praeliaturi.* Cum ergo tale Romanorum institutum, non video cur praeter morem Ammianus Isauros feris obiectos dicat. LINDENBR.

Feris obiecti sunt praeter morem.] Certum est moris olim fuisse, ut hostes Populi Rom. bello capti feris obiicerentur: idque praeter Hegesippi locum a Lindenbrogio hic laudatum, docet Seneca in Epist. 70. *Nuper in ludo bestiariorum unus e Germanis, etc.* Unde et Constantinus Ascaricum Regaisumque Francorum Reges captos in acie, bestiis obiecisse dicitur ab Eutropio in Breviario 10. 3. et ab Eumenio in Panegyrico c. 10. Sed et latrones, quales erant Isauri verius quam iusti hostes, feris in amphitheatro obiiciebantur, teste Athenaeo lib. 3. Cur ergo id factum esse praeter morem ait Marcellinus? an quia Isauri non solebant bestiis obiici, sed potius ad gladium damnari? quod quidem etiam hostium fuisse supplicium docet Florus lib. 3. cap. 12. Dio Cocceianus in Fragmentis, quae nuper vulgavimus, pag. 674. Vopiscus in Probo, c. 19. et Symmachus lib. 2. Ep. 46. Certe Cilices finitimi Isauris, lanistae ministrabant, ut testis est Iuvenalis IV, 121.

pugnas Cilicis laudabat et ictus.

An potius praeter morem fieri dixit, quod fieret malo et improbato more? Est enim prorsus inhumanum saevissimis cruciatibus illudere, et quasi insultare hostibus in acie captis. An denique Isauri isti quos bestiis obiectos prodit Marcellinus, non in praelio capti fuerant, sed pacis tempore? Potest etiam subaudiri ἀπὸ κοινοῦ, *ut iactitabant.* Sic lib. 28. 6. 4. de Austurianis: *Huius necem ulcisci, ut propinqui damnatique iniuste causantes, ferarum similes exsiliere.* VALES. Ego quidem de Isauris intellexerim, qui iniuriam sibi fieri immeritis scilicet et innoxiis (praeter ius fasque, vel; ut Ernestio placet, pessimo more, immani) *iactitabant,* clamitabant, fremebant. W.

2. *Ut etiam ferae fame monitae.*] In Editione Rom. et Aug. adeoque in codice Regio deest vox *ferae.* Unde adducor, ut credam legendum esse: *ut etiam bestiae fame monitae.* Sic enim legitur apud Tullium in Cluentiana c. 25. *Iam hoc non ignoratis, iudices, ut etiam bestiae fame domitae ad eum locum, ubi pastae aliquando sint, revertantur.* VALES.

adpeterent noctes] instarent, adpropinquarent. Nec aliter Livius VIII, 38. W.

Ancoralia.] Funes sunt quibus ancora religatur. Graeci ἐπίγυια dicunt et πρυμνήσια. Latinam vocem usurpat Livius lib. 22. 19. et 37. 30. Plinius lib. 16. 8. Apuleius lib. XI. Metam. p. 379. ed. Floridi stroppos ancorales dicit: *Navis absoluta stroppis ancoralibus, peculiari serenoque flatu pelago redderetur.* Sic enim malo, quam strophiis, ut vulgo legitur. VALES. Malim ego de stationibus navium (Ankerplätze) intelligere, quod *repentes — quadrupedus gradus, suspensique passus* suadent. W.

Merces avertebant.] Plaut. Trinum. *Praedam avertere.* Livius lib. 37. *Ingentem praedam intra paucos dies avertebant.* LINDENBR.

3. *Pilatorum caesorumque funeribus.*] Ita edidi ex auctoritate Scriptorum codicum, quibus Editio quoque Romana et Augustana subscribit (et Boxhorn. v. Gronov. Praef. p. XXXII.) †Sic Marcellinus in lib. ultimo c. 5. loquitur de Hunnis: *Nec castra inimica pilantes*, et rursus c. 2. *Pilando villas et incendendo*. Eamque vocem ab antiquis usitatam fuisse testis est Festus in v. *Pilare*: quae et in idiomate nostro adhuc manet, *Piller*. VALES.

Scironis praerupta letalia.] Pomp. Mela lib. II. c. III. *Scironia saxa saevo quondam Scironis hospitio etiamnunc infamia.* Stat. Papin. Thebaid. lib. I. v. 333. *Infames Scirone petras.* Fabularem historiam explicant Hygin. fabul. XXXVIII. Lactant. in Stat. LINDENBR. Plutarch. Thes. c. 10. Ovid. Metam. VII, 444. Scironides petrae. W.

controversa] e regione posita. Debebat esse utique contrAversa, etiam ubi de disceptationibus litibusque adhibetur. Sed lectio est constans pluribus locis, XXVII, 8. 6. XXII, 8. 2. XXII, 15. 7. (excepto XVIII, 9. 2. ubi contrAversa). cf. Salmasium ad Solin. c. 27. et 32. Vossium de L. L. 4, 4. W.

4. *Advecticium nihil.*] Inf. cap. 8. §. 8. *advecticiis adfluere copiis.* In MS. tamen *adventicium* legitur. Sic lib. XV. 11, 4. *adventiciis effeminati deliciis.* Et mox, *merces adventiciae.* Sic *species adventiciae*, l. unic. C. Theodos. De seccar. per port. Rom. LINDENBR.

Densis intersaepientes itinera praetenturis.] Corruptissimus est locus, ut vulgo legitur: *Densis inter obsidentium itinera praetent.* Tendere, praetendere, praetenturae, tensurae, vocabula sunt castrensia. Glossar. vet. *Praetentura*, προβολή, ἐπιτείχισμα. Προβολή, *obiectus, obtentus.* Valer. Max. lib. 2. cap. 8. *Neve quis intra castra tenderet, neve locum extra assignatum vallo aut fossa cingeret.* Egesipp. lib. 5. cap. 20. *Castellum in quo praetendebant.* Eod. lib. c. 24. *Subtraxerunt sese insidiis latrocinantium, et custodiis praetendentium.* Ita enim ex MS. cod. hic locus restituendus est. Hyginus Gromaticus in lib. de castrametatione, (v. ibi Schelium p. 30. 31. et Intt. ad Frontin. p. 187. ed. Oudend. W.) quem nondum typis publicatum MS. habeo: *Exploratores in striga cohortis primae praetendunt.* Inde ergo *praetenturae* et *tensurae*, quarum in eodem lib. mentio frequens. Ipse Ammian. lib. 25. 4. 11. *Praetenturae stationesque agrariae totis rationibus ordinatae.* Lib. 31. 8. 5. *Praetenturas stationesque disponebat agrarias.* IDEM.

5. *Globis consertos.*] Vel *confertos*: ut Curtius Ruf. lib. III. 11. 4. *Conferti et quasi cohaerentes tela vibrare.* *Ammian. lib. 16. cap. 12. *In laevo cornu locavere confertum.* Lib. 19. cap. 6. *Conferti valido cursu.* Vid. lib. XXIV. cap. 1. et 7. *confertius resistentes*, et XXVII, 1.* IDEM.

8. *Cum se impares nostris fore congressione stataria.*] Lib. XX. 8. 1. *Legionesque augens iuventutis validae supplementis, quarum statariae pugnae per Orientales saepius emicuere procinctus.* Graecis σταδιαία μάχη. Pollux. ut in Antholog. lib. I.

Ἔγνως ἐν σταδίῃσιν ὅσον σθένος Ἕκτορός ἐστι.

Zosimus lib. IV. c. 20. de Hunnis: μάχην μὲν σταδίαν οὔτε δυνάμενοι τὸ παράπαν, οὔτε εἰδότες ἐπαγαγεῖν. Stataria ergo pugna est, cum pede collato vir virum legit, nec quisquam loco recedit: uti eam optime describit Plautus in Amphitr. Act. I. Sc. I.

— — — *fugam in se tamen nemo convortitur,*
Nec recedit loco, quin statim rem gerat.
Animam amittunt prius, quam loco demigrent:
Quisque uti steterat iacet, obtinetque ordinem.

Ita gradariae pugnae mentio apud Diomed. lib. 3. cap. 2. *Iambicum gressum prisci Apuli Daunium a duce suo Daunio prodiderunt, quod is, cum primus adversus acrem Diomedis pugnam bellum asperum inisset, gradali pugna duos dimicare instituit, ut collato pede assequente paulatim dextero, distentoque et progrediente laevo, et brevi successu et longo distentu gradus simul et visus firmaretur.* Aliarum pugnarum appellationes, velut Planariarum, Concursatoriarum, Expeditionalium, apud hunc nostrum Ammian. in facili erit observare. IDEM.

Congressione stataria.] Conflictus planarios alibi vocat Marcellinus. 19, 5. 2. Graeci σταδίαν μάχην dicunt, ut saepe Zosimus, et Strabo in lib. x. Sed frequentius Graeci τὴν συστάδην καὶ ἐκ χειρὸς μάχην dicere solent. Eodem sensu statarius miles dicitur a Tito Livio in lib. 9. c. 19. ubi militem Romanum cum Macedonico comparat: *Statarius uterque miles, ordines servans.* Et lib. 22. 18. *Hostem gravem armis statariumque pugnae genere facile elusit.* VALES. Cf. pugna concursatoria XVI, 9. 1. XXXI, 16, 5. W.

9. *Supercilia fluvii.*] Infr. c. 8. *supercilia Nili. supercilia fluminis Rheni,* 16, 12. 10. *Supercilia Rheni.* Lib. 17. c. 9. *Superciliis imposita fluminis Mosae.* Graeci ὀφρὺν τοῦ ποταμοῦ dicunt. Polyb. lib. 2. (c. 33. cf. Ind. Schweighaeus.) παρ' αὐτὴν τὴν ὀφρὺν τοῦ ποταμοῦ ποιησάμενος τὴν ἔκταξιν. LINDENBR.

Melanis] quem fluvium magnum et navigabilem Strabo etiam Pamphyliae adsignat, quamquam antiquioribus temporibus Ciliciae fines constituisse traditur a Plinio Hist. Nat. V, 27. *Mannert Klein-Asien* T. II. p. 87. et 121. W.

10. *Magnitudine angusti gurgitis et profundi.*] Eodem modo infr. lib. 24. 2. *Angusta fluminis interluvies et praealta transiri vado non potuit.* LINDENBR.

Piscatorios quaerunt lenunculos.] Non. Marcell. *Lenunculus, navigium piscatorium.* Gloss. *Lenunculus,* πίτυλος, σκαφίδιον. *Vid. Gellium lib. x. c. 25. Tacit. Annal. 14. 5. *Occursu lembunculorum Lucrinum in lacum vectam.* Dubio procul legend. *Lenunculorum.* Caesar de bello Civili lib. 3. cap. 43. *Pauci lenunculi ad officium imperiumque conveniebant.** Sallust. (Hist. 2. ap. Nonium in *lenunculus) Primo indicit forte super noctem in lenunculo piscantis.* Amm. lib. XVI. c. 10. *Lenunculo se commisisse piscantis:* quod idem narrens Sueton. lib. 1. c. 58. dixit: *Parvulum navigium obvoluto capite conscendisse.* Florus 4. 2. *Speculatorium navigium.* Ab hisce lenunculis corpus lenunculariorum, ad similitudinem naviculariorum, aliorumque corporum. Inscript. vet. Romae: PATRONO CORPORIS LENUNCULARIORUM AUXILIARIORUM OSTIENSIUM. Et in tabula marmorea: ORDO CORPORATORUM, LENUNCULARIOR. TABULARIORUM AUXILIARES OSTIENSES. IDEM.

Temere contextis ratibus.] Ut * Auson. Perioch. v. Odyss. *Contextu ratis temere properatae navigationem solus aggreditur.** Sallust. *Castella et oppida temere munita.* Apul. *Domus temere contecta.* Temere est σχεδίως: unde navigia ipsa, de quibus hic agitur, *schediae* vocantur. Festus Pomp. lib. XVII. Ulpian. l. 1. §. 6. ff. de exercit. action. Suid. σχεδία, ἡ ἐκ τῶν παρατυ-

χόντων, ἢ εἰκαίως πεποιημένη ναῦς. Hesych. et Theophylact. Simocat. lib. VIII. τὰς λεγομένας σχεδίας συῤῥάψαντες, ὁμοθυμαδὸν τὸν ποταμὸν διενήξαντο. IDEM.

Legiones quae hiemabant tunc apud Siden, iisdem.] Antea legebatur, *apud Sidenistem.* Sed cum in Ms. Florentino ac Regio *Sidenisdem* exstare vidissem, non dubitavi, quin duae voces male in unam coaluissent ex pravo usu scribendi veterum illorum, qui nobis codices suis manibus scriptos reliquerunt. Ii enim nullas inter singula vocabula distinctiones adhibebant: unde multi errores propagati sunt, cum in aliis auctoribus multis, tum etiam in Marcellino quem prae manibus habemus. Ita igitur nullo negotio hunc locum distinxi: *Legiones quae hiemabant tunc apud Siden, iisdem impetu occurrere veloci.* Est autem Side urbs Pamphyliae notissima, quam quidem Pamphyliam tum petebant Isauri, ut Marcellinus supra retulit: Cumaeorum colonia teste Strabone: de qua Avienus in descriptione orbis loquitur his versibus: v. 1013 — 16.

Pamphyliae in fines. hoc idem Cragus habetur
Nomine sub gentis: prope celsam surgit in arcem
Prisca Side. fomes calidis adoletur in aris
Saepe Dioneae Veneri.

Quamquam Dionysius ὁ περιηγητὴς, quem Avienus interpretatur, Aspendum dicit, non Siden. VALES.

11. *Tentatis ad discrimen ultimum artibus multum.*] Legendum esse arbitror, *artibus multis*, rectius. VALESIUS. Immo Ammiani stilus tuetur vulgatam, ut cap. 1. §. 9. *Et haec quidem medullitus multum gementibus agebantur*, ut in Ms. illic legi testatus fuit Lindenbrogius: et praetulerim vulgato *multis*, quod sumpserunt, qui τῷ *gementibus* per aposiopesin addere nequibant τὸ Antiochensibus, vel illis, de quibus ante narravit. GRONOV.

Oppidum Laranda.] Strabo in lib. 12. p. 391. Casaub. τὰ Λάρανδα urbem Isauriae facit; Ptolemaeus et Stephanus Lycaoniae. VALES. Hod. Larenda. W.

12. *equestrium cohortium*] Cohortes alias peditum, uti turmae equitum sunt. Sed hoc militiae genus demum sub Imperatoribus institutum peditibus equitibusque commixtis constabat. Ern. in Glossar. Haud raro occurrunt in Inscriptionibus, vocanturque etiam equitatae. v. omnino Scheelium ad Hyginum p. 86. W.

Relictum in sedibus.] Saepissime haec vox apud Ammian. Veget. et eius saeculi Scriptores. Inf. lib. 17. 8. *Militares numeri destinatas remearunt sedes.* "cap. 8. *Frumentum in sedibus consumendum.*" Lib. 20. c. 4. *Redite nunc ad sedes. Sedes* autem sive *sedeta* sunt loca, in quibus milites citra expeditionum necessitatem commorantur. Unde in l. fin. C. Quib. non obst. long. temp. et Institutor. Iustinian. lib. 2. Tit. de milit. testam. illa verba, *citra expeditionum necessitatem, in aliis locis, vel suis aedibus degunt,* corrupte hactenus sic legi certum est. Restituenda autem hoc modo, *in aliis locis, vel suis sedibus:* quod Theophili confirmatur auctoritate, sic vertentis, ἐν τοῖς λεγομένοις αὐτοῖς σεδέτοις: ut etiam l. 18. C. de Episc. audient. *In suis sedetis sive stationibus.* In Glossario nomico *sedeta* interpretantur προσέδραι. Et in aliis Gloss. σεδέτοις, καθέδραις, προαστείοις. LIND.

13. *Paleas*] Sine nota dimiserunt interpretes, nec apud Cellarium Anvilliumve inveni. Hunc locum ex Actis S. Barnabae (in

(in Actis Sanctor. Iunio T. II. p. 432.) tribuit Isauriae Wesseling. ad Itineraria p. 709. rectius tamen scribi existimat *Palaeas*. Non tam urbs fuisse videtur quam castellum: Ammianus enim nonnisi *locum*, paullo post *munimentum* vocat in *acclivitate* positum. W.

Militibus omne latus Isauriae defendentibus.] Pollio in triginta Tyrannis c. 26: *Denique post Trebellianum*, ait, *pro barbaris habentur: et cum in medio Romani nominis solo regio eorum sit, novo genere custodiarum quasi limes includitur, locis defensa, non hominibus, etc.* VALES.

Triduum et trinoctium.] Similiter Fest. Avien. in Descript. orae maritimae: *Cursus carinae biduo et binoctio est.* Tacit. Annal. 3. c. 71. *Dum ne plus quam binoctium abesset.* LIND.

14. *Comes tuebatur Castricius, tresque legiones.*] Comes militaris per Isauriam memoratur in Notitia Imperii Romani, sub cuius dispositione erat legio 2. et legio 3. Isaurica. (Occurrit et infra XIX, 13. W.) Ex quo apparet primam legionem Isauricam post obitum Constantii alio abductam fuisse. VALES.

15. *tessera sollemni*] expeditionali XXIII, 2. 2. W.

Calycadni fluminis ponte.] Seleucia enim caput Isauriae supra Calycadnum amnem posita est, teste Strabone ac Plinio: quem Calydnum alii etiam dixere, ut scribit *Basilius Seleucenus in lib. 1. de Thecla* et Stephanus in ὑρία. ἔστιν ὑρία καὶ ἡ κατὰ ἰσαυρίαν σελεύκεια: ἣ παραῤῥεῖ ὁ Καλυκάδνος, ὃν Καλυδνόν τινες καλοῦσι. Sic legendus est hic locus Stephani ex Eustathio in lib. 3. Iliados. Seleucia enim prius dicebatur Hyria, et Olmia, postea a Seleuco Nicatore condita, et a mari remota, nomen conditoris accepit, ut tradit idem Stephanus in v. σελεύκεια. Fuit autem primo quidem Ciliciae Trachiae civitas, unde et Tracheotis cognominata teste Plinio, Strabone, ac Stephano. VALES. Wesseling ad Itineraria p. 700. Etiamnum Seleucie dicta. Mannert Klein-Asien II, 78. W.

17. *bene pertinax*] τὸ *bene* sic adiectivis iunctum valet ad augendum, uti Francogallorum *bien*. v. Salmas. ad Solinum p. 36. W.

Hastisque feriens scuta, qui habitus iram pugnantium concitat.] Mos militaris, diverso gestu vel strepitu diversas quoque animorum affectiones notans. Inf. lib. 15. 8. 15. *Militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidentes, quod est prosperitatis indicium plenum: nam contra cum hastis clypei feriuntur, irae documentum est et doloris.* Lib. 16. 12. 13. *Ardoremque pugnandi hastis illidendo scuta monstrantes.* Lib. 21. 5. 9. *Unanimanti consensu voces horrendas inmani scutorum fragore miscebat.* Eodem lib. 13. *Hastasque vibrantes irati, post multa quae benevole responderant, petebant se duci protinus in rebellem.* Lib. 23. *Sublatis altius scutis nihil periculosum fore vel arduum clamitabat.* Curt. lib. X. *Nulli placebat oratio: itaque suo more hastis scuta quatientes, obstrepere perseverabant.* Et post alia: *Sequitur phalanx hastis clypeos quatiens, expletura se sanguine illorum, qui affectaverant nihil ad ipsos pertinens regnum.* Vide Livium lib. XXXVIII. c. 17. Caesar. de bello Gall. lib. VII. Tacit. Histor. lib. V. et in lib. de morib. Germ. *Polybius lib. XV. 12. Οἱ ῥωμαῖοι κατὰ τὰ πάτρια συναλαλάξαντες, καὶ συμψοφήσαντες τοῖς ξίφεσι τοὺς θυρεοὺς, προσέβαλον τοῖς ὑπεναντίοις. *Romani more patrio clamorem tollentes, et gladiis*

scuta quatiendo perstrepentes, irruunt in adversos. Idem XI, 50. *Sono armorum tripudiisque (ita illis Germanis mos) approbata sunt dicta.** LINDENBR. Cf. Salmas. ad Scriptt. H. A. T. II. p. 600. W.

In solido] i. e. in tuto. cf. XVII, 5. 11. W.

18. *Hac icti persuasione.*] Sic habet Editio Romana, quam ceterae deinceps secutae sunt. sed in MSS. Florentino, *Tolosano ac Vaticano* legitur, *hac utis* ex quo conieceram legendum esse, *hac utili persuasione:* *ut in codice Tolosano adscriptum postea reperi. In margine tamen emendatur alia manu *utique.** sed magis placet lectio quam in codice Regio postea reperi, *hac ita,* nisi malis *itaque.* VALESIUS. Vera est Scriptorum Codicum lectio *hac uti persuasione,* qua imitatur Ammianus Tacitum suum, apud quem 6. ann. 30. *Firmarent velut foedus.* 15. 69. *Occupare velut arcem.* Et saepius. GRONOV.

Propugnaculis insistebant et pinnis.] Inf. lib. XVI. 4. 2. *Inter propugnacula visebatur et pinnas.* Propugnacula sunt προμαχῶνες, pinnae ἐπάλξεις. Synes. Constit. II. μέχρι πότε παρ' ἔπαλξιν στήσομαι; μέχρι πότε τηρήσω τὸ μεταπύργιον; LINDENBR.

Sese proripuisset interius.] Antea legebatur *ulterius* ex coniectura P. Castelli, qui, cum in Editione Romana haberetur, *proripuisset .... terius,* ita excudit, ut dixi: quod tamen ferri omnino non potest. Emendationem vero nostram confirmat similis locus in lib. XX. 6. 4. *Telorumque genere omni ad interiora ferocius se proripientes arcebant.* VALES. Recte vir doctissimus. Sic apud Livium Valerius *toto corpore interior periculo vulneris factus* insinuasse inter corpus armaque Galli dicitur VII. 10. Etiam naves *interiores ictibus tormentorum* XXIV. 34. Sed dubito, primo an lacuna in MSS. etiam sit, aeque ac in editione Romana exhibetur; deinde utrum ex comparatione alterius loci, an ex contemplatione scripturae veteris suppleri debeat. Nam certe quum praecedens verbum desinat in *et,* quam facile per eas literas intercidere potuerunt *ci,* ut scripsisse videatur auctor *proripuisset citerius,* quum et cap. 1. dixerit *nullo citeriore eis vitae ministro praesente.* GRONOV. At vero eandem vocem alibi eademque significatione adhibuit Ammianus, ut 23, 6. §. 50. *interius pergenti.* Vid. quem Ernestius in Glossar. laudat Salmas. ad Scrr. Hist. Aug. Tom. II. p. 181. W.

20. *Comes Orientis Nebridius.*] Is Honorato successerat, ut docet Epistola Libanii 390. ad Mantitheum. Idem postea Quaestor Palatii Iuliano Caesari datus est a Constantio, tandemque Praefectus constitutus Praetorii, cum sacramentum Iuliano praestare adversus Constantium recusasset, privatus in Tusciam, quod ei natale solum erat, recessit, ut est in lib. XX. 9. *Exstat Epistola Libanii ad hunc Nebridium 202. libri IV. in qua Comitivam Orientis, et Praefecturam Praetorii Galliarum eum gessisse significat his verbis. Ἀρχὴ γὰρ ἡ μεγάλη μέν σοι παρ' ἡμῖν, ἡ μεγίστη δὲ ἐπὶ τῆς ἑσπέρας.* VALES.

Comes Orientis] Magistratus erat non militaris, sed civilis, v. Vales. supra ad c. 1. quod patet etiam ex hoc loco: militares enim copias contraxit, quoniam Magister equitum longius distinebatur. W.

CAPVT III.

1. *Mente quadam versatili.*] *i. e. versabili*: ut inf. *versabilis motus, versabilis Princeps, versabiles Sarmatae, etc.* LINDENBR.

2. *Praetenturis et stationibus servabantur agrariis.*] Praetenturae sunt praesidia militum, quae pro castris securitatis causa collocantur: sunt enim dictae a praetendendo, id est, ante tendendo, tamquam quaedam castra antetendentia, ut recte explicat Turnebus lib. 2. Adv. cap. 7. Sic praetendere sumitur ab Auctore Panegyrici, qui dictus est Constantino Aug. c. 21. *Iam obliti deliciarum circi Maximi, et Pompeiani theatri, et nobilium lavacrorum, Rheno Danubioque praetendunt.* Claudianus quoque de bello Gothico, 416.

Venit et extremis legio praetenta Britannis.

Hanc vocem videtur mihi Zosimus exprimere voluisse, cum scribit in lib. 4. c. 10. *τὸ μὲν στρατόπεδον τῇ ὄχθῃ τοῦ ἴστρου συμπαρατείνας.* Sed unus hac voce mirum in modum delectatus est Ambrosius. Nam praeter illos locos quos laudavit Turnebus, utitur etiam in Epist. 16. *Postremo quasi bonum bellatorem sumere arma Dei ac praetendere semper non solum adversus carnem*, etc. Et in Epist. 26. ad Gratianum Augustum: *Nocte ac die in tuis castris cura et sensu locatus, orationum excubias praetendebam.* Item in Ep. 27. ad Valentinianum Iuniorem: *Dum tu militem Rom. occupas, dum is adversum se utrimque praetendit, in medio Rom. Imperii sinu, Iuthungi populabantur Raetias.* Denique in Ep. 82. *Stat autem speculator providus, pervigil custos qui praetendit in castris.* Et in libris de Excidio Hierosol. qui Hegesippo tribuuntur, cum sint Ambrosii. Veteres Latini *praesidere* dicebant, ut apud T. Livium crebro occurrit, et *praesidia*, quas postea *praetenturas* sequior aetas appellavit. Sic enim scribit Varro in lib. 1. de lingua Lat. *Praesidium est dictum, quia extra castra praesidebant in loco aliquo, quo tutior regio esset.* Non omiserim, praetenturam olim proprie dictum esse locum in castris ad vallum, ubi cohortes primae, et Exploratores, et Classici cum Auxiliariis equitibus praetendebant, teste Hygino. VALES.

Stationibus servabatur agrariis.] Inf. lib. 16. 11. *Stationes praetendit agrarias.* Liber de reb. bell. cap. de limit. munit. *Munitione possessorum distributa sollicitudo sine publico sumtu constituat, vigiliis in his et agrariis exercendis.* Veget. lib. 1. c. 3. *Si longior expeditio emergit, in agrariis plurimum detinendi sunt, proculque habendi a civitatis illecebris.* LINDENBR.

Stationibus agrariis.] Stationes agrariae sunt praesidia militum, quae in castellis, aut aggeribus publicis explorandi gratia constituuntur. Moris enim fuit Romanis, cum hostis non procul abesset, ex omni exercitu certos milites deligere, quos in castellis tumultuariis, aut aggeribus publicis collocabant, partim ut commeatuum subvectioni securitas praestaretur, partim ne inopinato hostium incursu turbaretur exercitus: idque etiam pacis tempore observabatur circa limitem, unde hostium excursus timebantur. Has Vegetius lib. 3. cap. 8. et Auctor vetus post Notitiam Imperii editus, simpliciter *agrarias* appellant. Sic autem dictas existimo, ad differentiam castrensium, quae fiunt in castris, de quibus loquitur Tacitus in lib. 1. Annalium c. 25. *Portas stationi-*

bus firmant. * et Lipsius in libri v. de militia Rom. capite viii. * Ceterum agrarias a praetenturis parum differre existimo, nisi quod praetenturae fere de peditibus tantum dicuntur. Itaque Marcellinus supra de Isauris, quos pedites fuisse constat, scribit variis eis intersaepsisse itinera praetenturis. Post etiam id discrimen fuisse, ut praetenturae quidem sub dio, agrariae vero etiam in oppidis et castellis muro cinctis agerentur: quod et Vegetius docet in loco citato. VALES.

Stationibus agrariis] Reinesius mavult *aggerariis.* Parum eas differre a praetenturis praeter Valesium existimat Gesnerus h. v. Forsan tamen ita possint discerni, ut praetenturis aliquid munimenti additum fuerit (Verhau), stationes vero nonnisi militum numeris constiterint (Vorposten). W.

Osdroenae subsederat extimas partes.] Ita hunc locum corrigendum putavi, qui antea turpissimo mendo laborabat: legebatur enim *aestimans partes.* Meam coniecturam viri Cl. et doctissimi Ant. Loiselli auctoritas mihi postea confirmavit, qui ad oram codicis sui ita emendaverat: an coniectura, an ex fide Valentini codicis quem contulerat, incertum est. Est autem *subsidere* quod Graeci ἐφεδρεύειν dicunt, cum manus militum post virgulta, aut maceriam, aut collem insidias struens occultatur: unde et subsessae dicuntur a Vegetio. VALES. Ad exemplar Hamburgense ab Lindenbrogio sic adscriptum vidi. Loisel. *subsederat extimas partes.* ut p. 27. *extimarum* pro *extremarum.* Sic enim MSS. sic p. 55. *ab insulis extimis.* p. 102. *gentium extimarum.* p. 386. *extima parte,* et alibi. GRONOV.

Osdroena] Mesopotamiae pars ab Arabum quodam vicino rege Osdroe occupata, ab Imperatoribus, Traiano, Dio Cass. xl. 19. Severo et Caracalla Romanorum imperio subiecta, Dio Cass. lxxv, 1. lxxvii, 12. Post Constantinum videtur a Mesopotamia divulsa. Wesseling. ad Itineraria p. 713. W.

Cuncta vastarat.] Sic restitui ex codice Regio et Editione Romana, cum antea legeretur *vastaret.* Valet autem *vastarat* idem quod *vastasset*: eaque locutio Graecanica est, et familiaris Marcellino, non infrequens tamen apud alios quoque Latinos Auctores. Sic enim Ambrosius in Sermone 87. *Si enim tardius hoc fecisset, interveniente sterilitate civitas sine habitatore remanserat.* VALES.

3. *Batne municipium.*] In Editione Augustana legitur πληθυντικῶς Batnae: et ita fere id oppidum efferri solet cum ab aliis Auctoribus, tum ab ipso Marcellino. Sed tamen nihil hoc loco mutandum esse existimavi, cum scirem apud Procopium lib. 2. Persicorum hoc idem oppidum βάτνην vocari: quod quidem oppidum Procopius ibidem exiguum esse dicit, et ab Osdroenae metropoli Edessa abesse diei itinere. VALES.

Batne] Locus de ea Ammiani classicus. *Septembris,* quo mense mercatorum commeatus ex India redibant. Heyne in Prolus. p. cxxxviii quae Ammianus narrat, seriora Palmyrae calamitate esse notat. Vide omnino *Huet* Hist. du Commerce et de la Navigation des anciens. p. 320. *Wesseling* l. l. p. 190. s. *Mannert Persien* B. 5. Heft 2. S. 274. W.

In Anthemusia.] Anthemusiam Strabo lib. 16. p. 748. Almel. τόπον τῆς Μεσοποταμίας appellat. Plinius oppidum Mesopota-

miae facit, cui subscribit Isidorus Characenus, qui et χάρανα σί-δου dici ab incolis scribit. Tacitus lib. 6. c. 41. Anthemusiada urbem nominat, quam et a Macedonibus positam esse testatur. Proinde nomen ei inditum videtur ab Anthemunte urbe Macedoniae. Ptolemaeus tamen cum Strabone consentit, et Anthemusiam ait esse regionem Mesopotamiae, qua contingit Armeniam. Falluntur itaque Eutropius ac Rufus Festus, qui Anthemusiam opimam Persidis regionem vocant, quasi eadem sit Persis ac Mesopotamia. VALES. Cf. Interpretes ad Eutrop. VIII, 3. p. 543. Tzschuck. W.

Aboraeque amnis.] Hunc per Anthemusiam fluere atque in Euphratem egeri Strabo ac Isidorus Characenus auctores sunt. Sed Isidorus ἀβούραν nominat. Straboni XVI. p. 747. est ἀβόῤῥας, Zosimus in lib. 3. c. 13. ἀβώραν appellat. In Procopii exemplaribus modo ἀβόῤῥας, modo ἀβώρας scribitur. Ptolemaeo est χαβώρας, quem e Masio ac Singara montibus fluere testatur. Postremo Theophylactus Simocatus lib. 3. cap. X. ἀββοράν ποταμὸν vocat: *Geographus Nubiensis exemplo Ptolemaei cum adspiratione *Alchabur*, ut et sacra Scriptura *Chobar*, Ezech. I, 1. Aelianus in lib. 12. de Animalibus capite 30. βούῤῥας. VALES.

CAPUT IV.

1. *Saraceni nec amici nobis umquam, nec hostes optandi.*] Qui tamen foederis vinculo in Romanam postea convenere societatem. Novell. XXXI. Imp. Theodos. LINDENBR.

Saraceni nec amici nobis umquam, nec hostes optandi.] Perfidiam genti insitam tangit his verbis. de qua etiam Menander Protector pag. 125. paria sentit, cum ait: ὅταν δὲ λέγω Σαρακηνοὺς, ἀναλογίζεσθε τὸ ἀλλόκοτον καὶ παλίμβολον τοῦ ἔθνους. et supra de iisdem, πλεονεκτικώτατον γὰρ τὸ φῦλον. *cui adde Theophylactum Simocatum in fine lib. III.* Huiusmodi autem hominum neque amicitia, neque odium optandum est, quippe qui et amicitiae specie plus noceant, et grassandi occasionem nanciscantur, et in bello infestissimi hostes sint. Accedit, quod amicitia Saracenorum oneri ac damno cedebat Romanis, qui grave stipendium quotannis eis donabant, ut docet Marcellinus lib. XXV. 6. VALES.

Saraceni] Sunt Arabes Nomades, Scenitae, uti ipse Ammianus XXII, 15. 2. XXIII, 6. 13. dicit. cf. tamen Salmas. ad Solinum 344. Alii, Assanitae, occurrunt XXIV, 2. 4. Quos si Ammianus vocat *nec amicos unquam nec hostes optandos*, eadem iisdem verbis laus etiamnunc in proverbio est. vid. *Volney Reisen* II. 305. Amici nihil magnopere iuvabant, annua ipsis stipendia erant solvenda, munera praeterea, si quam operam praestitissent insignem, danda, XXIV, 1. 10. disciplinam omnem militarem aversantes; hostes autem rapinis omnia caedibusque foedabant. Ammianum laudat *Mannert* Th. VI. S. 297. Plura dabunt Volneius, Brueius, et, quem primo loco nominare debebam, Niebuhrius. W.

Milvorum rapacium similes.] Huius loci emendatio codici Regio debetur: antea enim excusum erat, *rapaci vitae similes*.

inepte, ut apparet. Paulo post legendum videtur, *aut nisi impetraverint, non immorantur.* VALES.

2. *In actibus Principis Marci.*] At Scriptorum, qui res Marci nobis reliquerunt, nemo Saracenorum aut Arabum meminit. Quo magis desiderare mihi subit libros illos Historiarum Marcellini, qui antiquitatis incuria perierunt. Illos enim quanta diligentia contexuerit, testes esse possunt ii qui supersunt etiamnum. Ceterum quod commercium, aut quando hab uerit cum Saracenis Marcus, coniicere difficile est. Videtur tamen id ei contigisse, cum occiso Casio Syriam et Aegyptum perlustraret. Tum enim, ut ait Capitolinus, multa egit cum Regibus, et pacem confirmavit, sibi occurrentibus cunctis Regibus et Legatis Persarum: inter quos etiam Phylarchos Saracenorum fuisse credibile est. IDEM.

3. *Has gentes quarum exordiens initium ab Assyriis.*] Arabiae gentes omnes Saracenorum vocabulo complecti videtur Marcellinus, Arabia enim usque ad Babyloniam (quam hic Assyriam vocat) pertingit, teste Strabone ac Ptolemaeo: habetque ab occasu Aegyptum, et Nili cataractas. Proprie tamen Saraceni sunt Arabes Scenitae, seu Nomades: atque initio quidem portio exigua Arabiae Felicis Saraceni dicebantur, ut testis est Plinius lib. 6. et Ptolemaeus: postea vero in maximam potentiam aucti, omnibus Scenitis Arabibus nomen suum dedere, perinde ut Lazi Colchicae. Nihilo tamen minus praeter commune vocabulum Saracenorum, singulae gentes propriam appellationem quoque retinebant. Alii enim Maaddeni dicebantur, alii Assanitae, alii Anthropophagi, alii aliter, ut Nonnosus in Legatione, Procopius in Persicis, et Marcellinus noster affirmant. Ex quibus alii Persas, alii Romanos colebant. Menander Protector p. 124. *τὰ γὰρ σαρακηνικὰ φῦλα, μυρία δὴ ταῦτα, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐρημονόμοι εἰσὶ καὶ ἀδέσποτοι. καὶ μὴν οὖν τῶν ῥωμαίων ἐστὶν ἃ καὶ τῆς περσῶν ὑπήκοα πολιτείας.* IDEM.

Ad Nili cataractas et confinia Blemmyarum.] Blemmyes enim ad Nili cataractas sedes habebant, Nubis proximi, ut praeter ceteros testatur Dionysius Characenus de situ Orbis his versibus, v. 220.

Τῶν πάρος αἰθαλέων Βλεμύων ἀνέχουσι κολῶναι,
Ἔνθεν πιοτάτοιο κατέρχεται ὕδατα Νείλου.

Ad quem locum recte Eustathius annotat κολώνας esse Nili cataractas seu catadupos. Idem confirmat Procopius lib. 1. Persic. ubi et limitem Romanum ea parte Nubis ac Blemyis confinem fuisse prodit. Claudianus de Nilo v. 18. 19.

populisque salus sitientibus errat
Per Meroem, Blemyasque feros, atramque Syenem.

Blemyas autem dictos esse a Blemye quodam, Deriadis Indorum Regis Legato, fabulantur poëtae, qui victus a Baccho in eam partem Libyae se contulit, ut ex Dionysio in Bassaricis scribit Stephanus. Nonnus lib. 17. in fine:

Καὶ Βλέμυς ὠκὺς ἵκανεν ἐς ἑπταπόρου στόμα Νείλου,
Ἐσσόμενος σκηπτοῦχος ὁμόχρονος [*lege* ὁμόχροος] Αἰθιοπήων.
Καί μιν ἀειθερέος Μερόης ὑπεδέξατο πυθμὴν
Ὑψιγόνοις Βλεμύεσσι παρώνυμον ἡγεμονῆα.

Ex quo patet scribendum esse Blemyas cum unico m, Strabo tamen, ac Ptolemaeus, et Heliodorus, et Ammiani nostri exempla-

ria *Blemmyas* tuentur. *Sic etiam Ammonius Monachus in libro de caede SS. Patrum in monte Sina et in Raithu, ubi illos modo Mauros, modo *Blemmyas* vocat.* VALES.

Seminudi, coloratis sagulis pube tenus amicti.] Hunc habitum fuisse Saracenorum testis est Hieronymus de vita Malchi: *Et ecce subito equorum camelorumque sessores Ismaelitae irruunt, crinitis vittatisque capitibus, pallia et latas caligas trahentes.* Strabo autem in commune de Arabibus dicit, eos nudos et subligaculo cinctos, ac sandaliis calciatos incessisse: ἀχίτωνες δ' ἐν περιζώμασι καὶ βλαυτίοις προϊᾶσι. Et Eustathius in Dionysium refert, quosdam nomen Arabum, quod geminata canina littera scribebant, inde deduxisse ἀπὸ τοῦ μὴ ῥάπτειν τὰ ἱμάτια, ἀλλὰ περιτυλίσσεσθαι τὰ ὑφάσματα: quod tunicas et pallia non consuerent, sed texta corpori circumiicerent. IDEM.

4. *Post statum diem, si id elegerit, discessura*] ut ne dieculam quidem ultra pactum tempus in familia maneret mariti. W.

Alibi mulier nubat, in loco pariat alio.] Ita de Hunnis lib. XXXI. 2. 10. *Nullus apud eos interrogatus respondere unde oritur potest, alibi conceptus, natusque procul, et longius educatus.* LINDENBR.

6. *plerosque nos vidimus — usum vini penitus ignorantes.*] Apte confert *Wesseling* in Observatt. p. 140. locum Spartiani in Pescennio c. 7. ubi Pescennius Niger salse militibus, qui in proelio cum Saracenis victi discesserant, cum importunius vinum expostularent, *erubescite*, inquit, *illi, qui vos vincunt, aquam bibunt.* Nec temere idem vir olim doctissimus colligit, inde factum, ut Mohamedes ipse Arabs sectatoribus vini usu interdixerit. W.

CAPVT V.

1. *Die VI. Idus Octob. qui imperii eius annum XXX. terminabat.*] Anno Christi 324. Crispo 3. et Constantino 3. Coss. Caesar a patre creatus fuerat Constantius VI. Idus Novembres, ut scribit Idatius in Fastis, et Auctor Chronici Alexandrini: a quo anno ad Consulatum Constantii Augusti 6. et Constantii Caesaris 2. anni sunt viginti novem solidi. Itaque memoria lapsus videtur hic Marcellinus, qui pro nono ac vicesimo tricesimum posuit. Ac vereor ne et VI. Idus Octob. pro Novemb. posuerit. Certe Idatius et Chronicum Alex. VI. Idus Novemb. Caesaris dignitatem delatam esse Constantio narrant. (cf. Tillemont T. IV. P. 1. p. 602. ss. W.) Ceterum hos ludos theatrales ac circenses tanto apparatu editos, ad tricennalia referendos esse non dubito, quae hoc anno exhibuit Constantinus ineunte anno imperii tricesimo. Quod fortasse erroris ansam praebuit Marcellino. VALES. Sic utraque editio, et tamen voluit *Constantius*, certe debuit. GRON.

insolentiae pondera gravius librans, et paullo post: *exsulari moerore multavit*, simplicius efferre poterat: insolentior in dies esse coepit, et in exsilium egit. Sed in talibus sibi placet Ammianus. W.

2. *Utque aegrum corpus quassari etiam levibus solet.*] Eadem similitudine utitur Seneca in libro 1. de Ira sub finem: *Ut exulcerata et aegra corpora ad ictus levissimos gemunt; ita muliebre maxime et puerile vitium est iracundia.* VALES.

animus angustus et tener] (parvus angustusque animus XVIII, 6. 7. angustum minutumque pectus XIX, 12. 5.) qui altius sese erigere non potest, demissus, timidus est. *tener*, ima auricula mollior XIX, 12. 7. quem locum omnino conferas velim. W.

3. *Si quis enim Militarium vel Honoratorum.*] Militares sunt viri militari dignitate praediti, ut Tribuni, Duces, Comites rei militaris, et Magistri militum. Ita Ammianus Marcellinus cum alibi, tum in libro 21. (16. 1. cui loco addi iubet Tacitum Hist. 1, 77. Davis. ad Cicer. Tusc. 1, 35. W.) de Constantio: *Numquam erigens cornua militarium. nec sub eo Dux quisquam cum Clarissimatu provectus est: nec occurrebat Magistro equitum provinciae rector.* Honorati vero sunt qui civiles dignitates gessere vel in urbe vel in provinciis. Sic in lege 8. de privilegiis eorum qui in sacro Palatio militant, Codice Theod. *Qui vel post administratam provinciam Honorati auctoritate fulcitur:* et lege 1. 2. et 3. ne quid publicae laetitiae nuntii. Marcellinus quoque noster in lib. 29. 1. *Abundeque Honoratum. Asiam quippe rexerat pro Praefectis.* Porro ut in antiquis Inscriptionibus saepissime Honorati et Decuriones coniunctim occurrunt, ita et Libanius in Orat. ad Theodosium de seditione, (T. 1. p. 637. Reisk. τοὺς ἐν ἀρχαῖς γεγενημένους, id est Honoratos, et τοὺς πολιτευομένους, id est Decuriones coniungit. Et rursus in Oratione in laudem Ellebichi, (T. II. p. 11. Reisk. εἰσεκαλεῖτο μὲν οὔπερ ὁ δικαστὴς κατήγετο, τῶν τε ἀρξάντων οὐκ ὀλίγοι καὶ τῆς βουλῆς ὁπόσον οὐκ ἐπεφεύγει. id est: In Praetorium Iudicis, Honorati et Decuriones qui nondum fugerant, vocabantur. Et in Epistola 187. ad Modestum Praefectum Praetorio: ἡ βουλὴ μὲν ὑπηρετεῖ σιγῇ· τῶν δ' ἐν ἀρχαῖς γεγενημένων οἱ μὲν ταὐτὸν ἐκείνοις ποιοῦσιν, εἰσὶ δὲ οἷς δοκεῖ τὸ πρᾶγμα δεινὸν, οἷς ἀξία μέν ἐστι, δύναμις δὲ οὐκ ἔστι. *Theodoritus lib. IV. capite XVII. τῶν ἐν τέλει καὶ ἀξιώμασι.* Postremo Gregorius Nazianzenus in Orat. 1. quae στηλιτευτικὸς inscribitur, utrosque iungit: ὅσοι τε τὰ πολιτικὰ διῴκουν καὶ ὅσοι τῶν ἐπ' ἀξίας. *et in Oratione XX. pag. 337. ὅσοι τῶν ἐπ' ἀξίαις.* Sunt igitur Honorati, οἱ ἐν ἀρχαῖς γεγενημένοι, οἱ ἄρξαντες, οἱ ἐπ' ἀξίας; seu οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν, ut loquitur Libanius in Oratione in Lucianum initio. Dicebantur etiam ἀξιωματικοὶ, ut videre est in Glossario Meursii. *Ita Gregorius Nazianzenus in Epistola 22. ad Caesarienses, τοῖς ἐκ τοῦ ἀξιωματικοῦ καὶ βουλευτικοῦ τάγματος: et in Epistola 49.* Hi autem multis et magnis privilegiis fruebantur. Nam et iudicibus occurrere eosque salutare, eorumque secretaria ingredi, et cum iis residere poterant, ut docet lex 1. Codice Theod. de officio Iudicum Civilium, et lex 5. et 7. de proximis, et Comitibus dispositionum: quae quidem plebeiis hominibus non licebant. Unde Severus, cum eum plebeius quidam municeps Leptitanus tum legatum Procos. praecedentibus fascibus esset amplexus, fustibus hominem caedi iussit sub hoc elogio: Legatum Procos. homo plebeius temere amplecti noli: ut refert Spartianus c. 2. Plebeio quidem opponitur Honoratus, ut apud Ambrosium in Ep. 82. *Quanto magis in Ecclesia, ubi et dives et pauper, et servus et liber,*

et Honoratus et plebeius, omnes in Christo unum sumus. In Notis Valerii Probi plebs urb. et hon. v. explicatur, *et honoribus usi.* * Vetus inscriptio. DIVISIT. OB. DEDICATIONEM. BIGAE. DECURION. SINGUL. X. V. COLLEGIS. OMNIBUS. VII. PLEBEI. ET. HONORE. USIS. XIII. * Ceterum etsi proprie Honorati dicantur ii qui civiles dignitates gessere: tamen non negaverim etiam sumi posse de iis qui militari dignitate perfuncti sunt: quod evincit vel unus Marcellini locus ex lib. 21. 6. 2. *Inter alios honore conspicuos adoraturi Imperatorem peregre venientem ordinantur etiam ex Tribunis insignibus.* VALES.

Quod nominatus esset, aut delatus, aut postulatus.] Nominatum dicit eum, qui rumore tenus insimulatus est, ut paullo ante dixerat: delatum vero, qui aut ad Iudicem, aut ad Imperatorem alicuius indicio denuntiatus est. At postulatus is dicitur, qui legibus inter reos est receptus, subscribente adversario. Postulationem sequebatur interrogatio, in qua accusator reum interrogabat coram Praetore hoc modo: *Aio te Siculos spoliasse.* Quod si reus tacebat, lis ei aestimabatur ut victo. Sin negabat, petebatur a magistratu dies inquirendorum eius criminum, et instituebatur accusatio, ut ait Asconius in 4. Verrinam; quod *inquisitionem postulare* dicit Plinius in lib. 5. Epist. 20. ad Ursum. Interrogatio igitur in criminalibus caussis plane respondebat litis contestationi in civilibus. IDEM.

insulari solitudine damnabatur] in insulam desertam deportatus, *Gyari clausus scopulis, parvaeque Seriphi,* Iuvenal. x, 170. cf. ad XXVIII, 1. 23. W.

4. *Accedebant enim eius asperitati.*] (Pro *enim* mavult *etiam* Vonkius in Lectt. latinis p. 38. W.) Hunc locum foede conspurcaverat Petrus Castellus. Ac nescio utrum magis mirari debeam, an hominis illius impudentiam, qui tam secure ac confidenter lectoribus ausus sit illudere, an potius patientiam doctorum virorum, qui Marcellini historias postea edidere. Editio Romana hunc locum sic exhibet: *Accidebant enim eius asperitate ubi imminuente . . . . . amplitudo imperii dicebatur, et iracundiae suspicionum quantitati.* Neque aliter MSS. Florentinus et Regius *ac Tolasanus*: nisi quod in Regio et *Tolos. ac Vatic.* legitur *imminutae.* Ex quo proclive erat veram lectionem elicere: quam confirmat alter locus plane geminus ex libro 21. 16. sub finem: *Addebatur miserorum aerumnis qui rei maiestatis imminutae vel laesae deferebantur, acerbitas eius et iracundae suspiciones.* VALES.

imminuta amplitudo imperii] maiestas. cf. XXI, 16. 9. pulsata maiestas imperii XIV, 7. 7. XIX, 12. 17. — *iracundae suspicionum quantitati,* nimis quaesite pro multis ex animi vehementia ortis suspicionibus. — *principis perditur vita.* malim cum Valesio *proditur* — *revocari,* denuo in iudicium vocari, in caussam denuo inquiri, poenam remitti, vel mitigari. Locus simillimus est XXX, 8. 3. ubi *eriperet morte subscriptionis elogio leni.* W.

A Principis salute velut filo pendere statum orbis terrarum.] Prudenter hoc quidem et laudandum. Ut enim inquit Egesipp. lib. 5. cap. 30. *in milite unius sors est, in Imperatore universorum periculum.* Unde in acclamationibus sollemnis haec vox est: SALVA ROMA, QUIA SALVUS IMPERATOR. Lamprid. in Alex. Sever. c. 57. L. 2. C. Theod. de veteranis, quae est L. 1. lib.

XII. Tit. XLVII. C. Iustin. *Cum introisset principia, et salutatus esset a Praefectis et Tribunis, et viris eminentissimis, adclamatum est: Auguste Constantine, Dii te nobis servent, vestra salus, nostra salus, vere dicimus, iurati dicimus.* Phaedrus lib. v. fab. 7, 27.

Laetare incolumis Roma, salvo Principe.

Locutus autem Ammian. ad imitationem Val. Max. lib. VI. cap. IV. §. 1. *Cum admodum tenui filo suspensa Reip. salus ex sociorum fide penderet.* LINDENBR.

Si Principis perditur vita.] Mallem *proditur.* Idem error insederat quemdam locum in fine lib. 25. *Nisibi perdita:* ubi Regius codex habet *prodita.* VALES.

5. *Oblato de more elogio.*] Elogia damnatorum interdum offerebantur Principibus, puta si Iudici sententiae pro criminis merito ferendae ius non esset, leg. 6. D. de interdictis: aut si forte damnatus nomen Principis appellasset: aut si a Iudicibus Consistorianis causa esset cognita Principe absente ac iudicata. Fere tamen antequam sententiam ferrent, Principem consulebant, ut patet ex lib. 29. 1. in causa Theodori, et ex libro x. Epist. Symmachi. Est autem elogium proprie quidem brevis adnotatio criminis, seu titulus criminis, ut dicitur in lege 3. D. Stellionatus: Graece ἔλεγχος καὶ ἀναγραφή, ut est in veteribus Glossis. Sic elogium sumitur apud Suetonium in Caligula, c. 24 et 27. et lege ult. Codice Th. de navicularis. Interdum tamen pro sententia et condemnatione sumitur quae caussam criminis habet adiunctam. Ita Marcellinus tum hic, tum infra in hoc libro 7. 2. *Multos sub uno elogio iussit occidi.* quod in libro 29. 1. 38. dicit: *Cunctos sub uno proloquio iubet occidi.* Et rursus in libro 19. 12. 9. *Perque Principis elogium torqueri praeceptus.* Hieronymus quoque in Epistola ad Paulum Concordiensem ita usurpat, cum dicit: *Maledicti hominis distulerat elogium.* * Glossae, elogium, διάταγμα. Rufinus in tractatu 1. de Fide, quem ex Graeco Gregorii in Latinum vertit: *Ab his* (inquit) *qui nunc elogio Arianae labis addicti sunt.* Et Zeno Veronensis in sermone de Martyrio Isaïae Prophetae: *Isaias cum Christum praedicaret, vel cum futurae damnationis elogium Israëlitico populo nuntiaret.* Et in sermone de Psalmo centesimo ait: *Gradatim et pro meritis, quasi cum quibusdam elogiis, paucissimis verbis totius humani generis iudicium designavit.* Denique Petrus Chrysologus in sermone 121. *Sed requiramus, fratres, quae divitis culpa, quod crimen, quod scelus reum suppliciis addixit inferni, et ante iudicium, damnationis eius elogium tot saeculis fecit ipso iudice referente cantari.* * IDEM. Cf. Perizonius ad Aeliani V. H. XIV, 43. W.

Propositum accendente adulatorum cohorte.] Notat hoc vitium in Constantio Iulianus in Epist. et Ammian. lib. 18. LINDENBR.

6. *ortus in Hispania*] Sed, notante etiam Reinesio, XV, 5. 4. Dacia eidem patria tribuitur, vide ibi Valesium. W.

Glabro quidam sub vultu latens.] In Regio ac Florentino codice legitur *glaber quidam;* neque aliter Editio Romana et Augustana. Est autem Graecismus, Marcellino nostro utpote homini Graeco familiaris, ψιλός τις. VALES. Sic et XXVI, 5. 7.

iracundo *quodam* et saevo. Sed τὸ *quidam* nimis remotum a nomine Pauli, ideoque malim *quidem*, quod et habet Lindenbrogiana. W.

Ausos conspirasse Magnentio, cum reniti non possent.] Arguit his verbis atrocitatem Constantii, qui sine ullo discrimine cunctos qui Magnentium erant secuti, damnavit: neque ullum discrimen habuit eorum, qui suopte motu, et eorum, qui coacti id fecissent. Etenim in bellis civilibus praesidia militum arci imposita, praeoccupata itinera, aliaeque eiusmodi necessitates invitos plerumque ad partes trahunt. Eorum hominum fortuna magis est miseratione quam supplicio digna: ut de Atheniensibus qui a Sulla oppugnabantur, Velleius scribit II, 23. *Oppressi Mithridatis armis, homines miserrimae conditionis, cum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis: et animos extra moenia; corpora necessitati servientes intra muros habebant.* Itaque Severi inhumanitas omnibus saeculis detestanda habebitur: qui, *cum quidam hostium, quem tamen, ut bellis civilibus solet, conditio loci ad Albinum detulerat, causa exposita novissime conclusisset: Quid, quaeso, faceres si tu esses? Respondit: Ea perferrem, quae tu,* *ut scribit Aur. Victor c. 20.* Quanto clementius Aurelianus, Princeps alioquin asperioris ingenii? Is enim Antiochenses, qui a partibus Zenobiae steterant, eaque capta se ad barbaros receperant, propositis edictis promissa impunitate revocavit, τῷ ἀκουσίῳ καὶ ἀναγκαστῷ πλέον ἢ προαιρέσει τὰ συμβάντα ἀνατιθείς, ut ait Zosimus Lib. I, 51. Praeclare etiam Iulianus Augustus, qui capta Aquileia ipsos quidem tumultus auctores extremo supplicio affecit: residuis autem omnibus pepercit, quos in certaminum rabiem necessitas egerat, non voluntas, sicut loquitur Marcellinus lib. 21. c. 12. Denique Themistius in Orat. 9. Valentem laudat, qui prudenter scelus ab errore et calamitate distinxerit: οὐ γὰρ τῆς ἴσης τιμωρίας ἀξίους ᾠήθης τούς τε ἐξαρχῆς βουλεύσαντας τὴν ἐπανάστασιν, καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ὅπλων παρασυρέντας, καὶ τοὺς ἤδη τῷ δοκοῦντι κρατεῖν ὑποκύψαντας· ἀλλὰ τῶν μὲν κατέγνως, τοὺς δὲ ἐμέμψω· τοῖς δὲ συνήλγησας. VALES. *Inusserat.* Ernest. in Gloss. conferri iubet Drakenborch. ad Livii IX. 3, 13. W.

7. *Martinus agens illas provincias pro Praefectis.*] Antea legebatur, *regens illas provincias pro Praefecto.* Sed lectionem quam vulgavimus, tuentur codex Regius et Florentinus cum Editione Rom. et Augustana. Et ita loqui solet Marcellinus: ut in lib. 21, 8. 1. de Gumoario: *Quem, cum Scutarios ageret, latenter prodidisse Vetranionem suum principem audiebat.* Et in lib. 26, 1. 5. *Agens scholam Scutariorum secundam.* Neque aliter Capitolinus in gestis Albini c. 6.: *Egit Tribunus equites Dalmatas, egit et legionem Primanorum.* Et Aurelius Victor in Diocletiano c. 39. de Iuliano quodam: *Cum Venetos Correctura ageret.* Denique Anastasius Aug. in Epistola ad Hormisdam Papam: *Theopompum virum inlustrem, agentem sacri nostri Palatii scholam.* VALES.

Pro Praefectis.] Id est, Vicarius Britanniarum: unde Marcellinus paullo post eumdem Martinum Vicarium vocat. Sic lib. 23. 1. 2. de Alypio Antiochensi: *Qui olim Britannias curaverat pro Praefectis.* Hanc potestatem describit etiam Rutilius libro 1. Itinerarii his versibus, 499.

Conscius Oceanus virtutum, conscia Thule,
Et quaecumque ferox arva Britannus arat:
Qua Praefectorum vicibus fraenata potestas
Perpetuum magni fenus amoris habet.

Aliud est agere pro Praefecto, aliud agere pro Praefectis. Agere enim pro Praefecto dicitur is, cui Praefectus Urbi seu Praefectus Praetorio in speciali negotio vices suas mandavit. At vero pro Praefectis agere dicitur, qui ordine codicillorum Vicariam potestatem exercet. Constantinus in Epist. ad Macarium: Δρακιλλιανῷ τῷ διέποντι τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων μέρη, apud Eusebium et Theodoritum, * id est, *Dracilliano agenti vices Praefectorum Praetorio*, ut legitur in lege 1. Codicis Theodosiani de usuris.* Sic apud Marcellinum tum in locis supra citatis, tum in lib. 29. 1. *Asiam quippe rexerat pro Praefectis.* et in lege 4. Codice Th. de Proximis et Comitib. *Proximos ita Vicariorum honore cumulamus, ut inter eos habeantur, qui pro Praefectis dioeceses sibi creditas temperarunt.* Eleganter Cledonius Senator Romanus: *Saepe quaesitum est,* inquit, *utrum Vicarius dici debeat etiam is cui magnificentissimi Praefecti vices suas in speciali causa mandaverunt. Nequaquam. Nam Vicarius dicitur is, qui ordine codicillorum vices agit amplissimae Praefecturae. Ille vero cui vices mandantur propter absentiam Praefectorum, non Vicarius, sed vices agens; nec Praefecturae, sed Praefectorum dicitur tantum.* Ita Cassiodorus Praef. Praet. Ambrosium, cui vices suas delegarat, *agentem vices* vocat, non vicarium in lib. XI. Neque tamen negaverim Vicarium dici posse pro Praefecto agere. Sane Aurelius Victor in Diocletiano ita dicit: *Ea tempestate apud Poenos Alexander pro Praefecto gerens.* quod Zosimus in lib. 2. c. 12. sic expressit: Ἀλέξανδρος τόπον ἐπέχειν τοῦ ὑπάρχου τῆς αὐλῆς ἐν Λιβύῃ καθεσταμένος. * De his Vicariis Praefectorum intelligendus est locus Ambrosii, seu potius Hilarii in Commentariis Epistolae ad Colossenses: *Numquid aliquis vicem domini agens, ipso praesente, dominatur? Si Perfectorum Vicarii, praesentibus eis, privati sunt; quanto magis servi, praesente domino, etiam ipsi in obsequio debent videri?* VALES.

8. *Ad Comitatum Imperatoris.*] Id Galli dicunt, *à la Cour de l'Empereur.* Constantius Imp. in rescripto ad Taurum l. 7. C. de malef. et mathem. *Qui in Comitatu nostro sunt, ipsam pulsant propemodum maiestatem.* L. 6. 7. C. Theod. de leg. et decret. legat. *Perducere ad Comitatum.* Plura de hac locutione iam notata ad Symmach. LINDENB.

Exitio urgente abrupto.] Antea legebatur: *exitio urgente: abrepto ferro eumdem adoritur Paulum.* Sed cum in Mſ. Florentino et Editione Romana legeretur *abrupto*, locum sic interpungendum esse existimavi. Codex Regius scriptum habet *rupto.* In eodem codice et in Editione Rom. legitur, *quae percitus ille:* et ad oram codicis Regii emendatum est ex coniectura *quare.* Ceterum abruptum exitium, et periculum, et discrimen, voces sunt Marcellino nostro familiares, adeo ut exempla afferre supervacuum sit. Sic etiam loquuntur Imperatores in lege 28. Cod. Th. de petitionibus. VALES. Cf. infra XVI, 8. abruptum necessitatis, XXXI, 1. abruptum discrimen. Ruhnken. ad Vellei. p. 79. W.

Remora ausus miſ. caſus levare multorum.] Editio Romana, quae prima recens tum inventa arte typographica prodiit, hoc loco habet, *remota*: neque aliter codex Regius, ad cuius interiorem marginem ex coniectura emendatum eſt, *revera*: quod quidem mihi quoque in mentem venerat, antequam eum codicem nactus eſſem. Sed minime ſatisfacit. Poſſit etiam legi, ac melius fortaſſe, *remoto*, ſupple Paulo. VALESIUS. Henr. Ernſtius lib. 5. Obſer. 5. cogitabat *iuſtiſſimus rector, auſus*. GRONOV. Reineſius *temere*. Ego vero nil mutandum cenſeo. Remora, Plauto uſurpata, eſt *mora*; eo igitur, quod moram iniiceret cruenti Pauli conſiliis, quamdiu poſſet, ei ſeſe opponeret. W.

9. *eculei.*] De his vide Valeſium ad XXVI. 10. effigiem apud Magium de tintinnabulis et equuleo. Amſt. 1664. 12. W.

Proſcripti ſunt plures, actique in exſilium alii.] Proſcripti ſunt, quorum bona publicata ſunt, ſeu deportati, ut in Codice, toto titulo de bonis proſcriptorum: acti autem in exſilium, ſunt relegati. Ita Marcellinus noſter haec diſtinguere ſolet. Ut, exempli gratia, in lib. 26. ſub finem: *Exin cum ſuperata lucti-bus ferocia deflagraſſet, proſcriptiones et exſilia quae leviora videntur, quamquam ſint aſpera, viri pertulere ſummates.* et Proſper in Chronico haec perſimile diſtinxit, cum ait Aëtio et Sigisvulto Coſſ. *Primum proſcripti, deinde in exſilium acti, tum atrociſſimis ſuppliciis excruciati.* Gloſſae veteres: δημεύω proſcribo; δήμευσις proſcriptio. Capitolinus in Antonino Pio c. 7. *Publicatio*, inquit, *bonorum rarior quam umquam fuit, ita ut unus tantum proſcriberetur.* VALES.

CAPUT VI.

1. *Orfitus Praefecti poteſtate.*] Memmius Vitraſius Orfitus V. Cl. Praefecturam Urbanam iniit 6. Idus Decembris, Conſtantio Aug. 6. et Conſtantio Gallo 2. Coſſ. ut eſt in libro Faſtorum urbis Romae, quem primus edidit Cuſpinianus. VALES.

Orfitus] Praefectus Urbi A. C. 354. cuius in honorem Inſcriptiones leguntur apud Gruterum et Muratorium. cf. etiam Proſopographiam Codicis Theodoſ. et *Corſinum* de Praeff. Urbis. Pis. 1766. 4. p. 213. et 220. W.

Urbem aeternam.] Sic locis infinitis appellatur, non ſolum ab Amm. ſed ab ipſis etiam Impp. ut ex illorum Conſtitutionibus notum. In nummis quoque antiquis; inſidens ſcuto Roma, victoriam dextra, ſcipionem ſiniſtra gerens, cum hac inſcriptione videtur: ROMAE AETERNAE. Alia ambitioſae huius urbis elogia alibi congeſſimus. Lubet nunc tantum pauca ex aliis Auctoribus collecta huc apponere. Et quidem Romae urbis laudes elegantiſſimis verſibus canit Lesbia Erinna apud Stobaeum cap. XLVIII. de Fortitudine, p. 166. et Ariſtid. Orat. de ea integra. * Claudian. lib. 3. de laud. Stilicon. * Marcian. Heracleota, pag. 10. ἄστρον τι κοινὸν τῆς ὅλης οἰκουμένης. Polemon: ἐπιτομὴ τῆς ὅλης οἰκουμένης. Eunapius Sardian. in Proaereſ. βασιλεύουσα ῥώμη. Rutil. Numat. lib. 1. 47.

— — *Regina tui pulcherrima mundi,*
Inter sidereos Roma recepta polos.

Aeth. Cosmog. *Domina totius mundi Roma.* Solin. *Caput orbis.* Iul. Frontin. *Regina et Domina orbis.* * Marinus in vita Procli, βασιλὶς πόλις, p. 165. * Marti. *terrarum Dea, cui par est nihil, et nihil secundum.* * Cicero Catilin. IV, c. 6. eam vocat lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium. * LINDENBR.

Seditiones ob inopiam vini.] Praefectus Urbi annonam populi Rom. curabat, non tantum ut panes civiles singulis civibus gratis erogarentur ex more: sed etiam ut frumentum vaenale in foro ad populi usus abunde suppeteret. Neque enim panis gradilis ad integram familiam pascendam sufficere poterat. Oleum praeterea ac porcinam carnem idem curabat et vinum. Unde in Notitia Imperii sub eius administratione Praefectus annonae, et Tribunus fori Suarii, et Rationalis vinorum fiscalium recensetur. Vinum igitur, perinde atque oleum ac porcina, gratuito erogabatur populo Rom. ex instituto Constantini Magni, teste Suida in v. παλατῖνοι, et Codino in libro de Originibus Constantinop. Mansitque ea sollemnis erogatio vini diu post Constantinum: ut docet lex 3. Codicis Th. tributa in ipsis speciebus inferri, et lex 4. de pistoribus. Porro annonam iam inde ab Augusti temporibus populus Rom. gratuitam accipiebat: sed initio quidem menstruam tantum et in frumento, ut testis est Dionysius Halic. lib. 4. (c. 24. p. 698. Reisk.) οἱ δὲ ἵνα τὸν δημοσίως διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα: et Suetonius in Augusto c. 40. Hinc tesserae frumentariae dicuntur in lege 52. D. de iudiciis. Postea vero panes quotidie distribui coepere, ut docet Vopiscus in Aureliano, Themistius in Orat. 4. et lex 4. Cod. Th. de annonis civicis et pane gradili. Codinus ἄρτους ἡμερησίους appellat. Porcinam autem primus gratuitam populo Rom. praeberi constituit Aurelianus, teste Vopisco c 4. Oleum vero gratuitum praebuit Severus, ut auctor est Spartianus 18. At vinum primus, ut dixi, Constantinus gratis erogari statuit, cum id Aurelianus tantum cogitavisset. VALES.

2. *Lecturos, forsitan si contigerit.*] Ferri potest, mallem tamen *contigerint.* — *vilitates* minutias, res leviores. — *sponte propria* XVII, 2. 3. XXVIII, 4. 16. XXXI, 12. 15. W.

3. *Virtus convenit atque Fortuna.*] Mutuatus est haec, ut et alia quae sequuntur, a Luc. Floro Prooem. *Tot laboribus periculisque iactatus* (pop. Rom.) *ut ad constituendum eius Imperium contendisse* VIRTUS *et* FORTUNA *videantur.* * Imitatus est Arnulfus Lexoviens. Episc. pag. 44. b. *Ut ad constitutionem Ecclesiae illius contendere Virtus et Fortuna viderentur.* * Ita de Alex. Mag. Curtius lib. x, 5. *Fatendum est, cum plurimum Virtuti debuerit, plus debuisse Fortunae, quam solus omnium mortalium in potestate habuit.* LINDENBR.

4. *Ab incunabulis primis.*] Flor. Prooem. *Si quis pop. Rom. quasi hominem consideret, totamque eius aetatem percenseat, ut coeperit, utque adoleverit, ut quasi ad quemdam iuventae florem pervenerit, ut postea velut consenuerit, quatuor gradus processusque eius inveniet.* * Videndus omnino Lactantius de divino praemio c. 15. p. 420. * IDEM.

Ab incunabulis primis adusque pueritiae tempus.] Praeter locum Flori, quem hic attulit Lindenbrogius, alter est Senecae apud Lactantium in lib. 7. c. 15. quem ob elegantiam integrum adscribam. *Non inscite Seneca Romanae urbis tempora dividit per aetates. Primam enim dicit infantiam sub Rege Romulo fuisse, a quo et genita et quasi educata sit Roma. Deinde pueritiam sub ceteris Regibus, a quibus et aucta sit, et disciplinis pluribus institutisque formata. At vero Tarquinio regnante cum iam quasi adulta esse coepisset, servitium non tulisse, et reiecto superbae dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare quam Regibus. Cumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus coepisse iuvenescere. Sublata igitur Carthagine, quae diu aemula Imperii Rom. fuit, manus suas in totum orbem terra marique porrexit; donec Regibus cunctis et nationibus subiugatis, cum iam bellorum materia deficeret, viribus suis male uteretur, quibus se ipsa confecit. Haec fuit prima eius senectus, cum bellis lacerata civilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam revoluta. Amissa enim libertate, quam Bruto duce et auctore defenderat, ita consenuit, tamquam se ipsa sustentare non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur.* VALES.

Circummurana] Vix alibi invenias. Semel tamen adhuc infra occurrit XXI, 13. 2. W.

Nomine solo aliquoties vincens.] Fama et nominis auctoritas, maximum in bello pondus. Iustin. lib. 42. *Plus Caesar magnitudine nominis sui fecit, quam armis alius Imp. facere potuisset.* Livius lib. 27. c. 45. *famam*, inquit, *conficere bella.* Curt. lib. 3. 8. *fama bella constare.* * Lib. 4. 4. *Famam quoque, qua plura quam armis everterat, ratus leviorem fore, si Tyrum, quasi testem se posse vinci, reliquisset.* Lib. 5. 13. *Sed nomen Alexandri et fama maximum in bello utique momentum.* Vid. Plin. lib. 4. Epist. 11. LINDENBR.

5. *Leges fundamenta libertatis.*] Respexit ad Ciceronis locum in Or. pro A. Cluentio (c. 53.) *Tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius in ea civitate, quae legibus teneatur, discedi a legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in rep. hoc fundamentum libertatis. — Legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.* Plane ut versus antiquus in lib. Epigram. pag. 23. *Iuri servitium defer, sic liber haberis.* Leges enim timere, maxima est securitas. Synes. Epist. 2. Ἀφοβία μεγίστη, τὸ φοβεῖσθαι τοὺς νόμους. IDEM.

Caesaribus tamquam liberis suis regenda.] Puta cum populus in eos omne imperium suum potestatemque contulit, l. 1. ff. de Constit. Imp. Instit. de iur. natur. gent. Idque ex lege Regia, lata olim de potestate Romuli, et relata de Imperio Octavii: ut ex Dione constat lib. LIII. Cuius quidem legis mentio iterum l. 1. ff. de mort. infer. l. 1. §. 2. de vet. iur. enucl. l. 3. C. de testam. IDEM.

6. *Olim licet otiosae sint tribus pacataeque centuriae.*] Quia scilicet nullae tum erant tribus, nullae centuriae. Neque enim ex eo quod otiosas tribus pacatasque centurias iamdudum fuisse

ait Marcellinus, tunc tribus ac classes fuisse putandum est. Nam centuriae quidem diu ante Marcellini aetatem esse desierant, ut testis est Arnobius in lib. 2. *Qui in mores alios atque alios ritus priorum condemnatione transistis. Numquid enim quinque in classes habetis populum distributum, vestri olim ut habuere maiores?* Tribus quoque paullatim sub imperio Caesarum collapsae, tandem penitus desierunt paullo post tempora Antonini Caracallae, ut opinor, cum is omnibus in orbe Rom. degentibus civitatem dedisset. Sane post ea quae dixi tempora, rara ac prope nulla tribuum mentio fit in vetustis inscriptionibus, cum antea passim cognomen tribuum adscribi videamus. Nec me movet, quod Iulianus Aug. in Oratione 3. ad Eusebiam Augustam (p. 129. Spanh.) τῶν φυλῶν ἐπιστάτας Romae commemorat. Non enim tribuum Praefectos, sed Curatores regionum intelligit, ut et Libanium loqui saepissime deprehendi. VALES.

Pompiliani securitas temporis.] Numae Pompilii. Claudian. IV. Consulatu Honor. v. 491.

— — notis regimur fruimurque quietis
Militiaeque bonis, ceu bellatore Quirino,
Ceu placido moderante Numa. LINDENBR.

Ut domina suspicitur et Regina.] Non is sum, qui vulgatas Editiones temere damnem. Sed tamen consensus librorum admonet me, ut scriptam lectionem non dissimulem. Codex certe Florentinus ac Regius cum Editione Rom. et Augustana scriptum exhibent: *ut domina suscipitur*, quae fortasse verior lectio est. Sic in lib. 15. 8. *Caesarem admiratione digna suscipiebant.* Sane apud Graecos ἀποδέχεσθαι, quod proprie significat suscipere, fere de venerantibus dicitur. ut apud Polybium in lib. 5. c. 12. τὸν δὲ Φίλιππον ἀποδέχεσθαι καὶ θαυμάζειν. et apud Diodorum Siculum lib. 16. c. 90. de Timoleonte Corinthio: οἱ δὲ Συρακούσιοι μεγάλως ἀποδεδεγμένοι τὸν ἄνδρα διά τε τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ μέγεθος τῶν εὐεργεσιῶν. Sic etiam apud Artemidorum in lib. 3. p. 188. Rigalt. et apud Iulianum in Misopogone, (p. 344. Spanh.) VALES.

Populique Romani nomen circumspectum et verecundum.] Hic aperte graecissat Marcellinus. Est enim Graece τὸ περίβλεπτον ὄνομα καὶ αἰδέσιμον. Circumspectum quidem eo sensu usurpat etiam in lib. 27. 3. 14. *procedantque vehiculis insidentes, circumspecte vestiti;* et in lib. 28. 4. 12. *parietes lapidum circumspectis coloribus nitidos.* Verecundum vero occurrit quoque eodem quo hic sensu in lib. 21. 16. 11. *Marci illius dissimilis Principis verecundi:* et in lib. 30. 8. 4. de Artaxerxe: *quae temperantia morum ita tolerabilem eum fecit et verecundum.* *Sed et Zeno Veronensis perinde loquitur in sermone 2. de Abraham: *Sarrae uterum filius aperit primo vocabulo, cui iam aviae reverentiam senectus verecunda detulerat.* Et paullo post: *Ad huius ergo personam, Christi refertur verecunda nativitas:* id est verenda. reverenda.* Ita Hesiodus Reges αἰδοίους appellat, et Homerus αἰδοίους vocat τοὺς ἱκέτας supplices: quod idem valet atque αἰδεσίμους, id est, venerabiles. VALES. Cf. Gronov. Praef. p. XXII. W.

7. *indulta licentia*] v. supra c. 1. 4. W.

Ut

Ut Simonides Lyricus dicit.] Eamdem sententiam Euripidi tribuit Plutarchus in vita Demosthenis initio: ὁ μὲν γράψας τὸ ἐπὶ τῇ νίκῃ εἰς Ἀλκιβιάδην ἐγκώμιον, εἴτ' Εὐριπίδης, ὡς ὁ πολὺς κρατεῖ λόγος, εἴθ' ἕτερός τις ἦν, φησὶ χρῆναι τῷ εὐδαίμονι πρῶτον ὑπάρχειν τὴν πόλιν εὐδόκιμον. Id est: *Is qui Epinicium in Alcibiadem scripsit, sive Euripides, ut vulgo existimant, sive quis alius fuit, viro ait felici patriam primum illustrem esse oportere.* Eo respexit etiam Themistius in Orat. 19. ἀνδρὶ μὲν γὰρ οἶμαι πολιτικῷ δεῖν γενέσθαι πρῶτον κατὰ τὸν ποιητὴν τὴν πόλιν εὐδόκιμον. Ceterum ex eo quod Plutarchus scribit, de eius carminis auctore inter veteres fuisse dubitatum, non sine ratione fortasse quis coniiciat, Marcellinum nostrum eos sequi maluisse, qui Simonidi tribuerent. Sed aetas Simonidis id videtur refellere. Vixit enim longe ante Alcibiadem. VALES. In paucis, quae supersunt, Simonidis fragmentis haec sententia non legitur. cf. Spanhem. ad Iulian. p. 29. W.

Patriam esse convenit gloriosam.] Magna laus, patria laude digna: unde quorum vitas extollere volumus, eorum patriam et originem praedicare quoque solemus. Hilar. in vita Honorati. Inde Libanius Sophista cum Philippum Regem vituperare vellet, patriam quoque eius depressit, p. 105. τί γὰρ ἄν τις εἴποι περὶ αὐτοῦ καλόν; τὴν πατρίδα; βάρβαρος ἦν. τὸ τῆς πόλεως μέγεθος; καὶ τί φαυλότερον τῆς πόλεως; *Ecquisnam aliquid praeclari de illo dicat? patriamne laudabit? atqui barbarus fuit. Urbis magnitudinem? at quid illa vilius fuit?* LINDENBR.

8. *Aeternitati commendari per statuas.*] Ob merita vitae imagines, statuae et tituli rependuntur, inquit Tertull. de anim. cap. XXXIII. Qui sane honor ut non vulgaris est, ita ambitiose nimis eum multi affectabant: adeo ut legibus cavere necessum fuerit, ne inconsulto Principe, vel sacra vice iudicante, alicui concederetur, l. 1. et ult. C. de stat. et imag. Itaque cum Berenice Christo salvatori statuam ponere vellet, ab Herode veniam prius impetravit, ut id scriptum reliquit Iohannes Antiochenus, ex cuius Chronographia haec verba adducit Io. Damascenus Or. 3. pro imaginib. Βουλομένη (Berenice) ὡς ἰαθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ στήλην αὐτῷ ἀναστῆσαι, καὶ μὴ τολμῶσα δίχα βασιλικῆς κελεύσεως τοῦτο ποιῆσαι, δέησιν δίδωκε τῷ βασιλεῖ Ἡρώδῃ αἰτοῦσα στήλην χρυσῆν τῷ σωτῆρι Χριστῷ ἐν τῇ αὐτῆς πόλει στῆσαι. Sic Titinnius Capito ab Imp. Traiano impetraverat, ut sibi liceret statuam L. Syllani in foro ponere, Plin. l. 1. Ep. 17. Et Aemilius Strabo V. C. cum L. Apuleio statuam de suo (nec enim ex descriptione publica id fieri leges sinebant, l. fin. C. de stat.) ponere vellet, ad principes Africae viros libello misso locum eidem postulabat. De statuis alia multa Plinius lib. XXXIV. IDEM.

Ex conscientia honeste recteque factorum.] * Cic. in Somn. Scip. *Sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis est praemium.* Cicero Philipp. 5. 13. *Neque enim ullam mercedem tanta virtus praeter hanc laudis gloriaeque desiderat: qua etiamsi careat, tamen sit se ipsa contenta, etc.* Somm. Scip. 2. c. 10. Macrob. Seneca de Clement. lib. 1. cap. 1. *Recte factorum verus fructus sit fecisse, nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipsas.* * Symmach lib. IX. Epist. CV. *In sola conscientia est fructus et ratio virtutis: nihil moror statuas et publica falsa titulorum.* Plin. lib. 1. Ep. 8. *Memi-*

ximus, quanto maiore animo honestatis fructus in conscientia, quam in fama reponatur. * Nec male Arnulfus Lexoviens. Episcopus p. 100. *Quod si aliena bene merentibus gratia non respondet, merces tamen sua virtuti non deerit, quae potius interioris fructus lucra considerans, satis habet simpliciter apud se de bono felicis conscientiae testimonio gloriari.* * LINDENBR.

Auro curant imbracteari.] Inf. lib. 17. c. 4. §. 15. *auro imbracteatum. Bractea* est πέταλον. Plin. lib. XXXIII. cap. III. *Bracteatores*, πεταλοποιοί. Iul. Firm. Astron. lib. VIII. *Aurificem faciet, bracteatorem, vel certe marmorarium. Bractearii*, id est πεταλουργοί, l. 1. C. de excus. artif. IDEM.

Acilio Glabrioni delatum est primo.] Livius lib. XL. 34. *Aedem* (Pietatis) *dedicavit M. Acilius Glabrio Duumvir, statuamque auratam, quae prima omnium in Italia statuta aurata est, patri Glabrioni posuit.* Val. Max. lib. 2. cap. 5. IDEM.

exigua et minima] Sic ipse Cicero aliquoties. v. Davis. ad Academ. p. 248. (*Rath*) ubi et alia eiusmodi afferuntur, v. c. *malus et pessimus.* W.

Ut memorat vates Ascraeus.] Nobilem illum Hesiodi locum indicat ἐν ἔργοις α. 289.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν, etc.

LINDENBR.

Censorius Cato.] * Plutarch. in Apophthegmatib.* et in Catone c. 19.: πρὸς τοὺς θαυμάζοντας, ὅτι πολλῶν ἀδόξων ἀνδριάντας ἐχόντων, ἐκεῖνος οὐκ ἔχει, μᾶλλον, ἔφη, βούλομαι ζητεῖσθαι, διὰ τί μου ἀνδριὰς οὐ κεῖται, ἢ διὰ τί κεῖται. Talis fere mens Stiliconi, de quo lectissimis versibus Claudian. lib. II. de laudib. Stilicon. 178. ss.

— — *quis devius esset*,
Angulus aut regio, quae non pro numine vultus
Dilectos coleret, talem ni semper honorem
Respueres? decus hoc rapiat, quem falsa timentum
Munera decipiunt, qui se diffidit amari:
Hic solus sprevisse potest, qui iure meretur. IDEM.

9. *In carrucis solito altioribus.*] Editio Romana habet *carruchis*: quam scripturam tuetur Hesychius et vetus Glossarium. In Pandectis Florentinis carrucha semper scribitur, quomodo etiam in hoc loco codicem suum habuisse, testis est Lindenbrogius. Est autem carrucha, τετράκυκλον ὄχημα, seu reda. Hesychius: ῥηδίων, καρρούχων. Glossae Graecolatinae: καρούχιον: reda. Galli aliquantum corrupto vocabulo carrocas vocamus; in quibus eandem ambitionem hominum nostrorum hodie cernimus, quam apud Romanos sui saeculi fuisse testatur Marcellinus. VALESIUS. Haec examinat Io. Schefferus de re vehicularia lib. II. cap. 27. GRONOV.

Carrucae solito altiores.] Magnus in carrucis luxus Romanorum, quas et auratas et argenteas habuisse Martial. indicat lib. 3. Epig. 63. Lamprid. in Alex. Sever. c. 43. Iulianus Novel. XVII. Pont. Paulin. Episcop. Nolan. Epist. X. ad Sever. - - *viliore asellis burico sedentem tota huius saeculi pompa, qua honorati et opulenti poterant circumflui Senatores, prosequebatur carrucis nitentibus, phaleratis equis, auratis pilentis, et carpentis pluribus gemente Appia atque fulgente.* Hunc fastum frugaliores Principes uti reprimerent, Imperiali edicto solis Honoratis intra

urbem carrucarum usum concesserunt, l. unic. C. Theod. et Iustinian. de honorat. vehiculis. LINDENBR.

carrucis altioribus] quam altitudinem ad sedilia magis, quam rotas referendam esse recte credit *Beckmann Gesch. der Erfindd.* B. 1. S. 391. W.

Quae sequuntur de vestibus, quanquam ita comparata sunt, ut, fatente Gronovio, totus locus depositus sit, et ne ab Apolline quidem sanandus; ego et ipse quidem nonnisi codicum ope sanitatem loco reddi posse existimo plenam, idem tamen constitutum a Valesio contextum tueri tentabo. Omnino res veterum vestiaria, etsi satis multos de ea et libros habemus et libellos, nondum ita expedita est, ut accuratam de singulis animo informare notionem possimus. Etenim, quod nostra aetate fit cummaxime, ut singulis mensibus belluli nostri bellulaeque novas ornatuum comminiscantur formulas, id et Romae factum historiae testantur. Materiam variarunt et formam vestium, nova nomina paullulum mutatis imposuerunt, excogitarunt novas. *Lacernae* igitur, de quibus hic sermo est, quae olim vestes crassiores pinguioresque, tunicisque superinductae ad frigus pluviamque defendendam fuissent, eae sub Imperatoribus in locum togatum cessere: (cf. Ruperti ad Iuvenal. 1, 95.) easdem vero serioris aetatis luxuries e tenuiori materia et ad ornatum confecit, iisque aestate etiam usa est. Vide Intt. ad Iuvenalis Sat. 1, 27. *Crispinus Tyrias humero revocante lacernas.* cf. eundem Sat. VI, 259. *hae sunt, quae tenui sudant in cyclade,* et Claudianum in Eutrop. II, 337. *onerique vel ipsa serica:* idemque fere dicit Ammianus ipse XXVIII, 4. 18. ubi solis ita impatientes Romanos pingit suos, ut querantur, *quod non sint apud Cimmerios nati.* — *quas collis insertas,* caput enim solum eminebat; quod uti commune erat lacernis priscis et recentioribus, in eo tamen discrepasse videntur, ut, cum illae rotundae fuerint et undique clausae, humerosque et pectus ventriculumque texerint ad genua fere protensae, hae contra apertae paterent et explicari possent. — *cingulis ipsis adnectunt nimia subteminum tenuitate perflabiles,* quia ob texturae subtilitatem perflabiles sunt, ideo cingulis adeo firmant atque adstringunt, ne ventis ludibrio sint. — *exspectantes,* tempus observantes (melius tamen, quod Valesius suadet, *expandentes*) *crebris agitationibus,* gesticulationibus, *maximeque sinistra, ut longiores fimbriae perspicue lucerent.* Fimbrias intellexerim vel de limbis, clavisve, vel de duabus longioribus laciniis, in acutum, ut muliercularum nostrarum collaria, desinentibus, quales in Iconismo Mercurii apud Ferrarium de re vestiar. P. 2. p. 79. conspiciuntur. — *tunicaeque varietate liciorum effigiatae in species animalium multiformes.* Licia sunt fila, quibus in telis textrices implicant tramas staminis, quorum ope distrahi eae possint, et subtemen radio immitti. Graece πολύμιτα. v. Schneider in Ind. scriptorum rei rust. v. Tela p. 371. Tunicis istis igitur areolae rotundae vel quadratae erant intextae, in quibus variae animalium figurae, uti in Babylonicis acu pictis vestibus conspiciebantur. Cf. et Salmasius ad Script. Hist. Aug. T. II. p. 296. et 300. et Alb. Ruben. in Sylloge epistolar. claror. viror. a Burmanno edita T. II. p. 753. W.

Sudant sub ponderibus lacernarum.] Ironice id dictum accipio in homines delicatos, quibus oneri erant lacernae sericae. Simili sensu Claudianus lib. 2. in Eutropium v. 337.: *onerique*

vel ipsa ferica. * Ita Plinius in lib. 9. capite 23. Iuvenalis fat. vi. v. 259. et Hieronymus in confolatione ad Pammachium de obitu Paulinae: *Quibus ferica vestis oneri erat, et Solis calor incendium; nunc fordidatae et lugubres, et fui comparatione fortículae pavimenta verrunt.* * VALES.

Quas in colli exerta.] Locus foede corruptus, cui neque a Mf. medela: proponam tamen ut ibi legitur: — *quas in collis inserta fingulis ipfis adnectant, ne una fubtegminum tenuitate perpiavilis expectantes . . . . crebris a cogitationibus maximeque.* Viderint alii, an quid inde expifcari poffint. LINDENBR.

Quas collis infertas cingulis ipfis adnectunt.] Editio Romana, cui adftipulantur fcripti omnes codices, fcriptum habebat: *quas in collis inferta.* Ex quo Petrus Caftellus excogitavit eam lectionem quam ceteri Editores fecuti funt. Sed non dubito, quin Marcellinus ita fcripferit uti edendum curavi. Sic enim in lib. 31. c. 2. de Hunnis: *Sed femel obfoleti coloris tunica collo inferta, non ante deponitur quam in pannos diffluxerit defruftata.* Quod vero attinet ad alteram emendationem, qua *cingulis* reftituimus pro *fingulis*, de eius veritate non dubitabit, qui meminerit in omnibus fere omnium Auctorum fcriptis exemplaribus fingula pro cingulis perperam fcribi. Vulgata certe lectio nullum habet fenfum. Itaque P. Faber in lib. 1. Semeftrium emendaverat *fibulis ipfis adnectunt.* In codice autem Regio ex coniectura exfcriptoris emendatum eft, *infertas iugulis ipfis adn.* * atque ita in codice Tolofano fcriptum etiam inveni. * VALESIUS. Oct. Ferrarius, quum libro i. partis ii. de re veftiaria voces has citaffet ita, *quas in colli exferta fingulis ipfis adnectant*, pronuntiat: fed locus ille, licet Cl. Valefius medicinam facere conetur, depofitus eft, et ne ab Apolline quidem fanandus. Et certe facilius quam oportebat, doctiffimus Valefius fe addicit fimili loquutioni auctoris, ut quoniam alibi dicitur *tunica collo inferta*, idcirco nunc contemnat voculam *in* vel tres lineas concordi veterum librorum fide fervatas; quod etiam alibi facit in imminuta vel laefa maieftate. Interim et ante hos Io. Meurfius lib. iii. Animadv. Mifcell. cap. 27. tentaverat *iugulis fpiffis.* Crediderim iugulas fuiffe aliquid in veftitu huc pertinens, atque adeo proxime ad prifcam fcripturam legendum, *quas cucullis, infertas iugulis ipfis, adnectunt.* Iam enim et Martialis (quem vide. xiv. 129 et 132.) tempore cum lacernis incipiebant fumere cucullos, quod propediem magis invaluit, quum deliciis fracti Iovem folemque nudo capite excipere degeneres Urbis incolae non tolerarent. GRONOV.

Nimia fubteminum tenuitate perflabiles.] Ita hunc locum emendavi ex veftigiis veterum exemplarium, in quibus legitur, *tenuitate perpiavilis.* Corruptioni anfam dederat literarum affinitas. Sic fupra, ubi legitur *per flexuofas*, fcripti codices habent *per plexuofas.* VALES.

Filis exftantes crebris a locis omnibus.] Multum fibi indulfit hoc in loco P. Caftellus. In Editione enim Romana, quam corrigere erat aggreffus, fic legebatur: *Perpianilis expectantes crebris cogitationibus.* Et ita fere reliqui codices fcripti, nifi quod poft τὸ *expectantes* lacunam exhibent, quam in Regio exemplari denotari videtur uno puncto. Etfi autem in tam corrupto loco difficile eft veram emendationem affequi, videtur ta-

men legi commode posse: *Expandentes eas crebris agitationibus.* Quod sequentibus verbis confirmatur. sequitur enim: *Ut longiores fimbriae tunicaeque perspicua luceant varietate liciorum.* Homines enim delicati cum lacernas e serico haberent perlucidas, eas insuper crebris motibus agitabant, ut tunicae eorum opere plumario textae ab omnibus conspicerentur. VALES.

Ut longioris fimbriae tunicae.] In editione Romana erat: *Ut longiores fimbriae tunicaeque.* Quod cur Petro Castello placuerit corrigere, non video. Editioni certe Romanae subscribunt codex Regius, * Tolosanus * et Florentinus cum editione Frobeniana. Fimbriae igitur ad lacernas referendae sunt, quas fimbriatas fuisse, docet vetus interpres Persii, et ex illo Isidorus in Originum libris. Possunt etiam de tunicis intelligi, et sic erit figura quam Graeci ἓν διὰ δυοῖν vocant, non infrequens Marcellino nostro, ut cum ait infra in hoc libro: *Cum glorioso Marte Mediam urgeret et Parthos.* et clarius in lib. 16. *Ingenti praelio superatus a Romanis et Pompeio Rex praedictus.* denique in fine lib. 23. *Post Lydiam victam et Croesum.* * Sane tunicas Romanorum veterum fimbriatas fuisse, docet Suetonius in Iulio Caesare c. 45., quum dicit: *Lato clavo usus est, ad manus fimbriato.* Et priscis quidem Romanis manuleatas ac talares tunicas gestare, probro erat. Verum processu temporis eiusmodi tunicae invaluere: quod testatur Augustinus in lib. 3. de doctrina Christiana capite 12. *Sicut enim talares et manicatas tunicas habere, apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est.* * IDEM.

Effigiatae in species animalium multiformes.] Asterius Amasiae Episcopus in Homilia de Divite et Lazaro ait, novam quamdam texendi rationem sua aetate inventam fuisse, qua in connexione staminis cum subtemine picturae virtus exprimeretur, omnisque generis animalium formae vestibus intexerentur: addit etiam a pueris mirantibus digito monstrari solitas huiusmodi animantium figuras, leonum puta, pardorum, ursorum; silvas quoque, et canes, et rupes, et venatores tunicis et palliis intextos: qui autem religiosi prae ceteris videri vellent, historias ex Evangelio sumtas simili arte vestibus inlusisse. Idem scribit Prudentius in Hamartigenia his versibus, 288.

Vellere non ovium, sed Eoo ex orbe petitis
Ramorum spoliis fluitantes sumere amictus
Gaudent, et durum scutulis perfundere corpus.
Additur ars, ut fila herbis saturata recoctis
Illudant varias distincto stamine formas.

* Exstat etiam hac de re Theodoriti locus insignis in sermone IV. de Providentia p. 361. Ex quibus intelligendus est Chrysostomus in Homilia 50. in Matthaeum, ubi adversus superfluas artes pictorum et plumariorum invehitur. τὸ δὲ ζώδια γίνεσθαι ἢ ἐν τοίχοις, ἢ ἐν ἱματίοις, ποῦ χρήσιμον; * IDEM.

10. *Alii nullo quaerente patrimonia sua in imm. extollunt, etc.*] Cur dixit *nullo quaerente?* Neque enim temere et sine caussa id adiectum est. Nimirum perstringit Marcellinus his verbis importunam vanitatem quorundam Nobilium sive Senatorum, qui possessiones suas per universum orbem diffusas, nullis ipsos interrogantibus, assidue praedicabant, earumque immensos reditus non sine mendacio interdum referebant. Sic quippe interpre-

tor proxime sequentia verba haec: *Cultorum, ut putant, feracium multiplicantes annuos fructus.* ubi scribendum existimo, *ut puta feracium*, vel *utpote. Multiplicantes* igitur idem valet, atque augentes et amplificantes mendacibus verbis. Neque enim de usuris hunc locum placet intelligi: praesertim cum Senatoribus eo tempore non licuerit fenus exercere. Certe Chrysostomus legibus Romanis interdictam esse usuram Senatoribus adhuc sua aetate prodit in Homilia LVII. in Matthaeum: τοὺς γοῦν ἐν ἀξιώμασιν ὄντας, καὶ εἰς τὴν μεγάλην τελοῦντας Βουλὴν ἣν σύγκλητον καλοῦσιν, οὐ θέμις τοιούτοις κέρδεσι καταισχύνεσθαι· ἀλλὰ νόμος ἐστὶ παρ' αὐτοῖς ὁ τὰ τοιαῦτα ἀπαγορεύων κέρδη. Id et diserte confirmat lex tertia et quarta in Codice Theodos. de usuris. Idem docet Augustinus, seu quis alius, in quaestionibus ex utroque Testamento mistis, capite CII. *Dignitatis enim homini negotiari deforme est: Senatoribus quoque fenus diffamia est.* Olim quidem possidendi modus praefinitus erat Senatoribus Rom. cautumque erat ne extra Italiam possiderent, neve navem haberent nisi ad fructus ex agris deportandos; ut docent Cicero in libro V. in Verrem, et Livius in fine libri XXI. Quas leges prae vetustate neglectas ac mortuas, sicuti loquitur Cicero, retulit postea Caesar Dictator, teste Tacito in lib. VI. Hist. Ea lege modus credendi possidendique intra Italiam praescriptus est Patribus, vetitumque ne Senatores pro arbitrio fenus exercerent. * VALES.

Cultorum ut putant feracium,] Sic *pinguia culta.* Fest. Avien. in Descript. orb. terrae, 1022:

Tunc Pisida ferox exercet pinguia culta.

* Cassiod. lib. 4. Var. 36. *Istorum culta vastavit.* Lib. 12. Variar. 5. *Exercitus Lucaniae Brutiorumque dicitur culta vastasse.* Paulinus in natali Felicis II. *Quique colunt rigui felicia culta Galesi.* Claud. de bello Gild. n. 103. *Sufficerent Etrusca mihi, Campanaque culta.* * LINDENBR.

11. *Ex collaticia stipe Valerius.*] Quae hic strictim tanguntur, ea uberius narrant T. Livius lib. 2. Plutarch. in vita Valerii, Dionys. Halicarn. lib. 5. et 6. * Seneca ad Helviam matrem lib. de consolat. * cap. XII. Salvian. Mass. de provid. lib. 1. IDEM.

Subsidiis amicorum mariti.] Valerius Max. in lib. 4. cap. 4. non subsidiis amicorum Reguli, sed decreto Senatus alimenta coniugi eius ac liberis praebita esse scribit. Cui subscribit Dio in Fragmentis 44, quae nuper vulgavimus. ὁ γὰρ ῥηγοῦλος ἐν τοσαύτῃ πενίᾳ ἦν, ὥστε μήτε τὴν ἀρχὴν ῥαδίως ἐθελῆσαι δι' αὐτὴν ὑποστῆναι, καὶ τῇ γυναικὶ ταῖς τε παισὶν αὐτοῦ τὴν τροφὴν ἐκ τοῦ δημοσίου δίδοσθαι ψηφισθῆναι. Id est ad verbum: *Regulus enim tanta premebatur inopia, ut eius causa Magistratum suffragiis populi sibi delatum suscipere vix sustinuerit: utque coniugi eius ac liberis alimenta ex aerario decreta sint.* VALES. Cf. Perizon. Animadv. hist. p. 29. W.

Cum nobilitas florem adultae virginis, diuturnam absentiam.] In codice Regio et Editione Romana reperi, *diuturnum:* unde quis coniicere possit legendum esse: *Cum nobilitas florem adultae virginis diuturnum absentia pauperis erubesceret patris,* Et ita diuturnus flos erit, quem alii obsolescentem dicerent. Nolim tamen quidquam temere mutari, praesertim cum diuturna

absentia Cn. Scipionis iure dicatur, qui octo annis Proconsul bellum in Hispania gessit, teste Livio in lib. 25. Ceterum de hac liberalitate Senatus eleganter Valerius Max. lib. 4. cap. 4. et Zonaras ex Dione: mirumque est, id a Tito Livio praetermissum fuisse. VALES. Cf. Perizonii Animadv. hist. p. 83. Harles. et Gronov. Praef. p. XXXI. ubi contra Pricaeum disputat. W.

12. *interrogatus multa, et coactus mentiri,*] tot obtusus interrogantiunculis, ut, cum non habeas, quod statim respondeas, ut tamen respondeas, fingere plura cogaris. W.

Ut poeniteat ob haec bona.] Hic locus ex MSS. codicum auctoritate sic a nobis est restitutus: tantum emendavimus, *ob haec bona*, cum in MSS. et in Editione Romana legeretur, *ut haec bona.* VALESIUS. Ex quo quis non videt audacius certe *ob* fieri ex *ut*, quum propinquius sit ac proclivius *in haec bona?* GRONOV.

13. *Ut incognitus haerebis.*] Sic habet Editio Augustana a Mariangelo Accursio viro doctissimo emendata. In Editione Romana *haeredis* legebatur; unde Petrus Castellus emendaverat *haeres.* Nos lectionem Augustanae Editionis sequi maluimus, quippe quae et ad scriptum codicem propius accederet, et cum antecedenti oratione melius conveniret. * Neque aliter in codice Tolos. scriptum inveni. * In Regio exemplari tria haec vocabula omissa erant. Ceterum quod incognitum et repentinum iungit hic Marcellinus, videtur sumtum ex Cicerone in Bruto, c. 69. qui sic dicit: *Ignoti homines et repentini, Quaestoras celeriter facti sunt.* VALES.

Hortatore illo hesterno . . . numerando.] Ita primus hunc locum edidit Sig. Gelenius, vir exacti iudicii, cui uni plurimum debet noster Marcellinus. Neque aliter habuit Editio Romana, quae omnes lacunas scripti exemplaris fideliter exhibuerat. Sed Petrus Castellus sine ullo codice scripto, sola fretus non dicam couiectura, sed audacia, omnes lacunas explevit. Atque hunc quidem locum sic suppleverat: *Illo hesterno dies numerando.* IDEM. Exemplari Lindebrogiano adscriptum vidi [MS. *die numerando.* leg. *demirando.* Loisel.] GRON. Lacunulam fortasse expleveris, si legas *varia enumerando*; quod si mecum feceris, et verba recte ordinaveris, sensum habebis hunc: Qui heri, ut crebro reviseres, hortatus erat, dum varia enumerat, varias tricas nectit, affertque suspiciones, diutius hodie, qui sis, vel unde venias, ambigit. Alia tamen postea temporis medela aptior visa est, si scribas: *foenora numerando*, quod bene convenit *homini bene nummato* (de hoc enim sermo est. §. 12.) qui, cum totus occupatus sit in computandis sortibus atque usuris, quid praeterea agat, vel dicat, nescit ipse. W.

Per totidem defueris tempus.] Non dubitavi hanc scripturam hic restituere, quam praeter Florentinum codicem Regius quoque servavit. Existimo tamen quiddam adhuc deesse, *dierum* puta, aut *mensium.* Arguit enim superbiam et iniquitatem illorum Nobilium, quos cum adsiduo officio per triennium colueris, si forte triduo, aut trimestri spatio absis, prioris obsequii tui oblivio subit. Et sic tollitur barbarismus, qui vulgatam lectionem inquinat. VALES. An *tot dierum defueris tempus?* GRON.

Aetatem omnem frustra in stipite conteras submittenda.] *Alludit Marcellinus, ut opinor, ad haec Senecae in libro de brevitate vitae capite XIV: *Nemo horum annos tuos conteret.** Stipitem autem vocat hominem stupidum, et in quo nullus resideat sensus non magis, quam in stipite. Sic Terentius in Heautontimor. Actu 5. Sc. 1. v. 4.

— — in me quidvis harum rerum convenit,
Quae sunt dictae in stultum: caudex, stipes, asinus, plumbeus.

Et Cicero de Haruspicum responsis, Aelium quemdam Ligurem vocat stipitem. Claudianus quoque in Eutropium lib. 1. 126.

Et nihil exhausto caperent in stipite lucri. VALES.

Stipitem Valesius et cum eo Ernesti exponunt stupidum. Ammianus autem cum paullo ante Romanum illum *tumentem* nominaverit, equidem locum ita intellexerim: tempus operamque perdes, si rigidam prae fastu cervicem flectere et mollire coneris. W.

14. *Cum autem intervallata temporibus.*] Hoc loco MSS. codices omnes, et Editio Romana atque Augustana vocem interserunt hoc modo: *Cum autem commotus intervallata temporibus.* Unde non absurde quispiam legendum esse coniecerit: *Cum autem commodis intervallata temporibus.* VALES.

Distributio sollemnium sportularum] Exempla huius rei apud Symmach. LINDENBR. Cf. Plin. Epp. x, 117. W.

Exceptis iis quibus vicissitudo debetur.] Id est, praeter eos quibus vicem reddere oportet, cum ab iis aut convivio exceptus prior, aut sportula honoratus sis. Sic Marcellinus in lib. 16. c. 12. *Armatorumque millia triginta et quinque partim mercede, partim pacto vicissitudinis reddendae quaesita.* *Ambrosius, seu quis alius Auctor in caput XIII. Epistolae ad Romanos: *Comessationes* (inquit *sunt luxuriosa convivia, quae aut collatione omnium celebrantur, aut vicibus solent a contubernalibus exhiberi.** VALES.

digesto plene consilio] Cf. XXVIII, 4. 17. ubi de eadem re sermo est, aliquoties libratis sententiis. W.

Pro domibus excubat aurigarum] Claud. lib. 2. de laud. Stilic. 114.

— — vestibulis foribusque potentum excubat. LINDENBR.

Qui pro domibus excubat aurigarum.] Viles de plebe homines intelligit, qui totos dies in Circo perstabant, de equis circensibus, et de agitatoribus satagentes, ut scribit Marcellinus infra, ubi de plebis Romanae studiis agit. Quinetiam pro domibus aurigarum factionis eius quam fovebant, excubare erant soliti. Quod quidem in plebeiis hominibus mirum videri non debet, cum Caius Caligula prasinae factioni ita deditus fuisse dicatur a Suetonio, ut cenaret assidue in stabulo, et maneret. Marcellinus in lib. 28. 4. de iisdem: *Eisque templum, et habitaculum, et concio, et cubitorium, et spes omnis Circus est Maximus.* VALES.

qui pro domibus excubat aurigarum] Ex quo sub Imperatorum potestate coepit esse populus Romanus, rerum omnium securus nihil sibi deesse putavit, si panem haberet et Circenses. In his aurigandi inprimis studium ad insaniam usque processerat, et

in quatuor coloribus distinctas factiones abierant aurigae, quarum unaquaèque suos habuit fautores. W.

artem tesserariam profitentur.] Cf. et hic XXVIII, 4. 21. W.

secretiora quaedam] artes magicas. XXVI. 3. 3. secretiora legibus interdicta. W.

15. *inutiles*] „i. e. perniciosos, ἀλυσιτελεῖς. cf. Livius 6, 40. Nisi forte vocabulum ἀχρήσιμος expressum est. Vid. Salmas. ad Scrr. Hist. Aug. Tom. 1. p. 416." Sic *Ernest.* in Glossario. Hemsterhusius ad Luciani Timonem T. 1. p. 344. Bipont. malit *mutilos,* eorum enim, qui non integri corporis erant, ut ait Seneca, malum omen faciebat occursus. Non magis mihi tamen, fateor, persuasit, quam Abreschio ad Thucydidem p. 199. nec ipse multum tribuit huic emendationi vir olim egregius. W.

Eo quoque accedente, quod et nomenclatores.] In hoc loco emendando quid et quantum licentiae mihi sumserim, nolo dissimulare. Cum igitur in Regio codice et in Editione Romana scriptum esse vidissem: *Vitant e quoque accedente, quod et nomenculatores, etc.* unius literae adiectione locum sic sanavi. Ceterum id nomenclatorum officium fuisse docet Seneca in Epist. 19. *Habebis convivas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit.* Athenaeus lib. 2. p. 47. E. μετὰ ταῦτα κατεκλίθημεν ὡς ἤθελεν ἕκαστος, οὐ περιμείναντες ὀνομακλήτορα τὸν τῶν δείπνων ταξίαρχον. Neque vero solum digerebant eos, qui venturi essent ad cenam, sed etiam eos, qui sportulam accepturi essent; ut testatur Marcellinus verbis quae proxime sequuntur: *Mercede accepta lucris quosdam, et prandiis inserunt subditicios ignobiles et obscuros.* Lucra enim sunt sportulae quae in auro, aut argento dabantur. De hac autem nomenclatorum avaritia, qui infimis hominibus operam suam venditabant, loquitur Lucianus in dialogo περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων, (T. III. Bipont. p. 530.) his verbis: περιμένειν ὠθούμενον καὶ ἀποκλειόμενον· καὶ ἀναίσχυντον ἐνίοτε καὶ ὀχληρὸν δοκοῦντα ὑπὸ θυρωρῷ κακῶς συρίζοντι, ἢ ὀνομακλήτορι λιβυκῷ ταττόμενον, καὶ μισθὸν τελοῦντα τῆς μνήμης τοῦ ὀνόματος. [Hosce nomenclatores Suetonius in C. Caes. Caligula capite XXXIX. vocatores appellat, ut et Plinius in lib. XXXV. cap. X.] VALES.

16. *Subversasque silices sine periculi metu properanter.*] Vias Urbis intelligit quae silice stratae erant. Sic Iuvenalis in Satyra 6. 350.

Nec melior, pedibus silicem quae conterit atram.

Et Prudentius in lib. 1. contra Symmachum v. 583.

Quique terit silicem variis discursibus atram.

*Porro scribendum heic videtur, *properantes.** IDEM. Cf. XXVI, 3. §. 5. Liv. XLI, 27. XXIX, 37. W.

Equos velut publicos signatis, quod dicitur, calceis agitant.] Equos publicos vocat animalia cursus publici. Quia vero sine diplomatis cursum publicum usurpare non licebat, teste Capitolino in Pertinace, c. 1. et l. 2. de curiosis, et l. 3. Cod. de cursu publico; idcirco signati calcei dicebantur eorum, qui eiusmodi diplomata seu evectiones habebant, aut tractorias, aut angariales: tot enim nominibus dicuntur. Graeci συνθήματα appellant. Vetus Glossarium, *Evectio* σύνθημα. Item σύνθεμα *sigillum, evectio.* Iulianus Augustus in Epistola nondum edita ad Libanium Quaesto-

τῆσι: Ὡς ἄνησέ γε τὸ σύνθημα ἡμῶν μελλήσειν. ἀντὶ γὰρ τοῦ τρέμειν καὶ δεδιέναι φερόμενον ἐπὶ δημοσίας ἀπήνης, etc. Hieronymus quoque in Ep. ad Iulianum: *Iam dimisso synthemate equus publicus sternebatur.* VALES.

equos publicos vocant, qui per stationes erant dispositi, vel singuli, vel plures curribus iungendi; ut in promtu essent, si quando ex aulis principum mandata erant in provincias perferenda, vel ex his ad Imperatores nuntianda. Saepius huius cursus publici meminit Ammianus, cuius loca congesta vide in Ind. II. v. Cursus clabularis. W.

Familiarum agmina.] Contra hanc ambitionem graviter invehitur Chrysostomus in Homilia 40. in Epistolam priorem ad Corinthios: ubi divites illos qui servorum greges ubique circumducebant cum in foro tum in balneis, eleganter comparat venaliciariis et ovium venditoribus: lictores quoque eos habuisse scribit, qui scilicet turbam submoverent, et servorum aciem instruerent. τί δὲ καὶ παῖδας ῥαβδούχους ἔχεις, ὡς δούλοις κεχρημένος τοῖς ἐλευθέροις. Hi sunt, quos *praepositos urbanae familiae* Marcellinus noster infra appellat, et virgas manibus gestasse, sicuti Chrysostomus dicit.* VALES.

Ne Sannione quidem, ut ait Comicus] Terent. in Eunucho Act. IV. Scen. VII. v. 10. LINDENBR.

Quos imitatae matronae complures.] Huius loci emendatio codici Regio debetur, in quo prius quidem scriptum erat, *quos emitate,* prout Editio quoque Romana exhibet: sed eadem manu ita emendatum est, ut edidimus. Observavi autem in manuscriptis exemplaribus fere scribi *emitari* pro *imitari.* *In Ms. Tolosano plane scriptum est, *quos imitatae.** VALES. Sic iam divinavit Salmas. ad Scrr. H. A. T. I. p. 846. W.

Opertis capitibus et basternis.] Basternae enim matronales erant opertae, planeque similes earum quas hodie lecticas vocamus, ut docet vetus Epigramma:

Aurea matronas claudit basterna pudicas,
Quae radians patulum gestat utrimque latus,

*Auratas fuisse eiusmodi basternas testatur etiam Ioh. Chrysostomus in Homilia II. in Epistolam Pauli ad Romanos. αἱ δὲ ὄψεις τῶν ἡμιόνων, τῶν τὴν γυναῖκα φερουσῶν τὴν σὴν, πολλῷ καταλάμπονται χρυσίῳ, καὶ τὰ δέρματα, καὶ τὰ ξύλα τὰ τὴν στέγην ἐκείνην ὑφαίνοντα. Et Paulinus de matronis Rom. loquens, quae obviam Melaniae processerant, in Epistola x. *Auratis pilentis et carpentis, pluribus gemente Appia atque fulgente.** VALES.

Basternis] Glossar. Nomicum: Λεκτίκιον, βάστερνα, κράββατον, Martyrolog. Graecum de D. Eugenia: ἣν ἀναγινώσκουσα ἔνδον τοῦ βαστερνίου. Et: προσέταξε στῆναι τὸ βαστέρνιον. Hieronym. ad Eustoch. Aldhelm. de Virginit. LINDENBR. Basternae erant genus lecticae, ita tamen differunt, ut lecticae portarentur ab hominibus, basternae autem a iumentis, mannis, burdonibus, mulis, quorum unus antecedebat, alter sequebatur. Porro lecticae erant vel clausae, vel opertae, basternae semper clausae; illis et viri et feminae utebantur, his feminae solae. v. *Salmas.* ad Scriptt. Hist. Aug. T. I. p. 845. *Scheffer* de re vehiculari Lib. II. c. 6. p. 115. ff. *Alstorph* de lectis et lecticis p. 310. W.

17. *Praepositis urbanae familiae suspensae digerentibus.*] Sensus est, servos praepositos urbanae familiae, quae tunc suspensa est, et otiosa ab omni opere vacat, ordines curare. VALES. Urbana familia, opposita rusticanae, constabat servis artis cuiusdam honestioris peritis, vel literatis, quos *suspensos*, consuetis quotidianis laboribus abiectis ad deducendum dominum dominamve evocatos *praepositi*, liberti plerumque, tanquam designatores ordinant et suum cuique locum in pompa adsignant. W.

Digerentibus sollicite.] Sumtum videtur ex Senecae libro de Constantia c. 15. *Turbam venali fastidio digerentibus.** VALES.

Quos insignes faciunt virgae dextris aptatae] *Asterius Episcopus Amaseae in Homil. de oeconomo iniquitatis pag. 20. Τί δὲ τῆς τῶν ὑπαρχόντων ἀξίας ἡ σκηνή; τὸ ἀργύρεον ὄχημα, καὶ χαλαμὶς ἡ χρυσῆ. *Quid autem et quanti tota illa quam Praesides obtinent scena; argenteum vehiculum, et virga aurea?* Seneca de Tranquil. initio: *Placet honos fascesque, non purpura aut aureis virgis adductus* (ita lego: vulgo *adductum* male) *capessere, sed ut amicis propinquisque et omnibus civibus, omnibus deinde mortalibus paratior utiliorque sim.* Eaeque virgae in nummis antiquis in manibus magistratus apparent.* *In virga potestatem intelligi convenit, insigne enim potestatis est,* inquit Hilarius Episc. Pict. in Psal. 2. et 124. Unde Curopalates aurea virga decoratus ante pedes regios primus incedebat. Cassiodor. lib. 7. Var. 5. Vid. Petr. Fabri V. C. Agonisticon lib. 1. cap. 22. LINDENBR.

Multitudo spadonum coloris obluridi] Hunc sequioris sexus fastum multis reprehendit D. Chrysostom. cuius Homil. xx. in Paul. ad Ephes. v. haec verba sunt: ἡ γυνὴ χρυσοφορεῖ, καὶ ἐπὶ ζεύγους λευκῶν πρόεισι, περιφέρεται πανταχοῦ, οἰκετῶν ἀγέλας ἔχει, καὶ εὐνούχων ἑσμόν. Hieron. ad Eustoch. *Praecedit caveas basternarum ordo semivirorum, et rubentibus buccis cutis farta distenditur.* IDEM. Hoc hominum genus, in quod et alibi invehitur Ammianus, v. Ind. v. Eunuchus, ad lecticam dominae incedit *a senibus in pueros desinens*, ut seniores praecedant, iuniores sequantur. *obluridi*, quibus, ut vetulae ap. Horatium Epod. XVII, 22. *pelle lurida amicta ossa.* qui et alio *rugosorum* elogio eosdem ornat. Epod. v, 9. 13. — *agmina*. Libanius oratione parentali in Iulianum T. 1. Reisk. p. 565. numerum Eunuchorum maiorem fuisse ait, quam muscarum verno tempore greges circumvolantium. Plura de his hominibus, ut alios taceam, vide apud Gibbonum T. IV. p. 255. ss. et T. V. p. 284. ss. W.

Obluridi, dist. lin. compage deformes.] Sic habent codex Regius ac Florentinus, et Editio Romana. Sed Petrus Castellus, cum eam locutionem contra leges Grammaticae peccare existimaret, correxit: *obluridа, distortaque lin. compage deformis.* Exstitit postea Sigismundus Gelenius, qui Frobenianam curavit Editionem. Is audacter satis vocem addidit hoc modo: *coloris obluridi, distortaque lin. compage deformis.* Quod equidem institutum probare non possum, cum ea vox absit tum a codice Regio, tum ab Editione Romana. Quinetiam in Romana Editione legitur, *a senibus in pueros desinetis.* Unde suspicari quis possit legendum esse *desinentes.* Cuiusmodi locutio Marcellino est familiaris. VALES.

Mutilorum hominum agmina.] De hac matronarum ambitione loquitur Hieronymus in Epistola ad Furiam: *Noli in publicum subinde procedere, et spadonum exercitu praeeunte, viduarum circumferri libertate.* VALES.

Detestetur memoriam Semiramidis.] Incertum, Semiramis-ne prima evirari mares iusserit, an vero Persarum id iam olim institutum sit. Claudian. lib. I. in Eutrop. v. 339.

— — — *Seu prima Semiramis astu*
Assyriis mentita virum, ne vocis acutae
Mollities, levesque genae se prodere possent,
Hos sibi coniunxit similes: seu Persica ferro
Luxuries vetuit nasci lanuginis umbram.

Certe de Semiramide nil tale Diodorus Sicul. vel Trogus, sed tantum vestitu eam sexum mentitam asserunt: στολὴν ἐπραγματεύσατο, δι᾽ ἧς οὐκ ἦν διαγνῶναι τὸν περιβεβλημένον, πότερον ἀνήρ ἐστιν ἢ γυνή. Persis vero id numero multi sunt qui adtribuunt. Petron. Donat. Stephan. Cuius detestandi facinoris invectivam vide apud Suid. ex Cyrillo in voce σπαδόνες. LINDENBR.

Semiramidis Reginae, quae ten. mares castravit omnium prima.] Consentit quidem Claudianus in Eutropium, ut iampridem notavit Delrio. Sed Clearchus Solensis Aristotelis discipulus in lib. 4. de moribus gentium, praclarum hoc inventum Medis tribuit, teste Athenaeo in lib. 12. p. 514. D. Κλέαρχος δὲ ὁ Σολεὺς ἐν τετάρτῳ Βίων προειπὼν περὶ τῆς Μήδων τρυφῆς, καὶ ὅτι διὰ ταύτης πολλοὺς εὐνουχίσαιεν τῶν περικτιόνων. Mulieres vero castrare primi coeperunt Lydi, ut docet idem Athenaeus in libro cit. et Constantinus Manasses. Gyges enim Lydorum Rex primus puellas castrasse dicitur, ut iis adolescentibus diutius uteretur, quemadmodum scribit Xanthus Lydus in 2. rerum Lydicarum apud Suidam in Ξάνθος. At Graeci hanc foedam inhumanitatem semper detestati sunt. Argumento sit Periander Corinthius, qui cum Corcyrensibus infensus esset, Principum liberos ad Regem Lydorum Alyattem castrandos misit Sardes, ut narrat Herodotus lib. 3. c. 49. et Diogenes Laërtius l. 7. 2: quippe cum nullus esset in tota Graecia, nedum Corinthi Medicus, qui id facinus suscipere auderet. VALES. *Semiramidis.* Cui tamen fortasse fit iniuria. *Gesnerus* certe ad locum Claudiani a Lindenbrogio et Valesio excitatum, praeter Claudianum et Ammianum se non reperisse ait, qui hanc Semiramidi notam inureret. Nuper *Heerenius* in *Bibl. d. alten Literatur u. Kunst.* B. VI. inter inedita p. 18. aliquot paginarum scriptiunculam protulit e bibliotheca Escorialensi, schedisque Holstenii, ubi et haec evirationis inventio, et alia Semiramidi vulgo adscripta reginae cuidam *Lyttusae* tribuuntur. Auctor istius fragmenti ex Hellanico sua desumsit. Ceterum ipso Mose antiquiorem fuisse morem istum patet ex Deuteron. XXIII, 1. v. *Goguet Origine des Loix etc.* T. I. L. I. c. 3. versionis Hamberger. p. 365. et Beckmann Gesch. d. Erfindd. B. 5. St. 4. S. 472 et 476. W.

velut vim iniectans naturae — vias propagandae posteritatis ostendit.] Exquisitioribus verbis ornare sibi visus est Ammianus sententiam, quam brevius et simplicius ita poterat efferre: Vim inferens naturae, quae puerulis adeo semen ad propagandam aliquando subolem indidit. De voc. *crepundia* Ernestius conferri

iubet Clav. Ciceron. in h. v. it. Salmaf. ad Scrr. Hift. Aug. (Tom. II. p. 421. W.

18. *Vocali fono, perflabili tinnitu fidium.*] Sic reftitui ex fide codicum fcriptorum, Regii et Florentini: quibus Editio Rom. et Auguftana adftipulantur. Sed nondum mihi perfanatus locus videtur. Ac nifi me coniectura fallit, fic fcripferat Marcellinus: *Vocali fono ac perflabili, tinnituque fidium refultantes.* Eodem enim modo loquitur initio libri 30 (c. 1. §. 20.) *Et aedes pulfu nervorum, et articulato flatilique fonitu refultarent.* Quibus verbis duas Muficae fpecies complectitur, organicam et vocalem. Sed organica duplex eft: quarum altera in percuffione confiftit, altera in flatu. Organorum quippe alia funt ἔντατα καὶ καθαπτά, alia, ἐμπνευστά, quibus etiam hydraulica continentur, ut ait Athenaeus L. IV. p. 174. B—E. Omnia haec complexus eft Cicero in Orat. pro Sexto Rofcio Amerino c. 46. his verbis: *Ut quotidiano cantu vocum, et nervorum, et tibiarum tota vicinia perfonaret.* Nec fecus Marcellinus nofter in locis quos adduximus. Sed et Caffiodorus in libro de Mufica: *Symphonia,* inquit, *eft temperamentum fonitus gravis ad acutum, et acuti ad gravem, modulamen efficiens five in voce, five in percuffione, five in flatu.* Graeci perinde ὀργανικὴν καὶ ᾠδικὴν μοῦσαν diftinguunt, ut videre eft apud Dionyfium Halic. in libro de compofitione vocabulorum, (T. V. p. 57. Reiske) et nominatim apud Auctores, qui de Mufica fcripferunt Graece, Gaudentium, Ariftidem, et ceteros: apud quos nihil frequentius occurrit quam haec λέξεως καὶ κρούσεως diftinctio, id eft vocalis et organicae Muficae: ac feorfum utrique proprias notas adfignant, quarum fuperiores quidem vocalem, inferiores organicam metiebantur: in ufum, ut equidem iudico, auloedorum, citharoedorum, eorumque qui ad lyram canebant. VALES.

organa hydraulica.] Haec iam ante Neronem in ufu fuiffe difcimus ex Suetonio c. 41. qui eiusmodi novi generis inftrumenta monftraffe Romae Imperatorem narrat. cf *Spanhem.* ad Iulian. p. 118. inprimis vero *Wernsdorf* ad poëtas minores T. II. p. 400. ff. W.

19. *Cum peregrini ob formidatam haud ita dudum alim. inopiam.*] Sic Octavianus Auguftus magna quondam fterilitate ac difficili remedio omnes peregrinos, exceptis medicis et praeceptoribus, Urbe expulit; ut ait Suetonius c. 42. Cuius exemplum fecuti deinceps Romani, crebro id ufurpaverunt, adeo ut urbs aeterna hanc ob caufam male audiret. *Teftantur id Symmachus in lib. II. Epift. VIII. et Ambrofius in lib. III. de Officiis, cap. VII. ubi in eam Romanorum confuetudinem graviter invehitur.* Libanius in Antiochico (T. I. p. 329. Reiske) de fecunditate agri Antiocheni loquens fic ait: οὕτω τῇ τε γῇ πρέπων ὄχλος ὁ παρ' ἡμῖν, τῷ τε ὄχλῳ τῆς γῆς ἡ φύσις. δι' ἣν οὐδεπώποτε τὸν ξένιον ἠναγκάσθημεν ἀδικῆσαι Δία διὰ τῆς περὶ τοὺς ξένους ὠμότητος· καίτοι παράδειγμα τῆς Ῥώμης ἔχοντες, ἣ τὴν τῶν ἀναγκαίων σπάνιν, ἡνίκα ἂν τοῦτο συμβαίνῃ, τῇ τῶν ξένων ἐλάσει πρὸς ἀφθονίαν μεθίστησι. Id eft: *Ita et agro conveniens incolarum multitudo apud nos eft, et multitudini incolarum bonitas agri refpondet: cuius ope numquam coacti fumus faevitia in peregrinos Iovem hofpitalem offendere: tametfi nobis exemplum fuppeteret urbis Romae, quae quoties inopia premitur annonae, peregrinorum expulfione huic malo mederi folet.* Themiftius quoque in Orat. 6.

ubi Theodosium Imperatorem Orientis ab annonae sollicitudine commendat, οὐκοῦν, inquit, δεῖ ἡμῖν ξενηλασίας συνεχοῦς καθάπερ τῇ μητροπόλει, φαρμάκου τῆς ἐνδείας χαλεπωτέρου. Id est: *Quare nihil nobis continua ac prope assidua peregrinorum expulsione opus est perinde ac Origini nostrae: quod quidem omni penuria atrocius remedium est.* Quibus verbis Romam innuit, quam μητρόπολιν quoque appellat in Orat. 4. *Eumdem Romanorum morem perstringit Libanius in lib. IV. Epistola 268. ad Rufinum Comitem Orientis, qui ob annonae penuriam decreverat, ut peregrini Antiochia pellerentur. τὰ δ᾽ οὐ περὶ τὸν σῖτον σοῦ μὲν καὶ ταῦτα ἄξια τῆς ῥώμης τετόλμηται.* Ceterum peregrinos aliter sumit Marcellinus, quam in dicto loco Suetonius. Apud Suetonium enim, et illius aevi Scriptores, peregrini opponuntur civibus Romanis. Post legem autem illam Caracallae, qua omnibus in orbe Rom. agentibus civitas data est, peregrini Romae dicti sunt, qui non essent oriundi ex urbe Roma. VALES.

Peregrini ob formidatam haud ita dudum alimentorum inopiam pellerentur ab urbe.] Non novum id Romae, et quod Augustum etiam fecisse, cum gravior Urbem annona flagellaret, scribit Sueton. Octav. 42. Orosius lib. 7. cap. 3. C. Papius quoque Tribunus pl. lege lata peregrinos urbe expulerat, sed alia de caussa: ἐπειδὴ ἐπεπόλαζον, καὶ οὐκ ἐδόκουν ἐπιτήδειοι σφίσιν εἶναι συνοικεῖν. Dio Cass. lib. XXXVII. 9. LINDENBR.

sine ulla respiratione] uti erant, ita ut sarcinulas vix possent colligere. W.

Tria millia saltatricum ne interpellata quidem.] Quae scilicet veterum fabularum exitus in scenis saltantes imitarentur, ut loquitur Iul. Firmic. lib. 6. Quippe sat non fuit corruptis severioribus P. R. moribus inter privatos parietes hanc artem continuasse: sed eo quoque luxuriarum ventum, ut parum putarent commode mimum egisse, ni saltationum etiam obscenis gestibus oculi inquinarentur. Cuius moris praecipui auctores tempore Augusti fuere Pylades et Bathyllus. Zosim. lib. 1. c. 6. ἡ γὰρ παντόμιμος ὄρχησις ἐν ἐκείνοις εἰσήχθη τοῖς χρόνοις, οὔπω πρότερον οὖσα, Πυλάδου καὶ Βαθύλλου πρώτων αὐτὴν μετελθόντων. Quos mox secuti Mnester, Paris, Phabaton, Caramallus, multos invenere discipulos. Seneca Natural. Quaestion. lib. VII. 32. 1. *Stat per successores Pyladis et Bathylli domus. Harum artium multi sunt discipuli, multique doctores, privatim urbe tota sonat pulpitum.* Et quidem quanto quisque formosior, tanto pensiore cura huic studio incumbebat, qui magis saltando placeret. Inscriptio vetus, in Transilvania: DIS MANIBUS. MEMORIAE C. REGULI MORIBUS DECORE NATALIBUS D. D. HYACINTHO VEL NARCISSO COMPARANDI. QUI VIXIT AN. XII. M. III. TER IN PUBLICO. SPECTANT. S. P. Q. TRAIANEN. QUATER IN CURIA SPECTANTE IMP. M. ANTONINI PROCOS. SALTAVIT. CANTAVIT. IOCIS OMNES OBLECTAVIT. CUNCTIS PLACUIT. FELIX REGULUS PATER INFELIX ANIMAE INNOCENTISSIMAE. L. M. L. D. Cui consentiunt alia monumenta Neapoli, Romae, Antipoli reperta. Denique in tantum excreverat numerus saltatorum, ut remedium malo quaerentes viri sanctiores infamiae metu impetum eius frangere conati sint, l. 24. ff. ad L. Iul. de adult. Sed verum hic quod P. Syrus ait: *Aegre reprehendas, quod sinis consuescere:* eoque ventum, ut remanerent saltatores, exsularent philosophi. LINDENBR.

Cum choris totidemque remanerent magistris.] Choros intelligo, qui saltatricibus, seu pantomimis praecinebant, de quibus praeter Hieronymum in Chronico loquitur et Libanius in Orat. adversus Tisamenum initio (T. II. p. 240. Reiske): ἀπολλύνας δὲ ταχέως εἰς ὀρχηστὰς, καὶ μακαρίσας αὐτούς τε καὶ ὅσοι περὶ αὐτοὺς, ἥδιστα μὲν ἂν ἡγεμὼν ἐγένετο τοῦ χοροῦ· τούτου δὲ πολλοῖς εἰργόμενος αἰτιάμασι, δι᾽ ᾀσμάτων, ἃ ποιῶν παρεῖχεν αὐτοῖς, ἦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Quibus in verbis ἡγεμὼν τοῦ χοροῦ is est, qui Magister chori dicitur in hoc Marcellini nostro loco, et a Philargyro in Eclogam 6. Virgilii. Apud Philonem de vita contemplativa ἡγεμὼν καὶ ἔξαρχος vocatur. Hi Magistri in medio chori stantes complosione pedum ac strepitu cymbalorum, aut manus percussione modos dabant: unde et Mesochori sunt dicti. Philo in lib. de mercede meretricis, ὢν ἐν μέσῳ καθάπερ ἡγεμὼν χοροστατοῦσα. De cymbalorum strepitu locus est elegans apud Arrianum in Indicis (c. 49. p. 79. Schmieder.) εἶδον δὲ ἔγωγε καὶ κυμβαλίζοντα ἤδη ἐλέφαντα, καὶ ἄλλους ὀρχεομένους· κυμβάλοιν τῷ κυμβαλίζοντι πρὸς τοῖν σκελοῖν τοῖσιν ἔμπροσθεν προσηρτημένοιν, καὶ πρὸς τῇ προβοσκίδι ἄλλο κύμβαλον. ὁ δὲ ἐν μέρει τῇ προβοσκίδι ἔκρουε τὸ κύμβαλον ἐν ῥυθμῷ πρὸς ἑκατέροιν τοῖν σκελοῖν. οἱ δὲ ὀρχεόμενοι ἐν κύκλῳ τε ἐχόρευον ἐν ῥυθμῷ, καθότι ὁ κυμβαλίζων σφίσιν ὑφηγέετο. Id est: *Vidi ego aliquando elephantum cymbalum pulsantem aliis saltantibus, duobus cymbalis ad anteriora crura, alio ad proboscidem appenso. Ipse alternatim proboscide cymbalum in numerum ad utrumque crus pulsabat: reliqui circumstantes choreas ducebant, ac procedebant in numerum, prout ille cymbalo praeibat.* Ut plurimum tamen ferream regulam habebant Mesochori ex crepidis prominentem, qua et chori cantum, et Pantomimi ipsius gestum ac saltationem regebant, quemadmodum docet Libanius in Orat. pro saltatoribus adversus Aristidem (T. III. p. 385. Reiske), ubi inter cetera sic ait: κτύπου δεῖ τοῖς ὀρχησταῖς, ὦ δαιμόνιε, μείζονος, ὃς τά τε τοῦ χοροῦ διοικήσεται πρὸς τὴν χορείαν, καὶ τοῖς ὀρχησταῖς συμβαλεῖ πρὸς εὐρυθμίαν· οὗτος δὲ ἀπὸ ψιλοῦ τοῦ ποδὸς οὐκ ἂν ἀποχρῶν εἴη. δεῖ δὴ τινα κανόνα σιδηροῦν ἀπὸ τῆς βλαύτης ὡρμώμενον ἀρκοῦσαν ἠχὴν ἐργάσασθαι. Ceterum saltante Pantomimo pauci chori canticis attendebant, nec nisi pastores, nautae, eiusque farinae homines: unius Pantomimi schemata ac gestus conspiciebantur: quem quidem ita moderari gestum oportebat, ut simul cum chori cantico procederet, simul inciperet, simulque desineret: quod συγκαταλύειν τῷ ᾄσματι dicit Libanius in Orat. citata. VALES.

20. *Et licet feminas multas spectare cirratas, quibus, si nupsissent, per aetatem ter iam nixus poterat suppetere liberorum.*] Ridiculum est dicere, plurimas tum Romae fuisse saltatrices, virgines grandes ad tria millia, quae si nupsissent, per aetatem iam trinos liberos singulae domi habere potuissent: quasi eiusdem omnes aetatis, parium omnes essent in concipiendo, et in perferendo enitendoque partu virium: aut quasi etiam aetate ac viribus pares, etiam eodem (si placet) nuptas tempore, eumdem quoque singulas ac universas numerum liberorum, nec plus aut minus trinis necessario parere, aut apud se habere oporteret. Praeterea *nixum liberorum* pro liberis quis umquam dixit? *Nixus* est conatus et labor parturientis. Et post partum quidem conatus ille, vel labor aut nixus conquiescit evanescitque, nec de eo quidquam superest: superest autem aut *suppetit* tantum infans,

quem mulier enixa est. Si igitur emendandum Ammianum existimo: *Quibus, si nupsissent, per aetatem iam nidus poterat suppetere liberorum:* sublato *ter,* quod ex ultima syllaba praecedentis vocabuli *aetatem* inepta repetitione ortum est, et nomine *nixus* in *nidus* unius litterae mutatione converso. Sensus est, hasce fatatrices virágines, si mature nupsissent, per aetatem domi iam habituras fuisse multitudinem parvulorum liberorum, quam, metaphora ducta ab avibus, *nidum liberorum* Ammianus vocat. Sic Plinius in capite III. libri XXXV. quam *liberorum turbam* dixit, mox *nidum sobolis* appellat his verbis: *Quorum vero clypeos in sacro, vel publico privatim dicare primus instituit Appius Claudius. Decora res, utique si liberorum turbam parvulis imaginibus seu nidum aliquem sobolis pariter ostendunt: quales clypeos nemo non gaudens favensque adspicit.* Iuvenalis in Sat. V. v. 150. imitatus Virgilium, qui garrulas aviculas in nido cubantes, *nidos loquaces* dixerat, tres infantes *nidum loquacem* nuncupat.

Sed tua nunc Mycale pariat licet, et pueros tres
In gremium patris fundat simul: ipse loquaci
Gaudebit nido. VALES. Non tamen nec in his locis, nec in aliis, quae collegit Nic. Heinsius ad Claudiani praefationem de III. Consulatu Honorii, nidus notat multitudinem, nec notare potest, ut cuilibet facile patet. Neque declamatio, quae ab viro doctissimo adversus vulgatam lectionem instituitur, iusta est. Dicit vero Ammianus *nixus liberorum* pro puerperiis legitimis, eoque determinare videtur in numero ternario, respiciens ad ius trium liberorum, de quo multi multa, et praecipue nummus Aelii Caesaris et Antonini Pii apud Angelonium. GRON. Ter potuerat esse puerpera. Contra Valesium, qui *nixus* mutare voluerat in *nidos,* recte disputat Gronovius, in eo tamen nimis doctus, quod ad ius trium liberorum respici putat, de quo Ammianus h. l. non cogitavit. W.

Feminas spectare cirratas.] *Cirri* sunt cincinni et crines oblongiores, proprii puerorum et virginum. Gloss. Μαλλὸς παιδίου καὶ ἀθλητοῦ, *Cirrus.* *Veget. de mulomed. 51. de articulis: *Resecandi sunt cirri.* 94. Tertull. de virgin. veland. cap. 10. *Cirros Germanorum.** In lib. Notar. *Cirrus, Cirritus, Cirritudo.* Iuvenal. XIII, 165. — *madido torquentem cornua cirro.* Aldhelm. de Virginit. *Formosam vultus venustatem non stibio confectam, vel calamistro cirris crispantibus adeptam, sed ingenitam.* Inde cirratae puellae, et pueri cirrati apud Persium et D. Ambros. LINDENBROG.

21. *Homerici lotophagi.*] Homer. Iliad. x. Odyss. IX, 94.

— — ὅστις λωτοῖο φάγοι μελιηδέα καρπὸν,
Οὐκ ἔτ' ἀπαγγεῖλαι πάλιν ἤθελεν, οὐδὲ νέεσθαι,
Ἀλλ' αὐτοῦ βούλοντο μετ' ἀνδράσι λωτοφάγοισι
Λωτὸν ἐρεπτόμενοι μενέμεν, νόστου τε λαθέσθαι. LINDENBR.

Lotus arbor (non confundenda illa cum Loto, planta Aegyptiaca) est *Rhamnus Lotus* Linnaei. Etiamnum baccis eius in regionibus illis pro cibis utuntur, vinumque inde vel mulsum conficiunt, quod tamen nonnisi aliquot dierum est. Lotophagi sedem habuerunt ad mediam Tripoleos oram. v. *Heeren Ideen über die Politik, den Verkehr u. den Handel der vornehmsten Völker d. alten Welt.* Th. I. S. 64. W.

Pedibus

Pedibus pavimenta tergentes.] Restitui scripturam veterum librorum, quam Editio quoque Romana ac Frobeniana confirmant. Primus Mariangelus Accursius *terentes* ediderat vitiose: tergere enim pavimentum saltantes proprie dicuntur, quod prae nimia corporis agilitate vix tangunt, nedum terunt. Pavimentum autem Scenae hic intelligi clarum est, quae tessellato opere sternebatur. * Glossae veteres, *πεύλπιτον*, pulpitum, pavimentum.* VALES.

Iactari volubilibus gyris.] In codice Regio reperi *volvetur cyris;* neque secus in Editione Rom. nisi quod *tyris* in ea legitur. Vulgata lectio est ex emendatione P. Castelli, quam equidem non damno. Malim tamen legere: *Iactari volucribus gyris.* IDEM. Gronov. in Praef. p. XXV. mavult *velocriter.* W.

22. * *Vile esse quidquid extra Urbis pomoerium nascitur, aestimant.*] Idem dicit Themistius pag. 129 * VALES.

Praeter orbos et caelibes: neque credi potest.] Petron. Arbit. p. 151. ed. Frf. 1621. 8. *In hac urbe nemo liberos tollit. Quia quisquis suos habet heredes, nec ad cenas, nec ad spectacula admittitur, sed omnibus prohibetur commodis, inter ignominiosos latitat. Qui vero nec uxores umquam duxerunt, nec proximas necessitudines habent, ad summos honores perveniunt.* De orbis exstat locus apud Tacit. in Dialogo de orat. c. 6. * Tertull. de Patient. cap. ult. *Aucupandis orbitatibus omnem coacti obsequii laborem mentitis adfectionibus tolerat.* Horat. in Satyr. II, 5. ubi Ulyss. et Tiresias colloquuntur. Seneca de Consolat. ad Marciam cap. 19. * LINDENBR.

23. *adminiculum sospitale*] remedium adversus morbos. Sic sospitales aquae XVIII, 9. 2. sospitalis temperies coeli XXIII, 6. 46. W.

24. *Ubi aurum dextris manibus cavatis offertur.*] Sportulam nuptialem intelligit. Plin. libr. X. Epistol. CXVII. *Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicant, solent totam bulen, atque etiam e plebe non exiguum numerum vocare, binosque denarios vel singulos dare.* Vide Apul. Apolog. Symmach. lib. 3. Epist. 24. lib. 4. Epist. 55. LINDENBR.

25. *Velabris umbraculorum theatralium.*] Apud Valerium Maximum II, 4. 6., ex quo haec desumta sunt, legitur *velorum umbraculis.* magis Latine. Ceterum de his theatralibus velis loquitur Propertius lib. 4. Elegia 1.

Nec sinuosa cavo pendebant vela theatro,
Pulpita sollemnes non oluere crocos.

Quod distichon imitatus videtur Ovidius in Arte amandi lib. 1.

Tum neque marmoreo pendebant vela theatro,
Nec fuerant liquido pulpita rubra croco.

Plura de his velis notavit Lipsius in lib. de Amphitheatro cap. 17. VALES. Melius inverse Val. Max. loco a Valesio laudato. Velabra ista praetendebantur amphitheatris ad ictus solis defendendos. Carbasis constitisse dicuntur, ad quae explicanda et revolvenda nautis utebantur. In ambitu superiori amphitheatri Ti-

tiani, conspiciuntur etiamnum foramina, ad hunc usum sine dubio destinata. W.

Catulus in aedilitate.] Valer. Maxim. lib. 2. cap. 4. *Religionem ludorum crescentibus opibus secuta lautitia est: eius instinctu Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam, primus spectantium consessum velorum umbraculis texit.* De Campana luxuria idem Valer. lib. 9. cap. 1. LINDENBR.

Catulus in aedilitate sua.] Valerius Maximus id a Q. Catulo in aedilitate factum esse non dicit. Itaque id de suo admensus est noster Marcellinus: in quo vereor ne eum ratio fugerit. Plinius enim lib. 19. initio Catulum scribit primum omnium velis texisse theatrum, cum Capitolium dedicaret. Dedicavit autem Capitolium Catulus Q. Metello et Q. Hortensio Coss. Olympiadis 177. anno ultimo, ut scribit Cassiodorus in Chronico, et Phlegon in Olympiadum fragmento apud Photium: quod confirmat Cicero in Verrem de signis c. 31., quam orationem habuit Pompeio et Crasso Coss. sub anni finem, cum Metellus et Hortensius iam Consules designati essent. *Hoc loco*, inquit, *Q. Catule, te appello: tuus est enim honos in illo templo, Senatus populique R. beneficio: tui nominis aeterna memoria simul cum templo illo consecratur, etc.* Quibus verbis satis innuit Cicero nondum eo tempore quo agebat, Capitolium dedicatum fuisse: quod sequentibus demum Coss. ut dixi, a Catulo dedicatum est. At eo anno Catulus et Consularis erat, et Censorius, nedum Aedilis: immo et Princeps civitatis, ut scribit Valerius Max. lib. 6. cap. 9. Agellius lib. 2. cap. 10. hunc Catulum Curatorem Capitolii reficiundi nominat. VALES. Gellio dicitur *curator restituendi Capitolii.* At verbum reficere in eo usurpat Suetonius Iulio 15. *de refectione Capitolii.* GRON.

In aedilitate.] Nempe cum Capitolium dedicaret. Plin. lib. 19. cap. 1. IDEM.

* *Pugnaciter aleis certans.*] Vide Chrysostomum in Homilia XV. ad populum Antiochensem pag. 197. et in Homilia VI. in Genesim sub finem. * VALES.

turpi sono fragosis naribus introrsum reducto spiritu concrepantes.] Aliis verbis: auribus molesto sono reductum paullatim spiritum per nares cum impetu (fragosam orationem leni opponit Quintilianus IX, 4.) stridentem, acutum emittunt. W.

* *Sole fatiscunt vel pluviis.*] Quanto ardore ad spectacula populus conveniret, illud vel maxime indicio est, quod totos dies nudo capite in Circo vel in Theatro perstabat, Solis aestum aut imbrem excipiens. Quippe haec spectaculorum lex erat, ut spectatores nudis capitibus essent; quemadmodum scribit Basilius in Homilia VI. in Hexameron: Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν πανηγυρικῶν θεσμῶν ἄν τις κατίδοι, οἳ τοὺς συγκαθεζομένους εἰς τὸ στάδιον γυμνῇ καθῆσθαι τῇ κεφαλῇ διαγορεύουσιν. Idem frequenter inculcat Chrysostomus, ut auditores suos ad audiendum excitet. Sic in Homilia IV. de verbis Esaiae pag. 871. οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἐν θεάτρῳ καθημένους, πῶς ἱδρῶσι, καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ἀκτῖνα δέχονται, ἵνα γένωνται θανάτου αἰχμάλωτοι, ἵνα πόρνης δοῦλοι. Et in oratione III. adversus Iudaeos, de Olympiis quae Antiochiae celebrabantur, tomo I. p. 485. Καὶ γὰρ ἄτοπον, ἐν Ὀλυμπιακοῖς μὲν καθημένους θεάτροις ἐκ μέσων νυκτῶν εἰς μεσημβρίαν μέσην καρτερεῖν ἀναμένον-

τας ἰδεῖν, εἰς τίνα ὁ στέφανος περιστήσεται, καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ θερμὴν δέχεσθαι τὴν ἀκτῖνα Et hoc quidem in gymnicis dumtaxat et sacris certaminibus statutum ac usitatum fuisse, indicare videntur ipsi ambo Basilius et Chrysostomus. Sed tamen idem de Circensibus ac de ceteris theatralibus scribit Chrysostomus in Homilia VI. in Genesim, et in Homilia IV. de Anna, non procul ab initio. *

[Sed quomodo plebs Romana in spectaculis *sole fatiscere vel pluviis* potuit, si (ut docet ibidem ipsemet Ammianus) etiamtum vela Romae in usu erant, quibus adductis solis ardor refringebatur, ne apertis capitibus spectatorum noceret? An soli Senatores, soli optimates et divites Romae sub velis et in umbra spectabant, plebe exclusa, et radiis solis ac imbribus exposita? Caesareae quidem Cappadociae, et Antiochiae, atque etiam Constantinopoli vela theatralia usui fuisse non puto: ita ut Basilius et Chrysostomus iure scribere potuerint, his in urbibus spectatores sedentes usque ad meridiem nudis capitibus radios solis excipere consuevisse.] VALES. *Sole fatiscunt vel pluvia,* ad lassitudinem usque perdurantes sub dio, soli et pluviis expositi, cum nudis capitibus spectaculis interesse ex lege theatrali deberent. Vitio verterat Valesius Ammiano, quod velabrorum paullo ante memoratorum immemor fuisset, quem tamen Ernesti in Gloss. v. Fatiscere ita defendit, ut non de ipsis ludis circensibus dicat locum explicandum esse, sed tantum de praeparationibus et exercitationibus in curuli certamine, quae ante sollemnes concertationes susceptae sint, ita ut fere idem h. l. dicere voluerit Ammianus, quod supra in hoc capite per vocem *excubare* extulerat. W.

per minutias] ad minutias usque. W.

Equorumque praecipua vel delicta scrutantes.] Sic inf. lib. 30. 7. *Intra probra medium et praecipua.* Lib. 21. 16. *Praecipua prima conveniet expediri.* Multo autem aliter in retro Editionibus, ut in Collectaneis variar. lectionum notatum. LINDENBR.

26. **Et est admodum mirum, videre plebem.*] Quae hoc loco graviter ab Ammiano de insano Circensium ludorum populi studio narrantur, cum iis graphice conveniunt, quae Tertull. eandem in rem narrat, de Spectaculis cap. 16. *Aspice populum ad id spectaculum cum furore venientem.* IDEM.

cum dimicationum curulium eventu pendentem.] Mire dictum pro suspensum et anxie exspectantem, quem curule quodque certamen eventum habiturum sit. W.

CAPUT VII.

1. *Latius iam dissimulata licentia.*] Facilius sensum intelligas quam verba. Immo verba sensum plane subvertunt: quid enim sibi volunt haec? *dissimulata licentia.* Omnino *disseminata* voluit dicere. VALES. Sic reposui, suadentibus Valesio, Grutero et Boxhornio, nec invito Gronovio, quem vide in Praef. p. XXII. W.

2. *Antiochensis ordinis vertices.*] Ut Romae et Constantinopoli erat album Senatorium, in quo Senatorum omnium erant nomina perscripta, ita et in civitatibus reliquis erat album Decurionum, cuius mentio fit apud Iulianum in Misopogone, et in Iure crebezrime. Qui Primores erant in hoc albo, ii *ordinis vertices* dicuntur hoc loco. Procopius in Anecdotis sub finem: Ἀνατόλιός τις ἦν ἐν Ἀσκαλωνιτῶν λευκώματι τὰ πρωτεῖα ἔχων. Id est: *Anatolius erat quidam inter Primores curiae Ascalonitarum.* Hos *primarios curiarum* vocat lex 39. Cod. Theod. de Decurionibus, his verbis: *Tam primarios curiarum, quam hos qui Magistratus gerunt atque gesserunt, sinceritas tua incitare debebit.* Vide titulum in Pandectis de albo scribendo. * Chrysostomus in Homilia XXXVIII. in Epistolam priorem ad Corinthios, τοὺς τὰ πρῶτα πολιτευομένους appellat. * VALES. Vid. Misc. Obss. Bat. T. 9. p. 301. 307. W.

Antiochensis ordinis vertices.] Ita ex Ms. vulgo, *denique Antiochiae ordinis verendi duces.* Confirmant ipsissima Ammiani verba nostram emendationem. Sic enim infr. *honorum vertices* 15, 3. 3., et *principiorum vertices* 15, 5. 16. Historiam tangit Hieronym. in Chron. *Nonnulli Nobilium Antiochiae a Gallo interfecti.* LINDENBR.

sub uno elogio] una sententia condemnatoria, formula letali, supra c. 1. 3. proloquio XXIX, 1. 38. — *celebrari vilitatem intempestivam urgenti*, h. e. (si lectio tamen sana) ut edicto pretia rerum minuerent, quod intempestive factum caritatem annonae augere magis, quam minuere solet, vel, ut ipsius Ammiani verbis utar: *vilitas nonnunquam secus, quam convenit, ordinata, inopiam gignere solet et famem* XXII, 14. 1., quem locum omnino conferas velim. v. et Casaubonum ad Scriptt. H. A. T. 1. p. 512. et 914. Fortasse autem scripserat Ammianus *celerari*, quod librarii alicuius stupor mutavit in *celebrari*, uti *celeber* rursus pro *celeri* obtrusus est Ammiano XXI, 13. 6. — *gravius rationabili*, quam ipsi aequum videretur. W.

Et perissent ad unum, etc.] De hac Galli Caesaris crudelitate intelligendus est Libanius in Orat. de vita sua, T. 1. Reisk. p. 68. cum ait: ζάλη τις κατειλήφει τὸ κοινὸν, ὀργὴ βασιλέως εἰς φόνον προελθοῦσα· καὶ οἱ μὲν ἔκειντο, τοὺς δὲ ὡς κτείνοιεν ἔδησεν, ἅπαντας ἀγαθούς. Inter quos et magistrum suum fuisse dicit: quem qua arte ex Galli manibus servaverit, ibidem docet. VALES.

3. *Vetitis certaminibus pugilum.*] Lipsius lib. 1. Saturnalium cap. 12. haec verba de gladiatoribus accepit, quorum cruenta spectacula lege Constantini Magni vetita fuerant. Equidem gladiatores πύκτας dici et πυκτεύειν libens concesserim, quippe cum et Artemidori locus ille quem indicat Lipsius, id probet; et alter eiusdem Auctoris in lib. 5. cap. 59. ἀπεγράψατο εἰς μονομαχίαν, καὶ πολλοῖς ἔτεσιν ἐπύκτευσεν ἀπότομον πυγμήν. et Eusebius lib. 8. Hist. cap. 17. et 18. Sed tamen gladiatores Latine pugiles dici, vix in animum meum inducam. Nec quidquam obstat, quominus hic locus intelligatur de pugilibus qui caestibus dimicabant. Nam cruenta huiusmodi pugilum fuisse certamina, satis constat ex Poëtis: apud quos victus, semper male mulcatus et cruentus abit ex certamine. IDEM.

Vetitis certaminibus pugilum.] Non sine ratione vetita certamina vocat τοῦ μονομάχων: quippe quae Constantinus Imp. sustulerat. Euseb. et Sozom. in Hister. Eccles. L. I. C. Theodos. de gladiator. quae nunc unica est in C. Iustin. eod. Tit. Cui tamen legi patientiam populus haud praebuit; tanta insania ferebatur invicem se conficientes spectare gladiatores. Quare insecuti Impp. Constantius, Iulianus, Arcad. et Honor. ut tam cruenta spectacula penitus abolerentur, sub comminatione maioris poenae eadem interdicere necessum habuere, l. 2. 3. C. Theod. de gladiatorib. LINDENBR.

4. *Insidias ei latenter obtendi.*] Codex Regius habet, *insidias in eum latenter obtendi.* In Editione Rom. *ein latenter obtendi.* Ceterum hanc historiam fusius enarratam apud Zonaram unum reperi. Is in gestis Constantii scribit, Magnentium post Mursense praelium rebus iam fere desperatis quemdam ex familiaribus clam misisse, qui Gallum Caesarem Antiochiae interficeret: eo consilio, ut Constantium variis curis distineret, et ad Orientis tutelam averteret. Miles igitur cui caedes Galli mandata fuerat, quo occultior esset, apud anum quamdam divertit iuxta fluvium Orontem. Iamque structis insidiis, ac multis militibus ad societatem adiunctis, vesperi inter coenam cum quibusdam consciis de ea re apertius loqui coepit coram hospita anu, quam ob senium facile contemnebant. Sed illa perceptis omnibus, cum hospitem vino gravem obdormisse sensisset, clam tugurio egressa urbem petit, remque omnem Caesari aperit. Missi ilico milites Magnentianum illum corripiunt: atque ille tormentis admotis insidias confessus est: de confesso et consciis omnibus supplicium sumtum. Haec Zonaras. VALES.

5. *Affore iam sperabatur.*] Pluries hoc significatu utitur Ammian. τῷ *sperare:* *XVI, 12. XXVIII, 1. XXX, 5. cet. Vid. Tertull. p. 317. n. 11. et de Poenit. c. 12. *Idem sibi de die sperent.** Firmic. lib. VIII. *Imminentium culminum speret ruinas ac metuat.* Panegyr. Constantino dictus: *Quid aliud illum sperasse credendum est, qui iam ante biduum palatio emigraverat?* Vetus Ms. Scholiast. Lucan. lib. IV. *Sperare salutem. Proprie dixit sperare: speramus enim bona. Sic ipse alibi: -- Liceat sperare timenti. Virgil. autem improprie dixit: Si potuit tantum sperare dolorem.* LINDENBR. *Sperare*, uti Graecorum ἐλπίζειν, in malam aeque ac bonam sumitur partem; ergo h. l. timebatur, uti saepius apud Nostrum, et melioris notae scriptores. Cf. Davisius ad Ciceronis Academ. II, 1. p. 69. Rath. W.

Localibus subinde medetur aerumnis.] Locales aerumnas dixit, ut Orosius *locales miserias*, lib. 1. cap. 2. * Tertull. Apolog. cap. 20. *Fames et lues, et locales quaeque clades, et frequentiae plerumque mortium vastant.* Idem ad Scapulam cap. 3. *Ira Dei localis*, cui opponitur *universalis et summa.* * IDEM.

disponi] De annona praesertim usurpatum esse Ammiani aetate docet Casaubonus ad Gordianum III. Hist. Aug. T. II. p. 123. et 306. W.

Consularem Syriae Theophilum.] Tres omnino erant provinciae Syriarum aetate Marcellini, ut ipse infra testatur, Phoenice, Coele, et Palaestina: quarum singulae Consularem habuere, ut est in Notitia Imperii Romani. Sed Coele proprie Syria dicta est, teste Ammiano Marcellino infra in hoc libro, ubi Orien-

tis provincias describit, et Itinerario Burdigalensi. Ex quo apparet, aliter apud veteres Syriam Coelen, aliter posteriori aetate terminatam fuisse. Nam antiqui Syriam Coelen vocabant, proprie quidem eam, quae Libano atque Antilibano montibus concludebatur: latius vero sumto vocabulo omnem eam regionem, quae supra Seleucidem in Aegyptum et Arabiam usque protenditur, ut docet Strabo lib. 16. Posteriores vero etiam Seleucidem ipsam usque ad Commagenem Coeles Syriae nomine complexi sunt: eiusque caput fuit Antiochia. Eunapius in vita Libanii, p. 166. Commelin. Λιβάνιον δὲ 'Αντιόχεια μὲν ἤνεγκεν ἡ τῆς κοίλης καλουμένης Συρίας πρώτη πόλεων. In Tabula Peutingerorum *Syria Colle* perperam nominatur. Sed haec, ut dixi, proprie et κατ' ἐξοχὴν Syria dicebatur: ut apud Spartianum in Hadriano c. 14: *Antiochenses inter haec ita odio habuit, ut Syriam a Phoenice separare voluerit, ne tot civitatum metropolis Antiochia diceretur.* Aetate quippe Hadriani unus legatus Syriae omnibus Syriarum provinciis praeerat, isque Antiochiae sedebat; sed postea id quod Hadrianus cogitarat, impletum fuit. Syria enim a Phoenice separata est, seu potius Syriaca iurisdictio a iurisdictione Phoenices disiuncta. Utraque enim proprium Consularem habuit: sed Consularis Coeles Syriae proprie et ἐξόχως Consularis Syriae dictus. Hanc Consularis Syriae dignitatem ita describit Marcellinus in lib. 23. 2. *Antiochiam egressurus Heliopoliten quemdam Alexandrum Syriacae iurisdictioni praefecit.* Consulares autem hi senis fascibus ornabantur, ut docet Rutilius Numatianus lib. 1. Itinerarii v. 579.

Namque pater quondam Tyrrhenis praefuit arvis,
Fascibus et senis credita iura dedit.

Hinc Consularitatis fasces in Cod. Theod. dicuntur, lege ult. ad legem Iul. de ambitu. Nec solum fasces, sed et secures habebant, teste Cassiodoro lib. 6. formula 20. VALES. Reinesius ad oram adscripserat, hunc virum L. 8. Cod. Theod. quorum adpell, non recip. vocari *Theodorum.* W.

6. *Famis et furoris impulsu, Eubuli cuiusdam,* etc.] Ita hunc locum et emendavi et interpunxi, partim ex MSS. codicibus, partim ex Editione Augustana. Emendationem vero hanc nostram egregie confirmat Libanius in Oratione de vita sua, Reisk. T. 1. p. 72, ubi hanc Antiochensis plebeculae seditionem sic perstringit: ἀναβὰς οὑμὸς ἀνεψιὸς ἀσθμαίνων τὸν μὲν ἄρχοντα ἔφη τεθνεότα ἕλκεσθαι, παιδιὰν ποιουμένων τῶν κτεινάντων τὸν νεκρόν. Εὔβουλον δὲ σὺν τῷ παιδὶ δρασμῷ τοὺς ἐκείνων ἀποφυγόντα λίθους εἰς ὀρῶν ποι κορυφὰς ἀναφυγεῖν. τοὺς δὲ ἁμαρτόντας τῶν σωμάτων, εἰς οἰκίαν τὴν ἐκείνων ἀφεῖναι τὸν θυμὸν, καὶ καπνὸς οὑτοσὶ τοῦ πυρὸς ἄγγελος. Id est: *Cognatus meus anhelans Consularem quidem occisum per summum ludibrium ab interfectoribus trahi nuntiat. Eubulum vero una cum filio evitatis furentis populi lapidibus ad montium vertices evasisse: at populum, cui corpora illorum elapsa essent, in aedes eorum effudisse iram: et hic, inquit, fumus incendii index est.* Iulianus quoque in Misopogone ad calcem, eamdem tangit historiam his verbis: οὐδὲν ὑμᾶς ὑπομνήσας ὧν ἐνιαυτοῖς ἔμπροσθεν ἐννέα δίκαια δρῶντες εἰς ἀλλήλους εἰργάσασθε· φέρων μὲν ὁ δῆμος ἐπὶ τὰς οἰκίας τῶν δυνατῶν τὴν φλόγα, καὶ ἀποκτιννὺς τὸν ἄρχοντα. VALES.

Domum ambitiosam.] Ovid. Trist. 1. Eleg. 8. *Nota quidem, sed non ambitiosa domus.* Ammian. inf. *ambitiosum*

templum. — *ambitiosus magister.* — *ambitiosa mensa, etc.* LINDENBR.

sibi iudicio imperiali addictum,] quem ex malitioso antea memorato Caesaris responso suo permissum arbitrio autumabant. W.

Calcibus incessens et pugnis, conculcans seminecem.] Sic interpungendum esse hunc locum existimavi. Ceterum Libanius in Orat. ad Theodosium A. de seditione Antiochena ait, hunc Theophilum, optimum alioquin Rectorem, dum Circenses spectaret, a quinque aut sex fabris aerariis proturbatum atque humi afflictum fuisse: ac Constantium eo facinore graviter commotum, illico misisse Strategium Praefectum Praet. (quem Musonianum aliter dictum fuisse, testatur Marcellinus in fine libri 15.) ut in caedis auctores animadverteret. Venit igitur Antiochiam Strategius post Thalassii Praef. obitum, antequam Domitianus successor in locum Thalassii missus fuisset. Theophilo autem Consulari Syriae successit Nicentius, ut scribit Libanius in Orat. de vita sua: quamquam ibi Νοκέντιος exaratum est: et in Ms. codice quem vidi, Ιννοκέντιος legitur. Sed Nicentium malo ex Libanii Epistolis, quas aliquando, si Deus iuverit, in lucem edemus. VALES.

7. *Serenianus ex Duce.*] Ex Duce Phoenices intellige: quod confirmant ea quae sequuntur. *Cuius ignavia populatam in Phoenice Celsen ante retulimus.* IDEM. Cf. Ind. hist. W.

In Phoenice Celsen.] Restituimus hoc loco Regii codicis *et Tolosani* scripturam, quam Editio quoque Romana agnoscit. P. Castellus *Coelen* ediderat, imperite, ut solet. Nam Coele pars est Syriae, ut et Phoenice. Celse igitur castellum fuit in Phoenice, cuius tamen nulla, quod sciam, mentio fit apud veteris. Nisi forte eadem sit Thellsea, castellum in Phoenice, cuius mentio fit in Notitia Imperii Romani, *et in Antonini seu Aethici Itinerario.* VALES. Cf. Wesseling ad Anton. Itiner. p. 196. W.

pulsatae maiestatis imperii reus.] XXI, 16. 9. sunt rei maiestatis imminutae vel laesae. Amat omnino vocem *pulsare* Ammianus. cf. Cod. Theod. l. 6. de malef. Lib. IX. tit. 16. W.

Iure postulatus ac lege.] Sic correxi ex codice Regio, *et Tolosano.* VALES.

templi fatidici mentionem factam miretur fortasse, qui oraculorum consultationem inde a Constantino M. vetitam fuisse meminerit; sed ad Theodosium usque fana eiusmodi durasse videntur. v. van Dalen de oraculis p. 529. ubi nec Ammianus neglectus. W.

Firmum portenderetur imperium, ut cup. et cunctum.] In omnibus exemplaribus hic locus prava interpunctione corruptus erat. Primus Sigismundus Gelenius, quem Frobenianae Editioni praefuisse monuimus, emendavit: *Et iunctum duplexque iisdem, etc.* contra fidem omnium librorum, et sine ratione. Cur enim iunctum diceret Marcellinus utrumque facinus? Nos sola interpunctione commutata locum pristino nitori restituimus. *Emendationem vero nostram Codex Tolosanus nobis postea confirmavit.* VALES. *cunctum,* totum, indivisum. W.

8. *Modo non reclamante publico vigore.*] *Modo non* idem valet ac *tantumnon,* quae ὑφ᾽ ἓν scribi ac legi debent. Ut apud Graecos μονονοὺκ, et σχεδὸν apud Thucydidem. VALES.

9. *Referente Thalassio doctus, quem movisse iam compererat lege communi.*] Forte scripsit Ammian. *quem obisse iam comp. l. c.* id est, quem communi lege vivendi iam defunctum esse intellexerat. LINDENBR.

Ne quod militare otium fere tumultuosum.] In Editione Romana inter primam ac tertiam vocem relicta erat lacuna. Sed P. Castellus, cui id propositum erat, ut nullam in Editione sua lacunam relinqueret, inserto eo vocabulo, quod hactenus retinuere Editiones omnes, lacunam explevit prorsus infeliciter. Nam et dictio illa sensum hic nullum habet, et a scripta lectione nimium quantum discedit. In Regio enim codice *et Tolosano* legitur: *Ne vitiaet militare otium.* Neque aliter habuit codex Florentinus quo usus est Lindenbrogius. Unde non absurde quis coniiciat ita legendum esse: *Ne, uti est militare otium fere tumultuosum, etc.* VALES.

Militare otium fere tumultuosum.] Veget. lib. III. cap. IV. *Interdum movet tumultum ex diversis locis collectus exercitus; et cum pugnare nolit, irasci se simulat, cur non ducatur ad bellum; quod ii praecipue faciunt, qui in sedibus otiose delicateque vixerunt.* LINDENBR.

Solisque Scholis iussit esse contentum Palatinis.] Scholae generaliter dicuntur aedificia, ubi convenire solent homines plurimi, aut studendi, aut praestolandi, aut conferendi, aut alterius rei gratia. Sic Scholae in balneis dicebantur, ubi posteriores occupato a prioribus labro consistebant, teste Vitruvio in lib. 5. cap. 10. Eadem ratione Schola Quaestorum, Schola Galli, Schola Capulatorum, Schola Cassii, et Schola Xantha dicuntur apud Rufum et Victorem descriptione urbis Romae. Erant enim loca, in quae conveniebant Scribae, Praecones Quaestorii, aut Aedilicii, aut aliorum Magistratuum. Verbi gratia, Schola Quaestorum erant aedes in quas Scribae Librarii Quaestorii coibant. Plerumque autem eae Scholae a Curatoribus aut Instauratoribus nomen sumebant, ut Schola Xantha dicta est, quam A. Fabius Xanthus Curator Scribis, Librariis, et Praeconibus Aedilium Curulium refecerat, signisque et marmoribus ornaverat de sua pecunia, quemadmodum est in veteri Inscriptione apud Philandrum. Hae Scholae fere porticibus adiungebantur, ut praeter Plinium lib. 36. docent Festus et Victor supra citati: solebantque statuis et imaginibus ornari. Vetus Inscriptio: SCHOLA. CUM. STATUIS. ET. IMAGINIBUS. ORNAMENTISQUE. Habuerunt et milites Scholas suas. Nam Scholae Speculatorum mentio fit in veteri Inscriptione. SCHOLA *Speculatorum Legionum* I. *et* II. *Adiutricum P. F. refecta per eosdem, quorum nomina infra scripta sunt.* Ab hac origine Scholae Palatinae dictae videntur, cohortes militum qui pro Palatio excubabant: eo quod scilicet Scholas seu aedes haberent iuxta Palatium. Quo referre soleo locum veteris Scriptoris apud Suidam in διέδριον. οἱ δὲ οὐκ ἴσχυον τῇ εἰσόδῳ χρήσασθαι, ἄραντες αὐτὸν διεδρίῳ κατὰ τοὺς οἴκους τῶν λεγομένων σχολῶν εἰσεκόμιζον. Harum Scholarum meminit iterum Marcellinus infra in hoc libro, cum dicit: *Palatinarum primos Scholarum allocutus est mollius.* Erant autem omnes sub dispositione Magistri Officiorum, ut docet Notitia Imperii Romani, ubi ordine recensentur. Singulae tamen Scholae Tribunos atque etiam Comites habuerunt, ut patet ex lege unica Cod. de Comitibus et Tribunis Scholarum, lege 3. Cod. de Ma-

gistro Officiorum, lege 8. de erogatione militaris annonae. Marcellinus Comes in Chronico: *Romanus*, inquit, *Comes Domesticorum, et Rusticus Comes Scholariorum.* Denique Procopius in lib. 4. Gothicorum, pag. 363. de Indigisal qui ad Iustinianum confugerat loquens, sic ait: ἄρχοντά τε κατεστήσατο ἑνὸς τῶν ἐπὶ τῇ παλατίου φυλακῇ τεταγμένων λόχων, οὕσπερ σχολὰς ὀνομάζουσι. *Eum Iustinianus, Tribunum seu Comitem constituit unius ex cohortibus, quae ad Palatii custodiam deputatae sunt, quas vulgo Scholas appellant.* Atque hae proprie Scholae et simpliciter dicuntur, et milites qui in iis militant, Scholares, lege 1. Cod. Th. qui a praebitione tironum, et in Codice Iustiniani non semel. Procopius in Anecdotis et Agathias in lib. ult. σχολαρίους appellant, eosque ter mille ac quingentos numero fuisse, et ampliora ceteris militibus accepisse stipendia testantur. Praeter has Scholas, variae quoque Scholae fuerunt: sed eae nonnisi cum additamento Scholae dicebantur, ut Scholae Domesticorum, Scholae Protectorum, Scholae Exceptorum, Singulariorum, Chartulariorum in utroque codice. Est et Schola Palatina in Codice Iustiniani lege 2. de Iudiciis: Schola scilicet Palatinorum, qui sacris largitionibus ministrabant: de quibus infra dicturi sumus: sed haec Palatinorum Schola nihil ad hunc Marcellini nostri locum. Quippe constat Caesares eo tempore nec privatum aerarium, nec largitiones habuisse: ut docet Marcellinus lib. 22. c. 3. his verbis: *Cum enim Caesar in partes mitteretur occiduas, nulla potestate militi quidquam donandi data, Ursulus datis literis ad eum qui Gallicanos tuebatur thesauros, quidquid posceret Caesar, iusserat dari.* VALES.

Scholis iussit esse contentum Palatinis.] De hisce scholis quaedam notamus ad lib. XXV. LINDENBR.

Et Protectorum.] Praeter Scholares, de quibus modo dixi, erant in Palatio dignioris ordinis milites alii, qui maiora quoque stipendia merebant, utpote qui maiore pretio eam dignitatem assequerentur. Ii Domestici ac Protectores dicebantur, ut Procopius scribit in Anecdotis. Ac de Domesticis quidem dicemus infra, c. 11. Protectores autem dicti sunt, ex eo quod Principis latus protegerent, ut docet lex 9. Codicis Theod. de Protectoribus. In Glossis Graecis ὑπασπισταὶ et ὑπερασπισταὶ dicuntur. Hegesippus lib. 1. cap. 44. *Hic erat Protector meus, cui credebam corporis senilis custodiam:* quae conversa sunt ex his Iosephi: ὁ ὑπερασπιστὴς ὁ ἐμὸς, ὁ σωματοφύλαξ. Horum alii in comitatu manebant; alii in provincias cum Comitibus et Magistris militum mittebantur, ut ex variis Marcellini nostri locis colligitur: idque diserte testatur Procopius loco citato: quidam etiam ad custodiam limitis ex ea Schola erant deputati. Menander Protector lib. 8. Historiae: ὁ δέ γε τῶν μεθορίων λεγόμενος προτέκτωρ, (δηλοῖ δὲ παρὰ Ῥωμαίοις τὸν ἐς τοῦτο καταλεγόμενον ἀξίας τὸν βασίλειον προασπιστήν) etc. Id est: *Protector autem limitis, (quo nomine appellant Romani eum qui Principis latus protegit) etc.* Addit Menander Protectorum limitis iam inde a priscis temporibus id officium fuisse, ut tabernacula appararent, in quibus Legati Rom. ac Persarum congrederentur. Huiusmodi Protectorum qui limites et itinera custodiebant, mentio fit lege 1. Cod. Theod. de Protectoribus, et lege 3. de litorum et itinerum custodia. Horum Schola videtur fuisse sub dispositione Comitis Domesticorum. Pri-

mus autem eam instituit Gordianus iunior, si Cedreno credimus. Sane ante Constantinum eam fuisse, docent Excerpta de gestis Constantini, §. 1. in quibus Constantius eius pater, primum Protector, dein Tribunus fuisse dicitur: et vetus Inscriptio ante Constantini tempora: FLORIO. BAUDIONI. VIRO. DUCENARIO. PROTECTORI. Spartianus in Caracalla Protectorum meminit. *Hos Protectores describit Prudentius in Apotheosi his verbis v. 495.

Armiger e cuneo puerorum flavicomantum,
Purpurei custos lateris, deprenditur unus:
Nec negat: et gemino gemmata hastilia ferro
Proiicit. VALES.

Cum Scutariis et Gentilibus.] Hi inter Palatinas Scholas fuerunt, ut constat ex Notitia Imperii. Est itaque hic figura, ἓν διὰ δυοῖν, quam Marcellino familiarem fuisse supra monuimus. Ac Scutariorum quidem duas Scholas recenset Marcellinus. Nam lib. 26. 1. 4. meminit Equitii Scholae primae Scutariorum Tribuni: libro autem 25 10. 9. Valentinianum memorat agentem Scholam Scutariorum secundam. Utriusque meminit Zosimus lib. 3. c. 29. τῶν ἀμφὶ τὸν βασιλέα δύο ταγμάτων οὓς σκουταρίους προσαγορεύουσι. Praeter has fuit etiam Schola Scutariorum clibanariorum, cuius meminit lex 9. Codicis Theod. de annona civica; et Schola Scutariorum sagittariorum. IDEM.

Et Gentilibus.] Et hi in comitatu Principis inter Scholares militabant, ut dixi. Sic autem appellati videntur, quod ex gentilibus, seu barbaris conscripti essent. Sane Procopius in Anecdotis scholares omnes fere ex barbaris, Armeniis puta et Isauris conscriptos fuisse testatur. Gentiles autem proprie dicuntur barbari: et sic in Codice Theod. sumuntur lege unica de nuptiis Gentilium, et lege 1. de terris limitaneorum, et apud Ausonium in gratiarum actione ad Gratianum, p. 526. ed. Floridi: *Voca Germanicum deditione Gentilium: Alamannicum traductione captorum.* Huius autem Scholae vetus et Constantino anterior appellatio est. Nam in Menologio Graecorum de Sergio et Bacchio legimus: ὁ μὲν Σέργιος πριμμικήριος ἦν τῆς σχολῆς τῶν γεντηλίων. IDEM.

Domitiano ex Comite Largitionum Praefecto.] MS. *Domitiano ex Comite Largitionum Praefecto provecto.* Quod videtur dictum ut illud lib. XXII. *Sallustio promoto Praefecto Praetorio.* Et *provectus*, ut lib. XXII. *Magistro equitum per Illyricum recens provecto.* LINDENBR.

Gallum, quem crebro acceperat.] Hunc locum mendosum esse arbitror. Sic autem esse legendum existimo: *Gallum, quem crebro acciverat, ad Italiam properare blande hortaretur et verecunde.* VALES.

10. *Contempto Caesare, quem videri decuerat.*] Videri in hoc loco idem est ac salutari. Ita etiam Marcellinus usurpavit supra, c. 6. cum dixit: *Excogitatum est adminiculum sospitale, ne quis amicum perferentem similia videat.* Neque aliter ἰδεῖν sumitur a Dione in Fragmentis quae nuper edidimus, pag. 722. de Marco: ἠσπάζετό γε τοὺς ἀξιωτάτους ἐν τῇ Τιβεριανῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ ᾤκει, πρὶν τὸν πατέρα ἰδεῖν. et apud Socratem lib. 6. cap. 20. Hist. eccl. IDEM.

Relationibus quas subinde dimittebat.] Sic emendavi ex Codice Regio, cui Editio Rom. et Aug. subscribunt. De omnibus autem maioris momenti negotiis referre ad Principem iudices et rectores solebant: eaque relatio proprie dicebatur. Exempla passim apud Marcellinum, et Symmachum, et priorem iis Plinium lib. ult. Epist. et in Codice exstant. Graecis *ἀναφορὰ* dicitur. Glossae, *ὑποβολὴ ἡ ἀναφορὰ πρὸς βασιλέα ἢ ἄρχοντα, suggestio*. Suggestio tamen proprie sumta in hoc differt a relatione, quod relatio est actorum et gestorum insinuatio: suggestio autem est, cum Magistratus quilibet Principi salubre consilium suggerit. De his relationibus Domitiani loquitur Iulianus in Epistola ad Athen. VALES.

11. *consistorium*] *θεῖον συνέδριον*, conclave, ubi principes negotia publica cum amicis tractarent, legatos admitterent, cet. Primum fuisse Ammianum, qui hoc vocabulo uteretur, didici ex classica *Hauboldi* Diss. de Consistorio principum Spec. I. p. 6. W.

Et tuas et Palatii tui auferri iubebo prop. annonas.] Ministris ac Palatio Caesaris annonae et salaria ab Augusto dabantur. Ipse etiam Caesar non secus ac apparitor aliquis annonas ab Augusto accipiebat: quod praeter hunc locum docet Marcellinus in lib. XVI, 5. 3. de Iuliano loquens adhuc Caesare: *Cum enim legeret libellum, quem Constantius describserat, praelicenter disponens, quid in convivio Caesaris impendi deberet.* Porro palatinam annonam curabat Praefectus Praetorio, ut testatur Cassiodorus in formula Praefecturae Praetorianae. Inde est, quod Domitianus Praefectus Praet. minatur Caesari, nisi quamprimum proficiscatur, annonas ipsius Palatio se ademturum. Quod etiam refert Zonaras his verbis, quae cum Marcellino unice consentiunt. *ὁ δὲ εἰς Ἀντιόχειαν παραγεγονὼς, πάνυ ἀδεξίως τὸ πρᾶγμα μετεχειρίσατο, ἀναφανδὸν ἐπιτάξας τῷ καίσαρι πορεύεσθαι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀπειλήσας, εἰ μὴ πείθοιτο, τὰς σιτήσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισχεῖν.* Notetur interim inscitum et illiberale Domitiani ingenium, planeque origini suae respondens. Fuit enim vilis operarii filius, ut Libanius docet in Orat. pro Thalassio nondum edita, Reiske T. II. p. 401. *ὁ δὲ Δομιτιανὸς ὁ κάλοις μὲν ἀποθανὼν ἀδίκοις καὶ ἕλξεσιν· ὢν δὲ καὶ αὖ τοῦ πατρὸς ἀπὸ τῶν χειρῶν ζῶντος.* VALES.

12. *Montius*] Reinesius: „eum *ἀνθυπάτων κράτιστον* vocat Libanius, et ei argumenta orationum Demosthenis, uti petierat, elaboravit." — *vafer quidem, sed ad lenitatem propensior. Vafer* ex editione prima Romana et ex Codice regio restituit *Valesius*, cum in vulgatis editionibus propagatum esset *asper*, quod cum sequente *lenitate* haud facile conciliari potest. *Iac. Gronovius* maluit *acer*, quod, quacunque significatione accipias, non satis placet. Pro *lenitate Gibbonus* P. IV. p. 270. reponi iubet *levitate*, sed nec hoc tibicine opus est. Ego vero Valesianam lectionem recte habere existimaverim, si ita mecum intelligas: *Vafer* dicitur Montius, quod medius esse inter Constantium Aug. et Gallum Caesarem, neutri displicere vellet, omnino tamen ad *lenitatem* magis erat proclivis, cui igitur Galli vehementia, qua Praefectum Praetorio in custodiam dari iussisset, probari non posset. Igitur *in commune consulens*, ut litem componeret, utrique principi, totique adeo rei publicae damnosam futuram, leniorem viam excogitavit atque rationem eam, ut *Palatinarum scho-*

larum primos arcesseret. Hos adlocutus est primo *mollius*, placidisque verbis *docens, nec decere haec fieri*, quoniam Praefecti Praetorio non a Caesaribus, sed Augustis solis penderent, *nec prodesse*, nihilque profici, immo Constantium eo magis exasperatum iri; deinde *obiurgatorio vocis sono*, gravioribus verbis *addens, quod si ita placeret, post statuas Constantii deiectas* h. e. post apertam rebellionem *super adimenda Praefecto vita securius cogitari posse*. W.

Asper quidem, sed ad lenitatem propensior.] Si ad lenitatem propensior fuit, qua ratione asper dicitur? et si asper fuit, quomodo idem ad lenitatem propensior? Sunt haec plane ἀσύστατα. In Editione Romana legebatur, *Asen quidem:* neque aliter in codice Regio prius scriptum fuerat. Sed emendatum est eadem manu, *vafer quidem:* quam emendationem longe praeferendam existimavimus vulgatae lectioni, quae P. Castellum habet auctorem. VALES. Vafritiei tamen nihil cum lenitate, et semper credidi scripsisse *acer*. Id convenit Quaestori. GRON.

Addensque voces obiurgatorio sono.] Coniecturae nostrae hic aliquantum indulsimus. Edi enim curavimus, *vocis obiurgatorio sono:* quod et longe elegantius est, et Marcellini ipsius auctoritate firmatur. Nam in lib. 18. ad finem similiter loquitur: *Antoninus ambitiose praegrediens agmina, ab Ursicino agnitus, et obiurgatorio sono vocis increpitus, etc.* et in lib. 27. initio. VALES.

Post statuas Constantini deiectas.] Id est, post apertam ac professam rebellionem. Nam perduelles fere a deiectione statuarum et imaginum Augusti defectionem auspicabantur. Sic apud Capitolinum in Maximino c. 23. *In oppido vicino statim Maximini statuae atque imagines depositae sunt.* et in Gordianis c. 9. *Appellato igitur Gordiano Imp. iuvenes, qui auctores eius facinoris erant, statuas Maximini deiecerunt, imagines perfregerunt, nomen publicitus eraserunt.* Nihil frequentius occurrit apud historiarum scriptores, ut id exemplis firmare, pene idem sit, quod meridie facem accendere. Ceterum ex his, quae diximus, satis perspicuum fit legendum esse, *post statuas Constantii deiectas:* quod confirmat Zonaras his verbis: Μοντίου δὲ τοῦ Κοιαίστορος αἰτιωμένου τὴν πρᾶξιν καὶ εἰς σαφῆ τυραννίδα ταύτην ἀνάγεσθαι λέγοντος, ἔτι χαλεπήνας ὁ Καῖσαρ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῆς γυναικὸς εἰς ὀργὴν ἐξαφθεὶς, καὶ αὐτὸν ὑπὸ δεσμοῖς ἐποιήσατο, καὶ τοῖς στρατιώταις καὶ ἄμφω παρέδωκε. Id est: *Cum autem Montius Quaestor factum reprehenderet, et in apertam tyrannidem id erumpere diceret, indignatus magis Caesar, et ab uxore quoque incitatus, eum in vincula compegit, ac brevi ambos militibus tradidit.* IDEM.

13. *spes extremas*] i. e. pericula summa opperiens. — *districta dentium acie stridens*, labiis diductis subsannans, stridula, acuta voce proclamavit. W.

15. *Adorti sunt Montium primum, qui divert.*] Non Montium hunc Quaestorem vocat Histor. Ecclesf. sed Magnum. Epiphan. Scholast. lib. 5. cap. 12. *Quaestorem vocabulo Magnum, et Domitianum Praefectum Orientis* (Callus Caes.) *occidit.* Socrat. lib. 2. cap. 34. Δομετιανὸν τὸν τότε ὕπαρχον τῆς ἑῴας, καὶ Μάγνον κυαίστωρα αὐθεντήσας ἀνεῖλε. Sozom. lib. 4. cap. 7. Μά-

γιον τε τὸν κοιαίστορα καὶ τῆς ἔσω τὸν ὕπαρχον Δομετιανὸν ἀνεῖλεν. LINDENBR.

16. *Domitianum praecipitem per scalas.*] Scalae sunt gradus, quibus ad superiora aedium adscenditur: quam vocem hodie quoque vernacula Gallorum lingua retinet, *Escalier*. Graeci quoque a similitudine κλίμακας vocant. Artemidorus lib. 4. cap. 48. τὸν δὲ ἱπποκόμον δύο κλίμακας ἀναγαγόντα τὸν ἵππον, εἰς τὸν κοιτωνίσκον εἰσαγαγεῖν. Id est: *Equisonem vero duabus scalis perductum equum in cubiculum induxisse.* Sic etiam loquitur Martialis in eo versiculo:

Et scalis habito tribus, sed altis. VALES.

Reines. adscripsit: i. e. κλιμακίδας, βαθμίδας, gradus chori, sedis tribunalis Praef. Praet. Philostorg. 3, 28. κατασκάσαντες τοῦ θρόνου. v. ibi Gothofredum. W.

17. *Luscus quidam Curator urbis.*] Curator est is, qui pecuniam Reipublicae et generaliter quidquid ad rem civitatis pertinet administrat, ut notum est ex Pandectis Iuris: qui Graeco vocabulo Logista nuncupatur, quemadmodum est in lege 3. Cod. de modo multandi. Glossae veteres de Magistratibus: *Curator*, φροντιστὴς καὶ λογιστής. Eorum officium λογιστεία dicitur in lege 15. D. de excusatione tutorum. λογιστεία πόλεως οὐδὲ εἰς ἀριθμὸν μιᾶς ἐπιτροπῆς προχωρεῖ. quae minus recte interpretatus est doctissimus vir Ant. Augustinus: *Rationes civitatis ne pro una quidem tutela cedunt.* cum vertere debuisset: *Curatio civitatis ne pro una quidem tutela cedit.* Et λογιστεύειν Curatoris officio fungi dixit *Philostratus de vitis Sophistarum in Nicete,* et Eusebius lib. 9. cap. 2. Horum Curatorum non mediocrem fuisse dignitatem vel illud evincit, quod Marcus Curatores multis civitatibus e Senatu dedit, quo latius Senatorias tenderet dignitates, teste Capitolino. Et alioquin mos fuit Curatores ab Imperatoribus dari, ut docet vetus Inscriptio: *Curator. Reip. Bergomensium. Datus. ab. Imp. Traiano. Curator. Reip. Comensium. Datus. ab. Imp. Hadriano.* Certe Curator celsae Carthaginis, vir Clarissimus dicitur in Collatione Carthaginensi. Sic explicare soleo locum illum Procopii in lib. 2. Gothic. pag. 266. ἦν δέ τις Δημήτριος Κεφαλλὴν τὸ γένος· ἐπίτροπον βασιλεὺς αὐτὸν τῆς Νεαπόλεως κατεστήσατο: et in Anecdotis, pag. 55. ὁ δὲ τὴν πόλιν Δάρας ἐπιτροπεύων. Sane in lege xx. Codice Theod. de Decurionibus, Procuratores civitatum cum Curatoribus iunguntur: *Nullus Decurionum ad procurationes vel curas civitatum accedat, nisi omnibus omnino muneribus satisfecerit patriae, vel aetate, vel meritis.* Curatores Kalendarii Reip. cum his aut iidem fuerunt, aut sane iis subditi. Eorum mentio in lege ult. D. de muneribus et honoribus. ubi Curatores Calendarii distinguuntur a Curatoribus, qui ad colligendos publicos civitatum reditus eligi solent. VALES. Cur hos eosdem fuisse suspicari velit doctissimus vir, causas eum non habere putat Th. Reinesius epistol. XXII. GRON.

Eos ut eiulans batulorum praecentor.]Princeps Editio Romana hunc locum sic exhibet: *Eoque ut enilaus bai. praecentor.* Ex quo P. Castellus audacter eam lectionem exsculpserat: *Cumque eo ut enilaus.* Secuta est Editio Augustana quae portentum nominis *Utenilaum* nobis prodidit. Sed Sigismundus Gelenius, qui id nomen merito reiiciendum censebat, edere maluit: *Cum-*

que eo Stenelaus. Nos in codice Regio *et Tolosano* diserte scriptum reperimus: *Eosque ut eiulans baiulorum praecentor.* Quam veram esse scripturam minime dubitamus. Haec enim cuncta referuntur ad Curatorem illum urbis nomine Luscum. (nisi tamen Luscus ibi μονόφθαλμον significat,) [aut nisi Lusius legendum est.] VALES.

Baiulorum praecentor.] Baiuli videntur hic esse νεκροφόροι, qui vespillones dicuntur. Glossae veteres, *bispillo* νεκροφόρος. Fulgentius Planciades in expositione sermonum antiquorum, *Vispillones,* inquit, *dicti sunt baiuli.* *Sic apud Augustinum in Epistola XIX. ad Hieronymum: *Non erit pius deductor et baiulus corporis, sed impius sepulturae violator.** Denique Petrus Chrysologus sermone 121. *In obsequium divitis migrat hic tota civitas, cum funus effertur: pauper vadit solus: pauperem duorum portat ministratio baiulorum.* Itaque baiulorum eiulans praecentor, erit tibicen qui vispillonibus praecinebat. Nam funera olim efferebantur ad tibiam, ut notum est: unde Antigenidas celebris tibicen nihil aeque se laborare, et animo angi dicebat, quam quod monumentarii choraulae tibicines dicerentur, ut ait Apuleius in Florida 1. quamquam Dio in Orat. 49. Reiske T. II. p. 251. id dictum Ismeniae tribuit. ἔφη δέ τις τῶν ὀλίγῳ πρότερον φιλοσόφων τὸν Ἰσμηνίαν τοῦτο μάλιστα ἀγανακτεῖν, τὸ καλεῖσθαι αὐλητὰς τοὺς τυμβαύλας. Hanc explicationem confirmat vox *eiulans,* quae additur praecentori. Aliter quoque explicari potest hic locus, ut praecentores baiulorum sint ii, qui Graece ἐργοδιῶκται dicuntur, qui baiulos seu ἀχθοφόρους ad opus, excitant, non secus ac portisculi seu celeustae remiges, qualis Meriones apud Homerum Ιλ. ψ. et hanc explicationem confirmant ea quae sequuntur. IDEM.

eiulans baiulorum praecentor.] Reines. lectionem *cumque eo Sthenelaus baiulor.* probans amandat ad Meursii Glossar. Graecobarbarum v. βάιουλος, ubi tamen nihil, quod ad Ammianum explicandum faciat. Ceterum duarum, quas Valesius attulit, interpretationum posteriorem, qua mercenarias operas ad labores exhortantem, ἐργοδιώκτην, κελευστὴν intelligendum esse existimat, mihi prae priori placere fateor. W.

18. *Inter dilaniantium manus.*] Ms. *dilacinantium:* scrib. *dilancinantium,* ut lib. XXII. *Vitalibus dilancinatis erumpit.* Seneca lib. 1. Nat. Quaest. cap. 26. *Foeda dictu sunt, quae portentum illud ore suo lancinandum dixerit feceritque.* Simili errore et hic quoque in vett. lib. *lacinandum* scriptum fuit. *Lancinare* est κατακνίζειν. Gloss. vet. Catullus: *Lancinata sunt bona.* et alibi apud Sallust. Symmach. Prudent. LINDENBR.

Nec professionem, nec dignitatem ostendens.] Montius Quaestor paullo antequam extremum spiritum redderet, Epigonium et Eusebium saepius nominaverat: sed cuius professionis aut dignitatis essent, non addiderat. Professio igitur est conditio seu ars cuiusque: dignitas vero honores, et locum, et natales quoque comprehendit, ut apparet ex Gestis purgationis Caeciliani, ubi legitur: *Zenophilus V. C. Consularis dixit: Cuius conditionis es? Victor dixit: Professor sum litterarum Romanarum. Zenophilus V. C. dixit: Cuius dignitatis es? Victor dixit: Patre Decurione Constantinensium, avo milite: in Comitatu militaverat.** VALES.

Epigonius e Lycia philosophus.] Regii codicis auctoritatem secutus Epigonium ubique scribendum curavi, quomodo et Rom. Editio habet interdum. Fuit et quidam Epigonus philosophus paullo post haec tempora, Lacedaemone oriundus, teste Eunapio in vitis Sophistarum p. 209. Commelin. nisi etiam Ἐπιγόνιος ibi scribendum est. In Concilio Carthaginensi Ἐπιγόνιος ἐπίσκοπος memoratur, qui in veteri versione Latina fere Epigonus dicitur. VALES.

Eusebius e Mysia pietatis cognomento concit.] Id. *Pictates cognom.* quod innuere videtur MS. in quo legitur *pictacas cognom.* Eusebii cuiusdam Rhetoris eloquentissimi meminit Eunap. in Maximo, quem tamen hunc ipsum esse non facile dixerim. IDEM.

Eusebius e Mysia pietatis cognomento.] Longe variant MSS. codices, quos et Lindenbrogius et Gruterus viderunt. In iis enim legitur: *Eusebius ad dimissa pictacas cognomento.* Regius codex semper reliquis fidelior habet: *Eusebius ad dimissa pithacas cognomento.* Ex quibus legendum esse apparet: *Eusebius ab Emissa Pictacas cognomento.* Quod et viro doctissimo in Notis ad historiam Augustam placuisse postea animadverti. *Pictacas* autem non dubito quin perperam scriptum sit pro *Pittacas*, eodem errore quo pictacium vulgo scribi solet pro pittacio. Tractumque illud cognomentum videtur a pittaciis, quae secum forte Eusebius semper circumferebat. *In MS. Tolosano reperi *Pictas.** LIND.

Eusebius ab Emissa Pittacas cognomento.] Spanhem. ad Iulian. p. 86. Emisam scribendum iubet, non Emesam, quoniam Graeci ubique τὸ I. servent. Alii duo Eusebii occurrunt apud Eunapium: unus p. 85. Commelin. ex urbe Cariae, Myndo oriundus, qui et infra ap. Nostrum XXII, 9. 4. ut Iuliani cognatus et praeceptor memoratur; alter Alexandrinus p. 161. Commelin. In cognomento Emiseni dissentiunt libri. Priores editiones pro *Pittacas* habent *Pietatis*, quod retineri posse putat *Perizonius* in Animadvv. histor. p. 68. ed. Harles. non, quod is ipsum illud cognomen habuerit *Pietas*, ut C. Antonius Marci frater, sed quod nomen ipsius Eusebii a pietate, vel pietatis Graeco vocabulo εὐσέβεια fuerit inclinatum. — *concitatus* orator. *Henr. Ernst* Obss. 1, 5. mavult *vocitatus*. Nil opus: concitatus est vehemens. W.

Tribunos Fabricarum insimulasset.] Antiochiae erant Fabricae scutorum et armorum, ut docet Notitia Imperii Romani, sub dispositione Magistri Officiorum. His Fabricis praeerant Tribuni: ut praeter hunc locum docet alter in libro 15. *Ad Tribunum miserat Fabricae Cremonensis.* Fabricae Antiochensis mentio est quoque in lege 1. Codicis Theod. de Fabricensibus, et in lege 8. de Metatis. VALES.

Promittentes armorum, si novae res agitari comperissent.] Duplici barbarismo foedatus est hic locus, qui fortasse sic supplendus est: *Adminicula promittentes armorum, si novas res agitari comperissent.* IDEM. Quod etsi non dicat, patet tamen vocem quam inculcat, petitam ex sequentibus in cap. IX. *His vocabulis appellatos fabricarum culpasse tribunos, ut adminicula futurae molitioni pollicitos.* Verum calida existimatio simul et suppletio. Nam *promittentes armorum* docta et plena loquutio est, similis illi, qua utitur Tacitus German. cap. 15. *Mos est civitatibus,*

ultro ac viritim conferre principibus armentorum vel frugum, ubi, si placet, vide paterna. Nam et similiter haesitatum est. GRON.

19. *Per militares numeros.*] *Numeri* sunt cohortes, vel ut Graeci vocant σπεῖραι. Theophyl. in Acta Apost. Σπεῖρα ἐστὶν ὃ καλοῦμεν νῦν Νούμερον. Cassiodor. in Histor. Tripart. lib. I. cap. 9. *Romanorum cohortes nunc Numeri vocantur.* Acta martyrii B. Georg. Τριβοῦνος ἐπισημοτάτου νουμέρου. Novell. LXXXV. *in numeris constituti:* ἐν ἀριθμοῖς καταλεγόμενοι. *In numeris vel limitibus militare,* l. 17. C. de re militari. Inscript. vetus Romae: D. M. C. ANNIO VALENTI VET. EX NUM. FRUM. LEG. IIII. FL. HONORATI ET DECURIONES ET NUMERUS MILITUM CALIGATORUM. LINDENBR. Non cohortes tantum, sed *legiones* etiam hoc nomine appellantur Ammiano XX, I. 3. XXIII, 2. 5. Ernesti. quibus add. XXXI, II. 2. et omnino Salmas. ad Scriptt. H. A. T. II. p. 714. W.

21. *Carnifex rapinarum sequester.*] Id est internuntius. Videtur enim Marcellinus ex Cicerone id mutuatus esse, qui in Oratione de suppliciis in Verrem sic dicit c. 6. *Quis dubitet, quin servorum animos summa formidine oppresserit, cum viderent ea facilitate Praetorem, ut ab eo servorum sceleris coniurationisque damnatorum vita, vel ipso carnifice internuntio redimeretur.* Atque ita apud Lucanum sumitur sequester in lib. X. v. 472. *Orator Regis pacisque sequester.* VALES.

Et obductio capitum.] Obductionem pro obnuptione posuit. Alludit enim ad illud antiquum: I, lictor, caput obnubito. IDEM.

Et Aegypto.] Miror certe Aegyptum inter provincias Orientis recenseri: quippe cum et ex Notitia Imperii, et ex innumeris Auctoribus constet Aegyptum ab Orientis provinciis seiunctam fuisse. *Sed mirari tandem desii, postquam didici Aegyptum et Mesopotamiam olim sub dispositione Comitis Orientis fuisse. Id me docuit vetus Inscriptio, quae sic habet: M. MAECIO MEMMIO. FURIO. BALBURIO. CAECILIANO. PLACIDO. C. V. COMITI. ORIENTIS. AEGYPTI. ET. MESOPOTAMIAE. CONSULI ORDINARIO, etc. Consul hic Placidus fuit cum Romulo, principatu Constantii Aug. anno Christi 343. hoc est eisdem temporibus, quae heic describit Marcellinus.* IDEM.

CAPUT VIII.

1. *Superatis Tauri montis verticibus.*] Conferenda cum hac Ciliciae descriptione, quae de eadem narrat Strabo lib. XIII. Pomp. Mela lib. I. cap. XII. et XIII. Iul. Solin. LINDENBR. (Xenophon Anabas. I, 2. 22. W.)

2. *Seleucia, opus Seleuci regis*] Nicatoris. Vocatur etiam *Trachea, Tracheotis,* celeberrima ob amplitudinem et pulchritudinem, quam urbium matrem appellat ipse Ammianus supra c. 2. Etiamnum *Seleukie.* Mannert VI, 2. p. 79. W.

Claudiopolis.] Huius civitatis mentio apud Constantinum Porphyrogennetum in libro I. περὶ θεμάτων cap. X. Et inter Episcopos, qui Nicaeno et Chalcedonensi Conciliis subscripsere, Etesius et Theodorus recensentur Episcopi Claudiopolis in Isauria. *Denique in Actis Martyrum Tarachi, Probi et Andronici: *Tarachus dixit: Militaris sum, Romanus: natus autem Claudiopoli*

civitate

te Syriae. Scribe, *civitate Isauriae.* Meminit eius et Sq. in lib. 3. capite 21.* VALES. Distinguenda ab alia eius-minis ab eodem condita in Bithynia, proprie ad Catao-tinens, sed postero tempore Isauriae adnumerata. Hodie Iann. VI. 2. p. 231. cf. etiam *Wesseling.* ad Itiner. p. *aura*, nunc Serki-Serail. Mann. ib. p. 189. W.

enim antehac nimium potens.] Ex provinciae nomi-cimus. Nam cum *Isauria* prius legeretur, restituimus urbs fuit Isauriae. Atque haec emendatio debetur ..tino, a quo non multum discrepat codex Regius. ..um scriptum reperi *Isaurenim.* Editio Romana habebat ..*armin.* Sed vera lectio est *Isaura*, de qua haec scribit Stephanus Byzantius: Ἰσαῦρα οὐδετέρως πόλις Ἰσαυρίας· ἡ δὲ Ἰσαυρία μεταξὺ Λυκαονίας καὶ Κιλικίας πρὸς τῷ Ταύρῳ. Χάραξ δὲ θηλυκῶς. τὸ ἐθνικὸν ἰσαυρεὺς καὶ ἴσαυρος. Sic enim eum locum legimus. *Isaura*, inquit, *in neutro genere urbs Isauriae est. Est autem Isauria Lycaoniam inter et Ciliciam Tauro monti acclinis. Charax tamen Isauram in feminino dixit. Incolae Isaurenses dicuntur, et Isauri.* Sane Strabo τὰ ἴσαυρα semper appellat in neutro. Ptolemaeo quoque ἴσαυρα ambigua generis notatione dicitur. Florus Isaurum vocat lib. 3. cap. 6. Diodorus Siculus lib. 18. τὴν ἰσαυρέων πόλιν. Apud Plinium in lib. 5. 23. Isaura Ciliciae mediterranea urbs ponitur. Bis autem eversam olim hanc urbem in historiis legimus: primum a Perdicca sub Alexandri Magni obitum, ut narrat Diodorus lib. 18. postea a Servilio Isaurico, ut testatur Strabo lib. 14. et Florus, cuius haec erant verba: *Validissimas urbes eorum, et diutina praeda abundantes, Phaselin, et Olympon evertit; Isaurumque ipsam arcem Ciliciae: unde conscius sibi magni laboris, Isaurici cognomen adamavit.* Huius urbis meminit etiam Pollio in Trebelliano T. II. p. 324. *Palatium sibi in arce Isaurae constituit.* vulgo legitur *Isauriae.* VALES.

3. *Tarsus. hanc condidisse Perseus memoratur.*] Idem scribit Solinus cap. 41. et Credrenus ac Suidas in μέδουσα. Vetus scholiastes Iuvenalis ad illum versum Satyrae 3. 118.

— — ripa nutritus in illa,
Ad quam Gorgonei delapsa est pinna caballi.

sic annotat: *Apud Tarsum civitatem Ciliciae, quam praeterfluit amnis Cydnus: cuius urbis conditor Perseus, qui nomen civitati ex facto dedit, quia ibi una ex talaribus pinnis ei excidit.* Docte quidem, nam ταρσὸς talum significat Graece: sed praeter mentem Iuvenalis, qui de pinna Pegasi, non Persei loquitur, ut satis patet. Et vero a Pegasi pinna denominatam Tarsum prodit Dionysius de situ Orbis. Sed a talaribus Persei ita dictam celebrior ac testatior fama est: unde Persea Tarsos a Lucano dicitur in libro 3. 225. Et Nonnus in lib. 18. Dionysiac. de Perseo Tarsi conditore canit his versibus, 292—295.

— — εὔπτερος ἤλυθε Περσεὺς
Γείτονα κωρυκίοιο διαυγέα Κύδνον ἐάσσας,
Ὡι σὺ φίλος, καὶ ἔφασκεν ἐπώνυμον ὠκέι ταρσῷ
Ἀνδράσι πὰρ Κιλίκεσσι νεόκτιτον ἄστυ χαράξαι.

Idem in libro 41. 85. inter antiquissimas urbes memorat Tarsum:

Οὐ τότε Ταρσὸς ἔην τερψίμβροτος.

larum primos arcesseret. Hos adlocutus est primo *mollius*, placidisque verbis *docens, nec decere haec fieri*, quoniam Praefecti Praetorio non a Caesaribus, sed Augustis solis penderent, *nec prodesse*, nihilque profici, immo Constantium eo magis exasperatum iri; deinde *obiurgatorio vocis sono*, gravioribus verbis *addens, quod si ita placeret, post statuas Constantii deiectas* h. e. post apertam rebellionem *super adimenda Praefecto vita securius cogitari posse*. W.

Asper quidem, sed ad lenitatem propensior.] Si ad lenitatem propensior fuit, qua ratione asper dicitur? et si asper fuit, quomodo idem ad lenitatem propensior? Sunt haec plane ἀσύστατα. In Editione Romana legebatur, *Asen quidem:* neque aliter in codice Regio prius scriptum fuerat. Sed emendatum est eadem manu, *vafer quidem:* quam emendationem longe praeferendam existimavimus vulgatae lectioni, quae P. Castellum habet auctorem. VALES. Vafritiei tamen nihil cum lenitate, et semper credidi scripsisse *acer*. Id convenit Quaestori. GRON.

Addensque voces obiurgatorio sono.] Coniecturae nostrae hic aliquantum indulsimus. Edi enim curavimus, *vocis obiurgatorio sono:* quod et longe elegantius est, et Marcellini ipsius auctoritate firmatur. Nam in lib. 18. ad finem similiter loquitur: *Antoninus ambitiose praegrediens agmina, ab Ursicino agnitus, et obiurgatorio sono vocis increpitus, etc.* et in lib. 27. initio. VALES.

Post statuas Constantini deiectas.] Id est, post apertam ac professam rebellionem. Nam perduelles fere a deiectione statuarum et imaginum Augusti defectionem auspicabantur. Sic apud Capitolinum in Maximino c. 23. *In oppido vicino statim Maximini statuae atque imagines depositae sunt.* et in Gordianis c. 9. *Appellato igitur Gordiano Imp. iuvenes, qui auctores eius facinoris erant, statuas Maximini deiecerunt, imagines perfregerunt, nomen publicitus eraserunt.* Nihil frequentius occurrit apud historiarum scriptores, ut id exemplis firmare, pene idem sit, quod meridie facem accendere. Ceterum ex his, quae diximus, satis perspicuum fit legendum esse, *post statuas Constantii deiectas:* quod confirmat Zonaras his verbis: Μοντίου δὲ τοῦ Κοιαίστοϱος αἰτιωμένου τὴν πϱᾶξιν καὶ εἰς σαφῆ τυϱαννίδα ταύτην ἀνάγεσθαι λέγοντος, ἔτι χαλεπήνας ὁ Καῖσαϱ, ἀλλὰ καὶ πϱὸς τῆς γυναικὸς εἰς ὀϱγὴν ἐξαφθεὶς, καὶ αὐτὸν ὑπὸ δεσμοῖς ἐποιήσατο, καὶ τοῖς στϱατιώταις καὶ ἄμφω παϱέδωκε. Id est: *Cum autem Montius Quaestor factum reprehenderet, et in apertam tyrannidem id erumpere diceret, indignatus magis Caesar, et ab uxore quoque incitatus, eum in vincula compegit, ac brevi ambos militibus tradidit.* IDEM.

13. *spes extremas*] i. e. pericula summa opperiens. — *districta dentium acie stridens*, labiis diductis subsannans, stridula, acuta voce proclamavit. W.

15. *Adorti sunt Montium primum, qui divert.*] Non Montium hunc Quaestorem vocat Histor. Eccles. sed Magnum. Epiphan. Scholast. lib. 5. cap. 12. *Quaestorem vocabulo Magnum, et Domitianum Praefectum Orientis* (Callus Caes.) *occidit.* Socrat. lib. 2. cap. 34. Δομετιανὸν τὸν τότε ὕπαϱχον τῆς ἑῴας, καὶ Μάγνον κυαίστωϱα αὐθεντήσας ἀνεῖλε. Sozom. lib. 4. cap. 7. Μά-

γιον τε τὸν κοιαίστορα καὶ τῆς ἔω τὸν ὕπαρχον Δομετιανὸν ἀνεῖλεν. LINDENBR.

16. *Domitianum praecipitem per scalas.*] Scalae sunt gradus, quibus ad superiora aedium adscenditur: quam vocem hodie quoque vernacula Gallorum lingua retinet, *Escalier*. Graeci quoque a similitudine κλίμακας vocant. Artemidorus lib. 4. cap. 48. τὸν δὲ ἱπποκόμον δύο κλίμακας ἀναγαγόντα τὸν ἵππον, εἰς τὸν κοιτωνίσκον εἰσαγαγεῖν. Id est: *Equisonem vero duabus scalis perductum equum in cubiculum induxisse.* Sic etiam loquitur Martialis in eo versiculo:

Et scalis habito tribus, sed altis. VALES.

Reinef. adscripsit: i. e. κλιμακίδας, βαθμίδας, gradus chori, sedis tribunalis Praef. Praet. Philostorg. 3, 28. καταςκάσαντες τοῦ θρόνου. v. ibi Gothofredum. W.

17. *Luscus quidam Curator urbis.*] Curator est is, qui pecuniam Reipublicae et generaliter quidquid ad rem civitatis pertinet administrat, ut notum est ex Pandectis Iuris: qui Graeco vocabulo Logista nuncupatur, quemadmodum est in lege 3. Cod. de modo multandi. Glossae veteres de Magistratibus: *Curator*, φροντιστὴς καὶ λογιστής. Eorum officium λογιστεία dicitur in lege 15. D. de excusatione tutorum. λογιστεία πόλεως οὐδὲ εἰς ἀριθμὸν μιᾶς ἐπιτροπῆς προχωρεῖ. quae minus recte interpretatus est doctissimus vir Ant. Augustinus: *Rationes civitatis ne pro una quidem tutela cedunt.* cum vertere debuisset: *Curatio civitatis ne pro una quidem tutela cedit.* Et λογιστεύειν Curatoris officio fungi dixit *Philostratus de vitis Sophistarum in Nicete,* et Eusebius lib. 9. cap. 2. Horum Curatorum non mediocrem fuisse dignitatem vel illud evincit, quod Marcus Curatores multis civitatibus e Senatu dedit, quo latius Senatorias tenderet dignitates, teste Capitolino. Et alioquin mos fuit Curatores ab Imperatoribus dari, ut docet vetus Inscriptio: *Curator. Reip. Bergomensium. Datus. ab. Imp. Traiano. Curator. Reip. Comensium. Datus. ab. Imp. Hadriano.* Certe Curator cessae Carthaginis, vir Clarissimus dicitur in Collatione Carthaginensi. Sic explicare soleo locum illum Procopii in lib. 2. Gothic. pag. 266. ἦν δέ τις Δημήτριος Κεφαλλὴν τὸ γένος· ἐπίτροπον βασιλεὺς αὐτὸν τῆς Νεαπόλεως κατεστήσατο: et in Anecdotis, pag. 55. ὁ δὲ τὴν πόλιν Δάρας ἐπιτροπεύων. Sane in lege xx. Codice Theod. de Decurionibus, Procuratores civitatum cum Curatoribus iunguntur: *Nullus Decurionum ad procurationes vel curas civitatum accedat, nisi omnibus omnino muneribus satisfecerit patriae, vel aetate, vel meritis.* Curatores Kalendarii Reip. cum his aut iidem fuerunt, aut sane iis subditi. Eorum mentio in lege ult. D. de muneribus et honoribus. ubi Curatores Calendarii distinguuntur a Curatoribus, qui ad colligendos publicos civitatum reditus eligi solent. VALES. Cur hos eosdem fuisse suspicari velit doctissimus vir, causas eum non habere putat Th. Reinesius epistol. XXII. GRON.

Eos ut eiulans baiulorum praecentor.]Princeps Editio Romana hunc locum sic exhibet: *Eoque ut enilaus bai. praecentor.* Ex quo P. Castellus audacter eam lectionem exsculpserat: *Cumque eo ut enilaus.* Secuta est Editio Augustana quae portentum nominis *Utenilaum* nobis prodidit. Sed Sigismundus Gelenius, qui id nomen merito reiiciendum censebat, edere maluit: *Cum-*

nus. Quo modo igitur eumdem reducem appellaret? Sed omnino vera est lectio, quam ex optimo codice Regio restituimus. In eo enim legitur: *Cum aureo vellere direpto redirem, terrore abst. etc.* Unde nos nulla propemodum mutatione veram illam lectionem exsculpsimus. *Vaticanus codex plane consentit cum Regio. In MS. autem Tolosano emendatum est: *rediret, errore abstractum, etc.* VALES.

Delatumque ad Africae litus mors rep. consumpsit.] De Mopso Lapitha Ampyci filio, Argonautarum comite, id verissimum est; non de illo Mopsuestiae conditore. Apollonins lib. 1. Argonaut. 80.

— — αἶσα γὰρ ἦεν
Αὐτὸν ὁμῶς Μόψον τε δαήμονα μαντοσυνάων
Πλαγχθέντας Λιβύης ἐνὶ πείρασι δῃωθῆναι.

Et lib. 4. v. 1501. eum a serpente percussum in Africa periisse memorat, atque ibidem sepultum. Lycophron in Cassandra, in Pentapoli iuxta urbem Teuchira humatum perhibet his versibus, 877. ss.

Ἄλλους δὲ θῖνες, οἵ τε Τευχείρων πέλας
Μύρμηκες αἰάζουσιν ἐκβεβρασμένους·
Μόψου Τιταιρώνειον ἔνθα ναυάται
Θανόντα ταρχύσαντο.

Idque confirmat Clemens Alex. in lib. 1. Stromatum, cuius locum mox producemus. Quod si ita est, male hic Africae litus, et caespitem Punicum posuit Marcellinus. Sed aliorum auctoritate facile defenditur, qui in Africa Mopsum periisse prodiderunt; inter quos est Apuleius † et Tertullianus. Apollonius certe in Libya dixit itemque Seneca in Medea Actu 3. 653.

— — *Libycis arenis*
Omnibus verax, sibi falsus uni,
Concidit Mopsus. VALES.

Manes eius Heroici morborum varietati medentur.] Mopsi templum oraculo celebre fuit in Cyrenaica provincia, quod oraculum primus composuisse dicitur Battus Cyrenaeus, ut tradit Clemens Alex. in lib. 1. Strom. ubi Mopsum Argivum cum Thessalo confundit. Ait enim Mopsum et Amphilochum floruisse belli Troiani temporibus: Mopsum tamen paullo antiquiorem videri, quippe qui comes fuerit Argonautarum: additque, quod ad hunc locum facit: Φασὶ δὲ τὴν Μόψου καλουμένην μαντικὴν πρῶτον συντάξαι τὸν Κυρηναῖον Βάττον. Apuleius in libro de Deo Socratis Mopsum passim in Africa cultum perhibet: *Quippe cum eos Deos appellent, qui ex eodem numero iuste ac prudenter vitae curriculo gubernato, praenomine postea ab omnibus praediti, fanis et cerimoniis vulgo advertuntur, ut in Boeotia Amphiaraus, in Africa Mopsus.* Tertullianus denique in lib. 2. ad Nationes cap. 7. inter heroas numerat Mopsum Africanum, et Boeotum Amphiaraum. Ceterum Mopsi quoque alterius Argivi oraculum fuit in Cilicia, ut scribit Tertullianus in lib. de Anima: *Nam et oraculis hoc genus stipatus est orbis, ut Amphiarai apud Oropum, Amphilochi apud Mallum, Mopsi in Cilicia.* Vulgo *in Sicilia* legitur mendose. IDEM. An causa est alia, cur ὁ πάνυ citet *morborum,* quam lapsus calami? GRON.

4. *A Servilio Procons. missae sub iugum.*] Strabo lib. XII. Flor. lib. 3. cap. 5. LINDENBR.

Factae sunt vectigales.*] Id est stipendiariae vel tributariae. Sic C. Memmius in oratione sua apud Sallustium in Iugurtha c. 31. *Reges et populos liberos, paucis nobilibus vectigal pendere*. Idem Sallustius in coniuratione Catilinae c. 20. *Semper illis Reges, Tetrarchae vectigales esse; populi, nationes stipendia pendere. VALES. Iustinus lib. 2. cap. 3. *His igitur Asia per mille quingentos annos vectigalis fuit. Pendendi tributi finem Ninus rex Assyriorum imposuit.* GRON.

Et hae regiones velut in prominenti terrarum lingua.] Lingua dicitur promuntorii genus non excelsi, sed molliter in planum devexi, ut ait Festus Pompeius. Sic Pacuvius in Chryse apud Agellium in lib. 4. cap. 17. *Id promuntorium, cuius lingua in altum proiicit.* Livius lib. 37. c. 31. ubi Phocaeae situm describit: *Inde*, inquit, *in altum lingua mille passuum excurrens, medium fere sinum velut nota distinguit.* Et lib. 44. c. 11. de Cassandrea: *Eminet namque in altum lingua, in qua sita est.* Eodem sensu sumitur apud Caesarem B. G. 3, 17. et Lucanum in lib. 2. 613. VALES.

In prominenti terrarum lingua.] Quod hic *linguam* Ammian. vocat, id *mucronem* dixit Pomp. Mela lib. II. cap. I. *Paulatim se ipsa fastigat, et quasi in mucronem longa colligens latera, facie positi ensis arrecta est.* LIND.

Ab orbe Eoo.] Sic correxi, cum prius legeretur, *ab orbe eo*: quam emendationem in Loiselli quoque codice *et in Tolosano* postea reperi. VALES. Itaque adscriptum codici Lindebrogiano: [Loisel. *orbe Eoo*: mihi perplacet.] GRON.

5. *Supercilia Nili.*] Sic Graeci ὀφρῦς de rebus adhibent prominentibus, vel limborum instar alias res cingentibus. v. c. de montibus Strabo XVII. p. 1172. Polybius. v. Ind. Schweighaeuser. — Schneideri Lex. Omnino fluvios ut personas considerans antiquitas membra iis tribuit: *caput, cornua, brachia* cet. *Labrum* fluminis est ap. Sisennam in quarto historiar. libro ap. Nonium. W.

Nicanor Seleucus.] In Editione Hier. Frobenii legitur *Nicator*, rectius sine dubio: ut patet ex iis quae sequuntur. Subiicit enim Marcellinus: *Efficaciae impetrabilis Rex, ut indicat cognomentum.* Et rursus in libro 23. 6. de Arsace Partho: *Superato Nicatore Seleuco eiusdem Alexandri successore, cui victoriarum crebritas hoc indiderat cognomentum.* Strabo certe et Appianus in Syriacis, Stephanusque Byzantius et Eunapius νικάτορα eum appellant. In nummis quoque ΣΕΛΕΥΚΟΥ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ legitur: quamquam Goltzius in Thesauro ΝΙΚΑΝΟΡΟC posuit, vulgi errorem secutus: cum constet Nicanorem nomen proprium esse ducis cuiusdam inter successores Alexandri, non vero cognomen. VALES.

Efficaciae impetrabilis.] Impetrabiles eos vocant Latini, quos Graeci δραστηρίους, et πρακτικούς, ac δεινοὺς dicere solent. Sic apud Plautum in Mercatore Actu 3, 4. 20.

— — *pulchre os sublevit patri,*
Impetrabilior qui vivis nullus est.

Et apud eumdem in Epidico Actu 3, 2. 6.

Proh Dii immortales! mihi hunc diem dedistis luculentum,
Ut facilem atque impetrabilem.

Et impetrare in veteribus Glossis redditur ἀνύσαι, quod est perficere: eoque sensu Plautus in Poenulo dixit:

Incipere multo est quam impetrare facilius.

Et in veteri Inscriptione: VETTIO. AGORIO. PRAETEXTATO. LEGATO. AMPLISSIMI. ORDINIS. ET. AD. IMPETRANDUM. REBUS. ARDUIS SEMPER OPPOSITO. VALES. Reinesius: qui nihil adgreditur, quod virtute sua non det effectum. cf. et XV, 8. 21. XVII, 8. 3. XXXI, 11. 5. W.

6. *abusus.*] Boxhorn. *abundans.* Sed *abusus* recte habet, et in bonam partem accipienda vox est, pro *frequenter usus*, quo sensu Cicero ipse non uno loco usurpavit. Infra 24, 4. 19. *abusive* pro vehementer. W.

7. *Commagena, nunc Euphratensis.*] Eadem et Augusteuphratensis dicta, ut praeter Victoris Epitomen docet notitia Episcoporum, qui Chalcedonensi Synodo subscripserunt; quamquam ibi corruptum est id vocabulum. Nam *Augustus Euphratensis* vulgo legitur, quasi Episcopi nomen sit, cum sit provinciae, ut dixi. VALES.

Commagena, nunc Euphratensis.] Procop. Caesariens. Persicor. lib. I. τὴν πάλαι Κομμαγηνὴν, τὰ νῦν δὲ καλουμένην Εὐφρατησίαν. Idem Persicor. lib. II. et περὶ κτισμάτων lib. II. Notit. Provinciar. Orient. *Mesopotamia inter Tigrim et Euphratem. Euphratesia, Osdroëne.* Aliter paullo Aur. Victor in Vespasiano: *Commagene, quam hodie Augusteuphratensem nominamus*, quae eadem Histor. Miscel. lib. IX. LINDENBR. *Euphratensis.* Quod nomen accepit Ammiani demum aetate, ubi Syria a Constantino M. in primam et secundam divisa, Commagene, adiuncta vicina Cyrrestica, singularem provinciam nomine Euphratensis l. Euphratesiae constituere coepit. *Mannert* VI. 1. 490. W.

Hierapoli, vetere Nino.] Scribendum est absque virgula: *Hierapoli vetere Nino.* Sic in lib. 22. 8. *Constantinopolis vetus Byzantium.* et rursus in eodem libro c. 2. *Philippopolim petiit Eumolpiadem veterem.* Ceterum Hierapolim prius dictam esse Ninum, aegre mihi persuaserim. Bambyce quidem proprio nomine dicta est, et Magog a Syris; ut scribit Plinius in lib. 5, 19, Plutarchus in Antonio, et Strabo lib. 14. Ninus vero a nemine, quod sciam, appellata est. Quippe Ninus sita olim fuit in Assyria trans Euphratem, teste Strabone ac Plinio, cum Hierapolis in Commagene posita sit cis eumdem fluvium. Sed fortasse alios Auctores secutus est Marcellinus, qui Ninum cis Euphratem ponebant. Sane eam cis Euphratem ponit Philostratus lib. I. 19. de vita Apollonii: ait enim e Nino profectum cum Damide Apollonium, ad Zeugma venisse, ac traiecisse in Mesopotamiam. Igitur ex Philostrati sententia nihil obstat, quo minus Hierapolis sit eadem cum Nino. VALES. *Hierapoli, vetere Nino*, totius Euphratensis metropoli, *capacissima* dicta infra XXIII, 2. 6. templo inprimis Deae Syriae insigni. Quod paullo ante Ammianus monuerat, Seleucum Graeca urbibus nomina dedisse, id et Hierapoli accidit, quae antea Bambyce, Syris Magog dicta, *Wesseling* ad Itiner. p. 192. non autem, uti Ammianus vult, *Ninus.* v. praeter Valesium *Wesseling* ad Diod. Sic. II. 3. Omnium optime *Mannert* V, 2. p. 440-444. W.

8. *interpatet.*] Vox nec aliis sequioris aetatis scriptoribus inusitata. v. Gesner. h. v. W.

Antiochia mundo cognita civitas.] Eunap. in Liban. p. 166. Commelin. Ἀντιόχεια τῆς κοίλης καλουμένης συρίας πρώτη πόλεων, Σελεύκου τοῦ Νικάτορος ἐπικληθέντος ἔργον. Huius civitatis laudes non vulgares recitat Ioh. Chrysost. ἐν ἐγκωμίῳ τῆς Ἀντιοχείας. Dio Prus. Orat. XLVII. Eamque, ut suo tempore fuit, copiose describit Baldricus Dolensium Episc. Histor. belli sacri lib. IV. LINDENBR.

Antiochia mundo cognita] i. e. generi humano, quae sane nova est significatio, et procul dubio ducta ex more loquendi Christianorum, qui traxerunt eam formam e versione bibliorum latina. Haec Ern. in Gloss. Antiochia hod. *Antakia.* Plura vide apud *Mannert* VI, I. 467. ss. — *Laodicea* a Seleuco Nicatore condita, et in matris honorem appellata. Nunc *Latikia. Mann.* p. 450. — *Apamea.* hod. *Aphamiat.* Mann. p. 463. — *Seleucia,* ad mare, non tam ampla, quam Antiochia, firmius tamen munita. Hodie pagus *Kapse.* Mann. p. 478. W.

Seleucia, inde a primis.] In Regio codice reperi, *Seleuciam inde, etc.* Ex quo effeci, *Seleucia iam inde, etc.* Sic enim loqui solet Marcellinus. VALES.

9. *Tyrus.*] Ezechieli prophetae *Zor,* hodie Sor. *Mann.* VI, I. 360. *Sidon,* nunc *Sayda,* antiquior Tyro, quae fuit eius colonia. *Mann.* 372. — *Berytus* antiquitate non minus insignis, sub Augusto Imp. Colonia Romana, nomine *Felicis Iuliae.* Plin. V. 20. Seculo tertio ibi florere coepit schola iuridica, de qua vide *Heineccii* hist. iuris Lib. I. §. 360. ss. Hod. *Beiruth, Baeruth.* Mann. p. 378. — *Emissa,* infra XXVI, 6. extr. Emesa, hod. *Hems, Hims,* Syriae urbibus antea adnumerata, ex nova provinciarum Constantiniana aetate facta descriptione ad Phoeniciam Libanesiam pertinuit. *Mann.* p. 457. ss. — Eidem Phoeniciae Libanesiae attributa est *Damascus,* urbs antiquissima, ubi Diocletianus primum armorum fabricas instituit, etiamnum florentes. W.

10. *Imosque pedes Cassii montis.*] Ut humano corpori suas partes, sic montibus sua velut membra sunt, vertex, supercilia, latera, scapulae, pedes. Suid. εἰς τρία διῄρηται τὸ ὄρος, εἰς ἀκρώρειαν, εἰς ὑπώρειαν, εἰς τέρμα. Καὶ ἀκρώρεια μέν ἐστιν ἡ κορυφὴ, ὑπώρεια δὲ τὰ πλευρὰ τοῦ ὄρους, τέρμα δὲ τὰ τελευταῖα καὶ πόδες. Eustath. I. Iliad. Ὀφρῦς ὄρους, διὰ τὰς τῶν ζώων ὀφρῦς, καὶ πόδες διὰ τοὺς πόδας. Idem Iliad. 2. ὄρους τὰ μὲν κατωτάτω πόδες, τὰ δὲ ἀνωτέρω, κνημοὶ ἐκ μεταφορᾶς τῆς ἐν ἡμῖν κνήμης. Glossar. *Vertex montis,* κεφαλὴ ὄρους, ἀκρώρεια. *Scapulae montium* apud Tertull. de Pall. cap. 2. Κάρηνα ὄρους, Homer. Iliad. I. LINDENBR. *Cassii montis.* Rectius Casii. Distinguendus ab alio eius nominis in Aegypto. — *Parthenium mare,* al. sinus Issiacus. v. infra XXII, 15. 2. cap. 16. 9. W.

11. *Caesaream in honorem Octaviani aedificavit Herodes.*] Burgus enim Stratonis antea vocabatur, ἣ, κτίσαντος αὐτὴν Ἡρώδου μεγαλοπρεπῶς, καὶ λιμέσι τε καὶ ναοῖς κοσμήσαντος αὐτὴν, μετονομάσθη καισάρεια. Ioseph. lib. XIV, cap. VIII. (Plinius V, 13. W.) Quem etiam vide ἀρχαιολ. lib. XVI. cap. IX. Egesipp. lib. II. cap. VII. lib. III. cap. XIX. Novel. Iustin. Imp. CIII. LINDENBR.

Eleutheropolis, recentior, et seculo demum tertio a C. n. condita. Mentionem eius facit etiam Itinerar. Antonini Wessel. p. 200. *Mann.* p. 285. W.

Ascalonem, Gazam, et Iuliam aevo sup.] Editio Steph. *Ascal. Gazam, aevo sup.* Iuliam omittens, quam neque Anton. in Itinerario ponit. A Constantinopoli usque Antiochiam: — *Ascalonem, Gazam, Raphiam.* Item a Neapoli Ascalonem: — *Aeliam, Eleutheropolim, Ascalonem.* LINDENBR.

Gazam et Iuliam.] Duas ultimas voces expunxi, quippe quae a codice Regio abessent. In Editione Romana legebatur: *Gazam ..... superiore extructas.* Sed P. Castellus qui nullam lacunam pati poterat, eam sic explevit: *Gazam et Iuliam a parte superiore exstructas.* Ineptissime, ut solet. Secutus est Mariangelus Accursius, qui recte quidem ex scripto codice emendavit, *aevo superiore exstructas,* sed Iuliam ex fide Castelli, boni imprimis Auctoris, retinuit. At Gelenius eam ex Editione sua audacter expunxit: quod et nos fecimus iure merito: cum nulla eius nominis urbs in Palaestina referatur. VALES.

12. *Pompeius Iudaeis domitis.*] Fl. Iosephus Antiquit. lib. XIV. cap. VIII. LINDENBR.

In provinciae speciem.] Antonio et Cicerone Coss. Iudaea a Pompeio capta, et in provinciae speciem redacta est, et imposito tributo parere Magistratui Rom. iussa: quod Iosephus tam diserte, ac toties inculcat, ut mirer virum doctum nuper in Variis suis Lectionibus id negare ausum fuisse. De tributo sic Iosephus in lib. I. belli Iudaici: τῇ τε χώρᾳ καὶ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπιτάττει φόρον. Idem dicit in lib. 14. Antiquitatum, ubi haec amplius addit: τήν τε γὰρ ἐλευθερίαν ἀπεβάλομεν καὶ ὑπήκοοι Ῥωμαίων κατέστημεν: quibus verbis nihil clarius dici potest. Vide eundem in lib. 2. belli Iudaici cap. XVI. *Omitto Eusebium in lib. I. Hist. Eccl. cap. 7.* VALES.

In provinciarum speciem rectori delata iurisdictione.] Editio Rom. hunc locum sic praeferebat: *In provincias reciem delata iurisd. etc.* Neque aliter codex Regius, et Vaticanus. Primus P. Castellus locum ita emendavit; cuius emendationem ceteri postea amplexi sunt: neque equidem damno: quamquam mallem, *in provinciae speciem.* Emendatio tamen Castelli confirmari potest altero loco, qui est in lib. 24 *Sic in provinciarum speciem redactam videam Daciam.* Vox *rectori* abest quidem a codicibus scriptis, sed sine ea sensus vacillat. Huc autem transtulisse eam videtur P. Castellus ex sequenti loco de Arabia: *Hanc provinciae imposito nomine rectoreque attributo, etc.* IDEM. Sane nec hic indulgeri Castello debuit, ut contra arbitria vetustorum codicum retineretur vox *rectori.* Quid enim manifestius est, quam Ammianum loquentem ita, *in provinciae speciem delata iurisdictione,* subintellexisse *his regionibus,* quae in quarto casu praecesserant, hoc est, iussa in eis administrari iurisdictione, ut solet ab Romanis in provincia fieri. Sententia est utique plenissima; et ideo vocem supervacuam eiice. GRON. Hoc falsum pronuntiat Reines. in nota adscripta, provocans ad Petiti Var. Lectt. Lib. 2. c. 1. Sed hic idem ille vir doctus est, quem Valesius in nota refutavit. Sunt tamen, qui Reinesio accedant. v. Interpretes ad Eutropium VI, 14. p. 357. Tzschuck. W.

Rectori delata iurisdictione.] Egesipp. lib. I. cap. 17. *Tributum quoque victis* (Pomp.) *imposuit, statuit ducem, Iudaeae fines determinavit.* LINDENBR.

13. *per opportunos saltus et cautos.*] Haud inepte Reinesius ad oram exemplaris sui coniecerat *cautEs*. Sed nihil mutandum, cautus enim Ammiano est et aliis locis *cui cautum est, tutus.* v. lineolis aliquot interiectis: murorum firmitate *cautissimas.* inpr. XXIV, 4. 31: ubi tamen vide Valesium. cf. et Ern. Glossar. W.

Bostra] Tunc temporis primaria urbs Arabiae — *Gerasa* et *Philadelphia.* Utraque pertinet ad sic dictam Decapolim Palaestinae. v. *Mannert* VI, 178. 320. s. W.

Et Gerasam.] Huius urbis meminit D. Hieronymus in interpretatione locorum Hebraicorum: *Gargazi civitas trans Iordanem iuncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manassae: et haec esse nunc dicitur Gerasa, urbs insignis Arabiae.* Et in Catalogo Episcoporum qui Chalcedonensi Synodo subscripserunt, recensetur Flaccus Gerasorum, provinciae Arabiae Episcopus. Stephanus in Coele Syria locat. γέρασα, inquit, πόλις τῆς κοίλης συρίας. Sed ex Ptolemaeo discimus duas eo nomine urbes fuisse: alteram in Syria Coele, cuius meminit Stephanus; alteram in Arabia Petraea. VALES.

Provinciae imposito nomine, Rectoreque.] Dio lib. LXVIII. Eutrop. lib. VIII. LINDENBR.

Traianus] v. Dio Cass. LXVIII. 32. *Tillemont* T. II. P. I. p. 333. W.

14. *Cyprus.*] *Fertilitate omnium rerum,* in quibus et cuprum, unde nomen habet. Inprimis vero large omnia profert, quae ad rem nauticam pertinent, uti Ammianus ipse dicit, — ligna et carbasa, et picem et aes, omnisque generis armamenta. W.

Aedificet onerariam navem.] Idem legitur in Expositione totius mundi, quam Iac. Gothofredo viro doctissimo debemus: *Dicitur non indigens alterius provinciae quidquam pro fabrica navium. Necessaria ipsa insula habet omnia inferius declarata, ligna, aeramentum, ferrum, picem, necnon linteamen pro velaria, et funium usu.* VALES.

15. *Avide magis hanc insulam.*] Strabo in extremo lib. XV. Flor. lib. III. cap. IX. Sed omnium copiosissime Plutarch. in Catone minore c. 34. ss. LINDENBR. Indignitatem rei ipse agnovit Cicero pro Sextio c. 26—29. ubi etiam de calumnia Clodii, qui, ut Catoni tam invidiosa provincia demandaretur, a Senatu impetraverat. *Ptolemaeo,* fratre regis Aegypti, Ptol. Auletae — *foederato et socio,* accuratius Cicero: *si nondum socius, at non hostis.* W.

Ptolemaeo Rege foederato nobis et socio.] Ita quoque eum appellant Florus in lib. 4. 2. et Rufus Festus in Breviario 13. Sed Cicero in Orat. pro Sextio c. 26. diserte affirmat, nondum a Senatu socium appellatum fuisse Ptolemaeum, cum publicatus est. *Rex,* inquit, *et Ptolemaeus, qui si nondum erat ipse a Senatu socius appellatus, erat tamen frater eius Regis, qui cum esset in eadem caussa, iam erat a Senatu honorem eum consecutus: erat eodem genere, iisdemque maioribus, eadem vetustate societatis: denique erat Rex, si nondum socius, at non hostis, etc.* Prorsus admirabili gravitate, plena miserationis, plena invidiae in Clodium. Porro hunc Ptolemaeum nullo iure a Romanis esse proscriptum narrant Historici. Strabo in fine lib. 14. et Appianus in lib. 2. c. 23. Civilium, id per vindictam a Clodio

Trib. pl. factum esse commemorant. Captus enim a piratis Clodius Calpurnio Pisone, et Acilio Glabrione Coss. anno V. 687. teste Dione lib. 35. in fine, et Cicerone de Haruspicum responsis, ad Ptolemaeum Cypri Regem miserat quosdam e suis, petens ut pecuniam ad se quamprimum mitteret, qua se a piratis liberaret. Qui cum modicam summam, ac vix duo talenta dedisset, Cilices Clodium gratis dimittere maluere. Is igitur postea Tribunus pl. cum esset infensus Ptolemaeo, rogationem tulit ad populum, ut Cyprus insula cum omni pecunia regia publicaretur. Quod ubi Ptolemaeo nuntiatum est, omni pecunia in naves imposita procedere in altum statuit, ut classe perforata, et pecuniam mergeret, et ipse suo arbitrio periret. Sed homo avarissimus simul et ignavissimus, cum mergere opes suas non sustinuisset, mutato consilio in aulam reversus, hausto veneno mortem sibi conscivit, ut refert Valerius Max. lib. nono cap. 14. VALES.

CAPUT IX.

1. *A Nisibi quam tuebatur accitus Ursicinus.*] Ultimam vocem ex codice Fauchetii addidimus, quae in reliquis codicibus deerat. In Editione Romana legebatur, *a Nisibi quam tuebatur acrius:* confusis in unum duobus vocabulis, ut coniicere est. VALES.

Ursicinus.] Ad disquirenda crudeliter ab Antiochensibus facta c. 7. *Ursicinus* magister equitum Orientis excitus, quanquam serio recusaret, *forensibus quippe iurgiis longe discretus,* a triciis disceptationibusque civilibus abhorrens — *metu sui discriminis* a Gallo Caesare impendentis, *e cuius foveis* accusatores, iudicesque videret emergere, *occultis* literis Constantii Imp. opem imploravit, *ut tumor notissimus Caesaris exhalaret.* Sensus facilis, sed *exhalat* non satis respondet *tumori*, quem residere potius dicunt. W.

Quaesitoresque subditicios.] Inf. lib. 20. *Quaesitores dederat spectaturos, quas ob res oppidum sit excisum.* Moschopul. Κοιαισίτωρ, ὁ ἐπ' ἐγκλήμασι τιμωρός. Manil. — *Quaesitor scelerum veniet, vindexque reorum.* L. 2. C. Theod. de postul. *Non idem in eodem negotio quaesitor sit et defensor:* id est, iudicis et adsertoris habeat personam, ut vet. Scholiast. interpretatur. LIND.

2. *in peiores haeserat plagas*] More Graecorum, qui εἰς pro ἐν ponunt. — *ut narrabimus postea* c. 11. et xv, 2. — *medium,* nec malum omnino, nec bonum *principem.* cf. xxi, 16. 8. ubi itidem de Constantio sermo est. — *in hoc caussarum titulo,* in eiusmodi caussis. W.

Cetera medium Principem.] Infra lib. 21. *Principibus mediis comparandus.* Flav. Vopisc. in Caro c. 4. *Veniamus ad Carum medium, ut ita dixerim, virum, inter bonos magis, quam inter malos Principes collocandum.* Spartian. in Aelio Vero c. 3. *Etsi non summi, medii tamen obtinuit ducis famam.* LINDENBR.

3. *imaginarius* ad speciem *iudex,* cuius tamen nihil valeret auctoritas. — *regina exertante aurem subinde per aulaeum.* In

Consistorio nempe erant cancelli et vela expansa, post quae sedebant principes ita, ut non conspici quidem ipsi, audire tamen omnia, quae agerentur, possent. De his cancellis et aulaeo, si plura cupis, vide Casaubonum et Salmasium ad Scriptt. Hist. Aug. Carino c. 8. T. II. p. 796. ss. fusius disserentes. Eandem licentiam sibi iam olim sumserat mater Neronis, Agrippina. v. Tac. Annal. XIII, 5. W.

Adsistebant hinc inde Notarii.] Intelligo Notarios, quos alii *Exceptores* vocant, l. 19. §. 9. ff. loc. cond. Iul. Firm. Astron. lib. 3. c. 6. Horum officium cursim et per notarum signa excipere, quae utrimque secus in iudicio dicerentur; qui sane plures simul uni negotio saepe adhibiti. Ita collatio Catholicorum et Donatistarum velitata fuit, excipientibus Hilario et Praetextato Exceptoribus D. N. V. C. et Spectabilis Proconsulis; Fabio Exceptore D. N. V. C. et Spectabilis Vicarii: et Romulo V. C. legat. AK. Excipientibus quoque Ianuario et Vitale, Notariis Ecclesiae Donatistarum. LIND.

Adsistebant hinc inde Notarii.] Notarios et Tribunos intelligo, qui erant in comitatu Caesaris Galli. Habebant enim Caesares Notarios aliquot, ab Augusto tamen attributos, ut docet Zosimus lib. 3. c. 4. in rebus Iuliani Caesaris, et Marcellinus in lib. 17. c. 9. *Calumniis appetitus est a Gaudentio, tunc Notario, ad explorandos eius actus diu morato per Gallias.* Longe autem differunt Notarii ab Exceptoribus. Nam Notarii sunt *βασιλικοὶ ὑπογραφεῖς*, ut passim Zosimus appellat, qui in Consistorio acta excipiebant: et ita semper apud Marcellinum sumuntur. At vero Exceptores sunt *ταχυγράφοι*, qui notis scribunt acta Praesidum, ut dicitur in lege 33. D. ex quibus causis maiores. De his Eunapius in Proaeresio p. 145. Commelin. ἀξιῶ, φησὶ, *δοθῆναί μοι τοὺς ταχέως γράφοντας καὶ στῆναι κατὰ τὸ μέσον, οἳ καθ' ἡμέραν μὲν τὴν τῆς Θέμιδος γλῶτταν ἀποσημαίνονται, σήμερον δὲ τοῖς ἡμετέροις ὑπηρετήσονται.* Quae verba quoniam ab interprete parum intellecta sunt, hic vertere operae pretium fuerit: *Peto, inquit, ut Exceptores mihi dentur, atque in medio consistant: qui quotidie quidem Themidis oracula notis excipiunt, hodie vero nobis ministrabunt.* De iisdem loquitur Damascius in Isidori vita, quod neque interpres animadvertit. *ὑπηρεσίαν ἐτέλει ἣ πρὸς τάχος ἐπιτέτακτο γράφειν τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων πραττόμενα.* Ceterum cur hunc Marcellini locum de Notariis et Tribunis potius quam de Exceptoribus accipi malim, duplex ratio est: prima, quod haec causa Antiochiae in Consistorio ventilata est iussu Caesaris Galli; in Consistorio autem non Exceptores, sed Tribuni et Notarii acta excipiebant, ut dicemus in libris sequentibus; deinde quod Marcellinus noster Notarii nomine semper Notarium Principis intelligit. VALES.

Cuius imperio trucis tum a stimulis Reginae.] Huius lectionis auctor est Sig. Gelenius. In Ms. codice Regio legitur: *truces tima stimulis Reginae.* Atque ita fere in Editione Romana, nisi quod *cruces* habet. Mariangelus Accursius ediderat: *Cuius imperio, trucis cum stimulis Reginae;* in parte Editionem P. Castelli secutus. Mihi sic legendus is locus videbatur: *Cuius imperio truci, ac stimulis Reginae;* resectis aliquot vocibus, ab imprudente, ut videtur, antiquario male repetitis. IDEM.

Exertantis aurem per aulaeum.] Quae de hoc aulaeo sive velo dici possunt, iam ab aliis curate notata sunt: quo etiam haec Lucif. Calar. ad Constantium Imp. verba pertinent: *In tuo palatio, intra velum licet stans, tulisti responsum a me ad conservandam salutem.* LIND.

4. *Ob nominum gentilitatem,*] communionem, similitudinem. W.

Futurae molitioni.] Id est, quod supra dixit, *Si novae res agitari coepissent:* unde in vulgatis Editionibus *ultioni* perperam legi constat. LIND.

5. *amictu tenus philosophus*] qui nihil philosophi praeter pallium haberet. — *suspensus in equuleo in eodem gradu constantiae stetit* non potuit cogi ad fatendum. W.

Suspensus in eodem gradu constantiae stetit.] Vulg. *suspensus in eodem gradu cunctatus est.* Germana lectio est, quam ex MS. investigavimus. Sic lib. XVI. 12. *Fastus barbaricos ridens, in eodem gradu constantiae stetit immobilis.* Et τὸ *suspensus* ad equuleum refertur, ut inf. *suspensus Eusebius.* Prudentius περὶ στεφάνων in Romano Martyre v. 451. *Scindunt utrumque milites taeterrimi. Mucrone hiulco pensilis latus viri.* Beda in Martyrolog. *In equuleo suspensa et exungulata.* LIND.

6. *sollemnia,*] consuetum, legitimum procedendi modum. *ita eviſceratus est, ut cruciatibus membra deessent,* ut ipsi tortores non haberent, ubi uncos adplicarent. *torvum renidens,* ut vultu ad simulatum risum composito iudicibus insultaret. Locus geminus est apud Tacitum Annal. IV, 60. *Tiberius torvus, aut falsum renidens vultu.* — *fundato pectore,* firmo, constanti. Sic XXIX, 5, 46. *fundata mente intuens torvum.* — *Zenonem Stoicum.* Posteriorem vocem delendam esse putat Valesius, cuius et Lindenbrogii notas consulas. Simile aliquid de femina adeo philosophante Timycha, Pythagorae sectatrice narrat Iamblichus in vita Pythagorae p. 161. ed. Kuesteri. Ceterum Zenones, quorum octo ad minimum memorantur, etiam ab aliis confusi. v. Perizonii Animadv. hist. p. 88. et Davis. ad Cic. Tuscul. II. 21. W.

Nec confessus nec confutatus.] Id est, nec confessus nec convictus. Sic confessus atque convictus iungi solent, ut in lege 7. Codice Theod. quorum appellat. non recipiantur; et in lege 31. de Episcopis et Ecclesiis. Certe apud Marcellinum confutatus semper pro convicto sumitur. VALES.

Zenonem illum veterem.] Memoriae lapsus est. Non enim cum Cyprio Rege Nicocreonte negotium habuit Zeno, sed Anaxarchus: utriusque autem fortuna consimilis plane. Nam εἰς ὅλμον ambo coniecti, et σιδηροῖς ὑπέροις tusi, aliaque dira perpessi, novissime in os tyranni mordicus abscissam linguam exspuere. Diogenes Laert. in Zenone et Anaxarcho. Theodoret. Serm. de Martyr. Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ἀναγκαζόμενος κατειπεῖν τι τῶν ἀπορρήτων, ἀνέσχε πρὸς τὰς βασάνους, οὐδὲν ἐξομολογούμενος. ὡς δὲ φησιν Ἐρατοσθένης ἐν τῷ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, δείσας οὗτος, μὴ τῇ τῶν παθῶν ὑπερβολῇ βιασθεὶς ἐξείπῃ τι τῶν συγκειμένων· καὶ τοὺς στασιώτας μηνύσῃ, τὴν γλῶτταν τοῖς ὀδοῦσι τεμὼν, προσέπτυσε τῷ τυράννῳ, et quae sequuntur. Vide Plutarch. περὶ ἀδολεσχ. Cic. Tuscul. II. 22. Val. Max. lib. 3. cap. 3. Plin. lib. 7. cap. 23. lib. 8. cap. 22. Tertullian. Apolog. LIND.

Zenonem illum veterem Stoicum.] Ultima vox delenda est, aut Marcellinus memoriae vitio laboraverit necesse est, qui Zenoni Stoico tribuit, quod Eleatae Zenoni contigisse ceteri testantur: Cicero lib. 2. Tusculanarum 22. Philo in libro, quod omnis probus liber, et Diogenes Laërtii f. in Zenone Eleate IX. 5. Sed nec in eo solum labitur Marcellinus, quod Zenonem Stoicum cum Eleate confundit, verum insuper alterum errorem adiungit, cum dicit eum linguam in oculos Cyprii Regis praecisam conspuisse. Neque enim a Cyprio Rege tortus est Zeno, sed a Nearcho Myso Eleatarum tyranno, seu, ut alii dicunt, Demylo: quemadmodum tradit Clemens Alex. lib. 4. Strom. Sane Plutarchus hunc Demylum vocat in libro *περὶ στωϊκῶν ἐναντιωμάτων* et adversus Colotem Epicureum. Quare apud Diogenem, ubi legitur, *καθελεῖν δὲ θελήσας Νέαρχον τὸν τύραννον (οἱ δὲ Διομέδοντα) συνελήφθη*, rescribendum putaverim, *οἱ δὲ Δημύλον*. Sed Nearchum plures eum vocant, inter quos est Diodorus Siculus in Excerptis quae nuper publicavi, Philostratus initio lib. 7. et Valerius Maximus in lib. 3. cap. 3. qui tamen ex uno Zenone Eleate duos perperam fecit. VALES.

7. *indumentum regale*] c. 7. purpuram. *pectoralem*, pectus tantum tegentem *sine manicis* colobion. Hoc genus vestium sub Imperatoribus demum in usu esse coepit. v. *Oct. Ferrarium* de re vestiar. P. I. L. 3. p. 97. ss. Clericis tamen, inprimis episcopis non in quotidianum usum, sed in sacris publicis eiusmodi tunicas concessas fuisse, scriptores ecclesiastici docent. Talem igitur *Diaconus* quidam *Maras* Tyri texendam mandaverat; cuius literae ad *Tyrii textrini Praepositum*, nam textores ibi corpus atque sodalitatem conficiebant, quibus praeerant Procuratores Baphiorum, de quibus v. Notitiam Dignit. Imp. p. m. 121. W.

Ministris fucandae purpurae.] Corpora erant baphiorum tingendas purpurae, l. 2. C. de murileg. Et *ἐπιτρόπου τῆς κατὰ τύρου ἁλουργοῦ βαφῆς* mentio apud Euseb. Ut et tinctorum eorumque qui magnificas vestes texunt, apud Firmic. Astron. lib. III. cap. VII. Dictum autem *fucandae purpurae*, ut in l. 1. C. quae res ven. non poss. *Fucandae vel distrahendae purpurae.* Auson. in Panegyr. — *Praetextam meam purpurae tuae luce fucatam.* LIND.

Pectoralem tuniculam sine manicis.] Hanc ad colobium referunt viri doctissimi, cuiusmodi tunica Diaconi in Ecclesia etiamnum utuntur. Ita P. Pithoeus lib. 1. Adversariorum c. 16. Laur. Pignorius in Syntagmate de servis, p. 105. ed. Amst. 674. 12. et Dionys. Petavius in Notis ad Themistium. Postea dalmaticarum usus ac nomen invaluit, ut docet Anselmus: quas a colobiis in hoc diversas fuisse volunt, quod erant manuleatae, cum in colobiis vel nullae essent manicae, vel admodum breves, citra cubitum desinentes, quales in Aegypti Monachorum colobiis fuisse, testis est Cassianus. Existimo tamen laicorum tam colobia quam dalmaticas vulgo manuleatas fuisse: idque suadere videtur Dorotheus in doctrina I. *διὰ τί φοροῦμεν κολόβιον μὴ ἔχον χειρίδια, τῶν ἄλλων ἐχόντων πάντων χειρίδια.* Sed Monachorum et Diaconorum tam colobia quam dalmaticae absque manicis fuerunt cum clavis purpureis. VALES.

Tyrii textrini praepositum.] Iul. Firm. Astron. lib. III. *Quod si sic ♀ positum ♃ bona radiatione respexerit, Regiis tex-*

trinis faciat praepositos, vel praefectos. L. 14. C. de murileg. *textrinorum procuratores.* LIND.

Celerari speciem.] More sui saeculi vocavit *speciem* τὸ ἔνδυμα. Capitolin. in Anton. Pio c. 7.: *Species Imperatorias superfluas et praedia vendidit,* ut l. fin. C. de vest. mil. l. 4. C. de vest. holob. IDEM.

Celerari speciem perurgebat.] Ergo summa accusationis qua Maras Diaconus pulsabatur, haec erat: quod vestem sibi a Tyrii textrini ministris parari iusserat, purpuream scilicet, ut suspicari dabatur. Eam enim ne quis privatus propria auctoritate usurparet, (quippe quod tyrannidis affectationem indicat) severissimis legibus interdictum fuit L. 4. C. de vestib. holob. *Temperent universi, cuiuscunque sunt sexus, dignitatis, artis, professionis, generis, ab huiusmodi speciei possessione, quae soli Principi, eiusque domui dedicatur. Nec pallia tunicasque domi quis serica contexat, aut faciat, quae tincta conchylio nullius alterius permixtione subtexta sunt.* D. Iohan. Chrysost. in Orat. de anathemate: Ὁ περιθεὶς ἑαυτῷ ἁλουργίδα βασιλικὴν ἰδιώτης τυγχάνων αὐτός τε καὶ οἱ αὐτῷ συνεργήσαντες, ὡς τύραννοι ἀναιροῦνται. Et Dio Cassius lib. 49. c. 16. scribit, Octavianum Augustum prohibuisse, ne quis praeter Senatores vel Magistratum gerentes, purpuram gestaret. Unde Suetonius in Nerone c. 32. scribit, matronam quamdam, quod purpura usa esset, non veste tantum, sed bonis cunctis exutam fuisse. Posteriores tamen Principes aequiores hac in parte fuere: segmentorumque purpureorum usum Leo Imp. cunctis indifferenter concessit, Novell. LXXX. Id ipsum de Tiberio Iuniore Cedrenus. LIND.

speciem.] Species est ipsum indumentum, frequentatur enim illa vox de rebus omnibus, quarum peculiare aliquod genus cogitandum est, (*Sorte, Gattung*) saepius apud Nostrum, v. c. XXIII, 6. 38. de naphtha XXVII, 3. 10. de rebus venalibus, XXIX, 3. 4. de thorace. v. omnino Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. T. I. p. 265. Diacono igitur illi procul dubio antea de veste tali conficienda cum textoribus convenerat, in literis autem de citius mittenda monuerat, speciem autem formamque indicare necesse non habuerat, ideoque nihil inde ad accusandum eum poterat confici. W.

nihil fateri compulsus est.] Mire dictum, quocunque sensu sumas. Est enim vel compulsus est ad fatendum, quod non ita esset, vel, uti Ern. in Gloss. cui et ipse accedo, intelligit, eo compelli non potuit, ut fateretur. W.

CAPUT X.

1. *coeli reserato tepore,*] vere ineunte. cf. XXI, 6. 7. *Alamanni,* quorum bella cum Romanis Ammianus in sequentibus libris commemorat crebro, ex interioribus Germaniae populis sese consociaverant (unde et nomen accepisse creduntur: *Alle Mannen*) Alsatiam tenuerunt, Sueviam partemque Helvetiae. v. omnino *Mannert* Germania p. 36. 270. 291. ss. W.

Consulatu suo septies, et Caesaris iterum.] Scribendum ex Fastis; *Consulatu suo* VII. *et Caesaris* III. quod est Consulatu suo

ſeptimo, et Caeſaris tertio: ſeu Conſulatu ſuo ſepties, et Caeſaris ter. Sic enim loquuntur Imperatores in lege 8. et 9. Codice Theod. de Indulgentiis debitorum: *Conſulatus noſtri ſepties, et Theodoſii iterum.* VALES.

2. *Translationem ex Aquitania.*] Inf. §. 4. *Convectio annonae.* L. 9. C. de ann. et trib. *Plus haberet diſpendii translatio,* (annonae, *quam devotionis illatio.* L. unic. C. Theod. de luſor. Danubii: *Transvectio ſpeciei annonariae.* De commeatu qui ex Aquitania adferri ſolitus, etiam inf. mentio. LINDENBR.

diſcerpti.] Si, quos Valeſius laudavit, auctores ad manus non ſint, evolve Gibbonum v. p. 190. — *angorem animi emendabat,* reprimebat. W.

Herculanus Hermogenis filius.] In Editione Romana *Arculanus* ſcribitur. Mariangelus Accurſius *Hirculanus* ex ſuo codice emendavit. Sed vera lectio eſt *Herculanus,* quam codex Regius ſervat, ſeu *Herculianus.* Fuit hic Libanii diſcipulus, cui uxorem ducenti Libanius carmen nuptiale cecinit, tametſi ad eiusmodi ſcribenda carmina aegre admodum impelli poſſet, ut ipſemet dicit in Epiſtola 724. ad Gaianum Conſularem Phoenices: Ἅπασι μὲν τοῖς τῶν ἐμῶν μετεσχηκόσι διατριβῶν, ὅσα οἷός τε ἦν συνεπηνώρθωσα τῶν πραγμάτων. Ἑρκουλιανὸν δὲ τὸν Ἑρμογένους οὕτω δὴ βέλτιστον ἡγησάμην, ὥστε αὐτῷ καὶ ᾆσμα ἐποίησα γαμοῦντι, φυγὼν ἀεὶ δή ποτε τὸ τὰ τοιαῦτα ᾄδειν. *Uxorem autem duxerat Nicoclis Spartani filiam, eius qui Iuliani Caeſ. praeceptor fuit: ut docet Epiſtola 7. lib. 4. Epiſtolarum Libanii, quae ſcripta eſt ad Nicoclem.* VALES.

Protector Domeſticus.] Hi Domeſtici ſimpliciter dicuntur haud raro: et a Protectoribus, de quibus ſupra dixi, diſtinguendi ſunt, ut docet lex 6. et 9. Codice Theod. de Protectoribus, et Domeſticis. Eorum duae Scholae fuerunt: altera Domeſticorum equitum; altera Domeſticorum peditum: quarum utraque ſuum Comitem habuit, ut docet Notitia Imperii Romani. Porro inter Domeſticos alii in praeſenti erant, ut dicitur in lege 1. Codicis citati: qui Praeſentales vocantur in lege 6. Codicis de Advocatis diverſorum iud. *Inſerendos Praeſentalibus Domeſticis, alterum equitum, alterum Scholae peditum:* et in lege 4. Codicis de Domeſticis. Alii vero certis officiis deputati publicas exſequebantur iuſſiones, ut dicitur in lege 5. Codicis Theod. de Protectoribus. Nam praeter certum numerum eorum qui in comitatu eſſe debebant, reliqui in Galatia aut in limite ac terminis ſibi adſignatis manebant perinde ac Protectores, teſte Procopio in Anecdotis. Unde intelligenda ſunt verba Imperatoris, in lege 1. Cod. Th. de Protectoribus: *Ceteris qui ultra numerum in praeſenti eſſe voluerint, ſcias neque annonas, neque capita eſſe danda, ſed omnes cogendos ad manipulos ſuos ac terminos redire.* Sic enim legendus eſt hic locus. Interdum etiam pro neceſſitatibus publicis in provincias cum Comitibus ac Magiſtris militum mittebantur, ut teſtatur Marcellinus lib. 15. 5. *Protectoribus Domeſticis x. ad iuvandas neceſſitates publicas ſecum iunctis:* qui locus mirifice emendationem legis ſupradictae confirmat. Nam x. Domeſtici manipulum efficiunt, teſte Vegetio in lib. 2. Sed et in libro 16. idem teſtatur Marcellinus, cum dicit: *Provectis e conſortio noſtro ad regendos milites natu maioribus, adoleſcentes*

eum sequi iubemur, quidquid pro Rep. mandaverit impleturi. Ex his intelligenda est lex 27. Cod. Theod. de erogatione militaris annonae. VALES.

Populari quondam turbela discerpti.] Anno Domini 342. Constantio 3. et Constante 2. Augg. Consulibus Hermogenes Magister equitum, qui a Constantio Aug. Constantinopolim missus fuerat, ut Paulum Episcopum sua sede exturbaret, a populo interfectus et tractus est, ut scribit Socrates lib. 2. Hist. Eccl. et Sozomenus lib. 3. Hieronymus in Chronico, et Idatius in Fastis. Exstantque acta Pauli Constantinop. Episcopi in Bibliotheca Photii, quibus tota res fuse memoratur. Hanc seditionem intelligit Libanius in Oratione quae *βασιλικὸς* inscribitur, cum ait: *κατεῖχε ταραχή τις οὐ μετρία τὴν μεγίστην μὲν τῶν τῇδε πόλεων, τῆς δὲ ἁπασῶν μεγίστης δευτέραν*, etc. IDEM.

4. *Rufinus Praefectus Praetorio ad discrimen trusus.*] Quippe militaris annonae cura ad Praefectum Praetorii pertinebat, ut docent Pollio in Macriano T. II. p. 287. Hack. et Vopiscus in vita Probi 10. Zosimus in lib. 2. 33. hanc dignitatem a Constantino Maximo valde imminutam esse scribit. Nam cum ad Praefectos Praetorii non modo annonae militaris cura, sed etiam delictorum militarium castigatio pertineret, eamque ob causam miles peccare dubitaret, ne annona multaretur, Constantinus Magistros militum primus creavit, iisque militare forum attribuit: quo facto Praefectura Praetoriana contemni a militibus coepit. Eius verba sunt inter cetera: *τῶν ὑπάρχων τοὺς ἁπανταχοῦ φόρους διὰ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτοῖς εἰσπραττόντων, καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἐκ τούτων ποιουμένων δαπάνην*, etc. Ex quibus intelligendus est locus Procopii in 1. Vandalicorum: *Ἀρχέλαος ἤδη μὲν τῆς αὐλῆς ὕπαρχος ἔν τε Βυζαντίῳ καὶ Ἰλλυριοῖς γεγονὼς, τότε δὲ τοῦ στρατοπέδου καταστὰς ὕπαρχος (οὕτω γὰρ ὁ τῆς δαπάνης χορηγὸς ὀνομάζεται.)* Et in lib. 2. Vandal. de Symmacho: *ὕπαρχός τε καὶ χορηγὸς τῆς δαπάνης ἐσόμενος.* Neque aliter apud eumdem Procopium in lib. 1. Persicorum sub initium: *χορηγὸς δέ τις τοῦ στρατοπέδου δαπάνης Ἀπίων αἰγύπτιος ἐστάλη.* Et in libro 2. de Tatiano. Non solum autem annonae militaris curam gerebat Praefectus Praetorii, sed Civicae etiam ac Palatinae. Ac de Civica quidem annona, testis est Cassiodorus in formula Praefecturae annonae. De Palatina vero illustre testimonium Marcellini nostri supra vidimus, ubi Domitianus Praef. Praet. minatur Gallo Caesari, se palatii eius annonas sublaturum. Iulianus Imp. in lege 1. Cod. Theod. de Protectoribus mandat Secundo Praefecto Praet. ne annonas neve capita det Domesticis iis qui ultra numerum in comitatu manere voluerint. Postremo Cassiodorus in formula Praefecturae Praet. id diserte affirmat his verbis: *Palatium sua provisione sustentat; servientibus nobis procurat annonas.* IDEM.

In ordinarias dignitates.] Id est civiles. Ordinarias enim dignitates militaribus solet opponere Marcellinus, ut in lib. 16. 8. cum dicit: *Sub hoc enim ordinum singulorum auctores infinita cupidine divitiarum arserunt: inter ordinarios iudices Rufinus primus Praef. Praetorio; inter militares equitum Magister Arbetio.* Et in fine libri 21. *Sed cunctae castrenses et ordinariae potestates ut honorum omnium apicem priscae reverentiae more Praefectos semper suspexere Praetorio.* Alias ordinarii iudices strictius sumuntur, et maioribus potestatibus opponuntur: ut nominatim

minatim in lege 3. Codicis Theod. de fuariis et pecuariis, ubi Imperator fic dicit: *Nam quia maiorum poteftatum officiales folent effe provincialibus perniciofi, per ordinarios iudices atque Curias etiam hanc exactionem convenit celebrari.* Eoque femper fenfu ordinarii iudices accipiuntur in Codice utroque: pro Confularibus fcilicet et Correctoribus ac Praefidibus, qui funt dumtaxat Clariffimi. Proconfules autem ac Praefecti, qui funt Spectabiles et Illuftres, eo nomine haudquaquam continentur, ut diferte docet lex 7. Cod. Th. de honorariis codicillis, et Novella Theodofii de tributis fifcalibus. Et ita quidem in Codice. Sed in hoc Marcellini loco, quem prae manibus habemus, ordinariae dignitates pro civilibus fumuntur, ut dictum eft. Nec obftat, quod de Praefectis Praet. hic fermo eft. Nam Praefectura Praetorii iam inde a temporibus Conftantini Maximi civilis dignitas haberi coepta eft. Ante Conftantinum quidem negari non poteft, quin ea dignitas fuerit militaris: quippe cum Praefectus Praetorio Praetorianis cohortibus cunctisque per Italiam militibus praeeffet, ut docet Dio in lib. 52. Sed Conftantinus primus Praetoriarum cohortium nomen exftinxit, ut docet Aurelius Victor, omnemque rei militaris poteftatem ad Magiftros militum tranftulit, quemadmodum ex Zofimo adnotavi. Merito itaque queritur Aurelius Victor in Tito: *Moxque victorem Titum Vefpafianus Praefectura Praet. extulerat. Unde etiam honos is ingens a principio, tumidior et alter ab Augufto imperio fuit. Verum hac tempeftate dum honorum honeftas defpectatur, miftique bonis indocti ac prudentibus inertes funt; fecere nomen plerique potentia vacuum, infolens per iniurias, et annonae fpecie rapax.* VALES.

5. *Opera confulta*] de induftria, confulto. Infra c. 11. eft adeo *confulto confilio.* — *hoc dilato*, mafculine fumas, nempe ipfo Romano dilato, nunc faltem non amplius infidiis adpetito. Sic faepe optimi fcriptores *differre* de perfonis. — *tumor confenuit.* Reinef. malit *confedit*, quod uti aptius fine dubio, ita tamen Ammiani non eft, qui et aliis locis exquifita tumori iungit verba: *exhalare, contundi, deflagrare.* W.

Galli periret avunculus.] Gallus enim Caefar matre natus erat Galla, forore Rufini, ut fcribit Marcellinus in calce huius libri. Huius, ni fallor, Rufini meminit Petrus Patricius in Excerptis legationum, inter legatos qui a Magnentio et Vetranione ad Conftantium miffi erant: quos omnes Conftantius praeter Rufinum Praef. Praet. in vincula compegit. Caufam hinc difcimus, quia fcilicet affinis erat Conftantii. Idem videtur effe, cuius mentio fit in lege 6. Cod. Theod. de annona et tributis, et qui Conful cum Eufebio fuit anno Domini 347. Vide Marcellinum infra cap. ult. Dicebatur autem Vulcatius Rufinus, tefte Marcellino in fequentibus libris. * Ex eadem domo videtur fuiffe Vulcatius Gallicanus, qui Conful fuit cum Baffo Conftantini Magni temporibus, inter Hiftoriae Auguftae Scriptores numerandus.* VALES.

Hocque delato.] Non fine caufa refcribendum cenfeo *dilato.* Sic enim in lib. xv. 2. ubi de Urficino quem clam e medio tollere decreverant, ait Marcellinus: *Facinus impium ad deliberationem fecundam differri praeceptum eft:* quo in loco Regius codex et Editio Romana atque Auguftana fcriptum habent *deferri*, eodem errore. VALES.

6. *Rauracum.*] Augusta Rauracorum prope Basileam, hod. *Augst.* — *pontem suspendere navium compage*, placet τὸ *suspendere*, quamquam poetae magis, quam historico conveniat, pro simpliciori, iunctis navibus pontem construere. — *cogitationibus magnis*, i. e. imminentibus periculis. Ern. — W.

7. *Honoratioris militiae cura commissa.*] Regius codex habet *honoratioris militis*: cui subscribunt Editiones optimae, Romana et Augustana. Itaque non dubito, quin vulgata lectio ab emendatione Gelenii sit profecta. VALES. Alamannis nempe, quorum aliqui in ipso Romano exercitu ordines ducebant. W.

8. *Latinum Domesticorum Comitem.*] Huius Latini meminit quoque Zosimus in lib. 2. c. 48. ubi praelium Murtense describit, eumque in aula Constantii plurimum valuisse commemorat: μόνοι Λατῖνος καὶ Θάλασσος τὰ πρῶτα παρὰ βασιλεῖ φέροντες. Scudilonis quoque Scutariorum Tribuni ibidem mentionem facit Zosimus Lib. 2, 50. sed nomen aliquantisper depravatum est. legitur enim Σχολιδώαν καὶ Μάναδον ταξιάρχους, cum legi debeat Σκουδίλωνα. VALES.

Domesticorum Comitem.] De Domesticis abunde dictum est supra, ubi et de Comite Domesticorum nonnulla. Unum dumtaxat hic addemus, hanc scilicet dignitatem diu ante Constantini tempora institutam fuisse. Etenim Diocletianus ex Comite Domesticorum ad Imperium evectus esse dicitur. Zonaras in Diocletiano: ἐξ εὐτελῶν στρατιωτῶν δοὺξ Μυσίας ἐγένετο· ἄλλοι δὲ κόμητα δομεστίκων αὐτὸν γενέσθαι φασί. Sane Aurelius Victor c. 39. id scriptum reliquit: *Ducum consilio Tribunorumque Valerius Diocletianus Domesticos regens ob sapientiam eligitur.* Sed et imperante Aemiliano, tanto ante Diocletianum Paullinus quidam Comes fuit Domesticorum, ut docet vetus Inscriptio: D. N. C. AEMILIANO. FORTISSIMO. PRINCIPI. HERCULI. CONSERVATORI. L. VIBIUS. PAULLINUS. V. C. COMES DOMESTICORUM. VALES.

Ut dextris suis gestantes Remp.] Valer. Max. lib. 2. cap. 8. §. 5. *Humeris suis salutem patriae gestantes.* LIND.

9. *Dirimentibus forte auspiciis.*] Alamanni auspiciis admodum dediti fuere, iisque praecipue in bello utebantur. Cuius rei insigne exemplum est apud Agathiam in lib. 2. Nam cum Buccellinus in Italia cum Narse pugnaturus consisteret, vates Alamannorum ne eo die praelium committeret edixerunt: alioqui exercitum internecione deletum iri. προειρημένων αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Ἀλαμαννικῶν μάντεων μὴ δεῖν ἐκείνης τῆς ἡμέρας διαμάχεσθαι, ἢ γινώσκειν ὡς ἄρδην ἅπαντες ἀπολοῦνται. Paullo post idem Agathias eos χρησμολόγους Ἀλαμαννικοὺς appellat. Porro hunc morem Alamanni a Germanis utpote maioribus suis hauserant: de quorum religione in auspiciis maxime per bella observandis scribit Tacitus in libro de moribus Germanorum: adeo ut etiam virginum vaticiniis fidem adhibuerint. Notae enim sunt Veleda et Ganna, de quibus Tacitus Germ. 8. et Statius in Silvis, 1, 4. 90. et Suidas in θειάζουσα ex Dionis libro 67. Pene omiseram hunc Marcellini nostri locum in Editione Rom. et in codice Regio sic scribi, *dirimentibus forte auspicibus.* VALES.

Vel congredi prohibentibus.] Haec verba glossae, quod aiunt, cuiuspiam potius quam Marcellini esse, iure quis suspicetur. Sed alio nos trahunt scripti codices, Editio scilicet Romana ac liber Regius. In utroque enim scriptum reperi, *vel congredi prohi-*

bentia. Unde non dubito, quin totus locus ita legi debeat: *Dirimentibus forte auspicibus, vel congredi prohibente auctoritate sacrorum, mollito vigore quo fidentius resistebant; optimates misere, etc.* Caussam enim subitae mutationis Alamannorum exponit Marcellinus, qui cum antea acerrime resisterent Romanis, repente missis legatis pacem expoposcerint. Ait igitur eos religione motos id fecisse: religionem autem eorum animis iniectam sive ab auspiciis, sive ab sacrificiis. * Certe in Ms. Tolosano legitur, *vel congredi prohibente auctoritate sacrorum, etc.* * VALES. Cum monerentur a vatibus, nec in sacrificiis litarent. W.

10. *sententiarum via concinens adprobasset*] Quidni simplicius: omnes in eo consensere? *potestatum celsarum,* aulae procerum. v. supra c. 1. W.

12. *Miles ubique — se solum — circumspicit et defendit — Imperator vero officiorum, dum aequis omnibus alienae custos salutis, nihil non ad sui spectare tutelam rationes populorum cognoscit.* Locus, ut ait Valesius, pessime adfectus, ac tum mendis, tum lacuna deformis. Sensus loci, si cum praecedentibus contendas, non alius esse potest, nisi hic: Imperatoris officium est, non tam suae salutis, quam totius exercitus rationem habere; sed hanc simplicem sententiam suo more Ammianus adornando obscuravit, librarii novas tenebras adfuderunt, quas dissipare quidem Gronoviis et Valesius adnisi sunt, nubeculas tamen plures reliquisse videntur. Et Gronovii quidem medela nimis quaesita; Valesius autem primis verbis *Imperator officiorum* quid agat, se nescire, ideoque plane non attigisse fatetur; in sequentibus nimis liberalis in explenda lacuna post *rationes* fuisse possit videri. Ego vero, cum ante hos quindecim annos popularibus legendum darem Ammianum, ita in animum induxeram, ut scriberem: *Imperator vero* officii memor *aequis omnibus* (omisso *cum* vel *dum,* quae optimae notae Codd. non habent) *alienae custos salutis* i. e. ita custos, ut omnes eodem loco habeat, eandem omnibus curam impendat, *nihil* (eiecto sequente *non,* quod, facilius quippe, pro *nihil* margini lector aliquis adscripserat) *ad sui spectare* (pro quo nunc malim *spectans) tutelam, rationes populorum* (exercitus sui XVIII, 10. 1. XIX, 9. 9.) *cognoscit, et remedia arripere debet.* — sed mihi ipse non facio satis, nedum aliis. W.

Rationes populorum cognoscit.] Haec quam insulsa sint, nemo non videt. In Romana Editione legebatur *ratio* ... deinde relicta erat lacuna paullo plus quam dimidiatae lineae: neque aliter in exemplari Regio, nisi quod brevior erat lacuna unius voculae capax. Est quidem totus hic locus pessime affectus, ac tum mendis, tum lacuna deformatus. Sed coniectura Petri Castelli quasi tertia quaedam labes accessit. Quod si quid in loco tam desperato conücere licet, sic commodius legi posse existimo: *Imperator vero officiorum dum aequis omnibus, ut alienae custos salutis, nihil ad sui spectare tutelam, sed rationes rerum ac temporum ponderare, et remedia cuncta quae status negotiorum admittit, arripere debet, etc.* Ac prima quidem illa ut erant mendosa reliquimus. Quid enim illud est, *Imperator officiorum?* Sequentia ex codice Regio, et Editione Romana sunt emendata: in iis enim legitur *aequis omnibus,* melius, ut puto, quam in Editione Petri Castelli, *dum aequus omnibus.* quamquam, ut ingenue fatear, neque illud satisfacit. Sed in loco corrupto satius

semper est scriptorum codicum lectionem exprimere. Paullo post scripsi, *nihil ad sui spectare tutelam*, expuncta altera negativa particula, quae glossa erat praecedentis. Certe sensus et collationis ἀκολουθία ita postulat. VALES. Mirum est post adeo seriam Castelli et multiplicem obiurgationem placuisse viro maximo historiam alienam ita interpolare, tot suis verbis Ammiano admiscendis, quae nunquam sciebat vel ab scriptis libris vel ab polito lectore probatum iri. Lacunam opinor fecisse, qui loquutionem auctoris non adsequebantur, quam vide an tetigerim. Lego enim: *Imperator vero, officiorum aequis omnibus alienae custos salutis, dum nihil non ad sui spectare tutelam ratio est, remedia* etc. Officiorum aequa vocat, quae aliis *iusta* dicuntur. h. e. per omnia, quae arripere potest non tam ad suam, sed potius communem salutem pertinentia, circumspiciens eam et curans. Huic Imperatori ratio est nihil non ad sui sp. tutelam. GRON.

13. *Veritatis enim absolutus sermo ac semper est simplex.*] Haec verior lectio, quam quae in retro Editionibus: *Veritatis enim sermo est simplex.* Sic namque lib. 21, 16. 2. *Christianam religionem absolutam ac simplicem.* Lib. 28. *textus absolutus.* Lib. 22. 5. *planis absolutisque decretis.* Lib. 29. 1. *absolute confessus.* Lib. 17. 5. *Veritatis oratio soluta esse debet et libera.* Eodem modo *absolutum ingenium,* Aur. Vict. in Aurel. Anton. 15. *Neque iugi pace ac longo otio absoluta ingenia corrumpi.* *Bene ad Ammiani phrasin Augustin. in Sententiis a Prospero collectis, n. 66. *Absolutiora sunt verba veracium, quam commenta fallacium.* Seneca Epist. 49. *Ut ille ait Tragicus, Veritatis simplex oratio est.* Euripides in Phoeniss. v. 472. ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ. Vid. Ciceron. Κοὐ ποικίλων δεῖ τἄνδιχ᾽ ἑρμηνευμάτων. ἔχει γὰρ αὐτὰ καιρόν, ὁ δ᾽ ἄδικος λόγος νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν. LIND. Absolutus Ammiano et aliis locis est planus atque perspicuus. Sic *plana et absoluta decreta* iunguntur XXII, 5. 2. — *Christiana religio absoluta et simplex* XXI, 16. 18. — *absolute*, i. e. aperte, confessus XXIX, 1. 7. Sed video, Lindenbrogium plura occupasse. W.

14. *Cunctator.*] Boxhorn *percunctator,* cui suffragatur *Reinesius:* nihil enim, inquit, aliud hac persona agit Imperator, quam ut militum de pace cum barbaris firmanda consilium exquirat. Vix credo. W.

Si vestra voluntas adest.] Animadverte quanta civilitate et modestia, quamque aequo propemodum iure cum militibus agat Imperator populi Romani. Qui non contentus eos *commilitones* appellare, infra etiam *arbitros* vocat. Quippe Imperatores Rom. pacem cum hostibus ferire nisi consulto prius milite non solebant. Cuius rei celebre exstat exemplum in historia Dexippi de Aureliano Aug. qui Vandalos devicerat. τῇ δὲ ὑστεραίᾳ τό τε πλῆθος τῶν ῥωμαίων στρατιωτῶν αὖθις ἠθροίσθη· καὶ ἐρομένου βασιλέως, ὅ τι σφίσι περὶ τῶν παρόντων λῷον εἶναι δοκεῖ, βοῇ τὸ βουλόμενον σημαίνοντες σύμπαντες εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ πολέμου ἐχώρησαν. Apud Malchum quoque in Historia Byzantina Zeno Aug. cum militibus et scholaribus de inferendo bello deliberat, et his ad eos verbis utitur: ἣν οὖν ἔχετε γνώμην, παρ᾽ ὑμῶν ἀκοῦσαι βουλόμενος νυνὶ παρεκάλεσα· εἰδὼς τῶν βασιλέων τούτους ἀσφαλῶς πράττειν, οἳ ἂν τὰ βουλεύματα τοῖς στρατιώταις κοινώσουσι. Id est: *Nunc igitur ut sententiam vestram de hoc negotio intelligerem,*

huc vos convocavi. Scio enim eos demum Imperatores tuto agere, qui consilia sua cum militibus communicant. Plura exempla suppeditabit Marcellini nostri Historia, quae studioso lectori notanda relinquimus. VALES.

16. *Mox dicta finierat.*] Magis perspicuum foret *vix*, quem sensum tamen in animo habuisse videtur Ammianus. Ern. etiam exponit: *vixdum*. — *Fortuna*. Sic reposui litera maiuscula, nam est h. l. Genius, cuique homini additus, ut XX, 11. extr. XXI, 1. 1. XXX, 5. 18. W.

Fortunam in malis civilibus vigilasse.] Inf. c. 11. *Fortunam* (Constantii) *in discordiis civilibus formidabant.* Aur. Vict. de eod. Epit. 42. *Felix bellis civilibus, externis lacrimabilis.* Eutrop. lib. x. 15. *Cuius in civilibus magis, quam in externis bellis sit laudanda fortuna.* Vide lib. XXI. 16, 15. LIND.

Icto foedere gentium ritu.] Fortassis an eo ritu quem Tacitus notat lib. XII. Annal. 47. *Mos est Regibus, quoties in societatem coëant, implicare dextras, pollicesque inter se vincire, nodoque perstringere. Mox ubi sanguis in artus extremos se effuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt. Id foedus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum.* Non absimili modo Isacius Imp. cum Saracenis foedus iniit. Nicet. Choniat. lib. II. *μετὰ τοῦ τῶν Σαρακηνῶν ἄρχοντος σπείσασθαι, καὶ κατὰ τὸ παρ᾽ αὐτοῖς περὶ φιλίας κρατοῦν ἔθιμον ἀμφοτέρους σχάσαι φλέβα τὴν ἐπιστήθιον, καὶ τὸ ἐκεῖθεν ἐκρυὲν αἷμα ἑκάτερον εἰς πόσιν ἀλλήλοις ἀντικεροπίνασθαι.* *Tertull. Apolog. cap. 9. Et apud Herodotum opinor defusum brachiis sanguinem, ex alterutro degustatum nationes quasdam foederi comparasse.* Iul. Solin. de Scythis loquens: *Haustu mutui sanguinis foedus sanciunt, non suo tantum more, sed Medorum quoque usurpata disciplina.* Pomp. Mela lib. II. cap. 1. IDEM.

CAPUT XI.

1. *Tanquam nodum Gordium.*] Foede hic locus antea corruptus, sic certe legi debet, ut edidimus. Proverbium autem unde natum sit, satis constat ex Plutarch. in Alex. Arrian. *περὶ ἀναβάσ.* lib. 2. c. 3. Quint. Curt. lib. 3. c. 1. *Senec. Epist. 88. Fest. in Cingulo.* LINDENBR.

Tanquam nodum Gordium difficillimum] Sic primus edidit Lindenbrogius, cum anteriores Editiones ac princeps omnium Romana, *nodum et odium*, haberent. In Regio codice scriptum reperi, *nodum et odiem*, perinde ut erat in Ms. Florentino. sed coniecturam Lindenbrogii libens sequor: hoc tantum addo, vocem, *difficillimum*, glossam videri, quae a nescio quo scholiaste ad marginem adscripta, in textum irrepsit. VALES.

effundendis rebus pertinacius incumberet confidentia] antequam Galli insolentia ad proferendos potentiae fines progrederetur. — *tractatus publici*, rei gravioris, quae communem consultationem postularet. W.

Per simulationem tractatus publici.] Glossar. Nomicum: *Τρακτάτος, σκόπος.* Et alibi: *Τρακτάτος, ἀνακάθαρσις, σύνοψις.*

Tractatum habere, l. 4. 7. 9. 12. Cod. Theod. de legat. et decret. leg. 15. C. Theod. de Episcop. LINDENBR.

Per simulationem tractatus publici, minis abiectis.] Aliter in Editione Romana et Augustana excusus hic locus habetur: *tractatus publici nimis arguentis.* Ex quo dudum conieceram scribendum esse *nimis urguentis.* Coniecturam meam codex Regius * et Tolosanus * mihi postea confirmavit, in quo diserte scriptum reperi, *nimis urgentis.* Proinde non dubitavi eam lectionem hic restituere, eiecta illa Gelenii coniectura. VALES.

2. *Praepositus cubiculi.*] v. Ind. II. — *id occurrebat* dubium obortum est. W.

3. *Spadones, quorum ea tempestate plus habendi cupiditas.*] Alente nimirum eorum avaritiam audaciamque Constantio, cui in deliciis erant, ut Aurel. Vict. ait. Inoleverat enim foedissimus iste mos, a Persis perlatus ad Romanos, ut non solum gynaeceis adhiberetur tertium hoc genus hominum, sed Imperii quoque et aulae curis. Ita de Eutropio Eunucho Claudian. lib. 1. 142.

> — — *qui servi non est admissus in usum,*
> *Suscipitur regnis: et quem privata ministrum*
> *Dedignata domus, moderantem sustinet aula.*

Horum infensissimus hostis erat Alex. Sever. in cuius vita haec Lamprid. c. 17. et 34. *Eunuchos de ministerio suo abiecit, et uxori ut servos servire iussit. Et quum Heliogabalus mancipium eunuchorum fuisset, ad certum numerum eos redegit, nec quidquam in palatio curare voluit, nisi balneas feminarum: cum plerosque eunuchos rationibus et procurationibus praeposuisset Heliogabalus, hic illis et veteres sustulit dignitates.* Eadem mens Licinio. Aur. Vict. Epit. 41. 10. p. 572. Arntzen. *Spadonum et aulicorum omnium vehemens domitor, tineas soricesque palatii eos appellans.* LINDENBR.

spadones.] Quod hominum in genus, ut pestem aularum, non uno loco invehitur Ammianus. v. Ind. hist. Eunuchi. — *inter ministeria vitae secretioris,* interioris quippe admissionis. — *per multiplicem armaturae scientiam.* Nimis arcte accipere Valesius videtur de *saltatione in armis,* uno verbo *Pyrrhicha;* cui sententiae tamen h. l. obesse videtur τὸ *multiplicem;* armorum igitur varii generis tractandorum erant peritissimi. — *inter quotidiana proludia,* exercitationes militares. W.

Subolescere imperio adultos eius filios — per multiplicem armaturae scientiam.] Non vanus hic metus, et suspecta merito in eminentiori fortuna curiosa nimis armaturae exercitatio. LIND.

Per multiplicem armaturae scientiam.] Armatura species fuit exercitii militaris, quo milites a Campidoctoribus instituebantur in campo, ut docet Vegetius in lib. 1. et 2. seu, ut ad rem propius accedam, Armatura scientia est saltandi in armis; uno verbo Pyrricha. Vetus interpres in Ptolemaei Tetrabiblum lib. 4. ὁπλορχηστάς, οἵπερ εἰσιν οἱ μεθ' ὅπλων ὀρχούμενοι, οὓς καλοῦσιν ἀρματούρας. Armaturas intelligit milites, qui sub Campidoctore erant, et armaturae artem discebant. Nam olim quidem cuncti milites armaturae artibus instituebantur. Postea vero soli ex eo dicti Armaturae (ii erant inter principia legionis) ea exercitatione imbui coepere, teste Vegetio. Duplex porro erat armatura: altera pedestris, de qua Marcellinus noster loquitur lib. 21. 16. §. 7. de

Constantio: *artiumque armaturae pedestris perquam scientissimus:* altera equestris, quam egregie describit Procopius in lib. 4. Gothic. sub finem, de Totila loquens moras pugnandi nectente, diemque consulto terente. καὶ αὐτὸς ὑπερφυεῖ ὀχούμενος ἵππῳ παιδιὰν ἐν μεταιχμίῳ ἔπαιζε τὴν ἐνόπλιον ἐπισταμένως· τόν τε γὰρ ἵππον ἐν κύκλῳ περιρραίσσων, ἐπὶ θάτερά τε ἀναστρέφων κυκλοτερεῖς ἐποιεῖτο δρόμους· καὶ ἱππευόμενος μεθίει ταῖς αὔραις τὸ δόρυ, ἀπ' αὐτῶν δὲ κραδαινόμενον ἁρπασάμενος, εἶτα ἐκ χειρὸς ἐς χεῖρα παραπέμπων συχνὰ ἐφ' ἑκάτερα καὶ μεταβιβάζων ἐμπείρως ἐφιλοτιμεῖτο τῇ περὶ τὰ τοιαῦτα μελέτῃ, ὑπτιάζων καὶ ἰσχιάζων καὶ πρὸς ἑκάτερα ἐγκλινόμενος, ὥσπερ ἐκ παιδὸς ἀκριβῶς τὰ ἐς τὴν ὀρχήστραν δεδιδαγμένος. Id est: *Ipse generoso insidens equo, in planitie quae inter castra sita erat, militari proludio ludebat perite. Namque et equum in orbem agitans, et altrinsecus reflectens, cursus in orbem ciebat. Et inter equitandum iactabat in auras hastam, eamdemque vibratam rapiens, tum de manu mittens in manum ac crebro permutans cum singulari peritia, dexteritatem suam ostentabat: corpus resupinans, lumbos flectens, et hac illac inclinans, utpote qui a puero Pyrricham accurate esset edoctus.* *Utramque armaturam tam pedestrem quam equestrem intelligit Themistius in oratione Mf. quae inscribitur Constantius seu de humanitate. οἱ δὲ ἔτι καὶ μᾶλλον, οἷον ἤδη σου θιγγάνειν δοκοῦσιν, οἱ τὴν ἐνόπλιον χορείαν διεξιόντες, καὶ τὰ κοῦφα ἐν πολλῷ σιδήρῳ σκιρτήματα, καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν ἵππων ἐξελιγμοὺς, καὶ ἐξυμνοῦσιν εἰκότως σῶμα οὕτω διακείμενον πρὸς τοὺς πόνους ἐκ τριγονίας βασιλικῆς.* De hac equestri armatura sensit Firmicus in Sphaera barbarica, cum dicit: *Aut qui saltu quadrigas transeat, aut apprime vectus equo militares armaturas exerceat.* Itaque Scaliger in librum v. Manilii Firmicum immerito reprehendit, quod ex equo militares armaturas exerceri dixerit. Ipse potius Scaliger armatura quid esset penitus ignoravit, ut ex eius verbis liquido apparet. Ait enim: *Armatura est ὁπλοδιδαξία, et a Campidoctore in castris docebatur diebus festis.* Primo confundit armaturam cum exercitatione armorum: isque error iam notatus est a Cl. Salmasio in Notis ad Historiam Augustam. Deinde armatura non tradebatur in castris, sed in campo a Campidoctoribus: neque diebus festis, sed quotidie, ut docet Vegetius lib. 2. cap. 23. Exhibebatur quidem ab Impp. in Circo diebus festis, ut ibi Vegetius dicit, et Spartianus in Hadriano aliique testantur: sed quotidiana meditatione a militibus discebatur. Addit paullo post Scaliger: *Armaturae etiam dicebantur, cum armati currebant.* et ad eius rei confirmationem affert primo testimonium veteris Interpretis, quem quidam Proclum existimant, in Tetrabiblum Ptolemaei, quem nos supra explicavimus; deinde locum Artemidori. Quae omnia in gratiam Scaligeri una litura vellem esse deleta. Neque enim Interpres ille Tetrabibli de alio genere armaturae loquitur, quam de eo quod a Campidoctore tradebatur, ut supra ostendi. Et locus Artemidori longe alio spectat. Loquitur enim Artemidorus de sacris certaminibus, quibus Athletae certabant: eorumque certaminum ultimum esse dicit ὅπλον, id est: ὁπλίτην δρόμον, ut loquitur Pausanias in Eliacis. *Hunc Scaligeri errorem secutus est Lipsius in libro v. de militia capite xiv.* VALES.

Inter quotidiana proludia.] Proludiorum nomine omnes exercitationes militares complectitur Marcellinus. Sic in lib. 16. 5.

16. de Iuliano: *Cum exercere proludia disciplinae castrensis philosophus cogeretur ut Princeps, artemque modulatius incedendi per Pyrricham concinentibus disceret fistulis.* Et in libro 23. 6. 83. de Persis: *Militari cultu ac disciplina, proludiisque continuis rei castrensis et armaturae, quam saepe formavimus, metuendi.* Eodem sensu Vegetius prolusiones sumit in lib. 1. cap. 13. et in lib. 2. cap. 23. Hae porro exercitationes armorum quotidie fiebant, ut idem Vegetius passim inculcat. Petrus Patricius et Magister de Tullio Menophilo duce Moesiae, οὗτος δὲ δοὺξ ἦν Μυσίας, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸν στρατὸν ἐγύμναζε. Narses quoque Eunuchus quotidie militem exercebat, teste Agathia in lib. 2. quo fortiore animo ad pugnam accederent. καὶ ἐπεῤῥώννυε τὸν θυμὸν ταῖς καθ' ἡμέραν μελέταις. VALES.

Proludia exercitus.] Restitui scripturam codicis Regii *ac Tolosani* et Rom. Editionis: *Inter quotidiana proludia exercitus consulto consilio cognitos:* quomodo hic locus laudatur alicubi a Iacobo Cuiacio V. Cl. IDEM.

4. *Aures verberarent.*] Plaut. *Amphitr. I, 1. 177.* *Dextera mihi vox aureis verberat.* LINDENBR.

Varia animo tum miscente consilia.] Huius loci emendatio cum aliis compluribus codici Regio debetur, in quo ita diserte scriptus est: *Vario animo tum miscente consilia, tandem ut optimum factum elegit.* Sed eadem manu emendatum est *varia*. In Editione Romana legebatur: *Vario animo tumescente consilia tandem dot optimum factum elegit,* Neque dubito, quin etiam in eo exemplari ex quo codex Regius est descriptus, ita exaratum fuerit. Observavi enim virum doctum, qui eum codicem descripsit, coniecturae saepius indulsisse. Proinde non veritus sum unius literulae adiectione locum hunc pristinae integritati restituere hoc modo: *Tandem id ut optimum factu elegit.* VALES.

5. *Prosper*] Et alibi apud Nostrum obvius, male inprimis audit. xv, 13. 3. — *copia rei vehiculariae data*, de qua publicis curribus, clavulari cursu utendi facultate v. supra c. 6. et Ind. W.

Copia rei vehicularis.] Inf. *Vehiculis publicis usus.* — τῷ δημοσίῳ δρόμῳ χρησάμενος. Procop. Persic. 11. ἵπποις τοῖς δημοσίοις ὀχούμενος, οὓς δὴ βερέδους καλεῖν νενομίκασι. Germ. *Herrnfuhr.* LINDENBR.

Itineribus properavit magnis.] In MS. Florentino scribitur *properamus,* teste Lindenbrogio. Ego veram lectionem esse non dubito, *properavimus*, quam in Editione Rom. et codice Regio *ac Tolosano* postea reperi. Ammianus enim noster iamtum cum Ursicino in Oriente versabatur, ut ipsemet docet paullo supra his verbis: *Interea a Nisibi quam tuebatur Ursicinus accitus, cui nos obsecuturos iunxerat imperiale praeceptum.* Eundemque haud multo post secutus est in Gallias, cum ad opprimendum Silvanum illuc a Constantio missus esset. Inde cum eodem rursus ad Orientem transivit. Hinc est, quod tantopere illum ubique laudat. VALES.

6. *Caenos Gallicanos.*] Huius stationis mentio fit in Itinerario Antonini: *Totaio m. passuum* 28. *Dablis m. p.* 28. *Caenum Gallicanum m. p.* 18. *Dadastana m. p.* 21. Ex Galatia igitur in Bithyniam venientibus prima haec statio occurrebat. IDEM.

Caenos Gallicanos.] Itinerar. Anton. ap. Wesseling. p. 141. habet Coenon Gallicanon (quae et aliis in locis scribendi diversitas occurrit, v. ad Eutropium IX, 6. p. 687. Tzschuck.) estque, uti ex Ammiano ipso videre licet, prima statio e Galatia in Bithyniam proficiscentibus. — *febrium.* Plur. Sic semper et aliis locis Noster, more illius aetatis, scriptorum inprimis ecclesiasticorum. W.

7. *satisfactionem*] excusationem. cf. XX, 4. 16. competenti satisfactione purgabo. W.

8. *Perfidia proximorum ratione bifaria deferebatur, quod. etc.*] Huius lectionis auctor fuit Sig. Gelenius. Nam in Editione Rom. et Regio codice legitur: *Perfidiam prox. ratione bifaria ferebatur.* Unde non dubito, quin verissima sit ea lectio, quam ex Mar. Accursii Editione restitui. VALES.

9. *mente obliqua*] non recta et aperta, sed maligna, suspiciosa, insidiarum plena. Sic verba obliqua XV, 5. 4. literae per ambages obliquas scriptae XXIX, 1. 35. — *vastitas* devastatio, uti XXX, 9. 1. W.

10. *Diocletiano et eius collegae*] Maximiano Herculio. *Caesares ut adparitores*, ministri, satellites, XVII, 11. 1. XX, 8. 6. XXVI, 4. 3. (cf. Spanhem. ad Iuliani Opera 146. 290.) *ultro citroque discurrentes*, promte et alacriter, quocunque mitterentur, properantes — *in Syria Diocletiani irascentis* — *Galerius purpuratus* (nam et Caesaribus purpura licuit uti). Idem narrat Eutropius IX, 24. irae quoque causam addens, quod inconsulte magis, quam ignave dimicasset Galerius. cf. et Tillemont IV. p. 60. W.

Ut apparitores Caesares.] Inf. lib. 17. 11. *Erat enim necesse tanquam Apparitorem Caesarem super omnibus gestis ad Augusti referre scientiam.* Sic enim locum illum ex Ms. restituimus. Lib. 26. 4. de Valente in participatum Imperii adsumto: *In eodem vehiculo secum reduxit, participem quidem legitimum potestatis, sed in modum Apparitoris morigerum.* Lib. XX. 8. Iulianus iam Augustus a militibus appellatus, sic ad Constantium scribit: *Currentium ex voto prosperitatum nuntiis crebris, ut Apparitor fidus aures implevi.* LIND.

Augusti vehiculum irascentis per spatium mille passuum fere pedes antegressus est, Galerius.] Ruf. Fest. in Breviar. c. 25. *Maximianus Caesar, prima congressione cum contra innumeram multitudinem cum paucis acriter dimicasset, pulsus recessit. Hoc tanta a Diocletiano indignatione susceptus est, ut ante carpentum eius per aliquot millia passuum cucurrerit purpuratus*, Eutrop. lib. IX. 24. LINDENBR.

Augusti vehiculum pedes antegressus est Galerius.] Galerius Maximianus inter Callinicum Carrasque congressus cum Persis, longe militum numero superioribus, victus recessit. Et ad Diocletianum profectus, cum ei in itinere occurrisset, tanta insolentia fertur a Diocletiano exceptus, ut per aliquot passuum millia purpuratus tradatur ad vehiculum eius cucurrisse, ut scribit Eutropius et Rufus Festus c. 25. Et hoc primum fuit praelium quo Galerius cum Persis dimicavit, teste Rufo Festo ac Zonara atque Eutropio. Sed Eutropii verba aliquantisper obscura sunt, unde erroris ansam tum Orosio, tum auctori Miscellae historiae praebuere. Sic enim se habent: (cf. ibi Tzschuckium) *Galerius Ma-*

ximianus primo adversum praelium, extin secundum habuit: inter Callinicum Carrasque congressus, etc. Quibus verbis Eutropius primum illud praelium describit, ut dixi: tum deinde alterum subiicit, quo Galerius in Armenia maiore Persas debellavit. At Orosius quidem in libro 7. 25. haec Eutropii verba sic accepit, ut quater cum Persis conflixerit Galerius: auctor vero historiae Miscellae verbis Eutropii interpolatis, tria Galerii adversus Persas praelia posuit, cum tamen duo tantum fuerint. VALES.

11. *Advenit post multos Scudilo.*] In Codice Regio prius quidem scriptum fuit: *Post multos Cudiculo.* Sed emendatum est eadem manu: *Post multo Scudilo.* Quae lectio minime displicet, ita tamen, ut vulgatam non damnem. IDEM.

velamento subagrestis ingenii] rusticitatis morumque inconditorum. — *adulabili*, cf. XXXI, 12. 7. — saepius *replicando* i. e. repetendo, quo sensu pluribus locis ap. Nostrum. —*Arctoae.* Amat in his Graeca verba Ammianus, uti *Eoa* pro orientali. W.

12. *Utque solent manum iniectantibus fatis hebetari sensus.*] *Velleius Paterc. lib. 2. c. 51. *Ineluctabilis fatorum vis, cuius fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.* Vide ipsum locum. lib. 2. c. 118. *Ita se res habet, ut plerumque fortunam mutaturus Deus consilia corrumpat.* Mar. Victor. Massil. in Genes. lib. 3. p. 69.

*Servavit morem iuris sententia recti.**

Lycurgus contra Leocrat. p. 219. ed. Hauptm. Οἱ θεοὶ οὐδὲν πρότερον ποιοῦσιν, ἢ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων τὴν διάνοιαν παράγουσι. In quam rem sequentes laudat versus:

Ὅταν γὰρ ὀργὴ δαιμόνων βλάπτῃ τινά,
Τοῦτ' αὐτὸ πρῶτον ἐξαφαιρεῖται φρενῶν
Τὸν νοῦν τὸν ἐσθλόν, εἰς δὲ τὴν χείρω τρέπει
Γνώμην, ἵν' εἰδῇ μηδὲν ὧν ἁμαρτάνει.

Pub. Syrus in Iamb. *Stultum facit fortuna quem vult perdere.* LINDENBR.

Utque solent manum iniectantibus fatis hebetari sensus.] Haec fuit opinio veterum pene omnium, quae multis exemplis, tum ex sacra, tum ex profana historia petitis confirmari potest. Eleganter Velleius in lib. 2. *Sed profecto ineluctabilis fatorum vis cuiuscunque fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.* et multo post c. 118. de Quintilio Varo: *Sed praevalebant iam fata consiliis, omnemque animi eius aciem praestinxerant. Quippe ita se res habet, ut plerumque fortunam mutaturus Deus, consilia corrumpat.* VALES.

manum iniectantibus fatis.] Mire dictum, ait Ernesti in Gloss. sed cum apud Ciceronem pro Sextio 43. (et alibi) etiam homines *fata* (i. e. pestes, pestiferi) dicantur, eo minus mirum, talia fatis attribui. Docte quidem, sed brevius defungi possis ita: *Fata* sunt *Parcae*, Μοῖραι. Sic *tria fata* apud Appuleium de mundo, extr. Gellium III, 16. *Spanhem.* Preuves de Remarques sur les Césars de l'Empereur Iulien p. 59. *Ruhnken.* ad locum Velleii a Valesio laudatum, et *Manso Versuche über einige Gegenstände aus der Mythologie* S. 505. ff. W.

De fumo in flammam.] Idem proverbium lib. XXVIII. 1. *Epiphan. contra Haereses lib. 2. tom. 2. φέγους αὐτοῖς τοῦτο

κατὰ τὴν παροιμίαν, ὅτι φεύγοντες τὸν καπνὸν εἰς πῦρ ἐνέπεσον. Suid. in τεφρώσας· μὴ τὴν τέφραν φεύγων εἰς ἀνθρακιὰν πέσῃς. Consimile Germanor. proverbium. *aus der asche ins feur.* Leo Imp. Homilia de resurrect. Καὶ φεύγοντες ἄνθρακας, τὸ τῆς παροιμίας, φλογὶ περιπίπτουσι. Eustath. Philos. de amoribus Ismen. et Leucip. Diogenianus in Collectione proverb. Cent. 8. LIND.

De fumo, ut proverbium loquitur, in flammam.] Huius proverbii meminit Diogenianus, τὸν καπνὸν φεύγων εἰς τὸ πῦρ ἐνέπεσον: cui affine est illud Germanici Caesaris in lib. 1. Anthologiae: (in ed. Iacobsiana reperire non potui. W.) Ἐκ πυρὸς, ὡς αἶνος, πέσες ἐς φλόγας. VALES.

Capiti Coracis aurigae coronam imposuit.] Moris fuit, ut agitatores qui ludis Circensibus vicerant, ab editore coronarentur. Quare et Imperatores quoties equestres ludos edebant, victores aurigas coronabant. Ita Chrysostomus Homilia 12. in cap. 3. Epistolae Pauli ad Philippenses. οὐχ ὁρᾶτε καὶ ἐνταῦθα, ὅτι τοὺς μάλιστα τετιμημένους τῶν ἀθλητῶν καὶ τῶν ἡνιόχων οὐ στεφανοῦσι κάτω ἐν τῷ σταδίῳ, ἀλλ' ἄνω καλέσας ὁ Βασιλεὺς ἐκεῖ στεφανοῖ. Et in Homilia 5. in Genesim sub finem, denique in Homilia 2. de Davide, p. 1026, Themistius in oratione Ms. quae inscribitur Constantius seu de humanitate, sub finem ait, Regis nomen vel Imperatoris praemia potius quam supplicia designare; atque idcirco leges praemia quidem Imperatorum manibus, supplicia autem aliorum ministerio reservavisse.* Ex his intelligendus est locus Libanii in Oratione funebri de obitu Iuliani, Reiske T. 1. p. 592. ubi Saporem cum Constantio componit. ὁ μὲν (Sapor scilicet) αἰχμαλώτων ἠβρύνετο πλήθεσιν· ὁ δὲ (Constantius) τῶν ἵππων ἁμίλλαις· τὸν μὲν ἐστεφάνουν αἱ πόλεις· ὁ δὲ τοὺς ἡνιόχους. IDEM.

13. *civitatibus perviis*] insolite pro iis, per quas iter faciendum esset. Laudat Ern. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. T. 1. p. 929. W.

14. *Taurus.*] v. Ind. hist. *Quaestor*, h. l. militaris, qui annonas militum distribuit, sed iurisdictionem etiam et adparitionem habuit. Plura vide ap. Vicat Vocabular. iuris p. 231. *Leontius*. xv, 7. 1. — *Lucillianus*. cf. Ind. histor. *Heynium* ad Zosimum III, 8. *Wesseling*. Obss. p. 108. W.

15. *Hadrianopolim introisset urbem Aemimontanam Uscudamam antehac.*] Ruf. Fest. c. 9. *Uscudamam, quae modo Hadrianopolis nominatur, in deditionem nostram redegit.* Vitiose admodum Iordanes de Regnor. Success. p. 40. Lindenbr. *Aemimontiosque debellans, Pulendenam, quae nunc Philippopolis, et Ustudamam, quae Hadrianopolis vocatur, in Romanorum redegit dominium.* Legendum autem, *Aemimontiosque debellans Eumolpiadam, quae nunc Philippopolis, et Uscudamam, quae Hadrianop. etc.* LINDENBR. v. et infra XXVII, 4. 12. Eutrop. VI, 10. et ibi Tzschuck. W.

Thebaeas legiones.] Mentio huius legionis in Notit. Imperii. Bedae Martyrologio VII. Kal. Septembr. VI. Id. Octob. Gregor. Turon. de Miracul. lib. 1. cap. LXII. et LXIII. *Acta Martyrii S. Mauricii: *Erat eodem tempore in exercitu legio militum, qui Thebaei appellabantur — Ii in auxilium Maximiano ab Orientis partibus accersiti venerant, viri in rebus bellicis strenui, vir-*

tute nobiles, sed fide nobiliores, etc. Vide Herod. lib. 3. pag. 2. LINDENBR.

Per stationes locat confines.] Hic locus procul dubio corruptus est. Neque enim Gallus Caesar Thebaeas legiones in stationibus proximis collocavit, quippe cum ante Galli adventum in vicinis oppidis hiemarent teste Marcellino. Adde quod Marcellinus subiungit, Gallum Caesarem nullam videndi, vel audiendi eos facultatem furari potuisse. Itaque rescribendum puto: *Sui fiducia abunde per stationes locati confines.* Ut ad milites Thebaeos haec referantur, qui consortes suos ad Gallum miserant, hortaturos eum, ut fretus ipsorum fide ac numero inibi remaneret. *fiducia* igitur *sui locati*, idem valet ac *fiducia ipsorum locatorum.* Quae locutio durior quidem est, ut fateor, sed nihilominus videtur vera. *Notitia Imperii sub Magistro militum per Thracias Thebaeos collocat. VALES.

16. *decem vehiculis publicis.*] Eo, quod tam pauca vehicula non suppetebant ad totum Galli comitatum avehendum, Constantius tacite innuere voluit hoc, ut maxima pars relinqueretur, uti recte monet Ritter ad Guthrium T. v. p. 36. *relicto palatio omni* palatinis — *tori ministros et mensae,* qui, quae ad victum nocturnaque deverticula necessaria essent, curarent. W.

17. *per inducias naturae conquiescentis.*] Haud inepta translatio: dum mentem aliquantisper colligeret. W.

18. *Solutus enim corporeis nexibus animus.*] Hoc Peripateticorum dogma est. Aiunt enim Peripatetici, animum interdiu quidem circumplexum corpori ministrare, nec veritatem sincere intueri posse: noctu vero solutum a corporis ministerio, ac veluti in orbem collectum circa pectus, prospicere futura, unde et somnia existunt, teste Aeliano in lib. 3. Variae Hist. cap. XI. Sane haec opinio fuit Aristotelis, ut docet Sextus in lib. 8. adversus dogmaticos initio: ὅταν γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ ὑπνοῦν καθ' ἑαυτὴν γενήσεται ἡ ψυχὴ, τότε τὴν ἴδιον ἀπολαβοῦσα φύσιν προμαντεύεταί τε καὶ προαγορεύει τὰ μέλλοντα. Id est: *Nam cum in somnis animus liber est ac sui iuris, tum propria quasi postliminio recuperata natura praesagit, ac praedicit multo ante ventura.* Id autem explicabat Aristoteles ac Peripatetici, non ut somniandi causa extrinsecus immitteretur a Deo, sed ut in animis nostris quiddam natura inesse diceret, quod eos ita afficeret, ac moveret. Quippe omnem a Deo profectam vaticinationem removebat Aristoteles, ut docet Origenes contra Celsum. Vide Artemidorum in libro 1. cap. 7. ab iis verbis, θεόπεμπτα δὲ λέγω, οὐχ ὡς Ἀριστοτέλης, etc. sic enim emendanda sunt: et in libro 4. cap. 3. et 61. ubi somnia animi opus esse, inde ait apparere, quod sapientibus quidem sapientia ac φιλόλογα, contraria autem idiotis eveniunt. *Eadem est opinio Xenophontis in libro VIII. de institutione Cyri pag. 237. (c. 7. §. 21.)* IDEM. Cf. Wopkens. Lectt. Tullian. p. 253. W.

Animus semper vigens motibus indefessis.] Eamdem causam somniorum affert Philo in lib. 2. allegoriarum his verbis: πολλάκις νύκτωρ οὐδεμιᾷ τῶν αἰσθήσεων ἐνεργοῦντες, ἀτόπους περὶ πολλῶν καὶ διαφερόντων λαμβάνομεν ἐννοίας, τῆς ψυχῆς ἀεικινήτου ὑπαρχούσης καὶ μυρίας τροπὰς ἐνδεχομένης. *Saepenumero noctu cunctis sensibus quietis ac tacitis, mirae quaedam de multis rebus atque diversis cogitationes subeunt, idcirco quod animus*

noster semper in motu est, et innumerabiles suscipit conversiones. Unde et Artemidorus somnium definit, motum aut conformationem animi multiplicem, significantem futura: ὄνειρος κίνησις ἢ πλάσις ἐστὶ τῆς ψυχῆς πολυσχήμων, σημαντικὴ τῶν ἐσομένων ἀγαθῶν ἢ κακῶν. VALES.

Cogitationibus subiectus et curis.] Codex Regius *et Tolosanus* cum Editione Rom. habent, *subiectis*, unde libens efficerem *abiectis*. IDEM.

Visa nocturna quas phantasias.] *A. Gellius lib. 19. cap. 1. ex Epicteto Arriani: *Visa animi, quas* φαντασίας *Philosophi appellant.** Boëtius Dialog. II. in Porphyr. *Has mentis considerationes, quae a rerum sensu ad intelligentiam profectae, vel intelliguntur, vel certe finguntur,* φαντασίας *Graeci dicunt, a nobis visa poterunt nominari.* Quam *phantasiam* Ammianus et Boëtius vocant, Macrobius *phantasma* dixit: cuius verba commode huc pertinent, lib. 1. cap. 3. in Cicer. φάντασμα, *hoc est visum, cum inter vigiliam et adultam quietem, in quadam (ut aiunt) prima somnii nebula adhuc vigilare se existimans qui dormire vix coepit, adspicere videtur irruentes in se vel passim vagantes formas, a natura seu magnitudine seu specie discrepantes.* Suid. sic distinguit: φάντασμα μὲν γάρ ἐστι δόκησις διανοίας, οἷα γίνεται κατὰ τοὺς ὕπνους, φαντασία δὲ τύπωσις ἐν ψυχῇ. Vid. Nemes. Episc. περὶ φύσεως ἀνθρώπου, cap. VII. LIND.

19. *Itineribus rectis per mutationem iumentorum emensis.*] In Editione Rom. legitur: *itineribus eiectis permutationem ium. em.* neque aliter Regius codex. At Sigis. Gelenius qui Basiliensi praefuit Editioni, sic edidit hunc locum: *Itineribus interiectis per mutationem ium. emensis.* Cui longe meo quidem iudicio praeferenda est lectio Editionis Augustanae, quae est huiusmodi: *Itineribus interiectis permutatione ium. emensis.* Nam et in libri 15. initio Marcellinus sic loquitur: *Raptos eius calceos vehens equorum permutatione veloci.* Et Synesius in Epistola ad Petrum Presbyterum: καὶ ἀμοιβῇ ζώων ἐφ' ἑκάτερα πέμψατε. Id est: *Equorum permutatione ultro citroque mittite.* διαδοχὰς ὀρέων appellat Libanius in tomo 2. Orationum non semel. VALES. Quanto simplicius, *Itineribus electis per mutationem iumentorum emensis?* GRONOV.

* *Petobionem opidum Noricorum.*] Nunc dictum *Pettavv* ad flumen Dravum. * VALES.

Petobionem (Pettau in Stiria) *Noricorum*, quorum fines inde a Stiria meridiem versus ad Savum, ad Orientem usque ad lacum Poiso in Hungaria, versus Occidentem ad Rhaetos et Vindelicos, septentrionem versus ad Boios usque patebant. v. *Mannert* T. III. p. 605. W.

20. *Armatis omnes circumsedit.*] Emendatum est ex codice Regio, *omne circumdedit:* cui lectioni in parte subscribit Editio Rom. et Augustana, quae sic habent: *Armatis omne circumsedit.* VALES.

carpento privato,] nam cursus publicus Polam non tetigit. — *Pola* hodie *Fiannone* in Istria, qua Venetis nuper paruit. Ceterum de tempore, quo Gallus interfectus, accuratius egit Tillemontius T. IV. P. 2. p. 1121. — *Crispum, Constantini*

filium, ex Minervina concubina susceptum. Rem omnem ex variis scriptoribus uberius exposuit *Gibbon* IV. 163-172. *W*.

Ad Istriam duxit prope oppidum Polam.] * Vid. Scalig. ad Euseb. p. 234.* In insula Flanone, vel, ut alii legunt, Flavone, interfectum scribunt. Socrates lib. 2. cap. 34. περὶ Φλάνωνα τὴν νῆσον. Sozom. lib. 4. cap. 7. ἤδη δὲ παρὰ Φλάβωνα τὴν νῆσον γενόμενος ἀνῃρέθη. Cassiodor. Histor. Trip. lib. v. cap. x. *Cum contra insulam Flaconensem venisset, eum illic Constantius praecepit interimi.* Historia Miscell. Falconensem vocat lib. xi. Polae civitatis meminit Stephanus et Strabo lib. vii. LINDENBR.

Prope opidum Polam.] Iuxta insulam Flanonam sive Flavonam occisum esse Gallum scribit Socrates ac Sozomenus. Idatius in ipsa insula Flanona peremptum prodit. Auctor Chronici Alexandrini ἐν ἴσῳ τῇ νήσῳ id accidisse dicit. (Issam forte voluit dicere.) Est autem Flanona non insula quidem, sed maritima civitas, in ora Liburniae posita non procul a Nesactio. Nesactium autem iuxta Polam teste Plinio ac Ptolemaeo. Unde Italiae finem alii Polam esse dicunt, inter quos est Strabo; alii Nesactium, ut Ptolemaeus VALES.

Opidum Polam.] Pola colonia Iulia pietas dicta est teste Plinio: quod confirmat etiam auctor Panegyrici Flaviensium nomine Constantino dicti in fine: *Bibracte quidem hucusque dicta est Iulia, Pola, Florentia: sed Flavia est civitas Aeduorum.* In vulgatis Editionibus legitur confuse, *Iulia, Polla, Florentia*: quasi Bibracte hic omnibus cognominibus affecta esset. IDEM.

Ubi peremptum accepimus Crispum.] Hunc a Fausta noverca delatum, quasi ipsam de stupro sollicitasset, insontem occidi iussit Constantinus anno Christi 326. Constantino VII. et Constantio Caesare Coss. ut ait Idatius in Fastis, cum ipse Romae resideret, teste Zosimo lib. 2. c. 29. Moxque ob id scelus ab Helena matre increpitus, Faustam balneo calenti inclusam necavit, ut refert Zosimus et Sidonius. At Chrysostomus in Homilia 15. in Philippenses, Constantinum ait uxorem quidem adulterii suspectam, ex qua multos liberos Caesares habebat, in montibus alligasse, ac bestiis vorandam obiecisse: filium quoque ab eodem occisum esse, seu potius ab eius fratre. Nam licet eo loci neminem nominet, constat tamen eum de Constantino loqui. IDEM.

21. *propinquantis exitus.*] Quoniam *exitum* sic absolute nec Ammianus (nam XIX, 2. 4. est exitus *vitae*) nec alii usurpant, Gronovius Praef. p. xxv. mavult exitii. — *praesepultus* est etiam ap. Quintilianum Declam. IX, 23. — *Pentadius* eam ipsam ob caussam postea in iudicium vocatus. XXII, 3. 5. W.

Armaturarum Tribunus.] Armaturae milites fuere in comitatu Imperatoris. Horum duae Scholae in Notitia Imperii recensentur, sub dispositione Magistri Officiorum: Armaturae scilicet seniores, et Armaturae iuniores. Ab his distinguendi sunt Armaturae, quos Vegetius inter principia legionum, seu principales milites numerat in lib. 2. cap. 7. de quibus supra aliquid memini dicere. VALES.

22. *Adrasteo pallore.*] Adrasteum pallorem dixit ab Adrasto Talai filio Argivorum Rege, qui omnium mortalium infelicissimus fuit, utpote qui ambos generos in bello occidi vidit. Alii for-

tasse pallorem Adrasteum ab Adrastea dictum esse existimabunt, de qua Marcellinus noster inferius disserit: sed alteram explicationem magis probo. VALES. Non erat necessaria huius ambiguitatis doctrina. Nam Marcellinus finxit hunc suum sermonem ex Virgilio VI. Aeneid. 480. *Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis Parthenopaeus, et Adrasti pallentis imago.* quem locum video ab patre etiam hic adnotatum. GRONOV.

Alexandrum Magnum cet. Totam narratiunculam fortasse non ipsius Ammiani, sed interpolatoris cuiusdam esse suspicari possis, cum omnia tam laevia atque facilia sint, nihilque Ammianei habeant tumoris, eaque resecta sequentia cum antecedentibus aptius nectantur. W.

Eum se per novem menses.] Adsimile, quod narrat Arrian. Expedit. lib. VII. p. 290. ed. Gronov. Ἐπεὶ οὐδὲ ἐπαύοντο Ἀλεξάνδρῳ γράφοντες, ὁ μὲν τήν αὐθάδειάν τε τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ ὀξύτητα, καὶ πολυπραγμοσύνην, ἥκιστα τῇ Ἀλεξάνδρου μητρὶ εὐσχήμονα, ὥστε καὶ λόγος τις τοιόσδε ἐφέρετο Ἀλεξάνδρου, ἐφ' οἷς ὑπὲρ τῆς μητρὸς αὐτῷ ἐξηγγέλλετο, βαρὺ δὴ τὸ ΕΝΟΙΚΙΟΝ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΜΗΝΩΝ εἰσπράττεσθαι αὐτοῦ τὴν μητέρα. LIND.

23. *Eum capitali supplicio destinavit.*] Zonaras citra iussum Constantii occisum esse Gallum memorat. Nam cum eum Caesaris dignitate spoliatum primo tantum relegasset, postea incitatus a proximis misit, qui eum interficerent. Mox poenitentia ductus datis literis interfectores revocavit. Sed Eusebius Cubiculi Praepositus, ut literae caede demum peracta redderentur, curavit. Ceterum de hac Constantii crudelitate sic Chrysostomus in eo loco quem supra notavi: τῶν παίδων δ' αὐτοῦ ὁ μὲν ἑαυτὸν ἀνεῖλεν· ὁ δὲ τὸν ἀνεψιὸν τὸν αὐτοῦ, κοινωνοῦντα τῆς βασιλείας αὐτῷ, ἣν αὐτὸς ἐνεχείρισε. VALES.

cervice abscissa.] Arntzenius ad Aur. Victor. p. 288. malit *abscisa.* Rectius omnino, sed voces istae innumeris locis permutatae. W.

24. *Gallum actus oppressit crudelis.*] Emendavi ex codice Regio *et Tolosano,* *actus oppressere crudeles.* Cui lectioni favet Editio Romana, in qua scriptum est, *actus oppresse crudelis.* Petrus Castellus ediderat: *Gallum obitu oppressit crudeli.* Quam eius coniecturam et Accursius, et Gelenius amplexi sunt. VALES.

Cruciabili morte absumti sunt, qui eum l. n. blandis palpantes periuriis.] Discant hinc parcius fallere, qui fidem suam sacramenti religione obligatam, ridendo violare non verentur, ut alios pedicis luctuosis illigent. Quod licet pro Principis salute fiat, res ipsa tamen clamat iurisiurandi contemtam sanctitatem Deum severissimum ultorem habere. LIND.

destillatione iecoris,] quo eodem morbo laboravit Octavianus Aug. Sueton. c. 81. eumque arthritidem ad interiores partes reiectam fuisse existimat *Moehsen* de archiatris primorum Imperatorum in *Beschr. einer Berlinischen Medaillen - Sammlung* S. 246. — *pulmones vomitans.* Reinesius adscripserat: „Forte melius *et pulmonis vomica,* vel *pulmonem vomicans.* Chiffletius Daedalmatum Lib. I. c. 14. mavult *ichoris.*" W.

Anima in lacrimoso obitu parentavit.] Vox *anima* videtur esse glossema vocis antecedentis. Ita scribendum puto; *Ex-*

ſtincti per fallacias Caeſaris manibus lacrymoſo obitu parentavit. ſic in libro 15. 8, 6. *Velut impiis eorum manibus Rom. ſanguine parentantes.* Apuleius in lib. 8. p. 206. l. 37. Elmenh. *Et ſanctis manibus eius iſtis oculis parentabo.* Denique Hyginus in Aſtronomico Poëtico: *Cui mortuae canis ſpiritu ſuo parentavit.* In Regio * et Toloſano * codice totus hic locus legitur hoc modo: *Animam lacrymoſo obitu parentavit.* VALES. Latinae linguae ratio manifeſta eſt. Sed ita leviter eiicere per cauſam gloſſae, quicquid ſanare nequeas, non placet. Video patrem adſcripſiſſe editioni Lindenbrog. f. *non minus ludibrioſo.* Hanc enim vocem habet Lindenbrogius et alii ante eum, in qua miror Valeſium tacere nil niſi *lacrimoſo* agnoſcentem. Sed ſtilus Ammiani eſt et omnium huius temporis, *extincti per fallacias Caeſaris manibus, nimium ludibrioſo,* vel *lacrimoſo,* ſi ita eſt in antiquis libris, *o. p.* GRONOV.

25. *Adraſtria — quam vocabulo duplici etiam Nemeſin.*] Ariſtot. de Mundo p. 293: Νέμεσιν ἀπὸ τῆς ἑκάστῳ διανεμήσεως, Ἀδράστειαν δὲ, ἀναπόδραστον αἰτίαν οὖσαν. Quae ſic interpretatur Apuleius p. 75. l. 36. Elmenh.: *Nemeſin, quod unicuique adtributio ſua ſit adſcripta. Adraſtia eadem, quaſi ineffugibilis neceſſitas ultionis.* Vide Phornut. περὶ θεῶν φύσεως cap. VIII. Suid. in Ἀδράστεια. *De Adraſtia multis agit Proclus in Theolog. Platon. lib. 4. cap. 6. p. 205. etc.* LIND.

Humanarum mentium opinione Lunari circulo ſuperpoſitum.] Ocellus Lucan. περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως cap. 2. Euſeb. de Praepar. lib. 3. cap. 3. IDEM.

Subſtantialis tutela.] Sic lib. XXI, 1, 8. *Subſtantiales poteſtates.* Intelligit utrobique daemonia ſive angelos. Chalcidius in Platon. Timaeum, p. 97. *Poteſtatibus abſequium caeli praebentibus, etiam terrena curantibus, quae Poteſtates aetherei aëreique ſunt daemones, remoti a viſu noſtro et ceteris ſenſibus.* Neque aliter Graeci, qui ἀοράτους οὐσίας et δυνάμεις ἀοράτους καὶ ἐπουρανίους poteſtates haſce vocant. Theodoret. contra Graecos Orat. III. de Angelis. *Iſidorus lib. VII. cap. proprie Poteſtates de bonis Angelis intelligit. *Poteſtates ſunt, quibus virtutes adverſae ſubiectae ſunt, et inde Poteſtatum nomine nuncupantur, quia magni ſpiritus eorum poteſtate coërcentur, ne tantum mundo noceant, quantum cupiunt.** IDEM.

Partilibus praeſidens fatis.] Varie hunc locum alii, qua emendare, qua interpretari conati ſunt, quorum errorem tacere, quam repetere ſatius eſt. Certum enim *partilia fata* Ammian. vocare, *quod fatum, prout Mars vel Saturnus Mercuriusve in horoſcopo partiliter conſtitutus eſt, vires quoque ſuas inde accipiat:* vel etiam quod tria cum ſint fata, partiliter quoque ſingulis diviſa ſint et diſtributa: ut μοῖραι a Graecis, ἀπὸ τοῦ μεμερίσθαι καὶ κατανενεμῆσθαί τινα ἡμῶν ἑκάστῳ, ut ex Chryſippo refert Theodoret. contra Gent. Orat. de Provident. Vide Phornut. περὶ θεῶν, cap. XIII. Fulgent. Mytholog. lib. 1. IDEM.

Theologi veteres.] Etiam libro XXI. (14, 3. XVI, 5. 5.) Theologicae doctrinae, et Poëtae veteres Theologique laudantur. Theologiam Graecus error eam Philoſophiae partem vocabat, quae ad contemplationem Dei, atque ad animi incorporalitatem indagatione componitur. Boëth. in Porphyr. lib. 1. Et a Porphyrio ipſo

non

non raro adducuntur τὰ τῶν θεολόγων: *a quo etiam Seleucus Theologus laudatur περὶ ἀποχῆς ἐμψ. lib. 2. p. 34. Democritus quoque ad Magos profectus fuerat, Theologiae mystica ab eis ut addisceret. Diogenes in Democrito IX, 7.* Hinc Orpheus, Musaeus, Linus Theologi audiebant, quia in operibus suis secretiora quaedam de Diis et rebus sacris tractabant. Vide August. de Civit. Dei lib. 18. cap. 14. Euseb. Pamph. de Praeparat. Evang. qui copiose paganam Theologiam impugnant. LINDENBR.

Fingentes Iustitiae filiam.] Hesiodus in Theogonia 223. Nemesin Noctis filiam facit.

Τίκτε δὲ καὶ Νέμεσιν πῆμα θνητοῖσι βροτοῖσι
Νὺξ ὀλοή.

Smyrnaei quoque, apud quos Nemeses praecipuo honore cultas accepimus, eas Nocte satas esse dicebant, ut testatur Pausanias in Achaicis VII, 5. Fac. T. II. p. 250. quod quidem idcirco veteres Theologi videntur mihi finxisse, quod fata hominum in abstruso latent. Nemesis enim nihil aliud est quam sors cuiusque. Unde etiam idem Hesiodus Parcas, quas Latini quoque Fata appellabant, Noctis filias fingit. Nihil tamen obstat, quo minus etiam Iustitiae filia dicta sit Nemesis. Etenim prisci illi Theologi, qui per ambages et allegorias loquebantur, uni eidemque numini diversos saepe parentes assignabant, quemadmodum apparet in libris Tullii de natura Deorum. Et Hesiodus in Theogonia cum Parcas Noctis filias dixisset, nihilo minus easdem paullo post Themidis filias facit. In quo minime putandum est, eum sui oblitum pugnantia loqui: sed potius diversam vim numinis ea re significari. Nam quod Noctis filias fecit, occultam esse mortalibus providentiam numinis denotat, ut supra dixi. Quod vero Themidis filiae postmodum dicuntur, significat iustitiam numinis, singulis pro merito cuiusque poenas aut praemia tribuentem. Idem sentiendum est de Nemesi, cum Iustitiae filia dicitur. νέμεσις enim dicta est ex eo quod suum cuique tribuat, ἀπὸ τοῦ τὰ ἴσα νέμειν ἑκάστῳ: unde Iustitiae nuntia vocatur a Platone in lib. 4. de rep. Eleganter Dio Chrysostomus in Orat. 64. de Fortuna Reiske II, 330. ὠνόμασται δὲ, inquit, ἡ τύχη πολλοῖς τισιν ἐν ἀνθρώποις ὀνόμασι· τὸ γὰρ ἴσον αὐτῆς Νέμεσις, τὸ δὲ ἄδηλον ἐλπὶς, τὸ δὲ ἀναγκαῖον μοῖρα, τὸ δὲ δίκαιον θέμις. *Fortuna autem variis nominibus a nobis appellatur: aequitas enim eius Nemesis dicta est; incertitudo Spes; necessitas Parca; iustitia Themis.* VALES.

Iustitiae filiam ex abdita quadam aeternitate tradunt despectare terrena.] Demosth. κατ' Ἀριστογείτ. Orat. I. τὴν ἀπαραίτητον καὶ σεμνὴν δίκην, ἣν ὁ τὰς ἁγιωτάτας ἡμῖν τελετὰς καταδείξας Ὀρφεὺς παρὰ τὸν τοῦ Διὸς θρόνον φησὶ καθημένην, πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφορᾶν. Aristid. in Legat. Orpheus carm. in Nemesin. LINDENBR.

Inserit Ammianus philosophema de *Adrastea* s. *Nemesi*, in quo si elocutionis obscuritate philosophi laus censenda est, profecto haud infimum inter aetatis nostrae philosophantes locum obtinuisset. Tenebras istas an ubique feliciter dissipaverim, ipse, fateor, dubito. Ut vero taedium et mihi et lectoribus minuerem, praestantissimum illum *Mesomedis* hymnum contuli in Anthologia Graeca (*Brunck* T. II. p. 292. *Iacobs* T. III. p. 6.) servatum, ab

Herdero in commentatione de Nemesi (zerstreute Blätter Th. 2. S. 238.) in linguam Teutonicam conversum, doctiori vero Commentario illustratum a Cel. Iacobs Animadv. Vol. II. P. 2. p. 341. ff. — Sed audiamus Ammianum: *Adrastia* ab Adrasto, rege Argivorum, quem primum aram ei constituisse ex Antimacho narrat Strabo XIII. p. 588. alii tamen aliter. — *praemiatrix*, qua voce Latium donavit Ammianus — *vocabulo duplici* alio *appellamus Nemesin.* — *ius quoddam sublime* coeleste (uti XXVI. 1. 8. sol perenni rerum *sublimium* lege ad eundem redit ordinem) *numinis efficacis* Deae potentis *lunari circulo superpositum* (nam cum genus humanum ad summam sensim improbitatem esset prolapsum, *Nemesis* cum Pudore terram reliquisse, et in altioris aetheris regiones (Olympum) avolasse dicitur. Hesiod. Ἔργα v. 198.). Si inutilium demas verborum involucra, nihil habebis, nisi hoc: Nemesis est Dea coelestis, iustitiam potenter administrans. — *Vel*, pergit Philosophus, *ut alii definiunt, substantialis tutelae* (cf. XXI, 1. 8. substantiales potestates) *generali potentia partilibus praesidens fatis*, h. e. natura intelligens, daemon, genius aeque omnibus, quod iustum est, dispensans. (De partilibus fatis vide notam Valesii, Salmasium ad Solinum 788. et Iac. Gronovium ad Gellium III, 16.) *Iustitiae filiam* (Mesomedes θυγάτηρ Δίκης) *ex abdito aeternitate* solio Iovis adsidens *despectare terrena omnia.* W.

26. *Mortalitatis vinciens fastus tumentes incassum.*] Crediderunt veteres quamdam esse numinis vim, quae superbos frangeret, et excelsa quaeque convelleret. φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν, ut ait eleganter Artabanus apud Herodotum in lib. 7. c. 10. eamque numinis vim φθόνον vocabant, seu νέμεσιν. Nam νέμεσις invidiae affinis est, eamque inter φθόνον, et ἐπιχαιρεκακίαν mediam locat Aristoteles in lib. 2. Ethic. Itaque Solon a Croeso interrogatus apud Herodotum in 1. c. 32. quid de ipsius felicitate sentiret, sic respondet: ὦ Κροῖσε, ἐπιστάμενόν με τὸ θεῖον πᾶν ἐὸν φθονερόν τε καὶ ταραχῶδες ἐπειρωτᾷς ἀνθρωπηΐων πρηγμάτων πέρι; *Quid me interrogas, Croese, de rebus humanis, qui sciam omne numen invidum esse ac turbulentum?* Et Artabanus apud eumdem Herodotum in lib. 7. c. 46. iisdem verbis alloquitur Xerxem: ὁ δὲ θεὸς γλυκὺν γεύσας τὸν αἰῶνα, φθονερὸς ἐν αὐτῷ εὑρίσκεται ἐών. *At Deus qui suavi perfruitur aevo, invidus ipse esse deprehenditur.* Quae quidem Herodoti verba immerito reprehendit Plutarchus in libro quem de malitia Herodoti conscripsit. Nam si Nemesis recte dicitur de Deo, cur non et φθόνος dicetur? Utraque enim in hominibus aeque vitiosa est. Sed cum haec et similia Deo tribuuntur, quidquid adiunctum habent vitii, statim exuunt; ac proinde benigne sunt interpretanda. Alioquin ipse Plutarchus eadem culpa tenebitur, qui in Aemilio haec dicit: οὐδενὶ δὲ τῶν ἀγαθῶν ἐπίφθονον, πλὴν εἴ τι δαιμόνιον ἄρα τῶν μεγάλων καὶ ὑπερόγκων εἴληχεν εὐτυχιῶν ἀπαρύτειν καὶ μιγνύναι τὸν ἀνθρώπινον βίον, etc. VALES.

Tumentes incassum.] Codex Regius cum Editione Romana habet, *tumentis incassum*: ut referatur ad *mortalitatis.* IDEM.

Pinnas ideo fabulosa vetustas aptavit.] Alatae Nemesis statuam apud Smyrnaeos se vidisse ait Pausanias, cuius rei hanc rationem adfert in Atticis: ἐπιφαίνεσθαι γὰρ τὴν θεὸν μάλιστα ἐπὶ

τοῖς ἐρῶν ἐθέλουσιν, ἐπὶ τούτων Νεμέσει πτερὰ ὥσπερ ἔρωτι ποιοῦσι. LINDENBR.

Eadem *retinaculo* freno (ἀδάμαντι χαλινῷ) *fastus tumentes incassum compescens* (κοῦφα φρυάγματα ἐπέχει) Herder: *Du, die der Sterblichen leicht hinschnaubenden Lauf Mit ehernem Zügel lenkst,* ut ad gryphos currui eius iunctos respiciatur, quod mihi quidem nimis doctum videtur. - *momenta versans* (βίου ῥοπή) — *ut novit,* novit enim, *erectas mentium* (Reines. *regentium,* felicius Iacobs *mortalium**) reponi iubet *cervices opprimit* (γαυρούμενον αὐχένα κλίνει) — *Pinnas* (πτερόεσσα cf. *Voss mythol. Briefe* B. II. p. 52. *et praetendere gubernaculum* ζυγόν. cf. Anthol. Vol. III. p. 170.) *rotam* (τροχόν) *ut per elementa discurrens omnia* ubique praesens. — — Haec igitur Ammianus, quem tamen Nemesin cum Fortuna confudisse recte monet Cl. Iacobs, quem eundem et conferas Animadv. Vol. II. P. 2. p. 79. et Vol. III. P. 1. p. 297. W.

27. *Cum quadriennio imperasset.*] Consentit et Victoris Epitome, et annorum ratio. Nam Fl. Constantius Gallus, Caesar a Constantio creatus est post Consulatum Sergii et Nigriniani, Idibus Martiis, teste Idatio in Fastis, et Chronico Alexandrino: id est anno Christi 351. Caesus autem est anno 354. Constantio VII. et Constantio III. Coss. VALES.

quadriennio.] De quo vide Tillemont P. IV. T. 2. p. 1122. *Massa Veternensi.* Massam vocabant posterioris aevi scriptores *fundum,* v. Lindenbrog. Sed revera nomen proprium urbis est, quae etiamnum hoc nomen habet, haud procul a Siena sita. De Galli caede vide etiam Iul. Pollucis hist. ed. Hardt. p. 362. W.

Apud Tuscos in massa Veternensi.] *Quid massa hoc loco notet, ex Cassiodor. Variar. lib. IX. Epist. 3. constat, cuius locum omnino vide. Gregor. PP. Epist. 28. lib. 10. *De massa iuris Ecclesiae nostrae quae Vitelas dicitur.* Postea vocatur possessio, *Massae Dioecesium,* Concil. African. cap. 23.* *Massam* vocabant posterioris aevi Scriptores fundum, vel certam agri partem. Glossae vett. σύγκτησιν interpretantur. Sic *massa Caesiana,* in Constit. Leon. et Anthem. Impp. in Cod. Theod. *massa Varroniana,* Gregor. PP. lib. 1. Epist. 42. pag. 612. *massa Palentiana* apud Cassiod. Var. v. Epist. 12. *Conductores massarum* apud eumdem lib. 12. Var. 5. Et *massarius* in LL. Longobard. lib. 1. Tit. 8. §. 32. Tit. 11. §. 5. lib. 2. Tit. 33. §. 3. Italorumque *Massaro,* id est villicus, hinc appellationem invenit. LINDENBR.

Patre Constantio.] Is Iulius Constantius est dictus. Fuit autem Patricius, et Consulatum gessit cum Rufio Albino, anno Christi 335. ut docet Athanasius in Apologia ad Constantium Aug. ὑπατείᾳ ἰουλίου Κωνσταντίου τοῦ λαμπροτάτου πατρικίου, ἀδελφοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου Βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ Ρουφίνου (lege Ρουφίου) Ἀλβίνου τοῦ λαμπροτάτου. VALES.

Sorore Rufini et Cerealis.] De Vulcatio Rufino supra c. 10. dictum est. Neratius autem Cerealis Praefectus Urbi fuit Constantio V. et Constantio Caesare Coss. ex ante diem 6. Cal.

*) Mihi scripsisse videtur Ammianus *amentium.* ERN.

Octobris, eumque magistratum gessit usque ad 6. Idus Decembres anni sequentis. Eius Praefecturam Urbanam memorat etiam vetus Inscriptio, quam protulit Lindenbrogius initio Observationum, et vetus Interpres Iuvenalis ad illa ex Satyra 10, 25.

— ut maxima toto
Nostra sit arca foro.

Usque ad Cerealem, inquit, *Praefectum in foro Traiani arcas habuerunt Senatores, in quibus argentum aut pecunias tutius deponebant.* Idem postea Consul fuit cum Datiano, anno Christi 358. Exstat eius elogium apud Hieronymum in Epitaphio Marcellae his verbis: *Cumque eam Cerealis, cuius clarum inter Consules nomen est, propter aetatem, et antiquitatem familiae, et insignem, quod maxime viris placere consuevit, decorem corporis, ac morum temperantiam ambitiosius peteret, etc.* VALES.

Et Praefecturae provinciarum, forma, etc.] In Editione Romana hic locus sic legebatur: *Et Praefecturae . . . autem forma conspicuus.* Quam lacunam Petrus Castellus ita supplevit: *Et Praefecturae provinciarum. Forma conspicuus, etc.* Eius emendationem secuti sunt Gelenius et Accursius, nisi quod Accursius ex Ms. suo addidit: *Fuit autem forma conspicuus.* Nos ex Regii *et Tolosani* codicis auctoritate locum purgavimus, eiecta voce insiticia quam Castellus intruserat imperite. Praefecturae nomine tam Urbana, quam Praetoriana intelligitur Praefectura. Et Cerealis quidem Praefectura Urbana multis supra testimoniis confirmata a nobis est. De Rufino autem Praefecto Praet. loquitur Marcellinus tum in hoc, tum in 16. libro c. 8. IDEM.

28. *decente filo corporis.*] Haud displicet translatio: per totum corpus procedens aequaliter decor. — *membrorum recta compage.* locus simillimus xxv, 4. 22. *ab ipso capite usque unguium summitates lineamentorum recta compage.* cf. et xxiv, 2. 10. xxx, 9. 6. W.

**Flavo capillo et molli, barba licet recens emergente lanugine tenera: ita tamen, etc.*] Sic in Regio ac Tolosano codice scriptum inveni.* VALES.

Temperatis moribus.] Inf. *Cuius temperati mores laudandi potius sunt, quam imitandi.* LINDENBR.

30. *Fortuna mutabilis et inconstans fecit Agathoclem.*] Exempla quae hic quasi per satyram congeruntur, facile erit curioso plenius explicata reperire apud Livium, Trog. Pomp. lib. 44. Val. Max. lib. 2. cap. 7. lib. 6. cap. 9. Plutarch. in Apophtheg. et Parall. Tacit. Annal. 3. Flor. lib. 3. cap. 19. Auson. in Epigr. Histor. Miscell. lib. 4. De iis vero, qui humili loco nati ad summas dignitates pervenere, vel qui contrario lusu ex magna fortuna deiecti miseram atque aerumnabilem vitam vixere, vide Hellan. in Bibliothec. Photii, pag. 866. Tzetz. Histor. Chiliad. 4. pag. 72. 73. * Vide etiam Rittersh. ad Malchum p. 37. vers. 22.* IDEM.

Agathoclem.] quem si propius nosse cupis, evolve Polybium xv, 35. Diod. Sic. xix, 1. Iustinum xxii, 1. — *Dionysium,* iuniorem nempe, *Corinthi literario ludo praefecit.* Iustinus xxi, 1. 5. Cicero Tuscul. iii, 12. W.

31. *Adramytenum Andriscum*] Florus II, 14. Adramytenum eum fuisse testatur etiam Zonaras T. II. p. 114: *fullonem* Lucianus adv. indoctum c. 20. T. VIII. Bipont. p. 20. W.

In fullonio.] Ita MS. al. *fullonia.* *Laberius fullonicam vocavit apud Gellium lib. 16. cap. 7. *Coniicior in fullonicam.* Ulpian. lib. 53. ad Edictum l. 3. ff. de aqua et aqua fluv. *Fullonicas circa fontem instituisse.* Vide Frontinum pag. 57.* Glossar. Κναφεῖον, *fullonium:* eadem inflexione, κουρεῖον, *tonsorium* * et εἰδωλεῖον, Paul. 1. Corinth. 8. vers. 10. Tertull. de Coron. mil. c. 10. *In idolio recumbere, alienum est a fide.* LINDENBR.

Ob pseudo-Philippi nomen evexit.] Quanto elegantius * codex Tolosanus * et Editio Augustana, quae sic habet: *ad pseudo-Philippi nomen evexit:* et ita quoque ad oram Regii codicis emendatum est. In textu enim scriptum est: *A pseudo-Philippo nomen evexit.* Hunc porro pseudo-Philippum in fullonio natum fuisse testatur et Lucianus πρὸς ἀπαίδευτον Bip. VIII, 20. his verbis: καθάπερ ὁ ψευδαλέξανδρος καὶ ψευδοφίλιππος γναφεύς. VALES.

Persei legitimum filium artem ferrariam.] De quo sic Orosius in lib. 4. cap. 20. *Filius eius iunior fabricam aerariam ob tolerandam inopiam Romae didicit, ibique consumptus est.* Plutarchus in vita Aemilii c. 37. cum Alexandrum nominat, aitque egregium artificem fuisse in tornando, et eiusmodi tenui opere elaborando: Romanis quinetiam literis ac lingua perceptis, scribae operam Magistratibus cum summa industria praebuisse. τὸν δὲ τρίτον Ἀλέξανδρον εὐφυῆ μὲν ἐν τῷ τορεύειν καὶ λεπτουργὸν γίνεσθαί φασιν· ἐκμαθόντα δὲ τὰ ῥωμαϊκὰ γράμματα καὶ τὴν διάλεκτον, ὑπογραμματεύειν τοῖς ἄρχουσιν, etc. Quo in loco deesse videtur quidpiam. Neque enim Alexander Rom. Magistratibus, sed Albanis scribae ministerium exhibuit, teste Zonara his verbis: μόνος δὲ ὁ νεώτατος τοῖς τῶν Ἀλβανῶν ἄρχουσιν ὑπογραμματεύων ἐπί τινα χρόνον διήρκεσεν. Quod etiam confirmat Tzetzes Chil. 6. hist. 41.

Ὁ τούτου παῖς δ' Ἀλέξανδρος, οἶμαι, τὴν κλῆσιν φέρων,
Τινὸς λατίνου γραμματεὺς γίνεται, πλὴν τῶν κάτω.

VALES.

32. *Mancinum post imperium dedit Numantinis.*] Malim *dedidit.* De deditione Mancini nota res est, et ab Historicis omnibus celebrata. Qui cum a Numantinis receptus non esset, a genero in castra reductus est, et lege lata, ut civis Romanus esset, Praeturam postea gessit, ut Pomponius in lege ult. D. de legationibus, et Aurelius Victor in libro de viris inlustribus scribunt. Ceterum hanc deditionis ignominiam adeo despexit Mancinus, ut statuam sibi eodem habitu instituerit, quo erat deditus, teste Plinio in lib. 34. cap. 5. Sed ex verbis Victoris ac Pomponii nascitur non levis difficultas, quomodo Mancinus Praetor factus sit, qui iam Consul fuerat. Hanc quaestionem solvit Plutarchus in vita Ciceronis c. 17. Ait enim id moris fuisse apud Romanos, quoties vir Consularis, aut Praetorius Senatu motus, in pristinum locum restitueretur, ut is denuo Praetor fieret. Loquitur autem de Cornelio Lentulo Sura: ἀνὴρ γένους μὲν ἐνδόξου, βεβιωκὼς δὲ φαύλως, καὶ δι' ἀσέλγειαν ἐξεληλαμένος τῆς βουλῆς πρότερον, τό-

τε δὲ στρατηγῶν τὸ δεύτερον, ὡς ἔθος ἐστὶ τοῖς ἐξ ὑπαρχῆς ἀναπτωμένοις τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα. Idem ſcribit de hoc Lentulo Dio in lib. 37. 30. Et in fine libri 42. 52. id etiam nos docet, moris interdum fuiſſe, ut qui ſenatoriam dignitatem recuperare vellent, Praetores fierent. Sic enim de Salluſtio dicit: στρατηγὸς γὰρ ἐπὶ τῷ τὴν βουλείαν ἀναλαβεῖν ἀπεδέδεικτο. P. etiam Ventidius bis Praetor factus eſt eamdem ob cauſam, teſte Dione in lib. 43. 51. et 47. 15. Nam cum a Senatu hoſtis publicus eſſet una cum Antonio iudicatus, poſtea ut reſtitueretur ordini ſuo, iterum Praetor eſt factus. Item M. Marius Gratidianus iterum Praetor fuiſſe dicitur, ſed ob aliam cauſam, quod nimirum eſſet popularis, ut ait Aſconius in Orationem in toga candida. Quod non adeo novum fuiſſe declarat Livii locus ex lib. 23. pag. 369. VALES.

Mancinum (Hoſtilium) poſt imperium dedidit.] Libri habent *dedit*, quod ſine cauſſa in *dedidit* mutaſſe Valeſium dicit *Arntzenius* ad Aur. Victor. p. 262. quum *dare* pro *dedere* et alii dixerint, Vell. Paterc. II, 1. Florus II, 18. Cicero de Offic. III, 30. Liv. Epit. 56. — *Samnitum atrocitati Veturium* poſt cladem ad furcas Caudinas. Liv. IX, 10. — *Claudium* Glyciam Corſis. Val. Max. VI, 3. — *Regulum.* Florus II, 2. et quis non? — *Pompeius M.* Dio Caſſ. XLII, 4. 5. W.

Summa atrocitate Veturium.] Ita primus edidit Caſtellus, cum in Editione Rom. legeretur, *ſummi ...... atrocitate Veturium.* Regius codex ſcriptum habet, *ſummana ...... atrocitate.* Unde non ſine cauſa ſcribendum eſſe conieci: *Samnitum atrocitati Veturium, etc.* Titus enim Veturius cum ad Furcas Caudinas incluſo exercitu turpiſſimum foedus cum Samnitibus percuſſiſſet, populi iuſſu hoſtibus eſt deditus, ut populus Senatusque Rom. religione ſolveretur, ut narrat Livius in lib. 9. VALES.

Claudium Corſis.] De M. Claudio Clinia, qui turpem cum Corſis pacem fecerat, praeter Valerium Maximum in lib. 6. cap. 3. videndus eſt Zonaras, et Excerpta ex Dione nuper a nobis publicata. IDEM. At non erat Valeſianae doctrinae in hoc Cliniae vocabulo acquieſcere, praeſertim quum iam Pigius ad annum urbis DXVII declaraverit Glyciae cognomen habuiſſe, ubi et locum Ammiani ſic ſupplendo tentat *ſumma atrocitate Veturium Samnitibus.* Sed nimium illud. Quid quod ne Valeſianum quidem ſatis caſtum. Certe ex editione Romana et vulgata lectione patet mihi auctorem ſcripſiſſe *Samniti atrocitati* vel *Samnii.* GRONOV.

33. *Eunus ergaſtularius*] Non ad operas publicas damnatus maleficus, ſed *ſervus*, nam ergaſtula ſunt carceres ruſtici, in quibus mancipia opus faciunt, piſtrina etc. Erneſti Clav. Cic. cf. et Sueton. Aug. 32. Tiber. 8. — *Viriathi.* Dio Caſſ. Fragm. 78. Florus III, 19. W.

34. *Arenarum numerum.*] Zenob. Ἄμμον μετρεῖν ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων καὶ ἀνεφίκτων. Oraculum apud Herod. lib. 1. et Origen. contra Celſ. lib. 2. Οἶδα ἐγὼ ψάμμου τ' ἀριθμὸν καὶ μέτρα θαλάσσης. Cui reſpondet illud Baſilii, Orat. 22. Ἴσον ἐστὶ καὶ κύματα πελάγους ἀπαριθμεῖσθαι, ἢ ταῖς κοτύλαις πειρᾶσθαι τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης ἀπομετρεῖν. Feſt. Avien.

Si velit has ullus, velit idem scire, quot alto
Curventur fluctus pelago.

"θαλάττης χόες, Plato Theaet. p. 173." LINDENBR.

Arenarum numerum cet. Aeque stultus, ac qui numerare arenas, montesve in trutina ponere, vel, uti XXVI, 1. atomos numerare posse sibi videntur. — *scrutari putabit.* Contra Valesium disputantem vide Gronovium Praef. p. XXVIII. W.

Montium pondera scrutari poterit.] Haec libri totius clausula nimis languide sonat, nec cothurnatis Ammiani numeris respondet. In Mss. codicibus, Florentino scilicet et Vaticano atque Fauchetii, legitur *putavit:* neque aliter habet Editio Romana. Unde legendum esse coniicio *scrutari posse putabit.* ut loquitur noster Marcellinus L. 26. c. 1. §. 1. Regius tamen liber vulgatam lectionem, quae ex emendatione Castelli profecta est, tuetur. VALES.

AMMIANI MARCELLINI

LIB. XV. C. I.

1. *Quaeque videre non licuit per aetatem.*] Totum initium huius libri multis et maximis mendis foedatum erat: in quo emendando Sig. Gelenius citra controversiam palmam tulit, Unum in eo damno, quod contra fidem omnium librorum negationem huic loco inseruit: quae quantum aliena sit ab Auctoris nostri sententia, nemo non videt. Etenim Ammianus Marcellinus cum sub initium Constantii Aug. militiam auspicatus esset, rerum aliquam notitiam hauserat, sed eam confusam et imperfectam, utpote qui adhuc adolescens esset. Postea vero cum virilem aetatem attigisset, iam firmiore iudicio cuncta dispexit. Itaque cum ad scribendam Historiam se contulisset, res quidem Romanas ab exordio Nervae ad Constantini Magni obitum ex Annalibus et Historiis et Fastis publicis conscripsit. Cum vero ad Constantii tempora pervenisset, ea quae se adolescente gesta erant, prout viderat ipse aut ab aliis in medio versatis acceperat, commemoravit, verbi caussa bellum Magnentii, facinora et caedem Caesaris Galli. Nunc vero inchoans narrationem earum rerum quas ipse virilem ingressus aetatem spectaverat, uberiorem et accuratiorem rerum gestarum descriptionem lectori promittit. VALES.

Perplexe interrogando — scire.] Ernesti τὸ *perplexe* exponit *diligentius.* Non uno quidem sensu accipit hanc vocem Ammianus, ita tamen, ut *obscuritatis, difficultatis* notio ubique dominari videatur; ego itaque malim: non sine ambagibus, et aliud quasi agendo, percontando ex aliis elicui. W.

Nihil subtrahit cognitioni iustorum.] Mallem legi *gestorum.* VALES.

2. *Igneus turbarum incentor.*] Oros. lib. VII. cap. 21. *civilis belli incentor.* *Festus Avienus: *Incentore canam Phoebo.** LIND. *Apodemius,* Agens in rebus XIV. 11. *quoad vixerat* (Gallus) *turbarum incentor* (incentivum XIV, 1, 2. Sic *nefarius belli totius incentor* XVI, 12, 24.) W.

Ad sententiam totam facilitate completam.] Scribe, *tota facilitate completam,* quae locutio sollemnis fuit apud Auctores illius saeculi, Sic enim loquuntur Imperatores in lege 80. Codicis Theod. de Decurionibus, et in lege 33. de Haereticis, et D. Ambrosius in sermone 62. 77. 83. VALES. *Ad sententiam* ex animi sententia, *Tota facilitate* i. e. facillime (sic *tota celeritate* XVI, 12. §. 51.) correxerat iam Salmasius ad Scriptt. H. A. Tom. II, p. 636. W.

Veteranio.] Hic Fl. Vetranio in nummis antiquis dicitur: atque ita scribi solet tum apud Latinos, tum apud Graecos Auctores: nisi quod apud Graecos interdum transpositis elementis Βρετανίων exaratur. Sed Veteranio scribi debet, ut testatur Themistius in Orat. 14. (II. p. 38. A. ed. Hard.) his verbis: ὁπόσον δέ ἐστιν ὑπ' ἀληθινοῦ φιλοσόφου λόγῳ ἁλῶναι, ᾔσθετο ἀκριβῶς ὁ καὶ τοὔνομα καὶ τὴν τύχην πάλαι στρατιώτης. Id est: *Quantum vero sit a germano philosopho oratione superari, sensit is qui et nomine erat et loco Veteranus.* Vides hic Themistium aperte ad Veteranionis nomen alludere. Est enim παλαιστρατιώτης Veteranus; ut est in Glossis Latino-Graecis, et apud ipsum Themistium orat. 6. in calce, (XVIII. p. 224. A.) et Herodianum in fine libri 7. (c. 10.) cum dicit: οἱ δὲ Βάλβῖνος καὶ Μάξιμος ἐκ τοῦ ἱππικοῦ τάγματος τοὺς νεανίας, πάλαι στρατιώτας τε, οἳ ἐν ῥώμῃ διέτριβον, περιστήσαντες: quod minime intellexit Politianus, qui Urbanos milites interpretatur, cum vertere debuisset, *Veteranos qui Romae agebant.* Appianus quoque πάλαι ἐστρατευμένους appellat Veteranos.

[Annon tamen potius dicendum est, *Vetranionis* quidem nomen a *Veterano* deduci, cum id Themistius disertis verbis asserat: sed nihilo minus tamen *Vetranionem* elisa littera *e* scribi sine dubitatione oportere, cum ita in omnibus codicibus priscis, in omnibus nummis, ita apud omnes Graecos ac Latinos Auctores nomen hoc scriptum reperiatur; nusquam *Veteranio?* Errant autem Graeci nonnulli, qui Vetranionem Βρετανίωνα appellant: cum haec duo diversa sint nomina. Nam qui Graecis est Βρετανίων, idem Latinis est *Britannio.* *Britannio* autem a *Britannus* derivatur, ut a *Gallus Gallio*, a *Burgundus Burgundio* apud Gregorium Turonicum Episcopum, a *Francus Francio* apud Fredegarium.] VALES. *Exauctoratos* dignitate exutos. Alias nonnisi milites dicuntur *exauctorati.* *Vetranio*, nomine Augusti adsumto, caussam Magnentii tueri visus, mox ad partes Constantii transiit, sed a militibus nomen atque dignitatem Augusti deponere coactus, reliquam vitam privatus transegit. v. Spanhem: ad Iuliani Opp. p. 206. et Ritterum ad Guthrium T. v. p. 22. ss. W.

3. *Ut aeternitatem eam aliquoties assereret, et ipse.*] Hunc locum ex fide Regii codicis restituimus, cui subscribit Editio Romana et Augustana: nisi quod in Romana *subseret* perperam scriptum est. Ceterum hinc Constantium egregie reprehendit Athanasius, quod aeternitatem sibi quidem arrogabat, Dei autem Filio detrahebat. Sic enim loquitur in tractatu de Synodis Arimini et Seleuciae adversus Arianos, quorum partes Constantius fovebat: πρὸς τούτοις περὶ τοῦ κυρίου προσποιούμενοι γράφειν, ἄλλον δεσπότην ὀνομάζουσι Κωνστάντιον· καὶ αἰώνιον δὲ αὐτὸν βασιλέα εἰρήκασιν οἱ τὸν υἱὸν ἀΐδιον ἀρνούμενοι. Id est: *Ad haec de Domino fingentes scribere, alium sibi dominum nominant Constantium: et qui Filium Dei negant aeternum, ipsum aeternum Augustum dixerunt.* Sic enim Chartula Valentis et Ursacii in Ariminensi Synodo habuit: ἐξετέθη ἡ πίστις ἡ καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡμῶν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ καλλινίκου βασιλέως Κωνσταντίου αὐγούστου τοῦ αἰωνίου σεβαστοῦ. VALES. Gronovius in Praef. p. xxv. legendum putat *aeternitatem meam.* Ceterum conferri possunt quae habet Ritterus T. v. p. 58. W.

Ad aemulationem civilium Principum.] Qualis fuit Octavianus, Tiberius, Hadrianus, Alexander Severus. Est autem civilitatis in Principe signum, Domini appellationem recusare, sine lictore deambulare, officia humanitatis mutua exercere. Ut de Augusto Tacit. Annal. lib. 1. c. 54. *Civile rebatur misceri voluptatibus.* Sueton. in August. cap. 52. 53. in Tiber. cap. 2. Spartian. in Hadrian. Lamprid. in Alex. Sever. Contra vero Claudio vitio versum fuit, *quod iactator civilitatis neque convivia inire ausus est, nisi ut speculatores cum lanceis circumstarent, militesque vice ministrorum fungerentur.* Ergo etiam Constantius, qui civilis videri voluit, in eo incivilissimus fuit, quod Dominum totius orbis se nominare non erubuerit: qua voce ne appellarentur alii, vix severissimis prohibere potuerunt edictis. LINDENBR.

4. *Mundorum infinitates Democritus.*] Veterum Philosophorum variae de mundo opiniones fuere: quem cum ex atomis constare putarent, ut illae innumerae sunt, sic mundorum quoque infinitates somniabant. Leucippus dicebat, κόσμους γίνεσθαι σωμάτων εἰς τὸ κενὸν ἐμπιπτόντων, καὶ ἀλλήλοις περιπλεκομένων. Democritus, ἀπείρους εἶναι κόσμους, καὶ γενητοὺς καὶ φθαρτούς. Zeno, Epicurus, Anaximander idem adserebant, et totum hoc quod circum supraque cernimus, infinitum putabant. Pythagorici, Orpheus, Heraclides, aliique existimabant, ἕκαστον τῶν ἀστέρων κόσμον ὑπάρχειν. Horum omnium vanitatem supergressus Seleucus Philosophus, non solum pluralitatem mundorum defendere voluit, verum etiam unumquemque illorum infinitum esse dixit. Hasce erraticas forte cum audiret sententias Alexander ille Magnus, lacrumas misisse dicitur, indoluisseque, quod post tot exantlatos labores, e tantis ne unius quidem mundi Dominus esset. Aelian. lib. IV. cap. ult. (ubi vid. Perizon. W.) Mich. Glycas Annal. lib. II. ὅτι καὶ φιλοσόφου τινὸς ἤκουσεν εἰπόντος, ἀπείρους εἶναι κόσμους, καὶ μέγα στενάξας, ἔφη· ἀπείρων ὄντων, μηδενὸς ἐγὼ κεκράτηκα. Vide Cicer. Acad. lib. 4. cap. 17. Val. Max. lib. 8. cap. 14. Plutarch. in Alex. Diogen. Laert. Theodoret. contra Gentes lib. 4. Philastr. de Haeresib. IDEM.

Instar brevis obtinet puncti.] Cleomed. lib. 1. cap. 2. ὅτι ἡ γῆ σημείου λόγον ἐπέχει πρὸς τὸν οὐρανόν. Ammian. lib. XX. c. 3. §. 12. *Rerumque magnitudini instar exigui subdita puncti.* *Marc. Capella lib. 6. *Tellus, quae rapidum consistens suscipit orbem, Puncti instar medio haeserat una loco.* Aristarch. in lib. de magnitud. Solis pag. 1. scribit Terram puncti ac centri habere rationem ad sphaeram Lunae. Macrob. in Somn. Scip. lib. 1. 16. *Physici Terram ad magnitudinem circi, per quem volvitur Sol, puncti modum obtinere docuere.** IDEM.

CAPUT II.

1. *Post horrendam deleti Caesaris cladem.*] Mire hoc in loco variant scripti codices. Florentinus et Vaticanus habent, *post petiserandam;* Regius, *post desiderandam:* Fauchetii liber, *post pestiferam.* In Editione Romana reperi, *post petis errandam.* Unde Petrus Castellus vulgatam lectionem exsculpsit. VALES. Ex ea varietate satis elucet legi debere *exsecrandam.* GRON.

accidentia] fortunae quemque casum (*mutationes varias accidentium* XXVI, 2, 8.) W.

medullitus gemens] cf. XIV, 1, 9. W.

4. *Impugnabat eum per fictae benign. illecebras collega.*] Scribo, *collegam et virum fortem saepe prop. appellans Arbetio.* Notae sunt autem hae aulicoruum artes, palam laudare eum quem clam oppugnent, ut de Fabio Valente scribit Tacitus in lib. 1. Hist. c. 64. *Secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum, et quo incautius deciperetur, palam laudatum.* Quae artes praecipue in aula Constantii viguerunt, ut praeter Marcellinum nostrum docet Iulianus Aug. in Epistola 12. (p. 381. Spanh.) his verbis. *σύνεσμεν γὰρ ἀλλήλοις οὐ μετὰ τῆς αὐλικῆς ὑποκρίσεως, ἧς οἶμαί σε μέχρι τοῦ δεῦρο πεπειρᾶσθαι, καθ' ἣν ἐπαινοῦντες μισοῦσι τηλικοῦτον μῖσος, ἡλίκον οὐδὲ τοὺς πολεμιωτάτους.* Id est: *A congressibus autem et colloquiis nostris omnis abest aulica simulatio, quam te hactenus expertum esse credo: qua quidem ii qui laudant, eos ipsos quos laudant, maiore odio prosequuntur quam inimicissimos.* Et Mamertinus in Panegyrico, quem Consul Iuliano dixit c. 4. ab eiusmodi calumniatoribus vexatum esse ait Iulianum tum Caesarem: *Et cum sancti Principis mores atque instituta falsarum opinionum vituperationumque licentiam submoverent, callido nocendi artificio accusatoriam diritatem laudum titulis peragebant; in omnibus conventiculis quasi per benevolentiam illa iactantes: Iulianus Alamanniam domuit, etc.* non vulgaris elegantiae. Quibus addi debet locus Polybii ex lib. 4. c. 87. sane illustris: *Καινὸς γὰρ δή τις οὗτος εὕρηται τρόπος διαβολῆς, τὸ μὴ ψέγοντας, ἀλλ' ἐπαινοῦντας λυμαίνεσθαι τοὺς πέλας. εὕρηται δὲ μάλιστα καὶ πρῶτον τοιαύτη κακεντρέχεια καὶ βασκανία καὶ δόλος ἐκ τῶν περὶ τὰς αὐλὰς διατριβόντων καὶ τῆς τούτων πρὸς ἀλλήλους ζηλοτυπίας καὶ πλεονεξίας.* VALES.

vitae simplici] quam vivit, qui, altiora non appetens, facit, quod suum est. W.

Ita ille addens etiam potestati laedendi militiae munus.] Haec spuria esse satis per se apparet. In Editione Rom. legebatur: *Ita ille ad diem e sortes etiam post ..... militiae munus.* Unde P. Castellus hanc lectionem effinxit: *Ita ille addens etiam post laedendi militiae munus.* Sed cum in ea lectione sensum esse nullum videret Gelenius, emendavit, *addens etiam potestati laedendi,* haud multo meliore sensu. Ego ex codice Regio verae lectionis vestigia mihi videor deprehendisse. Sic enim habet: *Ita ille ad imae sortis etiam post .... militiae munus.* * Neque aliter Ms. Tolosanus.* Ex quibus hanc scripturam elicio: *Ita ille ab imae sortis gregario ad summum evectus militiae munus.* quae quidem emendatio non mediocriter confirmatur altero loco qui est in lib. 16. c. 6. §. 1. *Instabatque ei (Arbetioni) strepens immania Comes Verissimus nomine, arguens coram quod a gregario ad magnum militiae culmen evectus, etc.* Et in libro 22. c. 3. §. 12. de Eusebio Praeposito Cubiculi: *Quem ab ima sorte adusque iubendum Imperatori pene elatum, etc.* VALES. Et quis, quaeso, acquiescere tali spissationi poterit *gregario ad summum evectus*, pro quibus omnibus in Mss. tantum invenitur *etiam post?* An in loco libri XVI. dicit *gregario imae sortis?* an in libro 22. vocibus *ab ima sorte* addit *gregarium?* Sese profecto his citationibus refutat Valesius, quum talia non con-

iungat Ammianus. Videns igitur in capite ııı. scribi in Editione Romana et codice Tolosano *poterat ad primigenio*, abi τὸ *ad* est supervacuum, et suspicans inde id nunc quoque supposititicium esse posse, collegi scripsisse auctorem, *ita ille ima e forte*, vel, *ita ille ab ima forte, sed iam post militiae munus.* GRON. *Summum militiae munus*, erat enim magister equitum. W.

Conscientiam polluebat.] Christianum magis loqui, quam gentilem putes; sed Tacitus Ann. III, 50. itidem: *polluere mentem.* W.

5. *Cum Imperatore sententiam rogante id egerat.*] Hunc locum primus ita edidit Sig. Gelenius, sive quis alius auctor fuit Editionis tertiae Basiliensis. In Editione Romana perinde ut in ceteris MSS. codicibus legitur, *sententia . . . . . id sederat.* Mariangeli quoque Editio agnoscit *id sederat.* quod probo. Sic enim Marcellinus noster in lib. 18. c. 2. §. 2. loquitur: *Seditque tandem multa et varia cogitanti, id tentare.* Valerius Argonaut. 1. 555.

Hinc Danaum de fine sedet;

et lib. 2. 383.

Si sedet Aegaei scopulis habitare profundi. VALES.

Domitius Corbulo dicitur caesus.] Dio lib. LXIII. 17. LIND.

Perductum.] tanquam reum. Paullo post de *Gorgonio* eodem sensu. W.

7. *A Marcelli fundo.*] Sic primus edidit Mariangelus Accursius. Nam in Editione Rom. et Bononiensi legitur, *a Macelli fundo*; quo modo in codice quoque Regio *ac Tolosano* reperimus scriptum. Neque aliter hunc fundum appellat Sozomenus in lib. 5. c. 2. et post eum Cedrenus ac Nicephorus Callistus in lib. x. In eo fundo Iulianus quasi in carcere inclusus, sex annos cum fratre mansit, ab omni aequalium congressu seiunctus, cum nulli ex aequalibus, aut paternis amicis ad ipsos visendos introire sinerentur, ut ipse Iulianus memorat in Epistola ad ordinem et populum Atheniensem. Ubi etiam feritatem illam et asperitatem ingenii quae erat in fratre Gallo, agresti ac montanae illi educationi adscribendam esse asserit: a qua feritate ipse se philosophiae ope liberavit. VALES. *Macelli fundo.* Iulio Polluci in Chronico ab Ignatio Hardt Monachii 1792. edito p. 362. Μαχελλικὸν χωρίον πρὸς Καισαρείαν ἐν Καππαδοκίᾳ. Ex hoc igitur quasi carcere emissi, Gallus Ephesi, Iulianus primum Constantinopoli, deinde Nicomediae iussu Imperatoris studiis liberalibus operam dederunt. W.

Ad Asiam demigravit liberalium desiderio doctrinarum.] Greg. Nazianz. in Iulian. Orat. 1. p. 281. Ἐπεὶ δὲ τὸν μὲν ἀδελφὸν ἡ φιλανθρωπία τοῦ αὐτοκράτορος ἀποδείκνυσι βασιλέα, καὶ μέρος οὐκ ὀλίγον ἐγχειρίζεται τῆς οἰκουμένης, τῷ δὲ ὑπῆρχε κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν καὶ ἄδειαν, καὶ λόγων καὶ διδασκάλων τοῖς ὀλεθριωτάτοις προσομιλεῖν, Ἀσία δὲ ἦν αὐτῷ τὸ τῆς ἀσεβείας διδασκαλεῖον, ὅση τε περὶ ἀστρονομίαν καὶ τὰς γενέσεις καὶ φαντασίαν προγνώσεως τερατεύεται, καὶ τὴν ἑπομένην τούτοις γοητικήν. LINDENBR.

Per Constantinop. transeuntem viderat fratrem.] Iulianus a Macelli fundo digressus, lenita iam adversus eos Imperatoris ira, Constantinop. petiit, ibique pergulas magistrales privato habi-

tu frequentavit: postea Imperatoris iussu Nicomediam translatus est. Interea Gallus qui post Macellianam custodiam Ephesi degebat, studiis liberalibus operam navans, a Constantio evocatus, Caesar creatur in Illyrico; qui cum Orientem peteret, Iulianum fratrem Nicomediae in Bithynia convenit, ut narrat Libanius in oratione funebri in laudem Iuliani (Reisk. T. I. p. 527.) ἐκεῖνος μετὰ οὖν καὶ διὰ τῆς Βιθυνίας δορυφορούμενος ἐχώρει, καὶ εἶδον ἀλλήλους. Idem scribit Socrates in lib. 3. et ex eo Nicephorus Callistus in lib. x. Sed Marcellinus Constantinopoli, non autem Nicomediae Gallum a fratre Iuliano visum esse commemorat. Post hunc congressum Iulianus fratrem non vidit, ut ipse in Epistola supradicta testatur his verbis: κάτοι μὰ τοὺς θεοὺς οὐδὲ ὄναρ μοι φανεὶς ἀδελφὸς ἐπεπράχει ὅσα γε ἐπεπράχει· καὶ γὰρ οὐδὲ συνῆν αὐτῷ, οὐδὲ ἐφοίτων παρ' αὐτόν. quibus verbis crimen indicat quod ipsi imponebatur. Arcessebatur enim conscius fuisse facinorum fratris Galli. VALES. — *adspiratione* favore. cf. XXVI, I. 5. W.

8. *Eusebia suffragante Regina.*] Non novum hoc in huius aevi Scriptoribus, Reginas vocare Imperatorum uxores. Sic lib. 14. *Trucis a stimulis Reginae.* Inf. *Opponebat se sola Regina.* L. 26. C. de donat. int. vir. et ux. Lampr. in Alex. LINDENBR. — *suffragante* cf. c. 8, 3. et XXI, 6, 4. Zosim. III, I. Eusebia sine dubio cognatione attigit Iulianum, saltem Eusebius Episc. Nicomediensis cognatus vocatur XXII, 9. 4. W.

Pro colendi ingenii causa.] Ms. *pro candenti ingenii causa.* Puto Ammianum scripsisse, *procudendi ign. caus.* Ut lib. 16. c. 4. §. 6. *ad procudendum ingenium vertebatur.* Lib. 31. extr. *procudere linguas.* LIND.

Ad Graeciam ire permissus esset.] Libanius in Oratione quae προσφωνητικὸς inscribitur, (Reisk. T. I. p. 410.) Athenas relegatum esse Iulianum, eaque urbe digredi prohibitum scribit: idemque dicit in Oratione Consulari ad Iulianum. At Iulianus in Epistola ad Athen. ait, Constantium audita hinc seditione quadam in Pannonia, illinc defectione Silvani in Galliis, mandasse sibi, ut paullisper in Graeciam secederet. Eumdem vide in Orat. 3. ad Eusebiam Augustam. VALES.

**Permissus esset.*] Sic primus Gelenius emendavit, cum in omnibus tam editis quam MSS. codicibus legeretur, *permissus est:* quod certe ad claudendam periodum longe modulatius sonat. Nec movere Gelenium debuit huius phraseos insolentia. Nam infra c. 5. eodem modo loquitur Auctor noster: *Ni fortuna motum eventu celeri consummavit.* Sic enim scribitur in codice Regio [et in Colbertino,] ac in Editione Romana.* IDEM.

9. *Quae dispiceres secundis avibus contigisse.*] In Editione Rom. legitur: *quae dispice secundis auribus contigisse:* quemadmodum etiam codex Regius et Vaticanus scriptum habent. Proinde non dubitavi quin locus ita emendandus esset ut edidimus. VALES.

Pulsantes.] ingenti pecunia redimentes. W.

Quibus exiguae res erant ad tuendam salutem.] Tota haec linea in Editione Romana deerat; quam partim Sig. Gelenius ex Hirsfeldensi codice, partim Mariangelus Accursius ex fide scripti exemplaris explevit. Ego Editionem Accursii hoc in loco sequi malui, quippe quae auctoritate Regii codicis confirmaretur.

Sic enim in eo ſcribitur: *quibus exiguaeve res erant ad redimendam ſalutem aut nullae.* [Ita et in Mſ. Colbertino.] VALES.

10. *Gorgonius, cui erat thalami Caeſariani* (Galli) *cura commiſſa* (Kammerherr) alias Praefectus cubiculi, quod idem eſt cum thalamo. v. Ind. II. v. Cubiculum. W.

Fuiſſe participem.] Fortaſſe ſcripſerat Ammianus *fuiſſe ſemper participem,* ob ſequens *interdum,* quae vocula quomodo excidere potuerit, facile eſt ad intelligendum. *ex confeſſo,* manifeſte, uti infra c. 5. §. 11. W.

CAPVT III.

1. *Militarium.*] i. e. ducum, quod patet ex ſtatim ſequentibus *ad infimam truſi militiam — membris fluentibus,* tabeſcentibus. W.

Domitianus et Montius.] Vide XIV, 7. W.

2. *Ad quos audiendos Arbora miſſus eſt.*] Romana Editio [et codex Colbertinus] hunc locum ſic praeferebant: *ad quos avodos Arborum miſſus eſt:* neque aliter Regius codex, niſi quod *Arborus* habet. Equidem crediderim *Arborius* ſcribendum eſſe: *ſicut in Mſ. Toleſano exaratum eſt.* Arborii cuiusdam viri Praefectorii meminit Sulpicius in lib. 1. c. 20. de vita Martini: *ad quem miſſa eſt lex XVI. Codicis Theodoſiani de Piſtoribus. De eodem Paulinus in fine libri II. de vita Martini. Atque in nomen per Gallias nobiliſſimum fuiſſe, teſtatur Auſonius in Parentalibus, Carmine IV.* VALES. *Arborius* in primi ordinis proceribus aulae fuiſſe videtur, qui ante *Cubiculi Praepoſitum, Euſebium* nominetur. Non infrequens eſt virorum huius gentis mentio, de quibus vide inprimis *Wernsdorfium* ad poetas Lat. minor. T. III. p. 140. ſ. W.

Nulla perſpicacitate.*] Sic correxit Accurſius, cum in Editione Romana reperiſſet, *nullo perſpicaciter.* Ego vero cum Editionis Romanae ſcripturam reliquorum Mſſ. [in primis Colbertini] conſenſu firmatam videam, malim legere, *nullo perſpicaciter inquiſito,* ut loquitur A. Marcellinus libro 29. c. 1. §. 38. *queis omnibus perſpicaciter inquiſitis. IDEM.

Quosdam ad infimam truſere militiam.] Inter poenas militares fuit olim gradus deiectio, ut ait Modeſtinus in lege 3. D. de re militari: quae uno verbo regradatio dicitur Latine, Graecis καταβιβασμὸς, ut eſt in veteribus Gloſſis. Eam regradationem intelligit noſter Marcellinus in lib. 24. c. 5. §. 10. cum dicit: *Reliquos ex ea cohorte qui abiecte ſuſtinuerant impetum graſſatorum, ad pedeſtrem compegit militiam, quae onerosior eſt, dignitatibus imminutis.* Ubi non ſolum regradatio, ſed et militiae mutatio eſt. Sed ſollemnem regradationis morem nemo luculentius explicat, quam D. Hieronymus in Epiſtola ad Pammachium contra Origenis ſectatores. *Finge,* inquit, *aliquem Tribuniciae poteſtatis ſuo vitio regradatum, per ſingula militiae equeſtris officia ad tironis vocabulum devolutum. Non ex Tribuno ſtatim fiet tiro: ſed ante Primicerius, deinde Senator, Ducenarius, Biarchus, Circitor, Eques, deinde tiro. Et quamquam Tribunus quondam miles gregarius ſit, tamen ex Tribuno*

non tiro, sed Primicerius factus est. Haec autem regradationis poena Impp. rescriptis addi solebat: ut nominatim in lege 2. Cod. Theod. de cursu publico: *Promotus regradationis humilitate plectetur.* VALES.

Insidiantibus multis.] Haec verba primo intuitu de insidiis ipsi Constantio ex illo tempore structis videri possunt intelligenda; nexus tamen cum antecedentibus et sequentibus hoc voluisse Ammianum docet: Ita crevit ex eo Constantii immanitas, ut quasi terminum vitae civibus a natura constitutum praeventurus, aures animumque praeberet insidiosis delatoribus. Locus fere geminus est XXIX, 1, 20. *Erat expositus accessu insidiantium et reclusus* cet. W.

3. *Cibyratae illi Verrini.*] Tlepolemus puta et Hiero fratres Cibyratae, rapinarum odorisequi miri, quos ideo Verres secum in Siciliam duxerat. Cicer. 4, 13. Verrin. LIND.

Cibyratae illi Verrini, tribunal unius legati lambentes.] Imitatur Ciceronem, qui in actione 3. 11. in Verrem sic ait: *Quid ista cohors, quorum hominum est? Volusii haruspicis, et Cornelii medici, et horum canum, quos tribunal meum vides lambere.* Ubi canum nomine Tlepolemum et Hieronem intelligit fratres Cibyratas, quos etiam Cibyraticos canes appellat in lib. 4. 13. in Verrem, his verbis: *Simul atque in opidum aliquod venerat, immittebantur illi continuo Cibyratici canes, qui investigabant et perscrutabantur omnia.* et alio loco: (ibid. paullo post) *Mirum in modum canes venaticos diceres: ita odorabantur omnia et pervestigabant.* VALES.

4. *Ille natus in Dacia.*] Paulus scilicet Notarius. Atqui in lib. 14. c. 5. §. 6. hunc eumdem Paulum in Hispania natum esse dixerat: ut in altero horum locorum mendum esse necesse sit. *Certe in actis passionis magni Martyris Artemii hic Paulus Notarius Hispanus dicitur.* IDEM. Gronovius in Praef. p. XXVIII. eam ob causam, quod Paulus XIV, 5. 6. Hispanus vocetur, τὸ *ille* iubet deleri, ita ut de solo *Mercurio* sermo sit; qui parentes quidem habuerit Persas, casu tamen a peregrinante forte matre in Dacia natus sit; sed idem potuit matri accidere Pauli, et, quum bis repetitis pronominibus *hic* — *ille* istos viros et ratione patriae, et munerum, quibus functi sunt, distinguere Ammianus voluerit, τὸ *ille* eiici non potest, nisi hiulcam facere orationem velis. W.

Ille minister triclinii Rationalis.] MS. *Ille a ministro.* i. e. *a ministerio tricl.* LIND.

Ille minister triclinii Rationalis.] Restituimus hic lectionem Editionis Romanae, cui codex Vaticanus et Valentinus [Colbertinusque] subscribunt: ea est huiusmodi: *Notarius ille, hic a ministro triclinii Rationalis.* Ait enim Marcellinus Mercurium hunc Rationalem fuisse, cum primus minister fuisset sacri triclinii: idque sibi volunt haec verba, *a ministro triclinii:* ut apud Tacitum in lib. 2. Hist. c. 92. de Vitellio: *Praeposuerat Praetorianis P. Sabinum a Praefectura cohortis.* Malim tamen scribi, *ex ministro triclinii:* neque aliter a Marcellino scriptum fuisse existimo. Sed corruptioni causam dedit *a* et *x* literarum quaedam inter se affinitas. Eodem enim errore in lib. 14. c. 11. §. 25., ubi de Adrastia sermo est, in codice Regio et Editione

Rom. ſcriptum offendi, *ultra facinorum impiorum*, pro *ultrix:* et *diſceptatria*, pro *diſceptatrix:* et initio huius libri, *perpleae*, pro *perplexe*. VALES.

A miniſtro triclinii.] Hi Miniſteriani dicuntur in Codice, et cum Caſtrenſianis iunguntur in Titulo de Caſtrenſianis et Miniſterianis.] In Notitia Imperii Rom. Miniſteriales Dominici appellantur ſub diſpoſitione viri Spectabilis Caſtrenſis ſacri Palatii. De iisdem loquitur Marcellinus in lib. 14. c. 11. §. 16. cum dicit: *Relicto palatio omni praeter paucos tori miniſtros et menſae.* Horum officium Corippus in lib. 3. deſcribit his verſibus (v. 214. — 17.)

Adfuit obſequio caſtorum turba virorum.
Illis ſumma fides et plena licentia ſacris
Deſervire locis, atque aurea fulcra parare,
Regales menſas epulis onerare ſupernis. IDEM.

Catenae cognomentum] XIV, 5, 8. W.

Taetra venena ferens, varieque disperdens.] Huius lectionis primus auctor fuit P. Caſtellus. Nam in Editione Rom. ſcriptum erat: *Intra invenerunt ſeſe varietate dispendens.* neque aliter in Vaticano ac Florentino codicibus: niſi quod hi habent *invenerum.* Antiquarius qui codicem Regium deſcripſit, cum hunc locum nimis depravatum videret, lacunam relinquere maluit: duas tantum ultimas voces diſtincte retinuit, prout in ſcriptis exemplaribus legi diximus. Quod ſi quis noſtram de huius loci emendatione ſententiam, aut potius coniecturam requirit, ſic commode legi poſſe arbitramur integrum locum: *Et Paulo quidem, ut relatum eſt ſupra, Catenae inditum eſt cognomentum, eo quod in complicandis calumniarum nexibus erat indiſſolubilis, taetra inventorum ſeſe varietate diſtendens; ut in colluctationibus callere nimis quidam ſolent artifices palaeſtritae.* VALES. Non intelligo unde viro ſummo ſic placuerit Caſtellanum *taetra*, quum utique litterae ſcripturae veteris iſtuc minime vergant; ſed *intra* apparet poſitum loco τοῦ *mira*. Totidem vides apices. Et ſane hanc vocem quoque attendebat Salmaſius, quum ante Valeſium ſignificaret e veſtigiis ſcripturae ſe eliciiſſe hanc lectionem, *miram in nodorum varietatem ſeſe diſpendens, ut in colluctationibus callere nimis quidam ſolent art. pal.* ad Solinum p. 291. (p. m. 206. W.) GRON. In eandem cum Salmaſio coniecturam incidit Reineſius, niſi quod *varietate* retinuit. Valeſium ſecutus eſt Erneſti, qui tamen *disperdens* mutari maluit in *diſpergens*, quod eodem fere tempore in mentem venit Puettmanno in Probabb. I. p. 43. W.

Calce tenere quidam ſolent.] Haec eſt coniectura P. Caſtelli, quam ceterae deinceps Editiones amplexae ſunt. At in Romana Editione longe aliter ſcriptum erat: ſic enim habet: *calce renem. is quidam ſolent.* neque aliter codex Vaticanus et Florentinus. In Regio legitur, *calce et . . . . . quidam ſolent.* *In Toloſano, *calce et Harenis.** Nobis coniectura noſtra quam ſupra propoſuimus, non diſplicet. Comparat enim hic Marcellinus nodoſos calumniarum nexus cum palaeſtricis nexibus luctatorum, quae Craece ἅμματα dicuntur. Apollodorus in Bibliotheca, II, 5. p. 137. Heyne, de lucta Herculis cum Antaeo: τούτῳ δὲ παλαίειν ἀναγκαζόμενος Ἡρακλῆς, ἀράμενος ἅμμασι μετέωρον κλάσας ἀπέκτεινε. Libanius in eiusdem luctae deſcriptione δεσμοὺς et

συμπλο-

συμπλοκὰς vocat. Latini nodos vocant. Sic enim Aurelius Victor in Commodo (Caes. xvii, 9.): *Ibi per ministrum ungendi faucibus, quasi arte exercitii, brachiorum nodo validius pressis exspiravit.* et Statius in lib. 6. Thebaïdos de Tydeo 884 — 887.

Mox latus et firmo celer implicat ilia nexu.
Poplitibus genua inde premens, evadere nodos
Nequidquam, et lateri dextram insertare parantem
Sustulit, etc.

Calcis quoque in lucta usum fuisse non ignoro. Nam et σφυρῷ προσπαλαίειν, id est, calce luctari solitos docet Philostratus in Arrichione, et ὑποσκελίζειν id proprie dictum esse docet Pollux, et Lucianus in Anacharsi. Sed si calcis solius mentio hic fiat, quomodo stare possit Marcellini nostri similitudo, non video. VALES. In Pancratio, quod vocant, volutatorio humi stratum adversarium genubus calcibusque ad artem motis ita constringebant, ut ne pedum quidem liberum ei usum relinquerent. v. Mercurialis de arte gymnast. p. 147. W.

Artifices palaestritae.] Palaestritas dixit improprie pro luctatoribus, quos Graeci παλαιστὰς dicunt. Palaestritae vero ministri sunt palaestrae, qui athletas curabant et ungebant. Sic apud Ciceronem lib. 2. in Verrem c. 54. *Numquam vos Praetorem tam palaestricum vidistis. Verum ita palaestritas defendebat, ut ab iis ipse unctior discederet.* Sane in Victoris Epitome 17, 16. Narcissus palaestrita dicitur, quem Aurelius Victor 17, 19. ministrum ungendi dixerat. Neque alio sensu palaestritas sumit Persius hoc versu Sat. IV, 39.

Quinque palaestritae licet haec plantaria vellant,
Haud tamen ista filix ullo mansuescet aratro.

Lampridius tamen in Alex. Severo c. 27. palaestritam perinde ut Marcellinus usurpat. *Palaestrites*, ait, *primus fuit.* Sed *palaestes* legendum est ex Mss. VALES.

5. *Mercurius solemniorum appellatus Comes.*] Exercere lectorem haec scriptura merito potest. Nam quid sibi vult haec solemniorum Comitis appellatio, et quam habet connexionem cum αἰτιολογίᾳ, quae mox subiungitur? Scripti quidem codices nihil hic variant. Sed nihil certius est quam legendum esse, *Somniorum appellatus comes.* Hic enim Mercurius ita facete cognominatus est, eo quod aliena somnia ita perspicue noverat, et Imperatori narrabat, ut somniorum quidam quasi comes videretur ac socius.

[Annon tamen potius Mercurius Comes somniorum vulgo per iocum appellitatus est, tamquam novo officii genere ab Imperatore somniis praepositus, quae notissima haberet, et quorum ipsi esset rationem redditurus? uti Comites Privatarum, Comites Sacrarum Largitionum, Comites sacri Patrimonii, Comites Thesaurorum per provincias vocabantur, qui his erant rebus a Principe praepositi. Praeterea lusisse in nomine Mercurii mihi videtur populus, Comitem somniorum seu Praefectum appellando, quod Mercurium credidere veteres virgae suae tactu somnos et somnia mortalibus immittere consuevisse.] IDEM.

Ut clam mordax canis.] Graeci dicerent eleganter: καθάπερ οἱ λαθροδήκται τῶν κυνῶν. Sic loquitur Chrysostomus in Homilia xv. in Epistolam Pauli ad Ephesios: sic et Palladius in vita

Chrysostomi, de Theophilo loquens: καὶ μικρὸν ἐφησυχάσας χρόνον, καθάπερ λαθροδάκτης κύων.* VALES. Conf. Brunckii Lexicon Sophocl. in Λαίθαργος. ERF.

Interno vitio submissus.] Sic primus correxit Gelenius, cum prius legeretur, *interna vitia:* ut in MSS. codicibus, Vaticano, Regio, Tolos. [Colbert.] et in prisca Editione Romana scriptum inveni. Proinde non dubito, quin hic locus emendandus sit hoc modo: *Ut clam mordax canis, inter initia submissius agitans caudam.** VALES. *Interno vitio.* Vix, fateor, haec intelligo, nisi pro Ablativis velim absolutis sumere hoc sensu: quamquam intus malignitatem alat. W.

Ubi fusius natura vagatur] ubi vis imaginandi liberius exspatiatur (*varietas somniorum* est XXXI, 2, 6.). *mole criminis pulsabatur.* Sic infra c. 5. *vitam insontis pulsare.* W.

6. *Tantum aberat, ut — cum.*] Nota miram insolentiam particulae *cum* pro secundo *ut* positae. W.

Apud Atlanteos nati non essent.] *Herodotus in Melpomene (IV, 184.) scriptum reliquit, in terra Africa populos esse, qui ad Atlantem incolunt, eos nulla somnia videre: λέγονται δὲ οὔτε ἔμψυχον οὐδὲν σιτέεσθαι, οὔτε ἐνύπνια ὁρᾷν. Ex eo* Plin. lib. 5. cap. 8. *Atlantes degeneres sunt humani ritus, si credimus: nam neque nominum illorum inter eos appellatio est, et solem Orientem Occidentemque dira imprecatione contuentur, ut exitialem ipsis agrisque. Neque insomnia visunt, qualia reliqui mortales.* *Marcian. Capella lib. 6. p. 252. *Inter solitudines degunt, qui neque ulla inter se nomina habent, et Soli imprecantur, quod eos cum messibus semper amburat. Hi numquam somniare videntur.* Vide Aldret. Antiquit. p. 559. 560.* Quod tamen an verum sit, disputat Tertullianus lib. de Anima pag. 369. LINDENBR. Herodotum secutus est etiam Mela I, 8, 11. Cf. Salmas. ad Solin. p. 410. W.

7. *In convivio Africani.*] Huius rei historiam perstringit Iulianus in Epistola ad Curiam et populum Atheniensem, p. 273. Spanh. his verbis: συκοφάντης τις ἀνεφάνη περὶ τὸ Σίρμιον, ὃς τοῖς ἐκεῖ πρᾶγμα συνέῤῥαψεν ὡς νεώτερα διανοουμένοις. ἴστε δήπουθεν ἀκοῇ τὸν Ἀφρικανὸν καὶ τὸν Μαρῖνον, οὐκοῦν ὑμᾶς οὐδὲ ὁ Φῆλιξ ἔλαθεν, οὐδὲ ὅσα ἐπράχθη περὶ τοὺς ἀνθρώπους. Sic enim legendus est hic locus, qui in Editione ultima corruptus est. ubi συκοφάντης est Gaudentius, quem delatorem etiam Marcellinus appellat: Africanus et Marinus a Marcellino quoque nominantur. Sed Felicis nulla fit mentio. VALES. *Africani.* Occurrit iterum XVI, 8, 3. ubi eadem, quae h. l. brevius narrantur. *Rectoris.* i. e. Proconsulis. *Pannoniae secundae.* De hac Ammiani aetate recepta Pannoniae divisione vide Mannert German. T. III. p. 612. W.

Poculis amplioribus madefacti.] Lucian. in Deor. Dialogo XXIII. T. II. Bip. p. 324.: ἐν τῷ συμποσίῳ ἱκανῶς ὑποβεβρεγμένοι. Crobylus apud Athenaeum VI. p. 258. C.: τὴν ἀσωτίαν ὑγρότητα νῦν προσαγορεύουσι. Ita *madidus vino* Plaut. in Aulul. III, 6, 37. *Ego te hodie reddam madidum, si vivo probe:* et alibi apud eumdem, et Iuvenal. Martial. LINDENBR.

Imperium praesens ut molestissimum accusabant.] Obtrectatione temporum pulsae maiestatis crimen contrahi, ex L. unic. C.

si quis Imp. malud. et quae ad eam a me dicta, constat. LIND.

8. *Gaudentius magnis in rebus.*] Emendatum a nobis est *Agens in rebus.* quae emendatio, cum ipsa per se clara est, tum mirifice confirmatur ex alio loco libri 16. c. 8. §. 3. ubi noster Marcellinus hanc eamdem perstringit historiam: *Quo indicante quaedam cognita per Gaudentium Agentem in rebus: Consularem Pannoniae tunc Africanum cum convivis retulimus interfectum.* Quid, quod et in Editione Romana [et in Ms. Colbertino] ac Vaticano legebatur, *Gaudentius magis in rebus?* VALES.

Agens in rebus.] Agentum in rebus munus id fuit, ut Consulum nomina, victorias Augustorum, et edicta provincialibus nuntiarent, ut docet Libanius in Oratione pro Aristophane Corinthio, p. 203. (Reisk. T. I. p. 429.) et in Oratione funebri in laudem Iuliani, p. 305. (Reisk. T. I. p. 567.) Hinc ἀγγελιαφόροι fere dicuntur a Graecis Agentes in rebus, ut apud Libanium in Orat. funebri citata, pag. 249. et apud Priscum Rhetorem in excerptis legationum, p. 26. et 36. Aliud etiam vel praecipuum munus eorum fuit, ut in provinciis positi explorarent ac scrutarentur, si quod adversus Principem nefarium consilium iniretur. Atque hi proprie Curiosi dicebantur; qui erant e Schola Agentum in rebus, ut docet Imperii Notitia: a Graecis πευθῆνες eleganter appellati. Sic Libanius in Orat. adversus Florentium, pag. 425. (Reisk. T. II. p. 470. 471.) et adversus Icarium, p. 472. (Reisk. T. II. p. 133.) Denique in Oratione funebri iam laudata, his verbis: εἰς ἀγγελιαφόρους τελέσαντες ἐπονοῦντο μετὰ πευθῆνες καταστῆναι· καὶ τὸ σχῆμα ἦν φυλάκων, ὅπως μηδὲν ἀγνοοῖ βασιλεὺς τῶν ἐπ' αὐτὸν συντιθεμένων. Id est: *Relati in Scholam Agentum in rebus, enitebantur ut Curiosi fierent, ac specie quidem ipsa custodes erant, ne quidquam eorum quae adversus Principem ineuntur consilia, ipsum lateret: reipsa autem calumniis et concussionibus omne genus mortalium vexabant.* Quibus simillima sunt, quae Aurelius Victor in Diocletiano c. 39. de iisdem prodit: *Remoto pestilenti Frumentariorum genere; quorum nunc Agentes rerum simillimi sunt: qui cum ad explorandum adnuntiandumque qui forte in provinciis motus exsisterent, instituti viderentur; compositis nefarie criminationibus, iniecto passim metu, cuncta foede diripiebant.* Ex his Curiosis videtur fuisse Gaudentius, quem hoc loco commemorat Marcellinus: quod et sequentibus verbis apertius confirmatur: *Quo facto,* inquit, *delator funestus biennio id quod agebat, ut postularat, continuare praeceptus est.* id est enim, Curiosi officio in iis partibus fungi. IDEM.

Ultimorum semper avidum hominem.] Id est, sanguinis ac suppliciorum. quo sensu dixit in lib. 14. c. 11. §. 8. *Eo necessitatis adductus, ultimaque ni vigilasset opperiens, principem locum, si patuisset copia, affectabat.* Et in lib. 30. *Quosdam ultimorum metu exagitatos, etc.* IDEM. *Rapi sublimes.* corripi et equuleo imponi. cf. XXVIII, 1, 56. W.

vetita ex more humano.] (nitimur enim in vetitum semper. Ovid. Amor. III, 4. 17.) Praecedens *delator funestus* non est Gaudentius, de quo quis forte intelligere possit, sed *Rufinus*, quod patet ex *biennio continuato*. cf. XVI, 8, 3. W.

10. *Teutomeres Protector Domesticus.*] Ad hunc Teutomerem scripta est Epistola Libanii v. libri IV. ex qua discimus Teutomerem comitatum esse Imperatorem Iulianum in expeditione Persica. [*Teutomeres* autem, et *Theodomeres*, vel *Theudemeres*, quod nomen apud Gregorium Regis Francorum fuit, unum idemque nomen est. Ex quo intelligitur Teutomerem hunc Protectorem Domesticum, natione Francum fuisse. *Francorum* quippe *ea tempestate in Palatio multitudo florebat*, ut loquitur Marcellinus in hoc ipso libro.] VALES. Reinesius adscripserat: *Teutomeres*, dux Daciae Ripensis. Ad eum Valens et Valentinianus AA. scripsere Mediolano Coss. Ioviano et Varroniano legem 13. Cod. Theod. de operibus publicis. W.

Marinus ex Campiductore.] Hoc loco vocem inserui necessariam, ut arbitror. Nam cum in MSS. codicibus Florentino ac Regio, et in Editione Rom. post vocem *Marinus* vacuum spatium esse relictum viderem, non dubitavi quin locus ita explendus esset, ut edidi: *Marinus Tribunus ex Campidoctore eo tempore vacans.* Sic enim Marcellinus loquitur in fine lib. 16. c. 12. §. 63. *Et vacans quidam Tribunus, cuius non suppetit nomen.* Et in lib. 18. c. 2. §. 2. *Hariobaudem Vacantem Tribunum.* Denique in libri 31. c. 13. §. 18. *Vacantes* porro Tribuni dicuntur, qui honorem quidem Tribunorum et annonas ac salaria accipiunt, sed nullum habent certum numerum quem regant. Unde Vacantes numerorum Rectoribus opponit Marcellinus in lib. 31. c. 13. citato: *Triginta quinque oppetivere Tribuni Vacantes, et numerorum Rectores.* Fere tamen milites ex aliis cohortibus lecti et in subsidiis locati, Vacantibus Tribunis regendi committebantur, quemadmodum docet Vegetius in lib. 3. cap. 17. Ut autem Tribuni Vacantes, ita et Comites, et Praefecti, et ceteri Vacantes dicebantur, qui codicillos quidem earum dignitatum a Principe acceperant, sed in actu minime erant positi. quare praecincti honore otiosi cinguli dicuntur in lege ult. Cod. de primiceriis et sec. Ita ὕπαρχον μέχρι προσηγορίας Praefectum Praet. Vacantem dixit Eunapius in Libanio p. 174. Commelin. τῶν δὲ μετὰ ταῦτα βασιλέων καὶ τῶν ἀξιωμάτων τὸ μέγιστον αὐτῷ προσθέντων, τὸν γὰρ τῆς αὐλῆς ἔπαρχον μέχρι προσηγορίας ἔχειν, αὐτὸν ἐκέλευον. Id est: *Cum vero subsecuti Principes amplissimum dignitatis gradum ei tribuissent, (nam Praefecturae Praet. honorarios codicillos ei offerebant) ipse recusavit.* Vacantes tamen ab Honorariis distingui videntur in Novella Theodosii de Metatis. VALES.

Ex Campiductore] Inf. lib. XIX. 6, 12. *Campiductoribus ut fortium virorum antesignanis.* Chrysostomus ad Innocent. Episcopum: Καμπιδούκτορας ἀντὶ διακόνων προηγουμένους ἔχοντες. Urbicius in Tacticis: ὅτε θέλει κινῆσαι σημαίνει ἡ βουκίνῳ ἢ τῇ τυνρέᾳ ὁ καμπιδούκτωρ. Acta Martyrii S. Mauricii, a Simleio edita p. 158. *Cum Exsuperio, quem exercitus appellat Campiductorem.* Vid. Veget. de re milit. Gloss. et Schol. Iuvenal. Inscript. vet. Romae, NEMESI SANCTAE CAMPESTRI. PRO. SALUTE. DOMINORUM N. N. AUGG. P. AEL. P. F. AELIA. PACATUS. SCUPIS. QUOD. COH. DOCTOR. VOVERAT. NUNC CAMPI DOCTOR COH. I. PR. P. V. SOMNIO. ADMONITUS POSUIT. L. L. LINDENBR.

Ex Campiductore.] Regius liber scriptum habet *ex Campidoctore:* quae scriptura magis placet, tum quia in Glossis vete-

ribus, et apud Lampridium in Alexandro c. 53. ac Vegetium ita appellantur: tum maxime propter auctoritatem antiquae inscriptionis, quam hic profert Lindenbrogius. Sunt autem Campidoctores, qui scientiam armorum, et omnes armaturae numeros militibus tradunt; unde ὁπλοδιδάκται in Glossis veteribus appellantur. Casaubonus tum ad Theophrasti Characteres, tum in Polybii lib. 2. pag. 150. ὁπλομάχους Campidoctores vertit, quod equidem probare non possum. Quippe ὁπλομάχοι artem tractandorum armorum ephebis tradebant in Graecia, ut docet Teles apud Stobaeum: ἔφηβος γέγονε, τὸν κοσμητὴν φοβεῖται, τὸν παιδοτρίβην, τὸν ὁπλομάχον, τὸν γυμνασίαρχον. Sextus Empiricus lib. 2. de Philosophia, cap. de Demonstratione (p. 535. Fabric.): ὥσπερ, inquit, ὁ παιδοτρίβης καὶ ὁ ὁπλομάχος ἔσθ' ὅτε μὲν λαβόμενος τῶν χειρῶν τοῦ παιδὸς ῥυθμίζει καὶ διδάσκει τινὰς κινεῖσθαι κινήσεις· ἔσθ' ὅτε δ' ἀπωθὲν ἑστὼς καί πως κινούμενος ἐν ῥυθμῷ, παρέχει ἑαυτὸν ἐκείνῳ πρὸς μίμησιν. Id est: *Ut exercitator, et doctor armorum interdum quidem apprehensis pueri manibus eum format, certosque motus quosdam corporis edens, imitandum se ei proponit.* Denique Theophrastus in descriptione τῆς ἀρεσκείας, ὁπλομάχους in palaestris specimen sui edidisse testatur. Quare armorum doctores, seu magistros cum Vegetio, libentius verterim. Differunt autem armorum doctores a Campidoctoribus, ut genus a specie. Certe Vegetius in lib. 1. cap. 3. Campidoctores ab armorum doctoribus videtur distinguere. quippe armorum doctores tractandorum armorum scientiam solis fere tironibus tradebant: at Campidoctores armaturae numeris ac motibus milites imbuebant, ut in libro superiore dixi. Erant autem ut plurimum veterani milites, ut docet Plinius in Panegyrico c. 13. qui eorum loco postea adscitos esse ex Graecia magistros queritur. VALES. Conf. Bessel. Miscell. p. 154. et 255. W.

extractis vitalibus] i. e. intestinis. cf. XVI, 12. XXII, 16. XXI, 4, 30. W.

11. *Iussi sunt attineri.*] Sic loquitur Symmachus in Epistola 56. libri 10. VALES. *Poenalibus claustris*, carceribus, XIX, 12, 7. ferrum poenale XXVIII, 1, 7. gladius XIV, 5, 9. mors XIV, 9, 6. *pronuntiati*, publice condemnati. W.

CAPVT IV.

1. *Lentiensibus Alemannicis pagis.*] Infr. lib. 31. c. 10. §. 2. *Lentiensis Alemannicus populus, tractibus Raetiarum confinis.* Videtur esse locus, quem hodie Germani *das linkgavv* vocant. De pagis vero, quorum hic et alibi apud Ammian. mentio, erudite multa ex veterum scriptis, quae secretis dispersa monumentis latent, collegit V. Cl. Marq. Freherus in Originib. Palatinis cap. v. LINDENBR. *Alamannos, a* pluribus coeli plagis Romanis conterminos L. XIV, 10. vidimus ad Basileam post cladem Romanis illatam fusos et ad petendam pacem compulsos. Iam vero alia huius populi pars, (*Lentienses* dicti (in Curia Rhaetorum, ubi etiamnum pagus Lenz est) in fines Romanorum incursiones faceсunt. Cf. Mannert Germ. p. 296. W.

In Raetias composque venit Caninos.] Sunt qui tractum illum designari putant, quem hodie *Churwalhen* appellant. Et Campos Caninos recte dici posse *der Grawen Beldboden.* *Vide Tschudum p. G. 2. Simler. 103.* Unde et Raetos ipsos a cano colore *Grisones*, et a confoederatione mutua *Grawpundter* etiamnunc vocari scimus. *Sidon. Apollin. Carm. 5. v. 377. *Perque canis quondam dictos de nomine campos.* Gregor. Turon. lib. 10. c. 3. optime loci situm notat: *Ad Mediolanensem urbem advenit, ibique eminus in campestria castra posuerunt. Olo autem Dux ad Bilitionem huius urbis castrum, in campis situm caninis, importune accedens, iaculo sub papilla sauciatus cecidit et mortuus est.** LINDENBR.

Arbetio.] XIV, 11. XV, 2. W.

2 *Extenditur penes Lepontios.*] Totus hic locus mirifice interpolatus erat. In editione quidem Romana legebatur: *Inter montium celsorum anfractus impulsu immani Rhem. . . . . . pulos extenditur . . . . nes adoptas, ut . . . . cataractas inclinatione praeteriti funditur Nilus . . . . , ab ortu poterat ad primogenio copiis . . . . propriis inruenti curreret sim . . . . Iamque ad . . . . solutus altaque divortia riparum arradens, etc.* Has omnes lacunas Petrus Castellus prorsus infeliciter expleverat hoc modo: *Impulsu immani Rheni discurrentis extenditur penes Lepontios, ut per deciduas cataractas inclinatione pernici funditur Nilus, torrente ab ortu protinus primigenio copiis aquarum propriis inruenti cursu simplici. Iamque adiutus nivibus liquatis ac solutis, altaque divortia, etc.* Secuti deinde Accursius et Gelenius hanc stupidissimi hominis emendationem retinuerunt, quod equidem satis mirari non possum. Ego vero scriptae lectionis vestigiis insistens, huius loci verissimam emendationem deprehendisse mihi videor. VALES. *Rhenus immani pulsu exoriens*, magno cum impetu aquarum ex ipsis fontibus molem emittit, cf. XXII, 15, 4. ubi *pulsus* itidem de fonte. W.

Rhenus exoriens per praeruptos scopulos extenditur.] Lacunam quae tum in Editione Romana, tum in MSS. codicibus, Vaticano, Florentino, ac Regio exstat, supra exhibui. Eam autem aliter expleri non posse, quam eo modo quo a nobis expleta est, quisquis animum intenderit confitebitur. Quid enim, hi apices scriptae lectionis, ... , *pulos extenditur*, nonne aperte significant *scopulos* prius scriptum fuisse? quod clarius etiam demonstrat sequens Rheni comparatio cum cataractis Nili. VALES. Haec summi viri ratiocinatio procedit quodammodo in literis *pulos*, sed non etiam probat adiectionem *praeruptos*, quam vocem mutuatus a πάνυ videtur ex loco libri XXII, quem mox citat. Et sane tales eos fuisse, quid erat necesse scribi, quum mox dicat ruenti currere similem potius, quam fluenti? unde satis colligitur tales fuisse. Quin etiam an non *populos* suppleri posset, et si lacunae spatium ita indicaret *per Alpinos populos*, Vennonetas scilicet ac Sarunetes, in quibus in ortu prolabi Rhenum testatur Plinius, ac Tulingos. Considerent spatium lacunae, quibus ea felicitas est; nam et in prima Valesii editione longe est amplius. GRON.

Nullis aquis externis adoptatis.] Sic fere a Marcellino scriptum fuisse, tum vestigia veteris scripturae testantur, tum aliorum locorum collatio, ubi Marcellinus eodem modo locutus est.

Nam in fine capitis 7. lib. 18. ita dicit: *Ubi tenuis fluvius prope originem et angustus, nullisque adhuc aquis advenis adolescens, facile penetrari poterit, ut vadosus.* Et in libro XV. c. 11. §. 18. de Rhodano: *Hinc Rhodanus aquis advenis locupletior.* Ceterum adoptatae aquae eleganti metaphora dicuntur, quae in potioris fluvii nomen transeunt: quo etiam sensu infra (XV, 11, 17.) de Rhodano scribit: *Ararim quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam fluentem, suum in nomen adsciscit.* VALES. Quid certius est, quam ex lectione scripta duntaxat legi debere *nullos externos* vel potius *advenas amnes adoptans?* An respexit auctor Ovidium, apud quem Achelous ad Oeneum lib. IX. Metam. v. 19. *Nec gener, externis hospes tibi missus ab oris, Sed popularis ero et rerum pars una tuarum.* GRON.

Ut per . . . . cataractas inclinatione praecipiti funditur Nilus.] Non placet, immo displicet prorsus coniectura Castelli, qui *deciduas* supplevit: quod Latinum non est. Quod si coniecturae locus esset, mallem equidem *declines*: sed cum absque hac voce constet sensus, nihil hic coniectura opus esse existimavi. Restitui autem, *inclinatione praecipiti,* explosa illa Castelli emendatione: cum hanc scripturam et elegantiorem esse intelligerem, et propius ad veterum exemplarium lectionem accedere. Nam in vetustis codicibus observavi, plerumque caninam literam scribi instar *p* seu ῥῶ Graecanici. VALES. Nisi vetus lectio indicet *praeceleri.* Praecipitium enim per inclinationem designari satis videtur. GRON. Illustr. *Muellerus* Gesch. d. schweizer. Eidgenossensch. B. 1. S. 65. ed. Lips. catarrhactam prope Scaphusiam in hoc Ammiani loco invenisse sibi visus, ad hanc suam sententiam tuendam nonnulla mutavit; nam pro *exoriens* mavult *discurrens*, et paullo post: per praeruptos scopulos, (omisso *extenditur*) perque *deciduas* cataractas inclinatione *pernici* funditur, ut Nilus. Dissentientem tamen in eo habet vir praestantiss. popularem, qui post eum scripsit, *Franc. Lud. Hallerum* in *Vers. einer Gesch. d. Helvetier unter den Römern, Zür.* 1793. S. 264. qui, uti scriptores priscos omnino, ita et Ammianum catarrhactam Scaphusiensem, quae serius demum viam sibi aperuerit, ignorasse contendit. W.

Et navigari ab ortu poterat primigenio.] Haec quidem et sequentia ita a Marcellino, ut edidimus, scripta fuisse, quovis pignore contenderim. Nec magnae difficultatis erat veram huius loci scripturam ex his vestigiis elicere. Sic enim habent scripti codices, Regius, Vaticanus ac Florentinus: *Et . . . . . gari ab ortu poterat primigenio oopiis eduerans propriis inruenti curreret sim . . . . . . s quam fluenti.* In Ms. codice Tolosano hunc locum ita scriptum inveni: *Et Navigari ab ortu poterat ad primigenios copiis se duerans propriis, ni ruenti curreret similis . . . . . . quam fluenti. Iamque absolutus,* etc. Etsi autem haec emendatio adeo illustris est, ut nullam auctoritatem desideret; tamen Marcellini ipsius testimonio a me confirmabitur. Is enim in lib. 22. c. 15. §. 9. de Nilo perinde locutus est: *Exundatione ditissima ad cataractas, id est, praeruptos scopulos venit, unde praecipitans ruit potius quam fluit.* Quemadmodum Plinius etiam ac Solinus de Nilo dixerunt. VALES.

barbaros. Sequitur deinde lacuna quatuor linearum. Petrus autem Castellus partim supplevit, partim emendavit hoc modo: *Adusque amatae confinia proruit nymphae. Arbetio qui adventus barbarorum nuntiarent, non expectans.* Quae quidem spuria ac temere insita esse nemo est qui non videat. Ac profecto maior huius loci lacuna est, quam ut coniectura cuiusquam suppleri possit. Ceterum τὸ *progreditur* est ab emendatione Sig. Gelenii profectum, quam tamen proprietas Latini sermonis refutat. In codice Regio ea vox deest: *in Tolosano legitur, *progressusque barbaros.** VALES.

7. *Aspera orsa bellorum.*] Quod unum in tam foede corrupto loco possum, id sedulo facio, ut lectorem admoneam, quid genuinum, quid spurium, et a correctoribus insertum sit. In Editione igitur Rom. et in Regio *Tolosanoque* codice ita scribitur hic locus: *Dum adessent licet stitet ...... orta bellorum, in occultas delatus insi ..... immobilis malo repentino perculsus ..... nisi e latebris hostes exiliunt, et sine pars ..... nia quidquid offendi poterat, etc.* Quae quidem hoc modo edi cum lacunis scriptorum codicum praestabat, quam suppleri adeo infeliciter, ut a Castello factum est. IDEM. *Aspera orsa bellorum* sibi in montium angustiis atque difficultatibus bellum incipiendum: *in occultas delatus insidias.* ubi nunc est *Luciensteig.* Mueller l. l. W.

Insidias veluti immobilis.] Recte, ut arbitror, et certissima coniectura sic restitui: *In occultas delatus insidias stetit immobilis.* Ita enim loqui solet noster Marcellinus omnibus propemodum paginis. VALES.

8. *Et sine aliqua intermissione.*] Ex lectionis scriptae vestigiis, quam supra proposuimus, apparet legendum esse: *Et sine parcimonia.* Quae phrasis Marcellino nostro familiaris est, adeo ut exempla congerere, putidae et odiosae diligentiae sit. VALES.

10. *Et in tuto fore residua credens.*] Sic primus edidit Sigism. Gelenius. Nam Castellus locum suo more corruperat. Videndum est tamen, ne satius sit sic legere: *Et intuta fore residua credens.* In Ms. enim codice Regio, [et Colbertino,] et in Editione Rom. scriptum reperi: *In tota fore residua.* IDEM. *Intuta fore residua credens,* residuis militibus haud satis tuto confidens. W.

Qui equestrem turmam Comitum tuebatur.] Hi Comites diversis cognominibus appellati, inter vexillationes militabant sub Magistris militum. Alii enim Comites seniores, alii iuniores, alii Comites Clibanarii, alii Sagittarii, alii aliter dicebantur. De Comitibus Sagittariis loquitur Marcellinus noster in fine lib. 18. c. 9. §. 4. his verbis: *Aderat Comitum quoque Sagittariorum pars maior, equestres videlicet turmae, ubi merent omnes ingenui barbari.* VALES.

Et Bappo ducens Promotos.] Promoti quoque inter vexillationes merebant, Equites Promoti in Notitia Imperii Rom. appellantur: eorumque iterum meminit Marcellinus in lib. ult hisce verbis: *Inter hos etiam Promotorum Tribunus Potentius cecidit.* Ceterum quod ad Bapponis ipsius nomen attinet, nescio an idem siti qui postea Praefectus urbi Constantinop. fuisse dicitur Modesto et Arinthaeo Coss. in leg. 21. Codicis Th. de Praeto-

ribus. VALES. Praefectus fuit non Constantinop., sed Romae; v. Corsini de Praeff. urbis p. 251. W.

Cum commissis sibi a Principe.] In huius loci corruptione apparet praecipue temeritas Petri Castelli. Nam cum in Editione Rom. quam velut archetypum habebat, sic legeretur perinde ut in codice Regio: *Et Bappo ducens promoto .... missis sibi .... causa communis velut propria .... veterum exemplo usuentere fulminis hostibus superfusi*, etc. Castellus hoc edidit modo: *Et duces Promotorum cum missis sibi a Principe ruebant auxiliis. Urgebat causa communis velut propriam viri cunctis arcentibus, veterum exemplo accolarum, fluminis hostibus superfusi.* Quae quidem delirantis hominis somnia esse nemo erit, qui non fateatur. Ita Gelenius, cui de correctoris facinore aliquid suspicionis obvenerat, nonnulla ex his resecuit, alia in meliorem sensum planioremque reformavit. Sed vir doctissimus in eo quidem lusit operam. VALES.

11. *Causa communis velut propria.*] Huius loci licet mutili sensum deprehendere facile est: vult enim dicere Marcellinus, milites, ducum exemplo incitatos, publicum dedecus, cladem scilicet Arbetionis temeritate acceptam ulcisci properasse, non secus ac si privata ipsorum res ageretur. Quo sensu Nazarius in Panegyrico in Constantini quinquennalibus dicto: *Secuti*, inquit, *hunc ardorem fortissimi milites, et dignos se ductu eius imperioque testati, sic viritim laboraverunt, quasi summa res singulorum manu niteretur.* Eodemque pene modo Pacatus in Panegyrico: *Milites*, ait, *pristinae virtutis, Romani nominis, Imperatorum denique memores, causam publicam manu agere.* *In eam sententiam eleganter Chrysostomus in Homil. LX. in Matthaeum: ἐν πολέμου παρατάξει ὁ πρὸς τοῦτο μόνον ὁρῶν στρατιώτης, ὅπως ἑαυτὸν διασώσειε φεύγων, καὶ τοὺς ἄλλους μεθ' ἑαυτοῦ προσαπόλλυσι· ὥσπερ οὖν ὁ γενναῖος καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων τὰ ὅπλα τιθέμενος, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἑαυτὸν διασώζει.* Eadem dicit Xenophon in lib. II. de institutione Cyri pag. 51.* VALES.

Vim cunctis arcentibus veterum exemplo accolarum fluminis.] Nihil potuit ineptius excogitari. Nam primo Romani non iam vim arcent; sed ipsi ultro lacessunt barbaros: deinde quid sibi volunt hic exempla accolarum fluminis? Quod si nobis hic ariolari licet, sic fere scriptum esse a Marcellino censeo: *Et Bappo ducens Promotos. Iamque propilatis missilibus ac verutis eum urgeret causa communis velut propria, animati milites recto rum exemplo, instarque fluminis hostibus superfusi*, etc. Extrema quidem ita ab Marcellino consignata fuisse non dubito. Sic enim loqui solet, ut in lib. 14. c. 5. §. 6. de Paulo: *Iussa licentius supergressus, fluminis modo fortunis complurium sese repentinus infudit.* VALES. Cf. Dorvill. ad Charit. p. 551. W.

Non iusto praelio, sed discursionibus praedatoriis.] Extrema vox a P. Castello ex coniectura suppleta est, cum in Editione Rom. vacuum spatium esset relictum, quemadmodum etiam in exemplari Regio deprehendi. VALES.

Corpora, nudantes intecta.] „Nihil insulsius. Quid huc facit *intecta?* cum nudata corpora dicat. Scribe igitur *interea.*" Haec ex Boxhornio adscripsit Reinesius. Nihil vero mutandum, nec aliter XIX, 11, 15. *latera nudantes intecta.* Corpora intecta sunt

corporis partes, clypeis aereisve non munitas; poplites, surae, dorsa, uti est XXVII, 10, 15. W.

Eorum dorsis videbantur innixi.] Emendavi. *Eorum dorsis videbantur innexi,* ut codex Regius [et Colbertinus,] ac Editio Romana praeferebant. VALES.

CAPVT V.

1. *Extincturus.*] Malim *destructurus*, quod *turbini* magis aptum, et a Codice antiquo firmatur. W.

2. *Pedestris militiae rector iratus.*] Etiam tacente me facile coniiciat lector ultimam vocem a Castello huc intrusam fuisse; quid enim sibi vult iratus hic Silvanus? Sane nec Editio Rom. nec Regius codex eam vocem agnoscunt. Sic enim Rom. praefert Editio: *Pedestris militiae rector id efficax ad haec corrigenda.* [uti et codex Colbertinus.] Regius autem liber, *rector in efficax, etc.* VALES.

Efficax.] idoneus, strenuus. cf. XVI, 12. efficaciss. Caesar XVI, 4. W.

Primum ipsis supervenit.] Longe aliam lectionem servant manuscripti codices Regius, Florentinus, Vaticanus, Fauchetii, quibus consentit etiam Editio Romana. Sic enim habent: *Primum ipsius superrexit.* Ex quibus licet corruptissimis veram huius loci emendationem elicui: *Principis iussu perrexit.* VALES.

Gravabatur, periculosae molis onus impingeret.] Et haec spuria sunt, ex Castelli coniectura profecta. In Editione enim Rom. perinde ut in ceteris codicibus MSS. legitur hoc modo, *grav* .... Sequitur deinde lacuna trium circiter linearum. VALES.

3. *Actuarius sarcinalium Principis iumentorum.*] Nomen quidam huius Actuarii supplere nequaquam difficile est, quippe cum ex sequentibus appareat Dynamium intelligi: cuius etiam meminit Iulianus in Epist. ad Senatum et populum Athen. p. 273. Spanh. his verbis: *ἀλλ' ὡς πεῖσμα αὐτῷ κατεμηνύθη τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐξαίφνης Δυνάμιος ἄλλος συκοφάντης ἐκ Κελτῶν ἠγγέλλετο ἄρτι οὔπω τοῦ Νείλου κἂν ἐν αὐτῷ πολέμιον ἀναφανεῖσθαι.* Quae sic emendanda sunt: *ἄρτι οὔπω τὸν Σιλουανὸν αὐτῷ πολέμιον ἀναφανεῖσθαι.* Eiusdem Dynamii meminit Zosimus in fine lib. 2. (c. 55.) Sed halucinari idem videtur, qui Galli Caesaris caedem Dynamio adscribat. Silvanum enim, non Gallum is calumnia perculit. Ceterum Actuarius sarcinalium Principis iumentorum is dicitur, qui curam gerebat describendi equos sarcinales Principis. Eodem modo Actuarius Thymelae equorumque curulium dicitur in lege 21. et 22. Codicis Th. de diversis officiis. Glossae veteres *ὑπομνηματογράφον* Actuarium, et Memoralium vertunt. Haec autem iumenta Principis sarcinalia ad Bastagam referre soleo, ita ut Actuarius sarcinalium iumentorum nihil aliud sit, quam Actuarius Bastagae, seu largitionalis, seu privatae, de quibus mentio fit in Notitia Imperii, et in Codice. Petrus Patricius in Historia Rom.: *οἱ τοῦ Λικινιανοῦ ἐφόδῳ λανθανούσῃ χρησάμενοι, τὴν βαστάγην αὐτοῦ μετὰ βασιλικῆς ὑπηρεσίας κατέσχον.* Id est: *Liciniani subita incursione nec opinantes aggressi, sarcinalia Principis iumenta, cum omni Regio ministerio ceperunt.* VALES.

Ut quasi.] Alterutrum abundat. W.

simpliciter.] i. e. lubenter, bono animo. Quod praecedit *nihil suspicans*, fortasse glossema est. W.

4. *Lampadio Praefecto Praet.*] Cuius meminit Zosimus lib. 2. ubi eum cum Dynamio et Picentio caedis Galli Caesaris auctorem fuisse prodit; sed, ut supra dicebam, fallitur graviter. VALES.

**Eusebio, cui cognomentum erat inditum Mattiocopae*] Sic Polemon apud Athenaeum Stelocopas dictus est Deipnosophist. lib. VI. In quem vide Casaubonum capite V. Itaque Matiocopas dictus est παρὰ τὸν κόπτον τὸν περὶ τὰ μάτια: quod nimium diligens esset circa res minutas et parvas. Antonius Oisellus V. Cl. I. C. in suis ad me litteris datis Lutecia anno 1611. scripsit, *Mattiocopam* cognomen ioculare et ridiculum sibi videri, compositum ut *artocopa*: quo significetur *cassemiette*, aut *brisamie*: μάτιον enim micam significat; κόπτειν, scindere, secare.* LINDENBR.

Mattiocopae.] D. Petavius vir longe doctissimus, in Notis ad orat. 4. Themistii emendat, ματιοκόπτης, ut parcus ac sordidus quidam intelligatur Eusebius: quos Graeci ματιολοιχοὺς (rectius ματτυολοιχούς, uti apud Aristoph. Nub. 451. cf. Lexic. Schneideri. W.) appellant, hoc est χρουσιμέτρας, ut explicant Grammatici, seu σμικρολογοῦντας, ut loquitur Artemidorus in lib. 4. cap. 59. In Regio codice (et in Colbertino) scribitur *Mattiocobae*: neque secus in Editione Romana, Augustana, et Basiliensi. *In Ms. Tolosano *Mathiochobae.** Quare quis primus vulgatae scripturae auctor fuerit, incompertum habeo. *Forte *Himatiocopae* scribendum est: ut significetur Eusebium, qui Comes fuerat Privatarum, vestem Imperatoris privatam diripuisse et dilacerasse.* VALES. Wesseling Obss. p. 46. emendat ματυοκόπης, a ματύα, rect. ματτύα, quae cupediorum genus est. cf. et Heynium ad Apollodor. p. 1145. In eandem, ut videtur, sententiam Reinesius adscripserat: Lego *mattyocopae*, et ita cognominatum fuisse puto, quod esset ganeo et cupediarius. ματτύα enim quilibet cibus delicatus. W.

Aedesio ex-Magistro Memoriae.] Videtur is esse, cuius mentio exstat in veteri Inscriptione huiusmodi: SEXTILIUS. AGESILAUS. AEDESIUS. V. C. CAUSARUM. NON. IGNOBILIS. AFRICANI. TRIBUNALIS. ORATOR. ET. IN. CONSISTORIO. PRINCIPUM. ITEM. MAGISTER. LIBELLORUM. ET. COGNITIONUM. SACRARUM. MAGISTER. EPISTULARUM. MAGISTER. MEMORIAE. VICARIUS. PRAEFECTURAE. PER. HISPANIAS, etc. Posita autem haec statua est Valente V. et Valentiniano iuniore A. Coss. ut subditum habet Inscriptio: cum ea quae narrat hic Marcellinus, gesta sint Consulatu Arbetionis et Lolliani, id est, anno 22. ante huius statuae dedicationem. VALES.

Ex-Magistro Memoriae.] Magister Memoriae adnotationes omnes, id est, breves Principis manu subscriptos dictabat et emittebat, ut est in Notitia Imperii Romani. Unde ἀντιγραφεὺς τῆς μνήμης dicitur a Petro Patricio in Excerptis legationum; id est ad verbum, qui dictat ad memoriam, ut loquitur Vopiscus in Caro c. 8. Similiter apud Socratem in lib. 5. Hist. Eccles. Eugenius tyrannus ἀντιγραφεὺς τοῦ βασιλέως fuisse dicitur, hoc est, Magister scrinii sacri, Epistolarum ut opinor. Sozomenus lib. 7. cap. 13. officium Magistri Memoriae describit his verbis: μεταπαλεσαμένη τοίνυν Βενίβολον τὸν ἐπὶ πολλὰ γραμματεύει τῶν θεσμῶν

τότε τεταγμένον. Benivolum eum Magistrum Memoriae tum fuisse et Rufinus, et Gaudentius Brixiensis affirmant: quem Iustina evocatum adversus fidem Catholicam legem dictare compellebat. At id potius erat officium Quaestoris, sub cuius dispositione erant leges dictandae, ut scribitur in Notitia Imperii Romani. Proinde auctor Historiae tripertitae cum supradicta Sozomeni verba interpretaretur, Quaestorem vertit, docte quidem, sed parum vere: fuit enim tum Benivolus, ut dixi, Magister Memoriae. VALES.

Ad Consulatum, ut amicos iunctissimos idem curarat subrogari.] Veterem scripturam quam Castellus temere reiecerat, hic quasi postliminio restituimus: praesertim cum et Regius codex, et Florentinus *Tolosanusque* [et Colbertinus] Editioni Romanae subscriberent. Sed antiqui moris ignoratio Castellum induxit, ut locum prava correctione interpolaret. Sciendum igitur est moris fuisse, ut Consules designati amicos suos ad officium Consulare, quod erat Kalendis Ian. evocarent: quod dicebant rogare ad Consulatum. Pollio in Gallieno (c. 16.): *Matronas ad Consulatum suum rogavit; iisdemque manum sibi osculantibus quaternos aureos dedit.* Et Symmachus in lib. 6. Ep. 10. et 37. Atque interdum Consules designati non suis dumtaxat literis amicos evocabant, sed etiam Principis ipsius literis per Agentem in rebus eos ad Consulatum suum rogari curabant: quem honorem sibi primo delatum esse scribit Libanius in Oratione de vita sua pag. 67. (Reisk. T. 1. p. 137.) de Richomere Consule loquens: καὶ μέλλων τελεῖν εἰς τὸν τῶν ὑπάτων χορὸν διπλοῖς με ἐκάλει γράμμασι· τοῖς μὲν αὐτοῦ, τὸ τῶν ἄλλων ποιῶν· τοῖς δὲ τοῦ βασιλέως, ὃ οὔπω πρόσθεν ἐγεγόνει. Id est: *Et cum Consulatum esset initurus, duplicibus me litteris evocavit; cum suis, in quo consuetudinem aliorum secutus est: tum Augusti, quod quidem nemini antea contigerat.* Sed an primum id Libanio tributum sit, aliis disquirendum relinquo. Sub ea autem tempora id frequentissime usurpatum esse, docent Symmachi Epistolae in lib. 5. et 6. Eiusdem generis est Epist. 20. Iuliani Augusti ad Eustochium, in qua haec leguntur inter cetera: ἧκε τοίνυν μεθέξων τῆς ὑπατείας αὐτός. Id est: *Venito igitur, ut sportulam Consularem ipse accipias.* Ex his patere existimo, quis sit sensus eius loci, quem prae manibus habemus. Ait enim Marcellinus Lampadium Praefectum Praet. curasse, ut Eusebius et Aedesius sibi amicissimi ad officium Consulare, Arbetionis ut puto, (is enim hoc anno Consul fuit) seu si mavis, Lolliani, evocarentur. *Ceterum quod de Consulibus dixi, idem etiam de reliquis magistratibus sentiendum est, qui amicos suos ad officium suum et solemnem auspicandi diem invitare consueverant, ut testatur Chrysostomus in sermone de sanctis Berenice et Prosdoce pag. 634. καθάπερ οὖν ἄνθρωποι ἀρχὴν λαμβάνοντες πολλοὺς καλοῦσι τοὺς κοινωνήσοντας αὐτοῖς τῆς εὐφροσύνης.* VALES.

Verbis obliquis] obscurioribus, ambiguis, infra XXIX, 1. *literas per ambages obliquas scriptas.* W.

Propediem solium Principis aditurum iuvarent.] Et hanc lectionem excogitavit Castellus, cum in Editione Romana legeretur hoc modo: *Propediem locis principalis aditurum:* absque extrema voce, quam neque Regius codex, [nec Colbertinus,] neque ceteri, ut opinor, agnoscunt. Quocirca sic legendum puto: *Ut se altiora coeptantem, et propediem loci principalis adiuva-*

rent. Ita in lib. 16. c. 6. §. 1. de Arbetione: *Hoc quoque non contentus, ut parvo, locum appeteret principalem.* et supra in lib. 14. c. 11. §. 8. de Gallo: *Principem locum si copia patuisset affectabat.* Sane in Regio codice et Valentino distincte scriptum erat, *loci principalis*. VALES. *Altiora coeptantem et propediem solium Principis aditurum.* Salmas. ad Scriptt. H. A. T. 1. p. 221. ex vestigiis antiquae scripturae mavult legi *captantem et propediem loci principalis potiturum.* Verissime, ni fallor: sic enim oratio est obliqua, quod secus esset in solio Principis adeundo. W.

Ad arbitrium figmenti commisit.] Totus hic locus non minus ad arbitrium figmenti interpolatus est a Castello, quam illae Silvani epistolae a Dynamio interpolatae sunt. Romanae quidem Editionis scriptura haec est: *Hunc fascem ad arbitrium figmenti co .... sit vitam pulsaturus insontes Adynantus coeptum Praefectus Imporatori avide scrutari haec et similia censue terreret e...... id sole ingressus intimum caperem tempore, deinde sperans, ut pervigilem salutis custodem.* Atque ita prorsus habet Regius codex, [et Colbertin.] nisi quod *pulsaturum* scribit, et *salutis eius custodem.* Mihi in tam desperato loco, ut vulgo dicitur, aqua haeret. Priora tamen sic videntur legi posse commodius: *Hunc fascem ad arbitrium figmenti compositum, multos pulsaturum insontes, a Dynamio susceptum Praefectus Imperatori avido scrutari haec et similia censuit offerendum.* Quae emendatio firmatur ex iis, quae paullo post sequuntur: *Dynamius compositas literas his concinentes, quas obtulerat Principi per Praefectum.* VALES. *Hunc fascem* (erant enim plures epistolae. v. supra.) *ad arbitrium figmenti commisit* cet. Totus locus, usque ad verba: *salutis imperatoriae custodem*, mire depravatus, ex quo nec, uti Valesio constituere eum placuit, idoneum sensum elicio. Lucem olim, quum Ammianum in linguam vernaculam converterem, tentavi adfundere, nec operae etiamnunc poenitet omnino, quamquam in ultimis vineta ipse mea caedere non erubesco. Sic igitur legendum esse putem: *Hunc fascem ad arbitrium figmenti* (arbitrariam, pro lubitu excogitatam fraudem: paullo inferius. ex libidine consarcinatae falsitatis.) COMPOSITUM *commisit, vitam pulsaturus* (sic existimationem pulsare XVIII, 4.) *insontis* (Silvani) *Dynamius Praefecto,* (haec firmantur paullo inferius sequentibus: *quas obtulerat Dynamius principi per Praefectum) ut pro Imperatore scrutaretur. Hic et similia cum astu texeret* (Silvano et ipse nocere machinaretur) *Consistorium solus* (quod licebat Praefectis Praetorio. v. Haubold de Consistorio Principum Diss. 1. p. 48) *ingressus* EST *intimum, captato tempore* SISTERE (probare) SE *sperans pervigilem salutis imperatoriae custodem.* Possis etiam propius ad literas legere EXHIBERE SE vel EVINCERE SE, i. e. praestare, qua significatione occurrit ap. Val. Flaccum 1, 248. W.

Vitam pulsaturus insontis.] Multis de caussis displicet haec lectio. Primo enim parum Latina huiusmodi locutio est: deinde non solius Silvani vita calumniis appetebatur, sed eorum quoque omnium ad quos scriptae erant epistolae. Quare potior videtur Regii codicis scriptura, ac Rom. Editionis. Sic Marcellinus noster infra c. 6. §. 2. de Proculo Silvani domestico: *Memor*, inquit, *somnii quo vetitus erat per quietem pulsare quemquam insontem.*

Et in lib. 29. c. 2. §. 8. de Heliodoro: *Quam praecipiti confidentia Patriciatus columina ipsa pulsavit.* VALES. Ammianus 18. 4. 4. habet *existimationem* pulsare. Quidni ergo et *vitam?* W.

5. *Consistorium solus ingressus intimum.*] Ita supplevit P. Castellus, inepte, ut solet: quasi haec de Dynamio intelligerentur, homine vilissimo, ac non potius de Lampadio, Praefecto Praetorii, qui fascem epistolarum a Dynamio susceptum ipse Principi obtulit, ut supra notavi. Quod si coniecturae locus esset, sic fere scriptum esse existimarem: *Et illucescente vix sole conclave ingressus est intimum, etc.* ut in fine lib. 30. c. 6. §. 3. de Valentiniano ictu sanguinis percito scribit: *Concursu ministrorum vitae secretioris ad conclave ductus est intimum.* VALES.

Ut pervigilem salutis imp. custodem.] Non assentior Castello, qui haec ad Silvanum retulit. Mihi non dubium est, quin de Dynamio aut potius Lampadio intelligenda sint, qui de industria in palatium diluculo venerat, Silvani literas Principi oblaturus, ut pervigil ipse salutis imperatoriae custos haberetur. Sic Marcellinus in lib. 16. c. 8. §. 7. de Rufino delatore quodam Dynamii simillimo: *Quo cognito,* inquit, *Constantius gemens, et tamquam vindicem salutis suae lugens exstinctum.* VALES.

6. *Homines dicatos Imperio.*] Imperatores, quibus commissi exercitus. — *necessitudinibus suis* coniuge et liberis, uti XVII, 1, 6. — *Mallobaude,* idem qui XIV, 11, 21. Mellobaudes, quae librariorum inconstantia et alibi in hoc viro occurrit. vid. Ind. I. W.

7. *Composita sorte turbabit.*] seditionem excitabit, de qua antea ne cogitaverat quidem. W.

8. *Qui incidens Principi in Galliis.*] Longe aliter scriptum erat in Editione Romana. Sic enim habet: *Qui incidentis...... cum ventis et in Gallias dissidens a mandatis qui proficiscenti sunt data:* eodemque plane modo scriptum est in Regio [et in Colbertino] *ac Tolosano* exemplari. At Castellus, vir ad delirium usque fatuus, locum sic pro libidine refinxit: *Qui incidens Principi in Galliis dissidens a mandatis conventis quae proficiscenti, etc.* Quanto sapientior Gelenius, qui in Editione Basiliensi sic edi iussit: *Qui incidentis .... cum venisset in Gallias, dissidens a mandatis conventis, etc.* Equidem si quid mei iudicii est, sic a Marcellino nostro scriptum fuisse censeo: *Qui incidentia parviducens, cum venisset in Gallias, dissidens a mandatis quae, etc.* explosa illa insiticia voce *conventis,* quam Castellus ex corrupta Editionis Rom. scriptura *cum ventis* temere huc intruserat. Coniecturae autem nostrae suffragatur ipsemet Marcellinus, qui in lib. 31. c. 10. §. 19. de Gratiano sic ait: *Incidentia multa parviducebat et seria.* IDEM. Cur igitur aut unde editum *parvi pendens?* GRON.

Adscitoque Rationali.] Rationales in provinciis bona caduca et vacantia fisco vindicabant. Horum duo genera fuere: alii Rationales rerum privatarum, alii Largitionum sacrarum, ut patet ex lege 4. Cod. Theod. de appellationibus, lege 6. de diversis officiis et apparitionibus. Hi sub dispositione Comitis Largitionum: illi sub Comite rei privatae, ut declarat Imperii Notitia. Utrum vero Rationalis rei privatae, an Largitionum hic intelligatur, difficile est dicere. Observavi tamen fere fundos ac praedia rei privatae applicari solita, aurum vero et argentum Largitionibus. Iulianus in

in Epist. 43. ad Ecebolum: τὰ χρήματα τῆς Ἐδεσσηνῶν ἐκκλησίας ἅπαντα ἐκελεύσαμεν ἀναληφθῆναι δοθησόμενα τοῖς στρατιώταις, καὶ τὰ κτήματα τοῖς ἡμετέροις προστεθῆναι πριουάτοις: atque hinc intelligenda est lex 7. et lex 20. Codicis Theod. de bonis proscriptorum. Inde etiam est, quod *Comes Gildoniaci patrimonii*, et *Procurator rerum* Iuliani sub dispositione Comitis rei privatae ponuntur in Imperii Rom. Notitia. Praeter Rationales erant et Magistri rei privatae, de quibus lex 2. et 4. Cod. Th. de iure fisci, et lex 14. de Decurionibus. De his intelligendus est Eusebius in lib. 8. Hist. cap. 13. de Adaucto: διὰ πάσης προελθὼν ἀνὴρ τῆς παρὰ βασιλεῦσι τιμῆς, ὡς καὶ τὰς καθόλου διοικήσεις τῆς παρ' αὐτοῖς καλουμένης μαγιστρότητός τε καὶ καθολικότητος διελθεῖν. et Athanasius in Apologia ad Constantium pag. 679. φουρῖνος καὶ στέφανος, ὧν ὁ μὲν καθολικὸς, ὁ δὲ μάγιστρος ἦν ἐκεῖ. ubi vides Magistros semper Rationalibus adiungi. Unde adducor ut credam mendosam esse legem 26. Cod. Theod. de Decurionibus, in qua legitur: *Cunctos ex Comitibus et ex Praesidibus et Rationalibus et Magistris studiorum, etc.* Scribendum enim videtur, *et Magistris privatae*, ut plane confirmat lex 14. eodem titulo. VALES.

9. *Ad Tribunum miserat Fabrica Cremonensis.*] Huius Fabricae item mentio in Notitia Imp. Occid *Sub dispositione viri illustris Magistri Officiorum Cremonensis scutaria.* LINDENBR. Vid. Ind. II. v. Fabricae. W.

10. *baiulum*] Pr. usurpatur de iis, qui onera portant, sed literarum baiulus est etiam ap. Symmachum Epp. V, 7. et infra 28, 1, 33. W.

11. *adhibitis Francis*] Barbaros enim iam Constantinus M. (ut ipse Ammianus dicit XXI, 10, 8.) omnium primus ad usque fasces auxerat et trabeas consulares. W.

Tumultuabaturque factis insidiis.] Sic primus edidit Gelenius, ex coniectura, ut videtur. In codice enim Regio *ac Tolosano* atque in Editione Augustana legitur hoc modo: *Tumultua . . . . . factis insidiis.* Mihi non dubium est, quin legendum sit, *tumultuando patefactis insidiis.* VALES.

12. *Consistorianis et Militaribus universis.* Consistorium locus est in quo Princeps consultat aut iudicat: θεῖον συνέδριον eleganter interpretatur Hesychius. Quotiescumque autem Princeps in Consistorio sedebat, adsistebant fere Praefectus Praet. Praesens, Quaestor Palatii, Magister Officiorum cum Comitibus ac Tribunis sacri Consistorii. Hi omnes Consistorianorum nomine continentur. Neque enim solos Comites ac Tribunos Consistorianos hic intelligi crediderim umquam: praesertim cum Florentius Agens tunc pro Magistro Officiorum in hoc sedisse negotio paullo post referatur. Ceterum etsi Consistoriani iudices in hac causa fuerunt, non tamen in Consistorio rem actam esse existimandum est. Etenim, ut supra dixi, Consistorium non dicitur, nisi ubi Princeps est. Et acta in Consistorio ita concipiebantur: *Acta habita apud Imp. N. Augustum, N. et N. Consulib. x. Kal. April. Constantinop. in Consistorio, etc.* ut apparet ex lege 5. et 8. Cod. Theod. de fide testium. Huic autem iudicio, quod refert Marcellinus noster, non interfuit Constantius Aug. sicuti ex sequentibus apparebit, ubi ait: *Imperator doctus gesta relatione*

fideli, etc. VALES. Cf. Haubold de Consistorio Principis Sect. II. p. 29—32. W.

Praeterinquiri] denuo inquiri (*Process revidieren*). Verbum, quod vix alibi reperias. W.

Florentius.] Quum plures eiusdem nominis apud Ammianum occurrant, hunc, patris nomine addito, ab aliis discriminat. v. Ind. I. W.

Tum factum ex priore textu.] Hic locus beneficio Regii codicis a nobis est emendatus, quem Gelenius antea et Castellus corruperant: sed et coniectura nostra nonnihil est adiutus. Nam cum in exemplari Regio *Tolosanoque* [et Colbertino,] perinde atque in Editione Rom. scriptum esset, *longe ali quam dictarat Silvanus*, emendavi, *longe alia quam dictarat Silvanus.* VALES.

13. *Statui sub quaestione praecipit.*] In Augustana Editione Mar. Accursii reperi, *praecepit:* quod magis probo. IDEM.

Suspensus autem Eusebius.] Suspensum in eculeo intellige: ut *supra lib. 14. cap. 9.* et infra cap. 9. quod cum non intelligeret Castellus, vocem temere inseruerat hoc modo: *Suspensus autem Eusebius ex-Comite Privatarum, qui se conscio haec dixerat concitata.* IDEM.

Cum Correctoris dignitate abiit, nec non corrigere, etc.] Multa hic mala fide inserserat P. Castellus, quae hactenus pro veris ac probis retenta sunt in omnibus Editionibus. Nos, resectis hominis deliri somniis, veram germanamque scripturam ex fide scriptorum codicum Regii, Vaticani, *Tolosani* et Fauchetii, quasi postliminio restituimus: quam Editio quoque Romana ex parte servaverat: sic enim habet; *Correctoris dignitate regere iussus est Tuscus.* deinde a capite, *Agens inter haec, etc.* Haec autem lacuna, quae et in scriptis codicibus reperitur, Castello persuaserat quidpiam hic deesse, cum tamen revera nihil desit. Solent enim tum in Editione Rom. tum in exemplari Regio eiusmodi intervalla relinqui, praesertim ubi nova narratio a capite instituitur, ut observavi non semel. VALES.

15. *Sciens animum tenerum versabilis Principis in dicta causa timens*] i. e. *Principis, indicta causa timens, etc.* LINDENBR.

Principis in dicta causa, timens ne absens.] Aliter codex Regius *Tolosanusque,* scilicet hoc modo: *Principis ...... aretur absens, et indemnatus in difficultate positus maxima, etc.* Atque ita quoque habet Editio Romana, nisi quod extrema illa vocis exesae portio deest. Mihi quidem sic commode legi posse hic locus videtur: *Et sciens animum tenerum versabilis Principis, timens ne proscriberetur absens et indemnatus.* aut, quod equidem verius puto: *timens ne damnaretur absens et inauditus.* Sic in lib. 26. c. 6. §. 3. de Procopio: *Veritus,* inquit, *ne hac ex causa indemnatus occideretur, e medio se conspectu discrevit.* VALES. Quaeso, unde habet τὸ *proscriberetur?* Immo reliquiae veteris scripturae oggerunt, *ne trucidaretur absens et indemnatus.* GRON. Gronovii emendationi favet 15, 2, 5. monente Ernest. in Gloss. v. *indemnatus.* W.

16. *Dum militaret Candidatus.*] Duae erant Scholae Candidatorum: alii enim Candidati seniores, alii iuniores dicebantur: hi septimae, illi sextae erant Scholae. At seniores quidem Gordianus senior instituit, lectis e Scholarium ordine fortissimis ac

maximae proceritatis: iuniores autem Gordianus iunior, ut Cedreno placet, aut iunior Philippus, ut est in Chronico Alexandrino. De his Candidatis intelligendus est locus D. Hieronymi de vita Hilarionis, ubi dicit: *Namque Candidatus Imperatoris Constantii, rutilus coma, et candore corporis indicans provinciam, etc.* et Victor Turonensis in Chronico: *Cui nepos Iustinianus vocabulo fuit, Candidati militia functus.* et paullo post: *Ex Candidato Magister militum ordinarius constituitur.* Nec omittenda est vetus Inscriptio, quam Romae in aede S. Petri ad vincula abs se descriptam, mihi communicavit Iacobus Sirmundus quem honoris causa nomino. HIC. POSITUS. EST. ANTIOCHOS. CANDIDATUS. PRIMICER. Vide Cuiacium ad legem 5. Codicis, qui militare possunt. Ab his autem Candidatis distinguendi sunt Candidati ii, quos inter principia legionum recenset Vegetius in lib. 2. [Distinguendi sunt et *Candidati Caesaris*, qualem se ac fratrem suum fuisse in Praetura petenda ac consequenda, scribit Velleius in Histor. libro II. c. 124. *Candidati* autem *Caesaris* erant ac vocitabantur, qui commendatione ipsius Imperatoris, et suffragiis tribuum populi Rom. ad Magistratus dignitatesque perveniebant: ut nos docet Suetonius in Iulio Caesare cap. 41.] VALES. Vid. Ind. II. W.

Solum adfuisse morituro Constanti.] Constans Aug. factione Magnentii circumventus, apud Helenam oppidum a Gaisone cum lectissimis misso caesus est Sergio et Nigriniano Coss. ab omnibus militibus suis destitutus ac proditus: ut testatur Zosimus in lib. 2. c. 62. his verbis: *καταληφθεὶς δὲ ὑπὸ Γαΐσωνος εἰς τοῦτο μετά τινων ἐπιλέκτων σταλέντος ἀνῃρέθη, πάσης αὐτὸν βοηθείας ἀπολιπούσης.* Solus Laniogaisus qui tunc Candidatus militabat, Principem suum non deseruit, ut scribit hic Marcellinus. Turbat tamen Regius codex, in quo scriptum reperi, *moriturae Constantiae.* [In Colbertino codice legi, *moriturae Constanti.*] In Editione certe Romana legitur *moriture.* Sed hanc scripturam non probo. Porro Constantem, cum a Magnentio comprehendendus esset, sibi manus intulisse, ait Chrysostomus Homilia 15. in Philipp. *τῶν παίδων δ' αὐτοῦ ὁ μὲν ἑαυτὸν ἀνεῖλεν ὑπὸ τυράννου καταληφθείς*: quod omnium Historicorum consensu refellitur, et auctoritate S. Athanasii in Apologia ad Constantium, ubi et Constantem paullo post susceptum Baptismum ait occisum fuisse. VALES.

Supra retulimus] in libro deperdito. W.

Accepto praemio proditurus.] Male hinc audiebant Franci: quibus familiare ait fuisse Vopiscus in Proculo, (Scr. H. A. T. II. p. 762. Hack) ridendo fidem frangere. Idemque scribit scriptor morosus ac querulus, Salvianus in lib. 7. de gubernat. et Procopius, ut notat Casaubonus ad Vopiscum. Iidem tamen constantissimi fuerunt in servanda fide, postquam Gallis permisti humaniorem cultum induerunt. VALES.

Cum principiorum verticibus.] Principia sunt principales milites, qui privilegiis muniuntur. Principiorum igitur vertices sunt Tribuni, Centuriones, Ordinarii, Draconarii, et similes, ut optime declarat Vegetius in lib. 2. cap. 13. Eosdem Proceres appellare videtur Marcellinus noster lib. 20. c. 4. §. 13. cum dicit: *Ad convivium Proceribus corrogatis, petere iure si quid in promptu esset edixit.* Libanius vero in Oratione funebri de laudibus Iu-

liani, eamdem rem narrans: τοὺς ἄκρους τῶν λόχων appellat, ὧν ἐξήρτηται τὸ λοιπόν. VALES.

Cultu purpureo a draconum et vexillorum insignibus.] Cum imperii παράσημον esset purpura, quam conficere sub poena capitis interdictum erat; qui tyrannidem arripiebant, purpuram de signis aut vexillis ac statuis detrahere necesse habebant: donec imperio confirmato confici sibi purpuream vestem iuberent. De vexillis testatur Capitolinus in Gordianis (c. 8.): *Sublata de vexillis purpura Imperatores eos dicemus.* De statuis auctor est Vopiscus in Saturnino (c. 9.): *Deposita purpura ex simulacro Veneris, cyclade uxoria militibus circumstantibus amictus et adoratus est.* Et Pollio in Celso Tyranno p. 326. Libanius quoque in Antiochensi pag. 363. de Eugenio quodam Tribuno, qui Diocletiani temporibus tyrannidem arripuit: τυραννίδος ἐρᾷ καὶ οὐκ ἔμελλε· καὶ ἦν γὰρ ἁλουργὶς ἀγάλματι περικειμένη, ταύτην ἐνδὺς ἔργου εἴχετο. Interdum etiam ex gynaeceo segmentum aliquod rapiebant purpurae. Sic Procopius a Faustina Constantii quondam uxore purpuram accepisse dicitur in lib. 26., c. 7. §. 10. Et Iulianus in Oratione 1. et 2. ad Constantium, Silvanum ait non ex signis, sed ex gynaeceo purpuram sumpsisse: quod quidem in contemptum tyranni probabiliter ab oratore confictum existimo. IDEM. Nuspiam pannuli purpurei quidquam, nisi in signis militaribus vel statuis Deorum reperiri poterat, monente Ernest. v. Purpureus. De *Draconibus* locus classicus est XVI, 10, 7. W.

18. *Submissis verbis perstringebatur mentio.*] leviter et timidiuscule iniecta est. W.

Per Admissionum Magistrum.] Magister Admissionum is erat, qui viros honoratos in Consistorium introducebat. Huius meminit Vopiscus in Aureliano, et lex 12. Cod. Theod. de glaebali onere; et alibi mentio eius dignitatis occurrit. Sub eo fuit officium Admissionum, qui Admissionales dicuntur in lege 3. et 7. Cod. de privilegiis eorum qui in palatio militant. Fuit et Proximus Admissionum, cuius meminit Marcellinus in lib. 22. c. 7. §. 2. *Manumittendis ex more inductis per Admissionum Proximum.* Is erat primus post Magistrum: unde intelligitur, quare honoratius fuisse dicat Marcellinus, per Magistrum accersiri. Ab his Admissionalibus non multum diversi sunt invitatores, qui admittendos ultro invitabant, de quibus loquitur lex ultima, Cod. de diversis officiis. Hi porro omnes erant sub dispositione Magistri Officiorum, ut ex Notitia Imperii constat, ad quem spectabat viros clarissimos et legatos omnium gentium in Consistorium inducere, ut testis est Cassiodorus lib. 6. in formula Magisteriae dignitatis. VALES.

Ingresso Consistorium offertur purpura.] Quam adorare more novo cogebatur. Inf. *adorare solenniter anhelantem celsius purpuram.* Quo modo etiam ipsi Impp. loquuntur, L. 4. C. de Consulib. et non sparg. L. 1. C. de Praepos. Cub. L. unic. C. de Comit. et Tribun. L. 1. C. de Silentiar. L. fin. C. de Palat. sacrar. Larg. L. 2. C. de privil. Schol. Graeci dicunt, χλαμύδος προσκυλινδεῖσθαι. Themist. Orat. XIII. LINDENBR. *Consistorium.* Cf. Haubold de Consist. Principum Sect. 1. p. 48. 49. W.

Offertur purpura.] Id est, adorandae sacrae purpurae copia datur. Solebant enim Imperatores ultro ipsi venientibus chlamy-

dis laciniam porrigere, quo maiore animo accederent. Unde Iulianus Aug. Lucilliano ait: *Maiestatis insigne non ut consiliario tibi, sed ut desinas pavere, porrexi.* Infra in lib. 21. c. 9. §. 8. Adorandae autem purpurae ritus erat eiusmodi, ut Patricii quidem ad dextram Principis papillam adorarent, Princepsque eorum caput deoscularetur: Senatores vero ac ceteri genu dextro ante Principem flexo abscederent, quemadmodum scribit Procopius in Anecdotis sub finem: quem habitum exprimit Marcellinus paullo post, (§. 27.) cum de Ursicino haec dicit: *Adactusque inclinante negotio ipso cervices adorare solemniter anhelantem celsius purpuratum.* Vide Suidam in προκυλινδεῖσθαι, et Eusebium lib. 4. de vita Const. cap. 57. *Cum autem purpura ab Imperatore esset oblata, tunc is qui erat admissus, purpuram manu apprehensam deosculabatur, ut indicat Chrysostomus in oratione XI. ad populum Antiochensem: εἰ γὰρ πορφυρίδα τὶς βασιλικὴν οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο χερσὶ δέξασθαι μεμιασμέναις.* VALES.

Omnium primus extero ritu.] Ante haec verba lacuna est in omnibus codicibus scriptis, adeoque in Editione Romana: quam quidem lacunam P. Castellus infeliciter supplere tentaverat hoc modo: *Offertur purpura multa, quam ante Principis pedes explicitam straverunt.* Sed Sigismundus Gelenius haec deliramenta ex Editione sua expunxit. Exstitere postea qui illam Castelli coniecturam reconcinnarent, ut videre est in Editione Lindenbrogii. Sed haec utpote spuria, et ex ea, quam dixi, officina profecta nos quoque delevimus. Deest autem in hac lacuna, ut equidem iudico, unum aut alterum vocabulum hoc modo: *Diocletianus Augustus omnium primus, etc.* Certe id Diocletiano tribuunt Eutropius, et Aurelius Victor (de Caesar. 39, 4.), Eusebius in Chronico, et Zonaras in tomo 2. Annalium, (12, 31. extr.) his verbis: οὐκέτι προσαγορεύεσθαι παρὰ τῆς γερουσίας ἠνείχετο, ἀλλὰ προσκυνεῖσθαι ἐθέσπισε· καὶ τὰς ἐσθῆτας ἑαυτοῦ, καὶ τὰ ὑποδήματα χρυσῷ καὶ λίθοις καὶ μαργάροις ἐκόσμησε, καὶ πλείονα πολυτέλειαν τοῖς βασιλικοῖς παρασήμοις ἐνέθετο· οἱ πρώην γὰρ βασιλεῖς κατὰ τοὺς ὑπάτους τετίμηντο, καὶ τῆς βασιλείας παράσημον μόνον εἶχον πορφυροῦν περιβόλαιον. Id est: *Non iam amplius a Senatu salutari sustinuit, sed adorari se iussit: vestesque et calciamenta auro et lapillis et margaritis ornavit: ac regiis insignibus plus magnificentiae addidit. Nam superiores Principes instar Consulum observabantur, et imperii insigne purpuream tantum chlamydem habebant.* Ceterum integra haec de Diocletiano seu quovis altero periodus per me quidem expungi potest: a Grammatico enim quopiam ad oram libri adnotata, ac postea in contextum irrepsisse videtur. IDEM.

Ante Principis pedes.] Ritus hic προσκυνήσεως non a Constantio primum introductus, sed iam olim ab Impp. Romanis usurpatus fuit. De Diocletiano scribit Eutrop. lib. IX. c. 26. quod *Imperio Romano primus Regiae consuetudinis formam magis, quam Romanae libertatis invexit; adorarique se iussit, cum ante eum cuncti salutarentur.* Trebell. Pollio de Zenobia (Scr. H. A. T. II. p. 331. Hack.): *Adorata est more Persarum.* Et iam ante monstrum illud hominis Heliogabalus adorari se ritu eo iusserat. Sed Alex. Sever. optimus Princeps, continuo ubi ad Augustam dignitatem evectus, id ne frequentaretur iussit. Lamprid. (in Alex. Severo c. 18.) *Adorari se vetuit,* (Alex. Sever.) *cum*

iam coepisset Heliogabalus adorari, Regum more Persarum. Quo autem gestu haec adoratio peracta, et quid a salutatione differat, multis declarat V. Cl. Barnab. Brisson. de ritu Persar. lib. 1. LINDENBR.

Iudicum.] Iudices h. l. sunt potestates sublimes, excelsae, summi magistratus, uti alibi ap. Nostrum, v. c. xx, 8, 14. 9, 1. et Salmas. ad Scr. H. A. T. ii. p. 731. Sed totum locum inde a verbis *omnium primus* usque ad *legerimus* cum Valesio spurium arbitror. W.

19. *Vorago Orientis*] qui totum Orientem in partes suas trahere, sibi filiisque subiicere vellet. cf. c. 2. et xiv, 11, 2. W.

Constantini M. fuerat commilito.] Id est, fuisse praedicabatur. Simili idiotismo Gallicanus in Cassio dixit: *Qui si obtinuisset imperium, fuisset non modo clemens, sed bonus, sed utilis, sed optimus Imperator.* VALES. Et haec glossematica esse vel ex addito cognomine *Magni* colligo, quod, nisi fallor, Constantino serius dari coepit. W.

Solus petebatur.] Iniuriam igitur Ursicino facit Gibbonus T. iv. p. 291. ed. Lips. iudicans illum eo consilio, ut amissam Imperatoris gratiam recuperaret, iniustum ac turpe negotium vel ultro suscepisse vel sibi iniungi passum esse. *Exculceratum* calumniis iam adpetitum et oppressum, uti exponit Ernest. in Gloss. W.

20. *Praegressus*] praeveniens. Sic xxi, 5, 13. anteversio et praegressus. *Controversa defensio* ad quam excutiendam multum temporis requireretur. *Partes* litigantes, Ursicinum et accusatores eius, W.

22. *Publicas . . . . coniunctis.*] In Ms. Florentino *ac Tolosano* [Colbertinoque] atque in Editione Augustana legitur, *publicas . . . . . . et coniunctis.* Neque aliter Regius codex, nisi quod lacunam habet nullam. Equidem non dubito, quin legendum sit ut edidi: *Protectoribus Domesticis decem ad iuvandas necessitates publicas ei coniunctis.* Nam et sensus ita postulat, et observavi hanc particulam *et* poni solere pro *ei*, tum in codice Regio, tum in Editione Romana. VALES.

Veriniano] Idem sine dubio, qui xviii, 8, 11. Verennianus domesticus protector. W.

Residui omnes propinqui et familiares.] Tres postremae voces additae sunt a P. Castello. Nam in Mss. codicibus Regio et Florentino, [Colbertinoque,] *ac Tolosano*, atque in Editione Rom. legitur tantum: *residui omni . . . . . . iamque, etc.* quod monitum volui, ne quis spuria pro legitimis acciperet. VALES.

23. *De se metu quisque.*] Hunc locum sic lego et interpungo: *Iamque eum egressum, solum de se metuens quisque per longa spatia deducebat.* Certe in exemplari Regio *Tolosanoque* legitur *metum.* IDEM.

In locis suis secunda constituunt] verum iis pretium attribuunt. Sic Ernest. in Gloss. v. *locus.* W.

Ex internis veritatis ipsius promulgatam.] Haec est scriptura Regi codicis [et Colbertini,] et omnium, ut opinor, scriptorum exemplarium. Editio Rom. habet: *in externis, Ver. ipsi promulgatam.* Unde P. Castellus hanc lectionem effinxerat, *in aeternis veritatis ipsius adytis prom.* Mihi potior scriptorum

codicum lectio visa est: quae confirmatur ex lib. 31. (c. 16. §. 1.) Ceterum haec Tulliana sententia hodie in libris Ciceronis non reperitur. [Petrus quidem Pithoeus ad oram Ammiani sui manu sua notavit, hunc locum sumptum esse ex Ciceronis oratione post reditum in Senatu habita: sed eam sententiam diu multumque ibi frustra quaesivi.] Altera tamen similis legitur in oratione ad Pontifices, his verbis: *Nam etsi optabilius est cursum vitae conficere sine dolore et sine iniuria: tamen ad immortalitatem gloriae plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino numquam esse violatum.* VALES. Et certe vulgo solet in Ciceronis editionibus inter fragmenta ex incertis libris reponi, etiam Nizolio bis inter incerta id referente. Sed mirum est, quum sic se quaesivisse testetur vir doctissimus, non obvenisse illi locum ex oratione, quam habuit Tullius ad Quirites post reditum, (c. 1.) prorsus eadem sententia et verbis etiam propinquioribus. *Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, aequabilis; perpetuaque fortuna, secundo vitae sine ulla offensione cursu; tamen si mihi tranquilla et placata omnia fuissent; incredibili quadam, et paene divina, qua nunc vestro beneficio fruor, laetitiae voluptate caruissem.* GRON.

Saevis.] Reinesius malebat *scaevis.* W.

24. *Erratica quaedam antevolans p. fama.*] In Editione Rom. excusum est *erraria.* In Regio autem codice [et in Colbertino] scriptum inveni *aeraria:* proinde legendum esse arbitror *aëria,* *prout in Ms. Tolosano exaratum est.* Sic infra in libro 18. c. 6. §. 3. *Credimus, neque enim dubium est, per aërios tramites famam praepetem volitare:* quo in loco Editio Romana habet, *per errarios tramites,* plane simili errore. VALES.

25. *Convena.*] Adiectivum, uti aquae convenae XXIII, 3, 8. *Novelli* contemtim. cf. XXVII, 6, 15. *Per ludibriosa auspicia virium accessu firmandi,* cui fortuna nunc quidem accessione virium favere videretur, eundem tamen mox ludibrio habitura. *Dux flebilis* misellus, cum imperatore scil. comparatus Ursicinus. W.

26. *Sub elogio uno*] cf. XIV, 7, 2. W.

27. *Anhelantem celsius purpuram.*] Non intelligo, qua ratione dicatur anhelans celsius purpura. Etenim celsius anhelare nonnisi de homine dici potest, qui ad maiora adspiret, ut in lib. 26. c. 6. §. 1. de Procopio: *Velut Imperatoris cognatus altius anhelabat.* et in lib. 27. c. 9. §. 4. *Qui ex eo anhelantes, ex nutu suo indistanter putant omnium pendere fortunas.* (et XXVIII, 1, 31. *Anhelans flatu superbo Maximinus.* W.) Quocirca saniorem esse existimavi scripturam codicis Vaticani, qui sic habet: *Anhelantem celsius purpuratum.* Accedit, quod in Editione Rom. et Regio *Tolosanoque* [ac Colbertino] codice legitur *purpuratam.* VALES.

28. *Per quaestiones familiarium*] ob suppositas a Dynamio supra memoratas epistolas. W.

29. *Angustias Alpium perrumpere Cottiarum*] castra movere, et in Italiam proficisci adversus ipsum Constantium. W.

30. *Cautis spei ministris.*] In exemplari Regio [et in Colbertino] est scriptum, *cauti spei ministris:* atque ita in reliquis exemplaribus scriptum esse non dubito. Legendum igitur est, *cautis rei ministris.* Nam ut omnes sciunt, *p* pro *r* in libris

manu exaratis saepissime visitur; quod in codice Regio frequentissime deprehendi. VALES.

31. *Sequestres*] internuntios. cf. XIV, 7, 21. W.

Conventiculum ritus Christiani] templum. Cf. XXVII, 3, 13. W.

Gladiorum ictibus trucidarunt.] De caede Silvani sic loquitur Zonaras: σταλεὶς γὰρ Οὐρσικῖνος ἐκεῖ καὶ χρήμασι τῶν ἐκείνου στρατιωτῶν τινὰς ὑποφθείρας, δι' ἐκείνων ἀνεῖλε τὸν Σιλβανόν. Id est: *Missus enim illuc Ursicinus, Silvanum corruptis pecunia ipsius militibus interemit.* Quem quidem locum eo libentius adscripsi, quod Ursicini in eo fit mentio, de quo apud ceteros Scriptores altum silentium est. Haec Silvani defectio simul ac caedes contigit Arbetione et Lolliano Coss. ann. Domini 355. Exstantque nummi, in quibus DN. FL. SILVANUS. P. F. AUG. appellatur, teste Goltzio. VALES.

33. *Cum Armaturis proditionem ante Mursense pr.*] Silvanus Armaturarum Tribunus paullo ante Mursense praelium a Magnentio ad Constantium una cum militibus suis transierat: quo facto Constantius ad persequendum Magnentium longe alacrior est factus, ut narrat Iulianus in Orat. I. ad Constantium (p. 48, Spanh.): τῶν στρατευμάτων δὲ τὴν εὔνοιαν τίς ἂν ἀξίως διηγήσαιτο; τάξις μὲν ἱππέων πρὸ τῆς ἐν Μύρσῃ παρατάξεως μεθειστήκει. et Orat. 2. in fine: ἴλη τε τῶν ἱππέων σὺν τοῖς σημείοις καὶ τὸν στρατηγὸν ἄγουσα, τούτῳ τοῦ κινδύνου ξυμμετέχειν μᾶλλον ἢ ἐκείνῳ εὐτυχίας ἠξίου. Quibus in locis notandum est Iulianum eius defectionis gloriam Silvano, quippe ob perduellionis crimen occiso, adimere, et ad milites ipsos transferre. Zonaras tamen, *uti Ammianus,* Silvano eam proditionem assignat: Σιλβανὸς εἷς τῶν αὐτοῦ ταξιαρχῶν μετὰ πλήθους ὁπλιτῶν ἐκεῖνον λιπὼν, Κωνσταντίῳ προσῆλθε τῷ αὐτοκράτορι. Et Aurelius Victor (c. 42.): *Is namque Silvanus ortus in Gallia barbaris parentibus, ordine militiae, simul a Magnentio ad Constantium transgressu, pedestre ad magisterium adolescentior meruerat.* Ex Iuliani verbis supra allatis Armaturas equites fuisse apparet: quamquam Zonaras pedites videtur vocare. VALES.

Patris quoque Boniti.] In Editione Romana legitur *Poniti.* Regius codex [et Colbertinus] habet *Boniti:* | quod praetulerim equidem. Nam et apud Pollionem in Regilliano Bonitus quidam stipator Gallieni memoratur: et apud Paulum in lib. 5. historiae Longob. Bonitus recensetur, quintus a Benedicto Abbas montis Cassini. IDEM.

34. *Silvanus devictus est*] Mutare nolui, fateor tamen praeplacere, quo ducere Codices nonnulli videntur: *Silvanus desiit est.* Vid. Gronovii Praef. p. XXXI. W.

35. *Quacunque arte contraria*] opposita fortiter factis, ergo ignavia, desidia. W.

36. *De Gallicanis intercepta thesauris.*] Hi thesauri ad sacras Largitiones pertinebant: unde Praepositi thesaurorum per Gallias sub dispositione Comitis Largitionum in Notitia Imperii recensentur. Eorum meminit Marcellinus in lib. 22. c. 3. §. 7. *Datis litteris ad eum qui Gallicanos tuebatur thesauros, quidquid posceret Caesar, proculdubio iusserat dari.* Loquitur de Ursulo Largitionum Comite. Erant autem duo genera Largitionum seu thesaurorum. Alii enim Comitatenses dicebantur the-

ſauri, qui ſcilicet in comitatu Principis una cum ipſo Comite verſabantur: alii provinciarum ſeu urbium ſingularum, ut patet ex lege 2. et 3. Codicis Theod. de privilegiis eorum qui in ſacro pal. Unde pari ratione Palatini ſacrarum Largitionum alii Comitatenſes, alii Mittendarii dicebantur, ut ſcriptum eſt in Gloſſis Nomicis. Comitatenſium Largitionum meminit Petrus Alexandrinus in Epiſtola quadam apud Theodoritum lib. 4. Hiſt. ὁ τῶν κομιτατησίων δὲ λαργιτιόνων κόμης. Et Marcellinus in lib. 31. c. 12. §. 10. cum dicit: *Theſauri enim et fortunae principalis inſignia cum Praefecto et Conſiſtorianis ambitu moenium tenebantur.* VALES.

Etiam tum] nam poſtea temporis Magiſter Officiorum exſtitit. v. XXVII, 9, 2. W.

Rationario apparitionis armorum Magiſtri.] Id eſt, Officialis Magiſtri militum, qui militarium numerorum rationes tractabat. Sic Marcellinus lib. 26. c. 1. §. 6. *Leo adhuc ſub Dagalaipho Magiſtro equitum rationes militarium numerorum tractans.* Et in lib. 18. c. 5. §. 1. de Antonio quodam ſic ait: *Rationarius Apparitor Meſopotamiae Ducis:* ſtatimque id officium ita deſcribit: *Et utriusque linguae litteras ſciens, circa ratiocinia verſabatur, qui quarumve virium milites ubi agant, etc.* Hi aliter et communiori vocabulo Numerarii dicebantur. Nam in Imperii Notitia in officio Magiſtri militum Numerarii ponuntur ſtatim poſt Principem totius Officii ſeu Apparitionis. Et ita quoque Marcellinus noſter in lib. 19. c. 9. §. 2. *Iacobus,* inquit, *et Caeſius Numerarii Apparitionis Magiſtri equitum.* Vide titulum in Cod. de Numerariis et Actuariis. Hos Graeci ψηφιστὰς ſeu διαψηφιστὰς vocant. Baſilius in Epiſt. 250. ad Dorotheum, τῷ διαψηφιστῇ τῆς τάξεως τῶν ἐπάρχων ἔδωκα τὴν ἐπιστολήν, vertendum eſt: *Numerario Officii Praefecturae Praet.* Et Sozomenus in lib. 4. cap. 26. de Marathonio quodam: ὃς ἀπὸ ψηφιστοῦ δημοσίου τῶν ὑπὸ τοὺς ὑπάρχους στρατιωτῶν: quae eodem modo vertenda ſunt. Eunapius λογιστὰς eos appellat, ubi de Harbazacio, qui in Chronico Marcellini Comitis et Iordanis corrupte Narbazaicus nominatur: καὶ οἵ γε προσήκοντες αὐτῷ λογισταὶ τῶν στρατιωτικῶν ἔργων, τὸν μὲν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν ᾔδεσαν· τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἑταιρῶν καὶ τὸν ἐκ χειρῶν ἀριθμὸν αὐτῶν διέφυγεν. Id eſt: *Ac Numerarii qui illi apparebant ex more, militum quidem numerum norant: meretricum vero copia omnem eorum calculum ſuperabat.* Exſtat illuſtris hic locus apud Suidam in Ἀρβαζάκιος. Quibus adde *Vegetium in capite XIX, libri II.* et Themiſtium in oratione 17. VALES.

Laqueus vitam eripuit] v. XXX, 2, 12. W.

Vitam in cauſa Trip. legat. rupit.] Scripti codices uno omnes conſenſu habent, *erupit.* Auguſtana Editio, *eripuit:* quod huic clauſulae convenientius eſſe exiſtimavi. VALES.

In cauſa Tripolitanae legationis.] Inf. lib. XXVIII. 6. LIND. Conf. et 30, 2. W.

37. *Croeſum legimus Solonem.*] Vid. Herodot. lib. 1. c. 33. Diogen. Laërt. in Solone, Plutarch. lib. de Diſcrim. adulat. et amici. LINDENBR. Reineſius adſcripſit: Negat Meurſius in Solone c. 26. p. 108. W.

Dionyſium intentaſſe Philoxeno mortem.] In latomias Syracuſanas coniectum Philoxenum ſcribunt, ubi et Cyclopem fabulam compoſuit. Aelian. Variar. lib. XII. cap. XLIV. Carmen vero

Dionyſii tragoediam fuiſſe Plutarch. ait, de Fort. Alexand. *Διονύσιος ὁ τὸν ποιητὴν Φιλόξενον εἰς τὰς λατομίας ἐμβαλὼν, ὅτι τραγῳδίαν αὐτοῦ διορθῶσαι κελευσθεὶς, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὅλην μέχρι τῆς κορωνίδος αὐτὴν περιέγραψεν.* Vide Suid. in Philoxeno. LINDENBR.

Abſurdos et inconcinnos.] *ἄμετρα καὶ κακοσύνθετα* Lucian. de non cred. calumnia c. 14. Vide iucundiſſime haec narrantem Diodor. Siculum xv, 6. et ibi Weſſelingium T. vi. Bip. p. 604. Nec poenitebit contuliſſe quae Daviſius monuit ad Ciceron. Tuſc. v, 22. p. 428. ed. Rath. W.

CAPVT VI.

1. *Tartareus*] ſceleratus, exſecrandus. Cf. xxviii, 1, 10. xxix, 2, 6. W.

Silvani Domeſticus.] Domeſtici erant Apparitores, ſeu Officiales Iudicum, tam civilium, quam militarium, in lege 3. Cod. Th. de aſſeſſorib. lege 16. et 17. de numerariis et actuar. et lege 8. de principib. Agentum in reb. Et ita apud Symmachum Domeſtici ſumuntur aliquoties. Domeſtici officium dicitur in *novella Theodoſii de Scholaribus, et in lege 1. Cod. de privilegiis Scholarum: Domeſtici militia in lege 17. citata Cod. Th. de numer. et apud Caſſiodorum in Epiſt. 6. lib. xi. Iidem et Cancellarii dicebantur, nec ordine militiae, ſed lectione Iudicis ad eum locum veniebat, teſte Caſſiodoro, et lege 3. Cod. Theod. de aſſeſſ. Eorumque videtur honoratior fuiſſe militia. Nam Heraclianus Comes Africae Sabinum, Domeſticum ſuum, generum ſibi elegiſſe dicitur ab Oroſio in lib. 7. Et Imperatores in lege 3. Cod. Th. ad legem Iul. repetund. ſatis innuunt, altiſſimum hunc fuiſſe militiae gradum, his verbis: *Natalem quondam Ducem ad provinciam quam nudaverat, ire praecipimus, ut non ſolum quod eius non dicam Domeſticus, ſed manipularius ac miniſter accepit, etc.* Baſilius in Epiſt. 285. ad Iulittam: *ἐπέστειλα δὲ καὶ Ἑλλαδίῳ τῷ οἰκείῳ τοῦ ἐπάρχου.* Id eſt: *Scripſi etiam ad Helladium Domeſticum Praefecti:* eumdemque maxima libertate cum Praefecto agere teſtatur. Iſidorus Peluſiota epiſt. 300. lib. 1. *δομέστικον τοῦ ἐπάρχου* dicit Latino vocabulo. Ceterum hi Domeſtici omnium fere conſiliorum participes erant: quare periclitantibus Iudicibus ipſi quoque in periculum rapiebantur, quemadmodum docent leges ſupra laudatae, et Oroſius in libro citato. Marcellinus noſter in lib. 30. c. 2. §. 11. *Caeſarium,* inquit, *antehac eius Domeſticum, quae Remigius egerit, vel quantum acceperit, ut Romani iuvaret actus infandos, per quaeſtionem cruentam interrogabat.* Hinc Malchus in hiſtoria Byzantiaca conciliatores ac Miniſtros furtorum Domeſticos Iudicum dici notat: *καὶ τοὺς προσαγωγέας τῶν λημμάτων τῆς ἀρχῆς, οὓς δομεστίκους καλοῦσι ῥωμαῖοι, ἐκπέμπειν ὡς τάχιστα λόγον διδόντας ὧν ἔλαβον.* Id eſt: *Et miniſtros atque interpretes furtorum, quos Romani Domeſticos vocant, ad ſe mitti, rationem reddituros eorum quae acceperant.* Non ſunt autem confundendi hi Officiales cum Domeſticis Protectoribus, neque item cum Domeſticis thematis et cohortis, ut fecit Lindenbrogius ad hunc locum. VALES.

Silvani domesticus.] Bene de hac dignitate Glossarium Nomic. Δομέστικος τοῦ θέματος, ὃς μετὰ κόμητος κοόρτης εἰς τὴν προσέλευσιν τοῦ στρατηγοῦ τέτακται. Sic Solomon quidam Belisarii, et Praesentinus Petri, Imp. Mauricii fratris, Domestici fuere. Procopius Vvandalicor. lib. I. Σολόμων ὃς τὴν Βελισαρίου ἐπιτρόπευε στρατηγίαν· δομέστικον τοῦτον καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Sic enim locus hic legendus. Theophylact. Simocat. lib. VIII. pag. 396. Πραισεντῖνος, ὁ τὰς τοῦ Πέτρου πεπιστευμένος φροντίδας, ὃν δομέστικον εἰώθασιν οἱ Ῥωμαῖοι ἀποκαλεῖν. Et de Romani, deque Remigii Domesticis Ammian. lib. XXVIII. c. 6. et XXX. Sic *consortium et schola Domesticorum*, Ammian. lib. XXV. et XXVIII. L. 38. de Decurionib. L. unic. de Praepos. labor. alibique in Cod. Theodos. et Iustinian. locis permultis. LIND.

Levi corpore] imbecillo. Locus plane huic geminus est XIV, 7, 15. — *Citari faceret* more sequioris aetatis: faceret ut citarentur. Eodem modo *remitti fecit* XXVII, 7, 5. introire fecit XXVIII, 1, 55. W.

3. *Infulas.*] „Proprie dependent infulae a vittis, quae sunt sacra quasi diademata; unde factum esse putem, ut infulae pro insignibus imperatoriis dicerentur: quamquam etiam de omnium magistratuum et dignitatum ornamentis et insignibus dicuntur. vid. Gothofred. Glossar. Nom. Cod. Theodos. in h. v. cf. Drakenborch. ad Livii 2, 54, 4.“ Sic Ernest. W.

Fortis esset et fidus.] Formula solennis, qua alloqui milites soliti sunt Impp. inf. lib. XX. c. 5. §. 3. in oratione Iuliani: *Propugnatores mei Reique publicae fortes et fidi.* Unde in Nummis veteribus, qui hasce allocutiones exhibent, haec verba leguntur, FIDES MILITUM, vel FIDES EXERCIT. In vett. Inscriptionib. LEGIONES PIAE FIDELES. Traianus Imp. in fragmento Mandati apud Ulpian. lib. 45. ad Edict. L. 1. ff. de testam. mil. *optimos fidelissimosque commilitones* appellat, *quemadmodum Constantius Imp. milites suos *Romanae rei fidissimos defensores* lib. XVII. c. 13. §. 26. Etiam Christiani in suis supplicationibus sic orabant: Fortis esset exercitus et fidus.* Tertull. Apolog. pag. 30. *Precantes sumus semper pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam,* EXERCITUS FORTES, *Senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.** Prudentius in Martyr. Roman. v. 426.

— — numquam pro salute et maximis
Fortissimisque Principis cohortibus
Aliter precabor, quam FIDELE UT MILITENT.

LINDENBR. v. Glossar. Nomicum Cod. Theodos. s. v. Fortis. W.

Pondus expenderet ut suum.] Sic primus edidit Gelenius, cum Castellus excudi fecisset hoc modo: *Pondus repeteret ut suum.* In Editione Rom. perinde atque in Ms. Florentino [et in Colbertino] legitur, *pondus giretur.* in Regio modicum spatium inter has duas voces relictum: ut appareat legendum esse, ut edidi. VALES.

4. *Decentio Caesari*] fratri Magnentii. Libri, ubi haec fusius exposuerat Ammianus, periere. v. tamen Iulianum Or. 1. p. 40. et ibi Spanhemium p. 263. Zosimum II, 45. Ritterum ad

Guthrii Hist. univ. T. v. P. 1. p. 21. Gibbonum T. iv. p. 251. W.

[*Et Lutio, et Maudio Comites interemti sunt.*] in Mſ. Cod. Colbert. licet recenti, optimae tamen notae, quem exactiſſime evolvi, *Mandio* legitur: quam veram eſſe lectionem et probam puto. Erant autem ambo hi Comites, ut Silvani Franci amici ac conſiliorum participes, ſic et ipſi natione Franci: ut vel eorum nomina docent. *Lutto* enim, vel *Hluto* praeclarum ſignificat veteri lingua Francica, ſicuti ſcribit Hermoldus Nigellus in lib. 1. de geſtis Ludovici Pii Imper. *Mancionem* autem Comitem ac conſobrinum Waifarii Aquitanorum Ducis, hominem utique Francum, et Mancionem alterum circa annum DCCCC. Epiſcopum Catalaunorum fuiſſe reperio: quae Mancionis appellatio mihi videtur a Mandionis nomine non differre.] VALES.

Perplexe] diligenter, uti ſupra c. 1. *temporis obſtinatione* nimio rigore atque ſeveritate. W.

CAPUT VII.

1. *Turbo*] Turbinem alioſque ſimiles tropos amat Noſter. Sic paullo ante c. 5. calamitatum turbo. XIV, 1. init. fortunae ſaevientis procellae cet. W.

Urbem aeternam.] v. quae ad XIV. 6. init. notavimus. *regens* Praefectus urbi. Corſini p. 214. W.

In audiendo celer] facile admittens, affabilis. — *in disceptando* litibus dirimentis. Erneſt. in Gloſſ. laudat Livii 1, 50. disceptatorem iuſtiſſimum. W.

Ad amandum.] Mallem aliud verbum perſonae iudicis magis aptum; ſed nil variant libri, ideoque alterius ſexus amator ſit. W. Equidem certa correctione locum reſtitui poſſe arbitror, ſi ſcribas *ad damnandum*, quod quomodo potuerit in *ad amandum* tranſire, nil eſt quod explicem. ERN.

2. *Sequuta plebs omnis velut defenſura*] Populus nempe turbellas dare ſolitus, et contradicere ius dicenti, vel precibus inſtare, cum ſecius quam placeret, aliquis damnatus vel abſolutus eſſet. Ioh. Chryſoſt. Hom. 3. de Dei natura, *p. 364. Πρὸ δέκα τούτων ἐτῶν ἑάλωσαν ἐπὶ τυραννίδι τινές· εἶτα τῶν ἐν δυναστείᾳ τις ὄντων ὑπεύθυνος τοῖς ἐγκλήμασι φανεὶς, σπαρτίον ἐπὶ τοῦ στόματος λαβὼν ἐξήγετο τὴν ἐπὶ θανάτου ὁδόν. τότε δὴ πᾶσα ἡ πόλις ἐπὶ τὸν ἱππόδρομον ἔτρεχε, καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἐργαστηρίων ἐξῆγε, καὶ κοινῇ πᾶς ὁ δῆμος ἀνελθὼν ἐξήρπασε τῆς βασιλικῆς ὀργῆς τὸν καταδικασθέντα, καὶ οὐδεμίας ὄντα συγγνώμης.* *Cum damnatus capite ad ſupplicium duceretur, populus motus miſericordia univerſus Praetorem adiit, et deprecandi communi opera efficere potuit, ut reus ille venia nulla dignus liberaretur.* Ad quam infrenatam audaciam viri religioſi et ſacri interdum quoque proſiliebant, ut patet ex L. 6. C. de Epiſcop. audient. Itaque ſevere legibus id vetare neceſſum fuit, L. 29. C. de appellat. L. 12. C. de poenis. LIND. *Proprium pignus* cariſſimum κειμήλιον. W.

3. *Vini cauſando inopiam.*] Cf. quae ad XIV, 6. init. adſcripſimus. W.

Septizonium.] In codice Regio [et Colbertino,] et in Editione Rom. legitur *Septemzodium.* Apud Capitolinum quoque in Severo, et apud Hieronymum in Chronico, *Septizodium* in MSS. legi, Scaliger Salmaliusque teſtantur. Proinde verior ac melior mihi videtur haec ſcriptura, quam aut *Septenzonium*, ut edidit Caſtellus, aut *Septizonium*, ut Gelenius: quamquam haud ignarus ſum haec confundi ſolere. Nam Beda in lib. de Embolismorum ratione, et in Ephemeride laterculum feriarum hebdomadae Septizodium vocat, quod Graeci ἑπτάζωνον dicunt, teſte Scaligero in lib. 3. Iſagogic. canonum. VALES.

Septemzodium.] (al. Septizonium.) Aedificium fuit ſeptem exſtructum columnarum ordinibus, ita ſeſe excipientibus praecinctionibus, ut ex infimo ambitu ſenſim contraherentur, et ſupremus omnium ambitus breviſſimus eſſet. Non aedificium tantum, ſed regionem ubi ſtetit, totam hoc nomine inſignem fuiſſe, patet ex hoc noſtro Ammiani loco, comprobante Victore de regionibus urbis. Plures huius nominis moles Roma habuit. Ammianus ſine dubio in mente habuit antiquius illud, quod Imperatoris Titi iamiam aetate memorat Suetonius c. 1. Aliud. Septimius Severus erexiſſe dicitur. v. Capitolinum c. 19. Praeterea in Italia aliisque terris eiusmodi aedificia exſtitere, ad ſimilitudinem celeberrimi illius exſtructa, quod olim Deioces, niſi fallor, erexerat. Cf. Scaligeri Theſ. temporum p. 229. Caſaub. ad Scriptt. H. A. T. 1. p. 630. et 640. it. Salmaſ. p. 642. Tillemont T. III. P. 1. p. 95. W.

Nymphaeum Marcus condidit.] Ex his verbis apparet Septemzodium vetus hic intelligi, quod in 12. Urbis regione collocant Victor, aliique. In eadem regione fuere et Thermae Antoninianae, quas fortaſſe hic intelligit Marcellinus. Nolim id tamen pertinaciter affirmare, cum ſciam Nymphaea a Thermis eſſe diverſa. Sunt enim proprie Nymphaea aedes Nymphis ſacratae, marmorum varietate, et columnarum altitudine, ac pictis tabulis, aquarum denique copia ſpectabiles. Ita Libanius in Antiochico, pag. 372. Nymphaeum Antiochiae *cuius meminit Evagrius in lib. 3. cap. 12.* deſcribit. Νυμφῶν ἱερὸν οὐρανόμηκες, λίθων αὐγαῖς καὶ κιόνων χρόαις καὶ γραφῆς αἴγλῃ καὶ ναμάτων πλούτῳ πάντα ὀφθαλμὸν ἐπιστρέφον. Et Philoſtratus cap. 4. libri 8. de Nymphaeo Puteolano: ἐκάθηντο, inquit, ἐς τὸ Νυμφαῖον, ἐν ᾧ ὁ πίθος λευκοῦ λίθου, ξυνέχων πηγὴν ὕδατος. Id eſt: *Sederunt in Nymphaeo, in quo dolium erat ex lapide candido, fontem aquae continens.* Aliam eius nominis originem afferunt Zonaras et Cedrenus in Leonis Auguſti vita. Aiunt enim Nymphaeum dici aedem publicam, ubi nuptias celebrarent, qui domos non ſatis capaces haberent: τὸ καλούμενον Νύμφαιον, οἶκον εἰς τὸ τοὺς γάμους γίνεσθαι ἐν αὐτῷ χρηματίζοντα τῶν μὴ κεκτημένων οἴκους χωροῦντας πλῆθος ἐν ἑαυτοῖς, ait Zonaras. Potuerunt quidem Nymphaea huic rei inſervire. Sed tamen ab hoc uſu ita appellata eſſe, nec Zonaras nec Cedrenus umquam mihi perſuaſerint. Scio virum doctiſſimum in Notis ad Capitolinum in Gordianis, Nymphaea cepiſſe pro ſalientibus ſeu fontibus manu ſtructis, qui aquam eiaculantur in publicum, ſed ſine auctore. VALES. Aliquoties in Roma ſua hunc locum tetigit Nardinus, ante quem alii praeteribant taciti; ſed nihil adfert, quod non Valeſianis cedat, aut ex iis translatum videatur. GRON.

Marcus] nempe Aurelius, Philosophus dictus, unde colligi fortasse possit, intelligendas esse Thermas Antoninianas. Donatus in Roma p. 267. habet Caracallam, qui et ipse Marci Aurelii praenomina habuit. Cf. Corsini de Praef. Urbi p. 320. W.

de industria,] fortiter, μετὰ σπουδῆς. Sic industrie gesta c. 5. §. 36. W.

Ab omni toga Apparitioneque.] Id est, ab omnibus Togatis et Apparitoribus. Togati autem hoc in loco dupliciter accipi possunt: vel pro Advocatis Praefecturae Urbanae: Advocati enim Togati frequenter appellantur, ut notum est; vel sane pro viris honoratis, qui officii causa Praefectum Urbis prosequebantur. Sic Mamertinus in Panegyrico ad Iulianum, de officio Consulari loquens (c. 30.): *Mistus*, inquit, *agmini Togatorum praeire coepit pedes, gradum moderans pene ad lictoris nutum et viatoris arbitrium.* De Apparitoribus seu Officialibus Praefecturae Urbanae consulenda est Imperii Notitia. Hos obsequentes infra vocat Marcellinus noster his verbis: *Adeo ut eum obsequentium pars desereret; licet in periculum festinantem abruptum.* et Salvianus in lib. 3. *Et hoc non summi solum, sed etiam infimi; non Iudices solum, sed etiam Iudicibus obsequentes.* VALES. De clientibus tamen potentiores deducentibus intelligit Ferrarius part. 1. lib. 1. rei vestiariae cap. 35. GRON.

Ex commotione pristina] modo memorata ob Philoromum orta seditione. W.

Difficilisque ad pavorem recti.] Codex Florentinus teste Lindenbrogio habet: *Difficilis ad pavorem recte tetendit.* *Neque aliter Tolosanus,* [et Colbertinus.] Certe particula copulativa deest in omnibus exemplaribus, et a Gelenio primum inserta est, ad sensum, ut opinari datur, explendum. Sed commodius, ut arbitror, locus ita suppleri potest: *Sed ille difficilis ad pavorem, recte tetendit. Recte* idem valet ac *recta.* ut apud Apuleium in lib. 9. Miles. *Hortulanus inscenso me, concito gradu recta festinat ad civitatem.* VALES. Mirum viro maximo, et tanto omnium interpolationum hosti, hanc potuisse placere, cuius utique nulla in tot scriptis libris vestigia; et quasi non interdum ita loquantur veteres, ut nobis videantur nimium abrupti. GRON.

Difficilis ad pavorem.] „h. e. gravis, constans, inmotus ad pavorem. Facilis, levis et dissolutus.“ Sic Reines. *Recte* i. e. recta, ut XXI, 1. 12. quo in loco, monente Ernest., *rectissime cernere* pro directe cernere positum est. Sic etiam *rectus pergeret* XVIII, 7. 10. W.

4. *speciosa*] manifesta, munere, quo fungeretur, digna *fiducia.* W.

suspendi] h. l. non de equuleo cogitandum, sed de columna, ad quam sursum trahi solebant flagellis caedendi. — *tribulium* sociorum omnino. W.

5. *Urbis membra*] Inf. lib. XVI. c. 10. §. 14. *Urbis membra collustrans.* Lib. XX. *Cuncta oppidi membra compleverunt.* Prudent. contra Symmach. *Perque omnia membra urbis.* Sic *membra domus,* Vitruvius, Ulpianus, Apuleius. *Membra moenium,* Ammian. lib. XX. c. 7. §. 9. Idem *membra Reipublicae,* lib. XV. c. 3. §. 3. *membra Philosophiae,* lib. XVI. c. 5. §. 6. LINDENBR.

Tamquam in iudiciali secreto.] Secretum seu secretarium, locus est in quo sedent Iudices pro tribunali. Hesychius in Lexico σέκρετον συνέδριον reddit. Suidas in στήλη, ἔνθα, inquit, Ζήνων ἔκρινε τοὺς μετὰ Βασιλίσκου, καὶ σέκρετον τὸν τόπον ἐποίησε. Et in codice Canonum Ecclesiae Africanae cap. 97. Patres postulant ab Imperatoribus, ut Defensoribus ecclesiarum liceat ingredi Iudicum secretaria: εἰς τὰ σήκρητα τῶν δικαστηρίων εἰσιέναι: quod quidem Honoratis tantum licebat, ut notavimus supra. Ab hoc Iudicum saecularium more manasse videtur, ut secretaria in Ecclesiis haberent Episcopi ac Presbyteri, ubi audiendis ac dirimendis laïcorum negotiis vacabant. De quibus elegans est locus Severi Sulpicii in lib. 3. de vita Martini, (imo in Dialogo 2. p. 544. ed. Horn. Cf. et Epist. 1. W.) quem hic ponam: *Deinde secretarium ingressus (Martinus Episcop.) cum solus, ut erat ei consuetudo, resideret. Hanc enim sibi etiam in Ecclesia solitudinem permissa Clericis libertate praestabat, cum quidem in alio secretario Presbyteri sederent, vel salutationibus vacantes, vel audiendis negotiis occupati, etc.* Nempe Martinus Missarum sollemnia acturus cum ad Ecclesiam venerat, amore solitudinis se in secretarium recipiebat, dimissis Clericis ac Presbyteris. Cumque moris esset, ut populus, praesertimque Honorati, qui ad Missarum sollemnia veniebant, Episcopum osculo salutarent; ipse eiusmodi salutationum officiis Presbyteros delegaverat, ut Sacris mox celebrandis totus animum intenderet. De hoc autem more, ne quid sine teste affirmare dicamur, loquitur Ambrosius in Sermone 34. *Interrogo vos, qui in Quadragesima prandetis, si non vobis rubor est, cum exitis in publicum, ne quis vobis ieiunus occurrat; aut si non cogitatis, cum ad Ecclesiam proceditis, quemadmodum pacem Episcopo porrigatis, ne forte ipso spiritu osculi vestri vos reprobet.* Et Salvianus in lib. 8. *Ipsam quodammodo Ecclesiae salutationem idolo praestiterunt.* *Denique Constantius in vitae S. Germani libro 1. postquam dixit, eum *ad Missarum sollemnia agenda in Ecclesiam venisse,* subdit: *Praemissaque in populo salutatione sollemni,* etc.* Inde locus in quo salutationibus audiendis vacabant Episcopi aut Presbyteri, salutatorium dicitur in Hist. tripartitae lib. 9. cap. 30. Quem ἀσπαστικὸν οἶκον Graece dixerat Theodoritus in lib. 5. cap. 17. Ita accipe salutatorium apud Gregorium Turon. lib. 2. hist. Franc. cap. 21. et lib. 6. cap. 11. Scio Scaligerum in lib. 2. Ausonian. Lectionum cap. 23. de ἀσπαστικῷ οἴκῳ aliter sentire. Sed qui haec legerit, is, ut opinor, sententiam illius non magni faciet. Porro salutatorium an a secretario distinctum fuerit, ignotum habeo. Certe ex loco illo Severi consequi videtur, unum idemque fuisse. Ceterum etsi secretariorum in Ecclesiis mos est antiquissimus; initio tamen non fuisse docet Epistola Patrum Concilii Antiocheni adversus Paulum Samosat. Antiochiae Episcopum: βῆμα μὲν καὶ θρόνον ὑψηλὸν ἑαυτῷ κατασκευασάμενος, οὐχ ὡς Χριστοῦ μαθητής, σήκρητον δὲ ὥσπερ οἱ τοῦ κόσμου ἄρχοντες ἔχων τε καὶ ὀνομάζων, apud Eusebium lib. 7. Id est: *Qui tribunal et sublime solium sibi non ut Christi discipulus constituit, et secretarium perinde ac saeculi magistratus habet nominatque.* *Rufinus vertit: *In Ecclesia vero tribunal sibi, multo altius quam fuerat, exstrui, et thronum in excelsioribus collocari iubet; secretarium quoque sterni ac parari, sicut Iudicibus saeculi solet.** Quanto modestius Martinus, qui in secretario se-

dens, numquam cathedra usus est, teste Severo in lib. cit. VALES.

In iudiciali secreto] Glossar. Nomicum: Σεκρέτον, δικαστήριον. *Philostr. lib. 4. cap. 15. τὸν Ἀπολλώνιον ἤνεγκεν ἐς τὸ ἀπόῤῥητον δικαστήριον, ἐν ᾧ περὶ τῶν μεγίστων ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἀφανῶς δικάζει. Idem lib. 2. cap. 9. pag. 342. τὸ ἀπόῤῥητον δικαστήριον, ἐν ᾧ τὰ μεγάλα καὶ ἐλέγχεται καὶ σιωπᾶται.* Theophylact. Simocat. lib. VIII. p. 398. ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιτείνας τὸ βάδισμα, μεθίσταται τοῦ παρὰ Ῥωμαίοις λεγομένου σεκρέτου. In secreto enim Palatii Imp. Mauricius socero suo Germano sententiam pronunciarat: οὐδὲν ἡδύτερόν τοῦ διὰ ξίφους τεθνάναι. Vocatur etiam *secretarium* in Collat. Carthag. et L. 3. C. ubi Senator. vel Claris. L. 16. C. de accusationib. *L. 1. C. Theod. de offic. Rector. Provinc. Donatus lib. 1. Aeneid. ad illum versum, (505.) *tum foribus Divae*. Zonar. in Concilio Carth. can. 108. τὰ σήκρητα τῶν δικαστηρίων. σήκρητα δὲ τὰ κριτήρια τοῖς Λατίνοις ὠνόμασται. σεκέρνω γὰρ παρ' ἐκείνοις τὸ διακρίνω. *Secreta iudiciorum. Est autem secretum Latinis exercendi iudicii locus: nam secernere apud illos diiudicare significat.* * LINDENBR.

Exaratis lateribus] Prudent. περὶ στεφάνων in Eulaliam v. 147 — 150.

> *Non laceratio vulnifica,*
> *Crate tenus nec arata cutis;*
> *Flamma sed undique lampadibus*
> *In latera stomachumque furit.*

Idem in Romanum v. 172.

> — — *sponte nudas offerens*
> *Costas bisulcis exarandas ungulis.* IDEM.

Eripere virginis non obscurae pudorem, Patruini Consularis sententia supplicio ob id capitali addictus] Hoc quidem ex iure antiquo, et ad praescriptum Legis Iuliae, L. 6. ff. ad Leg. Iul. de adult. Recentiorum Impp. Constitutionibus varie id interpolatum. Si quis enim per vim puellam depudicasset iam alii pactam, ut adulter puniebatur, qui facinus perpetrarat: si vero ἀμνήστευτον, tum ducere eam licet pauperrimam cogebatur. Quod si vero nuptias illa stupratoris non optaret, naribus abscissis triente bonorum reus multabatur. At vero si solis blandimentis in fraudem pellecta, in venerem consensisset, aut ducebat eam, aut suarum facultatum partem dabat: sin secus, verberatus et tonsus relegabatur. Zonar. et Balsam. in Canon. Apost. LXVII. Ecloga Basilicῶn lib. LX. Harmenop. lib. VI. Tit. VII. Non absimile Graecorum scitum, ἢ γάμος, ἢ θάνατος, apud Aphthon. Sopatr. et Quintilian. in Controvers. IDEM.

Consularis] rector provinciae. v. Ind. II. W.

Supplicio ob id capitali addictus.] Nescio quid in mente habuerit Lindenbrogius, cum ad hunc locum notavit, id ex iure antiquo, et ad praescriptum legis Iuliae factum fuisse. Immo vero stupri poena lege Iulia capitalis non fuit, ut satis constat. Non ego ex praescripto legis Iuliae fecit Patruinus Consularis Piceni, sed Iulianus, de quo sic narrat Marcellinus noster in lib. 16. c. 5. §. 12. *Aditus a parentibus virginis raptae, eum qui violarat, convictum relegari decrevit.* Revera enim poena legis Iuliae fuit relegatio, ut docuit V. Cl. B. Brissonius in

libro

libro ad legem Iuliam de adult. Quae tamen poena a sequentibus Impp. pro arbitrio aucta est. Unde subiicit Marcellinus in loco citato lib. 16. *Hisque indigna pati querentibus, quod non sit morte multatus, etc.* VALES.

6. *Liberius Christianae legis antistes*] Vid. Theodoret. Histor. Eccles. lib. 2. cap. 16. Lucif. Calaritan. ad Constantium Imp. pro Athanasio. LINDENBR.

Christianae legis antistes.] episcopus. Lex pro religione posita, de quo plura exempla ex Cod. Theodos. adlegavit Vicat in Vocabulario iuris utriusque v. Lex p. 300. cf. et Misc. Obss. T. v. p. 134. W.

Ad Comitatum mitti.] Mediolanum scilicet, ubi tunc temporis agebat Constantius, teste Sulpicio Severo in lib. 2. Historiae sacrae. VALES.

7. *Sciscitari conatum externa*] rebus sese immiscentem, quae sui iuris non essent, ἀλλότρια curantem. *Eiusdem loci* conditionis, dignitatis, i. e. episcoporum. W.

Synodus ut appellant, removit a sacramento.] Metaphora est ducta ab exauctoratione militari. Tribus autem in Synodis exauctoratus fuerat Athanasius: primum in Synodo Tyri habita, superstite adhuc Constantino Magno, Consulatu Constantii et Albini, qui annus erat 335 Natalis Dominici: iterum in Concilio Antiochensi, quod in Encaeniis magnae Ecclesiae celebratum est, Marcellino et Probino Coss. anno Domini 341. Postremo in Synodo Mediolanensi, quae Mediolani coacta est praesente Constantio, anno Christi 355. Consulatu Arbetionis et Lolliani. VALES.

8. *Fatidicarum sortium fidem — callens.*] Idem XXIII. 6, 25. sic effertur: apud quos veridica vaticinandi fides eluxit. W.

Quaeve augurales portenderent.] Videtur id intelligi, quod narrat Sozomenus in lib. 4. hist. Eccl. cap. 9. et post eum Nicephorus in lib. 9. cap. 35. Athanasium scilicet, cum et futura multo ante prospiceret, et imminentia pericula summa dexteritate vitaret, Arianis iuxta atque Gentilibus magicarum artium suspectum fuisse. Cumque eum Alexandriam aliquando ingredientem Graeci, qui tum forte aderant, de quadam cornice quae supra modum crocitabat, per ludibrium interrogassent ecquid praediceret, crastinum, inquit, diem vobis male cessurum: quod perinde accidit. Nam crastino allatae sunt Principis litterae, quibus Gentiles qui illum diem festissimum erant habituri, templa deorum adire vetabantur. VALES.

9. *Iubente Principe*] qui Arianis favebat. W.

Nec visum hominem, nec auditum damnare nefas.] Ipsissima Liberii Episcopi verba ad Constantium Imp. adiecit Theodoret. Histor. lib. 2. cap. 16. οὐδὲ γὰρ οἷόν τε καταψηφίσασθαι ἀνδρὸς ὃν οὐκ ἐκρίναμεν. Quo etiam pertinent, quae Lucifer Calaritanus pro Athanasio scripsit. Sciebant illi non divina solum lege, sed etiam XII. Tab. vetitum, indicta causa quemquam occidere. Salvian. Massiliens. lib. VIII. Basil. Magn. Epist. LXX. pag. 318. κακοῦργος μὲν οὐδεὶς ἄνευ ἐλέγχων καταδικάζεται. Lactant. lib. v. cap. 1. *Sacrilegis, et proditoribus, et veneficis potestas defendendi sui datur, nec praedamnari quemquam incognita causa licet.* LINDENBR.

10. *Licet sciret impletum*] Quamquam vel sic Athanasii condemnationem ratam reliquorum episcoporum subscriptione habendam nosset. W.

Auctoritate quoque qua potiores Rom. urbis Episcopi.] Melius meo quidem iudicio Regius codex sic habet, *auctoritate quoque potiore, etc.* Atque ita fere Romana Editio, *et Tolos. codex,* [ac Colbert.] nisi quod *potiores* scriptum habet. Ceterum hic locus notabilis est de auctoritate Pontificis Rom. vel maxime ob testimonium hominis ethnici. VALES.

Absportari] Mediolanum, ubi cum coram principe liberius esset locutus, Beroeam Thraciae relegatus est. Plura vide ap. Gibbonum T. v. p. 129. ss. inprimis p. 157. 161. 185. W.

CAPVT VIII.

Iulianus in societatem imperii adsciscitur. cf. omnino Zosimum Lib. III, c. 1. 2. W.

1. *Deploratas*] Haec vox, uti *deflere, conclamare,* proprie de modo mortuis usurpata, quos in vitam revocare clamore, lacrimisque largiter effusis frustra tentaverant, deinde de rebus desperatis. Deplorata igitur Gallia est, cuius servandae vix spes esset, ad tristiorem conditionem redacta. — *Barbaris.* Francis, Alamannis, Saxonibus. v. Zos. l. c. W.

Ab Achaia contractum accitu] Ms. *contractu accitu. i. e. ab Achaico tractu accitum:* idque verum putamus. LINDENBR.

Iulianum ab Achaia contractum accitu.] In Regio codice [et in Colbertino] reperi, *contractu accitum:* quare amplexus sum emendationem Lindenbrogii, qui in Notis monuerat legendum sibi videri, *ab Achaico tractu accitum.* Iulianus ipse in Orat. 3. ad Eusebiam Aug. ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος evocatum se esse testatur, id est, ex Achaia. Zosimus in lib. 3. c. 2. et Libanius in Oratione Consulari ex ipsa urbe Athenis accitum esse memorant: quod confirmat Eunapius in Maximo, et Iulianus ipse in Epist. ad ordinem et populum Atheniensem (p. 274. Spanh.); ubi se Athenis discedentem ubertim flesse, ac prae discessu mortem optavisse dicit. Addit Libanius in Oratione funebri, pag. 268. sanguinem ei quoque ex naribus effluxisse prae metu ac pavore. VALES. Cf. supra c. 2. *Palliatum* Graeco habitu incedentem. W.

2. *Infatuabant hominem.*] Verbo usus est admodum proprio. Revera enim nihil tam infatuat Principes quam adulatio. Nam cum praecipua pars sapientiae sit seipsum nosse, adulator maxime id agit mendaciis et assentationibus suis, ne nos ipsi nosse possimus. *Recte Parmeno in Eunucho actu 2. scena 2. v. 23. *Scitum hercle hominem! Hic homines prorsus ex stultis insanos facit.* Et Hieronymus in Epistola ad Rusticum Monachum: *Ne credas* (ait) *laudatoribus tuis, immo irrisoribus: qui cum te adulationibus foverint, et quodammodo impotem mentis effecerint, etc.* Eleganter Iohannes Chrysostomus in Matthaeum Homilia LXXXVIII. de adulatoribus loquens, eos magis fugiendos esse ait, quam vituperatores: ἐκεῖνοι δὲ τὸν τῦφον ἡμῶν ἐπαίρουσιν, ἀλαζονείας καὶ κενοδοξίας καὶ βλακείας ἡμᾶς πληροῦσι, καὶ μαλακωτέραν

ἡμῶν ἐργάζονται τὴν ψυχήν.* Proinde adversus adulationes unicum remedium est, quod ait Seneca in Ep. 59. eis nihil credere. *Idem,* inquit, *nos faciamus, cum pro sua quemque portione adulatio infatuat: dicamus. Vos quidem dicitis, me prudentem esse. Ego vero video, quam multa inutilia concupiscam, etc.* Eodem verbo utitur Hirtius lib. 5. de bello Afric. c. 16. *Quid tu,* inquit, *miles tiro, tam feroculus es? vos quoque iste verbis infatuavit?* Sed et Cicero id verbum ita usurpat in Orat. pro Flacco c. 47. et in Philipp. 3. c. 9. Recte itaque Sulpicius Severus adulantium verba fatua appellat in lib. 3. de vita Martini. (imo in Dial. XIV. p. 535. ed. Horn.) *Quis enim nostrum est,* inquit, *quem si unus homunculus vilis salutaverit, aut fatuis atque adulantibus verbis femina una laudaverit, non continuo elatus sit in superbiam? etc.* VALES.

3. *Pro nativa prudentia*] Consentit in hac laude Zosimus III, 1. φρονήσει τὴν γυναικείαν ὑπεραίρουσα φύσιν. W.

4. *Tribunali ad altiorem suggestum erecto, quod aquilae circumdederunt et signa*] Mos hic Impp. Romanorum, cum vel armatos pro concione alloqui, vel legatos exterarum gentium audire vellent, tribunal signis et aquilis circumdare, quo augustior eorum maiestas appareret: quod ex Livio, Tacito, aliisque Historicis notum. Ammian. lib. XVII. c. 13. §. 25. *Constantius iam metuente sublimior, militarique consensu secundo Sarmaticus appellatus ex vocabulo subactorum; iamque discessurus convocatis cohortibus, et centuriis, et manipulis omnibus, tribunal insistens, signisque ambitus et aquilis, et agmine multiplicium potestatum, his exercitum allocutus est, ore omnium favorabilis, ut solebat.* *Lib. XX. c. 5. §. 1. *Tribunal ascendit signis aquilisque circumdatus et vexillis, saeptusque totis armatorum cohortium globis.** Huius moris insignis exstat locus apud Iohannem Constantinopolitanum in Eclogis legationum ex Dexippo, pag. 3. ubi Aurelianus Imp. Iuthungorum Oratores ad se admittere volens, hoc modo tribunal praestruxit: *Διέταττε τοὺς στρατιώτας ὡς ἐς μάχην, ἐκπλήξεως ἕνεκα τούτων ἐναντίων. ἐπεὶ δὲ καλῶς εἶχεν αὐτῷ ἡ διακόσμησις, ἐπὶ ὑψηλοῦ βήματος μετέωρος βέβηκε, καὶ ἁλουργίδα ἀμπέχων, τὴν πᾶσαν τάξιν ἐποίει ἀμφ' αὐτὸν μηνοειδῆ. παρεστήσαντο δὲ καὶ τῶν ἐν τέλει, ὅσοι ἀρχάς τινας ἐπιτετραμμένοι, σύμπαντες ἀφ' ἵππων. κατόπιν δὲ βασιλέως τὰ σήματα ἦν τῆς ἐπιλέκτου στρατιᾶς. τὰ δέ εἰσιν ἀετοὶ χρυσοῖ, καὶ εἰκόνες βασίλειοι, καὶ στρατοπέδων κατάλογοι, γράμμασι χρυσοῖς δηλούμενοι. ἃ δὴ σύμπαντα ἀνατεταγμένα προὐφαίνετο ἐπὶ ξυστῶν ἠργυρωμένων. ἐπὶ δὲ τούτοις ὧδε διακοσμηθεῖσιν, Ἰουθούγγους ἠξίου.* LINDENBR.

Augustus inscendens, eumque manu retinens.] Sic primus hunc locum edidit Gelenius. In Editione Rom. legebatur, *Augustus insigmensiumque manu, etc.* [In Ms. Colbertino, *Augustus insiginens, eumque manu retinens dextera, etc.*] At in codice Regio ita scriptum reperi: *Augustus insignens emque manu retinens dextra.* Mendose. Sed amplector emendationem Gelenii: tantum mallem legere, *Augustus insistens,* ut loqui solet Marcellinus. Sic in lib. 14. c. 10. §. 10. *Tribunali adsistens.* Et in lib. 21. c. 5. §. 1. *Saxeo suggestu insistens.* Et iterum in eodem libro: *Tribunali celso sistens.* Denique in lib. 23. c. 5. §. 15. *Ipse aggere glaebali adsistens.* [Vel legendum, *insiliens,*

quod ad *insiginens* magis accedit.] VALES. Apparet pro fortuna dierum τῷ πάνυ varia venisse in mentem, quum sibi conscius esset occultari etiamnum aliquid. Plana sunt autem vestigia verae lectionis in omnibus codicibus, si modo recognoscas. Eam esse opinor *Augustus, insigne ensemque manu retinens dextra.* Id insigne quid fuerit, mox interpretatur, *Indutum avita purpura Iulianum.* Illam enim in promptu habebat et manu dextra retinebat post finita verba iniecturus Iuliano. GRON. Acute Gronovius, et proxime ad literas; nec tamen persuasit, cum purpura manu retenta non minus, quam ensis liberam oratoris actionem impedivisset, ac, monente Ernest., obstare videatur locus parallelus XXVII, 6. 5. ubi haec sunt: tribunal adscendit: splendoreque nobilium potestatum, dextera puerum adprehensum productumque in medium, oratione concionaria destinatum imperatorem exercitui commendavit. Malim igitur accedere Gelenio, ita tamen, ut cum Valesio reponam *insistens* et τὸ *eum* referam ad Iulianum. Boxhornius, teste Reinesio, malebat *insignia tenens.* W.

5. *succinctius.*] accuratius, diligentius. XIV, 10. XXVIII, 1. cet. W.

6. *rebellium tyrannorum*] Maxentii, Magnentii rel. W.

7. *ultra adposita*] i. e. fines. Sic adposita quaeque vastare XIV, 2. XXVIII, 1. 38. W.

Restat ut rerum spem quam gero.] Codex Regius habet: *Restat ut vestram spem, etc.* In Editione Romana scriptum erat, *restiturum,* [in Colbertino *restituiturum.*] Primusque Gelenius vulgatam lectionem ex coniectura, ut videtur, restituit. VALES.

Etiam vestra concessione firmandis.] Legendum arbitror, *vestra consensione.* IDEM.

10. *Vigoris tranquilli.*] Placent sic iuncta. Alacritas inest, non impetuosa tamen, sed prudentia, consilioque temperata. Cf. laudatus ab Ernestio Livius VII, 4. W.

Ad honorem prosperatum exsurgat.] Heic mendam subesse nemo non videt. Quid est enim honor prosperatus, aut quis umquam ita locutus est? In codice Colbertino lego: *Ad honorem prope speratum exsurgat.* Unde coniicio scribendum esse: *Ad honorem prope desperatum exsurgat,* id est, vix aut numquam sibi speratum: aut certe, *ad honorem properatum:* quia Iulianus adhuc erat iuvenis, et tantae dignitati paene immaturus, natus annos 24. VALES. In his nihil adfertur ab viro summo, quod non in Lindenbrogii variis lectionibus exstet. Nec difficile foret lepidiora formare. Sed quis negavit aut negabit Ammianum non ita interdum loqui, ut non alius unquam locutus fuit. GRON. Ernest. arbitratur, cum *exta prosperantia* XVIII, 7. dixerit noster, etiam *honores prosperatos* dici ab eo potuisse. Ego vero illius aetatis Latinitatem talia omnino haud spernere animadvertisse videor. Gesnerus h. v. ex Tertulliano Apolog. c. 6. *prosperatam* adeo laudat *felicitatem.* W.

11. *purpura avita*] Avum enim habuit Iulianus Constantium Chlorum. W.

12. *Primaevus*] admodum iuvenis, in primo aetatis flore constitutus XVI, 1. XXII, 12. W.

deferenda superiori potestate] Spanhem. ad Iuliani opera p. 292. ed. Lipſ. mavult pro *iustus* legere *iustius* vel *magis iustus* et potestate *inferiori* i. e. Caesaris, ut opponatur statim sequenti *potestati*, i. e. Augusti, ut sensus sit: non tam laetor suprema mea Augusti potestate, quam quod tam egregium dignumque propinquum Caesarem mihi sumam. Nihil tamen opus est mutare. W.

13. *tutelam ministerii suscipe Galliarum.*] Hoc equidem, fateor, non intelligo. Intelligerem, si invertere liceret: ministerium tutelae. W.

14. *Mecum ubique videberis praesens.*] Haec idcirco dici videntur, quia Caesarum imagines una cum imaginibus Augustorum, tum in signis militaribus, tum per civitates et oppida poni mos erat. In rescriptis etiam ac legibus Caesaris nomen simul cum Augusti nomine apponebatur, ut apparet in Codice Theodosiano. [Annon potius haec quomodo accipienda sint, explicat Ammianus ipse in fine libri XVI. (c. 11. §. 68.) quum ait, Imper. Constantium *suopte ingenio nimiam* et adulationibus corruptum, *quidquid per omnem terrae ambitum agebatur, felicibus suis auspiciis adsignavisse*: et cum Mediolani moraretur in Italia, edictis propositis, aut litteris laureatis in provincias missis, nonnumquam falso scripsisse, *se solum* in Gallia *pugnasse et vicisse, et supplices Reges Gentium erexisse*; se apud Argentoratum aciem instruxisse, *stetisse inter signiferos, et Barbaros fugasse praecipites, ac sibi oblatum esse Chnodomarium Regem*; et in pugna adversus Persas, *se inter primores versatum* fortiter fecisse.] VALES.

Ad summa mihi propera.] Longe melius meo quidem iudicio legeretur: *Ad summam i, i, propera.* Certe in Editione Augustana legitur, *Ad summam*, et in codice Regio: Sic autem loquitur Marcellinus in lib. 23. c. 5. §. 22. *Ad summam polliceor universis, etc.* (etiam XX, 3, 4. W.) Et ne quis parum Latine dictum putet, Horatius lib. 1. Epist. 1, 106. [Iuvenalis Sat. 3. 79. ac Petronius] Apuleius 3. Florid. Ambrosius in Epist. 22. aliique sic loquuntur. VALES.

15. *scuta genibus illidentes.*] cf. XVI, 12. *prosperitatis indicium plenum*, certum. Vi oppositionis *prosperitas* h. l. nihil aliud esse potest, quam *adsensus*, uti recte explicat Heynius in Prolus. de Ammiano p. CXXXIX. nostrae ed. nam opponuntur *ira et dolor*. W.

16. *Oculos cum venustate terribiles.*] De eodem Iuliano lib. XXV. c. 4. §. 22. *Venustate oculorum micantium flagrans.* De hisce vero corporis signis longe diversum iudicium Gregor. Nazianz. Orat. 2. in Iulian. pag. 106. οὐδενὸς ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαγὴς, ὦμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι, ὀφθαλμὸς σοβούμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, etc. LINDENBR.

Vultum excitatius gratum] ita gratum, ut caperet omnes et ad amorem excitaret. W.

Velut scrutatis veteribus libris.] Physiognomonicos intelligit libros. Nam ut nihil incognitum relinquerent prisci illi sapientes, etiam huius artis, si tamen ars dicenda est, non vanae ludibrium hariolationis, praecepta tradere conati sunt. *Georg. Δικαιοφύλαξ τοῦ παχυμέρους, in Epitome Aristot. Logic. Prior. Ana-

lytic. cap. 19. p. 37. τὸ φυσιογνωμονεῖν γίνεται, ὅταν ἀπό τινος σωματικοῦ ψυχῆς σημεῖον ἴδιωμα χαρακτηρίζομεν· οἷον, σκληροὶ τὴν γνώμην οἱ πλαταιόνυχες, πονηροὶ οἱ συνόφρυες, εὐφυεῖς οἱ εὐρυμέτωποι. *Mores naturamque cognoscimus, quando ab aliquo corporeo signo animae proprietatem formamus, ut ungues lati pinguem Minervam indicant: et mali sunt, quibus supercilia iunguntur: bonae indolis, qui frontem latam habent.* *Quae licet saepe fallant, constat tamen non raro signa rebus ipsis examussim convenire. Sane de Socrate ex habitu corporis quale iudicium olim factum, ex Cicerone scimus de Fato c. 5. *Quid? Socratem nonne legimus quemadmodum notavit Zopyrus physiognomon, qui se profitebatur hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere? Stupidum esse Socratem dixit, et bardum, quod iugula concava non haberet, obstructas eas partes et obturatas dicebat. Addidit etiam mulierosum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse.* Et Martial. cum in Zoilum scriberet lib. XII. Epigram. LIV.

Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine luscus,
Rem magnam praestas, Zoile, si bonus es.

Nihil aliud quam physiognomica signa posuit, qualia etiamnunc vulgo iactari solent in ahenobarbos, luscos, aliove corporis vitio insignitos. Quare Pythagoras in explorandis discipulorum ingeniis haec quoque inprimis observabat: τοῖς τε τῆς φύσεως γνωρίσμασι φυσιογνωμονῶν αὐτοὺς, σημεῖα τὰ φανερὰ ἐποιεῖτο τῶν ἀφανῶν ἠθῶν ἐν τῇ ψυχῇ. Vide Philostr. p. 89. Rittersh. ad Malchum de vita Pythag. p. 10. vers. 5.* Iamblich. de vita Pythag. c. 17. Id quod Indi sapientes in uxoribus ducendis factitarunt: αἱ γὰρ δὴ ὄψεις αἱ χρησταὶ ἔχοιεν ἄν τι πλεῖστον τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς. Nicostratus apud Stob. Serm. CLXXXIX. Hoc genus argumenti apud Graecos curate tractarunt Zopyrus, Loxus, Polemon, ut Origen. *lib. I. pag. 26.* contra Celsum testatur. Neque id Latinis intentatum fuisse, indicat fragmentum Trogi Pomp. Auctoris gravissimi, apud Plinium lib. XI. cap. LII. At nunc praeter Aristotelis, Polemonis, et Adamantii Sophistae φυσιογνωμονικά, nihil ad manus nostras pervenit: quibus tamen curiosus quisque satis superque sitim exstinguere poterit. LINDENBR. Physiognomonicos veterum libros edidit Franzius Altenb. 780. W.

Potiori] sc. Augusto. W.

17. *Homerico carmine.*] Iliad. V. 83. LINDENBR.

Haec die octavo Id. Novemb.] Consentit Idatius in Fastis, et Socrates in lib. 2. cap. 27. τῇ ἕκτῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς, quod idem est. Male in Fastis Siculis legitur, πρὸ ἡ ἰδῶν ὀκτωβρίων, cum νοεμβρίων legi debeat. Porro id gestum esse Mediolani docet Hieronymus in Chronico: *Anno Domini 355. Iulianus frater Galli Mediolani Caesar appellatur.* Quod ex praecedenti Marcellini narratione, et ex Sulpicio Severo satis colligitur. VALES.

Cum Arbetionem Consulem ann. hab. et Lollianum.] Socrates: ὑπατείᾳ Ἀρβιτίωνος καὶ Λολλιανοῦ. Arbitionem quoque eum appellat Zosimus IV, 7. Neque aliter praeferunt hoc in loco codex Regius [et Colbertinus,] et Editio Romana. Apud Athanasium tamen in Epistola ad Solitarios Arbaethio perscribitur, pag. 868. τοῖς μετὰ τὴν ὑπατείαν Ἀρβαιθίωνος καὶ Λολλιανοῦ

ἀποδειχθησομένοις ὑπάτοις. Idem in Apologia 2. Episcopum quemdam eiusdem nominis memorat Arbethionem. VALES.

18. *Comitatu parvo suscepto.*] Trecentis ac sexaginta militibus, ut docet Zosimus III, 3. Quod etiam confirmat Libanius in Oratione Consulari ad Iulianum: (Reisk. I. p. 379.) ὁρμηθεὶς τοίνυν ἐξ Ἰταλίας σὺν ὁπλίταις ἐλάττοσιν ἢ τετρακοσίοις ἐν ἀκμῇ τοῦ χειμῶνος. Id est: *Profectus ex Italia cum militibus minus quam quadringentis hieme adulta.* Idem in Oratione funebri in laudem Iuliani, (Reisk. I. p. 535.) trecentos tantum ponit, eosque nullius pretii Iuliano datos. Sed numerum a Zosimo memoratum firmat Iulianus ipse in Epistola ad curiam et populum Atheniensem. (p. 275. Spanh.) IDEM.

Adusque locum, duabus columnis insignem, qui Laumellum interiacet et Ticinum.] Nulla huius loci indicia in vett. Itinerariis. Nam et Antoninus Aug. et Tabula antiqua sic tantum habent, *Ticinum, Laumellum, Cottias.* LINDENBR.

Adusque locum qui Laumellum interiacet.] Videtur intelligi mutatio, quae Duriae a duobus eius nominis fluviis dicebatur. Nam in Itinerario Burdegalensi legitur: *Mansio Laumello millia* x. *mutatio Durils m.* IX. *Civitas Ticino m.* XII. VALES. Nollem ab viro doctissimo ita palam describi Cluverium et huius coniecturam ita inverecunde sine ulla mentione ad ipsum raptam. Videsis Cluverium in Italiae descriptione pag. 233. GRON. Cf. Wesseling. Itineraria p. 340. et 557. *Laumellum*, (Lumello in ducatu Mediolanensi.) *Ticinum* (Paviam.) *Taurinos* (Turin.) W.

ne parata diffluerent] apparatus bellici in vulgus emanarent. W.

19. *Coloniam Agrippinam ampli nominis urbem.*] Zosim. lib. I. 38. Ἀγριππίναν πόλιν ἐπικειμένην τῷ Ῥήνῳ μεγίστην. LINDENBR.

Secunda Germania] vel inferior, pars Galliae quae tum erat. vid. c. 11. *Reseratam* expugnatam. cf. XXI, 12. XXVI, 10. W.

21. *Viennam* (Guienne) — *impetrabilem*, strenuum. vide ad XIV, 8. W.

CAPUT IX.

1. *Mantuanus vates*] Virgilius Aen. VII, 44. 45. — *procinctus* pro bellis omnino saepius ponit noster. *nauticos.* Simile nimis quaesitum. W.

2. *Ambigentes super origine prima Gallorum.*] Conferenda cum hac Galliarum descriptione, quae multo copiosius tractarunt Strabo lib. IV. Caesar, Plinius, Paul. Orosius, Aimoinus. LINDENBR.

Semiplenam.] Vox proba, in Livio etiam et Cicerone obvia. W.

Timagenes.] Suid. Τιμαγένης ἱστορικός, περίπλουν πάσης θαλάσσης ἐν βιβλίοις ιζ. Eius saepe auctoritate utuntur Plinius in Histor. Plutarch. et alii. LINDENBR.

Timagenes.] Alexandrinus Rhetor, Regii nummularii filius. Hic captus a Gabinio, Romam perductus est. Ex captivo deinde coquus, ex coquo lecticarius, ex lecticario denique us-

que ad amicitiam Augusti felix, usque eo utramque fortunam contempsit, ut cum illi multis de causis iratus Caesar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarum: ut scribit Seneca lib. x. Controvers. 5. Idem postea in contubernio Asinii Pollionis consenuit, a tota civitate dilectus, teste altero Seneca in lib. 3. de Ira c. 23. De hoc Quintiliani iudicium est in lib. x. c. 1. *Longo post intervallo natus Timagenes, vel hoc est ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam nova laude reparavit.* Laudatur a Q. Curtio in lib. 9. c. 5. et a Iosepho in lib. 2. contra Apionem. Horatius in Epist. 3. ad Maecenatem, (1, 19, 15.) urbanum et disertum appellat. De eo Suidas in Τιμαγένης accurate scribit. VALES. v. omnino *Bonamy recherches sur l'historien Timagenes. Memoires des Inscriptions* T. XIII. W.

3. *Aborigines primos.*] Aborigines hic sunt indigenae, quemadmodum in veteribus Glossis legitur: *Aborigines* αὐτόχθονες. Sic etiam Aborigines eos qui primi Romam habuisse dicuntur, quidam ideo sic appellatos esse scribunt, quod essent indigenae, ut ait Dionysius Halic. lib. 1. c. 10. καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῖς τὴν πρώτην φασὶ τεθῆναι διὰ τὸ γενέσεως τοῖς μετ' αὐτοὺς ἄρξαι, ὥσπερ ἂν ἡμεῖς εἴποιμεν γενάρχας ἢ πρωτογόνους. Proprie tamen Aborigines sunt, qui ab origine seu patriis sedibus profecti, exteras regiones occupaverunt, sicut indicat Festus Pompeius. Et ita loquitur Tertullianus in lib. de Anima, his verbis: *Invenimus autem apud commentarios etiam humanarum antiquitatum, humanum genus paullatim exuberasse, dum aborigines, vel vagi, vel extorres, vel gloriosi quique occupant terras, ut Scythae Parthicas, ut Athenienses Asiam, ut Phryges Italiam, ut Phoenices Africam: dum sollemnes etiam emigrationes, quas ἀποικίας appellant, consilio exonerandae popularitatis in alios fines examina gentis eructant. Nam et origines nunc in suis sedibus permanent, et alibi amplius gentilitatem feneraverunt.* Locum integrum adscripsi, prout ex Agobardi codice legi debet. Aborigines Tertullianus vocat eos, qui e sedibus suis migrant. Eos autem aut vagando terras occupare dicit, quo referendi sunt Phryges: aut extorres, id est, pulsos patria; quales fuere Scythae, qui Parthos condidere, ut ad lib. 31. dicam; atque Phoenices a Iesu filio Nave expulsi teste Procopio: aut denique gloriosos, ut Athenienses, qui Imperii propagandi studio Asiam frequentarunt coloniis. Expunximus autem illa verba, quae in omnibus Editionibus habentur, *Ut Amyclaei Peloponesum,* quae sunt certe ineptissima.*) Neque enim Amyclaei Peloponnesum occuparunt umquam. Nec verius est, quod ex vestigiis codicum Rhenani substituunt viri doctissimi: *Ut Temenidae Peloponnesum.* Nam Temenidae Peloponnesum minime occuparunt, sed Heraclidae ducibus Temeno ac Cresphonte et Aristodemo. In illis vero postremis verbis: *Nam et origines, etc.* assentior viro Cl. doctissimoque Nic. Rigaltio, qui *origines* recte dici ipsos, ex quibus profecti sunt, conditores ad-

*) Reines. adscripsit: Non erunt inepta, si veram lectionem constitueris: *ut* HERACLIDAE *Peloponnesum.* Idque verissimum est. Relinquenda igitur, praesertim cum in *omnibus* edd., quod ipse fatetur Valesius, exstent, non expungenda. W.

notavit. Sic enim Latini vocabant, ut Sallustius in bello Iugurthino c. 19. *Urbes in ora maritima condidere. Haeque brevi multum auctae, pars originibus suis praesidio, aliae decori fuere.* Livius in lib. 26. c. 13. *Albam unde oriundi erant, a fundamentis proruerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarum exstaret.* Et in lib. 38. c. 39. *Iliensibus Rhoeteum et Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria.* [Aborigines eadem qua origines significatione nonnumquam usurpari a veteribus doctisque Scriptoribus observo. Certe Plinius in lib. IV. cap. XXIII. *Tyrios* vocat *aborigines Gaditanorum*, id est, auctores generis eorum. Verba Plinii sunt: *Erythraea dicta est,* (insula Gadis) *quoniam Tyrii ab origine eorum orti ab Erythraeo mari ferebantur.* Quae verba ita emendanda puto: *Erythia dicta est, quoniam Tyrii, aborigines eorum, orti ab Erythraeo mari ferebantur.* Hoc est, Gadis insula dicta est et Erythia, ἐρύθεια, nomine ipso originem suam indicans, quoniam Tyrii, Gaditanorum generis auctores, ex locis Erythraeo mari proximis profecti esse dicuntur.] VALES.

Celtas nomine Regis amabilis, et matris eius vocabulo Galatas dictos.] De Galate Diodor. Sicul. lib. V. c. 24. περιβόητος γενόμενος ἐπ' ἀνδρείᾳ τοὺς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένους ὠνόμασεν ἀφ' ἑαυτοῦ Γαλάτας, ἀφ' ὧν ἡ σύμπασα Γαλατία προσηγορεύθη. Aliter D. Eucherius Episcop. Lugdunens. cap. 4. de Gentib. *Galli a candore corporis primum Galatae appellati sunt, e quibus populi quondam in Orientis longinqua migrantes primum Gallo-Graeci, nunc antiquo Gallorum nomine Galatae vocantur.* LINDENBR.

Celtas nomine Regis.] Parthenius in Eroticis cap. 30. scribit, Herculem, cum ab Erythia rediret, regionem quam nunc Celtae habitant, peragrasse, et ad Bretannum quemdam venisse: cuius filia Celtine amore Herculis capta, boves Geryonis ei occultavit, nec reddere prius voluit, quam Hercules secum coiisset. Ex hoc coitu natus Celtus, a quo Celtae dicti fuere. VALES.

Gallos.] Hoc nomen postea Gallis Romani dedere. Caesar 1, 1. cf. omnino Mannert Gallia p. 19. W.

4. *Drasidae memorant.*] Scribendum videtur *Drysidae*, quod idem valet ac Druidae. Sane in antiquis Plinii editionibus *Drysidae* scribitur: et apud Aurelium Victorem in Claudio (de Caes. 4, 2.) codex Ms. sic habet, teste Schotto: *Compressa per eum vitia, ac per Galliam Drysudarum famosae superstitiones.* In secunda quoque eiusdem nominis syllaba variatum esse comperio. Nam Origenes in lib. 1. contra Celsum, τοὺς Γαλατῶν ΔΡΥΑΔΑΣ vocat. Porro emendationem hanc nostram confirmat C. Caesar in lib. 6. de bello Gallico c. 18. *Galli se omnes a Dite patre prognatos praedicant, idque a Druidibus proditum dicunt.* VALES.

Drysidae a Graeca voce δρῦς. Nam „roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Graeca possint Druides videri," Plin. XVI, 44. Formam Graecam invenisse apud Timagenem suum videtur Ammianus. Romani deinde, mutato, ut saepe, y in u, ex Drysidis fecere Druidas. W.

Alluvione fervidi maris sedibus suis expulsos.] Id quidem de Cimbris et Ambronibus veteres prodiderunt, teste Strabone in lib. 7. et Festo Pompeio. Sed eas fabulas iampridem refutavit Posidonius. Nam cum mare quotidie et accedere et recedere soleat, idque statis horis, et huiusmodi aestus omnibus oceani accolis sollemnes sint atque innoxii; nequaquam credibile est, non dico gentem universam, sed ne unum quidem hominem tam stupidum exstitisse, qui patriam idcirco relinquendam sibi putaverit. VALES.

Adluvione] qua terrae continentis partes abriperentur et submergerentur. W.

5. *Post exoidium Troiae.*] Aimoinus Histor. Francor. lib. 1. LINDENBR.

6. *Geryonis et Taurisci saevorum tyrannorum.*] Ab hoc ergo Taurisco quondam Taurisci populi, qui postea Norici dicti, appellationem invenere. Plin. lib. 3. cap. 20. LINDENBR. Citat Lindenbrogius, ut ipsius tempore legebatur. Sed Valesius ad librum xx. cap. 6. docet praeclare, cur sic mutaverit in tertiam declinationem. GRONOV. Sic xxix, 5, 48. *saevum* suppliciorum. W.

7. *Harpali inclementiam.*] Nil variant vett. codd. et tamen certum est legendum *Harpagi inclem.* sic enim constanter eum vocant Paul. Orosius, Iustinus, Herodotus, qui multa de eo, et Phocensibus novas sedes quaerentibus, lib. 1. 166. sqq. narrat. LINDENBR. Eidem Harpago exponendus traditus fuerat recens natus puerulus Cyrus, Iustin. 1, 4. 5. HarpaLum Ammianus sumsisse videtur ex Gellio, quem omnino saepius sequitur. x, 16. W.

Veliam] quae et Helia s. Eleia dicitur, (hodie Castello a Mare della Brucca) in Neapoli. W.

Pars Veliam, alia condidit in Vien. Massiliam.] De Veliae conditu consentit Herodotus in lib. 1. 167. et Antiochus Xenophanis filius apud Strabonem in principio lib. 6. (p. 214. Tzschuck.) φησὶ δ' Ἀντίοχος Φωκαίας ἁλούσης ὑφ' Ἁρπάγου τοῦ Κύρου στρατηγοῦ, τοὺς δυναμένους ἐμβάντας εἰς τὰ σκάφη πανοικίᾳ, πλεῦσαι πρῶτον εἰς Κύρνον καὶ Μασσαλίαν μετὰ Κρεοντιάδου, ἀποκρουσθέντας δὲ τὴν Ἐλέαν κτίσαι. Id est: *Antiochus vero scribit, Phocaea capta ab Harpago,* (Marcellinus Harpalum vocat) *Cyri Praefecto, cives omnes quibus copia erat, cum familia universa conscensis navibus, primum in Corsicam, et Massiliam navigasse duce Creontiade; deinceps expulsos inde, Veliam condidisse.* De Massiliae autem conditu duplex opinio est. Alii enim a Phocensibus Harpali vim ac dominationem Persarum fugientibus conditam scribunt, inter quos est Isocrates in Archidamo, et Hyginus apud Agellium in lib. x. cap. 16. his verbis, quae imitatus esse videtur Marcellinus noster: *Nam qui ab Harpalo, inquit, Regis Cyri Praefecto ex terra* PHOCIDE *fugati sunt, alii Veliam, partim Massiliam condiderunt.* Aitque id gestum esse Ser. Tullio regnante Romae, post annum amplius sexcentesimum quam Aeneas in Italiam venit; hoc est, Olympiade circiter 57. Alii autem affirmant Massiliam a Phocensibus mercatoribus longe antea conditam fuisse. Et ita sentit Aristoteles in Rep. Massiliensium, teste Harpocratione in Μασσαλία. Ἰσοκράτης μὲν φησιν ἐν Ἀρχιδάμῳ ὡς ΦΩΚΑΕΙΣ φυγόντες τὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως δεσποτείαν, εἰς Μασσαλίαν ἀπῴκισαν· ὅτι δὲ πρὸ τούτων τῶν χρόνων

ἤδη ὑπὸ ΦΩΚΑΕΩΝ ᾤκιστο ἡ Μασσαλία, καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Μασσαλιητῶν πολιτείᾳ δηλοῖ. Verba ipsa Aristotelis habemus apud Athenaeum in lib. 13. Ἀριστοτέλης, inquit, ἐν τῇ Μασσαλιωτῶν πολιτείᾳ γράφει οὕτως. ΦΩΚΑΕΙΣ οἱ ἐν Ἰωνίᾳ ἐμπορίᾳ χρώμενοι ἔκτισαν Μασσαλίαν, etc. quae operae pretium fuerit legere, et cum narratione Iustini in lib. 43. componere. Tempus huius coloniae fuit Olympias 45. Tarquinio Prisco Romae regnante, ut tradunt Timaeus apud Marcianum Heracleotam in Descriptione orbis, Solinus cap. 8. et Iustinus in lib. cit. Quamquam Solinus pugnantia inter se dicit atque contraria. PHOCENSES, ait, *quondam fugati Persarum adventu, Massiliam urbem Olympiade 45. condiderunt.* Atqui Phocenses Persarum adventu fugati non sunt nisi Olymp. 57. ut dixi. Olympiade autem 45. nondum institutum erat Persarum Imperium. Itaque Solinus duas de Massiliae conditu veterum sententias confudisse deprehenditur. VALES. Utique in loco Aristotelis et Harpocrationis non debuit ΦΩΚΑΕΙΣ vertere Phocenses, dum scribit *Massiliam a Phocensibus mercatoribus* etc. Nec sane credibile est Henricum ita negligenter scriptitasse, quum sane in prima editione legatur clare *a* PHOCAEENSIBUS. Debuit igitur Hadrianus honori fratris consulere cautius. Et quis mutavit? GRONOV.

virium] i. e. iuventutis subole, uti exponit Ruhnken. ad Vellei. Pat. 1, 4. p. 17. — *varietas*, variarum opinionum enumeratio. W.

8. *Bardi, Euhages, Druidae.*] Strabo lib. IV. (p. 59. Tzschuck.) de Gallia: παρ' ἅπασι ὡς ἐπίπαν τρία φῦλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστί. Βάρδοι τε καὶ Οὐάτεις, καὶ Δρυΐδαι. Βάρδοι μὲν ὑμνηταὶ καὶ ποιηταί. Οὐάτεις δὲ ἱεροποιοὶ καὶ φυσιολόγοι. Δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι. De Druidibus haec porro Plin. lib. 16. cap. 44. *Iam per se* (Druides) *roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Graeca possint Druides videri.* Lucanus lib. 1. 452.

Solis nosse Deos, et caeli numina vobis,
Aut solis nescire datum.

Atque ideo σεμνόθεοι a Graecis vocantur. Diogen. Laërt. in Prooemio Vit. Stephan. de Urbib. Suid. Quin etiam feminae eorum divinipotentes, et fatidicae. Easque de rebus suis Aurelianum et Numerianum Impp. consuluisse: Alex. quoque Severo *in bellum proficiscenti mulierem Druidam Gallico sermone vaticinatam,* Flav. Vopisc. et Ael. Lampr. in Histor. Augg. (P. II. p. 583. 794. P. I. p. 1029. Hack.) scribunt. Vide Diodor. Sicul. lib. v. 31. Iustin. lib. 24. Ciceron. de Divinat. 1. et de Legib. v. Plin. lib. 30. Fest. Pomp. lib. 2. *Origenes contra Celsum lib. 1. pag. 14. γαλατῶν δρυάδας vocat.* LINDENBR.

Bardi quidem.] In Manuscripto Regio [et Colbertino] *ac Tolosano*, et Editione Romana *Vardi* legitur utrobique. Graeci Βάρδους vocant. Posidonius apud Athenaeum in lib. 6. p. 246. D. ait, Celtas secum in exercitu circumducere parasitos, qui suas laudes ubique decantent: τὰ δὲ ἀκούσματα αὐτῶν εἰσὶν οἱ καλούμενοι Βάρδοι· ποιηταὶ δ' οὗτοι τυγχάνουσι μετ' ᾠδῆς ἐπαίνους λέγοντες. Eosdem Bardos memorat etiam Diodorus Siculus in lib. 5. c. 31. his verbis: εἰσὶ παρ' αὐτοῖς καὶ ποιηταὶ μελῶν, οὓς Βάρ-

δοὺς ὀνομάζουσιν· οὗτοι δὲ μετ' ὀργάνων ταῖς λύραις ὁμοίων οὓς μὲν ὑμνοῦσιν, οὓς δὲ βλασφημοῦσι. Id est: *Sunt etiam apud eos Melici poetae quos Bardos nominant: hi ad instrumenta quaedam lyris similia, horum laudes, illorum vituperationes decantant.* Quippe dominos suos, ac Reges, quorum mensas sectabantur, Bardi laudabant: inimicos vero hostesque Regum suorum conviciis incessebant. Cuius rei exemplum illustre est apud Athenaeum in lib. 4. p. 152. E. ex Posidonii historiis, ubi Posidonius de Luernio Bituiti patre narrans, sic ait: ἀφορίσαντος δ' αὐτοῦ προθεσμίαν ποτὲ τῆς θοίνης, ἀφυστερήσαντά τινα τῶν βαρβάρων ποιητῶν ἀφικέσθαι· καὶ συναντήσαντα μετὰ ᾠδῆς ὑμνεῖν αὐτοῦ τὴν ὑπεροχὴν, ἑαυτὸν δ' ὑποθρηνεῖν ὅτι ὑστέρηκε. Id est: *Cum aliquando tempus certum constituisset ad epulum, quidam ex poëtis barbaris cum serius venisset, illum adiit: et eius quidem maiestatem cantu celebravit; suam vero calamitatem deflevit, qui tardius adfuisset.* Appianus etiam in Celtico c. 12. p. 85. Schweigh. id ipsum confirmat, de Bituiti Regis Arvernorum Legato loquens: μουσικός τε ἀνὴρ εἵπετο, βαρβάρῳ μουσικῇ τὸν βασιλέα Βιτυΐτον, εἶτε Ἀλλόβριγας, εἶτε τὸν πρεσβευτὴν αὐτὸν ἐπαινῶν, εἴς τε γένος καὶ ἀνδρίαν καὶ περιουσίαν ὑμνῶν. οὗ δὴ καὶ μάλιστα ἕνεκα αὐτοὺς οἱ τῶν πρεσβευτῶν ἐπιφανεῖς ἐπάγονται. Id est: *Sequebatur et Musicus quidam, barbaro cantu Bituitum Regem, seu Allobrogas, seu Legatum ipsum celebrans, tum a splendore generis, tum ab opibus ac fortitudine. Cuius rei causa nobiliores Legati eos secum circumducere solent.* Ex his patet Bardos nil aliud fuisse quam parasitos, planeque similes eorum, quos Latini Scurras vocabant. Ut enim scurrae exercitum sequebantur, iocis ac gesticulationibus milites inter convivia delenire soliti, ita etiam Bardi. De his scurris sic Spartianus in Septimio Severo scribit 22. *Aethiops quidam e numero militari, clarae inter scurras famae et celebratorum semper iocorum, etc.* Et Plautus in Truculento Act. 2. Sc. 6. v. 10.

Non placet quem scurrae laudant, manipulares mussitant.

De iisdem intelligere soleo Ciceronis locum in Epist. 20. libri 9. et Hieronymi in lib. 2. contra Iovinianum cap. 49. Eos eleganter depingit Gregorius Nazianzenus in Invectiva 2. in Iulianum: ὡς δὲ ἄλλοι τῶν γελοιαστῶν βαρβάρων τινὰ τοῦτο τολμῆσαι, οἳ τοῖς στρατιώταις ἕπονται λύπης τε ψυχαγωγία, καὶ πότοις ἥδυσμα. De his scurris loqui videtur Marcellinus in lib. 29. cap. 4. VALES.

Druidae.] Cf. de his Ritterus ad Guthrium T. v. P. III. p. 277. ss. W.

Illustrium facta heroicis composita versibus.] Lucan. lib. 1. v. 447.

Vos quoque, qui fortes animas, belloque peremptos,
Laudibus in longum vates dimittitis aevum,
Plurima securi fudistis carmina Bardi.

Vide quae olim ad Historiam Langobard. notavi. LINDENBR.

Heroicis composita versibus.] Non videtur probabile, Bardos hexametris versibus cecinisse: neque id veterum quisquam scripsit. Itaque id admensus de suo videtur noster Marcellinus. Nisi forte heroicos versus appellavit, quibus heroum praeclare facta canebantur a Bardis, non autem hexametros. VALES.

Eubages vero scrutantes summa.] In Regio exemplari [et in Colbertino] * ac Tolosano Vaticanoque * scriptum reperi *Euhagis* utrubique, prout in Editione Romana legitur. Proinde non dubitavi eam scripturam hic restituere, praesertim cum a Strabone in lib. 4. (p. 59. Tzschuck.) dicantur οὐάγεις. οὐάγεις δὲ, inquit, ἱεροποιοὶ καὶ φυσιολόγοι: quod praeclare convenit cum his, quae habet Marcellinus: *Euhages vero scrutantes seriem et sublimia naturae pandere conabantur.* Sic enim legitur in Regio codice. Editio Romana habet, *scrutantes serviani*, ut et Mss. Florentinus, [et Colbertinus.] VALES. Recte *Euhages* εὐαγεῖς (i. q. ἅγιοι, ὅσιοι, sancti). Mirum tamen, quod eorum loco Strabo habeat Οὐάτεις h. e. *Vates*, fortasse librarii antiquioris incuria, qui latine magis, quam graece doctus literulas ο et ε mutaverat. Eosdem a Diogene Laertio Semnotheos, a Diodoro Siculo Lib. v. c. 31. Saronidas appellari docuit me Pithoeus in Adversar. p. 17. (Imo Druidae sic dici videntur. ERF.) Reinesius adscripsit: „οὐάγεις vox corrupta ex οὐατεῖς, nam τ et γ scriptores saepe permutarunt. Sic ουιτον et ουιγον in Theophrasto, et in Hesychio ἰαγέον pro ἰστέον. v. Salmas. Plin. Exercitt. p. 700. Diod. Sic. Lib. 5. μάντεις." Accuratius omnia exposita sperabam in libro, quem in supellectili mea servo: *Taillepied hist. de l'etat et republique des Druides, Eubages, Sarronides, Bardes, Vacies. Par.* 585. 8. a cuius lectione nihilo doctior discessi. Diligentissime autem de Euhagibus egit Ritterus ad Guthrium T. v. P. III. p. 294. ss. in emendando Strabone mecum, quod laetor, consentiens, Etymon tamen vocis non e Graeca, sed Celtica lingua derivans. W.

Ut auctoritas Pythagorae decrevit.] Haec Marcellini verba sic intelligenda sunt, quasi diceret Druidas ex praecepto Pythagorae non modo sodaliciis adstrictos vivere, sed etiam animas immortales affirmare: utrumque enim pariter a Pythagora decretum est. Ac de sodaliciis quidem Pythagoreorum Iustinus in lib. 20. 4. *Sed triginta ex iuvenibus, cum sodalicio iure sacramento quodam nexi, separatam a ceteris civibus vitam exercerent, etc.* et Agellius in lib. 1. cap. 9. De iisdem multa dixerat Cicero in Oratione pro Vatinio, ea (ut opinor) causa, quod Vatinius Pythagoreum se esse jactabat, sicut testis est idem Tullius in Oratione contra Vatinium. Hieronymus in lib. 2. adversus Rufinum in fine, *Lege*, inquit, *pro Vatinio oratiunculam, et alias, ubi sodalitiorum mentio fit: revolve dialogos Tullii: respice omnem oram Italiae, quae quondam Magna Graecia dicebatur: et Pythagoreorum dogmatum incisa publicis litteris aera cognosces.* Huius porro Orationis pro Vatinio meminit Valerius Max. in lib. 4. cap. 2. Haec Pythagoreorum collegia Polybius in lib. 2. 39. συνέδρια vocat, Strabo in lib. 6. (p. 243. Tzschuck.) συσσίτια: scribitque Iamblichus in lib. 1. de vita Pythagorae cap. 6. κοινοβίους ob id dictos esse Pythagorae sectatores. VALES.

Sodaliciis adstricti consortiis.] *Sodaliciis* hic sumitur adiective, ut apud Iustinum in eo loco quem supra laudavimus, *sodalicio iure.* Sic enim habent omnes Mss. codices. Et similiter in lege 1. D. de collegiis, *Collegia sodalitia.* Quae quidem locutio Marcellino nostro familiaris est: ut cum in calce lib. 21. c. 15. §. 6. dicit: *Matrimonio iure copulata est Gratiano.* et in lib. 22. c. 15. §. 31. *Dein Syens, in qua solstitio tempore,*

etc. Sic enim habet utrubique codex Regius. Denique in lib. 23. c. 6. §. 12. *Mari iunguntur oceano.* VALES.

Pronuntiarunt animas immortales] Pomp. Mela lib. 3. cap. 1. *Hi* (Druidae) *terrae mundique magnitudinem et formam, motus caeli et siderum, ac quid Dii velint, scire profitentur. Docent multa nobilissimos gentis clam et diu, vicenis annis in specu, aut in abditis saltibus. Unum ex iis quae praecipiunt in vulgus effluit, videlicet ut forent ad bella meliores, aeternas esse animas, vitamque alteram ad manes.* Diodor. Sicul. Biblioth. lib. v. c. 28. ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Strabo lib. IV. (p. 60. Tzſchuck.) Caesar lib. VI. c. 14. LINDENBR.

Pronuntiarunt animas immortales.] Singulare eius rei testimonium est, quod refert Valerius Max. de externis instit. 2, 10. *Gallos,* inquit, *memoriae proditum est, pecunias mutuas, quae sibi apud inferos redderentur, dare: quia persuasum habuerint animas hominum immortales esse. Dicerem stultos, nisi idem Bracati sensissent, quod palliatus Pythagoras sensit.* [Idem de Gallis dicit Mela in cap. 2. lib. 3.] VALES.

CAPVT X.

1. *Alpium Cottiarum*] a monte Viso usque ad montem Cenis pertinentium. Altmann Beschreibung der Helvetischen Eisberge p. 235. W.

2. *In amicitiam Octaviani receptus.*] Atque haec causa est, cur Octavius Imp. civitates XII. Cottianas non addiderit Inscriptioni e trophaeo Alpium. Quas etiam non nisi defuncto Cottio Rege, Nero in provinciae formam redactas Imperio adiecit. Eutrop. lib. VII. c. 14. Aurel. Victor in Nerone (de Caes. 5, 2.) LINDENBR. Conf. etiam Plinius III, 24. (20.) et Messalla Corvinus c. 34. p. 87. Tzschuck. W.

Ad vicem memorabilis muneris] ut gratum animum testificaretur. W.

3. *Initium est a Segusione*] (Susa) in Pedemontio. Wesseling ad Itinerar. p. 341 et 556. W.

4. *Devolvuntur*] Vox bene delecta, rem enim quasi pingit. Omnino totam harum viarum descriptionem recte laudat Gibbonus T. III. p. 56. ut lucidam, vividam et accuratam. W.

5. *Humus crustata frigoribus*] Lib. XVII. c. 2. §. 3. *Crustae pruinarum.* * Virgil. Georgicor. 3. v. 360. *Concrescunt subitae currenti in flumine crustae.* Sidon. Apollin. lib. 4. Epist. 6. *crustis glacierum.* * Et *concrustare,* Ammian. lib. (XVII, 7, 11. et) XXX, 6, 5. Hinc Italorum *la fredda crusta.* LINDENBR.

Labilis] lubrica. XXVII, 10. *Incessum praecipitantem impellit eo* celeriorem facit. W.

Montanis] Ante hanc vocem addere malim *vel.* W.

[*Agrestibus praeviis difficile pervaduntur.*] De Alpibus loquitur Ammianus. Hi *agrestes praevii, locorum callidi* ibidem dicti, sunt quos *Matrones* vel *Marrunos* nostri postea vocavere; nos

vulgo *les Marrons* appellamus. Iohannes in Vitae Odonis Abbatis Cluniacensis libro 3. ante annos 750. *Marrones, genus quoddam hominum,* ei per Alpes nivosas hieme ex Italia redeunti, accepta mercede ducatum praebuisse scribit. Et Odo ipse in Vita Geraldi Aureliacensis Comitis tradit, *Marrunos, rigentes Alpium incolas, supellectilem Geraldi* Romam petentis saepe *per iuga montis Iovini* magno quaestu *transvexisse:* sicut apud Ammianum legimus, vehicula funibus illigata, pone cohibentibus laboriose eiusmodi viris, tutius per Alpes devolvi solere. Rodulfus qui Gesta Abbatum Trudonensium et sua ante annos 560. scripsit, *Marones montis Iovis* seu summi Pennini memorat in lib. XII. et ita vocari ait *viarum praemonstratores*, ac *peregrinorum duces*, quorum pilea, chirothecas, cothurnos, et hastas longas graphice depingit. Marrones montis Cinisii seu Alpis Cottiae, Novalicium, Ferrariam, et Annaeburgum incolunt, montis sui tempestates praenuntiant viatoribus, eosque ex summo Cinisio in Galliam descendentes, cratibus impositos dirigunt.] VALES.

6. *Stationem nomine Martis*] Anton. Aug. in Itinerar. (p. 341. ed. Wessel.) *A Mediolano Arelate per Alpes Cottias. — Segusionem, ad Martis, Brigantionem.* Tabula antiqua: *Segusione, Martis, Gadaone, Brigantione.* LINDENBR. Cluverius *ad Martis* hodie esse oppidum *Orsi,* Bouche *Oulx* fani huius sedem fuisse crediderunt. Wessel. l. l. et p. 556. W.

Adusque stationem nomine Martis.] Mansio Martis dicitur in Itinerario Burdigalensi. Sed Marcellinus stationem indistincte tam pro mansione militari quam pro mutatione cursus publici usurpare solet. Sic Dadastanam vocat stationem, quae in illo Itinerario mansio est: et Arethusam stationem, quae ibidem mutatio dicitur. Statio igitur nomen generale est, ut σταθμὸς Graece. Scribit enim Eustathius in Iliad. β sub finem, σταθμὸν dici τὴν μονὴν καὶ τὴν λεγομένην ἀλλαγήν. VALES.

Matronae] hodie *Genevre.* Wessel. p. 556. W.

7. *Castellum Virgantiam.*] Legendum est *Brigantiam.* In Tabula Peutingerorum, et Itinerario Antonini, et apud Ennodium in Itinerario Alpium dicitur *Brigantio.* In Burdigalensi vero Itinerario *Byrigantum* corrupte. Sed locum integrum hic adscribere operae pretium fuerit.

Mansio Hebriduno m. 16. *Inde incipiunt Alpes Cottiae.*
Mutatio Rame m. 17.
Mansio Byrigantum m. 17. *Inde adscendis Matronam.*
Mansio ad Marte m. 19.
Civitas Secussione m. 16. *Inde incipit Italia.*

Lego *Brigantium.* Ptolemaeo enim βριγάντιον dicitur in Alpibus Graiis, itemque a Strabone in lib. 4. (p. 75. Tzschuck.) Hodie *Briançon* vocamus opidum in Delfinatu nostro, ut notavit vir praefata reverentia nominandus Iac. Sirmundus in Notis ad Ennodium. Iulianus in Epistola ad ordinem et populum Athen. (p. 286. Spanh.) βριγαντίαν appellat, perinde ac Marcellinus: ἐν τῇ βριγαντίᾳ τοσοῦτον ἕτερον ἐπὶ (lege περὶ) τὰς Κοττίας ἄλπεις, etc. VALES.

9. *Thebanus Hercules ad Geryonem.*] Mamertinus idem tangit in Panegyr. c. 9. *Vos invictissimi Impp. prope soli Alpium vias, hibernis nivibus obstructas, divinis vestigiis aperuistis: ne*

quondam Hercules per eadem illa culmina Iberiae spolia incomitatus abduxit. LINDENBR.

Maritimas] Messala Corvinus p. 88. habet Cottias, Penninas, Graecas et *Romanas*, quas fortasse cum Maritimis easdem esse putat Tzschuck. W.

Hicque harum indidit nomen.] Graias scilicet vocavit, teste Plinio in lib. 3. cap. 16. et Cornelio Nepote in Hannibalis Vita, qui sic ait c. 3. *Ad Alpes posteaquam venit quae Italiam ab Gallia seiungunt, quas nemo umquam cum exercitu ante eum traiecerat: quo facto is hodie saltus Graius appellatur.* Quare in hoc Marcellini loco melius legeretur: *Hisque Graiarum indidit nomen.* VALES. *Graiarum* ego fidenter in textum recepi. Quid enim? *harum* referri non posset, nisi ad praecedentes *Maritimas*, quibus hoc nomen dederit Hercules, de quo silent omnes, qui de Alpibus scripsere. Abesse contra non poterant *Graiae*, quas omnes commemorant. Hae dicuntur hodie *der kleine Bernhardsberg*. W.

Monoeci similiter arcem et portum.] Strabo lib. IV. p. 140. (p. 75. Tzschuck.) ὁ δὲ τοῦ Μονοίκου λιμὴν ὅρμος ἐστὶν, οὐ μεγάλαις, οὐδὲ πολλαῖς ναυσὶν, ἔχων ἱερὸν Ἡρακλέους Μονοίκου καλουμένου. *Lucanus lib. I. 405.

Quaque sub Herculeo sacratus nomine portus
Urget rupe cava pelagus. Non Corus in illum
Ius habet, aut Zephyrus: solus sua littora turbat
*Circius, et tuta prohibet statione Monoeci.** LINDENBR.

Nomen ad nostram adeo aetatem propagatum. Est enim Monaco vel Mourguez. Wessel. Itin. p. 503. Vid. praeter Strabonem a Lindenbrogio laudatum Plinius III, 7. et Tacit. Hist. III, 42. W.

Alpes Poeninae] hodie *der grosse Bernhardsberg*. *sunt excogitatae* i. q. antea *constructae*. Sic XXII, 16, 9. *excogitavit* i. e. restauravit, instruxit, in portu Cleopatra turrim excelsam. Communi cum aliis errore Ammianus habet *Poeninas*, quod nomen ab transitu Hannibalis *Poeni* istas Alpes traxisse falso crederent. Rectius *Peninae* a Deo *Pen* vel *Penino*, cuius mentionem facit Livius XXI, 38. et Inscriptio apud Gudium p. LIV. 6. v. Altmann p. 243. ff. W.

10. *Superioris Africani pater Pub. Corn. Scipio.*] Flor. lib. II. cap. VI. LINDENBR.

Destinatione] obstinatione, pertinacia. XVI, 12, 37. XIX, 3, 1. — *intercurso* percurso, superato. W.

11. *Per Tricassinos et oram Vocontiorum.*] [In Ms. Colbert. legitur, *per Tricasinos.*] Rescripsi *per Tricastinos*, ut Augustana ac Basiliensis Editiones praeferunt: firmatque T. Livius in lib. 21. c. 31. his verbis quae Marcellinus noster exscripsit: *Cum Alpes peteret, non tam recta regione iter instituit; sed ad laevam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios, etc.* Manetque etiamnum Tricastinorum appellatio in Delfinatu nostro. De Tricoriis loquitur Plinius in lib. 3. c. 5. (4) p. 555. Franz. et Appianus in Celticis I, 3. Strabo in lib. 4. (p. 25. 26. Tzschuck.) eos supra Cavares locat cum Vocontiis ac Medullis. VALES. Etiam *Tricastinos* iam citat Hier. Surita ad itinerarium Antonini p. 506. GRON. *Per Trica-*

Tricastinos, aliquot milliaria ad orientem a Valentia (Valence) usque ad Gratianopolin, (Grenoble) in parte australi Isarae fluvii. Mannert, quem omnino, fidissimum quippe ducem, ubique sequor, T. II. P. 2. p. 89. Cf. et Salmas. Epist. L. 1. 4. W.

Oram Vocontiorum] in montibus per medium Delphinatum, partemque Provinciae. Mannert p. 92. — *ad saltus Tricorios*, in ditione *Brigantiae* (Briançon). ib. p. 95. W.

Vi magna flammarum, acetoque.] Livius lib. XXI. 37. *Hericus Altissiod. de Vita S. Germani lib. 5. p. 52.

Hinc subit aërias meritis sublimior Alpes.
Limes hic Ausoniae Gallis disterminat oras,
Aeternis nivibus, aeterno frigore torpens,
Humano generi non ante meabilis umquam,
Hannibal Hispana remeans quam victor ab ora
Diduxit scopulos, et montem rupit aceto.

Acetum solum ex omnibus humoribus flammam violentam exstinguit, dum per frigus suum calorem vincit elementi. *Acetum igni exstinguendo*. Vid. L. 3. §. 5. ff. de penu legata. L. 12. § 18. de instr. vel instr. legat. Vid. Livium lib. 21. p. 502. 566. Macrob. Saturnal. 6.* LINDENBR. Eadem praeter Livium habet Appian. de B. Hannib. c. 4. et Iuvenal. 10, 153. ubi alii laudantur. Inde refert Servius ad Virgil. Aen. 10, 13. et narrationem *putri mole* innuit Sil. Ital. 3, 643. Duriores rupes ferro subigendi morem non Hannibalis primum commentum fuisse, sed inde ab antiquissimis temporibus invaluisse ipsum Iobum Cap 28. testem advocat *Comes Velthemius vom Feuersetzen der Alten im Goett. Magaz. d. Wissensch. u. Literatur Jahrg. III. S.* 658. *ff.* Hic vir, dum viveret, non rei metallicae tantum, sed literaturae fere omnis peritissimus, omnem hanc rationem emolliendi igne durissimas cautes accurate exponit, nec in eo refragatur Livio et Ammiano. Magnam inprimis vim esse venti, qui si ad struem lignorum apte dirigatur, lapides sensim emollescere, aceto vero adfuso, magis etiam macerari, quamquam sola aqua ob subitam refrigerationem ad rumpenda saxa valeat. Iam vero etsi eandem aceto vim tribuit Plinius 23, 27. (1.) Eleutherarum muros eo solutos refert Dio Cassius 36, 1. et Guisius princeps nostro aevo in Neapolitana expeditione eadem arte usus est, quod ipse in commentariis rerum a se gestarum scribit (vid. Harduin. ad Plin. l. c.) alii tamen negant, quod Polybius nullam eius rei faciat mentionem, nec intelligi possit, unde tantam aceti copiam in Alpibus sumserit Hannibal cf. Duker. ad Liv. l. c. Docte illustratur haec narratio in disputatione Boettigeri, quam insertam exhibet Schleswigisches Journal ann. 1793. Februario mense p. 201 — 221. v. Tzschuck. ad Eutrop. p. 142. W.

[*Per Druentiam flumen gurgitibus vagis intortum.*] Quid sit flumen *gurgitibus vagis intortum*, quidve haec verba significent, fateor me ignorare. In codice Colbertino, qui est optimus, scriptum reperio, *gurgitibus vagis intotum*: ex quo facillime iudicari potest, legendum esse *intutum*. Certe Livius in lib. XXI. c. 31. *Druentiam Alpinum amnem, omnium Galliae fluminum difficillimum transitu esse* scribit, *nova semper vada, novosque gurgites, ac plures simul alveos facientem; ad haec saxa glomerosa volventem, nihil stabilis nec tuti ingredienti praebere.*

Silius Italicus in libro III. v. 472. eadem omnia, quae Livius, de Druentia dicit.

Ac vada translato mutat fallacia cursu,
Non pediti fidus, patulis non puppibus aequus.

Ausonio in Mosella v. 479. dicitur ob id Druentia *ripis sparsis incerta.*] VALES. *Druentia* hod. Durance. W.

CAPUT XI.

1. *Laterent ut barbarae*] Nihil enim antiquissimis temporibus notum fuit, nisi orae maritimae. W.

2. *Et Gallos quidem qui sunt Celtae.*] Caesaris locum imitatus est, lib. I. de Bell. Gall. c. I. *Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate Provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant, atque ea quae ad effeminandos animos pertinent, important.* LINDENBR.

3. *Post circumclausum ambitu ins. Parisiorum castellum.*] Atqui paullo supra Parisios Matrona in Sequanam influit; ut Marcellinum falli necesse sit, qui infra Luteciam influere scribit. Tamen si propius attenderis, nihil hic peccat Marcellinus. Neque enim negat, supra Luteciam Parisiorum Matronam misceri Sequanae: immo idipsum tacite significat, cum dicit hos duos amnes post circumclausam ambitu insulari Luteciam sociatim meare: proxime enim supra Parisios coniuncti, Parisiorum insulam cingunt, deinde sociatim meant. Verum illud aeque excusari non potest, quod subiicit, *prope castra Constantia* in mare evolvi. VALES.

Parisiorum castellum, Luteciam nomine.] De Parisiorum antiqua conditione inprimis praeclare egit *Bonamy* in Memoires des Inscriptt. T. XV. p. 656. et Oberlinus ad Vibium Sequestrem p. 183. cf. Ritterus ad Guthrium T. V. sect. 3. p. 67. W.

Castra Constantia] (civitas Constantia Notit. Gall.) Nomen habent a conditore, Constantio Chloro. Cellarius non habet, Danvilius (et Oberlinus l. l.) putant esse, quae hodie vocatur *Coutances*. Fortasse est *Carocotinum* (Itin. Antonini p. 381.) prope urbem *Harfleur*. Mannert p. 140. W.

6. *Regebantur Galliae, iam inde uti cessere Iulio Dict. potestate in partes divisa IV, quarum Narbonensis una Viennensem intra se continebat, et Lugdunensem: altera Aquitanis praeerat universis: superiorem et inferiorem Germaniam, Belgasque duae Iurisdictiones eisdem rexere temporibus.*] Si de Iulii Caesaris temporibus intelligitur hic locus, quo modo ferri possit nescio. Tunc enim Galliae omnes unica iurisdictione regebantur ab eo, cui Senatus eam provinciam decreverat. Postea Augustus nova Galliae divisione facta quatuor iurisdictiones constituit. Sed ne tum quidem Belgicae iurisdictio a iurisdictione utriusque Germaniae separata est, ut docet Dio in lib. 53. 12. nec diu postea: quod ex Plinio et Ptolemaeo colligitur, qui sub Belgica provincia utramque Germaniam comprehendunt.

[Iulius Caesar tres Galliae partes, Belgicam, Celticam, quae postea Lugdunensis dicta est, et Aquitaniam fere totam, in provinciarum formam redegit, ac tributarias fecit. Nam quarta pars Galliarum, seu provincia Narbonensis pridem Romanis parebat. Sed uni, an quatuor rectoribus Galliam is omnem attribuerit, scire non possumus. At sub Augusto Iulii successore, a quo Aquitania perdomita et cum Belgica aucta, atque Celtica seu Lugdunensis imminuta est, constat quatuor summis totius Galliae partibus, nimirum Belgicae, Celticae vel Lugdunensi, Aquitaniae, ac Galliae Narbonensi (ne de Germania Cisrhenana loquar) suum cuique rectorem praefuisse. Unde alium *Belgicae provinciae Legatum;* alium *Lugdunensis Galliae Legatum,* Suetonio *Propraetorem* dictum; hunc *Legatum Aquitaniae,* alias Praesidem; illum *Galliae Narbonensis rectorem* a Tacito, Suetonio, Spartiano, Eutropio, aliisque Historicis nuncupari videmus. Ex quo intelligitur, quatuor istas Galliae partes non modo sub Augusto, sed etiam sub Severo, Gallieno, et Aureliano Principibus suos sibi ac seorsum rectores habuisse. Non igitur sub C. Iulio Caes. Dictatore, ut asserit Ammianus, ac ne sub Augusto quidem insequentibusve Principibus provincia Narbonensis Viennensem Lugdunensemque continebat, et Narbonensis, Viennensis ac Lugdunensis uni eidemque rectori parebant: cum Viennensis provincia nulla tum esset. Quippe tractus omnis terrarum, qui provinciae Viennensis nomine diu post censeri coepit, tum Narbonensis Galliae pars erat, ac eumdem quem ipsa rectorem habebat. Celtica vero vel Gallia Lugdunensis tum suum sibi Legatum habuit, a provinciae Narbonensis rectore diversum: ut docui in mea Notitia Galliarum in disceptatione de variis Galliae divisionibus pag. 298. et 299. Denique (qui est tertius error Ammiani Marcellini) non ut Belgicae unus Legatus praeerat; ita et superioris inferiorisque Germaniae, a corpore Belgicae circa Augusti Principatum avulsae, rector unus ac unicus fuit: sed superior Germania vel prima Legatum sibi suum habuit; inferior aut secunda similiter suum: utrumque a Belgicae Legato diversum. Unde Suetonius Tranquillus Vitellium c. 7. *Legatum a Galba in inferiorem Germaniam missum esse* tradit; et in Domitiano c. 6. *Lucium Antonium superioris Germaniae Praesidem* nuncupat: Tacitus quoque *Visellium Varronem inferioris Germaniae Legatum* vocat in libro III. Annalium c. 41. et Spartianus scribit c. 1. *Didium Iulianum Germaniam inferiorem rexisse.* Ut appareat Legatos illos utriusque Germaniae partim militares, partim etiam civiles Magistratus exstitisse, nec tantum Germanicis exercitibus seu legionibus superioris inferiorisque Germaniae, ad ripam Rheni hiberna habentibus, sed etiam alterum provinciae Germaniae superiori, alterum inferiori praefuisse: cum Lucius Antonius *superioris Germaniae Praeses* fuisse, Iulianus Germaniam inferiorem rexisse dicatur. Non ergo (uti ait Ammianus) quatuor primum fuere toti Galliae iurisdictiones aut potestates, una Narbonensi simul et Lugdunensi, una Aquitaniae, una Belgicae, una ambabus Germaniis. Sed sex omnem Galliam tum rexere Magistratus, Narbonensem provinciam unus, Aquitanicam alter, tertius Celticam vel Lugdunensem Galliam, quartus Belgicam, quintus superiorem Germaniam, sextus ac ultimus inferiorem.] VALES. Uberius de Galliarum diversis temporibus facta divisione egit vir κριτικώτατος Ritteris ad Guthrium T. v. sect. 5. p. 136. ss. 154. ss. Cf. etiam Mannert P. II. p. 33–35. W.

Inde uti] ex quo. cf. XXII, 16, 6. W.

Duae iurisdictiones tenuere] Mannert p. 208. hoc ita vult intelligi, ut Proconsules res civiles, exercituum praefecti res bellicas administrasse putentur. W.

7. *At nunc numerantur provinciae per omnem ambitum Galliarum, secunda Germania*] Accurate haec tractantur in Notitia Provinciarum atque Urbium Gallicanarum, quae cum iam edita sit, supervacaneum hic singula repetere. LINDENBR. Notitia Provinciarum Galliae, quae, quum Theodosii M. vel Honorii aetate demum perscripta sit, Ammiano nondum cognita fuit, XVII. habet provincias, quam divisionem Gratiano demum deberi putat Ritterus l. l. p. 158. Ammianus nonnisi XII. ignorat enim Narbonensem secundam, Alpes Maritimas, Aquitaniam secundam, Lugdunensem tertiam et quartam. Alii aliter numerant. Sic Sextus Rufus in Breviario habet XIV. v. omnino Mannert p. 38. W.

Secunda Germania] Continebat Belgium nuper Austriacum, Iuliacum, Coloniam usque ad Bingium. *Tungri* (Tongern) Wesseling. ad Itiner. p. 378. Semel hic monuisse sufficiat, et urbium et populorum idem saepe nomen fuisse. *Amplis et copiosis* ob frequentiam civium. Tungrorum tamen civitas paullo post Ammianum a Francis diruta. W.

8. *Prima Germania*] a Bingio ultra Argentoratum porrecta. *Mogontiacus* (Mainz) Wesseling p. 355. Reise auf den Harz p. 253. *Vangiones* Wesseling l. l. Dicta urbs est etiam Borbetomagus, unde contr. Wormats-Worms. Ritter. l. l. p. 114. *Nemetae* Wessel. p. 253. a rivulo praeterfluente Spira, Speier. *Argentoratus barbaricis cladibus nota*. v. XVI, 12. et Wernsdorf. Poet. lat. minor. Vol. I. p. 192. W.

9. *Belgica prima*] Treviros, partem Lucemburgi, Lotharingiam et tres episcopatus continens. *Mediomatrici* (Metz) *Treviri* (Trier) *domicilium principum* nempe a Constantino M. usque ad Valentem. v. XXVII, 10. et Wernsdorf Poet. min. Vol. I. p. 194. W.

Treviros domicilium Principum.] Zosim. lib. III. c. 7. vocat πόλιν μεγίστην τῶν ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ἐθνῶν, regiique palatii, cum alii Scriptores, tum quoque D. Ambros. meminit lib. V. Epist. XXVII. *Cum pervenissem Treviros, postridie processi ad palatium.* Eius etiam nunc rudera exstant. LINDENBR.

10. *Belgica secunda*] Ad meridiem constabat inde a *civitate Catelaunorum* (Chalons sur Marne) terris omnibus, Sequanam inter et Mosam sitis usque ad Oceanum, Mannert p. 160. *Ambiani* (Amiens) *Remi* (Rheims). W.

11. *Sequani*] Maxima Sequanorum, hodie Franche-Comté (Burgundia) Helvetia occidentalis et Alsatia australis. Mannert p. 41. *Bisontii* al. Vesontiensesque infra XX, 10. Besantio (Besançon) v. Wesseling ad Itiner. p. 349. *Rauraci* (Augst ad Basileam). W.

Lugdunensis prima] Hod. Bourgogne et Nivernois. *Lugdunus* (Lyon) *Cabillonus* (Chalons sur Saone) *Senones* (Sens) *Biturigae* (Bourges) Wesseling p. 460. *Augustodunum* (Autun) de quo vide XVI, 12. et Wesseling p. 360. W.

12. *Secundam enim Lugdun. Rotomagi et Turini.*] Hunc locum sic legendum atque distinguendum esse existimo: *Et Turo-*

ni, Mediolanum ostendunt et Tricassini. Turoni enim in tertia Lugdunensi locantur in Notitia provinciarum Galliae. Mediolanum vero quod in Lugdunensi etiam Ptolemaeus ponit, intelligo Mediolanum Aulercorum, cuius mentio fit in Itinerario Antonini. Porro duas tantum Lugdunenses agnoscit noster Marcellinus, perinde ac Rufus Festus in Breviario c. 6. qui iisdem fere temporibus scripsit. Postea quatuor sunt factae. VALES.

Lugdunensis secunda] Nunc Normannia. *Rotomagi* (Rouen) *Turini*, rectius, quod in textum recepi, *Turones* (Tours) Mannert p. 40. cf. etiam Salmas. Epist. 6. *Mediolanum* (Evreux) quod nomen deinde Galli Italiam occupantes in Italiam etiam transtulerunt. Mannert p. 142. Wesseling p. 384. *Tricasini* (Troyes). Qui quatuor Lugdunenses statuunt, Turones tertiae, Senones quartae civitates primarias faciunt. W.

Alpes Graiae et Poeninae] Hodie Valesia (Wallis) et orientalis plaga Sapaudiae. *Aventicum* Mannert p. 192. In anno diruti Aventici non consentiunt ipsi Helvetii. v. *Müller Schweizergesch.* p. 70. *Haller Geschichte d. Helvetier* inpr. p. 245. et 255. W.

Habent et Aventicum.] Immo Aventicus est in Sequanis, ut docet Notitia provinciarum et civitatum Galliae, non in Alpibus Graiis et Peninis. Pari errore Ammianus *Biturigas* metropolim Aquitaniae in Lugdunensi prima collocat; et Narbonensi attribuit *Elusam*, quae tum erat metropolis civitas prov. Novempopulanae.] VALES. Cf. tamen Wesseling. p. 352. W.

13. *In Aquitania.*] Ex his verbis apparet, Marcellinum Gallias omnes in duas partes distinguere, Galliam scilicet, et Aquitaniam. Ac Galliae quidem septem provincias supra recensuit. Nunc provincias Aquitaniae aggreditur, primamque ex his ponit Aquitanicam: quod quidem nemini mirum videri debet. Nam et Rufus Festus in Breviario eamdem distinctionem agnoscit, cum ait c. 6. *Sunt Galliae cum Aquitania et Brittaniis provinciae septemdecim.* et Ausonius in Arelate v. 8.

populosque alios et moenia ditas:
Gallia queis fruitur, gremioque Aquitania lato.

et Maximus Aug. in Epistola ad Valentinianum Iuniorem, relata a Baronio anno Chr. 387. Denique Sulpicius Severus in lib. 3. de vita Martini: *Sed dum cogito me hominem Gallum inter Aquitanos verba facturum, etc.* et in lib. 2. Historiae sacrae: *Sed nostris, id est, Aquitanis, Gallis, Britannis indecens visum est, etc.* Apparet igitur Galliae et Aquitaniae nomen modo strictius, modo latius sumi. Ceterum miror, a Marcellino unicam provinciam Aquitanicam poni: quippe cum Rufus Festus qui ante eum scripsit, duas iamtum Aquitanias agnoscat c. 6. VALES.

Aquitania] Fines ipse Ammianus satis clare determinat. — *Burdegala* (Bourdeaux) *Arverni* (Auvergne et ibi Clermont) *Santones* (Saintes) *Pictavi* (Poitiers). W.

14. *Novem populi*] Aquitania sensu strictiori, inter Garumnam et Pyrenaeos. Populos novem, unde nomen traxerit provincia, ignorat Mannertus (p. 59.) ideoque et ego. — *Ausci* (Auch) Wesseling p. 550. *Vasatae* (Bazas) Mannert p. 120. W.

Narbonensis] Ammianus nonnisi unam habet, alii primam et secundam nominant, quae comprehendunt provincias Languedoc,

Rouſſillon, Provence, Alpium orientalium partem urbesque ad Rhodanum ſitas, Maſſilia tamen excepta. Mannert p. 38. — *Eluſa* v. Weſſeling. v. 550. Reineſius adſcripſit: „Qui ſic legunt, errorem adfingunt Ammiano. Eluſa non eſt in Narbonenſi, ſed in Novempopulana." Mannertus p. 64. reponi iubet *Nemauſum*, quum tam celebris urbs praeteriri non potuerit, Eluſa vero ad hanc provinciam non pertineat. *Narbona* (Narbonne) *Toloſa* (Toulouſe). W.

In Narbonenſi cluſa eſt Narbona et Toloſa] Placet ex emendatione viri diligentiſſimi Hieronymi Suritae ita legere: *In Narbonenſi Eluſa eſt et Narbona et Toloſa.* Eluſae mentio in Itinerario Burdigal. et apud Cl. Claudian. qui ex ea nefandiſſimum illum Rufinum eunuchum (v. Hadr. Valeſ. Praefat. p. LXVII. W.) originem duxiſſe putat. Sever. Sulpic. Hiſtor. ſacrae lib. 2. *Iter eis praeter interiorem Aquitaniam fuit; ubi tum ab imperitis magnifice ſuſcepti, ſparſere perfidiae ſemina: maximeque Eluſanam plebem, ſane tum bonam et religioni ſtudentem, pravis praedicationibus pervertere.* *Vide Scalig. Auſonian. Lect. lib. 7. cap. 7. Sirmond. ad Sidon. p. 123.* LINDENBR.

In Narbonenſi cluſa eſt Narbona.] Editio Romana habet, *cluſa et Narbona et Toloſa et principatum urb. tenent.* Primus Sigism. Gelenius vulgatam lectionem commentus eſt. Sed non dubito, quin ita ſcripſerit Marcellinus, prout in Regio codice [et Colbertino,] et in Auguſtana Editione ſcriptum reperi: *in Narbonenſi Eluſa et Narbona et Toloſa princip. etc.* quomodo etiam in Valentino codice Mſ. exaratum fuiſſe vir Cl. Antonius Loiſellus ad oram libri ſui adnotaverat. In Tabula quoque Itineraria Peutingerorum *Cluſa* legitur pro *Eluſa*, eodem errore. Scio quidem Eluſam fuiſſe in Novempopulania, olim etiam metropolim, mediam inter Auſcos et Vaſatas, ut docent Notitia provinciarum Galliae, et Burdigalenſe Itinerarium. Sed nihilominus ita hic ſcriptum fuiſſe, tot codicum teſtimoniis non poſſum non credere; et Marcellinum in hoc lapſum eſſe facile concedam. VALES.

Viennenſis.] Occidentalis Sapaudia, Delphinatus, Avenio, *Arelate* (Arles) *Maſſilia* (Marſeille) *Vienna* (Guienne) *Valentia* (Valence). W.

Maſſilia iungitur, cuius ſocietate et viribus in diſcriminibus arduis fultam aliquoties legimus Romam] Strabo lib. III. de Maſſilienſ. Ῥωμαίους ἐκτήσαντο φίλους, καὶ πολλὰ καὶ αὐτοὶ χρήσιμοι κατέστησαν ἐκείνοις, κἀκεῖνοι προσελάβοντο τῆς αὐξήσεως αὐτῶν. Ideo Vell. Patercul. lib. II. 15. *Maſſiliam fide meliorem, quam conſilio prudentiorem* vocat. *Cicero Philipp. 13. c. 15. *Romanae Reip. ſemper fuiſſe amiciſſimam.* Lucan. lib. 3. v. 308.

Semper in externis populo communia veſtro
Maſſiliam bellis teſtatur fata tuliſſe,
Comprenſa eſt Latiis quaecumque annalibus aetas.

Civitatem fidiſſimam atque amiciſſimam, Flor. lib. II. cap. 2. *Foederatam civitatem*, Plin. lib. III. cap. 4. appellat. LINDENBR. *Fultam* praeſertim in bello Punico ſecundo. De origine foederis illius firmiſſimi v. Iuſtin. XLIII, 3. et Mannert p. 75. ſſ. W.

15. *Salluvii ſunt.*] Quos Saluvios vocat Prologus libri 60. Titi Livii, Strabo σάλυες, Ptolemaeus σάλικες, corrupte ut videtur. In Regio exemplari *Saluvii* dicuntur. VALES.

Sallavii] rectius *Salyes*, Livio Epit. 61. a Druentia usque ad mare habitaverunt. *Nicaea* (Nice) *Antipolis* (Antibes) *Insulae Stoechades* hodie Porquerolles — Porto-Cros et du Levant, et duae minores: Ribaudas et Bagueaux. Mannert p. 99. W.

16. *A Poeninis Alpibus*] haud procul a fontibus Istri et Rheni. *Proprio agmine* (cf. xv, 4, 4.) *ripas occultat* iustum flumen esse incipit, ita tamen, ut inter montes fluens non conspiciatur *Paludi Lemanno* (Genfer-See) — *Nusquam aquis miscetur externis*, non suis, quod ita positum, verum non est, licet prisci omnes in eo consentiant. Ex ea tamen parte, ubi primum in lacum Lemanum incidit, aquae eius satis diu integrae discerni possunt. Mannert p. 66. W.

Summitates undae praeterlabens, quaeritans exitus.] Cum in omnibus scriptis exemplaribus, Regio, Vaticano ac Florentino, adeoque in Editione Rom. legeretur, *praeterlabens segniores*; non sum veritus sic emendare: *Summitates undae praeterlabens segnioris*. Sic supra de Rheno in Constantiensem lacum immeante dixit: *Et undarum quietem permeans pigram, etc.* Mox pro *quaeritans exitus*, in Editione Romana excusum erat, *eritans exitus*, quemadmodum etiam in uno e Vaticanis codicibus sequioris notae. Sed in vetustissimo codice Vaticano legitur, *entans exitus*, *i* litera inter *n* ac *t* suprapicta. In exemplari Regio reperi, *eruptans exitus*. Unde quis coniicere possit, legendum esse *scrutans exitus*, aut sane, *tentans exitus*. VALES.

17. *Per densa paludium fertur et Sequanos.*] Nihil hac coniectura Castelli excogitari potuit infelicius aut ineptius. Nam cum in Editione Romana legisset, *per pensa paudium fertur, etc.* quemadmodum etiam in MSS. Regio, *Tolosano,* [Colbertino,] et Vaticano legitur, nec quid haec sibi vellent intelligeret, suo more interpolavit. Ego vero primum coniectura ductus ex lectionis scriptae vestigiis, emendavi, *per Sapaudiam fertur et Sequanos*. Deinde vero cum eam coniecturam a clarissimis et doctissimis viris Iac. Sirmundo et Nicolao Rigaltio, quibus eam communicaveram, valde probari intellexissem, non dubitavi eam in textu ipso restituere, explosa illa Castelli παραδιορθώσει. Neque ambigo lectores, qui rem attente perpenderint, tantorum virorum auctoritati libenter accessuros. Etenim Sapaudia olim dicta est tractus ille Galliae Riparensis, quem olim Allobroges habuere: in eaque Ebrudunum et Cularonem, quae nunc Gratianopolis dicitur, ponit Imperii Notitia. Eadem postea Burgundionibus data est cum indigenis dividenda anno xx. Theodosii, ut scribit Prosper in Chronico. Maior difficultas est in Sequanis, per quos ferri Rhodanum ait Marcellinus, postquam e lacu Lemano erupit. HENR. VALES.

[Immo nulla heic est difficultas. Recte ait Ammianus Marcellinus Rhodanum, etiam postquam Lemanum exiit, *per Sapaudiam et Sequanos ferri*, id est, inter Sapaudiam et provinciam Maximam Sequanorum fluere. Quippe tum Rhodanus sinistra ripa Sapaudiam, dextra Sequanos stringit, videlicet Brexiam, in qua est Belica vel Bellica civitas cum Sessellio, Vesontioni metropoli Sequanorum hodieque subiecta: sicuti docui in Notitia Galliarum pag. 79. et 475.] HADR. VALES.

[*Ararim inter Germaniam* 1. *fluentem.*] Cluverius in libro 2. de Germania mendosum hunc locum esse suspicatur. Quomodo enim dicere potuit Marcellinus, *Ararim inter Germaniam primam*

flueret ac non potius per Germaniam? Rescribit igitur Cluverius, *inter Germaniam I. fluentem et Sequanos.* Sed ne sic quidem errore vacabit Marcellinus. Quippe Arar inter Lugdunensem primam et Maximam Sequanorum fluit, Sequanosque a Lingonibus et Aeduis provinciae Lugdunensis primae populis dividit. Sed forte deceptus est Marcellinus a pastore, apud Virgilium Ararim in Germania ponente Ecloga I. ut docui in Notitia Galliarum in pag. 34.] HADR. VALES.

Ararim, quem Sauconnam appellant] (Saone) Mannert p. 69. *Suum in nomen adsciscit* in alveum suum recipit prope Lugdunum, W

Qui locus exordium est Galliarum. Exindeque non millenis pass.] A Lugduno quod est ad confluentes Rhodani et Araris, leugis itinera, non milliaribus metiri incipiebant. Unde in Itinerario Antonini post Lugdunum leugae coniunctim cum milliaribus ad intervalla notanda ponuntur. Et in Tabula Itineraria Peutingerorum id sic notatum est: *Lugdunum caput Galliarum: Usque hic leugas.* Est autem id vocabulum mere Gallicum, 1500. passuum spatium significans, teste Iordane et aliis. Hesychius, λεύγη, inquit, μέτρον τι γαλατικόν. VALES.

Non millenis passibus, sed leugis itinera metiuntur.] Viarum distantiae pro situ gentium aliis atque aliis nominibus appellantur. Et leucarum Gallicarum mentio iterum lib. XVI. 12, 8. apud Iordanem et alios: itaque lubet tantum D. Hieronymi locum adscribere cap. 3. in Ioel. *In Nilo flumine sive in rivis eius solent naves funibus trahere, certa habentes spatia, quae appellant funiculos, ut labori defessorum recentia trahentium colla succedant. Nec mirum si unaquaeque gens certa viarum spatia suis appellet nominibus, cum et Latini mille passus, et Galli leucas, et Persae parasangas, et rastas universa Germania, atque in singulis nominibus diversa mensura sit.* Addi his possunt et *dextri:* sic enim dicuntur passus mensurandi apud quosdam, ut Papias interpretatur. Quam vocem apud Florentium reperi in Actis MSS. martyrii B. Felicis: *A loco illo usque ad castrum Toringum habentur dextri ducenti.* Ceterum leugae vox etiamnunc Gallis atque Hispanis in usu est. *Rasta* autem Germanorum plane Lazorum respondet ἀναπαύλαις: de quibus Agathias de bellis Iustiniani Imp. lib. II. pag. 55. *Moscovitae non per miliaria, sed per *verst* computant, quae pars quarta miliaris Germanici, ut Michevvs notat in Descriptione Sarmatiae lib. 2. cap. 1.* Reliquae viarum dimensiones iam ab aliis explicatae sunt. LINDENBR. Cf. omnino Wesseling ad Itinerar. p. 251. et 547. atque inprimis Heringae Obss. p. 36. ss. W.

18. *Concorporatur*] XXII, 8. miscet, exonerat se, effunditur. W.

Per patulum sinum quem vocant Ad Gradus.] Quia scilicet plures erant gradus in eo sinu, per quos adscensio et exscensio fiebat in naves. Ac Gradus quidem Massilitanorum, qui unus erat ex illis gradibus, et quidem, ut credere est, notissimus, mentio fit in Itinerario Antonini. Sed praeter hunc multi alii erant, quorum nomen etiamnum manet, ut videre est in Tabulis Geographicis. Gradum eo sensu sumpsit Valerius Max. lib. 3. cap. 6. *P. Scipio,* inquit, *cum in Sicilia augendo exercitum, traiiciendoque in Africam opportunum quaereret gradum.* Posteriores Graeci γκάλαν

ſcalam Latino vocabulo dixerunt, ut eſt in Chronico Alexandrino et in Deſcriptione urbis Conſtantinop. Ceterum non tacendum eſt, hanc adnotationem debere me ſuggeſtioni fratris mei Hadriani Valeſii, quod quidem libenti animo profiteor. Inde etiam dicta videtur Gradus inſula et urbs Venetiae. HENR. VALES. [Cauſam nominis eius ſinus, numerum et nomina vetera ac nova Graduum ad oſtia Rhodani, et quid ſit Gradus, diſce ex Notitia mea Galliarum pag. 475.] HADR. VALES.

Ad Gradus] Anton. Aug. (p. 507. Weſſeling.) *A Foſſis Ad Gradum. — — A Gradu per fluvium Rhodanum Arelatum.* LINDENBR. Hodie *Gras*. W.

CAPVT XII.

1. *Celſioris ſtaturae, et candidi paene Galli.*] Diodor. Sicul. lib. v. c. 28. Οἱ γαλάται τοῖς μὲν σώμασίν εἰσιν εὐμήκεις, ταῖς δὲ σαρξὶ κάθυγροι καὶ λευκοί. De iisdem Livius lib. XXXVIII. c. 21. *Sunt fuſa et candida corpora, ut quae numquam niſi in pugna nudentur.* Id quod non de Gallis tantum, ſed de Germanis quoque in univerſum intelligendum: ὡς ἂν γνησίοις τοῖς Γαλάταις, οἷς ἐοίκασιν ἐν μορφαῖς, καὶ βίοις, καὶ ἤθεσι· πλεονάζοντες μόνον ἀγριότητι, μεγέθει καὶ ξανθότητι. Euſtath. in illum Dionyſ. verſ. Λευκά τε φῦλα νέμονται. *Lucanus lib. 10. v. 128.

— — — tam flavos gerit altera crineis,
Ut nullas Rheni Caeſar ſe dicat in arvis
*Tam rutilas vidiſſe comas.**

Vide Petron. et Adamant. LINDENBR.

Sublatius inſoleſcentes] ſuperbia nimis intumeſcentes. Ern. — *adhibita* ſocia *ulnas admiſtis calcibus* πὺξ καὶ λάξ. W.

Emittere coeperit pugnos, ut catapultas tortilibus nervis excuſſas.] Elegans imitatio Plautina in Captivis Act. IV. Sc. 2. v. 15.

Ne quis in hac platea negotii conferat quidquam ſui:
Nam meus eſt balliſta pugnus, cubitus catapulta eſt,
Humerus aries: tum genu ut quemque icero, ad terram dabo. LINDENBR.

2. *Nec in tractibus illis, maximeque apud Aquitaniam, poterit aliq. vid. — fruſtis ſqualere pann.*] Φιλοκόσμους Gallos eſſe Strabo ait lib. IV. (p. 60. Tzſchuck.) χρυσοφοροῦσί τε γὰρ περὶ μὲν τοῖς τραχήλοις στρεπτὰ ἔχοντες, περὶ δὲ τοῖς βραχίοσι καὶ τοῖς καρποῖς ψέλλια, καὶ τὰς ἐσθῆτας βαπτὰς φοροῦσι καὶ χρυσοπάστους οἱ ἐν ἀξιώματι. LINDENBR.

Ut alibi] in Italia. W.

3. *Munus Martium pertimeſcens pollicem ſibi praecidit.*] Chir. Fortunat. *Rhetor. lib 1. p. 40.* *Decem milites belli tempore pollices ſibi amputarant.* *Rei ſunt laeſae Reipubl.* Quod ipſi quoque parentes, teneriore affectu moti, in liberis ſuis factitare ſoliti, ne dubio illos Marti exponerent. Menander L. 3. ff. de re milit. *Eum qui filium debilitavit, delectu per bellum indicto, ut inhabilis militiae ſit, praeceptum D. Traiani deportavit.* Rufus in LL. militarib. §. 47. Εἰ δέ τις τὸν υἱὸν ἐν καιρῷ πολέμου ἀχρειώσει, ἵν' ἀνεπιτήδειος εὑρεθῇ πρὸς τὴν στρατείαν, ἐξορίζεται. Auguſtus Imp. Equitem Romanum, quod duobus filiis adoleſcentibus, cauſa detrectandi *militaris* ſacramenti,

pollices amputasset, ipsum bonaque subiecit hastae. Sueton. in August. c. 24. Mentio porro huius indevotionis in L. 4. 5. 10. C. Theod. de Tironib. Truncabant vero pollices sibi meticulosi, ne ad nomen respondere, cum hastas ex usu vibrare nequirent, cogerentur. Itaque Iustinianum Imp. seditiosis quibusdam Constantinopolim concitantibus ideo pollices abscidisse facile apparet, ut eos armis movendis inhabiles redderet. Landulf. Sag. in Histor. Miscel. lib. XVI. Velut iam olim Philocles auctor fuerat Atheniensib. uti bello captis amputarent τῆς χειρὸς δάκτυλον τῆς δεξιᾶς, ἵνα δόρυ μὲν βαστάζειν μὴ δύνωνται, κώπην δὲ ἐλαύνειν δύνωνται. Plutarch. in Lysandro, Aelian. Variar. lib. II. cap. IX. LINDENBR.

Quos localiter Murcos appellant.] In Editione Romana ac Ms. Regio, *Vatic. Tolos.* [et Colbert.] scriptum reperi, *localiter:* quod equidem vulgatae lectioni, quae ex Castelli coniectura nata est, praetulerim. Sic enim Marcellinus in fine lib. 19. c. 12. §. 3. *Hic,* inquit, *Besae Dei localiter appellati oraculum quondam futura pandebat.* Porro *Murcus* vox Latina videtur esse, non Gallica: idque indicat Marcellinus, cum ait, in Italia multos sibi pollicem praecidere solitos, quos localiter appellant Murcos. Ab eadem origine Murcidum dixit Pomponius et Plautus, id est, desidem et ignavum, ut Festus explicat, et Augustinus in lib. 4. de Civitate Dei. VALES. *Localiter* ego in textu exhibendum putavi. W.

Ioculariter Murcos appellant.] Liutprandus in Histor. PP. in Innocent. *De indulgentia Clericorum querimoniam facienti, cum aliquos murcos, aliquos digamos habere diceret, respondit, illum, qui volens partem digiti sui absciderit, iuxta canones non posse admitti ad Clerum.* Gloss. Lat. *Murcinarius, mutilus.* Germani in quibusdam provinciis vocem retinent, licet alio nunc fere significatu. Et quos Itali ac Galli *Poltrones* vocant, ab hac pollicum truncatione nomen invenere. * Murcare, id est, mutilare, in Chronico Sangall. p. 391. Ab eadem origine *Murcia* segnium Dea, apud Arnob. lib. 2. appellata videtur.* LINDENBR. Murcis poenae semper propositae graves. v. Sueton. Aug. c. 27. Cod. Theodos. Lib. VII. Tit. 13. 4. 10. Tit. XXII. 1. 2. et ibi not. Apud nos ad ergastula solent iidem damnari. De toto loco dignus est, qui conferatur, Menagius in Amoenitatt. iuris civilis edit. Frf. et Lips. 1738. p. 12 ss. W.

4. *Vini avidum genus, affectans ad vini similitudinem multiplices potus.*] Diodor. Sicul. lib. V. 25. Διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ψύχους διαφθειρομένης τῆς κατὰ τὸν ἀέρα κράσεως, οὔτε οἶνον, οὔτε ἔλαιον φέρει· διόπερ τῶν Γαλατῶν οἱ τούτων τῶν καρπῶν στερισκόμενοι πόμα κατασκευάζουσιν ἐκ τῆς κριθῆς, τὸ προσαγορευόμενον ζῦθον, καὶ τὰ κηρία πλύνοντες, τῷ τούτων ἀποπλύματι χρῶνται. Κάτοινοι δὲ ὄντες καθ' ὑπερβολὴν τὸν εἰσαγόμενον ὑπὸ τῶν ἐμπόρων οἶνον ἄκρατον ἐμφοροῦνται, καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν λάβρῳ χρώμενοι τῷ ποτῷ, καὶ μεθυσθέντες, εἰς ὕπνον ἢ μανιώδεις διαθέσεις τρέπονται. Non autem Galli tantum, sed fere omnes populi, qui vite carent, ex frumento conficere solent quod bibant, vel pomorum succo: aut favos decoquunt, aut palmarum fructus exprimunt in liquorem, coctisve frugibus aquam pinguius colorant, ut inquit D. Hieronym. part. 3. Epist. 58. D. Basilius lib. de Ebrietate, et Cassian. Bassus de Agricult. lib. VII. c. 34. apud barbaros potissimum in usu esse scribit, ἀπὸ τοῦ σίτου καὶ

τῶν κριθῶν γινόμενα πόματα. Plin. lib. XIV. cap. XXII. *Est et Occidentis populis sua ebrietas: fruge madida pluribus modis per Gallias Hispaniasque nominibus aliis, sed ratione eadem. Hispaniae iam et vetustatem ferre ea genera docuerunt. Aegyptus quoque e fruge sibi potus similes excogitavit, nullaque in parte mundi cessat ebrietas.* Ubi quod de Aegyptiis ait, Herodotus quoque confirmat lib. II, 77. οἴνῳ δὲ ἐκ κριθέων πεποιημένῳ διαχρέονται. Οὐ γάρ σφί εἰσι ἐν τῇ χώρῃ ἄμπελοι. De Hispanis Florus, Orosius, alii. LINDENBR.

Vini avidum — potus] Hoc de Gallia, quam Transalpinam nominabant Romani, et de antiquioribus intelligendum est temporibus, ubi Gallia ob silvas immensas et paludes vino procreando parum commoda erat. Vini cultura in Gallia Transalpina Imperatoris demum Probi aetate fuit concessa. v. Flav. Vopiscum in Probo c. 18. W.

Furoris voluntariam speciem.] Ambros. de Helia cap. XIV. *Quis tale miscuit furoris poculum? quis tantum infudi mentibus venenum? Periclitatur homo actum esse de corpore, et ipse sibi reus est insaniae voluntariae.* Alia in hanc sententiam iam alibi congessimus. LINDENBR.

Ebrietate, quam furoris voluntariam speciem esse.] Eamdem sententiam Graece expressit Isidorus Pelusiota in Epistola 203. libri I. cum αὐθαίρετον μανίαν appellat ebrietatem. *Nec alio sensu Iohannes Chrysostomus in Sermone I. ad populum Antiochensem, et in Homilia 29. in Genesin, ebrietatem vocat δαίμονα αὐθαίρετον. Quod idem est, ac si dixisset, ebrium esse daemoniacum voluntarium. Idem in Homilia LVIII. in Matthaeum ebrios nihil differre ab daemoniacis ait: sed daemoniacos quidem miseratione omnium dignos, ebrios vero cunctis odiosos esse, ὅτι αὐθαίρετον ἐπισπάζονται μανίαν. Et Homilia 28. in Epistolam Pauli ad Romanos asserit, peccatum generaliter esse spontaneum furorem, aut daemonem voluntarium; item in Sermone, Quod nemo regitur nisi a seipso, pag. 580. VALES.

defendens Fonteium Tullius.] Haec Ciceronis oratio nonnisi manca ad nos pervenit, et laudata ab Ammiano verba ad lacunam pertinent post caput 5. obviam. Hoc sine dubio voluit Fonteius: Gallos, meri antea potatores, quique vinum aqua dilutum ut venenum abhorruissent, nunc aquam tamen adfusuros, indeque lucraturos esse hoc, ut placidiores, minus rixosi, sanorisque mentis compotes essent. W.

5. *Paulatim levius odere sub Imperium venire Rom.*] Ms. Flor. *levis odore sub.* Verosimile est Ammian. scripsisse: *Paulatim levi sudore* (Sic et Salmas. ad Solin. 26. W.) *sub Imp. venere Rom.* itaque sequitur, *praeliis parvis quassatae.* Et frequens haec locutio, *Martius sudor, belli sudor.* Valentinian. et Valens L. 7. C. Theod. de lustral. conl. *Sudore bellandi stipendiorum gradus usque ad Protectores meruerunt.* Capitolin. in Maximin. *Sedecim lixas uno sudore devicit.* LINDENBR.

Paulatim levius odere.] Coniecturam Lindenbrogii confirmat codex Regius, in quo distincte scriptum inveni, *paullatim levi sudore:* *ut et in Tolosano.* Unde bonitatem eius codicis agnoscere licet, quae et aliis multis, iisque illustribus argumentis testata est. [In Colbertino legi, *levi sodore*, id est, *sudore*.] VALES.

Primo tentatae per Fulvium.] Livii Epitom. LX. LXI. LIND.

Tentatae per Fulvium.] M. Fulvius Flaccus is dictus est, M. Plautii Hypsaei in Consulatu collega (A. U. 629. W.), qui de Gallia triumphavit, ut est in Prologo 60. libri Titi Livii, apud Velleium in lib. 2. c. 6. Plutarchum in Gracchis. Sextius vero, quem secundum nominat Marcellinus, est C. Sextius Calvinus, qui cum C. Cassio Longino Consul fuit (A. U. 630. W.): de quo Srabo in lib. 4. Velleius in 1. 15. et Prologus 61. Titi Livii De Quinto Fabio Maximo Allobrogico (A. U. 632. W.) loquitur Caesar in lib. 1. 45. Appianus in Celtico, (p. 73. Schweigh.) aliique. Consule Fastos Sigonii. VALES. Qui recte percepisse mentem Ammiani in eo, quod de Fabii cognomento scribit, quum anno XXXVI. huius saeculi iam ostenderet; sane serum est fere L annis post incusare Carrionis ἀβλεψίαν, haesitantis in cognomine Maximi: utique citari non debuit, ac si Ammianus scripsisset *cum* vel *cui negotii plenior effectus*, quod ex nullo codice affers, ὦ φιλότης. GRON.

Fabio Maximo Allobroges devicti agnomen non *Maximi*, sed *Allobrogici* dedere. v. Perizonii Animadv. histor. p. 65. ed. Harles. W.

6. *Sallustio auctore.*] Fragmentum Sallustii exstat apud Mar. Victorin. Commentat. in Ciceron. de Invent. lib. 1. *Res Romana plurimum imperio valuit Ser. Sulpicio et M. Marcello Coss. omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum atque Oceanum, nisi qua a paludibus invia fuit, perdomita.* LINDENBR. Cf. Crenii Animadv. Philol. hist. T. 9. p. 213. W.

Post decennalis belli mutuas clades.] Ruf. Fest. in Breviario c. 6. *C. Caesar cum decem legionibus, quae trecena milia militum Italorum habuerunt, per annos octo ab Alpibus ad Rhenum usque Gallias subegit. Cum barbaris ultra Rhenum positis conflixit, in Britanniam transivit, decem annis Gallias et Britannias tributarias fecit.* LINDENBR.

Subegit Caesar.] Respexit ad versum vulgo iactatum, apud Sueton. lib. 1. 49. *Gallias Caesar subegit, Nicomedes Caesarem.* LINDENBR.

CAPUT XIII.

1. *Domitiano crudeli morte consumto*] XIV, 7. W.

Musonianus] Is est Arianus, cuius meminit Athanasius in Epistola ad Solitarios, ubi ait Eusebianos Sardicense ad Concilium venientes, secum adduxisse Comitem Musonianum, Hesychiumque Castrensem: de eodem loquitur in Apologia ad Constantium. Idem postea Proconsul Achaiae a Constantio factus est, exstincta iam Magnentii factione: ut scribit Libanius in Orat. de vita sua: ubi etiam eius πρᾳότητα et χρηστότητα commendat, quemadmodum Marcellinus noster. Eumdem denique Praefectum Praet. Orientis fuisse testatur his verbis: πρότερον δὲ ἦν ἀφιγμένος ἀρχὴν ἔχων ἣ τῶν ἄλλων ἄρχει στρατήγιος. Fuit autem domo Antiochenus, teste eodem Libanio in Epistola 384. et 451. quiquidem semper eum Strategium nominat pristino nomine. Sunt ad eum scriptae lex 14. Cod Theod. de naviculariis, et lex 5. de cursu publico, Constantio Aug. VII. et Constantio Caesare Coss. VALES.

2. *Sectas Manichaeorum et similium.*] De Manichaeorum haeresi copiose Euseb. Pamph. Eccles. Histor. lib. VII. cap. XXV. Socr. lib. I. cap. XVII. Theodoret. in Epitom. Haeresiar. lib. I. cap. ult. *Cyrill. Hierosol. Catechef. 6.* Philastrius Episc. in lib. de Haeresib. Petrus Siculus in Histor. p. 42. Suidas in voce Μάνης, et Titulus Codicis de Manichaeis. LINDENBR.

Interpres idoneus] qui controversiarum illius aetatis tricas optime expedire posset. W.

Lucrandi aviditate sordescens] Libanius tamen laudis non minus, quam pecuniae cupidum fuisse dicit. W.

In quaestionibus super morte Theophili.] Libanius in Oratione ad Theodos. de seditione Antiochena, Constantii in castigandis civitatum seditionibus clementiam valde laudat; aitque eum Theophili Consularis caedem graviter et moleste tulisse: Strategio tamen Praefecto quem ad puniendos tumultus auctores miserat, mandasse ut id facinus quam fieri posset mitissime vindicaret: cuius mandatis Praefectum paruisse subiungit. Sed Iulianus in Misopogone sub finem inclementius animadversum innuit his verbis: δίκην δ' ἀποτίνων αὖθις ὑπὲρ τούτων ὧν ὀργιζόμενοι δικαίως ἔπραξαν, οὐκέτι μετρίως. VALES.

Theophili — impetu plebis promiscuae discerpti,] de quo vide XIV, 7. Pro *promiscuae* Ruhnken. ad Rutil. Lupum p. 19. e Cod. Vaticano reponi iubet *promiscae*. coll. XX, 6. uti *promisce* pro *promiscue*. cf. et I. Fr. Gronovium ad Praef. Gellii p. 2. W.

Pro Magistro equitum,] Ursicino. *agente etiam tum in Galliis.* cf. XVI, 2. et 10. *militem regens* Comes Vicarius, XIV, 11. ubi de eodem Prospero sermo est. W.

Ut ait Comicus, arte desp. furt. rapiens propalam.] Intelligit Plauti locum in Epidico Act. I. Sc. I. v. 10. ubi Terpsio ait:

Minus iam furtificus sum quam antehac.
Ep. Quid ita? Terp. Rapio propalam.

Eadem venustate dicit Cicero in Pisonem c. 27. *Olim furunculus, nunc vero etiam rapax.* Sed ad Marcellini mentem magis apposite Plutarchus in Ciceronis Vita: ἐν ᾧ καιρῷ τῆς φιλοπλουτίας ἀκμαζούσης καὶ τῶν πεμπομένων στρατηγῶν καὶ ἡγεμόνων, ὡς τοῦ κλέπτειν ἀγεννοῦς ὄντος, ἐπὶ τὸ ἁρπάζειν τρεπομένων, οὐ τὸ λαμβάνειν ἐδόκει δεινὸν, ἀλλ' ὁ μετρίως τοῦτο ποιῶν ἠγαπᾶτο. Id est: *Quo tempore vigente avaritia, cum Praetores ac Proconsules qui in provincias mittebantur, prorsus quasi furari pusilli animi foret, ad rapiendum incumberent; non videbatur grave esse accipere: sed qui id moderate faceret, laudabatur.* VALES.

[4. *Ad colligendas obeuntium exuvias occupatis.*] Editio Romana, et Codices MSS. Regius, Tolosanus, ac Colbertinus habent, *obedientium exuvias*, optime. *Obedientes* appellavit Marcellinus Romanos, et Imperio Romano subiectos. Sic in lib. XXI. c. 12. §. 25. de Iuliano Aug. loquitur: *Tunc ut securitatem trepidis rebus afferret, et obedientium nutriret fiduciam*, etc. (Cf. etiam XXX, 5. 6. et 8, 14. W.) Vult igitur dicere Marcellinus, Duces Romanos in Oriente magis de spoliandis Romanis popularibus suis, quam de reprimendis Persis tum fuisse sollicitos.] VALES.

AMMIANI MARCELLINI

LIB. XVI. C. I.

1. *In collegium fastorum a Consule VIII. Augusto adscitus*] Infrequens locutio, et Romanis auribus delicatioribus insitata: unde foede lapsi sunt, qui dum eam non intelligebant, corrigere conati sunt. Vocat autem Ammianus *collegium fastorum*, collegium Consulum, quorum nomina fastis inferebantur, unde etiam fasti Consulares appellantur: quales Capitolini illi sunt, ante annos aliquammultos reperti, et Siculi, nec non etiam quos Cassiodorus Senator urbis Romae conscripsit. Pari modo idem Ammian. dixit, *in collegium trabeae adsciscí*. Lib. XXIII. c. 1. §. 1. *Iuliano vero iam ter Consule, adscito in collegium trabeae Sallustio*. Lib. XXX. c. 3. §. 1. *Gratiano adscito in trabeae societatem Equitio Consule*. LINDENBR. Addo XXV, 10, 11. W.

Vigore genuino] innato sibi et proprio, XVI, 5, 13. XVII, 5, 2. et saepius. Ea significatione usurpare etiam solet Ammianus voc. *nativus*. W.

Si adfuisset flatu tandem secundo.] Vix commodum sensum eruo; fortasse librariorum incuria excidit *Fortuna*; quod coniici possit ex gemino loco XIX, 6, 1. *adspiravit auram quandam salutis fortuna*. W.

2. *Res magnae, quas per Gallias virtute felicitateque correxit*.] Quid? correxit res magnas? immo vero Gallias magis correxisse, in meliorem statum redegisse possit videri. Sed nihil mutandum: Ammianus enim Graecum κατορθοῦν in animo habuit, quod est recte atque feliciter aliquid agere. cf. XXV, 4, 25. et XXX, 7, 7. W.

Singula serie etc.] An non dedit auctor *singulas*? Certe cap. 5. ubi ait similiter, suo quaeque loco singula demonstrabuntur, praemiserat neutrum. GRON.

3. *Falsitas arguta*] si quis in historia scribenda ingenii magis atque ornatae dictionis laudem sectatur. W.

Ad laudativam paene materiam] genus demonstrativum, uti Rhetores dicere solebant. Cf. de Iuliani moribus XXV, 4, et Heynii Prolus. p. CXXX. W.

4. *Vespasiani filius*.] Haec uncinis inclusi ut ab Ammiano vix profecta. W.

Bellorum gloriosis cursibus Traiani simillimus]. Ita de Claudio Imp. Trebellius Poll. c. 1. *Quid in illo non mirabile? quid non conspicuum? quid non triumphalibus vetustissimis praeferendum? in quo Traiani virtus, Antonini pietas, Augu-*

sti moderatio, et magnorum Principum bona sic fuerunt. LINDENBR.

Clemens ut Antoninus] Antoninus cognomine Pius, moribus clemens, ac tantae bonitatis, ut haud dubie sine exemplo vixerit. Aurel. Victor et Capitolin. LINDENBR.

Rectae perfectaeque rationis indagine] h. e. philosophiae studio. W.

Congruens Marco, ad cuius aemulationem actus suos effingebat] Eutrop. lib. x. 16. (8.) et Landulf. Sagax in Histor. Miscell. *Marco Antonino non absimilis*, (Iulianus) *quem etiam aemulari studebat.* Sic fere semper sibi aliquem Principes proponunt, ad cuius aemulationem mores suos effingant. De Alexand. Severo Lamprid. c. 30. *Legit et vitam Alexandri,* (Magni) *quem praecipue imitatus est; etsi in eo contemnebat ebrietatem.* De Constantio Ammian. lib. xv. c. 1. §. 3. *Ad aemulationem civilium Principum vitam formare moresque suos diligentia laborabat enixa.* Sic Antonin. Caracalla Alexandrum Magn. eiusque gesta semper loquebatur; Tiberium et Syllam in conventu plerumque laudabat. Nec alias fabulas Pescennius Niger umquam habuit, nisi de Hannibale ceterisque talibus, ut Spartian. scribit c. 11. Atque hoc est, quod Lucillium monet Seneca Epist. xi. *Aliquis vir bonus nobis eligendus est, et semper ante oculos habendus, ut sic tamquam illo spectante vivamus, et omnia tamquam illo vidente faciamus. — Elige itaque Catonem: si hic videtur tibi rigidus, elige remissioris animi virum Laelium, elige eum cuius tibi placuit et vita et oratio; et ipsius animum ante te ferens et vultus, semper tibi ostende vel custodem, vel exemplum.* Bono itaque publico Plutarchus, Aemil. Probus, Aurel. Victor, et ex recentioribus nonnulli vitas magnorum virorum edidere, ut semper in numerato sit, quod eligere et imitari possimus. LINDENBR.

Marco, ad cuius aemulationem.] Cui magis hac potissimum de re credi par est quam Iuliano ipsi? Is igitur in Epistola ad Themistium (p. 253. Spanh.) sibi cum Alexandro Macedone et Marco Aurelio certamen quoddam virtutis et gloriae ait esse susceptum: καί μοι πάλαι μὲν οἰομένῳ πρός τε τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Μάρκον, καὶ εἴ τις ἄλλος γέγονεν ἀρετῇ διαφέρων, εἶναι τὴν ἅμιλλαν, φρίκη τις προσῄει μὴ τοῦ μὲν ἀπολείπεσθαι τῆς ἀνδρείας δόξῃ, τοῦ δὲ τῆς τελείας ἀρετῆς οὐδὲ ἐπ' ὀλίγον ἀφίκωμαι. VALES.

5. *Tulliana auctoritas.*] Respexit sine dubio ad Ciceron. de Oratore Lib. III. c. 46. ubi eadem fere leguntur. W.

Ut Erechtheus in secessu Minervae nutritus.] Hic est qui vulgo Erichthonius dicitur a Mythologis: quem Homerus in Catalogo Erechtheum appellat his versibus (v. 547.)

Δῆμον Ἐρεχθῆος μεγαλήτορος, ὅν ποτ' Ἀθήνη
Θρέψε Διὸς θυγάτηρ, τέκε δὲ ζείδωρος ἄρουρα,
Καδδ' ἐν Ἀθήνης' εἷσεν ἑῷ ἐνὶ πίονι νηῷ.

Hunc Minerva occultatum in cista cum geminis serpentibus Cecropis filiabus commendaverat: unde mos manavit, ut omnes eius posteri alerentur in cunis, quae auro ductos angues haberent appositos, quemadmodum scribit Euripides in Ione sub initium. Eidem Erechtheo templum fuit Athenis in arce positum, cuius meminit Herodotus in 8. lib. ubi et serpentes illi erant duo

custodes arcis, quibus mellita quotidie apponebatur placenta, ut notat Hesychius ad illa verba ex Aristoph. Lysistrata, οἰκουρὸν ὄφιν. Ab hoc Erechtheo distinguendus alter Erechtheus Pandionis filius, Erichthonii seu Erechthei prioris nepos: a quo denominatos Ἐρεχθεΐδας tribules scribit Pausanias et Demosthenes ἐν ἐπιταφίῳ λόγῳ. VALES.

Erichtheus in secessu] Logistorici Erichthonium vocant. Apollod. Biblioth. lib. III. c. 14. (ubi vid. Heynius p. 833. sqq. W.) Hygin. fabul. CLXVI. Fulgent. Mythol. lib. II. Placid. Lactant. in Stat. lib. II. LINDENBR. Conf. etiam Ovid. Metam. II, 555. sqq. et Hermann. Mythol. B. 3. S. 309. W.

Germania] Ab hac discernit Ammianus Rheni *meatus*, i. e. Alamannos, recte. Cf. inprimis Trivorium p. 77. 81. seqq. *Rigentem* vocat Rhenum ob frigidum olim Germaniae coelum. Pariter *pruinae* iunguntur et *Rhenus* XXV, 4, 13. W.

CAPUT II.

1. *Agens negotiosam hiemem*] Cf. omnino Ritter. ad Guthrium T. V. Sect. 3. p. 575. ss. *Militum iuniorum* Opponuntur enim veterani. W.

Veteranos concursatione perv. defendisse.] Narrat id quoque Libanius in Orat. funebri pag. 271. (Reisk. I. p. 536.) καί τινα καὶ νυκτερινὴν ἐπιδρομὴν νεανίσκων ἀπεκρούσαντο πολλῶν γέροντες ὀλίγοι γήρᾳ τῶν ὅπλων ἀφειμένοι· quod facinus cum Myronidis Athen. victoria confert. VALES.

Solet abrupta saepe discrimina salutis ultima desperatio propulsare] Militare praeceptum est, cum desperatis arma non conserenda: ubi enim evadendi spes nulla, ibi ignaviam quoque metus acuit, et de necessitate virtutem facit. In bello Crotoniensium contra Locrenses, hi quod longe maiore numero militum vincebantur: *Omissa spe victoriae* (inquit Trog. Pomp. lib. XX. c. 3.) *in destinatam mortem conspirant, tantusque ardor ex desperatione singulos cepit, ut victores se putarent, si non inulti morerentur. Sed dum honeste mori quaerunt, feliciter vicerunt. Nec alia causa victoriae fuit, quam quod desperaverunt.* Vide Fl. Veget. de Re milit. lib. III. cap. 21. lib. IV. cap. 25. *Comm. ad Liguria. p. 190, 191.* LINDENBR. *Abrupta*, periculosissima. Sic saepe Ammianus, aliique optimae notae scriptores. v. Ruhnken. ad Vellei. Paterc. II, 2. p. 79. W. Graeci sic adhibent voc. ἀπότομος. ERF.

Adulatione ancillari] servili, sordida. cf. XXVI, 6, 16. nam ancillarum et ancillularum nomine infamabantur adulatores sordidi, inprimis in ambiendis honoribus. v. interpretes ad Scriptt. Hist. Aug. T. II. p. 360. laudante Ernesti, qui et recte *amoenitatem* exponit: cultum amoeniorem, vitamque luxuriosam. W.

Octavo Kal. Iulias.] Ita inserat Constantius Augustus teste Iuliano in Epistola ad ordinem et populum Atheniensem (p. 277. Spanh.) his verbis: τούτων δὲ ὃν ἔφην τρόπον γενομένων, περὶ τὰς τροπὰς τὰς θερινὰς ἐπιτρέπει μοι βαδίζειν εἰς τὰ στρατόπεδα, σχῆμα καὶ τὴν εἰκόνα περιοίσοντι τὴν ἑαυτοῦ. Id est: *His ad eum*

quem

quem dixi modum perfectis, circa aestivum solstitium proficiscendi ad Gallicanos exercitus facultatem mihi concedit, habitum et imaginem ipsius circumlaturo. Nec assentiri possum doctissimo Interpreti, qui pro aestivo solstitio hibernum legendum affirmat. Etenim hic locus Iuliani non de eo intelligendus est anno, sub cuius exitum Iulianus in Gallias est missus: sed de anno subsequente, quo primum iniit Consulatum cum Constantio: qui fuit annus Christi 356. Ab aestivo solstitio Gallicani milites in expeditionem proficisci solebant, ut docet Marcellinus noster in lib. 17. c. 8. §. 1. his verbis: *Opperiensque Iulium mensem, unde sumunt Gallicani procinctus exordia.* Et Iulianus in Epist. citata: καὶ στρατεύω μὲν ἀκμάζοντος τοῦ σίτου. Denique Cassiodorus in lib. 1. Ep. 24. Paene omiseram, in superiore Iuliani loco pro ὄχημα legendum esse σχῆμα. VALES.

Velut dux diuturnus.] Nove dixit *diuturnum ducem*, id est, usu castrensis negotii diuturno firmatum, ut loquitur lib. XXX. c. 7. §. 11. Sic *diuturnior*, id est, senior. Inf. lib. XXIII. c. 1. §. 6. *E Sacerdotum consortio quidam ceteris diuturnior nullo pulsante repente concidit.* LINDENBR.

3. *Aliis per Arborosam.*] Ita quidem primus edidit Castellus: sed in Editione Rom. atque in codice Regio [et Colbertino] legitur, *per Arbor* .... quod equidem retinere satius esse duxi, quam Castelli somnium lectori obtrudere. VALES. Cf. Pithoei Advers. II, 1. p. 75. ss. W.

Quibusdam per sedes Leucorum.] Huius lectionis auctor est Gelenius. Nam Castellus ediderat hoc modo: *Quibusdam de lacu et corbitis iri debere firmantibus;* foede prorsus ac monstrose. In Editione Romana sic legebatur: *Quibusdam de lauc. et orairi debere firm.* At codex Regius [et Colbertinus] veram nobis scripturam conservavit huiusmodi: *Quibusdam per Sedelauco et Cora iri debere firmantibus.* Nam ab Augustoduno Autisiodorum petentibus per Sedelaucum iter est, ut patet ex Antonini Itinerario (p. 360. ed. Wesseling.) sic:

Augustoduno millia plus minus 33. *leugae* 22.
Sidoloucum m. p. m. 27. *leugae* 18.
Aballone m. p. m. 24. *leugae* 16.
Autisiodorum m. p. m. 33. *leugae* 22.

Ita enim eum Antonini locum restituimus, cum vulgatae Editiones pro leugis legiones ubique praeferant contra scriptorum codicum auctoritatem: quod Hieronymi Suritae commentum est. In Tabula quoque Peutingerorum eadem leugarum spatia notata sunt hoc modo. *Autessioduro* 22. *Aballo* 16. *Sidoloco* 18. *Augustodunum* 29. In Epistola Amulonis Lugdun. Episcopi ad Theodboldum Sedelocus dicitur: manetque hodie nomen *Saulieu.* De Cora autem maior difficultas est. In Notitia quidem Imperii legitur *Praefectus Sarmatarum Gentilium a Chora Parisios usque.* *Sed non dubito, quin Marcellinus Coram fluvium intelligat, qui est inter Augustodunum et Autissiodorum. Certe Ionas in Vita S. Columbani capite 22. Choram fluvium in eodem itinere commemorat. *Per urbem* (inquit) *Bisontionum Augustudunumque ad Avallonem castrum pervenit: deinde ad Choram fluvium properans, etc. exin Autissiodorum properavit.* Aimoinus Monachus in libro de translatione et miraculis Aurelii,

Georgii et Nataliae, pagum ibidem fuisse testatur, de nomine fluvii ita appellatum, his verbis: *In Ecclesia pagi Autisiodorensis Cora nuncupati cum fuissent sancti Martyres Altario impositi, etc.* HENR. VALES.

[De Chora fluvio, et de Chora vico ei apposito fratrem meum pridem monui: de eorum situ et nomine primus multa observavi, quae Notitiae Galliarum inserui. Sed omnino Marcellinus supra Chorae nomine vicum designare voluit, non fluvium. HADR. VALES.]

Sedelaucum est *Saulieu*, *Cora* vero vicus prope Autosidorum (Auxerre). W.

5. *Et Ballistariis.*] Lipsius in lib. 3. Poliorcetici funditores fuisse putat, aut fundibularios. Sane in Glossis vett. *Balistarii*, σφενδονῆται exponuntur; et a Vegetio in lib. 2. cap. 2. inter levem armaturam recensentur, et a funditoribus distinguuntur. Sed heic *Ballistarii* nomen est numeri militaris. Eorum mentio fit in Notitia Imperii Rom. sub Duce Mogontiacensi." HENR. VALES. Equidem h. l. ubi de obsidione urbis sermo non est, funditores cum Lipsio intellexerim. W.

6. *Tricassinos* (Troyes) Wessel. ad Itiner. p. 361. — *ampliores*, numerosiores — *pavore traditos*, qui paventes se ipsi tradiderant. W.

8. *Remos* (Rheims). W.

Exercitum Vesuntii iusserat opperiri.] Hanc scripturam excogitavit P. Castellus, cum in Editione Rom. legeretur, *exercitum vehentem iusserat opperiri.* Sed in MSS. Regio ac Florentino, et in Editione Basiliensi, inter *vehentem*, et *iusserat*, aliquantulum interiectum est spatii. Equidem vulgatam lectionem prorsus ferre non possum, cum Marcellini sententiae repugnet. Neque enim Vesuntii, sed Remis milites in unum coacti Caesarem exspectare erant iussi, ut per Decem-pagos (quod opidum est in agro Mettensi, 30. millibus distans a Mettis, teste Paulo Warnefrido de Mettensibus Episcopis) proficisceretur adversus Alamannos. Cui consilio quid magis contrarium est, quam Vesuntii milites Imperatorem opperiri? Adde quod saltem Vesuntione diceret, non Vesuntii: sic enim Caesar, et Xiphilinus in Nerone, et Antoninus eam appellant in Itinerario. Ammianus in lib. superiore Bisontios vocat, in lib. 20, 10, 3. *Besantionem.* Sed ut coniecturam meam proponam, sic fere a Marcellino scriptum puto: *Ubi in unum congregatum exercitum vehentem mensis* (in mensem? W.) *cibaria iusserat opperiri praesentiam suam.* VALES. Quidni brevius et ad modulum spatii relicti: *vehentem commeatus?* W.

9. *Per Decem-pagos Alamannam aggredi.*] Antonin. in Itinerar. *Iter de Pannoniis in Gallias per mediterranea loca, id est, a Sirmio per Soppianas, Treveros usque. Tabernas, Decem-pagos, Divodorum.* Tabula Itiner. *Tabernis, Pontesaravi, Ad Decem-pagos, Ad Duodecimum.* LINDENBR. *Per Decem pagos* (Dieuse) prope Metas (Metz) et Sarburg. Mannert p. 186. W.

10. *Humectus dies et decolor*] pluviis et nebulis foedus. W.

Legiones duas arma cogentes.] Sic Latini vocant quos Graeci οὐραγοὺς et ὀπισθοφύλακας. Et sic loquitur saepissime Marcel-

linus. Livius lib. 37. c. 29. *Ita et explicuere ordinem primae in conspectu Praetoris, et coactum agmen ab Rhodiis est.* VALES. Si modo Ammianus eo sensu voluerit dicere *arma cogere*, quo Livius *agmen cogere*. Utique longe alio sensu sic loquitur libro xx. cap. 8. §. 1. *arma quoque et tirocinia cogens, legionesque augens.* Isto autem sensu usurpat *agmina cogere* in libro xxiv. c. 1. §. 2. praeferens pluralem, ubi antiquiores singularem, etsi eadem loquutio iterum occurrat libro xxv. c. 3. §. 2. et xxviii. c. 4. §. 8. non sine suspicione vitii, ut probabiliter disputat pater in cap. xix. Observationum ad Ecclesiasticos scriptores. GRON. Livii locus a Valesio citatus Ernestio non videtur commode huc facere, quoniam ibi de classe sit sermo. Equidem etsi non infitior apud alios magis in usu esse *agmen cogere*, nihil tamen mutandum existimo, maxime ob xxv, 3, 2. *invasa subito terga poneversus arma cogentium.* W.

12. *Brocomagum*] (Brumat) *Tabernas* (Rhein-Zabern) *Salisonem* (Selz) *Nemetas* alias Noviomagus, hodie Speyer. *et Vangionas,* alias *Borbetomagus,* hodie Worms. v. ad xv, 11, 8. W.

* *Tabernas.*] Tabernas Rhenanas heic intelligi asserit Cluverius in libri 2. de antiqua Germania capite 12. Cui non accedo. Nam cum Ammianus heic singula opida suo ordine recenseat, si Tabernas ad Rhenum sitas dicere voluisset, Salisoni profecto eas postposuisset. Quod cum ille non fecerit, sed ante Salisonem posuerit, apparet eum Tabernas Alsaticas intellexisse. Opinionem nostram confirmat Iulianus in epistola ad Senatum populumque Atheniensem pag. 512. ad quem locum vide quae notavit Dionysius Petavius. HENR. VALES.* [Tabernas numero tres fuisse, alias ad Rhenum flumen, alias in Alesatia inferiore prope Pontem Saravi, tertias flumen Navam inter ac Nivomagum Mosellanum, docui nuper in Notitia Galliarum pag. 542. HADR. VALES.]

Nam ipsa oppida, ut circumdata retibus lustra declinant.] Libanius in Oratione Consulari ad Iulianum 45. urbes a barbaris captas esse dicit: quarum agros barbari arabant, cum ipsa opida diruissent. Idem scribit Iulianus in Epist. ad Athenienses (p. 278. Spanh.): πολλῶν πάνυ Γερμανῶν περὶ τὰς πεπορθημένας ἐν Κελτοῖς πόλεις ἀδεῶς κατοικούντων· πέντε που καὶ τεσσαράκοντά ἐστι τείχη δίχα τῶν πύργων, etc. Zosimus initio lib. 3. quadraginta tantum ponit urbes, ad Rhenum sitas, quas Alamanni, et Franci et Saxones everterant. Huiusce porro Galliarum vastationis causam Libanius in Oratione funebri confert in Constantium: qui, ut Magnentium tyrannum distineret, datis ad barbaros litteris ultro erat adhortatus, ut Rom. limitem irrumperent: quod et Zosimus in lib. 2. et Socrates Sozomenusque confirmant. IDEM.

Ut circumdata retibus lustra.] Quis hanc scripturam vel suspicetur de vitio? Eam tamen ut vitiosam et a Mar. Accursio primum fabricatam audacter expunxi, (v. Gronov. Praef. p. xxii. W.) restituta MSS. codicum omnium lectione, quam Editio quoque Romana servaverat. Confirmatur autem haec scriptura simili quoque loco, qui est in lib. 31. c. 2. §. 4. de Hunnis: *Aedificiis nullis umquam tecti: sed haec velut ab usu communi discreta sepulcra declinant.* Eadem sententia Carolus IX. Francorum Rex, cum esset suopte ingenio actuosus, nec morari sub tecto eodem diutius posset, dicere solebat aedes sepulcra esse vivorum hominum, ut in eius Vita proditum est a P. Masone. IDEM.

Lustra restitui maluit Dorvillius ad Charitonem p. 465. Lips. ob adiecta retia. Sed ferri potest altera lectio, si feras cadavera sectantes Ammianus in mente habuerit. Inprimis vero rem conficit locus geminus a Valesio excitatus. W.

Brotomagum occupavit.] In Itinerario Antonini Brocomagus dicitur. Unde Marcellini nostri locum corrigendum esse monuerat Hieronymus Surita, praesertim cum a Ptolemaeo Βρευκόμαγος nominetur in Triboccis. Sed et vetus Peutingerorum Tabula Brocomacum eam appellat. Postremo, ne scrupulus quisquam supersit, ita distincte in exemplari Regio scriptum reperi: *Primam ex tis Brocomagum occupavit.* Tametsi paullo superius in eo scriptum sit: *Brotomago, Tabernas, Salisone, etc.* *Nunc *Brumat* dicitur, et est ad Sornum fluv. sita.* VALES.

CAPVT III.

1. *Excisam; nec civitas ulla visitur, nec castellum.*] Culpam transferunt Libanius et Zosimus in ipsum Constantium, qui, ut Magnentium distineret, barbaros, ut limitem Romanorum irrumperent, instigaverit. W.

Rigodulum oppidum est.] Legendum ut est in Ms. *Rigomagum oppid.* Tabula antiqua Itineraria: *Confluentes, Antunnaco, Rigomagus, Bonnae.* LINDENBR. *Rigomagum* (Rheinmagen). W.

Prope Coloniam turris.] Reinesius adscripsit: „De turri prope Coloniam nihil uspiam legitur. Quia autem Constantinus Imp. ex adverso Coloniae in citeriore ripa, sc. terra Francorum, Divitense munimentum hodieque Duitsch (Deuz? W.) dictum erexit ad impediendas Francorum in Galliam irruptiones, cogitandum est, an id munimentum vocabulo turris significare voluerit Ammianus, an, quod mihi videtur verius, nomen sit corruptum et legendum *Tuitis* vel *Duitis, Divitis,* unde Divitenses et Duitenses inde lecti vel ibi excubantes numeri.“ W.

Interim] ad tempus. W.

3. *Senonas*] (Sens). *Scindebatur in multiplices curas,* translatio nimis quaesita. Alias distrahi. *Qui a solitis descivere praesidiis, reducerentur ad loca suspecta,* ut milites in urbes, quibus antea praesidio fuissent, quamquam crebris hostium incursionibus expositas, redirent. W.

CAPVT IV.

1. *Scutarios-Gentiles.*] Vtrique in scholis palatinis fuere. v. Ind. II. *ut commodius vescerentur,* sustentarentur, vitae necessitatis praeberentur. W.

2. *Intuta*] ruinosa. *propugnacula* turres. et *pinnas* non ita altas muri loricas. v. XIV, 2, 18. *ira exundante substridens* in talibus sibi placet Ammianus, mihi non item, cui distorta oris lineamenta Iulianum mitem atque philosophum haud satis decere videntur. W.

3. *Indignitati rerum*] Ernesti exponit per iniquam fortunam; ego vero maius aliquid subesse putaverim, Iulianum nempe ab ipso Constantio et ducibus reliquis indigne habitum; idque firmatur statim sequente *Marcelli magistri equitum* (v. infra c. 7. 8.) exemplo. W.

Marcellus Mag. equitum.] Hunc quasi custodem Iuliano apposuerat Constantius una cum Sallustio, eisque belli totius administrationem commiserat, solo Caesaris titulo penes Iulianum manente; ut narrat Zosimus in lib. 3. c. 2. et Eunapius apud Suidam in ἐξιστάμενος his verbis: ὁ γοῦν Μάρκελλος κύριος ἦν τῶν πραγμάτων, ὀνόματος μόνου καὶ σχήματος τῷ Ἰουλιανῷ ἐξιστάμενος, τὴν δὲ ἀληθεστέραν αὐτὸς ἀρχὴν μεταχειριζόμενος. Et in v. Σαλούστιος. Hanc Constantii calliditatem tangit Libanius in Oratione funebri Iuliani pag. 271. et in Oratione Consulari. VALES.

Etiamsi civitas absque Principe vexaretur] h. e. etiamsi Caesar in obsessa civitate non esset periclitatus. W.

4. *Efficacissimus*] industrius, rei suae intentus. cf. XXVII. 8. *efficaciae impetrabilis* rex, XIV, 8. W.

[*Terrae saepe vastatae ex. quaedam victui congrua suggerebant.*] In codice Colbertino legitur, *terrae saepe vastitatae exigua quaedam victui congrua aggerebant*: quomodo haud dubie scripsit Marcellinus. P. Pithoeus certe ad oram Ammiani sui notavit quoque scriptum esse *vastitatae* in codice Valentino, uti et *populitatae* legitur in Digestis, pro saepe populatae.] VALES. *Vastatae* satis esse videri possit ob adiectum *saepe*. Sed occurrit iterum XXVI. 5, 9. vox Ammiano soli usurpata, quem pleonasmi vitio liberabis, si *saepe* de tempore, *vastitatis* de diritate mecum accipias. W.

CAPUT V.

1. *Temperantiam sibi ipsi indixit.*] Iulianus ipse in Misopog. (p. 340. Spanh.) δεινὴ δέ τις ἐκ παιδαρίου με καὶ ἀνόητος ἀπάτη περιλαβοῦσα τῇ γαστρὶ πόλεμον ἔπεισεν. Οὐ γὰρ ἐπιτρέπω πολλῶν ἐμπίμπλασθαι σιτίων αὐτῇ. LINDENBR.

Adstrictus sumtuariis legibus.] De sumtuariis sive censoriis legibus Plin. lib. VIII. cap. 51. lib. X. cap. 2. A. Gellius lib. II. cap. 24. * Tertullianus Apolog. cap. 6. * IDEM.

Ex Rhetris Lycurgi et axonibus.] Ῥήτρα proprie dicta est responsio Apollinis Delphici, quae Lycurgo consulenti de Senatoribus, et de populi in concionibus potestate data est. Eaque a Plutarcho refertur in Lycurgi vita. Generaliter tamen omnes a Lycurgo latae leges (non scriptae tamen, W.) ῥῆτραι videntur dictae; ut innuit Plutarchus in Laconicis Apophth. et in dialogo de oraculis Pythiae. De Solonis axonibus notior res est, quam ut monere opus sit. Illud tamen non silendum est, in codice Regio, [et Colbertino,] et in Editione Rom. ac Basiliensi legi, *ex rhetris Lycurgi, id est axibus*. VALES.

Rhetris Lycurgi et axonibus.] Sic verius puto, quam ut vulgo legitur, *retris Lycurgi, id est axonibus*. Rhetrae vocantur

Lycurgi leges, Axones Solonis. Suid. Παρὰ Λακεδαιμονίοις ῥήτρα Λυκούργου, νόμος ὡς ἐκ χρησμοῦ τιθέμενος. Idem: Ἄξονες, οὕτως ἐκάλεσαν Ἀθηναῖοι τοὺς Σόλωνος νόμους, διὰ τὸ ἐγγραφῆναι αὐτοὺς (sc. βουστροφηδὸν W.) ἐν ξυλίνοις ἄξοσι. Vide Valer. Harporrat. Magni Etymolog. Scholiast. Apollon. lib. IV. tmemate 24. LINDENBR. v. Gronov. Praef. p. XXVI. Equidem vereor, ut *Lycurgi* ex glossa sit additum. Plura de rhetris et axonibus (s. axibus, quod sincerius videtur Gesnero in Thes. v. Assis) si quis forte desideret, is adeat Potteri Archaeol. Graecam P. 1. p. 403. Rambach. W.

Romam translatas] Perizon. ad Aelian. 3. 34. vide Fr. Platnerum de legibus Romanorum sumtuariis Lips. 751. W.

Senescentes paulatim reparavit Sylla Dictator.] A. Gell. lib II. cap 24. Tentarunt quoque idipsum Pompeius et Crassus Coss. sed frustra: et causam addit Dio lib. XXXIX. c. 37. quod et obstaret ὁ φιλαπόλεκτος Hortensius, et quod ipsi ἐς πᾶν καὶ τρυφῆς καὶ ἁβρότητος προκεχωρηκότες. LINDENBR. Ob oculos habuisse, ut saepe, ita et hic videtur Ammianus Gellium II, 24. nam quae illi sunt *senescentes*, eas hic *situ atque senio obliteratas* vocat. W.

Ex praedictis Democriti.] Cuius summa laudatur ab antiquis frugalitas, quod et agros et paterna bona reliquerit lautissima, ut divinae sapientiae se totum daret. Diogen. Laërt. in eius Vita IX. 34. Cicer. Tuscul. v. 39. Val. Max. lib. VIII. cap. 7. LINDENBR.

Ex praedictis] Possis proprie sumere de iis, quae ante eum dicta essent, quas legere meminisset; melius tamen exponas per *praecepta, placita.* Sic apud Livium 23. 19. est *praedictum dictatoris* pro imperio d., monente Ernestio. W.

2. *Tusculanus Cato, cui cogn. Censorii castior vita indidit.*] M. Porcius Cato, ortus Tusculo municipio, ad summos honores virtute sua aditum sibi patefecit: Censuram quoque gessit, qui honorum omnium apex tum habebatur. Unde Censorius cognominatus. Non enim assentior Marcellino, qui a castitate et sanctitate vitae id ei cognomentum inditum esse pronuntiat. Fefellit Marcellinum, quod sua aetate *Censorios* dici audiebat homines qui castius viverent. Sic Pollio in Valeriano et in Censorino, et Marcellinus ipse in lib. 25. c. 4. §. 7. de Iuliano Principe: *Censoriis moribus.* VALES. Pariter *Censorio vigore* XVIII, 1, 4. W.

Cultus: magna, inquit, cura tibi.] Sic corruperat hunc locum P. Castellus, cum in Editione Romana legeretur: *Cui cogn. Censorii castior vitae indidit cultus. Magna,* inquit, *cura tibi.* Neque aliter codex Regius, [et Colbertinus,] et Editio Augustana, nisi quod scriptum habent: *Magna, inquit, cura cibi, etc.* Eleganter: hic enim non de cultu ac vestitu, sed de cibis loquitur Marcellinus. VALES. Voce *cultus* interdum ad periphrasin utitur Ammianus: sic XXX, 9, 2. *pudicitiae cultus* pro pudicitia. W.

3. *Cum legeret libellum adsidue.*] Libellum pro epistola ponit, qua Constantius Imp. annonas et salaria tam Iuliano Caesari, quam palatio eius constituerat. Similes Imperatorum epistolas refert Pollio in Claudio c. 14. Vopiscus in Aureliano c. 9. et 13. ac Probo c. 81. Ne quis autem miretur libellum hic pro epistola sumi: cum apud Suidam in Lexico legatur, βιβλίον. ἐπιστο-

λή: et Themistius in Orat. 14. βιβλίον appellet epistolam Constantii ad Senatum. Denique Marcellinus noster in lib. xx. cap. 9. *volumen edicti* dicit, *et Rufinus in lib. 8. cap. 5. *librum legis*.* VALES. *Libellum* Vales. interpretatur epistolam. Nil opus; est scida, schedula. — *Ut privignum* vitricus aliquis *ad studia* Athenis prosequenda. Sic *in studia Apolloniam* ap. Vellei. Paterc. II, 59. ubi vid. Ruhnken. W.

Phasianum, vulvam, sumen.] Ex LL. censoriis, Plin. lib. 8. cap. 51. *Interdicta cenis abdomina, glandia, testiculi, vulvae, sincipita verrina.* *Tertull. Apologetici cap. 6. *Quoniam illae leges abierunt, sumtum et ambitionem comprimentes, quae centum aera non amplius in cenam subscribi iubebant; nec amplius quam* UNAM *inferri* GALLINAM, *et eam non saginatam.** LINDENBR. *Phasianum* notam avem, a Phasi dictam, flumine Colchidis, unde primum in Graeciam migravit, et in deliciis habita est. Sobrii tamen principes vel plane ea abstinebant, ut Iulianus, vel solis diebus festis sibi apponebant, ut Alexander Severus et Tacitus. v. Casaubonus ad Scriptt. H. A. T. I. p. 565. ed. Hack. W.

Exigi] anquiri *vetuit* sc. Iulianus *et inferri*, apponi. Haud recte cepisse mentem Ammiani videtur Gibbonus T. IV. p. 288. nam in Constantii libello exquisitiores isti cibi profecto non erant permissi, sed rei culinariae magistri, spreta Augusti schedula Caesaris gratiam inire cupientes, quae suaviora ad palatum essent, indagabant. W.

Munificis militis vili et furtuito cibo contentus.] Munifices dicuntur milites gregarii, qui munia facere coguntur, et distinguuntur a Principalibus qui privilegiis muniuntur, et immunes sunt, teste Vegetio in lib. 2. VALES. *Munifici gregario* iunxit Noster XXV, 2, 2. W.

Vilis cibus et fortuitus] Uno verbo Gr. τυχών. W.

4. *Ille namque aenea concha supposita.*] De Aristotele idem scribit Diogenes L. v. p. 310. ed. Steph. ὁπότε κοιμῷτο σφαῖραν χαλκῆν βάλλεσθαι αὐτῷ εἰς τὴν χεῖρα, λεκάνης ὑποκειμένης, ἵν' ἐκπεσούσης τῆς σφαίρας εἰς τὴν λεκάνην, ὑπὸ τοῦ ψόφου ἐξέγροιτο. *De Lycurgo Plutarchus in eius Vita. De Ulpio Marcello Dio in Vita Commodi 72, 8. Suidas in Μάρκελλος.* LINDENBR.

Aenea concha.] Gloss. *Concha*, κόγχη. In vett. Colloquiis: ἔνεγκε ὕδωρ πρὸς χεῖρα κόγχῃ. *Adfer aquam manibus concha.* *Paul. I. C. lib. III, Tit. VII. de usufructu: *Argento potorio legato, omnia quae ad poculorum speciem comparata sunt, debebuntur, velut paterae, calices, scyphi, urceoli, oenophoria, et conchae.* Scholiast. Iuven. *Conchae, in quibus pedes lavabant.* Marcellus Empir. p. 956. *Concham aeream de melle albo ab intus perunge totam.** Anastas. in Vitis P. P. *Concha aurochalca. Lacus et conchas triantas, cum columnis porphyreticis. Concham ac spongiam pro nocturnis diligentiis.* Acta MSS. Martyrii D. Claudii Nicostrati: *Cavare conchas, pegas et lacus cum sigillis et cantharis:* et alibi in iisdem Actis, et Gregor. Turonens. de Miraculis lib. 1. cap. 5. 12. 31. LINDENBR.

Vigorem] v. Hadr. Vales. in Praef. p. LIV. — *Sopor infusus.* Sollemne inprimis poëtis est, in somno describendo vocabulis ut

ferias ad artes confugiens doctrinarum. Sensum itaque coniectura assecutus fueram. Sed cum in Regio codice longe optimo scriptum offendissem sic, *exploranter eip. munera curabat*, et suprascriptum eadem manu, *explorate rei;* non sum veritus praeeunte eius libri auctoritate locum hunc emendare. *Accessit postea codicis Tolos. suffragium.* In libro quoque Ant. Loiselli ad oram scriptum erat, *explorate*, ex codice Valentino. [In codice Colbertino, *exploranter ei p. m. curabat.* Ita etiam P. Pithoeus ad oram Ammiani sui adnotavit.] VALES.

6. *Procudendum*] acuendum. cf. xv, 2, 8. *rerum principalium* quae primas tenent, philosophiae. W.

7. *Effecte pleneque*] perfecte et ita, ut omnes philosophiae partes animo complecteretur. Cf. xxii, 8, 6. W.

Poeticam mediocriter.] Nonnisi tria supersunt eius epigrammata, quae inveniuntur in Anthologia Iacobs. T. iii. p. 111. et Animadv. Vol. ii. P. iii. p. 188. Ceterum totus locus non satis placet, quandoquidem verbum *despexit* ad *poeticam* et *rhetoricam* referri ob interpositam voculam *mediocriter* nullo modo posse videtur. Cui incommodo ut medelam afferrem, vernaculae Ammiani olim editae interpretationi adsperseram notulam, et verbum *amavit* excidisse credideram, quod praecedentis vocabuli literis finalibus et sequente VT facile potuit absorberi. Nec nunc poenitet me coniecturae ideoque recepi in contextum. W. Equidem pro tempore finito malim participium. ERF.

Orationum epistolarumque.] Ex Iuliani scriptis ad nostram memoriam pervenere Caesares, Περὶ βασιλείας, Εἰς τὸν βασιλέα ἥλιον, Misopogon et Epistolae. Alias eius vigilias recenset Suid. in Iuliano. LINDENBR.

Latine quoque disserendi.] Emendavi ex coniectura, *disserenti*, quia sensus omnino ita postulabat. Vide Libanium pag. 248. VALES.

8. *Cyrum Regem et Simonidem, etc.*] Aelian. de Animalib. lib. vi. cap. 10. Plin. lib. vii. cap. 24. Cicer. Tuscul. lib. 1. c. 24. *de Oratore lib. 2, 2.* Chirius Fortunat. lib. iii. *Artem memoriae quis primus ostendit? Simonides. Ex Simonidis facto de convivio quid assumimus? Iuvari memoriam signatis animo sedibus.* Vide Solin. pag. 21. Marcianum Capell. lib. 5. cap. de Memoria.* LINDENBR.

Cyrum Regem] (maiorem) qui, uti Plin. H. N. vii, 24. ait, omnium militum suorum nomina reddidit. Ita plures scriptores Romani. Xenophon tamen Cyrop. Lib. v. c. 3. §. 47. nomina tantum τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν ἡγεμόνων eum tenuisse refert. *Simonidem*, qui, cum magna convivarum multitudo domo collapsa ita esset oppressa atque comminuta, ut ipsa oris lineamenta confusa essent, ex locis tamen, ubi singuli ad mensam sedissent, sepeliendos propinquis tradidit. Plura vide apud Quinctilianum xi, 2. W.

Hippiam Eleum.] Hic artem memoriae quamdam excogitasse dicitur a Xenophonte in Convivio, et a Platone in Hippia minore (T. iii. Bip. p. 209.): ubi Socrates vanam circumforanei Sophistae περιεργίαν deridens, sic ait: καίτοι τό γε μνημονικὸν ἐπελαθόμην σου, ὡς ἔοικε, τέχνημα, ἐν ᾧ σὺ οἴει λαμπρότατος εἶναι. Idem tradit Philostratus in Hippia. De Simonidis autem excellenti memoria Quintilianus in lib. xi, 2. accurate tractat; suam-

que ipsemet memoriam, disticho testatus est, quod refert Aristides περὶ τοῦ παραφθέγματος.

Μνήμῃ δ' οὔτινά φημὶ Σιμωνίδῃ ἰσοφαρίζειν
Ὀγδωκονταετεῖ παιδὶ Λεωπρέπεος.

Et in Marmoribus Arundellianis de eo sic scribitur: Ἀφ' οὗ Σιμωνίδης ὁ Λεωπρέπους, ὁ Κεῖος, ὁ τὸ μνημονικὸν εὑρὼν, ἐνίκησεν Ἀθήνησιν διδάσκων. VALES.

Epotis quibusdam remediis] Haec unde resciverit Ammianus, equidem non magis scire me fateor, quam quid memoriae dolium sibi velit, cuius fortasse vietor ipse est. W.

Memoriae dolium.] Videtur alludere ad dolium Pandorae, de quo Hesiodus Ἔργ. v. 98. LINDENBR.

10. *Artemque modulatius incedendi per pyrricham.*] Inter exercitationes militares fuit olim pyrricha, quam χορείαν ἐν τοῖς ὅπλοις Iulianus appellat in Orat. 1. ad Constantium. Aliter etiam dicebatur armatura, ut ad lib. 14. notavi. Armatura enim generaliter quidem vocatur omnis armorum exercitatio: unde et Semiarmatura dicebatur dimidiata quaedam prolusio. Glossae Iuris: σημίζιον. ἥμισυ μέρος· ὅθεν σημιζιάνεια ἀρματοῦρα ἡ ἡμίσεια μελέτη τῶν ὅπλων. Proprie tamen et specialiter sic dicta est pyrricha. Unde cum Vegetius in lib. 2. cap. 23. armaturam festis diebus exhibitam esse dicit in Circo, de pyrricha id accipiendum est. Sic enim Hadrianus, referente Spartiano c. 19. *militares pyrrichas populo frequenter exhibuit.* Ad quem Spartiani locum Casaubonus notat, *militares* superflue additum esse. Sed pace eius, dixerim, aliter se habet. Nam militares pyrrichae in eo loco sunt militum pyrrichae, quas milites armati saltabant: ita dictae ad distinctionem aliarum, quas pueri ac puellae e Graecia, aut ex Asia in theatro saltabant, de quibus Suetonius, Dio, et vetus Epigramma, quod Vir Cl. Salmasius protulit ad dictum Spartiani locum; vel quas damnati coram populo saltabant, in veste purpurea statim arsuri. de quibus loquitur *Iurisconsultus* in lege 8. §. 9. D. de poenis. „*Quicumque*, inquit, *in ludum venatorium fuerint damnati, magis est, ut hi quoque servi efficiantur.* „*Hoc enim distant a ceteris, quod instituuntur venatores, aut pyrricharii, aut in aliam quam voluptatem, gesticulandi, aut aliter se movendi gratia.* Et Plutarchus in lib. de sera numinis vindicta (p. 34. Wyttenb.): ἀλλ' οὐδὲ ἔνιοι διαφέρουσι παιδαρίων, ἃ τοὺς κακούργους ἐν τοῖς θεάτροις θεώμενα πολλάκις ἐν χιτῶσι διαχρύσοις καὶ χλαμυδίοις ἁλουργοῖς ἐστεφανωμένους καὶ πυρριχίζοντας, ἄγανται καὶ τέθηπεν ὡς μακαρίους, ἄχρις οὗ κεντούμενοι, καὶ μαστιγούμενοι, καὶ πῦρ ἀνιέντες ἀπὸ τῆς ἀνθινῆς ἐκείνης ἐσθῆτος ὀφθῶσι. *Sed nonnulli plane similes sunt pueris, qui saepenumero in theatris cum vident noxios tunicis auratis, et purpureis vestibus amictos, et coronatos pyrricham saltantes, mirantur ut beatos: donec illos compungi, et flagellis caedi, et ex florida illa veste flammam emittere videant.* VALES.

Modulatius incedendi per pyrricham.] Militaris pyrricha, quam Troiam vocant, inventa atque sic dicta fuit a Pyrrho Achillis filio, vel a Pyrricho Cretensi sive Lacedaemone: mire enim hic variant Athenaeus lib. XIV. p. 630. E. Proclus in Chrestomat. Iul. Solinus cap. XVII. Marius Plotius lib. de Metris, Diomedes Grammat. lib. III. (p. 472. Putsch.) Causa cur instituta haec fuit: uti

iuvenes bellicis sudoribus per huiusmodi simulacra indurati, redderentur ad arma habiliores. Ideo Lacedaemoniorum pueri quinquennes et hanc, et τὰ ἐμβατήρια μέλη addiscebant, quo modulatius, ut loquitur Ammianus, incederent. Athenaeus lib. I. p. 14. D. 22. B. et XIV. p. 631. F. Dio Chrysost. Orat. II. de regno. *Marius Victorinus de Metris lib. 2. p. 102. *Embaterion dicitur, quod est proprium carmen Lacedaemoniorum. Id in praeliis ad incentivum virium per tibias canunt, incedentes ad pedem ante pugnae initium.** Eoque exercitio Narses quoque milites suos confirmabat: de quo Agathias Histor. Iustinian. lib. II. Ναρσῆς δὲ ἐξασκεῖν γε ἐπὶ πλεῖον αὐτοὺς (στρατιώτας) ἐκέλευσε τὰ πολέμια, καὶ ἐπεῤῥώννυε τὸν θυμὸν ταῖς καθ' ἡμέραν μελέταις, τροχάζειν τε ἀναγκάζων, καὶ ὑπὲρ τῶν ἵππων ἐν κόσμῳ ἀναπάλλεσθαι, ἐς τε πυῤῥίχην τινὰ ἐνόπλιον περιδινεῖσθαι, καὶ θαμεῖ τῇ σάλπιγγι καταβομβεῖσθαι τὰ ἐνυάλιον ἐπηχούσῃ. A Martio postea pulvere in theatri arenam pyrrichae traductae. Spartian. in Hadriano c. 19. *Militares pyrrichas populo frequenter exhibuit.* Dio Cass. in Claudio, lib. LX. c. 23. Πυῤῥίχην τε Ἀσιανοὶ παῖδες μετάπεμπτοι ὠρχήσαντο. Quo etiam referenda sunt, quae de Troiae lusu leguntur apud eumdem lib. 43, 23. 48, 20. 51, 22. Tacit. Annal. lib. XI. c. 11. Sueton. in libro de Lusu puer. apud Servium ad v. Aeneid. 113. Unde Marcian. Capella lib. IX. (post med. p. 328. et 33. Grot.) *Pyrrichus, id est proceleusmaticus, quia hic assiduus vel in certamine, vel in ludo quodam puerili.* Cuius lusus forma ac modus satis superque percipi potest ex Apul. Milef. X. (p. 253, 18. Elmenh.) Cl. Claud. Panegyr. in VI. Consulat. Honorii: cuius haec verba sunt v. 621. ss.

Hic et belligeros exercuit area lusus,
Armatos hic saepe choros, certaque vagandi
Textas lege fugas, inconfusosque recursus,
Et pulchras errorum artes, iucundaque Martis
Cernimus, insonuit cum verbere signa magister.
Mutatosque edunt pariter tunc pectora motus,
In latus allisis clypeis: vel rursus in altum
Vibratis, grave parma sonat, mucronis acutum
Murmur; et umbonum pulsu modulante resultans
Ferreus alterno concentus plauditur ense. LINDENBR.

Omnium optime de pyrrhicha egisse dicitur *le Beau* in Memoires de l'Academie des Inscriptions T. XXXV. p. 262. W.

Concinentibus disceret fistulis.] Pyrrichas ad signum tubae committi ac finiri solebant, ut docet Apuleius in lib. X. (p. 253, 22. Elmenh.) et Vegetius in lib. 2. cap. 22. Virgilius in lib. 5. 113.

At tuba commissos medio canit aggere ludos.

Ubi Servius notat: *Sane istae sunt prolusiones bellorum; unde etiam ad tubam geruntur.* Et in dialogo Hadriani et Epicteti tuba dicitur arenae admonitio, scenae commissio. Videntur tamen tubis additae esse fistulae in pyrrichae saltatione, atque etiam tibiae: quod praeter hunc Marcellini locum ostendit alter in lib. 18. c. 7. §. 7. de Sabiniano: *Militari pyrricha sonantibus modulis pro histrionicis gestibus in silentio summo delectabatur.* et vetus Epigramma de pyrricha:

Nam remeare iubent organa blanda pares. VALES.

Clitellae bovi.] Proverbialis sermo. Cicero ad Attic. lib. v. Epist. xv. *Clitellae bovi impositae, Cillane, non est nostrum onus.* Qui locus corrupte sic hactenus legitur: restituendus autem ut in Ammiano habebatur: *Clitellae bovi imp. plane non est nostr. onus.* Vide Quintilian. lib. v. cap. xi. LINDENBR.

11. *Expansa chlamyde.*] Is erat habitus Agentum in rebus, ut docet Libanius in Apologia adversus eos, qui suam docendi methodum accusabant (Reisk. T. iii. p. 438.): ἀναξυρὶς καὶ ζωστὴρ ὁ τῶν διακονούντων ταῖς βασιλέως ἐπιστολαῖς, ἃς ἐκ βασιλείων ἀνάγκη φέρεσθαι πανταχοῦ τῆς γῆς. Id est: *Bracae et balteus eorum qui Principis epistolis ministrant, quas ex Palatio per orbem terrarum ferri necesse est.* Agentes in rebus intelligit, ad quorum militiam utpote quaestuosam, plerosque sua aetate deposito philosophico pallio adspirasse scribit. Idem in Orat. contra Florentium, pag. 426. (Reisk. T. ii. p. 472.) χλαμύδας καὶ ἀναξυρίδας tribuit militantibus. Et Paulinus in Carmine ad Licentium, in palatio militantes chlamydem et balteum gestasse dicit, quemadmodum et Hieronymus de obitu Nepotiani. VALES.

Quod non sit morte multatus] quae poena, una cum publicatione bonorum, virginum raptoribus erat praestituta. Vide l. 5. §. fin. D. ad legem Iuliam de vi public. I, 54. W.

12. *Hactenus incusent iura clementiam.*] Hunc locum sic legendum et interpungendum puto: *Responderat hactenus: Incusent iura clementiam, etc.* Ita enim in lib. 30. cap. 5. *Quibus saepe eadem iterantibus, hactenus perpensa deliberatione respondit:* * et lib. 24. cap. 2.* VALES. *Incusent iura clementiam* dicant homines me clementiorem esse iusto, migrare leges, ut clemens habear, *sed Imperatorem mitissimi animi legibus,* hanc sibi legem scribere ipsum, ut non potestate, sed miti animo *praestare* aliis videatur. W.

14. *Exceptis victoriis*] „i. e. quum victori sibi hostes sese subiecissent. Sic Tacitus Hist. 2, 52.“ Ernest. nimis, ut videtur, artificiose. — *Cadentes saepe incolumi contumacia* qui, quamquam saepius devicti, nihil tamen a pertinacia remiserunt. W.

Pro capitibus singulis tributi nomine.] Imitatus videtur Iulianus in tributario onere adlevando optimum Principem Alex. Sever. de quo Lamprid. c. 39. *Vectigalia publica ita contraxit, ut qui decem aureos sub Heliogabalo praestiterant, tertiam partem auri praestarent.* Et *tributum pro capitibus* dixit, ut Arcadius in lib. 18. §. 8. de muneribus, *Pecuniam pro capitibus.* Gloss. *Tributum capitulare,* ἐπὶ κεφαλαίου φόρος. Alii *censum capitis* vocant: Graeci κεφαλιτιόνα, ut in Constitutione Graeca Βασιλικῶν lib. LVI. quae prima esse debet Cod. de ann. et trib. Xiphilinus κεφαλήνιαν, in Hadriano: χρήματά τε πολλὰ, καὶ σῖτον ἐτήσιον, τήν τε κεφαλήνιαν ὅλην. Atque ita de nomine quidem constat, sed indictionis ratio intricatior: quam tamen explicare conati sunt VV. Cll. Barn. Brisson. Explicationum quae ad Ius pertinent verbor. lib. iii. et Iust. Lipsius in Admirand. lib. ii. cap. 2. et 3. Sed quam bene, nunc non disputo; et res est alterius atque maioris tractationis, quam ut hic expediri possit. LINDENBR.

Pro capitibus singulis tributi nomine.] Ea pecunia pro capitibus dicitur ab Arcadio in lege 18. de muneribus, itemque ca-

pitatio: quam solvebant plebeii tantum; Honorati vero et Decuriones ab hac praestatione erant immunes, ut docet lex 2. de Protostasia, lex 36. de Decurionibus, in Codice Theod. Quinetiam in Orientalibus provinciis plebs urbana a capitatione erat immunis: et rusticana plebs sola pro capitatione sua conveniebatur, ut est in lege 2. Cod. Th. de censu. Hinc lucem accipit Tertulliani locus in Apologetico. *Sed enim,* inquit, *agri tributo onusti viliores: hominum capita stipendio censa ignobiliora.* Soli enim plebeii ac viles capitis tributum pendebant, non pro suis dumtaxat capitibus, sed etiam pro uxoribus et adultis liberis, ut docet lex 4. et 6. Cod. Th. de censu et adscript. et lex 4. de excusatione artificum, Cod. eodem. Auctor Panegyrici Flaviensium *nomine* Constantino dicti (p. 220. edit. le Baune), *Certe,* inquit, *et nunc liberi parentes suos cariores habent, et mariti uxores non gravate tuentur, et parentes adultorum non poenitet filiorum, quorum onera sibi remissa laetantur.* Adde legem x. in Cod. Iust. de agricolis etcensitis. Ceterum non dissimulandum est in Mss. Regio et Fauchetiano, [Vaticano et Colbertino ac Valentino] et in Editione Romana legi, *pro capitulis singulis.* In Regio tamen exemplari suprascripta est vulgata lectio. VALES. Et hanc scriptam lectionem defensam esse ab eruditissimo Iureto in notis ad Symmachum lib. IX. epist. 10 miror aut ignorari ab Valesiis aut pro nihilo praetermitti. GRON.

Vicenos quinos aureos,] Si, quod Valesius affert, hanc capitationem soli plebeii solvebant, vix a me impetrare possum, ut miseros illos homines credam tam iniuste habitos, ut ultra centum nostrae monetae imperiales pendere debuerint. Erat igitur, ubi mitius tractari Gallos putarem, si pro *aureis* ponas *denariis,* quorum quinque et viginti conficiebant aureum; sed nunc nihil muto. Nimis exigua fuisset ista exactio viginti quinque denariorum, quatuor circiter nostris Imperialibus aequalium, praesertim si non pro suis tantum capitibus, verum etiam pro uxoribus et adultis liberis solverent. Nec desunt exempla Verris et aliorum eius similium, qui provincias sociorum adeo suae curae traditorum exsugere solebant ideoque repetundarum arcessebantur. De valore aurei, qui non semper idem fuit, vide, ut alios taceam, I. F. Gronovium de pecunia vet. IV. 13. et Gibbonum T. IV. p. 138. S. W.

15. *Ne per indulgentias rei trib. concederet reliqua.*] Mos fuit Principibus Romanis, ut tributorum reliqua subditis indulgerent: idque non semel, sed iterum ac saepius singuli factitabant, ne inopes provinciales qui solvendo non erant, perpetuo metu cruciarentur: neve susceptoribus occasio daretur adversus eos qui solverant, calumnias struendi, ut scribit Procopius in Anecdotis pag. 100. quae Indulgentiae dicebantur. Glossae veteres: θεία δωρεά, *indulgentia.* Ausonius in Gratiarum actione ad Gratianum (p. 549. ed. Floridi): *Indulgentias saeculares per singula horarum momenta multiplicas? vel illud cuiusmodi est de condonatis residuis tributorum?* VALES.

Per indulgentias quas appellant.] Glossar. Συγχώρησις, *Concedentia, Concessio, Indulgentia, Remissio:* ut in Cod. Theod. Lib. XI. Tit. 28. de indulgentiis reliquorum, et Iustiniani Imp. Novella ρμη. περὶ συγχωρήσεως λοιπάδων δημοσίων. Aliud est *Relevatio:* ut *relevatio rei tributariae,* κουφισμὸς τῶν δημοσίων, in Panegyr. Flavienf. et Auson. ad Gratian. *Relevatio canonis, iugationis,* L. 5. C. Theod. de conlat. donat. vel relevatar. possession.

Indulgentiae sunt τοῦ προλαβόντος χρόνου. *Relevationes* vero τῆς εἰσελευσομένης ἐπινεμήσεως. LINDENBR. *Quas appellant.* Hoc adiectum, monente Meursio in Auctario philol. p. 174. quod istud verbum hac significatione Ammiani demum aetate in usu esse coeperit. W.

Concederet reliqua.] Rei tributariae locutio, ut in Panegyr. Flaviens. *Quinque annorum nobis reliqua remisisti.* Graecis λοιπάδες. Theophil. Instit. Tit. de legat. §. 10. τὰς λοιπάδας καταβάλλειν, Iustinianus dixerat, *reliqua inferre.* Ammian. lib. XXXI. c. 14. §. 2. *In requirendis reliquorum debitis non molestus.* Glossar. Λοιπαδάριον, ἔκθεσις λοιπάδος, *reliquarium:* eam enim veriorem lectionem censeo prae illa, quae in vulg. *reliquiarium.* Inde *reliquatio,* λοιπογραφία. Tertull. de Anima cap. 56. *Donec reliquatio compleatur aetatis.* Et *reliquatores vectigalium* apud Paulum I. C. L. 9. §. 2. ff. de publican. *Reliquatrix debitorum,* Tertull. de Anima cap. XXXV. LINDENBR.

Se aliquid locupletibus additurum] se solis gratificaturum divitibus, qui indulgentiis istis abuti soliti minus quam possent ac deberent, solverent. W.

Cum constet ubique pauperes inter ipsa dictorum exordia solvere.] Gravis hac de re querela Salviani Massiliens. de Gubernat. Dei lib. V. (p. 94. ed. Brem. 1688.) *Sicut sunt in aggravatione primi pauperes, ita in relevatione postremi. Siquando enim, ut nuper factum est, defectis urbibus minuendas in aliquo tributarias functiones potestates summae existimaverunt, ilico remedium cunctis datum soli inter se divites partiuntur. Quis tunc pauperum meminit? quis ad communionem beneficii humiles et egestosos vocat? quis eum qui primus est semper in sarcina, vel ultimo esse loco patitur in medela? Et quid plura? Tributarii omnino pauperes non putantur, nisi cum his tributi cumulus imponitur. Extra numerum autem tributariorum sunt, cum remedia dividuntur.* Huc spectant Impp. Theodos. et Valentin. verba, Novell. Constit. XXI. *Neque ultra valebit perpetuitas eorum manere, paucis atque defessis imposita sarcina, quam potior detrectat, locupletior recusat, et validiore recedente solus agnoscit infirmior.* LINDENBR.

Pauperes ubique inter ipsa dictorum exordia.] Idem queritur Salvianus in lib. 4. de Gubernatione Dei, (p. 63.) his verbis: *Ecce enim remedia pridem nonnullis urbibus data quid aliud egerunt, quam ut divites cunctos immunes redderent, miserorum tributa cumularent? etc.* Quibus iungi potest alter eiusdem Salviani locus ex lib. 5. quem affert Lindenbrogius. Notum porro est tributa fiscalia per anni curriculum tripertita pensione inferri consuesse, ut est in lege 15. et 16. Cod. Th. de annona et tributis. [Petrus Pithoeus ad oram libri sui adnotavit, forte *Indictorum* legendum esse: quod et mihi antea in mentem venerat. Indicta autem pro Indictionibus posuit Ammianus.] VALES.

Dictorum exordia.] *Dicta* sunt, quae lib. XXV. c. 4. §. 15. *tributorum indicta.* Maiorian. Imp. Novell. IV. *In remediandis attenuatur indictis. Indictiones* apud Paul. I. C. L. 28. ff. de usu et usufr. *Fundo indictiones temporariae indictae sunt.* Fulgent. Mytholog. lib. I. *Nova indictionum ac momentanea genera:* et *Condicta* apud eumdem: *Pactoli ipsius fluenta condictis frequentibus desiccassent.* LINDENBR. *Dictum* apud Livium etiam pro *edictum,* i. imperium occurrit monente Ernest. W.

Sine laxamento] dilatione. Laxamentum (ad modicum tempus) vox in hac re ICtis sollemnis: Vide Emundi Merillii Observatt. p. 57. ed. Neap. 1720. et Vicat Vocabular. iuris utriusque h. v. W.

16. *Barbarica*] Alamannorum. W.

17. *Utque bestiae cet.*] Comparatio haud inepta. Uti bestiae custodum negligentia rapinae adsueti, appositis adeo fortioribus *abscesserunt* (abscedere solent, Graeco more) — sed *tumescentes* efferati *inedia* cet. sic igitur et Alamanni, qui cum sub Imperatoribus ante Iulianum multa fecissent licenter, ipso Iuliano, quamquam vigilantiore, regnante, nihil a rapina remitterent, *interdum antequam contingerent, oppetebant*, quamquam nulla spes esset obtinendi, cupidinem tamen satis aperte prae se ferrent. W.

CAPUT VI.

1. *Arbetionem*] gregarium antea militem, deinde Magistrum equitum. v. et XIV, 11. XV, 2. W.

Decora cultus Imperatorii praestruxisse] omnia, quae ad splendorem Principum faciant, praeparasse. *immania* Adverbial. uti Graeci. W.

2. *Specialiter.*] Aurea, quam vocant, aetas ignorat, est tamen apud Quintilianum. W.

Ex-Medico Scutariorum.] Singulae Legiones ac Scholae suos Medicos habuere. Sic Medici II. Legionis Adiutricis mentio fit in Codice Iust. lege 1. de Professoribus et Medicis: et in veteri Inscriptione memoratur MEDICUS. COHORTIS. V. PR. Plura vide in Thesauro Goltzii, et Inscriptionibus Gruteri. VALES.

Nitentium rerum Centurionem sub Magnentio Romae provectum.] Optime ita in Ms. ut in Notitia Imperii: *Sub dispositione viri Illustris PR. Urb. Tribunus rerum nitentium.* Magno in lib. Notar. C. R. N. *Comes rerum nitentium.* LINDENBR.

Nitentium rerum Centurionem.] Sic diserte scriptum Romana habet Editio et Augustana, ut de Regio codice nihil dicam. Centurio autem rerum nitentium is dicebatur, qui signorum ac statuarum ex aere ac marmore in Urbe curam gerebat: noctuque cum militibus observabat, ne quis ea confringeret aut mutilaret. Pro Centurione postea Tribunus rerum nitentium factus est, eratque sub dispositione Praefecti Urbis, ut est in Imperii Notitia. Tandemque pro Tribuno Comes huic officio praefectus, ut praeter Magnonem a Lindenbrogio citatum docet Cassiodorus in lib. 7. Ep. 13. quae est formula Comitivae rerum nitentium urbis Romae: ubi inter cetera id legitur: *Iuste tales persequitur publicus dolor, qui decorem veterum foedant detruncatione membrorum: faciuntque illa in monumentis publicis quae debent pati.* VALES.

Adelphium Urbi Praefectum.] Clodius Adelphius is dicebatur, qui Praefectus Urbi fuit post Consulatum Sergii et Nigriniani, anno Domini 351. ut docet fragmentum vetus Fastorum, quod

primus

primus edidit Cuſpinianus: *Magnentio et Gaiſone Coſſ.* VII. *Idus Iunias Clodius Adelphius Praef. Urbi.* XV. *Cal. Ianuarias Valerius Proculus Praef. Urbi.* VALES. v. Corſinus de Praef. Urb. p. 209. W.

3. *Neceſſariis negotio*] ad negotium, inquiſitionem. *tentis* dilatis, procraſtinatis. W.

Tamquam per ſatiram.] * Vide Caſaub. de Satirica Graecor. etc. lib. 2. cap. 4. p. 318. 319. et ſeqq. Lactant. lib. 1. cap. 21. *Peſcennius Feſtus in libris Hiſtoriarum per ſatiram refert.* * Unice huic loco explicando faciunt, quae ſcribit Diomed. lib. III. p. 483. Putſch. *Lege Satira, quae uno rogatu multa ſimul comprehendit, cuius legis Lucillius meminit lib.* I. *Per ſatiram Aedilem factum,* et quae ſequuntur. Chariſ. Soſipat. lib. II. p. 175. Putſch. πανδέκτην *vocant: nam omnia in ſe capit quaſi collata per ſatiram, conceſſa ſibi rerum varia poteſtate.* LINDENBR.

Tamquam per ſatyram.] Id eſt, tumultuarie et confuſe. Sic Eumenius in Gratiarum actione ad Conſtantinum c. 11. *Separate,* inquit, *itaque dicam: neque enim quaſi per ſatyram confundenda ſunt tanta beneficia.* VALES. Reliqui libens viro ſummo manum, prout eam chartae commiſit. Sed nimis perſpicue demonſtrata eſt origo huius loquutionis, ut veteres ita non ſcripſiſſe arbitremur, atque adeo nec Ammianum, ex quo literam Graecam delevi. Quis vero notam Lindenbrogii ita correxerit, ignoro, quum in Hamburgenſi editione pateat y et quidem ubique. GRON. Satura proprie lanx erat, in qua poma ſine ordine, et promiſcue apponerentur. Hoc deinde translatum ad leges: lex ſatura enim dicta, quae de pluribus rebus ſimul loquatur, ſive, ut Diomedes ait, quae uno rogatu multa ſimul comprehendat. Plura vide ap. Geſnerum Theſ. h. v. Hoc loco igitur, uti recte exponit Valeſius, eſt: confuſe et tumultuarie. W.

Velut aulaeo depoſito] Iuvenal. Satir. VI. 67.

— — *quoties aulaea recondita ceſſant,*
Et vacuo clauſoque ſonant fora ſola theatro.

De aulaeis theatralibus vide Donati Prolegomena in Terent. et quae ibi porro notata. LINDENBR.

CAPVT VII.

1. *Adlapſorum ore.*] Haud facile dixeris, ſcriptumne fuerit, *adlapſorum ore,* vel *adlapſo rumore,* adeo confuſa lineamenta erant. LINDENBR.

Marcellum auxilium non tuliſſe.] Vide ſupra c. 4. *In larem,* Serdicam, v. c. 8. W.

2. *Cum motu quodam corporis*] ut ipſe quaſi ſurſum volare velle videretur. W.

3. *Magiſtro enim armorum.*] Marcellum Magiſtrum militum intelligit. Sic ſupra in lib. 15. c. 5. §. 36. *Interrogato Remigio etiamtum Rationario apparitionis armorum Magiſtri:* et alibi ſaepe. Caſſiodorus etiam in lib. 6. Hiſt. trip. cap. 1. et lib. 10. cap. 24. quos στρατηγοὺς Socrates ac Sozomenus dixerant, *Ma-*

gistros interpretatur *armorum*. Haec autem dignitas a Constantino Maximo primum instituta est: qui teste Zosimo in lib. 2. c. 33. duos Magistros militum creavit, alterum peditum, equitum alterum: quem numerum postea filii eius auxere. Quatuor enim Magistros militum eodem tempore Marcellinus memorat in hoc libro: Arbetionem in Praesenti constitutum c. 6. Ursicinum per Orientem c. 10. Severum in Galliis successorem Marcelli c. 10. Barbationem denique Silvano suffectum c. 11. Sed Theodosius Aug. quinque et amplius Magistros militiae constituit: quo facto Rempub. annonis gravavit, ut ei semper infestus obiicit Zosimus in lib. 4. c. 27. Et hic quidem eos semper *στρατηλάτας*, aut *στρατηγοὺς* appellat. Recteque in veteribus Glossis *στρατηλάτης* vertitur Magister militum. Sic apud Basilium in Epistolis, *οὐίκτορι στρατηλάτῃ*; in Epistolis Gregorii Nazianzeni, *μοδαρίῳ στρατηλάτῃ*. Et in Actis Pauli Constantinopolit. apud Photium Hermogenes *στρατηλάτης* dicitur, et alibi sexcentis in locis, in quibus Latine vertendis omnes paene Interpretes labi solent. Eunapius in vita Aedesii p. 53. Commel. *στρατοπεδάρχας* vocat, et in Proaeresio p. 157. his verbis: *ὁ δὲ Κώνστας καὶ ταῦτα ἔδωκε, καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀξιωμάτων στρατοπεδάρχην ἐπιτρέψας καλεῖσθαι*, etc. ubi *castrorum Praefectum* male vertit Had. Iunius. Sic et Iosippus (quem vulgo Hegesippum vocant, cum sit Iosippus, ab S. Ambrosio versus in Latinum sermonem) lib. 1. de excidio urbis Hier. cap. 41. *Missoque*, ait, *Volumnio militiae Magistro, et Olympio*: quod Iosippus in lib. 1. Graece dixerat: *πέμπει οὐολόμνιόν τε στρατοπεδάρχην καὶ τὸν φίλον Ὀλύμπιον*. Ceterum quod dixi, Magistros militum a Constantino Magno primum institutos, refelli videtur ex eo quod Modestus de vocabulis rei militaris ad Tacitum Augustum qui Constantinum antecessit, eorum meminit: et quod Hieronymus in Chronico, ac Iordanes de successione regnorum, Saturninum qui regnante Probo arripuit Imperium, *Magistrum militum* vocant. Sed Modestum quidem, quisquis sit, (nam suppositicium esse equidem suspicor) post Constantinum scripsisse non dubito, cum et *Comitivam ordinis primi* memoret, et nihil aliud sit quam exscriptor Vegetii. Hieronymum autem ex more aetatis suae locutum esse palam est, quippe qui Vespasianum *Magistrum militiae* in eodem Chronico appellet, quem Legatum dicere debuerat, si proprie et convenienter aetati Vespasiani loqui voluisset. Idem de Hegesippo, seu potius Iosippo supra citato sentiendum est. Certe Vegetius in lib. 2. de re militari, recte notavit in locum Legatorum Caesaris viros illustres Magistros militum successisse. Idem de Vopisco quoque censeo, qui in Aureliano c. 18. Magistros equitum commemorat. *Equites*, ait, *omnes sub Claudio Aurelianus gubernaverat, cum offensam Magistri eorum incurrissent, quod temere Claudio non iubente pugnassent.* VALES.

Adparitorem fidum.] Ministrum in administranda republica obedientissimum, XIV, 11, 10. *Auctori suo* cui Caesaris dignitatem deberet. v. XIV, 1, 1. XXI, 10, 7. XXV, 8, 11. Spartian. Hadrian. c. 10. W.

4. *Si*] etiamsi, ut interdum *εἰ* apud Graecos. W.

Descivisse arguerentur.] Ita exhibet Valesiana prior, et Lindenbrogiana, aliaeque anteriores; unde peccaverunt Parisini, qui in nuperrima ediderunt *arguebantur*, contra sensum, et mutavi. GRON.

Carptim praecipua.] Hoc in loco codex Regius vocem inserit necessariam, ut arbitror: *Carptim eius praecipua*, id est, dotes atque virtutes: ut in lib. 14. c. 6. §. 25. *equorumque praecipua vel delicta scrutantes.* Et paullo post in hoc libro (c. 7. §. 8.) *Inter praecipua enim quae eorum quisque studio possederat vel ingenio:* et alibi saepius. VALES.

5. *Abstractis geminis.*] Sic restitui, auctoritatem secutus Editionis Romanae *et codicis Tolos.* [ac Colbert.] Geminos autem vocat testes, more Graecorum, qui διδύμους nominant. Sed et Solinus c. XIII. ita appellat, cum de fibro dicit: *Ne captus prosit, ipse geminos suos devorat.* VALES. In antiquioribus editionibus fuit *abstractus*, Salmas. ad Solin. p. 132. W.

Ubi paullatim arte curaque.] Hanc scripturam commentus est P. Castellus, cum in Editione Rom. excusum esset hoc modo: *Ubi paullatim.... aoules...... irationem recte vivendi, etc.* nec ab Editione Romana quidquam discrepat codex Regius et Florentinus, [Tolosanus item ac Colbertinus.] Itaque scriptae lectionis vestigiis insistens, sic a Marcellino scriptum fuisse existimavi: *Ubi paullatim adulescens rationem recte vivendi sollertiamque ostendebat:* qua coniectura equidem nihil certius esse duco. Dixit enim Marcellinus ea quae Eutherius etiamtum parvulus tulit: tum subiicit de eodem adulescente: deinde ea subiicit quae *ex adulto*, id est, virilem ingressus aetatem factitavit in aula Constantis Augusti. VALES.

Ex adulto spectasset, pluraque tamquam maturum.] Et hic locus a Castello inquinatus est, quem nos, quod praefiscine dictum sit, pristino nitori restituimus. In Rom. Editione legitur, *ex adulto...... tamquam maturum.* In Regio autem codice [ac Colbertino,] *tamque maturum.* Ergo unius litterae mutatione sic locum emendavi: *Quem si Constans Imperator olim ex adulto iamque maturum audiret, honesta suadentem et recta; nulla vel venia certe digna peccasset.* Ex quibus patet, Eutherium Cubicularium fuisse Constantis. VALES. *Ex adulto iamque maturum* qui exacta adolescentia ad virilem aetatem pervenerat. cf. Ruhnken. ad Vell. Paterc. II, 99. *Audiret* audivisset. W.

Venia certe digna peccasset.] Male audierat Constans ob pueros cubicularios nimis comptos cultosque, ut testatur Aurelius Victor c. 41. his verbis: *Quarum gentium obsides pretio quaesitos, pueros venustiores, quod cultius habuerat, libidine eiusmodi arsisse pro certo habetur.* et Zosimus in lib. 2. c. 42. cuius verba non pigebit adscribere, ut obiter emendentur. Βαρβάρους γὰρ εὐπροσώπους ὠνούμενος καὶ ἔχων ἐν ὁμήρων τάξει παρ' ἑαυτῷ, πάντα δὲ πράττειν ἐφιεὶς κατὰ τῶν ὑπηκόων αὐτοῖς οἷα τὸ ὀρᾶν ἐπιδιδοῦσιν αὐτῷ πρὸς διαφθοράν, etc. lege meo periculo, οἷα τὴν ὥραν ἐπιδιδοῦσιν, etc. Id est: *Barbaros enim pretio quaesitos, obsides iuxta se habens, eisdemque in provinciales impune grassandi licentiam tribuens, quippe qui florem aetatis sibi polluendum darent.* Denique Zonaras, qui in Constantini filiorum historia solito diligentior fuit, haec de Constante narrat (XIII, 6.) eum supra modum venationi deditum fuisse: ac per speciem venationis solitum se in silvas abdere una cum formosis adolescentibus, quos undique conquisitos cultosque elegantissime, in deliciis habebat. Eoque diutius in silvis morabatur, quo modestiorum hominum congressum effugeret. Vexabatur autem adsidue articulari

morbo, quem ex immoderatis libidinibus vitaeque intemperantia contraxerat. VALES.

6. *Asiaticis coalitum moribus, ideoque levem*] Asiam hic capio, quae scilicet Graeciae quamproxime conterminat: levitas enim Graecis tribuitur, luxuria vero Asianis. Iul. Firmic. Astron. lib. 1. cap. 1. *Cur quaedam gentes sunt sic formatae, ut propria sint morum quodammodo unitate perspicuae? Scythae soli immani feritatis crudelitate grassantnr, Itali sunt regali semper nobilitate praefulgidi, Galli stolidi, leves Graeci, Afri subdoli, avari Syri, acuti Siculi, luxuriosi semper Asiani et voluptatibus occupati.* Vid. eumdem lib. 1. cap. 4. Cicero pro Muraena c. 5. *Etsi habet Asia suspicionem luxuriae quamdam, non Asiam nunquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse laudandum est.* *Tertull. de Anima cap. 20. *Thebis hebetes et brutos nasci relatum est, Athenis sapiendi dicendique acutissimos, ubi penes Colytum pueri mense citius eloquuntur. procace lingua Comici Phrygas timidos illudunt; Sallustius vanos Mauros, et feroces Dalmatas pulsat; mendaces Cretas etiam Apostolus inurit.** LINDENBR.

In primis consistens] Legendum videtur, *inprimis constans*. Ait enim Marcellinus: *Semper sobrius et inprimis constans, ita fidem continentiamque virtutes coluit amplas, etc.* Itaque ut sobrius ad continentiam refertur; constans referri debet ad fidem. VALES. Modo non illo ipso sensu Ammianus dixerit consistentem, ex imitatione veteris Latinitatis, ubi nunc *mente*, nunc *animo consistere* apud optimos scriptores occurrit. Certe quum Henricus hanc tantum ut coniecturam proposuerit in notis primae editionis, non sustinens in contextu aliquid temere mutare, quippe retenta illic lectione veteri *consistens;* iuvenile hoc et anceps Parisiensium novellorum, qui Henricianum *constans* contra omnes scriptos adoptaverunt, nequaquam probaverim. GRON.

8. *Antiquitatem replicando*] Historicos priscos evolvens. W.

Aut feritate contentior] Ernest. exponit intentior, nec melius ego scio; est ergo proclivior ad crudelitatem. W.

Vel diligentibus nimium blandus.] Huius scripturae auctor est Gelenius. Nam in anterioribus Editionibus perinde ut in codice Regio ac Florentino legebatur, *vel ligendimus,* [in Colbert. *vel igendimus.*] Ego vero non dubito, quin locus sic legendus sit: *Vel clientibus nimium blandus, aut potentiae fastu superbior.* VALES. *Diligentibus,* amicis; praeplacet tamen, quod Valesius suadet, *clientibus.* W. Mihi in mentem venit *regentibus*, i. e. principibus, ut ap. Claudian. de IV. consul. Honor. 301. et de laud. Stilich. 1, 168. ERF.

Ex omni latere] Omnibus partibus consideratum. W.

9. *Scrupulosus lector*] Qui ne minutissima quidem negligit. W.

Menophilum] Nondum invenire potui alium historicum, qui eadem narret. — *Hoc monitu,* me monente. W.

10. *Nomine Dripetinam*] Vulg. *Direptin.* sed Ms. lectionem quam sequimur, confirmat Val. Max. lib. 1. cap. 8. LINDENBR.

Drypetinam] Melius scriberetur meo quidem iudicio, *Drypetin.* Sic vocata est et Darii filia, quam Alexander Hephaestioni uxorem dedit, teste Diodoro Siculo et Arriano. VALES. Ea-

dem ambiguitas, quae sedere putatur in altera Asiatica foemina, quae vulgo Amastris dici solet, sed quam Arrianus libro VII. c. 4. vocavit *Amastrinem*, ut notavit Freinshemius ad Curtium x, 3, 12, et ulterius procedens auctor verbosarum nuper dissertationum de usu et praestantia numismatum pag. 464. corruptum in Arriano censet nomen, Ἄμαστριν, non ut ibi legitur Ἀμαστρινὴν citans. Sed praeter omnes codices, qui consentiunt in vulgatum, facile ea appellatio tueri locum suum potest, quum pro terminatione per ις appareat nonnullos amavisse ινη, ut Νηρηΐς, Νηρηΐνη, Αἰήτις, Αἰητιάς, Αἰητίνη; utique et Eleusin, et Eleusine. Utique et Callimachus eam formam sequi maluit, dum ab eo Hecate κατ' ἀντίφρασιν διὰ τὸ μὴ εὔκολος οὖσα fuit vocata εὐκολίνη, non εὔκολις? Quidni sic potuit mulier multis appellata Ἄμαστρις, ab Arriano, alterum sequuto et certum tamen auctorem, Ἀμαστρινὴ nominari, praesertim quum ea formatio illic obtinuerit, ut docet Barsine. GRON.

Drypetinam vexatam asperitate morborum.] Huius Drypetinae meminit Val. Max. I, 8. extern. 13. „Laodice regina nata, „duplici ordine dentium deformi admodum, comes fugae patris „a Pompeio devicti fuit." W.

In castello Sinhorto.] Regius codex habet, *Synorio*, rectius. Scribit enim in lib. 12. Strabo Mithridatem 75 castella in minore Armenia extruxisse, in quibus gazam suam conderet: et ex his nobilissimum fuisse Synoria, quod quia in confinio maioris ac minoris Armeniae situm erat, Theophanes in historiis συνορίαν vocavit: τούτων δ' ἦν ἀξιολογώτατα ταῦτα, Ὕδαρα καὶ Βασγοιδάριζα καὶ Συνώρια ἐπιπεφυκὸς τοῖς ὁρίοις τῆς μεγάλης Ἀρμενίας χωρίον. διόπερ Θεοφάνης Συνορίαν παρωνόμασε. Hoc idem castellum Σινόρηγα φρούριον appellare videtur Appianus in Mithridatico, ubi thesauros Regios conditos fuisse prodit. Apud Plutarchum in Pompeio ἰνώρα scribitur mendose. VALES.

Manlio Prisco Imperatoris legato.] In Regio Codice *et Vaticano* scriptum reperi *Mallio*; [*Manlio* in Colbertino;] *in Tolosano *Manilio.** VALES.

CAPVT VIII.

1. *Superato, ut dixi, Marcello, eversaque Serdica, unde oriebatur.*] MS. *eversoque Serdicani.* Proclive est veram lectionem invenire: dubio procul enim scripsit Ammian. *reversoque Serdicam.* Marcellum enim hunc equitum Magistrum, ob id, quod Iuliano malis obsidionalibus periclitanti suppetias non tulisset, sacramento solutum atque in larem abire iussum, Serdicam (quae genitalis illi patria) iam rediisse notat. LINDENBR. *Superato*, mendacii convicto et dimisso c. 7. W.

In castris] aula omnino, al. comitatu. *Nefanda perpetrabantur.* Cf. XXIX, 2. W.

2. *Super occentu soricis vel occursu mustelae*] Vid. Plin. lib. VIII. cap. 57. et quae ad Terent. notata. LINDENBR.

Similis signi gratia consuluisset quemquam peritum.] Huc referendae sunt leges 4. et 5. Cod. Th. de math. et maleficis,

latae Constantio IX. et Iuliano II. Coss. *Nemo, inquit, haruspicem consulat aut mathematicum, nemo hariolum, etc.* VALES.

Incantamentum ad leniendum adhibuisset dolorem] Incantationis huius exempla leguntur in libb. Rei Rusticae apud Catonem, cap. CLX. Varronem lib. 1. cap. 2. Marcell. Empir. de Medic. cap. XV. Sed revera horrendum carmen est, quod ad podagrae dolorem recitat Alex. Trall. lib. XI. *Ὁρκίζω σε τὸ ὄνομα τὸ μέγα Ἰαὼθ, Σαβαὼθ, ὁ Θεὸς ὁ στηρίξας τὴν γῆν, καὶ στήσας τὴν θάλασσαν ῥεόντων ποταμῶν πλεονάζων, ὁ ξηράνας τὴν τοῦ Λὼθ γυναῖκα, καὶ ποιήσας αὐτὴν ἁλατίνην, λάβε τὸ πνεῦμα τῆς μητρός σου γῆς, καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ ξήρανον τὸ ῥεῦμα τῶν ποδῶν ἢ τῶν χειρῶν τοῦδε ἢ τῆσδε.* Tale illud Marcelli Empirici cap. XXI. ad corci dolorem: *Cave corcu ne mergito cantorem, utos, utos, utos, praeparabo tibi vinum leve, libidinem; discede a nonita, in nomine Dei Iacob, in nomine Dei Sabaoth.* Id enim est, quod Origenes scribit contra Celsum: *Εὑρίσκεται ἐν τοῖς μαγικοῖς συγγράμμασιν πολλαχοῦ ἡ τοιαύτη τοῦ θεοῦ ἐπίκλησις, καὶ παράληψις τοῦ Θεοῦ ὀνόματος, ὡς οἰκείου τοῖς ἀνδράσιν τούτοις,* (Abraham, Isaac, Iacob) *εἰς τὰ κατὰ τῶν δαιμόνων.* Idem: *πολλοὶ τῶν ἐπᾳδόντων δαίμονας χρῶνται ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν, τῷ* Ο ΘΕΟΣ ΑΒΡΑΑΜ, etc. Cuius superstitionis etiam Nicephorus meminit in Synesii lib. de Insomniis. Propterea gravissima oratione reprehendit D. Chrysostomus Antiochenos, in quorum civitate haec talia passim perpetrabantur: *Christiana est mulier quae haec incantat, et nihil aliud quam DEI nomen loquitur. Quare eam magis odi, quod DEI nomine usa est: quod cum dicat se esse Christianam, ea quae sunt gentilium, ostentet.* Homil. XXI.* p. 275. Edit. Graec.* Certe ingentis impietatis est, eiusmodi anilibus *τερθρείαις* sacrosanctum Dei nomen violare. Ideoque ab antiquis Ecclesiae Patribus et Impp. Christianissimis atrocissimae poenae in talium facinorum reos constitutae sunt, can. LXI. Synod. VI. in Trull. Cod. Iustin. Tit. de mal. et mathem. LINDENBR. Cf. XXIX, 2, 3. et Scipion. Gentilem ad Apuleium 205. W.

Quod medicinae quoque admittit auctoritas.] Nam veteres medici, ut verbis utar Apuleii in Apologia, etiam carmina remedia vulnerum norant. W.

Poenaliter interibat.] Poenali morte mulctatus XIV, 9, 6. W.

3. *Per id tempus fertur fuisse virum quemdam.*] Agrestis et barbara locutio, mirum ni a Castello conficta esset. In Editione certe Rom. legebatur: *Per id tempus fer . . . . quemdam nomine Danum uxor, etc.* Regius autem codex [et Colbertinus] *ac Tolosanus* scriptum sic habent, *fer . . . . num quemdam, etc.* ut Editio Romana. VALES. Temerarium esset locum velle restituere. Fortasse tamen liceat coniicere, pro *fer . .* legendum esse *fere* vel *ferme*, deinde vero excidisse nomen vel dignitatis, vel nomen homini proprium. Posterius malim, et post *nomine* comma, pro *Danum* autem *Dacum* reponam, referamque ad hominis patriam propterea, quod raptae e Diocletiani sepulcro purpurae arguebatur. Id enim aptius a Daco, quam Dano fieri potuit. W.

Terrore tenus] ut terreret. W.

Reum non libet accusare, indefensum Rufinus eluserat.] Magna audacia hic grassatus est P. Castellus. Cum enim in Editione Rom. scriptum esset: *Uxor rerum levium incusarat* - . . . . . *certum an incertum indensotam Rufinus subseda;* ipse omnia pro arbitrio invertens sic edidit: *Rerum levium incusarat: certum an incertum, reum non libet affirmare, indefensum, etc.* Non igitur sine causa aliquot voces ab eo perperam intrusas expunxi. Quod si quis fortasse coniecturam de hoc loco nostram scire desiderat, sic fere a Marcellino scriptum putamus: *Uxor rerum levium incusarat: quem incertum unde infenso animo Rufinus subsidebat.* VALES.

Gaudentium agentem in rebus.] Gloss. vett. *Agens in rebus*, Μαγιστριανός. * Malch. in Eclog. Legationum p. 64. προπέμπει τῶν ἱππέων τῶν βασιλείων τινάς, οὓς μαγιστριανοὺς καλοῦσι.* Glossarium Nomic. Μαγιστριανὸς, μανδάτωρ. Metaphrastes in Actis Porphyrii Martyris: Ἱλάριος τὶς σουβαδιουβᾶ τοῦ μαγιστριανοῦ. Mentio huius dignitatis in Constitutionibus Impp. Collatione Carthagin. Notitia Imperii, aliisque eius saeculi scriptis frequens. LINDENBR.

Retulisse in Praefectum Apparitionis.] Hic locus non uno mendo laborat, quem nos praeeuntibus MSS. codicibus ita legendum esse affirmamus: (*Quo indicante quaedam cognita per Gaudentium Agentem in rebus Consularem Pann. tunc Africanum cum convivis retulimus interfectum:*) *Apparitionis Praefecturae Praetorianae tunc etiam Princeps ob devotionem.* Quae emendatio confirmatur ex ipso Marcellino. Nam in lib. 15. ubi totam hanc historiam fusius narrat, sic scribit c. 3. §. 8. *E quorum numero Gaudentius Agens in rebus rem ut seriam detulerat ad Rufinum Apparitionis Praefecturae Praet. tunc Principem.* Neque tamen eo in loco Africanus dicitur interfectus: quin potius significare videtur, post diuturnam custodiam tandem absolutum esse cum reliquis conscius. Nihilominus stat emendatio nostra, quam ex vestigiis scriptorum codicum odorati sumus. Sic enim habent codices omnes: *Retulissent effectum Apparitionis, etc.* VALES.

Apparitionis Praefecturae Praet. tum etiam Princeps.] Notum est in omni Officio seu Apparitione aliquem primum fuisse, qui *Princeps Officii* dicebatur. * Constantius in lib. 1. de vita S. Germani Autisiodorensis Episcopi. *Erat*, inquit, *eo tempore vir quidam bonis moribus, Ianuarius nomine. Qui cum Princeps Praesidali militaret officio, exactos a provincialibus solidos ad Iudicem* (id est, ad Praesidem) *deferebat.* De his Principibus intelligendus est Suidas, quum ait: Πρίγκιψ ὁ ἔξαρχος τῆς τάξεως παρὰ Ῥωμαίοις.* Sic in militia etiam armata erant quidam Principes, qui et *principia legionis* dicebantur. Optatus in lib. 2. *Erat ibi filius sine patre, tiro sine Principe, discipulus sine magistro.* Ergo etiam in Officio seu Apparitione Praefecti Praet. quidam erat Princeps, ut ex Notitia quoque Imperii constat: qui vir Devotissimus dicebatur, teste Symmacho in lib. x. epist. 36. Hi stipendiorum ordine paullatim in eum locum promovebantur, et lucra atque emolumenta multo maiora capiebant quam ceteri: exactoque biennio ut plurimum decedebant, ac sequentibus locum dabant. Quare ut novum in Rufino notat id Marcellinus, quod tamdiu Princeps esset, idque ob devotum ac dicatum Im-

peratori animum praemii loco consecutum esse significat, ut supra in lib. 15. c. 3. de Gaudentio. Porro Princeps Apparitionis Praef. Praet. erat e Schola Agentum in rebus, ut docet Cassiodorus in lib. 6. Var. in formula Magisteriae dignitatis, et in lib. XI. epist. 35. quae est delegatoria, data Principi Apparitionis Praef. Praetorianae. Sed et Principes officii omnium fere Magistratuum, ex eadem Schola Agentum in rebus sumebantur, ut ex Notitia Imperii colligitur, et ex Codice Theod. tit. de Principibus Agentum in rebus. Specialiter tamen Princeps officii Praef, Praet. utpote omnium primus, Princeps Agentum in rebus dicebatur: qui quoniam ex alio officio, puta Magistri Officiorum, ad eum locum veniebat, ideo Cassiodorus in lib. XI. ubi promotiones omnium Officialium facit, Principem ipsum omisit. Neque enim audiendus est vir doctissimus (Salmasius ad Gallienos cap. 17.), qui in Notis ad Historiam Aug. affirmat eum, quem Cassiodorus ibi *Primiscrinium* vocat, esse Principem. Atqui Cassiodorus *Primiscrinium* post Cornicularium ponit: Princeps vero Cornicularium anteibat, ut docet Notitia Imperii, et lex 4. et 5 Cod. Theod. de iis qui administrantibus Ex his patet, cur Gaudentius Agens in rebus sermonem illum convivarum Africani retulisse dicitur ad Rufinum Apparitionis Praet. Principem. Erant quippe ambo ex eadem Schola. Corippus in Panegyri ad Anastasium Magistrum Officiorum. idem se officium gessisse dicit v. 47

Summe Magistrorum, sub cuius nomine gesto
Principis officium.

Erat ergo Corippus e Schola Agentum in rebus quae sub dispositione Magistri Officiorum fuit. Libanius initio Orat. ad Eustathium de honoribus κορυφαῖον τῆς στρατιᾶς appellat Principem officii. *Basilius in lib. 2. de Thecla cap. 14. Κάστωρ τὴν ἐπάρχοις ὑπηρετουμένην διέπων στρατιάν: et Gesta purgationis Caeciliani pag. 28.* Recte autem Asconius in 3. Verr. notat haec nomina, Princeps, Commentariensis, et Cornicularius, de legionaria militia sumpta esse. VALES.

4. *Bis ut loquebantur iactantius.*] Existimavi hunc locum sic legendum esse minima mutatione: *Is, ut loquebatur iactantius, etc.* plano iam sensu, qui antea erat nullus! VALES.

Versabilem] ceream ad vitia. W.

Velamen purpureum a Diocletiani sepulcro.] Solebant prisci funera non solum κειρίαις involvere, verum toga quoque vel pallio amicire, et feretrum velamento obtegere. Apul. Flor. 1. 4. *Animadverteret — — togam quoque parari et voto, et funeri: item pallio cadavera operiri.* Ammian. lib. XXVIII. c. 4. §. 8. *Fulgentes sericis indumentis, ut ducendos ad mortem.* D. Hieronym. Epist. 116. part. 3. de Obitu Blaesillae: *Ex more parantur exsequiae, et nobilium ordine praeeunte aureum feretro velamen obtenditur.* Idem in Vita Pauli: *Cur mortuos vestros auratis obvolvitis vestibus?* Prudent. Cathemer. 49.

Candore nitentia claro
Praetendere lintea mos est.

*Tertull. de Habitu mulier. cap. 1. cum de mulierum superbo vestitu egisset, hoc epiphonemate concludit: *Omnia ista damnatae et mortuae mulieris impedimenta sunt, quasi ad pompam funeris constituta.** Huc pertinent quae Ulpian. scribit L. 14. §. 4. ff. de relig. et sumtib. *Si quid in marmor vel vestem col-*

locandam factum sit. Paulus I. C. L. 19. ff. de in rem verso. *Togam emit — dedicavit eam in funus.* L. fin. §. 2. ff. de aur. arg. Livius lib. 34. Iuvenal. Satyr. III. *Vide Forner. Quotid. lib. 3. c. 18.* Quae quidem vestes et velamenta una cum ipso cadavere sepeliebantur, vel ornamenti loco appendebantur: quod multis indicat Isidor. Pelusiota lib. 2. Epist. CLXVI. Unde apud Chirium Fortunat. Seius violati sepulcri accusatus, quod commendatam sibi chlamydem ab ephebo in monumentum maiorum eius posuisset, hac exceptione utitur, sepulcrum a se non tantum non esse violatum, verum ornatum quoque. De hisce velamentis praeclare D. Ambros. lib. de Nabuthe cap. I. *Quis discernat species mortuorum? Redoperi terram, et, si potes, divitem deprehende. Eruderato paulo post tumulum, et, si cognoscis egentem, argue. Nisi forte hoc solum, quod cum divite plura pereunt. Sericae vestes, et auro intexta velamina, quibus divitis corpus ambitur, damna viventium, non subsidia defunctorum sunt.* Ex his ergo cognosci potest, quale fuerit velamen, quod a Diocletiani sepulcro abstulisse insimulatus fuit Danus, gemini criminis reus, religionis puta laesae, (L. 3. §. 7. ff. sepulcr. viol. Sopater in Aphthon.) et imminutae maiestatis: quippe qui purpuram possidebat, quam privato nemini licitum erat habere. Vide quae notata ad lib. XV. cap. V. LINDENBR.

A Diocletiani sepulcro.] Quod erat haud procul Salonis in castro Aspalatho. (Spalatro. W.) Hieronymus in Chronico: *Diocletianus,* inquit, *haud procul a Salonis in villa sua Aspalatho moritur.* Unde fornices illos et cameras subterraneas eleganti opere structas Aspalathi, quas describit Constantinus Porphyrog. in cap. 29. de administrando Imperio, paene adducor ut credam sepulcrum ipsum fuisse Diocletiani. Huic uni post homines natos contigisse ait Eutropius, ut, cum privatus obiisset, inter Divos tamen referretur. Sane velamen purpureum in eius sepulcro positum, cuius hic meminit Marcellinus, consecrationis certissimum indicium est. VALES.

5. *Spe potiorum*] ut altius adscenderet. W.

Mavortius vir sublimis constantiae.] Is, ut opinor, est Mavortius Lollianus, cui Iulius Firmicus Astronomicorum libros dicavit: et in lib. 8. cap. 15. severitatis merito ordinarii Consulatus insignia consecutum esse dicit. (v. Tillemont T. IV. p. 539. W.) Consul fuit cum Arbaethione. Idem Praefectus Urbi fuerat Constantio III. et Constante II. Coss. Fuit autem Praefectus Praet. per Italiam eodem anno quo Consul, ut est in lege 25. Cod. Theod. de appellat. VALES. Conf. Corsinus de Praef. Urbis p. 200—202. W.

6. *Ad arbitrium temporum*] ex more illius temporis. — *In abrupto necessitatis,* summo periculo coacta. Conf. XVIII, 7. XXX, I. W.

Legibus contemptis multa ultro citroque discussa.] Alia omnia habet codex Regius, *Tolosanus,* [et Colbertinus,] Editioque Romana, *legibus contemptis;* deinde post lacunam dimidiatae lineae sequitur, *ordo et iustitia.* In codice autem Regio, *Tolosano,* [et Colbertino] legitur, *ordes et iustitia,* et superscriptum est eadem manu, *concordes,* ex coniectura exscriptoris, ut patet. Ego vero sic fere a Marcellino scriptum esse divinabam:

Tandemque legibus contemplatis, velut ipsa dictante iustitia, ambos sententia damnavere letali. Ut loquitur Marcellinus in lib. 22. cap. 6. et *libro 26. cap. 9.* VALES.

8. *Linteorum toralium par.*] Latini lectum a toro distinguunt: lectum enim proprie vocant opus illud e ligno, aliave nobiliori materia, cui torum imponebant. Ovidius in 8. Metam. 655.

— — — *in medio torus est de mollibus ulvis,*
Impositus lecto.

Ac viliorum quidem hominum tori e stramento erant, aut ulva palustri probe concisa: cuiusmodi etiam in castris tori militum fuere, teste Plinio in lib. 8. Nobiliorum vero ex tomento Lingonico, aut pluma. Eosdem toros stragulis sternebant, deinde lodices superponebant, ne stragula serica macularentur. Martialis in lib. 14. in Epigrammate, cui lemma *Lodices*, 148.

Nudo stragula ne toro paterent,
Iuncta nos tibi venimus sorores.

Quod ergo in lectis cubitoriis erant lodices, idem in tricliniaribus videntur fuisse toralia: quae περίκλινα et περίκλιτρα vertuntur in veteribus Glossis. Haec toralia ex lino fuisse, praeter Marcellinum in hoc loco, docet Pollio in Claudio: ubi accubitalia Cypria duo memorat, id est, toralia e lino Cyprio. Eadem purpurea fuisse testatur scriptor noster, et Martialis in lib. XI. 57.

Constringatque tuos purpura picta toros.

VALES. Cf. Casaub. ad scriptt. Hist. Aug. T. I. p. 950. et 972. et Ferrarium de re vestiaria L. III. p. 215. Clavos istos ita apte concinnaverant mensae ministri, *ut sibi vicissim cohaererent:* ut duo clavi non nisi unus esse viderentur. W.

Mensamque operimentis paribus tectam.] Duobus scilicet clavis purpureis. Veterum enim mantelia purpura et cocco clavata erant, itemque auroclavata, et aurea in Principum usum, ut docet Lampridius in Alex. Severo, Pollio in Gallieno. Mappae quoque clavatae erant. Unde Petronius laticlaviam Trimalcionis mappam describit fimbriis hinc atque illinc pendentibus. Mensam igitur hoc in loco intelligimus mantelibus stratam lineis laticlaviis, perinde atque torus duobus toralibus lineis laticlaviis erat stratus. VALES.

Principalesque res] Hunc locum sic legendum esse arbitror: *Intrinsecus structuram omnem ut amictus adornaverat principales quaerens, patrimonium dives evertit:* et ita necessario sensus postulat. Nam cum malitiosus delator rapuisset e mensa duos illos purpurae clavos, progressus in publicum anteriorem chlamydis Imper. partem esse strepebat. Totam itaque domum scrutari coepit, ut regale indumentum, quod in ea domo integrum latere affirmaverat, reperiret: et re ad Iudicem, ut credere est, delata, infelicem domum pervertit. VALES. Commodum omnino haec sensum praebent. Fortasse tamen et alius erui possit, si *structuram* non de *domo*, sed de *chlamyde* ipsa accipias. Nempe clavos illos duplices veterator ille in eam formam, quam *anterior chlamydis* Imperatoriae pars habere solebat, complicatos primum *utraque manu* sustulit, deinde vero *intrinsecus*, (quod opponi videtur anteriori parti) pectori admovit, in quo et reliquo corpore

clavorum lacinias *ut amictus principales struxit atque adornavit*, hacque gesticulatione effecit, ut servati imperatorii indumenti suspecta familia bonis omnibus exueretur. Sic omnia satis recte fluere videntur, nec tamen mihi ipse satisfacio, qui vocis *quaerens* nullam rationem habuerim. W.

9. *Inferentes vesp. lumina pueros exclamasse audisset ex usu.*] Moris antiqui fuit exclamare ac plaudere, cum in convivium lumen afferretur. Varro in lib. 5. (p. 44. edit. Scalig.) de lingua Lat. citatus a Lindenbrogio, ait Graecos ad eiusmodi religionem, cum lumen adfertur, dicere solere, φῶς ἀγαθόν. Sed et Themistius apud Stobaeum in Sermone 274. eius moris meminit: καὶ φῶς ἐπεισενεχθὲν ἐξαίφνης συμποσίῳ θόρυβον καὶ κρότον ὑφ' ἡδονῆς ἐποίησεν. Atque eo referre soleo Virgilii versus in 1. Aeneid. v. 723.

Postquam prima quies epulis mensaeque remotae,
Crateras magnos statuunt, et vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incensi.

In quibus versibus est ὕστερον πρότερον. Lychnis enim accensis tum demum consecutus est clamor. Sequitur postea:

tum facta silentia tectis.

Ad quem locum sic notat Servius: *Mos erat apud veteres, ut lumine incenso silentium praeberetur, ut optativam sibi laudem loquendo nullus averteret. Apud Romanos etiam cena edita sublatisque mensis primis, silentium fieri solebat, quoad ea quae de cena libata fuerant, ad focum ferrentur, et in ignem darentur, ac puer Deos propitios nuntiasset; ut Diis honos haberetur: qui mos cum intercessit inter cenandum, Graeci quoque θεῶν παρουσίαν dicunt.* Sed tamen non assentior Servio: neque enim explicat, quam ob causam repente in convivio strepitus et clamor est excitatus. Planeque persuasum habeo, Virgilium ad eum quem dixi morem alludere. Hodie etiam in plerisque Galliae opidis, cum lumen infertur, *Benedictum sit lumen*, exclamare mos est. VALES.

Vincamus . . . . solenne.] Similis mos Graecorum, qui illato lumine ΦΩΣ ΑΓΑΘΟΝ clamare solebant. Varro de Ling. Lat. lib. v. LINDENBR. Adscripsit idem exemplari, quod est Hamburgi. [Nihil deesse putat Loisel. et τὸ *solemne* interpretatur id quod erat solemne, scilicet illato lumine dicere Vincamus. Drusius Observ. l. 15 c. 4. se in quodam libro reperisse ait, *pueros exclamasse audisset ex usu* Νεικατε, *interpretatus delevit nobilem domum.* Vid. Lipsii Saturn. 1. 18 p. 73.] GRON.

Vincamus perun . . . . . sollemne interpr.] In MSS. omnibus, Regio scilicet, Vatic. et Florentino [ac Colbertino,] itemque in Editione Augustana legitur hoc modo: *Vincamus perun . . . . lemne . . . . . interpretatum atrociter, etc.* Lipsius in lib. 1. Saturn. cap. ult. emendat: *Vivamus, pereundum est.* Sane in conviviis acclamari solitum, *Vivas*, et *Vivamus*, docet Dio in Commodo LXXII, 18. Cum enim Commodus in amphitheatro fatigatus frigidam biberet, ait repente omnes illud in conviviis acclamari solitum, *Vivas*, succlamasse: τοῦτο δὴ τὸ ἐν τοῖς συμποσίοις εἰωθὸς λέγεσθαι ζήσειας ἐξεβοήσαμεν. Idem testatur Nilus

in Epiſtola quadam.* VALES. Ego vero in eam opinionem incidi, ut legendum fortaſſe putarem: *VincamVS VESPerum.* Sed neque hoc commento quidquam proficitur ad difficultatem loci removendam. Nam nihil equidem video, quod perſonam Conſtantii, vel temporum *perverſitatem* tangere videatur, quodque Agens in rebus, cum *ſollemne* more ubique receptum eſſet, in malam partem interpretari potuerit. W.

10. *Se feriri*] peti ſe, inſidias ſibi ſtrui, *ſperabat* metuebat, cf. ad XIV, 7. et infra c. 12. W.

Dionyſius Tyrannus.] Cicero Tuſculan. v. 20. Officior. II. cap. 5. Valer. Max. lib. IX. cap. 13. Diodor. Sicul. lib. XX. p. 767. LINDENBR.

Tonſtrices docuit filias] Mire dictum pro, filias docuit artem barbam radendi. W.

Alta foſſa.] Daviſ. ad Cicer. Tuſcul. v, 20. malit *lata*, quam vocem in eadem narratione et Cicero habet, et Valerius Maximus. W.

Axiculos] Trabes minores, ligna transverſaria, quibus maiores continerentur. W.

11. *Buccinae malorum civilium*] Ad Ciceronis tubam belli civilis efformatae. W.

Damnatorum petita bona.] Petita ſcilicet a Principe. Vide titulum in Codice Theod. de petitis et ultro datis. VALES.

Adcorporarent] Hoc vero minime Ciceronianum. W.

Eſſetque materia per vicinitates eorum late graſſandi.] Duplex huius loci ſenſus afferri poteſt: primo ut dicatur, potentes in regia idcirco Conſtantium ad caedes et ſupplicia incitaſſe, ut ipſi caeſorum bona impetrarent, ſuppeteretque ipſis materia graſſandi in vicinos ſuos, quorum praedia ſuis adiungere cupiebant. Alter ſenſus eſſe poteſt huiusmodi, ut eſſet materia ſicariis ac latronibus, ſervisque quos divites illi in ergaſtulis habebant, per eorum latifundia graſſandi. VALES. Placet prior explicatio. W.

Proximorum fauces.] Ita Marcellinus vocare ſolet Imperatoris amicos et comites: quos Graeci *τοὺς συνόντας*, Dio, Eunapius et Zoſimus eleganti vocabulo *παραδυναστεύοντας* amant dicere: Macedones vero *ἑταίρους*, ut praeter ceteros docet Iſocrates in Philippo. Sic Tacitus Annal. 4, 26. Nervam *continuum Principis* et *proximum amicorum* vocat: et in lib. 13. c. 13. *Et proximi*, inquit, *amicorum metuebant orabantque caveri inſidias mulieris:* et alibi ſaepe. [Q. Curtius in lib. x. c. 3. §. 12. etiam *proximos amicorum* vocat. Haec enim ibi ſunt verba Alexandri Magni ad Perſas milites: *Proximisque amicorum auctor fui, ex captivis generandi liberos.*] Sed diſtinctius Sulpicius Severus in lib. 2. Hiſt. ſacrae: *Quod ubi,* ait, *Danieli compertum, proximum Regis appellat.* et rurſus: *Qua tempeſtate Mardochaeus inter proximos Regis erat.* VALES.

Primus aperuit Conſtantinus.] Unde decem noviſſimis annis pupillus ob profuſiones immodicas nominatus eſt, teſte Victore Epit. 41, 16. Et Auctor de rebus bellicis poſt Imperii Notitiam: *Conſtantini temporibus,* ait, *profuſa largitio aurum, quod antea magni pretii habebatur, vilibus commerciis aſſignavit.* VALES. Cf. Gibbon P. IV. p. 158. et Reitemeier ad Zoſim. p. 559. Quod

primus omnium rapacitati amicorum indulsisse dicitur Constantinus, non ita stricte sumendum est. W.

Auctores.] Reinesius adscripsit *ductores.* W.

13. *Rufinus Praefectus Praetorio*] Galliarum, de quo vide XIV, 10. 11. *Arbetio* supra c. 6. *Eusebius* XIV, 10. 11. XV, 3. Iulian. Ep. 17. μιαρὸν ἀνδρόγυνον appellat observante Reinesio. W.

Et Ursicinus equestris ordinis Praefectus.] Magnam iniuriam cum Ursicino, tum ipsi Marcellino fecit P. Castellus, qui Marcellinum finxerit haec de Ursicino dicentem, quem omnibus propemodum paginis tantopere laudat. Quid autem sibi vult haec locutio, *Equestris ordinis Praefectus?* Ecquis vero ita locutus est scriptor Latinus, cum Magistrum equitum vellet dicere? Et si Marcellinus de Ursicino sic sensit, cur eum Praeposito Cubiculi postponebat, nec iungebat cum Arbaetione Magistro militum? Nam dignitates hic ordine suo singulas recenset. In codice Regio, perinde ac in Florentino [et Colbertino] legitur sic: *Praepositusque Cubiculi ...... lapsf......... anus Quaestor.* Desideratur itaque Quaestoris sacri palatii nomen, Lucillianus fortasse: neque enim eius Quaestoris nomen reperire usquam potui. VALES.

Anicius qui in regiam aemul. posteritate.] Hanc scripturam fabricavit suo more Castellus, cum in Editione Rom. sic esset excusum: *Anicii quae .... aemulationem posteritas tendens, etc.* In Regio, [Colbertino] et Flor. codicibus hoc amplius: *Anicii quae......... vorum aemul. etc.* Unde non sine ratione, ut arbitror, sic locum emendavi: *Et in Urbe Anicii, quorum in avorum aemulationem posteritas tendens satiari numquam potuit cum possessione multo maiore:* sensu facili et expedito. Anicianae domus invidendas opes perstringit et Zosimus in lib. 6. 7. μόνον δὲ τὸν τῶν λεγομένων Ἀνικίων οἶκον ἐλύπουν τὰ κοινῇ δεδογμένα λυσιτελεῖν· ἐπειδὴ μόνοι τὸν πάντων ὡς εἰπεῖν ἔχοντες πλοῦτον ἐπὶ ταῖς κοιναῖς ἐδυσχέραινον εὐπραγίαις. Id est: *Una Aniciorum domus moleste ferebat ea quae e Rep. omnes iudicaverant. Nam cum soli omnium paene opes possiderent, felicitati publicae invidebant:* ut merito de ea familia Cassiodorus in lib. x. Ep. XI. dixerit: *Anicios paene Principibus pares aetas prisca progenuit.* Erat autem haec domus Christiana iam inde ab Anicio, de quo Prudentius contra Symmachum 1, 553.

Fertur enim ante alios generosus Anicius orbis
Illustrasse caput.

Proinde non mirum, si et Marcellinus noster et Zosimus, homines Deorum cultui mancipati, Anicios infestius allatrent. VALES.

Anicii] Una ex nobilissimis per plura saecula Romanorum gentibus, quorum nomina in titulis saepissime occurrunt. Vide, si lubet, Corsinum de Praef. Urbis p. 182. 185. Gibbon. T. VII. p. 346. ss. W.

CAPUT IX.

1. *Repentini*] improvisi accedentes et subito avolantes. *Amittebant* praedam, dimittere coacti. *Prospicere* oculis denotare, speculari. W.

2. *Ut ante diximus*] XV, 13. W.

Fallendi perstringendique] omnia perreptandi, perscrutandi, XXI, 3, 5. Reinef. praestringendi. W.

Mesopotamiae Duce] Comite. v. Ind. II. W.

3. *Tamen Saporem ducem parti nostrae contiguum.*] Vitium in huius Ducis nomine latere, res ipsa clamat: neque Saporem eum vocatum, sed Tamsaporem, planissime credo. idque ratio verborum et structura convincit, quae aliter non constat. Legendum ergo, *propulsare gentes infestas Tamsaporem Ducem parti nostrae contiguum.* Et mox post: *Paruit Tamsapor, hisque fretus,* etc. Lib. XVII, 5, 1. *Tamsaporis scripta suscepit.* Lib. XVIII, 5, 3. *Occultis saepe colloquiis cum Tamsapore habitis, qui tractus omnes Ducis potestate tunc tuebatur.* Et post pauca (6, 16.) *At nunc se a Tamsapore et Nohodare Optimatibus missum.* Lib. XIX, 9, 5. *Per Tamsaporem Ducem supplicaverat Regi.* Sicque semper in Ms. habetur. Et dictum videtur *Tamsapor*, ut *Tamchosro,* quae itidem vox Persica, apud *Euagrium Historiae Ecclesiast. lib. 5. cap. 20.* Theophylact. Simocat. lib. III. LINDENBR.

Tamen Saporem ducem.] Primus hunc locum corruperat P. Castellus, cum in Editione Rom. *Tansaporem* legeretur recte, quemadmodum etiam in Ms. Flor. legi testatus est Lindenbrogius. [et ita legitur in Colbertino.] Mariangelus Accursius *Tansaporem* ubique in Editione sua excudi iussit: quod equidem praetulerim. Sic Tanchosdro Chosdrois Persarum Regis ducem appellat Menander Protector in lib. 8. Hist. quamquam ibi et ταχοσδρῷ et ταναχοσρῷ scribitur librariorum vitio. Nam Suidas, qui Menandri locum citat, ταγχοσδρῷ semper eum nominat in v. ταγχοσδρῷ et ἐμβριθῆ et δοκιμάσας. Evagrius tamen in lib. 5. ταμχοσδρῷ vocat: prorsus ut parum intersit, Tamsaporem an Tansaporem scribas. Quid autem ea vox *Tan* significet apud Persas, Orientalium linguarum peritis indagandum relinquo. VALES.

Perduelles advolaret] i. e. advolaret ad perduelles, quem usum exemplis confirmavit Davisius ad Cicer. Tusc. II, 9. W.

4. *Pacem postulat precariam.*] Sic primus edidit Gelenius. Nam anteriores Editiones omnes sic praeferebant, *postulat pacem precantium.* In Regio exemplari scriptum est, *pacem postulat precatium,* et eadem manu suprascriptum *precariam.* Sed non dubito, quin scripserit Marcellinus, *pacem postulat precativam.* Sic enim loquitur Marcellinus cap. 5. libro XVII. (ubi, quid Persarum rex responderit, legitur, *Chionitae* item occurrunt, pro *Eusenis* autem Geloni nominantur. W.) VALES.

Interstitit] intercessit. XXII, 11, 3. W.

CAPUT X.

1. *Pro captu* ratione *temporum,* XXVIII, 3, 5. XXX, 10, 20. et saepius. W.

Constantius concluso Iani templo.] Huius lectionis auctor est Gelenius. In Editione Rom. legebatur, *Constantius quam ecluso* etc. unde P. Castellus, alter scilicet Oedipus, edidit: *Constantius*

quidem reclauso Iani templo. At Mariang. Accursius, qui eius scripturae ineptiam perspiciebat, excudi iussit: *Constantius quidem clauso Iani templo.* Regius tamen ac Florentinus codex scriptum habent, *quam recluso Iani templo.* [Colbert. *quam recluso iam templo.*] Proinde re attentius considerata legendum esse arbitror, *quasi recluso Iani templo, stratisque hostibus cunctis, etc.* vel potius, *tamquam recluso, etc.* ut recludi hic sumatur, non pro aperiri, ut vulgo solet, sed pro denuo claudi: quo sensu reclusum usurpat Iustinus libro 1. et Iustinianus §. pen. Inst. de leg. agn. success. et Reclausos quoddam Monachorum genus posterior Latinitas dixit, quos Graeci *ἐγκλείστους*. Particula autem illa *quasi* magnam *ἔμφασιν* habet, adeo ut absque ea sensus vacillet. Neque enim Marcellinus dicit Constantium de cunctis hostibus victoriam retulisse: immo contrarium affirmat. Subiicit enim: *Nec enim gentem ullam bella cientem per se superavit, aut victam fortitudine suorum comperit ducum.* VALES.

Tamquam recluso Iani templo.] Christianos imperatores per aliquod tempus in claudendo et recludendo Iani templo priscum morem secutos esse, ex hoc loco evincere voluerat Casaubonus ad Sueton. Aug. c. 22. quem tamen falsum in eo fuisse recte contendit Tillemontius Hist. des Empereurs T. 1. p. 561. nam ex addita ab Ammiano vocula *tamquam*, uti reliquis, quae sequuntur, omnibus, manifestum est, in ridiculum trahi Constantium, qui, quasi vero aequiparandus esset Imperatoribus, quibus Ianum olim claudere contigisset, ne triumphum quidem iustum agere debebat, quum *post Magnentii exitium absque nomine ex sanguine Romano,* hostem externum nominare non posset, de civibus solis *triumphaturus.* W.

2. *Per se*] Suis auspiciis, ipse praesens. *aut fortitudine ducum,* quos inde ab Augusto Imperatorium nomen honoremque triumphi Augustis concedere debuisse notum est. W.

Et pulcritudinem stipatorum.] Protectores et Scholares intelligit, de quibus supra notata sunt multa. Hi erant plerumque iuvenes, pulcritudine, et robore, et statura praestantes, elegantius culti pexique, aureis hastis et clypeis insignes: ut describit Synesius in Orat. de regno: *καὶ γάρ πω τὸ τῶν δορυφόρων τοιοῦτον· ἀπὸ τῆς στρατιᾶς στρατιά τις ἔκκριτος· νέοι πάντες, εὐμήκεις, τὴν κόμην ξανθοί τε καὶ περιττοί· ἀεὶ δὲ λιπαροὶ κεφαλὰς καὶ τὰ πρόσωπα· χρυσάσπιδες καὶ χρυσολόγχαι· οἷς, ἄν ποτε ὀφθῶσι, τὸν βασιλέα σημαινόμεθα, καθάπερ οἶμαι ταῖς προανισχούσαις ἀκτῖσι τὸν ἥλιον.* Et Procopius in Anecdotis, pag. 108. imbelles eos fuisse dicit, ut qui ostentationis tantum ac pompae gratia in palatio militarent. Denique Agathias in lib. 5. *εἰσὶ δὲ οἱ πολλοὶ ἀστικοί τε καὶ φαιδροείμονες, καὶ μόνου ὄγκου τοῦ βασιλείου ἕνεκα καὶ τῆς ἐν ταῖς προόδοις μεγαλαυχίας ἐξευρημένοι.* VALES. Cf. Salmasius ad Scriptt. H. A. T. 1. p. 941. ed. Hack. W.

3. *Lictoribus fuisse contentos.*] Imperatoribus Romanis lictores cum 12. fascibus semper praeibant iam inde ab Augusto, cui Senatus id primum decrevit anno V. C. 735. Sentio et Lucretio Coss. ut refert Dio 54, 10. Mamertinus in Panegyrico ad Maximianum Aug. c. 3. *Trabeae,* inquit, *vestrae triumphales; et fasces Consulares, et sellae curules, et illa obsequiorum stipatio et fulgor, vestrorum sunt ornamenta meritorum.* Plura vide apud Lipsium in Notis ad lib. 13. Taciti. Inter Principes porro qui

lictoribus contenti fuerunt, Traianum numeraverim, de quo id ipsum testatur Dio in lib. 68. et Marcum, de cuius civilitate loquitur Eutropius, et idem Dio in lib. 71. Et Marcus ipse in lib. 1. (Sect. 17. p. 17. Wolle.) de vita sua hanc sententiam meo iudicio mirabilem, et Principibus inculcandam posuit: *δυνατόν ἐστιν ἐν αὐλῇ βιοῦντα μήτε δορυφορήσεσι χρῄζειν, μήτε ἐσθήτων σημειωτῶν, μήτε λαμπάδων καὶ ἀνδριάντων τοιῶνδε τινῶν, καὶ τοῦ ὁμοίου κόμπου· ἀλλ' ἔξεστιν ἐγγυτάτω ἰδιώτου συστέλλειν ἑαυτόν.* Id est: *Imperator in palatio degens, et stipatoribus, et vestibus clavatis, et igne praeferri solito, et statuis illis, atque huiusmodi fastu facile potest carere: licetque ei quam proxime ad privati hominis modum semet coërcere.* VALES.

Alium anhelanter avido statu ventorum.] Emendavi ex coniectura non vana, ut opinor: *Anhelante rabido flatu ventorum:* absque ulla apicum mutatione. Et ita loquitur Marcellinus noster in lib. 26. c. 10. §. 19. *Ingentes aliae naves extrusae rabidis flatibus, etc.* Sic enim ibi praefert Regius codex [et Colbert.] VALES. Reinesius: anhelante rapido flatu, i. e. spirante. W.

Lenunculo se commisisse.] Iulium Caesarem intelligit. Plutarch. et Sueton. in eius Vita, (p. 726 et c. 58.) Flor. lib. IV. cap. 2. Dio lib. XLI. c. 46. Appian. bellor. civil. lib. 2. c. 57. LINDENBR.

Ad Deciorum exemplum.] Is fuit Claudius Imp. Quippe ut longo intervallo Deciorum morem renovaret, semetipsum pro Rep. bello Gothico devovit. Aur. Victor in Caesar. c. 34. LINDENBR.

Alium hostilia castra per semetipsum.] Galerium Maximianum Caesarem intelligit, qui in Armenia maiore cum Narseo pugnaturus Rege Persarum, speculatoris munus cum altero ac tertio equite suscepit, ut ait Eutropius in Breviario IX, 25. Legati enim habitu ad Narseum profectus, castra eius speculatus est, ac deinde conserto proelio ingentem victoriam retulit, quemadmodum scribit Synesius, in Oratione de regno: *καὶ γὰρ δὴ οὐδὲ εἰκὸς ἀνήκουν τινα εἶναι βασιλέως ἑαυτὸν ἐπιδόντος εἴσω τῆς πολεμίας γενέσθαι, ἐν χρείᾳ κατασκοπῆς μιμησαμένου σχῆμα πρεσβείας.* Et Rufus Festus de eodem Galerio c. 25. *Ipse*, inquit, *Imperator cum duobus equitibus exploravit hostes, et cum XXV. millibus superveniens, subito innumera Persarum agmina aggressus, ad internecionem cecidit.* VALES.

Ut gloriosas suas res.] Postrema vox tam in Editione Romana quam in exemplari Regio [et Colbertino] deest, et a P. Castello primum est addita. Nec sine causa quis suspicetur a Marcellino scriptum fuisse: *Ut glorias suas posteritati celebri memoria commendarent.* Sic enim loqui solet passim. VALES.

4. *Ut igitur multa*] sc. praeteream, quod, vel aliud eiusdem significationis verbum excidit. W. Mihi excidisse videtur *mittam*, praecedente *multa* absorptum. ERF.

In apparatu regio, pro meritis cuilibet munera reddita.] Haec temere insersit P. Castellus, cum in Editione Romana post verbum *apparatu* lacuna esset paullo minus quam dimidiatae lineae. Neque aliter praeferunt MSS. codices. Ad oram autem Regii codicis adnotata sunt eadem manu haec verba: *Hic ait*

Blon-

Blondus deesse folium, ut in exemplari vetusto legisse dicit. *Idem in Tolosani codicis margine adscriptum inveni: *Hic deest unius folii scriptura, ex his quae in exemplari vetusto legisse memini: et est pars multi facienda, a me in Italia apud Ocriculum posita.** Sed ego Blondo non credo: ac si quid sentio, deest tantum quo die Constantius Romam ingressus sit, puta IV. Kal. Maias, ut scribit Idatius in Fastis. VALES.

Secunda Orfiti Praefectura.] Constantio Aug. IX. et Iuliano Caesare II. Consulibus anno Domini 357. Primam quidem Praefecturam Urbanam gesserat Orfitus Constantio Aug. VI. et Constantio Caesare II. (A. C. 354. W.) Consulibus, teste Marcellino in lib. 14. c. 6. Et in fragmento Fastorum, quod primus edidit Cuspinianus, sic legitur: *Constantio VI. et Constantio Gallo II. Coss. Neratius Cerealis Praef. Urbi fuit* VI. *Idus Decemb. Vitrasius Orfitus Praef. Urbi fuit. Constantio VII. et Constantio Gallo III. Coss. Vitrasius Orfitus Praef. Urbi fuit.* Haec fuit unica Praefectura, tametsi duobus Consulibus acta. Nam VI. Idus Decemb. magistratum iniit Orfitus Consulatu Constantii VI. deinde anno sequenti gessit. Utramque Orfiti Praefecturam commemorat vetus haec Inscriptio: MEMMIO. VITRASIO. ORFITO. V. C. NOBILITATE. ACTIBUS. QUE. AD. EXEMPLUM. PRAECIPUO. PRAEFECTO. URBI. ET. ITERUM. PRAEFECTO. URBI. PROCONSULI. AFRICAE, etc. Meminit et Symmachus in lib. 1. Ep. 1. Et in lib. Epist. ult. 47. socerum suum fuisse testatur. *Unde et iunior Symmachus Memmii praenomen accepit. Nam Q. Fabianus Memmius Symmachus est dictus, perinde ut avus eius maternus, Memmius Orfitus.* VALES.

Secunda Orfiti Praefectura]. Difficultatem movet haud levem eo, quod *Corsini* in egregio libro de Praefectis Urbis p. 215. ss. inpr. p. 220. ss. ex legibus non minus, quam Inscriptionibus demonstrat, Orfitum per annos 354—359. *petitu Senatus et populi Romani,* uti est in titulis, Praefecturam continuasse, et si qui alii nominentur Praefecti, uti *Flavius Leontius* A. 355. quem Ammianus ipse laudat XV, 7. A. 357. autem *Decimus Simonius Iulianus,* hoc ita intelligendum esse, ut Praefecturam Orfitus non per totum annum administraverit, sed sponte interruperit, Vicariumque adsciverit. (cf. Ind. II. v. Vicarius.) Ad Vicarium igitur Leontium A. 355. respexisse Ammianum, ideoque Orfiti *secundam* nominasse, quam A. 356. susceperit. W.

Ocriculo] eiusdem etiamnunc nominis urbe in terris, Pontifici Rom. subiectis. W.

5. *Senatus officia*, salutationem, *reverendas Patriciae stirpis effigies* in quibus dignitas et gravitas maiorum adhuc erat conspicua. W.

Cineas ille Pyrrhi legatus.] Iustin. Trog. lib. XVIII, 2. Flor. lib. 1. cap. XVIII. Plutarch. in Pyrrho: *βασιλέων πολλῶν συνέδριον.* LINDENBR.

Asylum mundi totius.] Glorioso et insolenti elogio Marcellinus videtur gratificari voluisse Patribus conscriptis, ex quorum numero eum fuisse credibile est. Aetate tamen Marcellini nihil minus erat Senatus Rom. quam asylum orbis terrarum. Ne quidem aevo Ciceronis id Senatui convenisse testatur ipse Cicero in

lib. 2. c. 8. de Officiis, qui eam laudem Senatus intra Punicum bellum et Syllae tempora includit. *Regum*, inquit, *populorum, nationum portus erat ac refugium Senatus.* Idem in Orat. pro Sextio c. 65, *Senatum*, inquit, *Reipublicae custodem, praesidem, propugnatorem collocaverunt.* VALES.

6. *Aureo solus ipse carpento.*] Incivilitatem et arrogantiam perstringit Constantii, tum quod aureo curru, qui erat Imperatorum triumpho dicatus, tum quod solus nullo in consessum vehiculi admisso Urbem ingressus sit. Utrumque morem notatum habemus apud Philostratum in Dione Chrysostomo: Τραϊανὸς αὐτοκράτωρ ἀναθέμενος αὐτὸν ἐπὶ τῆς Ῥώμης εἰς τὴν χρυσῆν ἅμαξαν, ἐφ᾽ ἧς οἱ βασιλεῖς τὰς ἐκ τῶν πολεμίων πομπὰς πομπεύουσιν, etc. *Traianus Imp. eum Romae secum impositum aureo carpento, in quo sedentes Augusti de hostibus triumphare solent.* Helagabalus tamen simili curru quotidie usus esse dicitur ab Herodiano in fine libri 5. VALES. De aureo carpento vide Scheffer de re vehic. p. 25. et 204. W.

Alternumque potestatis gressus multiplices.] Inter locos qui egregie restituti sunt in hac Editione nostra, hunc non postremo loco numeraverim. In Editione Rom. legebatur sic: *Alterneumque post tante gressus, etc.* In exemplari Regio, *gressos.* In Florentino Mſ. *alternaeumque, etc.* Unde ne uno quidem apice mutato legendum esse conieci: *Quo micante lux quaedam misceri videbatur alterna. Eumque post antegressos multiplices alios purpureis subteminibus texti circumdedere dracones.* *Atque ita plane codex Tolosanus.* Eleganter lux alterna misceri dicitur, auri scilicet et gemmarum, quibus Constantii currus collucebat. Eodem sensu Nonnus in libro XL. 354. Dionys. de Baccho Tyrum ingresso dicit:

Καί οἱ ὀπιπεύοντι λιθογλώχινες ἀγυιαὶ
Μαρμαρυγὴν ἀνέφαινον ἀμοιβαίοιο μετάλλου.

Et Basilius Seleucenus in libri 2. de Thecla capite 5. zonam describens, auro lapillisque distinctam: ὡς πολύολβον εἶναι τὸ κάλλος, ἐκ πολλῶν τε καὶ ἀλλοχρόων ἀκτίνων συγκεραννύμενον. VALES.

7. Sequitur locus classicus de *draconibus*, militarium signorum genere, quae inde a Traiano in usu esse coeperunt. — *Purpureis subteminibus* e purpureis pannis, non solidis tamen, sed intus cavis. *Hiatu vasto perflabiles.* Equidem intellexerim de rictu ampliori, ut ventos conciperet, qui totam corporis longitudinem penetrarent moverentque, quo ventorum motu sibilus quasi, qualem emittunt vivi dracones, *velut ira perciti sibilantes*, auditus est. *Caudarumque volumina relinquentes in ventum*, ventis ludibrio dant. Commentarium in hunc Ammiani locum dedit Lipsius de militia Romana Lib. IV. p. 267. ſſ. ed. Antv. 1596. Nec poeniteat conferre *Nemesianum* in Cynegetico v. 83. ſſ. quem, quoniam itidem de Augustorum in Urbem ingressu agitur, exscripsi:

— — videorque mihi iam cernere fratrum
Augustos habitus, Romam, clarumque senatum,
Et fidos ad bella duces, et milite multo
Agmina, quis fortes animat devotio mentes.
Aurea purpureo longe radiantia velo
Signa micant, sinuatque truces levis aura dracones.

Purpureis subteminibus texti circumdedere dracones.] Ita lib. xv. c. 5. §. 16. *Cultu purpureo draconum.* Hoc ipso libro c. 12. §. 39. *Purpureum signum draconis.* Themist. Orat. vi. χρυσοὺς ἀετοὺς, καὶ δράκοντες λεπτῶν ὑφασμάτων. Erant enim ex serico purpureo in veri draconis formam effigiati, et ut Ammian. inquit, *velut serpentis pendentis exuviae.* De his optime Iohan. Chrysostom. in Orat. de futuro Dei iudicio, cuius locum operae pretium erit totum adscribere, quia et alia de quibus hic agit Ammianus illustrat: Ὑπόγραψόν μοι τὰ περὶ τὸν βασιλέα, τὸν ἐπὶ τῆς γῆς, οἷον ἄνδρας χρυσοφοροῦντας, καὶ ζεῦγος λευκῶν ἡμιόνων χρυσῷ καλλωπιζομένων, καὶ ὄχημα χρυσοκόλλητον, καὶ πέταλα τούτῳ περισειόμενα, καὶ δράκοντας ἐν ἱματίοις σχηματιζομένους σηρικοῖς, καὶ ἀσπίδας χρυσοῦς ἐχούσας ὀφθαλμοὺς, καὶ ἵππους χρυσοφοροῦντας, καὶ χαλινοὺς χρυσοῦς. Vid. Suid. in vocibus, Ἰνδοὶ, et Χιλιοστὴ, et Σημεῖα σκυθικά. Gregor. Nazianz. Episc. Orat. in Iulian. i. p. 287. Δρακόντων φοβεροῖς χάσμασιν ἐμπετόμενα (συνθήματα) ἐπ' ἄκρων δοράτων αἰωρουμένοις, καὶ διὰ τῶν ὁλκῶν ῥιπιζόμενα φολίσιν ὑφανταῖς καταστίκτων, ἥδιστόν τε ὁμοῦ καὶ φρικτὸν θέαμα προσπίπτει ταῖς ὄψεσιν. Quae etiam lucem addunt mox sequentibus: — — *hiatu vasto perflatiles, et ideo velut ira perciti sibilantes.* Claudian. in iii. Consul. Honorii 141.

Hi volucres tollunt aquilas, hi picta draconum
Colla levant, multumque tumet per nubila serpens,
Iratus stimulante noto, vivitque receptis
Flatibus, et vario mentitur sibila tractu. LINDENBR.

8. *Corusco lumine radians.*] Claudian. iii. Paneg. Honorii 135.

— — — *Perstringit aëna*
Lux oculos, nudique seges Mavortia ferri
Ingeminat splendore diem. LINDENBR.

Cataphracti equites.] De cataphractis eorumque armatura copiose Heliodor. lib. ix. c. 14. Suid. in voce ἱππική. Vid. Brisson. de Reg. Persar. *Vide Notit. Imp. et Veget.* LINDENBR.

Clibanarios.] Glossar. Nomicum: Κλιβανάριοι, ὁλοσίδηροι. κλίβανα γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὰ σιδηρᾶ καλύμματα καλοῦσι, ἀντὶ τοῦ καλαμῖνα. L. 9 C. de ann. civica. LINDENBR.

Quos clibanarios vocant Persae] Hoc falsum: rem habuerunt, sed suae linguae, quod tamen ignoramus, vocabulo. Vox est Romanae, vel potius Graecae originis a καλύβη, tegumentum. v. Salmasium ad Scr. Hist. Aug. T. i. p. 1019. Reinesius adscripserat: „Ms. *personati.* Inde iussit Boxhorn. *Persae nati.* Verissima lectio est *personatim*, i. e. singuli, singulae eorum personae." W.

* *Polita manu crederes simulacra, non viros.*] Ad Iuliani Imp. Orationem haec efficta videntur, cuius haec verba sunt in Encomio πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιον, pag. 126. Ἀπείρων εἶχες ἱππέων πλῆθος, καθάπερ ἀνδριάντας ὀχουμένους. Idem Oratione 3, p. 298. ὥσπερ ἀνδριάντες ἐπὶ τῶν ἵππων φερόμενοι.* LINDENBR. *Non viros* homines viVos. W.

Apti corporis flexibus] adeo tenues, ut quemque motum corporis sequerentur. Quae sequuntur tautologiae propiora, hoc tamen habent commodi, ut faciliorem rem faciant intellectu. W.

9. *Augustus faustis vocibus appellatus.*] Claud. VI. Cons. Honorii 611.

O quantum populo secreti numinis addit
Imperii praesens species, quantamque rependit
Maiestas alterna vicem: cum regia Circi
Connixum gradibus veneratur purpura vulgus,
Consensuque cavae sublatus in aethera vallis
Plebis adoratae reboat fragor: undique totis
Intonat Augustum septenis vocibus echo. LINDENBR.

Faustis vocibus appellatus] acclamatione plausuque exceptus. Urbane et salse, uti recte observat Heynius in Prolus. de Ammiano p. CXXX. perstringit noster Constantium. W.

Vocum lituorumque intonante fragore.] In Editione Rom. legitur: *Appella . . . ., otium lictorumque intonante fragore.* Unde P. Castellus eam lectionem effinxerat: *Appellatus, vocum lictorumque, etc.* Secutus est Sig. Gelenius, qui cum scripturam illam improbaret, edi iussit: *Vocum lituorumque intonante fragore.* Sed nos veram, ut arbitror, lectionem deprehendimus: sic enim legi debet: *Montium litorumque intonante fragore.* Sane in codice Regio, *Tolosano,* [et Colbertino,] distincte scriptum, *litorumque.* Et Marcellinus noster in lib. 17. c. 7. §. 3. Nicomediae cladem describens, montium et litorum fragorem similiter coniungit his verbis: *Pulsorum auditus est montium gemitus, et elisi litoris fragor.* VALES.

10. *Curvabat*, ut cranio consuleret. — *Velut collo munito,* vinculis adstricto. *rectam aciem luminum tendens* torvo et irretorto vultu — *tamquam figmentum hominis*, statua inanimis — *non cum rota concuteret nutans,* quum currus ad lapidem offenderet, rectus tamen sedit et immotus. W.

11. *Citeriore vita.*] Ita ex Msc. ut sup. *Nullo citerioris vitae ministro praesente.* Lib. XXV. c. 4. §. 3. *Citerioris vitae ministris.* Lib. XXVII. c. 10. §. 4. *Fraude citerioris vitae ministri.* LINDENBR. v. ad XIV, 1, 7. W.

Ut existimari dabatur] ut credere fas erat. Sic opinari dabatur XIX, 2, 13. XXIV, 8, 6. XXVI, 1, 7. 10, 16. aestimari dabatur XXX, 5, 18. W.

Ut facere Principes consuevere, et similia.] Msc. *Ut facere Principes consecrati, et sim.* Puto scripsisse Ammian. *Ut facere Principes consuevere sacrati, et sim.* Sic apud Capitolin. in M. Antonin. Phil. *Sacratissime Imperator Diocletiane.* Et *Sacratissimi Imperatores,* L. 3. C. de Quadr. praescr. LINDENBR.

12. *Nec in trabea socium* collegam in Consulatu *privatum adscivit,* qui non esset ex familia Constantini; quod ita esse, fastos Consulares evolventi facile apparebit. W.

Principes consecrati] Divi, in Deos relati, v. c. Severus, qui Dionem Cassium prope se sedere iussit. Scripturam *consecrati* defendit Ernest. allato Suetonii Calig. 35. ubi pariter occurrunt consecrati principes. Idem conferri iubet Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. T. II. p. 602. ed. Hack. W.

Elatus in arduum supercilium] ad Imperatoris dignitatem evectus, ut supercilia non ad hominem, sed ad dignitatem referenda sint. Nec aliter XXIX, 2. *ad ardua imperii supercilia.* W.

13. **Romam ingressus Imperii Virtutumque omnium larem.*] Sic Valentinianus, Theodosius et Arcadius Impp. urbem Romam vocant *Virtutum omnium matrem*, in Collat. LL. Licinii Rufini, Tit. de stuprat. Et *Virtutum omnium latissimum templum*, Cassiodorus Variar. lib. IV. Epist. VI. Ut Ammianus lib. XVII. c. 4. §. 13. *Romae, — — id est, in templo mundi totius.* Altercatio Hadriani et Epicteti p. 30. *Quid est Roma?* Ep. *Fons Imperii orbis terrarum, mater gentium, rei possessor, Romanor. contubernium, pacis aeternae consecratio.** LINDENBR.

**Romam Imperii virtutumque omnium larem.*] Ex Herodiano II, 10. desumptum videtur, apud quem Severus tum Legatus Pannoniae sic milites alloquitur: τὴν Ῥώμην προκαταλαβόντες, ἔνθα ἡ Βασίλειός ἐστιν ἑστία. Eleganter Politianus vertit, *larem Imperii*. Multa porro ex Herodiano mutuari solet Marcellinus: ut quum ait in Oratione Constantii ad milites, *nec barritus sonum perferant primum*, sumptum est ex hac ipsa Oratione Severi apud Herodianum.* VALES.

Forum] κατ' ἐξοχὴν dictum. Appellabatur etiam Romanum, vetus, magnum. W.

Populumque pro tribunali.] In MSS. omnibus, et in Editione Rom. penultima vox deest, quam P. Castellus supplevit. Poterat tamen minore audacia locus sic restitui: *Allocutus nobilitatem in Curia, populumque e tribunali.* VALES.

Nec superbae, nec a libertate coalita descisscentis.] Hoc temperamento erga Principes se gerebat populus Rom. ut nec nimia insolentia efferretur, nec se nimis serviliter et abiecte deprimeret: quod testatur et Nazarius in Panegyrico ad Constantinum c. 35. his verbis: *Populi vero Rom. vis illa et magnitudo venerabilis, ad imaginem antiquitatis relata, non licentia effrenis exsultat, non abiecta languide iacet: sed sic adsiduis divini Principis monitis temperata est, ut morigeram se non terrori eius praebeat, sed benignitati.* Ipsi quinetiam Impp. collectam in Circo plebem vicissim adorabant, cum interim et annonam et voluptates eidem subministrare non desisterent. Legant hos versus Claudiani Principes hodierni in 6. Consulatu Honorii 611. et simul cogitent quota pars sint Imperii Rom.

O quantum populo secreti numinis addit
Imperii praesens genius, quantamque rependit
Maiestas alterna vicem, cum regia Circi
Connexum gradibus veneratur purpura vulgus.

[Eutropius de Diocletiano A. x, 26. ita scribit: *In Imperio Rom. primus Regiae consuetudinis formam magis quam Romanae libertatis invexit, adorarique se iussit, cum ante eum cuncti salutarentur: et ornamenta gemmarum vestibus calciamentisque indidit. Nam prius Imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat; reliqua communia.* Ex quo apparet populum Romanum in Diocletiano vestem auream, gemmatosque calceos ferre non potuisse; sed praecipue appellationem Domini, adorationemque insolentem ac novam tolerare nequivisse: quibus omnibus se in ordinem cogi, ac libertatem suam impugnari videbat. Hoc declarant apertissime verba L. Caecilii Firmiani Lactantii, in capite XVII, libri de mortibus Persecutorum, nuper a Cl. doctissimoque Balusio editi, quae talia sunt: *Diocletianus perrexit statim*

Romam, ut illic Vicennalium diem celebraret, qui erat futurus a. d. XII. Kal. Decemb. Quibus sollemnibus celebratis, quum libertatem populi Rom. ferre non poterat, impatiens et aeger animi prorupit ex Urbe, impendentibus Kalendis Ianuariis, quibus illi nonus Consulatus deferebatur. Tredecim dies tolerare non potuit, ut Romae potius quam Ravennae procederet Consul. Sed profectus hieme, etc. Nimirum populus Romanus adorationi Diocletiani, et appellationi Domini, ac osculis pedum eius assuefieri non potuit, linguamque suam continere: qua populi libertate Diocletianus offensus, post celebrata Vicennalia Romae, statim ex Urbe discessit, civibus iratus quasi contumacibus: et nonum Consulatum, quem post XIII. dies initurus erat, Ravennae quam Romae inire atque edere maluit, ut Romanos honore debito frustraretur.] VALES.

Reverenter modum ipse quoque debitum servans.] Ipse Constantius intra iustos fines principis, qui civilis haberi cupit, sese continuit. W.

14. *Quidquid erat primum.*] Solebant olim antiquarii, quoties aliquod vocabulum terminaretur iis litteris quae sequentis vocis initium facerent, compendii gratia eas litteras minime iterare: idque et in Pandectis Florentinis occurrit saepissime, et in Regio exemplari Marcellini nostri non raro deprehendi. Exempli gratia: *Allocutus nobilitatem in Curia populumque tribunali,* pro *e tribunali.* Ita etiam in hoc loco quem prae manibus habemus, legendum est: *Quidquid viderat primum.* VALES.

Iovis Tarpeii delubra] Pars Capitolii pro toto Capitolio posita. W.

[*Lavacra in modum provinciarum exstructa.*] Ita quidem praefert Codex Colbertinus, codici Regio plerumque simillimus, adeo ut ex eo transscriptus videri possit. Sed tamen vix crediderim Ammianum tam insolenti hyperbole in Historia sua usum esse, ut ampla quantumlibet balnea publica urbis Romae maximis et latissimis provinciis Imperii Rom. compararit: cum balneas seu thermas amplius 800. Sextus Rufus in Urbe agnoscat; quidam balnea 909. thermas 20. Itaque existimo Ammianum scripsisse, *in modum piscinarum.* VALES.

Lavacra] thermae. Eiusmodi thermae, aedificia nempe publica, Romae viginti erant numero, in quibus eminebant Neronianae, Antonini Pii, Diocletiani, Constantini M. quarum omnium etiamnunc rudera supersunt. Vid. Tillemont IV. p. 92. W.

Amphitheatri molem] Intelligit Amphitheatrum a Vespasiano aedificari coeptum, a Tito perfectum, totum e lapidibus exstructum. Hodie vulgo vocatur Colisseum, falso: debebat esse Colosseum, vel quod ipsum ultra consuetam aedificiorum altitudinem adscendit, vel quod in vicinia colossalis statua Neronis erecta erat. W.

Ad cuius summitatem aegre visio humana conscendit] Et hoc poetice magis, quam vere elatum. cf. Calpurnium Eclog. VII, 23. laudante Gibbono P. II. p. 342. Extra Romam Veronae etiam et Nemausi etiamnunc conspiciuntur, et melius quidem conservata Amphitheatra, de quibus vide *Maffei Veronam illustratam*, vel, quod facilius haberi potest, *Hier. Mercurial. de arte gymnast.* ubi aere expressum est p. 190. et Titianum et Vero-

nense; *Gautier hist. de la ville de Nismes et de ses antiquités*, Nism. 1724. 8. it. *Eclairciſſement des Antiquités de Nismes*, Tarascone 1746. 8. W.

Pantheum] in honorem duodecim, quos maiorum gentium Deos appellare ſolent, ab Agrippa, Auguſti genero, aedificatum. Hodie *Santa Maria Rotonda.* W.

Elatosque vertices ſcanſili ſuggeſtu.] Columnas intelligo cochlides, ſuper quas poſitae erant Principum ſtatuae. Harum columnarum meminit Victor in Deſcript. Urbis. Pollio in Claudii geſtis c. 3. *Illi totius orbis iudicio in Roſtris columna poſita eſt palmata ſtatua ſuperfixa.* Et Vopiſcus in Tacito c. 9. *Ubi*, inquit, *et in columnis Divo Aureliano ſtatuae conſtitutae ſunt.* Earumdem crebra ſit mentio apud Marcellinum Comitem, Zonaram et Nicetam. Erant autem eae columnae intrinſecus excavatis gradibus perviae, ut docet Victor in Deſcript. urbis Romae, et Deſcriptio urbis Conſtantinop. Ex quo intelligitur, cur Marcellinus ſuggeſtum ſcanſilem dixerit. Latini has ſtatuas columnis impoſitas vocant Coloſſeas, ut Lampridius in Alexandro Severo, et Statius Silv. 1. init.

Quae ſuperimpoſito moles geminata Coloſſo,
Stat Latium complexa forum.

Graeci poſteriores στήλας, quod erant, ut dixi, columnis ſuperpoſitae. Malchus initio Hiſtoriarum: τάς τε Ζήνωνος στήλας καταβάλλουσι πάσας. Suidas in βηρίνη, et in στήλη: tandemque ut pro omni ſtatuarum genere id vocabulum ſumeretur, obtinuit. Gloſſae veteres, *ſtatua*, ἀνδριάς, στήλη. Gelenius edidit: *Elatosque vertice ſcanſili ſuggeſtus.* [Ego locum emendavi ex codice Colbertino, qui ſic praefert: *Elatosque vertices caſſili ſuggeſtu conſurgunt, priorum Princ. imit. port.*] Ceterum aliter hunc locum interpretatur Lipſius in lib. 3. de Magnitudine Rom. cap. 8. cui non aſſentior. VALES.

Urbis templum.] Quod in regione quarta collocat Victor. Mentio eius apud Sueton. lib. 11. cap. 52. Xiphilin. et Ael. Spartian. *et de quo multa Iuſtus Lipſius de Magnit. Rom. lib. 3. cap. 6.* De eo ſic Aurel. Prudent. contra Symmach. lib. 1, 219.

Delubrum Romae: colitur nam ſanguine et ipſa
More Deae, nomenque loci, ceu numen habetur:
Atque Urbis Venerisque pari ſe culmine tollunt
Templa, ſimul geminis adolentur tura Deabus.

Inſcriptio vetus: D. M. T. AEL. MALCO LICTORI EQ. PRAETORIA COH. III. PR. QUI ET URB. TEM. ANTISTES SACERD. TEMP. MATRIS CASTROR. Alia Inſcriptio: SERVILIO MARCIANO ARVERNO C. SERVILI DOMITI FILIO SACERDOTI AD TEMPLUM ROMAE ET AUGUSTORUM TRES PROVINCIAE GALLIAE. LINDENBR.

Urbis templum forumque Pacis.] Hunc locum in Editione ſua corrupit Accurſius hoc modo: *Urbis forum templumque Pacis.* Atqui Marcellinus iam de foro Romano locutus eſt ſupra. Sed quia Accurſius de foro Pacis nihil legerat, ideo locum ſic emendandum putavit. Eius tamen meminit Marcellinus Comes in Chronico, Baſſo et Philippo Coſſ. et Magno in lib. de Notis. Fuitque in Regione 4. Urbis, eo in loco quo templum Pacis olim fuerat, teſte Procopio in lib. 4. de bello Gothico: ἦει διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἣν Φόρον εἰρήνης καλοῦσι Ῥωμαῖοι· ἐνταῦθα γάρ πῃ

ὁ τῆς εἰρήνης νεὼς κεραυνόβλητος γενόμενος ἐκ παλαιοῦ κεῖται.
Iam Urbis templum notissimum est, quod primus condidit Hadrianus anno V. 874. quando et Natalem urbis Romae celebravit, vocarique exinde sanxit eum diem *Romana,* qui antea Parilia erat dictus: ut elicuisse videor ex Athenaei lib. 8. p. 361. F. τὰ παρίλια μὲν πάλαι καλούμενα νῦν δὲ Ῥωμαῖα τῇ τῆς πόλεως τύχῃ ναοῦ καθιδρυμένου ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀδριανοῦ. Et ex nummo ipsius Hadriani, quem Goltzius et Scaliger in Notis ad Eusebium retulere, qui sic habet: ANNO DCCCLXXIV. NAT. URBIS R. CIR. CON. S. C. id est: *Natali urbis Romae Circenses concessi Senatusconsulto.* Actum id est Olymp. 225. anno 2. qui erat v. Imperatoris Hadriani. Hoc Urbis templum postea cum incendio consumptum fuisset Maxentii Augusti temporibus, a Maxentio restauratum, sub Constantini M. titulo dedicatum est S. C. sicut refert Aurelius Victor. *Zosimus τὸ τῆς τύχης ἱερὸν dicit II, 13.* VALES.

Urbis templum] ad radices montis Palatini situm. Cui condendo occasionem dederunt plures Graecae et Asiaticae civitates, quae, ut adularentur, Romam ut Deam colere coeperunt, quorum exemplum deinde secutus est Hadrianus. De anno, quo exstructum sit, vide dissentientem a Valesio Tillemontium T. II. P. 3. p. 974. W.

Pompeii Theatrum] Primum fuit Romae lapideum, cf. Tacit. Annal. XIV, 20. summaque exstructum magnificentia. In quo cum ambitiosius iusto populariusque fecisse severioribus Romanis videretur (ab ipso Cicerone de Offic. II, 17. modeste, post mortem tamen reprehensus,) eo se purgari, cum dedicaret, voluit, ut diceret, Aedem Victoriae se destinasse, cuius gradus vice theatri essent. W.

Odeum] Odea Graecae originis aedificia erant publica, recitationibus poetarum et artis Musicae exercitationibus destinata. Ammianus nonnisi unum habet; quamquam recentiores antiquarii plura fuisse statuerint. A Domitiano exstructum commemorat Sueton. c. 5 Eutrop. VII, 23. (15.) de quo vide accuratissime agentem *Martini von den Odeen der Alten* S. 141. 148. W.

Stadium.] Erat cancellis inclusum curriculum, in quo homines equive decurrerent. Hic sine dubio id est, quod Domitianus exstruxerat. vide Sueton. c. 4. et 5. W.

15. *Traiani forum*] v. Dio Cassius 68, 16. Pausanias IV, 12. Gellius XIII, 24. W.

Numinum adsensione mirabilem] ipsis Diis admirandam. Ex quo, ut obiter moneam, patet, Ammianum Christianum non fuisse. W.

Per giganteos contextus.] Sic Siracid. cap. 23. γιγαντώδη ψυχὴν dixit. Vocat autem Ammian. *giganteos contextus*, quos alii *cyclopeos*. Lactant. ad illa Statii lib. I. *arces Cyclopum: Quidquid magnitudine sua nobile est, Cyclopum manu dicitur fabricatum.* Eodem lib. — — *Celsa Cyclopum tecta. Omnia magna constructa aedificia, cyclopea dixit antiquitas.* LINDENBR.

Nec relatu ineffabiles.] Alterutra negatio delenda, ut vel τὸ nec expungas, vel scribas *effabiles*, quod et vidit Ernestius. Mihi posterius magis arridet, ideoque τὸ *in* delevi. W.

16. *Regalis Hormisda, cuius e Perside discessum.*] Hic Saporis Persarum Regis frater fuit, et quidem natu maior: qui, cum

forte in convivio supervenienti sibi Optimates non assurrexissent, minatus est Marsyae eis supplicium se irrogaturum. Cuius vocis memores Optimates, mortuo Narseo, Saporem in regnum substituerunt: a quo mox Hormisda in vincula coniectus, postea uxoris industria liberatus, ad Constantinum transfugit, *paullo antequam Licinius debellaretur:* ut refert Zosimus in lib. 2. 27. (coll. III, 11. 13.) et Suidas in v. Μαρσύας. Sed Zonaras XIII, 5. aliquantisper dissentit a ceteris. Vocem enim illam, et minas Adanarsi tribuere videtur, non Hormisdae: deinde eos Narsei filios facit, cum ceteri Hormisdae filios faciant, Narsei nepotes: sic enim et Marcellinus noster, in lib. 17. et Eutropius, et Agathias scribunt. *Cum Zonara plane consentit Iohannes Antiochenus in Excerptis nondum editis περὶ Ἀρχαιολογίας.* VALES. Cf. tamen Tillemont T. IV. p. 311. ss. W.

Supra monstravimus] In superiori aliquo libro nunc deperdito. W.

Respondit gestu gentili.] Placet magis codicis Regii, *et Tolosani* scriptura: *Respondit astu gentili.* Maxime cum in Editione Rom. et Ms. Florentino [et Colbertino] legatur, *augustu gentili.* Sane astum Persis ubique tribuit Marcellinus, et in hoc responso inest astus non vulgaris. VALES.

Gestu gentili] De corpore inclinato intelligendum, nisi praeferas *astu,* quod placuit etiam Reinesio. Quod sequitur *ante,* Boxhornius in *Auguste* mutatum volebat. — *Ita late succedat* pedes proiiciat. W.

Id tantum sibi placuisse aiebat.] Non omittenda est coniectura eius qui codicem Regium descripsit, hominis sine dubio docti et ingeniosi. Is igitur ad oram libri adnotaverat, legendum videri *displicuisse:* quod certe εἰρωνείαν habet elegantem. VALES. Assentit Gibbonus T. IV. p. 296. W.

17. *De fama quer. ut invalida, vel maligna.*] In Editione Rom. legitur: *Imperatori fama querebatur, ut invalida, vel magna.* Neque aliter in Regio codice et Florentino [ac Colbert.] Primus hunc locum, ut hodie legitur, emendavit Accursius. Nam in Basiliensi Editione cui Gelenius praefuit, scriptum est, *vel magna.* VALES. Quum igitur sic et editio vetus et boni Mss. habeant, unde ea hodierna auctoritas, ut legatur *de fama,* quum omnino pateat Ammianum scripsisse *Imperator in fama querebatur,* aeque ut Tullius scribit *reprehendi de aliquo,* modo *in aliquo:* GRON.

Erga.] De usu huius vocis v. Wopkens. in Actis Traiect. Vol. 4. p. 370. et Ernest. in Glossario. W.

In proximo Circo erigeret obeliscum.] Legendum videtur, *in Maximo Circo,* ut suadet Marcellinus ipse in lib. 17. c. 4. ubi de hoc eodem loquitur obelisco. Neque enim dici potest, Circum Maximum proximum esse foro Traiani. VALES. Verissimam Valesii emendationem in textu exhibui. W. De crebra vocc. *proximus* et *maximus* permutatione cf. Oudendorp. ad Caesar. B. G. III, 29. ERF.

Venenum bibere per fraudem illexit, ut quotiescumque concep.] Huiusmodi venena Graeci vocant ἀμβλωθρίδια φάρμακα. Ecloga Βασιλικῶν, Synod. Constantin. Photii Nomocan. Pollux et Suid. Ἀμβλωθρίδιον, τὸ φθόριον φάρμακον. Paulus I. C. L. 38.

§. 5. de poenis: *Abortionis poculum.* Quo quidem remedio multarum dedecora incognita latent. Iuvenal. Satyr. XI. D. Hieronym. ad Eustoch. *Nonnullae cum se senserint concepisse de scelere, abortus venena meditantur, et frequenter etiam ipsae commortuae trium criminum reae, ad inferos perducuntur, homicidae sui, Christi adulterae, necdum nati filii parricidae.* Quod malum ne fiat, severiter Leges providerunt, L. 38. 39. ff. de poenis. L. 4. ff. de extraord. cogn. L. 8. ff. ad L. Cornel. de Sicar. Synod. VI. in Trullo can. 92. Burchard. in Decret. lib. XVIII. cap. 57. Poenitent. Rom. Tit. I. cap. 32. ex Concil. Wormat. can. 30. Et bene Theodor. Priscian. ad Victoriam lib. III. cap. 6. *Abortivum dare nulli umquam fas est. Ut enim Hippocratis testatur oratio, tam duri reatus conscientia medicorum innocens officium non debet maculari.* *Rationem reddit Tertull. Apologet. cap. 9. *Homicidii festinatio est, prohibere nasci: nec refert, natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet. Homo est, et qui futurus est, et fructus omnis iam in semine est.** Impium ergo Eusebiae Reginae facinus, quae in aliis quod Leges puniunt, cum prohibere posset, iussit. LINDENBR.

Partum.] De eiusmodi potibus abortum cientibus dubitat Gibbonus P. IV. p. 290. sine causa, nec accesserim eidem viro praestantissimo, qui Eusebiae hanc notam immeritae inultam esse coniicit. W.

19. *Praesecto plus quam convenerat umbilico.*] Quae de umbilici praesectione huic loco accommoda dici possunt, docet Mochion περὶ γυναικείων παθῶν, cap. ξς. pag. 12. ἡνίκα βραχὺ τὸ νήπιον ἡσυχάσῃ ἐν τῇ γῇ ἀπὸ τῆς γαστρὸς τεσσάρων δακτύλων μήκοθεν, σμίλῃ ἢ μαχαίρᾳ ὀξυτάτῃ τμητέον. LINDENBR.

Ne — soboles appareret.] Spurios tamen liberos habuisse videtur, quod ex Iuliani Ep. 40. colligit Ritterus ad Guthrium T. V. Sect. I. p. 81. W.

22. *Otio puriore*] minus turbato — *Suevos.* Alias apud Ammianum non occurrunt; maximam tamen partem cum Suevis nostris et Francis conveniunt. *Quados,* ex variis Suevicis populis videntur confluxisse, qui partem Hungariae, Moraviae, Austriae insederunt. v. Mannert Germaniam. T. III. p. 440. — *Valeriam* districtum Pannoniae, a Valeria, Diocletiani filia, Galerii uxore, sic dictam. vide XIX, II. Mannert p. 614. — *superiorem Moesiam* (Serviam). W.

Pannonia secunda.] Optat. Milevit. lib. II. tres facit Pannonias, reliqui periegetici duas tantum. LINDENBR.

Secundam pop. Pannoniam.] Quae Pannonia inferior olim dicta, in qua est Sirmium, et Cibalis, et Mursa. Sicut Pannonia prima dicta est, quae superior ante appellabatur: ut patet ex Imperii Notitia. Rufus Festus c. 7. *Amantinis,* inquit, *inter Savum et Dravum prostratis regio Saviensis ac secundorum loca Pannoniorum obtenta sunt.* In Itinerario Burdigalensi Pannonia inferior vocatur, quae superior dici debet; et superior, quae inferior dicenda est. VALES.

Secundam Pnnnoniam.] Pannonia comprehendebat particulam Austriae et Stiriae, totam Hungariam ad australem Danubii partem sitam, Croatiae magnam partem, omnem Sclavoniam et tractum Bosniae ad Savum. Mannert p. 613. Divisio in Pannoniam primam et secundam instituta a Galerio. Idem p. 614. W.

Tricesimo postquam ingressus est die, IV. Kal. Iun.] Romam ergo ingressus erat IV. Kal. Maias, seipso IX. et Iuliano iterum Coss. ubi et septima quinquennalia edidit, ut scribi Idatius in Fastis. Itaque ad haec septima quinquennalia referri debet haec pompa, ludique Circenses, quos Marcellinus a Constantio exhibitos esse dicit populo Rom. De hac ipsa celebritate exstat Oratio Themistii XIII. qua docet eiusmodi dies per totum orbem Rom. festos fuisse, et ab Agentibus in rebus nuntiari per provincias solitos: Senatum autem Constantinop. legatos ad Principem mittere consuevisse, ei gratulaturos, ipsumque interdum Principem ad hanc festivitatem quosdam e Senatu nominatim evocasse. De hac etiam pompa loquitur Symmachus in lib. X. epist. 54. *Constantius per omnes vias aeternae Urbis laetum secutus Senatum, vidit placido ore delubra, legit inscripta fastigiis Deum nomina, percontatus est templorum origines, miratus est conditores.* Ex quibus colligi videtur Constantium, vel antea nondum, vel certe admodum puerum Romae fuisse. VALES.

Tridentum.] Hoc nomen apud antiquos scriptores, praeter unum Ammianum, non occurrit, saepius Sec. VI. ap. Paulum Diaconum, quo teste sedem ibi habuit dux Longobardicus. Mannert p. 717. W.

21. *Misso*] in Galliam. *in locum Marcelli* de quo vide c. 7. 8. et Gibbon. T. IV. p. 334. W.

Ille] Non ad remotiorem Severum pertinet, sed *Ursicinum* ipsum, est igitur, ut saepe, pro *hic* positum. *Gratanter* (κεχαρισμένως) grato animo, laetus. *Musonianus retulerat* c. 9. W.

CAPUT XI.

1. *Exacta apud Senonas*] c. 7. W.

Secuturus ut ductorem morigerum miles.] Amplector emendationem D. Petavii, viri de litteris optime meriti, qui sic corrigit: *Ut ductorem morigerus miles.* Sic Marcellinus in lib. 27. c. 12. §. 14. *Capita, inquit, caesorum ad Saporem, ut ei morigerus misit.* Ceterum his verbis satis indicat Marcellinus, tunc primum Iuliano Caesari a Constantio esse concessum, ut suo iure ageret, et exercitus pro imperio regeret. Namque antea sub Marcello nihil nisi Caesaris nomen atque insignia circumtulerat. Hoc est, quod Iulianus ipse significat in Epist. ad Athenienses (p. 278. Spanh.): ἐξ ὧν ὁ Κωνστάντιος νομίσας ὀλίγῳ μὲν ἐπιδώσειν, οὐκ εἰς τοσοῦτον δὲ μεταβολῆς ἥξειν τὰ τῶν Κελτῶν πράγματα, δίδωσί μοι τῶν στρατοπέδων ἡγεμονίαν ἦρος ἀρχῇ. Idque precibus Eusebiae Augustae exoratum Constantium Iuliano concessisse scribit Zosimus in lib. 3. Eodem referenda sunt haec Libanii verba in Orat. funebri p. 272. (Reisk. T. I. p. 538.) ταυτὶ μὲν καὶ ἔτι πλείω τούτων τὴν χώραν ἐπιὼν ἴσχυσεν, οὔπω τοῦ πᾶν ὃ διανοηθείη πράττειν εἰς ἐξουσίαν ἥκων· ὡς δὲ ἀπήλλακτο μὲν ὁ τοὺς πολεμίους δεδιὼς στρατηγὸς, εἰς δὲ τοὺς οἰκείους ὑβρίζων, ἧκε δὲ διάδοχος ἀνὴρ τά τε ἄλλα βέλτιστος καὶ πολέμων οὐκ ἄπειρος, καὶ τῶν κωλυμάτων τὰ πολλὰ ἐπέπαυτο, τότε τῷ βασιλεῖ καιρὸς ἐπιδείξεως ἀκριβοῦς παρῆν. Id est; *Haec et multo plura regionem peragrans effecit. Sed postquam remotus est Magister militum, vir timidus quidem adversus hostem, erga Romanos vero insolens, isque eius suc-*

cessor advenit, qui et alia vir bonus, et artis bellicae peritus erat, tunc Caesari tempus adfuit ostendendae virtutis. VALES.

2. *Parte altera*] Galliae. *Barbatio post Silvani interitum* XV, 5. W.

Cum XXV millib. armatorum.] In codice Regio legitur tantum XXII. Libanius tamen in Oratione funebri, (Reisk. T. I. p. 538.) ubi totam hanc historiam accurate describit, XXX. millia militum cum Barbatione missa fuisse narrat: *ὡς γὰρ ἐδόκει τῷ πρεσβυτέρῳ δεῖν γενέσθαι διάβασιν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, τούτου δὲ ὁ νεώτερος ἤρα πάλαι καθάπερ ἵππος δρόμου, μικρὰν οὖσαν ὁ Κωνστάντιος ὁρῶν τὴν ἐκείνου δύναμιν καὶ τοῦ τολμήματος ἥττω, πέμπει τὴν αὐτοῦ διπλασίαν τρισμυρίους ὁπλίτας. Nam cum Constantio placuisset suscipi expeditionem trans Rhenum adversus barbaros, at Caesar iampridem id optaret, ut equus cursum, Constantius, qui eius copias exiguas, et tantae rei impares sciret, suas copias duplo maiores misit,* XXX. *millia militum.* VALES.

3. * *Saevientes ultra solitum Alamanni.*] Non possum assentiri Cluverio, qui de Alamannorum origine disserens in libri 5. capite 4. ait eos ipsos esse, quos Tacitus in libro de moribus Germanorum c. 29. ait, *Decumates agros trans Rhenum et Danubium exercuisse, levissimos et egentissimos quosque Gallorum.* His autem rationibus ad eam sententiam adductus est Cluverius, primo quod Alamannos non esse Germanicae originis traditum sit. Sic enim Vopiscus in Probo c. 12. *Germani et Alamanni,* inquit, *longe a Rheni summoti litoribus.* Stephano quoque, quem Eustathius in Dionysium Periegeten secutus est, dicuntur Ἀλαμαννοὶ ἔθνος Γερμανοῖς πρόσχωρον, Alamanni gens Germanis confinis. Secundo Asinius Quadratus, teste Agathia in libro I. eorum meminit: additque ξυνήλυδας esse καὶ μιγάδας, id est, convenas ac ex variis populis in unum coeuntibus mistos. Hic autem Asinius vixit ante Strabonem: quippe ab eo laudatur in libro IV. Idem de hoc Asinio Quadrato dixerat Cluverius in prooemio libri I. Sed in hoc magnopere fallitur. Quippe Asinius Quadratus, is quem laudat Agathias, sub Caracalla et Alexandro Severo Imperatoribus vixit, et ad Alexandri Severi tempora Historiam suam perduxit, ut ait Suidas: laudaturque a Stephano, a Zosimo in libro V. c. 27, aliisque. Asinius vero, is cuius meminit Strabo, est Asinius Pollio, vir triumphalis, *haud postrema pars Romani stili,* ut de eo scribit Valerius Maximus. Quaedam de Cicerone ex eius Historiis profert in Controversiis Seneca. Proinde ruit Cluverii sententia, qui ante Strabonis aetatem Alamannorum nomen cognitum fuisse asserit. Stephani autem et Eustathii loci nihil probant. Nam *Germani* ibi proprie sumuntur, et Franci intelligendi sunt, qui proprie *Germani* vocabantur.* VALES.

Forcipis specie.] Forceps vocabulum est rei militaris: et forcipe proeliari veteres dicebant, quoties exercitu duas in partes diviso hostes coartati, et compressi quasi forcipibus caederentur. Cato de re militari: *Sive forte,* inquit, *opus sit globo, aut forcipe, aut turribus, aut serra uti, adoriare.* Quae verba leguntur apud Festum in *Serra proeliari.* Meminit etiam Agellius in lib. X. cap. 9. Quo autem modo instruenda sit acies, ut forcipem facias, docet Vegetius in lib. 3. cap. 17. his verbis: *Si cuneus sit agendus aut forfex, superfluos habere debes post aciem, de*

quibus cuneum, aut forficem facias. VALES. Sed tamen differunt *forceps* et *forfex.* ORON.

4. *Laeti barbari.*] Aliter in animum meum inducere non possum, quin *Laeti* nomen hic proprium sit barbarorum: alioquin inutile et ineptum sit, si pro adiectivo vocabulo sumatur. Sane Laetos quosdam barbaros ita dictos reperio in Notitia Imperii Romani. Eorum meminit Zosimus in lib. 2. c. 54. (ubi vid. Reitemeier. W.) Μαγνέντιος ἕλκων μὲν γένος ἀπὸ βαρβάρων, μετοικήσας δὲ εἰς Λετοὺς ἔθνος γαλατικόν. Et Auctor Panegyrici dicti Constantio Caesari (v. Gronov. Praef. p. XXX.) c. 21. *Sicut pridem tuo, Diocletiane Aug. iussu implevit deserta Thraciae translatis incolis Asia; sicut postea tuo, Maximiane Aug. Nerviorum et Trevirorum arva iacentia Laetus postliminio restitutus, et receptus in leges Francus excoluit, etc* Ubi vulgo *Laetus* adiective legitur, eodem errore, quo hic apud Marcellinum nostrum. Atqui de Francis dici non potest, eos fuisse postliminio restitutos in Gallia: quod de Laetis optime intelligitur, qui ab origine Galli erant, teste Zosimo. Hi igitur a Maximiano Herculio in Gallias reducti, Nerviorum arva colenda acceperunt. Unde in Notitia Imperii Rom. Laeti Nervii appellantur, quia scilicet ex illorum posteris erant oriundi. Corruptum est Laetorum nomen in lege 12. Cod. Th. de veteranis. VALES.

Laeti et ipsi Alamanni, in Germania tamen tum sedes non habentes, sed in Gallia. A Romanis enim in fidem recepti, ad militiam adhibiti et *Laeti* cognominati sunt ob laetitiam animique promtitudinem, qua proelia inire solerent. Eiusmodi legionum cognomina plura afferri possunt, v. c. *Petulantium* XX, 4. cet. v. Mannert Germania p. 297. Interdum tamen ad *tempestiva furta sollertes* ipsorum Romanorum urbes infestarunt, et tunc temporis *invasere Lugdunum incautam.* Sed *repercussi*, repulsi, cf. XV, 4, 9. W.

Nisu avido concremassent.] Sic primus edidit Castellus, cum in Editione Rom. legeretur, *visu .... concremassent.* Codices Regius, *Tolos.* [et Colbertinus] praeferunt, *visu .. a concremassent,* ex coniectura exscriptoris, ut apparet. Ego, *nisu valido,* legere malui. Sic enim loquitur Marcellinus in libro 14. c. 2. §. 6. VALES. Propius tamen ad Codices Gronovius Praef. p. XXVII. *vi summa.* W.

5. *Nec quod destinaverat, irritum fuit.*] Huius quoque scripturae auctor est Castellus. Nam in Editione Rom. excusum erat, *nec .... inritus fuit.* Mariangelus Accursius edi iussit, *nec conatus destinanti irritus fuit,* ex vestigiis scriptae lectionis, ut opinari licet. In Ms. enim Florentino legitur eodem fere modo, *nec o.... inanti irritus fuit.* Codex Regius *et Tolosanus* ita scriptum habet, ut edidimus. VALES.

6. *Innoxii absoluti sunt*] sine clade discesserunt. — *Labi* elabi, XVIII, 6, 16. W.

7. *Gloriarum*] rerum gloriose gestarum. Amat hunc Pluralem Ammianus, in quo praeeuntem habuit Tacitum Annal. III, 45. W.

8. *Et incommeabiles.*] Lacunam Editionis Rom. ita supplevit P. Castellus. Qui si scriptos codices consuluisset, veram utique reperisset huius loci scripturam. In Ms. Florentino et Valentino

lib. 5. Sic ἐν τῷ κινεῖν πρὸς παράταξιν panis aliquot et carnis libras in fellopungiis quisque portabat. Urbicus lib. v. cap. 1. χρὴ παραγγελθῆναι ἕκαστον στρατιώτα, ὥστε ἐν τῷ κινεῖν πρὸς παράταξιν ἐν τῷ σελλοπουγγίῳ αὐτοῦ μίαν ἢ δευτέραν ἀλίτραν ἄρτου, ἢ ἀλφίτου, ἢ πίστου ἑψητοῦ, ἢ κρέατος ἔχειν, καὶ φλασκίον μικρὸν ἐν τῇ ἀργάβιᾳ ὕδατος γέμον. LINDENBR.

Libentius enim bellatores.] Eodem modo lib. XXIV. c. 1. §. 15. *Bellatores enim libenter quaesitis dextris propriis utebantur.* LINDENBR. *Quaesito dextris propriis* quae sibi ipsi propria manu atque virtute parassent. W.

Cum transiret iuxta (commeatus), haud procul ab ipsius castris. *utrum ut vanus gerebat et demens* an fecerit per insolentiam et inconsiderate. *Mandatu Principis* ipsius Constantii. W.

Nefanda multa tentabat, id temporis latuit.] Sic primus emendavit Gelenius. Nam antea legebatur in cunctis Editionibus: *Nefandi multi tentabant quae in id temporis latuit.* In Regio [et in Colbertino] codice ita scriptum reperi: *Nefanda multi tentabatur quae in id temp. latuit.* Unde legendum sic esse coniicio: *Nefanda multi tentabant, usque in id temporis latuit.* VALES.

13. *Levaturus incommoda Galliarum*] ad liberandas ab incursionibus barbarorum Gallias. W.

Ut possit per bella deleri saevissima.] Id quidem a multis dictum esse ait Socrates in lib. 3. et Sozomenus in lib. 5. initio. Sed eam calumniam uterque a Constantio amoliri conatur. Quod si verum dicere licet, Constantii Iulianum Caes. in Gallias mittentis id fuisse consilium apparet, ut aut eius virtute Gallias a barbaris recuperaret, aut certe Iulianus in eo bello interiret: ut cum Ursicinum ad exstinguendam Silvani tyrannidem misit. Vide pag. 42. VALES.

Ne sonitum quidem duraturus armorum] Ex Academiae quippe quietis umbraculis in pulverem Martium tractus, uti est c. 1. W.

14. *Stationes agrarias.*] Iunguntur praetenturis XXXI, 8, 5. vide ad XIV, 3, 2. W.

Altas] Ferri possit, malim tamen *alta* sc. militum pars. W.

Praeversa] praevertens. Rumor ipse praeversus est XXVI, 8, 5. W.

Gallico vallo discretum.] Id est, vallo separatum ab exercitu Gallicano, quem regebat Severus Magister militum. *Aut simpliciter *vallo Gallico* dixit pro exercitu Gallicano. Sic *vallum barbaricum* vocat in sequenti capite.* Sic supra dixit idem Marcellinus: *Hi soli innoxii absoluti sunt, qui per vallum Barbationis transiere securi.* Nam Constantius Barbationis copias iam Gallicanis militibus proximas, eisdem coniungi vetuerat, ne Iulianus Caesar victoriae particeps fieret: ut narrat Libanius in Orat. funebri (p. 538.): καὶ ἔδει στράτευμα ἓν ταῦτα ἀμφότερα γενέσθαι. καὶ ὡς ἦν οὐ πολὺ τοῖν συνιοῦσι τὸ μέσον, δείσας ὁ πρεσβύτερος μὴ μετάσχοι τῆς νίκης ἅτερος, κελεύει τῷ μὲν μηκέτι συμμίξαι, διαβῆναι δὲ μόνον. *Ac utrasque copias iungi oportebat. Sed cum non longo spatio tam a se invicem abessent, veritus Constantius*

ſtantius ne Caeſar in partem victoriae veniret, mandat Barbationi, ne Caeſari iungeret copias, ſed ſolus Rhenum traiiceret. VALES.

Sequensque fugientes aduſque Rauracos.] Quaedam hic ſcitu digna addit Libanius (p. 539.): *γεφυροῦντι δὲ αὐτῷ πλοίοις οἱ τὸν ποταμὸν, τεμόντες τῆς ὕλης ἀφιᾶσιν ἄνω βάρβαροι κατὰ ῥοῦν πάχη ξύλων, ἃ προσπίπτοντα ταῖς ναυσὶ, τὰς μὲν διέσπασε, τὰς δὲ διέῤῥηξε, τὰς δὲ καὶ κατέδυσε· διολλυμένης δὲ τῆς πρώτης πείρας, ὁ μὲν ᾤχετο φεύγων καὶ αἱ τρεῖς μυριάδες, οἱ βάρβαροι δὲ διαβάντες ἐδίωκον καὶ ἔκτεινον*, etc. Id eſt: *Cumque ille fluvium navibus iunxiſſet, barbari caeſis arboribus ingentes ſtipites ſecundo amne dimiſerunt: qui incidentes in naves, alias diſſiparunt, alias confregerunt, nonnullas etiam ſubmerſerunt. Igitur cum primus conatus male ceſſiſſet, hic quidem cum triginta illis militum millibus fugam capeſſit. At barbari fugientes perſequi et caedere*, etc. VALES.

15. *Ut ſolebat graviter ſemper inceſſens.*] Tres poſtremae voces a P. Caſtello adiectae ſunt ex coniectura, cum in Editione Rom. lacuna eſſet relicta. Sed cum in Mſ. Regio et Flor. deſint, nec lacuna ulla in eis relicta ſit, merito eas expunxi, quod et alibi feci, eiusdem codicis auctoritatem ſecutus. VALES.

CAPVT XII.

Hoc capite ſatis copioſe agit de pugna ad Argentoratum Ammianus, fide dignior Zoſimo III, 3. 4. qui Iuliano, ut ſolet, nimis favens numerum inprimis caeſorum hoſtium auxit plus iuſto. W.

1. *Diſpalato*] divulgato. Erneſt. explicat *excuſſo*, coll. XXIV, 7, 2. *Foedo terrore* turpi ſtrage. W.

Chnodomarius] cui reliqui reguli ſummam belli commiſerant, utili praeter ceteros ductori, uti paullo infra dicit. Quod ad reliquos hic memoratos reges attinet, *Veſtralphus, Urius* et *Urſicinus* in interioribus Germaniae terris regnabant. De *Serapione* ipſe Ammian. plura infra in hoc capite. *Suomarius* tenebat regiones e regione Moguntiae, ſeptentrionem verſus usque ad fluv. *Lahnam*. *Hortarius* in eodem tractu, ad utraque Moeni litora, magis tamen meridiem verſus, de quibus omnibus vide Mannert German. p. 295. et infra XVIII, 2. W.

2. *Armatorum tredecim millia*] duce magiſtro equitum Severo. W.

3. *Miſſis legatis ſatis pro imperio mandaverunt.*] Huius legationis meminit Libanius in Oratione illa funebri (p. 540.), ubi ait, caduceatorem miſſum a barbaris, oſtendiſſe Iuliano litteras Conſtantii, quibus eas regiones invadere Germanis permiſerat: Iulianum vero cum caduceatori illi dixiſſet, eum ad ſpeculanda conſilia ſua veniſſe, neque enim Principem a quo miſſus eſſet, tanta audacia praeditum eſſe, hominem apprehenſum detinuiſſe. VALES.

Detentis legatis aduſque perfectum opus.] Prudens conſilium, ne dicam ἀπάτη, et quali iam olim Themiſtoclis ſuaſu Athenienſes uſi, cum contra voluntatem Lacedaemoniorum moenibus urbem ſuam munirent. Thucyd. lib. I. 15. Diod. lib. XI, 39. Pauſan.

lib. 1. init. Polyaen. lib. 1. c. 4. Aemil. Prob. in Themist. c. 6. 7. Frontin. Strateg. lib. 1. c. 1. LINDENBR.

Perfectum opus castrorum.] Castra sunt munimenta, ut etiam sup. dixit de his ipsis castris: — — *Perficiendi munimenti studio.* Lib. 14. c. 8. *Castris oppleta validis et castellis.* Magn. Etymolog. Φρούριον ὀχύρωμα, ἢ κάστρον. Petr. Sicul. κατῴκησεν εἰς Κίβοσσαν τὸ κάστρον. Et post pauca: κατὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ κάστρου. De castellis Procop. de Aedific. Iustin. lib. 11. Καστέλλους τὰ φρούρια τῇ λατίνων καλοῦσι φωνῇ. Ovid. Eleg. 10. lib. v. Trist. v. 27.

Vix ope castelli defendimur, et tamen intus
Mista facit Graiis barbara turba metum. LINDENBR.

4. *Sese diffunditans*] praesens, sese iactans. W.

5. *Decentium Caesarem.*] Fratrem Magnentii, quem Magnentius ad tuendas Gallias Caesarem miserat, ut scribit Eutropius et Aurelius Victor. Unus Zosimus non fratrem, sed cognatum facit Magnentii: τῷ γένει συναπτόμενον. Consul fuit cum Paulo, anno Domini 352. ut est in Fastis editis a Cuspiniano. Ex eius nomine appellati sunt milites Decentiaci, quorum meminit Marcellinus noster XVIII, 9, 3. VALES.

Fuga Ducis] Barbationis, *numero praestantis* habebat enim secum triginta quinque millia militum. W.

6. *Trudente ipsa necessitate*] ubi summa pericula essent. W.

Digressus periculis.] In Editione Rom. legebatur, *digresso*, perinde ac in MSS. omnibus. Primus P. Castellus cum eam scripturam non intelligeret, temere mutavit. Quis enim sensus esse potest, si vulgatam scripturam, id est, Castelli coniecturam admiseris? At in veterum librorum scriptura sensus est apertus: *digresso periculis,* supple Barbatione, de cuius fuga supra locutus est. Ne quem vero haec sermonis insolentia terreat, similes Auctoris nostri locos hic proponam. Primum in lib. 15. c. 5. §. 19. de Ursicino: *Solusque ad exstinguendum* (supple Silvanum) *probis quidem, sed insidiosis rationibus poscebatur.* et in lib. 17. c. 1. §. 4. *Ea re ut vi ingenti sursumversum decurso* (subaudi Rheno) *egressi.* Et in lib. 19. c. 1. §. 4. *Credentemque quod viso* (supple se) *statim obsessi omnes metu exanimati, supplices venirent in preces.* Ad haec in lib. 21. *His ac talibus nova negotia commovente.* (subauditur Iuliano.) Et in lib. 23. c. 13. §. 1. *Quo comperto, omnes evolant ex hibernis, transmissoque.* (supplendum Euphrate.) Denique in libro 28. c. 1. §. 45. de Simplicio: *Post administratam* (supple Vicariam Praefecturam) *nec erectus, nec tumidus.* Similis locutionis exempla observare memini apud Gregorium Turon. tribus in locis, et in Prologo 34. Trogi Pompeii. Sed Graeci eiusmodi exemplis scatent. VALES.

7. *Sagittarii formidabile genus armorum.*] Homeri quidem aetate sagittarii ob vilitatem eius artis contemptui habebantur: quippe inermes, absque clypeo aut hasta, pedites in pugnam procedere solebant, amici cuiuspiam clypeo protecti, aut sub cippo ad quempiam tumulum subsidentes: ubi nec victi evadere, nec victores hostem persequi poterant: nec aperto marte, sed latrocinii more pugnabant. Praeterea artis suae adeo erant imperiti, ut cum nervum ad papillam suam adduxissent, sagittam emitterent, ictu valde infirmo et vulneratis plerumque innoxio. Huius-

modi heroicis temporibus ars sagittandi fuit. Sed neque secuta postea aetate cum res Graecorum florerent, magnum pugnae momentum in sagittariis fuit, qui fere Cretenses erant, ut ex Historiis colligere est. Adeo ut Achaei et Peloponnenses omnes inter se pacti sint, ne sagittis uterentur in bello, ut refert Polybius in lib. 13. c. 3. Sed Marcellini nostri aevo longe alia fuit conditio sagittariorum. Lorica enim et ocreis genuum tenus probe contecti, pugnam inibant, dextra arcum et sagittas, ensem sinistro lateri appensum gestantes. Sunt et quibus hasta appensa est, et brevis super humeros clypeus absque ansa, quo vultum et cervicem tegere possint. Erant autem equites optimi, et currentibus cummaxime equis arcum facillime tendebant, hostemque aut fugientem aut insequentem convulnerabant. Nervum porro adducebant ad frontem, versus dextram maxime auriculam, tanta vi, ut quemcumque sagitta percussissent, statim is interiret, nec scutum aut lorica impetum teli frangeret. Haec fere Procopius in principio libri I. qui Persica inscribitur. VALES.

8. *Quarta leuca signabatur et decima, id est, unum et XX. millia passuum.*] Recte subducta ratio est. Iordanes enim in Historia Getica, et Isidor. Origin. lib. XV. cap. 16. leucam finiri passibus M. D. scribunt. Ergo XIV. leucae passus sunt XXI. M. In Actis B. Genovefae: *Ab Aurelianense urbe usque Turonum civitatem, quae tertia Lugdunensis nuncupatur, perhibentur esse stadia sexcenta, milliaria septuaginta quinque; leugae, quae adhuc veteri Gallorum lingua nuncupantur, quinquaginta.* Ergo leuga una habet stadia XII. sive mill. I. pass. CCC. Qui tamen calculus cum hodierna supputatione non convenit. Numerantur enim ab Aureliano Turonum usque leugae LXV. LINDENBR. De leugis et earum relatione ad milliaria Romana vid. XV, 11. ad fin. W.

Praecursatores] Velites, levis armaturae milites. W.

9. *Salutis tuendae communis, ut parcissime dicam*] nam prope desperanda est. W.

11. *Scrupulosi* fragminibus montium obsiti et *obscuri* silvis *tramites* — *Senescens Luna* XX, 3. translatio et ab aliis saepius, inprimis Livio usurpata, de ultima, quam vocant, Lunae quadrante. Etiam in aliis rebus amat Noster. Sic senescunt *leges* XVI, 5. *flammae* XXIV, 7. *oceanus* XXVII, 8. *Morbus senescens*, remittens, est ap. ipsum Ciceronem ad Div. VII, 26. — *Protinus*, per longum viae, quam coram videmus, spatium. W.

Post cibi refectionem et potus] Rectius cibo et potu refectis hostibus. W. *Cibi refectio* est refectio per cibum. Sic Eurip. Orest. 426. ed. Pors. τὸ Τρωΐας μῖσος *odium propter Troiam natum.* ERF.

12. *Pace Dei sit dictum*] Deus ipse faveat huic meae confidentiae. Laudat Ernest. Liv. III, 19. *C. Claudii pace et P. Valerii mortui loquar.* W.

13. *Hastis inlidendo scuta*] quod erat signum irae et ardoris pugnandi. cf. XV, 8, 15. W.

Caelitis Dei favore.] Nil variant vett. libri. Puto tamen Ammian. scripsisse, *caelestis Dei fav.* ut lib. XV. c. 8. §. 10. *praesente nutu Dei caelestis:* lib. XXI. *arbitrio Dei caelestis,* LINDENBR. *Dei caelestis numen* XXV, 7. W.

Dum adesse potuit] quoad per Deos liceret. W.

14. *Celsarum potestatum*] magistratuum maiorum xiv, 10. it. sublimes, excellentes xv, 5. — *Ratione secunda*, idonea, probabili. W.

15. *Anno nuper emenso.*] Constantio VII. et Constantio III. Coss. anno Domini 354. Nam procul dubio expeditionem intelligit Constantii adversus Gundomadum et Vadomarium fratres, Alamannorum Reges: de qua dixit in lib. 14. cap. 10. Quod plane demonstrant verba quae proxime sequuntur: *Quodque Imperatore terras eorum ingresso, nec resistere ausi, nec apparere, pacem impetraverunt, etc.* Proinde non possum assentiri viro doctissimo (Petavio), qui in notis ad Iuliani Epistolas hunc Marcellini locum aliter interpretatur. VALES.

Concaede arborum densa undique semitis clausis.] Castrensis locutio, quam lib. xvii. c. 1. §. 9. sic effert: *Ilicibus incisis et fraxinis, roboreque obiecto magno, semitas invenere constratas.* Et ibid. cap. 10. §. 6. *Celsarum arborum obsistente concaede ire protinus vetabatur.* Sup. cap. 11. §. 8. *Difficiles vias et suapte natura clivosas et incommeabiles clausere sollerter, arboribus immensi roboris caesis.* Paul. Warnefr. Histor. Langob. lib. 3. cap. 4. *concisas* dixit: *Factis etiam concisis per devia silvarum.* Vid. Veget. lib. III. cap. 21. *Caesar Belli Gallici lib. 3. c. 29. *Caesar silvas caedere instituit: et ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quae erat caesa, conversam ad hostem collocabat, et pro vallo ad utrumque latus exstruebat.* Idem lib. 5.* LINDENBR. Cf. etiam Tacit. Annal. 1, 50. et Gell. xix, 12. quos de eadem re agens excitavit Bessel. Misc. p. 216. W.

Sidere urente brumali.] Poetam hic agit Ammianus: sidus brumale est ipse omnino *hiems*, cf. xxii, 13. pro *urente* ponit adeo *flagrante* xxvii, 12. cf. xxvii, 1. ubi: *per glaciales tractus hiemis inhorruit sidus.* W.

16. *Modo non occipitia conculcantibus*] tam prope imminentibus, ut terga premere et cervicibus insultare viderentur. W.

17. *Gundomado*] vide xiv, 10. W.

Vadomarii plebs, ut asserebant.] In Editione Rom. legitur, *ut asserebat.* Sed ante ea verba aliquantulum vacui spatii relictum est, perinde ut in ceteris MSS. Exemplaribus: quod P. Castellus nullo negotio sic supplevit: *Vadomarii plebs subinde ut asserebat, etc.* Primus Gelenius vulgatam lectionem excogitavit, quam equidem improbo. Vult enim dicere Marcellinus, populum Vadomarii, ut ipse Vadomarius asserebat, Germanis se sponte sua adiunxisse. Nam Vadomarius ei proelio minime interfuit ob foederis religionem, quo obstrictus erat Constantio, ut ait Marcellinus hic et in lib. 14. cap. 10. VALES.

18. *Virtutem et consilia militare.*] Sic edidit Valesius, quum ante legeretur *militaria.* Hinc coniiciebat pater *Virtutem et consilio militare.* GRON.

Per te virtutem et consilia militare] te eum esse, qui prudentiam virtuti iungat. *Testis individui* qui semper ipse praesens atque praesto est. Sic xxiv, 5, 11. ut inter primos dimicans militi esset exemplo spectator probatorque gestorum. W.

Iis rebus efficiet excitatus.] Sic primus edidit Gelenius. In Editione Romana et in codice Regio [ac Colbertino] legitur, *ut rebus efficiet excitatis.* Unde non absurde quis coniiciat, sic omnino legendum esse, *viribus efficiet excitatis.* Mar. Accursius emendaverat, *in rebus efficiet excitatis.* VALES. Placet Valesii coniectura. W.

19. *Cum nullae laxarentur induciae*] sine mora. — *Superciliis Rheni* h. l. Rheno omnino. Alias de ripis fluminum. v. ad XIV, 2. *Tres equites exciti* detecti, et fugere compulsi. W.

20. *Antepilanis Hastatisque et Ordinum primis.*] Antepilani sunt, qui antesignani alias dicuntur, quod in prima acie ante signa pugnarent. Sic Marcellinus in lib. 28. c. 1. §. 46. de Simplicio quodam: *Cum Maximino*, inquit, *velut Antepilano suo contendens, etc.* Antepilani tamen paullo aliter sumuntur apud Livium in lib. 8. c. 8. pro militibus scilicet qui in prima ac secunda acie pugnabant, Hastatis nempe ac Principibus: forte ex eo quod pila utrique gestabant, quorum loco Hastas habebant Triarii, teste Polybio in lib. 6. *vel potius quod ante Triarios qui Pilani dicti sunt, pugnarent.* Sane Ovidius in 3. Fastorum Pilanos pro Triariis posuit, v. 129.

Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat
Corpora.

Ideo fortasse quod ordines Triariorum primum pilum vocabant. Iam Hastati in prima acie pugnabant etiam Reipublicae Rom. temporibus. Quamquam apud Marcellinum aliter sumuntur Hastati quam apud Livium atque Polybium, pro Signiferis scilicet, seu Draconariis, qui signa, id est dracones et aquilas hastis appensas gestabant, ut docet Marcellinus in lib. 20. c. 4. §. 18. his verbis: *Maurus, Petulantium tunc Hastatus, abstractum sibi torquem quo ut Draconarius utebatur, capiti eius imposuit.* Signiferi autem seu Draconarii inter principia legionis militabant, teste Vegetio in lib. 2. Superest ut de Ordinum primis pauca dicamus. Observandum est igitur, primos Ordines bifariam dici: primo de militibus universis, qui in prima atque etiam secunda acie pugnant, ut apud Vegetium in lib. 3. cap. 14. Secundo de iis, qui in prima acie primos Ordines ducunt, quos Ordinarios vocat Vegetius in lib. 2. et quinque fuisse in prima cohorte commemorat. De his Quintilianus in Declamat. 3. pro milite: *Enimvero auctorem habet: hoc primi Ordines iubent. Aequum est Tribuno militem parere.* Et Frontinus in lib. 1. Strateg. cap. XI. *Imperavitque ad eius rei fidem Tribunis, et primis Ordinibus, et Centurionibus.* Denique Marcellinus noster in lib. 19. cap. 6. §. 3. *Mortem Tribunis vetantibus primisque Ordinibus minitantes, si deinceps prohiberent.* Mitto Hyginum aliosque. *Ceterum Lipsius in lib. 4. de Militia Rom. cap. 1. *Antepilanos* ait esse, quos antiqui Principes vocabant: eos fuisse veteres et exercitatos milites, qui in prima acie pugnabant; et differre ab Antesignanis, qui sunt Hastati, ut in eiusdem libri cap. 3. censet. At Salmasius in 2. epistola quam ad me misit, Antepilanos ab Ammiano dici ait eos, qui in prima acie pugnabant sine Antesignanis, (in quo opinioni nostrae favere videtur) Antesignanos porro Ammiani aevo dictos esse, qui in prima acie certarent; qui in

postrema, Postsignanos: ac totum exercitum divisum tunc fuisse in Antesignanos et Postsignanos.* VALES.

Velut insolubili muro.] Sic Vegetius gravem armaturam muro ferreo comparat in lib. 2. cap. 17. *Excipiebat*, inquit, *eos gravis armatura, quae tamquam murus, ut ita dixerim, ferreus stabat.* et in lib. 3. cap. 14. VALES.

Hostes stetere cunctati.] Reinesius coniicit *cuneati.* Non credo: illud melius propter *pari cautela.* W.

21. *Ut antedictus docuerat perfuga*] De quo vide §. 2. Porro omnem hunc locum valde illustrat Libanius in Orat. citata (Reisk. I, p. 540): καὶ ἐδόκει δεῖν κέρας μὲν ἑκάτερον τοὺς ἱππέας ἔχειν, τὸ μέσον δὲ εἶναι τῶν ὁπλιτῶν· τοὺς δὲ ἀμείνους ἑκατέρων τούτων ἐν τῷ δεξιῷ περὶ τὸν βασιλέα· καὶ τοῦτο ἔδει μὲν τοὺς πολεμίους λανθάνειν, λαθεῖν δὲ οὐκ εἴασεν αὐτομόλων τινῶν κακία. Et paullo post: τοῖς βαρβάροις δὲ πάντα πεπυσμένοις τὸ μὲν ἀνδρειότερον τῆς στρατιᾶς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀντετέτακτο· τῷ δεξιῷ δὲ κέρᾳ σύμμαχον ἔδωκαν λόχον, ὃν ἔκρυψαν ὑπὸ ὀχετῷ μετεώρῳ, καλάμων πυκνῶν (καὶ γὰρ ἦν ὑδρηλὸν τὸ χωρίον) τοὺς καθημένους ἀφανιζόντων. Id est: *Ac visum quidem fuerat equites in utroque cornu locari oportere, pedites autem in medio: optimum vero quemque ex iis circa ipsum Caesarem. Atque id quidem latere hostes debuerat: sed latere non sivit quorumdam perfugarum malitia.* Et paullo post: *Igitur barbari qui cuncta resciverant, omne exercitus robur dextro quod validissimum erat, cornu opposuere. Dextro autem cornu suo subsidiariam adiecerunt manum, quam sub aquaeductu edito occultarunt, arundinibus densis (locus enim erat uliginosus) subsidentes occultantibus.* VALES.

Quidquid per equestres copias praepollebat] robur, optimos. W.

22. *Prudentem ex equo bellatorem.*] Sic loquitur Hegesippus in lib. 3. cap. 4. *Sed vir acrioris ingenii et ex equo prudens bellator.* VALES.

Inter ipsos discriminum vertices.] in summo periculo. cf. XXIV, 5. XXV, 4. — *Cum nihil caveri solet praeter id, quod occurrit,* hoc ego acceperim de equite, qui ab iis tantum periculis sibi cavet, quae videt sibi imminere. W.

Humi occulte reptantem latere forato iumenti.] Strategema est, quo Hydaspes contra cataphractarios Oroondatis olim usus. Heliodor. lib. IX. c. 18. LINDENBR.

24. *Torulus flammeus.*] Varro de L. L. lib. IV. *Torulus in mulieris capite ornatus.* Ammian. lib. XXIX. c. 1. *Torulo capite circumflexo.* Plaut. Amphitr. Prolog. v. 143.

Ego has habebo hic usque in petaso pinnulas.
Tum meo patri autem torulus inerit aureus.

*Ab hac similitudine rotunditatis Vitruvius arborum medullam vocavit *torulum*, lib. 2. c. 9. Est autem ὑποκορισμὸν a toro, quo Cato utitur de Re Rustica cap. 135. *Funem exordiri oportet longum pedes* LXXII. *toros* III. *habeat.* Columell. de Re Rustic. lib. XI. c. 3. *Tori funiculorum.** LINDENBR.

Flammeus torulus fascia s. vitta, ornatus capitis muliebris. Ernestius. Cf. Spanhem. ad Iuliani Caess. p. 50. (notarum). W.

Sublimior,] prae ceteris conspicuus. *Erectus in iaculum* attollens se, ut iaculum *formidandae vastitatis*, ob crassitudinem et longitudinem, mitteret. W.

25. *Adultae lanuginis*] medius inter iuvenem et virum, cui, uti XXXI, 10. est, etiamtum lanugo genis inserperet. — *Efficacia* industria, virtute, cf. XIV, 8. *praecurrens aetatem*. Sic *annos anteire labore* dixit Sil. Ital. II, 348. ubi vid. Ernest. — *Obsidatus pignore* obses. W.

Doctus Graeca quaedam arcana.] Erudite hunc locum interpretatus est Galliae suae decus, Petr. Pithoeus l. C. Advers. lib. I. C. III. LINDENBR.

Graeca quaedam arcana] Mysteria, (Deorum notitiam et cultum) ab Aegyptiis ad Graecos, a Graecis ad Gallos propagata. Massilia Graecorum colonia inprimis Graecos mores et religionem in Galliam induxit. Iulius Caesar de B. G. VI, 18. Gallos narrat originem a Dite (Plutone) derivasse. Pithoeus, quem laudat in nota Lindenbrogius, *Serapionem* eundem esse cum Plutone, *Apollinem* vero, quem et ipse Caesar in Diis Gallorum numerat, nomine *Beleni* ab iis cultum esse contendit. Cf. Ritter ad Guthrium T. V. Sect. 3. p. 255. et Scriptt. Hist. Aug. T. II. p. 52. ibique Casaub. et Salmas. W.

Genitali vocabulo] nomine, quod infanti inditum erat, quod a natali suo habuerat. Eadem significatione occurrit voc. *genitivus*, v. c. Sueton. Aug. c. 80. Ovid. Metam. III, 331. W.

Regalesque decem.] Regales dicebantur Regum filii et agnati. Sic in lege 9. Cod. Theod. de re milit. Vetus Grammaticus de differentiis vocum: *Inter Regem*, ait, *et Regalem hoc interest, quod Regis puer, Regalis est: Rex, qui regnum regit.* Sic Eustathius in Iliad. 10. Astyanactem Hectoris filium βασιλικὸν appellat: et in Iliad. 8. Teucrum quoque βασιλικὸν fuisse dicit, ex Hesiona Priami sorore genitum. Lucianus de saltatione: τῶν γὰρ ἐκ τοῦ πόντου βαρβάρων βασιλικός τις, etc. et Priscus in Historia Byzantina τοὺς βασιλικοὺς σκύθας passim nominat, id est, Regales. Interdum etiam Regales pro Regulis usurpantur. VALES.

26. *Pacto vicissitudinis reddendae*] ut sibi auxiliares invicem, si opus esset, mitterent. W.

27. *Torvum* terribilem in modum *concrepantibus tubis.* Paullo infra: torvum canentibus classicis; horrenda circumsonantibus Alamannis XXVII, 10. W.

Suspectior] magis suspiciosus, cautior. W.

29. *Quod sibi soli deberi Augustus existimat.*] Constantius Aug. maiestatis suae studiosior, sibi soli licere putabat universum pariter exercitum ex tribunali alloqui. Itaque Iulianus, qui Caesar dumtaxat, id est, revera Augusti minister et apparitor quidam erat, hoc sibi arrogare noluit. Circumiens ergo singulas cohortes ad fortiter faciendum hortabatur. Qualiter autem Imperator alloqueretur exercitum, patet ex veteribus nummis, in quibus stans in tribunali, signis aquilisque circumdatus, stipatusque Praetorianis cohortibus, exerto brachio conspicitur cum hac Inscriptione: ADLOCUTIO. *Ita apud Dexippum Aurelianus milites alloquitur.* Classico autem ad concionem convocabantur milites per cornicinem. Itaque Classicum signum Imperii recte Vegetius appellat,

quod ſolum caneret Imperatore praeſente. Et exempla paſſim occurrunt in libris Marcellini noſtri. VALES.

30. *Arceſſentes*] adeſſe cupientes. W.

32. *Illiſa noſtris partibus probra*] clades exercitibus noſtris turpiter illatas. W.

33. *Gloriam violetis*] minuatis — *Adero indiſcretus*, ſupra: individuus teſtis. W.

34. *Fremitus indignationi miſtus*] clamor cum conviciis. *Miſerabili plebe* gregariis militibus. Sic ſaepe noſter *plebem* uſurpat. W.

36. *Ahenatorum*] (mel. aeneatorum) tubicinum concentu — *Propilabantur miſſilia* priusquam ad manus venirent, praeludebant pugnae miſſis ſagittis, iaculis. Infra XXIV, 6. eſt PRAEpilatis, ubi tamen Valeſ. reponi, ut h. l. iubet PROpilatis. *Cito* ſubintell. *magis*, quod, uti Graeci μᾶλλον, ſaepe omittunt Latini. Cf. Valeſ. ad XXVI, 4, 1. — *Comae horrebant*, ſollennis vox de capillis ſurſum erectis (ſteterunt comae Virgil. Aen. II, 774.) quod in animalibus quibusdam metu aut ira commotis videmus. *Tela concriſpans* vibrans. Aliis locis XIV, 2. XX, 4. XXVII, 10. ſimplex criſpare. W.

37. *In ipſo proeliorum articulo*] fervore, periculo, ubi omnes nervi intendendi. Paullo inferius hoc cap. extremo neceſſitatis articulo. — *Conturmaret* recte de equitibus, ſed vix alibi invenias. *Frontem artiſſimis conſerens parmis* iunctis uno tenore clypeis ordines firmans. Vid. infra §. 44. ibique Valeſium. — *Deſtinatione* obſtinatione, pertinacia. W.

Caelumque exſultantium cadentiumque reſonabat vocibus magnis.] Plaut. Amphitr. I, I, 76.

Pro ſe quisque, id quod quisque poteſt et valet,
Edit, ferit: tela frangunt, boat
Caelum fremitu virum. LINDENBR.

Altius gradiens.] ulterius in hoſtium aciem procedens. W.

Equites noſtri cornu tenentes dextrum.] Ἑξακοσίων ἱππέων ἴλην, ſexcentorum equitum alam dicit Zoſimus in lib. 3. c. 3. ubi et poenam addit, quam ipſis ob ignaviam Iulianus inflixit. Ait enim indutos veſte muliebri, per caſtra circumductos fuiſſe. VALES.

39. *Velut ſenectutis pendentis exuvias.*] Primus hunc locum corrupit P. Caſtellus, cum in Editione Rom. perinde ut in Mſſ. omnibus legeretur *pandentis*, ſupple *Draconis:* et recte Mar. Accurſius eam ſcripturam in Editione ſua reſtituit. Eleganter lacinias illas ſericas draconum quae ventis agitabantur, exuviis draconum comparat. Sed quod pandere ait exuvias, rationem non habet. Neque enim dracones et ceteri ſerpentes, animalia denique omnia quae exuvias deponunt, eas pandere ſolent, ſed poſitas abſcondere, ac tum ex antris prodire: ut Virgil. canit in lib. 2. Aen. 473.

Nunc poſitis novus exuviis, nitidusque iuventa,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga.

quibus in verſibus imitatus videtur Nicandrum in Theriacis, qui hic ait v. 137.

Μηδ' ὅτε ῥικνῆεν φολίδων ἀπὸ γῆρας ἀμέρσας
Ἂψ ἀναφοιτήσῃ νεαρῇ κεχαρημένος ἥβῃ.

Huiusmodi senectutis exuvias Graeci vocant γῆρας. VALES. Non sane id voluit auctor significare, quid dracones facerent in mutata pelle; sed ei similem esse ait, si panderet, explanaretque, ut est illud signum. Itaque et aliae comparationes inde peti solent, qualem unam huic loco adscripsit pater ex Hieronymo epist. 128. *Hoc cingulum in similitudinem pellis colubri, qua exuit senectutem, sic in rotundum textum est, ut marsupium longius putes.* GRON.

40. *Amat* solet *fieri*. Gr. φιλεῖ. Cf. XXI, 1, 9. — *Cedimus.* Admodum leniter, se ipsum enim comitem fugae addere videtur. W.

Non relinquimus.] Negativam particulam quae in cunctis exemplaribus deerat, ex Mar. Accursii Editione supplevimus. VALES. Suppleverat iam Gruterus. v. Gronov. Praef. p. XXII. W.

41. *Salva differentia.*] Honeste id addi solet et verecunde, quoties viri excellentis factum cum alterius facto componitur, ne cuiusquam dignitati fiat iniuria. Nos Galli dicere solemus *sine comparatione.* In codice tamen Valentino scriptum erat, *salva reverentia,* ut Loisellus [et P. Pithoeus] ad oram libri sui adnotarat. Eadem verecundia dixit Pollio in Claudio c. 10. *Ut sit omnibus clarum, Constantium et Augustae ipsum familiae esse, et Augustos multos daturum, salvis Diocletiano et Maximiano Augg. et eius fratre Galerio.* Antiqui autem dicere solebant, *pace tua,* vel *illius;* ut apud Petronium et Martialem aliosque occurrit. VALES.

Sylla, qui cum contra Archelaum.] Nobile consimilis historiae exemplum in Vibio Acceio, Val. Flacco, et T. Pedanio, cum castra Hannonis oppugnarentur. Liv. lib. XXV. Val. Max. lib. III. cap. II. LINDENBR.

Syllam, qui cum contra Archelaum.] Idem narrat Frontinus in lib. 2. Strat. cap. 8. VALES.

43. *Excipiunt eos iam gesturientes.*] Hunc locum sic corrupit Gelenius, inserta prima voce, quae abest ab omnibus libris MSS. in quibus sic legitur: *Eos iam gestu terrentes:* quo quid apertius? Sic sane in lib. 14. c. 2. §. 17. locutus est noster: *Hastisque feriens scuta, qui habitus iram pugnantium concitat et dolorem, proximos iam gestu terrebat.* Solum pro *ciere,* quod erat in omnibus libris, emendare ausi sumus *civere.* VALES.

Barritum etc. Cf. inprimis XXXI, 7. ubi fere eadem habentur. Ceterum barritus proprie est vox elephantum, (alii tamen notationem vocis ab Germanico *beren, baeren,* clamare, derivant,) deinde clamor bellicus non Gallorum tantum et Germanorum, v. Taciti German. c. 3. sed Romanorum etiam, XXXI, 7. Haud recte igitur, ut obiter moneam, scribitur Barditus, quasi a Bardis dictus. W.

Arma armis, corpora corporibus.] Ita ex Ennio Hirtius de Bello Hispan. c. 31. *Cum clamori esset intermixtus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus imperitorum mentes praepediebat. Hic, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma.* Q. Curtius lib. III. c. 11. *Duae acies ita cohaerebant, ut armis arma pulsarent, mucrones in ora dirigerent.* LINDENBR. Amat Ammianus, monente Ernest., praesertim in descriptionibus militaribus, istiusmodi oppositiones, quarum hoc ipso capite plu-

ra occurrunt exempla. Similiter laudatus ab eodem Ernest. Livius 9. 18. quin tu hominis cum homine, ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? W.

44. *Nexamque scutorum compagem.*] De qua supra §. 37. dixit: *Et muniret latera sua firmius pedes, frontem artissimis conserens parmis.* Eodem modo locutus est sub initium lib. 14. c. 2. §. 10. *Densata scutorum compage semet scientissime praestruebant.* Haec pugnandi forma testudo dicebatur. Unde addit hoc in loco Marcellinus: *Quae nostros in modum testudinis tuebatur.* Duplex enim testudo fuit in re militari: una proprie dicta, cum milites in genua subsidentes scutis super capita elatis se protegunt, ita ut secundus ordo paullo emineat altius quam primus, et tertius quam secundus, ac sic deinceps, prorsus in modum imbricati tecti per quod aqua labitur. Eiusmodi testudinem describit Livius lib. 44. c. 9. et Polybius 9. 41. Alterum testudinis genus est, cum milites non iam supra capita extollunt scuta, sed densati ac conferti ante se struunt. Sic Livius in lib. 2. c. 29. *Galli,* inquit, *structis ante se scutis conferti stabant:* et paullo post testudinem id vocat. Eam testudinis formam describit Homerus in Iliad. N. 130.

Φράξαντες δόρυ δουρὶ, σάκος σάκεϊ προθελύμνῳ·
Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Quos versus imitatus est Nonnus in lib. 22. Dionys. v. 180.

καὶ ἣν καλέουσι μαχηταὶ
Μιμηλὴν σακέεσσιν ἐπυργώσαντο χελώνην.
Ἔγχεϊ μὲν στατὸν ἔγχος ἐρείδετο, κεκλιμένη δὲ
Ἀσπὶς ἔην προθέλυμνος ἀμοιβαδὶς ἀσπίδι γείτων
Στεινομένη, καὶ ἔνευσε λόφῳ λόφος.

Ubi hanc pugnandi formam a militibus χελώνην, id est, testudinem dici testatur. Graeci Tactici συνασπισμὸν vocant. Sic Polybius 10, 14. συμφράττειν τοῖς ὅπλοις, pro eodem usurpat. Et Dio in lib. 40. pag. 130. ubi male Xylander vertit, *in orbem pugnare.* Etsi enim in orbem pugnantes, necessario testudinem, seu συνασπισμὸν facere debent; tamen ubi testudo fit, non semper in orbem pugnatur. Leo in Tacticis σύγκουτον appellat. Iosephus lib. 4. de bello Iudaico: συνασπίζει τοὺς ἅμα αὐτῷ: quae sic Hegesippus vertit: *Et sese in arma colligens confertis clypeis, cum paucis quos praesentes habebat, imperterritus stetit.* VALES.

45. *Opitulatum conturmalibus suis Batavi venere cum Regibus.*] Cluverius in libro 1. de Antiqua Germania capite 39. emendat: *Batavi venere cum Herulis.* Heruli quippe semper coniunguntur Batavis ab Ammiano Marcellino, et sub uno eodemque vexillo militasse ambos docet idem Marcellinus XXVII, 1, 6. (Addo XX, 1, 3. 4, 2. XXVII, 8, 7. W.) In Notitia Imperii Occidentalis inter auxilia Palatina numerantur *Heruli et Batavi* sub Magistro militum Praesentali, quos pedites fuisse videtur indicare Sidonius in Carmine 7. et cursu valuisse testatur. Verum MSS. omnes habent: *Batavi venere cum Regibus:* et praeter codicum auctoritatem, nihil temere mutandum censeo. Ait enim Marcellinus, Batavos et Reges accurrisse, *ad opitulandum conturmalibus suis,* id est, commilitonibus, qui densata scutorum compage in prima acie pugnantes, a Barbaris premebantur. *Reges* autem

hoc loco nomen est numeri seu legionis, qui *Regii* dicuntur in Notitia Imperii loco citato.* VALES.

46. *Alamanni altius anhelabant*] denuo spiritum animosque colligentes. *Spicula* sagittas ligneas. *Veruta* iacula. W.

Ferratae arundines.] Lib. XXIV, 2, 13. *Nervi digitorum acti pulsibus violentis arundines ferratas emitterent.* Lib. XXXI. *Arundinibus armatis ferro confixi.* Harum Indis quoque in bello usus. Herodot. lib. VII. c. 65. τόξα καλάμινα εἶχον, καὶ ὀϊστοὺς καλαμίνους, ἐπὶ δὲ σίδηρος ἦν. LINDENBR. Ferratis arundinibus etiam nunc barbarae gentes utuntur. W.

Exercitii consurgebant.] In MSS. omnibus legitur *exercitus*. Unde coniici potest legendum esse, *exertius consurgebant;* aut sane, *excitatius consurgebant:* ut in libro XXXI. c. 15. §. 10. *At cum armatis provinciales et Palatini ad obruendos eos excitatius consurgebant.* VALES. *Exertius* acrius. v. Casaubon. ad Scriptt. Hist. Aug. T. I. p. 592. *Consurgebant* corripiebant se. W.

47. *Milites usu nimio dociles.*] Milites κατ' ἐξοχὴν Romani dicuntur *heic et alibi passim.* idque observavi non semel in libris Cornelii Taciti. Hinc intelligendus est locus Pollionis in Claudio c. 9. in quo vir doctissimus *(Salmasius)* haesit, ut ex eius Notis apparet: *Factus miles barbarus, et colonus ex Gotho.* Id est, Barbarus factus est miles legionarius, et Gothus factus est incola agri Romani. [Sic a Procopio saepe milites Romani absolute vocantur στρατιῶται; et a Iordane similiter in libro de successione Regnorum *milites.* Gregorius quoque Turonicus Episcopus Romanos ab Imperatore Constantinopolitano in Hispaniam missos, et cum Gothis ibi bellum gerentes, nunc *Graecos,* nunc et *milites* appellat: eosdem Isidorus in Chronico raro *militem Romanum*, aut *Romanos*, saepius simpliciter *milites* nuncupat; Iohannes Biclarensis Abbas *milites* quoque, Gregorius Magnus exercitus Imperatoris in Italia Gothis primum, deinde Langobardis oppositos, *milites* vocare consuevit; quos etiam Paullus in libri III. de gestis Langobardorum capite XVIII. et in libri IV. capite XXIX. *milites;* in libri II. capite XXVI. modo *milites,* modo *Graecos* appellat. Quod ad Barbaros attinet, observavi eos nec ab Ammiano Marcellino, nec a ceteris Historicis usquam *militum* appellatione designatos esse, nisi qui ad Imperatorem transiissent, et sacramento adstricti Romana signa sequerentur. Heic notandum est, Imperium Romanum Ammiano aliisque Historicis saepe *Rempublicam* absolute nuncupari, et exercitum Romanum, *exercitum Reipublicae.* Sic Marius in Chronico non semel loquitur. Sic Gregorius Turonicus Episcopus loquitur in libri VI. capite XXX. et in libri X. capite II. et Imperium Romanum *Reipublicae* nudo nomine designat. Romanus Patricius in Epistola ad Childebertum Francorum Regem quater *sanctam Rempublicam;* Mauricius Aug. in Epistola ad eundem *sacratissimam Remp.* Gregorius PP. Magnus *Christianam Rempublicam;* Iordanes quoque de successione Regnorum et Iohannes Abbas Biclarensis in Chronico *Rempublicam* non semel pro Imperio Romano usurpant: uti Procopius in libro III. de bello Gothico πολιτείαν, id est, Rempublicam.] VALES.

48. *Lassatisque impressu gentibus.*] Sic Gelenio placuit. In Editione Romana legitur, *lassatis atque impressis genibus.* In Regio autem codice [et Colberino] *ac Tolosano,* *lassatisque im-*

pressis genibus; quod magis probo: nisi malis *impressus*; ut apud Statium in lib. 6. v. 678.

humique
Pressus utroque genu, collecto sanguine discum
Ipse super sese rotat, atque in nubila condit.

Sic Marcellinus noster in huius proelii descriptione supra dixit: *Et obnixi genibus quidam barbari, peritissimi bellatores, hostem propellere laborabant.* Cornelius Nepos in Chabria c. 1. *Fugatis,* inquit, *iam ab eo conducticiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere, obnixoque genu scuto proiectaque hasta impetum excipere hostium docuit.* Denique Livius in lib. 6. c 12. *Sed obnixos vos stabili gradu impetum hostium excipere.* VALES. Ernesti legi etiam posse autumat: *lassatVsque impressis genibus;* recte, nisi fallor, et magis perspicue. Alamanni enim, cum diutius durare non possent, sinistrum genu levarunt, et ita *subsederunt, hostem ultro lacessentes.* W.

49. *Primanorum legionem.*] Primani sub Magistro militum Praesentali inter Palatinas legiones recensentur in Notitia Imperii Rom. Orientalis: quia scilicet in Orientem translati fuerant, tunc cum Valentinianus cum fratre legiones partitus est, aut alio quo casu. In Editione Rom. *Primariorum* legitur, [et in codice Colbertino] *Tolosanoque*: et sic in codice Regio superscriptum est. In Notitia quoque Imperii Mss. habetur *Primarii.* VALES.

Confirmatio.] Sic numeros vocat arte bellandi praeclues, et militari exercitatione confirmatos. Ut Rufin. de Bello Iud. lib. III. cap. 3. *Meditationes eorum nihil a vera contentione discrepant: sed in dies singulos militum quisque omnibus armis, tamquam in procinctu positus exercetur, quod etiam facillime tolerant. — — Unde sequitur ut semper superent, quos non itidem confirmatos invenerant.* LINDENBR. v. Schel. ad Hygin. p. 30. W.

Castra Praetoria dictitatur.] Forte quia Imperator, quoties in exercitu est, eo in loco quasi tutiore consistere solet: ut patet ex lib. 24. initio, *et ex lib. 27. Praetorium erat in medio castrorum, ut docet Polybius in lib. VI. et ex eo Salmasius in Solinum p. 671. Hinc in exercitu media acies vocabatur *Castra Praetoria.** VALES.

In modum mirmillonis] Lib. XXIII. c. 6. §. 83. *Pedites in speciem mirmillonum contecti.* Festus: *Mirmillonicum genus armaturae Gallicum est, ipsique mirmillones ante Galli appellabantur.* Exempla alia apud Ciceronem, Latinum Pacat. Ausonium, Inscript. Roman. LINDENBR. Mirmillones erant gladiatorum Gallicorum genus, qui, piscis effigiem in galea gerentes, id agere debebant, ut adversarium caput irretire conantem oblongo scuto declinarent. Festus carmen servavit, quo retiarius uteretur: *Non te peto, piscem peto. Quid me fugis, Galle?* Plura vide ap. Lipsium Saturnal. II, 2, 10. W.

50. *Prodigere vitam*] effundere. cf. Horatii animae magnae prodigum Paullum Od. 1, 12. 38. W.

51. *Tota celeritate.*] Tota ex more illius aetatis pro omni, summa. Sic totis viribus XVII, 5. cet. v. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. T. I. p. 40. Casaubon. ib. p. 638. — *eiici* ad litus. W.

Nautici properant vectores.] Codex Regius [et Colbertinus] Editioque Romana sic habent scriptum: *Nautici properante victores.* Unde non dubito quin legendum sit: *Ut e mediis saevientis pelagi fluctibus eiici nautici properant et vectores.* Vectores sunt epibatae, quo modo in codice Regio emendatum erat. Nautici vero sunt nautae: ut in lib. 15. c. 9. §. 1. *Ne imitari videar desides nauticos, attrita lintea quae licuit parari securius, inter fluctus resarcire coactos,* *in lib. 14. cap. 2. Sic etiam loquitur Orosius in lib. 4. capite 19. Quae quidem loquendi forma Graecanica est. Graeci enim eiusmodi adiectivis delectantur, et ναυτικοὺς dicunt pro ναύταις, et τεκτονικοὺς et γραφικοὺς pro fabris et pictoribus, ut Gregorius Nazianzenus in Oratione 27. et νομικοὺς pro Iurisperitis, ut occurrit apud Artemidorum in libro 4. Sic etiam στρατιωτικοὺς usurpant pro στρατιώταις, ut Gregorius Nazianzenus in Oratione 32. eodem plane modo quo Marcellinus *militares* pro militibus saepissime ponit. Denique ἰατρικοὺς pro medicis dixit Porphyrius in Vita Plotini. Vide Leopardum in libri 12. cap. 3.* VALES.

52. *Secans* feriens *terga miles* Romanus — *Ensibus flexis,* inflexis, eoque hebetatis. — *Ipsis barbaris tela eorum vitalibus immergebat.* Rectius: ipsorum barbarorum *vitalibus.* Vitalia h. l. intestina, uti XV, 3. W.

Tela eorum vitalibus immergebat.] Tela eorum dixit, quod alius diceret magis Latine, tela sua, *aut tela ipsorum:* Graecorum more, qui αὐτὸς indifferenter usurpant: τὰ αὐτῶν βέλη. VALES.

53. *Remedia mortis compendio postulantes*] nil nisi citam mortem optantes. Ernestius: „accelerari sibi mortem occisione postulantes. Nam *remedia* sunt adiumenta, et *mortis compendium* est mors accelerata. Nisi vero malis *mortis* ad *remedia* referre, ut *compendio* sit, in sexto casu acceptum, idem quod brevi, celeriter. Nam *compendium breve* dixit Ammianus, ut supra notatum est. Possis etiam *compendio* in casu tertio accipere, sed in significatione altera, quum lucrum denotat, ut sit idem quod *ad compendium suum,* quemadmodum ipse Ammianus dixit XX, 8. Sed nescio cur magis inclinem eo, ut *impendio* legendum putem pro *impense,* valde, quae et ipsa vox nostro est familiarissima. Certe omnis illa ambiguitas sic tolli potest." W.

Labente deficiente *spiritu. Lucis usuram oculis morientibus inquirebant.* Ernest. v. inquirere sumta haec putat ex Virgil. Aen. 4. ult. oculisque errantibus alto quaesivit caelo lucem ingemuitque reperta. *Trabalibus telis,* crassis, gravibus. Pila sine dubio intelligit, crassiores hastas, quibus Romani victorias plerumque debebant. v. Vegetium II, 15. W.

54. *Ad subsidia fluminis petivere.*] Sic XXII, 8, 47. constat ad hunc secessum pariendi gratia petere pisces. — *Terga iam perstringentis* ad quod propius fuga reiecti erant. W.

55. *Cursu ab armis concito.*] Longe elegantius in codice Regio [et Colbertino]: *Cursu sub armis concito.* Atque ita Editio Rom. et Aug. et Basil. Ut mirer, quis vulgatae Lindenbrogio lectionis auctor fuerit. Atqui ita ut edidimus loquuntur Ennius, Virgilius, Silius, et postremo Imp. in lege 1. quibus equorum usus. VALES.

Cursu sub armis concito] Hoc referendum non ad fugientes, sed ad *miles* sc. Romanus, qui, quamquam armis oneratus esset, nihil tamen a cursu, persequendis hostibus remitteret. W.

Celeri corde statim *futura praevidens* quid agendum esset, perspiciens. W.

56. *Ad ima fluminis subsidebat*] in limo haesit. W.

57. *Aulaeis miranda monstrantibus*] velis in theatro subductis mira, tragica in scenis agi conspiciuntur. *Cum* (ab) *expeditioribus* nandi magis peritis quibus adhaeserant, *linquerentur*, desererentur, excuterentur. W.

Nonnullos clypeis vectos.] Clypeis versis amnis traiecti exemplum vidimus supra c. 11. §. 9. Quum vero in tali trepidatione *praeruptisque undarum occursantium molibus* vix fieri potuerit, ut scutis se committerent, olim in eam opinionem adductus eram, ut pro *vectos* mallem legere *tectos* eo sensu, ut praetentis clypeis per fluctus viam sibi *obliquis meatibus*, oblique incedendo aperirent. Nihil tamen in contexto volui mutare. W.

Spumans cruore decolor alveus insueta stupebat augmenta.] Prosopopoeia in poëta laudanda, in historico aliena. W.

58. *Prope Tribuncos et Concordiam.*] Concordia prope Brocomagum in Triboccis sita erat, ut docet Itinerarium Antonini (p. 253. Wesseling.). *Cluverius in capite 12. lib. 2. corrigit: *Prope Triboccos et Concordiam munimentum Romanum.* Ait enim fieri non potuisse, ut castra Chonodomarii vel Chnodomarii prope duo Romana munimenta essent: alioquin nimis vasta et ampla fuissent. Sed haec ratio nulla, vel certe levissima est. Quid enim? si castra Chnodomarii aequaliter distabant a duobus hisce Romanis munimentis; nonne dici poterant prope utraque posita esse? Accedit, quod emendatio illa, *prope Triboccos*, ferri non potest. Nam Tribocci vel potius Triboci nomen populi est, non autem loci. Sed neque ei assentior, quum dicit, *castra* ea Chnodomarii Regis esse ipsum vallum barbaricum seu castra omnium Alamannorum: neque enim dubito, quin diversa sint. Quippe Chnodomarius antequam copias suas cum ceteris Regibus Alamannis coniunxisset, castra ipse seorsum posuerat prope Tribuncos et Concordiam: deinde fugato Barbatione, cum ceteris popularibus copias suas iunxit, et prope Argentoratum una cum eis castra collocavit: ut testis est Marcellinus. Castra ergo Alamannorum reliquorum prope Argentoratum fuere; Chnodomarii *prope Tribuncos*, vel (ut in codice Regio et Colbertino legitur) *prope Tribunos*. Ex quibus refellitur alius error Cluverii, qui hanc pugnam Argentoratensem ait esse dictam, non quod sub ipsis Argentorati moenibus pugnata sit, sed quod notissima eius tractus urbs esset Argentoratum, quae tamen xv. millibus inde aberat. Putavit ergo prope Concordiam esse pugnatum infra Argentoratum: quod falsum est. Alamanni enim cum Barbationis exercitum fugassent adusque Rauracos, inde reversi, iunctis cum popularibus copiis in Argentoratensibus campis constitere, qui sunt inter Argentuariam et Argentoratum. Unde Victoris Epitome 42, 13. *in Argentoratensibus campis* a Iuliano Caes. pugnatum esse refert;* [et Ammianus ipse libri 17. c. 1. §. 1. eam *Argentoratensem pugnam* diserte appellat, et in lib. 15.

c. II. §. 8. *Argentoratum Barbaricis cladibus notam* ob id nuncupat: in libro 17. c. I. §. 13. tres Reges memorat, *qui misere victis apud Argentoratum auxilia:* et in lib. 20. c. 5. §. 5. de proelio isto loquens, *prope Argentoratum illuxisse illam beatissimam diem* ait. Eutropius in libro x. c. 14. scribit, a Iuliano Caes. *apud Argentoratum ingentes Alamannorum copias exstinctas esse.*] VALES.

Lapsus] elapsus. *Quae prope Tribuncos et Concordiam, munimenta Romana, fixit intrepidus.* Et hic haesi haereoque etiamnunc, nec impetrare a me possum, ut τὸ *intrepidus* a manu ipsius Ammiani esse credam. Quid si pro eo legas *in Triboccis?* Mannertus in Gallia p. 233. *Tribuncos* ditioni Triboccorum paullo timidius assignat. Quid si igitur qualicunque mea coniectura viro praestantissimo hoc dubium evellerem? *Concordia* autem, uti iam suo tempore coniecerat Surita, v. Wesseling. Itiner. p. 253. in Triboccis sita fuit. Haud temere igitur putaverim me fecisse, qui in textum receperim. W.

Escensis navibus.] Quum sic viderem notare Lindenbrogium ex codice S. Marci Florentiae, non dubitavi id sequi, etsi Parisiis id verbum in Latinitate velint ignorare, ut praeter hunc locum ostendunt indoctissimae notae, quibus illic contaminarunt Livium. Vix est, ut non arbitrer etiam in codicibus MSS. per Valesios inspectis similiter haberi; ut certe non debuerint contra illos edere *adscensis.* GRON.

Escensis navigiis.] Ernesti laudat Gronovium ad Liv. XXI. 17. (scrib. VIII, 17.) qui distinguit inter *escendere* et *exscendere.* Illud, ait, est sursum niti scandendo, hoc e navi descendere. Quod si ita est, escensis Ammiano est idem, quod conscensis. W.

In secretis secessibus evaderet.] Ita correxit Gelenius, cum antea legeretur in cunctis Editionibus *emendaret.* In Regio codice scriptum est *demandaret.* Unde facile erat veram scripturam elicere, praesertim cum Marcellino nostro familiaris sit haec locutio, ut in libro 25. c. 8. §. I. et alibi. VALES.

59. *Tentoria.*] Sic Valesiana. Ernestius contra tacite recepit *territoria,* quod solum verum puto. Placet viri modestia vel confidentia, qui quod in Glossario tam felicis audaciae nullam plane mentionem fecerit, sub v. *Territorium* tamen usum illius vocis ex ipso Ammiano XVI, 2. et Cod. Theodos. probaverit. W.

Cumque propinquaret iam ripis.] Rhenum igitur non transiit, sed *lacunam* lacum *palustribus aquis interfusam circumgrediens, calcata mollitie glutinosa* solo lutoso cedente, *equo est evolutus.* — *Ad subsidium collis evasit,* contigit ei, ut ad collem, quo vitam servari speraret, eluctaretur. Sic *subsidium* XVII, I. — *Perrumpere* aperta vi adoriri. W.

60. *Comitesque eius ducenti.*] Paullo ante *satellites* vocavit, ut notat Cluverius in capite 48. Germaniae antiquae. Infra quoque in libro XXI. *comites* appellantur; in libro XXIX. et XXXI. *satellites* dicuntur, uti ab Hieronymo in Micheam pag. 341. et a Procopio in libro 2. Vandalicorum pag. 161. Sed non probo, quod Cluverius ibidem scribit, Romanos nomina illa *Ducum* et *Comitum* a Germanis, qui in Palatio Caesarum militabant, hausisse. Germani enim potius ea vocabula dignitatum a Romanis hauserunt, cum sint mere Latina.* VALES.

Flagitium arbitrati post Regem vivere, vel pro Rege non mori.] Tacit. de Morib. Germ. 14. *Infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem Principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriae eius assignare, praecipuum sacramentum est.* Curtius lib. IV. c. 15. *Curru Darius, Alexander equo vehebatur: utrumque Regem delecti tuebantur, sui immemores: quippe amisso Rege nec volebant salvi esse, nec poterant.* LINDENBR.

61. *Servus alienae voluntatis*] iam non sui iuris, qui ab arbitrio victoris penderet. Similiter, monente Ernest., in Codice Theodosiano l. 3. de sentent. passis et restit. lib. 9. t. 43. *servi libidinum* dicuntur. — *Cineribus* incensis a se civitatibus. W.

62. *Occinente liticine*] Liticinum cantus XIV, 2. W.

Scutorumque ordine multiplicato vallatus, victu fruebatur et somno.] Iordanes in Geticis: *Aëtius tandem ad socia castra perveniens, reliquum noctis scutorum defensione transegit.* LINDENBR.

Scutorumque ordine multiplicato vallatus.] Munitio castrorum fiebat olim generibus quinque: fossa, vallo, cervulo, aggere, et agminibus. Quoties cervuli deerant, et erat locus suspectior, agminibus seu armorum ordinibus quatuor castra muniebant, ut per singulos ordines vigiliae ordine ponerentur; et equites alterna vice castra circuibant. Si in pacato castra essent, unus ordo armorum sufficiebat, vigiliae rariores ponebantur, ut scribit Hyginus in Gromatico. *Idem etiam in obsidionibus urbium fiebat, ut dicemus ad librum 21. Sed Lipsius in libri V. de militia cap. 6. hos scutorum ordines, quorum heic et alibi meminit Marcellinus, reipsa seriem fuisse scutorum existimat humi depositorum, ridiculo et puerili errore.* VALES.

63. *Ceciderunt Romani* 243.] quod vix credibile. — *Tribunus vacans* v. Ind. II. W.

Sex millia corporum.] At Zosimus III, 3. plus aequo Iuliani gloriae studens, sexaginta millia Alamannorum dicit in campo constrata, totidemque vi fluminis consumpta: quod est falsissimum, cum ante hanc pugnam XXXV. dumtaxat armatorum millia in Germanorum exercitu numerarentur, ut Marcellinus noster testatus est supra; seu XXX. millia, ut ait Libanius in Orat. citata. Idem Libanius octo millia Germanorum in acie dicit interempta his verbis (Reisk. I. p. 552.): *καὶ ἐκεκάλυπτο μὲν τὸ πεδίον ὀκτακισχιλίοις νεκροῖς· ἐκρύπτετο δὲ ὁ ῥῆνος τοῖς ἀπειρίᾳ τοῦ νεῖν ἀποπνιγεῖσι.* Sic enim supplemus eum Libanii locum ex Ms. codice. Nam in vulgatis exemplaribus numerus occisorum deest. Quae cum ita sint, paene adducor, ut credam in Zosimo legendum: *ἐξ μὲν ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ χιλιάδων ἀπολομένων*, etc. non *μυριάδων*. (Valesio suffragatur Heynius ad Zosimi l. l. W.) Contigit autem insignis haec Iuliani victoria in Argentoratensibus campis Constantio IX. et Iuliano II, Coss. anno Domini 357. *In Ms. Regio [et in Colbertino,] *sex aliis milia corporum*, legitur, vel *alus.** VALES.

64. *Ut erat fortuna sui spectatior*] quod Nostri dicunt, *er übertraf sich selbst*, Graeci *κρείττων ἑαυτοῦ*, v. Viger. de idiot. III, 2, 12. (p. 68. Herm.) Quae si mens Ammiani fuit, mirum tamen, quod Graecismi tenacior iusto *τὸ sui* retinuerit, nec Ablativum

tum *se* posuerit. Sed in his placuere sibi illius aetatis scriptores, et Corippus de laudibus Iustini IV. 130. adeo *meliorem sui* habet. Nec desunt alia rariora τοῦ sui exempla, v. c. XIV, 11, ubi *sui locati* pro *suorum locatorum* positum esse monuit Valesius, et XXXI, 7, 9. ob iustiorem *sui* causam. W. Ego vero quominus viri dum viveret, praestantissimi interpretationem sequar, pluribus causis impedior, e quibus unam satis est attulisse, quod vocis *fortuna* nullam prorsus habuit rationem. Est autem haec vox, nisi me omnia fallunt, in casu sexto eoque comparativo accipienda et *sui* pro *sua* positum, ut XXXI, 7, 9. quem locutum ipse Wagnerus affert, *sui* causam pro *suam*, Ovid. Metam. 1, 36. gravitate *sui*, et aliis sexcentis locis. Hoc itaque voluit Ammianus: *ut erat virtute sua, quam externa conditione, insignior;* quam rationem sequentia verba: *meritisque magis quam imperio potens* ita confirmant egregie, ut explicationis loco subiuncta esse videri possint. ERF.

65. *Concilio Chnodomarium iussit offerri.*] In codice Regio scriptum est: *Concilio . . . . mus speciare Chnodomarium sibi iussit offerri:* et sic fere in Ms. Florentino legi testatus est Lindenbrogius. [In Colbert. legitur: *Concilio . . . . muspeciare Chnodomarium sibi iussit offerri.*] Unde coniici potest, ita a Marcellino scriptum fuisse: *Concilio convocato captivos omnes, specialiter Chnodomarium sibi iussit offerri.* In exemplari Regio Cnodomarius ubique scribitur, praeterquam uno aut altero in loco. Iulianus in Epist. ad Athenienses χνοδομάριον vocat. In Victoris Epitome dicitur Nodomarius in Mss. VALES.

Curvatus] corpore ad salutationem inflexo. W.

Gentilique pace veniam poscens.] Emendandum esse existimavi, *gentili prece;* quomodo Marcellinum alibi locutum esse memini: sed locus in praesenti non succurrit. (*Pacifica prece* est 30, 5, 1. W.) VALES. Modo ante reposui *suppliciter*, ubi novelli Parisienses perperam ediderant *simpliciter*. GRON.

66. *Castra peregrina quae in monte sunt Coelio.*] In regione nempe Urbis 11. Sext. Rufus et Victor in Descriptione Urb. LINDENBR. In regione Urbis XI. peregrina dicta, quoniam hospitia ibi peregrinorum ab Augusto, ut aiunt, instituta sunt. Donatus de Urbe Roma p. 210. W.

Morbo veterni consumtus est.] Veterum est omnino nimia ad somnolentiam proclivitas, torpor ex hydrope, marasmo senili cet. ortus. Ill. Müllerus Gesch. der Schweiz p. 78. interpretatur *Heimweh*. W.

67. *Iniuriissime Victorinum.*] Sic primus excudi iussit Gelenius, ex coniectura, ut opinari datur. Nam in Ms. Flor. legitur, *inurisine*. Ego vero cum in codice Regio *Tolosanoque,* [et Colbertino] reperissem scriptum *inurisive*, una littera expuncta legendum esse putavi *inrisive*. In Editione certe Rom. legitur, ... *sive. Victorinum*... VALES.

Quidam Iulianum inrisive Victorinum nominabant, quod superatos indicabat saepe Germanos.] Sic iidem Aulici adulatores in Palatio Constantii de Iuliano dictitabant: *In odium venit cum victoriis suis capella, non homo:* ut Ammianus in lib. XVII, 11, 1. tradit. Victorinus autem, strenuus admodum ac belli scien-

tia clarus, post Postumum atque Lollianum Tyrannos imperavit in Galliis principatu Gallieni Aug. ac multas ex Alamannis et Francis ceterisque Germanis victorias tulit: ita ut ob id maxime Iulianus, Alamannorum et Francorum victor, ei comparari potuerit. Iulianum porro Aulici in comitatu Constantii per ludibrium *Victorinum* quidem a victoriis suis Germanicis appellitabant: sed praeterea hoc nomine tacite significabant metuendum cavendumque esse, ne sicuti sub Gallieno Victorinus fecerat, Iulianus quandoque a Constantio auctore suo deficeret, ac Galliarum Imperium occuparet.] VALES.

68. *Ostentationem aperte lucentium.*] Ernesti exponit de iis, quae nemo ignoraret, nemo non agnosceret. Ego vero Ammianismum malim agnoscere, ut Neutrum pro Activo positum sit hoc sensu: laudum iactantiam aperte prodentium, e quibus ostentatio ubique perluceret. W. Potior videtur Ernestii explicatio. ERF.

Felicibus eius auspiciis assignabant.] Non omnino absque iure, ut ait Aurelius Victor c. 43. cuius haec sunt verba, ubi de Iuliani Caesaris rebus gestis loquitur: *Quae quamquam in eius fortuna, Principis tamen et consilio accidere. Quod adeo praestat, ut Tiberius Galeriusque subiecti aliis egregia pleraque; suo autem ductu atque auspicio minus paria experti sint.* [Quae sic emendanda censeo: *Quae quamquam vi eius, fortuna Principis tamen et consilio accidere:* id est, quae licet virtute ac industria Iuliani Caesaris acciderint: tamen fortunae, felicitati, atque consiliis Constantii Aug. sunt adscribenda.] VALES. Admodum sero haec emendatio per postremam Parisinam editionem venditatur; quum vel ante primum harum notarum exitum ab Germanis locus ille et quidem ad eundem modum fuerit constitutus, ut patet ex indicio, quod ultimus professus est Rupertus ad Valerii Maximi librum IV. cap. I. pag. 266. (et Freinshem. ad Curtium 5, 9. W.) GRON.

Felicibus eius auspiciis adsignantes.] In quo si adulatio esset, non tamen tum demum inducta, quum, quod libera republica ius auspicii summi exercituum duces habuissent, Imperatores postea inde ab Augusto, uti triumphos, sibi servaverint, quamquam bellis non ipsi interessent. Omnino in Iuliani gratiam Ammianus plus iusto detraxisse Constantio videtur. W.

69. *Tunc et deinde edictis propositis arroganter satis multa mentiebatur, se solum, cum gestis non adfuisset, et dimicasse, et vicisse, et supplices Reges gentium erexisse aliquoties scribens, etc.*] Nimius quidem forsitan in affectatione laudis et in iactatione sui fuit Constantius Aug. non ideo tamen a Marcellino tantopere in gratiam Iuliani debuit irrideri: cum Aurelius Victor, scriptor aequalis, de hac ipsa re scribens, Iuliani Caesaris ex Alamannis victorias captosque eorum Reges, *virtuti quidem eius, fortunae autem et consiliis Constantii Principis assignet*, uti docent verba Victoris supra laudata. Imperatores tum Caesares suos pro Ducibus suis, ac paene etiam pro Apparitoribus habere consueverant, sicut ipsemet Marcellinus indicat, de Gallo et Iuliano Caesaribus loquens. Quis autem miretur, Imperatorem aut Regem Ducum suorum victorias sibi vindicare, ipsius auspiciis atque consiliis, militum ipsius manibus relatas? Iuliano Caesare in Galliis pugnante cum Germanis, aberat quidem Constantius corpore; sed aderat animo, aderat consiliis suis, suis auspi-

ciis ac initiis, imperio suo. Per milites eius stipendio conductos res gerebatur: in signis atque vexillis imago eius praeferebatur: idem advecto undique ex provinciis suis commeatu pascebat exercitum: ita ut qui haec cuncta animadverterit, negare vix possit Imperatorem fuisse praesentem: *A vobis proficiscitur, etiam quod per alios administratur: in omnibus pulcherrimis rebus, etiam quae aliorum ductu geruntur, Diocletianus facit; tu tribuis effectum:* ut ait Mamertinus in Panegyrico Maximiano Aug. dicto c. II. Marcus Aurelius Antoninus Britannos, inprimis Brigantes, per Lollium Urbicum Legatum vicit, et magna finium parte multavit: et tamen in Panegyrico, quem Eumenius Constantio Caesari dixit, de Britannica ista Antonini victoria haec reperio c. 14. *Fronto Rom. eloquentiae alterum decus, cum belli in Britannia confecti laudem Antonino Principi daret, quamvis ille in ipso Urbis Palatio residens, alteri gerendi eius mandasset auspicium: veluti longae navis gubernaculis praesidentem, totius velificationis et cursus gloriam meruisse testatus est.* Quin etiam observo, nonnumquam quae Reges ac Imperatores per legatos suos ducesve gessere, ipsorummet Regum ac Imperatorum *ductu gesta* dici: quasi ipsi exercitus suos duxerint, ipsi bellis suis ac proeliis praesentes interfuerint. Certe Q. Curtius initio libri v. de Alexandro Darium victum insequente, et de eius absentis in Graecia Thraciaque victoriis sic loquitur: *Quae interim ductu imperioque Alexandri vel in Graecia, vel in Illyriis et Thracia gesta sunt, si quaeque suis temporibus reddere voluero, interrumpendae sunt res Asiae, etc.* Augustus Caesar omnia externa bella, excepto Dalmatico atque Cantabrico, per legatos administravit, si Suetonio creditur; ac in primis Alpes feris nationibus celebres absens perdomuit. Nihilominus tamen Inscriptionem refert Plinius in lib. III. capite XIX. in qua *eius ductu auspiciisque gentes Alpinae omnes sub Imperium populi Rom. esse redactae* dicuntur, ac suis quaeque nominibus appellantur.] VALES.

Satis multa mentiebatur: se solum, quum gestis non adfuisset, etc.] In luto sycophantae aut philosophi haerere hic Ammianum iudicat Gruterus, fere cum Valesianis conveniens, quum nemo unquam Regum aliter scripserit, imo aliter scribere debuerit ad homines aulicarum rerum peritos, in dissertatione prima ad Tacitum, ubi agit de auspiciis et eorum maiestate. Quam ut agnoscimus, sic totus latinae linguae usus, cui utique aula Romanorum Principum in multis partibus normam dedit, semper distinxit inter auspicia et ductum ipsius Imperatoris, cuius tamen sic quoque auspicia aderant. Et longe aliud est, si aulicus efficaciam auspiciorum amplificet; aliud moderatio Principis, non quidem ea inficiantis, sed ex vero temperantis desiderat, ut et Constantii sermo potuerit verior fuisse, nec tam aperto ludibrio affinis. GRON.

Edictis propositis] nuntiis, relationibus per provincias missis. *Erexisse* surgere iussisse, veniam iis pacemque concessisse. *Per textum longissimum* etsi fusius omnia ad fastidium usque enarrata essent. W.

Laureatas litteras.] Plin. lib. XV. cap. XXX. de lauro: *Romanis praecipue laetitiae victoriarumque nuntia additur litteris,*

et militum lanceis pilisque. *Tacit. Histor. 3. c. 77. *Lauream prospere gestae rei ad fratrem misit.** Appian. in Mithrid. c. 77. Λούκουλλος περὶ τῶνδε Ῥωμαίοις ἐπέστελλε τὰ γράμματα δάφνῃ περιβαλὼν, ὡς ἔθος ἐστὶν ἐπὶ νίκαις. Lamprid. in Alexand. Sever. c. 58. *Actae sunt res feliciter in Mauritania Tingitana per Furium Celsum — atque ex omnibus locis et tabellae laureatae sunt delatae:* et alibi apud Livium. LINDENBR.

Laureatas litteras ad provinc. signa mittebat.] Recte in Editione Rom. perinde ac in MSS. omnibus legitur, *ad provinciarum damna.* Quanto damno provincialibus hae fuerint litterae, satis docet Salvianus in lib. 5. et titulus totus in Codice Theod. ne quid publicae laetitiae nuntii ex descriptione, vel ab invitis accipiant. Verba Salviani sunt haec: *Veniunt plerumque novi nuntii, novi epistularii a summis sublimitatibus missi, qui commendantur illustribus paucis ad exitia plurimorum: decernuntur his nova munera, novae indictiones: decernunt potentes, quod solvant pauperes: decernit gratia divitum, quod pendat turba miserorum.* *Quare Chrysostomus in comparatione Regis et Monachi ait, Reges subditorum damno et vincere et vinci, eorumque victorias plus fere subiectis graves esse, quam clades, eo quod plus inde licentiae accedit militi, plus etiam Imperatori.* Accedit testimonium Libanii ex Orat. pro Aristophane Corinthio pag. 213. (Reisk. 1. p. 428.) cuius verba facere non possum, quin hic adscribam: καὶ οὐκ ἔστιν ὅστις ἐπιδείξει τοῦτον οὐκ ἐπιμελητὴν ὁρίων, οὐκ ἄγγελον ὑπάτων, οὐ νίκης μηνυτὴν, οὐδὲ ἄλλο τῶν τοιούτων ὑπηρετηκότα, ὃ τὰς μὲν πόλεις ἀπώλλυεν, τοὺς δὲ δοκοῦντας διακονεῖν μετὰ ἁμαξῶν χρυσὸν ἀγουσῶν ἀπέπεμψε. *Neque quisquam ostendet hunc aut limitis inspiciendi, aut Consulum nuntiandorum, aut indicandae victoriae, aut aliorum similium ministerio functum esse: quae omnia civitatibus quidem perniciem creabant, ipsos vero ministros cum curribus auro onustis dimittebant.* Loquitur de Aristophane, qui fuerat Agens in rebus. *Ad quorum Scholam haec ministeria pertinebant. Porro hae laureatae litterae, simul atque acceptae fuerant in provinciis, statim publice recitabantur in Theatro, adstantibus Honoratis, Decurionibus et plebeiis, idque summo cum silentio ac reverentia: ut testatur Chrysostomus Homilia xx. in Matthaeum: ubi inter cetera quum ait: καὶ τὰ ἐπινίκια ταῦτα ἃ τὰ γράμματα εὐαγγελίζεται, πολλῷ τῶν ἐν τῇ γῇ φρικωδέστερα; manifeste ad laureatas litteras alludit, quibus victoriae Principum nuntiabantur: idque ex sequentibus magis etiam apparet, licet interpres aliter intellexisse videatur.* VALES.

Laureatas literas.] Has laurea cinctas olim reportata ab hostibus victoria duces ad Senatum mittere solebant, quorum exempla Imperatores deinde secuti, v. c. Maximus ap. Iul. Capitolinum in Maximinis c. 24. At vero et ex aulis eiusmodi nuntii per provincias mittebantur, sed *ad provinciarum damna*, avaritia praesertim Agentium in rebus, qui praeter aurum coronarium (v. xxv, 4, 15.) quod exigi a provinciis ad pompam Imperatorum triumphantium solebat, nec sui immemores erant. W.

70. *In tabulariis Pr. publicis condigne scriptis.*] Hunc locum, prout in Regio codice legebatur, excudendum curavi, explosa

coniectura P. Castelli, qua nihil absurdius. [In Mſ. Colbert. legitur *dicta* pro *edicta*, item *extollendoque*.] Quod si coniecturae locus esset, sic fere scriptum a Marcellino fuisse existimarem: *Exstant denique eius Principis edicta in tabulariis publicis condita, in quibus ambitiose delata narrando, extollendoque semet in coelum, ab Argentorato, etc.* VALES.

Tabulariis publicis.] In quibus adservantur acta publica, privilegia, aliaque id genus scripta, quorum Reipubl. interest. Cicero pro Archia, et de Nat. Deor. *Privata tabularia*, in quibus chartae privatae. L. 92. ff. de leg. III. *In fundo tabularium est, in quo sunt et complurium mancipiorum emptiones, sed et fundorum variorum et contractuum instrumenta.* LINDENBR.

Mansione XL. *disparatur.*] D. Hilarius in Psalm. CXVIII. *In communibus et terrenis viis legem meminibus esse in spatiis mensurarum, cum passuum mille intervallo, quaedam viae signa statuuntur, cum mansionum requies disponitur, cum usque ad urbem refectioni viantium congrua rursum mansionum intervalla dimensa sunt.* Hocque significatu reperitur saepe in Notitia viarum, item apud Hieronym. Iordanem Historiaeque Augg. Scriptores. LINDENBR.

Mansio, ubi post unius diei iter quiescebant milites vel currus publici. — *Sepelierat*, sepeliisset. cf. sepultam inertiam Horat. Od. IV. 9. 29. W.

AMMIANI MARCELLINI

LIB. XVII. C. I.

1. *Hac rerum varietate ita conclusa his.*] ita feliciter peractis. cf. XXIII. 5, 24. — *Praediximus* XVI. 12. init. *Absolutis* dimissis — *ad Tres Tabernas* (Rhein-Zabern). W.

2. *Mediomatricos* XV, 11. (Metz) — *Mogontiacum* (Mainz) — *nostris* provinciis, terris — *post documenta* virtutis — *omnis operae conturmalem* laborum omnium socium. W.

Moxque ut ad locum praedictum est ventum.] Scribe ex Editione Rom. et ex Ms. Regio [ac Colbertino:] *Moxque ad locum praedictum est ventum;* ut libro XIV. cap. 10. et libro XVI. cap. 7. Sic in Gestis purgationis Caeciliani et Felicis pag. 14. et pag. 22. Sed et Marcellinus Comes in Chronico Lucio Consule, nec non Paullo et Musciano Coss. ita loquitur; ita et Commodianus.* VALES.

3. *Praestricti*] quorum animi, uti oculorum acies, terrore erant hebetati, obtusi. *ut primae vertiginis* turbinis tempestatis *impetum.* Sic *vertigo* rerum pereuntium XXXI, 10. — *verbis compositis* ad fraudem. W.

4. *Clara fide*] certo, XXI, 13, 6. — *Decurso* sc. Rheno, de qua nominum ellipsi vide ad XVI, 12. §. 7. W.

Eorum viginti sursumversus.] Cum haec sensu omni careant, sic legenda esse existimamus: *Ea re ut vi ingenti sursumversum decurso* (supple Rheno) *egressi, quidquid invenire potuerint, ferro violarent et flammis.* VALES.

6. *Necessitudinibus suis*] coniugibus et liberis. W.

7. *Opulentas pecore villas et frugibus.*] Tacit. de Germania c, 5. *Satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed plerumque improcera: ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis: numero gaudent, eaeque solae et gratissimae opes sunt.* Vide Caes. de Bello Gall. lib. IV. c. I. LINDENBR.

Domicilia curatius constructa] non casae, sed iustae domus, apte *ritu Romano* ad exemplum Romanorum aedificata. W.

8. *Emensa aestimatione decimi lapidis*] decem circiter milliaria emensi. W.

Prope Silvam venisset.] Hercyniam silvam videtur eam vocare Zosimus in lib. 3. c. 4. et Iulianus Aug. apud Suidam in voce

χρῆμα. *Hodie *der Speſſard* dicitur; pars quondam ſilvae Hercyniae, eſtque in laeva Moeni ripa, haud procul a Confluentibus Rheni et Moſellae, ut ait Cluverius in cap. 7. lib. 3.* VALES.

Per ſubterranea quaedam occulta.] *Subterraneum*, ὑπογεῖον: qua ratione etiam *ſubaquaneum*. Utrumque apud Tertull. de Anima, cap. XXVIII. *Mortem ſimulat, ſubterraneo latitat, ſeptenni ſe illic patientiae damnat.* Cap. XXXII. *Aëri contraria* (animalia) *quae ſemper ſubterraneum et ſubaquaneum viventia, carent hauſtu eius.* LINDENBR.

Foſſas multifidas] multis meatibus diſtinctas. *Habile* opportunum, conſentaneum. XVIII, 2, 9. W.

9. *Inciſis*] caeſis. — *Robore abietum magno*, multis abietibus. W.

10. *Aëris urente ſaevitia*] de hieme. cf. ſidere urente brumali XVI, 12, 15. W.

11. *Munimentum quod in Alamannorum ſolo conditum Traianus ſuo n.*] Dubio procul intelligit Coloniam Traianam, cuius mentio in Itinerario Antonini Aug. et Notitia viarum: — — *Agrippina, Noveſio, Aſciburgio, Veteribus, Colonia Traiana.* LINDENBR.

Munimentum Traiani] Nuſpiam alias occurrit. Plerumque in agris Schafnaburgenſium (Aſchaffenburg) illud quaerunt, quoniam numi, aliaeque Romanae reliquiae ibi inveniuntur. Mannertus vero in Germania p. 272. inprimisque p. 566. propius ad Moguntiam ſitum fuiſſe ex tota ſerie narrationis Ammiani et ad oppidum *Hoechſt* quaerendum eſſe recte exiſtimat. — *Ex barbarorum viſceribus*, terris interioribus. Eadem translatio haud raro apud Livium obvia. Similiter Ciceroni dicuntur *aerarii viſcera*, obſervante Erneſt. W.

12. *Volucriter*] velociter, XX, 4, 21. XXIX, 1, 18. *congregati* in concionem. — *Oratoribus* legatis — *omni conſiliorum via firmata* omnibus probe diligenterque ponderatis. Sic c. 8. §. 2. *firmato conſilio*. Poſſis tamen etiam legere *firmataM*. — *cauſſatus plurima* multas cauſas afferens — *ſupra* citius, quam optari potuit. W.

13. *Conceptis ritu patrio verbis*] Intelligendum de formula iurisiurandi, conceptis lingua Alamannica verbis, quae praeire iubebat Iulianus. W.

14. *Comparando Punicis et Teutonicis* (Cimbricis). Nimia haec comparatio. W.

CAPVT II.

1. *Sudorum*] laborum. *Remos* (Rheims) *Agrippinam* (Cöln) et *Iuliacum* (Iülich). W.

Francorum val. cuneos in ſexcentis velitib.] Mille dicit Libanius in Orat. funebri (Reisk. I. p. 545.) his verbis: ἀλλ' ἐν χειμῶνι μέσῳ τοῦτο μὲν Φραγκοὺς χιλίους, οἷς ταυτὸν εἰς ἡδονὴν χιών τε καὶ ἄνθη, κώμας τινὰς πορθήσαντας, ὧν ἐν μέσῳ φρούριον ἔρημον, περιστοιχισάμενος καὶ κατακλείσας εἰς τοῦτο, λιμῷ λαβὼν

ἔπεμψε δεδεμένους τῷ μείζονι. Id est: *Sed adulta iam hieme Franci numero mille, quibus nives perinde voluptati sunt ac flores, vastatis aliquot vicis, quorum in medio castrum erat desertum, circumsessi a Iuliano, et in illud castrum inclusi sunt. Eosque cum fame ad deditionem coegisset, vinctos ad Augustum misit.* Addit deinde Libanius, Constantium hos barbaros Iuliani munus ad se missum videri noluisse, v. Gibbon. T. IV. p. 344. not. 81. W.) eosque suis legionibus miscuisse. VALES. Legendum puto *Francorum validissimos cuneos M. sexcentis velitibus*, id est, mille sexcentis. Oiselius. Sed codex Colbertinus aliique huic coniecturae refragantur. HADR. VALES.

Francorum] Olim Cherusci, quorum foedus cum diremissent Langobardi, novum contra hos pepigerunt, collectis pluribus Germaniae populis. Franci (Liberi) Galliam saepius infestarunt, et in Hispaniam adeo penetrarunt. Iuliani aetate sedes inprimis habuerunt, ad Mosam et Vahalin (Maas und Waal.) v. omnino Mannert Germ. p. 259. ff. Rex Francorum cum Iuliano pacem fecerat, XVI, 3, 2. W

In sexcentis velitibus] Τὸ *in* illius aetatis scriptores uti crebro omittunt, ubi adesse debebat, ita contra ponunt, ubi redundat, uti h. l. W.

2. *Iisdem intactis*] non coercitis. Sic Ernesti. Ego vero potius referam ad *munimenta*, ideoque nisi hostibus ea eriperet. W.

Castellum oppidum.] Vide quae de hoc Castello accurato studio adnotavit Clarissimus et inter praecipua virtutis atque doctrinarum exempla nominandus, Marcus Velserus Duumvir Aug. in explicatione Schedae itinerariae antiquae, pag. 39. LINDENBR.

Castellum opidum quod.] Tria haec verba Castellus ex ingenio suppleyit, cum in Editione Rom. vacuum spatium esset relictum, perinde ut in Regio codice, *Tolos.* [et Colbertino.] Libanius in loco supra laudato φρούριον ἔρημον appellat. Castellum quidem Menapiorum memorat Ptolemaeus iuxta Mosam: hodie *Kessel* vocant. Sed ita a Marcellino scriptum fuisse, vix possum in animum meum inducere. VALES. Cur non simpliciter intelligimus duo munimenta ista, de quibus dixit? etsi videatur abruptius. GRON. Verba *Castellum oppidum, quod* temere a Castello inculcantur. v. Wesseling ad Itiner. p. 376. W.

Praeterlambit] Eadem vox XXV, 10, 5. pro praeterlabi. W.

3. *Lusoriis navibus.*] Ad impediendos barbarorum discursus habebant Romani in limitibus naves speculatorias, quas *lusorias* vocabant. Ammian. lib. XVIII. c. 2. *Lusoriae naves quadraginta.* L. unic. C. Theod. de lusoriis Danub. Novella Theodos. XXXI. Veget. lib. IV. cap. ult. Epiphan. Episc. λόγῳ Ἀγκυρ. pag. 513. Ὁ Ἀντίνως ὁ ἐν Ἀντινόου κεκηδευμένος, καὶ σὺν λουσορίῳ πλοίῳ κείμενος ὑπὸ Ἀδριανοῦ οὕτως κατεστάγη. Flav. Vopisc. in Vita Bonosi Imp. (Scriptt. H. A. T. II. p. 767. ubi cf. Salmasius. Eundem vide ad Vopisci Aurelian. c. 38. p. 520. ed. Hack. W.) *Cum quodam tempore in Rheno Romanas lusorias Germani incendissent, timore ne poenas daret, sumsit imperium.* Ea enim vera est lectio huius loci, vett. libb. fide suffulta. De hisce lusoriis optime P. Pithoeus I. C. Adversar. lib. I. cap. XIV. LINDENBR. *Lembi amnici* XXX, 3. W.

Crustis pruinarum] glaciei. W.

4. *Repedare ad sua.*] Lib. XIX. c. 6. §. 9. *Velut repedantes sub modulis.* Lib. XXVI. c. 5. §. 11. *Repedare ad Illyricum.* Impp. Honor. et Theod. leg. 11. C. de cohort. *Repedare ad pristina sacramenta.* Vid. Pomp. Fest. et Non. Marcell. in *repedare.* LINDENBR.

Repedavit] i. e. pedem retulit. Saepius frequentat Ammianus, et illius aetatis auctores, Ditmarus Merseb. etiam habet. *Parisios*, tum nonnisi castellum in insula fluvii Sequanae. Ritterus ad Guthrium T. V. Sect. 1. p. 46. v. ad XV, 11, 3. W.

CAPUT III.

1. *Plurimae gentes vi maiore collaturae capita sperabantur*] timendum erat, ne maiores copias undique congregarent — *Magnis curarum molibus stringebatur*, pretiosius dictum pro admodum sollicitus erat. *tributi ratiocinia dispensavit*, ordinavit, descripsit, quid quisque tributi penderet. W.

2. *Florentinus Praefectus Praetorio*] cf. XVI, 12, 14. Tum temporis erant magistratus civiles, ideoque reditus etiam provinciarum eorum curae erant commissi. v. Ind. II. h. v. — *Cuncta permensus* subductis accurate rationibus. W.

Quidquid in capitatione deesset, ex conquisitis suppleret.] Quod hic *conquisitum*, inf. *indictionale augmentum* dicitur. LINDENBR.

Ex conquisitis se supplere firmaret.] Tria sunt genera pensitationum: canonis, oblationis, indictionis, ut notat Asconius in 3. Verrinam. Et canon quidem seu *canonici tituli*, ut in lege 36. Cod. Th. *De annona et tributis*, seu *canonicae praebitiones*, ut in lege 4. *tributa in ipsis speciebus inferri*, Cod. eodem, sunt sollemnes et antiquae praestationes: unde et *sollemnia* dicuntur ab Hermogeniano in lege 1. D. de muneribus, et a Marcellino nostro infra (hoc ipso capite) *Gratandum*, inquit, *esse, si provincialis hinc inde vastatus saltem sollemnia praebeat, nedum incrementa.* Indictio vero est quidquid praeter canonem indicitur. Plinius in Grat. actione c. 29. *Nec novis indictionibus pressi ad vetera tributa deficiunt.* Sunt et superindicticii tituli, qui praeter indictionem provincialibus imponuntur ob necessitatem aliquam, puta ob tironum, aut equorum, aut vestium comparationem. Nam in Codice diversi tituli sunt, *de indictione*, et *de superindicto*. Tamen *superindicticii tituli* indictionis nomine comprehendi possunt. *Indictionale augmentum*, et *incrementa*, et *conquisita* Marcellinus appellat hoc in loco: in libro autem 19. c. 11. §. 3. *exquisitorum detestanda nomina titulorum:* et in lib. 30. c. 5. §. 6. *exitialia provisorum detestanda nomina titulorum.* Denique oblatio est proprie auri et argenti, quod largitionibus inferebatur, non arcae Praefectorum Praet. ut canonici et indictionales tituli. VALES.

Talium gnarus] sc. Iulianus. W.

3. *Huiusmodi provisionum.*] Sic *provisiones Praef. Praet.* dicuntur in lege 169. Cod. Th. de Decur. Et Pollio in Balista

provisionem annonariam dixit Balistae, qui Praefectus Praet. fuit. Corippus in Lib. 3. v. 350.

— — *gratisque dari provisa iubemus.*

id est, annonas. VALES.

Provisionum insanabilia vulnera.] Quae hic *provisiones*, mox post *incrementa* vocantur. Lib. XIX. c. 11. §. 3. *Exquisitorum detestanda nomina titulorum.* Lib. XXX. c. 5. §. 6. *Exitialia provisorum nomina titulorum, iuxta opulentas et tenues enervatus succidere fortunas.* LINDENBR.

Quae res ut docebitur postea.] Inf. lib. XIX. cap. XI. LINDENBR.

4. *Se repente factum infidum*] sibi malae notam fidei inuri. W.

5. *Indictionale augmentum oblatum sibi nec recitare.*] Hoc ipsum est, quod intelligit Iulianus Caesar in Epistola 17. ad Oribasium, (p. 384. Spanh.) ubi de Florentio queritur Praef. Praet. quem μιαρὸν ἀνδρόγυνον appellat. Sed operae pretium fuerit verba ipsa apponere: πολλάκις αὐτοῦ τοὺς ἐπαρχιώτας ἀδικήσαντος ἐσιώπησα παρὰ τὸ πρέπον ἐμαυτῷ, τὰ μὲν οὐκ ἀκούων, τὰ δὲ οὐ προσιέμενος, ἄλλοις δὲ ἀπιστῶν, ἔνια δὲ εἰς τοὺς συνόντας αὐτῷ τρέπων· ὅτι (lege ὅτε) δέ μοι μεταδοῦναι τῆς τοιαύτης ἠξίωσεν αἰσχύνης, ἀποστείλας τὰ μιαρὰ ὑπομνήματα, τί με πράττειν ἐχρῆν, ἆρα σιωπᾷν ἢ μάχεσθαι; Id est: *Qui cum provinciales multis iniuriis affecisset, tacui saepe, contra quam dignitas mea postulabat: cum quaedam audirem, alia minime admitterem, nonnulla non crederem, multa in eius familiares verterem. Sed quando eiusdem infamiae me participem facere voluit, missis ad me commentariis omni scelere et iniuria refertis: quid tum mihi faciendum fuit? tacendum, an pugnandum?* Addit deinde quod praeteriri hoc in loco non debet: τί τοίνυν ἐποίησα; πολλῶν παρόντων, οὓς ᾔδειν ἀπαγγελοῦντας αὐτῷ, εἶπον· διορθώσει τὰ ὑπομνήματα οὗτος ὁ δεῖνα, ἐπεὶ δεινῶς ἀσχημονεῖ, etc. Id est: *Quid igitur feci? Multis praesentibus, quos ei relaturos intelligebam, Omnino, inquam, ille commentarios suos corriget: prorsus enim immodeste agit.* Hoc plane est, quod hic ait Marcellinus, Iulianum nec recitari indictionale augmentum Florentii sivisse, nec subscribere ei voluisse. VALES.

Perplexe.] diligenter atque scrupulose. cf. XV, 1, 1. XXV, 3, 23. — *Provincialis vastatus* pessumdatus, ad incitas redactus. W.

Unius animi firmitate] communi omnium, eoque firmo consensu. Unanimanti consensu est XXI, 5, 9. W. Imo: *unius Iuliani constantia*, quem sensum ὁ μακαρίτης in vernacula interpretatione ipse olim expresserat. ERF.

Conaretur Camelasii nomine inique.] Camelos plurimos fiscus alebat, quibus commeatus militibus ad bellum euntibus veherentur: idque et militibus ipsis commodo erat, et provincialibus, qui hoc facto angariarum molestia liberabantur: ut docet Procopius in Anecdotis sub finem. Et Camelasia quidem inter personalia munera censebatur. Unde cogi quis poterat, ut Camelarius esset, et Camelos ageret, ut docet ICtus in lege 1. D. de muneribus. Inter patrimonii tamen onera eam fuisse hic locus Mar-

cellini convincere videtur. Sed sciendum est haec verba, *Camelasii nomine,* in Editione Rom. et Mss. omnibus deesse, et a P. Castello per summam audaciam inserta fuisse, cum lacuna esset tam in Editione Rom. quam in Mss. Equidem nihil deesse existimo, si ita scribatur: *Ut praeter solita nemo Gallis quidquam exprimere conaretur. Denique inusitato exemplo, etc.* VALES.

Camelasii nomine.] *Arcadius Charisius libro singulari de Munerib. civilibus, in Pandect. Iuris.* L. fin. §. 11. ff. de munerib. *Camelasia quoque similiter personale munus est: nam ratione habita et alimentorum, et camelorum, certa pecunia camelariis dari debet.* LINDENBR.

6. *Inusitato*] quoniam totus provinciarum, quae ad Praefecturam quamque pertinerent, reditus solius Praefecti Praetorio curae commissus erat, ideoque nonnisi *petendo* a Florentio Iulianus impetraverat, ut secundam Belgicam sibi concederet, in qua documentum mitius tractandorum provincialium dare vellet. W.

Praefectianus — Praesidialis apparitor.] Praesidiales equidem etiam ad Praefecturam Praetorii referendos esse crediderim, quum Praesidum commune omnium magistratuum provincialium maiorum nomen fuerit. Praeterea Ammiani interpretes video *apparitoris* vocabulum ad utrumque, et *Praefectianum* et *Praesidialem* trahere, quod mihi secus videtur, qui ad posterius tantum pertinere puto, ita ut Praefectiani sint, qui ab ipsis rationibus essent, rei tributariae rationes tractarent, qualis occurrit XXVIII, 1, 5. *tabularius praesidialis officii;* apparitores contra illis ad manus praestoque essent, minoribusque negotiis, v. c. pecuniis exigendis cet. adhiberentur. W.

Quos in curam aes alienum separat suam.] Ita hactenus editum fuerat ex coniectura P. Castelli. Sed codex Regius, optimus ille certe, et a docta manu scriptus, veram scripturam exhibet, *quos in curam susceperat suam.* Sic etiam loquitur Symmachus in Ep. 122. libri 9. Codex Valentinus teste Loisello scritum habebat sic: *Quos in curam...... Iulianus ceperat suam;* *sed Tolosanus Regio assentitur.* VALES.

Nec interpellati.] Ne appellati quidem de solvendo. W.

CAPVT IV.

1. *Pauca discurram.*] *Discurrere,* διαλέγεσθαι. Sic lib. XXVI. c. 1. §. 1. *Discurrere per negotiorum celsitudines adsuetae.* Lib. XXX. c. 7. §. 1. *actus discurrere per epilogos breves.* Eodem modo *discursus,* in L. 1. C. Theod. de rap. virg. *Redemptique discursus poena immineat.* Karolus Magn. in Praefatione contra Synod. de ador. imaginib. *In praefata Synodo hebetudinis continentur discursus.* *Marc. Capella lib. 6. *Adstruendae praeceptionis excursus,* p. 221. Macrob. Saturn. 7. c. 1. *Primus mensis post epulas iam remotis, et discursum variantibus poculis minutioribus.** Neque alio sensu in idiomate Gallicano ac Italo nunc frequentatur. LINDENBR. *Discurram* disseram, quod promiserat XVI, 10. W.

2. *Ambitiosa moenium strue*] amplis et sumtuosis moenium molibus. *Hecatompylos* centum portarum. *Thebas institutores* conditores cf. XIV, 8. cognominarunt, e *cuius* Hecatompyli *vocabulo Thebais provincia nunc usque adpellatur.* Hecatompyli igitur Thebae dictae, quod centum portis moenia distincta essent, e quibus singulis ducenti equites, totidemque currus falcati in bella emissi feruntur. Fundus fabulae Homerus Iliad. IX, 383. s. Pomponius Mela 1, 9. *centum portas*, ait, *sive, ut alii aiunt, centum aulas, totidem olim principum domos fuisse.* Celeberrimum nuper Academiae Goettingensis decus, *I. D. Michaelis*, ipse eques, in libello: *Etwas von der ältesten Gesch. der Pferde und Pferdezucht*, S. 33—41. pro totidem stabulis equilibus habuit. *Brucius Reisen zur Entdeckung der Quellen des Nils* B. 1. S. 180. et 192. vers. Volkmann. nulla plane moenium vestigia conspici posse confirmat, priscosque Thebarum incolas sine dubio contendit, antra montium incoluisse, (Troglodytas) ideoque verisimile esse, centum principum domicilia rupibus incisa et prae aliis exornata in miraculis illo tempore habita fuisse. Etiamnunc, addit, eadem *Beeban el Meluke* h. e. portas regum nominari. W.

3. *Duces oppressere Poenorum.*] Suspicor, Ammianum aliquo memoriae lapsu confudisse Hecatompylos Thebas cum Hecatompylo Libyae, quam a Poenis captam prodit Diodorus Sic. in Excerpt. libri 24. p. 563. Wessel. (Zoega p. 25.) — posteaque *reparatam Cambyses, ut raperet opes invidendas*, ingentes, immensas, *ne Deorum quidem parcens donariis*, (ἀναθήμασι) in quibus et ipsi erant obelisci. vide paullo post. cf. et Strabonem Lib. XVII. p. 1158. Almelov. W.

Rex ille Cambyses.] Thucyd. lib. III. Trog. Pomp. lib. 1, 9. Strabo lib. XVII. p. 805. et 816. Almelov. LINDENBR.

4. *Laxitate indumentorum*] Qualia ad nostram usque aetatem in illis regionibus solent gestari. W.

Pugione quem aptatum femori dextro.] Acinacem intelligit, qui erat pugioni similis, ut docet Iosephus in lib. XX. Antiquitatum. Acinacem autem Persae in dextro latere gestabant, quemadmodum docet Valerius Flaccus in libri 6. Argon. v. 701. ubi de Mirace Persa:

Insignis manicis, insignis acinace dextro.

Adde Herodotum in lib. 7. c. 61. VALES. Praetorianos etiam Roman. milites a dextro latere suspensos habuisse gladios, docuit Salmas. ad Spartiani Severum c. 6. W.

Nudato] Quod explicant plerumque de vinculo, quo inferior vagina continetur, abrupto. v. Herodot. III, 64. Iustinum 1, 9. Strabo a Magis eum interfectum narrat. W.

5. *Cornelius Gallus Aegypti procurator.*] Πρῶτος τῆς Αἰγύπτου ἔπαρχος. Strabo lib. XVII. p. 819. Almelov. Servius ad Eclog. X. *Gallus ante omnes primus Aegypti Praefectus fuit.* Causam mortis eius Ovidius indicat Trist. lib. 2. 445.

Non fuit opprobrio celebrasse Lycorida Gallo;
Sed linguam nimio non tenuisse mero.

Dio lib. LIII. c. 23. πολλὰ μάταια ἐς τὸν Αὔγουστον ἀπελήρει. LINDENBR.

Cornelius Gallus exhausit civitatem.] Caussam vastationis huius Thebarum affert Strabo in lib. ult. p. 819. Almelov. quod scilicet Thebaei ob tributa seditionem concitaverant. De huius autem obitu ita scribit Dio in lib. 53. c. 23. ob multa et varia quae in procuratione Aegypti insolenter gesserat, a Largo amico eum delatum, Senatus iudicio infamia notatum esse, bonisque multatum, quae in aerarium Augusti sunt redacta: quae cum Gallus ferre non posset, mortem sibi consciivit. Gallo in Praefecturam Aegypti successit Caius Petronius; Petronio Aelius Gallus, cui quidem Aelio Gallo familiaris fuit Strabo, ut ipsemet in lib. 2. p. 118. dicit. Idem in lib. 17. p. 819. hos duos Gallos manifeste distinguit. Postquam enim de Cornelio Gallo locutus est, statim de Petronio, ac mox de Aelio Gallo subiicit. Dio etiam in lib. 53. utrumque distinxit. Sed apud Dionem c. 29. legitur, Αἴλιος Λάργος, ex prava emendatione Xylandri, qui malo exemplo veterem lectionem Αἴλιος Γάλλος expunxit, et novam deteriorem substituit. Atqui etiam apud Zonaram qui Dionem exscribit, Αἴλιος Γάλλος legitur. Hic est Aelius Gallus, qui primus Rom. in Arabiam signa intulit, teste Plinio in lib. 6. c. 32. extr. et Iosepho in lib. 15. et Galeno in lib. 2. de Antidotis: quam illius expeditionem describit Strabo in lib. 16. qui ei comes fuit, et Dio in loco citato. Quem miror tamen successorem Cornelio Gallo Aelium Gallum ponere, Aelio vero Petronium, contra quam Strabo et Iosephus affirmant. Ex his refellitur error Casauboni, qui in Notis ad Strabonem p. 780. et ad Suetonium in Augusto c. 66. hos duos Gallos Praefectos Aegypti pro uno eodemque accepit: quem secutus est Gerardus Vossius in lib. 2. de Historicis Graecis. VALES. Adscripsit Pater, p. 187, qui male se defendit p. 26. de Poetis Latinis. GRON.

Longe diu *postea* cf. XIV, 7. *Cornelius Gallus Aegypti procurator,* recte: nam sic inde ab Augusto praesides Aegypti nominari solebant. *furtorum* repetundarum; de administrata turpiter provincia v. Dion. Cass. LI, 17. LIII, 13. et 23. *nobilitatis* equitum. *metu stricto incubuit ferro,* mortem sibi ipse consciivit. — *poëta.* Exstant adhuc C. Corn. Galli elegiae VII. quae plerumque triumviris, quos vocant amorum, Catullo, Tibullo et Propertio adiectae inveniuntur — *is est, si recte existimo,* (recte vero) *quem flens quodammodo in postrema Bucolicorum parte* Ecloga X. *Virgilius decantat.* cf. omnino Fabricii bibl. Lat. ed. Ernesti T. I. p. 425. ss. W.

6. *In hac urbe* Thebis *inter labra* lacus depressos, et lapidibus munitos, cisternas marmoreis pilis nixas, *obeliscos vidimus plures* stantes, *aliosque iacentes et comminutos* deiectos et diffractos, quos *Reges montium venis vel apud extremos orbis incolas* (Aethiopes? nam ad hos pertinuere montes graniti, et etiamnunc ipsae olim excisorum obeliscorum formae in istis montibus conspiciuntur. *Heeren Ideen* Th. I. S. 342.) *perscrutatis,* passive, ut ad *venis* referatur. *Diis superis in religione dicarunt,* in honorem Deorum erexerunt, *donaria* esse voluerunt. Sic recte veteres, nec audiendi recentiores, qui obeliscos credidere fuisse vel gnomonas ad horas demonstrandas vel ad dierum longitudines et vertentis anni cardines, vel sepulchralibus monumentis inserviisse, — vel pro idolis cultos, quos omnes refellit Zoega p. 156. ss. deinde vero suam ipsius sententiam proponit inde a p. 174. cuius

summa haec est: „Discernendas esse *stelas* (columnas) et obeliscos. Nimirum Aegyptios, uti alios ad cultiorem vitam progressos, statuisse primum *memoriales lapides* rudes initio atque informes, post certa figura, et inscriptos. Eiusmodi stelas steuisse modo in templorum atriis, modo in ipsis templorum adytis, modo super tumulis, vel alio quolibet loco, quem eventus aliquis posteris reddiderit memorabilem. Deinde vero aucta gentis opulentia, regumque ambitione *maiores stelas* (obeliscos) erectas esse, et binas quidem plerumque ad frontes aedium sacrarum. — *Donaria* fuisse et ex eo apparet, quod in *grandium* obeliscorum ima parte vir flexis genibus alteri sive stanti, sive sedenti dona offert, eademque res non raro repetitur in trunci pyramidio." W.

Obeliscos vidimus plures aliosque iacentes] De iisdem Strabo lib. XVII. p. 805. Almel. Ἄλλοι δὲ εἰσὶ κἀκεῖ (Heliopoli) καὶ ἐν Θήβαις τῇ νῦν Διοσπόλει, οἱ μὲν ἑστῶτες ἀκμὴν πυρίβρωτοι, οἱ δὲ καὶ κείμενοι. LINDENBR.

7. *Est autem obeliscus asperrimus* durissimus *lapis*, granites, Syenites lapis, Plinio pyrrhopoecilus, Italis granito russo — *in figuram metae* conicam, quales erant in spina circi extrema utrinque erectae, — *utque radium* solis *imitaretur*. Sic et Plinius. Sed ista radiorum et obeliscorum similitudo non ea est, ut certo consilio expressam existimemus ab obeliscorum conditoribus, sed diu post erectos obeliscos inventam a *Sophistis*, qui Aegyptiam philosophiam in sublimius augere satagentes in omnibus priscae gentis tum effatis, tum operibus benefici astri naturam adumbratam docuere. Zoega p. 136. — *gracilescens* tenuior fit, arctius contrahitur, cf. XXII, 15. — *in verticem productus desinens angustum*, pyramidion, aliquando tamen in formam coni obtusi. Zoega p. 133. — *manu levigatas artifici*. Plana saxi superficies *naxio* vel alio, *eiusmodi* pulvere ad splendorem usque laevigata est, historicae quoque effigies et notarum pars eximio laevore nitent, quae vero depressius scalpta sunt, vel solis sulcis exarata, laevore carent, et scalpro tantum videntur expolita. Zoega p. 68. Pulvis Naxius occurrit ap. Plinium XXXVI, 7. qui diu eum ait signis e marmore poliendis, gemmisque etiam scalpendis atque limandis placuisse ante alia: ita vocari cotes in insula Cypro genitas. W.

8. *Formarum figurarum*, imaginum *innumeras notas* hominum, animantium, volucrum, anguium, scarabaeorum, plantarum, crucis ansatae, clavium, easque non in obeliscis tantum conspicuas, sed in aliis etiam monumentis, mumiis etc. *hieroglyphicas adpellatas*, quoniam ad religionem maxime referebantur, *incisas*, ferrus etiam pictas — *initialis sapientiae vetus insignivit auctoritas*, quam Aegyptiorum imaginibus sensa animi, notionesque exprimendi rationem initium fuisse sapientiae, in ipsis libris sacris Act. VII, 22. celebratae, inde ab antiquissimis temporibus creditum est. Idem fere dicit Tacitus Ann. XI, 14. „Primi per figuras ani„malium Aegyptii sensus mentis effingebant, et antiquissima mo„numenta memoriae humanae impressa saxis cernuntur, et litera„rum semet inventores perhibent." W.

Notas hieroglyphicas.] Lib. XXII. c. 15. §. 30. *Excisis parietibus volucrum ferarumque genera multa sculpserunt, et animalium species innumeras multas, quas hieroglyphicas litteras appellarunt.* Tacit. Annal. XI, 14. *Primi per figuras animalium*

Aegyptii sensus mentis effingebant. Marc. Capella lib. II. *Erantque quidam,* (libri) *sacra nigredine colorati, quorum litterae animantium credebantur effigies.* Apul. Milesf. XI. Cassiod. lib. III. Var. LI. Neque vero animantium tantum, sed et alterius generis figuris utebantur. Unde in Historia sacra legimus, signum crucis inter ἱερατικὰς litteras fuisse repertum. Suid. in Σταυροί. Socrates lib. V. c. 17. ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σαράπιδος λυομένου καὶ γυμνουμένου ηὕρητο γράμματα ἐγκεχαραγμένα τοῖς λίθοις τῷ καλουμένῳ ἱερογλυφικῷ· ἦσαν δὲ οἱ χαρακτῆρες σταυρῶν ἔχοντες τύπους. *Philo Iud. de Vita Moseos p. 412. τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς λεγομένοις ἱεροῖς γράμμασιν ἐπιδείκνυνται, καὶ διὰ τῆς τῶν ζώων ἀποδοχῆς.* Aegyptiacis hisce notis habuisse Aethiopes alias similes, quas regias vocabant, ex Heliodoro scimus lib. IV. c. 8. Ἐπελεγόμην τὴν ταινίαν γράμμασιν Αἰθιοπικοῖς, οὐ δημοτικοῖς, ἀλλὰ βασιλικοῖς ἐστιγμένην, ἃ δὴ τοῖς Αἰγυπτίων ἱερατικοῖς καλουμένοις ὁμοιοῦνται. Et in Graecorum templis sacros quosdam characteres fuisse, Theodoretus scribit, Quaestion. in Genesf. 50. Ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ναοῖς ἴδιοί τινές εἰσι χαρακτῆρες γραμμάτων, οὓς ἱερατικοὺς προσηγόρευσεν. Harum notarum specimina invenimus in obeliscis et monumentis antiquis, etiam in anulis, qualis fuit ille Theagenes puellae apud Heliodor. lib. VIII. c. 11. Δακτύλιος — — λίθῳ τῇ καλουμένῃ παντάρβῃ τὴν σφενδόνην διάθετος, γράμμασι δὲ ἱεροῖς τισιν ἀνάγραπτος. De iisdem extat egregius locus apud Diodor. Sicul. lib. III. c. 4. Plutarch. de Iside, Clem. Alex. Stromat. lib. V. Aurel. Macrob. Saturnal. lib. I. cap. XXI. Easque plenius interpretati sunt ex antiquis Chaeremon, Hermateles, Hermapion, et qui vetustissimus omnium Orus Apollo Niliacus: cuius librum Aegyptiaca lingua scriptum in sermonem Graecum transtulit Philippus, quem adhuc in manibus habemus. LINDENBR.

9. *Alieni mundi*] „De partibus mundi universi minus cognitis, imperio Romano oppositis, qui mundus κατ' ἐξοχὴν dicitur." Sic Ernest. W.

[*Ad aevi quoque sequentis aetates Imperatorum vulgatius perveniente memoria.*] In codice Colbertino lego: *Ad aevi quoque seq. aetates imperatorum vulgatius pervenire memoria:* ex quo iudico hunc locum ita emendari oportere: *Ad aevi quoq. seq. aetates ut patratorum vulgatius perveniret memoria;* id est, ut facilius rerum gestarum notitia ad posteros perveniret.] VALES. Sed ipsi apices in Msf. subiiciunt, *uti peractorum.* GRON.

11. *Per vulturem naturae vocabulum.*] Horus Apollo lib. I. cap. II. de vulturum conceptione, Plutarch. Plin. Aelian. Hist. Anim. X, 22. Procop. in Esaiam, Basil. Magn. et illum imitatus Theophylactus Simocat. Φυσικῶν ἀπορημάτ. cap. η. Tzetzes Variar. Histor. Chil. XII. cap. CCCCXXXIX. LINDENBR.

Per vulturem naturae vocabulum pandunt, naturam indicant, *quia mares nullos* (ex vento enim feminae concipere dicuntur) *posse inter has alites inveniri rationes memorant physicae,* sententiae physicorum. Hanc fabulam praeter Horapollinem I, 11. narrant Plutarchus Quaest. Rom. 90. Aelian. hist. animal. II, 46. ubi v. Schneiderum. Nonnulli adeo Patres Ecclesiae hoc anile commentum ad explicandam Mariae conceptionem in subsidium vocarunt, de quo plura vid. ap. *Brucium Reisen* T. V. p. 168. (Ceterum, uti inter vultures nullos mares, sic contra

inter scarabaeos feminas nullas esse existimabant. Aelianus hist. an. x, 15. Hos enim rotundam figuram effingere statuebant e stercore bubulo, et semine huic immisso foetum sine femina procreare. Hoc igitur voluerunt mystae Aegyptii: uti scarabaeus *activum* rerum principium denotet, sic vulturem *passivum*, e quorum coniunctione omnia procreentur. Zoega p. 446. 448.) W. Bochart. in Hierozoic. P. II. c. 26. pro *naturae* legendum coniicit *matris*, ut in Horo: *μητέρα δὲ γράφοντες γῦπα ζωγραφοῦσι, ἐπειδὴ ἄῤῥην ἐν τούτῳ τῷ γένει τῶν ζώων οὐχ ὑπάρχει.* ERF.

Per speciem apis.] Horus Apol. lib. I cap. LXII. Seneca de Clement. lib. I. cap. 19. Plin. lib. XI. cap. 17. Mich. Glyc. Annal. tom. I, cuius verba, quoniam Graece edita non sunt, describam, ut in Mſ. exempl. quod penes me olim fuit, leguntur: Καὶ *αἱ μέλισσαι ὑπὸ βασιλεῖ καὶ ταξιάρχῳ τινὶ τῶν ἔργων ἅπτονται, οὐ πρότερον ἐπὶ τοὺς λειμῶνας ἐλθεῖν καταδεχόμεναι, πρὶν ἂν ἴδωσιν τὸν βασιλέα κατάρξαντα τῆς πτήσεως. Οὐ χειροτονητὸς δὲ οὗτος, ἀλλ' ἐκ φύσεως ἔχων τὸ κατὰ πάντων πρωτεῖον, καὶ μεγέθει διαφέρων, καὶ σχήματι, καὶ τῇ τοῦ ἤθους πραότητι. Ἔστι μὲν γὰρ κέντρον τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' οὐ χρῆται τούτῳ πρὸς ἄμυναν. Νόμοι τινές εἰσιν οὗτοι τῆς φύσεως ἄγραφοι, ἀργοὺς εἶναι πρὸς τιμωρίαν τοὺς τῶν μεγίστων δυναστειῶν ἐπιβαίνοντας.* LINDENBR.

Per speciem apis indicant Regem — aculeos.] Longius a vero, saltem commoda et consentanea significatione abest interpretatio Ammiani, praesertim, cum apum princeps careat aculeo. Zoega 443. W.

12. *Sufflantes* inflantes *adulatores id sine modo strepebant*, aures quasi obtundebant. W.

Octavianus Aug.] Strabo lib. XVII. p. 805. Almel. Plin. lib. XXXVI. c. 14. LINDENBR.

[*Quorum unus in Circo Maximo, alter in Campo locatus est Martio.*] Divus Augustus duos obeliscos Heliopoli transtulit Romam, et alterum in Circo Magno, alterum in Campo Martio constituit, aegre navibus advectos. Amborum meminit Plinius in libri XXXVI. capite IX. posterioris etiam in capite X.] VALES.

Quorum unus in Circo Maximo] nunc Flaminius, in aditu portae Flaminiae, Zoega p. 72. — *alter in Campo locatus est Martio.* Hic Zoegae est *Campensis.* Hunc, ita ait Zoega p. 72. Augustus pro *gnomone* erexit in Campo Martio, e cuius ruderibus adustum quidem et disruptum sublevari iussit *Benedictus XIV.* dein abdito loco proiectum, et tantum non iterum sepultum in lucem revocavit *Pius Sextus*, et statuendum curavit in area Curiae Innocentianae 1792. — *hunc*, de quo Ammiano sermo est (nunc Lateranensi) *recens advectum* a Constantino M. Augustus olim — *intactum praeterierat, quod Deo Soli dedicatus — intra templi delubra* ad atrium *tamquam apex omnium eminebat.* W.

Deo Soli.] Strabo lib. XVII. Macrob. Saturn. I. cap. 22. LINDENBR.

13. *Miraculum Romae sacraret.*] Non antiquam Romam, sed novam quam vocant, nominis videlicet sui cognominem urbem, hoc miraculo ornatam voluit Constantinus. Id nos docet Inscriptio vetus, quae usque ad nunc in ipso obelisco legitur, quam totam hic apponere lubet:

PATRIS

PATRIS OPUS MUNUSQ. . . . . . TIBI ROMA DICAVIT
AUGUSTUS . . . . . . TIUS ORBE RECEPTO
ET QUOD NULLA TULIT TELLUS NEC VIDERAT AETAS
CONDIDIT UT CLARIS EXA . . . . . ET DONA TRIUMFIS
HOC DECUS ORNATUM GENITOR COGNOMINIS URBIS
ESSE VOLENS CAESA THEBIS DE RUPE REVELLIT.
SED GRAVIOR DIVUM TANGEBAT CURA VEHENDI
QUOD NULLO INGENIO NISUQUE MANUQUE MOVERI
CAUCASEAM MOLEM DISCURRENS FAMA MONEBAT.
AT DOMINUS MUNDI CONSTANTIUS OMNIA FRETUS
CEDERE VIRTUTI TERRIS INCEDERE IUSSIT
HAUT PARTEM EXIGUAM MONTIS PONTOQUE TUMENTI
CREDIDIT ET PLACIDO . . . . CTU
LITUS AD HESPERIUM . . . . . MIRANTE CARINAM
INTEREA ROMAM TA . . . . . RO VASTANTE TYRANNO
AUGUSTI IACUIT DONUM STUDIUMQUE LOCANDI
NON FASTU SPRET . . . . SED QUOD NON CREDERET ULLUS
TANTAE MOLIS OPUS SUPERAS CONSURGERE IN AURAS.
NUNC VELUTI RURSUS RU . . . . . AVULSA METALLIS
EMICUIT PULSATQUE POLOS HAEC GLORIA DUDUM
AUCTORI SERVATA SUO CU . . . . CAEDE TYRANNI
REDDITUR ATQUE ADITU RO . . . VIRTUTE REPERTO
VICTOR OVANS URBIQ. . . . . . . TROPAEUM
PRINCIPIS ET MUNUS CONDI . . . . . QUE TRIUMFIS. LINDENBR.

Verum Constantinus, Christianus quippe, id *parvi ducens, nihilque committere in religionem recte existimans* (ex quo iudicio tamen effici non potest, paganam an Christianam religionem amplexus sit Ammianus) cum *ablatum ex uno templo* in aliud, *idque totius mundi, transtulerit*, *Romam* sc. novam, Constantinopolin. Id docet Inscriptio a Lindenbr. exhibita, idemque placet Zoegae p. 614. W.

Amplitudinis antehac inusitatae.] Difficile dictu, unde sic pronunciarit Ammianus, quum et pari numero sit apud Polybium quinqueremis, et altera quinqueremis Caii habuerit remiges quadringentos; et maiores naves cum densiore remigum numero aliunde novimus. An has ignoravit noster? GRON. Argutatur V. D., nam de inusitata tantum longitudine navis Ammianus loqui voluit, ad quam, quum nihil nisi obeliscum navis veheret, trecenti sufficiebant. W.

14. *Urgens effectus intepuit*] ab ardore remissum est. W.

Velut paventis, ne quod paene ignotus.] Legendum videtur, *ne quod bene ignotus miserat Nilus, etc.* perinde ac si diceret, Tibrim quasi expavisse, ne obeliscum illum, quem feliciter miserat seu devexerat Nilus, ipse parum feliciter Romam veheret: eadem figura qua Callisthenes in Historiis dixit, Pamphylium mare Alexandro naviganti submisisse se, ἐξυπαναστῆναι, quasi vectoris sensum haberet, ut est apud Eustathium in Iliad. v. In Regio codice legitur, *pene paventis ne, etc.* VALES.

Paene ignotus miserat Nilus] Valesio displicet τὸ *paene*, cuius loco reponi suadet *bene*. Recte, ut referatur non ad *ignotus*, sed ad *misit*, i. e. feliciter miserat Nilus, opponaturque sequenti *parum* h. e. minus feliciter. cf. XXVIII, 1. ubi *parum* iterum pro

minus. Mihi vero non admodum probatur *ignotus*, cum Nilus Romanis minime incognitus fuerit. Sed nolo, quod in Gronovio modo vituperavi, argutari. Totum locum pretiose et per prosopopoeiam efferre placuit Ammiano, ut paene ignotus nihil aliud sit, quam longe remotus. W.

Ipse Deus *Tiberis* haud aeque feliciter *sub meatus sui discrimine*, flexibus suis periculosis *moenibus alumnis* Romae, cuius quasi incola futurus esset. Pro *alumnis* Reinesius malebat *almis*. „Quomodo enim (inquit) Roma aluisse possit dici Tybrin, vel etiam Tybris Romam, non intelligo." Sed pertinet *alumnis* ad Obeliscum. — *defertur in vicum Alexandri*, qui vicus a quo Alexandro nomen traxerit, me ignorare fateor lubens. W.

Chamulcis impositus.] Glossar. χαμοῦλκος, *traha.* Vide Polluc. lib. VII. *et alibi in eodem Glossar. *Sclolia*, χαμοῦλκις. nescio an non leg. *sclodia*, χαμοῦλκος. unde German. *Schlode.** LINDENBR.

Chamulcis impositus.] In Glossis Latino-Graecis, *sclodia* χαμουλκὶς, et *stludio* χαμούλκιον dicitur. Genus id erat carpenti humilis, ut nomen ipsum demonstrat, cuiusmodi hodieque in usu sunt. [Petrus Pithoeus ad oram Ammiani sui pro *chamulcis* legit *carrucis*, repugnantibus cunctis codicibus, inprimis Colbertino. Genus est apud nostros vehiculi, quod ab equis per humum trahitur, graviora onera imposita ferens, vulgo, ni fallor, *Camion*, a Chamulco dictum.] VALES.

Chamulcis] trahis, humilioribus curribus, palangis, quibus ad naves in mare deducendas utebantur. v. amicissimum olim Iani ad Horat. Od. I, 4. 3. W.

Piscinamque publicam.] Quae in XII. Urbis regione. Pub. Victor. in Descriptione region. Urbis. LINDENBR.

Piscinam publicam] Fuerat olim lacus aqua repletus, quo plebs ad lavandum uteretur; postea temporis exsiccatus, pristinum tamen nomen retinuit. W.

15. *Erectisque*] Gronovius in Praefat. p. 9. e vestigiis Codd. mavult *fixisque.* — *usque periculum* cf. XXV, 4. — *ad speciem* similitudinem *liciorum*, filorum, quibus in textrina utuntur. Plura vide ap. *Schneiderum* in Ind. ad scriptt. rei rust. v. Tela p. 371. — *coelum nimia densitate* frequentia *subtexentes*, ut coelum vix tueri liceret, cf. XIX, 7. XX, 3. — *mons ipse* moles obelisci *effigiatus scriptilibus* (XXIX, 1.) nimis ambitiose pro figuris hieroglyphicis, primis scriptura aliquà sensus exprimendi tentamentis — *diu pensilis* in aëre pendens. W.

Molendinarias rotantibus metas.] Paulus I. C. *Meta, inferior pars molae; catillus, superior.* L. 18. §. 5. de instr. et instrum. *Suid. Μύλη τὸ κάτω τοῦ μύλου. τὸ χαρ ἄνω, ὄνος λέγεται: citatque in eam rem locum Procopii. Pollux lib. 7. cap. 4.* LINDENBR. Paullum ICtum merito corrigit Scaliger ad Manilium III, 307. metam esse *superiorem*, *inferiorem* catillum ostendens, quod ipse Ammianus comprobat, qui, quum de *rotatione* loquatur, de inferiori parte, quae immota stetit et quieta, cogitare non potuit. W.

In media cavea] amphitheatri in Circo. — *vi ignis divini* fulmine — *auro imbracteatum*, i. q. paullo ante: *aureis laminis*

nitens. — *Mercatus* de obeliſcis Rom. 1589. 4. editis p. 353. ex Ammiani narratione hyperbolis de more ſuo referta conieceſrat, multo imperfectiores fuiſſe veterum machinas, quam hodiernas, et maiori operarum multitudine. Sed defendit Cl. Zoega Ammianum p. 186. qui vix aliis verbis uſus fuiſſet, ſi deſcribendae ipſi fuiſſent tabulae, quibus machinas ſuas expreſſit *Fontana* (architectus, qui Vaticanum ſedente Sixto v. 1588. erexit et librum *della transportazione del Obelisco Vaticano* 1590 edidit) non pauciorum, quam 800. hominum et 140. equorum uſus adiumento. W.

Facis imitamentum in ſigura aereum.] Haec verba *in ſigura* videntur eſſe adpoſita ad explicationem vocabuli praecedentis. Quid enim aliud eſt imitamentum quam figura, ſeu μίμημα? Sic enim uſurpat Tacitus aliquoties, et Agellius in lib. 7. cap. 5. Proinde ea verba delenda eſſe cenſeo; niſi potius placet ita ſcribi: *Facis imitamentum infigitur aereum.* VALES.

16. *Secutaeque aetates alios transtulerunt.*] Eius obeliſci, qui in Vaticano eſt, meminit Plin. lib. XXXVI. cap. 11. reliquorum Publ. Victor. in Deſcript. Urbis. LINDENBR.

Secutaeque (Zoega p. 26. malim *ſecutae quidem*, vel *ſecutae quoque*) *aetates* Octavianum Auguſtum *alios transtulerunt* ex Aegypto, *quorum unus in Vaticano*, quem Caius Caligula Caeſar in Vaticani Circi ſpina erexerat, Sixtus v. autem collocavit in meditullio areae ante aedem Divi Petri. *Purus* ille eſt, Aegyptiis notis plane deſtitutus. Zoega p. 69. W.

In hortis Salluſtii.] Laudantur hi horti in L. 39. §. 8. ff. de legat. 3. Fl. Vopiſc. in Aureliano, Xiphilin. in Veſpaſiano, Inſcriptionibus vett. quarum unius fragmentum hoc eſt: GENIO CORTI HERODIAN. PRAEGUSTATOR. DIVI AUGUSTI IDEM POSTEA VILLICUS IN HORTIS SALUSTIANIS. LINDENBR.

In hortis Salluſtii] in notiſſimis illis ob magnificentiam amoenitatemque Salluſtii hortis repertus, nunc iubente *Pio Sexto* 1789. ſtatutus in monte Pincio ante aedem SS. Trinitatis. Scalpturae rudes et incomtae, ſaepe aberrantes figurae ab aliis, nec ſemper Aegyptiae. Zoega p. 76. W.

Duo in monumento (Mauſoleo) *Auguſti erecti*] nunc erecti, alter iubente *Sixto V.* in Esquilino prope templum S. Mariae maioris, alter *Pii VI.* munificentia ante aedes Pontificias in monte Quirinali (1786). Zoega p. 75. W.

17. *Obeliſco veteri*] Conſtantiano (Lateranenſi). De eo quae ſequuntur, liceat iam paullo accuratius perſequi. Ammianus igitur *Hermapionis*, (quem Kircherus Auguſti aetati adſignat) *librum ſecutus, qui notarum textus literis Graecis interpretatus fuerat,* ipſorum hieroglyphorum ſenſum lingua Graeca explicaverat.

Ego vero primum paucula, quae in contexto Graeco Cl. Zoega ex Codd. Vaticanis attulit, enotabo, deinde Graeca in Latinum converſa adiiciam, denique argumentum totius obeliſci ex Zoega apponam.

Et primo quidem vir iſte doctiſſimus p. 26. praeter alios Vaticanos libros, de quibus vide Prooemium, eum, qui numerum 1873. praefert, et Capitularem (in baſilica Vaticana) cum Geleniana magis, quam Valeſiana editione conſentire monet. Codices

isti nempe habent: ΑΡΧΗΝΑΤΙΟ ΤΟΥΝΟ ΤΙΟΥ ΔΙΕΡΜΝΗC ΤΜΕΝΑΕΧΕΙC ΤΕΧΟC ΤΙΤΑΔΕΛΕΤΕΤΝΑΙΟC ΡΩΤΟC ΒΑCΙΑΤΡΑ ΜΑΕCΤΗ ΔΕΔΩΡΗΜΕ ΑCΟΙΠΑ CΟΝΟΝΩ. (quae ultima legit Zoega: δεδώρημαί σοι ἀνὰ πᾶσαν οἰκουμένην, hanc enim vocem latere in tribus literis extremis ονω). Exscripsi haec, ut tirones in libris manuscriptis legendis non statim absterreantur monstris, quae videntur lectionis. Qui si conferant editionem Gelenii, qui paucula aliter in Codice suo Hirschfeldensi legisse videtur, facilia omnia invenient. Gelenius igitur edidit: ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ νοτίου διερμηνευμένα ἔχει στίχος πρῶτος. τάδε ἐστὶν, ἃ βασιλεῖ Ῥαμέστῃ δεδωρήμεθα, ὃν πᾶσαν οἰκουμένην μετὰ χαρᾶς βασιλεύων ἥλιος φιλεῖ. *Valesius*, cuius textum ego retinui, emendavit: ἀρχὴν — πρῶτος τάδε. Ἥλιος βασιλεῖ Ῥαμέστῃ· δεδώρημΑΙ ΣΟΙ ΑΝΑ πᾶσαν οἰκουμένην βασιλεύΕΙΝ. ὃν ἥλιος φιλεῖ.

ἀγλαοποιήσας. restituit Zoega articulum ὁ, (ὁ ἀγλαοπ.) sic enim Gelenium habere, ipsumque Valesium in prima editione.

τοῦ Φοίνικος. Sic reposuit e Gelenio Zoega, addens haec: in recensione Valesiana est τῶν Φοιν. quod sane arridet. Sed hactenus nihil mutandum.

ἐδωρήσατο. Post haec inserit Zoega: Ἄλλος στίχος πρῶτος, hac adiecta nota: Quod exciderat, in sedem suam reponere non dubitavi. (Ego vero nunc recepi in contextum.)

ἀλλοεθνεῖς. Sic rescripsit Valesius pro τοῦ ἄλλου ἔθνους, quod ediderat Gelenius.

ὧν ἀνδριάντας. Zoega e Gelenio restituit ᾧ.

ἠγώγησεν. Gronovius legendum coniicit ἠρώγησεν, interpres substituisse videtur ἠγάπησεν: at suspicor, Hermapioni ἠγώγησεν idem significasse, quod παιδηγώγησεν. Etiam Bergaeus atque Kircherus latine reddiderunt *educavit*. Zoega. [Legendum sine ulla dubitatione ἠγάπησεν. ERF.]

Ut consulerem lectoribus, qui linguam Graecam non satis callent, Latina adposui, et ita quidem, ut Brunelliana, quam Valesius retinuerat, versione neglecta, novam conficerem: *)

PARTIS AVSTRALIS ORDO PRIMVS ITA INTERPRETANDVS.

Helius (Sol) regi Rameſti. (qui successit Sethosi vel Sothidi, auctore Manethone. Zoega p. 598.) **) Dedi tibi hoc, ut per totum terrarum orbem laetabundus regnares. Helius te amat et Apollo. Potens, veritatis amans filius Heronis, ex Deo natus creator orbis terrarum, quem Helius prae aliis diligit, strenuus Martis Rameſtes. Cui omnis paret terra cum robore et confidenter. Rex Rameſtes, Helii filius vivens in aeternum.

---

*) Interpretationem latinam inveniri etiam apud Bangium in Exercitt. liter. antiquit. 4. L. 2. testatur Reinesius.

**) Cf. Perizonii Origg. Aegyptt. p. 501. ff. ERF.

ORDO SECVNDVS.

Apollo potens, vere dominus diadematis, Aegypti gloriosus regnator, qui splendidam fecit Heliopolin, reliquumque terrarum orbem condidit, dedicatisque Heliopoli Diis honorem habuit, quem Helius amat.

ORDO TERTIVS.

Apollo potens, Helii filius, lucens ubique, quem Helius prae aliis dilexit et Mars strenuus muneribus donavit. Cuius beneficia per omne tempus durant, quem Ammon amat, qui templum Phoenicis multis donariis ornavit, cui Dii vitae tempus (diuturnum) concessere.

ALIVS ORDO PRIMVS.

Apollo potens, filius Heronis, rex orbis terrarum Ramestes defensor Aegypti peregrinis devictis, quem Sol amat, cui longum vitae tempus donarunt Dii, dominus terrarum orbis Ramestes per aeonas vivens.

ALIVS ORDO SECVNDVS.

Helius Deus magnus dominus coeli. Dono tibi vitam, cuius nunquam satias te capiet. Apollo potens, arbiter diadematis, cui nemo comparandus, cui statuas posuit in hoc regno dominus Aegypti, et ornavit Heliopolin non minus, quam Helium, dominum coeli. Perfecit opus egregium Helii filius rex vivens perpetuo.

ORDO TERTIVS.

Helius Deus dominus coeli Ramesti regi donavi imperium et in omnes potestatem, quem Apollo veritatis amans, dominus temporum et Hephaestus Deorum pater dilexit propter Martem. Rex laetissimus, Helii filius, et ab Helio dilectus.

PARTIS ORIENTALIS ORDO PRIMVS.

Heliopolitanus magnus Deus coelestis Apollo potens, Heronis filius, quem Helios educavit, quem Dii honorarunt, terris omnibus imperans, quem Helius dilexit, potens propter Martem rex, quem amat Ammon, et ubique lucens regem constituit sempiternum — — Reliqua desunt.

Haec Hermapionis interpretatio quum et ipsa, quid sibi obelisci hieroglyphicae figurae voluerint, in obscuro relinquat, lectores spero gratiam habituros, quae Cl. Zoega passim ad maiorem Lateranensi nostro lucem attulit, in unum locum conferenti.

Et primo quidem de Obeliscis omnino p. 182. Referunt (Plinius et) *Ammianus, reges susceptâ solutaque vota,* erigendi dedicandique occasionem, scripsisse in obeliscis, quos Diis *in religione* dedicarunt; neque ab hoc aliena est interpretatio *Hermapionis,* de qua acute adnotavit *Bandinius* (de obelisco Caesaris Aug. Rom. 1750.) ita esse conceptam, ut *de rege, an Deo sermo sit,* vix dignoscere possis: — et paullo post: In grandium obeliscorum ima parte vir flexis genubus alteri sive stanti sive sedenti dona offert, eademque res non raro repetitur in trunci capitulo.

p. 68. Hieroglyphorum in Lateranensi Obelisco distributio haec est: Pyramidii latera ornant figurae historicae quadrilatero schemati inclusae; inque meridionali latere super eo schemate duae adsunt notarum columnae, in reliquis summus apex purus est. Infra pyramidion in unoquoque latere duo alii efficti sunt historicarum figurarum ordines, quae tanquam capitulum efficiunt obelisci; et basin canali horizontaliter perducto a reliqua trabe separatam circumstat quartus earundem ordo, qui nunc quidem maiori ex parte periit. Singulis figurarum historicarum ordinibus adiecti sunt characteres minuti, quos maiorum efficierum continere dixeris interpretationem. Universum autem illud spatium, quod est capitulum inter et basin, quodque scapum adpellaveris commode, maiores obtinent notae symbolicae, singulis lateribus in tres columnas divisae.

p. 183. Magnis obeliscis speciali munere numini dedicatis pro argumento est invocatio Deorum laudesque, et aliquot velut *hymni* exhibentur in notis symbolicis iis insculptis; grandioribus figuris, quibus adstare solent notae quaedam minutae, dedicationis exprimuntur formula et occasio, et quae alia dona Diis insimul obtulere reges; in pyramidio autem esse tamquam epigraphen, qua nomen Dei illius declaratur et principalia attributa, cui dedicatus esset unusquisque obeliscus. — Ut vero inscriptiones, quas dixi, *hymnos* existimem, facit magna, quae inter eas est contextus similitudo. Nam si in singulis obeliscis singulorum regum gesta essent perscripta, fore videtur, ut uniuscuiusque notae toto coelo distarent ab iis, qui habentur in reliquis: idemque exspectandum esset, si vel philosophiam continerent, vel astronomiam, vel alias scientias, vel denique morum praecepta. Si vero hymni sunt, multi obelisci uni eidemque Deo dedicati easdem praedicant laudes, sed quae in singulis peculiari modificatione novitatem prae se ferunt. Praeterea rhythmicum aliquid deprehendere mihi videor in notarum dispositione in singulis eiusdem obelisci frontibus. Bina plerumque latera respondent sibi invicem, ut magna pars seriei, quae habetur in uno latere, in altero quoque redeat modo plus, modo minus variata. — Quae cuncta, si de historia quaeris vel scientia, superflua et incommoda videntur, verum in *hymno* elegantiam augent et sollemnitatem. Cum hac nostra coniectura apprime quoque consentit, ni omnia me fallunt indicia, fragmentum illud, quod ex *Hermapione* servavit nobis *Ammianus*, quod nisi hymni partem vocaveris, quo nomine appellandum sit, ego quidem nescio.

p. 591. Maximus obeliscus, quem Romae videmus, *in area Lateranensi* positus, quoniam olim *Thebis* stetit, Thebaeensi Iovi sacratus fuisse videtur. Hic in pyramidio singulis lateribus effictos ostendit viros duos barbatos et nudos, praecinctorio tantum et moniti, ut assolet, pileoque decoros, qui recte stantes, alterque alterum respicientes manus iungunt, dum alter ea manu, quae libera remanet, clavem tenet recte demissam, alter manu contra os comitis elata clavem porrigit, tamquam potentiam suam illi communicaturus. Ita in omnibus lateribus eodem prorsus modo se habent. — — Coniicio itaque, in quavis facie repraesentari Iovem Thebaeum, quem *Ammonem* vocant, et Cronum, qui Osiridem in filii locum adoptat: nam inter hieroglyphicas eiusdem obelisci notas occurrit figura sedentis Deae, quae puero, quem gremio

sustinet, eodem modo clavem ad vultum admovet — Nempe *Ammon* in binis obelisci lateribus (v. supra Hermapionem) *universi mundi rex* praedicatur, in binis *custos Aegypti et propugnator;* paritérque Osiris pro diversa ornamentorum ratione variis laudibus extollitur, bellator, sacrorum institutor, Hermetis Dei alumnus. Capitulum trabis in quovis latere unum idemque praefert figurarum syntagma, *Ammonem* — sed *sedentem* in throno, qui altera manu super genua porrecta clavem tenet, altera recte extensa aliam clavem protendit contra vultum viri imberbis, praecinctorio tenus nudi capiteque calantica tecti, qui genua flectens e regione utraque manu sedenti offert pyxidem sphaericam. — Ammon igitur clavi ad regem (Ramesten) porrecta filii nomine cohonestare videtur. — — (In reliquis obelisci partibus eaedem figurae, paucis mutatis, occurrunt, quae nolo exscribere.) Tum pergit Zoega: In baseos latere meridionali idem illud figurarum syntagma, quod est in obelisco *Flaminio*, cet.

Hinc occasionem sumit Zoega disquirendi, *Lateranensem an Flaminium* interpretatus sit *Hermapion apud Ammianum*. De Flaminio acceperunt *Bargaeus*, *Mercatus* et *Kircherus;* de Lateranensi *Pigafetta* discorso d'intorno all' istor. dell' Aguglia et *Marsham* in Canone Chron. p. 457. Cl. Zoega igitur mentem exponit ita p. 593. ss. Ut *Lateranensem* obeliscum eum esse credamus, quem omnes praecellentem a Ramise seu Rameste rege excisum narrat Plinius, facit lapidis magnitudo, qua reliquos omnes hactenus cognitos superat; facit et locus, ubi eum olim stetisse affirmat *Ammianus:* nam Mnevidis regia apud Plinium omnino videtur esse Thebe Aegyptia, ubi imperii fundamenta iecisse fertur Menes, qui aliis est Mineus, aliis Mnevis. Sed alium Ramessen, Sethosis sive Sesostridis filium, commemorat Manetho, a quo duos obeliscos *Heliopoli* erectos fuisse infra dicetur: atque ex his unum esse, qui nunc est ad portam *Flaminiam*, quemque olim in Circo constitutum explicavit *Hermapion*, persuadent mihi tum *Ammiani* verba, qui, ut obeliscum interpretatione donatum distingueret ab eo, quem tunc nuper erexerat *Constantius*, *veterem* eum appellat, tum *ipsius interpretationis textus*, apprime consentaneus lapidi statuto in Solis civitate, non ita monumento erecto in Thebaei Iovis delubro. Nam et *Heliopoleos* expressa mentio fit, et tota inscriptio circa Solis et Apollinis honorem versatur. Licet vero et Thebis Solem Arverinque cultos fuisse nullus dubitem, tamen in lapide Thebis statuto Iovis Thebaei praecipuam rationem habitam fore existimo. Saltem, si Diodoro fides est, Iovi, qui Thebis colitur, obeliscos Thebis positos dedicavit Sesoosis. Quod vero *Ammianus* maximum illum obeliscum, quem a Thebis advectum *Constantius* Romae erexit, olim *Deo Soli speciali munere dicatum* fuisse dixit, id fluxisse videtur ex opinione, quae iam Plinio scribente praevaluerat, omnes obeliscos Soli sacros esse. Ceterum, ut reliqua fere omnia, quae de Aegypto tradiderunt scriptores veteres, sic et inprimis, quae ad obeliscos spectant, historiam eorum et interpretationem, velut iniquo premente fato ita obscura sunt et aequivoca, hiulca etiam et male brevia, ut fere, quidquid volueris, ex iis elicere possis, et scriptorum verba in quamcunque partem trahere: quo fit, ut quae primo obtutu maximam polliceantur utilitatem, ubi accuratius adspexeris, aut parum iuvent, aut nova creent impedimenta. Nil sane potest opportunius videri ad hieroglyphicorum intelligentiam, quam obe-

liſci interpretatio a vetere auctore, cuius nomen *(Hermapion)* Aegyptiam viri originem teſtatur, profecta, quaeque et ipſa magnam prae ſe fert veritatis et ſinceritatis ſpeciem. Sed qui eam nobis ſervavit, *Ammianus*, ſermone utitur ita confuſo verbisque affectata brevitate ita obſcuris, ut quis ſit obeliſcus, quem Hermapion interpretatus eſt, *incertum relinquatur*, nec niſi ex conіecturis, quibus multa opponi poſſunt, queat definiri. Praeterea fragmentum tantum attulit, nec certum ſuppetit indicium, unde arguere poſſis, quam obeliſci partem illud comprehendat. Nam, praeter quod neſciamus, quae ſit illa obeliſci facies, quam interpres appellat *auſtralem*, in unaquaque facie complures ſunt notarum ordines, inter quos qui ſint illi, quorum ſupereſt interpretatio, ſcire haud obvium eſt. Alii enim ſunt in pyramidio, alii in capitulo, alii in ſcapo, alii denique in baſi: nulli autem in his argumentum offerunt, quod clare indicet, hos aut illos convenire cum interpretatione: breviorque apparet interpretatio, quam pro ſcapi ratione, longior, quam pro ceterarum obeliſci partium. Etiam dum poſt tres verſus ad tres alios explicandos tranſit in eodem, ut videtur, latere, eiusdemque ac priores longitudinis, intelligendum putares interpretem de iis verſibus ſive columnis, quae ſunt in baſi aut in capitulo pyramidiove, in quibus ſingulis columnae dupliciter ſunt diviſae ac ſeparatae: at in pyramidio et capitulo, quorum quodvis in ſingulis lateribus habet bis ternas notarum columnas, oppido breviores ſunt, quam ut interpretationi reſpondere queant, iu baſi autem, ubi columnae ſunt prolixiores, non ternae ſunt, ſed quaternae. Si vero de ſcapo intelligamus, credi poteſt interpres ſingula eiusdem latera in duas partes diremiſſe, forſan a ſummitate usque ad mediam fere altitudinem, quo loco interpoſita ſunt terna ſchemata elliptica, atque ab his ſecundariorum verſuum initium ſtatuiſſe. Nam ut illud ἄλλος στίχος δεύτερος, ad cuius analogiam ſupplevi ἄλλος στίχος πρῶτος, de ſecundariis eiusdem lateris verſibus acciperetur, praeter brevitatem, de qua dixi, ſuaderet et ſubſequens ἀφηλιώτης στίχος πρῶτος, quod argumento eſſe videtur, interpretem poſt explicatum latus auſtrale perveniſſe ad orientale inde ad boreale et occidentale, et ſic notas circum circa inciſas abſolviſſe: inordinate enim rem egiſſe videtur, ſi inter auſtrale et orientale latus unum ex ceteris duobus interpretatus foret. Sed pariter, ne in illo acquieſcamus, obſtat, quod iuxta interpretationem ſecundarii iſti verſus ab eiusdem Dei nomine incipiant, qui in primariis verſibus primum locum tenet: in lapide autem prorſus diverſae ſint notae, a quibus incipiunt ſecundarii illi verſus, ab illis, qui occurrunt in trabis vertice, ideoque interpretatio hoc modo non videatur poſſe componi cum monumento. Itaque omnibus reputatis et perpenſis, ſatius duco credere, interpretem non eſſe eum ordinem ſecutum, qui nobis videtur naturalis et maxime congruus, ſed ob rationes nobis ignotas inter latera auſtrale et orientale interpoſuiſſe ſive occidentale, ſive, quod mallem, boreale, quoniam latera oppoſita aliquam inter ſe cognationem ſervare ſolent: ipſa vero interpretatione non ſingulas notas reddi atque explicari, ſed ſiſti tantum epitomen inſcriptionis, quam a vetere hierogrammate concinnatam, annalibusque inſertam in Graecum ſermonem converterit Hermapion. Ita enim brevis eſt, ut ſupputatis Graecis verſibus articulisque et copulis, hae in ſeptem illis verſibus, quos legimus apud *Ammianum*, comprehendentes duo ſcapi latera cum tertii lateris parte tertia, numero vix

superant notas, quae occurrunt in unoquoque scapi latere: quo consequeretur, Aegyptios ad cogitata sua exprimenda multo pluribus opus habuisse notis, quam Graeci vocibus, quod sane non videtur posse conciliari cum veterum locis de illo scribendi genere, nec cum ea, quae natura est cuiusque scriptionis ipsas rerum idearumque figuras exhibentis. Quaevis enim huiusmodi figura vel integram sententiam exprimit, vel absolutum saltem vocabulum, nomen verbumve: ideoque huiusmodi scriptio ad quodcunque sermonis argumentum absolvendum longe paucioribus signis indiget, quam Graeca inprimis lingua, auxiliariis voculis abundans ubique. Quare, donec meliora docear, existimo, *Hermapionem* interpretatum esse *epitomen textus notarum*, quae sunt in scapo obelisci *Flaminii*, lateribus australi, boreali et parte orientalis, ut tunc quidem constitutus fuit. Intelligimus hoc pacto, qui factum, ut singuli versus initio mentionem habeant de Sole aut de Apolline, qui, licet Dii sint, in ipsa illa interpretatione ab invicem distincti, tamen uterque exprimi potuerunt effigie accipitris, quae in unaquaque scapi columna primum locum obtinet; ratione quidem, propter quam modo ἥλιον verterit interpres, modo ἀπόλλωνα, nos hodie latente. Nec illud quidem affirmare ausim, priorem interpretem in omnibus assecutum esse mentem inscriptionis, neque Hermapionem accurate reddidisse Aegyptii interpretis verba: universus tamen interpretationis textus ita consentaneus est ei, quem credere possumus veterum Aegyptiorum cogitandi, loquendique modum, ut certe Kircherum nimia arrogantia usum putem, dum totam ut spuriam reiicit, eo maxime nixus argumento, quod cum interpretatione a se absque documentis prolata non conveniat. W.

* *Hermapionis librum secuti.*] Quem Ammianus Hermapionem, Tertullianus Hermatelem appellat, de Spectac. cap. 8. *Obelisci enormitas, ut Hermateles adfirmat, Soli prostituta: scriptura eius unde, et census, de Aegypto superstitio est.* LINDENBR.

Ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ νοτίου, etc.]

A parte Australi versus I. *haec interpretata habet:*

Haec sunt, quae Regi Rhamesti donavimus: quem Sol amat et Apollo: qui omnem terrarum orbem cum gaudio regit. Potens veritatis amicus, filius Heronis Deo satus, conditor orbis terrae, quem Sol ceteris praetulit, strenuus Martis Rex Rhamestes, cui omnis terra cum vigore et audacia subiecta est. Rex Rhamestes Solis filius, in aeternum vivens.

Versus vel ordo II.

Apollo potens, qui est revera dominus diadematis, et Aegyptum glorificans possidet, qui Solis urbem splendidam reddidit, quique condidit reliquum orbem terrae, et valde honorat Deos in Solis civitate (Heliopoli) constitutos: quem Sol amat.

Versus sive Ordo III.

Apollo potens Solis filius praefulgidus, quem Sol ceteris praefecit, et Mars strenuus muneribus donat; cuius bona in omni tempore permanent: quem Ammon diligit, qui Phoenicis delubrum bonis implevit; cui Dii tempus vitae dederunt. Apollo potens filius Heronis, Rex orbis terrarum Rhamestes, qui conservavit Aegyptum alienigenis devictis: quem Sol amat, cui

ſtinianum hanc habent inſcriptionem: θεῖος, ἀγαθὸς, εἰρηνοπάτριος, ἀρχαῖος χοσρόης, βασιλεὺς βασιλέων, εὐτυχὴς, εὐσεβὴς, ἀγαθοποιὸς, γίγας γιγάντων, ὃς ἐκ θεῶν χαρακτηρίζεται, Ἰουστινιανῷ ἀδελφῷ ἡμετέρῳ. Et apud Theophylactum Simocattam in lib. 4. alter Chosroes Hormisdae filius ad Baramum ita ſcribit: χοσρόης βασιλεὺς βασιλέων, εἰρηνάρχης, τοῖς ἀνθρώποις σωτήριος, ἐν θεοῖς μὲν ἄνθρωπος ἀγαθὸς καὶ αἰώνιος, ἐν δὲ τοῖς ἀνθρώποις θεὸς ἐπιφανέστατος, ἡλίῳ συνανατέλλων, καὶ τῇ νυκτὶ χαριζόμενος τὰ ὄμματα, etc. Quae ultima Latine ſic ſonant; *Cum Sole exoriens, et nocti lumina largiens.* Quod idem eſt, ac ſi dixiſſet, *frater Solis et Lunae.* VALES.

Conſtantio Caeſari fratri meo.] Inter Reges naturale quoddam conſanguinitatis vinculum intercedit. Unde fratres ſe viciſſim appellare ſolent, aequalitatem quamdam imperii ſignificantes. Sic Achabus Rex Iſraël Benadadum Syriae Regem fratrem nominat in 3. Regum cap. xx. et in 1. Maccab. cap. x. legitur: *Rex Alexander fratri Ionathae S.* Et Aethiopum Rex Hydaſpes apud Heliodorum in fine lib. 9. c. 26. fratrem ſe Perſarum Regis vocat. Et in lib. 1. Perſicorum Procopii Rufinus Silvani filius, legatus ad Cabadem Perſarum Regem, ſic loquitur: ἔπεμψέ με, βασιλεῦ, ὁ σὸς ἀδελφός. Item apud Menandrum Protect. in lib. 1. Chosroes Iuſtinianum fratrem appellat. Denique Conſtantinus Magnus in Epiſtola ad Saporem Perſarum Regem (eum ipſum cuius hic meminit Marcellinus) eumdem fratrem compellat, ut videre eſt apud Euſebium in lib. 4. de vita Conſt. VALES.

Gaudeo, mihique placet, te tandem revertiſſe. Sic ordines verba — *Aequitatis ſuffragium agnoviſſe,* voci obtemperaſſe. W.

4. *Veritatis oratio ſoluta eſſe debet et libera.*] Forſan ſcripſit Ammian. *abſoluta eſſe debet:* quae illi frequens locutio, ut iam ad lib. XIV. c. 10. §. 13. notavi. LINDENBR.

Celſiores fortunas] principes. Sic maiores fortunae XXX, 5, 3. W.

5. *Antiquitates veſtrae*] antiquitas veſtra, priſca veſtra hiſtoria. *Antiſtantem*, non ſibi conſtat Ammianus, vel potius librarii in huius vocis ſcriptura, nam XIX, 1. eſt *antEſtantem.* Utrumque rectum. W.

Mihi cordi eſt recordatio.] Scribendum videtur *moderatio,* aut *ratio*, aut quid ſimile. VALES. Fortaſſe *recta ratio.* ERF.

6. *Meſopotamiam avo meo comp. fraude praereptam.*] Narſeus Saporis avus a Maximiano Galerio ingenti proelio victus, Maximiano Auguſto V. et Maximiano Caeſare II. Coſſ. anno Domini 297. ut eſt in Faſtis Idatii, et in Chronico Alexandrino, Meſopotamiam cum quinque regionibus Transtigritanis reddere Romanis coactus eſt, ut uxorem et filias captas reciperet, ſicut narrant Rufus Feſtus, Eutropius IX, 25. Petrus Patricius in Excerptis legationum, et Zonaras. Hinc intelligendus eſt Aurelius Victor in Diocletiano XXXIX, 35. ubi narrata Maximiani victoria ſubiungit: *Verum pars terrarum nobis utilior quaeſita: quae cum acrius repoſcuntur, bellum recens ſuſceptum eſt grave admodum periculoſumque.* Per compoſitam autem fraudem, vel ſtrategema illud Galerii intelligit, de quo in lib. ſuperiore dixi:

vel ſane fraudem aliquam in foedere a Romanis factam Narſeo. VALES.

Numquam acceptum] in uſu, in laude poſitum fuit. W.

7. *Contemne*] mitte, dimitte. — *Medelarum artifices.* Loquendi artifex Ammianus pro medicis. W.

Urere nonnumquam et ſecare.] Tertull. in Scorpiaco, et ex eo Lucif. Calarit. ad Conſtant. Imp. *Licet ferro medicus ſecet, cauterio urat, ſinapis incendio ad omnem dolorem aegrum deducat; tamen nec ſecari, inuri, exedi, morderique eſſe inimicum: quippe quod idcirco bonum ſit, quia dolores inutiles auferat per adhibitos ſalutis cauſa dolores.* *Tertull. de Poenit. cap. x. *Miſerum eſt ſecari et cauterio exuri, et pulveris alicuius mordacitate cruciari: tamen quaedam per inſuavitatem medentur, et emolumento curationis offenſam ſui excuſant.* Cicero Philipp. 8. c. 5. *In corpore ſi quid eiusmodi eſt, quod reliquo corpori noceat, id uri ſecarique patimur, ut membrum aliquod potius, quam totum corpus intereat: ſic in Reip. corpore, ut totum ſalvum ſit, quicquid eſt peſtiferum, amputetur.** Iul. Firm. de errore profan. relig. Baſil. Magn. περὶ νηστείας. Cl. Claudian. in Eutrop. lib. II. v. 18.

— — — truncantur et artus,
Ut liceat reliquis ſecurum vivere membris. LINDENBR.

Idque et beſtias factitare.] Caſtorem vult dicere, qui cum a venatoribus propter teſticulos maxime expetatur, eos ipſe ſibi abſcindit, et venatoribus proiicit, ut narrat Scholiaſtes in Nicandri Theriaca, et Cicero in Scauriana, Iuvenalis (Sat. XII, 34. 35. ubi de iſto vulgi errore vid. Ruperti. W.), *aliique.* VALES.

Amittunt, dimittunt, abiiciunt. W.

8. *Tempus exemtum*] elapſum. W.

9. *Recto pectore (quod dicitur)*] Parentheſis addita, quoniam haec dictio tum fortaſſe ſic in uſu erat, pro *aperte, conſiderateque,* omnibus probe conſideratis. W.

10. Incipit Conſtantius epiſtolam, ut nihil cedere Sapori titulorum honoribus videatur, ſalſaque παρῳδίᾳ derideat, *Victor terra marique — ſemper Auguſtus* hunc titulum ad noſtram usque aetatem propagatum primus omnium Conſtantius uſurpaſſe ideo videtur, quod ſolo Caeſaris nomine Sapor ipſum ſalutaverat. De titulo ipſo plura vide in Ind. II. *Regi,* non Regum Regi. — *Soſpitati,* incolumitati. cf. XIX, 4, 8. *Gratulor,* ſi vales, bene eſt, tecumque gaudeo. — *Indeflexam* immoderatam *cupiditatem.* Saevitia indeflexa eſt XXVII, 9, 4. W.

12. *Per quosdam ignobiles*] vilioris conditionis internuntios. W.

Non refutamus hanc.] Gloſſar. vet. *Refuto, repudio, reſpuo.* Egeſipp. lib. II. *Ne pro ſe ſacrificarent, qui ſacrificium Caeſaris refutaviſſent.* Solin. cap. 25. *Nundinas ac numum refutant.* Novell. Theod. XXV. *Solidum aureum integri ponderis refutandum.* Quo ſignificatu in Hiſtoria Auguſt. et Legibus Langobardor. aliquoties uſurpatur. Italique in ſuo idiomate retinent, *Refiutare la pace, Refutare pacem.* LINDENBR.

V. Gothofredi Gloſſar. nomicum Cod. Theodoſ. ad h. v. et interpretes ad Scriptt. Hiſt. Aug. T. I. p. 257. W.

13. *Explicatae sint aures quas invidiae.*] Sic Gelenius ingeniose correxit, cum in MSS. et in Editione Rom. legeretur, *ordines placatae sint aures invidiae.* Elegantius tamen, si quid sentio, sic legeretur: *Est enim absonum et insipiens, cum gestarum rerum ordine explicatae sint aures invidiae, nobis multipliciter inclusae, etc.* In codice Regio legitur *insidiens*, et superscriptum est *insipiens*. Editio Romana habet *insidens*. VALES. Equidem nec Gelenii rationem, nec Valesii satis intelligo. Ille fortasse sic voluit locum intelligi: rerum a me gloriose gestarum serie aures omnium sunt *impletae*, quas *invidiae* (insolitus hic pluralis) invidi plures multis modis *intercluserunt*, ad gloriam istam aures quasi occludere, obturare hominum voluerunt. W. Dubito an scribendum sit partim iuvantibus MStis: *Cum gestarum rerum ordine placatae sint aures invidiae, cum deletis tyrannis, qui nobis multipliciter illuserunt, totus orbis Romanus nobis obtemperet* cet. Placatas invidiae aures in Ammiano ferri posse opinor: includere autem et illudere confunduntur saepissime. ERF.

Deletis tyrannis] Magnentio inprimis. — *Contracti in orientales angustias*, cum fratribus adhuc viventibus Constantino et Constante, orientis tantum provinciae imperio meo parerent. W.

14. *Cessent formidines*] minae inanes. — *Pugnas excepisse potius, quam intulisse* non tam aggredi, quam defensores esse voluimus. *Fortissimo benevolentiae sensu.* St *benevolentiae* sana vox est, civium nostrorum amantes eosque tuendi studio ductos. W.

In summa vero bellorum.] Idem dicit Lucilius in lib. 26.

Ut Romanus populus victus vi et superatus proeliis
Saepe est multis; bello vero numquam, in quo sunt omnia.

Et Livius in lib. 9. c. 18. *Populus Rom. etsi nullo bello, multis tamen proeliis victus.* VALES.

15. *Nullo impetrato remissam*] ita dimissam, ut nihil impetrasset, re infecta. v. ad XIV, 1, 4 W.

Prosper Comes] cf. Ind. 1. W.

Et Spectatus.] Antiochenus, affinis Libanii, ut docet ipse Libanius in Ep. 414. et 426. De eius ad Persas legatione idem passim in Epistolis loquitur. Nominatim in Epist. 321. ad Aristaenetum, in qua eloquentiam Spectati praedicat, qui Regis Persarum petitionem egregie refutaverit: *ἐπανήκων ἡμῖν ὁ Σπεκτάτος ἀπὸ τῆς πρεσβείας* etc. deinde: *ὡς γὰρ ἐχρημάτιζεν ὁ πέρσης καὶ ὁ λόγος ἦν περὶ τῶν διαφορῶν, καὶ πολὺς ἐνέκειτο τοὺς παππῴους ἀπαιτῶν ὅρους, καὶ πολλάκις ἐρωτῶν εἰ μὴ καὶ δίκαιον εἰς τοὺς παῖδας τὰ τῶν προγόνων καταβαίνειν, τὰ μὲν παρὰ τῶν ἄλλων ἐνταῦθα παλαίσματα σπεκτάτος ἀπαγγελεῖ*, etc. *Nam cum Persarum Rex legationem audiret, et magnopere contenderet, terminos maiorum flagitans, ac identidem rogaret num iustum esset bona avorum ad filios pervenire, etc.* VALES.

Tribunus et Notarius.] Notariorum tria erant genera: primi et praecipui sunt Tribuni, et Notarii Principis, de quibus Zosimus in lib. 5. c. 40. *Ἰωάννης τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων, οὓς τριβούνους καλοῦσιν, ἄρχων γεγενημένος.* Id est: *Iohannes Primicerius Notariorum.* Hi et Tribuni Notariorum dicuntur, ut in Chronico Marcellini Comitis, Patricio et Hypatio Coss. et apud eumdem Zosimum in lib. 5. de Stilichone: *ἔστησεν αὐτῷ τὴν ἀξίαν ἄχρι*

τοῦ λεγομένου Νοταρίων τριβούνου. Secundi sunt Tribuni et Notarii Praetoriani. Tertii Domestici et Notarii: ut est in lege 2. et 3. Cod. Th. de Primicerio et Notariis. Tribuni et Notarii Praetoriani sunt, qui ex Corniculariis et Primiscriniis officii Praefecturae Praet. ad eum locum pervenerunt, ut docet Cassiodorus in lib. 6. ep. 3. et in lib. XI. ep. 18. et 20. Eorumdem mentio fit in lege 6. Cod. de Advocatis div. iud. et in lege ult. et paenult. de Palatinis sacrarum larg. et in Novella 8. Iustiniani. Hi porro omnes sub Notariorum Schola continebantur, et acta in Consistorio excipiebant. Unde in lege 2. cit. de Primicerio et Not. ait Imperator: *Primicerios, si prout eorum voluntas fuerat, de Consistorio nostro sine administratione decesserint, etc.* Et Sidonius in Carmine ult. ubi vide quae notavit vir numquam sine laude nominandus Iac. Sirmundus. Erant autem XX. supra quingentos Theodosii temporibus, ut docet Libanius in Orat. adversus eos, qui molestum ipsum appellaverant, quam manuscriptam penes me habeo. VALES. v. Ind. II. v. Notarius. W.

Eustathius Philosophus.] Iamblichi discipulus, natione Cappadox, de cuius ad Saporem Regem legatione praeclara quaedam narrat Eunapius in vita (Iamblichi p. 22.) Aedesii p. 49. Ad eumdem exstat epistola Magni Basilii, qui eiusdem civis fuit: in qua eius visendi incredibili desiderio se arsisse significat, atque ea caussa orbem terrarum peragrasse. Additque, ἢ τῆς ἐπὶ πέρατας βαδίζειν ἔδει καὶ συμπροϊέναι εἰς ὅ τι μήκιστον τῆς βαρβάρων. ἦλθες γὰρ κἀκεῖσε. quibus verbis legationem eius Persicam intelligit. VALES. Cf. Bibl. Graecam Fabricio-Harlesianam Vol. III. p. 173. Bruckerum T. II. p. 273. W.

Musoniano.] Praef. Praetorio, XVI, 9. *Suggerente* suadente. *Opifex* artifex *suadendi.* Sic opifex suasionis XXX, 4, 3. opifex persuasionis callidus XIV, 11, 11. *Suspendere* moras iniicere. *Supra humanum modum* Hyperbole, quantum fieri posset humanis viribus. W.

CAPUT VI.

1. *Iuthungi Alemannorum pars.*] Suid. Ἰουθοῦγγοι, ὄνομα ἔθνους. Dexipp. in Eclog. Legat. Αὐρηλιανὸς κατὰ κράτος νικήσας τοὺς Ἰουθούγγους Σκύθας. Natio fuit Romanis saepe infesta, et quam iterum sub Valentiniano rebellasse memorat D. Ambros. lib. V. Epist. XXVII. *In medio Romani Imperii sinu Iuthungi populabantur Raetias, et ideo adversus Iuthungum Hunnus adscitus est.* LINDENBR.

Iuthungi.] In libris antiquis varie corruptum erat hoc nomen. Editio Rom. *ut Thiuntugi;* Augustana *et Thiutungi;* Basiliensis *Iuthiuntugi;* denique codex Regius habet *Vithiuntugi.* Errorum diversitas inde orta esse videtur, quod partim *Iuthungi*, partim *Vithungi* dicerentur. Unde antiquarius utrumque initium nominis posuit. Aurelius Victor in Gallieno (Caes. c. 33.) *Alamannorum Vithungi Italiam; Francorum gentes direpta Gallia Hispaniam possiderent.* vulgo legitur *Alamannorum vi tunc aeque.* Sidonius quoque in Carmine 7. Vithungos vocat, et Auctor Panegyrici Constantio dicti. Sed ceteri Iuthungos appellant rectius:

Ambrosius Ep. 27. Idatius in Chronico, Dexippus. In Tabula Peutingerorum cum Marcomannis iunguntur et Quadis. *Certe ad Danubium sedes habuisse, docet vetus Auctor apud Suidam in ἑκόντων. σκυθῶν ἀπόμοιρα Scytharum pars dicuntur a Dexippo. VALES.

Iuthungi.] Ubi habitaverint, ita clare exponit Ammianus, ut nota opus non sit. Mannertus tamen in Germania p. 296. Ammianum putat sedes iis *Italiae propiores* adsignasse, quod *Raetias* infestaverint, cum Peutingeriana tabula aliique ad Danubium orientalem ponant, quod et firmatur eo, quod Marcomannis se plerumque iungerent in bellis gerendis. v. etiam Tillemontium T. III. P. 3. p. 1030 et 1186. Ceterum distinguendi sunt Iuthungi a Greuthungis XXXI. c. 3. 4. 5. commemoratis, qui originem a Scythis deducebant. W.

2. *Verbis effusior*] saltem disertus satis ad militum animos excitandos. W.

Nevitta.] Ad quem est lex quinta Cod. de pedan. iudic. et lex prima ibid. de Consort. eiusd. lit. quae utraque est Iuliani, et ipse Nevita consul dicitur. GRON. *Nevita, postea Consul* An. 362. v. Ind. I. W.

CAPVT VII.

2. *Die* IX. *Cal. Septembrium.*] Consentit Idatius in Fastis, Datiano et Cereale Coss. *Ipso anno terraemotus factus, ita ut civitas Nicomedensium funditus versaretur die* IX. *Cal. Sept. aliae vero centum* L. *civitates partibus vexatae sunt.* Et Aurelius Victor in Marco (Caes. c. 16. : *Asiaeque*, ait, *Ephesus ac Bithyniae Nicomedia constratae terrae motu, aeque ac nostra aetate Nicomedia Cereali Consule.* Praeterea Socrates in lib. 2. cap. 31. Hist. Eccl. ait Constantium, qui initio quidem iusserat Concilium Episcoporum Nicomediae fieri, audita clade Nicomediae, Seleuciam Isauriae Concilii sedem constituisse: additque: τοῦτο δὲ γέγονε Δατιανοῦ καὶ Κερεαλίου περὶ τὴν ὀγδόην εἰκάδα τοῦ αὐγούστου μηνός: id est, IX. Kal. Sept. non V. ut male vertit Interpres, qui formam loquendi Atticam esse non advertit. Exstat etiamnum Libanii Monodia de hac Nicomediae ruina: quam Ephrem etiam Diaconus elegiaco carmine planxerat, teste Gennadio et Marcellino Comite in Chronico. VALES.

Amandato] obnubilato. *Contigua vel apposita* tam propinqua, ut manibus prehendi possent. W.

3. *Fatales contorquente manubias.*] In libris Etruscorum lectum est fulminum iactus *manubias* dici, et certa esse numina possidentia fulminum iactus, ut Iovem, Vulcanum, Minervam, etc. teste Servio in lib. 1. Aen. v. 46. Etrusci tamen etsi credimus Senecae in lib. 2. Nat. quaest. fulmina a Iove mitti dicebant, tresque illi manubias dabant, de quarum differentia vide Festum, et Senecam ibidem: ita ut alii Dii nonnisi commodatas a Iove manubias haberent. Marcianus Capella in libro 9. de Minerva: *Huic pater tuas assereris credidisse manubias.* VALES.

Manubiae. Sic fulminum iactus ab Etruscis dicebantur eam sine dubio ob causam, quod uti praedae ab hostibus captae portio

tio manubiarum nomine Imperatorum erat propria, ita solius Iovis fulminum mittendorum ius atque potestas esse crederetur. De aliis Diis, qui fulmine Iovis usi sunt, vide quae notavi ad Valer. Flacc. I, 116. IV, 671. W.

Elisi litoris] fluctuum ad litora fractorum. W.

Typhones atque presteres.] Marcian. Heracleot.

— — — πρηστήρων τε καὶ
Βολὰς κεραυνῶν, τούς τε λεγομένους ἐκεῖ
Τυφῶνας.

Hesych. Πρηστὴρ, σφοδρὸς ἄνεμος, ἢ πῦρ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ. De typhone vid. Suid. *Gell. lib. 19. cap. 1. *Figurae quaedam nubium metuendae, quas τυφῶνας vocabant.* De prestere Lucret. lib. 6. v. 423. ff. LINDENBR.

Typhones atque presteres.] Vtraque vox Graeca. Typhon est turbo violentior cuncta diruens in terra continenti (Orcan) vel maris aquas in altum rapiens (Wasserhose); Prester autem fervidus ventus (Sirocco). W.

4. *Acclivitate vehebantur*] abripiebantur, destruebantur. — *quaeritantes coniugium* coniuges. Sic XXII, 8. coniugiis potiti dominorum et rebus. — *et si quid necessitudinis arte constringit,* cognatos, affines, familiares. Cf. XIX, 9, 7. XX, 8, 21. W.

5. *Constipati*] contriti, elisi — *aggeribus* ruderum. Ernesti comparat Virgil. Aen. IX, 567. et fossas *aggere* complent. *superesse* servari. W.

6. *Homines* vivi; *cadaveribus* oppositi. W.

Aristaenetus affectatam recens dioecesim curans, etc.] Male in vulgatis lib. *Aristaenetus affectatam regens dioecesim curans vicaria potestate, quam Constantius ad honorem uxoris Eusebiae Pietatis cognominarat.* Rectius in partem ut edidimus, *affectatam recens dioecesin curans vicaria potestate.* Sic postea c. 11. §. 5. *Artemius curans vicariam Praefecturam.* Reliqua sic restituenda videntur, *Pietatis cognomine nominarat.* Ad exemplum nempe Pietatis Iuliae (de qua Plin. lib. III. cap. 19.) Constantius hanc dioecesin Pietatem vocavit. Et *Dioecesis* hic eo significatu ponitur, quo passim in utroque Cod. ac in Notitia Imp. *Dioecesis Aegyptiaca, Africana, Pontica, Thraciar.* Vid. L. 3. C. Theod. de mil. veste, L. 1. Ne quis Palatin. L. unic. Ut omnes iud. L. 12. de metall. et metal. L. 3. de equor. collat. L. 34. de navicular. L. 97. de Decurionib. LINDENBR.

Aristaenetus.] Nicaea Bithyniae oriundus, inter praecipuos Libanii amicos: ut docent Libanii plurimae ad eum epistolae, quibus facundiam illius moresque suavissimos commendat. Meminit etiam eius in Orat. de vita sua pag. 21. (Reisk. I. p. 40.) his verbis, quae ut ex Ms. codice legenda sunt apponam: ὧν εἰ τὴν Ἀριστ'αινέτου φαίην ἂν ὑπερτέρην φιλίαν, οὐδένα ἂν νεμεσῆσαί μοι δοκῶ τῶν τιθεμένων δευτέραν. ᾧ μοι καὶ ἡ μήτηρ καὶ εἰ τῷ ἄλλῳ λύπην ἐνεποίουν ἀπιὼν εἰκότως ἂν ἐγκαλοῖ. De eiusdem Aristaeneti et Hieroclis obitu in hac Nicomediae ruina plenae sunt Libanii epistolae, nominatim 22. ad Acacium. VALES.

Aristaenetus] cuius adhuc supersunt epistolae elegantissimae, de quo tamen vide Harlesium ad Fabricii Bibl. Graecam T. 1. p. 695. De Hierocle philosopho, distinguendo tamen illo ab alio

eiusdem nominis ex Vicario Bithyniae praeside, cf. Burmann. ad Valef. Emendatt. p. 11. — *Affectatam recens dioecesin* paullo ante institutam provinciam. Sic Liv. 1, 46. affectare regnum non appetere modo, sed etiam occupare. — *Pietatis.* Debebat esse PietatEM, nam admodum dura foret *σύνεσις*, si e *cognominavit* cognominis notio mutuanda esset. Fortasse etiam vox *Eusebiae* a sciolo quodam intrusa. Valesii Pietatis cognomine nominavit non satis placet. W.

7. *Inter vitae mortisque confinia*] spe vitae servandae metuque mortis distracti. W.

Cum obtestatione magna] sibi ipsis auxilio opus esse. W. Leviter lapsus est vir optimus, qui verba illa referret ad *deserebantur* ideoque post *implorantes* commate interpungeret. Eandem secutus erat rationem in vernacula interpretatione, vertens: — rufien andere, die ein ähnliches Schicksal traf, zu Hülfe, und die Antwort war *Betheurung der Unmöglichkeit.* Quo significatu voc. *obtestatio* nusquam occurrit. ERF.

8. *Flammarum ardores*] quos tamen non ex subterraneis ignibus, sed e culinis, balneis opificumque officinis provenisse aperte dicit Sozomenus Hist. Eccl. IV, 16. Idem observatum est Lisboae et in Calabria. W.

10. *Ritualibus et Pontificiis obtemperantibus Sacerdotiis.*] Ita Ms. et vulg. Latens tamen vitium facilius est agnoscere, quam de medela eius certum quid pronuntiare. Rituales libri iterum laudantur lib. XXIII. c. 5. §. 10. quorum argumentum ex Cicerone de Divinat. 1, 73. et Censorino de die natali notum est. Quibus non absimiles erant Pontificales libri, quorum Seneca meminit Epist. CXVIII. Auctor Orig. gentis Rom. Augustin. de Civit. Dei, Servius in Virgil. *Marius Victorinus de Orthographia lib. 1. p. 17. Inscriptio vetus apud Ursin. de Imaginib. p. 101. LIVIUS THEONA AB EPISTULIS GRAEC. SCRIBA A LIBRIS PONTIFICALIBUS.* LINDENBR.

Obtemperantibus sacerdotiis cautum.] In Editione Romana legitur *caute.* Codex Regius *et Tolosanus* scriptum habent: *Observatur obtemperantibus sacerdotiis caute.* quod probo. VALES.

Unde et in ritualibus et pontificiis observatur obtemperantibus sacerdotiis caute.] Quid sibi voluerit Ammianus, facile est ad intelligendum: nempe sacerdotes ad librorum ritualium et pontificiorum praescripta diligenter cavere. Facilius tamen intelligerem, si *libris,* qui vix abesse possunt, post *ritualibus,* in cuius ultimis syllabis latere *τὸ libris* videtur, inserere et ablativos consequentiae *obtemperantibus sacerdotiis* commatibus distinguere a reliquo contexto liceret. Quidni vero liceat? Sic enim omnia, mihi quidem, recte fluere videntur: *in ritualibus* (libris) *et pontificiis observatur, obtemperantibus sacerdotiis* (quibus sacerdotes obtemperant) *caute, ne* rel. Ceterum de ritualibus (Etruscorum) praeter Ciceronem a Lindenbrogio laudatum conf. Festus h. v. W.

Ne alio Deo pro alio nominato.] Gellius lib. II. cap. 28. LINDENBR.

Ne alio Deo pro alio nominato] nominibus permutatis, quod ut caverent, Athenienses aram *θεῷ ἀγνώστῳ* statuisse recte coniiciunt interpretes ad Acta Apost. XVII, 23. W.

11. *Ut opiniones existimant*] Mirus abstracti usus pro concreto. Sic xx, 3, 8. opiniones variae collegerunt. W.

In cavernis minutis terrarum, quas syringas appellamus.] Inf. lib. XXII. c. 15. §. 30. *Sunt et syringes subterranei quidam et flexuosi secessus.* Vide Suid. in σύριγξ. LINDENBR.

Impulsu crebriore aquis undabundis.] Lucret. lib. VI. 551.

Fit quoque, ubi magnas in aqua vastasque lacunas
Glaeba vetustate e terra provolvitur ingens,
Ut iactetur aquae fluctu quoque terra vacillans. LINDENBR.

Undabundis] redundantibus, crescentibus. Hoc verbum est etiam ap. Gellium II, 30. W.

Ut Anaxagoras.] Qui terrae motum definiebat ὑπονόστησιν ἀέρος εἰς γῆν, teste Laertio II, 3. n. 4. ubi vide quae Aldobrandus notat ex Aristotele in libro 2. Meteorolog. et Plutarchum in lib. 3. de Placitis Philosophorum. VALES.

Ventorum vi subeuntium ima terr.] Lucret. lib. VI. 556.

Praeterea ventus cùm per loca subcava terrae
Conlectus parte ex una procumbit, et urget
Obnixus magnis speluncas viribus altas:
*Incumbit tellus, quo venti prona premit vis.** LINDENBR.

Soliditatibus concrustatis.] Agathias lib. II. Οἱ τὴν αἰτίαν τοῦδε τοῦ πάθους (tremoris terrae) ἀναθυμιάσεις τινὰς εἶναι λέγοντες ξηράς τε καὶ λιγνυώδεις, καὶ ὑπὸ τὰ γλαφυρὰ τῆς γῆς εἰργομένας, καὶ τῷ μὴ διαπνεῖσθαι ῥαδίως ἀφοδρότερον ἔνδον περιδινουμένας τὸ ἐπιπροσθοῦν ἅπαν σαλεύειν, ἕως τῇ βιαίᾳ φορᾷ τῆς στεγνότητος ἐνδιδούσης ἐς τοὐμφανὲς ἀναχθεῖεν. LINDENBR.

Terra tremente, ventorum apud nos spiramina nulla.] Mich. Glycas Annal. lib. I. Γίνεται καὶ παρὰ τῶν ὑπογείων ἀνέμων κίνησις. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπιόντων μεγάλων σεισμῶν, ἄνεμοι τῷ τότε οὐκ εἰσὶν, ὡς ἐγκλειομένων αὐτῶν ὑποκάτω κατὰ τόπον, καὶ μᾶλλον ὑπ' ἄντρων. LINDENBR.

12. *Anaximander ait.*] Anaximander Milesius Physicus, cuius magna in hac re scientia vel potius divinitas fuit: quique Lacedaemoniis praedixit, ut urbem et tecta custodirent: instare enim motum terrae. Plin. lib. II. cap. 79. LINDENBR.

Qua de causa terrores huiusmodi.] Ie. tremores huiusm. LINDENBR.

Neptunum humentis substantiae.] Gellius lib. II. cap. 28. *Macrob. Saturnal. I. cap. 17. *Orpheus tamen in Hymnis quamvis Neptunum cognominaverit* Ἐννοσίγαιον, *etiam Iovem* σεισίχθονα *vocavit.** Agathias lib. II. Eustath. in Homeri Iliad. ο. pag. 1013. LINDENBR.

Neptunus, humentis substantiae potestas] cuius imperio subest, quicquid aquarum ubique est. *Ennosigaeos* (melius *Enosigaeos* ab ἐνόθειν, concutere, et γαῖα terra. al. Ἐνοσίχθων et Ἐνοσίδης. Pindar. Pyth. IV, 58.) *et Sisichthon* a σείειν movere et χθὼν terra. W. Apud Sophoclem Trach. 502. dicitur τινάκτωρ γαίας. ERF.

Theologi] Mythologi et Physici, qui de genealogiis Deorum egerunt. W.

15. *Fiunt autem terrarum motus, etc.*] Corrupte admodum hic locus in retro Editionibus legebatur: sed in eo restituendo felicissimus fuit Hadrian. Iunius, cuius emendationes a MSS. membranis confirmantur. Eum vide Animadverf. lib. III. cap. XV. LINDENBR.

Terrarum motus modis quatuor.] Heraclides Pontic. Allegor. Homer. c. 38. p. 125. Schow. τὰ γάρ τοι σεισμῶν διαφέροντα τοῖς παθήμασιν οἱ φυσικοὶ λέγουσιν εἶναι ἴσα· καί τινας ἰδίους χαρακτῆρας ὀνομάτων ἐπιγράφουσιν αὐτοῖς, βρασματίαν τινὰ καὶ κλιματίαν προσαγορεύοντες. Aristot. de Mundo, et eius interpres L. Apuleius p. 15. L. Seneca Natural. Quaestion. lib. VI. c. 23. LINDENBR.

Brasmatiae (a βράζειν ebullire, effervescere) *qui humum molestius* vehementius *suscitantes* ex imo mari, *sursum propellunt immanissimas moles*, montium, insularum. — *ut in Asia Delos emersit*, Cycladum Aegaei maris celeberrima, quae, ut Latina haberet, ubi pareret, subito emersit, Apollinisque et Dianae patria exstitit. — *Hiera*. Duae sunt in Sicilia huius nominis insulae, sed quum de Asia hic sermo sit, tertia maris Cretici intelligenda est. Nisi tamen Ammianus scripserit *Thera*, quae crebris terrae motibus exposita in vicinia Anaphes et ab aliis ponitur. Cf. Plin. IV, 23. *Anaphe* autem erat insula nomen adepta ab Argonautis, quibus post longam tempestatem Luna ex insperato apparuit (ἀνέφηνε) Apollon. Rhod. IV, 1717. s. Cf. et Plin. II, 87. W.

Rhodus, Ophiusa et Pelagia.] Ophiusa olim Rhodos dicta est ob multitudinem serpentum, ut scribit Heraclides de Republica Rhodiorum, Strabo in libro 14. p. 653. Almelov. et Plinius in lib. 5. c. 31. In Hesychii Lexico sic legendum est: Ὀφιοῦσα ἡ Ῥόδος διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὄφεων. vulgo ὀφιοῦς ἡρόδοτος legitur corruptissime. Pelagiam tamen non nominat Plinius, neque Strabo, qui plurima eius insulae nomina afferunt. Ceterum fabula de aureo imbre, quo perfusa dicitur Rhodos, ex Homero fluxit, qui in Catalogo sic ait de Rhodiis v. 670. (quem versiculum tamen Wolfius uncinis inclusit. W.)

Καί σφιν θεσπέσιον πλοῦτον κατέχευε Κρονίων.

quam fabulam postea latius extendit Pindarus in ode 7. Olymp. v. 63. ss. Claudianus in lib. 3. de Stilichonis laudibus v. 226.

Auratos Rhodiis imbres nascente Minerva
Defluxisse ferunt. *) VALES.

Eleusin in Boeotia.] Falli videtur Marcellinus noster: neque enim Eleusis referri debet inter eas urbes, quae terrae motu emerserunt; sed potius inter illas, quae pessum abierunt: ut auctor est Strabo in lib. 9. p. 407. Almel. Plinius in lib. 2. c. 94. (92) et Pausanias in Boeoticis IX, 24. VALES.

Vulcania.] In Editione Rom. legitur *Vulcanus*: neque aliter Augustana et Basiliensis Editio, et codex Regius scriptum habent. [Colbertinus, *Volcamus.*] Ea est quae Vulcani insula dicitur a Iulio Obsequente in lib. de Prodigiis c. 57. *In Sicilia*, inquit,

---

*) Ed. Gesner. *Indulsisse Iovem perhibent*, non memorata Valesii scriptura. ERF.

Vulcani insula saxosa, et deserta; quae ex ternis crateribus flammas eructabat; magna hominum admiratione nata est anno Urbis 567. Idem ait Orosius in lib. 4. cap. xx. In Tabula quoque Peutingerorum Insula Vulcani dicitur. VALES. Quum adeo casti fuerint Valesii in scripta codicum vetustorum lectione retinenda, non oportuit hic negligentes esse, praesertim quum nequiverint ignorare hodieque appellari *Volcano* aut *Bolcano* aut *Borcano*, hoc barbarico nomine prorsus alludente ad scripturam veterem et eam firmante, quam et propterea reposui; quod videre est apud Cluverium in Siciliae lib. II pag. 406 ubi inter collectanea de hac insula Ammiani nostri non meminit, quod miror, unde causam hodierni nominis tam clare discimus. Geographo Ravennati est *Vulcana*. GRON.

Aut climatiae.] Hi terrae motus ἐπικλίνται dicuntur in libro de mundo qui Aristoteli tribuitur, et μυκητίαι qui in Marcellino nostro mycematiae: βράσται denique qui brasmatiae. Aristoteles quoque in Republ. Massiliensium βράστας nominat, teste Strabone in lib. 4. p. 182. Almel. Vetus Auctor apud Suidam in σεισμός· πνεύματος εἰς τὰ κοιλώματα τῆς γῆς ἐγκατειρχθέντος· εἶναι δ' αὐτῶν τοὺς μὲν βρασματίας, τοὺς δὲ χασματίας. VALES.

Climatiae (al. Epiclintae) recte interpretatus est Ammianus qui *limes* e transverso *ruentes et oblique urbes* cet. *complanant.* Pro *limes* frequentius est *limi*, alio tamen loco xx, 9, 2. iterum est *limibus oculis*, W.

Chasmatiae] a χάσμα hiatus, vorago, cuius loco Ammianus voce vix alibi obvia utitur *voratrina.* W.

Europaeo orbe potior insula.] Figmentum est Platonis in Timaeo, qui eam insulam finxit simul, idemque destruxit, ut apud Homerum Neptunus murum Achaeorum, ne locus arguendi mendacii superesset, ut ait Strabo in lib. 2. (Alii Americam iam veteribus innotuisse inde colligere voluerunt. W.) Ceterum ex codice Regio *et Tolosano* emendavi *spatiosior:* cui fere accedit Editio Rom. in qua legitur, *orbes potior insula:* [in Colbertino,] *orbes patior insula.* VALES.

In Crissaeo Corinthiaco *sinu Helice et Bura.* Locus classicus de his terrae motu absorptis Achaiae urbibus est ap. Diodor. Sic. XIV, 48. 49. ubi Wesselingii industria accurate omnia et subtiliter explicuit. cf. etiam Strabo VIII. p. 385. Almel. et Ovid. Metam. XV. 290. W.

In Ciminia Italiae parte op. Succinense.] Ciminiae quidem viae mentio fit a P. Victore in Descriptione urbis Romae, et in veteri Inscriptione: CURATORI. VIAE. CIMINAE. Ciminiae silvae meminit Livius in lib. 9. c. 36. et 37. Plinius in lib. 2. c. 98. (96). Ciminium lacum memorat Strabo in lib. 9. Virgilius in 7, 697, Et in Tabula itineraria Peutingerorum lacus et mons Ciminus prope Centumcellas ponitur via Aurelia. Oppidum vero Succinense quodnam fuerit, alii quaerent. In Regio et Flor. codice [ac Colbertino] *Saccumum* dicitur: in Editione Rom. *Saccunium.* Sed Castellus *Succunium* correxit; quem secuti sunt Accursius et Gelenius. VALES. Quam ridet, dum alios quaesituros scribit, quod tot saeculis submersum fuit, sive illud Saccumum, sive Saccunium velit? Et quidquid de eo colligi potest, habet Cluverius in Italia antiqua lib. II. pag. 161: GRON. Tractum vel provin-

ciam ignorant veteres, in qua *oppidum Saccumum* situm fuerit; forsan tamen, quae sententia est Cellarii in Orbe antiquo T. 1. p. m 725, ubi lacus est, qui in locum urbis successit, (nunc Lago di Vico. v. Heynius ad Virgil. Aen. VII. 697. W.

14. *Mycematiae.*] Ἀπὸ τοῦ μυκήματος: qualis mugitus sub Arcadio Imp. per totos septem dies, maximo cum terrae motu, auditus fuit. Mic. Glyc. Annal. IV. LINDENBR.

Dissolutis elementa compagibus] cardines mundi quasi loco moti. Haud poenitebit consuluisse ad hunc locum *Trillerum* in Obss. p. 306. W.

CAPVT VIII.

1. *Hiemem apud Parisios agens.*] v. supra c. 2. extr. *Alamannos praevenire maturabat* induciae enim decem mensium concessae c. 1. ad finem properabant. *Post Argentoratum*, cladem ad Argentoratum acceptam. Graecissat hic Ammianus. Graeci enim τῷ μετὰ ita utuntur, *ut uno vocabulo ac maxime nomine proprio posito, totum aliquod factum significet.* Haec verba sunt Wernsdorfii ad Himerium p. 42. Plura ibi afferuntur non Himerii solum et aliorum illius aevi Graecorum istius breviloquentiae exempla, nec Ammianus neglectus. Excitatur etiam praeter Horatii Od. 1, 18, 5. quis *post vina* gravem militiam aut pauperiem crepat? locus inprimis gemellus Senecae de providentia T. 1. p. 318. Gronov. *audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se saepe vicisse post sanguinem*, i. e. gravia vulnera accepta. W. Idem usus est praepositionis *ante*. Ovid. Metam. 1, 5.

Ante mare et terras et, quod tegit omnia, coelum,
Unus erat toto naturae vultus in orbe,

ut sine dubio scribendum cum Heinsio. ERF.

* *Opperiensque Iulium mensem, unde sumunt Gallicani procinctus exordia.*] Id ipsum Cassiodorus innuit, Variar. lib. 1. Epist. 34. — — *Pro communi utilitate exercitum ad Gallias constituimus destinare — — Atque ideo per Naudium Saionem nostrum admonendum curavimus, ut ad expeditionem in Dei nomine more solito, armis, equis, rebusque omnibus necessariis sufficienter instructi,* VIII. *die Kal. Iuliarum proxime veniente, modis omnibus, Deo favente, moveatis.** LINDENBR. Galliae tum inclementius coelum erat, nec suscipi aliquid poterat, nisi, uti Ammianus paullo post ait: *aestatis remissione* mitiori tempestate *solutis frigoribus et pruinis.* W.

2. *Diligens ratio*] i. e. sollertia. Sic recte Ern. inest enim, inquit, *rationis* vocabulo saepius *artis* notio. — *Anni maturitate*, alibi adulta aestate. W.

Firmatoque consilio.] Recte quidem; sed an non imitatus fuit Trogum, cuius verba retinuisse opinor Iustinum lib. 1. cap. 10. *Formatoque in futura consilio?* Ut et alii loquuntur. Libro amen 18 cap. 6. vulgatum iterari scias. GRON.

* *In sedibus consumendum.*] Sedes, sive sedeta quid sint, ad lib. 14. c. 2. §. 12. explicitum.* LINDENBR.

Ad usus diuturnitatem excoctum, buccellatum.] Duplex erat huius panis commoditas: prima, quod diutius integer servabatur: deinde quod a militibus ipsis facilius portaretur: minus quippe ponderis habebat quum panis vulgaris, quippe qui bis in furnum coniectus fuisset, unde et biscoctus dicitur. Itaque cum annona militibus dividebatur, si buccellatum eis datum erat, quarta parte minus quam soliti erant, milites accipiebant, ut docet Procopius in lib. I. Vandal. pag. 109. ubi Iohannis Praefecti Praet. fraudem memorat. τὸν ἄρτον ᾧ δὴ μέλλουσιν ἐν τοῖς στρατοπέδοις οἱ στρατιῶται σιτίζεσθαι, δὶς μὲν ἐπάναγκες εἰς τὸν πνιγέα εἰσάγεσθαι, etc. Hinc est quod in Glossis Fr. Pithoei βουκέλατον explicatur ἄρτος ἐλαφρός. VALES.

Buccellatum, ut vulgo appellant.] Constantinus περὶ θεμάτων· Βούκελλος τὸ κρικελλοειδὲς ψωμίον καλεῖται. Est vero panis ille, quem vulgo nunc *biscoctum* vocant: ob usus enim diuturnitatem recoquitur, ut solet panis nauticus. L. 6. C. Theod. de erogat. milit. an. *Expeditionis tempore buccellatum ac panem, vinum quoque atque acetum, sed et laridum, carnem berbecinam etiam milites nostros ita solere percipere.* Mauricius in Tacticis: χρὴ ἐν ἡμέρᾳ πολέμου, ἐν ταῖς σέλλαις ἐπιφέρεσθαι ἕκαστον στρατιώτην ὕδωρ καὶ βουκελάτα. LINDENBR.

3. *Consuetudo Salios appellat.*] Zosim. lib. III. c. 6. Τὸ Σαλίων ἔθνος, Φράγκων ἀπόμοιρον. Vide quae ad Legem Salicam notavit Francisc. Pithoeus I. C. vir vere doctus: cuius exacta diligentia factum, ne quid in praesentiarum his addere velimus. LINDENBR.

Salios ausos olim apud Toxiandriam.] Toxiandria locus est ita dictus a Toxiandris seu Toxandris populis, quos in Belgica locat Plinius in lib. 4. c. 17. non longe a Scaldi fluvio. *Hosce Toxandros insulas tenuisse Scaldim inter et Mosam fluvios, quae nunc Selandicae dicuntur, Cluverius affirmat in libri II. capite 29.* Hoc in loco sedes fixerant Salii, tunc cum a Saxonibus patria pulsi, Bataviam insulam, et vicina loca occupaverunt, ut refert Zosimus in lib. 3. c. 6. VALES.

Salios.] Antea Cherusci, quorum nomen evanescit in historia, ut primum Salii memorantur, qui hoc nomen, ubi in Bataviam confinem sedes transferrent, adsciverunt a Sala fluvio, cuius hucusque accolae fuerant. Sed cuius Salae? Franconicae an Saxonicae? Fortasse utriusque, respondet Mannertus German. p. 268. quem totum exscripsi. — *Apud Toxiandriam* in Seelandia nostra partibusque Flandriae septentrionalibus, Mannert. in Gallia p. 174. Est hodie in illo tractu *Tessender-Lo*, quod etsi proxime accedit ad Latinam Toxiandriam, Mannertus tamen l. c. soli nominum similitudini non admodum multum tribuendum esse existimat. cf. Ritterum ad Guthrium T. V. P. 3. p. 541. Gibbonum T. IV. p. 325. f. et 345. W.

Tungros (Tongern). — *Tamquam in suis* hoc referendum ad praecedentia, ubi *in Romano solo* habitacula fixisse *praelicenter* dicuntur. — *Conditionum perplexitate,* conditionibus ambiguis — se in iisdem moraturum tractibus, *dum redirent* acceptas a civibus conditiones nuntiantes. W.

4. *Fulminis turbo*] nimis quaesite. *In opportunum — flexo.* Et hic verborum copia nimia. Brevius: victoria clementer uti opportunius esse ratus. W.

Dedentes se suscepit.] De hac Saliorum deditione praeter Iulianum in Epist. ad Athenienses p. 280. Spanh. sic loquitur Libanius in Orat. funebri (Reisk. 1. p. 546.): τοῦ καιροῦ τὸ σημεῖον αἴροντος εὐθὺς στρατεύει, καὶ περὶ τὸν ποταμὸν ἀστράψας ἔθνος ὅλον οὕτως ἐξέπληξεν, ὥστ' ἠξίουν μετοικεῖν καὶ μέρος εἶναι τῆς αὐτοῦ βασιλείας. καὶ γῆν ᾔτουν καὶ ἐλάμβανον, καὶ βαρβάροις ἐπὶ βαρβάρους ἐχρῆτο. Id est: *Cum tempus signum sustulisset, ilico exercitum educit, et circa flumen instar fulguris visus, gentem integram adeo terruit, ut migrare in orbem Rom. peterent. Agros itaque petentibus dedit, et barbaris adversus barbaros auxiliaribus est usus.* Quae postrema plane confirmant id quod scribit Zosimus III, 8. Iulianum scilicet victis et in deditionem acceptis Saliis et Chamavis, selectos ex iis robustiores inter auxilia conscripsisse, eiusque numeri etiam aetate sua nomen permansisse. Certe in Notitia Imperii tam Orient. quam Occid. Salii inter Palatina auxilia recensentur. VALES.

5. *Chamavos itidem.*] Hi ad ostia fluminis Rheni supra Bataviam sedes habebant, ut videre est in Tabula Peutingerorum. Sed tunc a Saxonibus, quorum ipsi pars erant, trans Rhenum missi fuerant, ut Salios ex Batavia expellerent, sicut narrat Zosimus in lib. 3. c. 6. et in Romano limite sedes sibi constituerant. Hoc enim est, quod significat Marcellinus noster his verbis: *Chamavos itidem ausos similia.* Eorum Regulus erat Nebisgastus, teste Eunapio, qui hanc rem fusius narrat in Excerptis legationum. VALES.

Chamavos] Pars Francorum ad Vahalin et Mosam habitans, quo ex insula Batavia eos deduxerat Constantius. Mannert German. p. 196. et 268. Χαμάβους pro Κουάδους Zosimo III, 6. recte restituit Ritterus ad Guthrium T. v. P. 1. p. 51. assentiente etiam Heynio p. 636. ed. Reitem. W.

Sub obtutibus eius] coram eo. Prudent. Peristeph. (de S. Laurent.) 278. coram tuis obtutibus. W.

CAPUT IX.

1. *Munimenta tria*] quorum nomina non addit Ammianus, quoniam singularia non habuere. Cf. XVIII, 2. et Ritter. ad Guthrium T. v. P. 3. p. 576. *Superciliis* cf. XIV, 2, 8. XXIV, 1. W.

2. *Consilium prudens celeritas faceret tutum.*] Sallustii dictum (Catil. c. 1.) huc pertinet: *Ubi consulueris, mature facto opus est.* Ad quod respexisse videtur Emmanuel Palaeologus in Paraenet. c. 30. Καὶ πρὸς μὲν τὰς ἀποφάσεις σχολῇ βαδίζειν, βεβουλευμένον δὲ καλῶς, δυοὶ ποσὶ τρέχειν. LINDENBR.

Annona decem dierum et septem] Panem omnino in dimidium mensem distributum militibus ad expeditionem pergentibus probat Casaubonus ad Scriptt. Hist. Aug. T. 1. p. 999. — *Ex segetibus* mellibus. *Suppleri posse.* τὸ posse, quod ignoret editio

Romana ; deleri iubet Gronovius Praef. p. xxvii. nam suppleri esse pro suppletum iri. — *Quod ablatum* subtractum est. W.

3. *Expensis quae portabat*] consumtis frumentis. — *Asianum*, Asiana enim gens, quae verba sunt Quintiliani Inst. Orat. xii, 10, 2. tumidior et iactantior, vaniore etiam dicendi gloria inflata est. *Graeculum* et hoc ad contemtum dici pro vano, vaniloquo, iactatore, ex ipso Cicerone notum est. cf. Iuvenal. Sat. iii, 78. *Graeculus esuriens ad coelum, iusseris, ibit*. — *fallacem*, Graecae adeo fidei. W.

4. *Acumina pruinarum*] acerbissimum frigus. — *Ultimis hostium fatis instantes*, ubi in eo sumus, ut hostes funditus deleamus. *Ignavissimo mortis genere*, cui avertendae nil profuerit fortitudo. *Segne letum* est Val. Flacco i, 633. ubi vide a me notata. W.

6. *Rerum probabilium*] laudabilium, egregiarum, xxiii, 1, 4. Liv. vii, 13. *Articulosque necessitatum ancipites*, summa pericula. cf. xvi, 12. et alibi. W.

Miles nec donativum meruit, nec stipendium.] Haec falsa sunt, si verum est quod narrat Sulpicius Severus in principio libri de vita B. Martini, *capite 3.* *Iulianus*, inquit, *Caesar coacto in unum exercitu donativum coepit erogare militibus apud Vangionum civitatem. Ut est consuetudinis, singuli citabantur; donec ad Martinum ventum est.* Marcellinus ipse in libro 16. c. 5. §. 11. tradit, *Agentes in rebus quadam sollemnitate inductos in Consistorium, ut aurum acciperent.* In libro xx. c. 8. §. 8. Iulianus iam Aug. de milite Gallicano sic ad Constantium scribit: *Cuius iracundiae nec dignitatum augmenta, nec annuum merentis stipendium, id quoque accessit.*] VALES.

Inde, ut] ex eo tempore, quo cet. cf. xv, 11, 6. W.

7. *Tenacitate*] maligna parsimonia. Sic Liv. xxxiv, 7. in purpura causam tenacitatis video. — *Peteriti ex usu* quod saepe facere solebant milites. — *Calumniis appetitus est* quod milites corrumpere vellet donativis, quae nonnisi Augustus dare posset. — *Gaudentio tunc Notario*, antea Agente in rebus xv, 3. xvi, 8. *Ad explorandos eius actus* speculator, quem postea *ipse* Iulianus interfici iussit xxii, 11. W.

CAPUT X.

2. *In Tagetis Tusci libris.*] Sic primus ex coniectura correxit P. Castellus, cum in editione Rom. legeretur, *in Tagetinucis libris.* Regius autem et Flor. codex, [ac Colbertinus] *et Tolos.* scriptum habent *Tagetinicis.* Unde non dubito quin verissima sit emendatio nostra.. *Sic Longinianus in Epistola ad Augustinum *Tagetica praecepta* vocat, quae cum Orphicis et Trismegisticis iungit.* [Servius in librum 8. Aeneid. 398. *Haruspicinae libros* citat, et *sacra Erusca, quae Tages composuisse dicitur.*] VALES.

Tagetis Tusci libris.] Censorinus de die natali cap. 11. *In agro Tarquiniensi puer dicitur divinitus exortus nomine Tages, qui disciplinam cecinerit extispicii, quam Lucumones Etruriae*

potentes exscripserunt. Cicero de Divinat. lib. II. c. 23. Isidorus Origin. lib. VII. cap. 9. Non solum autem Haruspicinae, sed fulgurum etiam aliarumque rerum abstrusarum interpretationem hi libri continebant. Servius in Fragment. ad Virgil. lib. XII. *Deorum fulgura in Etruscis libris descripta.* Columella lib. x. Placid. Lactant. in Statii Thebaid. lib. IV. *Arnobius lib. 2. p. 93. *Libros Acheronticos Etruriae* laudat Arnob. lib. 2. sed verior ibi videtur lectio *Arunticis libris,* p. 88.* LINDENBR. Idem Tages infra XXI, 1, 10. occurrit et qui XXV, 2, 7. memorantur libri Tarquitiani, vel iidem, vel eiusdem fuere farinae. conf. infra XXIII, 5. W.

Veiovis fulmine.] *Veiovis* Iupiter fulguritor est, quem in Glossar. vet. *Diiumium,* nescio quam recte, appellatum inveni; *Diiumius, Ζεὺς κεραύνιος.* Veiovis imaginem vide in Fulvii Ursini lib. de Familiis Rom. Idolum eius ut fictum ex Gellio scimus lib. V. cap. 12. *Simulacrum Dei Veiovis — — sagittas tenet, quae sunt videlicet paratae ad nocendum.* *Quapropter eum Deum plerique Apollinem esse dixerunt, immolaturque illi ritu humano capra.* Templum habuit Romae inter arcem et Capitolium: ut Deiovis aedes in regione x. inter Ciceronis domum et Veliam. Pub. Victor. in descript. Urbis. **Diiovis* meminit et Gellius loco supra laudato.* (Vid. Gronov. Praef. p. XIX. W.) LINDENBR.

Veiovis.] Idem mihi fere accidit, quod Ciceroni (de Nat. Deor. III, 24.) interroganti: quid Veiovi facies? Iupiter Tonans, Fulgurator notissimus: idem tamen et Veiovis (Nominat.) appellatur, verum ita distinguendus, ut *minor* quasi Iupiter esset, qui templum non in ipso Capitolio stricte dicto, sed inter arcem et Capitolium haberet. v. omnino Gellium v, 12. et Ovidium Fast. III, 429 ss. W.

Fulmine mox tangendos adeo hebetari, ut nec tonitrum, nec maiores aliquos possint audire fragores.] Id vere dici, ex Plinii quoque verbis elici potest, lib. II. cap. 24. in Catholicis fulgurum: *Quati prius omne et afflari, quam percuti: nec quemquam tangi, qui prior viderit fulmen, aut tonitrua audierit.* LINDENBR.

3. *Suomarius*] Alamannorum rex XVI, 12. *Concessione* venia, XIV, 11, 14. W.

Susceptorum vilium more.] *Suscepti* sunt clientes, sic dicti, quod a potentioribus in tuitionem ac patrocinium suscipiuntur. Salvianus Massil. lib. v. de Gubern. *Ecce quae sunt auxilia ac patrocinia maiorum: nihil susceptis tribuunt, sed sibi.* Vide Servium in VI. Aeneid. ad illum versum (609.) — — — *Fraus innexa clienti,* *Scholiast. Symmachi Epist. 4. lib. 5. Iul. Severianus Rhetor: *Adversariorum calumnias, factiones, solitudinem suscepti, vel cetera eius infortunia memoramus.* Iordanes de rebus Geticis: *Quasi susceptorum suorum mors ad suam iniuriam redundaret.* Iuretus Arnobii locum notat. Vid. Pith. ad Fragm. ver. Iurisconsult. p. 97.* LINDENBR.

Susceptorum vilium more.] Gravi errore susceptos hic intelligi putavit Lindenbrogius, id est clientes: cum Susceptores intelligantur, qui annonam militarem a provincialibus exactam susceptamque in horrea inferebant, et pro illationis modo securi-

tates, id est apochas accipiebant: ut est in lege 16. Cod. Theod. de Susceptoribus, Hi etiam annonam erogabant Actuariis et Optionibus iuxta breves seu pittacia authentica, quae Actuarii semper parata habebant, in quibus quo die et quantum esset erogatum scribebatur: nec antequam pittacia haec accepissent Susceptores, annonam ex horreis proferebant. Hi breves postea ad sacra scrinia mittebantur, lege 11. et 14. Cod. Theod. de erogatione milit. annonae. Susceptorum autem varia genera fuere. Nam praeter Susceptores specierum annonariarum, et Susceptores canonis, id est annonae populi Romani, et Susceptores vestium, et Susceptores auri et argenti, seu Susceptores aurarii memorantur in Codice, et in Glossis veteribus. Denique quot tituli, totidem erant genera Susceptorum: qui vel ex Curia, vel ex corpore diversorum officiorum discussis prius facultatibus creabantur. VALES. Qui h. l. *susceptores*, iidem *suscipientes* dicuntur XIX, 11. W.

Fatigandum] appellandum, donec praestitisset praestanda. W. Ernestius: „*fatigandum* sc. bello. Neque enim de exactionibus sermo est„ quo sensu Gothofredus in Glossar. Nomic. Cod. Theod. ad h. v. explicat hunc locum.“ ERF.

5. Alterius Regis, nomine *Hortarii*, pagus erat petendus. Sic ordines verba. W.

Nesticae.] Tribuno Scutariorum. v. Ind. II. W.

Chariettoni viro fortitudinis mirae.] De eius proceritate ac praeclaris facinoribus operae pretium erit Zosimi lib. 3. c. 7. legere. Sed et Eunapius de eodem sic scribit: Χαριέττων μὲν οὖν καὶ πρὸ τούτου φανερός τις ὢν καὶ ἀνυπόστατος, τῷ τε πλεονάζοντι τοῦ δραστηρίου φοβῶν, ἀνεῖχεν ἀπὸ λῃστείας ἅπαντας. Id est: *Charietto igitur, qui et antea illustris et invictus habebatur, et ob singularem audaciam terrori erat, omnes barbaros a latrocinando deterruit.* Eunapii verba refert Suidas in ἀνεῖχε. Hic idem Charietto postea per utramque Germaniam Comes rei militaris fuit, teste Marcellino in lib. 27. c. 1. §. 2. [Charietto iste natione Francus fuit, unde a Zosimo natione Barbarus vocatur. Idque vel ex nomine ipso intelligitur. Francus fuit et *Carietto*, qui anno Christi 388. post Chariettonem nostrum ab Alamannis in Germania interfectum 24. Magister militiae Valentiniani Iunioris A. in Germania cum exercitu opposito Francis diversabatur, ut scribit Sulpicius Alexander. *Cariatto Spatharius Guntchramni* Franc. Regis, post Episcopus Genevensis, a Fredegario memoratur; et *Cariato* quidam in Epistola Constantii et Dadonis Episcoporum ad Desiderium Cadurcorum Episcopum.] VALES.

6. *Sine ulla parcimonia*] ἀφειδῶς Reines. W.

7. *Multiplices regiones.*] Legendum videtur uno contextu: *Cum multiplices regionis vicorumque cerneret reliquias exustorum.* HENR. VALES. [In codice Regio et Colbertino legitur, *multiplices regiones:* ex quo iudico unius litterae mutatione locum sic restitui oportere: *Cum multiplices legiones, vicorumque cerneret reliquias exustorum.* id est, cum hinc multas et magnas copias Romanorum iugulo suo imminentes, inde vastitatem agrorum suorum, ac virorum incendia videret. Quid enim est *multiplices regionis reliquias?*] HADR. VALES.

eiusdem nominis ex Vicario Bithyniae praeside, cf. Burmann. ad Valef. Emendatt. p. 11. — *Affectatam recens dioecesin* paullo ante institutam provinciam. Sic Liv. 1, 46. affectare regnum non appetere modo, sed etiam occupare. — *Pietatis.* Debebat esse PietatEM, nam admodum dura foret σύνεσις, si e *cognominavit* cognominis notio mutuanda esset. Fortasse etiam vox *Eusebiae* a sciolo quodam intrusa. Valesii Pietatis cognomine nominavit non satis placet. W.

7. *Inter vitae mortisque confinia*] spe vitae servandae metuque mortis distracti. W.

Cum obtestatione magna] sibi ipsis auxilio opus esse. W. Leviter lapsus est vir optimus, qui verba illa referret ad *deferebantur* ideoque post *implorantes* commate interpungeret. Eandem secutus erat rationem in vernacula interpretatione, vertens: — rufien andere, die ein ähnliches Schicksal traf, zu Hülfe, und die Antwort war *Betheurung der Unmöglichkeit.* Quo significatu voc. *obtestatio* nusquam occurrit. ERF.

8. *Flammarum ardores*] quos tamen non ex subterraneis ignibus, sed e culinis, balneis opificumque officinis provenisse aperte dicit Sozomenus Hist. Eccl. IV, 16. Idem observatum est Lisboae et in Calabria. W.

10. *Ritualibus et Pontificiis obtemperantibus Sacerdotiis.*] Ita Mſ. et vulg. Latens tamen vitium facilius est agnoscere, quam de medela eius certum quid pronuntiare. Rituales libri iterum laudantur lib. XXIII. c. 5. §. 10. quorum argumentum ex Cicerone de Divinat. 1, 73. et Censorino de die natali notum est. Quibus non absimiles erant Pontificales libri, quorum Seneca meminit Epist. CXVIII. Auctor Orig. gentis Rom.. Augustin. de Civit. Dei, Servius in Virgil. *Marius Victorinus de Orthographia lib. 1. p. 17. Inscriptio vetus apud Ursin. de Imaginib. p. 101. LIVIVS THEONA AB EPISTULIS GRAEC. SCRIBA A LIBRIS PONTIFICALIBUS.* LINDENBR.

Obtemperantibus sacerdotiis cautum.] In Editione Romana legitur *caute.* Codex Regius *et Tolosanus* scriptum habent: *Observatur obtemperantibus sacerdotiis caute.* quod probo. VALES.

Unde et in ritualibus et pontificiis observatur obtemperantibus sacerdotiis caute.] Quid sibi voluerit Ammianus, facile est ad intelligendum: nempe sacerdotes ad librorum ritualium et pontificiorum praescripta diligenter cavere. Facilius tamen intelligeremus, si *libris,* qui vix abesse possunt, post *ritualibus,* in cuius ultimis syllabis latere τὸ *libris* videtur, inserere et ablativos consequentiae *obtemperantibus sacerdotiis* commatibus distinguere a reliquo contexto liceret. Quidni vero liceat? Sic enim omnia, mihi quidem, recte fluere videntur: *in ritualibus* (libris) *et pontificiis observatur, obtemperantibus sacerdotiis* (quibus sacerdotes obtemperant) *caute, ne* rel. Ceterum de ritualibus (Etruscorum), praeter Ciceronem a Lindenbrogio laudatum conf. Festus h. v. W.

Ne alio Deo pro alio nominato.] Gellius lib. II. cap. 28. LINDENBR.

Ne alio Deo pro alio nominato] nominibus permutatis, quod ut caverent, Athenienses aram θεῷ ἀγνώστῳ statuisse recte coniiciunt interpretes ad Acta Apost. XVII, 23. W.

11. *Ut opiniones existimant*] Mirus abstracti usus pro concreto. Sic xx, 3, 8. opiniones variae collegerunt. W.

In cavernis minutis terrarum, quas syringas appellamus.] Inf. lib. XXII. c. 15. §. 30. *Sunt et syringes subterranei quidam et flexuosi secessus.* Vide Suid. in σύριγξ. LINDENBR.

Impulsu crebriore aquis undabundis.] Lucret. lib. VI. 551.
Fit quoque, ubi magnas in aqua vastasque lacunas
Glaeba vetustate e terra provolvitur ingens,
Ut iactetur aquae fluctu quoque terra vacillans. LINDENBR.

Undabundis] redundantibus, crescentibus. Hoc verbum est etiam ap. Gellium II, 30. W.

Ut Anaxagoras.] Qui terrae motum definiebat ὑπονόστησιν ἀέρος εἰς γῆν, teste Laertio II, 3. n. 4. ubi vide quae Aldobrandus notat ex Aristotele in libro 2. Meteorolog. et Plutarchum in lib. 3. de Placitis Philosophorum. VALES.

Ventorum vi subeuntium ima terr.] Lucret. lib. VI. 556.
Praeterea ventus cum per loca subcava terrae
Conlectus parte ex una procumbit, et urget
Obnixus magnis speluncas viribus altas:
*Incumbit tellus, quo venti prona premit vis.** LINDENBR.

Soliditatibus concrustatis.] Agathias lib. II. Οἱ τὴν αἰτίαν τοῦδε τοῦ πάθους (tremoris terrae) ἀναθυμιάσεις τινὰς εἶναι λέγοντες ξηράς τε καὶ λιγνυώδεις, καὶ ὑπὸ τὰ γλαφυρὰ τῆς γῆς εἰργομένας, καὶ τῷ μὴ διαπνεῖσθαι ῥαδίως σφοδρότερον ἔνδον περιδινουμένας τὸ ἐπιπροσθοῦν ἅπαν σαλεύειν, ἕως τῇ βιαίᾳ φορᾷ τῆς στεγνότητος ἐνδιδούσης ἐς τοὐμφανὲς ἀναχθεῖεν. LINDENBR.

Terra tremente, ventorum apud nos spiramina nulla.] Mich. Glycas Annal. lib. I. Γίνεται καὶ παρὰ τῶν ὑπογείων ἀνέμων κίνησις. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπιόντων μεγάλων σεισμῶν, ἄνεμοι τῷ τότε οὐκ εἰσὶν, ὡς ἐγκλειομένων αὐτῶν ὑποκάτω κατὰ τόπον, καὶ μᾶλλον ὑπ' ἄντρων. LINDENBR.

12. *Anaximander ait.*] Anaximander Milesius Physicus, cuius magna in hac re scientia vel potius divinitas fuit: quique Lacedaemoniis praedixit, ut urbem et tecta custodirent: instare enim motum terrae. Plin. lib. II. cap. 79. LINDENBR.

Qua de causa terrores huiusmodi.] *le. tremores huiusm.* LINDENBR.

Neptunum humentis substantiae.] Gellius lib. II. cap. 28. *Macrob. Saturnal. I. cap. 17. *Orpheus tamen in Hymnis quamvis Neptunum cognominaverit* Ἐννοσίγαιον, *etiam Iovem* σεισίχθονα *vocavit.** Agathias lib. II. Eustath. in Homeri Iliad. ο. pag. 1013. LINDENBR.

Neptunus, humentis substantiae potestas] cuius imperio subest, quicquid aquarum ubique est. *Ennosigaeos* (melius *Enosigaeos* ab ἐνόθειν, concutere, et γαῖα terra. al. Ἐνοσίχθων et Ἐνοσίδης. Pindar. Pyth. IV, 58.) *et Sisichthon* a σείειν movere et χθὼν terra. W. Apud Sophoclem Trach. 502. dicitur τινάκτωρ γαίας. ERF.

Theologi] Mythologi et Physici, qui de genealogiis Deorum egerunt. W.

3. *Trahentesque singulos, interdum et binos, uti permutatio vires foveat iumentorum.*] Hoc genere proeliandi Romanos quoque usos ex Livio constat et Festo; cuius haec sunt verba: *Paribus equis, id est, duobus Romani utebantur in proelio, ut sudante altero transirent in siccum.* Idem de Danubii circumcolis Aelianus in Tacticis cap. 28. Τάττεται τὸ τοιοῦτον σχῆμα μάλιστα πρὸς τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον βαρβάρους, οὓς ἀμφίππους ἔλεγον, ὡς εἰθισμένους μεταβαίνειν ἀπὸ ἄλλων ἵππων εἰς ἄλλους. De Alanis Egesippus lib. v. cap. 50. *Infudere se genti Medorum, et imperatis brevi velocibus equis, et aliis pariter ad dexteram nexis, in quos per vices, cum foret libitum, desilirent, totam propemodum regionem percursavere.* *Val. Flaccus Argonaut. lib. 6. v. 161.

— — Comitumque celer mutator equorum
*Moesus, et ingentis frenator Sarmata conti.** LINDENBR.

Interdum et binos.] Id ipsum testatur Aelianus in Tacticis c. 28. qui eam ob causam ἀμφίππους eosdem dictos esse memorat, idque barbaris omnibus qui Istrum accolunt, commune ait fuisse. Sane Valerius Flaccus in 6, 161. Moesis id ipsum tribuit;

Comitumque celer mutator equorum
Moesus, et ingentis frenator Sarmata conti,

Sed Sarmatarum eum proprium fuisse morem satis probat, quod ludus Sarmaticus pro desultorio ponitur apud Vopiscum in Carino c. 19. VALES.

Trahentes binos equos] desultorios dictos Sueton. Caes. 39. W.

4. *Contexto ponte super navium foros.*] XXVII, 5, 2. ponte contabulato supra navium *foros* tabulata. — *Iugulis suis* i. e. vitae *imminere.* Sic XXIX, 6. iugulo alicuius intenti dicuntur. cf. XXXI, 10, 17. W.

6. *Contra Valeriam.*] Id est, *e regione Valeriae.* In Regio tamen et Vaticano codice, [et in Colbertino] legitur *c c*, quod est *circa*, *quomodo in Tolosano distincte scriptum reperi.* In Editione autem Romana excusum erat, *esse Valeriam*, errore librariorum, qui eam notam minime intelligebant. Gelenius vulgatae scripturae auctor est. VALES.

Valeriam.] v. ad XVI, 10. et Ind. I. W.

9. *Ergo haec et similia lenituris.*] Eleganter hunc locum mihi restituisse videor, mutata tantummodo interpunctione. Nam cum in Editione Romana et in Regio *ac Tolos.* codice legeretur, *erga haec similia lenioris*, non dubitavi quin ita legendum esset ut edidi. Paullo post etiam emendavi: *Duxerat potior cum ceteris Sarmatis:* ubi vulgo legebatur *armatis.* VALES.

Zizais Regalis] e familia Regum. *etiamtum*, hoc adiectum, quod mox regnum ipse adeptus. v. infra hoc capite. *more certaminis* tamquam ad aciem instruxit ad preces. W.

10. *Denique tandem.*] Nil mutandum, Graecis enim et Romanis eiusmodi Pleonasmus sollemnis est: αὖ πάλιν — *postea deinde* et similia. — *periculo praestantioris ambiguo* (paullo post potior) dum adhuc dubii essent, quae fors Regalem maneret — *orandi signum diu exspectatum monstravit* dedit, exemplo suo praeivit. W.

11. *Zinafrum.*] Reinesius: Sindpertum; quod verum nomen Germanica lingua putavit. W.

Subregulos.] Subreguli sunt Reges, qui potentioribus Regibus obnoxii sunt: quos etiam *Regulos* vocat Marcellinus noster in lib. 18. c. 2. *Reges omnes, et Regales, et Regulos ad convivium corrogatos.* Ita Sulpicius Alexander in lib. 4. Hist. Marcomerem et Sunnonem Francorum Subregulos vocat, quos etiam Regales ibidem appellat. VALES.

Conditionum sarcina] admodum gravibus durisque conditionibus. Sic sarcina tributorum XVIII, 1. vectigalium XXXI, 6. W.

12. *Usafer.*] Reinesius: USUARDUS — Huis-wardus. *Transiugitanorum* ultra montes Sarmaticos habitantium. v. Mannert German. p. 516. W.

Quorum plebem areuit Imp.] In Editione Romana perinde ut in Regio *ac Tolosano* codice legitur, *quorum pl. acrius Imperator:* [in Colbertino, *acrior us.*] Primus Gelenius vulgatam lectionem excogitavit. Ego vero cum animadvertissem in lib. 26. cap. VI. ubi legitur, *veritus ne hac ex causa indemnatus occideretur,* tam Regium exemplar quam Editionem Rom. scriptum habere *bacritus,* hunc locum eodem modo corruptum esse suspicatus sum. VALES.

Plebem] milites, exercitum — ima militum plebs est XXV, 2. — *Discreto consortio,* separatis, qui uno agmine stetissent — *negotium spectaretur.* Proba vox de caussis, criminibus excutiendis, diiudicandis. XXII, 3. XVI, 8. W.

13. *Qui cum eorum ritu oblati.*] *io. reorum ritu obl.* LINDENBR.

14. *Pacem, quam ipse meruit,* impetrasset, more Ammianeae aetatis, quae merere posuit pro accipere. cf. XIV, 6. XV, 3. XXIX, 2. cet. Quamquam et Tacitus sic dixit Hist. 2, 37. observante Ernest. qui conferri iubet Casaub. ad Scrr. Hist. Aug. Tom. 1. p. 40. *Illi quoque deberet proficere* contingere nostrum: *zu gut kommen)* similis locus XXII, 11. *aedificia — emolumentis aerarii proficere debent ex iure.* W.

15. *Sarmatae ut semper Rom. clientes.*] Id benigne intelligendum est: licet enim in Romanos saepe insurrexerint Sarmatae, tamen domiti, et in fidem postea sunt recepti. VALES.

16. **Ingerebat se maximus numerus catervarum confluentium nationum et Regum, suspendi a iugulis suis gladios obsecrantium; postquam Araharium impune compererant abscessisse.*] Guntherus Ligurinus in libro VIII.

— — — poenamque reatus
Admotos nudis portantes faucibus enses.

Alias, *portant cervicibus enses.* In Chronico Richerspergensi legitur, Epistola Friderici Imper. ad Eberhardum Salzburgensem Archiepiscopum, data anno 1162. his verbis: *In Kalendis Martii hostes Imperii Mediolanum submota omni simulatione fraudis, qua in prima deditione dolose nos circumvenit, summa necessitate famis et inediis coacti, ad curiam nostram apud Laudam venerunt, et nudos gladios in cervicibus suis deferentes, et Maiestati nostrae reos se esse profitentes, personas, res, ipsamque civitatem absque omni tenore et sine aliqua conditione interposita in nostram potestatem cum plena deditione reddidere.* Wippo de Vita Chunradi Salici Imp. *Romani qui seditionem*

commoverant, ante Imperatorem venientes nudatis pedibus, liberi cum nudis gladiis, servi cum torquibus vimineis circa collum quasi ad suspensionem praeparati, ut Imperator iussit, satisfaciebant. Galli dicunt *la hart au col.* Simile quid a Gandavensibus factum, cum ad Imper. Carolum V. supplices accederent, veniamque delictorum peterent. Funiculus e collo, ritus supplicantium erat, 1. Regum capite xx. Vide Excerpta Legationum ex Petro Patricio. LINDENBR. Sed vide praefationem Hadr. Valesii p. LXVII.

Suspendi a iugulis suis gladios obsecrantium.] Lindenbrogius locum explicaverat e more supplicum, qui evaginatum ensem iugulo admoventes, vel collo laqueis circumdato apparerent; quod contra Hadr. Valesius copiose disputat in Praef. p. LXVII. et ita exponit, ut Sarmatae *inhiberi gladios in suam caedem iam sublatos petierint.* Quam τοῦ *suspendere* significationem non erat, quod tam larga exemplorum nube firmaret: nam ut Ammianum ipsum testem adducam, XVIII, 2. est *suspendere remos.* Ego vero Lindenbrogio accedere, totumque actum symbolice malim intelligere, ut Sarmatae reos sese quidem supplicioque dignos professi, fidem tamen in posterum intemeratam ita fuerint polliciti, ut, si eam tamen frangerent, morti se obnoxios esse vellent, idque admoto iugulis gladio obtestarentur. Quae ad firmandam sententiam suam attulit Lindenbrogius exempla, ex medii aevi scriptoribus desumta sunt, miror tamen, qui factum, ut alterius Ammianei loci immemor fuerit, XXI, 5. *Gladiis cervicibus suis admotis sub exsecrationibus diris iuravere.* Eundem morem etiamnunc servare Kalmuccos, docuit me *Pallas über die Mongolischen Völkerschaften.* Th. 1. p. 330. W.

17. *Fatum vinci Principis pot. vel fieri.*] Eodem sensu Claudianus de 4. Honorii Consulatu dixit v. 118.

Largitor honorum
Pronus, et in melius gaudens convertere fata.

Et Procopius in lib. 1. de fabricis Iustiniani initio: *τοὺς δὲ βίου δεομένους πλούτῳ πεποιημένος καταχορεῖς, καὶ τύχην αὐτοῖς τὴν ἐπηρεάζουσαν βιασάμενος.* Sed omnium elegantissime Pacatus in Panegyrico c. 27. his verbis: *Nullam maiorem crediderim esse Principum felicitatem, quam fecisse felicem, et intercessisse inopiae, et dedisse homini novum fatum.* *In hanc sententiam multa eleganter differit Dio Chrysostomus in oratione XXV. Reges esse genios, populorum felicitatis aut infelicitatis auctores, prout eis praefuerint.* VALES.

18. *Barbaris omne ius in viribus.*] Idem de Germanis Pompon. Mela in lib. III. cap. 3. *Ius in viribus habent.* LINDENBR.

Vicerunt dominos] Sarmatae cum a Scythis bello appeterentur, servis suis arma dederant: qui cum victoriam de Scythis retulissent, adversus dominos arma vertentes, eos suis sedibus deturbarunt. Pulsi domini ad Constantinum Aug. confugere, qui validiores quidem militaribus numeris inseruit, aliis agros assignavit, ut narrat Eusebius in lib. 4. de vita Const. cap. 6. et amplius trecenta millia hominum mistae aetatis et sexus per Thraciam, Macedoniam, Italiamque divisit, ut est in Excerptis de Gestis Constantini, quae cum Marcellini nostri historiis edidimus. (S. 32.) Contigit ea res Optato et Paullino Coss. anno Domini

334. teste Idatio in Fastis, et Hieronymo in Chronico, qui sic ait: *Anno Domini* 334. *Sarmatae Limigantes dominos suos, qui nunc Arcaragantes dicuntur, facta manu in Rom. solum expulerunt.* Sarmatae igitur a servis pulsi, partim ad Rom. partim ad Victohalos confugerunt. VALES.

19. *Ad Victobalos.*] Regius codex [et Colbertinus,] *cum Tolosano,* *Victohalos* habent. A Paeanio, qui Eutropium Graece vertit, Βικτόαλοι dicuntur. Atque ita, ubicumque Victobalos legis, emendandum censeo. Error natus est ex affinitate litterarum *b* et *h*, quae in Mss. codicibus vix distinguuntur. Sic Abrabarium vulgatae Editiones habebant in hoc libro pro Arahario. Ita enim semper in codice Regio, et interdum in Editione Romana scriptum reperimus. Eodem errore *Eubages* in lib. xv. scriptum erat pro *Euhages*. Eutropius quidem *Victophalos* vocat in Traiano, sed Ms. Fuldensis *Victohalos* habet, teste Sylburgio, Hirsfeldensis *Victoalos*, teste Canisio. VALES.

Confundente metu consilia] dubii, ut fit; in angustiis. *ad Victohalos*, Gothorum partem, Iul. Capitol. vita Marci Anton Philos. c. 14. et 22. ibique Salmas. Eutrop. VIII, 2. ubi de dissensu Codicum in nomine istius gentis accurate, ut solet, retulit Tzschuckius. Marcomannis plerumque iuncti inveniuntur, v. omnino Mannerti German. p. 428. et in Bohemia nostra res suas videntur habuisse. — *Defensoribus obsequi, ut in malis, optabile, quam servire suis mancipiis arbitrati.* Sensus apertus, haereo tamen in *ut in malis, optabile.* Brevius, fateor, defungi potuisset Ammianus, si scripsisset *magis optabile;* nihil tamen muto. *Ut in malis*, sc. fieri solet, ut inter duo mala id, quod minus est, eligamus, et *optabile* pro optabilius positum, τὸ *magis* enim saepe Latini, uti Graeci μᾶλλον omittunt. W.

Quae deplorantes] scil. se tamen non omnino liberos, sed Victohalis obnoxios, ab eorum arbitrio pendere. *recepti in fidem* pro sociis, *poscebant praesidia liberati*, ut defenderentur a quibuscunque dominis. W.

20. *Zizaim Regem iisdem praefecit.*] Non omittenda sunt verba Aurelii Victoris (Caes. c. 42.) *At Iulius Constantius annos tres atque* XX. *Augustum Imperium regens, cum externis motibus, modo civilibus exercetur, aegre ab armis abest: queis tyrannide tantorum depulsa, sustentoque interim Persarum motu, genti Sarmatarum magno decore considens apud eos Regem dedit.* Haec Sarmatarum Regis creatio contigit Datiano et Cereale Coss. VALES.

21. *Bregentionem*] Pannoniae urbem, hodie oppidulum *Szoeny* haud procul ab urbe *Comorn.* Mannert Germ. p. 742. W.

Vitrodorus] Reinesius: Vithodo-ris, Vithodo-rix, i. e. scientia, sapientia dives. W.

Aliique Optimates et Iudices.] De Quadis loquitur Ammianus, et pro Ducibus *Iudices* ponit. Id autem ex eo manat, quod qui aries vel dux gregis Latinis dicitur, a Graecis appellatur κριός, ἀπὸ τοῦ κρίνειν: ut ait Artemidorus libri 2 capite 12. Ideoque *Iudex* et *Dux* idem. Sic in hoc loco *Optimates* et *Iudices* iungit Ammianus. Sic cap. 6. libro XVIII Ursicinum *Iudicem* vocat. Et in libro XXXI cap. 2. *Alani Iudices eligunt diuturno bellandi usu spectatos.* Et seq. cap. Athanaricus, qui Go-

thorum Rex erat, *Thervingorum Iudex* nuncupatur. OISELIUS. Ergone quia aries dux gregis Graece κριὸς dicitur, ἀπὸ τοῦ κρίνειν, a iudicando, ideo Iudaei, Alani, Hunni, aliique Barbari, Duces ac nonnunquam Reges etiam suos *Iudicum* appellatione designavere? HADR. VALES.

Iudices] duces militares, vel magistratus civiles, utroque enim sensu apud nostrum occurrunt. — *Sub gressibus iacuere militum* ad genua provoluti. W.

Eductis mucronibus, quos pro numinibus colunt.] *Hunc ritum etiam inf. tangit, cum de Alanis scribit lib. XXXI. c. 2. §. 23. *Gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque ut Martem regionum, quas circumeunt, Praesulem verecundius colunt.* Sollemne nempe est, ut per eum quis iuramenti religione sese adstringat, quem pro Deo observat. Sic Mezentius per dextram et telum iurabat, et Scythae per acinacem. Apul. de Deo Socrat.* Arnob. adversf. Gentes lib. 2. Aimoinus lib. 4. c. 36. *Hoc pactum sacramento quidem super arma (ut eis mos erat iurantibus) firmatum.* *Lucianus in Toxare: (Tom. VI. Bipont. p. 100.) Μᾶλλον δὲ πρότερον ὀμοῦμαί σοι τὸν ἡμέτερον ὅρκον, ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἐν ἀρχῇ διωμολογησάμην. Οὐ μὰ γὰρ τὸν ἄνεμον καὶ τὸν ἀκινάκην, οὐδὲν πρός σε ψεῦδος ἐρῶ. De Danis M. Adamus cap. XXX. *Caesari miserunt gladium videlicet capulo tenus aureum et alia multa, pacem firmam ritu gentis per arma iuraverunt.* Sed optime Ammiani locum Menander illustrat in Eclogis Legation. pag. 106. Δείσαντες οἱ ἐν Σιγγηδῶνι, τοὺς ὅρκους γοῦν αὐτὸν (Chaganum) ὀμνύναι προεκαλοῦντο, καὶ ὡς παραυτίκα, τούς τε Ἀβαρικοὺς ὤμνυεν ὅρκους, ΞΙΦΟΣ ΣΠΑΣΑΜΕΝΟΣ, καὶ ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ τε καὶ τῷ Ἀβάρων ἔθνει παντοίως, εἰ κατὰ Ῥωμαίων τι μηχανώμενος γεφυροῦν βουλεύοιτο τὸν Σάον, ὑπὸ ξίφους μὲν αὐτός τε καὶ τὸ Ἀβάρων ἅπαν ἀναλωθείη φῦλον.* LINDENBR. Locus, quem citat Lindenbrogius, est libri XXXI cap. 2 citaturque in pari caussa ab Is. Vossio ad Pompon. Melam II, 1, ubi pro *circumeunt* ex Vaticano libro produxit *circumcircant*, ut de eo non debuerit adeo iactare Hadrianus Valesius in praefatione, qua enumerat sua κατορθώματα. GRON. Cf. Gronov. Praef. p. XVII. W.

CAPUT XIII.

1. *Multa et nefaria* πολλὰ καὶ — Sic *multa et aspera* XXIX, 5. W. Ciceronem Tusc. V, 34. πολλὰ καὶ ὄλβια in epigrammate Sardanapali expressisse ad verbum, et copula quidem non neglecta, *multa et praeclara*, sed neque ipsum aliis locis, neque alios scriptores Latinos sic locutos reperiri nuper monuit Weiskius Pleonasm. Gr. p. 188. ERF.

Erumpentibus liberis.] Ita vocat Sarmatas liberos (ut paullo post, *liberi terras occupaverunt e regione sibi oppositas*) ad discrimen Sarmatarum Limigantium, qui servilis erant conditionis. Lib. 29. c. 6. §. 15. *Sarmatas liberos ad discretionem servorum rebellium appellatos:* quorumque in dominos facinus paullo ante narravit supra lib. XVII. c. 12. et inf. lib. XIX. c. 11. (XXIX, 6.) Sic liberorum Scytharum meminit Herodotus lib. IV. LINDENBR.

4. *Parthiscus irruens amnis.*] Plinius Parthissum amnem nominat in lib. 4. capite 12. *Campos et plana tenent Iazyges: Sarmatae montes et saltus: pulsi ab his Daci ad Parthissum amnem.* Alias *Pathissum amnem;* ut in Editione Parisiensi Nic. Beraldi, quae anno M. D. XVI. prodiit, impressum reperitur. Ptolemaeus in libro III. Τιβίσκον appellat, et Iazygas vagos inter Danubium et Tibiscum ac montes Sarmaticos ponit, perinde ac Plinius. Sed in Ptolemaeo legendum est Παρτίσκος. Unde et Παρτίσκον opidum a fluvio praefluente dictum. Hungari flumen hoc vocant *Tissa,* teste Cluverio libri 3 capite 31.* Est et Artiscus amnis apud Herodotum in 4, 92. quem per Odrysas fluere dicit: sed alius est a Parthisco, cum Parthiscus sit ultra Danubium. VALES. *Parthiscus* (Theiss) Pathissum nominat Cluver. Germ. 3, 31. monente Reinesio. W.

Obliquatis meatibus] quod verbum amat Ammianus in fluminibus XVI, 1. XVII, 4. cet. *Dum solus licentius fluit*, libere vagatur. *Prope exitum* ubi in Danubium effunditur — *Super his* (ἐπὶ τούτοις) praeterea *amnis potior* i. e. Danubius *insularem amfractum* insulam. *aditu* (Dat.) ostio Parthisci *paene contiguum* proximum *ambiens. terrae consortio separavit*, a continenti abscidit. W.

6. *celeritate volucri migrantes*] tumultuatim circumvagantes. W.

7. *Tentabant cum precibus proelium*] inter ipsas preces de proelio cogitabant. W.

8. *Lux excedens*] sol occidens. — *Erectis vexillis* signis motis. W.

9. *Caput porci simplicitas militaris.*] Veget. de Re Milit. lib. III. cap. 19. Agathias lib. II. et ex eo Suid. LINDENBR.

Caput porci simplicitas militaris adpellat] milites gregarii, qui ob similitudinem aliquam dare nomina rebus solent. cf. XVI, 5. ubi *vulgaris simplicitas.* De ipsa forma aciei struendae vide Nast griech. Kriegsalterthümer p. 97. et Tab. 2. W.

10. *Incidebat*] Alii libri rectius *caedebat.* — *Absque mortuis*, praeter mortuos. Eodem modo XXV, 1. XXVII, 2. cet. ad formam Graeci χωρίς. W.

11. *Semihorae curriculo*] spatio. Sed Ammianea aetate hic usus curriculi pro partibus temporis erat vulgaris. v. Gothofredi Glossar. Nomic. ad Cod. Theodos. s. h. v. W.

12. *Ad infimitatem obsequiorum venere servilium*] cf. XXVII, 10. ubi *infimi* et *supplices.* W.

13. *Incitante fructu vincendi*] commodis, praedae cupidine. W.

Casis vel trabibus compacta firmissimis.] Morem hunc etiamnunc Sarmatae aliique Aquilonares et Alpini populi servant. Trabibus enim aliis super alias locatis domus et casas construunt: uti non omnes quidem, sic multas tamen. Neque aliter priscos illos Germanos, maiores nostros, factitasse verosimile est. De quorum aedificiis sic scribit Herodianus lib. VII. 2. Λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὀπτῶν σπάνις, ὕλαι δ' εὔδενδροι· ὅθεν ξύλων οὔσης ἐκτενείας, συμπηγνύντες αὐτὰ καὶ ἁρμόζοντες, σκηνοποιοῦνται. In Germanorum tamen solo domicilia non pauca ritu Romano

elegantius fuisse constructa, ex Ammian. lib. XVII. c. 1. §. 7. videre licet. LINDENBR.

15. *Per elementum utrumque*] ἐν ἀμφοτέροις τοῖς στοιχείοις, terra marique. Hunc sequioris aetatis usum pluribus exemplis firmavit Dorvillius ad Chariton. p. 579. ed. Lips. W.

16. *Navigia iussa sunt colligi*] ab ipsis devictis hostibus ad indagandos castigandosque trans flumen habitantes. W.

18. *Ad suffugia locorum.*] Vulg. *Sufragia locor.* male. Paullo post: *Adegit suffugia petere latebrarum palustrium.* Lib. XXI. c. 12. *Per impedita suffugia velocitas exemerat pedum.* Ita *refugia*, ὑποδύσεις. Rufinus de Bell. Iud. lib. III. cap. 9. *Machinas et refugia incendunt.* LINDENBR.

19. *Picenses.*] Apud Ptolemaeum πικήνσιοι in Moesia superiore ponuntur, a Sarmaticis forte Picensibus profecti. VALES.

Amicenses et Picenses] Dacis adnumerat Mannertus T. IV. *Norden*, p. 184. alibi tamen se invenisse negans. W.

Taifalorum] qui pars erant Gothorum occidentalium. vide infra XXXI, 3. Eutrop. VIII, 2. Mannert Germania p. 427. W.

21. *Utrum oppeterent* armis se defenderent, an *rogarent* pacem, cum *utriusque rei* et defensionis et veniae impetratae documenta haberent. *Variae palmae victoriarum*, reliquis victoriarum laetis eventibus. W.

22. *Opum vilitas, quam celeritatis ratio furari permisit.*] sarcinas tenues, pecora et supellectilia, quae raptim colligere potuerant. W.

23. *Seditionibus*] h. l. opponuntur *sedibus fixis*, sunt ergo proprie et ad Etymon vocis accipiendae pro *seitionibus*, mutandis domiciliis, ut denuo emigrare cogerentur. — *Ut congruo docebitur textu.* v. infra XIX, 11. W.

24. *Tutela*] securitas. *Exsules populos* a servis olim expulsos Liberos Sarmatas. *Regem* Zizain, c. 12. W.

25. *Tali textu recte factorum* (διορθωμάτων) his una serie praeclare feliciterque gestis. W.

Militarique consensu secundo Sarmaticus.] De veritate huius loci dubium nullum esset, ni ipse Constantius aliud innuere videretur, in militari, quae mox sequitur, allocutione, dum ait: *Postremo ego quoque hostilis vocabuli spolium prae me fero, Secundi Sarmatici cognomentum, quod vos unum idemque sentientes mihi, ne sit arrogans dicere, merito tribuistis.* Ut sane hic quoque legendum sit, *militarique consensu Secundus Sarmaticus appellatus.* Qui tamen an recte Secundus Sarmaticus dicatur, ipse viderit. Nam ob victorias contra Sarmatas et ante Constantium M. Antoninus Philosophus, et Aur. Antoninus Bassianus Impp. aliique Sarmatici quoque dicti fuere, ut ex Historiae Augg. Scriptoribus, et Nummis veteribus constat. LINDENBR. Merito Constantium secundo (vel secundum) Sarmaticum dici Valesius in Praef. p. LXIX. credit propterea, quod bis Sarmatas proelio superaverit; idque infra ad finem huius capitis firmatur. Possis etiam *secundo* ad *consensum* trahere, sed Valesii sententia probabilior. W.

Sarmaticus appellatus ex vocabulo subactorum.] Ex vocabulis gentium subactarum victores nomina sibi indidisse, nemo non

novit. Hinc enim Africanus ab Afris, Germanicus a Germanis, Francicus a Franciis, alii ab aliis populis appellati. *Themistius Euphrada Orat. 10. pag. 246. de pace ad Valentem Imp. ἀναμιμνήσκομαι δὲ, ὅτι τῶν παλαιῶν αὐτοκρατόρων ὁ μέν τις ἀχαϊκὸς ἐπεκλήθη, ὅτι τὴν ἑλλάδα ἀνάστατον ἐποίησε· μακεδονικὸς δέ τις ἕτερος, ὅτι τὴν μακεδονίαν ἔρημον καὶ ἀοίκητον. *Hinc Vararanes Saporis filius Persa (nam et apud Persas hic mos observatus) Cermasas dictus, fuit, ab eius nominis gente devicta. Agathias lib. IV. pag. 511. Οὐαραράνης ὁ παῖς, ὃς δὴ καὶ κερμασαὰ ὠνομάζετο· τῶν δὲ τοιούτων ἐπικλήσεων ἡ αἰτία ἤδη μοι εἴρηται· καὶ γὰρ κέρμα ἔθνους τυχὸν ἢ χώρας ὑπῆρχεν ἐπωνυμία· ταύτης δὲ τῷ πατρὶ τοῦ οὐαραράνου δεδουλωμένης, εἰκότως ὁ παῖς τὴν ἐπωνυμίαν ἐκτήσατο, καθά που πρότερον καὶ παρὰ Ῥωμαίοις, ὁ μὲν Ἀφρικανὸς τυχὸν, ὁ δὲ Γερμανικὸς, ὁ δ' ἐξ ἄλλου του γένους νενικημένου ἐπεκλήθη. LINDENBR.

ore omnium favorabilis] cui omnes uno ore favebant. XXIII, 5. est: studio concordi cunctorum favorabilis. W.

26. *Correximus*] recte, fortiterque fecimus, XVI, 1. XXV, 4. extr. XXX, 7. — *Prudenter consultis* prudentibus consiliis, sed ingratum ad aures consULtis exsULtat? persULtabat se uno tenore excipientia. W.

28. *Vere adulto*] aestate appropinquante. Sic ver pubescens XXVII, 5. XXX, 5. *Arripuimus negotiorum moles* celeriter aggressi sumus, quo significatu verbum arripere saepius in Codice Theodosiano usurpatum legitur. *Calcatis* devastatis. *Inter repugnandi minaces anhelitus* minas, quae vix spiritum ducere permitterent. Cf. anhelantes altius sed imbelles XXXI, 7. *Adfusi sunt vestigiis pedibus Augusti*, veniam orantes. W.

29. *His sequestratis*] compositis. Macrobius inprimis hoc verbo utitur, ad quem vide Zeunium p. 765. W.

30. [*Zizain praefecimus Liberis.*] In codice Colbertino *Zigam* dictum reperio, et cap. XII. supra *Zigaim Regem*: sicut *Rumorem* Subregulum Sarmatam: quem *Rumonem* alias cap. eod.] HADR. VALES.

Plus aestimantes creare, quam afferre barbaris Regem.] Artes hae sunt, quibus paullatim animi devicti emolliuntur, ut deperditae libertatis iacturam facilius ferre discant. LINDENBR.

Plus aestimantes creare quam afferre.] Legendum videtur *quam auferre,**) *vel *abferre.** VALES.

31. *Sufficient ex hostibus captivi.*] Placet scriptura Regii exemplaris, in quo legitur, *vobis abunde sufficiat ex hostibus captis.* Nam Constantius hoc secundum huius expeditionis praemium esse dicit, quod militibus Romanis ex Sarmatarum captivis mancipia abunde sufficient. Magnas enim opes ex pauperum hominum praeda sperari non debuisse, et sibi superesse thesauros ait, quibus milites suos locupletet. Ceterum captivi tunc inter milites dividebantur, quos milites deinde mercatoribus divendebant. Dio

*) Sic iam ante Valesium Gruterus. v. Gronovii Praef. p. XXII. W.

in fine lib. 51, καὶ οἱ αἰχμάλωτοι τοῖς στρατιώταις διεδόθησαν: et Themistius in Orat. 17. et Tarquinius apud Dionysium Halic. in lib. 4. c. 50. VALES.

33. *Secundi Sarmatici cognomentum.*] Mallem *secundo Sarmatici*. Sic supra Marcellinus dixerat: *Militarique consensu secundo Sarmaticus appellatus ex vocabulo subactorum.* hoc est, δὶς σαρματικός. Sic enim in Edicto Maximiani Galerii apud Eusebium in lib. 8. Hist. αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Γαλέριος Μαξιμιανὸς δὶς Καρπῶν μέγιστος, ἑξάκις Ἀρμενίων μέγιστος, etc. Id est: *Secundo Carpicus Maximus, sexto Armeniacus Maximus.* Constantius igitur victoriam de Sarmatis iam antea retulerat; sed quando, incertum est. VALES.

34. *Demumque ex usu testata.*] In Regio [et in Colbertino] exemplari legitur *dmque*. Scribendum igitur est: *Deumque ex usu testata, non posse Constantium vinci.* Quod confirmatur ex lib. 24. c. 1. *Impetrabilem Principem superari non posse, Deum usitato clamore testati.* Et ex lib. 26. c. 7. *Testati more militiae Iovem, invictum Procopium fore.* Huiusmodi autem erat exclamandi formula: *Tu scis, Iupiter: Constantius vinci non potest.* Ita apud Lampridium in Diadumeno c. 1. milites acclamasse dicuntur: *Tu scis, Iupiter: Macrinus vinci non potest. Tu scis, Iupiter: Antoninus vinci non potest.* Quibus in locis, *Tu scis*, idem valet ac *Testis es;* ut apud praecipuum Poetarum non semel legitur, ἴστω Ζεὺς et ἴστω Λητοῦς υἱὲ, apud Apollonium in lib. 2. Argon. denique apud Pollucem in sacramento epheborum Atheniensium, quod relatum est in eius lib. 8. sect. 106. ἵστορες θεοὶ ἄγραυλοι, Ἐνυάλιος, Ἄρης, Ζεὺς, Θαλλὼ, Αὐξὼ, Ἡγεμόνη. Id est: *Testes sunto Dii agrauli, seu agrestes, Enyalius, Mars, Iupiter, Thallo, Auxo, Hegemone.* Sunt autem Auxo quidem et Hegemone Charitum apud Athenienses nomina: Thallo autem Horarum unius, ut docet Pausanias in Arcadicis et in Boeoticis ix, 35. τιμῶσι γὰρ ἐκ παλαιοῦ καὶ Ἀθηναῖοι χάριτας Αὐξὼ καὶ Ἡγεμόνην· τὸ γὰρ τῆς Καρποῦς ἐστὶν οὐ χάριτος, ἀλλ' ὥρας ὄνομα· τῇ δὲ ἑτέρᾳ τῶν ὡρῶν νέμουσιν ὁμοῦ τῇ Πανδρόσῳ τιμὰς Ἀθηναῖοι, Θαλλὼ τὴν θεὸν ὀνομάζοντες. Apud Hyginum quoque in fabula 183. Horarum nomina haec sunt, Auxo, Eunomie, Pherusa, Caria, Odice, (lege Carpo, Dice) Euporie, Irene, Orthesie, Thallo. *Clemens in Protreptico: Αὐξώ τε καὶ Θαλλὼ αἱ Ἀττικαί.* Et haec ad explicationem loci obscurissimi obiter sint dicta. VALES.

Ex usu testata non posse Constantium vinci.] Ad sollennes adclamationes haec verba pertinent; qualis consimilis plane etiam illa est apud Lamprid. in Vita Diadumeni c. 1. *Iupiter O. M. Macrino et Antonino vitam. Tu scis Iupiter! Macrinus vinci non potest. Tu scis Iupiter! Macrinus vinci non potest.* LINDENBR.

Sirmium cum pompa triumphali.] Hunc Constantii triumphum memorat simul ac deridet Iulianus in Ep. ad Athen. p. 513. VALES.

Militares numeri] legiones. *Remearunt sedes.* Omissum *ad*, uti Virgil. Aen. XI, 793. Stat. Sylv. III, 5, 12. Apul. Met. VII. post init. Additur XIX, 9. remearunt *ad* sua. W.

CAPVT XIV.

1. *Iisdem diebus Prosper, et Spectatus.*] Spectatus ex legatione Persica redierat ante ruinam Nicomediae, ut patet ex Epistola 521. quam Libanius de Spectati reditu scribit ad Aristaenetum, qui eo terrae motu interiit: quam quidem Epistolam supra retulimus. Itaque haec ante cladem Nicomediae locari debuerant. Eadem incuria paullo supra dicta sunt, quae de Bassi Praefectura posuit; quem ex allata Inscriptione constat sequenti anno, hoc est, Eusebio et Hypatio Coss. decessisse. VALES.

Ut supra docuimus] Cap. 5. *Ctesiphonta* quae regia tum erat Persarum. *Rebus integris*, ut omnia eodem statu, quo tum essent, persisterent, h. e. uti paullo post: *ne super turbando Armeniae vel Mesopotamiae statu quidquam moveretur.* W.

2. *Lucillianus.*] Is videtur esse, cui summam belli contra Persas gerendi mandatam esse a Constantio scribit Zosimus in lib. 2. c. 45. cum is Gallum Caesarem in Orientem mitteret: et quem in lib. 3. c. 8. scribit, Nisibin a Sapore obsessam defendisse. VALES.

Lucillianus Comes] Domesticorum. XIV, 11. et Ind. I. — *Nodo violentae necessitatis adstrictus* ad purpuram accipiendam coactus, *ad res consurrexit novas* v. XXVI, 5—10. W.

AMMIANI MARCELLINI

LIB. XVIII. C. I.

1. *Eusebium atque Hypatium fratres sublimabant vocabula Consulum.*] Admodum sublimiter! *Contextis successibus*, pluribus, ubi alius alium exciperet. — *sequestratis* omissis. W.

Ne quem.] Forte *ne quam* scilicet provinciam. GRON.

Praesumeret] sibi arrogaret, iuperet. cf. XXIII, 5. *Versarentur in medio* omnibus se immiscerent negotiis, dominarentur. W.

2. *Ipse iurgia dirimens.*] Hoc erat institutum Caesaris Iuliani: de quo Mamertinus in gratiarum actione sic dicit: *Aestates omnes in castris, hiemes in tribunalibus degit.* Et Libanius in Orat. funebri. VALES.

Indeclinabilis iust. iniust. distinctor.] Hic Marcellinus noster aperte graecissat. Indeclinabilem enim posuit pro eo quod Graeci dicunt ἀκλινῆ: quo sensu Nicolaus Damascenus de vita sua, p. 421. Editionis nostrae dixit de seipso: πρός γε μὴν τὸ δικάζειν οὕτως ἀκλινὴς καὶ ἀθώπευτος. *Vox erat illius aevi, qua utitur etiam Rufinus in libri VI. Hist. Eccles. capite 7. de Narcisso loquens. *Cum esset* (inquit) *constantis animi, et iusti rectique indeclinabiliter tenax.* VALES.

Iustorum iniustorumque distinctor.] Sic XXVIII, 4. *iustorum distinctor et arbiter plenus.* cf. et XXII, 3. in quibus omnibus locis Savaro ad Sidonium p. 131. legi iubet *discinctores*, quod *discingere* illa aetate dixerint pro dirimere. W.

3. *Acta.*] Post hanc vocem Wakef. in Silv. Crit. P. IV. p. 202. excidisse putat *alia*. W.

4. *Pro tribunali palam admissis volentib. audiebat.*] Id est, levato velo, ut loquuntur Impp. in lege ult. Cod. Th. de naufragis. Velum enim pro foribus Secretarii positum erat, quod si reductum erat, seu levatum, omnes ad audiendum admitti posse significabat: sin erat adductum, neminem praeter consilium admitti fas erat. Adducebatur autem fere in criminalibus caussis, ubi de capite hominis agebatur, quo iudex attentius ac maturius cum consilio deliberaret, ut docet Basilius in Ep. 79. ad Eustathium Sebast. εἰ γὰρ οἱ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχοντες, ὅταν τινὰ τῶν κακούργων θανάτῳ καταδικάζειν μέλλωσιν, ἐφέλκονται τὰ παραπετάσματα, καλοῦσι δὲ τοὺς ἐμπειροτάτους πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν προκειμένων σκέψιν καὶ πολὺν ἐνσχολάζουσι χρόνον, etc. quem locum imitatus esse videtur Clemens lib. 2. Const. Apost. cap. 52.

Idem testatur Chrysostomus Homilia 43, in Matthaeum: ὥσπερ οἱ δικασταὶ ὑπὸ παραπετάσματος καθεζόμενοι κρίνουσιν. Contra in publicis iudiciis velum levari solebat: ut idem docet Homilia 57. in Matthaeum: καθάπερ γὰρ τοῖς δικασταῖς, ὅτ' ἂν δημοσίᾳ κρίνωσι, τὰ παραπετάσματα συνελκύσαντες οἱ περιεστῶτες, πᾶσιν αὐτοὺς δεικνύουσιν. VALES.

Palam admissis volentibus] quibuscunque (βουλομένοις). W.

Confutari] convinci, XIV, 9. XVII, 9. — *Delphidius* huic oratori Ausonius carmen dedicavit 195. ubi vide Floridum p. 142. Ob vehementiam etiam et acerbitatem exagitat Appuleius in Aemiliano. W.

Et quis, ait, innocens esse poterit.] Hoc egregium Iuliani Caesaris responsum refertur etiam a Zonara in Annalibus: cuius verba, quia sunt Marcellini verbis simillima, hic apponenda duxi: ποτὲ γοῦν δικάζων τινὶ κεκλοφέναι κατηγορουμένῳ καὶ τὴν κλοπὴν ἀρνουμένῳ, ἐπεὶ ὁ κατήγορος, τίς, ἔφη, βασιλεῦ, ἐπ' ἐγκλήματι δίκην ὑπόσχῃ, εἰ ἐξ ἀρνήσεως ὠφελοῖντο οἱ αἰτιώμενοι; ἐκεῖνος ἀνθυπεκρίνατο· καὶ τίς ἔσται ἀναίτιος, εἰ ἐλέγχων ἄνευ πιστεύοιντο οἱ κατήγοροι. *Eadem leguntur apud Iohannem Antiochenum in Excerptis nondum editis περὶ ἀρχαιολογίας: ubi Νουμεριανὸς dicitur is, quem Marcellinus noster Numerium vocat.* VALES.

CAPVT II.

1. *Rumore praecurso.*] Ita et XXIII, 2. W.

2. *Hariobaudem*] sine dubio Alamannum natione. *vacantem Tribunum*, v. Ind. II. v. Vacans. *Hortarium regem* de quo vide ad XVI, 12. init. Pacem pepigerat cum Iuliano XVII, 10. W.

3. *Implendum*] agendum, XIV, 1. XXX, 8. W.

Annona a Britannis sueta transferri.] Zosimus lib. III. c. 5 (ubi v. Heynium p. 636. W.) Ὀκτακόσια κατασκευάσας πλοῖα (Iulianus Imp.) μείζονα λέμβων· ταῦτά τε εἰς τὴν Βρεττανίαν ἐκπέμψας κομίζεσθαι σῖτον ἐποίει· καὶ τοῦτον τοῖς ποταμίοις πλοίοις ἀνάγεσθαι διὰ τοῦ Ῥήνου παρασκευάζων, τοῦτό τε ποιῶν συνεχέστερον, διὰ τὸ βραχὺν εἶναι τὸν πλοῦν, ἤρκεσε τοῖς ἀποδοθεῖσι ταῖς οἰκείαις πόλεσιν εἴς τε τὸ καὶ τροφῇ χρήσασθαι, καὶ σπεῖραι τὴν γῆν, καὶ ἄχρις ἀμητοῦ τὰ ἐπιτήδεια ἔχειν. Iam olim ergo hac laude celebris Britannia, quod et annona in proprios usus sufficiente abundet, et frumentarium auxilium populis etiam longissime dissitis suppeditet. LINDENBR.

Annona a Britannis sueta transferri.] Hanc Britannicae annonae transvectionem Iulianus multo quam antea faciliorem reddidit. Nam cum fere omnes onerariae naves ad annonam hanc transvehendam comparatae, metu barbarorum mare infestantium subductae computruissent, paucaeque admodum navigarent, quibus in portu exoneratis, inde annona vehiculis transportabatur: quod quidem maximo damno ac sumptui Gallis erat: Iulianus plures quam antea naves fabricavit, utque annona lembis per flumen Rhenum ex Britannia insula subveheretur, prout olim fieri solitum erat, sollicite providit, ut narrat Libanius in Orat. funebri ad hunc annum (Reisk. 549.) et Zosimus in lib. 3. c. 5. et ipse Iulianus satis ambitiose

in Epist. ad Athenienses. (Spanh. p. 279.) De Britannicae annonae transvectione loquitur etiam Eunapius in legationibus. χαμάβων γὰρ μὴ βουλομένων ἀδύνατόν ἐστιν τὴν ἐκ τῆς βρεττανικῆς νήσου σιτοπομπίαν εἰς τὰ ῥωμαϊκὰ φρούρια διαπέμπεσθαι. Vide Cluverium in libri 2. de Germania capite 26. VALES.

4. *Castra Herculis, Quadriburgum, Tricesimae.*] Edidimus locum, ut vulgo legitur, licet de vitio valde suspectum: neque a Mss. auxilii quidquam, in quo sic scriptum: — — *Castra Herculis, Quadriburgi unius Tricesimae,* Editio Steph. *Quadriburgum Stricensium.* Emendare conati sunt viri docti; quorum tamen diligentiam potius, quam successum laudo. Et hactenus verosimilia dixisse videtur Petr. Divaeus Antiquitat. Belgicar. cap. XIX. LINDENBR.

Castra Herculis.] Urbem hanc intelligit Libanius in Orat. ... his verbis (Reisk. p. 550.): ἀλλὰ κατέβαινε μὲν ἐπ' αὐτὸν ᾠκεανὸν πόλιν δὲ Ἡράκλειαν Ἡρακλέους ἔργον ἀνέστη, τὰ πλοῖα δὲ εἰς τὸν ῥῆνον εἰσῆγε. Eiusdem mentio fit in Tabula Itineraria Peuting. *Carvone* 13. *castra Herculis* 8. *Noviomago* 10. Hanc etiam intelligere videtur Stephanus Byzantius, cum scribit, Ἡράκλεια πόλις Κελτικῆς. VALES.

Castra Herculis] munimentum ad Rhenum, Mannert Gallia p. 217. *Quadriburgium* (Schenkenschanz Wessel. ad Itiner. p. 370. Mannert p. 218.) *Tricesimae* eadem quae alias Colonia Traiana, (Kellen) postea vero, quia Legio XXX. ibi in praesidio fuit, Tricesimae dicta, Mannert p. 219. — *Novesium* (Nuys) Wesseling p. 255. *Bonna* (Bonn) *Antunnacum* (Andernach) Mannert p. 223. et *Bingio* (Bingen) urbs iamiam Tacito Hist. IV, 70. memorata, Mannert p. 224. W.

5. *Post haec impetrata*] his ita effectis, XIX, 6. *Utilitati publicae obedisse,* impetrata fecisse, ut reip. consulerent. W.

Non rectoris amore. Romanis, etc.] Sic primus hunc locum Gelenius emendavit, audacter satis. Nam in Mss. deest negativa particula, et *Romanos* legitur, non *Romanis.* Equidem initio, quid sibi vellet haec Mss. lectio, videre non poteram. Adeo saepe veritas in oculos nostros incurrit; nec advertitur tamen. Tandem vero animadverti elegantem in scripta lectione sensum esse: *Idque claris indiciis apparet, utilitati publicae metu barbaros obedisse, rectoris amore Romanos.* Est igitur antithesis Barbarorum et Romanorum: Barbaros metu, Romanos amore Caesaris paruisse dicit: quod sequentia manifeste evincunt. Subiicit enim, *Reges ex pacto, etc.* quod refertur ad Barbaros: deinde *et auxiliarii milites, etc.* quod ad Romanos referendum est. VALES.

6. *Adsistitis habilia*] materias XVII, 10. W.

Et auxiliarii milites.] Plerique, ut ait Vegetius in lib. 2. in auxiliis festinant militiae sacramenta percipere, ubi et minor sudor et maturiora sunt praemia: vitantes laborem in legionibus militandi, ubi graviora arma, plura munera, severior disciplina. Ex quo patet Romanos complures in auxiliis militasse. Auxilia tamen initio de alienigenis dicebantur, ut docet Varro in lib. 4. de lingua Latina p. 24. ed. Scalig. 1581. *Auxilia,* inquit, *appellantur ab auctu, cum accesserint qui adiumento essent alienigenae.* Et ita quoque Festus Pompeius. At Suidas αὐξίλια derivat ἀπὸ τῆς ὀξύτητος τῆς βοηθείας. Sic enim apud eum in v.

φιλὸς vetus ſcriptor loquitur: *αὐξίλια δὲ οἱ ῥωμαῖοι τὰ τοιαῦτα τέλη προσαγορεύουσι, τὸ τῆς βοηθείας ὀξὺ καὶ εὐκίνητον περὶ τὰς χρείας οὕτω προσαγορεύοντες.* VALES.

Quinquagenarias longioresque materias.] *Quinquagenarias materias* dixit, id eſt, trabes et arbores valde magnas, ut *centenarias roſas* Tertull. de Corona militis cap. 14. et *centenarios nummos* Lampridius in Alex. Severo c. 39. (ubi vid. Interpretes. W.) *Pecunias maiorinas vel centenionales* L. 1. C. Theod. Si qui pecun. conflav. LINDENBR. Cf. Salmaſ. ad Scriptt. H. A. Tom. 1. p. 450. W.

Quinquagenarias longioresque materias.] Id eſt, trabes quinquaginta pedum longitudine. Sic Vitruvius in lib. 8. cap. 7. fiſtulas quinquagenarias dicit, quarum ſcilicet lemna quinquaginta digitos lata eſſet. Aliter Plinius quinquagenarium thoracem, et quinquagenaria ac centenaria pondera dicit in lib. 7. cap. XX. Tertullianus de Pallio promulſidem quinquagenariam; Lampridius in Elagabalo c. 19. vaſa centenaria: id eſt quinquaginta pondo, centum pondo. VALES. Haec apprime conveniunt, quae cum ſolidiore fundamento elaboravit pater libro 1. Pecuniae vet. cap. 3. GRON.

7. *Lupicino.*] Hic primum occurrit. *Severi* Magiſtri equitum, ſed inefficacis XVII, 10. — *incivilitas* inſolentia, licentia. cf. XXIX, 5. W.

9. *Ne pacatorum terrae corrumperentur.*] Idem refertur a Libanio in Oratione funebri (Reisk. p. 551.): *ὁ δὲ ἐχώρει τὴν τῶν ἐνσπόνδων παρεξιὼν, ὅπως μὴ δι᾽ αὐτῶν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἰὼν, ἀνάγκῃ τι βλάψειε. Progrediebatur itaque foederatorum agros praeteriens, ne per eos in hoſtem tranſiens, quidquam neceſſario vaſtaret.* VALES.

Ne pacatorum Suomarii, de quo vide ad XVI, 12. init. adſcripta, *terrae corrumperentur,* vaſtarentur. W.

In locum ad comp. pontem.] Ante haec verba videtur quidpiam deeſſe in hunc fere modum: *Iri igitur placuit in locum, etc.* Vel ſane ſcribendum eſt *iri in locum.* et ita nihil deerit. Atque hanc emendationem confirmat Libanius in Orat. cit. (Reisk. 1. p. 551.) *ὡς γὰρ βαδίζων καὶ περισκοπῶν τὴν ἀντιπέρας ὄχθην, κατεῖδεν ἐπίκαιρον τόπον, οἷον κατασχεθέντα παρέχειν ἀσφάλειαν τοῖς κατειληφόσι, πλοῖά τινα καὶ μοῖραν τῆς δυνάμεως μικρὰν ἀφανῶς ἐν κοίλῳ τινὶ τῆς οἰκείας ὄχθης χωρίῳ καταλιπὼν, αὐτός τε ἐπορεύετο, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἠνάγκαζεν ἴσην πορείαν χωρεῖν. Nam cum progrediens et adverſam ripam circumſpiciens, locum vidiſſet opportunum, qui occupatus ſecuritatem praeſtare poſſet: navigia aliquot et militum exiguam manum in valle quadam Romanae ripae proxima occultavit: et ipſe incedens, hoſtes quoque ſimul incedere coëgit.* VALES. *Iri* pendet a praecedente *ſuaſerat.* W.

11. *Caeſar certis imperavit Tribunis*] ut cum ſingulari militum manu alio loco flumen traiicerent, eoque in fraudem inducerent hoſtes, donec ipſe cum toto exercitu transiret. W.

12. *Et collecti nocte provecta.*] Libanius poſt ea quae proxime citavi, ſubiicit: *ἑσπέρας δὲ στρατοπεδευσάμενος τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐκείνοις σημαίνει διαπλεύσασι κρατῆσαι τοῦ χωρίου. καὶ οἱ μὲν πεισθέντες ἐκράτουν· οἱ δὲ ἀναστρέψαντες ἐζεύγνυον, ὁρμώμενοί τε ἐξ οἰκείων καὶ τελευτῶντες εἰς τὸν κατειλημμένον.* *Sub*

vesperam autem castra metatus, militibus iis quos occultaverat, signum dedit, ut traiecto flumine locum occuparent. Atque illi quidem imperata facientes locum occupant. Iulianus vero cum suis reversus eo unde discesserat, pontem iunxit a Romana ripa ad locum qui erat occupatus. Haec Libanii verba clarius quam Marcellini nostri narratio, strategema illud Iuliani explicant. VALES.

Lusoriae naves] ad observandos hostes inprimis adhibitae. v. ad XVII, 2. — *remi suspenderentur* inhiberentur. W.

Dum hostes nostrorum ignes observant.] Saepe hoc strategemate viri bellatores usi, ut iam olim ad Historiam Longobardicam notavi; multaque eius exempla apud Polyaenum aliosque Scriptores passim occurrunt. LINDENBR.

Adversas perrumpere limitis ripas.] Dubitat Ernest. an legendum sit e MSS. *milites*, quamquam defendi lectio vulgata possit simili loco XXIV, 8. ubi *rupti riparum termini.* W.

13. *Hortarius rex nobis foederatus*] XVII, 10. *non novaturus quaedam*, non quod fide desciscere vellet, *sed amicus finitimis quoque suis* et popularibus. *Reges* imperantes *Regales* regum filios et agnatos *Regulos* subregulos. W.

Epulis adusque vigiliam tertiam more gentili extentis.] Hoc est, quod Tacit. de Germanis scribit c. 22. *Diem noctemque continuare potando nulli probrum.* Vid. Eclogas Legat.* LINDENBR.]

Ullo genere] ullo modo, quod et libri nonnulli habent. Sed nihil mutandum, est enim iterum XXXI, 5. — *Quo dubius impetus trusit* quo forte fortuna per trepidationem abriperentur. W.

14. *Vertuntur in pedes*] in fugam. *In barbarico*, sc. *solo* vel *agro*, quod omittunt illius aetatis scriptores. Cf. XVII, 12, 21. XXVII, 5, 6. Vid. Cellar. et Tzschuk. ad Eutrop. VII, 9. W.

15. *Saepimenta fragilium penatium*] casarum misellarum, minasque minantium. W.

Ad regionem cui Capellatii vel Palas nomen.] *Ditmarus lib. 6. cap. 68. *Palas a Treverensibus contra Regem firmatur.* †)* Ab hisce nominibus Principem Palatinum appellationem sumsisse, multi hactenus falso sibi persuaserunt, quorum errores erudite corrigit Vir Cl. Marq. Freherus Origin. Palatin. cap. 2. LINDENBR.

Ubi terminales lapides.] Glossar. 'Ὀριαῖος λίθος,' *terminalis lapis.* 'Ὀροθέσιον, *terminus, limes, terminatio.* ὅρος ἐπὶ χώρας, *terminus, finis limitum, hoc terminatum.*' Dionys. Halicarn. lib. 11. pag. 133. λίθος ἐπὶ τοῖς ὅροις. Sic lib. XXXI, 4. *plagae terminales*, id est, terminis et limitibus regiones confines. *Tertull. de Ieiuniis cap. XI. *Palos terminales figere.** LINDENBR.

Capellatium vel Palas, ubi terminales lapides Alamannorum et Burgundiorum confinia distinguebant, qui duo populi de salinis in illa regione sitis saepe decertabant XXVIII, 5. Ex his igitur, quo referendum sit Capellatium vel Palas, facile intelligitur. Est nempe, quae sententia est Mannerti Germ. p. 293. cuius ipsa verba dedi, munimentum Romanorum, quod etiamnunc Pfal- s. Pohlgraben nominatur. Quod si sumas, duo tantum sunt loca,

---

†) Cf. Vales. Praef. p. XXIX. W.

quo confinia Alamannos inter et Burgundios poni possint, vel Schafnaburgum ad Moenum, vel in terris Hohenlohicis. Ad utrumque pertinuit vallum Romanum, ab utrisque haud procul absunt salinae, septentrionem versus *Kissingae* ad Salam Franconicam, meridiem versus *Halae* Suevorum, quae posterior magis placet Mannerto, ideo, quod Sala remotior a Schafnaburgo sit, quam ut de salinis oriri lis potuisset, si fines ad hanc urbem fuissent. — Sed operae pretium est, Mannertum ipsum adire, qui totam, in qua nunc versamur, Iuliani expeditionem egregie illustravit. Müllero in Gesch. d. Schweiz. Abtheil. 1. p. 78. *Capellatium* est *Ziegenhayn*. De *Burgundiis* vide infra XXVIII, 5. W.

Macrianus] de quo plura vide in Ind. 1. et *Hariobaudus* fratres utrique e regione Moguntiae, orientem versus. W.

16. *Vadomarius*] rex terrarum, quae *contra Rauracos* nostra Brisgovia continentur. Iam antea mentio eius facta XIV, 10. mentio porro fiet. v. Ind. 1. Ex omni narratione Ammiani colligit Mannertus p. 294. Iulianum per terras, quae nunc Principi Hasso-Darmstadiensi parent, perque Palatinatus partem progressum fuisse. W.

Scriptis Constantii principis — adlegatis.] „Hae sunt literae privatae, quae dicuntur *adlegari;* nam *homines* quidem privato consilio *adlegantur*, publico *legantur*, unde *legati* dicti sunt." Ernestius. W.

Leniter susceptus est, ut decebat.] Duas ultimas voces addidi, quae in Editionibus deerant. In Regio quidem codice [et Colbert.] *ac Tolos.* perinde ut in Editione Rom. legitur: *Susceptus est: ducebat, etc.* In Florentino Ms. scriptum erat *dicebat.* [Potest legi etiam, *ut conducebat.*] VALES.

18. *Urio, Ursicino et Vestralpo*] De his v. ad XVI, 12. init. adscripta. — *Interim* nunc quidem non statim *responderi poterat.* W.

19. *Conditionum similitudine*] iisdem legibus. — *festinatum est maxime,* ante omnia urgebatur. W.

CAPVT III.

1. *Caelestis corrigit cura.*] Eodem sensu *caeleste oraculum,* L. 10. C. de assessor. L. 5. C. de iurisd. omn. iud. *caelestes litterae,* L. 3. C. Theod. ad L. Corn. de falso: *caelestis indulgentia*, L. 4. de calc. coctor. *caelestia statuta*, L. 3 de stud. liberal. *caeleste praeceptum,* Gesta purgat. Caeciliani et Felic. pag. 27. LINDENBR.

Barbationis pedestris militiae rectoris] in locum Silvani XVII, 6. cf. omnino Ind. 1. W.

Examen apes facere perspicuum; superque hoc prodigiorum gnaros consulenti, etc.] Plinii verbis haec interpretanda sunt, lib. XI. cap. XVII. *Apes ostenta faciunt privata et publica, uva dependente in domibus templisve, saepe expiata magnis eventibus. Sedere in ore infantis Platonis, tunc etiam suavitatem illam praedulcis eloquii portendentes. Sedere in castris Drusi Imp. cum prosperrime pugnatum apud Arbalonem est, haudquaquam*

perpetua Haruspicum coniectura, qui dirum id ostentum existimant semper. *Quid uva hoc loco, et Iuvenalis ostendit, et Varro de Re Rustica lib. 3. c. de Apibus.* Iuvenal. Satyr. XIII, 67.

Sollicitus, tamquam lapides effuderit imber,
Examenque apium longa consederit uva
Culmine delubri.

Unde cum Cassini examen apium ingens in foro consedisset, aliudque in templum Aesculapii convolasset, inter prodigia relatum fuit. Livius lib. XXVII. (item XXI, 46. W.) Dio lib. XLVII. 2. Vid. Cicer. de Haruspic. Respons. Virgil. lib. VII. 64. Val. Max. lib. 1. cap. 6. LINDENBR.

Discrimen magnum portendi] Malum omnino omen habitum, si qua apes consedissent. vid. praeter Plinii locum a Lindenbrogio allatum Iul. Capitol. in vita Antonini Pii c. 3. et Iulius Obsequens passim. W.

Fumo pelluntur et turbulento sonitu cymb.] De fumo certum est; et hodie in eximendis favis adhibetur. *Pallad. de Re Rust. lib. 5. c. 8.* Scholiast. Apollon. Rhod. lib. II. n. 7. ad illum vers. (133.) — — — *λιγνυόεντι — — — καπνῷ τυφόμεναι· ἐπιπλέον τῷ λιγνυώδει καὶ σποδώδει καπνῷ καπνιζόμεναι ὑποχωροῦσι (αἱ μέλισσαι) τῶν σίμβλων.* De sonitu etiam constat: sed turbulentus ille sit oportet, unde *inimica et echo est resultanti sono, quod pavidas alterno pulsat ictu.* Plin. lib. 11. cap. 19. Alioquin gaudent plausu atque tinnitu aeris, eoque convocantur, ut idem ait lib. eod. cap. 20. Varro de Re Rustica lib. III. cap. 16. Virgil. Georg. IV. *Virgil. Aeneid. 12, 589.

Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro:
Illae intus trepidae rerum, per cerea castra
*Discurrunt.**

Claudian. Panegyr. VI. Consul. Honorii v. 259.

— — — *Cybeleia quassans*
Hyblaeus procul aera senex, revocare fugaces
Tinnitu conatur apes, quae sponte relictis
Descivere favis. LINDENBR.

2. *Vanitate.*] inconsiderantia, dementia. Vanus et demens junguntur XVI, 11. W.

Ancilla adscita notarum perita.] Vid. Notas in Val. Probum et reliquos rei notariae Scriptores. LINDENBR.

Notarum] artis occulte scribendi, *στεγανογραφίας*. *Quam e patrimonio Silvani possederat* quae ex familia Silvani in suam transierat — *despecta,* missa, repudiata. W.

3. *Reversis omnibus e procinctu*] h. e. literis et Assyriae et Barbationis ex castris, ubi tunc versabatur Barbatio, reversis. Quod tamen non placet. Ammianum *procinctum* de expeditionibus bellicis usurpare non ignoro, idem tamen ego, cur Barbatio literas uxoris remiserit, non video. Malim de scholis Palatinis, omninoque aulicis intelligere, nocte ingruente domum reversis. — *Arbetionem,* magistrum equitum. W.

5. *Ex Primicerio Protectorum Tribunus.*] Primicerius Protectorum is est, qui Princeps est in Schola Protectorum: cuius mentio fit in lege 9. Cod. Theod. de Domest. et Prot. Sic

etiam inter Protectores Domesticos erat quidam Primicerius, ut legitur in eodem titulo. Marcellinus noster in lib. 25. c. 5. §. 4. *Iovianus eligitur Imperator, Domesticorum ordinis primus.* Post Primicerium erat Secundicerius, et decem primi eiusdem Scholae: quorum mentio fit in utroque codice. Ceterum ex Primicerio Protectorum ad Tribunatum perveniri mos erat. Unde hic legimus Valentinum ex Primicerio Protectorum factum Tribunum. Id testatur Marcellinus in lib. 30. c. 7. §. 3. de Gratiano: *Post dignitatem Protectoris atque Tribuni, Comes praefuit rei Castrensi per Africam.* Et Imp. in lege XI. Cod. eodem: *Primicerius*, inquit, *post acceptum Tribunatum inter eos dignitate potiatur, qui ducatum agere meruerunt.* Denique in Excerptis de gestis Constantini sic legitur: *Constantius D. Claudii opt. Principis nepos ex fratre, Protector primum, exin Tribunus, postea Praeses Dalmatiarum fuit.* Ex quibus intelligendus est locus Marcellini nostri in lib. 16. c. 10. extr. *Provectis ex consortio nostro ad regendos milites natu maioribus, adolescentes eum sequi iubemur.* VALES.

6. *Sub Gallo*] v. XIV, 11. *Nobilioris militiae*, magisterii peditum. *In Iulianum Caesarem paria confingebat*, XVI, 11. W.

7. *Callisthenem sectatorem et propinquum suum.*] Ex Hero Aristotelis consobrina natum. Plutarchus in Alexand. c. 55. LINDENBR.

Ad regem Alexandrum] quem in bellis comitabatur. W.

Ut quam rarissime et iucunde apud hominem loqueretur.] * Val. Maxim. lib. 7. c. 2. *Aristoteles Callisthenem auditorem suum ad Alexandrum dimittens, monuit ut cum eo aut rarissime aut quamiucundissime loqueretur.** Amice sic quidem Aristoteles Callisthenem suum (cuius ἄκαιρόν τε παῤῥησίαν, καὶ ὑπέρογκον ἀβελτηρίαν norat) monuit, licet frustra. Nam et gravitas viri, et prompta in loquendo libertas, invisa primo Regi, novissime mortis quoque Callistheni causa fuit. Arrianus ἀναβάσ. lib. IV. c. 2. Curtius lib. VIII. c. 8. LINDENBR.

Ut quam rarissime et iucunde.] Valerius Max. in lib. 7. cap. 2. *Aristoteles*, ait, *Callisthenem auditorem suum ad Alexandrum mittens monuit, ut cum eo aut quam rarissime, aut quam iucundissime loqueretur: quo aut silentio tutior, aut sermone esset acceptior.* Ex quo fonte Marcellinum nostrum hausisse perspicuum est. * Graeci multo elegantius hoc apophthegma efferunt hoc modo: τοῖς τυράννοις ἐντυγχάνειν δεῖ ὡς ἥκιστα ἢ ὡς ἥδιστα: quod dictum Xenophani tribuit Laertius, et Suidas in ἥκιστα.* VALES.

Vitae potestatem et necis in acie linguae portantem.] Libi XXIX. c. 1. §. 19. *Institutum hominis, mortem in acie linguae portantis ad partem pessimam depravantes.* LINDENBR.

* *Apud hominem, vitae potestatem et necis in acie linguae portantem.*] Eleganter in libro Proverbiorum c. 18. v. 21. ἐν χειρὶ γλώσσης ζωὴ καὶ θάνατος. *In acie linguae*, id est, in acumine linguae, in ora vel in extrema linguae. Sic in libro XXIX. c. 1. §. 19. de Valente Aug. *Institutum hominis, mortem in acie linguae portantis.** VALES.

9. *Linquentes Orientem anseres.*] Scripti cod. haec lectio est; verissima sane. Non enim grues, ut hactenus hic editum fuit, sed anseres rostra lapillis occludunt, cum Taurum montem prae

tervolant. Plutarchus in libro de garrulit. et utra animalia prudent. Aelianus de Animal. lib. v. cap. 29. Phile cap. 15. περὶ χηνός, p. 52. ed. Pauw.

Λίθον δὲ τὸ στόμαθ' ἵνα μὴ κλάγξῃ στέγων,
Ὅπερ καλοῦσι Ταῦρον, ἀμείβει πάγον.
Τοὺς αἰετοὺς γάρ φασὶ τοὺς χηνοσκόπους
Ἐκεῖσε δεινῶς ἐλλοχᾷν πρὸ ψύχεος. LINDENBR.

Ob calorem] ver appropinquans. — *montem Taurum penetrare*, usque ad eum pervenire, transvolare volentes. W.

CAPUT IV.

1. *Ferarum gentium quas placarat*] XVI, 9. XVII, 5. *adiumentis accinctus*, exercitui suo iunctis. W.

Consilia tart. manibus miscens.] Idem testatur vetus Epigramma inter Catalecta veterum Poetarum p. 184. ed. Scal.

Fata per humanas solitus praenoscere fibras,
Impius infanda relligione Sapor:
Pectoris ingenui salientia viscera flammis
Imposuit: magico carmine rapit humum.
Ausus ab Elysiis Pompeium ducere campis, etc.

Quae ad Saporem nostrum pertinere persuasum equidem habeo. In his versibus notandus est ritus Persicae religionis, viscera comburere, quem et Strabo p. 732. Almelov. et Catullus Carm. 90. commemorarunt. VALES. Eustath. ad Iliad. I. 460. Τῶν δὲ ἱερείων οἱ μάγοι τὰ κρέα ἑλόμενοι τοῖς θεοῖς οὐδὲν ἀπένεμον, τοῦ δ' ἐπίπλου μικρόν τι ἐπὶ τὸ πῦρ ἐπιτιθέασι. W.

Praestigiatores consulens.] In Editione Rom. perinde ut in Mss. Flor. legitur *praestionis*; [in Colbertino, *et praestionis omnes consulens:*] Castellus et Accursius *praescitionis* edere maluerunt. Sic Marcellinus in lib. 29. c. 1. *Litato conceptis carminibus numine praescitionum auctore.* In Regio autem exemplari scriptum reperi, *praestigiones consulens*, antepaenultima tamen syllaba duobus punctis subnotata. *In Tolos. scriptum est *praestigionis*.* VALES. Ex tot documentis absurdum est dubitare, quin auctor scripserit *praescionea*. Praescius et praescio tunc dixerunt, ut in multis similiter. GRON.

**Prima verni temperie.*] Sic saepe loquitur Eginhardus in Annalibus. Vernum pro vere aetas illa dicebat, ut Petrus Chrysologus in principio Sermonis 12. et 40. Hist. Miscella in libro 6. *ineunte verno*, supple tempore.* [Ita et *hibernum* pro hieme dixerunt: Plinius et Iuvenalis saepe *matutino* dicunt pro mane.] VALES. Miror, si Henricus haec postrema adiecit, non delevisse voces priores, in quibus illam aetatem sic dicere statuebat. Sed nec Plinius aut Iuvenalis sunt primi, qui sic loquuntur. GRON.

2. *Comitatensis fabrica.*] Ita Ms. at vulg. *Comitensis fabr.* male. Vid. Notit. Imperii. LINDENBR.

Comitatensis fabrica.] Metaphora est, ut ex sequentibus patet. Intelligit enim delatores aulicos, qui in Comitatu Constantii potiorem locum obtinebant. Frustra igitur Lindenbrogius nos ad Notitiam Imperii reiecerat, quasi hic de Fabricensibus ageretur,

[Hosce aulicos, calumniarum in Comitatu fabricatores perpetuos, vocat infra c. 5. Marcellinus *Palatinam cohortem.*] VALES.

Eamdem incudem diu noctuque tundendo.] Cf. Cic. de Orat. II, 39. Dolos procudere legitur ap. Plautum Pseud. II. 2, 20. W.

Imperatori suspicaci intendebat Ursicinum] Mire dictum, quod ita positum, fateor, non intelligo; intelligerem vero, si liceret legere *praetendebat* (spiegelte vor) quae vox aptius responderet. *vultus Gorgonei torvitati*, capiti Medusae. — *Quasi penuria meliorum* quasi non alii aeque periti duces adessent. — *Altius anhelabat*, ad maiora adspiraret. W.

3. *Apud quem multa Constantius potuit.*] Urbane et figurate id dictum esse nemo non videt. Nimiam enim Eusebii eunuchi potentiam hoc scommate perstringit Marcellinus. Simile est, quod memini legere apud Plutarchum, in tractatu εἰ γέροντι πολιτευτέον, Attalum Eumenis fratrem, egregium alioquin Regem, diuturnae pacis desidia adeo infractum esse atque mollitum, ut Philopoemeni cuidam (cuius etiam meminit Pausanias in Achaicis) regendum se ac circumducendum traderet. Quamobrem, ait, Romani subinde rogabant eos qui ex Asia venerant, num Attalus apud Philopoemenem gratia valeret: εἴ τι δύναται παρὰ τῷ Φιλοποίμενι βασιλεύς. Porro de hac immoderata eunuchorum potentia sub Constantio Libanius, in Apologia adversus doctrinae suae obtrectatores (Reisk. III, p. 437.) sic loquitur: ἠγάπα δὲ καὶ περὶ αὐτὸν εἶχε, καὶ συμβούλους καὶ διδασκάλους ἐποιεῖτο ὀλέθρους τινὰς εὐνούχους, οἷς ἀφειστήκει τῶν τῆς βασιλείας ἔργων, αὐτὸς δὲ τοὔνομα παρεῖχε· καὶ ἡ μὲν ἐσθὴς ἐκείνου, ἡ δὲ ἐξουσία τούτων. *Amabat porro, et circa se habebat, consiliorumque participes et magistros sumebat pessimos eunuchos, quibus imperii summam tradiderat, ipse nomine solo contentus. Ac vestis quidem Imp. penes eum, vis penes illos erat.* Idem queritur Libanius passim; et Athanasius in Epistola ad Solitarios, pag. 834. et Mamertinus in gratiarum actione ad Iulianum. Sed de Eusebio specialiter id dicit Libanius in Orat. funebri, pag. 298. ὁ δ' ἄνευ τοῦ τὸν Κωνστάντιον δεδουλῶσθαι δοῦλος αὐτὸς ὤν. *Quum eunuchos dico, Cubicularios Imp. dico.* VALES.

Domo sua non cederet Antiochiae.] Cum tunc temporis Imperatores ob Parthici belli assiduitatem Antiochiae diutius residere soliti essent, Urbis amoenitate capti; hinc factum est, ut omnes paene Imperatoribus proximi domos in ea civitate splendidissimus haberent. Neque quisquam paullo beatior erat, qui Antiochiae non aedificaret domum, aut emeret, ut testis est Libanius in Antiochico, pag. 371. (Reisk. I. p. 337.) ἀλλ' οἵ γε τῆς περὶ τὸν βασιλέα γεγόνασιν ἑταιρείας, πανταχόθεν κάλλη λίθων ἀθροίσαντες, ἐγκατέμιξαν οἰκοδομημάτων κάλλη τῷ ἄστει. Ex quibus intelligimus, cur eam Ursicini domum Eusebius tantopere concupisceret. VALES. *Domo sua non cederet* nollet eam vendere. W.

4. *Coluber copia virus*] (Genit. vix alibi obvius) veneni exuberans. W.

Emittebat cubicularios.] Has Eusebii artes commemorat etiam S. Athanasius in Epist. ad Solitarios: κινεῖ καὶ τοὺς ἑτέρους σπάδοντας· πολλοὶ δὲ, μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον εἰσὶν εὐνοῦχοι παρὰ Κωνσταντίῳ, καὶ πάντα δύνανται παρ' αὐτῷ. *Movet etiam alios spadones.*

Multi autem, vel ut verius dicam, nulli alii circa Constantium sunt quam eunuchi, qui omnia apud illum possunt. VALES.

Cubicularios] spadones, in quos, uti alibi, v. Ind. I. v. Eunuchus, ita hic inprimis invehitur. *gracilitate vocis*, cf. Iustin. I, 2. W.

5. *Receptissima inclaruit lege.*] Non tam amore virilitatis, quam odio fratris Titi Vespasiani, cui spadones in deliciis, hanc legem a Domitiano promulgatam Xiphilinus scribit LXVII, 2. Quo tamen nomine eximiam laudem meruit, cetera pessimus Princeps. Statius Papin. Silvar. lib. III. carm. 4. v. 620.

— — — *Nunc frangere sexum,*
Atque hominem mutilare nefas, gavisaque solos
Quos genuit, natura videt:

Idem Silvar. lib. IV. Martial. lib. VI. Epigram. 2. Sueton. in Domitian. cap. 7. Philostratus in Vita Apollonii VI, 17. et ex eo Photius in Bibliotheca pag. 539. Δομετιανόν φησι τὸν βασιλέα νομοθετῆσαι, εὐνούχους τε μὴ ποιεῖν, καὶ ἀμπέλους μὴ φυτεύειν. *Hinc factum ne quis medicorum aliquem castraret absque Praesidis permissu. Iustinus Martyr p. 55. v. 43. Itaque quod bono publico a Domitiano sancitum, alii mox post Impp. Constitutionibus suis plenius confirmarunt; Nerva puta apud Xiphilinum, D. Hadrianus apud Ulpian. L. 4. §. 2. L. 5. ff. ad L. Cornel. de Sicar. D. Pius apud Modestin. L. 11. ff. eod. Constantinus L. 1. C. de Eunuch. Iustinianus Novell. 142. Leo Sophus Novel. 60. *Zonaras in Canones Apostolor. 24. 21. 22. 23.* LINDENBR.

[*Quis eorum ferret examina, quorum paucitas difficile toleratur?*] In Codice Colbertino lego, *quorum paritas diff. tol.* Legendum omnino est: *Quorum parvitas difficile toleratur?* Parvitas, id est paucitas, raritas. Nam Latini nonnumquam *parvos* et *exiguos* pro paucis; item Graeci μικροὺς pro ὀλίγους dixere. Gregorio Turonico Episcopo Ms. in lib. VIII. capite XXX. *parvi contumaces* sunt ac vocantur pauci contumaces; et in lib. 4. cap. 30. contra *magni viri ex Arvernis* sunt multi viri. Apud Iulianum Toletanum in Wamba: *Parvissimi evasimus gladium: sed pro parvis veniam deprecamur.* Vide quae notavi in Carmen Adalberonis pag. 312.] VALES. *Paucitas.* Sic ante Vales. coniecerat Boxhornius. v. Gronov. Praef. p. XXXI. W.

6. *Ne, ut fingebat* sc. Eusebius *rursus* uti XV, 2. *accitus Ursicinus* sed *cum fors copiam* occasionem obtulisset, cf. Horat. Serm. I, 2. W.

7. *Nobis*] Ursicino, eiusque comitibus. *Samosatam Commageni regni* (Syriae) *clarissimam* sedem, (hodie *Schemisat*). W.

Et consertis.] In Regio codice *et Tolosano,* [ac Colbertino,] et in Editione Rom. legitur *concertis.* Unde suspicor ita Marcellinum scripsisse: *Rumoribus densis audiuntur et certis.* Sic enim loqui solet, exempli gratia hoc capite paulo ante *primo rumores, dein nuntii certi.* VALES. An legendum *consertis?* ERF.

CAPUT V.

1. *Iniustitia frangi.*] ad paupertatem redigi — *qui spectabant negotium iudicibus inclinatis* magis propensis *ad deferen-*

dam potioribus gratiam ut secundum potentiores pronuntiarent. — *Ne contra acumina calcitraret* (πρὸς κέντρα λακτίζειν). W.

Confessusque debitum, per colludia in nomen fisci transl.] Hunc locum sic intelligo. Cum Antoninus urgenti creditori debere se confessus esset, metu iudicis, qui in creditoris gratiam erat propensior: debitum illud in nomen fisci translatum est, et Largitionum Comiti cognitio attributa, qui fiscalia debita per Palatinos exigebat. Eamdem fraudem refert Symmachus in lib. v. ep. 61. *Piget dicere, quibus technis Apparitio Itali grassetur aerarii: fertur sub publici debiti specie privatorum nominum falsa recitari. Invalidos quippe statim vincit impressio: validiores autem cum munimenta pro se iuris adsciverint, criminosis verborum interpretationibus implicantur, ut ad damni patientiam sese invidiae timore submittant.* Creditor itaque ius suum, et actionem fisco donaverat per conludium, ea fortasse conditione, ut Iudex dimidiam debiti partem acciperet: quod vetitum est rescripto Gordiani in lege 2. Cod. ne fiscus vel resp. *Cum allegas partem rerum vel actionum dimidiam fisco, qui magis eius viribus protegaris, velle te donare; huiusmodi litium donationem admitti temporum meorum disciplina non patitur.* et lege x. Codicis Theodosiani de Palatinis. Huiusmodi fraudes damnat Theodericus Rex in Edicto suo capite 122. Hinc explicare soleo locum Gregorii in Carmine adversus divites pag. 238. VALES.

Rimabatur Reip. membra totius] diligenter inquirebat in provinciarum, praesertim in re militari statum atque conditionem. W.

Qui vel quarum virium milites.] Utile studium et laudandum, si quis pro Republica utatur. Neque enim suas vires recte quis aestimare potest, nisi qui alienas cognitas habet: ut exemplo scire datur Pori, qui neminem se fortiorem censebat, antequam Alexandri virtutem expertus esset. Curtius lib. VIII. LINDENBR.

Procinctus tempore quos tuerentur] ubi tempore belli in praesidiis essent. W.

2. *Virorum stipendiique*] ἓν διὰ δυοῖν pro militum qui stipendia perciperent. *Die adlapsuro*, appropinquante, imminente, XXII, 7, 1. — *Omni vinculo caritatum* cf. XXIV, 1. omnibus, qui sibi cari essent. Eodem significatu illius aetatis scriptores utuntur voce *affectus*. v. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 386. et 457. Propertius 1, 15, 16. *vincula sanguinis*. W.

3. *Stationarios milites*] sc. Romanos. — *Hiaspis* regio ad Tigridem fluv. in Syria sita. — *Cum nullus iam possessorem cum plurimis auderet exigere causam veniendi.* Sic ordines verba, itaque mecum intelligas: cum nemini in mentem veniret hominem, qui fundum ibi, familiamque amplam haberet, compellare, quod ad extremos Romanorum fines perveniret. — *Tamsapore* v. supra XVI, 9. *antea cognitus* ab Antonino — *cum omni penatum dulcedine*, quicquid domi haberet carum, vel hominum, vel supellectilium. W.

Zopyri illius similis Babylonii.] Herodotus in fine lib. III. Aristides Orat. κατὰ τῶν ἐξορχουμένων, Polyaenus lib. 7. p. 494. Iustinus Histor. lib. 1. c. 10. Sex. Iul. Frontinus Strateg. lib. III. cap. 3. Greg. Nazianz. contra Iulian. LINDENBR.

Zopyri illius similis.] Melius Demarati similem dixisset. Certe Libanius in Oratione Consulari ad Iulianum, (Reisk. I. p. 393.)

hunc Antoninum Demarati nomine appellat: ὁ δὲ καινῶς ἀναδειξάμενος Δημάρατος ὁ τὰ παρ' ἡμῖν ἐπαινῶν πρὸς ἐκεῖνον ἀγαθὰ, καὶ τοῦ χειμῶνος φάσκων αὐτῷ παραδώσειν ὥσπερ ἐν κύρτῳ τὰς πόλεις, etc. Nota historia Demarati Spartani, qui ad Persarum Regem transfugit, ex Herodoto. VALES.

Re contraria, specie Zopyri illius similis.] Hac vult Ammianus, Antoninum idem quidem posse videri fecisse, quod olim Zopyrus, longe tamen aliam rationem fuisse, cum Zopyrus urbis hostilis, ille patriae proditor extiterit. W.

4. *Palinodiam.*] Pro veteri cantione posuit, non pro contraria, ut sumi solet. VALES.

Feri et acidi] immites, lenioris sensus expertes. W.

5. *Vietus quidam senex.*] Terentius in Eunucho actu 4. scena 4.

Hic est vetus, vietus, veternosus senex, Colore mustelino.
VALES.

Per obscuritatem] quem, quum inferiores militiae gradus non transiisset, milites ne a facie quidem nossent. W.

6. *In castris Constantii.*] Id est, in Comitatu: quo etiam sensu in lib. 14. c. 5. dictum est: *Paulus cruore perfusus, reversusque ad Principis castra.* et in lib. 26. cap. 7. *E civitate occulte digressi, Imperatoris castra petivere itineribus festinatis.* Graeci quoque Comitatum Principis vocare solent στρατόπεδον, ut Athanasius in Ep. ad Solitarios, Synesius, et Iulianus in Epistolis, aliique passim. Eius autem appellationis ratio est non obscura, eo quod Impp. semper circa se numeros militum Praesentales cum Scholis habebant. VALES.

Quasi per lustra aguntur et scenam.] Cur quasi per scenam haec acta dicantur, satis intelligere videor. Nam Sabiniano prorsus quasi scenicae personae insignia Magisterii delata sunt, et Ursicinus iisdem exutus. Simili figura Iosephus in lib. 4. de bello Iudaico, de Phania quodam homine vilissimo, cui summum sacerdotium mandaverant Iudaei, dicit: ἀπὸ γοῦν τῆς χώρας αὐτὸν ἄκοντα σύραντες, ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς ἀλλοτρίῳ κατεκόσμουν προσωπείῳ. Lustra autem pro ganeis forte sumit. VALES. Ernesti in Glossario de *lustris* plane securus *scenam* ex eo interpretatur, quod de muneribus (dignitatibus) datis ademtis, quae sunt personae, antea sermo fuerit. Idem sine dubio in mente habuit, quod Valesius, sed dixit obscurius. Ego vero malim: aulicos spadones eadem levitate in hoc negotio versatos esse, qua modimperatores in compotationibus vel rei scenicae moderatores, qui modo huic modo illi histrioni partes adsignant. W.

Diribitores.] Diribitores sunt qui populo ad ferenda suffragia tabulas diribebant, et suffragiorum puncta numerabant, ut indicat Varro in lib. 3. de re rustica, cap. 4. *Axius mihi, dum diribentur, inquit, suffragia, vis potius ut villae publicae utamur umbra, quam privati candidati tabella dimidiata aedificemus nobis?* Quem Varronis locum sane illustrem acumen Ios. Scaligeri non intellexit. Est autem hic eius loci sensus. Vis, ut villae publicae (ea erat in campo Martio ubi comitia habebantur) umbra utamur potius, quam tabella dimidiata, in qua candidati nomen erat inscriptum, ad solem opposita umbram nobis aedificemus? Sciendum est Varroni ac ceteris qui ad comitia venerant, datam

esse tabellam ex more, in qua omnium candidatorum nomina erant inscripta. Cum igitur eam tabellam conscidissent Axius et Varro, et dimidiatam quidem, in qua scriptum erat candidati eius cui favebant nomen, in cistam coniecissent, reliqua tabellae parte umbram sibi facere poterant. Sed ut ad diribitores nostros redeamus, solebant candidati eorum gratiam emercari, ut docet Ausonius in Gratiarum actione (p. 529. Floridi.): *Vocatis classibus non intremui, nihil cum sequestre deposui, cum diribitore nil pepigi.* Quamquam et Ausonius, et Marcellinus noster hoc in loco diribitores vocasse videntur, quos divisores potius dicere debuerant cum Marco et Quinto Cicerone. Ii erant qui pecunia inter tribules divisa suffragia emebant candidatis. VALES.

Aventer] cupide. cf. XIX, 9. XXIX, 4. W.

Apicis nobilitatis auctoritate.] Cap. 8. de eodem hoc Antonino: *Sublata tiara, quam capite summo ferebat honoris insigne.* LINDENBR.

Quo honore mensae regales participantur] participes fiunt, quibus conceditur convivis esse regis, et quod tiarae gestandae ius *ora meritorum pandit* ad sententias dicendas in Senatu et concionibus, W.

Non contis, nec remulco.] Contus est pertica longa, qua nautae ad promovenda ac regenda navigia utuntur, ut apud Virgilium in 6. Philo in legatione ad Caium, ὕλῃ χρώμενοι, πηδαλίοις, οἴαξι, κοντοῖς. Unde in lege 29. ad legem Aquiliam ubi dicitur: *Parum refert, utrum servaculum ad navem ducendo, an tua manu damnum dederis;* in Basilicis habetur, ὥσπερ ἢ χειρὶ ἢ κοντῷ ζημιώσας, ut testatur Cuiacius in lib. 5. Observ. Servaculum igitur est contus. Remulco autem agi dicitur navis, cum scaphae ducitur fune: quod et promulco agi dicebant veteres, teste Festo. Graeci ῥυμουλκεῖν dicunt, ut videre est apud Suidam in v. ῥῦμα. Quare errant Festus et Isidorus, qui remulcum derivant a remo: cum Graecae originis id vocabulum sit. In Codice Regio et Vat. et Fauch. scribitur *ramulco*, [in Colbertino *ramulo*]. Unde suspicor a Marcellino scriptum fuisse *rymulco*. Sic Grambates pro Grymbate, et Rhandacus pro Rhyndaco in iisdem MSS. legebatur. [Petrus Pithoeus in veteri codice, Valentino ut puto, *ramulo* quoque legi ait, additque *remula* verbo uti Caesarem in libris 2. et 3. de bello civili, et Hirtium in Alexandrino. Sosipatrumque in libro 1. ex Hygino proferre haec verba: *Uti solent itineris minuendi caussa remulco, quem Graeci πάντωνα dicunt, navem traducere.* Vide Festum et Nonium in *remulcare.*] VALES.

Rymulci funes, quibus naves trahuntur. Vox ipsa forma Graecam prodit originem. vide Suidam v. ῥῦμα. Verbum ῥυμουλκεῖν est ap. Diodor. Sic. XX, 74. cf. Festum v. Remulcus, et qui optime de hac voce egit Gesnerum in Thesauro v. Remulcus. W.

Id est, non flex. ambagib. et obscuris.] Haec omnia una delenda sunt litura: sunt enim procul dubio scholia, ad explicationem praecedentis metaphorae adnotata. VALES. Et inepta quidem scholia. Sensus enim metaphorae hic est: non lentis usus est parumque efficacibus consiliis, ad prodendam nempe rempublicam, imo properavit cum impetu nec sine successu. W.

Ut Maharbal.] Sumpsit id ex T. Livii lib. 22. c. 51. VALES.

Maharbal lentitudinis increpans Hannibalem.] *Livius lib. XXII. c. 51. *Non omnia nimirum eidem Dii dederunt. Vincere scis Hannibal, victoria uti nescis.* Itaque in laude Valentis Imp. ponit Themistius, quod νικᾶν καὶ νίκῃ χρῆσθαι sciret. Orat. 6. p. 70. in 4o.* Luc. Florus lib. II. cap. 6. LINDENBR.

7. *Auditorum nactus vigiles* attentos *sensus* et *aurium delenimenta captantes.* — Totus locus Ernestio ad Ciceronem Bruto c. 70. videtur adumbratus. W.

Secundum Homericos Phaeacas.] Odyss. 13, 1. LINDENBR.

Apud Hileiam et Singaram, ubi nocturna.] Eleiam vocare videtur Rufus Festus in Breviario: sic enim dicit c. 27. *Nocturna vero Eleiensi prope Singaram pugna, ubi praesens Constantius adfuit, etc.* Quamquam in Ms. Regio optimae notae quem vidi, deerat vox *Eleiensi.* Huius nocturni proelii historiam describit Libanius in Orat. quae βασιλικὸς inscribitur, et Iulianus in Orat. 1. ad Constantium (p. 23—26. Spanhem.): quorum uterque filium Saporis Regis Persarum eo in proelio occubuisse testatur. Meminit et Marcellinus in fine libri. Adeo autem ambiguus eius pugnae eventus fuit, ut tam Persae quam Romani se pro victoribus ferrent: quod declarat praeter citatos Auctores Eutropius X, 10. ac Rufus Festus c. 27. Contigit ea pugna anno Domini 348. Philippo et Salia Coss. ut ponit Idatius in Fastis. Hieronymus in Chronico, anno insequente id retulit. Sed refellere videtur utrumque Iulianus in Orat. 1. cit. Postquam enim Singarenam illam pugnam est exsecutus, ad Magnentianum bellum sic transilit. ἦν μὲν γὰρ ὁ χειμὼν ἐπ' ἐξόδοις ἤδη, ἕκτον που μάλιστα μετὰ τὸν πόλεμον ἔτος οὗ πρόσθεν ἐμνήσθην. Sed sine dubio legendum est τρίτον. VALES. De quo tamen vide Harduinum ad orationem I. Themistii. GRON.

Singara. De hac urbe vid. copiose agentem Spanh. ad Iuliani Opp. p. 170. sqq. Hodie Sinjan, Tzschuck. ad Eutrop. X. 10. De ipsa pugna quae accidit A. C. 345. (v. Pagi ad hunc annum) si plura cupis, adi Gibbonum T. IV. p. 214-216. W.

Quasi dirimente quodam medio feciali.] Feciales, uti omnino belli pacisque apud Romanos arbitri erant, ita etiam aliquando adhibiti, ut acie iam utrimque instructa in medium procederent, aequasque pacis conditiones proponerent. Hoc igitur vult Ammianus, Saporem viribus victoriaque uti nescivisse, sed quasi intercedentis Fecialis, sancti illius et inviolabilis, auctoritate motum atque deterritum Edessam nondum cepisse neque Euphratem traiecisse; *quem tamen dilatare decuerat rem* qui fines debuisset proferre. W.

8. *Inter epulas sobrius perfuga, ubi de apparatu bellorum.*] De hoc Persarum ritu Herodotus lib. 1, 133. Μεθυσκόμενοι εἰώθασι βουλεύεσθαι τὰ σπουδαιότατα τῶν πρηγμάτων. Τὸ δ' ἂν ἄδῃ σφι βουλευομένοισι, τοῦτο τῇ ὑστεραίῃ νήφουσι προτιθεῖ ὁ στέγαρχος, ἐν τοῦ ἂν ἐόντες βουλεύωνται· καὶ ἢν μὲν ἄδῃ καὶ νήφουσι, χρέωνται αὐτέῳ· ἢν δὲ μὴ ἄδῃ, μετιεῖσι· τὰ δ' ἂν νήφοντες προβουλεύσωνται, μεθυσκόμενοι ἐπιδιαγινώσκουσι. Quem locum laudant Athenaeus lib. 4, c. 5. et Scholiast. Aristoph. in Equitib. ad illum versum, Οἴνου γὰρ εὕροις ἄν τι πρακτικώτερον. Vid. Strabon. lib. XV. pag. 505. LINDENBR.

Graiorum more veterum.] Plutarch. Sympos. lib. VII. Athen. lib. IV. cap. V. Idemque mos apud Germanos olim obtinuit. Ta-

citus de Moribus German. c. 22. *De reconciliandis invicem inimicis, et iungendis affinitatibus, et adsciscendis Principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant: tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat.* LINDENBR.

CAPVT VI.

1. *Necessitatum articulo.*] Cf. XVIII, 2, 5. XXIII, 3, 5. *Etiamsi apud Thulen moraretur*, proverbial. etiamsi in extremis terrae habitabilis finibus versaretur. W.

2. *Ordines* magistratus, Senatores. — *Decretis* et *acclamationibus*, illud ad magistratus, hoc ad populos referendum. — *Iniecta manu*, vi quasi retentum. — Milite *umbratili* deside, in praesidiis latente. Sic antesignanus umbratilis XXVI, 8, 5. Cf. etiam XVII, 11, 1. W.

3. *Famam credimus per aërios tramites praepetem volitare.*] Admodum poëtice per aëra incedit ipse historicus. — *Consiliorum summa* cf. XIX, 2, 1. *proponebatur* in consistorium Regis convocatis ducibus — *novello*, deminutive ad contemtum, cf. c. 9. *Perrumperetur Euphrates* vi aliqua celeriter traiiceretur. *Prorsus iretur.* Aliis locis *protinus* ire. cf. XIX, 6. W.

Nisi temporibus Gallieni intactas.] Ruf. Festus historiam narrat c. 23. *Sub Gallieno Mesopotamiam invaserant, et iam Syriam sibi Persae coeperant vindicare, nisi, quod turpe dictu est, Odenatus Decurio Palmyrenus,* (coniux Zenobiae reginae, W.) *collecta Syrorum agrestium manu, acriter restitisset. Is fusis aliquotiens Persis non modo nostrum limitem defendit, sed etiam ad Ctesiphontem Romani ultor Imperii, quod mirum dictu est, penetravit.* LINDENBR.

4. *Perpetua hieme*] per totam hiemem. W.

5. *Hebrum* flumen Thraciae (Mariza). *Omni causatione posthabita* (absque ulla causatione XXIX, 6.) tergiversatione, excusatione — *Sine apparitione*, apparitoribus, comitatu — *nullam expeditionem curaturi periculosam*, ita tamen, ut nihil grave susciperemus, quum summa belli Sabiniano demandata sit. W.

6. *Formatores imperii*] irrisorie, rempubl. tamquam farinae massam depsentes — *Persae frustra habiti* spe elusa — *Fortuna sequior* adversa. Sic sequius gesta XXVII, 8. W.

7. *Parvi angustique animi*] cf. ad XIV, 5. W.

8. *Oscitante homunculo*] Ad vivum pingit, sed acerbo ioco, hominis et animum et corpus. — *Nisibin* (hod. Nisibin l. Nissabin, Mannert Persia p. 295.) Mesopotamiae urbem, traditam Persis sub Iovano, v. Ind. I. W.

* *Civitati supervenirent incautae.*] Verbum rei militaris est *supervenire*, et *superventus*, quo Vegetius saepe utitur: Petrus etiam Chrysologus non inelegans scriptor, in Sermone 12. *Nec in procinctu fidei constitutos praevenire poterit inimica subversio: neque cautos, vigilantes, sobrios diabolus perturbare suis superventionibus praevalebit.* Et in Sermone 24. *In castris*

miles supervenientes nocturnos impetus cauta pernoctatione propellit." VALES.

Supervenirent.] Vox illi aetati sollemnis, alias opprimerent. cf. XIX, 6, 7. W.

9. *Castra Maurorum.*] Iterum occurrunt XXV, 7. ultra Nisibin orientem septentrionemque versus sita, haud procul a castello *Sisara*. Geographis Arabum *Kaphartuta*, quod cum significet *pagum mororum* (Maulbeerort) Ammianea lectio videri possit depravata esse. Mannert Persia p. 508. W.

10. *Puerum torquatum.*] Qui torquem gestabat. Apud barbaros enim et Syros torques signum erat ingenuitatis, ut olim apud Romanos bulla. "Chrysostomus in praefatione in Epistolam ad Philippenses hanc bullam puerorum Rom. vocat κόσμον χρυσοῦν, τῆς εὐγενείας δεῖγμα, necnon μανιάκην, id est torquem, et toto pueritiae tempore gestatam esse scribit, quousque primos pubertatis annos attigissent. Idem in Homilia, quomodo educandi sint a parentibus liberi, pag. 24. eius meminit." VALES.

Impeditior] cura sarcinarum et familiae reliquae. W.

11. *Intra semiclausam posticam*] aversa parte moenium. vid. Vales. ad XXI, 22. et Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. T. II. p. 675. — *Nec multum fuit* parum abfuit. W.

12. *Quisnam provectus sit iudex*] h. l. summus dux exercitus, ut XXVII, 5. nam Ammianus de omnibus usurpat, qui imperium habent quodcunque. *Montem Izalam*, cuius et meminit Theophylactus Simocatta I, 13. vid. Valesius ad §. 16. — *In unum quaesiti* convocati. W.

13. *Apud Amidam.*] Editio Rom. habet *Amudum*, quam secuti sunt Accursius ac Gelenius. Amida quidem civitas hic locum habere non potest, cum de munimento eoque infirmo Marcellinus se loqui testetur. Codex Regius, Flor. [ac Colbert.] scriptum habent *Amudim*: quae procul dubio vera scriptura est. Sic enim Procopius in lib. 2. Persic. pag. 85. appellat. Ubi Georgius Belisarii Assessor legatum Regis Persarum, cum maxima multitudine Daras ingredi cupientem monet, ut ceteros quidem in loco Amudi relinquat, ipse cum paucis Daras ingrediatur. χρῆν γὰρ τοὺς μὲν ἄλλους ἅπαντας ἐν χωρίῳ Ἀμουδίοις καταλιπεῖν. Aberat hic locus ab opido Daras XX. stadiis, ac Persarum ditionis erat aetate Procopii, teste ipso Procopio in lib. I. Pers. ubi Ἀμμώδιος χωρίον bis scribitur male. In 2. autem libro περὶ κτισμάτων, exaratum est Ἀμμώδους χωρίον. At Theophylactus Simocatta in lib. 5. Hist. cap. 8. τὸ Ἀμμώδιον vocat, et XIV. dumtaxat stadiis abesse ab urbe Daras affirmat. VALES.

Amudim.] Huius munimenti mentionem facere videtur etiam Geographus Ravennas. v. Theoph. Siegfr. Baieri Opuscula p. 545. — *Dispersis per pabulum equis*. Ernestius *per* h. l. idem esse putans quod *propter*, conf. iubet Drakenborch. ad Liv. V, 2. W.

Summitatibus sagi contortis elatius.] Id sollemne signum ait fuisse Marcellinus, cum hostem appropinquare suis significare vellent. Eodem quoque modo apud Procopium in lib. 3. Goth. pag. 278. εἴς τε τὰς ἐπάλξεις ἀνέβαινον ἅπαντες, καὶ τὰ ἱμάτια σείοντες τοῖς ἐν ταῖς ναυσὶ σημαίνειν ἐβούλοντο μὴ πρόσω ἰέναι. *Omnes in murorum propugnacula adscendentes, motis vestibus*

significabant, vectoribus, ne ulterius progrederentur. Et apud Marcellinum nostrum in lib. 25. cap. 6. *Efficacis audaciae signum elatis manibus contortisque sagulis ostendebant.* VALES. Ad morem chlamydis extremitatibus contortis et elevatis hostium adventum e longinquo monstrandi allusisse etiam Virgilium Aen. VIII, 712. *tota* veste vocantem (Nilum) Caeruleum in gremium — victos, ideoque pro *tota* legendum *torta* persuaserat sibi olim Hadr. Valesius, vide Valesiana p. 176. Sed nihil mutant recentiores Maronis editores. Ceterum conferri etiam potest Veget. III, 5. *mota qua utitur veste*, ut legendum esse post Stewechium docuit Bessel. Misc. p. 191. W.

14. *Si occupasset arctior casus*] si nimis premeremur ab hostibus. W.

16. *Meiacarire nomine.*] Eodem itinere Cardarigan Dux Persarum apud Theophylactum Simocattam in lib. 1. cap. 13. per castrum Meiacarire Izalam montem petit: διὰ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Μαιακαρίρ. Maiocariri dicitur in Notitia Imperii Rom. et sub dispositione Ducis Mesopotamiae collocatur. Addit Marcellinus, *cui fontes dedere vocabulum gelidi*: quod verissimum est. *Maia* enim seu *Maio* aquam significat; *carire* frigidum lingua Syrorum: unde et Emmaus dicta. Hegesippus in lib. 4. *Ammaunta*, inquit, *repetit, quae de aquis calidis vocabulum sumpsit: quid aquarum vapor Syro sermone Ammaus appellari fertur.* VALES.

Locutus varia] ita, ut sibi non constaret. — *Tamsapore et Nohodare Optimatibus*, ducibus. XVII, 12. W.

17. *Amidam* (Diarbekir, Turcis Kara Amid) de qua plura paullo post Ammianus c. 9. cet. vid. Gibbon. T. IV. p. 513. et Mannert p. 247. ss. — *Postea secutis cladibus inclytam* XIX, 1-8. W.

In vaginae internis figuris notarum membranam reperimus scriptam.] Iul. Frontinus Strateg. lib. III. cap. 13. de emittendo vel recipiendo nuntio: *Nonnulli interiora vaginarum inscripserunt.* Vid. quae notat Porta Neapol. de furtivis litterarum notis, lib. II. c. 21. *Vide Aeneam de Re Milit. quem Casaub. cum Polybio edidit p. 81.* LINDENBR. Plura invenimus apud veteres commenta callida, quibus absentes de rebus scitu necessariis certiores facere solerent. Ut enim mittam epistolas sagittis alligatas, in obsessas urbes missas, vel schedulas columbarum collis appensas, quis non meminerit epistolae lepori exenterato insertae Iustin. I, 5. Scytalaeque Laconicae ap. Nepotem et Gellium XVII, 9. — Sed plane novum et singulare, quod hic excogitatum narrat Ammianus a *Procopio*, quem ad Persas cum *Lucilliano* legatum antea dixerat c. 6. Qui, ne *captis baiulis*, interceptis nuntiis, ab hostibus *scriptorum sensu intellecto, materia excitaretur funestissima*, ne crudelem ab sese ultionem sumerent Persae (*materia* pro facinore est etiam XXX, 1. ab init.) *consulta obscurius* ita scripserat, ut pro veris hominum et locorum nominibus alia poneret: *Amandatis Graecorum* (Romanorum) legatis *Rex longaevus* (Sapor, longaevus non tam vitae, quam imperii annis, nam simulac natus est, rex coronatus esse dicitur) non contentus *Hellesponto* (finibus) *iunctis Granici et Ryndaci* (Anzabae et Tigridis) *pontibus Asiam* (Romanas provincias) *pervasurus ad-*

veniet, insensore Hadriani quondam successore (Antonino proditore c. 5.) W.

18. *Rex longaevus.*] Sic etiam in fine libri 27. Sapor longaevus dicitur. Agathias in lib. 4. scribit, Saporem, simul atque in lucem editus est, Regem esse coronatum, et ad LXX. annum vitam simul cum imperio perduxisse: eumdem anno imperii sui XXIV. ex foedere cum Romanis inito Nisibin accepisse: quod si ita est, regnare simul ac vivere coepit Sapor Acindyno et Proculo Coss. anno Domini 340. et hoc anno, qui erat Eusebio et Hypatio Coss. annum dumtaxat xx. attigerat. Quomodo igitur longaevus dicitur hic a Marcellino? Annon haec satis evincunt, in Agathiae codicibus numeros esse corruptos? Accedit, quod in Singarena pugna (de qua supra dixi) Saporis filius, qui in spem imperii alebatur, occisus est, ut Libanius Iulianusque prodiderunt. Quo argumento conficitur, Saporem triginta ut minimum annis ante eam pugnam regnare coepisse. Libanius in Orat. quae *βασιλικὸς* inscribitur, Saporem 40. ante Constantini M. obitum annis regnum tenuisse significat, his verbis: *ἀκούων δὲ τοὺς προγόνους ἑαυτοῦ καὶ Ξέρξην ἔτεσι δέκα τὴν κατὰ τῶν ἑλλήνων μετρῆσαι παρασκευὴν, αὐτὸς εἰς τέτταρας ἐτῶν δεκάδας ἐκτεῖναι τὸν χρόνον ἠξίωσε.* Scaliger in lib. 3. Isagogic. Canonum Saporem anno Christi 309. regnum iniisse scribit. At Theophanes anno XIX. Diocletiani initia regni Saporis ponit, qui erat annus Christi 303. Sed ex Agathiae rationibus initium Saporis in annum 312. cadere debet. VALES.

20. *Satrapa Corduenae.*] Haec regio cum aliis IV. Transtigritanis postea Persis dedita dicitur a Ioviano Aug. in lib. 25. c. 8. Quare partem eius Romanis, partem Persis paruisse tunc oportet, cum Marcellinus in Corduenam missus est. Nescio autem quo casu factum est, ut in Editione nostra *Gorduenae* excuderetur. Neque enim ita correxeram. Est quidem Corduene, ut existimo, eadem quae Gorduene dicitur a Plinio, et a Ptolemaeo, et Appiano in Mithridatico. Strabo et Stephanus *γορδυαίαν* vocant, a Gordye Triptolemi filio nominatam. Sed apud Strabonem in lib. 1. initio *γοργυναίων ὄρη* scribitur corrupte. Hi sunt montes, quorum hic meminit Marcellinus. VALES.

Corduena (etiamnunc Kurden) *Iovinianus.*] Sub Galerio Imperatore Maximinianus Caesar hanc montanam regionem Persis eripuerat, nec tamen, uti ex hoc nostro loco apparet, omnes Persarum Satrapas eiecerat. Mannertus p. 225. — *Obsidatus forte,* obses, pro quo obsidatus pignore XVI, 12. W.

22. *Vestis claritudine* purpureae gemmisque distinctae. W.

Quem iuxta laevus incedebat.] Apud Persas honoratior locus existimatur medius, in quo Rex consistere solet, teste Plutarcho in lib. 1. Sympos. cap. 3. post hunc honoratior habebatur sinister; tertius dexter; post hunc rursus sinister, ac deinde dexter; ac sic deinceps, ut docet Xenophon in lib. 8. de Institutione Cyri. VALES.

Grumbatis rex Chionitarum] quibuscum nuper pacem pepigerat Sapor c. 4. W.

23. *Doriscum Thraciae oppid.*] Ubi Xerxes exercitum lustravit, Herodot. lib. VII. c. 60. *ἐξηριθμήθησαν δὲ τόνδε τὸν τρόπον. συνηγάγοντο ἐς ἕνα χῶρον μυριάδα ἀνθρώπων, καὶ συνάψαντες ταύτην*

ὡς μάλιστα εἶχον, περιέγραψαν ἔσωθεν κύκλον. Περιγράψαντες δὲ, καὶ ἀπέντες τοὺς μυρίους, αἱμασιὴν περιέβαλον κατὰ τὸν κύκλον ὕψος ἀνήκουσαν ἀνδρὶ ἐς τὸν ὀμφαλόν. Atque id est, quod Ammian. dicit, *agminatim intra consaepta exercitus recensitos.* LINDENBR.

CAPVT VII.

1. *Nineve, Adiabenae ingens civitas.*] Hanc urbem, Ninum olim a conditore sic dictam, Strabo, fereque omnes prisci scriptores ut plane eversam commemorant, Tacitus contra Annal. XII, 13. Ptolemaeus et Ammianus (cf. XIV, 8. XXIII, 6.) eandem sua adhuc aetate superfuisse credidere. Ex quo *ingentem*, uti Noster appellat, *civitatem* in illo tractu, Adiabenae nempe caput vere extitisse, (sed a prisca Ninive plane diversam et a rege quodam Adiabeno conditam) dubitari non potest, eamque ibi sine dubio sitam, ubi Niebuhrius locum desertum *Rimruk* magnasque lapidum moles, rudera pontis, in Tigride ponit. Praeterea Ninive prisca si intelligenda esset, *Anzaba* fluvius (hodie Zab) idem, qui *Adiabas* XXIII, 6, 21. magis ad meridiem decurrens, prius transeundus fuisset a Sapore, quam in illam urbem pervenisset, cum tamen Ammianus inverso ordine primum urbem, deinde pontem ponat. Ex his omnibus intelligitur, Ammianum cum Tacito et Ptolemaeo in eo errasse, quod primariam Adiabenes urbem cum Nino vel Ninive antiqua confuderint, in errorem deducti eo, quod Adiabenen eandem esse, quae olim Assyria, huius vero caput fuisse Niniven audivissent. Haec est in breve contracta Mannerti sententia in Persia p. 440. ss. W.

Pontis Anzabae] „id est, *pontis ad Zabam*. *An* est Arabicum ען quod nonnumquam sumitur pro על, ut Hebr. 1, 3. על ימין *ad dextram*. Itaque quo loco dicitur, *transitis fluminibus Anzaba et Tigride*, (c. 6.) puto delendum *An*, perperam praefixum voci Zaba; quia particula ען, *an*, ibi loci plane est superflua.“ Bochartus Geograph. Sacr. p. 243, 72. edit. operum Lugd. ERF.

Hostiis caesis] in honorem ipsius fluvii, hos enim a Persis religiose cultos pluribus exemplis comprobavit I. F. Gronovius in Obss. p. 639. Ammiani non immemor. W.

Nos] ego cum comite. *Residuam plebem*, exercitum cum calonibus et impedimentis. W.

2. *Magno necessitatis ducente solatio*] erectus eo, quod aliter fieri non posset. *Absque ulla circuitione* sine ambagibus, aperte. Ita Terentius Andr. 1, 2. 31. *ita aperte ipsam rem locutus, nihil circuitione usus.* nec aliter ipse Cicero. W.

3. *Cassianum Mesopotamiae Ducem* (militarem) *et Euphronium rectorem* (civilem). *Carras oppidum*, (hodie oppidulum Haran vel Charan, antiquissimum tamen, cuius iam Moses 1, 11. eodem nomine mentionem fecit. cf. et infra XXIII, 3.) W.

4. *Cum iam stipula flaventi turgerent* (frumenta) messe igitur instante, quae illo sub coelo in Aprilem nostrum Maiumve incidit. v. Gibbon. T. IV. p. 318. — *Herbas pubentes* cummatime crescentes. cf. *pubem [illegible] feminum* XXIV, 5. W.

copii perpetuo Constantina tam in Persicis quam in lib. 2. περὶ κτισμ. nominatur. Praeterea in Notitia Imperii Rom. sub Duce Mesopotamiae Constantia ponitur, et apud Menandrum Protect. in lib. 2. et 8. Historiae. Postremo Evagrius in lib. 1. Hist. Eccl. Sophronium memorat Κωνσταντιναίων Episcopum, qui in Indice Episcoporum, qui Chalcedon. Synodo subscripserunt, *Constantinop. Episcopus* dicitur provinciae Osdroenes: corrupte, cum *Constantinensis* scribi debeat. Ex huius opidi nomine Constantinensis pugna dicitur a Rufo Festo. VALES.

Constantina oppidum] in honorem Constantini restauratoris, antea *Antoninopolis* dicta, v. c. 9. et Mannertum p. 302. 303. W.

Euphratem nivibus tabefactis inflatum.] quod plerumque mensibus Iulii et Augusti evenit. Plin. Hist. nat. v, 21. v. Gibbon. T. IV. p. 318. W.

10. *Urgenti consilio*] h. l. ni fallor, pro *concilio* (Kriegsrath) uti XV, 5. — *Consideratione ea, qua rectus pergeret hostis, intactarum.* Satis obscure: eam ob caussam (sic consideratio et alibi XXVI, 5. 6. cet.) *qua* i. e. quod *rectus* (hoc opposite ad praecedentem *circuitum*) *hostis pergeret*, nosque, hostem longiorem viam ingressurum esse, suspicari non possemus, *intactarum* a nobis, Romanis, non devastatarum. — *Barzola* in Tabula Mannerti Barzalo et *Laudiae*, parva castella. W.

CAPUT VIII.

1. *Samosata* (Schemisat). *Pontium iuncturis* pontibus iunctis *apud Zeugma* ob id ipsum Graece sic dictum, quia ibi pons erat (hodie *Bir*, v. Mannert Kleinasien B. 1. p. 502.) *et Capersana* (infra XXI, 7. Capessana) fortasse eadem, quae *Porsica*, Mannert Persia p. 273. utraque in Syria sita. W.

2. **Duarum turmarum equites septingenti.*] Lipsius in l. 2. de Militia c. 7. hic improprie sumi *turmam* asserit, (nam turma nonnisi triginta equitibus constabat. W.) ac forte *septuaginta* corrigendum esse: nisi abusive *turmas* pro alis posuit. Sic *Velites* ab Ammiano abusive dici pro levi armatura idem Lipsius notat in lib. 3. capite 1. Vide tamen Marcellinum in Libr. XVI, 12, 7. XXI, 11, 2. et XXIV, 3, 1. VALES.

Praesidium per eos traductus agentes.] *ie. per eos tractus.* LINDENBR.

Ab aggeribus publicis.] Glossar. *Agger, strata, via publica.* Servius Aeneid. v. et ex eo Isidor. Origin. XV. *Agger est media stratae eminentia, coaggeratis lapidibus strata.* L. 2. C. Theod. Ne quis in Palatin. *Remotae ab aggere publico civitates.* L. 4. de itin. mun. *Studia cunctorum ad reparationem publici aggeris conducibili devotione volumus festinare.* Sulpic. Severus lib. III. de Vita Mart. *Per aggerem publicum plena militantibus viris fiscalis rheda veniebat.* Acta MSS. Martyrii Cantii et Gantiani: *Ubi quis vehiculis apparatu disposito per aggerem publicum egreditur, illic non fuga dicenda est, sed profectus.* Beda in Martyrolog. IV. Eid. Octob. *Exstat per totum aggerem publicum loquentibus tumulis sepultura Sanctorum.* Eodem modo *itinerarius*

rius agger. Ammian. lib. XIX. c. 8. §. 2. **Militaris agger*, Tit. Cod. de milit. aggere non rump.* LINDENBR.

5. *Sublata tiara.*] Salutationis hunc ritum Eustath. in Dionys. notat. Λέγεται (inquit) καὶ σύμβολον εἶναι ἀσπασμοῦ παρὰ Πέρσαις τὸ ἀφελέσθαι τὴν τιάραν τῆς κεφαλῆς. Cl. Claudian. Paneg. in IV. Consul. Honorii v. 70.

Persarum proceres cum plebe (patre Gesner. W.) *sedentem*
Hac quondam videre domo, positaque tiara
Submisere genu.

Vide Brisson. de Reg. Persar. lib. II. LINDENBR.

Sublata tiara.] Sic Persae salutare consueverant, ut docet Heliodorus in lib. 7. VALES.

Tiara quam capiti summo ferebat.] Apicem supra vocavit Marcellinus c. 5. §. 6. *Apicis,* inquit, *nobilitatus auctoritate, quo honore participantur mensae regales, etc.* Id erat ornamentum ex auro et margaritis contextum, quo Persarum magnates Regis permissu capita redimibant. Etenim apud Persas nec anulo aureo, nec cingulo, nec fibula, nec alio eiusmodi ornatu cuiquam uti licet, nisi cui Rex concesserit, ut praeter Xenophontem lib. 8. Cyrip. tradit Procopius in lib. 1. Pers. qui κόσμον τῆς κεφαλῆς apicem hunc appellat, eamque maximam esse dignitatem ait apud Persas. Idem in lib. 4. Goth. de Isdiguna legato Persarum: εἵποντο δὲ αὐτῷ καὶ δύο τῶν ἐν πέρσαις λογιμωτάτων, οἳ δὴ καὶ διαδήματα ἐπὶ τῶν κεφαλῶν χρυσᾶ ἐφόρουν. Id est: *Sequebantur autem eum duo apud Persas clarissimi, qui diademata aurea capite gestabant.* VALES.

Quam capiti summo ferebat honoris insigne.] *Io. quam capiti summum fereb. hon. insig.* Summus enim honor ille apud Persas, quo qui nobilitatus, mensae regali adhibebatur, consiliorumque particeps fiebat, uti id Ammiani aliorumque Scriptorum auctoritate docet Barnab. Brisson. de Reg. Persar. lib. II. LINDENBR.

Manus post tergum connectens, quod apud Assyrios supplicis indicat formam.] Supplicum hic mos non Assyriorum tantum est, sed multarum quoque gentium aliarum: quo etiam Iudaei Petronium accesserunt deprecaturi, ne statua in templo collocaretur. Philo Iud. legation. ad Gaium pag. 721. Ἐπεὶ δὲ ὁ Πετρώνιος ἐξ ἀπόπτου κατεφάνη, πᾶσαι αἱ τάξεις καθάπερ κελευσθεῖσαι προσπίπτουσι εἰς ἔδαφος, ὀλολυγήν τινα μεθ' ἱκετηριῶν ἀφιεῖσαι· παραινέσαντος δὲ ἀνίστασθαι καὶ προσελθεῖν ἐγγυτέρω, μόλις ἀνίσταντο, καὶ καταχεάμενοι πολλὴν κόνιν, καὶ ῥεόμενοι δακρύοις, τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας εἰς τοὐπίσω περιαγαγόντες τρόπον ἐξηγκωνισμένων προσῄεσαν. Et apud Scythas usitatum fuit, εἰς τοὐπίσω περιάγειν τὼ χεῖρε ἐν ταῖς ἱκετηρίαις. Lucianus in Toxare, Suid. in ἐπὶ βύρσης ἐκαθέζετο, Apostolius Byzant. in Proverb. Quem morem a captivorum habitu originem duxisse certum est, qui manibus post tergum ligatis abducuntur. Itaque hostibus se dedentes, quo miserabiliores videantur, hoc quoque gestu veniam precari solent. Sic legati, quos Decebalus ad Traianum miserat: ἔρριψαν καὶ τὰ ὅπλα, καὶ τὰς χεῖρας ὀπισθεν δήσαντες ἐν αἰχμαλώτων τάξει ἐδέοντο τοῦ Τραϊανοῦ εἰς λόγους ἐλθεῖν Δεκεβάλου. Pet. Patricius in

Fragmentis legation. Sic Quadi *manus ad dimicandum aptatas armorum abiecto munimine p o n e t e r g a v i n x e r u n t: restareque solam salutem contemplantes in precibus, affusi sunt vestigiis Augusti.* Ammian. lib. XVII. c. 13. §. 28. Quod et ipsum ut faciat, Denatum Sapor iubet, ni maioribus poenis affici velit: Καὶ νῦν εἰ βούλεται ἐλαφροτέρας κολάσεως τυχεῖν, ὀπίσω τὰς χεῖρας δήσας προσπεσέτω. P. Patr. in Frag. legat. LINDENBR.

6. *Amplissime Comes.*] Magistri militum, qualis erat Ursicinus, Comites etiam dicebantur. Sic in lege 2. et 13. Cod. Theod. de re militari, et lege 18. de erog. milit. annonae. Ita apud Marcellinum in lib. 29. c. 5. §. 46. Theodosius Magister militum: *Comes,* ait, *Valentiniani sum, orbis terrarum domini.* et Ambrosius in Ep. ad Eugenium Aug. *Aderat,* inquit, *amplissimus honore magisterii militaris Bauto Comes.* Et in veteri Inscriptione Stilicho dicitur *Comes et Magister utriusque militiae.* VALES.

Flagitatores] importuni creditores. W.

7. *Postsignani*] in secunda acie collocati. W.

8. *Hosti concursatori miscemur.*] *Statarium militem concursatori* opponit Livius XXVII, 18.* VALES.

9 *Ripas alte excisas* altiores — *Lacunarum vertigine vorabantur.* Lacunae opponuntur praecedentibus *vadis*, sunt igitur loca profundiora, atque voragines, quibus milites mersi. — *Tauri montis excessus,* ubi terminatur. W.

11. *Verennianus*] Idem sine dubio qui XV, 5. *Verinianus* — *Collega,* nam Ammianus itidem Protector Domesticus. — *Antecedentibus* i. e. praecursatoribus. W.

Rependo] H. l. non potest esse lentius incedendo, sed respondet graeco ἕρπειν, quod de quovis ingressu adhiberi constat. ERF.

Scissis collibus] angustiis montis. W.

Molinae.] Sic molas et pistrina sequior Latinitas vocavit. In veteribus Glossis *molinae* ὑδραλεσίαι, et *molinarius* ὑδραλέτης, et ὑδρομύλη, *aquae molina* explicantur. P. Victor in regione XIV. urbis Romae ponit, *Dianae molinas.* [Gregorius Turonicus in libri III. Historiae capite XIX. de Divione sic scribit: *Ante portam fluvius molinas mira velocitate divertit.* Marius Aventicensis Episcopus in Chronico: *Pontem Genavacum, molinas, et homines per vim deiecit.*] Exstatque id vocabulum in lib. 8. Legum Wisigoth. quam etiamnum vocem Gallica lingua retinet. Porro hic locus sic legendus videtur: *Quem scissis collibus molinae ad calles artandas aedificatae densius constringebant.* In Editione August. legitur, *quem scissis cautibus, etc.* VALES.

12. *Eodem ictu*] impetu, ut XXI, 9, 4. et saepius. W.

13. *In suburbanis peregrina commercia circumacto anno.*] Cf. *Batnen* Anthemusiae urbem XIV, 3. ubi eiusmodi annuae nundinae eadem fere anni tempestate celebratae. W.

14. *Cum exitio* exitialiter, letaliter *sauciis.* Sic ap. Livium *cum studio, cum cura, cum fide* pro studiose, diligenter, fideliter. W.

CAPVT IX.

1. *Hanc civitatem*] Amidam, de qua urbe praeter Mannertum iam supra ad c. 6. laudatum consuluisse haud poenitebit Baierum in Opusculis, de nummo Amideno p. 535 — 564. inpr. de hoc Ammianeo loco agentem p. 544. 562. 563. — *Brevem* parvam, parvi ambitus. *Antoninupolin* cap. 7. *Constantinam*. W.

2. *Geniculato Tigridis meatu.*] Id est, inflexo in modum geniculi. Procopius tamen in lib. 1. Pers. ait Tigrim ortum ex Armeniae monte absque ullo flexu recta Amidam ferri, et ad Septemtrionalem eius partem perlapsum, in Assyriam pergere: quae cum Marcellini Historia pugnant. VALES.

Tigridis meatu subluitur alluitur *propius emergentis* haud procul inde orientis. Ex hac parte editior fuit. vide XIX, 5, 4. W.

Nymphaeo amni] Nymphaeus amnis est in Sophanene seu Sophene Martyropoli proximus: trecentis autem stadiis distans ab Amida, ut testis est Procopius in lib. 1. Persicorum. Proinde quomodo vicina Nymphaeo fluvio dici possit Amida, equidem non video. Et Procopius quidem Nymphium semper hunc fluvium appellat, perinde ut Theophylactus Simocatta, et Pisides Diaconus in rebus gestis Heraclii, his versibus qui leguntur apud Suidam:

Καὶ τὸν μέγιστον ἐκπεράσας Νυμφίον,
Ὅστις Τίγρητος ταῖς ῥοαῖς ἐπιῤῥέων
Ἀποστερεῖται τοῦ καλεῖσθαι Νυμφίος. VALES.

Ammianum adversus Valesium defendit Baierus in Opuscul. p. 563. W.

Gumathenam contingit, regionem uberem.*] Scribe *Comagenam. LINDENBR.

Gumathenam aliis Corineam. Mannert Persia p. 222. W.

3. *Quinta Parthica legio*] Parthicae legiones sex laudantur; quarum primae et secundae meminit Ammian. lib. xx. Spartianus in Caracalla: *Praefectus legionis secundae Parthicae.* Vetus Inscript. LEG. II. PARTHICAE SEVERIANAE. Item Romae in via Ardeatina: LEG. III. PARTHIC. P. F. Columna vetus nomina legionum continens: I. PARTHIC. II. PARTHIC. III. PARTHIC. *Et in aliis vett. Inscriptionibus laudantur *Clibanarii Parthi Primanorum, Parthi Secundanorum, Parthi Tertianorum, Parthi Quartanorum.** Quarta Parthica Beroeae praesidio destinata erat, ut Quinta Parthica Amidae. Theophylactus Simocat. Historiarum lib. II. pag. 99. et ex eo Photius in Biblioth. pag. 41. φασὶ τοῦ καταλόγου γεγονέναι τῶν Κουαρτοπαρθῶν· οὕτω τὴν προσηγορίαν ἐπιφερομένων τῶν ἐν Βεῤῥοίᾳ τῇ πόλει Συρίας τὰς διατριβὰς ποιουμένων. Sexta Parthica, sub dispositione viri Illustris Magistri militum per Orientem, in Notitia Imperii laudatur. LINDENBR.

Ut fallaces et turb. ad Orientem venire.] Milites erant a Magnentio conscripti, atque ex suo ac fratris nomine Magnentiaci ac Decentiaci nuncupati: quos confecto bello Constantius ad Orientem transtulit prudenti consilio, ne seditiones amplius concitarent. Sic etiam Vitellius Othonianos milites in Britannias ablegavit, ut scribit Tacitus in libro 4. Hist. VALES.

Tricensimani Decimanique fortenses.] Tricensimani dicebantur, qui in legione xxx. Ulpia militabant, cuius meminit vetus Inscriptio: *Eranista. leg.* XXX. *Ulpiae.* Decimani vero Fortenses,

milites sunt legionis x. Fortensis, quae in vetustis Inscriptionibus legio x. Fretensis dicitur, et in Notitia Imperii sub Duce Palaestinae. Vetus Inscriptio: *A. Atinio. Trib. mil. leg. x. Fretens.* Ii postea Fortenses dicti, corrupto per usum vulgi vocabulo, ut videre est in Notitia Imperii Romani, et fortasse ob fortitudinis gloriam. Sic enim Vopiscus in Probi vita de iisdem loquitur: *Qui Aurelianus Probo Decimanos fortissimos exercitus sui, et cum quibus ipse ingentia gesserat, tradidit.* [Caesar in lib. I. de bello Gallico, *legioni decimae propter virtutem se maxime confidisse* scribit.] VALES.

Decimanique Fortenses.] In Notitia Imperii, sub dispositione viri Illustris Magistri militum Praesentalis, Fortenses collocantur, qui * et alibi in eodem libro laudantur. Eorum etiam meminit Imp. Marcus in Epistola ad Senat. Rom. apud Iustinum Martyrem in Apologia pro Christianis 2. p. 79. καταλαμβανόμενος δὲ ἤμην ἐν μεγέθει πλήθους ἀμίκτου καὶ στρατευμάτων λεγεῶνος πρίμας δεκάτης, ΓεμιναΦρεντησία μίγμα κατηριθμημένον.* Sed FRETENSES vera videtur lectio, si priscis monumentis fides: praesertim Columnae antiquae Capitolinae, in qua ordine multarum legionum nomina recensentur: NOMINA LEG. II. AUG. II. ADIUT. IIII. SCYTH. VI. VICT. IV. FLAV. XVI. FLAV. XX. VICTR. VII. CLAUD. VI. FERRA. VIII. AUG. I. ITALIC. X. FRETE. Lapis prope Capuam: L. MAGIO. M. F. FAL. VETERANO LEG. X. FRETENSIS M......... O. L. PATRONO ET SIBI. LINDENBR.

Superventores et Praeventores] levioris armaturae milites. v. Ind. II. v. Praeventores. *Aeliano iam Comite,* ad quam dignitatem erat evectus, quod Protector adhuc ad Singaram rem fortiter gessisset — quod *retulimus* in libro aliquo deperdito. W.

CAPUT X.

1. Sapor a *Bebase* c. 7. per *Horren, Meiacarire* c. 6. et *Charcha* XXV. 6. quae nonnisi oppidula fuerunt. W.

Charcha.] Theophylactus Simocatta in lib. 5. χαρχὰς vocat urbem Mesopotamiae supra Nisibin, omni fructuum genere et incolarum frequentia abundantem. In Notitia Imperii Charta dicitur sub Duce Mesopotamiae. VALES.

Ut transiturus] simulans Amidam se petere. *In municipali* ordine in senatu municipali. Cf. XXV. 4. *Circumspecti* (περιβλέπτου) clarissimi. W.

3. *Cuiusnam uxor esset, Craugasii, comperisset.*] In vernacula interpretatione sic legi et distingui maluerat b. Wagnerus: *quaenam* vel *ubinam c. e. Craugasii.* Quam emendationem cum non commemoraverit in Commentario, abiecisse eam, et recte quidem, videtur. ERF.

Absque labra ipsa.] Mirum ut ferre talia potuerint Valesii: et praecipue cur Hadrianus in praefationis ea parte, ubi tangit aliqua singularia, quae Latinam linguam Marcellini spectant, non de hac etiam locutione prorsus non toleranda retulerit. Adsentior patri, qui editioni Lindenbrogianae adscripsit, *adusque labra,* quae et lenissima mutatio, et commodissima sententia; ut princi-

pio libri seq. *adusque finem diei*, ac saepius. GRON. Arridet Gronovii coniectura etiam Ernestio propterea quod etsi *absque* saepius Ammiano sit idem quod *praeter*, nuspiam quarto casui iungatur. Eadem se obtulit Reinesio, qui tamen putat fortasse adverbialiter positum esse *absque* pro *praeterquam*. W.

Hoc praemio Nisibenam se proditionem mercari posse arbitrabatur] cf. XIX, 9. W.

4. *Virgines Christiano ritu cultui div. sacratas.*] Adeo etiam Gentiles reverebantur hoc praecipuum Christiani nominis decus: quod etiam testatur Athanasius in Apologia ad Constantium: ταύτας δὲ ἕλληνες ὁρῶντες, ὡς ναὸν οὔσας τοῦ θεοῦ θαυμάζουσι· παρ' οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς τὸ σεμνὸν τοῦτο καὶ οὐράνιον ἐπάγγελμα κατορθοῦται ἢ παρὰ μόνοις ἡμῖν τοῖς χριστιανοῖς. *Has cum vident Gentiles, non secus ac templum Dei suspiciunt. Etenim nullibi gentium grave illud ac caeleste praeceptum nisi apud nos Christianos serio exercetur.* Similia apud Origenem contra Celsum, et apud Basilium legas et Chrysostomum, aliosque sanctissimos Patres. Quamobrem merito reprehendendi sunt Novatores nostri, qui eius gravissimi propositi ne vestigium quidem ullum apud se exstare voluerunt. VALES. Apage hanc, ut nihil aliud dicam, intempestivam reprehensionem, et vanitatis ostentationem! Quid enim? an hic patet gentiles reveritos hoc praecipuum (sic vocat; sed spero ipsi Henrico adfuisse magis praecipua) Chr. n. decus? An non ipse Ammianus fatetur ita eum praecepisse per simulationem, et ut causam suam faceret favorabilem? longe abest, ut in istis Valesianis veteratoribus id probarit, nedum reveritus sit. Sed sic et in partibus Historiae Ecclesiasticae rapit omnem occasionem tangendi ulceris; et ipse τὸν πάνυ mire imbecillum Parisiis in sermone vario cognovi. GRON.

Virgines Christiano ritu cultui divino sacratas] uno verbo moniales. W.

AMMIANI MARCELLINI

LIB. XIX. C. I.

1. *Nostrorum captivitatis*] quod in castellis xviii, 10. quosdam cepisset. W.

2. *Ferreus equitatus*] cataphractarii. W.

3. *Aureum capitis arietini figmentum interstinctum lapillis pro diademate gestans.*] Dubio procul hunc habitum Persae ab Aegypti Regibus sumsere, quibus in more positum antiquitus fuit, leonis, draconisve, aut alterius effigiem animalis pro diademate capiti imponere. Diodor. Sicul. Biblioth. lib. 1. c. 62. Ἐν ἔθει εἶναι τοῖς κατ' Αἴγυπτον δυνάσταις περιτίθεσθαι περὶ τὴν κεφαλὴν, λεόντων, καὶ ταύρων, καὶ δρακόντων προτομὰς, σημεῖα τῆς ἀρχῆς· καὶ ποτὲ μὲν δένδρα, ποτὲ δὲ πῦρ, ἔστι δ' ὅτε καὶ θυμιαμάτων εὐωδῶν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς οὐκ ὀλίγα, καὶ διὰ τούτων ἅμα μὲν ἑαυτοὺς εἰς εὐπρέπειαν κοσμεῖν, ἅμα δὲ τοὺς ἄλλους εἰς κατάπληξιν ἄγειν καὶ δεισιδαίμονα διάθεσιν. *Atque inde est, quod in nummis antiquis Lysimachi, Antigoni, Demetrii Reg. arietina cornua diademati adfixa videmus. Quem morem viri militares postea imitati sunt, et galeis suis cornua quoque addidere. Livius lib. xxvii. c. 33. init. de Philippo Persei fratre: *Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnavit, in arborem illatus impetu equi ad eminentem ramum cornu alterum galeae perfregit.* Plutarchus de Pyrrho: ἐγνώσθη τῷ τε λόφῳ διαπρέποντι, καὶ τοῖς τραγικοῖς κέρασιν.* Vid. Diod. Sicul lib. 5. cap. 30. Paschal. de coronis pag. ultima lib. ultimi. *Galeae ursinis pellibus ad terrorem tectae,* Veget. pag. 37. *Ut verosimile sit ab hac etiam origine esse, quod in quorumdam nobilium gentiliciis insignibus cornua in cassidibus vel sola, vel leone, elephanto, aliove quo παρασήμῳ addito, pingantur. LINDENBR.

Multiplici vertice dignitatum] varii generis optimatibus. Sic saepe vertices ap. Nostrum xiv, 7. xv, 3. 5. it. apices, v. c. xxix, 2. W.

4. *Viso*] scil. *se*. Plura eiusmodi omissorum nominum vel pronominum exempla ex Ammiano congessit Valesius ad xvi, 12, 7. W.

5. *Dum se prope ingerit*] nimis audacter moenibus appropinquaret — *Tragulae ictu.* Tragula erat genus teli, dicta, quod scuto infixa traheretur. Sic Festus, ubi tamen interpretes non a *trahendo,* sed *traiiciendo,* quasi e *traicula* contractam, dici rectius monent. W.

7. [*Grumbates Rex Chionitarum.*] In codice Colbertino nunc *Grymbates Cionitarum Rex* dicitur, nunc *Rex Chionitarum Grambates.*] VALES.

Telo forte contiguum] cum intra iactum esset, ut posset feriri. *Contemplator* collineandi *peritissimus.* W. Ernesti *contemplator* explicat: speculator e muris obsessae urbis. ERF.

Thorace perforato perfodit.] Editio Romana habet *praefudit,* eodemque modo Vatican. [et Colbert.] et Fauchetii codex. At in exemplari Regio, et Augustana Editione legitur *profudit:* quod equidem praetulerim. VALES.

8. *Ne caperetur*] ne spolia detraherentur et cadaver eius in urbem deportaretur. *Ratione iusta* fas atque officium esse putantes. W.

9. *Apud Troiam quondam super Comite Thessali.*] Homerus copiose tota Iliade. LINDENBR. *Thessali ducis* Achillis *comite* Patroclo. W.

10. *Indicto iustitio*] quo ab armis otiarentur. Solebat autem iustitium esse post exsequias. Vid. laudatus ab Ernestio Salmasius ad Scrr. Hist. Aug. Tom. I. p. 319. *Propriae* peculiaris, uti explicat Ernestius. Fortasse tamen legendum est *proprio.* — *Figmenta hominum mortuorum* cerea? *pollincta*, fasciis involuta. Cf. Salmas. ad Scrr. Hist. Aug. To. II. p. 422. — *per contubernia,* qui eodem tabernaculo degerent, et *manipulos* cohortes. W.

11. *Lacrymare cultrices Veneris saepe spectantur in sollemnibus Adonidis sacris.*] Vid. inf. lib. XXII. c. 9. LINDENBR. De Adonide, Veneris amasio, apri dentibus lacerato vide Theocriti Eidyll. XXX. Anacreontis editionibus plerumque additum. Fabulantur poetae, Venerem pactam esse cum Proserpina, ut Adonis sex menses apud inferos esset, apud superos totidem. Mythus ex eo ortus, quod omnino naturae vis genetrix in personam Veneris mutata, regno praesertim, quod vegetativum appellamus, ita moderetur, ut per hiemes quasi emortuum, vere accedente denuo vigens appareat. Laeti istius temporis annua celebratio ab Oriente profecta ad omnes fere nationes, aliis tamen nominibus, divulgata est. Sic *fletus super Thammuz* Ezech. VIII, 14. hoc idem Adonidis festum est. Cf. Baruch VI, 30. 31. Vide omnino Lucianum de Dea Syria T. IX. Bipont. p. 88. *Heyne* ad Apollodor. p. 826. inpr. tamen *Manso* Versuche über einige Gegenstände der Mythologie S. 242. ff. W.

CAPVT II.

1. *In argenteam urnam contecta.*] Scribendum videtur esse *coniecta.* Ceterum hic sepulturae ritus ad Chionitarum morem referendus, non autem ad Persarum, ut fecit Gruterus in Notis ad hunc locum. Etenim Persae tunc quidem temporis cadavera non cremabant, sed nuda et insepulta proiiciebant extra opida, eosque beatissimos putabant, quorum cadavera a bestiis aut volucribus quamprimum essent laniata; ut scribit Agathias in lib. 2. Hinc est, quod foedere illo quod inter Iustinianum Aug. et Chosroem ictum fuit, cautum est, ut Christianis in Perside positis liceret

mortuos humo condere, eisque more Rom. iusta facere; ut refert Menander in lib. 1. Hist. denique Procopius in lib. 1. Persic. legibus Persarum nefas esse dicit, cadavera humo condere. VALES. v. Brisson. de Reg. Persar. p. 320. W.

Busto urbis] incendio et deflagratione. W.

2. *Pacis modo*] tamquam pax esset. vid. Tacitus Hist. IV, 15. *Pacis more* dixit Noster XXII, 12. extr. et XXIII, 5. *Agros* Gumathenos et Amidam circumiacentes. *Clementi* lento *gradu*. W.

3. [*Vertae meridiano lateri sunt destinati.*] Ita scriptum omnes Editiones Ammiani praeferunt: at in codice Colbertino legitur: *Cutus mer. lateri sunt destinati*, forte pro *Cuni*, vel *Chuni*, ita ut Hunni designentur ab Ammiano Marcellino, quos Persis confines fuisse Historici docent.] HADR. VALES. *Vertas* equidem loco movere nolui, quippe qui infra c. 8. iterum occurrant. W.

Segestani] Hos in provincia Persica Drangiana habet Oberlinus. De populis h. l. memoratis cf. omnino Gibbon. T. IV. p. 315. W.

4. *Indimensos.*] immensos, aciem oculorum fugientes, innumerabiles — paullo post: inaestimabiles. *Salutis rata* certa *desperatione*. W.

5. *Acies immobiles stabant.*] Hoc primo die hostes eo tantum consilio apparuerant, ut numeros suos ostentarent. *Eadem figura* acie structa. *Cum superesset exiguum noctis* diluculo proximae diei. W.

6. *Hastam infectam sanguine ritu patrio, nostrique more coniecerat fecialis.*] De Feciale, eiusque in agrum hostilem hastae iaculatione, ex Livio 1, 32. Dionys. Halicarn. A. Gellio *lib. 6. c. 4. Servio Aeneid. lib. 9. v. 53. Isidor. Orig. lib. 8. c. XI.* satis constat. *Ovidius Fastor. VI. 207.

Hinc solet hasta manu belli praenuntia mitti:
*In Regem et gentes cum placet arma capi.**

Illud tantum nunc monendum, mutatum hunc morem posteriore saeculo, et pro hasta gallum obiectum. Tzetzes Hist. Chiliad. V. cap. XV.

Τὸ πρότερον τὸ γένος μὲν Ῥωμαίων τῶν Λατίνων
Οὐχὶ συνῆπτε πόλεμον ἀκηρυκτὶ πρὸς ἔθνος,
Ἀλλὰ τῇ χώρᾳ πρότερον ἔθνους τοῦ πολεμίου
Δόρυ σημεῖον ἔρριπτεν, ἔχθρας ἀρχὴν σημαῖνον.
Ἔπειτα δὲ κατήρχετο πολέμου πρὸς τὸ ἔθνος.
Τοῦτο φησὶ Διόδωρος, πᾶς τε λατῖνα γράφων.
Καὶ τοῦτο μὲν ἦν παλαιὸν τὸ ἔθος τοῦ πολέμου,
Νῦν δ' ὡς δοκεῖ μοι, πέπαυται, ἀλέκτορα δὲ μόνον
Ῥίπτουσιν, οἵπερ μέλλουσι πόλεμον συγκροτῆσαι. LINDENBR.

Belli turbo crudescit.] Cf. XXX, 10. Apud Tacitum Hist. III, 10. *crudescere seditio* legitur observante Ernest. W.

7. *Scorpionum*] machinarum, quibus *moles saxeae* emittebantur, uberius descriptarum infra XXIII, 4. W.

8. *Direpta Singara*] cf. ad XVIII, 5. W.

10. *Tenebrae hebetaverant strages.*] Non satis commoda translatio. W.

11. *Achaemenem appellantibus et Artaxerxem.*] Eleganter hunc locum restituimus, quem P. Castelli audacia corruperat. Nam cum in Editione Rom. legeretur, *Saan Saan app. et Pirose,* haec portenta quaedam esse nominum ratus *Castellus* ita correxit ut hactenus editum est. Ego vero cum in codice Regio et Vaticano Editionis Rom. scripturam deprehendissem, [in Colbert. *Saan Saan app. et Pirosen;*] non sum veritus eam postliminio restituere. Est autem Saansaan lingua Persica Rex Regum, ut testatur Marcellinus. Saa enim Persice Regem significat. Unde Vararanem Regem Persarum cognominatum esse Segansaa, seu σεγανσαάν, ut in veteri scheda reperi, tradit Agathias in lib. 4. quod eius pater Segestanos (quorum etiam hic meminit Marcellinus) bello vicisset: δύναται γὰρ τοῦτο τῇ ἑλλήνων φωνῇ σεγεστανῶν βασιλεύς. Idem de altero Vararano scribit, qui Cermasaa est cognominatus: quem P. Teixera in relatione de Regibus Persarum lib. 2. cap. 27. Baharon Kermonxa indigitat, quod est Carmaniae Rex. Iam quod spectat ad Pirosis nomen, quo bellorum victorem significari ait Marcellinus, eius origo difficilior est indagatu. Nisi placet id derivari a Persico vocabulo *Phiras,* quod victorem significat, ut ex Vocabulario Persico docuit me vir Cl. doctissimusque I. Gauminus. Fuitque hoc nomine quidam Persarum Rex, pater Cavadis, avus magni illius Chosrois, qui Iustiniani ac Iustini Tiberiique temporibus imperavit. Ab hoc Pirose dicti videntur milites Pirositae, ut a Chosdroe Chosdroitae, quorum mentio fit in Hist. Misc. lib. 18. In Regio *Tolosanoque* codice scriptum reperi *Pyrosen.* Sed Vaticanus et Flor. *Pirosen* habent, Valentinus, teste Loisello, *Picorsen.* Fauchetianus *Pyorsen.* VALES. De voc. Persica *Saansaan,* i. e. Rex Regum, v. Sylloge nova Epp. Vol. v. p. 123. et de voc. *Pyroses* (Firus) i. e. victor, Tychsen in fine libri *Heereniani: Ideen über d. Politik, d. Verkehr u. d. Handel der Völker der alten Welt,* T. II. p. 798. W.

13. *Cunctis temere prorumpentibus.*] Codex Regius scriptum habet, *cunctis de more pr.* *Tolosanus,* [Colbertinus,] et Editio Romana *demere.* VALES.

Ut opinari dabatur] cf. XXVI, 10. et alibi. *Neutrubi inclinato,* ancipiti, *proelio,* dubio Marte. W.

Exsurgebant enim.] In codice Regio [et Colbertino] legitur: *Exurebant enim terrentiumque clamores.* In Editione Rom. etiam legitur, *terrentiumque clamores,* ut deesse quidpiam facile appareat. Placet autem: *Exurebant enim ruentium ferientiumque clamores.* Sic in cap. v. *clamoris ululabilis incendio.* VALES. Fortasse nihil deest, et vetus scriptura innuit, aliquas literas quae repeti deberent, negligenter intercidisse. *Exurebant verberantium terrentiumque clamores.* GRON.

Prae alacritate fervore *consistere sine vulnere* locum a telis tutum eligere. W.

14. *Legionibus septem*] Ammianus cum adnumeratis tamen et utriusque sexus incolis et advenis et aliis militibus nonnisi viginti hominum millia Amidae tum constipata fuisse tradat, Gibbonus T. IV. p. 98. recte inde colligit, numerum militum, quibus olim legiones constabant, valde imminutum fuisse, easque non nisi mille, ad summum mille et quingentis militibus constitisse. W.

15. *Pro possibilitate*] utcunque posset — *spiritus reluctantes, qui cruore exhausto* vim tamen vitalem integram sentirent. W.

Prostrati animis in ventum, etc.] Huius loci vulnus texit potius quam sanavit P. Castellus. Sic enim in Editione Rom. erat excusum: *Prostrati curam animis in ventum solutis proiiciebantur extincti.* Neque aliter Valentinus codex habuit quem Loisellus inspexerat, [et Colbertinus.] In codice Regio, ita scriptum inveni, *prostrati cum iam animis, etc.* [Forte legendum *prostrati coram.*] VALES.

Confossi mucronibus prostrati etc.] Haec non placent; quid enim facias τῷ *prostrati?* Ad *mucrones* referri non potest, hi enim pendent a *confossi* — neque ad sequentia trahi, ubi eadem notio est in proiiciebantur. Sed totus locus est corruptus et mancus. Valesii admisso commento sensus exsistit hic: alii confossi, et humi iacentes, pro mortuis habiti et, ne impedimento essent, proiecti. W.

Offensionibus cassis] contactu et obligatione vulnerum inutili. *Vellendis sagittis*, cum sagittas ipsi extrahere auderent. W.

CAPVT III.

1. *Ursicinus*] non ipse Amidae praesens, sed fuga ad Tauri radices elapsus, XVIII, 8. *Exitium sepulcris haerentem* XVIII, 7. *Velitaribus* quos imperio regere se ipsum velle Ursicinus sine dubio addixit Sabiniano. *Stationibus* hostium extremis *interceptis*, oppressis et interfectis. *Nocturnas excubias* ipsum eorum exercitum noctu *adgrederentur*. W.

2. [*Ut ansam omnem adipiscendae laudis decessori suo circumcideret.*] In Colbertino codice lego *amplam omnem*. Et ubicumque *ansae* apud Ammianum fit mentio, in codice isto *amplam* scribi observo: quod semel notasse sufficiat.] HADR. VALES.

CAPVT IV.

1. *Multitudo cadaverum humandi officia superaret*] maior esset, quam ut iusta facere omnibus possemus. — *Vario plebis languore* nimio militum labore. W.

2. *Nimietatem frigoris aut caloris*] Oribas. ad Eunap. lib. III. Ὁ περιέχων ἡμᾶς ἀὴρ συνεχῶς ἡμῶν τρέπει τὰς κράσεις, αὐτὸς θερμότερος ἀμέτρως, ἢ ψυχρότερος, ἢ ξηρότερος, ἢ ὑγρότερος γινόμενος. Vid. Heraclid. Pontic. in Allegor. LINDENBR.

Philosophi] naturae indagatores. — *Febrium tepore arescunt*, febrili ardore torrentur. W.

3. *Desudaret*] summos labores et pericula subiret, *ne peregrinus*, Paris *poenas dissociati regalis matrimonii* Helenae cum Menelao initi *lucraretur* i. e. ne impune dissociaverit matrimonium. Exemplum huius significationis vide in Gothofredi Glossar. Nomico ad Cod. Theodos. v. Lucrari. Ernesti Cl. et Wernsd. ad Himer. p. 72. W.

Telis Apollinis periere.] Nimietatem caloris, homines et animalia reliqua cum pati nequeant; sagittis Apollinis, qui Sol putatur, id est calore radiorum solarium pereunt. Eustathius in Homer. Rhapsod. α. Stat. Papinius in extremo Thebaid. 1. * Servius in lib. Aeneid. 3. ad illum versum, (138.) *Corrupto caeli tractu: Hic est ordo pestilentiae, ut Lucretius* (vi, 1118. ff.) *docet, primo aëris corruptio, post aquarum et terrarum, mox omnium animalium.* * LINDENBR.

Qui Sol aestimatur,] Heraclid. Pontic. in Allegor. pag. 96. * Vid. Aleandrum in Tabulam Heliacam pag. 15. *Tela Apollinis in eadem tabula apparent.* Vid. Aleandr. ibidem pag. 58.* LINDENBR.

4. *Ut Thucydides exponit, clades illa quae in Peloponnesiaci.*] Thucyd. lib. II. c. 47. Plutarch. περὶ τῶν βραδέως τιμωρουμένων. LINDENBR.

Ferventi Aethiopiae plaga cet.] cf. XXII, 7. W.

6. *Terrarum halitu vaporibus densiore crassatum* (cf. XX, 3.) graviorem factum *aëra emittendis corporis spiraminibus* transpirationi *resistentem — animalia iugiter* catervatim *prona mortua.* W.

Homero auctore, et experimentis deinceps.] Homeri locus exstat Iliad. α. 50. Οὐρῆας μὲν πρῶτον ἐπῴχετο, καὶ κύνας ἀργούς. Quem etiam laudant, et uberius haec explicant Plutarchus Sympos. lib. IV. Probl. 1. Heraclides Ponticus Allegor. pag. 106. Macrobius Saturnal. VII. cap. 5. LINDENBR.

7. *Pandemus appellatur.*] Oribas. ad Eunapium lib. III. c. 1. Πανδήμους καὶ κοινὰς νόσους τὰς πολλοῖς ἅμα συμπιπτούσας ὀνομάζουσιν, ὧν ὥσπερ ἡ γένεσις, οὕτω δὲ ἡ αἰτία κοινή. LINDENBR.

Interpellari] Fortasse Ammianus sumsit de vocis usu praecluso, ut homines suffocentur. W.

Secundae epidemus.] Galen. in lib. 1. Hippocrat. de Morb. vulgar. Ἔνια μὲν τῶν νοσημάτων κοινῇ πολλοὺς καταλαμβάνει, ἃ δὴ λέγεται κοινά. ἔνια δ' ἕκαστον ἰδίᾳ, τὰ σποραδικὰ προσαγορευόμενα. Τῶν δὲ κοινῶν τὰ μὲν ἐνδήμια τίθησι, τὰ δὲ ἐπιδήμια καὶ ἐπιδήμια, διὰ τῶν δ ἢ ε συλλαβῶν, ὡς εἴρηται, γραφόμενα καὶ λεγόμενα. Τούτων δὲ τὰ χαλεπώτατα λοιμώδη καλεῖται, τὴν αἰτίαν ἐκ τῆς περὶ τὸν ἀέρα καταστάσεως ἔχοντα, καὶ αὐτὰ καθάπερ ὅλον τὸ γένος τῶν ἐπιδημίων νοσημάτων. LINDENBR. Graeca ista vocabula, quae Ammianus adhibuit, notum est alio significatu ab Aesculapiis nostris usurpari. W.

Tempore] certis anni tempestatibus. — *Concitat periculosos humores,* malim *tumores.* W.

8. *Concreto spiritu et crassato*,] nimis spisso gravique aëre, *sospitas* XVII, 5. *retenta,* restituta, recuperata est. W.

CAPVT V.

1. *Inquies*] nihil cessans. *Vimineis pluteis.* Festus: Plutei dicuntur crates corio crudo intentae, quae solebant apponi militibus opus facientibus. — *Turres frontibus ferratis*, ut vel pars

ea, quae hostes spectaret, vel margines summi ferro essent tuti atque muniti. W.

2. *Ut praediximus*] XVIII, 9. *pernicium*, agilium, promtorum. W.

3. *Precantibus*] Reinesius *praecaventibus*. *Nequeuntes*. Participium, cuius non aliud exemplum afferunt Grammatici et Lexicographi, nisi Arnobii adv. gentes Lib. 1. p. 13. W.

4. *Hiabant*] voraginem aperiebant. W.

Cavatis fornicibus subterraneis.] Graeci σύριγγας appellabant eiusmodi meatus, per quos ad hauriendam aquam furtim descendere obsessi solebant. Sic Strabo in lib. 12. de Amasia, ἐκεῖ δὲ, inquit, ὑδρία ἐντὸς ἀναφέρεται συρίγγων τεμνομένων δυοῖν, τῆς μὲν ἐπὶ τὸν ποταμόν, etc. Eustathius in Il. τ. συριγγέμβολον dici ait, δι' οὗ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὕδωρ πορίζονται οἱ πολιορκούμενοι, per quod *plerumque obsessi aquam petere solent*: idque corrupte τυρέμβολον sua aetate dictum esse testatur in Il. 7. Eiusmodi fornices fuisse Hierosolymis prodit Dio in lib. 66. c. 4. et Tacitus Hist. lib. 5. c. 12. Gregorius Turon. de urbe Convenis loquens in lib. 7. *Fons*, ait, *magnus ad radicem montis erumpens, circumdatus turre tutissima: ad quem per cuniculum descendentes ex urbe, latenter aquas hauriunt*. VALES. Cf. Michaelis Götting. Magaz. Jahrg. 5 St. 6 S. 801. W.

Scalae.] Id est, via cavatis gradibus in modum scalarum excisa: κλίμακας eodem sensu dixit Polybius in lib. 5. ubi Seleuciam ad Orontem describit, et Strabo in libro 17. de Heptastadio loquens. VALES.

Fabre politae factae, complanatae. Munimentum fabre politum habes XXIII, 5, 1. W.

5. *Ex agmine regio* satellitum. *Ad contignationem turris tertiam* pluribus enim tabulatis constabant, ad quae per scalas ex aversa parte adscenderent, quorum summum quum pinnis esset munitum, facile potuerunt occultari. — *Exinanitis pharetris, proiectisque ad pedes*, ut praesto haberent, *sagittis*. *Glamoris tuendo* quaesito pro summa contentione. W.

8. *Curas* exacerbationem. *Iaculantes diversa missilia lacertis fortibus incumbebant*. Ad vitandam κακοφωνίαν pr. iaculantibus diversis etc. Ernest. — *Degentes* tentoria habentes, (tendentes.) *Vulnerum acri repulsa disiecti* vulneribus repulsi et disiecti. W.

CAPUT VI.

1. *Adspiravit*] Hoc verbum, ut afflare Virgil. Aen. 2, 591. monente Ernest. in utramque partem dicitur de vi praesentiaque divina, quum repente immittitur aliquid vel suppeditatur. De *aura* idem conferri iubet Gesnerum in Commentt. Societ. Gotting. T. 1. p. 77. it. 99. et Salmas. ad Scrr. Hist. Aug. T. II. p. 584. *Ziata castello* Mesopotamiae. *Meditcum* sc. agrum. Eodem modo *pacatum* dicitur Livio VIII, 34. quem locum affert Ernestius. W.

2. *Serviturі*] servi futuri. — *Suris* ferarum nervis et *suffraginibus* talis pedum *exsectis* cf. XXIII, 5. XXV, 3. XXXI, 7. W.

3. *Galli milites*] Magnentiani. *Rationabili* probabili, laudando. *Primis ordinibus*, qui medii erant inter Tribunos et Centuriones. W.

4. [*Utque dentatae in caveis bestiae*.] Sic vulgati Marcellini libri. Loquitur autem Marcellinus de feris, quae ad spectacula publica et amphitheatralia caveis inclusae servabantur, quales erant tigres, ursi, leones, et elephanti, magnitudine utique sua et viribus, quam dentibus multo notabiliores, ita ut a canibus, faelibus, muribus, aliisque minutis animalibus *dentatarum bestiarum* appellatione distingui non possint. Petrus Pithoeus ad marginem Ammiani sui notavit pro *dentatae* in MSS. legi *tentatae*. In codice Colbertino recentiore quidem, sed optimo, diserte scriptum inveni, *tentatae*. Quae haud dubie vera est lectio. *Tentatae in caveis bestiae*, id est tentae, detentae. Sic *terras saepe vastitatas* Ammianus ipse in libro XVI. c. 4. dixit pro *vastatas*: *densitatas acies* paullo infra pro *densatas*, ex codice Colbert.] VALES. Valesium *tentatae* in textum reponentem imitari nolebam, cum *dentatae* occurrant XXXI, 10. W.

Repagulis versabilibus illiduntur.] Nimirum caveae servandis bestiis ferreis undique cancellis (clathris) erant munitae, in superiori autem parte cylindrus erat aptatus versatilis, ut ferae adsilientes, si ungues adiicere vellent, volubilitate axis excuterentur. Cylindrus, iste Calpurnio Bucol. Ecl. VII. 51. dicitur *rutulus*; ubi tamen de repagulis pretiosioribus eboreis sermo est, post quae ferae in ipso amphitheatro mox emittendae detinebantur: *Sternitur adiunctis ebur admirabile truncis, Et coit in* rutulum, *tereti qua lubricus axe Impositus subita vertigine falleret ungues, Excuteretque* feras. Vide ibi Wernsdorfium T. II. Poetar. minor. p. 169. it. Salmasium ad Probum Hist. Aug. T. II. p. 676. et ad Solinum p. 167. W.

Saepe egressi in pluribus eruptionibus *paria pertulerunt*, iisdem periculis se expofuerant, laudemque virtutis reportaverant. W.

5. *Paullisper* ad noctem usque. *Pergerent prorsus*, ulterius progrederentur. XVIII, 6. — *si impetrassent*, perfecissent, XIV, 3. W.

6. *Expugnatio struebatur operibus lentis*] Haec verba obscuriora sunt, sed nihil mutandum: vox *struebatur* ad utrumque, ad aggeres et *expugnationem* trahenda. — *Moles vel nimia propugnatorum pondera duraturae* tam firmae et amplae, ut plurimos defensores capiant et sustineant, (nihil cedant). W.

7. *Galli morarum impatientes, securibus gladiisque succincti*.] Frequens huius armaturae apud Gallos usus, quam etiam Agathias notat lib. II. pag. 36. τὰ ὅπλα ὥσπερ ἑκάστῳ φίλον, παρεσκευάζοντο, ὡδὶ μὲν γὰρ πελέκεις ἐθήγοντο πολλοὶ, ὡδὶ δὲ τὰ ἐπιχώρια δόρατα οἱ ἄγγωνες. Procopius Gothicorum libro II. de Francis irruptionem in Italiam facientibus: ξίφος τε καὶ ἀσπίδα φέρων ἕκαστος, καὶ πέλεκυν ἕνα, οὗ δὴ ὁ μὲν σίδηρος ἁδρός τε καὶ ὀξὺς ἑκατέρωθι ἐς τὰ μάλιστα ἦν, ἡ λαβὴ δὲ τοῦ ξίφους βραχεῖα ἐς ἄγαν. (v. Gronov. Praef. p. XIX. W.) Τοῦτον δὴ τὸν πέλεκυν ῥίπτοντες ἀεὶ ἐκ σημείου ἑνὸς, εἰώθασιν ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τάς τε ἀσπίδας διαῤῥηγνύναι τῶν πολεμίων, καὶ αὐτοὺς κτείνειν. Sidon.

Apollinar. Sigismeris Regii iuvenis pompam describens, sic de sociorum eius ornatu addit, lib. IV. Epist. 20. *Eo quo comebantur ornatu, muniebantur, lanceis uncatis, securibusque missilibus dextrae refertae, clypeis laevam partem adumbrantibus.* LINDENBR. Gallos cum Francis confudisse Lindenbrogium contendit Vales. in Praef. p. LXX. Secures secum tulisse videntur, ut pluteos turresque, si fortuna faveret, conciderent. W.

Postica, aversa ab hostibus moenium porta. W.

Observata nocte squalida et interluni.] Haud verosimile est bellicis artibus exercitatos, lunares noctes insidiis captasse. Ea de re qui vim dictionis Marcell. non satis percepere, rescribere conati sunt: — — *nocte squalida et illuni.* Cui lectioni stabiliendae facere visus est locus consimilis lib. 17. c. 2. *Pertimescens sollertissimus Caesar, ne observata nocte illuni, barbari gelu vinctum amnem pervaderent.* Sed non temere quid mutandum. *Interlunis* enim *nox* est, quam alii *noctem silentis Lunae* vocant, cum scilicet Luna, ut dicitur, in coitu est, nec lucem ullam spargit. Unde et *interlunium* Plinio lib. XVI. cap. 39. Glossar. *Interlunium*, ἀπόκρουσις σελήνης. Vide Sotion. apud Cass. Bass. de Agricult. lib. I. cap. 13. LINDENBR.

Regiae] tabernaculo regis, Praetorio. W.

Si prosperior illuxisset eventus.] Ita correxit Sig. Gelenius, cum ex Castelli coniectura ante legeretur, *si prosperior isset eventus.* In Editione Rom. perinde atque in codice Regio, [et Colbertino] *ac Tolos.* legitur, *si prosperioribus isset eventus:* unde coniicio ita a Marcellino scriptum fuisse, *si prosperior iuvisset eventus.* VALES. Etiam prope ad MSstos accederet, *si prosperior id sivisset eventus.* GRON.

8. *Audito ruentium sonitu.*] Et haec scriptura Gelenium habet auctorem. Nam in Editione Rom. excusum erat: *Audito licet reve . . . . dentium sonitu.* Ex quo P. Castellus hanc lectionem effinxerat, *audito lixarum ruentium sonitu:* quod merito improbatum est a Gelenio. Etenim inter caesos non lixae tantum, sed Optimates erant ac Satrapae, ut subiicit Marcellinus. *In Tolosano codice legitur: *Audito licet ruentium sonitu.** In exemplari Regio scriptum est: *Audito licet revertentium sonitu:* et ad oram emendatum est *ruentium.* In MS. Flor. [et Colbertino] legitur: *Audito licet revetempdentium son.* Quamobrem non inepte coniecerit quispiam ita esse scribendum: *Audito licet levi tendentium* (supple Gallorum) *sonitu, gemituque caesorum.* Etsi enim Galli quantum fieri poterat occulte ac tacite properabant, fieri tamen non poterat, quin armis suis sonitum ederent. VALES. Cuius coniecturam ut longe propius accedentem ad MSS. codices reposui in contextum eiecta Geleniana, ita impudente, ut integram vocem *licet* ne quidem attendat. Possis tamen literis quae in Regio et Florentino sparsae sunt, ordinatius collectis, commodissimum credere *Audito licet brevi* (i. e. parvo) *ferientium sonitu.* GRON.

Cum iam undique.] Ante haec verba punctum in MSS. et Editionibus omnibus, Romana scilicet, Aug. et Basiliensi notatum est, eaque interpunctio mihi quidem magis arridet. VALES.

9. *Nullo tergă vertente evadere festinabant*] Fere uti de Antonino supra XVIII, 8. narratur, non aversi, sed firmo gradu re-

trogredientes. — *Repedantes* pedem referentes XVII, 2. XXV, 1. *sub modulis,* ad tibiarum cantum. *tubarum* hostilium. W.

Urbis oppositi moenibus.] Legendum arbitror *appositi*: sed sequentia longe corruptiora sunt. In Regio codice sic leguntur scripta: *Urbis opp. moenib. nudaret ni porta viri fortes susciperentur innoxii.* In Editione vero Romana sic excusum est: *Nudarent nupta viri fortes, etc.* MS. Florentinus, teste Lindenbrogio, scriptum habet; *Nudarent nuperia viri f. etc.* [Codex Colbertinus: *Nudarent nuperta viri fortes, etc.*] *Tolosanus: *Nudarentur importa viri, etc.** VALES. Primum conatum istum in mutando verbo *oppositi* valde iuvenilem esse docebunt exempla, quae collegit pater in notis ad Livium XXIII, 29. Media quum sint perquam corrupta, postrema videntur innuere in MSS. *nudarent; unde ita viri fortes susciperentur innoxii*, vel, ut pater, *nudarent opera viri.* GRON.

Ut stationibus praesidentes — viri fortes susciperentur innoxii.] Locus conclamatus, cuius sensum quodammodo coniicere, sed e verbis sic positis ad liquidum perducere non possis. Dolum igitur commenti sunt Amidenses hunc, ut, relictis tantum paucis, qui machinis strepitum ad absterrendos hostes ederent, partem aliquam moenium nudarent defensoribus, eo consilio, ut a parte opposita in urbem reciperentur Galli fortes. Omnes equidem ingenii nervos intendi, ut aliter vel interpungendo, vel transponendo, vel coniectura aliqua medicinam quandam loco corrupto adferrem, sed nihil profeci. Erat aliquando, ubi fortasse luxatum locum crederem, quem transponendo et voculas quasdam addendo iuvare possem ita: *ut stationibus praesidentes, post interemtos socios urbis oppositi moenibus nudatis, pone* (retro) *agerentur*, machinarum strepitu absterrerentur *ignari, id agi* (hae enim voculae sunt, quas inseri ob soni aliquam similitudinem posse autumabam) *ut viri fortes susciperentur innoxii.* Sed mitto locum, cui nonnisi libri meliores sanitatem restituere possunt. W.

11. *Prope confinia lucis* diluculum matutinum. *Perniciose* letaliter, XXXI, 13. — *Rhoesum*, alii *Rhaesum, Rhesum,* Thraciae olim regem, ab Diomede et Ulysse noctu oppressum et interfectum, de quo vide Homerum Il. IX. W.

Non Roesum, nec cubitantes.] Homer. Iliad. κ. LINDENBR.

12. *Horum Campiductoribus.*] De Campidoctoribus et Armorum doctoribus abunde diximus supra ad XV, 3. Ceterum dubitari potest, sintne iidem Campiductores cum Campidoctoribus. Diversum enim eorum munus fuisse reperio. Quippe Campiductores, quod et ipsius nominis origo demonstrat, agmen praeibant. Unde Chrysostomus in Ep. ad Innocentium Papam: καμπιδούκτορας, inquit, ἀντὶ διακόνων προηγουμένους ἔχοντες. Et in Mauricii Tacticis Campiductores explorare loca et itinera complanare iubentur. Iidem etiam Campigeni videntur dicti. Vegetius in lib. 2. *Campigeni,* ait, *hoc est antesignani, ideo sic nominati, quod eorum opera atque virtute exercitii vis crescit in campo:* quae cum Marcellini verbis optime conveniunt. Sic enim ait Marcellinus: *Horum Campiductoribus ut fortium factorum antesignanis, etc.* Si quis tamen Campiductores nihil a Campidoctoribus differre contenderit, equidem non vehementer repugnabo. VALES. *Campiductores* h. l. nil nisi duces. W.

Armatas statuas.] Ita Vestritio Spurinnae triumphalis statua ob res strenue gestas collocata fuit: Plin. lib. II. Epist. 7. LINDENBR.

Apud Edessam] in ipsa urbe Edessa. *in regione celebri* foro. W.

13. *Fortunam aliam alibi*] modo hanc modo illam calamitatem iacturamque. *Regum*, Saporis et Grumbatis, *arbitrantium, per stationes muris obiectas irrupisse Romanos*, culpam tribuendam stationariis incuriosis et negligentibus. W.

CAPVT VII.

1. *Vis* aggrediendi, murosque scalis conscendendi. *Operibus* machinis. W.

2. *Exsiliente lucifero* primo mane. — *Agitantes humilius*, non tam alto loco, inferius stantes. paullo post: *in humiliora ex supernis valentes. Disiectabant*, dispellebant, XVI, 3. W.

3. *Ferrea munimenta membrorum* galeae, thoraces, clypei cet. — *Crates vimineas praetendentes*, quos milites singuli gestabant ad corpus muniendum, donec ad manus venirent. W.

4. *Laxarunt aciem* rariores ordines facti, turbati, non ita conferti stabant. Similis locus XVI, 12. *agminis nostri laxare compagem tentabant. Cataphracti hebetati* repressi et ab impetu remittentes. Cf. XVII, 5, 1. W.

5. *Loco dispari*, non aeque commodo. *Eventu dissimili*, nos multo magis vulneribus patebamus, quam hostes. W.

6. *Caute.*] Hanc vocem retulerim ad *collocati*, non ad *translati*. W.

7. *Citra vulnerum noxas* sine vulneribus. *Obtriti magnitudine ponderum*, turrium et machinarum elisi. W.

Retinere magistri non poterant.] In Mſ. Flor. *recere* scriptum esse testatur Lindenbrogius: unde quis suspicari possit legendum esse *regere*, quod etiam ad oram Regii exemplaris adscriptum invenimus: *et ita habet codex Tolosanus:* [at Colbertinus, *retere mag. non potuerunt*, et correctum eadem manu *retinere.*] VALES. *Regere* et *ipsos magistros* etiam *Rectores* dicit Livius XXVII, 49. GRON.

8. *Qui numquam adesse certaminibus cogitur*] qua immunitate libenter usos novimus Xerxem et Darios. *Alternans regibiles acies*, modo huic, modo illi parti exercitus imperio suo subditi adequitans. — *Mortium* (Genit. rarior) abstr. pro concreto: mortuorum. W.

CAPVT VIII.

1. *Innotescente iam luce.*] Insolite dictum de oriente sole. W.

Ex aggestis erectis intrinsecus.] Suidas: Ἔγεστα (sive ἄγεστα) πολεμικὸν μηχάνημα ἐκ λίθων καὶ ξύλων καὶ χοῦ ἐγειρόμενον.

μενον. Ammian. lib. xx. c. 11. §. 20. *Sublimes aggeſtus, qui iam conſummati muris altius imminebant.* Eodem libr. et cap. §. 23. *Prunas unius aggeſti inſeruere iuncturis.* Procopius, cum hasce machinas deſcriberet, vocem quoque retinuit, Perſicor. lib. II. pag. 83. Προκαλύμματα ἐκ τραγείων τριχῶν, ἃ δὴ καλοῦσι κιλίκια, πάχους τε καὶ μήκους διαρκῶς ἔχοντα, ἀρτήσαντες ἐκ ξύλων μακρῶν ἐπίπροσθεν ἀεὶ τῶν τὴν ἀγέσταν ἐργαζομένων ἐτίθεντο· οὕτω γὰρ τὸ ποιούμενον τῇ λατίνων φωνῇ ἐκάλουν Ῥωμαῖοι. Quem locum Suidas exſcripſit. Dicuntur etiam *ſuggeſtus.* Ammian. lib. XXIV. c. 4. *Ardui ſuggeſtus erigebantur.* LINDENBR.

2. *Proelium ſtetit*] anceps fuit. *Cum ſors partium eventu regeretur indeclinabili,* cum inevitabile malum alterutri parti ſubeundum eſſet. — *Spatium quod hiabat,* foſſa profunda. — *Ceſſabat,* nihil agere amplius potuit. W.

Itinerario aggere (Chauſſée W.) *vel ſup. ponte.*] Utrumque iungit etiam Tacitus in lib. 1. Annal. c. 61. *Praemiſſo Caecina ut occulta ſaltuum ſcrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret.* Idem in lib. 4. c. 73. *Proxima,* inquit, *aeſtuaria aggeribus et pontibus traducendo graviori agmini firmat.* Similiter et Livius in lib. 26. et 30. Porro utrumque fuit inter munera militaria, ut patet ex Herodiano in lib. 4. c. 7. πᾶν ὡς στρατιώτης ἔπραττεν, εἴτε ὄρυγμά τι ὀρύττειν ἔδει, σκάπτων πρῶτος, εἴτε ῥεῖθρον γεφυρῶσαι, ἢ βάθος χῶσαι. Id eſt: *Omnia perinde ac gregarius miles factitabat: ſive foſſam fodere, ſive rivo pontem imponere, ſive aggerem ſtruere opus erat, primus operi manum admovens.* VALES.

4. *Actis*] coactis, congregatis omnibus. W.

Oppletae ſunt corporibus foſſae.] Sic fecit Valeſius, quum ex Florentino citaret Lindenbrogius *appellatae,* et ex prioribus editis *repletae,* quod et ipſe videtur in ſuis inveniſſe. Sed inde pater meus colligebat *oppilatae,* longe elegantius et verius. GRON.

5. *Diſtringeretur*] occupata eſſet — *poſtica, per quam nihil ſervabatur,* quam cuſtodire nihil opus eſſe videbatur. — *Squalentium locorum* viarum aſperarum. W.

6. *Incedendi nimietate* ob curſum effuſum *ſuperarer* ſc. laſſitudine *ut inſuetus ingenuus,* liberaliter educatus. W.

7. *Nudo*] ſine ephippio. *Infreni,* indomito, feroci. *Habenam* lorum, *qua ductabatur,* non regebatur. W.

Dorſualis comprehenſi ſervitio.] Gloſſ. Νωτιφόρος, *dorſualis.* Sic *aſellus dorſuarius.* Varr. de Re Ruſtic. lib. II., cap. 6. (et 10. W.) LINDENBR.

8. *Profundum bene vidimus puteum.*] Certum eſt ſic Ammian. ſcripſiſſe, non *profundum paene,* ut in retro Editionibus. Sic lib. XXII. c. 4. *Eadem accipere bene conſuetos.* — — *Longo exinde intervallo bene* *) *eſt inſula.* Lib. XXX. *Spoliis bene redierant onuſti.* Quomodo etiam Tribonianus *actiones bene mul-*

---

*) Locum non inveni. Legerim tamen *paene.* W.

tas dixit, Institut. lib. 4. Tit. 6. §. 12. * Arnob. lib. 6. p. 101. *Arietem nobilem bene grandibus cum testiculis deligit.* Et iterum apud eumdem p. 101. Atque ita decies apud Hirtium de Bello Hispan. * LINDENBR. Vid. notata ad XIV, 2, 17. W.

Necessitate postrema] ultima, summa, XXVI, 6. W.

Indumenta lintea quibus tegebamur.] Haec ad tunicas lineas referre soleo, de quibus eleganter Hieronymus in Epist. ad Fabiolam de vestitu sacerdotali. *Solent*, inquit, *militantes habere lineas, quas camisias vocant, sic aptas membris et adstrictas corporibus, ut expediti sint vel ad cursum, vel ad proelium, dirigere iacula, tenere clypeum, ensem librare, et quocumque necessitas traxerit.* Idem in Epitaphio Nepotiani. *Referret*, inquit, *alius, quod in palatii militia sub chlamyde et candenti lino corpus eius cilicio tritum sit.* Nonnus quoque in lib. 35. Dionys. de iisdem militum lineis loquitur v. 197. 98.

Καὶ λινέῳ κόσμητε δέμας χιονώδεϊ πέπλῳ,
Οἷον ἔσω θώρηκος ἀεὶ φορέουσι μαχηταί.

Posteriores Graeci ἐπικάμισα dixerunt, teste Eustathio in Iliad. χ. ubi contendit χιτῶνα simpliciter non esse tunicam interulam. Libanius in Orat. ad Curiam Antiochensem contra Severum pag. 621. (Reisk. III. p. 233.) δεύτερον χιτῶνα λινοῦν appellat. VALES.

Centonem quem sub galea.] Pileum intelligo, quem sub galea milites interdum gestare solent, ne ferri asperitate caput oblaedatur. In Suidae Lexico πῖλος, κέντουκλον. Quam ad rem usui fuit apud veteres Ἀχίλλειος σπόγγος, Achillea spongia, ita ab Achille inventore dicta, ne ferreae cassidis rigor cervicem offenderet. ὑποκείμενος ἁπαλῶς ταῖς περικεφαλαίαις, καθ' εὕρεσιν ἴσως Ἀχιλλέως, ἵνα μὴ σίδηρος τρίβῃ τὴν κεφαλὴν, ut ait Eustathius in Il. IX. Spongiae autem dicebantur huiusmodi centones, quod essent ex lana coacta, molles spongiarum instar. Unde et spongiam vocarunt Romani, teste Livio, munimentum pectoris eamdem ob causam. Sed ut ad centonem nostrum redeamus, Graeci πῖλον eum appellabant. Homerus de Ulyxis casside in Iliade κ. πῖλος δ' ἐνὶ μέσσῃ ἀρήρει: ubi notat Eustathius omnibus galeis secundum antiquos commune esse, ut pileum seu centonem intus habeant: recentiores vero, quasi novum ac proprium quiddam in Homerico versu intelligeretur, pictoribus persuasisse, ut pileum Ulyxi adderent: quod primus fecisse dicitur Apollodorus ὁ σκιαγράφος. Quamquam Plinius in lib. 35. primum e pictoribus Nicomachum Ulyxi pileum dedisse scribit. Erat autem hic pileus prorsus similis ei quam vernaculo sermone calottam dicimus, ut in Ulyxis imaginibus visitur etiamnum. Idque testatur D. Hieronymus in Ep. ad Fabiolam. *Quartum*, ait, *genus est vestimenti, rotundum pileolum, quale pictum in Ulyxeo conspicimus, quasi sphaera sit divisa, et pars una ponatur in capite.* VALES.

Ad peniculi spongiae *modum.* Penicilli, si etymologiam spectes, fuerunt caudae animalium, quibus ad abstergendas purgandasque mensas, calceos cet. utebantur, qua significatione saepe apud Comicos de ipsis servorum personis occurrit. W.

Sitim qua hauriebamur.] Mallem *urebamur*, ut coniecit etiam Gruterus. VALES. Et forsan supervacuae literae clamant legendum, *qua ita urebamur.* GRON. Recte monet Ernesti in Glossario, quum *haurire* flammae incendioque tribuatur, (Liv. 5, 7.

30, 5.) ut significet *absumere*, tropice etiam *siti* adiunctum explicari posse per *affligi*, *propemodum enecari*. Deinde pergit, nec ostensum est exemplis *uri siti* dixisse Ammianum. *Exuri* Lucretio dici scio, quae erat emendatio et ad lectionem receptam magis accedens, et ad Ammiani consuetudinem dicendi, qui hoc verbo saepius usus est. W.

10. Terga *viantum* nostra, viam nostram securius prosequentium. *Viare* vox aliis, Ammiano tamen non infrequens. xv, 10. xx, 9. xxiv, 8. W.

11. *Terrigenas illos non finibus terrae emersos.*] Utitur eodem hoc exemplo in simili re Eunapius in Fragmentis legation. Fabula autem narratur ab Apollodoro Bibliothecae lib. III. c. 4. Palaephato fab. VI. Ovidio Metam. III. fab. 3. Hygino fab. CLXXVIII. Placid. Lactant. in Stat. Theb. lib. I. Tzetze Histor. Chiliad. X. cap. CCCXXXII. LINDENBR.

Sparti vocitati.] Apollod. Biblioth. lib. III. c. 4. Κάδμος κτείνει τὸν δράκοντα, καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ὑποθεμένης τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ σπείρει. τούτων δὲ σπαρέντων ἀνέτειλαν ἐκ γῆς ἄνδρες ἔνοπλοι, οὓς ἐκάλεσαν Σπάρτους. LINDENBR.

Vetustate ut vetera fabulosius extollente.] Fabulam adtribuunt Phoenicibus: unde Φοινικικὸν τὸ ψεῦδος, ἀπὸ τῶν κατὰ δράκοντα καὶ τοὺς Σπάρτους καὶ τὸν Κάδμον ψευδῶς λεγομένων. Magn. Etymolog. LINDENBR.

Melitinam, minoris Armeniae oppidum] postea temporis *Malatiae* nomine satis celebrem, patriamque Abulfaragii, Geographi nobilissimi. Cf. Wesseling. ad Anton. Itin. p. 209. W.

CAPVT IX.

1. *Interea Sapor et Persae.*] Sic primus restituit Gelenius, cum in Editione Rom. aliisque eam secutis Editionibus legeretur: *Iam Imperator et Persae*. Codex Regius scriptum habet: *Iam peracta re Persae*. VALES.

Autumno praecipiti xxx, 5. in hiemem vergente xxxi, 9. — *haedorumque improbo* (poët.) *sidere* quorum ortus (pridie Non. Oct.) imbres et tempestates minaretur. W.

2. *Aeliano Comite* xviii, 9. — *strages multiplicatae* ad triginta enim millia desiderasse Saporem infra ipse Ammianus dicit. *Transtigritani* respectu non Romanorum, sed Persarum. Non uno apud Nostrum loco nominantur, v. Ind. I. inprimis tamen xxv, 7. ubi plura vide. W.

3. *Uxor Craugasii* xviii, 10. W.

4. *Accidentia* futura, xxii. 1. *Viduitatem*, separationem a marito. W.

Per Zagrum montem.] Haec scriptura tolerari non potest, cum Zagrus mons sit in Media, teste Ptolemaeo. Strabo eum locat in Chalonitide, et Mediam a Babylonia eo monte dirimi scribit: cui accedit Polybius in lib. 5. Merito igitur scripturam Editionis Rom. restituimus, quae Regii codicis et Valentini, *Tolosani* ac Florent. auctoritate firmatur. Est autem Izala mons in

Mesopotamiae non procul a Nisibi, ut testis est Marcellinus in lib. 18. c. 6. §. 12. his verbis: *Audissentque Ursicinum paullo ante urbem ingressum, montem Izalam petere.* Porro Izalae monti alter adnexus est Aizumas nomine, instar iugi seu verticis, e quo duo veluti pedes procurrunt: ex quibus deinde Izalas surgit, paullatimque progrediens in altum, et exinde rursus paullatim in declive delabens, usque ad Tigrim porrigitur: atque ad Caucasum usque pertingeret, nisi brevi discidio utrumque montem natura disiunxisset. Arzamon autem fluvius ad pedes Izalae praeterfluit. Mons ipse vino atque omnium fructuum genere abundat, et incolarum multitudine frequentatur, ut prodit Theophylactus Simocatta in lib. 2. initio. VALES.

Castella duo, Maride et Lorne.] Procopius in lib. 2. de aedificiis Iustiniani, σμάρδις τε καὶ λούρνης nominat castella sita in itinere, quod est Daras inter et Amidam. Theophylactus in lib. 2. τὸ μάρδις vocat, idque castellum in dioecesi Amidensis Episcopi fuisse scribit. Idem in lib. 3. et 5: μάρδες appellat, et ab urbe Daras parasangis tribus abesse memorat. μάρδις etiam vocatur a Menandro Protectore in lib. 8. * In veteri Notitia provinciarum Patriarchae Antiocheni, in provincia Mesopotamiae superiore, sub metropoli Amyda recensetur *castrum Mardes, castrum Lornes.* * VALES.

Maride] hodie castellum *Mardin* Mannert p. 301. *Nisibin* etiam tum ditionis Romanae. *Arcanis vitae secretioris* coniugalis, quae praeter eam et maritum nemo unus scire posset. *Auditis quae contigerint,* se ita reverenter habitam a rege. *Beate* feliciter nec sine honore. W.

6. *Postliminio reversus.*] Notum est, servum qui in hostium potestatem pervenit, si ad suos postea redierit, reverti in eius potestatem cuius antea fuerat, idque iure postliminii, ut scribit Aelius Gallus. Sed quando in eum locum de postliminiis incidimus, pauca de veteri Iure adnotare placet. Sciendum igitur est, apud veteres postliminium in eo locum habuisse, qui in aliam civitatem liberam, aut foederatam sese dicaverat, si in suam civitatem postea redire vellet; ut eleganter disputat Cicero pro Balbo. Dicatio autem illa de Romanis tantum civibus intelligenda est, qui duarum simul civitatum cives esse non poterant; ut ibidem docet Tullius. Verumtamen Ciceroni non assentitur Proculus in lege 7. D. de capt. et postlim. *Non dubito,* inquit, *quin foederati et liberi nobis externi sint: non tamen inter nos atque eos postliminium esse. Etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum et illi apud nos libertatem, et dominium rerum suarum aeque atque apud se retineant, et eadem nobis apud eos contingant?* Sed Proculo responderi facile potest, retinere quidem integrum ius libertatis, amitti tamen civitatem, si verbi gratia civis Rom. esse desinit. Is postea si Romam rediisset, iure postliminii civitatem recuperabat, ut praeter Ciceronem docet Aelius Gallus in lib. 1. signif. quae ad ius pertinent: *Cum populis liberis et cum foederatis, et cum regibus postliminium nobis est ita, uti cum hostibus.* Quae verba refert Festus in v. *Postliminium.* Sed fatendum est, saltem post Edictum Caracallae quo omnibus in orbe Rom. agentibus civitas data, hoc iure postliminii opus non fuisse. VALES.

7. *Quam paucos per menses amiserat.*] Editio Rom. eamque consecutae omnes excusum habent, *paucos post menses:* nec secus codex Regius, [Colbert.] *ac Tolosanus:* quare coniectura adductus sic purgandum hunc locum existimavi: *Quam paucos post menses amisit, erat, etc.* plano sensu et aperto. VALES.

Erat secundi loci post Antoninum, secundus ab Antonino, *ut ait poeta praeclarus* Virgil. Aen. v, 320. *longo proximus intervallo.* W.

8. *Consiliis validis sufficiebat in cuncta, quae conabatur*] quae animo conceperat consilia ad eventum perducere valuit. *Natura simplicior*, mitioris ingenii, *nominis tamen itidem pervulgati,* qui tamen ab omnibus magni aestimaretur. W.

9. *Securitatem referens vultu.*] Legendum esse videtur *praeferens.* VALES.

Armorum armatorum, XXIII, 1. cf. Liv. III, 14. *Discenes Tribunus* ex parte Romanorum per inducias sine dubio missus, ut cadavera suorum humanda curaret, *quae numerata sunt hac discretione facilius* facile discerni potuerunt a Persis, quod *cadavera nostrorum mox fatiscunt et defluunt,* Liv. XLI, 15. quae quomodo intelligenda, apparet ex oppositis statim sequentibus. *Vita parcior* durior, temperantior. *Exustae caloribus terrae,* quibus corpora omnino magis exarescunt. — In ipsis craniis Persarum et Aegyptiorum diversitatem obtinuisse eam, ut illorum admodum tenuia, horum crassiora invenirentur, testatur Herodotus III, 12. W.

CAPUT X.

1. *Tertullus, Praefectus Urbis*] vide Corsini p. 225. *Irrationabiliter*, iniuste, sine caussa. *Ventorum procellae restantium* ventorum contrariorum vehementia. W.

Introire portum Augusti.] Antoninus Aug. in Itinerario maritimo p. 493. Wesseling. mentionem portus huius facit, et modo *Portum Augusti,* modo *Portum Urbis* vocat. *Aethicus in Cosmographia p. 20. ed. Simler. *Tiberis insulam facit inter Portum Urbis et Ostiam.* Vide Cod. Theod. L. 1. de Saccar. port. L. 2. de can. frum. L. ult. de Navicul. Symmach. lib. III. Epist. 58. Cassiodor. Variar. lib. IX. Epist. 9.* LINDENBR.

2. *Saepe Praefectus seditionibus agitatus.*] Frequentes Romae seditiones ex annonae paenuria nascebantur. Seneca in lib. de Brevitate vitae, ad Paullinum Praefectum annonae c. 18. *Cogita praeterea,* inquit, *quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obiicere. Cum ventre humano tibi negotium est: nec rationem patitur, nec aequitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus esuriens.* Nec solum in Praefectos et ministros annonae, sed in ipsos etiam Principes populus Rom. esuriens saeviebat, ferrumque et saxa et ignes minabatur: ut subiungit Seneca de Caligula.* VALES.

Urebat] Possis scribere *urgebat,* sed illud est magis Ammianeum — *Accidentia* h. l. inexspectata et novitatis gratiam habentia. *Prudenter* callide *obiecit* repraesentavit. W.

3. *Abolitis* interfectis XXIX, 3. *nihil triste accidere posse* inopiae vestrae mederi, vitamque redimere eorum morte posse putatis. W.

4. *Respondit*] oraculis editis? W.

Dum Tertullus apud Ostia in aede sacrificabat Castorum.] *Ic. apud Ostiam in aede.* Et accommodate ad locum hunc Aethicus in Cosmographia p. 20. ed. Simler. *Tiberis insulam facit inter Portum Urbis et Ostiam civitatem: ubi Pop. Rom. cum Urbis Praefecto vel Consule, Castorum celebrandorum causa egreditur sollemnitate iucunda.* LINDENBR.

Apud Ostia in aede sacrificat Castorum.] Ostiam urbem intelligit, quam in neutro *Ostia* vocat, secutus nominis originem, et Graecos auctores qui ita appellant. Ceterum de hoc sollemni Castorum sacro praeter Aethicum, quem hic citat Lindenbrogius, loquitur vetus Epigramma:

Litoribus nostris quoniam certamina laetum
Exhibuisse iuvat, Castor venerandeque Pollux;
Munere pro tanto faciem certaminis huius,
Magna Iovis proles vestra pro sede locavi
Urbanis Tatius gaudens me fascibus auctum.

* Mansit hic Castorum cultus Romae diutissime: ut patet ex epistola Gelasii Papae ad Andromachum Senatorem. Porro haec sollemnitas Maiuma vocabatur: quam describit Suidas in voce Μαϊουμᾶ.* VALES.

In aede sacrificat Castorum] Castoris et Pollucis, Plin. Hist. Nat. VII, 22. Tacitus Hist. II, 24. Capitolin. in Maximinis c. 16. Apposite ad hunc Ammiani locum laudare sibi videbantur Lindenbrog. et Valesius Aethicum in Cosmographia p. 20. edit. Simler. ibi tamen Wernsdorfius ad poëtas minores T. III. p. 432. lectionem aliam, *Castrorum* nempe pro *Castorum* praefert, quibus *Castris* aptior, quam Diis, addita vox celebrandis. *Castra* vero (alias etiam Vernalia et Maiumae) vocabantur hi ludi, quod in nemore multis tabernaculis positis, vel casis ex fronde myrtea plexis agebant. v. Pervigil. Veneris v. 5. et 44. Sed de his vernalibus h. l. Ammianum non cogitasse addit Wernsdorfius, immo vero Tertullum rectius credit sacrificasse in aede Castorum, qui inter arbitros maris habebantur, ut tranquillitatem maris classi frumentariae Romam pervehendae impetraret. Nec irritae preces fuere, nam *tranquillitas mare mollivit.* Sic ap. Aurel. Victor. de viris illustribus c. 22. *mollities maris,* ubi v. Interpretes. W.

CAPUT XI.

1. Inter has et Orientis et Occidentis calamitates *Constantium* Sirmii hiberna *quiete* (in otio) agentem, excitarunt *Limigantes Sarmatae* v. supra XVII. 12. 13. *Posthabitis locis,* intra fines se non continentes. W.

Aliquid molirentur inimicum.] In Editione Rom. legitur, *aliquid molirentur in eum,* inepte, ut apparet. Codex Regius scriptum habet, *molirentur in von.* [Codex Colbert. *in eum:*] quo fere modo in Msf. quoque Florent. scriptum esse testatus est Lin-

denbrogius. Forte scripserat Marcellinus, *aliquid molirentur incommodum;* ut loquitur in lib. XXI. c. 3. init. *Comperit Alamannos a pago Vadomarii exorsos, unde nihil post ictum foedus sperabatur incommodum.* VALES. Fortasse tamen *novum.* GRON. Possit etiam legi *inquietum,* ut XVII, 1, 13. nihil inquietum acturos. ERF.

2. *Quae superbius incitanda propediem Imperator dilato negotio credens,* quam insolentiam mox auctum iri, si diutius indulgeret, *necdum adulto,* primo *vere* egressus est, *gemina considerationē* duabus potissimum de causis. W.

Anatolio regente tunc per Illyr. Praefecturam.] Anatolius Syrus Beryto oriundus, cum scientiam Iuris civilis in patria didicisset, Romam profectus, admissusque in palatium, per omnes honorum gradus ad Praefecturae culmen adscendit. Vir etiam inimicorum iudicio admirabilis, ut scribit Eunapius in Proaeresio p. 149. ed. Commelin. quem iucundum erit legere. Erat autem sacrificiis et Graecanicae religioni inprimis addictus, teste ibidem Eunapio. Unde fere adducor, ut credam eum ipsum esse quem Photius in Bibliotheca Vindanium Anatolium appellat Berytium, qui de re rustica scripsit, cultu ethnicum, ut Photius testatur. In Excerptis Geoponic. Vindamonius Anatolius Berytius nominatur: quod unius viri nomen est, non trium, ut Cornarius interpres existimavit. Eius porro industriam, vigilantiam, integritatem, magnitudinem animi, et eloquentiam magnopere commendat Libanius in Epist. XV. Qui cum Praefecturae codicillis donatus, iamque in Illyricum profecturus Imperatori valediceret, haec inter cetera dixisse fertur: Posthac, Imperator, neminem nocentem dignitas a supplicio liberabit: sed quisquis leges violarit, sive iudex, sive militaris, non abibit impune, ut narrat Libanius in Ep. 451. Fuerat primo Consularis Galatiae, teste Libanio in Epist. 572. deinde Vicarius Africae lege 18. Cod. Th. de appellat. et lege 28. de Decurionibus: quae leges coniungi inter se debent. Postea Praefectus Praet. fuit Limenio et Catullino Coss. ut est in eodem tit. Cod. Th. de Decurionibus. *Vide Excerpta Himerii Sophistae ex encomio in Anatolium Praefectum. (p. 297. ed. Wernsd.)* VALES.

Vehiculariae rei iacturis relevatae.] Idem quoque testatur Aurelius Victor in Traiano his verbis (de Caesar. c. 13.): *Simul noscendis ocius quae e Republ. gerebantur, admota media publici cursus: quod quidem munus satis utile, in pestem orbis Rom. vertit posteriorum avaritia: nisi quod his annis suffectae vires Illyrico sunt Praefecto medente Anatolio.* VALES.

3. *Dispositionibus* (*disponere* de annona itidem supra XIV, 7. cf. Gothofredi Glossar. nomicum ad Cod. Theodos. v. Dispositio). alias *provisionibus annonariis.* v. Casaubonum ad Scriptt. Hist. Aug. T. II. p. 123. 306. 785. *Praefecturae* praefecti. — *Correctione titubantium* rerum, medela calamitatibus adhibita *benivola* leni et *sollerti* efficaci — *Vehiculariae rei iacturis* damnis rei familiaris, quae sistendis ter quotidie ad cursus publicos, commeatusque vehendos, equis aliisque iumentis fieri solebant. *Clauderentur,* desertae starent. W.

Et censuali professione.] Censualis professio duo continebat, modum agrorum (Grundsteuer W.), et numerum capitum (Kopf-

ſteuer W.) tam liberorum quam ſervilium. Modus agrorum iugatio, numerus capitum capitatio dicitur in Codice utroque ſaepiſſime. Hinc iugatio et capitatio interdum iungi ſolent, ut in lege 9. Cod. de agricolis et cenſitis: terrenae, et animales functiones in lege 23. de cenſib. et cenſit. quae ſunt ſynonyma. Terrenae enim functiones iugationem ſignificant; animales capitationem. Adde legem unicam in Cod. de colonis Thracenſibus. Utrumque etiam iungit Auctor Panegyrici Conſtantino dicti Flavienſium nomine c. 6. *Habemus enim*, inquit, *et hominum numerum qui delati ſunt, et agrorum modum.* VALES.

Cenſuali profeſſione relevatae.] Quoties ſeu privati, ſeu civitates fundos ſuos nimio cenſu gravatos eſſe conqueſti erant, adeo ut agri ſteriles et inculti modum adſcripti cenſus ferre non poſſent; mittebatur a Principe peraequator ſeu inſpector, qui an iuſtae eſſent querimoniae diligenter inſpiceret: qui prout retulerat ad Principem, cenſum Princeps relevabat. Hanc relevationem intellexit Spartianus in Peſcenn. Nigro c. 7. *Palaeſtinis*, ait, *rogantibus ut eorum cenſitio levaretur, reſpondit: Vos terras veſtras levari cenſitione vultis; ego vero etiam aerem veſtrum cenſere vellem.* Et auctor Panegyrici Flavienſium ad Conſtantinum (Eumenius c. 10.): *Relevaturus cenſum definiſti numerum.* et paullo poſt: *Septem millia capitum remiſiſti, quartam amplius partem noſtrorum cenſuum.* Sane Euſebius in lib. 4. de vita Conſtantini cap. 2. quartam partem cenſuum poſſeſſoribus ab eo quotannis donatam eſſe teſtatur. Ad hanc etiam relevationem referre ſoleo locum Eunapii in Proaereſio ſub finem p. 161. Commelin. ἐμέτρει μὲν γὰρ ὁ βασιλεὺς τὴν γῆν τοῖς Ἕλλησιν εἰς τὸν φόρον. *Theodoritus in Epiſtola 43. et 47. κουφισμὸν vocat, et κουφισθῆναι relevari. Et haec de relevatione paſſim loquuntur Impp. in Cod. tit. de Cenſitoribus peraequat. et Priſcus Rhetor in Excerptis legationum: συνεισφέρειν πάντας ἠνάγκασε δασμὸν εἰσπραττομένους καὶ τοὺς κατὰ χρόνον τινὰ τὴν βαρυτάτην κουφισθέντας τῆς γῆς ἀποτίμησιν εἴτε δικαστῶν κρίσει εἴτε βασιλέων φιλοτιμίαις. *Omnes conferre cogebantur, etiam ii qui olim graviſſimo cenſu agrorum relevati fuerant ſive iudicum ſententia, ſive liberalitate Principum.* Euſebius in lib. 4. de vita Conſtantini cap. 3. ἐπεὶ δὲ ἕτεροι τὰς τῶν πρότερον κρατούντων τῆς γῆς καταμετρήσεις κατεμέμφοντο, βεβαρῆσθαι αὐτῶν τὴν χώραν καταιτιώμενοι, πάλιν κἀνταῦθα ἄνδρας ἐξισωτὰς κατέπεμπε τοὺς τὸ ἀζήμιον τοῖς δεηθεῖσι παρέξοντας. Id eſt: *Cum vero nonnulli deſcriptiones agrorum a ſuperioribus Principibus factas reprehenderent, et poſſeſſiones ſuas praegravatas eſſe quererentur, his rurſus peraequatores miſit, qui a ſupplicantibus damnum omne removerent.* Vide Caſſiodorum in formula, qua cenſus relevatur ei, qui unam caſulam poſſidet praegravatam, in lib. 7. VALES.

Specioſa fiducia] ſpe certa facta, fore ut a principe impetraret. *Querelarum ſopitis materiis* occaſionibus quibusque ad lites, querelasque mutuas. *Deteſtanda exquiſitorum titulorum nomina* hoc vel illo turpi nomine impoſita onera. W.

Per offerentes ſuſcipientesque.] Offerentes ſunt poſſeſſores, qui tributa inferunt, qui frequentius Collatores dicuntur in Codice. Sic Offerentes dicuntur in lege 7. et 8. Cod. Th. de Tironibus, et apud Caſſiodorum in Epiſt. 7. lib. x. Gloſſae veteres, *oblator* συντελεστής. Suſcipientes vero ſunt, qui vulgo Suſceptores nomi-

pantur, de quibus abunde notavi in superioribus libris. (ut XVII, 10. W.) Hi a Graecis ὑποδέκται dicuntur. Athanasius in Epistola ad Solitarios, Georgium ὑποδέκτην τοῦ ταμιειακοῦ appellat. Glossae χρυσυποδέκτης, *susceptor aurarius.* * Chrysostomus in oratione 2. de Lazaro: καθάπερ γὰρ ὑποδέκτης τις βασιλικὰ δεξάμενος χρήματα, etc. VALES. *Criminose* invidiose. W.

His propagari sibi nitentibus potestates.] Nollem Sig. Gelenium huius depravatae scripturae auctorem fuisse. Quomodo enim ferri potest de Susceptoribus vilissimis potestates dici, quae nonnisi de summis Magistratibus dici solent? Ego vero, cum in Editione Rom. et Mss. omnibus legi scirem *his propugnari,* unius apicis mutatione locum integritati suae restitui. Sensus autem hic est: dum provinciales enituntur, ut iudices provinciarum sibi propugnent, seque ab Susceptorum avaritia tueantur, contraque Susceptores properant Collatorum opes evertere, ac se ita demum tutos fore sperant: iudicibus forte cum Susceptore colludentibus miseros possessores ad inopiam redactos, partim proscriptos esse, partim suspendio vitam finiisse. Intelligit autem Valentiniani et sequentium Principum tempora, quibus Illyrici tributorum onere funditus oppressi sunt, ut ipse dicit in lib. 30. Ceterum ad pleniorem huius loci notitiam sciendum est, moris tunc fuisse, ut provinciales sese in potentiorum ac militarium, maxime Ducum patrocinia conferrent, ut sibi adversus Susceptores auxilio essent. Ac saepe Susceptores ipsi qui ad suscipiendos publicos titulos venerant, male multati e vicis revertebantur, ut queritur Libanius in Orat. περὶ προστασιῶν. VALES.

Se fore tutos] se tuto possidere corrasas pecunias posse vel tutos esse a querelis et criminationibus. *Proscriptiones* vel hominum, vel domorum venum expositarum. W.

4. *Instrumentis ambitiosis*] splendidis apparatibus. W.

Valeriam venit partem quondam Pannoniae, sed ad honorem Valeriae Diocletiani filiae et institutam et ita cognominatam.] GAL. VALERIA AUG. ut est in priscis numis, Diocletiano patre nata, Gal. Val. Maximianum maritum habuit, qui (ut est apud Aur. Victorem in Caesarib. c. 40.) *vulnere pestilenti consumptus est, cum agrum satis Reip. commodantem, caesis immanibus silvis, atque emisso in Danubium lacu Pelsone* (*Peisone* legendum monuit me V. Cl. Marcus Velserus Duumvir Aug.) *apud Pannonios fecisset. Cuius gratia provinciam uxoris nomine Valeriam appellavit.* Valeriam provinciam inter Danubium et Dravum Rufi Breviarium ponit, et ex eo Iordanes in lib. de Success. Reg. qui duas Valerias facit; puta mediterraneam unam, alteramque ripensem. Unde Notitia Imperii Ducis Valeriae ripensis meminit, et praesidia quae sub eo, describit. LINDENBR. Cf. XVI, 10, 20. XVII, 12, 6. W.

Sub pellibus] in castris stativis, ubi tabernacula militum, praesertim frigidiore anno pellibus muniri solebant. *Amicitiae velamento* praetextu. Infra XXV, 9, 8. *amictu* eodem sensu. *Hiemis durissimo* hieme durissima, asperrima. W.

Cum necdum solutae nives amnem pervium fac.] Hic mos Barbaris, qui trans Danubium agebant. * Ovidius in libro 3. Tristium elegia 10. id de Getis dicit.* Florus in fine lib. 4. *Daci,* inquit, *quoties concretus gelu Danubius iunxerat ripas,*

decurrere solebant, et vicina populari. Et Plinius in Grat. actione c. 12. *An audeant,* inquit, *qui sciant te adsedisse ferocissimis populis eo ipso tempore, quod amicissimum illis, difficillimum nobis, cum Danubius ripas gelu iungit, duratusque glacie ingentia tergo bella transportat.* Et ut ad Constantii tempora veniamus, idem scribit Libanius in βασιλικῷ· (Reisk. III. p. 303.) τὰς προτέρας, inquit, καταδρομὰς, πρὸς ἃς ἀντιβλέπειν μὲν οὐκ ἐξῆν, μιᾶς δὲ εὐχῆς τυγχάνουσιν ἐγίγνετο σώζεσθαι· αὕτη δὲ ἦν μὴ παγῆναι βέβαιον ἐν Ἴστρῳ κρύσταλλον, ὥστε καὶ ἐπελθεῖν παρέχειν. *Priores excursiones Scytharum, adversus quas ne oculos quidem attollere licebat: sed unicum supererat votum, cuius compotes salvi essemus: ne scilicet Danubius solida glacie constringeretur, adeo ut transitum barbaris daret.* VALES.

Subdivales moras] ὕπαιθρος παραχειμασία. Polyb. III, 87. 2. W.

Varii] Alias *per varia, per diversa,* i. e. passim. *Pulsarent* appropinquantes turbarent. Cf. XVI, 2, 7. W.

6. *Principem exorabant in veniam.*] Insolenter addita praepositio. W.

**Quietem Deam.*] De Quiete Dea vid. Augustinum l. 4. de Civ. Dei cap. 16.* LINDENBR.

Quietem colentes tamquam salut. Deam.] *Eleganter Graeci dicunt θύειν ἡσυχίᾳ, ut loquitur Philostratus in libro 1. de vitis Sophistarum, de Aeschine, qui fugiens Athenis, Rhodum se recepit, ibique reliquum vitae transegit, θύων ἡσυχίᾳ καὶ μούσαις.* Eadem figura Chion in Epistola ad Clearchum Heracleotarum Tyrannum p. 54. Cober. πραεῖαν θεὸν vocat ἡσυχίαν· ἡ πραεῖα, inquit, ἐπισταίη θεὸς ἡσυχία καὶ ταῦτα λέγοι, etc. VALES. Fanum Quietis est ap. Livium IV, 21. W.

7. *Sine ullo pulvere* (ἀκονιτὶ) opera, periculo. — *Proletarios.* Sic vocabant Romani cives pauperrimos, qui reip. nonnisi prole procreanda prodessent, deinde viles omnes et inutiles. Proletarii igitur milites sunt, qui numeros tantum explent, ceterum imbelles et ignavi. *Tirocinia* tirones. vid. Casaub. ad Scrr. Hist. Aug. T. II. p. 664. W.

Aurum gratanter prov. corporibus dabunt.] Sensus est, provinciales libentius aurum quam tirones daturos esse. Sic corpora pro tironibus sumuntur in lege 2. 7. et 14. Cod. Theod. de tironibus, et in lege 1. de filiis milit. Eodem sensu σώματα Graeci interdum pro tironibus usurpant, ut Procopius in lib. 4. Goth. de Narsete: χρήματα οὖν καὶ σώματα καὶ ὅπλα ἐπαξίως πρὸς τοῦ βασιλέως κεκόμισται τῆς ῥωμαίων ἀρχῆς. *Gratanter* igitur hic positum est pro *gratantius*, positivus pro comparativo: quae locutio familiaris est Marcellino. Sic in lib. 17. c. 12. §. 19. *Obsequi defensoribus, ut in malis, optabile, quam servire suis mancipiis arbitrati.* Et in lib. 28. c. 1. §. 18. *Suspicatus parum quam oportuerat missum.* Et alibi tum in Auctore nostro, tum apud Tacitum aliosque. VALES. Ammianei moris immemor Reines. ante *corporibus* inseruerat *pro.* Facilius utique. W.

Quae spes rem Rom. aliquoties aggravavit.] Ea certe avaritia Valentem ac simul Remp. Rom. paene perdidit, ut docet Marcellinus in lib. 31. c. 4. et Socrates in lib. 4. Hist. Eccles.

cap. 28. Praeclare Vegetius in lib. 1. cap. 7. *Quantum*, ait, *usu experimentisque cognovimus, hinc tot ubique ab hostibus illatae sunt clades; dum longa pax militem negligentius incuriosiusque legit.* VALES.

8. *Prope Acumincum.*] In exemplari Regio [et Colbert.] *ac Tolos.* et Editione Augustana *Acimincum* scribitur, neque aliter in Notitia Imperii Rom. sub Duce Pannoniae secundae. Sed a Ptolemaeo 'Ακούμιγκον dicitur opidum inferioris Pannoniae. VALES. Hodie *Slankemen*, Mannert German. p. 754. W.

Innocentio quodam Agrimensore.] Iohannes Sichardus in prologo quem Editioni Codicis Theod. praefixit, eum ipsum esse existimat, qui de Notis Iuris scriptum librum reliquit. Sane librum Innocentii de Notis litterarum, una cum ceteris Agrimensoriae rei scriptoribus in Bibliothecis exstare dudum accepi: eumque non semel in scriptis suis adducit Cl. Salmasius. Memoratur etiam ab Eunapio in Chrysanthii vita p. 186. Commelin. Innocentius quidam Iurisconsultus, avus Chrysanthii, ὃς νομοθετικὴν εἶχε δύναμιν παρὰ τῶν τότε βασιλέων ἐπιτετραμμένος: qui an idem sit cum Agrimensore nostro, alii viderint. VALES. *Agrimensore* geometra? W.

9. *Nil tamen praeceps fingentes.*] Ita primus excudit Gelenius. Nam in Editione Rom. legitur, *nil tamen praeter fingentes.* In codice autem Regio, [et Colbert.] *ac Tolos.* *Nil tamen preces fingentes.* Fortasse iunctis utriusque codicis lectionibus scribendum est: *Nil tamen praeter preces fingentes, etc.* VALES.

10. *Calceo in tribunal contorto.*] Calceum sibi detractum in alium coniicere apud alias gentes, v. c. Arabes et Lusitanos erat e contrario signum fidei praestandae. v. Balduin de calceo ed. Nilant. p. 217. — *Marha* haud dubie nil nisi incitatoria ad pugnam vox, ceterum nudus et sine mente sonus. Reinesio tamen legendum potius videbatur *Warra — Warra* — Guerre. W.

11. *Cum militibus vidisset.*] Et hanc lectionem primus Gelenius excogitavit. In Rom. certe Editione legebatur, *cum milibus vid. retectisque gladiis et ver. iam propinqua pernicie.* Accursius autem sic edi iussit, ex coniectura, ut arbitror *Cum missilibus vidisset, retectisque gladiis et verutis, iam propinqua pernicie etc.* Optime meo quidem iudicio. In Regio codice exaratum est, *cum millibus:* [in Colbert. *cum milibus vidisset, retectisque gladiis et verutis iam propinquam perniciem:* bene omnino.] *In Tolosano, *cum militibus.* VALES. Videtur scripsisse *plena omnia discurrentis turbae tumultibus.* GRON. Ernest. s. v. Millia mavult *in vallibus* vel *convallibus.* Mihi unice placet *cum militibus* hoc sensu: *plena omnia et barbarorum et Romanorum.* De qua voc. *milites* significatione vid. Vales. ad XVI, 12, 47. W.

Verutis] hastis. (veruta missilia XVI, 12.) — *Neque cunctandi neque cessandi.* copia orationis: ne minimum quidem temporis perdendum. W.

12. *Ignis more inundantes.*] Elegans locutio, ut in Glossar. *Undantia flammis*, βρύοντα. *Tertull. de Iudicio Domini cap. x. p. 1089.

Tunc avidus rapido est inclusus tartarus igne,
Atque procellosis flamma intus fluctuat undis.

Anastasius Bibliothecar. in Vitis PP. p. 218. *Habitatio — — flamma ignis exundante combusta.* Aliud exemplum notat Scaliger ad Auson.* LINDENBR. Sic saepe, poetae inprimis, contraria sibi elementa miscent. W.

Sella regalis] Eius formam sistunt nummi qui Allocutiones principum praeferunt. W.

13. *In abrupto staret*] in summo versaretur periculo. *Salutis fastu fidentior* vitae principi servandae spe laeta magis excitati. — *Semitectus* raptis subito, quae praesto essent, armis. — *Sonorum et Martium fremens* truci clamore sublato. W.

14. *Sine parcimonia*] XV, 4. XVII, 10. W.

15. *Spem usurpando*] fovendo. W.

In receptum canentibus lituis.] Vulg. τὸ in deest, sed nos fidem Mſ. codicis sequuti sumus, quam Ammian. ipsius adstruit. Sic enim lib. XX. *In receptum canentibus signis.* Lib. XXI. c. 12. *Datoque signo in receptum.* (item XXV, 1. W.) Graecis est ἐπὶ τὴν ἀναχώρησιν; cui contrarium ἐς μάχην. Procopius Gothicor. lib. 2. pag. 245. οἱ ταῖς σάλπιγξιν τὸ παλαιὸν ἐν τῷ Ῥωμαίων στρατῷ χρώμενοι, νόμους τινὰς ἠπίσταντο δύο, ὧν ἅτερος μὲν ἐγκελευομένῳ τε ἐπιπλεῖστον ἐῴκει, καὶ τοὺς στρατιώτας ἐς μάχην ὁρμῶντι, ὁ δὲ ἄλλος ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀνεκάλει τοὺς μαχομένους. LINDENBR.

Ordo fatalis] mors XXIII, 5. W.

17. *Pro securitate militum.*] Mallem scribi *limitum.* VALES.

Caelestis ratio repelleret] voluntas Deorum prohiberet. W.

CAPUT XII.

1. *Litui inflabant.*] Buccas imples, mi Ammiane! *Colorata* fucata quasi, ficta. W.

Saepe dicendus ille Notarius.] In Regio codice perinde ut in Flor. scriptum reperi *saepe dictaneus,* [in Codice Colbert. *saepe dictanens,*] *in Tolosano *saepe dictus,** in Editione Rom. *saepe dictanes.* [Legendum omnino est, *saepe dictandus,* id est saepe dicendus, saepe a nobis memorandus. Quippe verbis frequentativis gaudet Ammianus, ac frequenter uti consuevit: sicut supra *terras saepe vastitatas* in libro 16. *densitatas acies* in hoc libro, alia alibi usurpavit.] Ceterum huius pestiferi Pauli meminit Iulianus in Epist. ad Athen. et Libanius in Orat. pro Aristophane, et in Orat. funebri, pag. 298. VALES. Cf. XIV, 5, 6. XV, 3, 4. 6, 1. W.

Ut lanista] Lanistae erant gladiatores rude donati, gladiatorias familias alentes, ut vel in funeribus nobilium atque optimatium ad rogos decertaturos (bustuarios) traderent, — hoc est Ammiano *Libitinae commercium* — vel ad munera in Amphitheatris exhiberent, certamque pro caesis pecuniam acciperent. W.

Ex commerciis libitinae vel ludi.] Libitinae nomine intelligo funebres ludos: quippe in funeribus Optimatum gladiatores

rare moris olim fuit: eos gladiatores Cicero bustuarios appellat. De iisdem Hieronymus ad Sabinianum Diaconum. *Hoc*, ait, *plango, quod te ipse non plangis, quod te non sentis mortuum, quod quasi gladiator paratus libitinae, in proprium funus ornaris.* Ludi vero nomine familiam gladiatoriam intelligi notum est: quamquam ludi vocabulo possunt etiam intelligi spectacula gladiatorum, quae a Magistratibus exhibebantur populo Romano. VALES. Immo quid notius, quam ludum esse ipsum aedificium et locum, in quo inclusi gladiatores instruebantur et docebantur ab lanista, ut secutorum in ludo Caesaris Capuae fuisse quinque millia ait Cicero vii ad Attic. epist. 14. Et saepe apud Suetonium. GRON.

2. *Furtis*] clandestinis machinationibus. *Innocentibus exitiales causas adstringens* causis eos capitalibus implicans, *dum in calamitosis stipendiis versaretur,* quaestum ex calamitatibus aliorum faceret. W.

Besae Dei localiter appellati.] Accurate hunc locum interpretatur Petrus Pithoeus I. C. Adversarior. lib. 1. cap. 2. *Localiter* autem dixit, ut Tertull. de Pall. cap. 2. *Rursus orbis alius idem mutat, et nunc localiter habitus.* *Idem de Spectac. cap. 20. *Specialiter vel localiter.** Cassiodor. Var. 1. Epist. 35. *Localiter certis solet desaevire temporibus.* Ita lego, non *deservire,* ut perperam in vulgatis libris habetur. LINDENBR.

Besae Dei] Frustra nos Lindenbrogius ad P. Pithoei Adversaria reiicit. Is enim vir alioquin doctissimus atque inter praecipua Galliae ornamenta censendus, parum feliciter in hoc Marcellini loco explicando versatus est. Quare ad huius loci illustrationem nihil ex eo afferri potest. Sed Casaubonus in Notis ad Historiam Augustam (Adriano c. 14) existimare se dicit, Besam Deum fuisse apud Aegyptios, a quo urbs appellata sit Besa, quae postea Besantinous dicta est, Helladii patria, ex duobus numinibus Besa et Antinoo composita dictione. Cuius doctissimi viri coniecturae eo libentius accedo, quod observavi multa similia vocabula, praesertim propria, ex binorum nominibus Deorum ab Aegyptiis compingi solita. Sic Serapammon et Heraclammon apud Vopiscum; Hermammon in Historia Eusebii; *Apammon, et Hermanubis apud Gregorium in Carminibus de vita sua;* Phoebammon et Nilammon in Synesii, et Isidori Pelusiotae Epistolis; Hermapion apud Marcellinum nostrum, Horapollon, et alia alibi memorantur. Adeo verum est, quod ait Lucianus in Dialogo pro imaginibus, Aegyptios, tametsi sint omnium hominum religiosissimi, tamen Deorum nomina sibi imponere, ita ut plerique apud eos nomen e caelo tractum habeant. *Porro Besam nomen Aegyptium esse, testatur Dionysius Alexandrinus apud Eusebium in Historiae Eccles. libri vi. capite xli: ὁ ἀνδρειότατος ὁπλομάχος τοῦ θεοῦ Βησᾶς. et Pauli Aegyptii Sophistae pater, *Besarion*, seu potius *Besapion* dictus est, teste Suida.* VALES.

3. *Abydum*] Antiquissimis temporibus *This*, unde Dynastia regum Thinitensium, Heeren Ideen über Politik cet. P. 1. p. 356. et 486. hodie, uti Anvilius vult *Memoires* p. 185. *Madfune*, vel, uti Savary in Aegypto sua P. 2. p. 58. putat, monasterium priscum adeo nomen servans *Scheik Abadeh*. Haud procul inde sita fuit alia urbs *Antinoe*, l. *Antinoupolis*, (nunc *Eusene*, quod placet

Anvilio p. 178. pro quo tamen Abulfeda *Enstineh*, vel *Besantinoë* ex Besae nempe et Antinoi nomine composita, uti Casaubonus ad Spartiani Hadrianum c. 14. ex Helladio apud Photium Cod. 279. docet. Fortasse vero, quae sententia est *Iablonskii in Pantheo* Aegypt. P. 3. p. 201. Besae cultus ex Abydo in serius conditam Antinoen translatus est. De ipso *Besa Deo* locus noster est classicus. Referendus autem ille ad Deos minorum gentium, nonnisi in singulis provinciis, urbibusve cultos, (indigetas, ἐγχωρίους, *localiter dictos*, ait Ammianus) quorum satis amplum dedit catalogum *Th. Reinesius de Deo Endovellico* in *Creuii Museo philol.* P. II. p. 335. facile tamen illum augendum. Besa ceterum vel rarissime, vel numquam apud alios scriptores occurrit, nec Valesius, vir diffusae lectionis, locum indagare potuit nisi Dionysii Alexandrini ap. Eusebium Hist. Eccl. VI. 41. Iablonskius l. l. Dei aeque ignarus homines tamen invenisse plures sibi videtur, qui nomen ab illo traxerint. Praeter alia in exemplari quod mecum est, ipsius Iablonskii ad hunc etiam locum adscripserat vir olim doctissimus: „Forte Embes Propheta, cuius in Thes. Gruteri p. „414. Inscr. 2. mentio occurrit, a *Besa* etiam nomen habuit. „Nam Ἐμ — βὴς significat *Besiacum, vel consecratum Besae,*" quod idem fere fuisse videtur cum Dionysii ὁπλομάχῳ. Eiusmodi ex Deorum nominibus composita vel Deorum vel hominum nomina ubique obvia, quorum magnam nubem coegit Valesius nec oblitus, qui ap. Ammian. ipsum est XVII, 4. Hermapionis. cf. elegantiss. libellum Heinrichii Hermaphroditorum artis antiquae operibus illustrium origines et causae. Kilon. 1805. p. 13. Oraculum Besae praeter Ammianum nemo commemorat. W.

Quondam] Hanc voculam, a sciolo quippe serius intrusam, eiiciendam esse iudicabat van Dalen de Oraculis p. 521. propterea, quod e tota Ammiani oratione hoc oraculum sua aetate adhuc consultum esse pateat, neque edicta Constantini M. et successorum ad abolendas eiusmodi superstitiones valuerint, id quod ex alio loco XIV, 7. appareat, ubi *templi* itidem *fatidici* mentio iniicitur. Equidem nihil offensionis video, cum *quondam* significare possit *inde a longo tempore.* W.

4. *Desideriorum indice missa scriptura.*] De Heliopolitani Dei oraculo idem tradit Macrobius in lib. I. Saturn. cap. 23. *Consulunt hunc Deum et absentes missis diplomatibus consignatis: rescribitque ordine ad ea quae consultatione abdita continentur.* Ad eum morem referenda sunt Libanii verba in πρεσβευτικῷ sub finem: ἔχω σοῦ γράμματα παρὰ τῷ θεῷ κείμενα. VALES.

Missa scriptura.] Hanc eandem rationem et Delphis, et in oraculo Mopsi in Cilicia, et Heliopolitano servatam fuisse, uberius probat van Dalen de Oraculis p. 118. ss. W.

Supplicationibus expresse conceptis.] Erant apud veteres illos supplicationum sollemnes formulae, quas migrare religiosum habebatur. Ideoque mos erat, ne quid verborum praeteriretur, de scripto praeire aliquem, rursusque alium custodem dari qui attenderet, ut ait Plinius in lib. 28. cap. 2. Iuvenalis Sat. 6. 390.

— — — stetit ante aram, nec turpe putavit
Pro cithara velare caput, dictataque verba
Protulit, ut mos est.

Hi custodes a Tertulliano in Apologetico Monitores dicuntur. *Illuc, ait, suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monitore, quia de pectore oramus.* Ubi Tertullianus habitum orantium Christianorum opponit Gentilium mori. Gentiles enim fere complicitis manibus et capite velato, et adhibito custode seu monitore orabant. VALES.

5. *Angusti pectoris*] angusti et teneri XIV, 5. *Obsurdescens etiam in aliis nimium seriis* minime credulus in longe gravioribus. *In hoc titulo* rerum genere, XXI, 16. XXVIII, 4. Cf. laudatum ab Ernestio Liv. III, 67. W.

Ima quod aiunt auricula mollior.] Cicero lib. 2. ad Quint. fratrem Ep. 15. *Auricula infima scito molliorem.* Catull. Epigram. XXV. 1.

— — — mollior cuniculi capillo,
Vel anseris medullula, vel imula oricilla. LINDENBR.

Minutus] timidus. Reines. μικρόψυχος. — *Acri felle concaluit* ad iram exardescere coepit. W.

Audiri efficeret causas.] Audiri efficeret, ait, non autem audiret. Nam causarum cognitio Modesto Comiti (postea Praefecto Praetorii XXIX, 1. W.) mandata erat. Paulus autem Notarius ad urgendum iudicium dumtaxat erat missus, ut Modestum in accusatos laesae maiestatis acrius incitaret. Neque dubito, quin Paulus Notarius honoris causa Modesto iudicanti adsederit cum aliis Honoratis. Interdum etiam Notarii a Principe missi pro tribunali cognoscebant. Sic in Collatione Carthaginensi iudex sedebat Marcellinus V. Cl. Tribunus et Notarius: et Sozomenus in lib. 4. cap. IX. Notarium a Constantio missum Alexandriam, multos civium supplicio affecisse dicit: *βασιλικός τις ταχυγράφος ἐκ τοῦ τάγματος τῶν καλουμένων νοταρίων ἀποσταλεὶς τιμωρῆσαι πολλοὺς Ἀλεξανδρέων ἐβασάνισε.* Denique apud Sulpicium in lib. 3. de vita Martini, Tribuni (non militares, sed Notarii, ut opinor) summa potestate praediti, et cum iure gladii ad Hispanias delegantur a Maximo. Ceterum nomina eorum, qui praesentes adstiterant, cum causa iudicaretur, adnotabantur in actis, ut patet ex Collatione Carth. et ex lege 5. Cod. Theod. de fide testium. VALES.

6. *Hermogenes enim Pont. Praef. Praet.*] Hic Musoniano seu Strategio successerat, ut ait Libanius in Orat. de vita sua, ubi eum a lenitate morum commendat, perinde ac Marcellinus hoc in loco. VALES.

8. *Civitas in Palaestina Scythopolis*] Bethsan, hod. Baisan. v. Surita et Wesseling. ad Antonini Itinerar. p. 197. *Secretior,* in qua tam tristia spectacula tutius hominum oculis et auribus subtrahi possent. W.

Philippi ex Praefecto et Consule.] Consul fuit (Philippus) cum Sallia anno Domini 348. eodemque anno Praefectus Praetorio Paulum ex Constantinop. sede, quam Romani Pontificis litteris munitus receperat, expulit iussu Constantii, impiumque Macedonium restituit, ut ex Athanasii Apologia ad Constantium, et ex Actis Pauli Constant. aliisque discimus. *Oriundus fuit Thessalonica urbe Macedoniae, ut ait Sozomenus in libri 3. capite 8.

Idem testatur vetus Inscriptio Neapolitana, quam refert Gruterus pag. 1908. * Idem Athanasius in Epist. ad Solitarios eumdem Philippum nondum vertente anno, quo Paulum crudeliter occiderat, Praefectura bonisque spoliatum ac relegatum misere periisse testatur: quod equidem demiror. Nam Zosimus in lib. 2. c. 48. ubi Magnentianum bellum commemorat, eiusdem meminit paullo ante Mursense proelium. Κωνστάντιος ἐκπέμπει Φίλιππον ἐν μεγίστοις ἀξιώμασιν ἄνδρα καὶ φρονήσει προέχοντα. VALES. Plura de Philippo, et accuratius quidem Valesio Ritter. in Prosopograph. Cod. Theodos. T. 11. 2. p. 75. W.

Elogio iussu, ut saepe. *Qui* princeps *in his casibus nec peccatum aliquando dederat* condonaverat, *nec erratum pietati* hominibus sibi addictissimis? *Immaculato* illaeso *corpore*. W.

Corpore immaculato lata fuga damnatus.] Inseruimus vocem ex Ms. nam in vulg. τὸ *lata* deest. Explicando loco faciunt Marciani I. C. verba ex L. 5. ff. de interd. et releg. *Exsilium triplex est, aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, ut omnium locorum interdictio, praeter certum locum, aut insulae vinculum, id est, relegatio in insulam.* LINDENBR.

Lata fuga.] Exsilii triplex genus esse ait Marcianus in lege 5. D. de interdictis et releg. aut certorum locorum interdictionem, puta cum alicui interdicitur ne Aegyptum adeat: aut latam fugam, ut omnia loca interdicantur praeter certum locum; verbi gratia cum quis extra territorium civitatis suae digredi prohibetur: aut denique insulae vinculum. Lata fuga igitur est latum exsilium, collatione facta ad insulare vinculum. Id genus exsilii intellexisse videtur Libanius in Orat. pro Aristophane (Reisk. 1. p. 430.): μόνος δὲ οὗτος ἐκολάζετο περιγραπτοῖς ὅροις, ὧν ἐντὸς οὐκ ἦν κινεῖσθαι. *Hic autem solus punitus est circumscriptis finibus, extra quos egredi non licebat.* VALES.

10. *Parnasius ex Praefecto Aegypti.*] Huius meminit Libanius in Epist. 352. et in Oratione luculenta pro Aristophane Corinthio. (Reisk. 1. p. 429.) ἐπεθύμησε, ait, δυστυχῶς τῆς Αἰγυπτίων ἀρχῆς Παρνάσιος, etc. ubi multa de toto hoc negotio Parnasii habes, quo involutus et ambustus fuit Aristophanes. Eidem Parnasio ob reditum ab exsilio gratulatur in Epistola 718. quae sic incipit: καὶ ὁπηνίκα τοῖς πολλοῖς ἀβυδηνοῖς ἐκείνοις περιπεπτώκεις, ἤλγουν, καὶ νῦν εἰλημμένον που τῆς κορίνθου καὶ τῶν πατρῴων ἀγαθῶν χαίρω. Id est: *Et cum in multos illos Abydenos incidisti, dolebam: et nunc Corinthum, et paterna te bona recuperasse gaudeo.* Ubi in Abydenorum nomine iocus est elegans: nam Abydeni Graeco proverbio calumniatores dicebantur, et negotium illud quo vexatus fuerat Parnasius, ex Abydo initium sumpserat, ut Marcellinus hic docet. In illis autem verbis: καὶ τῶν πατρῴων ἀγαθῶν videtur ad Patras alludere, quae fuit Parnasii patria. VALES.

11. *Andronicus claritudine carminum notus.*] Huius meminit Libanius in Epistola ad Themistium 69. Ἀνδρόνικος ὁ ποιητὴς οὕτω διέθηκε πρὸς αὐτὸν τὰς μέχρι Αἰθιόπων πόλεις, etc. Eiusdem meminit in Orat. de vita sua, pag. 50. Photius in Bibliotheca, post excerpta ex Helladio, ait in eodem volumine fuisse opera Andronici Decurionis Hermopolitani ad Phoebammonem Comitem Cynopolitanum: eumque fabulas et diversi generis poëmata scripsisse:

pſiſſe: qui an diverſus ſit*) ab hoc noſtro, alii viderint. *De hoc intelligendus eſt Themiſtius in Oratione adverſus eos, qui Sophiſtam ſuum male interpretantur. *καὶ εἰ μέν τις οἷός τέ ἐστι ξυντιθέναι τραγῳδίαν καὶ ἔπη καὶ διθυράμβους, ὥσπερ ἔναγχος ἐπιδημήσας Αἰγύπτιος νεανίσκος, ἀλλ' ἀμαθής γε εἶναι ὁμολογεῖ τὴν ὑψηλοτέραν σοφίαν.* VALES.

Purgando ſemper et fidentius] in amovendis refellendisque ſuſpicionibus perſtans. W.

12. *Demetrius Chytras cognom. Philoſoph.*] Hic eſt, ni fallor, Philoſophus Cynicus, qui Chytron dicitur a Iuliano in Orat. ad Heraclium p. 224. ed. Spanhem. quomodo Cynice ſit philoſophandum, ubi Cynicos omnes recenſet, qui ad Conſtantii Aug. Comitatum ſe contulerant *ἀνῆλθεν ὁ Ἀσκληπιάδης, εἶτα ὁ Σερηνιανὸς, εἶτα ὁ Χύτρων, εἶτα οὐκ οἶδα παιδάριόν τι ξανθὸν καὶ εὐμήκες, εἶτα σύ.* Quid enim haec Marcellini verba, *et corpore durus et animo,* annon aperte Cynicum denotant? *Χύτρων* autem et Chytras (ſic enim ſcribendum eſt) plane idem eſt. Obſervavi tamen huiusmodi ſcurrilia cognomenta fere per *ας* efferri ſolere. Sic ſupra Euſebius Pittacas, et alter Euſebius Mattiocopas commemorati ſunt. Et Dioſcorides *Φακᾶς* cognominatus eſt, teſte Suida; Ammonius Philoſophus *Σακκᾶς*: Conſtantinus Magnus *Τραχηλᾶς*, teſte Cedreno; in Victoris Epitome c. 61. *Trachala:* Iohannes quidam Iuſtiniani temporibus *Φαγᾶς*, Procopio teſte, iisdemque temporibus alter Iohannes *Δακνᾶς* eſt dictus, ut refert Agathias in lib. 4. VALES.

Confutatus] convictus — *Scrutatis* paſſive, ut XXVIII, 1. Sed nec ſic ſatis capio. — *Nec enim quemquam hoc noverat affectare* neminem ſe credere ea de re oraculum conſuluiſſe. — Eadem *oraret* cauſſam pro ſe dicens oratione iuſta. W.

Quaſi e prompt. cella.] Eleganter Regius codex *et Toloſanus* ſcriptum habent, *quaſi e prompt. cella.* Sic Plautus in Amphitryone Actu I. Sc. I, v. 4. *Quaſi e promptuaria cella depromar ad flagrum.* In Editione Rom. excuſum eſt, *quaſce prompt. cella.* VALES.

E promptuaria cella.] Gloſſar. *Penuria cella et promptuarium, ταμεῖον.* Plaut. Amphitr. 1, 1, 4. *Velut e promptuaria cella depromar ad flagrum.* LINDENBR.

Egitque complures.] In Regio et Flor. codice, [Colbert.] *ac Toloſano* et in Editione Rom. legitur, *egerentque complures.* Unde nulla propemodum mutatione locum a Caſtello mirifice corruptum priſtino nitori reſtitui hoc modo: *Paulo ſuccentore fabularum crudelium quaſi e prompt. cella fallaciarum et no-*

---

*) Reineſius adſcripſerat: „Eſt. Iſte enim Ammiani e Caria fuit, hic Aegyptius Hermopolitanus, eique *κοινοπολίτης* Phoebammon, Comes ſc. Aegypti.“ Andronicus Car poſt iniuſte accuſatus apud Valentem damnatus eſt, id quod idem monuit Reineſius laudato Zoſimo IV, 15. W.

cendi species suggerente complures. quam scripturam veram huius loci esse vel sonus ipse demonstrat. Posset etiam legi *egerente.* Porro succentor fabularum is est, qui ὑποβολεὺς Graeco vocabulo dicitur, qui actoribus modos ac numeros suggerebat, ut docet Plutarchus in tractatu qui πολιτικὰ παραγγέλματα inscribitur: μιμεῖσθαι τοὺς ὑποκριτὰς τοῦ ὑποβολέως ἀκούοντας καὶ μὴ παρεκβαίνοντας τοὺς ῥυθμούς. Et Dio in fine libri 61. de Nerone qui citharoedico habitu prodibat in scenam, καὶ αὐτῷ, inquit, ὁ Βοῦῤῥος καὶ ὁ Σενέκας καθάπερ τινὲς διδάσκαλοι ὑποβάλλοντές τι παρεστήκεσαν. Nec aliunde sumpta metaphora S. Athanasius dixit in Orat. 1. contra Arianos sub finem: ὑποκρίνονται μὲν οὗτοι ἅπερ ἂν αὐτοῖς ὑποβληθῇ: et sic intelligo quod in titulo Comoediarum Terentii toties legitur, *Modos dedit Flaccus.* VALES.

Prope dixerim.] Hac formula uti solemus, ubi plus nimio nos dicere sentimus ipsi. cf. Misc. Obss. T. x. p. 48. *Incedentium* tum in toto orbe terrarum viventium. W.

14. *Si quis remedia quartanae.*] Tale erat vetus illud ABRACADABRA, quod hemitritaeo depellendo salutiferum putabant: de quo Q. Ser. Sammon. c. 52. Et Marcell. Empir. cap. xv. remedium valde certum et utile faucium doloribus ait, si in charta, quae in Phoeniceo obvoluta lino colligatur, colloque suspenditur, hi versus scribantur:

Εἶδον τριμερῆ χρύσεον Τράγαδον,
Καὶ ταρταροῦχον Τουσάγαδον,
Σῶσόν με σεμνὲ νερτέρων ὑπέρτατε.

*Tertull. adversus Gnost. *de scorpii venenis: —— In remediis naturalia plurimum, aliquid et magia circumligat, medicina cum ferro et poculo occurrit,* c. 1.* O praeclarae artis ingens ludibrium! Sed superstitiosi illi φυσικὰ περίαπτα haec vocant, iisque arcanam quandam secretioris potentiae vim inesse aiunt, quae ab occultis tribuit miracula verbis: magno profecto errore. *Non enim (ut praeclare Tatianus inquit,) ὁ μεμηνὼς σκυτίδων ἐξαρτήμασι θεραπεύεται.* Itaque exstirpando errori etiam artium secretarum curiosissimos magnam diligentiam adhibuisse scimus. Spartian. in Caracalla c. 5. (ubi vide Casaub. p. 716. it. 718. cf. et Hemsterhus. ad Aristoph. Plutum p. 189. W.) *Damnati sunt et qui remedia quartanis tertianisque collo annexa gestarent.* Sancti sane Patres in primogenia Ecclesia summo studio annisi sunt, qui malum hoc prohiberent. *Chrysostomus ad Antiochenos Orat. 21. *Quid vero diceret aliquis de his, qui carminibus et ligaturis utuntur, et de circumligantibus aurea Alexandri Macedonis numismata capiti vel pedibus?** Exstat ea de re Synodi VI. in Trullo can. LXI. ad quem Balsamonis haec verba sunt: φυλακτήριοι, *hoc est remediorum seu amuletorum praebitores dicuntur, qui fraude daemonis eis qui a se decipiuntur, vincula quaedam ex sericis filis contexta, quae et πύγγια dicuntur, praebent, quae aliquando quidem intus habent scripturas, aliquando vero falsa quaedam alia, quaecunque inciderint. Dicunt autem haec iuvare, si ex collis eorum, qui illa accipiunt, perpetuo pendeant, ad omne malum vitandum.* Et quid aliud, τὸ πρῶτον τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου, vel Pythagorae τὸ τρίπλουν τρίγωνον collo appendere, quam vetitis artibus levamen dolorum inde exspectare? adeo nec

nostro quoque saeculo tam pestilens superstitio invisa! LINDENBR.

Si qui remedia quartanae.] Huc referenda est lex 6. Cod. Theod. de Maleficis et Mathem. data ad Taurum Praef. Praet. Eusebio et Hypatio Coss. Sic enim emendanda subscriptio. *) VALES.

Sive per monumentum transisse.] Ad magiam rite perficiendam *vel membrorum medelam,* etiam mortuorum *aut ora, ut Apuleius Miles. 2. p. 55. Floridi ait, passim demorsicabantur, aut* ossa iam cariosa conquirebantur. Porphyrius de Abstinentia ab esu animal. lib. II. pag. 33. (p. 190. Rhoer.) Τῶν ἀτάφων — — σώμασιν, οἷς καὶ οἱ γόητες καταχρῶνται πρὸς αὐτῶν ὑπηρεσίαν, βιαζόμενοι τῇ τοῦ σώματος, ἢ μέρους τοῦ σώματος κατοχῇ. Apuleius* Miles. lib. 2. p. 53. Floridi: *Oppido formido caecas et inevitabiles latebras magicae disciplinae. Nam ne mortuorum quidem sepulcra tuta dicuntur: sed et bustis et rogis reliquiae quaedam et cadaverum praesegmina ad exitiabiles viventium fortunas petuntur.* *Idem Miles. III. p. 87. Floridi: *Apparatu solito instruxit feralem officinam, omne genus aromatis, et ignorabiliter laminis litteratis, et infelicium manium durantibus calvis defletorum, sepultorum etiam cadaverum expositis multis admodum membris.** Tatianus adversus Graecos p. 203. Τῶν ῥιζῶν αἱ ποικιλίαι, νεύρων τε καὶ ὀστέων παράληψις, οὐκ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς δραστικαί τινές εἰσι, στοιχείωσις δέ ἐστι τῆς τῶν δαιμόνων μοχθηρίας.* Unde gravis haec querela Iohan. Chrysostomi Hom. 38. in Matthaeum: Εἰς τοῦτο ἥκουσι μαγγανείας, ὡς μηδὲ τὰ ὀστᾶ τῶν κατοιχομένων κινεῖν ὀκνεῖν. LINDENBR. cf. Canidiam Horatii, Epod. 17, 47. 48. W.

Ludibria vana inanes larvas *colligens* captans, sollicitans. W.

15. *Clarum*] Ioniae oppidum, ubi Apollinis Clarii oraculum. *Dodonaeae arbores* Iovi sacratum nemus, ubi antiquissimum omnium oraculum, *effata Delphorum olim sollemnia.* W.

Effata Delphorum.] Oracula Delphica: quo significatu libro XXVIII. c. 1. *Parentis effata, quid augurales alites vel cantus monerent oscinum adprime callentis.* *Varro de Ling. Latin. lib. 5. p. 54. ed. Scalig. 1581. *Effata dicuntur, quod augures finem auspiciorum caelestium extra urbem agris sunt effati.** Vid. Hadriani Iunii Animadvers. lib. III. cap. 10. LINDENBR.

16. *Fatum eius ingens.*] In codice Regio, [et Colbertino,] *ac Tolos.* scribitur *vigens.* VALES.

*) „Non autem video rationem emendationis tuae. Ego vero potius corrigere malim locum *Arimini*, et legere *Sirmii*; ibi enim praesens tum in synodo fuit Imp. A. 358. Datiano et Cereali Coss., ut testatur editio. Occasione Synodi, quae A. 359. Eusebio et Hypatio Coss. Arimini fuit habita, putavit Vales. et Imperatorem ibi tum fuisse, quod secus est. Fuit enim Constantinopoli." Haec adscripsit Reinesius. W.

17. *Inquisitum fortius*] severius. Sic Graeci ἰσχυρῶς ἀνακρίνειν. Cf. Miscell. Obss. novae T. x—xii. p. 342. *Cuius* (salutis principum) *redimendae* servandae. Laudat Ernestius Drakenborchium ad Liv. v. 51. — *Maiestas pulsata* laesa. W.

Nullam Corneliae leges exemere fortunam.] Exstat nunc ea de re Constitutio Valentiniani, Valentis, et Gratiani, L. 1. C. Theod. et L. 4. C. Iustin. ad L. Iul. Maiestat. nam Corneliae Legis, in qua de maiestatis crimine plenius actum, uti hoc loco Ammianus et Cicero, C. Cornelium hac lege accusatum defendens, arguunt, verba periere. LINDENBR.

Corneliae leges.] Legem Corneliam maiestatis memorat Cicero in Pisonem c. 21. Sed postquam Iulius Caesar leges Cornelias emendavit ac supplevit, lex Iulia maiestatis exinde semper dicta est, ut patet ex Iure Civili. Atque hinc est, quod Suetonius in Nerone legem Iuliam vocat, quae est Cornelia de sicariis et veneficis. Nam Locustae excusanti minus veneni Britannico datum ad occultandam caedis invidiam, respondet Nero: *Sane*, inquit, *legem Iuliam timeo.* * Ceterum quod ait Marcellinus, in crimine maiestatis nullam haberi dignitatis rationem, sic effertur Graece in Homilia xiii. Chrysostomi ad populum Antiochensem: ἔνθα γὰρ ἂν ᾖ καθοσίωσις, ἀξίωμα οὐδὲν ὠφελεῖ. VALES. Cod. Theod. Lib. ix. Tit. 35. in maiestatis crimine omnibus aequa est conditio. W.

19. *Daphne amoenum et ambitiosum* magnificum *Antiochiae suburbanum* προάστειον Dio 51, 7. Libanius in Antiochico Vol. 1. p. 301. Reisk. rectius vicus haud procul ab urbe, nam suburbana non semper proxime sunt ad pomoerium sita, sed pluribus passuum millibus distant, vid. ad xxvi, 4, 3. Nobilitatus is vicus erat maxime luco temploque Apollinis et Dianae, ubi Antiochenses aliique finitimi ad celebranda festa convenire solebant, xxii, 13, 1. Strabo Lib. xvi. p. 750. Liban. l. c. p. 350. ss. Priscarum amoenitatum nihil hodie restat, v. Volney Reisen Th. ii. p. 117. locusque iam olim terrae motu, imperante Traiano, destructus teste Eustathio ad Dionys. Perieget. p. 190. Conf. Gisb. Cuperi Sylloge nova Epp. T. 1. p. 376. et Tzschuck. ad Eutrop. vi, 14. W.

Infans ore gemino.] Sic tempore Apollonii Tyan. apud Syracusas infans capite trigemino natus, tribus Impp. Galbae, Vitellio, Othoni tragicum exitum portendit. Philostrat. lib. v. cap. 5. Et Mauricio Imp. triste omen, in proastio Urbis C P. puer natus quadrupes, alius biceps. Additque Theophyl. Simocat. qui historiam narrat, lib. vi. λέγουσι οἱ τὰς ἱστορίας μετ' ἐπιμελείας συγγράψαντες, μὴ εἶναι εἰς ἀγαθὸν τὴν ταῖς πόλεσιν ἐπιφάνειαν. Atque id ipsum est, quod Ammianus ait: *Partus ita distortus praemonebat Rempub. in statum verti debere deformem.* Vid. Iul. Obsequent. et Cedren. in Theodos. LINDENBR. Vid. Heynii prolus. de Ammiano p. cxxxv. W.

20. *Non expiantur ut apud veteres.*] D. Hieronymus Epist. 63. *Legamus veteres historias, et maxime Graecas et Latinas, et inveniemus lustralibus hostiis, secundum errorem, portentosas soboles tam in hominibus, quam in armentis ac pecudibus ex-*

piatas. Eius rei plura exempla apud T. Livium et alios leguntur. LINDENBR. De expiatione *(procuratione)* portentorum vid. Cicero de Divinat. II, 63. W.

CAPVT XIII.

1. *Isauri diu quieti*] cf. XIV, 2. Sub Valente denuo insurrexere XXVII, 9. — *Praetentutas* in praesidiis stantes milites XIV, 3. — *Ex usu* diuturna consuetudine. W.

2. *Lauricius, adiecta Comitis dignitate.*] Huius Lauricii Comitis per Isauriam meminere Scriptores Historiae Eccl. eumque una cum Leona (quem Marcellinus in lib. XX. c. 9. Quaestorem nominat) interfuisse ex more narrant Synodo quae Seleuciae in Isauria habita est hoc ipso anno, Eusebio et Hypatio Coss. Apud Socratem in lib. 2. λαυρίκιος ὁ τῶν κατὰ τὴν Ἰσαυρίαν στρατιωτῶν ἡγούμενος dicitur. VALES. Isauria *Comites* habebat rectores, uti Castricium XIV, 2. W.

AMMIANI MARCELLINI

LIB. XX. C. I.

1. *In Britanniis cum Scotorum Pictorumque gentium ferarum.*] Claudian. de Bello Gothico v. 417.

Venit et extremis legio praetenta Britannis,
Quae Scoto dat frena truci, ferroque notatas
Perlegit exsangues Picto moriente figuras. LINDENBR.

Scoti Pictique] qui primum hic iuncti in historia occurrunt. Mannert p. 90. Plura de iis infra ad XXVII, 8. W.

Quiete condicta] pace cum Constante Augusto facta, quam expeditionem uberius in deperditis libris, uti paullo post ipse ait, Ammianus descripserat. — Hic locus monente Ernestio fugiebat Gronovium Obss. 1, 5. demonstrare conantem, et honeste dici *condicere* et alia, praeter coenas et inducias, condici. Conf. XXVI, 6, 14. W.

Vicina vastarentur.] Cum in MSS. omnibus atque in Editione Romana legatur *vastarent*, sic totum locum scribendum esse censeo: *Cum Scotorum, Pictorumque gent. fer. excursus rupta quiete condicta, loca lim. vicina vastarent.* VALES.

Fecisse Constantem.] Constans Aug. in Britanniam insulam traiecit: ut barbaros coerceret qui insulam infestabant; quam expeditionem Marcellinus noster in gestis Constantis non praetermiserat quinetiam occasione sumpta, ut solet, tractum Britanniae descripserat, ut ipsemet testatur in lib. 27. Ea autem Constantis expeditio contigit post victoriam de Francis, teste Libanio in Orat. quae βασιλικὸς inscribitur. Haec porro victoria de Francis refertur ab Idatio et Socrate Consulatu Constantii III. et Constantis II. qui annus erat Domini 342. Proinde in sequentem annum cadit expeditio Britannica. Quod etiam ex subscriptione legis 5. Cod. Theod. de extraordin. acute notavit Iac. Gothofredus in Notis ad Expositionem totius mundi. VALES.

2. *Mittere igitur ad haec loca ad rationes componendas.*] Haec est P. Castelli coniectura: nam in Editione Rom. excusum erat hoc modo: *Ire igitur ad haec ratione vel componenda, etc.* prout etiam in Regio ac Flor. codicibus scriptum reperi. Unde proclive erat veram scripturam deprehendere. Sic enim in fine libri superioris locutus est Auctor noster: *Ad quos vi vel ratione sedandos Lauricius missus est Rector.* VALES.

Lupicinum, Magistrum armorum (XVIII, 2. equitum, quod idem est) *supercilia erigentem ut cornua* (i. e. altius. Sic elatus in arduum supercilium XVI, 10. 12.) *et de tragico cothurno strepentem* sublimibus et sesquipedalibus verbis, nec sine impetu loquentem. W.

3. *Velitari auxilio*] levis armaturae sociis, vid. Notitia Imp. p. 1829. Graev. *Aerulis et Batavis*, qui iunguntur etiam XXVII, 1. 8. Batavi, olim Germani, Catti, iam ante Iul. Caesaris tempora a popularibus domicilia transferre coacti ad Vahalin fluvium consederant. Aeruli (Heruli) origine Gothi, sedes deinde fixerunt in Gallia, Mannert Germ. p. 394. W.

[*Numerisque Moesiacorum duobus.*] Numeros Ammianus Marcellinus modo pro legionibus, modo pro cohortibus tantum aut auxiliis sumit. Nomine autem hoc non tantum Marcellinus et Notitia Imperii Rom. aliique eorum temporum Scriptores, sed etiam veteres Auctores utuntur. Hirtius in libro VIII. de bello Gallico c. 54. *Cn.* inquit, *Pompeius legionem primam, quam ad Caesarem miserat confectam ex delectu provinciae, Caesari eam tamquam ex suo numero dedit. Caesar tamen Pompeio legionem remisit, et ex suo numero Quintamdecimam, quam in Gallia citeriore habuerat, ex SC. iubet tradi. Ex suo numero dare*, aut *tradere legionem*, idem est, atque ex copiis sibi Senatusconsulto attributis, vel ex suo exercitu, quem SC. obtineat. In libro 1. de bello civili c. 20. *Omnes Domitium circumsistunt et custodiunt, legatosque ex suo numero ad Caesarem mittunt.* Sermo est de cohortibus XXX. quae Corfinium sub Domitio tenebant. *Ex suo numero*, id est, ex suo corpore, et nomine totius praesidii. Suetonius in Augusto capite XVII. scribit, eum *turbatum nuntiis de seditione militum, quos ex omni numero confecta victoria Brundisium praemiserat, repetisse Italiam. Ex omni numero*, id est, ex omnibus legionibus. Et in Vespasiano cap. 6. sex militum millia, seu *bina e* III. *legionibus Moesiacis millia, numeros* appellat. *Et tum quidem*, ait, *compressa res est, revocatis ad officium numeris parumper.* Cedrenus tradit Marcianum qui postea imperavit, tum gregarium militem, e Graecia ad bellum Persicum cum suo numero profectum esse. στρατιώτης. λιτὸς ὢν πρὸ τούτου Μαρκιανὸς κατὰ τοῦ ἰδίου νουμέρου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ Περσῶν ἀπῄει: *cum suo numero*, id est, cum sua legione. Moesiacos porro in duos minimum numeros divisos fuisse, indicant supra laudata Marcellini verba. Nuper repertus est in urbe Mettis lapis, cum munitionum fundamenta iacerentur, ita inscriptus: D. M. APOLLINARI EX ORDINE MESIACORUM HOC MONUMENTUM COMMILITONES POSUERE. *Mesiacorum* heic mendose scriptum pro *Moesiacorum:* ut mihi affirmavit vir clariss. atque doctissimus humanissimusque, a quo ipsam Inscriptionem accepi, Aimericus Bigotius Rotomagensis, inter amicos meos haud postremo loco numerandus. Ex ea Inscriptione iudicari potest, Moesiacos tum Mediomatricis seu Mettis urbi clarae praesedisse: quos solum intra Gallias tum militasse docet Marcellinus. Sed postea sub Valentiniano eiusque ac Theodosii filiis Mettis in praesidio fuit legio *prima Flavia*, quae principatu Constantii, sive aetate Ammiani Marcellini nostri, una cum legione prima Parthica Singarae in Mesopotamia praesederat: sicuti in Notitia Galliarum observavi, Notitiam Imperii Rom. secu-

tus. In lapide quem laudavi, Apollinaris *ex ordine Moesiacorum* fuisse dicitur, id est, ex corpore Moesiacorum, ex numero, vel ex legione Moesiacorum. Mentio autem *Deorum Manium* indicat aperte, hominem a Christiana religione alienum, et vano Deorum cultui addictum fuisse.] VALES.

Dux antedictus Bononiam venit,] Tabula Itineraria vetus: *Gessoriaco, quod nunc Bononia.* *Annal. de Gestis Caroli Magni p. 180. *Bononiam Gallicam civitatem maritimam.** Galli *Bologne* vocant. Vid. Explicat. Fragmentorum Tabulae antiquae Marc. Velseri pag. 37. LINDENBR. Vid. Mannert Gallia p. 164. W.

Ad Rutupias sitas ex adverso.] Anglosaxonibus hodie *Richborow* dicitur. Vid. Guilel. Cambdeni Britanniam, et quae notat M. Velserus ad Fragm. Tabulae antiquae, pag. 19. LINDENBR.

Rutupiae aliis Ritupae (Richborough.) Vid. Wesseling. Itinerar p. 463. Mannert Britannia p. 179. *Lundinium* (London) Wesseling p. 471. — De reditu Lupicini e Britannia vid. infra c. 9. W.

CAPVT II.

1. *Post oppugnationem*] durante adhuc obsidione. cf. XIX. 5. *Ut praediximus* XVIII, 5. W.

2. *Arbetionem* v. Ind. I. *et Florentium Magistrum Officiorum* XV, 5. W.

3. *Eusebius Cubiculi Praepositus*] cuius commendatione Sabinianus magister equitum creatus erat. W.

4. *Qui audiebatur*] reus. Tali circumscriptione et alias utuntur Romani, v. c. is, *a quo petitur,* i. e. debitor de aere alieno accusatus. *Emendata fide* meliora et veriora edoctus. — *Defrustandae* Romanorum imperio eripiendae. Eadem vox est XXXI, 2. W.

5. *Immodico saltu promoto.*] Lib. XXII. c. 4. *Ab egestate infima ad saltum sublati divitiarum ingentium.* Lib. XXVI. c. 6. *Promotus repentino saltu Patricius.* L. 8. C. de advoc. divers. iud. *Permutationum saltibus superiore gradu captato.* Sic in Iure Canonico *per saltum promoveri,* c. 1. dist. 52. et cap. unic. de Cler. per saltum prom. LINDENBR.

Agilone — immodico saltu promoto ex Gentilium Scutariorum Tribuno, cum nondum Comes fuisset. De ipso homine vide Ind. I. W.

CAPVT III.

1. Per Orientis tractus sol defecerat, unde Ammianus ad eclipses Solis et Lunae digrediendi occasionem captat, in quo tamen scientiam iustam et accuratam facile desiderabunt periti. Magis perspicue de iis exposuit Seneca de Beneff. v, 6. — *Diutius solito. Lunae corniculantis,* falcatae, XXII, 14. W.

In speciem auctum semenstrem.] Semenstrem pro semimenstrua posuit: quam speciem Graeci διχόμηνον vocant. Sic in Glossis veteribus, *semenstre*, ἡμιμήνιον: *semenstris*, ἡμιμηνιαῖος. Vetus Poëta Astronomicῶn in Catalectis Scaligeri p. 240.

Iam cur semenstri non semper palleat orbe,
Inflexi praestant obliquo tramite cursus.

*Postremo vetus Scholiastes Iuvenalis in satiram 7. *Semestris*, inquit, *Luna dicitur, quum mensis medium permensa est spatium.* Sed et Apuleius in libro 1. Metamorphoseos non procul ab initio: *Earumque media semestris Luna flammeos spirabat ignes.** VALES.

2. *Cum ad inaequales cursus intermenstruum Lunae ad idem revocatur.*] Inf. *Nisi tempore intermenstrui deficere visam nusquam Lunam.* Cleomedes: ὅπερ ἐν μόνῃ τῇ πανσελήνῳ συμβαίνειν δυνατόν. Lib. II. cap. 6. περὶ τῆς σελήνης ἐκλείψεως. Q. Curt. lib. IV. c. 10. *Scirent temporum orbes implere destinatas vices; Lunamque deficere, cum aut terram subiret, aut Sole premeretur.* Vid. Geminum cap. περὶ ἐκλείψεως τῆς σελήνης. Plin. lib. 2. cap. 10. LINDENBR.

Intermenstruum Lunae.] Intermenstruum pro plenilunio usurpat Marcellinus infra, cum ait nonnisi tempore intermenstrui deficere visam usquam Lunam. Sed in loco quem prae manibus habemus, ineptum est de plenilunio intelligere. Itaque paene adducor ut credam sic Marcellinum ipsum scripsisse: *Cum iter menstruum Lunae ad idem revocatur initium.* VALES. Hoc ego solum verum putans recepi. W.

In domicilio eiusdem signi in eodem signo. *Lineamentis rectissimis* linea recta, vid. infra XXII. 15, 31. et Davis. ad Cicer. Acad. II, 36. *Minutis* punctis. W.

Atque in his paullisper consistit minutis.] Quod Latinis *minutum*, id Graecis est τὸ λεπτόν. Pappus Alexandr. ἡ δὲ μοῖρα (ἔχει) λεπτὰ ξ. Augustin. de Civit. Dei cap. v. lib. 2. *Non ad minuta incomprehensibilia, sed ad temporum spatia pertinet, quae observari notarique possunt.* LINDENBR.

Partes appellat.] Ms. *partium partes appellat.* Plin. lib. II. cap. 10. *scripula partium* dixit. LINDENBR.

3. *Causarum intelligibilium* adspectabilium — *Perenni distinctione* eadem semper distantia — *velut libramento quodam* directione rectissima media inter *igneum orbem* solem, et adspectum nostrum *opponitur*, cursum peragit. W.

4. *Parili comitatu*] aequali semper spatio distantes. *Proprios circulos.* Proprium motum opponunt Astronomi *communi*, quo stellae omnes ab oriente sole occidentem versus feruntur. W.

Ptolemaeus exponit.] τῆς μαθηματικῆς συντάξεως lib. VI. LINDENBR.

ΕΚΛΕΙΠΤΙΚΟΥΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥΣ.] Cleomedes in lib. 2. etiam συναφὰς dici adnotat: ὥστε οὕτως ἔχων τὸν διαμέσου κατὰ δύο σημεῖα τέμνει ἀναγκαίως, ὃς ἡλιακὸς καὶ ἐκλειπτικὸς καλεῖται. ταύτας οὖν τὰς τομὰς οἱ μὲν συναφὰς, οἱ δὲ συνδέσμους καλοῦσιν. Hinc Sol apud Nonnum in lib. 38. Dionys. monens Phaëthontem sic loquitur 253.

Ἄκρα δὲ συνδέσμοιο φυλάσσεο, μὴ σχεδὸν ἕρπων
Ἅρμασιν ἡμετέροις ζοφοειδέα κῶνον ἑλίξας
Φέγγος ὅλον κλέψειεν ἐπισκιόων σέο δίφρῳ.

Adde Chalcidium in Timaeum Platonis. VALES. Nos: *auf- und absteigende ecliptische Knoten.* W.

Praestrinxerint] leviter tetigerint, et obliquius. *Defectus erit dilutior,* ita ut pars tantum solis obumbretur. W.

6. *Sol autem geminus.*] Exempla adducit Plin. lib. II. cap. 31. *Albae duo Soles visi.* Livius lib. 17. pag. 323. LINDENBR.

Aeternorum ignium solis *propinquitate collucens,* ubi solis splendor, in solidum quippe corpus incidens, densitate eius reflectitur, ideoque alterum quasi sui exemplar *tamquam e speculo puriore* repraesentat. W.

7. *Partibus*] gradibus. W.

8. *Circa terrenam mobilitatem* terram mobilem *locata et a coelo totius pulchritudinis* omnium pulchrorum coeli luminum *extima* infima — *serienti se subserit luci* eum locum obtinet, ut feriri possit a sole, sed *obiectu metae noctis in conum desinentis angustum* umbra terrae in coni formam eum tegente *parumper* ex aliqua tantum parte *latet umbrata.* (Cicero de Divinat. II, 6. *Incurrit in umbram terrae, quae est meta noctis.* Idem de Nat. Deor. II, 40. (Luna) *tum subiecta atque opposita soli radios eius et lumen obscurat: tum ipsa incidens in umbram terrae, cum est e regione solis, interpositu interiectuque terrae repente deficit.*) — Tum vero *nigrantibus involvitur globis,* totus obscuratur, si *sol sphaerae inferioris* terrae *curvamine circumfusus* obtectus, vel quod perspicuitatis causa adiectum: *mole obsistente terrena,* nam idem est cum proxime praecedentibus (omnino eiusmodi pleonasmi per totum caput obvii, qui vel glossatori antiquo debentur vel ipsi Ammiano, qui, quae suo more quaesitius dixisset, dilucidius deinde et minus docte efferre voluit.) W.

9. *Aequis partibus*] linea recta. W.

Μήνης *Graece* σύνοδος *dicitur.*] Ita membranae antiquae. Codex Flor. *univae Graec.* vulgati libri, *mene Graece synod.* Est autem τῆς μήνης σύνοδος, quae σεληνιακὴ σύνοδος Gemino pag. 152. LINDENBR.

ΜΗΝΗΣ *Graece* ΣΥΝΟΔΟΣ.] Luna a Graecis olim dicebatur μήνη. Varro in lib. 5. de lingua Lat. *Sic mensis, ait, a Lunae motu dictus, dum ab Sole profecta rursus redit ad eum Luna, quod Graece olim dicta μήνη: unde illorum μῆνες, ab eo nostri.* et D. Ambrosius in Ep. 83. denique Theon in Arati Prognostica: μὴν etiam a Graecis vocata est Luna, ut scribit Cleomedes in lib. 2. ubi quatuor τοῦ μηνὸς significationes affert. Prima est Lunae, tunc cum corniculata est: ἡ σελήνη, ὅταν ᾖ σιγμοειδὴς τῷ σχήματι, μὴν καλεῖται. Ceterum Editio Rom. excusum habet hoc in loco, *unine Graece synodos.* Codex autem Regius, *quae Graece synodos dicitur:* [Colbertinus, *univae synodos dicitur;*] *Tolosan. simpliciter, *Graece synodos dicitur.* VALES. Cur igitur in editis hic ordo non servatur? GRONOV.

10. Addit quaedam Ammianus in universum de *phasibus,* quas vocant, Lunae. *Nasci* in novilunio. *Mortalitati* quaesite pro hominibus, ut XIV, 11. XV, 1. XXI, 1. W.

Ad quintum pervenerit signum.] Scribendum est *ad quartum:* ut ex sequentibus patebit. Nam Luna cum LXXXX. partibus, quos vulgo gradus vocant, a Sole recesserit; tum διχότομον σχῆμα exhibet: quam dividuam seu dimidiam Lunam vocant Apuleius et Marcianus Capella. VALES.

Fit Graeco sermone διχόμηνος] Agnoscunt hanc lectionem retro Editiones, licet in quibusdam libb. διχότομος scriptum sit, in Mſ. *dichomenis:* utramque vocem retinuit Achilles Statius in Arati Phaenom. cap. περὶ σελήνης, pag. 92. Ἀνατέλλει δὲ *(Luna)* οὐχ ὅλον τὸ φῶς ἔχουσα περιφερές, ἀλλὰ μηνοειδής, μέχρι δὲ τοῦ ἡμίσεως αὐξηθεῖσα γίνεται διχότομος. Ἐὰν δὲ τὸ δίμοιρον περιφωτισθῇ, καλεῖται ἀμφίκυρτος· πληρωθεῖσα δὲ γίνεται πληροσέληνος, πανσέληνος, καὶ διχόμηνις. Πεντεκαιδεκαταία γάρ ἐστι πληρωθεῖσα, ὅ ἐστιν ἥμισυ μηνὸς, διχαζομένων τῶν λ. ἡμερῶν· καὶ πάλιν αὖ ἀπὸ τῆς πανσελήνου ἄρχεται μειοῦσθαι, καὶ γίνεται πρῶτον ἀμφίκυρτος, εἶτα μηνοειδής. Cleomedes κυκλικῆς θεωρίας lib. II. ex eo Hero Alexandr. Eratosthenes, Theon Alexandr. in Arati Phaenom. ad illum versum, Οὐχ ὁράας, ὀλίγη μὲν ὅταν κεράεσσι σελήνη. Papp. Alexandr. εἰσαγωγ. τῶν ἀποτελεσμ. pag. 27. Macrob. in Somn. Scipion. lib. I. Marcian. Capella. LINDENBR.

ΔΙΧΟΜΗΝΟΣ.] In Regio et Flor. *Tolos. Vatic.* [ac Colbertino] exemplaribus, et in Editione Rom. legitur *dichomenis*, quod idem est. διχόμηνον autem pro διχοτόμῳ hic ponitur: ut apud Alexandrum Aphrod. in lib. I. problem. de Luna: ἐν μὲν γὰρ τῷ διχομήνῳ σχήματι ὑγρὰ καὶ θερμὴ πόσως ἐστὶν, ἐν δὲ τῷ πανσελήνῳ θερμὴ καὶ ξηρὰ πόσως· ἐν δὲ τῇ ἀποκρούσει ξηρὰ καὶ ψυχρά· ὅτε δὲ ἀφώτιστος, ὑγρὰ καὶ ψυχρά. Ubi manifeste διχόμηνον posuit pro διχοτόμῳ. Similiter Nonnus in lib. 4. Dionys. 381.

Ἀμφιφαὴς, διχομηνὶς, ὅλῳ στίλβουσα προσώπῳ.

Alias διχόμηνος, et frequentius, pro plenilunio sumitur, ut apud Geminum et Achillem Tatium in Arati Phaenomena. Et Scholiastes Apollonii, διχομηνὶς, ait, idem est ac πανσέληνος. Unde Gelenius cum mendum hic esse putaret, διχότομον correxerat: sed falsus est, ut dixi. VALES.

II. *Disiunctissimoque signo arrepto.*] Sic primus edidit Castellus, inepte: quem miror tamen comitem erroris habuisse Sig. Gelenium. Sed Accursius edere maluit, prout in Mſ. codice suo repererat, *disiunctissimo quintoque signo.* Neque aliter habet Editio Rom. et codex Regius ac Flor. *Tolos. Vatic.* [ac Colbert.] Proinde non dubitavi, quin ita scribendum esset levissima mutatione: *Procedens deinde iam disiunctissime, quintoque signo, etc.* VALES.

Figuram monstrat ἀμφικύρτου.] Pappus Alexand. Ἀμφίκυρτος δέ ἐστιν, ὅταν εἰς τὸ ἑπόμενον μέρος τοῦ ἡλίου ἀποδιαστῇ μοίρας ρκ. ἐπὶ τριγώνου πλευρᾶς καθεστῶσα. LINDENBR.

ΑΜΦΙΚΥΡΤΟΥ.] Cleomedes in lib. 2. scribit antiquos tres tantum Lunae formas atque habitus agnovisse, τὸ μηνοειδὲς, τὸ διχότομον, τὸ πεπληρωμένον, id est, corniculatam Lunam, dimidiam, ac plenam: recentiores vero quartum addidisse τὸ ἀμφίκυρτον σχῆμα, quam protumidam Lunam vocat Apuleius de Deo Socratis: quae maior quidem est dimidia, minor autem plena, quod ego inventum a Philippo Medmaeo Astrologo existimo. Sic enim

Plutarchus in libro, quo docet non posse iucunde duci vitam ex Epicuri secta: Εὐκλείδην γράφοντα τὰ διοπτικὰ, καὶ Φίλιππον ἀποδεικνύντα περὶ τοῦ σχήματος τῆς σελήνης. Seleuco tamen id tribuit Clemens lib. 6. VALES.

Vocamus Πανσέληνον] Mſ. *vocamus* ACTOKPICIN. Stephani Editio ἀπόκρισιν: unde coniicere possumus ἀπόκρουσιν in quibusdam exemplaribus scriptum fuisse. Pappus Alexand. Ἀπόκρουσις ἐστὶν, ὅταν ἡ σελήνη παραλλάξῃ τὴν κατὰ διάμετρον ἡλιακὴν μοῖραν. LINDENBR.

Vocamus ΑΠΟΚΡΟΥΣΙΝ.] Cum in Mſ. Vatic. [Colbertino,] Fl. et Falch. exstare intellexissem ἀστόκρισιν; in Regio autem reperissem αὐτόκρισιν: non dubitavi quin legendum esset ἀπόκρουσιν: maxime cum in Editione Basiliensi ἀπόκρουσιν legeretur. Est autem ἀπόκρουσις ille Lunae habitus, quem Medici barbaro vocabulo declilunium vocant: ut in Alexandri Aphrod. loco quem proxime citavi, et apud Clementem Alex. in lib. 6. Stromat. In Glossis *interlunium* vertitur ἀπόκρουσις σελήνης. *Hinc ἀποκρουστικὴ σελήνη dicitur a Proclo in Hesiodi dies pagina 170. quum minuitur.* VALES.

Easdem formas] quas crescendo induerat, decrescens. W.

12. *In aethere*] in nostro finitore (ὁρίζοντι). *In mundo inferiore*, partibus nobis oppositis. W.

In mundo interiore.] Mallem *inferiore*. VALES.

Terra spiritus cuiusdam interni motu suspensa.] Plerique veterum terram sustineri ab aere crediderunt. Sed ex his alii ab aere externo quasi comprimi, et in statione sua contineri eam aiebant, quod egregie explicat vetus Isagoge in Arati Phaenomena. Anaximenes quidem, qui terram planam esse dicebat, eam ab aere vehi affirmabat, teste Plutarcho in lib. 3. cap. 15. de placitis Philosoph. Alii vero ab aere interno et quasi congenito portari terram aiebant, teste Seneca in lib. 6. Nat. quaest. cap. 16. in qua opinione videtur fuisse Marcellinus noster. Vide et Macrobium lib. 1. Saturn. cap. 21. ut Lucanum Claudianumque praeteream. VALES.

Nunc coelo infixas suspicere stellas — arbitrari.] Sensus quidem apertus: stellas nunc coelo fixas et immobiles esse, nunc moveri loco homines existimare. Sed non una premit difficultas locum. Quod opponuntur *nunc* et *aliquoties*, insolitum quidem alias videri possit, nec tamen Ammiano, vide XIV, 2. XXIV, 7. cet. Minus placent verba, *quarum ordo est sempiternus*, quae sic posita, non suo loco stare, et glossema sapere videntur; haereo tamen potissimum in voce *suspicere*, quae unde pendeat, vel quo referenda in sequentibus sit, fateor me non videre. Facile quidem, quod et mihi accidit, praesertim ob sequentem Infinitiv. *arbitrari*, in eam sententiam adduci possis, ut τὸ *suspicere* itidem Infinitivum putes verbi *suspicere*, sursum videre, quae tamen significatio huc nullo modo quadrat. Manet praeterea incommodum, ut, unde Infinitivi *suspicere* et *arbitrari* pendeant, non appareat. Aliam igitur viam ingressus tentavi, an proficerem aliquid, si *suspicere* syllaba penultima producta legerem, (ut persona esset 2. Praes. Coni. verbi suspicari) tum vero *arbitrari* mutarem in *arbitreris*. Vel sic tamen locus manet hiulcus eo, quod post *puncti* aliquid excidisse, fortasse vocula *ut* videatur: *ut suspiceris — arbitreris.* W. Mira sane dictionis affectatio,

ſed nihil mutandum. Infinitivos *ſuſpicere* et *arbitrari* ſic explico, ut ſubintelligam *eos*, ſc. obtutus. Eadem inſolentia dixit *variae opiniones collegerunt* xx, 3. ERF.

CAPVT IV.

1. *Urebant Iuliani virtutes.*] Urere proprie de invidia dicitur. Sic Horatius Ep. II, 1, 13.

Urit enim fulgore ſuo, qui praegravat artes
Infra ſe poſitas.

et Livius in lib. 40. c. 14. *Quin tu,* inquit, *omiſſa iſta nocturna fabula ad id quod doles, quod invidia urit, praeverteris?* *Petrus quoque Chryſologus in Sermone 48. *Inter ſuos poſſe, morſus eſt: aduſtio eſt, inter cives eminere. Proximos proximorum urit gloria. Propinqui, propinquo ſi honorem debeant, computant ſervitutem.* Et in Sermone 12. 28. et 122. Et generaliter quidquid pulcritudine excellit, urit oculos, ut apud Terentium in Eunucho, et eumdem Horatium in Odis: *Urit me Glycerae nitor,* etc. VALES.

Vehens adoreas celſas] Adoreas quum proprie eſſent frumenta pro praemiis militibus poſt victoriam data, deinde pro laudibus gloriaque, magis tamen poetis uſurpata, cf. xxv, 3. W.

2. *Metuensque ne augeretur in maius.*] Invidia igitur et metu (quae vitia Principibus familiaria ſunt) adductus Conſtantius Iulianum Caeſarem deprimere conſtituerat. Ac de invidia quidem teſtatur Mamertinus in Panegyrico ad Iulianum, et Libanius in Orat. Conſulari his verbis: *ἀλλὰ γὰρ οἷς τοὺς πολεμίους ἐξέκοψας, τὸν διὰ σοῦ νικῶντα ἠνίας. οὕτω δύσμαχόν τι νόσημα φθόνος.* Idem in Orat. funebri pag. 282. et Zoſimus in lib. 3. c. 8. VALES.

Stimulante (ut ferebatur) Florentio.] Ita certe prodit Iulianus ipſe in Epiſt. ad Athen. VALES.

Stimulante Florentio Praefecto] ſc. Galliarum, quem maligno in Iulianum animo fuiſſe novimus ex XVII, 3. — *Aerulos et Batavos* de quibus ad c. 1. *Petulantibus* (vid. Ind. II.) iuncti h. l. *Celtae*, ut XXI, 3. XXXI, 10. W.

Ex numeris legionibus *aliis trecentenos*, ſatis multos, ſi distributive ſumas. — *Primo vere.* Gibbonus T. v. p. 225. memoriam fefelliſſe Ammianum exiſtimat eo, quod, cum c. 1. *hieme adulta* et hoc noſtro loco *primum ver* nimis exiguo temporis intervallo diſtent, milites e Gallia in Syriam ante menſem Septembrem pervenire non potuiſſent. Sed iniuriam facit Ammiano meo: namque, ut ex tota narrationis ſerie patet, Conſtantius hoc conſilium copias a Iuliano poſtulandi ſtatim poſt captam Amidam praecedentis anni autumno ceperat, iuſſaque ſua miſerat in Galliam eo tempore, quo *Lupicinum cum Aerulis et Batavis in Britanniam abiiſſe nondum compererat.* W.

3. *Lupicinus conventus eſt*] „i. e. iuſſus, ſ. coactus eſt. Hoc ſignificatu occurrit hoc verbum in Cod. Theodoſiano." Sic Erneſt. W.

Sintula iubetur.] *Singula* dicitur tum in Editione Rom. tum in Mſ. Regio, [Colbertino] ac Florentino. In Epiſtola Iuliani ad

Athen. Γιντόνιος. τὸ στρατιωτικὸν ἅπαν ἀδιακρίτως τὸ μαχιμώτατον ἀπαγαγεῖν τῆς γαλατίας ἐκέλευσεν, ἐπιτάξας τοῦτο τὸ ἔργον Λουπικίνῳ τε καὶ Γιντονίῳ. VALES.

Sintula Tribunus stabuli] v. Ind. II. W.

6. *Magistri equitum*] Lupicini. W.

Olim paullo ante *Viennam specie annonae parandae digressum* (idque omnino ad munus eius pertinebat, nam quum exercitum ducere Magistri militum esset, Praefectus tamen Praetorio necessitates omnes exercitui parare debebat) revera autem, ut, quas praevidisset, *turbas militum* ex iussis Constantii a se stimulati, v. supra et quae statim sequuntur, orituras effugeret. W.

7. *Numeros barbaris iam formidatos*] qui, uti hucusque Alamannis formidabiles fuissent, ita et Persis metum essent iniecturi. W.

8. *Ab Imperatore nusquam diiungi* praesentem esse *debere Praefectum* (v. Ind. II. v. Praefectus Praesens) *in ardore terribilium rerum,* ubi pericula reip. imminerent. W.

Si procurare dissimulasset.] In Regio codice suprascriptum est eadem manu *procurrere,* quam equidem coniecturam valde probo. VALES.

Procurrere] in conspectum venire, ad comitatum redire. *Dissimularet,* negligeret, uti XXI, 3. *Gloriosum esse — oppetere.* Deest *magis* vel *potius* more Graeco. vid. Vales. ad XXVI, 4. W.

Iussa morte oppetere.] Cum scilicet ad iussum et alterius arbitrium anima ponitur, id est, morte biothanata, ut ait Firmic. lib. III. cap. 6. *Tacitus Annal. 16. cap. 17. *Accepto iussae mortis nuntio semet interfecit.* Idem Annal. 15. cap. 68. *Iussam poenam subiit.* Seneca Natural. Quaest. lib. 2. cap. 59. *Quid interest, utrum ad mortem iussi eamus, an ultronei?** Contrarium est, *sua morte defungi*, apud Sueton. in Caesare c. 89. Firmicus lib. III. cap. 18. *Longaevus, in senectute felix, et qui sua morte moriatur.* LINDENBR.

Interitum sibi assignari.] Sic primus edidit Gelenius, cum in Editione Rom. legeretur, *quam et provinciarum interitum assignari:* prout etiam in exemplari Regio [et Colbertino] *ac Tolos.* scriptum reperi. Ego vero non dubito quin legendum sit, *quam ei provinciarum interitum assignari.* VALES.

9. *Consiliorum*] consiliantium, Praefecti et Magistri militum, quorum alter non posset, alter nollet adesse. W.

Via sollemni.] In exemplari Regio [et Colbertino] *ac Tolosano,* et in Editione Rom. legitur, *vita sollemni.* Unde Gelenius ex coniectura, ut arbitror, emendavit, *via sollemni*, id est, militari seu publica: quod equidem non damno. Coniiciebam tamen aliquando, gravius hic vulnus latere, ac fortasse ita scribendum esse, *tessera data sollemni.* Sic in lib. 14. c. 2. *Rectores militum tessera data sollemni armatos omnes celeri eduxere procursu.* VALES.

10. *Famosum quidam libellum.*] Zosimus lib. III. c. 9. ἀνώνυμα γραμμάτια τῶν στρατιωτῶν ἐν μέσῳ κατὰ τὸ λεληθὸς διαῤῥίψαντες, etc. LINDENBR.

Caritates vero nostrae.] Libanius in Orat. funebri p. 284. ait uxores ex quibus milites liberos susceperant, pueros et infantes

mammis applicitos militibus ostendisse, orantes et obtestantes, ne se ipsas, ne liberos prodere vellent. Ex quibus patet, militibus tunc temporis licuisse uxores habere: quod confirmat etiam lex 6. et 7. Cod. Theod. de tironibus. VALES.

11. *Clavularis cursus facultate.*] Clabularis cursus, ὁ διὰ τῶν ὀχημάτων δρόμος. Mentio eius in multis Constitutionibus Cod. Theod. et L. 22. C. Iustin. de cursu publico. *Clabulae* vox apud Varronem exstat de Re Rustica lib. 1. cap. 40. et Non. Marcel. in voce *Taleis*. LINDENBR.

Clavularis cursus.] Clabularis (sic enim semper in Codice scribitur) cursus militibus concedebatur, quoties ex aliis in alia loca celeriter transferri eos oporteret, ut est in lege 22. Cod. de cursu publico. Et Marcellinus noster in lib. 21. c. 13. §. 7. de Constantio: *Ut vehiculis*, ait, *publicis impositum paullatim praemitteret militem.* Denique Sulpicius in Dialogi 2. de virtutibus beati Martini capite IV. *Interim*, inquit, *per aggerem publicum plena militaribus viris fiscalis reda veniebat.* Ceterum clabulare a veredo, biroto, et reda distinguit Imperator in lege 2. Cod. Theod. de Curiosis. *Ne redam*, inquit, *usurpet, cui birotum, vel veredum postulare vel clabulare permissum est.* Restat igitur, ut clabularis cursus idem sit qui angarialis: quod confirmare videtur lex 5. Cod. tit. Angariae autem erant capacissima vehicula ac solidissima, utpote quibus mille et quingenta pondo imponerentur, cum redae mille dumtaxat imponi deberent, ut est in lege 30. Cod. Theod. de cursu publico. Aegrorum autem militum dumtaxat causa hic clabularis cursus permittebatur, ut opinor: et id innuit lex XI. Cod. eodem. *De clabulari cursu locus est insignis in Excerptis Iohannis Philadelphensis Lydi, de mensibus et festis Romanorum. Κλαβουλάριος (inquit) ὀχηματικὸς δρόμος· κλάβον γὰρ τὸν οἴακα καλοῦσιν.* [Clabularem vel clavularem cursum diversum esse a cursu publico notat P. Pithoeus ad oram Ammiani sui: et cursus quidem publici Ammianum meminisse in libris XX. ac XXI.] VALES.

Clavularis (rectius clabularis) *cursus facultate*] *permissa* quam nonnisi principes dare poterant, cf. infra c. 8. extr. Vid. omnino Ind. II. v. Cursus publicus. W.

Placuit per Parisios homines transire.] Contra consilium et monita Iuliani, qui id maxime dissuaserat, veritus ne, id quod accidit, milites viso Caesare res novas agitarent: ut scribit Libanius in Orat. funebri, et Iulianus ipse in Epist. ad Athenienses. VALES.

12. *Princeps occurrit ex more.*] Sic existimavi locum hunc interpungi debere, quod Iulianus in dicta Epistola confirmat. ἦλθε τὰ τάγματα· ὑπήντησα κατὰ τὸ νενομισμένον αὐτοῖς. Id est: *Adveniunt militares ordines. Ego eis obviam ex more processi.* Ipsi quinetiam Augusti legionibus obviam procedere honoris solebant causa. Orosius in lib. ult. de Arcadio: *Et dum Imp. Arcadius secundum consuetudinem ad portas occurrit exercitui remeanti, etc.* Zosimus etiam in lib. 5. c. 7. eamdem narrans historiam: ὑπαντῆσαι τοῖς στρατιώταις εἰσιέναι μέλλουσιν παρεκάλεσε τὸν βασιλέα Γαΐνης· ταύτης γὰρ τῆς τιμῆς ἠξιῶσθαι τοὺς στρατιώτας ἔλεγε συνῆθες εἶναι. *Gainas Imperatorem militibus occurrere monuit: hunc enim militibus honorem haberi consue-*

viſſe. Omitto Claudiani verſus ex lib. 2. (v. 344. 366.) in Rufinum. Nec longe abhorret ab hac conſuetudine, quod refert Theophyl. Simocatta in lib. 3. initio, morem antiquum fuiſſe, ut Magiſter militum ad regendas legiones miſſus a Principe, occurrentibus ſibi honoris cauſa militibus equo deſcenderet, et inter armatos medius incedens, univerſos comiter ſalutaret: quem morem cum ſpreviſſet Priſcus, merito in offenſionem militum venit. VALES.

14. [*Omnes petivere Palatium.*] Eius Palatii apud Pariſios infra (hoc ipſo capite) ſic meminit Marcellinus. *Milites occupavere voluciter Regiam.* Ib. *Aliquis Palatii Decurio,* etc. Et infra c. 8. *Nocte in unum collecti Palatium obſedere.* Iulianus in litteris ad Conſtantium Aug. *Nocte in unum collecti Palatium obſedere, Iulianum Aug. vocibus magnis appellantes et crebris.* Amplum autem fuiſſe hoc Palatium indicat hiſce verbis: *Omnes petiverant Palatium, et ſpatiis eius ambitis, ne ad evadendi copiam quisquam perveniret,* etc. In capite v. Diſceptationis de Baſilicis obſervavi, in hocce Palatio Pariſiaco Iulianum biennio, Valentinianum quoque maiorem 2. annis hiemem egiſſe, quam Regiam noſtri *domum Thermarum, et Palatium Thermarum* appellaverint. Iam tum ergo clara erat urbs Lutecia, et omnibus ad capiendum alendumque Comitatum Imperatorium rebus neceſſariis inſtructiſſima, cum et Palatium ſpatioſum extra inſulam ſuam, et ampla ſuburbana, ac campum magnae multitudinis capacem, in quo milites exercebantur, iam haberet. *Suburbana* Luteciae, id eſt domos extra inſulam et ultra pontes poſitas praeſertim ad meridiem verſus memorat Marcellinus in libro XX. *Placuit per Pariſios homines* (i. milites) *tranſire: eisdemque adventantibus, in ſuburbanis Princeps occurrit ex more.* Campi apud Pariſios ibidem meminit Marcellinus: *Edicto, ut futura luce cuncti convenirent in Campo; progreſſus Princeps* (Iulianus) *ambitioſius ſolito tribunal adſcendit.* Eo in Campo Iulianus et a militibus Gallicanis congregatis Auguſtus per vim eſt appellatus, et concionem ad milites habuit, ac paullo poſt repetitis acclamationibus militum ac populi in Imperio eſt confirmatus. *Ingreſſus Pariſios Leonas, poſtridie Principi progreſſo in Campum cum multitudine armata pariter et plebeia, quam de induſtria convocarat, et Tribunali ut emineret altius ſuperſtanti, ſcripta iubetur offerre.* Et in libro XXI. c. 2. init. *Cum apud Pariſios adhuc Caeſar Iulianus quatiens ſcutum variis motibus exerceretur in Campo: territis ut omine diro praeſentibus cunctis, etc.* id eſt, militibus, qui et ipſi ibidem exercebantur. Exercitationes autem iſtae militares in Campo extra urbes fieri conſueverant: ut appareat Campum, in quo Iulianus cum militibus ſuis apud Luteciam exercebatur, extra urbem fuiſſe: quod et ipſum campi nomen indicat. Quare et Suetonius haſce exercitationes, quae in Campo Martio Romae fieri ſolebant, *exercitationes campeſtres* appellat in Octavio Auguſto capite 83. *Exercitationes,* inquit, *campeſtres equorum et armorum ſtatim poſt bella civilia omiſit.* Locus erat VII. ab urbe Conſtantinopoli millibus diſtans, *Hebdomon* vel *Septimum* ob id dictus, Baſilica S. Iohannis Baptiſtae, et *Campo* ubi milites exercebantur, ac *tribunali* inſignis, in quo Auguſti nuncupabantur. De eo Campo Hebdomi, qui ſemper extra urbem fuit, auctor Hiſtoriae Miſcellae in libro XVII. ſic ſcribit: *Tum Phocas Macrobium Scribonium*

Sonium iussit sagittari apud Septimum, pendentem in lancea in qua tirones exercebantur, quasi conscium insidiarum suarum. Armorum doctores, quorum opera et virtute milites exercebantur in Campo, à loco exercitii nomen habuere, et *Campidoctores* atque *Campigeni* sunt appellati. HADR. VALESIUS.

Palatium] a Normannis postea dirutum. Vide Gibbonum T. v. p. 233. sq. W.

Magnitudine sonus] soni. Sed et alibi, v. c. XXVII, 1. *sonu* pro sono. W.

15. *Mente fundata*] constanter. cf. XXIX, 5. XIV, 9. W.

Nunc indignari semet ostentans.] Hoc in loco triumphat Libanius, tum in Orat. funebri citata, tum in προσφωνητικῷ ad Iulianum: ὡς καλὸν μέν σου τὸ διωθεῖσθαι τὴν δόσιν, κάλλιον δὲ ἐκείνων τὸ κατεπείγειν τὴν λῆψιν. Vide Iulianum in Ep. ad Athen. Ex quibus apparet vi ac militum seditione coactum Iulianum diadema sumpsisse; idque etiam confirmat Eutropius in lib. ult. et ex Christianis Socrates atque Sozomenus. Quae cum ita sint, immerito S. Gregorius in στηλιτευτ. 1 obiicit Iuliano: καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῆς αὐθαδείας καὶ ἀπονοίας ἑαυτὸν ἀναδῆσαι καὶ τῇ μεγάλῃ προσηγορίᾳ κοσμῆσαι, ἣν οὐχ ἅρπαγμα τύχης, ἀλλ᾽ ἀρετῆς ἆθλον, ἢ χρόνος, ἢ ψῆφος βασιλέως χαρίζεται, ἢ τῆς συγκλήτου βουλῆς ὡς τὸ παλαιὸν κρίσις. Id est: *Ac primum temeritatis eius ac vesaniae illud fuit, quod ipse sibi diadema imposuit, ac Augustum nomen assumpsit: quod non fortuito rapi, sed in praemium virtutis aut temporis lapsu, aut Principis lectione, aut Senatus, ut olim, iudicio dari consueverat.* Ecquid vero amplius in Tyrannum dixisset? Nam ἀπόνοια proprie de iis dicitur, qui Imperium per vim occupant. Tertullianus in lib. 1. ad Nationes, cap. 17 vesaniae crimen appellat, et Marcellinus Comes in Chronico, ubi de Gildone. Aurelius Victor in Severo dementiam appellat: *Cum omnes praecipueque posteri sic habent, illa ingenia nisi publico latrocinio ac per dementiam opprimi non potuisse.* Item in Constantio ubi de Silvano loquitur. Quo etiam pertinent verba illa Ciceronis in 4. Catilinaria: *Qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hostes patriae semel esse coeperunt:* et similiter in Philipp. 4. ac 5. Denique Livius in lib. 4. de Sp. Maelio. VALES.

17. *Impositusque scuto pedestri.*] Ritus huius sollennia iam olim ad Historiam Longobard. notata: itaque in praesentiarum Zosimi tantum verba hic adscribere lubet, rem eandem narrantis lib. 3. c. 9. Σὺν οὐδενὶ κόσμῳ κατάγουσι τὸν Καίσαρα, καὶ ἐπί τινος ἀσπίδος μετέωρον ἄραντες, ἀνεῖπόν τε σεβαστὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἐπέθεσαν σὺν βίᾳ τὸ διάδημα τῇ κεφαλῇ. *Vid. Aimoinum, qui optime de hoc ritu libro III. capite LXI. Vid. Constant. Imp. de Administ. Imperii cap. 38. p. 120.* LINDENBR.

Impositusque scuto pedestri.] Libanius in προσφωνητικῷ de hoc scuto: ὦ μακαρίας ἀσπίδος, ἣ τὸν τῆς ἀναῤῥήσεως ἐδέξατο νόμον, πρεπωδεστέρας σοι παντὸς εἰωθότος βήματος. *O felix scutum, in quo sollemnis inaugurationis mos peractus est, omni tibi tribunali convenientius!* VALES.

Scuto pedestri ampliori, quo pedites uterentur, *impositus.* De hoc more, ante Iulianum insilitato, vide praeter Pithoei Ad-

versaria II, 6. p. 97. ff. C. G. *Schwarzii* Diss. *de antiquo ritu elevandi principes inaugurandos* Altorf. 730. vel sororem eius natu minorem praeside Klotzio a Wohlfahrtio quodam Halae 1770. in scenam productam. W.

Nullo silente.] Sic Accursius emendavit non male, atque ita coniecit P. Pithoeus in lib. 2. Advers. p. 98. Sed cum MSS. Regius et Flor. [ac Colbertinus] Editioque Rom. praeferant *pullo silente,* erit fortasse, qui eam scripturam tuebitur: ut Marcellinus his verbis designet horam diei, qua Iulianus ab exercitu coronatus est. Id autem contigisse ὥρᾳ που τρίτῃ, ait Iulianus in Ep. ad Athen. p. 284. ed. Spanh. Igitur *pullo silente* hora est qua silent galli, quos pullos antiqui vocabant. Sic apud Evangelistam in Ms. Bibliothecae Regiae legitur, *tertio pullo ter me negabis.* *Sic in Ms. exemplari Evangelii secundum Matthaeum titulus capitis 27. ita concipitur: *Petro dicit, quod tertio pullo abnegaturus eum esset.* Et in Actibus MSS. Iohannis Evangelistae capite 9. de vocatione S. Apostoli: *Et a primo pullorum cantu agens mysteria Dei, omnem populum usque ad horam diei tertiam allocutus est.** VALES.

Nullo silente] i. e. uno omnium ore, ut XV, 8, 15. *Nemo post haec finita reticuit.* Cellarius ad Zosimum III, 9. p. 570. Reitem. ubi Ammiani locus laudatur, nescio unde legit: sublatus *eminus populo* silente. Magis arridet, quam plures Codd. praeferunt, lectio: *pullo silente,* i. e. ubi galli canere desinunt, tertia hora, qua Iulianus haec peracta esse ipse testatur in Ep. ad Athenienses. Ad pullos defendendos attulerat Valesius aliquot loca ex Evangeliariis MStis, ubi in historia passionis dominicae de Petro legitur: *tertio pullo* ter me negabis. Huic lectioni favere quodammodo apud ipsum Ammianum XXII, 14. obvia *gallicinia secunda* recte monuerat Ernestius; tum vero ita pergit: Enimvero, quum neque in Blanchini Evangeliario, neque apud Sabaterium reperire nobis licuerit confirmationem illius lectionis, quod futurum utique erat, si MSS. illi bonae notae fuerint: in hanc suspicionem adducti sumus, ut vanitatis illud omne praesidiorum genus merito accusari debere censeremus. Hactenus Ernestius, qui tamen non persuasit. Etiamnunc praetulerim, doctiorem quippe et exquisitiorem, scripturam *pullo,* nec tamen in contextum recepi. W.

18. *Qui rem male gessit apud Succorum angustias, Petulantium tunc hastatus.*] Meminisse pudet erroris, qui olim hunc locum foedarat. Sed bene, quod tandem melius habere coepit. Et quidem *Petulantium* crebra hic mentio; et in Notitia Imp. habentur *Petulantes iuniores, Petulantesque seniores,* quorum ea tempestate confidentia creverat ultra modum, ut inquit Ammian. lib. XXII. c. 12. Ex hoc ergo numero Maurus quoque fuit signifer, homo venalis ferociae et ad cuncta mobilis, ut de eodem iterum (cum rem apud Succorum angustias male gessisset) Ammian. loquitur lib. XXXI. c. 10. LINDENBR.

Abstractum sibi torquem.] Idem tradit Libanius in Orat. funebri, et Iulianus in Ep. citata. Sed omnium optime Zonaras, cuius verba plane cum Marcellini verbis consentiunt. ζητουμένου δὲ τοῦ διαδήματος, ἵν' αὐτίκα τούτῳ ταινιωθείη, ἐκεῖνος μὲν ἔχειν ἐξώμνυτο· τινῶν δὲ κόσμον αἰτούντων γυναικεῖόν τινα, ἵν' ἐκ τούτου σχεδιασθείη διάδημα, παρῃτήσατο τοῦτο Ἰουλιανὸς ὡς ἀπαίσιον οἰω-

πὸν· ἐπεὶ δὲ χρύσεόν τις τῶν ταξιαρχῶν ἐφόρει στρεπτὸν λίθους ἔχοντα χρυσοδέτους, τοῦτον λαβόντες τῇ ἐκείνου προσήρμοσαν κεφαλῇ: Id est: *Cum autem diadema quaereretur, quo confestim coronari posset, ipse quidem iurabat sibi nullum esse: sed cum illi ornamentum aliquod muliebre poscerent, ex quo tumultuarium diadema componeretur; Iulianus id tamquam omen infaustum recusavit. Cum igitur quidam ordines ducens, torquem aureum haberet, in quo lapilli erant auro vincti, eum capiti ipsius circumdederunt.* VALES.

Torquem, quo ut Draconarius utebatur.] Modestinus lib. de vocab. rei mil. *Signiferi qui signa portant, quos nunc Draconarios vocant. Dracones enim per singulas cohortes a Draconariis feruntur ad proelium.* De torque ibidem quoque Modestinus addit: *Torquarii duplares, torquarii simplares, quibus torques aureus solidae virtutis praemium fuit.* Ita Maximus Imp. cum adhuc vulgaris esset, ob robur corporis quod in lucta militari ostendit, torque aureo donatus fuit, ut Iordanes ex Symmacho refert. *Sic Hypatium, cum contra Iustinianum Imp. coniurasset, torque aureo pro diademate redimitum loca Imperatoris occupasse scribit Iordanes de Regnor. Success. p. 63.* LINDENBR.

Torquem quo ut Draconarius utebatur, capiti Iuliani imposuit.] Socrat. Histor. Eccles. lib. III. cap. 1. ὡς δὲ στέφανος βασιλικὸς οὐ παρῆν, εἷς τῶν δορυφόρων ὃν εἶχε περιτραχήλιον ἑαυτοῦ στρεπτὸν λαβὼν περιτέθηκε. Cassiodorus Histor. Tripart. lib. VI. cap. 1. *Quumque corona deesset Imperialis, unus signiferorum torquem quem habebat in collo, sumens Iuliani capiti circumposuit.* LINDENBR.

* *Torquem, quo ut Draconarius utebatur.*] Cl. Salmasius iampridem per litteras admonuit me, mendum heic subesse. Draconarios enim longe differre ab Hastatis. Nam Hastatus erat unus ex quinque Ordinariis: quorum primus dicebatur Centurio primi Pili: secundus dicebatur primus Princeps: tertius primus Hastatus: quartus secundus Hastatus: quintus Triarius prior, ut docet Vegetius in libro II. Quae nomina ex vetere militia remanserant, abolita iam legionis in Hastatos, Principes ac Triarios divisione. At Draconarius erat, qui draconem portabat. Quocirca censet vir doctissimus, scribendum heic esse: *quo ut Ordinarius utebatur.* Sane Zonaras Maurum hunc ταξίαρχον vocat, id est Ordinarium. Sed forsitan melius sit ac verius, nihil mutare. Potuit enim Maurus, Hastatus cum esset, draconem gerere, vel privilegio ac concessione Ducis, vel ex more. Nam ut Primipilus aquilae praeerat, interdumque eam portabat, teste Lipsio libri 2. de Militia capite 8. sic etiam Hastatum draconi praefuisse credi potest. Ceterum non placet Lipsii sententia, qui in libro 2. de Mil. capite 1. Hastatos ait ab Ammiano dici, qui hastis stabilibus, non autem velitaribus pugnent, et qui in Glossis κοντοφόροι dicantur.* VALES.

Quinos aureos] solidos etiam aevo Constantiniano dictos, viginti quinque denariis, vel centum sestertiis pares, quibus ad valorem nostrum computatis Imperiales habebis quatuor, et quod excurrit. Plura vide ap. Gronovium de Sestertiis Lib. IV. c. 13. *Argentique singula pondo,* nostrae monetae Imperiales viginti et sedecim grossos. W.

20. *Aliquis Palatii Decurio.*] Decuriones Palatii viri Clarissimi dicebantur aetate Symmachi, ut legitur in Auctario Epistolarum eiusdem. Praeerant autem, ut videtur, Silentiariis. Nam in Codice Iustin. titulus peculiaris est de Silentiariis et Decurionibus eorum: ac fere cum Silentiariis iunguntur, ut in lege 5. Cod. Theod. de diversis officiis, et lege 4. de glaebali onere, in qua sacri Consistorii Decuriones vocantur. Eorumdem mentio fit in lege un. Cod. Theod. qui a praebitione tironum. Iulianus in Epist. ad Athen. p. 285. Spanh hanc rem commemorans, Decurionem hunc Palatii designat: τὶς τῶν ἐπιτεταγμένων τῇ προόδῳ τῆς ἐμῆς γαμετῆς. Id est: *Qui procedentis in publicum uxoris meae anteambulonibus et officiis praepositus erat.* Decanum describere voluisse existimes. Nam Decani cum fascibus Imperatori praeibant, ut postea dicam. Sane Decanus et Decurio parum inter se differunt. *In Statuto Vigilii Papae de tribus Capitulis, Theodorus quidam memoratur, *Vir Magnificus Decurio Palatii.* Idem in Collatione I. Synodi V. CP. *Vir Spectabilis Silentiarius* dicitur. VALES. Vid. Ind. II. v. Decurio. W.

Clam interemptum.] Libanius in Orat. funebri revera conspirationem in caput Iuliani initam esse testatur, corrupto eius Cubiculario a Constantii fautoribus: sed conspiratione brevi patefacta, ne Cubicularium quidem ipsum poenas dedisse. Iulianus in Epist. ad Athen. p. 285. Spanh. ait, a Constantianis divisam clam esse pecuniam inter milites, eo consilio ut aut discidium inter eos excitarent, aut in Iulianum ipsum impetum facerent. VALES.

21. *Crispantes* vibrantes, XIV, 2. XXVII, 10. *Domesticorum Comes Excubitor nomine* scil. huius viri proprio, uti paullo ante Maurus *nomine* quidam. Alia ratio est loci XXIII, 5, 12. ubi τὸ *nomine* glossema Stewechio videtur. W.

CAPUT V.

1. *Convenirent in campo.*] Militaris sermo, ut inf. cap. 9. §. 6. *Principi progresso in campum cum multitudine armata.* Lib. XXVII. *Progressus in campum, tribunal adscendit.* Veget. de Re mil. lib. II. cap. 22. *Ad decursionem campi exeunt milites.* Lib. III. cap. 4. *Campi cursionem (ut ipsi vocant) inspectionemque armorum assidue faciant.* *Tertull. ad Martyres cap. 3. *Etiam in pace labore et incommodis bellum pati iam ediscunt:* (milites) *in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo.** LINDENBR. Cf. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. T. II. p. 473. W.

Ambitiosius] magnificentius Augustae dignitatis insignibus decoratus. W.

Signis aquilisque circumdatus et vexillis.] Haec fere semper occurrunt in his libris, quoties Imp. milites ad concionem classico convocatos alloquitur. Inest autem in iis mos antiquus obiter notandus: quem unice declarat Georgius Cedrenus. Scribit enim vexilla a Latinis dici vela quadrangula ex auro et purpura contexta. Ea longis suspensa contis gestantes, circa Imperatoris latus incedunt, eumque sic protegunt: ταῦτα ἐξαρτῶντες ἐπὶ μα-

κρῶν δοράτων κύκλῳ παραπορευόμενοι τῶν βασιλέων κατασκέπουσιν αὐτούς. Exemplum est apud Tacitum in lib. I. Hist. c. 36. *Tantusque*, ait, *ardor, ut non contenti agmine et corporibus, in suggestu, in quo paullo antea Galbae statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent.* Et in lib. 2. c. 29. *Laudantes gratantesque circumdatum aquilis signisque in tribunal ferunt.* VALES.

Saeptusque totis.] In Mſ. Regio, [et Colbert.] et in Editione Rom. legitur *septusque totius:* unde effeci, *saeptusque tutius.* VALES.

2. *Ut intelligi possit*] Haec verba glossam sapiunt. *Simplicibus* popularibus, sine ornatu. W.

3. *Vitam obiecistis*] abiecistis, animarum fere prodigi. — *Ad potestatum omnium columen* culmen, summam Augusti dignitatem, paullo post: altius fastigium maiestatis. — *Ut remedia permutatae rei rata colligantur et cauta,* ut cum semel eo perventum sit, quid porro prudenter et tuto agendum, dispiciamus. W.

4. *Vobiscum perspicuus*] ubique praesens. — *Dispersa gentium confidentia,* plurium Germaniae populorum audacia repressa. *Pauca* Ernesti supplet: hostium millia, ego vero malim referre ad *civitatum excidia,* quibus aptiora sunt quae sequuntur *semi-integra* et *persultaret.* W.

5. *Vigore usuque diuturnitate fundati,* ad fortitudinem diuturna consuetudine obdurati. *Paucis relictis* amissis. *Celebri laude* memoriam eorum laudibus celebrando. W.

6. *Si plene*] si hoc addatis, ut *defendatis.* W.

7. *Nec honores ambitio praeripiat clandestina.*] Non absimilia Impp. Arcadii et Honorii ad Stiliconem verba: *Honoris augmentum non ambitione, sed labore ad unumquemque convenit devenire.* Iulianus Imp. ad Agentes in rebus, l. 4. C. Theodos. de Curiosis: *Cesset omnis ambitio atque suffragium in schola vestra.* LINDENBR.

Ambitio praeripuit aliis magis meritis *clandestina,* ambitus crimine, illicitis suffragia colligendi modis. — *Sub reverenda consilii vestri facie.* i. e. specie et auctoritate. Sic Ernesti s. v. Facies provocans ad Taciti Hist. II, 54. Idem s. v. Consilium rectius fortasse legi putat *concilii,* non negans tamen in huius aetatis scriptoribus utrumque vocabulum promiscue dici, quam in rem conferri iubet Gothofred. in Glossar. Nomic. Cod. Theodos. W.

Praeter merita.] Beata nempe illa Respublica, in qua non fraudi vel ambitioni, sed meritis decus conceditur virtutis! ut praeclare Stiliconem laudans Cl. Claudianus cecinit lib. II, 121.

— — — non obruta virtus
Paupertate latet: lectos ex omnibus oris
Evehis: et meritum, numquam cunabula quaeris:
Et qualis, non unde satus.

Fuitque hoc dictum Nervae Imp. Τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' οὐ τὴν πατρίδα ἐξετάζειν δεῖ. Xiphil. pag. 339. LINDENBR.

Non sine detrimento pudoris honoris, non sine infamia. W.

8. *Miles dignitatum iamdiu expers et praemiorum.*] Lego *exspes*. OISELIUS. Repugnantibus codicibus et sine causa. Sensus enim constat. HADR. VALES.

9. *Pro Actuariis.*] Actuarii numerorum militarium ratiocinia tractabant, ut dicitur in lege 16. Cod. Theod. de erogatione militaris annonae. Marcellinus in lib. 25. c. 10. §. 7 *Ex Actuario*, ait, *ratiocinitis scrutandis incubuit.* Hi annonam a Susceptoribus accipiebant, iisque authentica pittacia dabant, in quibus continebatur quantum a Susceptoribus accepissent. Ipsi deinde annonam militibus erogabant, ut patet ex Cod. Theod. de erogatione milit. annonae, et in titulo de Num. Actuariis. De his Aurelius Victor in Victorini gestis (XXXIII, 13.): *Tantum Actuariorum in exercitu factiones vigent: genus hominum praesertim hac tempestate nequam, venale, callidum, seditiosum, habendi cupidum, atque ad patrandas fraudes velandasque quasi ab natura factum, annonae dominans, eoque utilia* (leg. vilia) *curantibus, et fortunis aratorum infestum.* Hos Constantinus lege lata conditionales esse iussit, ut et annonarios Susceptores: eosque absque cingulo utilitati publicae inservire, post exactum integre officium dignitatibus afficiendos, lege 3. Cod. Theod. de Num. Actuariis. Erant autem sub dispositione Praefecti Praet. ut leges de eorum officio latae testantur: ad quem cura militaris annonae spectabat, ut supra dixi. VALES.

10. *Per quietem*] Alius somnii, quod ante declarationem Augustam viderit, mentionem ipse facit Iulianus in Epist. ad Oribasium p. 384. Spanh, W.

Per quietcm aliquem visum, ut formari Genius publicus solet.] Eamdem rem iterum tangit lib. XXV. c. 2. *Vidit squalidius, ut confessus est proximis, speciem illam Genii publici, quam, cum ad Augustum surgeret culmen, conspexit in Galliis.* Putabant nempe paganae superstitionis cultores, ut animae nascentibus adtributae sunt (vid. *Manso Versuche über einige Gegenstände aus der Mythologie* p. 463. ff. W.) sic populis urbibusque Genios suos impertitos. Symmachus in relat. ad Valentin. pro veteri Deorum cultu: *Varios custodes urbibus mens divina distribuit. Ut animae nascentibus, ita populis fatales Genii dividuntur.* *Tertull. de Idololat. cap. 22. *Deos suos vel coloniae Genium propitios imprecetur.** Quam opinionem strenue impugnat Aur. Prudentius, cuius haec verba sunt in Symm. II, 442.

Romam dico viros, quos mentem credimus Urbis,
Non Genium, cuius frustra simulatur imago.
Quamquam cur Genium Romae mihi fingitis unum?
Quum portis, domibus, thermis, stabulis soleatis
Adsignare suos Genios, perque omnia membra
Urbis, perque locos Geniorum millia multa
Fingere, ne propria vacet angulus ullus ab umbra.

*Arnob. lib. I. *Civitatumque Genios.** Hinc Genii Pop. Rom. templum laudat Dio Cocceius libb. 47, 2. et 50, 8. Sextus Rufus et Pub. Victor, sacellum Genii Sangi in regione Urbis VII. sive Via Lata ponunt, ut et aediculam Genii liberorum et Genii Larum in Alta Semita. Qui Genii qua forma effigiari solitis, minime notat Ammian. lib. XXV. c. 2. ubi hanc ipsam rem narrat: nimirum velato capite cum cornucopiae. Idque in nummis vett. Impp.

Constantini, Maximiani, et aliorum apparet, cum hac inscriptione, GENIUS PUBLICUS, apud Pisonem, Choul, et qui porro hac de re scripserunt.* LINDENBR. Gradile Genii templum memorat Ammianus XXIII, 1. W.

Olim, Iuliane.] Eadem fere leguntur apud Suetonium in Galba c. 4. *Sumpta*, ait, *virili toga, somniavit Fortunam dicentem, stare se ante fores defessam, et nisi ocius reciperetur, cuicumque obvio praedae futuram.* Quae Dio Cocceianus LXIV, 1. Graece sic dicit: τήν τε γὰρ τύχην ἔδοξεν αὐτῷ λέγειν, ὅτι χρόνον ἤδη συχνὸν αὐτῷ παραμένοι, καὶ ὅτι οὐδεὶς αὐτὴν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ εἰσδέχοιτο· καὶ δὴ ἐὰν ἐπὶ πλεῖον εἰρχθῇ, πρὸς ἕτερόν τινα μεταστήσεται. VALES.

CAPVT VI.

1. *Transmisso sollemniter Tigride*] sacris in ponte factis. vide XVIII, 7. init. *Singaram* (Arabibus *Sendsiar*) cuius rudera aliqua vidit adhuc Niebuhr II, 390. Cf. omnino *Mannert Persiam* p. 308. W.

2. *Per turres discurrebant et minas.*] Lib. XXIV. c. 2. *Excellebant minae murorum — — Celsarum turrium minas. Circumfusi per turres ac moenium minas.* Lib. XXIX. c. 6. *Celsarum turrium minas expedit.* Festus Avienus in Ora marit. — — *Montium minae caelo inferuntur.* * Tertull. advers. Marcionem lib. IV. p. 1071. *Excelsas turres, et moenia saeva malorum, Surgentesque minas.** Virgil. Aeneid. 4, 88 *Minaeque murorum ingentes.* Ubi Servius, *minas esse*, ait, *eminentias murorum, quas pinnas dicunt.* Ideo Rufinus modo *pinnas*, modo *minas* vocat, quas Iosephus ἐπάλξεις, Belli Iudaici lib. III. cap. 7. *Murum die noctuque operando ad XX. cubitorum altitudinem erexerunt: crebris etiam turribus in eo constructis, minisque validissimis aptatis.* Id Iosephus dixit: δι' ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς τὸ τεῖχος ἤγειραν εἰς εἴκοσι πήχεις τὸ ὕψος, καὶ συχνοὺς μὲν πύργους ἐνῳκοδόμησαν αὐτῷ καρτεράν τε ἔπαλξιν. Lib. eodem cap. 8. *Per murorum pinnas.* Iosephus περὶ τὰς ἐπάλξεις, * cap. 9. ibidem.* LINDENBR. Male igitur Meursius in Crit. Arnobiano p. 28. *minas* mutari iussit in *ruinas*. W.

3. *Parietum*] rectius moenium, nam parietes alias aedium privatarum sunt. cf. tamen XXI, 12. XXXI, 15. W.

4. *Ad interiora ferocius se proripientes*] muris audacius appropinquantes hostes. W.

Unde reseratam urbem obsidio superiore.] Tunc cum Singara quam Persae traiecto Tigri occupaverant ac munierant, a militibus Romanis capta et expugnata est, ut narrat Libanius in βασιλικῷ, et Iulianus in Orat. 1. ad Constantium, Philippo et Sallia Coss. ut supra adnotavi. VALES.

Libro superiore docuimus] in libro deperdito. Acciderat autem haec obsidio A. C. 348. Philippo et Salia Coss. W.

6. *Dimicabatur arctissime*] densis ordinibus. *malleolis* qui erant genus telorum, quae ignibus armata in turres oppugnantium urbes hostium coniici solebant. Capite sequenti: *quali ar-*

dentes pice et bitumine illiti. cf. et XXIII, 4. ubi forma eorum sic describitur *Sagitta est cannea inter spiculum et arundinem multifido ferro coagmentata, quae in muliebris coli formam — concavatur ventre subtiliter et plurifariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento.* Conf. Spanhem. ad Iuliani Opp. p. 193. *Glandis* lapidum rotundorum. W.

Madoreque etiamtum infirmium.] Sic loquitur etiam in lib. 30. c. 1. *Infirmati periculoso madore.* Quam locutionem hausisse videtur ex Sallustio, qui in lib. 4. Hist. *Quasi par,* inquit, *in opido festinatio, et ingens terror erat, ne ex latere nova munimenta madore infirmarentur.* Ceterum τὸ *infirmium* restituimus ex fide codicis Regii [ac Colbert.] et Basiliensis Editionis. Ac ne quis barbarismum putet, sciat Fl. Caprum in lib. de Orthographia affirmare, utrumque dici, tam *infirmus* quam *infirmis.* Eadem licentia Marcellinus noster in lib. XV. cap. 9. dixit: *Geryonis et Taurisci saevium tyrannorum.* Sic enim scriptum est in exemplari Regio, et in Editione Rom. Et in lib. 29. cap. 5. *Suppliciorum saevium repertorem,* ut habent codex Valentinus et Regius. VALES.

7. *Promisce.*] Sic h. l. aperte, alias *promiscue.* Sed illud Ammiani aetate frequentatum. v. Salmas. ad Scriptt. H. A. T. 1. p. 564. Ruhnken. ad Rutil. Lupum p. 19. W.

9. *Sub pellibus*] in tentoriis, v. XIX, 11. W.

Numquam labenti Singarae.] At Theophylactus Simocatta ob eam maxime causam inexpugnabilem esse Singaram dicit, quod omnis in circuitu regio arida ac siticulosa sit. Et hic quidem τὸ Σιγγάρων Φρούριον appellat familiari ipsi terminatione: Iulianus in Orat. 1. τὰ Σίγγαρα. Apud Athanasium in Epist. ad Solitarios perperam excusum est, εἰς τὰ Σίγγερα τῆς Μεσοποταμίας. Sita est autem Singara ad fluvium Tigrim, ut Ptolemaeus dicit, et in Tabula Peutingerorum notatur: quadraginta millibus distans a civitate Nisibi. Proinde aut fallitur Uranius apud Stephanum, qui Singara urbem esse ait Arabiae iuxta Edessam, hoc est, in vicinia Euphratis: aut de altera eiusdem nominis urbe loquitur, de qua etiam Plinius in lib. 4. VALES. Hoc quum vir doctissimus ante tot iam annos observaverit; quid potest fingi ineptius Ioh. Harduino in nummis, ut vocat, illustratis scribente pag. 455. quum ex Plinio et Stephano probasset esse urbem Arabiae? *Ibi Singarensis pugna Constantii Imp. adversus Chosroem Persarum regem, de qua nos egimus in Notis ad Themistium orat. 1.* GRON. *Labenti* iam expugnatae. W.

CAPVT VII.

1. *Memor nimirum quae saepius ibi pertulerat.*] Ter omnino est a Persis obsessa Nisibis, sed maiore sui detrimento, dum obsedit, hostis affectus est, ut ait Rufus Festus. Prima quidem Nisibis obsidio contigit anno Domini 337. Feliciano et Titiano Coss. ipso anno quo Constantinus Magnus excessit, ut ait auctor Chronici Alexandrini: σαπώρης ὁ περσῶν βασιλεὺς ἐπῆλθε τῇ μεσοποταμίᾳ πορθήσας τὴν Νίσιβιν καὶ παρακαθίσας αὐτὴν ἡμέρας ξγ'. καὶ μὴ κατισχύσας αὐτῆς ἀνεχώρησε. Hieronymus in Chronico

hanc obsidionem ponit anno Domini 338. *Sapor*, inquit, *Mesopotamia vastata duobus ferme mensibus Nisibin obsidet.* Sed priorem Chronici Alexandr. sententiam sequi malo. Etenim Libanius in βασιλικῷ Persas ait post obitum Constantini ripam Tigris superare ausos non esse. Secunda autem obsidio Nisibis accidit anno Domini 350. Sergio et Nigriniano Coss. ut legitur in Chronico Alexandrino, et apud Cedrenum recte. Etenim Iulianus in Orat. 1. et 2. in quibus eam obsidionem elegantissime describit, Persas ait tempus observantes, quo Constantius adversus Tyrannos in Occidentem erat profectus, maximis cum copiis in Mesopotamiam irrupisse, et Nisibin quatuor prope mensium spatio obsedisse: sic enim dicit in Orat. 1. ταύτην δὲ τὴν πόλιν στρατὸς πολὺς πλήθει παρθυαίων σὺν ἰνδοῖς περιέσχεν, ὁπηνίκα ἐπὶ τῶν τυράννων βαδίζειν προὔκειτο. Idem confirmat Themistius in fine Orat. 14. Denique Zonaras qui in gestis Constantini filiorum commemorandis solito diligentior fuit. Ex quo et ex Volagesi Nisibeni Episcopi qui Iacobo successerat, Epistola, tota huius obsidionis historia petenda est. Eius Epistolae partem refert auctor Chronici Alexandrini. Ex his apparet falli Hieronymum, qui in anno Domini 348. scribit: *Rursus Sapor tribus mensibus obsidet Nisibin.* Nam haec trimestris obsidio biennio post contigit, ut dixi. Volagesus centum dies durasse scribit. Tertia demum obsidio fuit anno Domini 359. Eusebio et Hypatio Coss. cuius meminit Ammianus noster in lib. 18. cap. 7. et Zonaras, ut ad eum locum adnotavi: ac postremo Zosimus in lib. 3. c. 8. Sed hic tertiam hanc obsidionem paucorum dierum cum secunda illa confudit, ut recte notavit vir eruditissimus D. Petavius in Iuliani Orat. 1. p. 70. ed. Spanh. VALES. Conf. omnino Heynius ad Zosim. III, 8. W.

Institutores] conditores, XIV, 8. De *Bezabde* munimento in peninsula ad Tigridem sito, cui Phoenicae oppidum inditum ab Alexandro Magno, cf. Mannert Persia p. 306. *Loca suspecta* non satis tuta. W.

Sagittariis pluribus Zabdicenis.] Horum mentio fit in Notitia Imperii sub Duce Mesopotamiae: *Cohors quartadecima Valeria Zabdenorum Maiocariri.* Hos Romano tunc Imperio paruisse ait Marcellinus: sed paullo post cum aliis regionibus Transtigritanis dedita est a Ioviano Zabdicena, ut Marcellinus, Zosimus, Petrusque Patricius affirmant. In ea regione erat opidum Bezabde teste Marcellino: quod vocabulum Zabdicenorum Syro sermone significare videtur, seu potius domum Zabdae, ut Scaliger ad Eusebii Chronicum adnotavit. Eamdem et Phoenicam Graeco vocabulo Macedones appellarunt ab urbe Epiri Phoenica. VALES. Habitabant Zabdiceni circa Bezabden ad utramque Tigridis ripam. W.

5. *Caduceatoribus*] legatis de pace agentibus, qui caduceum praeferentes, inviolabiles habebantur. W.

6. *Pergebant introrsus*] versus moenia. Cf. XIX, 9. W.

7. *Christianae legis*] Eodem sensu dicitur in Cod. Theodos. lex sanctissima, catholica cet. v. Glossar. Nomicum h. v. W.

9. *Velut regentibus penetralium callidis*] quum machinarum rectores, tamquam in ipsa urbe nati, *contemplabiliter* manifeste,

(vel *peritè*, uti xxx, 5. *contemplabili dextera* Ernest.) partes debiliores ferirent. W.

10. *Manualium saxorum*] quae, manibus provolverentur, paullo post *molarium*. — *Quali* i. e. malleoli, quam ipsam vocem reponendam putabat Reinesius praeter necessitatem. Vid. quae notavimus ad c. 6. §. 6. W.

12. *Agitantes arietes*] ad promovendos vel retrahendos arietes ordinati milites, qui pro machinae pondere plures numero essent. *Fomentis ignium*, materiis ignem facile concipientibus et nutrientibus. W.

13. *Casus flammeos*] pericula ex ignibus coniectis. *Repsit* lente processit, *nisibus magnis* quamquam rectores omnes nervos intenderent. *Laxatam* iuncturis lapidum dissolutis. W.

14. *Arctius* vehementius *proelium*. W.

15. *Plebis immensae ponderibus*] innumerabili hostium multitudine. W.

17. *Quod accidit*] v. infra c. 11. ubi Constantius hoc munimentum, frustra tamen, recuperare voluisse narratur. — *Interceptis* captis, cf. infra c. 10. W.

Virtam adoriri disposuit.] Βίρθα dici videtur a Ptolemaeo opidum in Mesopotamia iuxta Tigrim. VALES.

Virtam] Ptolemaei sine dubio *Bithiga*, v. *Mannert Persia* p. 307. hodie Tekrit, d'Anville Geographie ancienne T. II. p. 201. *Instructione varia* apparatibus et munitionum generibus. W.

18. *Poenas cruciabiles*] sensu activo more illius aetatis. — *Multis* i. e. pluribus. vid. Vales. ad xxvi, 4. W.

CAPVT VIII.

1. *Statariae pugnae*] oppositae velitationibus vagis, cf. xiv, 2, 8. *Emicuere*, eminuerunt, W.

Auxilia super his Scytharum.] Id inter praecipuas Constantii laudes numerat Libanius in Orat. quae βασιλικὸς inscripta est, quod Scythas infensissimos antea pop. Rom. non solum pacaverit, sed etiam, quod numquam antea contigerat, adversus Persas auxiliares habuerit, (Reisk. III. p. 303.) πάλαι ἐξῆλθε στρατόπεδον σκυθικὸν, τῇ μὲν ῥωμαίων χειρὶ συμβαλούμενον, τῇ δὲ δυνάμει περσῶν ἀντιταξόμενον, etc. Post Constantium ceteri Impp. Scytharum auxiliis adversus Persas usi sunt: ut Iulianus, teste Marcellino in lib. 23. c. 2. principio: et postea Valens, ut est in lib. 30. c. 2. HENR. VALES. [Primus autem Gothorum auxiliis contra Persas usus est Galerius Maximianus Caesar; et postea in bello Liciniano Constantinus Maximus Aug. cui et Gothi XL. suorum millia adversus varias gentes obtulerunt: uti scribit Iordanes in Geticis. Contra tamen in Excerptis, quae frater meus edidit, dicitur Licinius Aug. apud Chrysopolim cum Constantino pugnans, auxiliares secum Gothos habuisse: *Deinde apud Chrysopolim Licinius maxime auxiliantibus Gothis, quos Aliquaca Regalis deduxerat: quum Constantini pars vincens* XXV, *millia armatorum fudit partis adversae, ceteris fugientibus.* Ob id Constantinus

post oppressum Licinium Gothis bellum intulit, victisque obsides imperavit, ac cum eis pacem, mox et foedus iniit.] HADR. VALES.

4. *Decentii*] c. 4. *Cubiculariorum, qui ad Caesarem aliqua portavere sollemnia*, h. e. tributorum in Galliis exactorum debitam partem Iuliano attulerant, (quae eadem *sollemnium* significatio est XXII, 7.) W.

Non repugnanter, tamen nec arrogantibus verbis.] Manifesta in his est oppositio, quae tamen perire videtur, si verba *non repugnanter* exponas non contumaciter, modeste, nam verbis non arrogantibus scribere etiam modestiae est. Quod si vero ita sumas, ut non ad Constantium referantur, sed ad exercitum, cui in obtrudenda Augusti dignitate *repugnare* noluerit Iulianus, durum tamen et hoc sit atque coactum. Fortasse aliud verbum pro *repugnanter* Ammianus posuerat, cui significatio inesset ea, ut Iulianus non *demisse* quidem, immo aperte scripserit, quod totius epistolae suadet argumentum. W.

Ne videretur subito declinasse.] Sic placuit P. Castello, cum in Editione Rom. legeretur *reclinasse:* quod equidem praetulerim, metaphora sumpta ab equis immorigeris qui se reclinant, ut sessorem excutiant: ἀφηνιάζειν et ἀναχαιτίζειν Graeci dicunt. In Ms. Flor. et Valent. [ac Colbert.] legitur *redundasse*. In Regio codice *repugnasse*, ex coniectura, ut opinor: quam tamen minime probo, cum superiore linea id verbum positum sit. Et in prima sententia acquiesco, quam confirmat alter locus ex lib. 14. c. 7. ubi Gallus dicit: *Montius nos ut rebelles, et maiestati recalcitrantes Augustae per haec quae strepit incusat*, et in lib. 22. cap. 11. HENR. VALES. An volunt istae in Msstis varietates *renuntiasse?* ut *renuntiare vitae* vel *foro?* GRON.

5. *Propositi mei fidem*] propositum; ita me vitamque omnem composui. *Quoad fuit* hoc satis aperte. W.

6. *Inde ut*] i. e. ex quo — ut *apparitor fidus* cf. XVI, 7. et alibi. *tuas aures implevi* iucunda tibi nuntiare gavisus. — *Diffusis permistisque passim* pluribus dissitis, sed consociatis Germanis. W.

7. *Si quid novatum*] (modeste dictum) si non eadem nunc, quae antea, sit nostra invicem relatio. — *Miles olim deliberatum implevit* iamdudum captum consilium exsecutus est. — *Nullas vices rependi*, praemia nulla dari. W.

9. *Amandatus*] interiora palatii petens, secedens, absens. Amat omnino Ammianus hoc verbum, cf. XVI, 12. XXVII, 10. W.

Salutem mussatione quaeritabam.] Haec emendatio a Gelenio profecta est. In Editione Rom. exculum est, *salutemus latione*, perinde ac in Ms. Flor. [et Colbertino]. Unde Castellus ineptissime correxerat: *Salutem cum latibulo quaeritabam, et latebris*, quae ταυτολογία ferri non potest. Aut igitur ex codice Regio scribendum est, *salutem simulatione quaer. etc.* aut emendationi Gelenii acquiescendum. VALESIUS. Ex tot Mss. quibus accedit editio Romana, videtur nullo negotio et bono sensu fieri *salutem velatione quaer. et latebris*. Simulatio utique nulla hic fuit GRON. Sane quidem simulationis notio locum hic non habet, ubi Iulianus probare Constantio vult innocentiam; nec tamen placet, quam substituit Gronovius, *velatio*, quae vix distingui a sequentibus latebris possit. In vernacula interpretatione le-

gendum conieci: *salutem simul dilatione quaeritabam et latebris*; cuius emendationis non est quod me poeniteat. *Simul — et* pro *et — et* familiare est Nostro. v. xxvi, 10. — *simul — atque* xxix, 5. W.

Libero pectoris muro, ut ita dixerim] Sentit ipse, hoc *μείλιγμα* addens, tropi duritiem. W.

10. *Mecumque ipse contestans.*] Ad oram codicis Regii scriptum est *coniectans* eadem manu VALES. Ammianeum profecto est *coniectans*. v. xvii, 5. paullo post: *cum animo disputans*. *Contestans* Ernestius explicat cogitans. W.

11. *Actum secus*] ac par, aequum, iustum est. Sic nude positum *secus* sine oppositione haud infrequens. — *Ad compendia sua* sibi consulentes, lucri causa. — *Adulatione vitiorum altrice* obiurgatio satis acerba, nec minus gravia quae sequuntur: quae ego *cum ratione* non sine aequitate *posco*, non tam posco, ut mihi impetrem, *quam a te utilia probari et recta*, qui tuus non semper mos est. W.

Excellentissimam virtutum omnium iustitiam.] Iamblichus ad Anatolium: Ἐπ' αὐτὸ δὴ τὸ τῶν ὅλων ἀρετῶν τέλος, καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν συμπασῶν, ἐν ᾗ δὴ πᾶσαι ἔνεισι συλλήβδην κατὰ τὸν πάλαι λόγον, γένοιτο ἄν τις, εἰς τὴν δικαιοσύνην ἀγόμενος, apud Stobaeum Serm. LI. pag. 187. *Polus apud Stobaeum: δοκεῖ μοι τῶν ἀνδρῶν τὰν δικαιοσύναν ματέρα τε καὶ τιθήναν τῶν ἄλλων ἀρετῶν προσειπεῖν. Chalcidius in Platon. p. 159. *Optima symphonia est in moribus nostris iustitia, virtutum omnium principalis, per quam ceterae quoque virtutes suum munus atque opus exsequuntur.* Vid. Cicer. 2. de Officiis. Theognis: Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρέτ' ἐστίν. LINDENBR.

13. *Equos praebebo curules Hispanos.*] Equorum Hispani sanguinis mentio in L. unic. C. Theod. de equis curulib. *Chronicon Sangallense de Carolo M. lib. 2. *Imperator Regi Persarum direxit nuntios, qui deferrent equos et mulos Hispanos.** LINDENBR.

Equos praebebo curules Hispanos, etc.] Eadem tradit Zonaras his verbis: ἐπαγγελλόμενος δὲ καὶ τοὺς ἁμιλλητηρίους ἵππους ἐξ Ἱσπανίας ὡς ἔθος, καὶ τοὺς ἐπιλέκτους ἄνδρας ἐκ Γαλατῶν ἐτησίως στέλλειν αὐτῷ. Additque Iulianum Caesaris, non Augusti nomen litteris inscripsisse, ne inscriptione statim offensus Constantius eas aversaretur: quod confirmat etiam Iulianus in Ep. ad Athen. VALES.

Lectos quosdam.*] Confirmat hanc scripturam Zonaras verbis supra allatis, ἐπιλέκτους ἐκ Γαλατῶν. Sed cum in MSS. codicibus, Regio, [Colbertino,] ac Tolos. scriptum invenerim, *adulescentes Letos quosdam*, alias *Laetos*: non dubito, quin haec scriptura verior sit. Sunt autem Leti, ut ad librum 16. c. 11. notavi, semibarbari quidam qui Gallias habitabant; vel (ut Ammianus noster subiungit) *cis Rhenum edita barbarorum progenies. VALES.

14. *Ordinarios iudices*] magistratus civiles et duces exercitus, et *stipatores*, satellites, protectores, scholas palatinas. W.

15. *Desperatione pereunt.*] In MSS. Regio [et Colbertino,] et in Editione Rom. August. et Basil. legitur *pereant*: et paullo

ante *affliguntur* scriptum habet codex Regius [et Colbertinus] cum Editione Romana. Quocirca sic scribendum esse coniecerim: *Ne consumpta penitus iuventute, ut affliguntur praeterita recordantes, ita desperatione pereant impendentium.** Sic in cap. IV. libro XXV.* VALES.

Ne desperatione pereant impendentium] qui ne tunc quidem tuti sint ab incursibus barbarorum ideoque adiumentis ipsi potius tuis indigeant. W.

17. *Ne quid sublatius dicam cum imperio congruens*] ne Augusta dignitate superbius uti velle tibi videar. *Rerum acerbitates conclamatas*, summa reip pericula. W.

18. *Secretiores alias Constantio offerendas.*] Has mordaces litteras non eo tempore, sed postea missas a Iuliano scribit Zonaras, tunc cum Leonas qui legatus ad Iulianum fuerat, re infecta ad Constantium rediit. ἀπογνοὺς μέντοι δυνήσεσθαί τι τῶν αὐτῷ προστεταγμένων ἀνύσαι, ὑπέστρεψε μετὰ γραμμάτων τοῦ τυραννήσαντος ἀναιδῶς ὀνειδιζόντων τὸν αὐτοκράτορα ὡς πλεῖστα ἐξαμαρτόντα κατὰ τοῦ γένους αὐτοῦ, καὶ ἀπειλούντων αὐτὸν γενήσεσθαι τιμωρὸν τῶν ἀδίκως παθόντων. *Leonas igitur desperans se quidquam eorum quae sibi mandata erant perficere posse, reversus est cum Iuliani litteris, quibus impudenter Imp. obiurgabat, utpote qui in propinquos suos multa deliquisset, et minabatur se eorum iniurias ulturum.* VALES. Iulianus ipse in Ep. ad Athenienses p. 285. 6. communi legionum nomine datas litteras insuper memorat: ἅπαντα τὰ παρ᾽ ἐμοὶ τάγματα πρὸς αὐτὸν ἔπεμψεν ἐπιστολάς, ἱκετεύοντα περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἡμῖν ὁμονοίας. W.

19. *Pentadius*] vide Ind. I. *Eutherius Cubiculi Praepositus* XVI, 7. W.

20. *Coeptorum*] acceptae a Iuliano dignitatis Augustae. W.

22. *Publici cursus usu permisso.*] v. supra c. 4. W.

CAPUT IX.

1. *Iudices celsiores*] rectores provinciarum, quae transeundae erant. *Oblique tenebantur*, maligne retinebantur. Ernest. W.

Apud Caesaream Cappadociae etiamtum degentem, invenere Constantium, Mazacam antehac nominatam.] Stephan. περὶ πόλεων. Μάζακα πόλις Καππαδοκίας, ἡ νῦν Καισάρεια. Atque id quidem in confesso est, Masacam Caesaream postea dictam; sed a quonam sic dicta sit, in eo variant antiqui. Constantinus Porphyrogen. omnes civitates Caesareas a Iulio Caesare cognominatas putat, deque hac Masaca ita scribit: Καισάρεια μητρόπολις ἡ ἀπὸ τοῦ μεγάλου καίσαρος Ἰουλίου ὠνομασμένη, ἥτις πρότερον ἐκαλεῖτο Μάζακα, ἀπὸ Μουσὼχ τοῦ τῶν Καππαδόκων ἀρχεγόνου. At Rufus Festus in Breviar. non a Iulio, sed ab Augusto Caes. ita vocatam adserit: *Semper inter auxilia nostra fuere Cappadoces, et ita maiestatem coluere Romanam, ut in honorem Augusti Caesaris Mazaca civitas Cappadociae maxima Caesarea cognominaretur.* Ab utrisque dissentit Sozom. et Claudio adtribuit, quod illi a Iulio vel Augusto Caes. factum adferunt, Histor. Eccles. lib. v. cap. 4. περὶ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὴν πρὸς τῷ Ἀρ-

γείῳ Καισάρειαν μεγάλην, καὶ εὐδαίμονα, καὶ μητρόπολιν οὖσαν τοῦ Καππαδοκῶν κλίματος, ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν πόλεων ἐξήλειψεν ὁ Βασιλεὺς, καὶ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Καίσαρος ἀφείλετο, ἣ πάλαι ἔτυχεν ἐπὶ Κλαυδίου καίσαρος. Μάζακα τὸ πρῶτον ὀνομαζομένη. Sic enim locus hic legi debet: nam vulgatam lectionem Μάζα κατὰ τὸ πρῶτ. corruptam esse certum est. Et recte apud Cassiodor. habetur Histor. Tripart. lib. VI. cap. 4. *Ea quoque tempestate Caesaream Cappadociae maximam ac felicissimam civitatem ita vocari prohibuit, eique appellationem antiquam Caesaris abrogavit, quam a Claudio Caesare promeruerat: nam prius Mazaca dicebatur.* LINDENBR.

Caesarea, (etiamnum *Kaisarie*) Mazaca Eusebia etiam dicta, pascuisque et equis famosa, v. Belm de Ballu ad Oppianum p. 224 ss. Caput fuit Cappadociae. Caesareae nomen traxit a Tiberio, Eutrop. VII, 11. Tillemont T. I. P. I. p. 108. vel ipso Augusto *Mannert Klein-Asien* Th. II. p. 255. ss. W.

2. *Limibusque oculis.*] Ita MS. Flor. et Cod. V. Cl. P. Pithoei; quem vid. Adversar. lib. I. cap. 2. LINDENBR. *Limibus* pro limis, uti XVII, 7. W.

4. *Leonam Quaestorem suum.*] Is est, qui Seleucensi Synodo interfuit, ut supra dixi. Eius dignitatem sic describit Socrates in lib. 2. συμπαρῆν δὲ αὐτοῖς εἷς τῶν ἐν τοῖς βασιλικοῖς ἐκφανῶν ὄνομα Λεωνᾶς. Sozomenus autem in lib. 4. συνεληλύθει δὲ αὐτοῖς καὶ Λεωνᾶς ὁ ἐν ἀξιώμασι λαμπροῖς ἐν τοῖς βασιλείοις στρατευόμενος. Sed neuter Quaesturae honorem satis expressit. Unus Zosimus in lib. 5. c. 32. sic Quaesturam egregie circumscribit: Σαλούϊος ὁ τὰ βασιλεῖ δοκοῦντα τεταγμένος ὑπαγορεύειν, ὃν Κοιαίστορα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδώκασι χρόνοι. Id est: *Salvius, cuius officium erat iussa Principis dictare: quem inde a temporibus Constantini Quaestorem appellari mos est.* Ex quibus coniicere est, eam dignitatem a Constantino primum institutam fuisse. Idem officium sic describit Rutilius in lib. I. 171.

Huius facundae commissa palatia linguae:
Primaevus meruit Principis ore loqui.

Quippe Quaestor leges dictabat, ut est in Notitia Imperii, et apud Cassiodorum in formula Quaesturae. Dicebantur autem hi Quaestores sacri Palatii, ad differentiam Quaestorum, qui erant in Senatu Rom. de quibus agit Ulpianus in tit. de officio Quaestoris. Isti de quibus posteriore loco dixi, magistratus erant populi Rom. et ex iis quidam Candidati Principis dicebantur, ut ait Ulpianus: qui scilicet commendati erant a Principe, sine repulsa et ambitu designandi, quemadmodum loquitur Tacitus in lib. I. Ann. Eodemque sensu Praetores Candidati, et Tribuni Candidati dicebantur. Ut in veteri Inscriptione Graeca: ΤΑΜΙΑΝ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΝ. ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΝ. et in hac Latina: *C. Caerelio, etc. Quaestori. Candidato. Imp. Caesaris M. Aurelii Antonini. Trib. pl. Candidato.* Et in altera *Praetor. Kandidatus. Quaestor. Kand.* Ex quibus intelligendus est Spartiani locus in Severo c. 3. *Praeter designatus a Marco est, non in Candida, sed in competitorum grege.* Id est, non inter Candidatos Principis. Verum, ut dixi, ab his distinguendus est Quaestor sacri Palatii. VALES.

Nihil novatorum se asserens suscepisse] arrogatum a Iuliano Augusti nomen ratum habere non posse. W.

Intra Caesaris se potestatem continere.] Idem scribit Victoris Epitome c. 65. *Hinc a militibus Gallicanis Augustus pronuntiatur. Hunc Constantius urgere legationibus, ut in statum nomenque pristinum redeat. Iulianus mandatis mollioribus refert, se sub nomine celsi Imperii multo officiosius pariturum.* VALES. Aliter Zosimus III, 9. qui ne Caesaris quidem nomen Iuliano concessisse Imperatorem affirmat. Iulianus ipse in Epist. ad Athenienses p. 286. Constantium sibi, nulla dignitatis vel deponendae vel retinendae facta mentione, salutis tantum fidem dedisse, testatur. Conf. et Zonaram Lib. XIII. p. 20. ss. et Reitemeierum ad Zosimum p. 571. W.

5. *Intentatorum*] minarum. W.

In locum Florentii.] Quod etiam refertur a Zonara his verbis: τῷ μέντοι Κοιαίστορι ἐπέτρεψε καὶ τοὺς τὰς ἀρχὰς ἐκεῖσε ἀνύοντας παραλῦσαι τῆς ἐξουσίας, καὶ αὐτὸν τῶν πραιτωρίων ἔπαρχον, ἑτέρους τε ἐς ταύτας ἐγκαταστῆσαι οὓς ἐκεῖνος εἰς ἑκάστην ὠνόμασεν. *Quaestori mandavit, ut eos qui promoti ad magistratus erant in Galliis, potestate discingeret, et in his Praefectum ipsum Praet. alios vero quos ipse nominaverat, in eorum locum subrogaret.* VALES. *Felicem Notarium.* Cf. XXIII, 1. W.

8. *Libellis antea respondentem.*] Id est, Magistrum Libellorum. Quatuor enim erant Scrinia sacra: singulis praeerant Magistri. Post Magistros erant Proximi, qui et Priores dicebantur: iique in unoquoque Scrinio plures fuere, ut patet ex lege X. Cod. Th. de Proximis. Proximos sequebantur Melloproximi, deinde Exceptores, lege 16. Cod. cit. Ex his patet Proximos Scriniorum a Magistris distingui. Quare non assentior doctissimo viro qui in Notis ad Historiam Aug. Proximos Scriniorum ait dici Magistros. Atqui diversi sunt in Codice tituli de Magistris Scriniorum, et de Proximis. Et in lege unica Cod. Th. qui a praebitione tironum: Proximi Scriniorum a Scriniorum Magistris longo intervallo separantur. Deinde Proximi Vicariis exaequabantur, ut est in tit. de Proximis. *Hinc in actione 1. Concilii Chalcedonensis *Mamas vir Spectabilis* dicitur *Comes et Proximus sacri scrinii Libellorum, et sacrarum Cognitionum:* et similiter Castorius quidam. At Magistri praeferebantur Vicariis lege un. de Magistris Scrin. Denique ad Proximatum quidem ordine militiae perveniebatur, ut docet lex 6. et 17. Cod. cit. Magisterium vero a Principe conferebatur. Sic in lib. 29. c. 2. Festus quidam ex Advocato Consularis Syriae, ex Consulari Magister Memoriae, deinde Proconsul Asiae fuisse dicitur. VALES.

9. *Lupicinus homo superbae mentis et turgidae*] v. supra c. 1. W.

Nullas ciere potuit turbas.] Callide excusat factum Iuliani, qui Lupicinum ex Britannia reversum comprehendi iussit, et in libera custodia habuit, cum aliquot aliis: quod Constantius obiiciebat Iuliano, ut refert Iulianus in Epist. ad Athen. VALES.

CAPVT X.

1. *Obtricensi Mosae oppido.*] Idem hic nodus, qui lib. XVIII. c. 2. §. 4. ubi de Tricesima agitur. Locus autem in Ms. sic le-

γείῳ Καισάρειαν μεγάλην, καὶ εὐδαίμονα, καὶ μητρόπολιν οὖσαν τοῦ Καππαδοκῶν κλίματος, ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν πόλεων ἐξήλειψεν ὁ βασιλεύς, καὶ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Καίσαρος ἀφείλετο, ἣ πάλαι ἔτυχεν ἐπὶ Κλαυδίου καίσαρος. Μάζακα τὸ πρῶτον ὀνομαζομένη. Sic enim locus hic legi debet: nam vulgatam lectionem Μάζα κατὰ τὸ πρῶτ. corruptam esse certum est. Et recte apud Calliodor. habetur Histor. Tripart. lib. VI. cap. 4. *Ea quoque tempestate Caesaream Cappadociae maximam ac felicissimam civitatem ita vocari prohibuit, eique appellationem antiquam Caesaris abrogavit, quam a Claudio Caesare promeruerat: nam prius Mazaca dicebatur.* LINDENBR.

Caesarea (etiamnum *Kaisarie*) Mazaca Eusebia etiam dicta, pascuisque et equis famosa, v. Belin de Ballu ad Oppianum p. 224 ss. Caput fuit Cappadociae. Caesareae nomen traxit a Tiberio, Eutrop. VII, 11. Tillemont T. I. P. I. p. 108. vel ipso Augusto *Mannert Klein-Asien* Th. II. p. 255. ss. W.

2. *Limibusque oculis.*] Ita Mss. Flor. et Cod. V. Cl. P. Pithoei; quem vid. Adversar. lib. I. cap. 2. LINDENBR. *Limibus* pro limis, uti XVII, 7. W.

4. *Leonam Quaestorem suum.*] Is est, qui Seleucensi Synodo interfuit, ut supra dixi. Eius dignitatem sic describit Socrates in lib. 2. συμπαρῆν δὲ αὐτοῖς εἷς τῶν ἐν τοῖς βασιλικοῖς ἐκφανῶν ὄνομα Λεωνᾶς. Sozomenus autem in lib. 4. συνεληλύθει δὲ αὐτοῖς καὶ Λεωνᾶς ὁ ἐν ἀξιώμασι λαμπροῖς ἐν τοῖς βασιλείοις στρατευόμενος. Sed neuter Quaesturae honorem satis expressit. Unus Zosimus in lib. 5. c. 32. sic Quaesturam egregie circumscribit: Σαλούϊος ὁ τὰ βασιλεῖ δοκοῦντα τεταγμένος ὑπαγορεύειν, ὃν Κοιαίστορα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδώκασι χρόνοι. Id est: *Salvius, cuius officium erat iussa Principis dictare: quem inde a temporibus Constantini Quaestorem appellari mos est.* Ex quibus coniicere est, eam dignitatem a Constantino primum institutam fuisse. Idem officium sic describit Rutilius in lib. 1. 171.

Huius facundae commissa palatia linguae:
Primaevus meruit Principis ore loqui.

Quippe Quaestor leges dictabat, ut est in Notitia Imperii, et apud Cassiodorum in formula Quaesturae. Dicebantur autem hi Quaestores sacri Palatii, ad differentiam Quaestorum, qui erant in Senatu Rom. de quibus agit Ulpianus in tit. de officio Quaestoris. Isti de quibus posteriore loco dixi, magistratus erant populi Rom. et ex iis quidam Candidati Principis dicebantur, ut ait Ulpianus: qui scilicet commendati erant a Principe, sine repulsa et ambitu designandi, quemadmodum loquitur Tacitus in lib. 1. Ann. Eodemque sensu Praetores Candidati, et Tribuni Candidati dicebantur. Ut in veteri Inscriptione Graeca: ΤΑΜΙΑΝ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΝ. ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΝ. et in hac Latina: *C. Caerelio, etc. Quaestori. Candidato. Imp. Caesaris M. Aurelii Antonini. Trib. pl. Candidato.* Et in altera *Praetor. Kandidatus. Quaestor. Kand.* Ex quibus intelligendus est Spartiani locus in Severo c. 3. *Praeter designatus a Marco est, non in Candida, sed in competitorum grege.* Id est, non inter Candidatos Principis. Verum, ut dixi, ab his distinguendus est Quaestor sacri Palatii. VALES.

Nihil novatorum se asserens suscepisse] arrogatum a Iuliano Augusti nomen ratum habere non posse. W.

Intra Caesaris se potestatem continere.] Idem scribit Victoris Epitome c. 65. *Hinc a militibus Gallicanis Augustus pronuntiatur. Hunc Constantius urgere legationibus, ut in statum nomenque pristinum redeat. Iulianus mandatis mollioribus refert, se sub nomine celsi, Imperii multo officiosius pariturum.* VALES. Aliter Zosimus III, 9. qui ne Caesaris quidem nomen Iuliano concessisse Imperatorem affirmat. Iulianus ipse in Epist. ad Athenienses p. 286. Constantium sibi, nulla dignitatis vel deponendae vel retinendae facta mentione, salutis tantum fidem dedisse, testatur. Conf. et Zonaram Lib. XIII. p. 20. ff. et Reitemeierum ad Zosimum p. 571. W.

5. *Intentatorum*] minarum. W.

In locum Florentii.] Quod etiam refertur a Zonara his verbis: τῷ μέντοι Καίσαρι ἐπέτρεψε καὶ τοὺς τὰς ἀρχὰς ἐκεῖσε ἀνύοντας παραλῦσαι τῆς ἐξουσίας, καὶ αὐτὸν τῶν πραιτωρίων ἔπαρχον, ἑτέρους τε ἐς ταύτας ἐγκαταστῆσαι οὓς ἐκεῖνος εἰς ἑκάστην ὠνόμασεν. *Quaestori mandavit, ut eos qui promoti ad magistratus erant in Galliis, potestate discingeret, et in his Praefectum ipsum Praet. alios vero quos ipsa nominaverat, in eorum locum subrogaret,* VALES. *Felicem Notarium.* Cf. XXIII, 1. W.

8. *Libellis antea respondentem.*] Id est, Magistrum Libellorum. Quatuor enim erant Scrinia sacra: singulis praeerant Magistri. Post Magistros erant Proximi, qui et Priores dicebantur: iique in unoquoque Scrinio plures fuere, ut patet ex lege x. Cod. Th. de Proximis. Proximos sequebantur Melloproximi, deinde Exceptores, lege 16. Cod. cit. Ex his patet Proximos Scriniorum a Magistris distingui. Quare non assentior doctissimo viro qui in Notis ad Historiam Aug. Proximos Scriniorum ait dici Magistros. Atqui diversi sunt in Codice tituli de Magistris Scriniorum, et de Proximis. Et in lege unica Cod. Th. qui a praebitione tironum: Proximi Scriniorum a Scriniorum Magistris longo intervallo separantur. Deinde Proximi Vicariis exaequabantur, ut est in tit. de Proximis. *Hinc in actione I. Concilii Chalcedonensis *Mamas vir Spectabilis* dicitur *Comes et Proximus sacri scrinii Libellorum, et sacrarum Cognitionum:* et similiter Castorius quidam. At Magistri praeferebantur Vicariis lege un. de Magistris Scrin. Denique ad Proximatum quidem ordine militiae perveniebatur, ut docet lex 6. et 17. Cod. cit. Magisterium vero a Principe conferebatur. Sic in lib. 29. c. 2. Festus quidam ex Advocato Consularis Syriae, ex Consulari Magister Memoriae, deinde Proconsul Asiae fuisse dicitur. VALES.

9. *Lupicinus homo superbae mentis et turgidae*] v. supra c. 1. W.

Nullas ciere potuit turbas.] Callide excusat factum Iuliani, qui Lupicinum ex Britannia reversum comprehendi iussit, et in libera custodia habuit, cum aliquot aliis: quod Constantius obiiciebat Iuliano, ut refert Iulianus in Epist. ad Athen. VALES.

CAPVT X.

1. *Obtricensi Mosae oppido.*] Idem hic nodus, qui lib. XVIII. c. 2. §. 4. ubi de Tricesima agitur. Locus autem in Mss. sic le-

gitur: — *commonitus Obtricensimae oppido propinquabat.* Viderint alii. LINDENBR.

Obtricensi Mosae oppido.] Sic primus edidit Gelenius, cum in Editione Rom. legeretur *Obtricensimae*, prout etiam habet Editio Augustana, et codex Regius, Flor. et Valentinus [ac Colbertinus.] At Castellus audacter emendaverat *Tasandro*, quod opidi nomen alicubi legerat. Ego vero non dubito quin legendum sit *Tricensimae opido:* cuius meminit in lib. 18. c. 2. *Castra Herculis, Quadriburgium, Tricensimae, Novesium, Bonna.* HENR. VALESIUS. [Ego in Notitia Galliarum pagina 150. docui observavique, Coloniam Traianam, Castra Ulpia, et Tricesimam tria unius eiusdemque loci nomina esse: quem locum Marcellinus infra, in libro 18. *Tricesimam*, vel *Tricensimam*, in libro XX. *Obtricensimam opidum* dicat ab hibernis legionis Tricesimae Ulpiae Victricis. Tu Notitiam consule in Colonia Traiana.] HADRIANUS VALES.

2. *Rheno exinde transito.*] Ter, cum adhuc Caesar esset, Rhenum traiecit Iulianus, ut ipse dicit in Ep. ad Athen. primum post Argentoratensem pugnam, ut memorat Marcellinus initio lib. 17. anno D. 357. deinde anno 358. et 359. teste Marcellino nostro. Haec autem quarta traiectio tunc contigit, cum iam Augustus esset anno D. 360. Constantio X. et Iuliano III. Coss. De hac autem sua in Germaniam expeditione loquitur Iulianus in Ep. ad Maximum Philosophum, eamque trimestrem fuisse testatur. Meminit etiam Libanius in Orat. funebri (Reisk. 1. p. 557.): ἐλθὼν δ' ἐπὶ τὸν Ῥῆνον, καὶ δείξας τοῖς βαρβάροις τὴν κεφαλὴν, καὶ δευτέροις ὅρκοις τὰς ὁμολογίας ἐνδήσας, ἐτρέχεν ἐπὶ τὸν ἀκούσιον ἀγῶνα. *Cum venisset ad Rhenum, ostenso barbaris vultu, ac iteratis sacramentis firmato foedere, ad civile bellum se invitus accinxit.* Quinta demum ac postrema traiectio accidit Tauro et Florentio Coss. ut est in lib. 21. IDEM.

Regionem subito pervasit Francorum, quos Atthuarios vocant.] Variant in nominis huius editione exemplaria prisca. Lazius *Advarios*, alii *Antuarios*, vel *Ansivarios*, aut *Ansuarios* se reperisse testantur. Quae mutatio etiam in aliis libris invenitur: ut in Charta divisionis inter Karulum et Hludovicum: *Ad Baiuvariam totam Toringiam, Ribuarias, Atoarias.* Alia eiusdem divisionis charta: — *Batua, Hattuarias.* *Ado in Chronicis A. C. 717. p. 197. *Saxones terram Matuariorum devastaverunt.* Dubio procul legendum, *terram Atuariorum.** Sed et Lotharius Imp. in donatione Ansfrido Palatino facta *Atthuariam pagum* laudat: eaque scriptura proximius ad eam, quam in Ammiano reperimus, accedit. Donationis ipsa verba publicavit V. Cl. Marq. Freherus in Originib. Palatin. pag. 31. 38. LINDENBR.

Quos Attuarios vocant.] Horum mentio fit in Gestis Francorum Epitomatis, cap. 19. de Danis: *Theodorici pagum Attuarios, vel alios devastantes.* [De Attuariis vide Notitiam Galliarum.] VALES.

Quos Attuarios vocant] Reinesius: „Cluverio Ansivarii." Chasuarii dicuntur Tacito et Ptolemaeo, Chattuarii Straboni, Cattuarii et Attuarii Velleio II, 105. Habitabant ad Rheni inferioris partem occidentalem in ducatu Geldriae. Mannert German. p. 228. f. W.

CAP.

CAPVT XI.

2. *Suis rationibus stringeretur*] suis partibus accederet. W.

3. *Olympiada et copulaverat coniugem, sponsam fratris.*] Id quidem Constantio inter cetera crimina obiicit Athanasius in Ep. ad Solitarios, p. 866. οὕτω γὰρ καὶ εἰς ἀδελφὸν ἀσεβεῖν τετόλμηκε· καὶ προσποιεῖται μὲν οἰκοδομεῖν αὐτῷ μνημεῖον, τὴν δὲ μνηστὴν αὐτοῦ τὴν Ὀλυμπιάδα βαρβάροις ἐξέδωκεν, ἣν ἐκεῖνος ἄχρι τελευτῆς ἐφύλαττε, καὶ ὡς ἰδίαν ἀνέτρεφεν ἑαυτῷ γυναῖκα. *Adeo enim etiam in fratrem impius esse sustinuit, ac sepulcrum quidem ei se aedificare prae se fert: sponsam autem ipsius Olympiadem barbaris dedit; quam ille quoad vixit custodiebat, nec secus ac propriam coniugem educabat.* VALES.

Ablabii.] De Ablabio, iam Constantini Magni aetate Praetorii Praefecto, vide, si tanti est, quae collegit Tillemontius T. IV. P. 1. p. 346. ff. W.

4. *Melitinam minoris Armeniae oppidum* alias Melita, hod. Malathiia, Malatia, Mannert VI, 2. p. 290. et *Lacotena* ubi nunc urbs *Merasch* vel *Marhas*, Mannert ib. p. 296. *Samosata* (Shemisat) *Edessam* (Sic Ernestius. Vales. habet *Aedessam*) Mesopotamiae urbem, Callirrhoen etiam dictam, unde et nunc nomen adhaesit *Orsa*, *Orrhoa*, vel *Rhoa*, Mannert Tomo V. P. 2. p. 276. W.

5. *Qui aerarium tuebatur.*] Duo fuere tunc temporis aeraria: alterum privatum, alterum publicum; quae utriusque aerarii nomine frequenter in Codice designantur. Privatum aerarium id est, quod frequentius res privata dicitur. Sic apud Symmachum in Epist. 43. lib. 4. Cui praeerat Comes rei privatae. Publicum autem aerarium erat illud, quod sacrae Largitiones vulgo dicebatur. Et hoc est, quod nunc intelligit Marcellinus. Ursulus enim, de quo hic sermo est, Comes erat Largitionum sacrarum: ut videre est in lib. 22. c. 3. ad quem spectabat stipendia militibus erogare, ut docet Vopiscus in Probo c. 23. *Annonam e provincialibus daret nullus; stipendia de Largitionibus nulla erogarentur.* Et Mamertinus in Grat. actione c. 1. *Nam cum me, ait, aerarium publicum curare voluisti, idque eo tempore quo milites anteactis temporibus ludo habiti praesens stipendium flagitarent, quoquo modo videbar honorem onere pensare.* Denique Agathias in lib. 3. de Rufino quodam Comite Largitionum: παρῆν δὲ αὐτός τε οὐχ ὥστε στρατηγὸς ἢ ταξίαρχος, ταμίας δὲ μόνον τῶν βασιλέως χρημάτων, οὐ μὴν τῶν ἐκ τῆς δασμοφορίας ἐρανιζομένων, (ἄλλω γὰρ ἐπετέτραπτο ταῦτα) ἀλλὰ τῶν ὅσα ἐκ τῶν βασιλείων θησαυρῶν ἐπιπόμφει, ἐφ' ᾧ τοὺς ἀριστεύοντας ἐν ταῖς μάχαις τὰ προσήκοντα κομίζεσθαι γέρα. *Aderat autem ille neque ut Magister militum, neque ut Tribunus: sed ut dispensator aerarii regii, non quidem eius pecuniae quae ex re tributaria colligitur; (haec enim alteri commissa est,* nempe Praef. Praet.) *sed illius quae ex Principis thesauris advecta erat, ob id ut qui in praeliis fortiter fecissent, munerarentur.* VALES. Ursulus adfuit iam XVI, 8. W.

Quibus animis] quam fortiter. Ironia acerba. *Imperii opes iam fatiscunt* aerarium exhauritur. W.

6. *Inſtaurata*] a Sapore, cf. c. 7. W.

8. *Atque cum illi.*] Hunc locum ſic legendum eſſe exiſtimo: *Ad quae cum illi obſtinatione nativa reniterentur, ut clare nati, periculisque et laboribus indurati, cuncta obſidioni congrua parabantur.* Simili locutione in lib. 16. c. 9. dixit: *Caſſiano Comite ſtipendiis et discriminibus indurato diverſis.* VALES.

Reniterentur] Sic confidenter ſuadente Valeſio poſui pro *retinerentur*, quod nihili eſt. W.

9. *Laxatis d. ad diem unum animis.*] Sic primus edidit Caſtellus, cum in Editione Rom. legeretur, *ad diem unum indomis*, prout etiam codex Regius ſcriptum habet [et Colbert.] ac Florentinus. Videndum tamen ne potius ita ſcripſerit Marcellinus: *Laxatis deinde ad diem unum indutiis.* VALES.

Defenſores obtentis ciliciis.] Simili arte Ioſephus in obſidione Iotapatae, dum muri urbis altius extolluntur, ſuos incolumes praeſtitit: uti id narratur de bello Iudaico lib. III. cap. 7. LINDENBR.

Obtentis ciliciis] Cilicia panni erant, e pilis caprarum hircorumve contexti. Vegetius de re militari IV, 6. „Saga ciliciaque „tenduntur, quae impetum excipiant ſagittarum: nec enim facile „transeunt ſpicula, quod cedit et fluctuat." W.

11. *Cum ſpes noſtrorum inferior.*] Haec ſcriptura a Gelenio profecta eſt. Nam in anterioribus Editionibus, Romana ſcilicet aliisque eam ſecutis legebatur *interior*, quemadmodum etiam in Mſ. Flor. et Regio, [in Colbert. *Cum ſpe noſtrorum interior.*] Mihi non dubium eſt quin ſcribendum ſit: *Cum ſpes noſtrorum interiora cuncta maerore compleret.* Quam emendationem poſtea in exemplari Regio ſupraſcriptam, *in Toloſ. autem contextu exaratam* reperi. Confirmatur autem ex ſimili loco capitis V. hoc libro. VALES. Senſus: cum ſpes tantum nobis creſceret, quantum oppidanis minueretur. W.

Antiochia — excisa] ſub rege Chosroe. *Faberrime* cf. XXIX, 3, 4. *aptata*, artificioſe compoſita, ut diſſolvi in plures partes poſſet. v. paullo poſt. W.

12. *Omni arte*] Et haec ſcriptura auctorem habet Gelenium. Caſtellus enim et Accurſius Editionis Rom. ſcripturam retinuerant, quae eſt huiusmodi, *Omni argenteo*, perinde ac in Mſ. etiam Flor. [et Colbertino] ſcriptum eſt. In codice Regio *et Toloſano* exaratum diſtincte reperi, *omni argumento;* quemadmodum coniecerat Lindenbrogius. Eſt autem *argumentum* idem quod argutia, et induſtria ſeu μηχανή: ab eademque origine *Ars* dicta eſt. Sic apud Virgilium in lib. 7. v. 791. argumentum ingens pro opere eximio ponitur. VALES. *Argutiae* ſic XXVI, 9. W.

13. *Malleolos et incendiaria tela,*] Vid. Veget. lib. IV. cap. 18. LINDENBR.

Humectis ſcortis et centonibus erant opertae.] Adhibebant interdum cruda boum coria, vel, ut Graeci dicunt, βύρσας νεοδέρους βοῶν, ut ignis humore langueſceret. Ammian. *Aries humectis taurinis opertus exuviis.* Ioſeph. de bello Iudaico lib. III.

cap. 15. Veget. lib. 4. cap. 15. *Vitruvius lib. 10. cap. ult. Vid. Aelian. et in eum Casaub. cap. 33. pag. 97.* LINDENBR. Aeneam (Tacticum) voluit scribere, aut Galli manum eius prave adsequuti sunt. GRONOV.

Humectis scortis.] *io. hum. scorteis.* *Varro de Ling. Lat. lib. 6. cap. 78. *Antiqui dicebant scortum, sed etiam nunc dicimus scortea ea, quae ex corio et pellibus sunt facta.* Et sane *humectis scorteis* Ammian. scripsisse reor. ut lib. 24. c. 6. *Operimentis scorteis equorum omni multitudine defensa.** Glossar. *Scortea,* δερματοχιτών. Dionys. Halicarn. lib. VII. pag. 477. Μαλλωτοὶ χιτῶνες οὓς ἔνιοι χορταίους καλοῦσι. Corrig. σκορταίους καλ. *Neque enim placet viri doctissimi denominatio, qui ἀπὸ τῆς χόρτου deduxit.* Tertull. adversus Marcion. cap. XI. *Exinde in scorteis vestibus, sed ante sine scrupulo nudus.* Vid. Fest. *et Casaub. de Satyr. lib. 1. c. 4. p. 141.* LINDENBR.

Unctae alumine diligenter] Gell. lib. XV. cap. 5. *Lupus Servatus in Vita S. Wigberti cap. 21. *Videres lignorum simplicem materiam, nec prorsus alumine oblitam, amoliri a se ignis potentiam.* Liber hic editus est cum Hincmaro.* LINDENBR.

Unctae alumine, ut ignis in eas laberetur.] Vide Agellium in lib. 16. initio, ubi idem aluminis miraculum refert ex Annalibus Quadrigarii. VALES. Hanc ignis arcendi vim alumini tribuit etiam Gellius XV, 1. quam tamen vim large saturato vitrioli acido potius inesse docet *Beckmann Geschichte der Erfindungen* B. II. S. 208. W.

15. *Aries maximus.*] Arietis tam frequens apud veteres descriptio, ut de eo iterum hic quid velle dicere, id vero operam esset ludere. Videndi Tactici et rei militaris Auctores. LINDENBR.

Illaqueatam altrinsecus laciniis retinuere.] Vid. Veget. lib. IV. cap. XXIII. et quae ab eius Scholiaste adducuntur. LINDENBR.

Ne *retrogradiens* retro tractus *resumeret vires* ictu graviori moenia feriret. *contemplabiliter* manifeste, v. supra ad c. 7. *Stabant machinae* inefficaces erant. Sic *proelium stetit* XIX, 8. W.

17. *Nihil impetrato*] alias nullo impetrato, ut XVII, 5. W.

18. *Amplioribus*] pluribus. v. XVI, 2. W.

21. *Latiusque sese pandente.*] Supple *certamine.* Sed haec scriptura meo quidem iudicio ferri non potest. Itaque emendo: *Latiusque sese pandentes Romani, etc.* Quod cum sequentibus verbis optime convenit. Atque ita loquitur Marcellinus in fine libri 27. *Latius sese pandens exercitus, etc.* VALES.

22. *Tamquam per transennam.*] Transenna funis est extensus, ut est apud Servium et Isidorum, qui scilicet olim extendi solebat in curriculis, ut dato signo et demisso fune, ex aequis spatiis cursores exsilirent. Glossae veteres; βρόχος ἐν ἀφετηρίαις τεταμένος, *transenna.* Sic Marcellinus noster in lib. 25. c. 6. *Tamquam,* inquit, *e transenna simul emissi, spe citius ripas occupavere contrarias.* VALES. *Tamquam per transennam* auf ein Tempo. W.

24. [*Ut vero certaminibus finem vespera dedit incedens.*] *Vespera incedens* quid sit, haud facile dixerim, aut quis ita locutus sit. In codice Colbertino legitur: *Ut vero certaminibus finem vespere dedit incendens.* Legendum itaque puto: *Ut vero certaminibus finem vespera dedit intendens,* id est, vespera intenta, plena, provecta.] HADR. VALES. Atqui est imitatio Virgiliana ex fine Eclogae VII. *Et invito processit vesper Olympo.* Et Hadrianus nunc pronunciat contra fratrem ad lib. XXXI, XI, ubi ex Tacito citatus locus omnino hunc locum tuetur. GRON.

Vespera incedente] Equidem cum Gronovio et Ernestio nihil mutandum esse arbitror, cum Ammianus *incedere* et aliis rebus iungat, quibus alias iungi non solet, v. c. *incedit inopia* XXII, 13. W. Graeci sic usurpant verbum χωρεῖν, v. c. Aeschyl. Pers. 382. καὶ νὺξ ἐχώρει. ERF.

serum tempus] anni scilicet, hiemisque appropinquantis. *repellebat,* dissuadebat. W.

26. *Arcus caelestis conspectus assidui, quae species unde ita figurari*] *Lucretius lib. VI. 523.

Hinc ubi Sol radiis tempestatem inter opacam
Adversa fulsit nimborum aspergine contra;
Tum color in nigris exsistit nubibus arqui.

Apul. de Mundo p. 727. ed. Floridi: *Irim vulgo arcum esse aiunt, quomodo imago Solis vel Lunae humidam et cavam nubem densamque adinstar speculi colorat, et medietatem orbis sui secat.* De hac re plenius mathematici tractatores. LINDENBR.

Expositio de rebus ostendet.] Ita primus hunc locum restituit Gelenius, quem Castellus mirum ac prodigiosum in modum ante corruperat. Sed emendationem Gelenii equidem probare non possum. Nam quis umquam sic locutus est? *Expositio de rebus ostendet.* In codice Regio et Editione Rom. totus hic locus sic legitur: *Unde itaque igurari et solita exposita durebis ostendet:* nisi quod in Editione Rom. excusum est *durabis:* *In Tolos. *dura vis:** [In Colbertino: *Unde itaque ignari et solita exposita dura bis ostendet.*] Ex cuius licet inquinatissimae scripturae vestigiis hanc verissimam loci huius emendationem sum odoratus: *Quae species unde ita figurari sit solita, expositio brevis ostendet.* VALES.

Humoris spiramina] vapores calidi humidique. *Aspergines parvas,* pluviam tenuem. W.

Splendida facta.] Codex Regius [et Colbert.] Editioque Rom. scriptum habent *splendide facta.* Unde suspicor Marcellinum uno verbo scripsisse *splendefacta.* *Sic *nitefacta* apud Iuvencum l. I. Hist. Evangelicae, et *candificare* apud Augustinum in Psalm. 67. VALES.

Contra igneum orbem supinantur] Soli e regione opponuntur. *In nostro mundo,* in coelo, *quem sphaerae dimidiae parti rationes physicae superponunt,* quem terram nostram amplecti hemicycli forma physici putant. W.

27. *Lutea — flavescens, punicea, purpurea, coeruleo concreta et viridi*] Cur hi potissimum, non alii colores existant, et unde

fiat, ut hoc, non alio ordine sese excipiant, id subtiliter magis et poetica dictione exposuit, quam ad veram scientiae subtilitatem. W.

28. *Dilutior*] languidior. *Excitatior* vividior. W.

Receptatione spiritus.] Sic primus edidit Gelenius. Nam Castellus ediderat *pro receptatione spiritus:* cum in Editione Rom. sic legeretur: *Pro recitatione spiritus fulgores eius purissimi e regione deflorat.* In Ms. Flor. *pro reticatione* legi monuit Lindenbrogius, [ut legitur in Colbert.] Ego vero in codice Regio *et Tolosano* scriptum reperi, *pro reciprocatione spiritus.* VALES.

Pro receptatione spiritus fulgores eius purissimi deflorat.] Locus vel Ammiani, vel librariorum culpa obscurus. Si pro *receptatione* legas *reciprocatione,* quod nonnulli Codd. habent, si *spiritum* pro aëre positum sumas, (uti xx, 3. terra *spiritus* cuiusdam interni motu suspensa) si voci *deflorare* metaphoram exuas, ut sit quasi *decerpere, sibi sumere, arripere:* tum aliqualem sensum habebis, nempe hunc, quod fulgores solis purissimi repercussis per aëra radiis ad se rapit. — *Purpurat,* purpureum colorem, sed quem nos violaceum solemus appellare, exhibet. W. Vereor ut scribendum sit *purissime.* ERF.

Radiorum splendorem conspuens.] Huius scripturae auctor est Gelenius. Castellus enim et Accursius Romanae Editionis scripturam retinuerant, quae omnium scriptorum exemplarium consensu firmatur. Ea autem est, *radiorum splendor conspiciens, etc.* Unde sic scribendum esse coniicio: *Quod intermicante asperginum densitate, per quas hauritur radiorum splendor, conspicientibus ostendit adspectum flammeo propiorem.* Ceterum de coloribus Iridis eorumque caussis videndus est Arist. in lib. 3. Meteor. cap. 3. Est etiam elegans arcus caelestis descriptio in Ep. 44. Magni Basilii ad Gregorium Nyssenum. VALESIUS. Quanto lenius colligitur ex tot clarissimis verae scripturae indiciis? *quod intermicante asperginum densitate, per quas moritur radiorum splendor, conspiciens offendit adspectum flammeo propiorem.* Nullus dubito, quin auctor ita scripserit. Unde sic edere sustinui. ORON.

Moritur splendor] exstinguitur, languescit. *Conspiciens,* sc. homo vel oculus. W.

30. *Apud Poëtas legimus saepe, Irim de coelo mitti, cum praesentium rerum sit status mutatio*] Hinc est, quod Iris ἄγγελος θεῶν vocatur. Plato in Cratylo, Eustath. in Homer. Iliad. 3. pag. 296. τὴν Ἶριν ὁ μὲν μῦθος δαίμονα χρυσόπτερον βούλεται εἶναι, εἴρουσαν, ὅ ἐστιν ἀγγέλλουσαν τὰ τῶν θεῶν. *Val. Flaccus Argonaut. lib. 4. v. 77.

Velocem roseis demittit nubibus Irim:
Vt Phrygas Alcides, et Troiae differat arma:
Nunc, ait, eripiat dirae Titana volucri.
Diva volat, defertque viro celebranda parentis
Imperia.

Idem lib. 7. v. 186.

— — *Volucrem tunc aspicit Irim,*
Festinamque iubet monitis parere Diones,
Et iuvenem Aesonium praedicto sistere lucro.

Lucianus περὶ θυσιῶν (T. III. Bip. p. 74.) ἡ ἶρις καὶ ὁ ἑρμῆς ὄντες ὑπηρέται καὶ ἀγγελιαφόροι τοῦ Διός.* Vid. Virgil. Aeneid. IX. et ibid. Servium. LINDENBR.

Cum pr. rerum sit status mutatio.] Hic locus ex Augustana Editione egregie est restitutus, quem Gelenius foede pro arbitrio corruperat. In Editione Rom. et Mss. Flor. [ac Colbert.] *et Tolos.* verba transposita erant hoc modo: *Legimus saepe nimirum *de coelo* hinc verti necesse mitti cum praesentium rerum sit status. Suppetunt, etc.* Sed Accursius, sive ex Ms. suo codice, sive ex coniectura eam luxationem restituit, laudem certe non mediocrem meretur. In exemplari Regio scriptum inveni: *Legimus saepe nimirum de caelo mitti, cum verti necesse sit praesentium rerum status.* VALES.

31. *Urebat eius anxiam mentem.*] Comparat tacite Constantium Tiberio, illumque sic describit verbis, quae Suetonius de hoc edidit cap. 66. *Urebant insuper anxiam mentem varia undique convicia.* Male paulo post Gallica editio *revertetur.* GRON.

Velut patefacta ianua divitis domus.] Metaphora est a plebeiis hominibus, qui postquam iudicis domum vix exorato ostiario ingressi sunt, haud impetrato quod acturi venerant revertuntur: vel certe translatio est ab effractoribus, qui noctu expugnata divitis cuiuspiam domo, concursu tamen familiae frustrati repelluntur. Ita Constantius post maximos apparatus traiecto Euphrate, re infecta, nec expugnata Bezabde redire cogebatur. VALES. Istarum comparationum neutra satis digna Imperatore, quod pace vel Valesii, vel Ammiani potius dixerim. W.

32. *Aerumnosam perpessus aestatem.*] Hanc scripturam excogitavit Castellus, temere et absque iudicio, ut solet. Quippe Constantius post aequinoctium autumnale Euphratem traiecerat, ut Bezabdem obsessum iret, teste Marcellino supra c. 7. Autumnum igitur, non aestatem corrigere debuerat: sed longe aliter Editio Rom. [et Colbert. codex.] *Erumnosam perpessus etulerint, sed atrocia, diuque deflenda.* Atque ita plane Regius codex, nisi quod *eculerint* habet. [Forte scribendum est: *Aerumnosa perpessus, ut retulimus, et atrocia diuque deflenda.*] VALESIUS. Aut fallor, aut hoc est Ammiano dare novum Castellum. Hoc enim digna est illa coniectura, non ingenio Valesiano, sive illam Henrici dicere debeamus, a quo adnotatam in eius exemplari Hadrianus inclusam uncis evulgando auxit fraterna commentaria, sive ipsius Hadriani, qui sustinuit tam aliena et arcessita inserere contextui, quem curavit. An quia τὸ *tul* occurrit in scripta lectione, inde reliqua sic violente tractanda fuerunt? Vel unus hic locus merebatur novam editionem huius auctoris, quem sic mollissime fingens restitui: *Redit in Syriam aerumnosam, perpessus et ulcerum sed atrocia diuque deflenda.* Omnino eam fides Msstorum postulat, ut *aerumnosam* referamus ad *Syriam*, ut *aerumnosum salum* dixit Tullius. In reliquis nihil praeter Msstos. Hinc reddidi Ammiano suum. GRON. Valesiana correctio facillimum,

fateor, praebet sensum, frigere tamen verba *ut retulimus* videntur. Non erat vero, quod Gronovius ideo more suo, id est, inurbane inveheretur in Valesios; nec video, quid sit, quod unus hic locus mereatur novam editionem Ammiani; quem cum *mollissime fingens* restituisse iactat, mihi non mollis, sed dura admodum ista emendatio et contorta videtur. Ut enim taceam, *aerumnosam* ad Syriam relatam non placere, quid voculae *sed* agam non magis exputo, quam unde *ulcerum* pendeat (qua voce profecto novam ulcus Ammiano inflixit) nisi Graecam rationem in mente habuerit, ut *ulcerum atrocia* eadem sint, quae *ulcera* atrocia. Ernestius totum locum intactum reliquit, quod nollem factum. W.

Fatali constellatione ita regente diversos eventus.] Ita vocat vim illam, quam dicimus fati, quae stellarum agitatione perficitur. Aldhelm. lib. de Virginit. *Fato et genesi gubernantur futura, iuxta Mathematicorum constellationem.* Tertull. de Idololatr. cap. 9. *Homines non putant Deum requirendum, praesumentes stellarum nos immutabili arbitrio regi.* Ea de re plura Firmic. Mathem. lib. 1. cap. 3. LINDENBR.

Evenerat hoc quasi fatali constellatione.] Cur hoc? quidni et hic, uti aliis locis, inprimis XVI, 10. mi Ammiane, aperte confessus es, Constantium, si quid feliciter gesserit, per Duces gessisse? W.

AMMIANI MARCELLINI

LIB. XXI. C. I.

1. *Interclufo*] praepedito, occupato. W.

Iulianus agens apud Viennam] Huc pertinent quae de Iuliano fcribit Gregor. Nazianzen. Orat. 1. gemini illum criminis accufans, et quod Augufti appellationem malo more ufurpavit, et quod Conftantium armis infeftis ultro impetiit. ἐπ' αὐτὸν ἐκστρατεύει, καὶ τῆς δύσεως ἀπανίσταται, προφάσει μὲν ὡς ἀπολογησόμενος ὑπὲρ τοῦ διαδήματος, ὅτι γὰρ ἐδόκει κρύπτειν ἑαυτοῦ τὴν ἀπόνοιαν, τὸ δ' ἀληθὲς, ὡς μεταστήσων εἰς ἑαυτὸν ἅπαν τὸ κράτος. LINDENBR.

3. *Tutiffimum ratus inimicum fe monftrare.*] Huius confilii fui rationem explicat ipfe Iulianus in Ep. ad Iulianum avunculum. *Primum,* inquit, *Dii ita iufferant, ut ei bellum inferrem, falutem quidem polliciti, fi parerem; cunctanti vero perniciem. Deinde ita exiftimabam, fi me ei hoftem oftenderem, fore ut ei incuterem metum, atque eo facto ad aequiores conditiones res effe venturas: quod fi proelio res decerneretur, Fortunae ac Diis immortalibus eventu permiffo, quaecumque ii decreviffent, exfpectare.* VALES.

Per amicitias fictas infidiis falleretur occultis.] Itaque Antigonus Rex hoc a Diis immortalibus precabatur, a fictis et fimulatis amicis uti fe praefervarent. Οὗτος θύων τοῖς Θεοῖς, ηὔχετο φυλάττειν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι φίλων. Πυνθανομένου δέ τινος, διὰ ποίαν αἰτίαν τοιαύτην εὐχὴν ποιεῖται, ἔφη, ὅτι τοὺς ἐχθροὺς γινώσκων φυλάσσομαι. Stobaeus Serm. CCXIII. *Vide omnino elegantes Palladae verfus Antholog. lib. 1. Tit. 75. εἰς Κόλακας. Οὐχ οὕτω βλάπτει. Adde interpretationem Alardi pag. R. 6. b. et Lucilii εἰς Δολίους.* LINDENBR.

4. *Quinquennalia Auguftus iam,* Caefaribus quippe non licebat, *edidit* celebravit. W.

Diademate lapidum fulgore diftincto.] Libanius in Orat. Confulari de Iuliani levatione loquens: προστιθεῖσα θαλαττίῳ χλαμύδος βαφῇ λιθοκόλλητον ταινίαν φέρουσάν τι καὶ αὐτὴν καρποῦ θαλαττίου. *Adiiciens marinae paludamenti tincturae diadema lapillis ornatum, in quo ineft etiam nefcio quid foetus marini:* quibus verbis margaritas intelligit. Idem in Orat. funebri (Reisk. 1. p. 386.) ταινίαν χρυσῆν nominat. Primus autem ex Impp. Romanis Aurelianus diadema capiti innexuit, ut legitur in Victoris Epitome c. 35. (qui tamen fibi non conftat: nam diu ante Cali-

gulam diademate usum fuisse narraverat. W.) Mamertinus in Panegyrico ad Maximianum Aug. c. 3. *Trabeae, inquit, vestrae triumphales, et fasces Cons. et sellae curules, et haec obsequiorum stipatio, et fulgor, et illa lux divinum verticem claro orbe complectens, vestrorum sunt ornamenta meritorum.* Cedrenus tamen huius consuetudinis auctorem facit Constantinum Magnum. φασὶ δὲ αὐτὸν πρῶτον τῶν βασιλέων πάντων διαδήματι χρήσασθαι καὶ μαργαρίταις καὶ ἄλλοις λίθοις περιεργότερον κοσμηθῆναι. Quae verba ex Victoris Epitome versa videntur, in qua sic legitur de Constantino c. 41. *Habitum regium gemmis, et caput exornans perpetuo diademate.* Sed ne Victorem pugnantia loqui dicamus: Aurelianum quidem primum ex Rom. Principibus diadema capiti innexuisse sentiendum est: sed non perpetuo usum fuisse, verum in festis dumtaxat ac sollemnioribus diebus, perinde ac Reges hodie solent. Constantinus vero primus perpetuum diadema gestavit: idque exinde inter insignia Augusti Imperii haberi coeptum est, nec Caesaribus erat concessum, ut ex superiore Libanii loco et Marcellini nostri perspici potest. In diademate autem Principum Christianorum signum Crucis erat depictum, ut testatur D. Hieronymus in Ep. ad Laetam de institutione filiae: *Regem purpuras et ardentes diadematum gemmas patibuli salutaris pictura condecorat.* Ceterum Constantinus ob religionem potius quam ambitionis causa videtur diadema perpetuo gestasse. Clavus enim Dominicae Crucis illud connectebat, ut narrat D. Ambrosius in Orat. de excessu Theodosii. VALES. Cf. Arntzenii notas ad Aurel. Victor. Epit. 35. inprimis vero Spanhem. ad Iuliani Caesares p. 71., ubi et Constantini et Iuliani capita diademate cincta ex numis exhibentur. W.

Xystarchae similis.] Tertull. ad Martyr. cap. 3. *Bonum agonem subiturae estis, in quo Agonothetes Deus vivus est: Xystarches Spiritus sanctus.* Hesych. Ξυστὸς, τόπος ἔνθα οἱ ἀθληταὶ γυμνάζονται. Inde Ξυστάρχης ὁ ἐπιστάτης τῆς ἀθλητικῆς γυμνασίας: quos purpuratos praesedisse hic Ammiani locus indicat. Vid. quae notat Amplis. Petrus Faber, Semestr. lib. 1. cap. 22. LINDENBR.

Xystarchae similis purpurato.] Xystarchae sunt, qui frequentiori vocabulo Gymnasiarchae dicuntur, ut ex Hesychio et Suida notum est: quos purpuratos fuisse praeter Marcellinum, docet Lucianus in Anacharsi (T. VII. Bip. p. 157.) ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἄρχων οὑτοσὶ διίστησιν αὐτοὺς καὶ λύει τὴν μάχην. τεκμαίρομαι γὰρ τῇ πορφυρίδι τῶν ἀρχόντων τινὰ τοῦτον εἶναι. Hos etiam coronatos fuisse hic Marcellini locus videtur evincere, quod alibi legere non memini. Agonothetas quidem coronatos fuisse constat et purpuratos, ex Suetonio in Domitiano cap. 4. et Libanio in Orat. de vocationibus ad epulum Olympiorum (Reisk. III. p. 110.) ubi φασγανίου τὸν στέφανον ἔχοντος idem valet atque ἀγωνοθετοῦντος. Eodem refero verba haec Dionis in lib. 60. de Nerone: ἐν δὲ τῷ γυμνικῷ ἀγῶνι πορφυρίδα καὶ στέφανον χρυσοῦν ἐλάμβανεν. VALES. Diversos a Xystarchis fuisse Gymnasiarchas, sine caussa nonnulli contendunt. Plura dabit van Dalen in Dissertatt. p. 630. ss. W.

5. *Helenae coniugis defunctae suprema.*] *Suprema* sunt τὰ λείψανα. * Arnob. lib. 6. p. 189. *in Didymaeo Milesio Cleochum dicit habuisse suprema Leandrius.** Solin. cap. XV. *Suprema*

non contentus prosequi sumptu funeris, crinem tonsus est. Ammian. inst XXI, 15. *Supremis cum gemitu conclamatis.* Lib. XXII. *Collectis supremis aedes illis exstruerentur.* Lib. 25. c. 10. *Suprema et cineres.* Lib. 30. c. 10. *Post conclamata Imperatoris suprema.* Solin. p. 18. *Priscorum molem testantur etiam Orestis suprema, cuius ossa Olympiade quinquagesima et octava Tegeae inventa.* Ammian. lib. 25. c. 9. *Cum Iuliani supremis Procopius mittitur.* LINDENBR.

Helenae coniugis defunctae.] Quam alii in puerperii doloribus interiisse in palatio Iuliani, alii expulsam e palatio scripsere, ut ait Zonaras: ἐν τούτοις καὶ ἡ αὐτοῦ γυνὴ τελευτᾷ, ὡς μέν τινες φασί, τίκτουσα παρ' αὐτῷ· ὡς δέ τινες, ἤδη ἐκβεβλημένη. Fuerunt et quidam, qui veneno a Iuliano necatam esse dicerent, ut docet Libanius in Oratione Mſ. adversus Polyclem. Decessit autem, postquam Iulianus ab exercitu creatus erat Augustus, teste Iuliano in Ep. ad Athen. (Idque patet etiam ex XX, 4. ubi deficiente diademate, uxoris ut purpuream vittam arcessi iuberet, milites postulasse dicuntur. W.) In nummis antiquis FL. IULIA. HELENA. AUG. dicitur, si Goltzio fides. VALES.

Soror eius, Helenae, *Constantina,* de qua vide XIV, 1, 2. 11, 22. W.

Sepulta est Constantina.] In Regio codice *Constantia* scribitur non hic solum, sed etiam in lib. 14. et ita plerique Scriptores eam nominant, Zosimus in lib. 2. c. 45. Petrus Patricius in Excerptis legationum, Zonaras, Auctor Chronici Alexandrini, denique Nicephorus Callistus. Sed *Constantina* scribi debet. Sic enim in veteribus nummis insculptum esse testatur Goltzius, FL. IUL. CONSTANTINA. AUG. Et ita eam appellat Victoris Epitome, [et Codex Colbertinus.] In Excerptis de gestis Constantini Constantiana dicitur manifesto duplicis scripturae vestigio. Haec porro adhuc virguncula aedem in suburbano viae Nomentanae (vid. Liv. III, 52. W.) construxerat S. Hagnae sacratam, in qua postea sepulta est. Hinc porta Nomentana hodie S. Hagnes appellatur: aedes autem ipsa ab auctoris nomine Sanctae Constantiae dicitur, corrupto, ut fieri solet, vocabulo. Nam Constantinam dici debere testatur vetus Acrostichis quae in eo templo etiamnum visitur, et a doctis viris publicata est. VALES.

6. *Accidebat autem.*] In Editione Rom. legitur *Accidat:* in Regio codice *Accendit.* HENR. VALES. [in Colbertino *Accidat.*] HADR. VALES. Hi codices forsan indicant *excibat autem,* ut in fine huius libri, *Supremis cum gemitu conclamatis, excitisque lamentis et luctu* cap. 13. Et sic alibi *Turbinibus excitis occurramus.* GRON.

Accidebat] Malim *acuebat,* nisi forte aliquid deest. — *Coniiciens.* Melius coniicientis, ut referatur ad eius. W.

7. *Studioso cognitionum omnium*] Idem iisdem verbis dixit XXV, 4, 7. W.

Praenoscendi futura.] Notat id ipsum in Iuliano Greg. Nazianz. Κατὰ πρόγνωσιν ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν ἀρθείς. LINDENBR.

Malivoli — pravas artes assignant.] Hinc sumit occasionem Ammianus de arcana futura praenoscendi arte, quae sapientibus viris contingere possit, subtiles et argutas ratiunculas afferendi,

quia si semel audiveris, nihil est in hoc genere, quod refellas. Sic vere Heynius in Prolus. de Ammiano Marcellino, p. cxxxv. W.

8. *Perennium* immutabilium, aeternorum, *spiritus* omnia permeans, *semper et ubique vigens* praesens et efficax ideoque et praesentiens. *Substantiales potestates*, daemones (intelligentias etiam barbare vocant) cf. xiv, 11. vano modo *placatae* conciliatae. W.

Ex perpetuis fontium venis] Castalii fontis fatidicas venas intelligit, oraculo Apollinis claras. Niceph. in Synes. LINDENBR. Quum sic priscae editiones, atque etiam Gallica Henrici, nec notetur ulla varietas, unde Hadrianus istam auctoritatem, ut ederet *fortium*? GRONOV.

Numen praeesse dicitur Themidis.] Copiose hunc locum interpretatur vir eruditiss. Steph. Pighius in lib. cui Themis Dea titulus, pag. 72. LINDENBR.

Iovis vigoris vivifici, per quem omnia vivunt, *Theologi veteres collocarunt.* Iupiter est Dominus totius naturae. Themis praeest legibus, ordini naturae, et oraculis: serius iustitiae Deam esse voluerunt Mythologi. Iovi πάρεδρος (quod Ammiano est in cubili solioque) occurrit ap. Pindarum Olymp. VIII, 28. v. Arnaldum de Diis Paredris p. 154. Hemsterhusium ad Aristoph. Plut. p. 14. et omnino Groddeck de hymnis Homericis p. 71. W.

10. *Extis pecudum, in species converti suetis innumeras*] quae tam multis modis, situ, sanitate cet. differunt. W.

Tages nomine quidam monstrator, ut fabulantur, in Etruriae partibus emersisse subito visus.] Marcian. Capell. lib. VI. *Etruria regio tam indigetis Aeneae foedere, quam remediorum origine, atque ipsius Tagetis exaratione celebrata.* Vid. Livius, Gellius, Censorin. de die Natal. LINDENBR. Conf. de Tagete, quae notata sunt ad XVII, 10. W.

11. *Aestuant*] per enthusiasmum, uti recte Ernesti. W.

Sed loquuntur divina.] Id est, Dii ore eorum loquuntur. Sic apud Graecos τὸ θεῖον pro Deo sumitur: et apud Marcellinum in fine libri 22. c. 16. *Sed si intelligendi divini aditionem multiplicem, etc.* Ita Arnobius in lib. 6. initio: *Ipsum caput ac dominum summum, ipsum Regem, cui debent nobiscum divina quod esse se sentiunt.* Omitto Cassiodorum lib. XI. Ep. X. *Malim tamen hic legere, *et loquuntur divina.* Sic daemones *pronuntiare divina* dicuntur apud August. lib. X. de Civitate cap. XXVI. et XXVII.* VALES.

Sol — nostras mentes ex sese velut scintillas diffunditans] Nos omnes igitur, quotquot sumus, particulae Solis fuimus? W.

Crepitus vocum] soni aurem subito ferientes. *Occurrentia signa* phasmata. *Siderum sulci*, astra ad speciem e coelo delabentia sulcosque trahentia per aërem. W.

12. *Somniorum autem rata fides.*] De somniorum certitudine Aristotel. περὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς, et in eum Themistius, Hippocrat. περὶ ἐνυπνίων, Synes. περὶ ἐνυπνίων, et in eum Niceph. Artemidor. et Achmes, (cf. Gronov. Praef. p. XVI. W.) ex quorum libris plenior huius rei notitia percipienda. LINDENBR.

Fixa et stabilita] fide digna et eventum habitura. *rectissime* directe, vid. ad xv, 7, 5. W.

13. *Vanities*] vanitas; sed citerior latinitas plures eiusmodi formas admittit, v. c. magnities, minuties, pinguities. v. Wernsd. ad poët. min. III, 319. — *Subsistit* cessat, pretium amittit. W.

14. *Tullius.*] Locus est in lib. 2. c. 4. de Natura Deorum. [Idem Cicero in libro 1. c. 52. de Divinatione sic scribit: *Male coniecta maleque interpretata, falsa sunt non rerum vitio, sed interpratum inscientia.*] VALES.

Extra calcem longius quam par est, *decurrens*. Proverbium sumtum a linea vel sulco calce (postea creta) expleto, unde equi in Circo decurrentes emissi revertebantur. *Prospecta* praevisa. W.

CAPVT II.

1. *Cum apud Parisios adhuc Caesar Iulianus quatiens scutum variis motibus exerceretur in campo.*] Sunt qui χειμλασίας ludum hic intelligunt; ego ad exercitationem militarem potius referendum puto, de qua Veget. lib. II. cap. 14. LINDENBR.

Quatiens scutum.] Inter exercitationes militares fuit olim scuti concussio atque rotatio. Sic enim Vegetius in lib. 2. cap. 14. *Qui,* inquit, *dimicare gladio, et scutum rotare doctissime noverit, qui omnem artem didicerit armaturae.* Et in lib. 4. cap. 1. *Norit iactare scutum, et obliquis ictibus venientia tela deflectere.* Et Sidonius in Panegyrico ad Maiorianum Aug. v. 248.

clypeumque rotare
Ludus, et intortas praecedere saltibus hastas.

et Lucanus in Panegyr. ad Pisonem, in Catalect. poët. p. 121. Scalig.

Arma tuis etiam si forte rotare lacertis, etc.

Veteres Latini id *ventilare* dicebant: unde in Glossis legitur, *γυμνάσαι, exercere, ventilare:* et *ventilator, ὁπλοπαίκτης.* Eamque ventilationem intellexit Propertius in lib. 4. El. 4. v. 19. de Tarpeia:

Vidit arenosis Tatium proludere campis,
Pictaque per flavas arma levare iubas.

et Manilius in lib. 5. 88.

Aut solo vectatus equo nunc arma movebit.

Quem quidem versum recte Firmicus de militaribus armaturis accepit, et immerito ab Scaligero reprehenditur. Etenim inter armaturae seu pyrrichae partes non postrema fuit haec ventilatio, ut egregie docet Claudianus in Consulatu VI. Honorii. De hoc etiam more intelligendus est Hegesippi locus in lib. 5. cap. 37. *Namque is,* inquit, *successu laetus certaminis dum tripudiat atque exsultat, concussoque clypeo simul ac gladio proludit.* Haec cum ita sint, non assentior Turnebo, qui in libro 27. Advers. hunc Ammiani nostri locum de trocho intellexit. HENR. VALES. Haec Turnebi concussio non decuit Henricum Valesium, quum eam diu civis eius iam praecepisset Passeratius ad Propertium 3, 14, qui et Mercurialem illic citat. Nimis igitur tarda et captata. GRONOV.

[De ea iactatione scuti, populo etiam exhiberi solita in spectaculis, elegans est epigramma XXXIX. libri IX. apud Martialem; ubi Agathinus dicitur ita parmam rotasse ac ventilasse, ut numquam caderet, sed semper aliqua parte corporis exciperetur, et vel pedi, vel tergo, vel etiam ungui insideret.] HADRIANUS VALES. Vid. Casaubonum ad Scr. Hist. Aug. T. I. p. 238. Salmas. ad eosdem T. II. p. 600. W.

Axiculis quibus orbis erat compaginatus.] Orbem pro scuto posuit, non pro trochio, ut putabat Turnebus. Sic Valerius Flaccus in lib. I, Arg. v. 452.

clari decus adiicit orbis,
Quem genitor gestavit Abas.

et Claudianus de bello Gildonico, v. 211.

clypeique recanduit orbis.

Denique Ennodius in Epiphanii Vita: *Licet pectus meum lorica non deserat, et adsidue manum orbis aeratus includat.* *Axiculi autem heic sunt tabulae, ut ait Lipsius lib. 3. de Mil. cap. 2. Sic in libro 16. c. 8. Marcellinus asseres et axiculos pontis iunctim commemorat.* VALES. *In vanum excussis,* dissilientibus. W.

Ansa remanserat sola.] In Editione Rom. hic et ubique pro *ansa* scriptum reperi *ampla*: neque aliter in codice Regio [et in Colbertino] *et Tolos.* Quid, quod et apud Servium in 7. Aeneidos eodem modo corruptum hoc nomen est? Ad hoc enim hemistichium,

et picti scuta Labici.

Glaucus, inquit, *Minois filius venit ad Italiam, et cum sibi imperium posceret, nec acciperet, eo quod nil praestabat, sicut pater eius praestiterat, zonam eis transmittendo, cum antehac discincti essent: ostendit scutum, a quo et ipse Labicus dictus est, et ex eo populi, ἀπὸ λαβῆς, quam Latine amplam vocamus.* lege *ansam.* Idem est error apud Rufinum in libri X. Historiae Ecclesiasticae capite 12. *Sed Eusebius qui apud Nicomediam erat, amplam temporis nactus occasionem.* In MSS. codicibus postrema vox deest. Scribo itaque, *ansam temporis nactus.* [Tamen initio libri XXI. Ammiani Marcellini codex Colbertinus sic praefert: *Cum apud Parisios adhuc Caesar Iulianus quatiens scutum, variis motibus exerceretur in Campo: axiculis quis orbis erat compaginatus, in vanum excussis, ampla remanserat sola: quam retinens valida manu stringebat.* Ubi vulgati libri mendose exhibent, *ansa remanserat sola.* Praeterea in fine libri eiusdem XXI. c. 16. ita in codice Colbertino scriptum lego: *Si affectatae dominationis amplam quamdam falsam reperisset, aut levem:* pro quo vulgo editi libri obtrudunt, *dominationis ansam quamdam,* In libro item XIX. c. 3. *amplam laudis* pro *ansam.* Denique quotiescumque apud Marcellinum editi libri *ansam* nobis ingerunt temeritate Criticorum intrusam, codex Colbertinus optimae notae *amplam* diserte religioseque servat: ut iam supra notavi. Nec dubito codices veteres, Regium, Vaticanum, Valentinum, Tolosanum, Florentinum, ac reliquos, ea in re semper cum Colbertino consentire. Quare nullam apud Rufinum et Servium supra laudatos mendam subesse, ac nihil in nomine *amplae*

convertit, barbaros per litteras evocans ut prius; (Magnentiano scilicet bello) *et gratiam hanc ab iis poscens, ut Rom. provincias in servitutem redigerent, uni e multis persuasit ut pejeraret.* Ipsas etiam Constantii litteras, quibus barbaros adversus ipsum concitaverat, a se interceptas esse; ait Iulianus in Ep. ad Athen. p. 286. Spanh. quas, cum adversus Constantium proficisceretur, singulis civitatibus et militibus legendas dabat, teste Libanio in Oratione funebri, et Socrate in lib. 3. VALES.

Ut dignum par est. Cic. Tusc. II, 5. Quid enim minus est *dignum*, quam tibi peius quicquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? Plura reperies exempla in Miscellaneis Observatt. novis T. II. p. 88. — *Ducatum per Phoenicem regens* conf. infra XXVI, 8. ubi ex Duce et Rege. *Caesar tuus disciplinam non habet* disciplina ei opus, in ordinem cogendus est. W.

CAPUT IV.

1. *Rapere*] i. q. capere. Cf. XXVIII, 6, 27. W.

2. *Philagrium Orientis postea Comitem.*] Comes fuit Orientis imperante Theodosio, Antonio et Syagrio Coss. anno Domini 382. ut apparet ex lege 41. Cod. Th. de cursu publico: quod confirmat etiam Libanius in Orat. de vita sua pag. 64. (Reisk. I. p. 129.) ubi de paenuria annonae loquitur, quae fuit Antiochiae Theodosii temporibus: Φιλάγριος δὲ ἀνὴρ ἐνδοξότατος ἐπὶ τὸν μείζω θρόνον ἥκων, etc. Id est: *Philagrius vir Cl. superiori potestate praeditus:* quibus verbis Comitivam Orientis designat, ut notavi ad librum 14. Eiusdem Philagrii meminit Libanius in Responsione ad cuiusdam paedagogi maledicta pag. 638. (Reisk. II. p. 268.). Oriundus autem erat ex minore Armenia, ut didici ex Epist. 102. Libanii ad Philagrium. VALES.

Philagrium.] Reinesius adscripsit: „Philagrius Cappadox eo tempore, quo Athanasius, necato Georgio Episc. Alex. Ariano, ultimis mensibus A. 362. redierat Alexandriam, iterum Praefectus Aug. Alexandriae factus est, προέβεις τῆς πόλεως καὶ ψήφῳ τοῦ βασιλέως, Naz. Or. 21. εἰς μέγαν Ἀθανάσιον.“ W.

Chartulam tradidit, mandavitque ne aperiret vel recitaret, nisi Vadomario viso cis Rhenum.] Simile mandatum naviculariis olim a Demetrio datum fuit, cum in Europam tenderet. Polyaenus Strateg. lib. 4. aliudque exemplum in Imilcone habemus apud eumdem lib. 5. LINDENBR. Cf. c. 16. W.

5. *Vadomarium fortiter apprehensum.*] Hunc intellexit Libanius in Orat. funebri pag. 286. (Reisk. I. p. 568.) ὁ δὲ, ὁμοῦ μὲν ἐλῄστευεν, ὁμοῦ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀγροῖς οὓς εἰλήφει μισθὸν, ἐτρύφα, καὶ ὡς ἂν ἀκακός τις συνεδείπνει τοῖς ἐνθένδε στρατηγοῖς. καὶ τὸν μὲν λῦσαι τὰς σπονδὰς ὑπομείναντα πίνοντα εἶχε. *Hic autem simul latrocinabatur, simul in agris quos mercedis loco acceperat, genio indulgebat: ac velut simplex aliquis et minime malus, cum nostris ducibus cenabat. Hunc igitur qui foedus violare sustinuerat, potantem comprehendi iussit Iulianus.* Idem narrat Libanius in προσφωνητικῷ pag. 180. ubi quod dicit,

dicit, Vadomarium captum noxiorum more sulcatis lateribus esse vexatum, auctoritate Marcellini refellitur. VALES.

Apud signa] in castris. *Textu lecto iussorum* praelectis exercitui Iuliani mandatis. W.

8. *Superato Rheno.*] Huius postremae Iuliani expeditionis adversus Alamannos et Vadomarii pagos meminit et Libanius in Oratione illa funebri, quam verius historiam rerum Iuliani dixeris, pag. 286. Adeo ubique historiae quam orationi seu πολιτικῷ λόγῳ similior est. VALES.

CAPVT V.

1. *Contectans, quantas intestinae cladis excitaverat moles*] dignitate Augusti suscepta bellum civile vix evitari posse. *Professa palam defectione*, si aperte armataque manu Constantium praeveniret. W.

2. *Magni commilitones.*] Hoc inusitatum. Infra c. 13. in orat. Constantii est *amantissimi*. [Legendum fortasse *magnanimi*. ERF.] *Gestorum amplitudine* intelligi potest vel de rebus a se praeclare gestis, vel de Augusti dignitate, vel de utroque. *Hoc opperiri consilium* vos exspectare, quid ego in futurum consilii ceperim. W.

Plus enim audire quam loqui militem decet.] Plautina imitatio ex Epid. Act. 1. Scen. 1. v. 57.

Scire satius est, quam loqui
Servum hominem: ea sapientia est.

*Et in Mil. glor. Act. 2. Sc. 5. v. 67. *Plus oportet scire servum, quam loqui.* Curtius lib. 7. c. 4. §. 9. *Servo esse utilius parere dicto, quam afferre consilium.* Idem Plaut. in Milite gloriosi. Act. 2. Sc. 6. v. 80. *Satin obiit — — hominem servum domitos habere oportet oculos et manus orationemque.** Veget. lib. II. cap. 14. talem Centurionem eligendum dicit, *qui sit vigilans, sobrius, agilis, magis ad facienda quae ei imperantur, quam ad loquendum paratus.* LINDENBR.

Abiectis absolvam.] Legendum videtur *abiectius*, id est *simplicius*. VALES. *Abiectius* placebat etiam Ernestio. Fortasse tamen Substantivum aliquod excidit, *ambagibus*, *lenociniis* vel simile. W. Valesius vellem istum voc. *abiectius* significatum exemplis firmasset. Incuriose et *abiecte* verbum positum legitur ap. Gellium II, 6. sed illius loci alia ratio est. ERF.

3. *Arbitrio Dei coelestis* et paucis interiectis: *Deo vobisque faventibus.* Caute de *uno* Deo loquitur, quamquam paganus, ne milites Christianos offendat. W.

4. *Laborum quos exhausimus*] pertulimus. Cf. Davis. ad Cicer. Tuscul. 1, 36. et 49. *Examina aetatum.* Examina pro magno numero, uti *dilationum examina*, XXX, 4. W.

5. *Altius maiora* (alterutrum abesse poterat) *affecto.* — Id *prae me ferens* haud temere mihi persuadens. W.

6. *Adversa*] quae fortasse a Constantio imminent. *Dum integritas rerum intentioni nostrae voluntatique respondeat*, dum

re adhuc integra nihil aperte ſaltem hoſtes contra nos moliuntur. *Regiones Illyricae,* quae parebant Conſtantio. W.

7. *Utque eſt mos fidentium Ducum.*] Sic primus edidit Gelenius, cum et Editiones et MSſ. codices omnes ſcriptum habuerent: *Ut quos ex more fid.* Unde Lindenbrogius coniecerat, *vosque ex more, etc.* Sed coniectura noſtra a veſtigiis priſcae ſcripturae minus recedit. VALES.

Fidentium] fidelium? *Producturo* demonſtraturo. W.

8. *Quod ita nos illuſtrarunt.*] Elegantior exſiſtet ſententia, ſi particulam negativam addideris hoc modo: *Quod haud ita nos illuſtr. etc.* *In Mſ. Toloſano legitur, *quod ita non illuſtrarunt.** VALES.

10. *Iuſſique univerſi in eius nomen iurare ſollemniter.*] Sacramenti militaris formula erat, OMNES SE PRO IMP. CASUS QUOAD VITAM PROFUDERINT PERLATUROS. *Ammian. lib. 21.* Huc reſpexit Arrianus lib. 1. cap. 14. Θεῷ ἔδει καὶ ὑμᾶς ὀμνύειν ὅρκον, οἷον οἱ στρατιῶται τῷ Καίσαρι. ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι μὲν τὴν μισθοφορίαν λαμβάνοντες ὀμνύουσι, ΠΑΝΤΩΝ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΙΝ ΤΗΝ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΝ. *Lucanus Pharſ. lib. 1. v. 375.

Perque tuos iuro quocumque ex hoſte triumphos
*Pectore, etc.**

Theodoſius et Valentinianus Impp. Novella Conſtit. XIV. *Iuratur in militiae ſacramenta, ut neceſſitates publicae procurentur.* Hieronymus Epiſt. 79. ad Heliodorum: *In ſacramenti verba iuraſti, pro nomine eius non te patri parciturum eſſe.* Ita apud Curtium, lib. VII. c. 1. §. 29. *Annon propemodum in tua verba tui omnes te praeeunte iuravimus,* EOSDEM NOS INIMICOS AMICOSQUE HABITUROS ESSE, QUOS TU HABERES. Aliud exemplum apud Stobaeum habetur Serm. XLI. nam quae apud Livium exſtant, Gellium, Vegetium, iam ab aliis notata ſunt. *Vid. Briſſon. de Formul. lib. 4. p. 339. in 4. Tert. de Cor. milit. cap. XI. *Eierare patrem et matrem.** LINDENBR.

Gladiis cervicibus ſuis admotis ſub exſecrationibus diris] de quo more vide, quae notavimus ad XVII, 12. W.

11. *Propoſito ſtabili*] pertinaciter. W.

Praefectus repugnavit Nebridius.] Id ipſum ſic narrat Libanius in Oratione funebri pag. 287. (Reisk. I. p. 588.) τοῦ δὲ ὅρκου διὰ πάντων χωροῦντος, Νεβρίδιός τις ἀνὴρ, μᾶλλον δὲ ἀνδρόγυνος, ὕπαρχος ὢν, παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου τοῦτο λαβὼν, ἐπετίμα τοῖς γιγνομένοις καὶ τὸν ὅρκον ἐμέμφετό τε καὶ ἔφυγε, etc. *Hoc ſacramento per omnes ordines currente, Nebridius quidam vir ſeu potius ſemivir, Praefectus Praetorii, quem honorem a Conſtantio Aug. acceperat, arguebat ea quae fierent, et ſacramentum vituperabat aſpernabaturque, barbaros vocans eos qui iuraverant.* VALES.

12. *Imp. paludamento protexit.*] Quod etiam teſtatur Libanius ibidem hoc ſubiungens: πᾶσαν ὀργὴν δὲ ἐφελκυσάμενος, καὶ χεῖρα καὶ δικαίως ἂν κατακοπεὶς, ὑπὸ τὴν τοῦ πρώτου πλήξαντος ἂν εἰκότως, ὥσπερ νεφέλῃ καλυφθεὶς, διεσώζετο. *Cum igitur omnium iram in ſe concitaſſet, ac meritus eſſet ut manus ei amputaretur, ſub illius qui primus eum percutere debuerat, manum quaſi nube tectus, ſervatus eſt.* Quae verba Libanii,

ut in vulgatis Editionibus versa sunt, nemo est qui intelligat. Et hoc non solum in hoc loco, sed omnibus propemodum in lineis. Quo fit, ut libentius hic ea adducamus. VALES. Alia exempla affert Casaub. ad Scriptt. Hist. Aug. T. I. p. 1005. W.

Ad larem suum recessit in Tusciam] unde tamen a Valente Imp. denuo Praefectus revocatus est, XXVI, 7. W.

13. *Expertus quid in rebus tumultuosis anteversio valeat et praegressus.*] Sup. §. 1. *Nil tam convenire conatibus subitis, quam celeritatem sagaci praevidens mente.* Lib. XXII. *Celeritatem negotiis suis aliquoties profuisse expertus.* Demosthenes: Δεῖ τοὺς ὀρθῶς πολέμῳ χρωμένους οὐκ ἀκολουθεῖν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' αὐτοὺς ἔμπροσθεν εἶναι τῶν πραγμάτων. Stob. Serm. 166. pag. 571. Ammianus lib. 26. c. 7. §. 4. *Res novae petulanter arreptae celeritate muniri solent interdum.* Sallust. in Catilin. *Maximum bonum in celeritate.* *Et bene Orosius lib. VII. cap. 40. *Tyrannidem nemo nisi celeriter maturatam secreto invadit, et publice armat: cuius summa est, assumpto diademate et purpura, videri ante quam sciri.** LINDENBR.

Per tesseram] expeditionalem addit XXIII, 2. W.

CAPUT VI.

2. *Discordiarum sevisse causas inter priores fratres.*] Post Constantini obitum diviso inter filios eius Imperio Constantinus natu maximus Gallias et Hispanias *ac Britannias* est sortitus. Qui postea iniquam hanc divisionem esse conquestus, missis ad Constantem legatis petiit, ut aut parte aliqua Imperii sibi cederet, Africa scilicet aut Italia, vel sane ut divisio nova institueretur. Ipse etiam cum maximo comitatu Italiam petiit, de ea re cum fratre coram acturus. Sed Constans pessimorum hominum consilio qui ipsum ad bellum incitabant, militares copias adversus Constantinum misit, a quibus Constantinus interceptus et caesus est, ut narrant Zonaras, et Cedrenus, et Victoris Epitome. De iisdem malevolis discidii inter fratres auctoribus loquitur Auctor incertus Monodiae in Constantini iunioris obitum, quam edidit Fed. Morellus: qui quidem Auctor acerbe in illos invehitur. VALES.

[*Inter priores fratres.*] *Priores fratres* proprie dicuntur et sunt maiores fratres, vel seniores fratres. At eo sensu Constantinus et Constans Augusti non fuere nec vocari potuere simul ambo Constantii Aug. *priores fratres*, sed unus tantum Constantinus: nam Constans iunior erat Constantio, et omnium Constantini Maximi filiorum natu minimus. *Priores fratres* forte quis crediderit a Marcellino dici ambos istos Imperatores, quod multo ante Constantium A. fratrem suum perierint, quasi prius mortuos. Ego in codice Colbert. lego, *inter prioris fratres:* quam scripturam probo, et vulgatae longe praefero: ita ut *prioris* nomine designet Marcellinus Constantium A. quem *priorem et seniorem ac* πρεσβύτερον et μείζονα dictum reperio, quoties de ipso ac Iuliano iunctim fit mentio, quem iidem iuniorem vocant.] HADR. VALES. Frustra ambigit, frustra captat scripturam *prioris*, nec conveniens est explicatio. *Priores* sunt qui fuerant,

ut ex Cicerone iam notarunt *priore aestate*, *prioribus comitiis*, transactis, quae fuerant. GRONOV. *Priores* demortuos. W.

Paullo petulantius stare] proterve, impudenter, ut qui suspicionibus esset obnoxius. W.

3. *Ex adverso Imperatoris*] loco honoratiori. W.

Cum certamen opinatum emitteretur.] Opinatum quid sit, ignoro, nisi forte sit de quo magnam opinionem haberent, exspectatum. Sed hoc durum. Malim *inopinatum*. W. Haud dubie *opinatum* est *ἔνδοξον, δεδοκιμασμένον*. Cf. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. T. I. p. 336. et T. II. p. 265. ed. Hack. *Certamen* autem pro *concertatoribus* dictum puto, uti mox voce *negotia* significantur *negotiantes*. EBF.

Diffractis cancellis lorica. *In vanum excussis*, in arenam procidentibus. cf. supra c. 2. init. Adiectivum neutrum pro substantivo positum, ut saepe. Vid. Burmann. ad Propert. Eleg. III, 23, 18. *Interna compage disrupta* haud dubie de trabe maiori elisus. W.

4. *Faustinam.*] Multas ei laudes tribuit etiam Zosimus III, 1. Sed ab Aurelio Victore in Epit. c. 42. per importuna ministeria vexasse famam viri perhibetur. W.

Amissa iampridem Eusebia.] Haec cum virum haberet tum natura, tum etiam morbis languidiorem et segniorem in venerem, uteri doloribus correpta, quos Graeci *μητρομανίαν* vocant, paullatim contabuit, ut narrant Zonaras ac Cedrenus. Sed D. Chrysostomus Homilia 15. in Philippenses pessis quibusdam medicatis, quos ei mulier quaedam ad conceptus iuvandos dederat, interiisse testatur: *καὶ τὴν γυναῖκα εἶδεν ὑπὸ πεσσῶν διαφθαρεῖσαν. ὡς γὰρ οὐκ ἔτικτε, γυνή τις ἀθλία (ἀθλία γὰρ καὶ ταλαίπωρος, ἡ τὸ τοῦ θεοῦ δῶρον ἤλπιζεν δι' οἰκείας παρέξειν σοφίας) πεσσοὺς δοῦσα διέφθειρε τὴν βασιλίδα, καὶ συνδιεφθάρη καὶ αὐτή. Quinetiam uxorem suam vidit pessis necatam. Nam cum parere non posset, mulier quaedam infelix (infelicem enim et miseram appello, quae Dei maximi munus industria sua praestituram se speravit) datis pessis et illi et sibi simul mortem attulit.* Duxerat autem Eusebiam Constantius profligata Magnentii tyrannide; ut docet Iulianus in Orat. 3. ad Eusebiam p. 109. Aurelia Eusebia dicitur in Nummis teste Goltzio. VALES. Cf. Pagi ad a. 336. num. 8. W.

Retulimus.] L. XV. c. 2. et 8. W.

5. *Novitatis* recens proclamati Iuliani Augusti *metu digressi* XX, 8. *Anatolio* XIX, 11. et Wernsdorf ad Himerium p. 297. *Suscepit insignia magistratus* Consulatum gessit, hoc ipso anno 361. W.

6. *Externorum bellorum* cum Persis atque *civilium* cum Iuliano. *Professio*. Stewechius ad Vegetium p. 32. legi suadet *possessio*, quoniam in conscribendis tironibus possessionum habita ratio sit; sed nil opus. Ut hic *ordo* et *professio*, sic *professio* et *dignitas* iunguntur XIV, 7. W.

Vestem armaque exhibens.] Non annonam tantum et arma milites de publico capiebant, sed vestes quoque. Ut sane mirer fuisse, qui id sub hisce nostris Imperatoribus et Vegetii aevo in usu fuisse negent, cum tamen exstent Valentiniani, Valentis, Gra-

tiani, aliorumque Impp. Leges in Cod. Theodoſ. et Iuſtin. Tit. de militari veſte, quae ſatis ſuperque id adſerunt, ne quis ſcrupulus ſubeſſe poſſit Veget. lib. II. c. 19. *Incongruum videbatur Imperatoris militem, qui veſte et annona publica paſcebatur, utilitatibus vacare privatis.* LINDENBR.

Veſtem armaque exhibens.] Veſtem de publico tunc milites accepiſſe, recte notavit Lindenbrogius, ex Vegetio et Codice Theodoſii: quibus addi poteſt locus hic Iuliani ex Orat. 2. ad Conſtantium p. 92. Spanh. τὸ, δὲ ἐν τοῖς ἀγροῖς τῶν γεωργῶν φῦλον ἀροῦντες ἢ φυτεύοντες τροφὴν ἀποίσουσι τοῖς φύλαξι καὶ ἐπικούροις σφῶν μισθὸν καὶ ἐσθῆτα τὴν ἀναγκαίαν. et lex 23. Cod. Theod. de curſu publico. Sed et Reip. Rom. temporibus veſtem interdum militibus ex aerario datam fuiſſe, docet Polybius in lib. 6. c. 39. extr. *et Cicero in Verrem de Praetura Siciliensi initio (II, 2.)* VALES.

7. *Contruſo*] retrocedere coacto. *Noſtra ſentire* ex partibus noſtris ſtare. W. φρονεῖν τὰ ἡμέτερα. ERF.

8. *Emercabantur*] paſſive, uti XXVI, 2. *Negotiis,* mercatoribus terras eorum commeantibus. W.

9. *Hermogene*] Praefecto Praet. Orientis, XIX, 12. W.

Ad Praefecturam promovetur Helpidius.] Fuit hic Chriſtiano cultui deditus: quare non mirandum, ſi eum Marcellinus noſter acerbius perſtrinxit. Cui uxor Ariſtaenete fuit, mulier ob pietatem eximiam celebranda, quae SS. Antonium et Hilarionem magnopere coluit, ut docet Hieronymus in Hilarionis vita: *Ariſtaenete*, inquit, *Helpidii qui poſtea Praefectus Praet. fuit, uxor, valde nobilis inter ſuos, ſed inter Chriſtianos nobilior, revertens cum marito et tribus liberis a Beato Antonio, etc.* *Eamdem matronam laudat Libanius in Epiſtola 44. libri 4. quae eſt ad Helpidium: ἔγνων τὴν ἀρίστην Ἀριστ‍αινέτην, καὶ γνοὺς ἠγάσθην τῆς γυναικὸς ἰδὼν τὴν θυγατέρα, καὶ μακαρίους ἡγησάμην ὑμᾶς τε καὶ τὸν γήμαντα, etc. Exſtat Epiſtola Libanii ad eumdem Helpidium, quae eſt libri 5. Epiſtola 10. in qua ob iuſtitiam et fortitudinem eam magnopere laudat.* Eundem Helpidium proſcripſit Libanius in Orat. adverſus Polyclem. Eius mentio fit lege 4. et ſeq. Cod. Theod. de erog. mil. annonae, et in lege XI. de curſu publico, Tauro et Florentio Coſſ. VALES.

Helpidius.] Hoc nomen paſſim in Latinis Auctoribus adſpiratur, cum tamen Graeci ſpiritu leni pronuntient. Sic etiam in veteri Inſcriptione legitur: *pro. ſalute. ſua. et. Helpidis. ſuae.* Olim Graeci in huiusmodi πνευματισμοῖς magnopere variarunt. Nam ut ab eadem voce non diſcedam, ἐλπὶς alii ſpiritu leni, alii aſpero pronunciarunt: ut patet ex eo quod ἀφελπισμένος ἀφηλπισμένος multi dicebant, teſte veteri Gloſſario. Plura exempla ſuppeditat Euſtathius in lib. I. Odyſſ. ubi Atticos adſpiratione delectatos eſſe refert ex Aelio Dionyſio. Sed obſervavi Latinos Graeca nomina fere adſpirare ſolere, ut cum Herodotum et Herophilen et Herodicum ſcribunt, cum Erodotus et Erophile et Erodicus emendate ſcribi debeant. Erodotum quidem paſſim in Graecis Editionibus adſpirari hodie videas: ſed id mendum eſſe non dubito. VALES.

Helpidius.] Ad eum, obſervante Reineſio, lex 5. de erogatione militaris annonae data Conſtantinopoli prid. Id. Mart. Eu-

sebio et Hypatio Coss., lex 1. de patrociniis vicorum Constantinopoli Constantio X. et Iuliano III. Coss. et lex 6. Cod. Theodos. de erogatione militaris annonae Hierapoli Kal. Iun. Coss. iisdem. Alius Elpidius Comes rei privatae. — Cf. Gibbon. T. v. p. 248. not. W.

CAPVT VII.

1. [*An Parthos repelleret iam transituros.*] Parthos heic pro Persis, quibus tum Parthi parebant, posuit Ammianus Marcellinus, ut et in libr. xxv. c. 4. et alibi, ubi Persae et Parthi promiscue ponuntur. Sic Priscus Rhetor Persarum et Parthorum nomina promiscue sumit, uti in Excerptis legationum reperio. Menander Protector eadem ratione *Persas* et *Medos* pro eisdem ponit.] VALES.

Tamquam venaticiam praedam caperet.] Haec scripti codicis est lectio. Sicque lib. xxix. *Ad observandam venaticiam praedam Spartanum canem retinere dispositus.* Lib. xxx. c. 1. §. 15. *Quasi venaticiam praedam modo non porrectis brachiis exspectabant.* Lib. xxxi. *Tamquam venaticias praedas si calcassent, editiora confestim sine certamine ullo rapturi.* Ita enim hic quoque Ms. exempl. Ut *venaticius canis* apud Rufin. Antiq. Iudaïc. lib. iv. c. 6. *Si quis pro coitu canis aut venaticii aut custodis gregum mercedem acceperit, etc.* LINDENBR.

Ad omnes casus principibus opportuna] cuius possessio magni erat momenti eam inprimis ob caussam, quod, qui eius dominus esset, prohibitis frumentorum evectionibus Italiam Romanasque provincias occidentales graviter affligere poterat. W.

4. *Cretione Comite.*] Cuius iterum meminit in lib. 26. c. 7. Exstat etiam lex 4. Cod. Theod. de re militari ad Cretionem Comitem V. Cl. Intellige autem Africae Comitem, qui Comes militaris rei per Africam constitutus dicitur in lege 3. Cod. Theod. de erog. mil. annonae. VALES.

Aquitaniae et Galliae.] Sic placuit Castello, cum Editio Rom. praeferret, *Aquitaniae et Italiae*, quemadmodum codex Regius et Florentinus [et Colbertinus.] Ego vero *Italiae* legere malim, quod et propius abest a veterum exemplarium scriptura, et sequentibus verbis plane confirmatur. VALES.

[*Aquitaniae et Italiae obiecta litera tuebatur.*] Heic plane erravit Marcellinus. Nam constat Africam Italiae et provinciae Narbonensis litoribus obtendi; Aquitaniae nusquam obtendi. Africa Italiae, Galliae Narbonensi, hoc est Provinciae et Septimaniae vel Gothiae, ac parti Hispaniae contrariis litoribus opposita est; at Aquitaniae minime est adversa, interiacente ora Hispaniae ad Oceanum.] HADR. VALES. Quis credat sic in eis partibus erravisse Ammianum, nisi unus ille, qui sic statuit? At si nihil aliud, potuit is ipse ex libro xiv cap. 10. discere, notam fuisse Aquitaniam auctori: potuit ex fine capitis xiv. colligere, quam in Ammiano confusae sint literae q et c, et id nunc quoque factum statuere, iustius certe, quam sic vituperare doctissimum scriptorem. Scripsisse enim videtur *Accitania*, vel, ut alii, *Acitania*, de qua vide Orteliana. In editione Romana est *Equitaniae*. GRON.

Aquitaniae.] Gronovius suo more grunniens, Valesio in ordinem coacto, *Accitaniam* s. *Acitaniam* reponi suadet, et provocat ad Ortelium: quem quum consulere non possem, adii Cellarium, qui T. 1. p. 134. coloniam quidem *Iuliam Gemellam Accitanam* habet in Hispania Baetica. Nec aliena fortasse huic loco nostro videatur, cum *Mauritaniae* Baeticae oppositae paullo ante mentio iniecta sit. At enim vero, cur tam exiguam urbem *Italiae* comitem dare Ammianus voluerit, non video, magisque propensus sum in eam sententiam, ut loco *Aquitaniae* scribendum arbitrer *Hispaniae*, vel, si mavis, *Sicaniae* (Siciliae) quo sequentia ducere videntur. W.

Capessanam] urbem Mesopotamiae. Capersane dicitur XVIII, 8. W.

CAPVT VIII.

1. *Sallustium Praefectum* Praetorio *promotum.* Quo munere antea functus sit, non invenio, amicissimum tamen Iuliano fuisse, patet ex ipsius Iuliani Orat. VIII. p. 240. ss. Quid differat ab altero Sallustio Praefecto Praet. Orientis, v. Ind. I. *Germaniano iusso vicem tueri* ad tempus *Nebridii* c. 5. *Gumoarium* v. XX, 9. W.

Veteranionem suum Principem.] Io. *summum Principem.* LINDENBR.

Mamertino Largitiones curandas.] Id ipsemet testatur Mamertinus in Gratiarum actione c. 1. his verbis: *Nam cum me aerarium publicum curare voluisti.* Et alio loco c. 22. *Mihi certe tertia unius anni ubertas est Consulatus. Primum thesaurorum omnium mandata custodia et dispensatio largiendi: secundum locum tenet in honorum meorum fructibus Praefectura: additus his proventuum meorum tertius, Consulatus.* Dicebatur autem Claudius Mamertinus, ut ipse testis est in eadem elegantissima Oratione. VALES. Ab hoc Mamertino distinguendus est alter, cuius orationes duas in Maximum et Maximianum habemus. W.

2. *Martianas silvas.*] *Mentio huius silvae apud Herm. Contract. anno CIↃ.XXX.* et in veteri Tab. Itineraria in Descriptione Alamanniae, e cuius confinio ponuntur Iulio-magus, Petovio, Rauraci. *Hermannus Contractus anno 1030. *In Alemannia cum Ernust dudum Dux eiusque complices parvis viribus contra Imperatorem agitantes, praedis circa silvam Martianam populares infestarent; a Manegoldo Comite ex Augiensi militia observati, et* XVI. *Kal. Septemb. conserto proelio victi sunt.** LINDENBR. Nos silvam illam nigram dicimus. v. Gibbon. T. v. p. 257. Mannert. Germ. p. 512. W.

3. *Alexand. Magnus et deinde alii plures.*] Velut Leonidas, de quo Polyaen. lib. 1. pag. 74. LINDENBR.

CAPVT IX.

1. *Contextis successibus* XVIII, 1. *fidens*, fortunae suae fiducia, quam hucusque perpetuam esset expertus. *Porrectius ire*

ulterius progredi, alibi protinus ire. Ernest. exponit: *pluribus agminibus*, nescio an rectius. W.

2. *Per alveum*] secundo alveo. *ferebatur* cum 3000. comitibus, Zosim. III, 10. sed occulte, nihil Augusti splendoris prae se ferens. *Oppida forinsecus* ἔξωθεν, cf. XIX. *transibat* non intrabat. W.

3. *Mille, ut aiunt, linguis*] v. Ovid. Metam. XII, 55. W.

Rerum misere exaggerat fidem.] Scribendum puto, *rerum mire exagg. fidem.* VALES. Non necessariam esse correctionem iudicat Ernestius, quando *misere,* etiam Ciceroni, idem sit, quod *vehementer.* Mihi magis placet *mire.* W.

4. *Taurus Praefectus Praetorio*] per Italiam c. 6. *Mutatione celeri* equorum *cursus publici. Eodem ictu* impetu. *Florentium itidem Praefectum* Illyrici c. 6. *Secum abduxit* in orientem ad Constantium. Uterque erat hoc ipso anno Consul Romae, quod in ridiculum trahens Iulianus edictis publicis addi iubebat: Tauro et Florentio Coss. *fugitivis.* Zosimus III, 10. W.

5. *Lucillianus Comes rei castrensis*, paullo post tamen *Magister equitum. Sirmium* Pannoniae urbium matrem et populosam et celebrem, uti est cap. sequente. W.

6. *Ut fax vel incensus malleolus*] Altius repetita comparatio. W.

Cum venisset Bononiam, a Sirmio milliario nono disparatam et decimo.] Bononiam hanc *Bonmunster* hodie vocari Simlerus putat. Vid. Itinerarium Antonini Imp. p. 243. ed. Wessel. LINDENBR.

Bononiam] quae urbs antea *Malatis,* vel *Milata* dicta, nomen recentius a Romanis accepisse videtur, hodie *Banostar.* Mannert Germ. p. 753. W.

7. *Concepto negotio*] cum facile, quid rei esset, suspicaretur. W.

Adorandae purpurae] quod in magno honore habitum, vide ad XV, 5. *Alienis partibus te commisisti* alienos fines ingressus es. W.

CAPUT X.

1. *Cum lumine multo* facibus et *floribus* quibus frontes cinxerant. W.

2. *Percursis aggeribus publicis*] via militari, sollemni. XX, 4. W.

Succos.] Infra XXVII, 4, 5. *Succorum angustias*, et XXI, 13, 6. *claustra* et *confinia* appellat. Meminit et alibi frequenter Marcellinus: apud alios vero Scriptores nullam Succorum mentionem adhuc reperi: nisi quod apud Socratem in lib. 2. Hist. Eccl. cap. 22. corruptum id nomen est: *ut et in Epistola 2. Concilii Aquileiensis, a Iac. Sirmundo edita.* Cum enim dixisset, Episcopos tum eos qui Serdicae, tum qui Philippopoli convenerant, peracto seorsum Concilio, rebusque prout utrisque visum erat constitutis, in suas quemque Ecclesias recessisse; subdit, exinde Orientalem Ecclesiam ab Occidentali discissam; terminum autem

et confinium utriusque Ecclesiae fuisse Succorum angustias: καὶ ἦν ὅρος τῆς κοινωνίας αὐτοῖς τὸ λεγόμενον τισοῦκις, ὅπερ ἐστὶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρᾳκῶν. Lege meo periculo οἱ σοῦκοι, nisi malis σοῦκις. Quod confirmatur sequentibus Socratis verbis. Subdit enim, eum montem Illyrios a Thracibus distinguere: quod non potest alteri convenire quam Sucis. VALES. Cf. Gibbon. T. v. p. 262. not. 33. Ritter. ad Guthrium T. 5. Sect. 1. p. 60. W.

Exnunc conveniet] Ita Mſ. et dictum *Exnunc*, ut Graecum illud ἀπὸ νῦν. Sic *extunc* apud Val. Max. lib. 1. cap. 5. *Extunc Aeanti ut Deo immolarunt.* LINDENBR.

3. *Quorum alter ab ipsis Histri marginibus.*] Aemus scilicet, ut docet Marcellinus in lib. 27. c. 4. §. 6. et Strabo. VALES.

Axii] fluminis Macedoniae, v. Cellarium T. 1. p. 1036. ſſ. W.

**In angustias tam. coll. desinentes.*] Hinc explicandi sunt Ovidii versus in libro VI. Metam. v. 87.

Threiciam Rhodopen habet angulus unus et Aemum,
Nunc gelidos montes, mortalia corpora quondam.

Revera enim quemdam quasi angulum eo loci faciunt Aemus ac Rhodope, et se mutuo osculari ut ita dicam videntur: idque (ut apparet) locum fabulae dedit. Apud Nicephorum in libri 9. capite 13. legitur σούσακις non multo melius quam apud Socratem, ex quo id Nicephorus exscripsit. Unus Philostorgius in libro III. recte nominat Σούκεις Ἄλπεις sed Nicephorus et heic quoque Σουσάκεις praetulit. *) Hasce angustias designavit Themistius in Oratione 13. ad Theodosium Aug. pagina 469. οὐκ ἀπέστησεν αἷμος, οὐ Θρᾳκῶν ὄρια καὶ Ἰλλυριῶν δυσπόρευτα καὶ ὁμοιπόρῳ.* VALES.

Serdicae] Haec urbs, post *Triaditza* appellata, hodie putatur esse *Sophia* in Bulgaria. Plura dabit Tzſchuck. ad Eutrop. IX, 22. *Philippopolim* (Philiba). Cf. Wesseling. ad Anton. Itinerar. p. 136. W.

Hiantes obscurius] aditus aperientes, vix tamen conspicuos. W.

4. *velut incauta*] quasi insuperabilis, eoque negligentius custodita. W.

Sub hac altitudine agg. utrobique spat. planities.] Id egregie describit Lucianus in Dialogo qui δραπέται inscribitur: (si tamen Luciani est, quod non credo,) T. VIII. Bipont. p. 375. δύο μὲν ὄρη μέγιστα καὶ κάλλιστα ὀρῶν ἁπάντων. Αἷμός ἐστι τὸ μεῖζον· ἡ καταντικρὺ δὲ ῥοδόπη· πεδίον δὲ ὑποπεπταμένον πάμφορον ἀπὸ τῶν προπόδων ἑκατέρων εὐθὺς ἀρξάμενον. Deinde Philippopolim urbem iis vicinam fuisse dicit: quod verissimum est. Erant enim Succorum augustiae Philippopolim inter et Serdicam: quod etiam aperte designatum est in Tabula itineraria Peutingerorum. VALES.

Iulias Alpes] XXXI, 16. addit: olim Venetas. W.

5. *Revertitur Naessum copiosum opidum.*] Naisum urbem intelligit, ut patet ex Zosimi narratione in lib. 3. c. 11. Sed Mar-

---

*) Verba *Apud Nicephorum — praetulit* ad praecedentem notam de Succis pertinere monuit Gronov. in Praef. p. XIV. W.

cellinus eam urbem semper Naessum appellat. Verum ceteri omnes tam Graeci quam Latini Naisum seu Naissum: opidum Daciae Mediterraneae, ut est in Itinerario Burdegalensi, Constantini Magni ortu nobilitatum. Sic enim scribit Stephanus Byzantius: Ναϊσσος πόλις Θρᾴκης, (leg. Δακίας) κτίσμα καὶ πατρὶς Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως. Idem tradit Constantinus Porphyrog. in lib. 2. περὶ Θεμάτων: et Firmicus in lib. 1. Matheseos sub initium de Constantino Magno loquens, *Apud Naisum*, inquit, *genitus, a primo aetatis gradu gubernacula imperii retinens, etc.* Sic enim in duobus MSS. codicibus legi, dudum viri docti monuerunt: cum vulgo excusum sit *apud Tarsum*. Denique in Excerptis de gestis Constantini idem distincte traditur his verbis: *Constantinus natus Helena matre vilissima in opido Naiso atque eductus; quod opidum postea magnifice ornavit.* Accedit, quod Cedrenus περὶ τὴν τῆς Δακίας πόλιν Constantinum natum esse memorat. VALES. *Naesus* dicitur XXVI, 5, 1. Cf. Wesseling. ad Itiner. p. 134. W.

Quo inde expedite cuncta disponeret.] Sic Gelenius emendavit, cum superiores Editiones scriptum haberent, *quo inde praepedite:* neque aliter codex Reg. [Colbertin.] et Florentinus. Unde coniicere est, scribendum potius esse in hunc modum, *quo impraepedite cuncta disponeret.* VALES.

6. *Victorem apud Sirmium visum Scriptorem historicum.*] Indubie is est Victor hic, cuius exstat historia Vitarum Augg. quique tenui atque indocto patre rure ortus, propter egregias virtutes ad amplissimos honores promotus fuit, quos ex veteri hac Inscriptione agnoscere licet, quam ipse beneficiorum memor. Imp. Theodosio curaverat poni...... IERUM PRINCIPUM CLEMENTIAM... NCTITUDINEM MUNIFICENTIAM SUPERGRESSO. D. N. FL. THEODOSIO PIO VICTORI SEMPER AUGUSTO SEX. AUR. VICTOR. V. C. URBI PRAEF. IUDEX SACRARUM COGNITIONUM. D. N. M. Q. E. LINDENBR.

Sobrietatis gratia multilaudum.] Monstrum hoc nominis ex officina P. Castelli prodiit. Nam in Editione Rom. legebatur *sobrietatis gratie mutilandum.* Atque ita in codice Regio scriptum est ac Flor. nisi quod in Regio [et Colbert.] *ac Tolos.* *gratiae* legitur. Proinde commodius sic videtur legi posse, *sobrietatis gratia aemulandum.* VALES.

Multo post] anno demum 388. et 389. v. Corsini p. 287. W.

7. *Orationem acrem et invectivam*] quae tamen non exstat in Iuliani operibus. *Probra quaedam in eum explanantem et vitia.* Similiter Cicero Tusc. IV. 37. „cum multa vitia collegisset in eum Zopyrus," ubi locum Ammianeum contulit Davisius. W.

Tertullo administrante adhuc cf. XIX, 10. *Praefecturam Urbis* (Praefectorum quippe erat, absentibus Consulibus senatum convocare). *Nobilitatis* Senatus. cf. c. 12. et alibi. *speciosa fiducia* aperta et sentiendi et loquendi libertas, et *benignitas* benevolentia in Constantium. W.

Auctori tuo reverentiam rogamus.] Subaudi *praestes.* Iulianum enim Senatores hac acclamatione admonebant, ut parcius ageret ac modestius, et Imp. Constantio, a quo Caesaris dignitate auctus fuerat, honorem debitum exhiberet. Id enim significat ea vox, *Auctori tuo.* Sic in lib. 16. c. 7. *Apparitoremque fidum*

auctori suo quoad vixerit fore, obligata cervice sua spondebat: (it. XIV, 1. W.) et Ausonius in Macrino p. 208. ed. Floridi:

sumptum pro Principe ferrum
Vertit in auctorem caede Macrinus iners.

Porro in his acclamationibus Senatus sollemne verbum erat, *Rogamus*. Sic apud Lampridium in Commodo c. 19. *Honores innocentium restituas rogamus*. VALESIUS. Locum hunc tetigit Isa. Casaubonus ad Spartianum c. 10. ubi Traianus sic dicitur auctor Hadriani. GRON.

8. *Barbaros omnium primus*, etc.] Idem in eo reprehendit Aurelius Victor (de Caes. c. 41. §. 20.) his verbis: *Cunctaque divino ritui paria viderentur, ni parum dignis ad publica aditum concessisset*. Quippe Constantinus superato Maxentio multos etiam barbaros, qui fortem sibi operam in bello navaverant, praemii vice allegit in Curiam, quemadmodum testatur Nazarius in Panegyrico ad Constantinum. Et Eusebius in lib. 4. de vita Constantini cap. 7. loquens de barbarorum legatis qui munera ei obtulerant, ait Constantinum nobilissimos eorum Romanis honoribus ornavisse, ἐτίμα δὲ καὶ ῥωμαϊκοῖς ἀξιώμασι τοὺς ἐν αὐτοῖς διαφανεστέρους, ὥστ' ἤδη πλείους τὴν ἐνταῦθα στέργειν διατριβήν, ἐπανόδου τῆς εἰς τὰ οἰκεῖα λήθην πεποιημένους. VALES. Cf. Gibbon. T. IV. p. 106. not. 141. W.

Brevi postea A. 362. *Mamertino* cf. c. 8. W.

Mamertinum ad Consulatum evexit, nec vita, nec splendore.] Liberabo hac nota Mamertinum, eamque iubente Ms. Cod. auctoritate in collegam illius transscribam. Vero enim verius puto si legatur: *Mamertinum ad Consulatum evexit et Nevitam, nec splendore, nec usu, etc.* Cuius emendationis aperta indicia in Cod. Florent. sic enim ibi: *Mamertinum in Consulatum inuxit nec vittam.* Ipse Ammian. inf. cap. 13. *Mamertinum Praefectum Praetorio per Illyricum designavit Consulem, et Nevitam.* Consulumque horum nomina libri Fastorum agnoscunt. LINDENBR.

[*Mamertino in Consulatu iunxit Nevittam.*] Ex superiori accusatione Constantini, *barbaros* ad Consulatus promoventis, et ex Marcelliniana reprehensione Iuliani, ceu id ipsum facientis quod in Constantino damnabat, intelligitur Nevittam hunc quem Iulianus Consulem fecit, similiter *barbarum* fuisse. Fuit autem Nevitta natione Gothus; qualis fuit et *Fravitta* vel *Fravita*, Φραβίθης Nicephoro dictus in libro XIII. qui anno XXXIX. post Nevittam cum Vincentio Consulatum in Orientis partibus gessit Arcadii principatu, et ab eo Imperatore propter bellum adversus Gainam popularem suum fortiter fideliterque gestum Consul creatus est.] VALES.

Splendore] nobilitate generis. *usu* scientia reip. administrandae. W.

Inconsummatum et subagrestem.] Lib. XXXI. c. 14. *Inconsummatus et rudis*. LINDENBR. *Inconsummatum*, omnis ingenii culturae expertem, *et subagrestem* moribus. Invidiae tamen aliquid dedisse Ammianus videtur. W.

CAPVT XI.

1. *Intimatur*] vox sequioris aetatis pro affertur. W.

2. *Opibus*] Post hanc vocem adiectivum vel participium deesse videtur. W.

Hostiliter repente clausere.] Id ipsum intelligit Nazianzenus Gregorius in Invectiva priore in Iulianum, ubi ipsum quasi furore quodam occaecatum in perniciem ante oculos positam properasse dicit. *τεκμήριον δέ· καὶ γὰρ ἔτι προϊὼν καὶ ἀγνοούμενος ὡς ἐνόμιζεν, ὑπὸ τῇ τοῦ γενναιοτάτου βασιλέως στρατιᾷ περιλαμβάνεται προϋποτεμνούσῃ καὶ τὴν φυγήν, ὡς δῆλον γέγονεν· καὶ γὰρ ἤδη τὸ κράτος ἔχοντι τὸ κρατῆσαι ταύτης οὐ μικρὸν ἔργον ἐγένετο. Cuius rei argumentum illud est, quod cum ipse progrederetur occulte et latens, ut putabat, ab exercitu lectissimi Imperatoris circumventus est, qui ei etiam fugam intercluserat, ut postea apparuit. Nam cum Imperium sine controversia iam obtineret, eos superare vix potuit.* VALES.

Erat tum etiam amicum.] In Mff. Regio et Flor. [et Colbertino,] atque in Editione Rom. legitur, *erat tum etiam initium.* Primum Gelenius vulgatam lectionem excogitavit, quam tamen veram esse non puto: sed facilius est quid falsum sit videre, quam divinare quid verum sit. Videtur tamen transpositio vocabulorum hunc locum corrupisse, quae sic fortasse restituenda est: *Iuvante indigena plebe tumultus initium, cui Constantii nomen erat tum etiam honori.* [Tamen cum apud Curtium in libro v. *initia* pro auspiciis et ductu Principis sumantur, videtur servanda codicum Mff. et sequenda scriptura: *Cui Constantii nomen erat tum etiam initium,* id est auspicatum erat, favorabile ac venerabile erat.] VALES.

CAPVT XII.

2. *Iovinum Magistrum equitum* c. 8. *per Alpes* Noricas quarum fines tum temporis vide ap. Mannert Germ. p. 616. W.

Qui Comitatum sequebantur aut signa.] Huius loci duplex mihi occurrit explicatio. Prima, ut per eos qui Comitatum sequuntur, intelligantur scholae, de quibus supra affatim dixi. *Sic in lege 38. Codicis Theodos. de Decurionibus. Per eos autem qui sequuntur signa, legiones intelligantur et auxilia, quae sunt sub Magistris militum. Secunda explicandi via est, ut qui Comitatum sequuntur, milites sint omnes qui Magistro militum Praesentali obsecundant: posteriores vero sint ii, qui sub ceteris Magistris per provincias sunt constituti. Sed prior explicatio magis arridet. VALES.

3. *Certius fore id obsidium.*] In Editione Rom. et codice Reg. [ac Colbertino] legitur *centius.* Unde proclive erat emendare: *lentius fore id obsidium quam verendum.* Nam et ipsa litterarum affinitas id confirmat, et sententia ipsa plane ita postulat. Valeat ergo coniectura illa Castelli. VALES.

4. *Ordine scutorum gemino.*] Duabus partibus obsessam esse significat Aquileiam: sic enim loqui solet, ut in principio libri XIX. de obsidione Amidae: *Quinquies ordine multiplicato scutorum cingitur civitas.* Etenim ab Oriente quidem tendebant Chionitae, ad Meridiem Vertae, Albani a Septemtrione, ad Occasum Segestani: Persae vero ipsi omnes murorum ambitus circumsidebant, ut ibidem testatur Marcellinus. Idem infra in hoc libro, *obsidione gemina Bezabden aggressurus,* *et in libro 24. cap.

IV.* Alii dicerent duplici acie, vel gemino agmine, ut Hegesippus in lib. 3. cap. 9. et lib. 5. cap. 14. et Scholiastes Thucydidis ad haec ex lib. I. ἐπολιόρκει τρισὶ τείχεσι τὴν πόλιν, notat, τουτέστι τρισὶ τάγμασι. IV *castris* Florus lib. 2. cap. 18. VALES.

5. *Ferramentorum*] instrumentorum ferreorum, terebrarum, vectium. W.

7. *Opportuna torrentis.*] Hunc locum sic legendum ac distinguendum esse existimavi: *Mentibusque fundatis, et compositis per opportuna tormentis, etc.* Quae emendatio confirmatur ex simili quodam loco in lib. 18. ad finem: *Tormenta, qua non erat voraginosum, locis opportunis aptantes.* Et in lib. XX. *Aliis tormenta componentibus.* Denique in lib. ult. *Tormenta per locos aptata sunt habiles.* VALES.

8. *Civitatem Natisone amni praeterlabente.*] Nihil hic mutandum: nam, quod in Mſ. habetur *Tesioni amni*, id non est nauci. Strabo lib. V. Ἀκυληΐα — — κτίσμα μέν ἐστι Ῥωμαίων ἐπιτειχισθὲν τοῖς ὑπερκειμένοις βαρβάροις. ἀναπλεῖται δὲ ὁλκάσι κατὰ τὸν Νατίσωνα ποταμὸν ἐπὶ πλείστους ἑξήκοντα σταδίους. *In Chronico Reichersp. corrupte legitur, *Namsa fluvius*, pro *Natiso fl.* p. 57. Iordanes in Gothicis p. 123. *Natissa amnis.** LINDENBR.

[*Natisone amni praeterlabente.*] In vett. codicibus MSS. pro *Natisone* scriptum esse *Tesioni* notavit P. Pithoeus, vir doctissimus, ad oram Ammiani sui. Ego in codice Colbertino legi etiam *Tesioni: Civitatem Tesioni amni praeterlabente.* Plinius tamen non *Tesionem* sed Natisonem cum priscis vocat hunc fluvium, quem *cum Turro praefluere Aquileiam Coloniam* XII. *m. pass. a mari sitam* scribit. *Natissam amnem* nuncupat Iordanes de rebus Geticis, ab ortu muros Aquileiae lambentem.] VALES.

Cum veteribus admirandum] non secus, ac priscorum callida inventa. W.

9. *Prohibitores*] obsessos, (paullo ante *munitores* i. e. oppugnatores, cf. XXVI, 8.) W.

Subter] ex inferioribus turrium cavitatibus. W.

[*Utrimquesecus.*] Utrimquesecus uno verbo legendum et scribendum est, ut dicitur intrinsecus, extrinsecus, forinsecus, in libro XXI. altrinsecus in libro XXII. et XXVIII.] VALES.

Aedificii] murorum. *Penetralia*, interiora urbis. W.

11. *Navalium sociorum.*] Milites intelligit, qui turribus supra naves impositis insistebant. At non sic veteres Latini. Hi enim navales socios dicebant, quos nunc remiges vocamus; ut patet ex Livii Historia 29, 35. Quo sensu Florus in lib. 4. cap. 8. de Sex. Pompeio dicit: *O quam diversus a patre! Ille Cilicas exstinxerat: hic secum piratas navales agitabat.* VALES.

12. *Munitorum enim maerores.*] Munitores vocat oppugnatores. Qua voce utitur Livius in lib. 5. de Camillo Veios obsidente: *In partes sex munitorum numerum divisit:* ubi pro cunicularis sumuntur. VALES.

13. *Ferratas portarum obices.*] Sic loquitur Tacitus in lib. 3. Hist. de Cremona, et in lib. 13. Annalium: *Nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi.* Olim enim urbium portae ferro tegebantur, ne subiecto igne ab hostibus exurerentur; ut docet Vegetius in capite 4. lib. 4. et Zosimus in lib. 2. c. 50. de

Magnentio loquens Murſam oppugnante. Procopius in lib. 3. Goth. τάς τε πύλας τεκτηνάμενος καὶ σιδήρῳ περιβαλὼν, etc. Denique Appianus in lib. 4. civilis belli de Xantho Lyciae opido. Omitto Aeneam in Polioreet. cap. 18. et Claudianum in bello Getico, qui ſic canit v. 215.

Ferrataeque Getis ultro ſe pandere portae.

χαλκόδετα ἔμβολα vocat Euripides in Phoeniſſis v. 115. quae ſic explicat Scholiaſtes: Ἄλλοι ἔμβολά φασι τὰς καθέτους, τὰ νῦν καλούμενα πτερά. Deinde eorum fabricam ſic deſcribit: θύραν κατασκευάσαντες ἴσην κατά γε μῆκος καὶ πλάτος τῇ θύρᾳ τοῦ τείχους, ἔξωθεν αὐτῆς χαλκοπέταλα καθηλοῦσιν, ὡς ὁλόχαλκον τὴν θύραν νομίζεσθαι, ταύτην ἐπάνω τῆς θύρας ἱστᾶσιν οὐχ ἑδραίαν, ἀλλ' ὥσπερ κρεμαμένην. τῶν δὲ πυλῶν κλειομένων καθιᾶσιν ἄνωθεν, etc. Manifeſte cataractam intelligit, de qua loquitur Vegetius in loco cit. Quam etiam in hoc Ammiani loco intelligi nihil vetat. VALES.

Repentinis eorum adſultibus, qui erumpebant clanculo per poſticas, etc.] Harum poſticarum mentio iterum libb. XVIII, 6. XIX, 6. XXIV, 1. Sed murorum antiquorum adeo perrara monumenta reſtant, ut qua ratione poſticae in iis factae atque aedificatae fuerint, haud ita in facili ſit dicere. Operis tamen priſci putantur, qui Auguſtae Emeritae videntur. In quibus licet poſticarum indicia nulla, quadratas tamen turres aequis intervallis procurrentes, tale aliquid denotare veroſimile eſt, quale hic Ammianus ſcribit: ac velut promuralia ſunt, ex quibus erumpentibus recurſus ad moenia tutior munitoribus per arcuatilem hanc viam eſſet, oppugnatorumque vis, et arietis inſultus arceri facilius poſſet. Atque ut ſpecimen elegantiſſimae ſtructurae etiam in aliis oris exſtet, picturam eius hic opponam, uti eam a Nobiliſſimo doctiſſimoque viro Abr. Bibrano Sileſ. accepi, qui opus ipſum vidit et deſcripſit. LINDENBR. Cf. Salmaſ. ad Scriptt. Hiſt. Aug. T. II. p. 675. W.

14. *Peritia bellorumque artibus.*] Ita correxit P. Caſtellus, cum in Editione Rom. legeretur, *turicitia bellorumque, etc.* ut in Mſ. Flor., ſcriptum eſſe monuit Lindenbrogius. [In codice Colbertino *turricitia.*] Ego vero cum in exemplari Regio reperiſſem *turiciaca,* emendare malui, *duritia bellorumque artibus antiſtarent.* Sic enim locutus eſt Marcellinus in lib. *Rex ſuorum duritiae fiducia tranſiturus.* *Atque ita plane in Mſ. Toloſano exaratum poſtea reperi.* VALES.

15. *Concorporalibus ſuis.*] Perplacet haec lectio prae illa, quae in vulgatis eſt, *contubernalibus ſuis.* Sic iterum lib. XXVIII. c. 5. *Ne uno quidem caedibus concorporalium ſupereſſe permiſſo.* Et *concorporari* lib. XV. c. 11. *Gallico mari concorporatur.* Lib. XXII. c. 8. *Immobiles turbine circumfracto ſtetere concorporati.* Sic *incorporare.* Solinus cap. XXV. *accorporare,* Ammianus lib. XVI. Solinus cap. XL. *Corporatio,* Tertull. de Carne Chriſti. LINDENBR.

16. **His relatione communi conſortiumque cognitis.*] Ita primus correxit Gelenius, cum prius legeretur: *His relatione immuni conſortiumque cognitis:* idque ex emendatione Petri Caſtelli. Nam in Editione Romana legebatur: *His relatione imunis, etc.* Ego vero cum in Mſſ. codicibus ſcriptum eſſe vidiſſem: *His relatione immunis, etc.* veram huius loci ſcripturam feliciter depre-

hendi. Sic igitur scribendum est: *His relatione Immonis consortiumque cognitis.* Immonem enim Comitem cum aliis quibusdam Ducibus ad oppugnationem Aquileiae miserat Iulianus, ut Marcellinus paullo supra retulit.* VALES.

16. *Agilonem Magistrum equitum* (in Ursicini locum XX, 2.) misit. W.

18. *Non sine conviciis reputabatur ut fallax.*] Ms. *computabatur.* forte scripsit Ammian. *confutabatur ut f.* LINDENBR.

Susceptus ad pugnaculum.] Plautus in Milite: *Deturbabo iam ego illum de pugnaculis.* LINDENBR.

20. *Curiales*] Senatores, v. Ind. II. h. v. ipsius Aquileiae. *Poenali ferro consumti* securi percussi. Nescio, quem Codicem secutus Adr. Iunius in Animadversis Lib. III. c. 12. (nam Lindenbrogius et Valesius plane nihil monuerunt) addat nonnulla: *Romulus et Sabostius currus axi vincti, fuere dispicati, ut proni in studia senis: alii rotarum poena consumti sunt.* W.

21. *Adsultu*] seditione. W.

22. *Sollicitudinum mole.*] Legendum videtur: *Congrua instantium sollicitudinum moli ipse quoque agitans, efficaciter Illyricum contrahebat exercitum.* VALES.

23. *In tempore afflagranti.*] Regius codex scriptum habet *afflagitanti,* et eadem manu superscriptum *efflagitanti;* [Colbertinus *afflagranti*] *Tolosanus *flagitanti.** VALES.

In tempore afflagranti] i. e. turbulento ob imminens bellum. Ernesti. *Municipalium Ordinum,* (Oppidorum Ordines XXVII, 7.) *ad quorum favorem propensior, iniuste plures muneribus publicis adnectebat.* Hoc ita intelligendum: Quamquam Ordinibus municipalibus favebat, plures tamen ad suscipienda munera publica iniuste cogebat. cf. loca gemina XXII, 9. bis. XXV, 4. et omnino Ind. II. v. Curiales. W.

24. *Symmachum et Max. legatos ad Constantium.*] Hic est Symmachus, qui postea Praefectus Urbi fuit, Valentiniano et Valente Coss. ut scribit Marcellinus in lib. 26. de cuius ad Constantium legatione loquitur Libanius in Epist. ad Symmachum eius filium: ubi ait Symmachum quidem cum tribus aliis Senatoribus venisse Antiochiam, in qua tum Constantius morabatur. Sed Symmachum totius civitatis oculos in se unum convertisse, tum ob caeteras virtutes, tum ob eloquentiam. ὅπως ἡμῖν ᾖ καὶ θεᾶσθαι τὸν ἄριστον Σύμμαχον· ὃς τέταρτος μὲν ἧκε, μόνος δὲ εἰς αὑτὸν ἐπέστρεψε τὴν πόλιν ἀγαθῶν ἀμείνων δεικνύμενος, etc. Eiusdem legationis meminit vetus inscriptio. *LUCIO. Aurelio. Avianio. Symmacho. V. C. Praefecto. Urbi. Proconsuli. pro. Praefectis. Praetorio. in. urbe. Roma. finitimisque. provinciis. multis. legationibus. pro. amplissimi. Ordinis. desideriis. apud Divos. Principes. functo.* VALES.

Ibi Naessi. *Symmachum* patrem Symmachi, cuius adhuc decem epistolarum libri supersunt, quique plurium Deorum cultum in imperio Romano tueri tantopere allaborabat. Filius infra occurrit XXVII, 3. Praefectus Urbi. W.

A Nobilitate legatos ad Constantium missos.] Sic lib. XXVIII. ad Valentinianum Imp. *Nobilitatis decreto legati mittuntur,* id est, Senatorii ordinis decreto. Ut lib. XVI. et XXVIII: *Nobilitatis*

curia. et Nobilitatis, dein plebis digeremus errata. De hisce legationibus exstat in Cod. Iustin. lib. x. Titulus LXIII. LINDENBR.

In locum Tertulli Maximum Urbi praefecit.] Anicium Maximum hunc vocat Onufrius in Fastis absque auctore ut solet: idem Tertullum eius praedecessorem Anicium Tertullum appellat. Sed si coniecturae locus est, Iunium Tertullum vocare mallem; ut sit is Iunius Tertullus, qui pro Titiano Praef. Urbi cognovisse dicitur in veteribus Fastis Cuspiniani, Acindyno et Proculo Coss. Quod vero ad Maximum spectat, eum Clytholiam Maximum diserte nominat Symmachus in lib. x. Epistola 47. et Tertullo Praef. Urbis, memorabili viro, successisse dicit. VALES.

Rufini Vulcatii] de quo v. Ind. I. W.

25. *Mamertinum et Nevittam*, cf. c. 10. W.

C A P U T XIII.

1. *Nova negotia commovente*] sc. Iuliano. Sed saepe nomina propria omittit Ammianus, v. Vales. ad XVI, 12. init. W.

Obsidione gemina] geminata, denuo suscepta, cf. XXVII, 12. W.

2. *Moveri* castra movere *permitterent sacra*, auspicia, vide paullo post *auspiciis dirimentibus*. W.

3. *Equestrisque militiae ministros.*] Scribendum videtur: *Arbetionem et Agilonem pedestris equestrisque militiae Magistros.* Etenim Arbetio quidem erat Magister equitum; Agilo vero peditum. Et alioquin Ministros pro Magistris poni non insuetus error est librariorum. Simili modo Suidas Magisterianos cum Ministerianis confudit, cum scribit: Μαγιστριανός. κιστερήσιος. Atqui μινιστεριανὸς debuit dicere. VALES. Adscripsit Reinesius: „Ordo vocum postulat, ut τὸ ΜΑΓΙΣΤΡΙΑΝΟΣ scripsisse Suidam dicamus. Magistrianum dici non posse Castrensem, nihil impedit, neque omnes Castrenses sunt Ministeriani. Magistriani sunt Agentes in rebus.“ W.

Referrent citius pedem.] Hoc perfugium est eorum, qui se numero inferiores esse sentiunt. Persae autem qui summam victoriae in multitudine sitam esse existimabant, cum ingentibus copiis in Mesopotamiam irrumpere consueverant. Itaque Romani cum eos fluvium traiicere adverterent, a stationibus agrariis in firmiora castella et opida se recipere solebant: idque consilium Constantii laudat Libanius in βασιλικῷ, assentans Constantio: sed in Orat. funebri, p. 309. valde illud idem reprehendit. VALES.

4. *Propugnaturus opida.*] Hanc scripturam primus Gelenius excogitavit: quam equidem nullo modo possum probare. Nam Marcellinus numquam diceret *propugnaturus opida*, sed potius *opidis*: sic enim semper eum loqui observavi, more Graecorum, qui προπολεμεῖν τῆς πόλεως dicunt. Apuleius quoque et Macrobius similiter loquuntur, ne quis eam loquendi rationem parum Latinam existimet: et Priscianus in lib. 18. *Propugno tibi et te*, dici testatur. Accedit, quod inepta esset repetitio, si diceret, *propugnaturus opida quae tuebatur.* Quamobrem cum in Editione Rom. et codice Regio legatur, *pugnaturus opidaque*, sic legendum

gendum existimo: *Curabat urgentia velut pugnaturus, oppidaque tuebatur excursu.* HENR. VALES. [Et sic plane in codice Colbertino ego scriptum inveni. Et ita quoque sua manu emendavit P. Pithoeus V. Cl. ad marginem Marcellini sui.] HADR. VALES.

Praeter optimates taciturnos et fidos] πιστοτάτους, de quo vide Spanhem. ad Iuliani Opp. p. 174. W.

[*Apud Persas Silentii colitur numen.*] Ut Ammianus affirmat *speculatores et transfugas* Constantio A. *repugnantia prodidisse, futurorum incertos,* propterea *quod apud Persas* soli *Optimates, taciturni et fidi, consiliorum* Regiorum *sunt conscii, apud quos Silentii quoque colitur numen.* Ita Q. Curtius in libro IV. c. 6. de Persis haec scribit: *Alexander, quam regionem Darius petisset, omni cura vestigans, tamen explorare non poterat: more quodam Persarum, arcana Regum mira celantium fide. Non metus, non spes elicit vocem, qua prodantur occulta. Vetus disciplina Regum, silentium vitae periculo sanxerat. Lingua castigatur gravius quam ullum probrum: nec magnam rem Magi sustineri posse credunt ab eo, cui tacere grave sit: quod homini facillimum voluerit esse natura. Ob hanc causam Alexander, omnium quae apud hostem gererentur ignarus, urbem Gazam obsidebat.* Menander Protector *legem silentii* apud Persas in conviviis observari quoque solitam esse scribit: et apud Theophylactum Simocattam in libri v. cap. v. Chosroes Persarum Rex Bryzacium, Barami Tyranni speculatorem, captum et in convivium introductum signo manus iubet occidi. οὐ γὰρ εὐωχουμένοις θέμις τοῖς Πέρσαις διαλαλεῖν. Convivantibus enim Persis nefas est loqui. *Coenobitae in Aegypto hunc morem tenent. Nemo comedens loquitur:* sicut ait Hieronymus in Epistola ad Eustochium de Virginitate servanda.] VALES.

Apud quos Silentii quoque colitur numen.] Curtius lib. IV. c. 6. *More quodam Persarum arcana Regum mira celantium fide: non metus, non spes elicit vocem, qua prodantur occulta: vetus disciplina Regum silentium vitae periculo sanxerat. Lingua gravius castigatur, quam ullum probrum.* LINDENBR. Cf. Brissonius de regno Persico p. 51. W.

6. *Cursu celebri*] Sic Valesio-Gronoviana, sine ulla lectionis varietate. Ernestius operarum vitio id factum existimans, reposuit *celeri,* quod profecto est facilius et usitatius, nec aliter in editt. Stephaniana et Lindenbrogii. Sed *celebri* in libris inventum retinuisse videtur Valesius. *Celebrem* sine dubio pro *celeri* usurparunt prisci Latini, quod probat *celeber gradus* Accii apud Nonium II, 161. Gesnero in Thes. laudatus, qui tamen et ibi *celerem* praefert, cupidius, ni fallor, iusto, et Ammianei nostri loci immemor. Verbum *celebrare* Scaliger in Codd. Catulli (Ati v. 26.) sensu celeritatis invenit. v. Iortin. Misc. Obss. Vol. II. T. 3. p. 328. et ipse Ernestius tandem in eam sententiam proclivior est, ut dicat pro *assiduo* esse positum, quod, ut durius paullo, ita minus fortasse Ammiano indignum sit. Nihil ergo mutavi. W.

7. *Constantius moerore offusus*] Debebat proprie esse, Constantio moeror offusus. Ernest. W.

Magnam diff. ad cap. consilium afferente delegit.] In Ms. Regio et Editione Rom. scriptum est: *Magnam et difficultatem*

ad capessendum consilium adferrent ei delegit. Unde nulla propemodum mutatione emendavi: *Re tamen magnam ei diff. ad cap. cons. afferente id elegit.* Quam emendationem nemo erit, ut spero, qui non illi Gelenianae anteponet. HENR. VALES. [Certe ita omnino scriptum reperi in codice Colbertino, nisi quod *et* scriptum est pro *ei.*] HADR. VALES.

Vehiculis publicis impositum.] v. Ind. II. v. Clavularis cursus. W.

8. *Revocatis omnibus praeter eos.*] Duae ultimae voces absunt ab exemplari Regio, quae tamen retinendae mihi quidem videntur. [Certe sunt in codice Colbert.] Etsi enim Constantius ad bellum civile iam profecturus, optimos milites a Mesopotamia abstraxit, non omnes tamen limitis eius copias abduxit. Neque enim id ei obiicere oblitus esset Libanius, qui haec tantum dicit in Panegyrico ad Iulianum Consulem (Reisk. I. p. 392.) γυμνώσας δὲ τῆς τῶν ὁπλιτῶν ἀκμῆς τὴν ἑῴαν ἐπορεύετο, τῷ φαυλοτάτῳ τῆς στρατιᾶς παραδοὺς τὰς πόλεις, οἳ φυλάκων ἔχοντες σχῆμα, τῶν φυλαξόντων ἐδέοντο· καὶ μετὰ τῶν φρουρουμένων οἱ φρουροῦντες ἔτρεμον, etc. *Cum autem Orientem lectissimorum militum robore nudasset, iter arripuit, umbratili et ignavo militi commissis urbibus. Qui cum speciem praesidii ac custodiae haberent, ipsi praesidio indigebant: et praesidiarii ipsi non minus quam ii quibus praesidio erant tremebant.* VALES.

9. *Ad serenitatis speciem fiduciae.*] Deesse videtur particula copulativa hoc modo: *Ad ser. speciem et fiduciae.* VALES.

10. *Humanitatem*] nimiam benignitatem. *Negotiis communibus* rei publicae. W.

11. *Gallum patruelem*] nam eundem avum, Constantium Chlorum habuere; praeterea vero affinem, Constantina nempe, Galli uxor, soror fuit Constantii. *Potestate Caesaris sublimatum* ad potestatem Caesaris evectum. *Arbitrio punitus est legum.* Legum? W.

12. *Angebat nos una, sed secura doloris praeteriti recordatio*] hoc uno dolore defunctus, alterum nimis secure haud timendum existimavi. W.

13. *Levium — semiermibus*] Invidiose detrahit de Iuliani gloria. *Spe postrema* desperatione. *Aequitate calcata* nonne aliquando et iniquitate? W.

Tamquam favillas effecturam.] Sic primus edidit Gelenius, cum anteriores Editiones haberent, *tamq. fav. se facturam:* prout legitur in codice Regio et Editione Romana. Ex quo proclivius erat ita emendare ut edidi. [In codice Colbertino lego, *tamquam favillas se facturamque deinde, etc.*] in Ms. Tolos. legitur, *tamquam favillas suffocaturam, etc.* VALES. Haud satis apta spiritibus metaphora. W.

Ut scelesle laetorum ultricem.] Placet codicis Regii scriptura, *ut scelestorum ultricem.* VALES.

14. *Favore numinis summi praesente, cuius perenni suffragio damnantur ingrati.*] Itaque Iulianus, qui auctori suo reverentiam minime habuit, ingratitudinis vitio merito notatur. Zosimus lib. III. Gregor. Nazianz. Orat. I. pag. 280. Σωθεὶς γε σὺν τῷ ἀδελφῷ σωτηρίαν ἄπιστον καὶ παράδοξον, οὔτε τῷ θεῷ χάριν ἔσχε τῆς

σωτηρίας, οὔτε τῷ βασιλεῖ, δι' οὗ σέσωστο, ἀλλ' ἀμφοτέροις ὤφθη κακὸς, τῷ μὲν ἀποστασίαν ὠδίνων, τῷ δὲ ἐπανάστασιν. LINDENBR.

Non laceſſiti (?) ſed aucti beneficiis plurimis] immo vero neglectim habiti et calumniis petiti. W.

15. *Nec oculorum veſtrorum vibratae lucis ardorem.*] Eadem figura uſus eſt Plinius in Grat. actione ad Traianum c. 17. *Nec tibi opima defuerint, ſi quis Regum venire in manus audeat: nec modo telorum tuorum, ſed etiam oculorum minarumque coniectum toto campo totoque exercitu oppoſito perhorreſcat.* Et Pacatus in Panegyrico ad Theodoſium. Sed et Severus in Oratione ad milites apud Herodianum in lib. 2. c. 10. eadem utitur clauſula: οὐδ' ἂν τῆς βοῆς ἡμῶν ἀνάσχοιντο, μήτι γε τῆς μάχης. VALES.

16. *Traxerat in ſententiam.*] Prima illa vox abeſt tum a Codice Regio, [et Colbertino,] tum ab Editione Rom. et a Gelenio primum addita eſt. [Scribo igitur: *Omnes poſt haec dicta in ſententiam ſuam, haſtasque vibrantes irati, etc.* Et ſic in libro 24. cap. 13. *Plebs omnis ad ſententiam ſuam cunctis acceptis, etc.* VALES.

Iter ſuum praeire] ſe ipſum praecedere. W.

Cum Lanceariis et Mattiariis.] Lancearii et Mattiarii in Notitia Imperii dicuntur ſub diſpoſitione Magiſtri militum Praeſentalis: ubi tamen Mſ. codex ſcriptum habet Lanciarii, et Mattiarii. Atque ita appellat etiam Zoſimus in lib. 3. c. 22. in oppugnatione Maiozamalchae urbis: ἦσαν δὲ οὗτοι τρεῖς λόχοι ματτιάριοι καὶ λαγκιάριοι καὶ βίκτορες. Neque aliter ſcriptum hic habet codex Regius, [et Colbert. ac Toloſ. *Lanciariis et Martiariis*:] et Caſſiodorus in Hiſt. Trip. lib. 6. cap. 37. Ceterum dicti videntur Mattiarii a quodam teli genere, quod Mattium ſeu Mattiobarbulum vocabant: unde Mattiobarbulos quosdam milites eſſe dictos ait Vegetius in lib. 1. cap. 17. VALES. Lancearii et Mattiarii iuncti etiam XXXI, 13. v. Ind. II. W.

Et cum Laetis itidem Gomoarium.] Fruſtra ſunt qui hic emendandum aliquid putant. Nam Laetorum de quibus hic agitur, etiam in Conſtitutione Valentiniani, Valentis et Gratiani Impp. mentio eſt, L. 10. C. Theod. de Veteran. *Si quis praepoſitus fuerit aut fabricae, aut claſſi, aut Laetis.* Notitia Imp. *In provincia Tarracon. Praefectus Laetorum Teutonicianorum, Praefectus Laetorum Gentilium Suevorum, Praefectus Laetorum Francorum, etc.* LINDENBR.

Cum Laetis.] In codice Regio et Editione Rom. ſcriptum eſt *Letis*, de quibus ſupra notavi. [HENR. VALES. De eisdem Letis vel Laetis, ac de Leticis terris, et pago Letico, lege quae obſervavi in libris I. et IV. Rerum Francicarum, et in Notitia Galliarum.] HADR. VALES. Vid. not. ad XVI, 11. W.

Ut contemtus in Galliis] v. c. 8. W.

CAPVT XIV.

1. *Haerens et ſubſiſtens* dubia et ſiſtens gradum *Fortuna*, quam, praeter communem illam rerum humanarum moderatricem,

suam cuique homini tribuere solebant, quaeque eadem est cum *Genio* paullo post hoc ipso capite memorato. Cf. xiv, 10. ad fin. xxx, 5. W.

Pulchrum infantem] Genium nempe. W.

Excussam sibi proiecisse longius sphaeram, quam ipse dextera manu gestabat.] Antiquus admodum mos, et ad nostra haec tempora translatus, Imperatorum imagines ac statuas ita effigiare, ut pilam manu gestent. *Sic Varro de L. L. lib. 6. p. 68. ed. Scalig. 1581. *Pila terrae.** Ammianus lib. xxv. c. 10. *Maximiani statua Caesaris locata in vestibulo regiae amisit repente sphaeram aeream, formatam in speciem poli, quam gestabat.* Idque cum in multis nummis priscis, tum ipsius quoque Constantii videre licet, quem propterea hic apponam. (Aliquando etiam duo principes unam sphaeram tenentes cernuntur. Vid. Wernsdorf. poet. lat. minor. Vol. II. p. 319. sq. W.)

Origo moris a Persis esse videtur: id enim Themistii verba volunt, Orat. de Constantio Imp. pag. 20. Τιάρα οὐ ποιεῖ βασιλέα, οὐδὲ κάνδυς, οὐδὲ μανδύη, οὐδὲ ἀκινάκης χρυσοῦς, οὐδὲ στρεπτοί τε καὶ ψέλλια, οὐδὲ ῥαβδοφόροι, καὶ δορυφόροι, καὶ μηλοφόροι, καί τις ἀθάνατος ἀριθμὸς ἀποθνησκόντων στρατιωτῶν. A Persis ad Graecos, quod ex eodem Themistio coniici potest, Orat. 5. in Theodos. Imp. cum de Lycurgo Lacedaemone agit: ὅτι ἐδορυφόρουν αὐτὸν αἰχμοφόροι, καὶ μηλοφόροι χρυσῷ ἐσταλμένοι. Itaque hinc paullatim ad Romanos commigravit. Vid. Freher. Origin. Palatin. cap. 15. p. 106. Remum in Themist. p. 139. *Sphaera orbem hunc habitabilem indicat, et nationes in eo subactas atque Imperio parentes.* Unde et D. Caesari statuam Senatus Romanus dedicaverat Romae insistentem. Dio lib. 45. *Quam cum Persarum ritu manibus Impp. gestarent.* *Eaque vel pura esse solebat, vel Fortunam superimpositam habens, interdum et crucem; quod et ipsum quoque nummi antiqui satis ostendunt. Procopius Caesariens. περὶ κτισμάτων lib. 1. Iustiniani Imp. statuam ita describit: φέρει μὲν χειρὶ τῇ λαιᾷ πόλον (sic enim rectissime Mst. exempl. quod penes me est, non πόλιν, uti in Basil. et August. perperam editur) παραδηλῶν ὁ πλάστης, ὅτι γῆ τε αὐτῷ καὶ θάλασσα δεδούλωται πᾶσα. ἔχει δὲ οὔτε ξίφος, οὔτε δοράτιον, οὔτε ἄλλο τῶν ὅπλων οὐδὲν, ἀλλὰ σταυρὸς αὐτῷ ἐπὶ τοῦ πόλου ἐπίκειται, δι' οὗ δὴ μόνου τήν τε βασιλείαν καὶ τὸ τοῦ πολέμου πεπόρισται κράτος. De eadem statua G. Codinus in Descriptione CP. ἔστησε τὴν αὐτοῦ στήλην ἔφιππον ἐπὶ κίονος, καὶ τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ φέρει σφαῖραν ἐμπεπηγότος σταυροῦ ἐν αὐτῇ, ὡς διὰ τῆς εἰς τὸν σταυρὸν πίστεως τῆς γῆς πάσης ἐγκρατὴς γεγονώς. Σφαῖρα μὲν ἡ γῆ, διὰ τὸ σφαιροειδὲς τοῦ αὐτῆς σχήματος. Quem locum Suidas exscripsit in voce Ἰουστινιανός. Itaque amisso orbe, quem manu Imp. tenebat, rationabili praesagio Imperium quoque perditum iri putatum fuit, quod dextera temperabat. LINDENBR.

Proiecisse longius sphaeram quam manu gestabat.] Idem tradit Iohannes Antiochenus, περὶ Ἀρχαιολογίας. VALES.

2. *Iunctioribus proximis*] interioribus amicis, cf. xx, 5. *Desolatus* desertus ex aliquo tempore. *Secretum aliquid*, quod sibi explicare non possit, quodque *interdum adfuisse sibi squalidius existimabat.* Squalidius est obscurius, non ita aperte, et referendum non ad existimabat, sed ad adfuisse. Amat hoc verbum Am-

mianus. vide xxiv, 8. extr. inprimis xxv, 2, 3. qui locus nostro gemellus, nam et ibi de Genio sermo est. cf. et xx, 5. extr. ubi itidem Genius apparet Iuliano. W.

3. *In lucem editis hominibus cunctis — huiusmodi quaedam velut actus rectura numina sociari.*] Arrianus in Epict. lib. 1. cap. 14. ἐπίτροπον ἑκάστῳ παρέστησε τὸν ἑκάστου δαίμονα, καὶ παρέδωκε φυλάσσειν αὐτὸν αὐτῷ, καὶ τοῦτον ἀκοίμητον καὶ ἀπαραλόγιστον. *Marcus Antonin. in Vita sua pag. 211.* Censorinus de die Natal. cap. 1. Tertull. de Anima cap. xxxix. Eusebius de Praepar. Evang. lib. iv. cap. 8. LINDENBR.

Theologi, mythologi. *Salva firmitate fatali*, immutabili tamen destinato a Parcis fato, quo et ipse Iupiter tenetur. *Velut actus rectura*, quae mortales in agendo vel impellant vel cohibeant. *Admodum tamen paucissimis visa*, ut propius sibi praestoque adesse ea non sentiant, nisi *quos multiplices auxere virtutes* qui hoc vel illo modo inter homines eminuerunt. W.

4. *Menander Comicus, apud quem hi senarii duo leguntur.*] Laudant hunc Menandri locum *Origenes contra Celsum lib. viii. pag. 412.* Eusebius in lib. de Praep. Evang. Stobaeus in Ethicis lib. 1. cap. 9. Scholiast. Theocriti Eidyl. 2. Sed omnium optime Clem. Alex. Stromatum lib. v. Μένανδρος ὁ Κωμικὸς ἀγαθὸν ἑρμηνεύων τὸν θεὸν φησίν: (p. 260. Clerici.)

Ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαρίσταται
Εὐθὺς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου
Ἀγαθός· κακὸν γὰρ δαίμον' οὐ νομιστέον
Εἶναι, βίον βλάπτοντα χρηστόν. IDEM.

ΑΝΔΡΙ ΣΥΜΠΑΡΙΣΤΑΤΑΙ.] Apud Plutarchum in libro περὶ εὐθυμίας, ubi hic Menandri versus refertur, legitur, ἀνδρὶ συμπαραστατεῖ, rectius. VALES.

ΜΥΣΤΑΓΩΓΟΣ ΤΟΥ ΒΙΟΥ.] Praeclare Genium vocat Mystagogum. Ut enim Mystagogus olim hospites ducere ad ea quae visenda erant in civitatibus et singula eis ostendere solebat, teste Cicerone in Verrem de signis (4. 59.): ita etiam Genius homines per huius vitae spatia deducit, et quid agendum, quid fugiendum sit ostendit. Mystagogi tamen proprie dicebantur, qui Mystas, hoc est initiatos deducebant, ut ipsa nominis origo significat; unde Origenes in lib. 8. contra Celsum τελεστὰς et μυσταγωγοὺς iungit. *Dio Chrysostomus in Oratione 45. (Reisk. ii. p. 207.) ὅμως καθάπερ οἱ μυούμενοι μυσταγωγῶν ἐδεήθησαν. Et divus Marcus in epistola ad Herodem Atticum, se, cum Athenas venerit, ad suscipienda mysteria Herode usurum esse Mystagogo promittit, ut refert Philostratus in Herode Attico.* IDEM.

5. *Ex sempiternis Homeri carminibus.*] Homerus Iliad. α. LINDENBR.

[*Adfuisse pugnantibus, vel iuvisse.*] Huc refero Tullii de felicitate verba pro lege Manilia c. 16. *Fuit enim profecto quibusdam summis viris quaedam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas divinitus adiuncta fortuna.*] VALES.

Quorum adminiculis praecipuis Pythagoras enituisse dicitur et Socrates.] Achillem his adiungit Eustathius in Homer. Iliad. α, pag. 61. Οἱ παλαιοὶ φασὶ μόνους τούτους, τὸν Ὁμηρικὸν Ἀχιλλέα,

καὶ τὸν Ἀθηναῖον Σωκράτην ἐν συντυχίαις τῷ οἰκείῳ κεχρῆσθαι δαίμονι. Ἀχιλλεύς τε γὰρ ἐνταῦθα λαλεῖ καὶ ἀκούει τὰ μυθευόμενα, καὶ Σωκράτης δὲ ἔλεγεν, ὡς εἰπέ μοι τὸ δαιμόνιον. *De Socrate Minut. Felix contra Gentes. Apul. de Deo Socratis.* LINDENBR.

Pythagoras] cui tamen non magis, quam aliis nonnullis ab Ammiano nominatis ſpiritum arctiore ſenſu familiarem attribuerunt. *Socrates* qui genium ſibi praeſto eſſe, non impellentem tamen, ſed prohibentem tantum ipſe ſibi viſus eſt. Sed de hoc trita omnia, et noſtra aetate ſingularibus libellis tractata. W.

Numa Pompilius.] Eius cum Aegeria Nympha congreſſus nocturnos intelligit. Livius lib. 1. Valer. Maximus lib. 1. cap. 2. Dionyſius Halicar. Plutarchus, et alii. LINDENBR.

Superior Scipio.] Appianus de Bello Punic. c. 104. Καὶ δαιμόνιον αὐτῷ συλλαμβάνειν ἐδόξαζον, ὃ καὶ τῷ πάππῳ Σκιπίωνι προσημαίνειν ἐδόκει τὰ μέλλοντα. LINDENBR. Cf. idem Appianus de rebus Hiſpan. c. 19. 23, 26. de bello Punic. c. 6. W.

Hermesque ter Maximus.] Cuius hodieque Dialogi leguntur, a Platonico quodam Philoſopho conſcripti, ſub Mercurii illius Aegyptii nomine; ut recte Caſaubonus obſervavit in Exercitationibus. Eum antiquiorem Apollonio Tyaneo videtur hic facere Marcellinus. VALES. Vid. Fabricii Bibl. Gr. Lib. 1. c. 7—12. Harleſianae edit. T. 1. p. 46—94. Eſt liber Ἑρμοῦ τοῦ τρισμεγίστου ἱερὰ βίβλος ἐπικαλουμένη κόρη (Minerva) κόσμου fol. 32. librorum Hermetic. a Patricio editorum Ferrariae 1591. et ap. Stobaeum in Eclog. phyſ. p. 124. ed. Canter. 609. Ceterum librum hunc pſeudepigraphum ſeculo poſt Chriſtum natum ſecundo concinnatum exiſtimant eruditi. Zoega p. 20. W.

Apollonius Tyaneus] famoſus ille praeſtigiator ſeculi a C. n. primi, cuius vitam dedit Philoſtratus. W.

Plotinus auſus quaedam ſuper hac re.] Exſtat liber Plotini περὶ τοῦ εἰληχότος ἡμᾶς δαίμονος: cuius et Porphyrius meminit in eius Vita. LINDENBR. Vixit Plotinus Sec. III. et LIV. libros reliquit, de quibus non ſuperſtes eſt, niſi is quem commemorat Lindenbrogius. W.

Quas tamquam gremiis ſuis ſuſc.] Cum in codice Regio [et Colbert.] et Editione Rom. legi vidiſſem *caſtam quam, etc.* leviſſima mutatione correxi, *eas tamquam, etc.* Quod ſenſus omnino flagitare videbatur. Parraſius in Orat. pro Milone legit: *Caſtas quoad licitum eſt tuentur.* VALES.

Si ſenſerint puras.] Vid. Suid. in Δαίμων. LINDENBR.

CAPUT XV.

2. *Suburbanum diſiunctum tertio lapide.*] ergo non pars ipſius Antiochiae extra pomoerium ſita, ſed vicus remotior. W.

Cadaver hominis.] Simile eſt obſervante Reineſio, quod Valenti Imperatori contra Scythas bellum moventi apparuiſſe dicit Zoſimus IV, 21. W.

Territus omine.] ut qui orientem verſus proficiſceretur. W.

Mopsucrenas.] Ita Mſ. quod rectum eſt. vulg. *Mopſueſtiam*. Aur. Victor Epit. c. 42. *Conſtantius magis magisque ardens dolore, atque ut erat talium impatiens, in radicibus Tauri montis apud Mopſocrenen febri acerrima, quam indignatio vigiliis augebat, interiit*. Sozom. lib. v. pag. 61. ἐν Μόψου κρήναις. Hieronym. Epiſtola ad Heliodor. *In Mopſi viculo*. Ptolem. lib. v. τῆς στρατηγίας Καταονίας nomina recenſens, etiam Μόψου κρήνην ponit. LINDENBR.

Mopsucrenas.] Miris modis corruptum eius ſtationis nomen eſt in veteribus Itinerariis. In Itinerario enim Antonini p. 145. Weſſeling. *Namſucrone* dicitur. In Burdegalenſi p. 579. *Manſuerine* hoc modo: *Mutatio Pylas finis Cappadociae et Ciliciae. Manſio Manſuerine m.* 12. *Civitas Tarſo m.* 12. *Mut. Pargaia m.* 13. *Civ. Adana m.* 14. *Civ. Manſiſta m.* 18. Ubi vides *Manſuerinem* pro *Mopſucrene*, et *Manſiſtam* pro *Mopſueſtia* poni ſimili errore. Libanius in Orat. funebri κρήνας vocat; [Aurelii Victoris Epitome c. 42. *Mopſocrenen*, Codex Colbertinus *Mobſcrenas*, alii codices vett. *Mopſcrenas*, ut P. Pithoeus notavit.] VALES.

Mopſucrenas] (Μόψου κρήνας fontes) Ciliciae aſperae urbem, diverſam illam a Mopſueſtia (Μόψου ἑστία, Mopſi domo, xiv, 8.). De utraque vide *Mannert Klein-Aſien* T. II. p. 94. et 101. cf. Aurel. Victor Epit. c. 42. p. 580. Arntzen. et Eutropius x, 15. W.

Egredi] in itinere pergere — *invalente*, invaleſcente — *Corpus in modum foculi fervens*, nimis quaeſitum. — *Succeſſorem ſtatuiſſe dicitur Iulianum*. Haec tam ſubita animi converſio, de qua ipſe Ammianus hic et paullo infra hoc capite dubie loquitur, inventa ab aulae proceribus, ducibusque exercitus videtur, iis inprimis, qui Iuliano hucusque adverſati fuiſſent. cf. XXII, 2. Secus tamen ſtatuunt Ritter. ad Guthr. T. v. Sect. 1. p. 61. et Gibbon. T. v. p. 270. W.

3. *Anhelitu pulſatus letali*] quo ſpiritum aegerrime traheret. W.

III. *Nonarum Octobr.*] Aliter ſcribit Idatius in Faſtis Tauro et Florentio: *His Coſſ. diem functus Conſtantius Aug. Mopſucrinas in fine Ciliciae et Phoeniciae provinciae* 3. *Non. Novemb.* Cum Idatio conſentit Socrates Hiſt. Eccl. II, 47. Cedrenus, Chronicum Alexandr. aliique, qui 3. Novembris mortuum eſſe Conſtantium narrant. VALES. Ipſe Ammianus *ſeneſcenti autumno* hanc mortem adſignat. Tillemont T. IV. P. 2. p. 1143. W.

Imperii vitaeque anno quadrageſimo.] Hic locus non uno ac ſimplici mendo corruptus eſt. Primum itaque emendo, *imperii anno* XXXVIII. quam quidem emendationem praeter Eutropium, et Socratem, ac Sozomenum ipſe confirmat Marcellinus in lib. 14. c. 5. *Die quarto Cal. Octobres, qui imperii eius annum triceſimum terminabat.* Ab eo enim anno quo Conſtantius VI. et Conſtantius Gallus II. Coſſ. fuerant, ad Conſulatum Tauri et Florentii octo ſunt anni. Quod ſi ad exactum calculum res revocetur, annos dumtaxat 37. ſolidos Conſtantius tam Caeſarianum, quam Auguſtum obtinuit Imperium. Caeſar enim factus eſt anno Domini 324. 6. Idus Novemb. Obiit vero anno 361. 3. Nonas Novemb. Deinde emendo, *vitaeque anno* XLIV. *et menſibus paucis*. Ita enim Victoris Epito-

me, et Eutropius ac Socrates, aliique ponunt. Igitur natus fuerit Conſtantius anno Domini 317. Gallicano et Baſſo Coſſ. ipſis Idibus Auguſtis, idque in Illyrico, ut docet Iulianus in Orat. 1. Diem quidem natalem didici ex lege x. Cod. Th. de Praetoribus, et ex Calendario veteri, quod edidit Heruvartius. Vulgata certe ſcriptura prorſus ferri non poteſt. Scribit enim Nazarius in Panegyrico, quem Conſtantio dixit anno illius imperii xv. in quinquennalibus Criſpi et Conſtantini: *Tantorum Roma compos bonorum, haurit inſuper ingentis ſpei fructum, quem propoſitum ſibi ex Caeſaribus nobiliſſimis habet, eorumque fratribus, quorum iam nomina ipſa veneramur.* Fratres illi Caeſarum erant Conſtantius et Conſtans. Cum ergo Conſtantius iamtum natus fuerit Criſpo II. et Conſtantino II. Coſſ. quo anno hic Panegyricus eſt dictus, ſequitur Conſtantium plusquam 43. annos vixiſſe. VALES. Cf. Ritter. ad Guthr. T. v. Sect. 1. p. 60. W.

4. *Supremis conclamatis*] more gentilium. cf. xxx, 10. *Euſebio* praefecto Cubiculi — *noxarum conſcientia*, multos enim homines infelices reddiderat, Gallique Caeſaris necem adiuverat xiv, 11. med. — *Cum novandis rebus imminens obſiſteret Iulianus*, quum alius eligendi Imperatoris conſilium ob Iuliani propinquitatem nimis periculoſum videretur. — *Mittuntur Theolaiphus* cet. cf. xxii, 2. Reineſius adſcripſit: *Theolaiphus* Det-lobus, Detlevus. W.

5. *Voluntatem poſtremam*] uti et nos dicere ſolemus Germani. Aliis et *nomen ſupremum*. v. Gothofredi Gloſſar. nom. Cod. Theodoſ. *arbitrium extremum* Sext. Rufus c. 13. vox ſuprema xxii, 2. ſtilus poſtremus xxv, 3. W.

6. **Uxorem autem praegnantem reliquit: unde edita poſtuma, etc.*] Ante Conſtantium obiiſſe eius uxorem ſcribit Zonaras p. 209. et tota vita ſterilem fuiſſe. Γαμετὴ δὲ ἦν αὐτῷ Εὐσεβία, ἡ ἐπὶ κάλλει γέγονε περιβόητος. περὶ δὲ τὸν γαμέτην ἠτύχησε, μαλθακὸν ὄντα, καὶ τὰ πρὸς ἀφροδίτην νωθέστερον ἐκ νόσων τε καὶ ἐκ φύσεως. ὅθεν κατὰ βραχὺ φθίνουσα, τοῦ Κωνσταντίου προτέθνηκεν, ἄπαις διὰ βίου μείνασα. ὡς δέ τινες λέγουσι, καὶ μητρομανίας νοσήματι περιπεσοῦσα ἐξέλιπε. *Uxorem habuit Euſebiam, forma celebrem illam quidem, ſed infelicem et miſeram, ob maritum cum natura, tum morbis mollem, et ad venerem ſegniorem. Unde paullatim contabeſcens ante Conſtantium deceſſit, nullo umquam fetu edito. Ut autem quidam dicunt, ex uteri doloribus concidens tandem defecit.** LINDENBR. Non Euſebia h. l. intelligenda, ſed Fauſtina. Cf. c. 6. et Hadr. Valeſii Praef. p. LXX. W.

Eiusque nomine appellata.] Fl. Max. Conſtantia Auguſta dicitur in veteribus nummis teſte Goltzio. Nupſit autem Gratiano poſt Conſulatum Gratiani III. et Equitii, cum annum aetatis 14. iam attigiſſet, ut docet Marcellinus in fine lib. 29. c. 6. Eadem haud multis poſt annis obiit, et Conſtantinopolim relata eſt, ut inter parentum reliquias humaretur Merobaude II. et Saturnino Coſſ. Sic enim ſcribit Idatius in Faſtis, et Auctor Chronici Alexandrini: quamquam utrobique Conſtantini Aug. filia dicitur mendoſe. Poſt eius obitum Gratianus Laetam duxit Piſſamenae filiam, quae marito ſuperſtes diu vixit, et Alarico Romam obſidente, magna annonae paenuria infimam plebem aluit, ut narrat Zoſimus in lib. 5. c. 39. VALES.

Eius nomine appellata] Paulus Diac. 1, 12. Creusam vocat monente Reinesio. W.

Matrimonii iure.] Cod. Reg. habet matrimonio adiective. Amat talia Ammianus, v. c. XXII, 15. solstitio tempore. Cf. Vales. ad XV, 10. W.

CAPVT XVI.

1. *Differentia vere servata*] sine partium studio, quo nomine etiam laudatur ab Heynio in Prolus. p. CXXVIII. cf. omnino XIV, 5. — *Praecipua*, i. e. bona, virtutes. XVI, 7. W.

Imperatoriae auctoritatis cothurnum] gravitatem. *Parcus erga tribuenda*, melius in tribuendis, sed et XXXI, 14. *erga deferendas potestates nimium tardus.* — *Administrationum augmenta*, salaria et alia emolumenta concessa. — *Cornua militarium*, ne altioris iusto spiritus sumerent. cf. XX, 1. de Lupicino. Horat. Od. III, 21, 18. vinum cornua addit pauperi. *Militarium* legendum putabat Salmasius ad Scrr. Hist. Aug. T. II. p. 598. cum in editionibus *militaria* haberetur. W.

2. *Erant enim, ut nos q. mem. Perfectissimi.*] Perfectissimatus dignitas minor erat Clarissimatu, ut Marcellinus Lactantiusque testantur. Eos Graeci διασημοτάτους vocant: sic enim in Glossis veteribus, Διασημότατος, *Perfectissimus.* In Epistola Constantini apud Eusebium lib. X. Hist. cap. 6. ἔδωκα γράμματα πρὸς Οὖρσον τὸν διασημότατον, Καθολικὸν τῆς Ἀφρικῆς. *Litteras dedi ad Ursum virum Perfectissimum, Rationalem Africae.* Et in lib. 3. de vita Constantini, cap. 51. denique in lib. 4. cap. 1. Quibus in locis interpretandis semper labitur interpres Latinus. Hi Perfectissimi apud Vicariam Praefecturam conveniebantur, ut Clarissimi apud Praefectum Urbi, lege un. Cod. Th. de his qui veniam aet. impetr. Ceterum haec dignitas ante Constantini tempora instituta est, ut constat ex Oratione Eumenii pro Scholis. *Porro haec dignitas in priscis Inscriptionibus his fere notis designatur P. V. ut apud Gruterum folio 1098. et Gualtherum, et in Epistola 40. libri 10. Symmachi.* VALES. Tituli honorum illa aetate hoc ordine se excipiebant: Illustres, Spectabiles, Clarissimi, Perfectissimi, Egregii. Plura vide in Ind. II. v. Clarissimi. W.

Occurrebat] obviam ibat in provinciam venienti. — *ordinariae*, i. e. civiles. cf. XIV, 10. *Praefectos Praetorio*, secundos ab Imperatoribus et Caesaribus. v. Ind. II. h. v. W.

3. *In conservando* tuendo, curando *milite* nimium *cautus*, providus; sic *patriae cautus* XVII, 11. W.

Examinator merit. nonn. scrupulosus.] Editio Rom. *subscrupulosus*, Codex Valentin. scriptum habet *subscruposus* teste Loisello: et ita fere Ms. Florentinus; [codex Colbert. *suscruposus.*] Ceterum de Constantio idem scribit Zonaras: ἐν ταῖς τῶν ἡγεμονιῶν καὶ ταῖς τῶν ἀξιωμάτων διανομαῖς τοῦ προσήκοντος στοχαζόμενος. *In Magistratibus dignitatibusque tribuendis decorum spectans.* VALES.

Celsum aliquid acturus in regia] primarium aliquod munus Palatinum administraturus. W.

4. *Doctrinarum diligens adfectator*] Constantinus M. filios omnino probe erudiendos magistris tradiderat peritissimis, (Eusebius vita Constantin. IV, 51. Iulian. Orat. I. p. 11—16.) e quorum disciplina si quid haesisset, iactare quavis data occasione solebat Constantius. — *Obtunsum.* Sic Codd. pro *abtusum.* W.

6. *Nec mare ministro saltem suspicione tenus possit redargui.*] Locus vitiosus: quem tamen ita Ammianum scripsisse puto: — — *Impendio castus, ut nec amare ministros saltem s. etc.* Qui libros veteres tractarunt, veram hanc meam emendationem non negabunt: natus enim error fuit ex perversa scribendi ratione, quae auctorem hunc non semel corrupit. LINDENBR.

Quod crimen etiamsi non invenit malignitas, quamquam non temere soloque maledicendi studio principibus vitio vertitur, *fingit* (tamen haud recte omissum) *in summarum licentia potestatum* saepe tamen ideo tantum iisdem sine causa tribuitur, quod omnia sibi licere plerumque existimant. W.

7. *Iaculandi* manu, *sagittandi* ex arcu. *Maxime perite* v. Ruhnken. ad Vellei. II, 16. p. 120. *Artium armaturae pedestris,* armorum tractandorum, vel, quod Spanhemio placet ad Iulian. p. 108. et 113. Pyrrhichae. — Nec *tersisse nares in publico* cet. cf. supra XVI, 10. W.

Nec pomorum quidquam, quoad vixerit, gustaverit.] Cedren. pag. 244. ὀπωρῶν καθάπαξ ἀφέστηκεν. LINDENBR.

8. *Si affectatae dominationis ansam reperisset*] si quem res novas molientem solio se deiicere velle suspicaretur. W.

Omnes genere se contingentes stirpitus interemit.] Patruos scilicet duos, Constantium atque Dalmatium, quorum Constantius etiam socer ipsius erat: cognatos autem VI. Dalmatium et Hannibalianum Dalmatii filios, Gallum eiusque fratrem maiorem natu, filios Constantii: ceteri duo ignorantur: tot enim numerat Iulianus in Epistola ad Athenienses: et confirmat Athanasius in Epist. ad Solitarios: τί δ' ἂν θαυμαστὸν, εἰ οὕτω κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐστὶν ὠμὸς, ὅπου γε οὐδὲ τῆς ἰδίας συγγενείας ἐφείσατο; τοὺς μὲν γὰρ θείους κατέσφαξε, καὶ τοὺς ἀνεψιοὺς ἀνεῖλε, καὶ πενθεροῦ μὲν ἔτι τὴν θυγατέρα γαμῶν αὐτοῦ, συγγενεῖς τε πάσχοντας οὐκ ἠλέησεν. Ubi soceri nomine Constantium intelligit, cuius filiam, sororem Caesaris Galli, Constantius Aug. duxerat uxorem, teste Iuliano in Epist. cit. HENR. VALES. [Pro *stirpitus* posui *turpiter* ex codice Colbert.] HADR. VALES. Cur *omnes?* et non cunctos. GRONOV.

9. *Qui rei maiestatis imminutae vel laesae deferebantur, acerbitas.*] Eutrop. lib. X. c. 15. *Ad severitatem propensior, si suspicio Imperii moveretur.* LINDENBR.

Acrius, quam civiliter, rectius: *civilius.* — *Spectatores,* inquisitores. — *Mortem longius conabatur extendi* praegressis mortem diris cruciatibus. W.

10. *Perduellionum*] rebellium, qui in provinciis Augustos se proclamari vel curarent vel permitterent. *Aureoli* in Illyria, *Postumi* in Gallia, *Ingenui* in Pannonia et *Valentis Thessalonici* in Achaia. Tillemontius T. III. P. 3. p. 959. coniicit, legendum esse non Thessalonici, sed *Thessali,* idque referendum ad *Pisonem,* cuius nomen librariorum culpa exciderit, qui, quum Valentem audivisset Augusti nomen sibi arrogasse, in Thessaliam se recepit, Augu-

ftum et se ipsum nominare coepit, assumto Thessalici nomine, quod in numo quodam eius expressum legitur. Haec Tillemontius. W.

Mortem factura crimina al. lenius vindicabat.] Idem de Gallieno testatur Zonaras his verbis: οὔτε μὴν τοὺς ἐναντιωθέντας αὐτῷ ἢ προστιθέντας τοῖς τυραννήσασιν ἐτιμωρήσατο. *Nec tamen eos qui adversus se insurrexerant, aut se tyrannis adiunxerant, supplicio affecit.* VALES.

11. *Tumque in eiusmodi titulis.*] Huius loci emendatio codici debetur Fauchetii, in quo scriptum est: *Iustumque in eiusm. etc.* VALES.

Marci illius dissimilis Principis verecundi: qui cum ad Imperiale culmen in Syria Cassius.] *Longe aliter Severus Imper. fecit, Clod. Albino occiso. Vide Hist. Augustam.* Capitolinus in M. Anton. Philos. Dio apud Xiphilin. LXXI, 24 — 28. ubi de Faustinae obitu: ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ ἐφ' οἷς πρὸς τὸν Κάσσιον συνετέθετο. Καίτοι ὁ Μάρκος τὰ γράμματα διέφθειρε, μηδὲ ἀναγνούς, ἵνα μὴ καὶ ἄκων ἀναγκασθῇ μισῆσαί τινα. Cuius facti simile prorsus illud Pompeii. Victus iam erat Perpenna, deque salute desperans, petiit tamen ut vivus ad Pompeium perduceretur, habere se multa adserens ei indicanda, ad statum rei Rom. pertinentia. Sed noluit Pompeius, et antequam in conspectum homo veniret, occidi eum iussit: δείσας ἄρα μή τι μηνύσειεν ἀδόκητον, αἳ ἑτέρων ἀρχὴ κακῶν ἐν Ῥώμῃ γένοιτο. Appianus de Bell. civil. lib. 1. c. 115. LINDENBR.

Verecundi] moderati. Cf. Casaub. ad Iul. Capitol. T. 1. p. 336. — *Signatum* ne lectum quidem. W.

12. *Virtutis erat potius indicium, Imperio Constantium cessisse, quam vindicasse tam inclementer.*] Imitatus videtur Marcellinus Thucydidem in libro 3. c. 47. καὶ τοῦτο πολλῷ ξυμφορώτερον ἡγοῦμαι καθεξιν τῆς ἀρχῆς ἑκόντας ἡμᾶς ἀδικηθῆναι, ἢ δικαίως οὓς μὴ δεῖ διαφθεῖραι. Solet autem Marcellinus multa de Thucydide mutuari. Ut illud, *fame, ignavissimo mortis genere, tabescentes* XVII, 9. annon ex Thucydidis libro 3. c. 69. desumtum est? et quod alicubi ait, *furta bellorum* XXIII, 3. extr. sumptum est ex Thucydidis libro 5. c. 9. ubi eiusmodi astus κλέμματα vocantur, *[aut certe ex Virgilio: *Furta paro belli.*] VALES.

13. *Tullius* (Cicero) *in quadam ad Nepotem epistola*, cuius fragmentum hic Ammianus servavit, nam integra in Epp. ad familiares non exstat. W.

Ergo in perditis impiisque consiliis.] Eamdem sententiam Cicero saepius inculcat. Nam et in lib. v. Tuscul. c. 19. sic dicit de Cinna: *Beatiorne igitur qui hos interfecit? Mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit; sed etiam quod ita se gessit, ut ea facere ei liceret: etsi peccare nemini licet, sed sermonis errore labimur, id cum licere dicimus quod cuique conceditur. Utrum tandem beatior C. Marius, tunc cum Cimbricae victoriae gloriam cum collega Catulo communicavit? an cum civilis belli victor iratus necessariis Catuli deprecantibus non semel respondit, Moriatur: in quo beatior ille, qui huic nefariae voci paruit.* Et in Philippica 1. c. 14. sic M. Antonium alloquitur: *Itaque ut omittam res avi tui prosperas; acerbissimum eius illum supremum diem malim, quam L. Cinnae dominatum, a*

quo ille crudelissime est interfectus. VALES. Vide praeclaram epistolam ad Atticum lib. x. num. 4. GRON.

14. *Ephesius quoque Heraclitus adserens monet.*] Multa de Heraclito hoc Ephesio, Bausonis (vel, ut alii volunt, Blosonis) F. Diog. Laertius et Suidas. Eiusque auctoritate saepe utuntur Cicero, Clem. Alexandrinus, Tertullianus, Theodoret. LINDENBR.

Ephesius Heraclitus] quem flevisse semper, uti Democritum risisse, fabula narrat. v. Iuvenal. x, 34. et Bruckerum hist. philos. T. I. p. 1208. W.

Potestas in gradu] altiori constituta. W.

15. *Saucius et adflictus fuit*] nunquam sine clade discessit. *Ita prospere succedentibus pugnis civilibus tumidus*, haec sufficiebant pro simplicitate historica, qua non contentus Ammianus nauseam movet addita appendicula: *intestinis ulceribus Reip. sanie perfusus horrenda.* W.

16. *Uxoribus*] Eusebiae inprimis. Quibus quod *nimium quantum addictus* fuisse dicitur Constantius, id non nisi de conversatione intelligendum est: segnior enim erat in Venerem. v. Gothofr. ad Philostorg. p. 213. *Spadonum gracilentis vocibus.* Insectatur ubique eunuchos Ammianus, XVI, 7. XVIII, 4. 5. XXII, 4. *Palatinis quibusdam*, Eusebio inprimis. W.

17. *Flagitatorum*] Ernest. exponit *accusatorum*, ego vero malim de exactoribus tributorum et vectigalium accipere. W.

18. *Christianam religionem absolutam et simplicem anili superstitione confundens*] planae et facillimae ad intelligendum superstitionem admiscuit. *Absolutus* est et alibi Ammiano *planus*, v. c. XXX, 2. *responsum absolutum et uniusmodi.* XIV, 10. *veritatis absolutus sermo ac semper est simplex.* Utraque vox iungitur XXII, 5. *planis absolutisque decretis.* — *In qua scrutanda perplexius* subtilius ipse potius versaretur (sic XXV, 3. super animorum sublimitate perplexius disputans) *quam componenda gravius*, quam ut lites episcoporum auctoritate sua componeret. W.

Concertatione verborum.] Mirum, ni eas voces intelligit τὸ ὁμοούσιον et τὸ ὁμοιούσιον, quae orbem terrarum illo tempore colliserunt. *Quod autem Marcellinus vocat *Christianam religionem absolutam et simplicem:* idem ait Gregorius Nazianz. pag. 580. et 475. et 729. et Ambrosius in Epistolam ad Philippenses pag. 520. VALES.

Catervis Antistitum iumentis publicis] quibus ad itinera uti episcopis Imperator permiserat. Reinesius adscripsit: Queritur de hoc Iulianus l. 12. Cod. Theodos. de cursu publ. W.

Ritum omnem ad suum trahere conantur arbitrium.] Suspicor equidem scribendum esse *conatur*, ut de Constantio id intelligatur, qui ad arbitrium suum cuncta revocabat, et in Episcoporum caussis agebat iudicem, crebroque ad palatium evocabat Episcopos, quo eos ad arbitrium suum, id est ad Arii sectam impelleret. Idque eius studium maxime apparet in Epistola quam ad Aizumam et Sazanam Axumitarum Regulos scripsit, quae legitur in Apologia Athanasii. Sed et cum omnes Episcopos Athanasii condemnationi, quod revera nihil erat aliud quam Arianae haeresi, subscribere tantopere cupiebat; nonne aperte ritum omnem ad suum trahere conabatur arbitrium? A quo quidem instituto

Hosius eum epistola quadam revocare voluerat: *μὴ τίθει σαυτὸν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά, μηδὲ σὺ περὶ τούτων ἡμῖν παρακελεύου*, etc. apud Athanasium in Epist. ad Solitarios. Id est: *Noli te rebus Ecclesiasticis immiscere, neque de iis causis nobis praescribere: sed potius ea disce ex nobis. Nam imperium quidem tibi Deus tradidit: nobis vero negotia Ecclesiae commisit. Et quemadmodum qui Imperium tuum invadit, is Deum impugnat, a quo id constitutum est: sic tu dum causas Ecclesiae ad te trahis, vide ne in offensionem Dei venias.* Adde Epistolam 3. D. Ambrosii ad Valentinianum. VALES. *Conatur* legit etiam Baronius teste Reinesio, me probante. W.

Rei vehicularicae succideret nervos.] Eadem Episcoporum querela legitur in Fragmentis Hilarii (a Pithoeo editis W.): *Sed et publicus cursus ad nihilum deducitur.* VALES. Cf. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. T. 1. p. 279. W.

19. *Figura tali situque membrorum.*] Cedrenus pag. 244. Ἦν δὲ Κωνστάντιος τὴν τοῦ σώματος ἀναδρομὴν εὐμήκης καὶ ἐπίξανθος, χαροπὸς τὴν ὄψιν. LINDENBR. *Situ*, structura, proportione membrorum. Cf. Salmas. ad Solin. p. 288. W.

Luce oculorum edita oculis prominentibus. — *Rasis genis lucentibus*, ut lucerent. W.

20. *Iovianus Protector.*] Idem refert Cedrenus: *οὗ τὸ σῶμα Ἰοβιανὸς ὁ μετὰ ταῦτα βασιλεύς, προτίκτωρ τότε ὤν, ἀπέθετο πλησίον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν τῷ ἡρῴῳ μετὰ Εὐσεβίας τῆς αὐτοῦ πρώτης γυναικός. Cuius cadaver Iovianus, is qui postea imperavit, tunc Protector, iuxta patrem eius in Mausoleo deposuit una cum Eusebia priore eius uxore.* VALES.

21. *Annonae militaris off. indicia, ut ipsi nom. proba.*] Proba hoc in loco est specimen, Graece *δεῖγμα*, quae Imp. offerri solebat. Nam Principes ipsi annonam eo tempore probabant, ac praecipue militarem; quippe qui seditiones militum formidarent, quae ob inopiam annonae moveri consueverant. Itaque Hadrianus, ut scribit Spartianus in eius vita c. 11. (ubi v. Interpp. W.) laborabat, ut condita militaria diligenter agnosceret. Idem tradit Lampridius de Alexandro Severo, et Capitolinus de Gordiano. Neque eam laudem omittendam putavit Themistius in Orat. 6. de laudibus Theodosii: *τὰ σιτοφυλάκια δὲ οὐκ ὀκνεῖ οὐδὲ ἔλαττον αὐτοῦ ποιεῖται αὐτὸς περινοστεῖν.* Marcellinus Comes in Chronico, Antiocho et Basso Coss. *Dum ad horrea publica Theodosius processum celebrat, tritici in plebe ingruente paenuria, Imperator ab esuriente populo lapidibus impetitur.* Sed hi duo postremi loci de horreis annonae civicae destinatis intelligendi sunt. Ceterum id olim Tribuni erat officium, annonam militum probare, ut docet lex 12. D. de re militari. HENR. VALES. [In codice Colbertino legi, *ut ipse nominant probam.* Quam probam et germanam lectionem esse puto: ita ut *proba* dicta sit Marcellino pro probatione vel specimine, aut indicio annonae militaris, quam vulgo appellamus *une épreuve, un essay.* Proba ergo dicta pro probatione, ut nota pro notatione, missa pro missione, et multa similia.] HADR. VALES.

Ut ipsi nominant probam.] Impp. Valentin. et Valens, L. unic. C. de Stratorib. *Ut stratoribus unus tantum solidus probae nomine posceretur.* Vid. L. 17. C. de re milit. LINDENBR.

Animalia publica cursui publico assignata *monstrabantur* cadaveri, tamquam vivo. Reinesius emendabat *ministrabantur*. W.

Occursusque et alia.] Hunc locum absque ulla litterarum mutatione sic restitui: *Et ex usu crebrescebant occursus: quae, etc.* Occursus intelligit militum, et Curialium, et Honoratorum, qui Constantii cadaveri obviam undique procedebant honoris causa. Cum vero ad ipsum Byzantii portum navis cui cadaver impositum erat appulisset, effusae legiones tamquam spiranti adhuc Imperatori occurrere: quinetiam Iulianus ipse una cum ceteris obviam processit, er funus ad Apostolos usque deduxit, ac feretrum ipsum manu tetigit, et adoravit posito diademate, ut narrat Gregorius Naz. in Orat. στηλιτ. 2. et Libanius in Oratione funebri, et Mamertinus in Grat. actione ad Iulianum, ac postremo Zonaras, qui et publicum in civitate luctum a Iuliano indictum esse memorat. *Sic Achaei, cum Philopoemeni funus publicum duceretur, ex opidis suis effusi, urnam eius tangebant, τῆς ὑδρίας ἐφήπτοντο, ut scribit Plutarchus.* VALES. Cf. Gibbon. T. v. p. 274. W.

Cassum et umbratile] inane et umbrae instar cito evanescentis. *Ut ministro rerum funebrium portendebant*, quam brevissimum esset, octo mensium puta, *Ioviani* imperium. v. infra xxv, 10. xxvi, 1. W.

AMMIANI MARCELLINI

LIB. XXII. C. I.

1. *Praescire festinabat accidentium finem*] eventum, quamquam ipse divinationes omnes interdixerat, v. Dalen de oraculis p. 221. s. W.

2. *Inspectu iecoris, quod operimento duplici viderat.*] Priscae superstitionis observatio boni ominis indicium putabat, si iecinora duplicia vel replicata in extis apparuissent: ut contra triste ostentum, si deessent. *Val. Max. lib. 1. c. 6. *Caput iecinoris duplex.** Plinius Histor. naturalis lib. XI. cap. 37. *In eo quod caput extorum vocant, magnae varietatis. M. Marcello circa mortem, cum periit ab Hannibale, defuit in extis. Sequenti deinde die geminum repertum est.* Et post pauca: *Divo Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suae die, sex victimarum iecinora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt: responsumque duplicaturum intra annum Imperium.* Huius rei ignorantia elegantem Plinii Secundi locum depravavit, lib. II. Epist. 20. *Ut ipse mihi dixerit, cum consuleret, quam cito sestertium sexcenties impleturus esset, invenisse sexta duplicata, quibus portendi millies et ducenties habiturum.* Neque verum videre, qui ante nos mendum tollere conati sunt. Recta autem lectio est: — *Invenisse se exta duplicata, quibus portendi,* etc. atque ita Plinium scripsisse nullus sanae rationis negabit. LINDENBR.

Omen multo praesentius] certius, cf. XXIII, 1. W.

Extulerat celsum, etc.] Tota haec linea primum a Gelenio addita est, coniecturane, an ex fide codicis scripti, incompertum habeo: sed et aliis in locis doctus ille vir lineas inseruit, ut suo loco indicabimus. Quod si auctoritate exemplaris Ms. ab eo praestitum est; nae illud exemplar ceteris omnibus nostris praestantius atque integrius fuit: sin ex ingenio, audaciam eius nec laudo, nec vitupero. Ceterum Editio Rom. hunc locum sic praeferebat: *Qui eum ad cultum et velut fixa tamen, etc.* Neque quidquam mutavit Editio Bononiensis. Sed Accursius sic edidit: *Qui eum ad cultum evexit. Fixa, etc.* ex Ms. codice, ut opinor. Nam in Regio ita exaratum reperi: *Qui eum ad culmen evexit. Fixa, etc.* [In Colbert. *Qui eum ad culmen ex velut. Fixa tamen,*] VALES. Malim ad evitandam κακοφωνίαν, ex statim sequente *fixa orientem* pro evexit reponere *extulit,* idque ex vestigiis edit. Romanae et Cod. Colbert., in quibus est *et velut.* W.

CAPVT II.

1. *Theolaiphus atque Aliguldus*] xxi, 15. ubi tamen est Aliglldus. W.

2. *Emensa declivitate Succorum*] v. xxi, 10. W.

Philippopolim petiit Eumolpiada veterem.] Ruf. Festus: *Eumolpiadam, quae nunc Philippopolis dicitur.* Iordanis locum de hac Philippopoli superius emendavimus. LINDENBR. *Philippopolim* dictam a conditore Philippo Macedone, nunc Philibe. W.

3. *Imperium, quod ereptum ibant* iverant Constantio, *nunc ordinario* et hereditario iure Iuliano concessum. W.

Triptolemi curru, quem ob rapidos circumgressus aëris serpentib. pinnigeris.] Fabulam narrant Hyginus fab. CXLIII. Servius Georgicorum I. LINDENBR. Ceres, uti rem narrat Hyginus Fab. 147. cum per orbem terrarum ereptam sibi Proserpinam quaerens Athenas etiam venisset, reginae nuper puerperae nutricem se obtulit puerulí Triptolemi, cui alumno suo, quum adolevisset, currum dedit alatis draconibus iunctum, quo per aërem vectus semina spargeret in terras, culturaeque fieret agrorum auctor. v. Homeri Hymnum in Cererem, Ovid. Metam. v, 461. ss. *Heynium* ad Apollodor. p. 64. et Opuscula P. 1. p. 353. *Boettiger Vasengemählde* B. 2. S. 226. W.

Rapidos circumgressus aëris.] Mirum est tam ineptam et fatuam scripturam ab hominibus doctis tamdiu tolerari potuisse: quid enim sibi vult haec loquendi forma, *circumgressus aëris?* Ego vero non dubito, quin ita scripserit Marcellinus: *Quem ob rap. circumgressus aëriis serpentibus et pinnigeris fab. vetustas imponit.* Atque ita in codice Regio superscriptum postea reperi. Sane in Editione Rom. et Aug. legitur, *et pinnigeris*, [ut et in Ms. Colbertino.] * ac Tolos. * VALES.

Heracleam ingressus est Perinthum.] Theophylactus Simocat. lib. 1. Τὴν πόλιν Ἡράκλειαν, ἣν Πέρινθον οἱ πάλαι ποτὲ κατωνόμαζον. Non autem omittenda est emendatio Viri Cl. Melchioris Goldasti I. C. et melioribus studiis apprime dediti, sic legendum putantis: — *Heracleam ingressus est, veterum Perinthum.* Quomodo idem Ammianus paullo prius locutus est: *Philippopolim petiit, Eumolpiada veterem,* et infr. *Constantinopolis vetus Byzantium.* Neque a vero alienum, ita ab Auctore scriptum fuisse. LINDENBR.

Heracleam ingr. est Perinthum.] Quidam emendare conati sunt *veterem Perinthum.* Sed hac illorum emendatione nihil opus erat. Etenim haec Heraclea Thraciae, Perinthus cognominata est ad differentiam aliarum eiusdem nominis urbium. Sane in Itinerario Antonini quod manu scriptum habeo, *Perinthoheraclea* coniunctim vocatur: et Sozomenus in lib. 4. cap. 7. ὑπατιανὸν ἡρακλείας τῆς περίνθου ἐπίσκοπον dicit. Postremo Procopius in lib. 4. de fabricis Iustiniani: ἡράκλεια δὲ, inquit, ἡ πόλις ἥδε ἡ παραλία ἡ ἐκ γειτόνων ἡ πέρινθος, ἣ πάλαι μὲν τὰ πρωτεῖα τῆς εὐρώπης ἐδίδοσαν, νῦν δὲ δὴ μετά γε Κωνσταντινούπολιν τὰ δεύτερα παρέχονται. Id est: *Heraclea autem illa ad mare sita, vicina Byzantio Perinthus, quae olim quidem Europae metropolis habebatur, nunc post Constantinop. secundum locum obtinet.* De hac urbe Claudianus in Rufinum lib. 2. v. 291.

Dese-

Deseritur Rhodope, Thracumque per ardua tendunt,
Donec ad Herculei perventum nominis urbem. VALES.

Heracleam — Perinthum] quae cur ita dicta, v. infra c. 8. (hodie Erekli). Cf. Wesseling. ad Anton. Itiner. p. 323. W.

4. *Tertio Id. Decembr.*] Consentit Idatius in Fastis, Tauro et Florentio Coss. *Introivit Iulianus Aug. Constantinopolim die* III. *Idus Decembr.* Neque aliter auctor Alexandrini Chronici, quod quidem ad diem spectat. Moratus autem est in ea civitate quinque admodum menses, ut ex Marcellino nostro colligitur, non decem, ut Zosimus dicit. VALES.

Senatus officiis.] De hac pompa idem scribit Zonaras: ἐπὶ τὸ βυζάντιον ὥρμησε, καὶ οἱ προϋπήντησε καὶ ἡ σύγκλητος, καὶ ὁ δῆμος, καὶ σὺν εὐφήμοις φωναῖς προῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια. VALES.

5. *Desixis. Omini enim propius videbatur.*] In Ms. *Omnia enim propius.* Ratio emendandi in proclivi est: — *Somnio enim prop.* Sic certe sensus constat. LINDENBR.

Adultum adhuc iuvenem] annos 31. natum. *Post cruentos exitus Regum et gentium* Alemanniae. W.

CAPVT III.

1. *Brevi deinde.*] Nihil prius habuit Iulianus, quam ut, qui Constantii partibus nimis faventes, vel sibi, vel Gallo fratri adversati fuissent, in iudicium vocaret. Conf. omnino de celeritate, qua usus est in mutando rerum statu, Wernsdorf. ad Himer. p. 104. W.

Sec. Sallustio promoto Praefecto.] Hic locus ansam erroris praebuit Onufrio, qui in Fastis suis Consularibus hunc Secundum Sallustium Promotum appellat; cum tamen promotus hoc in loco participium sit. Sic in lib. 21. c. 8. Marcellinus: *Sallustius*, inquit, *Praefectum promotum remisit in Gallias.* Nec omittendum est, hunc Secundum Sallustium in Cod. Theod. non semel Secundum simpliciter appellari, ut in lege 1 de Domesticis, lege 2 de Agentibus in rebus, et alibi saepe. *Nunc dubito, idemne sit is qui Secundus dicitur cum Sallustio. Vide in Codice Theodos. pag. 368. Vetus Inscriptio eius meminit: *Saturnio Secundo V. C. Praesidi Provinciae Aquitaniae. Magistro memoriae. Comiti ordinis primi. Proconsuli Africae. item Comiti ordinis primi intra Consistorium, et Quaestori. Praefecto Praetorio iterum. ob egregia eius in Remp. merita D. D. N. N. Valentinianus et Valens victores et triumphatores semper Augusti statuam sub auro constitui locarique iusserunt.* Huius Secundi meminit et Libanius in epistola 122. libri 4. quem nunc tutius et melius puto a Secundo Sallustio omnino distinguere.* VALES.

Secundo Sallustio, promoto Praefecto Praetorio] sc. Orientis. Gibbonus P. v. p. 289. *secundum* habet pro *numero*, quod tamen est viri *agnomen*. Omnino duo probe sunt distinguendi Sallustii Iuliani tempore viventes, de quibus post *Ritterum* in Prosopographia Cod. Theodos. accurate egit *Wernsdorf* ad Himerium p. 11. vide Ind. 1. v. Sallustius. W.

Mamertino] antea Comite Largitionum xxi, 8. et Consule xxi, 10. *Arbetione* magistro equitum, et Consulari, xiv, 11. xv, 8. — *Agilone*, magistro peditum in locum Ursicini promoto xx, 2. *Nevitta*, magistro equitum xxi, 8. *Iovinus*, magister equitum ibid. et c. 12. W.

2. *Ioviani Herculianique*] Iunguntur etiam xxv, 6. v. Ind. ii. v. Herculiani. W.

Causas vehementius aeq. b. spectaverunt.] Id quidem sic excusare conatur Iulianus ipse in Epist: ad Hermogenem Praefectum Aegypti p. 390. ed. Spanh. *τούτους δὲ ἀδίκως τι παθεῖν οὐκ ἂν ἐθέλοιμι· ἴστω ζεύς. ἐπειδὰν δὲ αὐτοῖς ἐπανίστανται πολλοὶ κατήγοροι, δικαστήριον ἀποκεκλήρωται. Istos autem iniuste quidpiam pati nolim: testis est Iupiter. Sed quoniam multi adversus eos accusatores exsistunt, iudices iis dedi.* VALES.

4. *Taurum ex Praefecto Praetorio*] Italiae xxi, 6. Consulem hoc ipso anno. Huic crimini datum, quod audito Iuliani adventu ad Constantium fugisset, xxi, 9. W.

Acta] Eo sensu hic dictum, quo nos usurpamus. Statim postea *volumen publicum*. W.

Cum id voluminis publici contineret exordium.] *Volumen publicum* vocat acta publica: ut *codex publicus* in l. 4. C. Theod. de custod. reor. LINDENBR.

Consulatu Tauri et Flor. inducto sub pr. Tauro.] Haec erat forma actorum publicorum, ut primo quidem Consules notarentur, deinde vero nomen apponeretur rei, qui in iudicium erat adductus, quemadmodum apparet in Actis passionis S. Cypriani et aliorum. Sic etiam in Gestis purgationis Caeciliani, quae post Collationem Carthag. edita sunt, hoc initium legitur: *Constantino Max. Aug. VI. et Constantino iuniore Nob. Caes. Coss. Idib. Decemb. Sexto Thamugadensi inducto, etc.* Et in Collatione Carth. quoties acta recitantur, semper Consulis nomen praefixum est. *Adde Eusebium in libri vii. Hist. Eccles. capite xv. de Marino. In criminalibus caussis quae coram maioribus iudicibus tractabantur, rei praeconis voce citati inducebantur. Cum enim maiores Magistratus ius praeconis haberent, omnia fere ad iudicium pertinentia per eius ministerium agebant. Quaecumque igitur Magistratus pro imperio edicebat, eadem praeco iuxta eius Tribunal stans, contentissima voce pronuntiabat. S. Augustinus in libri iii. de Trinitate capite xi. *Quum verba iudicis praeco pronuntiat, non scribitur in gestis: Ille praeco dixit: sed, Ille iudex.* Praeconis quoque officium erat, postquam iudex consedisset, silentium imperare. Seneca libro 9. controversia 2. *Adscendit Praetor tribunal inspectante Provincia. Noxiae post tergo ligantur manus. Statim intento ac tristi omnium vultu, fit a praecone silentium.** VALES.

Inducto] Vox in hac re sollemnis. W.

5. *Pentadius*] Magister Officiorum xx, 8. — *Quod notis excepit, quae responderat Gallus*, (das Protocoll bey dem Verhör geführt hatte v. xiv, 11. *Abiit.* Dubitat Ernestius, an praestet cum aliis legere *obiit*, quod sequentia videantur suadere. Sed alibi *abire* veram esse lectionem. Quae si hoc etiam loco servatur, *innoxius* passive accipiendum, ut xix, 12. et alibi. Cf. Corte in Cellarii Orthographia T. ii. p. 73. W.

6. *Contrusus est in insulam Dalmatiae Boas*] Miserorum haec insula id temporis sedes, et in quam Hymetium quoque praeclarae indolis virum exterminatum fuisse Ammian. ait lib. XXVIII. c. I. In eandem Iovianum etiam haereticum ob sacrilegos conventus actos deduci Impp. iubent, L. 53. C. Theodos. de haereticis. Situm eius in Tabula antiqua itineraria videmus. LINDENBR.

In insulam Dalmatiae Boas] (hodie Bua) Aliae quoque Dalmatiae insulae exulibus illa aetate assignatae. v. Gothofredum ad Philostorgium p. 197. W.

Alter Florentius ex Praetorio Praefecto Galliarum *Consul etiamtum, cum coniuge periculis exemtus* comperta Iuliani ad Augusti dignitatem evectione ad Constantium confugerat, Iulianum multis criminibus petiturus XXI, 8. v. omnino de malignitate hominis Ind. I. *Diu delituit* cf. infra c. 7. W.

7. *Evagrius Comes rei Privatae.*] Res Privata seu privatum aerarium illud dicebatur, quod privatis Imp. usibus erat dicatum: sicut Largitiones seu publicum aerarium publicis necessitatibus inserviebant. Zosimus in lib. 5. Comitem rerum Privatarum sic Graece circumscribit: Πετρώνιος ὁ τῶν θησαυρῶν προεστώς, id est *Comes Largitionum.* καὶ ὁ τῶν ἰδίᾳ τῷ βασιλεῖ ἀνηκόντων ταμιείων προβεβλημένος, id est *Comes rei Privatae.* Res igitur privatae sunt, quae privatim ad Principem pertinent, non quae ad eumdem tunc cum adhuc privatus esset pertinebant, ut videtur voluisse Iuretus in Notis ad Epist. 43. lib. 3. Symmachi. Etenim proscriptorum bona ad aerarium rei privatae spectabant, ut ad lib. XV. adnotavi. Quin et procuratio ipsa rerum privatarum inde originem sumpsit. Cum enim Severus in multos factionum conscios animadvertisset, ditatus proscriptorum bonis, procuratorem rei privatae primum instituit, ut testatur Lampridius in eius Vita. Deinde praedia omnia priorum Impp. ad res privatas pertinebant. Et tamen neque haec, neque illa in bonis Principis fuerant tum cum esset privatus. Ceterum sub re privata etiam largitiones privatae continentur, ut docet Notitia Imperii Rom. Earumque mentio fit in Codice Theod. saepissime, ut in lege 20. de Palatinis sacr. larg. lege 7. de privilegiis eor. lege 2. Cod. de cupressis, et in Novella 3. Marciani Imp. et alibi. VALES.

Saturninus ex-cura Palatii] Falluntur qui *excuratore Pal.* emendandum putant: quorum errorem, ne videar in re paucis ignorata tricari, uno teste convincam. Sic igitur Corippus lib. I. v. 135.

Cum magni regeres divina palatia patris,
Par exstans curis, solo diademate dispar,
Ordine pro rerum vocitatus Cura palati. LINDENBR.

Evagrius — Saturninus — Cyrinus.] Horum triumvirorum nulla alias mentio apud Ammianum. Munera, quibus functi sunt, vide in Ind. II. W.

Ursuli vero necem.] Huius caedis atrocitatem et invidiam eodem modo excusare nititur Libanius in Orat. funebri p. 298. ὅ γε μὴν τρίτος ὀργῇ μὲν τῆς στρατιᾶς ἀνηρπάσθη, δώρων βασιλικῶν αὐτοὺς ὡς ἔλεγον ἀπεστερηκώς. *Tertius vero* (Ursulus scilicet) *militum iracundia ad exitium abreptus est, quod eos Principis largitionibus fraudavisset.* Quod tamen falsum esse docet Mar-

cellinus in hoc loco. Ceterum addit Libanius id solatii loco Iulianum Ursuli manibus praestitisse, eius ut filia superstes maxima patrimonii parte frueretur. VALES.

Omni tenacitate stringendus] ita parce et maligne habendus, ut munificis militis vili et fortuito cibo contentus esse cogeretur, uti est XVI, 5. *nullaque potestate militi quidquam donandi delata* (miles praemiorum expers XX, 5.) *ut pateret ad motus asperior exercitus*, ut his donis excitatus miles eo promtior esset ad res gerendas. Sic Ern. Possis tamen etiam interpretari: ut Iulianus exponeretur odio exercitus, idque confirmatur ex eo, quod rumore tenus iactabatur, quod Iulianus in Gallias missus a Constantio esset, *ut possit per bella deleri saevissima* XVI, 11. Reinesius corrigendum putabat vel: *admotus* asperior exercitui, vel: ut *pararetur* ad motus a. exercitus. Neutrum placet. W.

Ad eum, qui Gallicanos tuebatur thesauros] Comitem thesaurorum, v. Ind. II. W.

Proculdubio cesserat dari] Sic postrema Parisina, equidem nescio unde: et quum ne Latina quidem ratio, nedum sensus admittat, ratus errorem typorum esse reposui prius et verius. GRON. *Procul dubio* haud dubitanter, statim. W.

8. *Militaris ira delevit memor quae dixerat*] v. XX, 11. Ipsius Iuliani iussu equidem non magis credo virum innocentem interfectum, quam exacerbatione militum, in quos culpam maluit transferre, quam quaestioni isti praefectum *Arbetionem*, quem ipse bene noverat caedis auctorem extitisse. Hanc ipsi Ammiano mentem fuisse, suadent, quae sequuntur. Arbetio vero Ursulo iam diu infensus, qui turpibus cohortis Palatinae machinationibus olim tam fortiter iverat obviam, XVI, 8. W.

9. *Quem primum omnium saluti suae norat obiectum*] Statim enim post Galli Caesaris mortem in Iulianum etiam calumniarum vertebatur machina, mota illa inprimis ab Arbetione, XV, 2. W.

Ut decuit victoriarum civilium participem fortem.] Obscuriora haec, nisi de *Constantio* liceat accipere, cuius nomen fortasse in contexto excidit. Quod si ita est, optime omnia cohaerent, si totum locum ita explices: Eo ineptior, *parumque intelligens* apparere omnibus debebat Iulianus, qui quaesitorem primum faceret eum, quo contra se ipsum fido ministro usus esset Constantius. W. Nihil excidisse puto, cum, Constantium esse, a quo Iuliani saluti obiectus sit Arbetio, facile intelligatur. ERF.

11. *Apodemium enim.*] De horum caede Libanius in προσφωνητικῷ ad Iulianum (Reisk. I. p. 419.) his verbis: δίκην μὲν ἐπράξω παρ' ὧν μὴ λαβεῖν ἄδικον, αἰτίαν δὲ οὐκ ἐπήνεγκας οἷς ὑπῆρχεν ἀναχώρησις. Id est: *Supplicio quidem eos affecisti, de quibus iniustum fuisset poenas non sumere: ceteros autem qui aufugerant, nullo modo vexasti.* Vide eumdem in Orat. funebri pag. 298. (Reisk. I. p. 583. ff.) VALES.

In Silvani necem XV, 5. *et Galli* XIV, 11. — *Paulum Notarium, cognomento Catenam* XIV, 5. W.

12. *Eusebium super his, cui erat Constantiani thalami cura commissa.*] Socrates Histor. Eccles. lib. III. cap. I. Εὐσέβιον τὸν προεστῶτα τοῦ βασιλικοῦ κοιτῶνος, ἐζημίωσε θανάτῳ. Cassiodorus

Histor. Tripart. lib. VI. cap. 1. *Eusebium praesidentem Imperiali cubiculo morte damnavit, non solum quia multos oppresserat, sed quia Gallum quoque fratrem suum eius accusatione audierat interemptum.* LINDENBR.

Adusque iubendum Imperatori] Rarior haec verbi *iubere* constructio, cuius exemplum ex Liv. XXX, 4. attulit Ernestius. Ad sententiam conferri potest XVIII, 4, 3. — *Humanorum spectatrix Adrastia* XIV, 11. W.

Aurem, quod dicitur, vellens.] * Seneca de Beneficiis lib. IV. et V. * Virgilius Ecloga VI.

— — *Cynthius aurem Vellit et admonuit.* LINDENBR.

Castigatius] moderatius, non ita insolenter. — In fine huius capitis post *excelsa* Reinesius adscripsit: Hic inserenda sunt, quae leguntur infra p. 239. (cap. XI. init.) tamquam Antiochiae gesta, de Gaudentio, Iuliano, Artemio, Georgio. W.

CAPVT IV.

1. *Conversus d. ad Palatinos omnes.*] Id fuse et eleganter narrat Libanius in Orat. cit. pag. 292. (Reisk. I. p. 565.) et sequentibus, cuius hic verba Latine interpretata apponere non inutile fuerit. *Haec cum ille de divinis rebus constituisset, oculos ad Imperatorium ministerium reflectens, cum turbam inutilem frustra ali vidisset, coquos quidem mille, totidem tonsores, pincernas autem plures, ministrorum examina, iam Eunuchos muscarum quae verno tempore pastores circumvolitant numerum superantes, et innumeros eiusmodi fungos. Etenim otiosis et ad consumendam annonam natis hominibus id erat perfugium, ut ministri Principis vocarentur et haberentur: et numerato pretio statim in eum numerum adscribebantur. Hos igitur quos Imp. annona inutiliter alebat, damno potius quam ministerio esse ratus, confestim expulit.* Subiicit deinde de Schola Notariorum et Agentum in rebus, quos eodem modo proiecit. Idem scribit Socrates in lib. 3. Hist. c. 1. qui haec a nonnullis laudata, a plerisque autem ait improbata fuisse. Remotis enim tot Palatii ministris, qui si non aliud, certe ornamentum ac pompam aulae afferebant, vilem et contemptum Principis comitatum videri necesse est. Ceterum Gregorius Naz. in στηλιτ. I. id in odium Constantii a Iuliano factum esse dicit, et Christianissimum quemque e Palatio pulsum. καὶ διὰ τοῦτο μεταποιεῖ μὲν τὰ βασίλεια, τοὺς μὲν θανάτῳ προϋπεξαγαγὼν, τοὺς δὲ παρωσάμενος, οὐχ ὡς εὔνους τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐνουστέρους τῷ μείζονι. [Petrus Pithoeus ad oram Ammiani sui adnotavit sibi videri deesse heic verbum aliquod, et ita legendum esse: *Omnes o. qui sunt, quique esse possunt, removit*: vel, *proiecit*: cum infra memoret *duos Agentes in rebus ex his qui proiecti erant.*] VALES.

Omnes omnino qui sunt quique esse possunt] Mire dictum: fortasse Graecismus est. Reinesius adscripserat: l. sive sint rei, sive non sint, removendos. W.

2. *Seminarium effusius aluisse*] Sensus facilis, sed nec *effusius* nec *aluisse* satis placent *seminario* adiecta. W.

Plusque exemplis, quam peccandi licentia laederent.] Lib. xxviii. c. i. *Plus exemplis generalibus nocitura, quam delictis.* Cicero de Legibus iii. 14. *Nec enim tantum mali est peccare Principes, (quamquam est hoc magnum per se ipsum malum) quantum illud, quod permulti imitatores Principum exsistunt. — neque solum obsunt, quod ipsi corrumpuntur, sed etiam quod corrumpunt,* PLUSQUE EXEMPLO, QUAM PECCATO NOCENT. LINDENBR.

3. *Pasti enim q. templorum spoliis.*] Idem etiam dicit Libanius pag. 293. (Reisk. 1. p. 564.) Contra eosdem invehitur in tractatu, quod divitiae iniquitate partae infeliciores sunt egestate, (Reisk. 1. p. 248.) his verbis: οἱ δὲ καὶ τεμένη καὶ νεὼς κτήματα αὑτῶν ἐποιήσαντο, εἶτα μάλα εὐχερῶς ἐκρίψαντες τὰ ἕδη, ξύλων καὶ ἀχύρων τοὺς νεὼς ἔπλησαν, οἱ δ' αὖ ἀνδρειότεροι καὶ καθελόντες, οἰκίας ᾤκησαν τῶν ἐκεῖθεν λίθων πεποιημένας. Id est: *Hi vero templa et delubra praediorum loco habuerunt, ac simulacris facile exturbatis, lignis ac paleis repleverunt. Alii autem magis generosi, eisdem dirutis, ex eorum saxis aedes sibi construxerunt.* Idem queritur in Monodia de obitu Iuliani, et in Orat. adversus obtrectatores suos, ubi templorum spolia Eunuchis largitum esse Constantium graviter indignatur. Sed Iulianus Aug. postea lege lata quidquid templis ademptum fuisset, restitui iussit, ut docet idem Libanius pag. 291. et Sozomenus in lib. 5. Hist. cap. 5. *Adde Chrysostomum in Homilia in Iuventinum et Maximum.* VALES.

Pasti ex his quidam] Christiani scil. quos Libanius disertius declarat monente Heynio in prolus. de Ammiano p. cxxxii. W.

5. **Ususque abundantes serici.*] Idem dicit Chrysostomus in Homilia xviii. in Genesin pag. 192. in fine.* VALES.

Usus abundantes serici] sericas puta vestes, antea non nisi ditiorum gestamina: vide supra xvi, 5. *Textiles auctae artes* filis ad summam tenuitatem tractis. W.

[*Ambitiosa domorum spatia, quorum mensuram si in agris Quintius possedisset.*] Idem dicit Valerius Maximus in libri iv. cap. iv. *Anguste* (inquit) *habitare nunc putat, cuius domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.* Haec sunt verba Valerii Maximi de L. Quintii Cincinnati vii. iugeribus.] VALES.

Quorum mensuram si in agris Consul Quintius possed.] Luc. Quintius Cincinnatus, de quo Livius iii. et iv. Dionysius Halicar. lib. vi. et x. Val. Maximus lib. iv. cap. 4. §. 7. LINDENBR.

Ambitiosa ornatarum domorum spatia] amplissimae domus, eaeque sumtuosissimis supellectilibus instructae. — *quorum mensuram si in agris Consul Quintius possedisset,* si agellus eius ambitu domos nostrorum hominum aequasset. Sermo est de L. Quintio Cincinnato, frugalitate non minus, quam rebus domi forisque gestis clarissimo dictatore, cuius nuper memoriam restaurasse visus est Americanis Washingtonus. W.

6. *Pro iubilo*] clamore bellico? *cantilenas molles*, Veneris magis et Bacchi, quam Martis laudes celebrantes. — *Flexiles lectuli* plicatiles. W.

7. *Per ambitionem.*] Restituimus veterem Editionis Rom. scripturam, quam codex Regius *et Tolosanus* [ac Colbertinus] et Editio Augustana confirmant. Et sic loquitur Marcellinus in fine

lib. 31. de Valente, *ultor acer ambitionum:* quibus in locis ambitio sumitur pro gratia et suffragio virorum potentium, qui honores clientibus aut amicis impetrabant; ut patet ex lege 1. Cod. Theod. ad legem Iuliam de ambitu, et ex Marcellino nostro supra xx, v. Graeci περιδρομὴν appellant voce ex Latino vocabulo detorta. *Glossae: *Ambitiones, φιλοτιμίαι, περιδρομαί.* Sic apud Isidorum Pelusiotam in Ep. 145. et Memnonem in Excerptis Hist. apud Photium. Recte Suidas: ἐξ ἀμβιτίωνος, ἐκ περιδρομῆς πράττων. Unde intelligendus est locus quidam in Actis Ephesini Concilii: κἂν δὲ τοῦτο προσταχθῇ ἐξ ἀμφιτίωνος: ubi interpres nescio quid de Amphictyonibus somniavit. VALES.

Contra quam recens memoria tradit] longe secus, ac, non dicam prisci illi, sed recentissimae memoriae *gregarius miles* Romanus. W.

8. *Post sacculum Parthicum.*] Prima vox deest in omnibus exemplaribus, et a Gelenio primum adiecta est. Sed minori audacia emendari sic poterat, *sacculo Parthico in quo erant margaritae reperto, etc.* Non omittendum est in codice Valentino [et in Colbert.] scriptum fuisse, *secutum Parthicum:* unde Loisellus non inepte coniecerat legendum esse, *scutum Parthicum.* Sane in Editione sua sic Castellus emendaverat, cum in Rom. legeretur, *sequutum Parthicum.* Et scuta Persarum pellibus operiri solita docet Marcellinus noster in lib. 23. VALESIUS. Videntur omnia illa exemplaria significare manum Ammiani hanc fuisse: *gregarium quendam scutum* vel *sacculum Parthicum, in quo erant margaritae, repertum, proiectis imperitia gemmis, habuisse etc.* GRON.

Pellis nitore.] Pelles Parthicae olim in pretio fuere, ex quibus Imperatorum calcei fieri solebant, ut Pollio (in Divo Claudio c. 15. ubi v. Salmas. Scriptt. Hist. Aug. T. II. p. 408. W.) et Corippus lib. II. de laudibus Iustini v. 104. ss. testantur. Earum meminit Marcianus in lege 16. D. de publicanis, et vetus Scholiastes Iuvenalis ad hunc versum Satyrae 5. (165.)

et signum de paupere loro.

Corrigiam, inquit, *Parthicam, unde solet bulla pendere signum ingenuitatis.* Denique Constantinus Porphyrog. in cap. 6. de administrando Imperio, δερμάτια ἀληθινὰ παρθικὰ memorat, id est *pelles Parthicas purpureas.* At in vulgatis Editionibus legitur παρδικὰ gravi errore. *Ceterum Parthi gemmas et margaritas eiusmodi pellibus addere solebant; ut docet Tertullianus in lib. 2. de cultu feminarum: *Ut ex illis cicatricibus nescio quae grana penderent; quae plane Parthi peronibus quoque suis bullarum vice inserunt.* Et in libro 1. de Parthis loquens, ita dicit: *In peronibus uniones emergere de luto cupiunt.** VALESIUS. Cf. *Beckmann* von Pelzkleidern, Gesch. d. Erfind. B. v. p. 36. — *Pellis* crumenae. W.

9. *Demendum*] Ernest. malit *demetendum.* Saepius enim haec vocabula confundi a librariis. W.

Non Rationalem iussi, sed tonsorem acciri.] Idem refert Zonaras To. II. Lib. XIII. pag. 24. his verbis: τὸ πολὺ δὲ τῆς βασιλικῆς θεραπείας ἀπεπέμψατο. κουρέα τε ζητήσας, ὡς προσῆλθεν αὐτῷ τοῦ Κωνσταντίου κουρεὺς, πολυτελῶς ἐσταλμένος, κουρέα ζητεῖν εἶπεν, ἀλλ' οὐ συγκλητικόν. Id est: *Maximam partem regiorum*

ministrorum expulit. Et cum aliquando tonsorem advocasset, tonsorque Divi Constantii venisset magnifice vestitus, tonsorem se accersisse dixit, non Senatorem. Addunt Socrates et Cedrenus, Iulianum, cum tonsores Palatio eiiceret, id adiecisse, unum pluribus sufficere: quamquam apud Cedrenum κουρίσκους legitur puerili errore. VALES.

Rationalem] Varii generis erant et in aula, et in provinciis, qui acceptorum et expensorum rationes haberent. H. l. de aulico, qualis et XV, 3. vide Ind. II. W.

Vicenas diurnas annonas.] Id est, XX. panes diurnos. Quippe annona Palatina in panibus distribuebatur quotidie, ut et civica. Procopius in Anecdotis: μίαν ἀπολιπὼν σύνταξιν εἰς ἡμέραν ἑκάστῳ. De Palatinis loquitur, quorum annonas Iustinianus imminuit. VALES.

Quae vulgo dict. capita.] Haec vox occurrit in Hesychii Lexico: κάπετα· κτηνῶν τροφή. et iterum: κάπητον· παράβλημα ἀλόγων. Capita in utroque Codice dicuntur, et capitatio in lege 8. et X. Cod. Theod. de erogat. mil. annonae. Quam vocem non desunt qui Graecae originis esse dicant: inter quos est Florens Christianus, qui in Notis ad Aristophanis εἰρήνην a verbo κάπτειν eam derivat; quem secutus est Cl. Salmasius. VALES.

Vicenas diurnas annonas] i. e. panes (*Portionen*). *totidemque pabula iumentorum* (*Rationen*) *quae vulgo dictitant capita.* De utrisque et annonis et capitibus v. Salmas. ad Script. Hist. Aug. T. I. p. 983. 989. W.

Absque fructuosis petitionibus] praeter alios non contemnendos acquirendi modos. Vid. Cod. Theodos. T. III. p. 490. Ritter. W.

10. *Omnes huiusmodi cum coquis similibusque aliis*] Socrates Histor. Eccles. lib. III. cap. I. Cassiodorus Histor. Tripart. lib. VI. cap. I. LINDENBR.

Omnes eiusmodi cum coquis, etc.] Mamertinus in Panegyrico ad Iulianum id merito praedicat XI. II. *Ingentes aulicorum catervae legionum sumptum facile vincebant.* Et paullo post: *Neque enim comparandae sunt picturatae marmorum crustae ei, qui maiorem anni partem in nuda humo cubet, neque turbae institutorum ad delicias ministrorum, cui tam pauca sunt ministranda.* VALES.

Cum *coquis,* qui soli mille fuerunt teste Libanio, *eadem accipere bene* tantopere, tamdiu, cf. XIX, 8. ubi bene profundus puteus, *consuetos proiecit,* aula expulit. W.

CAPUT V.

2. *Abolitis, quae verebatur,* ira Constantii, qui religionem Christianam profitebatur. *Adesse tempus faciundi, quae vellet,* in Graecia quidem statim post Augustam dignitatem acceptam et vivo adhuc Constantio, uti e Libanio Orat. Parent. c. 55. p. 280. recte observat Gibbonus P. V. p. 346. W.

3. *Ut dispositorum roboraret effectum*] ut consiliis, edictis suis maius robur adderet. Cum *plebe discissa,* quae et ipsa in

diversas partes abierat. *In palatium intromissos.* Hoc factum Constantinopoli, quum solus regnare coepisset. W.

Monebat, ut civilibus discordiis consopitis.] Verius puto quod in Ms. est: — *Monebat civilius, ut discordiis cons.* LINDENBR. Neque aliter Colbertin. v. Valesii Praef. p. LIV. quapropter in textum recepi. Altera lectio sensum praebet ab hoc loco alienum. W.

Quisque nullo vetante religioni suae serviret.] Quam quidem libertatem religionis adeo laudarunt Donatistae, *ut apud eum solum iustitiam locum habere dixerint.* Vid. August. contra Epistol. Parmen. lib. 1.* LINDENBR.

4. *Ut dissensiones augente licentia.*] Notetur hominis testimonium Deorum cultui dediti, qui has Iuliani in excitandis inter Christianos dissidiis artes non probavit. Non igitur ea humanitas ac benignitas fuit, cum ille Episcopos a Constantio relegatos ab exsilio revocabat: quippe et odio Constantii et malo consilio id agebat Iulianus, quorum utrumque ab omni virtute longe abest. Praeclare itaque Sozomenus in lib. 5. cap. 5. λέγεται δὲ μὴ φειδοῖ περὶ αὐτοὺς ταῦτα προστάξαι, ἀλλ' ὥστε ἢ ὑπὸ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἔριδος ἐμφυλίῳ μάχῃ πολεμεῖσθαι τὴν ἐκκλησίαν, ἢ Κωνστάντιον διαβάλλων. Adde Chronicum Alexandr. *et Chrysostomum in Oratione 2. de S. Babyla contra Gentiles, pag. 782. et Augustinum in Epistola 166. cuius haec sunt verba: *Quibus succedens Iulianus, desertor Christi et inimicus, supplicantibus vestris Rogatiano et Pontio, libertatem parti Donati permisit: denique tunc reddidit basilicas haereticis, quando templa daemoniis: eo modo putans Christianum nomen posse perire de terris, si unitati Ecclesiae, de qua lapsus fuerat, invideret, et sacrilegas dissensiones liberas esse permitteret.** VALES. Sensus loci est: ut, cuique, quidquid vellet, credendi concessa libertate, discidia aleret; sic enim tutiorem se fore, quam si cives eadem omnia sentirent. W.

Nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum] Ms. codicis lectionem expressimus, explosa vulgata, quae multis modis mendosa est. *Infestas* autem dixit καθ' ὑπαλλαγὴν, ἀντὶ τοῦ, *aeque infestas:* quae forma loquendi veteribus non infrequens. Et bene ad Ammiani mentem Eucherius Episcop. in Homil. pag. 413. *Ex fratribus capitales efficientur inimici, et fiet lugendum turbata germanitate discidium, et erit inter homines non iam fidelis fraternitas, sed feralis hostilitas.* Hoc vere dici, plus satis nostrorum quoque temporum disciplina probat. LINDENBR.

**Nullas infestas hominibus bestias, ut sunt, etc.*] Idem dicit Chrysostomus Homilia XXVII. in Epistolam Pauli Apostoli ad Corinthios, pag. 749.* VALES. Dicit etiam Gregor. Nazianzen. Orat. 1. pag. 33. — *Ferales* „furibundi, in se ipsos grassantes" Ernestius. W.

Audite me.] Imitatus potius videtur dictum Augusti, qui cum legibus Iuliis iuventutem coerceret, iuvenesque Rom. tumultuarentur, dicere solebat: *Audite me iuvenes senem, quem senes iuvenem audierunt*, ut refert Plutarch. in πολιτ. παραγγέλμ. VALES. *Quem Alamanni audierunt et Franci* barbari quippe, feri et immanes. *Marci* Antonini philosophi. W.

5. *Foetentium Iudaeorum.*] Cl. Rutilius obſcenam gentem vocat Iudaeos, in Itiner. lib. 1. 385.

Reddimus obſcenae convicia debita genti,
Quae genitale caput propudioſa metit.

Horum foetorem etiam Martial. in parte tangit, Epigr. 4. lib. 4.

Quod ſiccae redolet palus lacunae,
* * * *
Quod ieiunia ſabbatariorum,
Maeſtorum quod anhelitus reorum. LINDENBR.

Huc pertinet inprimis locus Petronii „Iudaeo maior in pedendo artifex," quem attulit Iani ad Horat. Satir. 9, 70. W.

Vobis inquietiores inveni.] Primus hanc ſcripturam invexit Gelenius, cum in ſuperioribus Editionibus legeretur *inertiores*, perinde ac in Mſ. Flor. et Regio, *Toloſano,* [ac Colbert.] quod tamen non erat reiiciendum. Hic enim ſenſus eſt eorum verborum: O Sarmatae, tandem alios offendi, qui cum vobis inertiores ſint, haud tamen mihi paullo minus negotii faceſſant. Mirum eſt tamen eam ſcripturam etiam Accurſio diſplicuiſſe, qui ſic edidit: *Alios vobis deteriores inveni.* VALES.

CAPUT VI.

1. *Genus hominum controverſum*] controverſiarum, rixarum amans. *Perplexius litigandi* ut nodos nectant, difficultates aliam ex alia moveant. — *multiplicatum*, duplum, triplum, plusque adeo. W.

Si compulſori quidquam dederit.] Compulſor eſt qui fiſcalia debita exigit, et lentos debitores ad ſolvendum compellit. Horum mentio in lege 34. Cod. Theod. de annona et trib, et lege 15. de exaction. Eos κατεπείγοντας vocat Libanius in Orat. contra Florentium, ubi de Chryſargyro loquitur, *et Themiſtius in Oratione VI. pag. 157.* Gloſſae veteres, *Compulſionem*, εἰσπρᾶξιν, ἀπαίτησιν. Erant autem, ut videtur, milites, quibus Suſceptores ſeu Apparitores Praeſidum tributarios, a quibus tributa ipſi exigere non poterant, delegabant. Unde delegatoriae dictae eiusmodi Praeſidum epiſtolae, quae Compulſoribus et Opinatoribus dabantur, ut eſt in lege XV. cit. et apud Caſſiodorum in lib. XI. VALES.

Levari debito] vel toto, vel ex parte, liberari, *vel per dilationem inferre* ad aerarium. W.

2. *Modo non ante LXX. annum extorquentes.*] De his Aegyptiorum querelis intelligendus eſt Libanius in Orat. pro Ariſtophane Corinthio (Reisk. 1. p. 443.) τῶν δὲ ἐξ Αἰγύπτου χρημάτων ὅταν μνημονεύσῃς, καὶ τῶν κεκλοφότων ἕνα νομίσῃς Ἀριστοφάνη, ἐπαινῶ μέν σε τοῦ μίσους, ὅτι μισεῖς τοὺς ὅθεν οὐ δίκαιον λαμβάνοντας. Et paullo poſt ſic dicit: καὶ ταῦτα Αἰγύπτιος· οὓς οὐκ ὀκνοῦντας ὁρῶμεν ὧν ἔδωκαν μνησθῆναι, ἀλλὰ μάλ' εὐχερῶς εἰσπράττοντας ἃ μὴ δέδοται. *Idque Aegyptius: cuius gentis homines nequaquam lentos videmus in commemorandis quae dederunt, ſed potius ea quae numquam dederint acriter exigentes.* Vide finem huius libri. VALES.

Septuagesimum annum] Cur hunc potissimum? *Extorquentes*, reposcentes, reposcones acerrimi, uti est infra c. 16. ad finem. W.

3. *Chalcedona*] ad iudices ibi constitutos c. 3. W.

Eorum negotia finiturus.] Ante haec verba quaedam voces legebantur in Editione Rom. quas primus expunxit Sig. Gelenius. Sed cum easdem in codice Regio, *Tolos. et Flor.* [ac Colbert.] reperissem, non dubitavi quin pro *cum et eorum*, scribendum esset, *cuncta eorum negotia fin.* Sic enim memineram corruptum esse locum alterum lib. XXI. cap. XVI, ubi pro *suspiciones in huiusmodi cuncta distentae*, Codex Reg. et Editio Rom. scriptum habent, *cum et a distentae.* VALESIUS. Similia haec exempla sunt, sed ita, ut finem habeant dissimilem, et citatus locus diserte primam vocalem *a* retineat, quae abest ab his nostris, quae ideo palam est sic scribi oportere, *tum et eorum negotia finiturus.* GRON.

4. *Cura propensiore*] Reinesius adscripsit: Lege *perpensiore*. Sic Theodos. in Nov. tit. 18. de invasor. l. 2: Si quid in legibus ferendis — deliquerit, hoc consilio *propensiore* (ubi lego *perpensiore*) revocetur. — L. 29. Cod. Theod. de annonis et tributis, *perpensa* cura statuimus. (Alia exempla a Reines. allata omissimus: cf. tamen Glossar. Nomicum Cod. Theodos. s. v. *perpensus*. W.) Cf. infra c. 9. *perpensa deliberatione.* W.

5. *Lex est promulgata, qua cavetur nullum interpellari suffragatorem.*] Ea ipsa videtur lex esse, quae adhuc in Cod. Theodos. habetur, lib. 2. Tit. 29. Si certum petatur de suffragiis. Cuius haec verba sunt: IULIANUS A. *ad populum. Foedis commentis, quae bonorum merito deferuntur * quam occupare meruerunt, et cum meruissent in Repub. quolibet pacto versari, repetendam sibi pecuniam, quam inhoneste solverant, imprudentius atque inhonestius arbitrantur. Alii etiam quae tunc donaverant, vel potius proiecerant ob immeritas causas, invadenda denuo crediderunt. Sed quia leges Romanae huiusmodi contractus penitus ignorant, omnem repetendi eorum, quae prodige nefarieque proiecerint, copiam prohibemus. Qui itaque repetere nititur, vel repetisse convincitur, et quod dedit, apud suffragatorem eius manebit, vel extortum restituet, et alterum tantum fisci iuribus inferre cogetur. Dat. Kal. Febr. CP. Mamertino et Nevita Coss.* (Vid. ibi Gothofred. T. 1. p. 252. W.) LINDENBR.

[*Lex est promulgata, qua cavetur nullum interpellari suffragatorem, etc.*] Designat Marcellinus legem 1. Cod. Theodos. Si cert. pet. ex suffrag. ut Petrus Pithoeus ad oram Ammiani sui adnotavit.] VALES.

Suffragatorem] quae vox et ipsa in modo memorata occurrit lege, uti infra XXIX, 3. ubi Valesius adscripsit haec: Suffragatores dicuntur viri primates in comitatu, qui cum gratia apud Principem plurimum valeant, clientibus suis et humilioris fortunae hominibus ad aliquid a Principe impetrandum suffragationem suam commodant, paene iidem, qui patroni. Recte, et est locus ap. Suetonium Vespas. 23. qui hanc vocis significationem mire comprobat. Videntur tamen viri isti patrocinium aliquando nimis caro vendidisse, ut a clientibus ideo *interpellarentur*, compellarentur, vel in iudicium adeo vocarentur. W.

CAPUT VII.

1. *Cum Mamertini et Nevitae nomina suscepissent paginae consulares*] Admodum affectate pro fastibus Consularibus inserti. Consulatum iniere. W.

Princeps visus est in officio.] Non praetereunda sunt verba Mamertini in Grat. actione c. 28. *Itaque matutino crepusculo palatium petimus.* et mox: *Aegre remotis populi qui nos praegrediebatur, agminibus, ut quamlongissime nobis obviam procederet laboravit.* Et post: *Paene intra ipsas Palatinae domus valvas lecticas Consulares iussit inferri: et cum honori eius venerationique cedentes, sedile illud dignitatis amplissimae recusaremus, suis nos prope manibus impositos, mistus agmini togatorum, praeire coepit pedes, etc.* Consulari autem officio adesse Imperatores eo saeculo usitatum fuit. Spartianus in Hadriano: *Consulum et Praet. officia frequentavit.* Unde Ausonius in Consulatu v. 34. dicit:

Iam venit Augustus, nostros ut comat honores,
Officio exornans, quos participare cupisset.

Idem in Gratiarum actione, *Ipsa autem,* ait, *sedes honoris, sella curulis, gloriosa pompis imperialis officii, etc.* Denique Claudianus in Eutropium lib. 1. v. 308.

Candida pollutos comitatur Curia fasces,
Forsitan et Dominus.

Sic enim eum locum distinguendum, et explicandum censeo. Ceterum ex allato Mamertini loco discimus, Mamertinum Consulem ex palatio processisse: qui honos non omnibus Coss. tribui solebat. Itaque notat Plutarchus in Galba, eum, cum esset affinis Liviae, Consulem e palatio Kal. Ian. processisse: *λιβίας παρασχούσης ὕπατος ἐκ παλατίου προῆλθε.* VALES.

In officio] deducendis novis Consulibus. Ernest. conferri iubet Arntzen. ad Plinii Paneg. cap. 76. Casaub. ad Sueton. Claud. 26. et Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. To. 1. p. 349. *Cum Honoratis*, v. Ind. II. W.

2. *Mamertino ludos edente Circenses.*] Ludos intellige, quos mense Ianuario Coss. edere consueverant ex ante diem 3. Non. Ian. per continuum triduum; ut notatum est in Calendario Rom. quod primus edidit Herwartius. Et ita quidem in Urbe. At per provincias in maioribus civitatibus Circenses quoque a. d. 4. Nonas Ian. a Magistratibus edebantur, ut docet Libanius in Orat. *εἰς τὰς καλάνδας*, his verbis; *τρίτῃ δ' ἱσταμένου ζεύγνυνται μὲν ἁμιλλητήρια ἅρματα· πολὺς δὲ ἔρις ὑπὲρ τῆς νίκης.* VALES. Cf. Gibbon. T. IV. p. 55. ss. W.

Manumittendis ex more inductis.] Consules annum auspicantes, servos aliquot manumittere solebant: quem morem, eiusque pariter originem primus ex recentioribus in lucem protulit P. Faber V. Cl. in lib. 2. Semestrium, et in Commentario ad Tit. 2. de origine Iuris, ita ut nihil amplius dici possit. Tantum moneo, Claudiani versum male distingui in 4. Cons. Honorii, ubi hunc ritum eleganter describit. (v. 616.) Sic enim distinguendus est:

Tristis conditio pulsata fronte recedit.
In civem rubuere genae.

Id est, non iam alapis servilibus os obtunditur: sed ingenuo rubore perfunditur. VALES.

Ipse lege agi dixerat.] Manumissio erat actus legitimus, ut praeter Iuris Auctores docet Varro in lib. 5. de lingua Lat. In eiusmodi vero actibus haec sollemnis erat formula, ut lege agi iuberet is, penes quem erat iurisdictio. Unde apud Vopiscum in Aureliano c. 14. Crinitus Aurelianum apud Principem adoptaturus sic ait: *Iube ut lege agatur, sitque Aurelianus heres sacrorum, nominis et bonorum totiusque iuris Ulpio Crinito.* Ceterum quod hic legitur, Iulianum lege agi iussisse, sic accipio, ut Iuliani praesentis honori venerationique id dederit Mamertinus. VALES.

Admonitus ea die iurisd. ad alterum pertinere.] Hic locus magnam habet obscuritatem. An forte intelligit, iurisdictionem eo die non ad Mamertinum Cos. sed ad collegam eius Nevittam, aut ad Praefectum Urbis pertinuisse? Sane Coss. olim in Rep. alternis mensibus fasces habebant, iam inde a Bruto, qui primus Consul fuit, ut docet Dionysius in lib. 5. initio, et in lib. 9. pag. 600. Morisque erat, ut ante Consulem, quo mense fasces non haberet, Accensus iret, Lictores pone sequerentur, teste Suetonio in Iulio, et T. Livio in lib. 3. ubi de Decemviris. Vide et Agellium in lib. 2. cap. 15. Quoties autem ambo Coss. erant in castris, alternis diebus imperium habebant: ut declarat Polybius in narratione pugnae Cannensis lib. 3. * Sed haec explicatio huic loco convenire non potest. An ergo potius intelligit, iurisdictionem non ad Iulianum, sed ad Mamertinum Cos. pertinuisse? VALES. Ernestius s. v. iurisdictio ita: „Totus locus affectatam et peculiarem Iuliani civilitatem demonstrat, ad humiliandam celsitudinem potestatis suae, ut cum ipso Ammiano ex xxx, 4. loquar, susceptam. In re igitur extraordinaria non mirum est explicandi modum singularem tenendum esse. Puto autem Iuliano, quum inferiorem sese consulibus videri velle ostendisset, dictum esse, cui summum ipse honorem habuisset, ei nec hodie illum eripi debere. Adhibita autem est molliendae admonitionis caussa, et velut per iocum proferendae, forma dicendi, in vicissitudinibus potestatis consularis olim declarandis usitata.“ W.

Ut errato obnoxiam Decembris auroram et ipse mutavit.] Hic vero plane opus est Oedipo. Quis enim est qui hic quidquam intelligat? In codice Vaticano ante quadringentos plus minus annos descripto sic legitur: *Ut terrato obnoxium Decembris aurorem et ipse mutavit.* [Ita et in Ms. Colbert.] Neque aliter refert Editio Rom. nisi quod in ea excusum est *auroram.* At codex Regius prorsus cum Vaticano consentit. Tantum in eo vox illa *Decembris* deest. * Proinde non dubito, quin totus ita scribendus sit locus: *Ut errato obnoxium decem libris auri semetipse multavit.* Quam emendationem paullo post primam Editionem huius operis cum feliciter deprehendissem, eamque communicassem viris doctissimis, Sirmundo, Rigaltio, Serravio: illi eam statim magnopere probarunt. Solus repertus est Iacobus Gothofredus, (vid. eius opuscula per Conradum edita IV. 22. W.) qui cum hunc locum aliter emendasset, prorsus infeliciter; nostram emendationem improbavit, ob id praecipue quod novum ipsi videbatur, a semetipso quemquam multari. Exstat tamen illustre exemplum eius rei apud Augustinum in libro 1. de sermone Domini in monte, de Acindyno Praefecto Praetorio, qui se ipse multavit,

HENR. VALES. *[Ludovicus Nublaeus V. Cl. et doctissimus, mihi suggessit, quod pridem antea fratrem monuerat, exstare legem Gratiani, Valentiniani et Theodosii Impp. legem inquam unicam in titulo utriusque Codicis, Ammiani emendationi illustrandae accommodatissimam, quae talis est: *Si quacumque praeditus potestate, vel ad eum pertinentes ad suppositarum iurisdictioni suae adspirare tentaverit nuptias: licet prohibitas nuptias non peregerit; attamen pro tali conamine multae librarum auri decem obnoxium statuimus.* Ex quibus intelligitur, decem auri librarum multam tum omnium maximam fuisse: quae et rectoribus provinciarum, potestatibusque civilibus ac militaribus lege infligi consuevisset, et quam ipse etiam sibi Imperator Iulianus propter errorem irrogandam putarit.] HADR. VALES. Idem, quod Valesio, in mentem venerat *Alb. Rubenio* in literis 1645. ad Nic. Heinsium datis. v. Burmanni Syllogen Epp. T. II. p. 752. W.

3. *Frequentabant inter haec Curiam aggere diverso.*] Stulta et inepta lectio nescio unde in Lindenbrogii Editionem irrepsit. In Editione certe Rom. legitur, *agere diverso diversasque divisiones mult. ingerebant:* quod nec Accursius nec Castellus mutaverunt. Sed Gelenius ita edere maluit: *Frequentabant inter haec Curiam agendo diversi, diversasque occasiones mult. ingerebant.* Sed cum in MSS. Regio ac Flor. et Valentino [ac Colbertino] *et Tolos.* legi comperissem, *agendo diverso diversaque divisiones multip.* existimavi sic a Marcellino scriptum fuisse *Frequentabat inter haec Curiam agendo diversa, quae divisiones m. ing.* ut haec de Iuliano ipso dicantur. Quod egregie confirmat Libanius in Orat. funebri pag. 298. (Reisk. I. p. 573.) *εἰσῆλθεν καὶ εἰς τὸ συνέδριον, καὶ τὴν μεγάλην βουλὴν περὶ αὐτὸν ἐκάθισε, πολὺν δὴ χρόνον ταύτης τῆς τιμῆς ἐστερημένην· εἰς μὲν γὰρ τὸ βασίλειον εἰσεκαλεῖτο πρότερον ἑστήξουσά τε καὶ μικρὰ ἀκουσομένη*, etc. Id est: *Introibat etiam in Curiam, et Senatores circa se sedentes habuit: quo honore diu illi caruerant. Accersebantur enim in palatium, ut stantes pauca quaedam audirent, etc.* Idem de Iuliano tradit Socrates in lib. 3. VALES.

Quae *divisiones multiplices ingerebant.* Ernestius *divisiones* exponit, mutationes, conversiones; recte, si multa Iulianum novasse, abusus sustulisse intellexerit. Paullo post §. 7. *corrigendis civilibus* et ipsum verbum *dividere* pro ordinare §. 8. W.

Philosophus Maximus] satis notus, cuius vitam dedit Eunapius. Cf. Ind. I. W.

Exsiluit indecore.] At id eius factum praedicat Libanius pag. 299. (Reisk. I. p. 574.) his verbis: *λέγοντος δὲ αὐτοῦ ἀγγέλλει τις προσιέναι τὸν διδάσκαλον ἄνδρα Ἴωνα φιλόσοφον, ἐξ Ἰωνίας κεκλημένον. ὁ δὲ ἐκ μέσων ἀναπηδήσας τῶν γερόντων ἔθει πρὸς τὰς θύρας.* et mox: *περιβαλὼν οὖν καὶ ἀσπασάμενος, ὡς νόμος τοῖς ἰδιώταις ἀλλήλους ἢ βασιλεῦσί γε ἀλλήλους, εἰσῆγεν οὐ μετέχοντα τῆς βουλῆς. Haec cum in Senatu ageret, nuntiatur a quodam adesse magistrum ipsius ex Ionia accitum. Ipse igitur ex medio patrum Conscript. exsiliens, ad vestibulum cucurrit.* Et mox: *Cumque hominem amplexus osculatusque esset, perinde ac privati, aut potius perinde ac Reges inter se solent, induxit eum in Curiam, tametsi ille in Senatum relatus non esset.* [Ad hunc Maximum exstant complures Iuliani Epistolae familiarissimae.] VALES.

Per ostentationem intemp.] Longe dissimilis Marci Imp. quem tamen velut exemplar sibi proposuerat. Ille enim in colenda Philosophia moderatum se, et aequalem semper praestitit: unde in lib. de vita sua id a Vero fratre didicisse se fatetur, τὸ ἀμελὲς καὶ ὁμαλὸν ἐν τῇ τιμῇ τῆς φιλοσοφίας. Idem studiose elaborabat, ut eumdem tenorem ubique servaret, quod ἀνεπιτηδεύτως τὶ πράττειν dicit eleganter iis in libris. VALES.

Dicti immemor Tulliani.] Cicero pro Archia c. 11. atque ex eo Primasius Afer in Epist. Pauli, pag. 129. LINDENBR.

5. *Agentes in rebus ex iis qui proiecti sunt.*] Hos Agentes in rebus una cum ceteris Palatinis fere omnibus Iulianus in exordio principatus palatio expulerat. Atque ipse Scholam quidem omnem nomenque Agentum in rebus aboleri iusserat: sed Magister Officiorum, cui praecepti exsecutio mandata fuerat, alios eiecit, ceteros retinuit: ut docet Libanius in Orat. funebri, pag. 294. ubi multa de eorum calumniis et rapinis subiicit. Porro Agentes in rebus XVII. omnino habuit Iulianus, cum secuti Principes ad X. millia habuerint, teste Libanio in Oratione πρὸς τοὺς βαρὺν αὐτὸν καλέσαντας. VALES.

Latebras Florentii] nempe ex Praefecto Praetorio. cf. c. 3. — *Si eis gradus militiae redderetur,* nam ad scholas Palatinas pertinebant, de quo plura vide in Ind. II. W.

6. *Praetextatus quem Achaiae Proconsulari pr. pot.*] Eum Magistratum, gessit Praetextatus usque ad initium Imperii Valentiniani Senioris, ut docet Zosimus in principio lib. 4. Πραιτεξτάτος ὁ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀνθύπατον ἔχων ἀρχὴν, ἀνὴρ ἐν πάσαις διαπρέπων ταῖς ἀρεταῖς. *Praetextatus Achaiae Proconsul, vir omnibus virtutibus excellens.* Vettius Agorius Praetextatus hic dicebatur, ut docet vetus Inscriptio: qui postea Praefectus Urbi fuit Valentiniano II. et Valente II. Coss ut scribit Marcellinus noster XXVII, 9. ac multo post Praefectus Praetorio sub Theodosio decessit, cum esset Consul designatus, ut testatur D. Hieronymus, et Symmachus. Eumdem intelligere videtur Hieronymus in Epist. ad Marcellam de exitu Leae. *Himerii encomium εἰς τὸν ἀνθύπατον τῆς Ἑλλάδος πραιτεξτάτον memorat Photius.* VALES. Vide Prosopograph. Cod. Theodos. inprimis Wernsdorfium ad Himerium p. 13. W.

7. *Nec tamen omisit castrensia.*] Zonaras idem quoque scribit: καὶ τὰ στρατεύματα δὲ ἐπεσκέπτετο καὶ ἐξήταζε. VALES.

8. *Gothos saepe fallaces et perfidos*] Rutilius in Itinerario v. 142. *Submittant trepidi perfida colla Getae.* Salvianus lib. 7. *Gothorum gens perfida, sed pudica.* Vide Sidonium Apollinarem lib. 6. epist. 6.* LINDENBR.

Mercatores Galatas.] Galatae venaliciarii erant, et servitia vendebant: quod testatur etiam Claudianus in Eutropium lib. I. v. 59.

Hinc fora venalis Galata ductore frequentat.

Ceterum et illud notandum est, veteres Latinos a venaliciariis mercatores distinxisse, nec mercaturae nomine mancipia censuisse. Plautus:

Mercaturamne, an venales habuit? ubi rem perdidit.

Cicero in Corneliana 2. *Neque me divitiae movent, quibus omnes Africanos et Laelios multi venaliciarii, mercatoresque supera-*

runt. Neque obstat vetus Inscriptio quae sic habet: L. VALERIUS. ZABDAS. MERCAT. VENALICII. L. Nam libertus patronum suum mercatorem venalicium honoris causa appellat. VALES.

10. *Legationes undique solito citius concurrebant.*] De his legationibus ita loquitur Zonaras: ἐχρημάτιζε δὲ καὶ πρέσβεσιν ἐκ διαφόρων ἐθνῶν σταλεῖσι πρὸς τὸν Κωνστάντιον. Quasi vero hae legationes ad Constantium missae essent, non ad Iulianum ipsum. Porro Editio Rom. hunc locum sic exhibet, *undique solito eius concurrebant,* neque aliter MSS. Flor. [et Colbert.] At in Regio codice ita scriptum reperi, *undique solito magis conc.* Sed emendatum est eadem manu, *solito crebrius,* utrumque ex coniectura, ut ex ipsa emendationis inconstantia apparet. Quam tamen equidem malim sequi, quam illam Castelli: *Undique sollicite ad eum concurrebant.* VALES. Legationes istas non ad Iulianum, sed ad Constantium missas fuisse, *Schreiterus* ad Gibbonum P. v. p. 438. recte, praeeunte Zonara, ex eo probat, quod ex tam dissitis regionibus ad Iulianum tam cito venire non potuerint. W.

Abusque Indis et Serindis.] Sic primus correxit Gelenius, cum in Editione Rom. scriptum esset, *abusque divisisset Serendi ius.* Ego vero codicis Regii, et Flor [ac Colbertini] scripturam sequi malui, quae sic habet, *Divis et Serendivis.* Sunt autem gentes Indicae sic appellatae. Divi quidem iidem esse videntur, quos Divas vocat Expositio totius mundi p. 254. edit. Iac. Gronovii 1697. 4to. *Seu potius Diveni, qui insulam habitant Divu nomine, ex qua oriundum fuisse Theophilum Indum auctor est Philostorgius in libro 3. Hist. Eccles. Et haec forte est insula, quae vulgo dicitur Diu, ad os Indi fluv. sita, Regi Cambaiae obnoxia: quam describit Osorius in libro IX. de rebus Emmanuëlis R. Quod spectat ad Serendivos vel Serindivos, assentior viro doctissimo Samueli Bocharto, qui Serindivos ait esse incolas insulae *Seilan,* (*Ceylon* W.) quae et *Serandib* Arabice dicitur: quam eamdem esse cum Taprobane, multis probat idem Bochartus in lib. 1. de Coloniis Phoenicum capite ultimo.* VALESIUS. Adde Is. Vossium ad Pomponium Melam III. 7. GRON.

Regionibus Solis.] Forte quia Aeetes Solis filius iis regionibus imperavit, ut scribit Apollodorus. Quod si *solis* adiective sumitur, idem erit ac *desertis.* VALES.

Annua sollemnia complentes] tributa pendentes. cf. XX, 8. W.

CAPVT VIII.

1. Tenui filo cohaerent quidem cum proxime praecedentibus, quae Ammianus inserit de *Ponto Euxino* inde *a Thraciarum extimis* finibus, non contemnenda tamen, quae *vel visa vel lecta* profert. W.

2. *Athos in Macedonia*] Monte Santo. W.

Navibus quondam Medicis.] Herod. lib. VII. c. 21. LINDENBR. Unde Iuvenali x, 174. dicitur *velificatus Athos.* W.

Caphareus Euboicus scopulus (promontorium Cabo d'oro in Negroponte) *ubi Nauplius Palamedis pater classem collisit,* causa fuit ut collideretur, *Argivam,* ulturus nempe filii caedem ignem

ignem in specula iussit incendi, quo Graeci ab Ilio redeuntes in errorem deducti naufragium facerent; nec spes fefellit. *Controversi* contraversi, sibi oppositi. W.

Ubi Nauplius Palamedis pater classem concidit Arg.] Dio Chrysost. in Euboico: Μικροῦ δέδοικα, ὥσπερ οἶμαι τὸν Ναύπλιον ἐρῶν ἀπὸ τοῦ Καφαρέως ἥκοντα. LINDENBR.

A Thessalo mari distinguunt Aegaeum.] Primus eam scripturam excogitavit Gelenius, cum in antiquioribus Editionibus legeretur: *Controversaria Thessamalitis cingitur Aegeum.* Neque aliter in Codice Regio, nisi quod in eo [ut et in Colbert.] legitur, *tingunt Aegeum.* Initium maris Aegaei hoc in loco definiebat Marcellinus. Quod alii a Sunio Atticae promontorio, ut Mela, alii ab Acroceraunis Epiri montibus initium capere dicunt, inter quos est Plinius, et Solinus.. Myrtoum enim Aegaei partem faciunt, aliosque sinus. Aegaeum tamen proprie dictum ab Myrtoi fine incipit; ut testis est Strabo in lib. 2. et in Hellespontum desinit. Marcellinus autem noster a Caphareo Euboeae incipere dicit. Sed quod ait, Caphareo et Atho montibus Aegaeum a Thessalo mari distingui, prorsus intelligere nequeo. Nec dubito, quin locus aliter sit corrigendus. VALES. Itaque et coniecturam Is. Vossii adscripsit exemplari suo pater *controversae Athos summitatis*, propiorem quidem ad MSS. sed quae, ut opinor, non exhaurit mentem auctoris; et *controversus* solet in hoc auctore scribi corrupte pro *contraversus*, ut patet tum ex seqq. verbis, *quibus controversae extraneae sunt Symplegades*, tum ex libro XXII. cap. 15. quem sensum et hic requiri non dubito. GRON.

A Thessalo mari Thermaico aliisque sinibus *distinguunt Aegaeum* Archipelagum. *Paullatim fusius adolescens* ad maiorem amplitudinem excrescens. W.

Patriam Deorum insignem.] Emendavi *partu Deorum*, cum in MSS. omnibus legeretur *parte*. VALES.

Delon (Sdili), *Deorum* Apollinis et Dianae. — *Imbrum* (Embro) *Tenedum* (Tenedos) *Lemnum* (Stalimene) *Thasum* (Thasos). — *Quando perflatur* tempestatibus. *Lesbo* (Metelin). W.

3. *Gurgitibus reflexis*] retortis violenter undis Horat. Od. I. 2. 13. W.

Apollinis Sminthii.] Ἀπόλλωνος τοῦ Σμινθέως meminit Pausan. in Phocic. Lactant. de fals. religione lib. 1. cap. 7. "Unde vero Sminthius hic vocetur, explicat Tzetzes in Lycophron. v. 1302." Macrob. Saturn. 1. c. 17. *Sminthius cognominatur, ὅτι ζέων θεῖ, quia fervens currit.* Arnob. lib. 3. de Libero et Apolline: *Alter faeculentae hilaritatis dator, Sminthiorum alter pernicies murium.* Servius Aeneid. 3, 108. *Cretenses murem Sminthicem dicunt.* Et post: *Sminthos mures vocari a Phrygibus.* Confirmat id Tzetzes. Hesychius: Σμινθεὺς ὁ ἐν τῇ Σμίνθῃ τεμένεσι, λέγεται δὲ καὶ ὁ Ἀπόλλων. Σμίνθος, μῦς· καὶ ὁ Ἀπόλλων διὰ τὸ ἐπὶ μυωπίας φασὶ βεβηκέναι. LINDENBR.

Apollinis Sminthii templum] Sminthius Apollo dictus a σμίνθος, quod est genus murium, (glis cricetus *Hamster*) Strabo L. XIII. p. 613. Almel. Aelian. Hist. Animal. XII, 5. quos, cum nimia aliquando fecunditate calamitatem agris intulissent, Apollo deleverat. Non in Tenedo insula solum templum ideo sospitatori erectum, de quo vide *Hemmer* de rep. Tenedior. p. 100. et

Tournefort Levante Th. 2. p. 129. ed. Germ. sed in aliis urbibus Aeoliae et Troadis, quorum unum in mente habuit Ammianus, uti patet e contexto. vid. Mannert Kleinasien p. 464. W.

Melana sinum oppositum Zephyro.] In Ms. Regio et Editione Rom. scribitur *Zephyri*, et in Regio superscriptum est *Zephyris*. Est autem Melas sinus ad Occasum oppositus Chersoneso Thraciae. VALES.

Abdera, domicilium patria Protagorae satis noti Philosophi et primi Sophistae, quo nomine se ipse decorare visus est. Vide *Bruckerum* T. 1. p. 1200. *Tiedemann Geist d. speculat. Philosophie* Th. 1. S. 349. — *Democriti*, de quo plura afferre supersedeo post *Wielandum*, hoc tamen observo, Ammianum Protagoram, quem priori loco ponit, antiquiorem Democrito habuisse videri. in quo non omnes consentiunt. — *Diomedis Thracii sedes cruentae*, quoniam, uti fabula fert, equos carne humana pavisse dicitur. W.

Hebrus (hod. Mariza) *sibi miscetur*] uti Maeander, de quo Ovid. Heroid. 1. 55. „toties qui terris erat in isdem, qui lassas „in se saepe retorquet aquas.“ *Maronea* (Marogna) *Aenus* (Eno). W.

Aenus, qua diris auspiciis coepta.] Aenum Thraciae urbem ab Aenea conditam esse testatur Conon in Narratione 46. et Mela in lib. 2. cap. 2. et Origo gentis Romanae. At Dionysius Hal. in lib. 1. c. 49. non Aenum, sed Aeneiam urbem ab eo conditam scribit in Chersoneso, quam Pallenem vocant: eamque ad Cassandri tempora stetisse dicit: sed cum Cassander Thessalonicam conderet, Aeneatas in eam urbem transtulit: Aeneatae tamen quotannis ab Thessalonica proficiscebantur Aeneiam, sollemne sacrum in memoriam conditoris Aeneae facturi, ut scribit Livius in lib. 40. initio. Cum Marcellino tamen consentit Virgilius in lib. 3. principio, et urbem in Thracia aedificatam ab Aenea canit, Aenum procul dubio significans. Sed quod addit,

Aeneadasque meo nomen de nomine fingo,

obstare videtur. Neque enim ab Aeno patronymicum fit Aeneades, sed *αἰνεῖος*, ut docet Polybius, et Livius. Ab Aeneia quidem, de qua diximus, gentile fit Αἰνειάται. Et Aenum ab Aenea condi non potuisse, recte probat Servius, ex eo quod Homerus inde auxilia ad Troiam venisse dicat: et quod Callimachus, et Euphorion a socio Ulyssis illic sepulto, eo tempore quo missus est ad frumenta apportanda, cognominatam scribant. *Adde quod Hercules tanto ante Aeneam Troia rediens, Aenum appulisse dicitur ab Apollodoro.* VALES. Vide Heynii Exc. 1. ad Virgil. Aen. III, p. 416. et infra XXVII, 4. qui locus omnino est cum nostro conferendus. W.

4. *Velut naturali quodam commercio*] cursu ab ipsa natura monstrato. W.

Eiusque partem ad se iungens.] Codex Regius, *Vatic.* [ac Colbert.] et Editio Rom. scriptum sic habent, *ad seuncens*. In Regio tamen superscriptum est prout edidit Gelenius. Sed Editionis Augustanae scripturam praeferendam esse existimavi: nisi cui placet emendare: *Eiusque partem adsciscens*, [vel *ad se uncans*.] VALES. Enimvero haec digna tantis ingeniis. Ipsae literae cui non paulo attentiori suggerunt *ad se uniens*? GRON.

Rhodopa] mons Thraciae (Argentaro). — *Cynoſſema* figura quaſi canis, in quam Hecuba mutata dicitur. v. Ovidii Metam. XIII, 399. ſſ. W.

Coela praeterlabitur.] In Actis Epheſini Concilii Cyrillus Coelorum Epiſcopus recenſetur. Eiusdem opidi meminit Nicetas Choniates in lib. 5. de rebus Manuelis Comneni: κατάγεται εἰς τὰ κοῖλα, ταῦτα δὴ τὰ περὶ σηστόν τε καὶ ἄβυδον. Male ergo in Ptolemaei libris ſcribitur Κύλλα, σηστὸς in Helleſponto. In Chronico quoque Alexandrino inter urbes quinti Climatis numerantur Χεῤῥόνησος, Κύλα, σηστός: eodem errore pro Κοῖλα. Coelos portus dicitur a Mela in lib. 2. c. 2. et a Plinio in 4, 18. 23. VALES.

Seſton] de qua, uti de poſita e regione *Abydo* vide *Mannert Klein-Aſien* Th. III. S. 512 ff. *Callipolin* (Gallipolis) — *Achillis Aiacisque ſepulcra,* quae ad noſtram aetatem adeſſe teſtatur *Chandlerus Reiſe nach Klein-Aſien* S. 59. et *Vorrede* S. XII. — *Dardanum* unde nomen medio aevo trahere coeperunt *die Dardanellen.* W.

Lampſacum Themiſtocli dono datam.] Aemil. Probus in Themiſt. c. 10. Scholiaſtes Ariſtoph. in Equitib. pag. 196. LINDENBR. Cf. omnino Mannert Klein-Aſien Th. III. S. 517. *Lampſacus* hod. vicus Lampſaki. W.

Iaſonis filius Parius] Mſ. *Parus*, male. neque *Iaſonis* ſed *Iaſionis* legendum, ἀπὸ Παρίου τοῦ Ἰασίωνος. Stephanus περὶ πόλ. Euſtath. in Dionyſium. LINDENBR.

Iaſionis filius Parius.] Iaſion Electrae et Coryti filius ex Cerere Plutum et Philomelum ſuſtulit, inter quos non bene conveniſſe dicitur. Plutus enim cum eſſet opulentior, nec fratri quidquam dare vellet, Philomelus neceſſitate coactus, quodcumque habebat vendito, eo boves duos emiſſe dicitur, et plauſtrum primus fabricaſſe, atque arando ſemet aluiſſe. Ex hoc Parium Petelidas ait natum, qui de ſuo nomine Parin, et opidum Parion appellavit, ut ſcribit Hyginus in Aſtronomico Poetico cap. de Arctophylace. *Arrianus vero in Bithynicis Parium Iaſionis filium facit, a quo Parium urbem in Hellesponto conditam eſſe ait: ut refert Euſtathius in librum v. Odyſſeae pag. 1528.* Alii tamen a Paride Priami filio Parion opidum dictum volunt, inter quos eſt Iohannes Antiochenus in Excerptis, quae abhinc biennio publicavi, et Suidas in πάριον. Sane in eo opido Paridis ſtatua fuit, in foro magicis caerimoniis conſecrata, cui publice ſacra fiebant, ut docet Athenagoras in Apologetico: τὸ δὲ πάριον Ἀλεξάνδρου καὶ πρωτέως, etc. VALES. *Parion* (Kamanar) — De *Iaſione* vid. Heynius ad Apollodor. p. 736. ed. prior. W.

Semiorbe] Seneca etiam pro uſitatiori ſemicirculo habet. *Curveſcens* et hoc vix alibi reperias. *Reſpergit,* alluit. W.

Ex eo latere.] Emendavi *ex Eoo latere:* quam emendationem confirmant ea quae ſtatim ſubnectuntur: *Qua in Occaſum procedit, Cherroneſum pulſat, etc.* VALES.

Cyzicum] Mileſiorum coloniam, celeberrimam olim urbem, cuius iam nil niſi ruinae deſertae ſuperſunt. *Mannert Klein-Aſien* Th. III. S. 526. *Dindyma* melius δίδυμα, ſc. ὄρη, mons Phrygiae, cf. Mannert Klein-Aſien p. 63. W.

Apamiam, Ciumque et Aſtacum.] Mſ. Flor. indicio locum hunc mancum deprehendimus: in eo enim ſic legitur: *Aſpamiam*

Ciumque ubi Hylam secuto et Astacum. Indubie tale aliquid scripsit Ammian. *Apamiam, Ciumque, ubi Hylam insecuta rapuit Nympha, et Astac.* Priscianus Perieget. v. 773. (Wernsd. poetae minor. T. v. P. 1.)

Bebrycii post hos, et Mysia montibus alta,
Qua Cius egregia decurrens murmurat unda:
Qua Nymphas comitem perhibent rapuisse potentis
Alcidae puerum, tristissima fata gementis.

Strab. lib. XII. pag. 388. (p. 564. Almel.) Μυθεύουσι τὸν Ὕλαν ἕνα τῶν Ἡρακλέους ἑταίρων συμπλεύσαντα ἐπὶ τῆς Ἀργοῦς αὐτῷ, ἐξιόντα δὲ ἐπὶ ὑδρείαν ὑπὸ Νυμφῶν ἁρπαγῆναι. Κῖον δὲ, καὶ τοῦτον Ἡρακλέους ἑταῖρον, ἐπανελθόντα ἐκ Κόλχων, αὐτόθι καταμεῖναι, καὶ κτίσαι τὴν πόλιν ἐπώνυμον αὐτοῦ. Vid. Schol. Apoll. lib. I. num. 36. Eustath. in Dionys. p. 107. LINDENBR.

[*Et Apamiam, Ciumque et Astacum, secuto tempore Nicomediam a Rege cognominatam.*] Petrus Pithoeus ad marginem Ammiani sui adnotavit, pro *et Astacum* in veteribus libris scriptum inveniri, *ubi Hylam*. Ex quo apparere, heic nonnulla deesse. Constare enim iuxta Apamiam Hylam Herculis delicias a Nymphis raptum, et necatum fuisse in amne, qui postea Hylas dictus sit. Certe in codice Colbertino qui est optimae notae, scriptum reperio: *Et Apamiam, Ciumque, ubi Hylam, secuto tempore Nicomediam a Rege cognominatam.* Ubi aliqua deesse cum Pithoeo non dubito: sed quomodo suppleri emendarique possint, haud facile dictu est. Vulgata quidem lectio plane mendosa est. Nam Astacum a Nicomedia Plinius diserte distinguit in libri v. capite XXXII. et ultimo. Cios fluvius Cium vel Cion opidum alluit, et Hylae amni proximus est: ut ibidem Plinius docet.] HADR. VALES. Vexavit me hic locus, quem putabam consideratione dignum, unde cogitabam, an libri veteres forte indicarent *Ciumque et Olbiam, secuto* etc. Hanc enim nonnulli volunt postea ab rege Nicomede nomen accepisse. Sed acrius intuens vidi nec deesse quidquam, nec sic mutari debere, quum recte sic procedat oratio, *Ciumque, ubi Hyla;* (nempe amnis notissimae famae est) *insecuto tempore Nicomediam* etc. scil. quoque respergit. Hylas et Hyla, ut Tyras et Tyra, de quo mox Valesius. Suspicor etiam ab Ammiano scriptum *religiosa Matris Magnae delubro.* Id enim pertinet tantum ad Dindyma, non ad Cyzicum, ubi Proserpina principatum obtinebat. GRON.

Apamiam (hodie Metania, Mutania, Montagna, Mannert l. l. p. 561.) *Cium* (Ghio sive Ghemleik, Mannert p. 563.) W.

Astacum secuto tempore Nicomediam a Rege cognominatam.] Strabo lib. XII. p. 563. Almel. Ἀστακὸς Μεγαρέων κτίσμα καὶ Ἀθηναίων, καὶ μετὰ ταῦτα Δοιδαλσοῦ, ἀφ' ἧς καὶ ὁ κόλπος ὠνομάσθη. Κατεσκάφη δ' ὑπὸ Λυσιμάχου. τοὺς δὲ οἰκήτορας μετήγαγεν εἰς Νικομήδειαν ὁ κτίσας αὐτήν. *Pausanias lib. v. c. 12. Ἀπὸ τούτου δὲ (Nicomedem intelligit) καὶ τῇ μεγίστῃ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ πόλεων μετεβλήθη τὸ ὄνομα, Ἀστακῷ τὰ πρὸ τούτου καλουμένῃ. LINDENBR. Cf. Mannert l. l. p. 579. W.

Aegos-potamos] ubi Athenienses magnam cladem a Lacedaemoniis duce Lysandro perpelli. Corn. Nep. Lysand. 1. W.

Aegos-potamos, in quo loco lapides casuros ex caelo praedixit Anaxagoras.] Diogen. Laertius in Anaxagora II, 3. Φασὶ

δ' αὐτὸν προειπεῖν τὴν περὶ Αἰγὸς ποταμοὺς γενομένην τοῦ λίθου πτῶσιν, ὃν εἶπεν ἐκ τοῦ ἡλίου πεσεῖσθαι. Ammian. inf. ad finem huius libri. (c. 16. §. 22.) LINDENBR. Philoſtrat. vit. Apollon. I, 2. Plin. Hiſt. Nat. II, 58. Annum adeo, quo haec evenere, ſervavit Marmor Parium ed. *Wagneri* Germ. Gött. 1790. S. 47. et 112. W.

Lyſimachiam] (hod. Hexamili). W.

Hercules conditam Perinthum comitis ſui memoriae dedicavit.] Non ab Herculis, ſed a Perintho Epidaurio Oreſtis commilitone nominatam ſcribit Stephanus περὶ πόλ. in Perintho. LINDENBR. Cf. inprimis Tib. Hemſterhuis ad Xenophontem Epheſ. in Miſc. Obſſ. T. v. P. 3. p. 51. (hodie Erekli). W.

6. *Proconeſus* (Marmara) *Besbicus* parva inſula, hodie Pockio teſte Kalolimno. v. Mannert p. 535. W.

7. *Chalcedona* (hodie vicus huius nominis, Mannert p. 587.) *Chryſopolim* prope Chalcedona, cuius quaſi portus erat, nunc *Scudari* Mannert p. 591. W.

8. *Eius*] Europae. W.

Athyras portus.] Sic dictus ab Athyra fluvio, qui iuxta in Propontidem evolvitur, ut tradit Agathias in lib. 5. Meminit eiusdem urbis Procopius in lib. 4. de aedificiis Iuſtiniani, et Zonaras ac Nicetas. Eratque vicinum huic opido fanum τοῦ ἀρχιστρατήγου, id eſt S. Michaelis celeberrimum, in loco qui Damocrania dicebatur, teſte Cedreno in Michaele Calaphate. Eius ſitum diſcimus ex Itinerario Burdigalenſi: *Manſio Sylembria* M. X. *Mutatio Callum* M. X. *Manſio Athyra* M. X. *Manſ. Regio* M. XII. *Civitas Conſtantinop.* M. XII. VALES.

Selymbria] Selivria. W.

Byzantium Atticorum colonia.] Byzantium condidere Megarenſes anno 2. Olymp. 30. ut ponit Euſebius, in Chronico anno 17. poſtquam Chalcedon condita fuerat, teſte Herodoto in lib. 4. Chalcedon autem Olymp. 26. anno 2. a Megarenſibus duce Archia conſtituta dicitur in Euſebii Chronico. Poſt Megarenſes deinde Mileſii Byzantium colonis frequentarunt, ſi credimus Velleio in lib. 2. Denique Pauſanias Lacedaemonius paullo poſt bella Medica coloniam eo Lacedaem. deduxit, ut tradit Iuſtinus in lib. 9. c. 1. Inter hos Athenienſium nulla occurrit mentio. Niſi forte quia Athenienſium coloni erant Mileſii, a quibus Byzantium conditum eſſe Velleius dicit, Athenienſium coloniam dici eam poſſe putemus. VALES.

Byzantium Atticorum colonia.] Non eadem eſt veterum de conditoribus Byzantii ſententia. Alii enim Megarenſibus vel Spartanis, v. c. Iuſtinus IX, 1. hanc tribuunt laudem, alii Mileſiis, Vell. Paterc. II, 15. cui accedit ibi Ruhnkenius. Athenienſibus praeter Ammianum Iulianus Orat. III. p. 118. Spanhem. et Himerius originem debere Byzantium tradunt Orat. VII. ubi admodum poëtice nominatur ὠδῖνες Ἀθηναίων. Conf. quae ad eum locum obſervavit Wernsdorfius p. 512. ed. maioris, copioſius etiam disputans in edit. minore Harleſiana p. 43. cauſſamque afferens probabilem hanc, quod Byzantini ipſi ad tantum a Conſtantino ſplendorem evecti Athenienſium maluerint, quam aliorum colonia haberi. W.

Promontorium Ceras praclucentem navibus vehens constr. cels. tur. quapropt. Pharos app.] Mſ. *quapropter elatas app.* Videtur abstrusius aliquid latere. Strabo lib. VI. Ἐστὶ δὲ τὸ Κέρας προσεχὲς τῷ Βυζαντίῳ τείχει. κόλπος ἀνέχων ὡς πρὸς δύσιν ἐπὶ σταδίους ἑξήκοντα, ἐοικὼς ἐλάφου κέρατι. Vid. P. Gillii Viri doctiſſ. Boſpori Thracii Deſcriptionem. LINDENBR.

Pharos appellatur.] Sic primus edidit P. Caſtellus, cum in Editione Rom. legeretur *Elatas appellatur:* neque aliter in Codice Regio, *Vatic.* et Florentino. [In Colbert. legitur: *Q. Elatas appellatur vetus inde ſuetus oripi praegelidus.*] VALES. Cf. Lechevalier Propontis p. 67. W.

Et vetus inde fons Euripi.] Sic Caſtellus et Gelenius hunc locum correxerunt, qui in Editione Rom. ſic legebatur, *Vetus inde ſuetus Oripi:* et ita quoque in codice Regio, *Vatic. Toloſ.* [et Colbert.] Quid autem intelligat Marcellinus, facilius eſt dicere quam quid ſcripſerit. Scribit enim Solinus, et Plinius in lib. 4. *Tenuis deinde Euripus porrigitur ad Aſiae urbem Priapum.* Eumdem Euripum Thracii Boſpori, qui Byzantium et Chalcedonem interfluit, memorat Plinius in lib. 9. cap. 15. *Verum Euripus ille non facit ad hunc locum. Reiectis ergo emendationibus ſeu potius depravationibus P. Caſtelli, totum hunc locum ex veſtigiis priſcae ſcripturae quam ſupra retulimus, ita reſtituendum eſſe affirmamus: *Et promuntorium Ceras, praelucentem navibus vehens conſtructam celſius turrim: quapropter Ceratas appellatur ventus inde ſuetus oriri praegelidus.* Ac poſtremam quidem huius loci partem ita primus correxit Lucas Holſtenius. Ego vero priorem partem quae de Cerata vento, certiſſima ut opinor conjectura emendavi. Ait ergo Marcellinus *Ceratam* ventum appellari, eo quod ſpiret a promuntorio quod dicitur Ceras. Certe novum non eſt, ventos a locis unde flant, nomen accipere. Sic *Scironites* dicebatur ab Athenienſibus ventus, qui a Scironis promuntorio ſpirabat.* VALES. Bene eſt, quod mutationis huius ratio ſit addita. Sed quomodo Valeſius ei poteſt inſcribi, quod iam Salmaſius ex ſeſe publicavit in Solinianis pag. 166. (p. m. 116. W.) nam ſive *Ceratas* ſive *Ceratos*, pro eodem poteſt eſſe. Sed quidquid ſit, utique nunc tempus non erat vel ita tractare Ammianum, vel tam ſpecioſa explicatione, ſed nullius firmitatis (nam etſi interdum venti a locis acceperint alii nomen, id ad hunc ita leviter applicari nequit, et multi a locis non accepere nomen) ſe ipſum deterrere, quo minus obſequaris lectioni vetuſtae. Ad quam certe propius accedit Iſaac. Voſſius ad Melam pag. 206. ſed ſententia ad inſaniam docta, ut multa illic, legens ex Mſſ. *quapropter* ΕΚΑΤΑΣ *appellatur et ventus*, quod et ipſe acceptum refert Holſtenio. Ubi primum haereo in copulativa *et*, cui etſi ſit locus, patet utique non eſſe in Mſſ. atque utinam dixiſſet Voſſius, quo ſenſu eam adhiberi vellet! Quo enim illum ventum in iſtis oris praegelidum? an eum mirari debemus? an notatu dignus eſt? Certe inter tanta ſententiarum incerta non dubitavi ſequi veteres codices, et ex iis repurgare quoque contextum, nimium licenter ab Valeſ. iactatum. Ἐλάτας vocatus fuit localis illic ventus, ab nocturna phari luce, qua locus ille ſplendebat; ſed luſus Graecorum fuit in nomine, quod quum videretur promittere aliquem calorem (opinor enim deductum ab ἕλη) plane contra dicitur ab Ammiano fuiſſe praegelidus. GRON.

Ego *Ceratas* reposui, *Elatas* quid sit possitve esse, non exputans. Vocula *quapropter* manifeste ad praecedentia relationem habet, quam in *Elatas* nullam video. W.

9. *Fractum*] vi sibi propria privatum. *Finitum* circumscriptum, *in aequoream* iusti aequoris, Ponti Euxini, *faciem panditur*. W.

10. XXIII. *dimensa millibus stad.*] Polybius in lib. 4. c. 39. Ponti περίμετρον XX. circiter stadiorum millia complecti auctor est. Strabo vero in fine lib. 2. XXV. millia. Plinius in lib. 4. c. 24. varias de Ponti circuitu veterum opiniones affert. *Circuitus vero*, inquit, *totius Ponti vicies semel stadia mille, ut auctor est Varro, et fere veteres. Nepos Cornelius* 300 *stadia adiicit. Artemidorus vicies novies mille stad. facit. Agrippa* XXIII. *millium* LX. *Mucianus* XXVIII. *mill.* LXV. VALES.

Eratosthenes] Cyrenaeus satis notus, cuius fragmenta collegit *Seidelius* Goett. 789. *Hecataeus* Milesius, cuius quae restant, edidit Pet. Zornius 1730. *Ptolemaeus*, cuius Geographiam etiamnunc habemus, quemque Ammianus fere ubique solet sequi. — *In speciem Scythici arcus nervo coagmentati* i. e. intenti. Sic Strabo cum aliis, cf. tamen infra ad finem capitis §. 37. W.

11. *Qua Sol Oceano exsurgit Eoo, palud. cl. Maeotidos.*] Immo Maeotis ad Septemtrionem Ponto incumbit, ut testis est Dionysius Characenus. VALES.

12. *Per Nileum* locati *Codri filium*. Nileus nempe conditor fuit *Mileti novae*. Vid. omnino de historia Mileti, coloniisque inde deductis *Rambach* de Mileto cet. Hal. 790. W.

Codri illius F. qui se pro patria.] Herod. lib. 5. Cicero Tuscul. II. Iustin. lib. II. Val. Max. lib. V. c. 6. LINDENBR.

13. *Extremitates arcus duo exprimunt Bospori.*] Arcus illius Scythici quem efficit Pontus, extremitates seu anguli sunt ex altera parte Bosporus Thracius, ex altera vero litus illud corniculatum ad Colchos, ubi Pontus desinit: ut docet Mela in fine lib. I. et Procopius in lib. 4. Goth. Hos duos angulos sic describit Dionysius 161.

Σῆμα δ' ἔχει κεράων σκαιὸς πόρος, ὅττ' ἐπὶ δισσὴν
Εἰλεῖται στροφάλιγγα βιοῦ κεράεσσιν ἐοικώς.

Apparet igitur Marcellinum in altero arcus angulo designando peccasse. Nam Cimmerius Bosporus in medio flexu est maris Pontici, teste Plinio. Sed tamen cum in hac sententia semper sibi constet Marcellinus; suos potius auctores secutus esse, quam errasse dicendus est. VALES.

Duo exprimunt Bospori, e regione sibi oppositi, Thracius et Cimmerius.] Scholiast. Apoll. lib. 2. num. 8. Δύο εἰσὶ βόσποροι, Κιμμέριος καὶ Θράκιος, ὁ πάλαι Μύσιος καλούμενος, etc. Vid. Strab. lib. XII. pag. 389. LINDENBR.

Hac causa Bospori vocati.] Scholiast. Apoll. lib. 2. num. 8. Βόσπορος ὀνομάζεται διὰ τὸ δοκεῖν τὴν Ἰὼ βοῦν οὖσαν διαπορεύεσθαι τὸ ἀπὸ Βυζαντίου καὶ Καλχηδόνος διάστημα, LINDENBR. Cf. Wernsdorf. ad Himer. Or. in laudem Constantinop. p. 79. ed. minor. Harless. Alii Bosporos a fretis angustis dictos putant, quae bos possit, vel videatur posse permeare vel tranatare. cf. Mannert Klein-Asien p. 599. W.

14. *Dextram igitur inflexionem Bospori Thracii.*] Haec est scriptura Regii codicis, quam vulgatae longe anteponendam esse duxi. Primum enim Bospori Thracii dextrum latus Marcellinus describendum aggreditur: ac deinde pergit ad sinistrum, pag. 216. In dextro autem latere Ponti prima occurrit Bithyniae pars, deinde Mariandyni, Paphlagones, et Cappadoces: et haec omnis ora dextra appellatur· τὰ δεξιὰ τοῦ πόντου Graeci vocant, ut docet Strabo in lib. 2. et 12. et Dionysius Characenus, Herodotus lib. 3. aliique. Dextrum latus vocat Solinus cap. 18, de Delphinis: *Intrant dextro latere, laevo exeunt.* Plinius dextram ripam vocat. Ovid. in lib. 4. de Ponto, Elegia x.

Qui quamquam dextra regione licentius erret.

Eodemque modo Graeci qui περίπλους scripsere, in omni mari τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ distinguere solent. VALES.

Bithyniae latus, quam veteres dixere Mygdoniam.] Iul. Solin. *Bithynia in Ponti exordio ad partem Solis orientis, adversa Thraciae, opulenta ac dives urbium, a fontibus Sangarii fluminis primos fines habet, ante Bebrycia dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithyno Rege Bithynia.* LINDENBR.

Thynia et Mariandena.] Schol. Apollon. lib. II. num. 32. Καλλισθένης ἐν τῷ περίπλῳ ὑπὸ μὲν ἑλλήνων φησὶ προσαγορεύεσθαι τήν τε χώραν καὶ τὴν νῆσον Θυνιάδα, ὑπὸ δὲ τῶν βαρβάρων Θυνίαν. Vid. eundem lib. 2. num. 7. 9. LINDENBR.

Amyci saevitia Bebryces exempti.] Apollodorus Biblioth. I, 9, 20. Hygin. fab. XVII. LINDENBR.

Amyci] tyranni, qui uti cives male habuit, ita peregrinos caestu secum pugnare cogebat, donec a *Polluce*, Argonautarum tum comite, conficeretur. v. Apollon. Rhod. L. II. Val. Flacc. IV. 300. ss. *Bebryces* piraticam agentes. W.

Harpyias Phineus.] Apollodorus Biblioth. I, 9, 21. Fulgent. Mythol. lib. 3. LINDENBR.

Phineus] rex Thraciae et *vates*, extorris tamen et ad inopiam redactus, quod Iovis consilia prodidisse diceretur. Ab Harpyiis liberatus per Calain et Zeten, Argonautas, Val. Flacc. IV, 464. ss. W.

Sangarius et Psylis] Ms. *Fullis* male. Legendum *Psillis*. Strabo lib. XII. p. 543. Almel. Μεταξὺ δὲ Χαλκηδόνος καὶ Ἡρακλείας ῥέουσι ποταμοὶ πλείους, ὧν εἰσὶν ὅ τε Ψίλλις, καὶ ὁ Κάλπας, καὶ Σαγγάριος. Arrianus in Periplo Ponti Euxini. LINDENBR.

Et Psylis.] Cum in Codice Regio et Flor. *Tolos. Vatic.* [et Golbert.] scriptum esse vidissem *Fullis*, non dubitavi eam scripturam Marcellino restituere. Nam et Apollonius eius fluvii meminit p. 4. in lib. 2. Argon.

Τῇ δ' ἄρ' ἐπὶ προχοὰς Φυλληΐδας.

Ubi Scholiastes notat, Φύλλις ποταμὸς βιθυνίας. ita et Stephanus Byzantius. At Editio Rom. scriptum sic habet, *et Sulis*, unde M. Accursius *Psillis* ediderat corrupte. Psilis enim scribi debet, ut testatur Stephanus, *et Arrianus in Periplo Ponti Euxini.* Certe Euphorion in Chiliadibus primam syllabam corripuit. LINDENBR.

Sangarius] (hod. Sakaria). — *Phyllis* rectius sine dubio Psilis, Psillis, Psillus, Plin. VI, I. et Strabo a Lindenbr. laudatus. W.

Byzes.] MS. *Bicus*, *ïσ. Lycus*. Scholiast. Apollon. lib. II. num. 34. Λύκος ποταμὸς ὁμώνυμος τῷ βασιλεῖ. ῥεῖ δὲ διὰ τῆς τῶν Μαριανδυνῶν χώρας. Vide eumdem lib. 4. num. 13. Arrian. in Periplo.

Καὶ Ψίλιν, Ἀσκάνιόν τε, ῥέεθρά τε Ναυαίθοιο.

Qui versus refertur a Stephano in Ἀσκανία. VALES. Vid. omnino Salmasius ad Solinum p. 618. W.

Rhebas.] Scholiast. Apollon. lib. 2. num. 16. Ῥήβας ποταμὸς Βιθυνίας. VALES.

Rhebas vel *Rhebanus*. Val. Flacc. IV. 698. etiamnunc *Riwa*. W.

Extraneae sunt Symplegades.] Legendum puto *Cyaneae sunt S.* Graeci enim κυανέας συμπληγάδας appellant coniunctim interdum; ut memini legere apud Euripidem, et a colore cyaneo ita dictas esse notat Scholiastes Apollonii lib. 2. VALES. Nihil mutandum, si *extraneas* exponas, extra continentem, in mari sitas. Symplegades istae, Cyaneae, Planctae, Scopuli etiam dictae, et aliunde notae sunt omnibus et ab Ammiano diserte satis descriptae. W.

Symplegades, gemini scopuli.] Omnino vid. Apollodor. περὶ θεῶν, lib. I. pag. 48. et seq. LINDENBR.

15. *Stetere concorporati.*] v. Val. Flacc. IV, 710. ff. W.

Heraclea.] Colonia Megarensium, nunc Erekli vel Penterachi, cuius historiam vide ap. *Mannert Klein-Asien* P. III. p. 613. — *Sinope*, Sinab, coloniaʃ Milesiorum, florentissimum omnium ad Pontum Euxinum emporium. Cf. Strabo L. XII. p. 545. Almel. *Mannert* l. l. p. 11. — *Polemonion* vicus Fatsa. Idem P. II. p. 439. — *Amisos* Samsun. ibid. p. 448. — *Tios* nunc vicus Tilios vel Tius, Mannert P. III, p. 616. *Amastris* olim *Sesamus*, nomen deinde accepit ab Amastri regina, Lysimachi coniuge, quae urbi novum decus addidit, nunc Amastra. Plura vide ap. Mannertum P. III. p. 25. W.

Cerasus, unde advexit huiusmodi poma Lucullus.] Plin. lib. XV. cap. 25. Athenaeus lib. II. p. 51. A. Tertullian. Apolog. cap. XI. Hieronym. ad Eustoch. pag. 131. Servius Georgicor. II, 18. LINDENBR. Cf. Mannert P. II. p. 383. 386. W.

Insulaeque arduae Trap. et Pityunta.] Sane Theodoritus in lib. V. Hist. Eccl. cap. 34. Pityunta νησύδριον vocat, et finem Imperii Rom. ex ea parte fuisse dicit. VALES.

Trapezus (Genit. untos) medio, quod vocant, aevo magis, quam olim, celebris, hod. Trebisonde. Haud recte Ammianus *insulam* vocat, quae tamen in continenti sita est, sed proxima mari. Mannert II, 379. — *Pityus*, vere insula, rectius *Pityodes*, Mannert III, 595. W.

17. *Ultra haec loca Acherusium specus est.*] Mela in lib. I. c. 19. *Iuxta Heracleam*, inquit, *specus est Acherusia, ad Manes, ut aiunt, pervius*. Describit hunc specum Quintus Smyrnaeus in lib. 6. v. 470. ff. et iuxta Nymphaeum fluv. situm esse canit, sacrum Nymphis Ponti et Paphlagoniae. In eo canthari, et Panes, et Nymphae, et fusi colique visuntur sculpta. Aqua per medium frigida delabitur. Duos autem habet aditus: quorum alter Aquilonem spectat, hominibus inaccessus. Illic enim vorago ad inferos

usque porrecta est. Alter ad Austrum, qua descensus liber est. Adde Apollonium in lib. 2. Argon. v. 730. qui in Mariandynis hunc specum ponit, ut Mela 1, 19. Non igitur dicere debuit Marcellinus, *ultra haec loca,* sed *citra.* VALES. Nihil equidem novare volui, cum et ordinem, quo loca se invicem exceperunt situ, non observet Ammianus, et *ultra* fortasse dictum sit pro *praeter.* — De Acherusio specu vid. Mannert. III, 615. W.

Portus Acone.] Ita et Solinus vocat: scribendum tamen *Acona,* ex Strabone, Stephano, aliisque. VALES.

Acone portus in Mariandynis, unde aconitum, planta venenata nascens ibi copiose. Cf. Salmas. ad Solin. p. 621. qui mox pro *itidem* habet *idem* l. l. p. 623. ut ab Acheronte non sit diversus Arcadius. W.

Acheron.] Hunc fluv. in Mariandynis locat Apollonius II, 745. iuxta Acherusium specum: et a Megarensibus qui Heracleam condidere, σοωναύτην mutato nomine dictum canit: quod confirmat Scholiastes Lycophronis. Eiusdem meminit Nicander in Alexipharmacis v 13.

Πυνθείης δ' ἀκόνιτον, ὃ δή ῥ' Ἀχερωνίδες ὄχθαι
Φυουσιν ποτὶ χάσμα δυσέκδρομον Εὐβουλῆος.

Ubi Scholiastes notat: Ἀχέρων ὁ ποταμὸς ἐν τῇ Ἡρακλείᾳ τῇ ποντικῇ, ἔνθα τὸν τοῦ Ἅιδου κύνα ὁ Ἡρακλῆς ἐξήγαγε. VALES.

Itidemque Arcadius.] Ptolemaeo in Ponto Cappadocico ἀρκάδιος fluvii ostia ponuntur. Arcadis itaque dici debuit in recto. VALES.

Iris] Strabo XII, 823. Plin. VI, 3. secundus ab Haly magnitudine, Mannert II, 444. W.

Tembrius.] Sic Castellus emendare maluit, quam Editionis Rom. scripturam retinere, quae est *Tibris.* Sane in Regio codice, *et Vatic. et Tol.* *Tybris* legitur: neque aliter in Ms. Florentino: [in Colbertino *Thybris.*] Procopius in lib. 5. de fabricis Iustiniani, fluvium ait esse in Galatia, et ab incolis dici Tibrim: ἔστι δὲ ποταμὸς ἐν γαλάταις, ὅνπερ καλοῦσιν οἱ ἐπιχώριοι τίβεριν. et Livius in lib. 38, c. 18. *Sangarius,* inquit, *ex Adorio monte per Phrygiam fluens miscetur ad Bithyniam Tymbri flu-vio.* Sed Tymbrius dicitur a Strabone in lib. 13. et a Stephano. VALES. Mannert III, 69. e Procopio de aedificiis V, 4. nominat *Siberin,* qui fines constituat Galatiam inter et Bithyniam. W.

Parthenius] nunc *Bartin.* Hic vero disterminat Paphlagoniam et Bithyniam. Mannert. III, 28. W.

Ictu.] Hanc vocem in hoc usu exemplis carere putans Wakefield. ad Lucret. III, 193. malebat *actu,* i. e. agmine. Superflua vero mutatio. ERF.

Thermodon his est proximus.] Scholiast. Apollon. lib. II. ὁ Θερμώδων ἐν τῇ Λευκοσυρίᾳ ἐστὶν, ἣν πρότερον Ἀμαζόνες ᾤκουν. LINDENBR

Ab Armonio desl. monte.] Scribendum videtur *Armenio.* Sic enim Dionysius 773.

Ἔνθ' ἀμαζονίδεσσιν ἀπ' οὔρεος Ἀρμενίοιο
Λευκὸν ὕδωρ προΐησιν ἐνυάλιος θερμώδων.

Armenii montis meminit etiam Herodotus I, 72. ex quo Halym fluere scribit. VALES. Plinius VI, 3. in *Amazonio* monte eius ponit fontes, Mannert II, 441. W.

Themiscyraeos interlabens lucos, ad quos Amazonas quondam migrare.] Hinc Strabo lib. XII. p. 547. Almel. τὴν Θεμίσκυραν τῶν Ἀμαζόνων οἰκητήριον vocat. Vid. Schol. Apollon. lib. II. n. 18. *Pomp. Mela I, 19.* LINDENBR.

Themiscyraeos lucos] campos, in quibus olim urbs Themiscyra, quae tamen Ammiani aetate non amplius exstitit. cf. Mela I, 19. *(fuit)* Mannert II, 442. W.

18. *Attritis damnorum assiduitate finitimis, Amazones.*] Herodot. lib. IX. c. 27. in Oratione Atheniens. ad Tegeatas: ἐστὶ δὲ ἡμῖν ἔργον εὖ ἔχον καὶ ἐς Ἀμαζονίδας, τὰς ἀποθήκας τὰς ἀπὸ Θερμώδοντος ποταμοῦ ἐσβαλλούσας ποτὲ ἐς γῆν τὴν Ἀττικήν. Iustin. lib. II. c. 4. Oros. lib. I. cap. 15. LINDENBR.

Amazones veteres] (occurrunt enim iamiam ap. Homerum Il. III, 189. VI, 186.) oppositae sequentibus *residuis et imbellibus domi relictis.* W.

Hisque propinqua.] Hic locus ex Editione Augustana a nobis est restitutus, cui subscribit Regius codex, et *Tolos.* [et Colbert.] VALES.

Atheniensibus] Thesei aetate. W.

19. *Populis formidabilis*] ad Thalestrin usque Alexandri M. amplexus petentem. cf. omnino Iustinum II, 4. et, ut alios taceam, *Sainte-Croix Examen d'Hist. d'Alex. le Grand* Par. 775. 4. p. 288. sq. W.

20. *Haud procul inde,* sed retro, *attollitur Carambis,* medio aevo *Cap Pisello,* Turcis *Burnu Kerembe.* Mannert III, 20. ss. Cf. Wernsdorf. ad poet. minores T. V. p. 285. W.

Attollitur Carambis placidi collis.] Rectius in Mss. Regio, *Tol. et Vatic.* in Editione Rom. legitur *placide:* [in Colbert. legitur *placidae.*] Quamquam Apollonius Rhodius in lib. 2. v. 360. ex quo haec conversa videntur, non placidum hunc collem, sed arduum ac praeruptum dixerit:

Ἔστι δέ τις ἄκρη Ἑλίκης κατεναντίον ἄρκτου
Πάντοθεν ἠλίβατος· καί μιν καλέουσι Κάραμβιν.

Quae sic Latine vertit Marcellinus: *Attollitur Carambis placide collis contra Septemtrionem Helicen exsurgens:* minus recte, ut patet. Nam ἠλίβατος est arduus et praeruptus, ut dixi: et haec verba κατεναντίον ἄρκτου sensum hunc habent: Carambin quidem ad Austrum esse, Criumetopon ad Septemtrionem. VALES. Librarii alicuius culpa τὸ *placide* irrepsisse in contextum videtur pro *rapide.* Sic acute profecto olim *Kirchmaier* in *Exercitatt. philol. et criticis* Vit. 1668. 4. editis. W.

Septemtrionem Helicen] Prior vox glossam sapit, nam Helice est ursa maior. Sed eundem pleonasmum habet Apollonius Rhodius. — *Criumetopon* (arietis caput, hod. Karadje Burun.) W.

Duobus millibus et quingentis stadiis.] Sic et Strabo II, 186. immemor tamen fuit Ammianus eiusdem VII. p. 475. sua ipsa vineta caedentis. v. Mannert III. p. 21. W.

Hocque ex loco ora maritima nervi efficit speciem.] Supra in angulis seu summitatibus arcus Scythici designandis errorem

Marcellini notavi. Consequens erat, ut qui in iis erraverat, nervum quoque perperam designaret. Ait enim oram maritimam a Carambi promuntorio, et Haly flumine adusque Criumetopon nervi speciem facere: quod est absurdum. Nam dextrum latus Ponti, a Chalcedone ad Phasim usque directum, nervi perspicue locum obtinet, ut recte ait Dionysius v. 158.

Ἀλλ' εἴη νευρῆς σημήϊα δεξιὰ πόντου
Ἰθὺ διαγραφθέντα.

et Mela in lib. 2. cap. 19. et 20. VALES.

Halys (Kisil Irmak) — *Nervi efficit speciem, duabus arcus summitatibus complicati*, quae tamen non ad amussim exigenda. W.

21. *His regionibus confines*, interius tamen, *Dahae* (in Cappadocia?) W.

Chalybes, per quos erutum et domitum est primitus ferrum.] Fest. Avienus 947.

— — *Chalybes super, arva ubi ferri*
Ditia vulnifici crepitant incudibus altis.

Suid. Χάλυβες, ἔθνος Σκυθίας, ἔνθεν ὁ σίδηρος τίκτεται. Vid. Strab. lib. XII. p. 549. Almel. Schol. Apoll. lib. II. num. 19. LINDENBR. Sequitur Ammianus veterem traditionem, ut Plin. VII, 56. Cf. Mannert II. 431. W.

Byzares] Mannert II, 397. ex Strabonis XII. p. 826. W.

Tapires.] Schol. Apollon. *Sapires* vocat, lib. 2. num. 20. LINDENBR.

Et Tapires.] Sic correxit Castellus, cum in Editione Rom. *Sapires* legeretur. Editioni Rom. subscribit Augustana, et Codex Regius, *Vatic.* [ac Colbert.] Certe Apollonius in lib. 2. Sapires eos barbaros vocat, apud quos etiam σαπειρίτην gemmam abundare notat Scholiastes. Herodotus in lib. 3, 94. et 7, 79. Saspires nominat, quam διττογραφίαν agnoscit etiam Stephanus in βέχειρ. ὡς σάπειρ, inquit, ἢ μετὰ τοῦ ς σάσπειρ. Eosdem sua aetate σάβειρες dictos esse testatur ibidem Stephanus. Sane Sabires Hunnorum gens in Historiis eorum temporum saepissime memorantur. VALES. Cf. Mannert II, 400. W.

Tibareni] quos ridendo omnia fecisse narrant Steph. Byzant. v. Τιβαρηνία. Anon. Periplus p. 12. in puerperiis autem non matres, sed patres lectum servasse refert Apollon. Rhod. II. 1011. et ex eo Val. Flaccus v, 148. W.

Mossynoeci] ligneas turres, μόσσυνας, inhabitantes, quarum altissimam tenet rex, ita tamen circumscriptus a civibus, ut, si quid secus ageret, ac par esset, inedia in ordinem cogeretur, Apollon. II. 1027. Mannert II. 427. — *Macrones* olim Sanni, iidemque sine dubio, qui Graecis Macrocephali, sed mutilato nomine. Mannert ibid. p. 397. 421. — *Philyres* inter gentes Ponticas numerantur a Val. Flacco v. 153. cf. etiam Apollon. Rhod. II. 375 — 395. W.

22. *In quibus Sthelenus est humatus.*] Scribe *Sthenelus*. Is est Actoris filius, Amazonico bello letaliter vulneratus, ut canit Apollonius in lib. 2. v. 913. Argon. et in Paphlagonia ab Hercule sepultus. De quo loquitur etiam Valerius Flaccus in v, 90.

It Sthenelus, qualem Mavortia vidit Amazon:
Cumque suis comitem Alcides ut condidit armis. VALES.

Idmon] Argonautarum augur, sed in ipsa expeditione morbo letali abreptus. Val. Flacc. v. ab init. — *Tiphys*, gubernator navis et Astronomiae peritissimus et ipse praematura obiit morte. Val. Flacc. ibid. v. 15. ss. W.

23. *Alion antrum est.*] Corrige *Aulion antrum*, auctore Apollonio, qui de Bacchi triumphalibus ludis loquens, sic ait II, 909.

Ἐξ οὗ Καλλίχορον ποταμὸν περιναιετάουσιν,
Ἠδὲ καὶ αὔλιον ἄντρον ἐπωνυμίην καλέουσι.

Meminere et Stephanus h. v. et auctor Etymologici p. 170. VALES. Cf. Wernsd. ad poet. min. T. v. p. 597. W.

Fluenta Callichori ex facto cognominati, quod superatis, etc.] Scholiast. Apollon. lib. II. ad vers. 904. Ὦκα δὲ Καλλιχόροιο: ποταμὸς Παφλαγονίας ἱερὰς Διονύσου περὶ Ἡράκλειαν, οὗ μέμνηται Καλλίμαχος. ἔξεισι δὲ διὰ στομάτων δισσῶν. οὕτω δὲ κέκληται, ἀπὸ τοῦ τὸν Διόνυσον αὐτόθι στῆσαι χορὸν, ὅτε ἀπὸ Ἰνδῶν ὑπέστρεψε. * Val. Flaccus Argonaut. lib. 5. v. 74.

— — *Festa vulgatum nocte Lyaei*
Callichoron. (nec vana fides) his Bacchus in undis
Abluit Eoo rorantes sanguine thyrsos.
Illum post acies, Rubrique novissima claustra
Aequoris, hic resides thiasos, hic aera moventem,
Udaque pampinea nectentem cornua vitta
*Nunc etiam meministis aquae.** LINDENBR.

Trieterica] quae tertio quoque anno celebrabantur. Virgil. Aen. IV, 302. 3. Ubi audito stimulant *Trieterica* Baccho *Orgia*. W.

24. *Camaritarum pagi sunt celebres.*] Sumpsit ex Dionysio de situ orbis v. 700.

Καὶ Καμαριτάων φῦλον μέγα, τοί ποτε βάκχον, etc. VALES.

Camaritarum rarior mentio, nec occurrit, nisi ap. Dionys. Perieget. v. 700. Festum Avienum v. 886. Priscianum v. 682. et Ammianum nostrum. Videntur omnino non una gens fuisse, sed plures communi nomine comprehensae, quae naviculis, *camaris* dictis, piraticam exercerent. De toto loco v. diligentissime disserentem Wernsdorfium ad poëtas minor. T. v. p. 597. ss. cf. et Mannert IV, 385. W.

Phasis] fluvius (nunc Fasz.). W.

Colchos Aegyptiorum sobolem.] Id primus scripsit Herodotus in 2, 10. et post eum Diodorus Siculus in I, 55. Apollonius in lib. 4. Argon. v. 419. ss. et Dionysius Characenus: et Valerius Flaccus in lib. 5. v. 418. ss.

— — *cunabula gentis*
Colchidos hic ortusque tuens: ut prima Sesostris
Intulerit Rex bella Getis: ut clade suorum
Territus, hos Thebas patriumque reducat ad amnem;
Phasidis hos imponat agris, Colchosque vocari
Imperet. Arsinoen illi tepidaeque requirunt
Otia lenta Phari. VALES.

Phasis] urbs a Milesiis condita, post Mithridatis tempora vel exigua, vel nulla. Restauravit eam quodammodo Traianus. Praeter Ammianum meminit etiam Zosimus I, 32. Procopii autem aetate non exstitit amplius. Mannert VI, 2, 359. *Dioscurias* Strabo XI. p. 497. Almel. W.

Amphitus et Telchius.] Haec est lectio P. Castelli, qui illam Editionis Rom. scripturam *Amph. et Cercius* non probavit. Atqui Codex Regius et Flor. cum Valentino, *Tolos. Vatic.* [et Colbert.] eam tuentur, et scripta Solini exemplaria, (vid. ibi Salmas. p. 136. W.) ut testis est Delrio. Isidorus quoque in lib. 15. Originum ex Solino, ut solet, *Dioscuriadem*, ait, *Colchorum urbem Amphitus et Cercius, aurigae Castoris et Pollucis condidere.* A Strabone in lib. XI. p. 495. Almel. ῥέκας καὶ ἀμφίστρατος dicuntur; forte pro Κρέκας: unde Latini Crecium, ac mox Cercium finxere. VALES.

Aurigae Castoris et Pollucis] cf. Mela I, 19. Plin. VI, 5. Horum aurigarum non eadem apud omnes nomina, in Cercio inprimis magna diversitas. Vide, si tanti est, Salmasium ad Solinum p. 136. — *Heniochorum* (ab ἡνία — ἔχειν, frena tenentium). W.

25. *Cunctis hostilibus*] ab inhospitalibus incolis vexati. W.

Victum sibi cum periculis rapto parare assuefacti.] Horum loco in Editione Rom. sic legitur: *Virium et anisibicum peculis rapto, etc.* Unde Castellus hanc lectionem exsculpserat: *Annuum sibi victum peculiis rapto p. assuefacti.* In Regio autem codice ita scriptum reperi: *Virivinetum sibi cum periculis rapto, etc.* Et superscriptum eadem manu, *victum sibi cum periculis*, prout Gelenius emendavit. *Tolosanus certe liber hanc scripturam firmat.* [In Colbertino legitur: *Virium et amsibi cum peculis rapto.*] Ego integrum locum sic scribendum esse existimo: *Horrore caeli destrictioris, victum sibi cum periculis rapto parare assuefacti, etc.* De Achaeis idem scribit Sallustius in Hist. his verbis: *Namque omnium ferocissimi ad hoc tempus Achaei atque Tauri sunt: quod (quantum coniicio) locorum egestate rapto vivere assueti, etc.* Apud Scholiastem Iuvenalis Sat. 15. Cui adde Aristotelem in lib. 8. Polit. Dionysium Halic. in fine lib. 1. Strabonem, et Dionysium de situ orbis. Memorabile est, quod de eorum feritatis causa scribit Appianus in Mithridatico c. 102. (p. 795. ed. Schweighäus.) eos enim a Troia redeuntes, tempestate ait abreptos in Pontum, ibique a barbaris graviter esse vexatos: cumque quosdam e suis in Graeciam misissent, qui auxilium adversus barbaros postularent, repulsam passos, in tantum Graeci nominis odium venisse, ut posthac quotquot Graecos cepissent, Scythico ritu Diis immolarent, primo quidem universos; postea pulcherrimum duntaxat quemque, postremo solos sorte ductos. *De eisdem loqui videtur Seneca in Consolatione ad Helviam capite VI. *Scythia, et totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, civitates Achaiae Ponticis impositas litoribus ostentat.* (Et meminit eorum Ovid. Ponto IV, 10. 27. W.) VALES. Etiam pater meus notavit in Vaticano libro legi *viriumetum;* unde alius (ut suspicor, Is. Vossius) illi coniecturam indicavit *nutrimentum.* Non tantum Delrio, sed et Salmasius de Solini codicibus id testatur, qui ex multa varietate colligebat verum nomen *Rhecius* in Solin. p. 193. GRON.

26. *Panticapaeum*] hod. *Kersch*. *Mannert* IV. *Norden* p. 310. Cf. Strabo l. XI. p. 495. Almel. W.

Praetexit Hypanis.] In Editione Rom. legitur *pergaegit Hifanus*. In Regio autem et Flor. *Tolos. Vatic.* [et Colbertino] codice, *pergaegyt Hiphanis*: unde apparet scribendum esse, *perstringit Hypanis*. VALES.

Hypanis h. l. *Kuban*, non *Bog*, hos enim confundunt et alii, Strabo XI, 494. v. Mannert. ibid. p. 328. W.

27. *Tanain, qui inter Caucasias oriens rupes.*] Consentit quidem Theophanes apud Strabonem, et Dionysius Characenus, ac Ptolemaeus. Sed nostro aevo deprehensum est, circa Tanais caput nullos esse montes. Oritur autem Tanais in minoris Tartariae Russiaeque magnae seu Moscoviae confinio, e lacu satis magno; ut Cluverius in libro I. de Germania scribit. Falso ergo asserit Orosius Tanain *e Riphaeis montibus defluere.* VALES.

Tanais] (Don) Salmas. ad Solin. p. 555. de quo v. Mannert ibid. p. 251. W.

28. *Rha vicinus est amnis, in cuius superc. q. vegetab. eiusd. nominis gignitur radix.*] Dioscorid. lib. III. cap. 2. Ῥᾶ, οἱ δὲ Ῥῆον καλοῦσι. γεννᾶται ἐν τοῖς ὑπὲρ Βόσπορον τόποις, ὅθεν καὶ κομίζεται. LINDENBR.

Rha] (Wolga) Salmas. ad Solin. p. 560. *Vegetabilis quaedam radix* (Rhabarbara) *gignitur* non tam gignebatur, quam ex interioribus regionibus per mercaturam ad Romana emporia perveniebat, v. Mannert l. c. pag. 348. 361. W.

29. *Maraccus et Rh. et Theophanes.*] Marabius a Ptolemaeo dicitur pro Maracco, et pro Theophane Thespanius, et Varadanus pro Totordane in Sarmatia Asiatica. Rhombitem memorat etiam Strabo. VALES.

Maraccus, rectius *Marabius* (Elbuga prope Asow Mannert p. 325. *Rhombites*, maior et minor. — *Theophanes* s. *Theophanius* (hod. *Eia*). — *Totordanes*, corrupte pro *Vardanus*. De his v. Mannert p. 326. ss. *Corax* de quo nihil habeo dicere, quam in sinum Cerceticum aquas eius exonerari. Mannert IV. p. 387. 402. W.

30. *Per Patares angustias.*] Hae angustiae seu fauces Cimmerius Bosporus dicebantur, teste Polybio in lib. 4. et Plinio. *Patares* autem quid sit, equidem ignoro. *In Ms. Tolos. legitur *per Pateres;* [in Colbert. *per Patares.*] VALES. Iam Ortelius notavit *Patares* vocem esse omnibus ignotam, unde contenderit *Patraeas* legendum a Patraeo vico, Straboni ad hunc Bosporum sito. GRON. Vossius in Geographis nonnullis a Gronovio L. B. 1697. editis p. 140. mavult *angustias Panticapes*, quod solum verum videtur. W.

Insulae sunt Phanagorus et Hermonassa.] Φαναγόρεια dicitur a Strabone XI. p. 494. neque secus a Mela ac Plinio. Alii Phanagoram vocant insulam ipsam, teste Stephano. Idem in Ταυρικὴ sic dicit: τῇ δὲ ταυρικῇ δύο παράκεινται νῆσοι Φαναγόρα καὶ Ἑρμώνασσα. Procopio in lib. 4. Goth. Φαναγορίς. VALES.

Insulae Phanagorus Avogasia et *Hermonassa* Cap Haromsa. Illa non tam insula, quam urbs, non ipso in Bosporo sita, sed ad lacum terrae continentis. Ceterum metropolis regni Bospo-

rani Asiatici, ubi merces e Caucaso et vicinis regionibus deponerentur. Mannert IV. p. 331. Hermonassa autem itidem ad lacum sita in terra Sindorum, Mannert p. 333. W.

31. *Iaxamatae.*] Sic Ptolemaeus vocat, et Stephanus. In MSS. tamen omnibus et Editione Rom. *Ixomatae.* Valerius Flaccus in lib. 6. v. 144. 569. *Exomatas* dicit. VALES.

Iaxamatae.] ad litus orientale Maeotidis, Mannert IV, p. 363. *Maeotae* fuisse videntur, qui proxime ad paludem habitarent, cf. Mannert ibid. *Iazyges, Roxolanique.* Utrique Maeotici origine, quorum tamen pars deinde patria relicta sedes collocarunt ad Danubium, unde *Metanastae* dicti. Mannert p. 262. — *Alani,* et hi primitus Scythae, nam Roxolanis etiam Europaeis iunguntur, Mannert p. 263. *Melanchlaeni* (Schwarzröcke) et *Geloni,* cf. XXXI, 2. Mannert p. 387. W.

Agathyrsi, apud quos adamantis est copia.] Dionys. Alexand. 318.

— — ἀδάμαντά τε παμφανόωντα
Ἐγγύθεν ἀθρήσειας ὑπὸ ψυχροῖς Ἀγαθύρσοις.

Priscianus: *Adamanta legunt iuxta fortes Agathyrsi.* LINDENBR. *Agathyrsi* sine dubio nomen traxere ab Agathyrso, Herculis filio. *apud quos adamantis est copia lapidis,* non pretiosi illius (Diamant) sed durissimi ferri (Stahl). Cf. *Schneider.* Anal. ad hist. rei metall. veterum, Trai. ad Viadr. 1788. p. 5. ss. W.

32. *Cherronesus,* (Krimm) Mannert Norden p. 288. *coloniarum plena Graecarum,* Milesiarum. *Unde* consuetudine nempe cum Graecis *quieti sunt homines,* non amplius piratae, ut olim, sed *adhibentes vomeri curam,* agrum colentes. W.

Proventibus fructuariis.] D. Eucherius Episc. pag. 377. *Si forte minus in agello assiduus fuerit, proventus de annona minuitur.* L. 11. C. Theod. de veteran. *Sine molestia praeiudicioque dominorum proventuum emolumenta quaerantur.* Ulpian. *obventiones* dixit L. 7. ff. de usufruct. *Plautus *eventus* dixit in Mostell. Act. 1.

*Eventus rebus omnibus velut horno messis fuit.** LINDENBR.

33. *Tauri*] in regionibus montanis, nam ea pars Chersonesi, quae Europam ab Asia discerminat, erat Scytharum. *Mannert* p. 279. *Arinchi* fortasse *Arrichi,* Mela 1, 19. W.

A contrario per cavillationem Pontus Euxinus appellatur.] Strabo lib. VII. pag. 298. Almel. Plin. lib. 6. cap. 1. Eustath. in Dionys. pag. 24. τὸν Εὔξεινον, ἄπλουν τε ὄντα καὶ Ἄξενον θάλασσαν ποτὲ καλούμενον, Εὔξεινον οἱ ὕστερον, κατὰ σχῆμα εὐφημισμοῦ, μετεκάλεσαν. *Tertull. advers. Marcion. lib. 1. cap. 1. *Pontus igitur, qui Euxinus natura negatur, nomine illuditur.** Ovidius Trist. 4. Eleg. 4. 55.

Frigida me cohibent Euxini litora Ponti:
Dictus ab antiquis Axenus ille fuit. LINDENBR.

Noctem ΕΥΦΡΟΝΗΝ.] Veteres Graeci *noctem* εὐφρόνην vocabant, quod bonum prudensque consilium afferret, ut docet Plutarchus de Curiositate, et Phornutus de Diis, et Eustathius in Iliad. 2. Eleganter Libanius in Progymnasm. ἀλλὰ τὸν πανταχοῦ περιφερόμενον τίς οὐκ οἶδε λόγον, ὅς φησι δεῖν ἐν νυκτὶ βουλῆς ἔχεσθαι. ὁ δὲ σοφὸς σοφοκλῆς τί μαθὼν εὐφρόνην ἀνεκάλει τὴν νύκτα;

νύκτα; οὐχ ὅτι τὸ φρονεῖν ὡς μάλιστα τότε τοῖς ἀνθρώποις παραγίνεται. Alii εὐφρόνην ab eo deducebant, quod homines exhilararet. Id enim est Graece εὐφραίνειν. Sic auctor Etymologici, εὐφρόνη, ait, ἡ νὺξ, παρὰ τὸ εὖ φρονεῖν ἡμᾶς ἐν αὐτῇ, ἢ παρὰ τὸ εὐφραίνειν τὸ σῶμα διὰ τῆς ἀναπαύσεως. Sed Marcellinus noster εὐφρόνην a contrario dictam esse, et κατ' ἀντίφρασιν affirmat, vel quod minime laeta sit, vel quod parum consilii afferat. VALES. Cf. Dawes. Miscell. crit. p. 312. et 483. ed. sec. W.

Furias Eumenidas] quae rectius dicerentur δυσμένιδες. Athenienses easdem vocabant σεμνὰς teste Plutarcho. Cf. Meurs. Att. Lect. Lib. 4. c. 1. Hudson. ad Thucyd. I. p. 396. Bipont. W.

34. *Immolantes advenas Dianae, quae apud eos dicitur Orsiloche.*] Mentio huius sacrificii apud Strabon. lib. 7. Pomp. Melam lib. II. cap. 1. Eustath. in Dionys. pag. 43. Ovid. de Ponto lib. 3. Eleg. 2. Trist. lib. 4. Eleg. 4. *Tertull. advers. Marcion. lib. 1. cap. 1.* LINDENBR.

Dianae, quae apud eos dicitur Orsiloche.] Antoninus Liberalis in cap. 27. μεταμορφ. scribit ex Nicandri ἑτεροιουμένων lib. 4. Iphigeniam, cum a patre immolaretur, subreptam a Diana, et in Euxinum Pontum delatam fuisse, in qua tum regione regnabat Borysthenis filius Thoas. Et gentem quidem Diana Tauros vocavit, eo quod pro Iphigenia taurum ad aram supposuerat: ipsam autem Iphigeniam sacerdotem sua *Dianae* prior editio}†) Tauropoli constituit. Post aliquantum deinde temporis eamdem in Leucen insulam transtulit, et immortalitate donatam, mutato nomine Oreilochiam vocavit, et Achilli coniunxit: καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν ἀντὶ τῆς Ἰφιγενείας Ὀρειλοχίαν. Ex quibus patet hic scribendum esse *Oreiloche*. VALES. Imo Orsiloche. vid. Bast Lettre critique p. 130. W.

35. *Leuce*] alba, vel quod e longinquo hunc habere colorem videretur, vel a *candidis avibus*, paullo post memoratis. Cf. Antig. Caryst. p. 185. W.

Leuce insula Achilli dicata.] Describunt hanc insulam Philostratus in Heroicis, et Pausanias in Laconicis. Sed hic falli videtur bifariam, tum in eo quod ad Histri ostia sitam esse dicit (est enim ostio Borysthenis obiecta, teste Mela ac Dionysio Characeno et Plinio) tum quod XX. dumtaxat stadiorum eius ambitum facit. At Philostratus XXX. stad. longitudinem, IV. latitudinem ei tribuit. VALES.

Leuce sine habitatoribus ullis Achilli est dedicata.] Arrianus qui omnium optime hanc insulam describit, in Periplo Ponti Euxini p. 133. Blancard. ἡ νῆσος ἀνθρώπων μὲν ἐρήμη ἐστιν, etc. Scylax Caryand. pag. 136. Strab. lib. 7. pag. 306. Almel. Pomp. Mela lib. 2. cap. 7. Plin. lib. IV. capitibus 12. et 13. Dionysius Alexand. pag. 79. Festus Avienus in orbis terrae Descriptione, omnium castarum animarum sedem hic esse dicit v. 721. ss.

†) Cf. Gronov. Praef. p. XIV. W.

Ora Boryſthenii qua fluminis in mare vergunt,
Et regione procul ſpectabit culmina Leuces:
Leuce cana iugum, Leuce ſedes animarum.
Nam poſt fata virum ſemper verſarier illis
Inſontes aiunt animas, ubi concava vaſto
Cedit in antra ſinu rupes, ubi ſaxa dehiſcunt
Molibus exeſis, et curvo fornice pendent.
Haec ſunt dona piis: ſic illos Iupiter imis
Exemit tenebris. Erebi ſic inſcia virtus. LINDENBR.

Ibi et aquae ſunt, et candidae aves naſcuntur halcyonibus ſimiles.] Videtur ſignificare Ammian. ſtagnum aliquod prope templum eſſe, in quo mane quotidie alas madefaciunt ad templum extergendum aves. Rem narrat Arrianus in Periplo p. 133. Blancard. ſed ad mare usque aves illas volare ait: Οἱ ὄρνιθες θεραπεύουσι τοῦ Ἀχιλλέως τὸν νεών. ἕωθεν ὁσημέραι καταπέτονται εἰς τὴν θάλασσαν, ἔπειτα ἀπὸ τῆς θαλάσσης βεβρεγμένοι τὰ πτερὰ, σπουδῇ αὖ εἰσπέτονται εἰς τὸν νεὼν, καὶ ῥαίνουσιν τὸν νεών. ἐπειδὰν δὲ καλῶς ἔχῃ, οἱ δὲ ἐκκαλλύνουσιν αὖ τὸ ἔδαφος τοῖς πτεροῖς. Quod ſi cui hae aquae non placent, tum ſane legi poteſt: *Ibi et gaviae ſunt, et candidae aves naſc.* Cuius emendationis fundum eum ipſum habeo, quem modo nominavi, Arrianum, qui ita ſcribit: Ὄρνιθες δὲ πολλοὶ αὐλίζονται ἐν τῇ νήσῳ, λάροι καὶ αἴθυιαι καὶ κορῶναι αἱ θαλάσσιοι, τὸ πλῆθος οὐ σταθμητοί. Dionyſ. Alexand. 541.

Ἐστὶ δέ τις καὶ σκαιὸν ὑπὲρ πόρον Εὐξείνοιο,
Ἄντα Βορυσθένεος πολυώνυμος εἰν ἁλὶ νῆσος
Ἡρώων. Λευκήν μιν ἐπωνυμίην καλέουσιν,
Οὕνεκά οἱ τὰ πάρεστι κινώπετα λευκὰ τέτυκται.

Et gavias haſce aves vocari, Euſtath. in hunc locum notat: Ἐν αὐτῇ κινώπετα, ἤγουν θηρία ὀρνέων, τουτέστιν ὄρνεα λευκά εἰσι, τυχὸν μὲν λάροι, κατὰ δέ τινα πελαργοί. Priſcianus Perieget. 557. ed. Wernsdorf. poet. minor. T. v. P. 1.

Eſt etiam laevis Euxini partibus una,
Quam Leucen perhibent; adverſa Boryſthenis amni,
Paſcit aves quoniam multas candore nivali. LINDENBR.

Ibi et aquae ſunt.] In Regio codice ſuperſcriptum eſt *aquilae,* ex coniectura exſcriptoris: ſed nil mutandum exiſtimo. VALES.

Candidae aves naſcuntur.] De quibus Philoſtratus in Achille ſcribit, eas quaſi aedituas eſſe Achillis fani, et quotidie templum aquis adſpergere. Nullam porro ex iis Achillis templum volatu transſcendere poſſe ſcribit Antigonus cap. 134. de Admirandis. Ab his autem candidis avibus Leucen inſulam dictam eſſe praeter Dionyſium Characenum ſcribit auctor Magni Etymologici. Unde intelligitur, cur Euripides in Iphigenia Taurica v. 436. dixerit τὰν πολυόρνιθον ἐπ' αἶαν λευκὰν ἀκτὰν Ἀχιλῆος. VALES.

Tempore differemus] ſed fidem fefellit. W.

36. *Eupatoria*] a conditore Mithridate Eupatore dicta, ubi nunc eſt *Inkiirman,* Mannert IV, 295. — *Dandace* oppidulum, Mannert ibid. *Theodoſia,* nunc *Kaffa.* Mannert p. 305. W.

Hactenus arcus apex protendi exiſtimatur.] Dionyſ. Alexandr. et in eum Euſtath. pag. 25. Plin. lib. IV. cap. 12. lib. VI. cap. 13. LINDENBR.

Hactenus arcus apex.] Id est ad os Maeotidis paludis, Cimmerium scilicet Bosporum, arcus summitas seu angulus protenditur. Sed hunc errorem iam notavimus. VALES.

37. *Scythici soli vel Parthici.*] Formam arcus Scythici egregie designat Agatho Tragicus in Telepho, ubi rusticus quidam litterarum ignarus Thesei nomen ita delineat:

'Ο πρῶτος ἦν μεσόμφαλος κύκλος.
'Ορθοί τε κανόνες ἐζυγωμένοι δύο:
Σκυθικῷ δὲ τόξῳ τρίτον ἦν προσεμφερές.

Tertiam litteram in Thesei nomine arcui Scythico comparat Agathon, quam Euripides et Theodectes circino comparaverat. Ea littera sine dubio est C, ut recte Ciacconius scripsit, quo modo Graeci olim σίγμα suum scriptitare consueverant. At Scaliger in Notis ad Eusebium Ciacconium reprehendit, qui stibadium simile esse dixerat arcui Scythico. Sane immerito quid enim aliud est stibadium quam sigma, sigma autem non quodcumque, sed ita ut dixi formatum? haud satis tamen formam arcus Scythici expressit Agatho. Melius Terentianus in lib. de Metris initio (p. 2383 Putsch.) arcus Scythici formam describit his versibus:

Nervis mollibus invicem
Iunctus in teretem struem.
Ceu Parthus solet aut Scythes
Arcus cornibus extimis
Levem nectere lineam.

Et Marcellinus noster hoc in loco: *Effigiem Lunae decrescentis ostendunt, etc.* Arcus ergo Scythicus probe tensus figuram ἀμφίκυρτον refert, id est utrimque gibbosam. VALES. At Ciacconius ubi ostendit in vicem trium lectorum subiisse stibadium apud Romanos, tacite docet, quo tempore apud Graecos forma ista litterae C fuerit in usu, quod quidem non fuit antiquissimum, et quo ista similitudo fuit comparata. Et id quoque indicare vetera monumenta iam saepius docuerunt viri docti. Sed quod auctor dissertationis quartae de praestantia numismatum ita urgeat sub praetextu tenebrarum vulgatae lectionis, statuatque omnino legendum *circumductis utrimque extrorsus,* non ita video a nobis deberi: quum adeo ibi non sint tenebrae, ut in eo resideat tota lux huius descriptionis. Etsi enim curvaturae cacumen sit extrorsus, in arcu id nihil erat notatu dignum, quum omnis arcus curvaturam talem habeat, non modo Scythicus vel Parthicus. At id est proprium Scythici arcus, quod circumducantur utraque cornua, ut in medio introrsus vergentia coeant et geminam curvaturam finiant. Sed neque, quod Vossius ad Melam (p. m. 133. W.) imperat *recta aut rotunda,* quasi illa regula recta et rotunda simul esse non potuerit, putavi audiendum, quum non sit ea semper copulativae istius sententia, et planissime Ammianus intelligi possit, recta et alias, interdum, modo rotunda. Similitudinem vero hanc optime exsequitur Agathemer lib. II. GRON.

38. *Arimaspi habitant iusti homines.*] Sic primus edidit Castellus, cum in Editione Rom. legeretur *Armephi.* Editioni Rom. subscribunt codex Reg. et Flor. *Tolos. Vatic.* [et Colbert.] Ex quo proclive erat emendare *Arymphaei,* quorum aequitas a plurimis Scriptoribus celebrata est, Herodoto scilicet IV, 23. Mela I, 19. ad fin. ac Solino: cum de Arimaspis nihil tale dicatur. Ce-

terum mirandum non est, quod Marcellinus eos in Europa locat contra quam Mela ac Plinius VI. 7. Nam eos Scythiae populos partim Asiae, partim Europae attribuunt Geographi. VALES.

Chronius et Bisula.] Lege *Chronus et Vistula*, ut docet Ptolemaeus in Sarmatia Europaea, quem in sequentibus fere describit Marcellinus. *Vistula tamen Melae dicitur: *Visula*, quod idem est ac Bisula.* VALES.

Chronius] (fortasse *Pregel*) Mannert p. 254. *Bisula*, mel. *Visula*, uti Mela habet. (Weichsel.) — *Massagetae Alani:* Massagetae olim commune nomen erat plurium gentium, sub quibus et Alani comprehensi, Mannert p. 326. *Sargetae* quo terrarum poniam, nescio. Est urbs Daciae *Sargetia*, nimis tamen remota. W.

39. *Carcinites sinus*] aliis *Tamyracenus*, hod. *Akmeschid*. Nomen traxit ab urbe *Carcina* ad sinum hunc sita. Mannert p. 84. 232. De *luco Dianae* istius regionis nihil habeo compertum. W.

40. *Borysthenes* (Dnieper) *a montibus oriens Neurorum, primigeniis fontibus*, qui tamen ultra Neuros quaerendi videntur, *copiosus*, cuius in marginibus *civitas Borysthenes*, *Miletopolis* etiam et *Olbia* dicta, aliquot milliariis ab hodierna *Oczakovia*. Mannert p. 238. cf. inpr. Dion. Chrysost. T. II. p. 75. ss. W.

Cephalonesus] quam praeter Ptolemaeum et Ammianum nemo in hoc tractu commemorat. Plinius quidem huius nominis urbem habet, sed in sinu Carcinitico. Mannert p. 244. W.

Arae Alexandro Magno sacratae.*] Earum meminit Orosius in lib. I. capite 2. *Qua Riphaei montes Sarmatico adversi Oceano Tanaim fundunt: qui praeteriens aras ac terminos Alexandro Magno in Roxolanorum finibus sitos, Maeoticas auget paludes. VALES. Mallem ad antiquiorem aliquem provocasset. W.

41. [*Bene est insula, quam incolunt Sindi.*] In Ms. Colbertino scriptum reperi: *Pene est insula, quam incolunt Sindi*, etc. Optime: id est, *est paeninsula, quam incolunt*, etc. et ita emendandus est Ammianus Marc. haud dubie.] HADR. VALES. Ita correxit etiam Reines. provocans ad Voss. ad fragm. peripli Ponti Euxini p. 29. W.

Sindi ignobiles.] Eustath. in Dionys. Σινδοὶ οἱ καὶ Σιγκοὶ λεγόμενοι. Scylax, Σιντοί. *Val. Flaccus Argonaut. lib. 6. v. 86.

Degeneresque ruunt Sindi, glomerantque paterno
Crimine nunc etiam metuentes verbera turmas.

Orpheus Argonaut. Κιρκετικόν τ' ἀνδρῶν φῦλον σιντῶν τ' ἀγερώχων. LINDENBR.

Sindi ignobiles.] Inter Europaeos Plinius Sindos numerat in lib. 4. Verum Scylax, Strabo XI. p. 495. Almel. et Dionysius Characenus, et Ptolemaeus adscribunt eos Asiae, et ab iis Sindicum portum et opidum nomen accepisse dicunt. De his Stephanus, Σινδοί, ait, ἀπὸ μεσημβρίας τῆς Μαιώτιδος λίμνης, ἔνιοι δὲ καὶ τὸ Σινδικὸν γένος φασὶν εἶναι Μαιωτῶν ἀπόσπασμα. λέγεται καὶ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον. Hecataeus in lib. I. περὶ ἐθνῶν apud Scholiastem Apollonii lib. 4. Βόσπορον δὲ πλεύσαντι Σινδοί· ἄνω δὲ τούτων Μαιῶται Σκύθαι. καὶ Ἱππῶναξ δὲ μνημονεύει, πρὸς τὸ Σινδικὸν διάσφαγμα. Quamquam Hipponax Σινδικὸν διάσφαγμα dixit non a Sindis populis, sed ἀπὸ τῆς σίνδιος, quae vox meretricem signi-

fieat, teste Hesychio, quem consule. De his Valerius Flaccus in libr. 6. v. 86.

Degeneresque ruunt Sindi, glomerantque paterno
Crimine, nunc etiam metuentes verbera turmas. VALES.

Cf. Voss in Periplo Ponti ed. Gronov. p. 135. W.

Post heriles in Asia casus coniugiis potiti dominorum.] Herodotus lib. IV. Iustinus lib. II. c. 5. LINDENBR.

Achilleos vocant indigenae dromon.] Paeninsula est ad formam gladii in transversum directa, ubi Achilles, infesta classe mare Ponticum ingressus, se suosque cursu exercitasse dicitur, et victoriam ludicro certamine celebrasse; teste Mela II, 1, 55. ac Plinio IV, 26.; 125. millibus pass. ab insula Leuce distans. Gravi errore eorum qui Leucen cum Achilleos dromo eamdem fecere, inter quos Arrianus est ac Stephanus, et prior iis Euripides in Iphigenia Taurica v. 436. Eius paeninsulae longitudinem 80. millium passuum tradidit Agrippa, teste Plinio. Sed Tzetzes in Lycophronis Cassandram id litus ait esse mille stadiorum longitudine, Achilleos dromon dictum, eo quod Achilles id spatium solus cursu confecerit. VALES.

Tyros colonia Phoenicum.] Nugae; non enim Tyros, sed Tyras dicitur urbs a praefluente Tyra, teste Ptolemaeo et Stephano, cui accedunt Mela ac Plinius: *quibus utrisque *Tyra* amnis dicitur, non *Tyras*. Scymno Chio cognominis fluvio *urbs Tyras* vocatur colonia Milesiorum.* VALES. Cf. Mannert p. 235. *Fluvius Tyras* (Dniester.) W.

42. *Europaei Alani*] in partibus australibus Russiae Europaeae. Mannert p. 263. — *Costobocae*. Fortasse iidem, qui *Cistobocae* in Moldavia, Mannert p. 269. W.

43. *Portuosum*] portubus frequentem. cf. XIV, 8. *Peuce insula*, ad ostia Istri, quam pulchre descripsit Apollon. Rhod. IV, 309. Cf. etiam Strabo l. VII. p. 305. Almel. — *Troglodytae*, in antris habitantes et *Peuci*, rectius *Peucini*; *Peucas* vocat Zosimus I, 42. ubi tamen errorem eiusdem arguit Casaubonus ad Trebell. Pollion. c. 6. — *Histros, quondam potentissima civitas*, ergo Ammiani aetate diruta. Rambach. p. 58. Wesseling. ad Anton. Itiner. p. 227. — *Tomi* unde tristes Tristium libros scripsit Ovidius exul. (hod. Tomeswar). — *Apollonia*, urbs commercio insignis, hodie Sizeboli. Rambach p. 60. — *Anchialos*, colonia Apolloniae. Idem ibid. W.

Odissos.] Scribendum *Odessos*: Ὀδησσός, Arrianus, Strabo. LINDENBR. Navium habuit stationem. Rambach p. 59. Wesseling. p. 228. W.

44. *Danubius*] Sic recte h. l. ubi de fontibus sermo est, nam Istri nomen accipit, ubi orientem versus fluere coepit. Cf. notata ad Val. Flacc. IV, 718. W.

Oriens prope Rauracos montes.] Plinius in lib. 4. c. 24. de Danubio: *Ortus hic in Germania e iugis montis Abnobae, ex adverso Raurici Galliae opidi, etc.* Solinus quoque, c. 13. *Ister*, ait, *Germanicis iugis oritur, effusus monte qui in Rauracos Galliae spectat.* Non igitur prope urbem Rauracos oritur, sed ex adverso: neque prope Rauracos montes, (qui *nulli sunt*, teste Salmasio ad Solin. p. 131. W.) sed e montibus Abnobis seu

Aunobis, ut Ptolemaeus vocat. Quare ita scribendum videtur: *Danubius oriens prope Rauracos monte confine limitibus Raeticis.* HENR. VALES. [In codice Colbertino et in ceteris omnibus sic scriptum reperi: *Danubius oriens prope Rauracos montes, confines limitibus Raeticis.* Cum igitur omnium MSS. codicum consensu haec scriptura firmetur, non deerunt, qui existiment ita Ammianum scripsisse atque sensisse, nec quidquam in eo corrigi aut mutari oportere. Sic autem falso sensit Marcellinus, sive quod in vitiata Plinii exemplaria incidit, sive quod homo Graecus verba eius Latina, quamquam apertissima, male et aliter quam debebat intellexit.] HADR. VALES. Coniectura Henrici est mera Salmasiana, quam aperuit in Solinianis pag. 186. (p. m. 131. W.) Plinium quoque et Solinum cum Ammiano componens. GRON.

Septem ostiis per hoc Scythicum latus erumpit.] Plinius lib. IX. cap. 12. Arrianus in Periplo Ponti Euxini. Iul. Solinus cap. 19. Schol. Apollon. lib. IV. num. 26. Iordanes in Histor. Getica. *Val. Flaccus Argonaut. lib. 8. 184.

— — ingens Scythici ruit exitus Histri;
Fundere non uno tantum quem flumina cornu
Accipimus: septem exit aquis, septem ostia pandit.

LINDENBR.

Septem ostiis.] Antiquiores non nisi quinque, Plinius et Ptolemaeus sex, Strabo demum septem numerat. W.

45. *Peuce, insula supra dicta*] Dicitur etiam ἱερὸν, *sacrum*. *Naracustoma*, Vox nihili. Reliqua omnia nomina habent a physica ratione deducta, quidni et hoc? Verissime igitur coniecisse videtur Harduinus ad Plinium IV, 24. *Narkonstoma*, i. e. tardum os. Cf. Salmas. ad Solin. p. 131. — *Calonstoma* pulchrum. *Pseudostoma* falsum, limum magis, quam aquam vehens. *Boreonstoma* septentrionale. *Stenostoma* tenue, angustum. *Ingens et palustri specie nigrum.* cf. Mannert p. 221. W.

46. *Pontus et nebulosus est.*] Pomponius Mela in lib. I. c. 19. de Ponto loquens: *Brevis, atrox, nebulosus, raris stationibus, non molli neque arenoso litore, vicinus Aquilonibus, et quia non profundus est, fluctuosus atque fervens.* VALES.

Dulcior aequorum ceteris.] Sallustius in Hist. *Mare Ponticum dulcius quam cetera*, ut refert Macrobius in lib. 7. Saturn. Eamdem dulcedinis aquarum causam affert Valerius Flaccus in 4. v. 719.

Quas Tanais, fluviusque Lyces, Hypanisque, Melasque
Addat opes: quantosque sinus Maeotia laxent
Aequora. flumineo sic agmine fregit amari
Vim salis, hinc Boreae cedens glacialibus auris
Pontus, et exorta facilis concrescere bruma.

Quibus versibus etiam hoc Poëta significat, causam cur glacietur Pontus, ab horum magnitudine fluminum oriri. Sed et Maeotidis paludis aquas dulces esse ob eamdem causam affirmat Polybius in 4. c. 40. extr. quod scilicet fluminum incursus id evicerit. Cum ergo aquae ex Maeotide in Pontum adsidue influant, minime mirum est, aquas Pontici maris dulciores esse. VALES.

Dulcior aequorum] Ita mox *securi belluarum.* W.

Consurgit in brevia tortuosa] quae vox etiam est xxiv, 1. Salmasius ex Solino suo p. 226. mavult *dorsuosa*. — *limum globosque*, possis per Hendiadyn accipere pro limosis globis, cumulis. Conieceram olim *glebas*, quae etiamnunc aptiores globis videntur. Et sentit mecum Reinesius. W.

47. *Nostri* mediterranei *maris*. *Pariendi gratia*, tempore, quo ova emittunt. W.

Nihil in Ponto huiusmodi aliquando est visum praeter innoxios delphinas et parvos.] Plinius libri 9. capite 15. *In Pontum nulla intrat bestia piscibus malefica praeter vitulos et parvos delphinos.* LINDENBR.

48. *Ut nec amnium cursus subtervolvi credantur*] ut ad imum fundum glacie constricti amnes horreant. *In mari sincero*, cui amnes non immittuntur. W.

49. *Perlati*] prolati. *Aliquantrorsum* ἅπαξ λεγόμενον. *Reliqua* res a Iuliano gestas. *Agilonem* magistrum peditum. *Defensores* — *auctores turbarum prodidisse* tradidisse. Cf. omnino xxi, 11. 12. W.

CAPVT IX.

1. *Ultra homines iam spirabat*] οὐ κατ' ἄνθρωπον φρονῶν. Sophocles Aiace v. 777. W.

Cornucopiam Fortuna gestans.] Fortuna eo habitu fingi solebat, dextra gubernaculum, cornu Amaltheae sinistra gestans, ut ait Dio in Orat. 64. et 65. de Fortuna, et Pausanias in Achaicis. Arnobius in lib. 6. Prudentius in lib. 1. contra Symm. 205.

Formatum Fortunae habitum cum divite cornu.

Denique Marcellinus Comes in Chronico Boethio solo Cos. VALES.

Cornucopiam gestans Fortuna] quae Fortunae imago, dextra temonem, sinistra Cornucopiae tenentis in numis inprimis ubique obvia est. Quod vero Ammianus *Cornucopiam*, et xxv, 2. Ablat. *Cornucopia* posuit, singulare est, nec facile imitandum. W.

Nec motibus internis.] De hac profunda pace quae per orbem Rom. regnante Iuliano mansit, sic Libanius in Epilogo Orationis funebris (Reisk. 1. p. 623.) ταυτὸν δυνηθεὶς πρός γε τὸ πάντα ἡσυχάσαι ἀπὼν τε ὁμοίως καὶ παρών· οὔτε γὰρ βάρβαρος ὅπλων ἥψατο παρὰ τὰς συνθήκας, οὔτ' ἔνδοθεν ἀνεφάνη θόρυβος οὐδὲ εἷς. *Qui ad hoc ut omnes se in officio continerent, non minus absens valuit quam praesens. Nam neque barbarorum quisquam arma corripuit; neque intestinus tumultus exortus est.* Magna certe ac vera laus, nisi Christianos, hoc est totum prope orbem Rom. ut ait Gregorius Nazianzenus, intestinis motibus, ac subdola persecutione vexasset. VALES.

Concitus] turbatus, vexatus. *Barbarorum* Alamannorum, Francorum cet. *Praeterita*, deposita. W.

2. *Ad ea expedienda incitanti.*] Sic partim Castellus, partim Gelenius correxere, cum in Editione Rom. sic excusum esset: *Ad expedienda incitent.* Quemadmodum etiam in codice Reg.

[et Colbert.] scriptum fuerat; sed ea scriptura ab antiquario deleta et interpolata est. Equidem sic legendum existimo: *Stipendioque competenti ad expedienda incidentia promptius animatis.* VALES.

Constantinop. incrementis max. fultam.] Id est beneficiis auctam ac locupletatam. Eodem sensu incrementa liberalitatis dixit Spartianus in Hadriano. Porro quaenam sint ea beneficia, quae Iulianus Constantinopoli largitus est, docet Zosimus in lib. 3. c. 11. Primo ut Senatum haberet perinde ac urbs Roma: deinde portum maximum ibi aedificavit, qui a meridie periclitantibus perfugium praeberet. Is portus D. Iuliani dicitur in leg. ult. Cod. Th. de calc. coct. Ad haec porticum semirotundam quae sigma ex formae similitudine dicebatur, ad eum portum pertinentem. Postremo Bibliothecam in Palatio dedicavit. Haec Zosimus. Sed quod de Senatu dixit, vix credi potest. Quippe iam a Constantino Max. Senatum Constantinopolis acceperat, ut docet Libanius, in Orat. ad Theodosium de seditione (Reisk. 1. p. 633): τόν τε ἀντιθέντα τῇ ῥωμαίων βουλῇ τὴν νέαν, etc. et auctor Chronici Alexandrini, Excerpta denique de Gestis Constantini (§. 30.). Verum haec fortasse ita conciliari possunt, si Constantinum quidem primum ea in urbe Senatum instituisse dicamus; Iulianum vero eius privilegia ac dignitatem auxisse: quod quidem confirmat egregie Mamertinus in Gratiarum actione c. 24. his verbis: *An metuenda tibi est Curia, cum Senatui non solum veterem reddideris dignitatem, sed etiam plurimum novi honoris adieceris?* VALES. Conf. Wernsdorf. ad Himerii Or. in laudem Constantinop. p. 92. ed. minor. Harles. et Schreiter. ad Gibbon. IV. p. 44. W.

Natus enim illic] Vid. Wernsdorfius modo laudatus p. 95. W.

3. *Fretum*] Bosporum Thracium. *Chalcedona* e regione Byzantii, usitatius ChalcedonE. *Libyssa*, nil nisi vicus, et statio ad pernoctandum, memorabilis tamen ob *Hannibalis sepulcrum*. Plinius v, 32. Eutropius IV, 11. Cf. Wesseling. Itiner. p. 140. W.

Libyssa, ubi sepultus est Hannibal.] Plutarchus in Flaminino c. 20. Ἐν Βιθυνίᾳ τόπος ἐστὶν θινώδης ἀπὸ θαλάσσης, καὶ πρὸς αὐτῷ κώμη τὶς οὐ μεγάλη Λίβυσσα καλεῖται: eumque locum fatalem Hannibali fore, oraculum praedixisse ait: Λίβυσσα κρύψει βῶλος Ἀννίβου δέμας. Iul. Solinus cap. 44. (et ibi Salmas. p. 617. W., *Marcian. Capel. lib. 6. p. 247.* LINDENBR.

Nicomediam] Bithyniae metropolin (Ismid). *Retro Principum*, Diocletiani inprimis et Constantini M. qui saepe ibi commorabantur. W.

4. *Cuius moenia.*] Id est opera publica et aedificia, ab anterioribus Principibus exstructa. Quo sensu de hac eadem civitate Nicomedia Aurelius Victor in Diocletiano dixit: *At mirum in modum novis adhuc cultisque moenibus Romana culmina et ceterae urbes ornatae, maxime Carthago, Mediolanum, Nicomedia.* Et Ambrosius in Ep. 33. Suetonius in Nerone cap. 38. Vide Isidorum in lib. 15. Originum cap. 2. VALES.

In favillas miserabiles] nam in terrae motu flammae etiam eruperant per quinquaginta dies omnia depascentes. v. supra XVII, 7. — *Regiam*, ab antiquis Bithyniae regibus structam. W.

Hoc maxime aerumnis eius illachrimans.] De his Iuliani lacrimis loquitur Libanius in Ep. 29. ad Iulianum his verbis: μακαρίζω ἔγωγε τὴν νεκομήδειαν καὶ κειμένην. ἔδει μὲν γὰρ ἑστάναι δάκρυσι σοῖς· τοῦτο δὲ οὐ μεῖόν τε τῶν θρήνων, οὓς ἐπ' ἀχιλλεῖ μούσας ἐγεῖραι λόγος, οὔτε τῆς ᾑμαγμένης ψεκάδος, etc. *Ego vero Nicomediam tametsi collapsam, beatam praedico, quam lacrimis tuis excitari ac restitui oportebat. Illud vero nihilo inferius est fletibus illis, quos Musae Achille mortuo edidisse dicuntur: nec sanguinea gutta, quam Iupiter in Sarpedonis fudit obitu.* VALES.

Ordo occurrit populi.] Hunc locum egregie mihi videor restituisse. Nam cum in MSS. Flor. Regio [et Colbert.] *ac Tolos.* atque in Editione Rom. legatur *populus*, ita scribendum esse existimavi: *Squalens ordo occurrit et populus.* Sic enim Marcellinus noster in lib. 18. c. 6. *Quos,* inquit, *rumore percitis provinciis, ordines civitatum et populi detinebant penes se publicum defensorem.* Et rursus in lib. 25. c. 9. *Et haec quidem suppliciter ordo et populus precabatur.* Nihil frequentius occurrit in antiquis Inscriptionibus. Verbi gratia: *Ordo et populus Neapolitan.* vel *Senatus populusque:* aut denique *Decuriones et plebs.* Haec enim omnia idem significant. Sic etiam Eusebius in lib. 3. de vita Constantini cap. 1. utrosque coniunxit: τῶν κατ' ἔθνος δήμων τε καὶ πολιτευτῶν ἀνδρῶν πατρονομουμένων. Id est: *Cum populi et ordines civitatum patriis institutis regerentur.* *Sic et Gregorius Nazianz. in Epistola 49. ad Olympium: πάντας πολίτας τε καὶ πολιτευτὰς, καὶ ἀξιωματικούς. Id est: *Cunctos cives, et Decuriones, et Honoratos.** Et Leo Augustus in Ep. ad Anatolium, quam refert Evagrius in lib. 2. Hist. cap. 9. ὃν ὅ τε τῆς Ἀλεξανδρέων δῆμος καὶ ἀξιωματικοὶ καὶ πολιτευόμενοι ἐπίσκοπον αἰτοῦσι. Id est: *Quem populus Alexandr. et Honorati et Decuriones sibi Episcopum poscunt:* quibus in locis vertendis labuntur Interpretes Latini. Atqui πολιτευόμενοι sunt Decuriones apud Artemidorum in lib. 1. cap. 52. et apud Libanium passim in tomo 2. Orationum: qui et πολιτευταὶ dicuntur ab eodem Artemidoro in cap. 82. libri 1. et in cap. 16. lib. 5. et Athanasio in Epist. ad Solitarios, ubi dicit, πολλῶν πολιτευτῶν καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ δήμου, et mox βουλευτὰς καὶ δημότας pro eodem usurpat. VALES.

Ibidem ab Eusebio educatus Episcopo.] Hic est ille Nicomediensis Eusebius, Arianae factionis columen, qui, ut narrant Scriptores rerum Eccles. primo Beryti, deinde Nicomediae fuit Episcopus, tandemque pulso Paulo Constantinop. sedem tenuit. Decessit e vita paullo ante Sardicense concilium, teste Athanasio in Apologia ad Arianos. Ab hoc Eusebio educatum esse Iulianum, testatur etiam Zonaras. Refert enim matrem Iuliani adhuc gravidam, visam sibi esse in somnis Achillem parere: statimque experrectam, dum marito somnium narrat, partum absque doloribus edidisse: atque hinc magna de puero concepta spe, parentes eum Eusebio Nicomediae Episcopo tradidisse, sacris litteris imbuendum. VALES. Distinguendum esse hunc Eusebium a Caesariensi, historiae ecclesiasticae scriptore, vix est quod moneam. W.

5. *Nicaeam*] secundam a Nicomedia Bithyniae urbem. — *Gallograeciae* Galatiae. W.

Dextrorsus itinere declinato Pessinunta convertit.] Idem praedicat Libanius in Orat. Consulari pag. 247. (Reisk. 1. p. 398.)

ὅς γε καὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ τοσοῦτον ἁμάρτων, εἰς Φρυγίαν ἐλθὼν, τὴν τεκοῦσαν ἡμῖν τοὺς θεοὺς πολλοῖς καὶ μεγάλοις τιμήσας ἐπανῆλθες: et rursus in Monodia de Iuliani obitu pag. 264. VALES.

Carmine Cumano monente, per Scipionem Nasicam simulacrum translatum est Romam.] Livius lib. XXIX. c. 10. 11. Strabo lib. XII. pag. 391. (567. Almel.) Arnob. lib. VII. Herodianus, Sil. Italicus. LINDENBR. *Carmine Cumano* libris Sibyllinis. W.

6. Per *excessum* excursum. W.

7. *Ilum Trois filium.*] Haec translata sunt ex Herodiani lib. I. c. 11. (quem et alibi exscripsit Ammianus observante Vales. ad XXVI, 8. extr. W.) Cui iungendus est Scholiastes Lycophronis, qui sic ait: τὸ παλλάδιον δὲ τῆς Ἀθηνᾶς τοιοῦτο ἦν. τρίπηχυ ξύλινον ἐξ οὐρανοῦ καταπεσὸν ἐν Πεσσινοῦντι τῆς Φρυγίας, ὅθεν Διόδωρος καὶ Δίων τὸν τόπον κληθῆναί φασιν· ἕτερος δέ τις ἱστορικὸς οὕτω λέγει τὸν τόπον κληθῆναι ἀπὸ τοῦ πολλοὺς ἐκεῖ πεσεῖν ἐν τῇ συμβολῇ τοῦ πολέμου, ὁπότε διὰ τὴν ἁρπαγὴν Γανυμήδους ἐμάχοντο Τάνταλος ὁ ἐραστὴς Γανυμήδους καὶ Ἶλος ὁ ἀδελφός. VALES. Cf. Mannert T. VI. P. 2. p. 60. W.

Theopompus] Isocratis discipulus, cuius historiarum libros periisse dolendum est. W.

Midam affirmat.] Hic Phrygiae Deae Cybelae magnificentissimum templum primus Pesinunte condidisse dicitur a Diodoro Siculo in lib. 3. c. 58. Cui consentit Arnobius in lib. 2. contra nationes: *Quid Phrygiam matrem, cuius esse conditor iudicatur vel Midas, vel Dardanus.* Eumdem Midam tempore Matris M. et Atyis vixisse, scribit Arnobius in 5. Sane filius matris Idaeae dicitur Hygino fab. 191. VALES. Cf. etiam Iustin. XI, 7. W.

8. *Ancyram*] Galatiae urbem, nunc Angora, ubi Imperatores saepius commorati. v. Gothofredi Opusc. p. 26. Reinesius adscripsit: „Hic data est lex 1. Cod. Theodos. de proximis Comitibus dispositionum ad Secundum Praef. Praet. 7. Kal. Oct. legam tamen Nov. vel VII. Id. Oct." W.

Consortiis se curiarum.] De Curialibus multa in utroque Codice, Theodosiano puta ac Iustinianaeo, deque iis alius erit tractandi locus. LINDENBR.

Consortiis se curiarum addictos iniuste] in Senatum adlectos invitos, et coactos; de quo plura vide in Ind. Dignit. v. Curiales. W.

9. *Iudicibus Cassiis tristior et Lycurgis.*] L. Cassius Praetor fuit Scipione Nasica et Calpurnio Bestia Coss. (A. U. C. 643. W.) magna integritatis fama, ut docet Sallustius in Iugurthino. Idem summae severitatis in iudicando. Unde eius tribunal scopulus reorum dicebatur, ut scribit Valerius Max. in lib. 3. cap. 7. De eo lege Asconium in Milonianam. Ab hoc Cassio postea iudex Cassianus pro tristi ac severo dici coepit, ut apud Ciceronem 3. in Verrem c. 60. et in ea pro Roscio Amerino c. 30. Et haec de Cassio. (Cf. etiam XXVI, 10. XXX, 8. Hommel de forma tribunalis §. 2. W.) Quod spectat ad Lycurgum, non assentior Lindenbrogio, qui Lycurgum hic intelligit Legislatorem Spartanorum. Lycurgum enim Athen. Oratorem arbitror intelligi, cuius in reos severitas celebrata est. Diodorus Siculus in lib. 16. c. 88. de eo dicit: ἦν δὲ πικρότατος ἐν τοῖς λόγοις κατήγορος. Unde etiam

Ibis cognominatus esse videtur, quod scilicet, ut ibis angues, sic ipse noxios cives et peregrinos expelleret. Aristophanes in Avibus v. 1297.

Ἶβις Λυκούργῳ, Χαιρεφῶντι νυκτερίς.

Quamquam scio Scholiastem eius cognominis aliam afferre caussam, quod scilicet Aegypto oriundus, aut quod longis cruribus esset Lycurgus. Sed nostram sententiam confirmare videtur Plutarchus in Lycurgi Rhetoris vita: ubi et versum illum Aristophanis adducit, sed mendosum. Ab hoc Lycurgo viri, qui in gerenda Rep. severi essent, Lycurgi dicebantur. Cicero in Epist. x. lib. 1. ad Atticum, *Nosmetipsi*, ait, *qui Lycurgei a principio fuissemus, quotidie demitigamur.* VALES. Ad versum istum Aristophanis non accedit Valesio Beckius. W.

Cassiis tristior et Lycurgis] Hic ille est L. Cassius, de quo Cicero in Bruto, c. 25. *L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen, homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia et severitate popularis.* Ammian. lib. 30. c. 8. *Si semel promotos agere didicisset immaniter, Lycurgos invenisse se praedicabat et Cassios.* *Hinc *Cassiani iudices* apud Cicer. pro Rosc. c. 30. et in Verrem Orat. 3. c. 60. Vid. Ascon. Paedian. Infra lib. XXVI. 10. 10.* De Lycurgo res est pueris nota. LINDENBR. Cf. etiam Valer. Max. III, 7, 9. et Davis. ad Cicer. Tuscul. III, 23. W.

Caussarum momenta aequo iure perpendens, suum cuique tribuebat.] Inf. c. 10. *Exquisita docilitate librans, quibus modis suum cuique tribueret.* Symmachus in Relatione ad Valentinian. Theodos. etc. Impp. *Omnia regitis, sed suum cuique servatis, plusque apud vos iustitia, quam licentia valet.* Gregor. PP. *lib. 7.* Epist. 120. *Summum in Regibus bonum est, iustitiam colere, ac sua cuique iura servare, et subiectis non sinere quod potestatis est fieri, sed quod aequum est custodire.* LINDENBR.

10. *Municipem*] h. l. non Senatorem, sed civem ob paullo post sequens *vilem*. *Locupletem*, quae haud dubie unica erat viri accusandi causa. *Renidens ore* ad risum diducto; subridens. *Purpureum indumentum* quod utique sub Constantio gestare magnum crimen fuerat. cf. XIV, 9. XVI, 8. W.

11. *Innoxius*] passive, pro impune, uti XIX, 12. nam si quis temere alium laesae maiestatis accusasset, graviter punitus est, quod et paullo ante credere iubent verba: *sine respectu periculi. Periculoso garritori.* Reinesius acute pediculoso. W.

Pedum tegmine purpurea.] Quae solum Imperatorem decent: ideoque imminutae maiestatis reus erat, quisquis illa propria auctoritate usurpasset. De his infra agemus lib. XXVI. LINDENBR.

Ut datur intelligi] XXI, 14. ut opinari dabatur XXVI, 10. W.

12. *Amarum et notabile*] durum et vituperandum. *A Curialibus* Curialium *quisquam appetitus* accusatus, qui tamen iustas immunitatis caussas posset afferre *privilegia — stipendiorum numerum, originem alienam.* W.

13. *Pylas venisset.*] Huius stationis mentio fit in Itinerario Burdigalensi: *Mans. Opodanda m.* 12. Scribe *Spodendo* ex Con-

ſtantini lib. περὶ θεμάτων 1. et Baſilio in Ep. 361. et 379. et ex Cedreno in Baſilio et in Iohanne Tzimiſce, *Mutatio Pylas m.* 14. *finis Cappadociae et Ciliciae.* Meminit Pylarum etiam Q. Curtius in lib. 3. c. 4. Deſcribuntque hunc aditum Ciliciae Xiphilinus et Herodianus in Severo. Sunt et aliae Pylae in Amano, quae Ciliciam a Syria dividunt; quas deſcribit Xenophon in lib. 1. expeditionis Cyri. Dio in libro 48. Cicero in libro 5. Epiſtola 20. ad Atticum. VALES.

Pylas] portas, fauces anguſtas, quarum ſitum ipſe Ammianus addit: *quae Cappadocas diſcernunt et Cilicas.* v. *Mannert* IV, 2. p. 238. W.

Oſculo ſuſceptum rectorem provinciae.] *Labratum* hoc genus ſalutationis dixere. Gloſſar. *Labratum*, φίλημα βασιλικὸν, καὶ ἀσπαστικὸν βασιλικόν. Ammian. lib. XXIX. c. 5: *Suſceptusque cum oſculo, quoniam id Reipub. conducebat.* *Hilarius Epiſcop. ad Conſtantium Auguſt. pag. 79. *Oſculo Sacerdotes excipis, quo et Chriſtus eſt proditus.* De Imperatore hoc ſcribit.* Neque confundendum cum labrato, de quo in Ecloga βασιλικῶν lib. 56. Tit. 17. cap. 65. εἴτε λαβράτον καταγγέλλοιεν. Id enim κατὰ συγκοπὴν dictum, quaſi laboratum, id eſt, arte ac labore ſummo effigiatum, ut Gloſſ. Nomicum interpretatur, et ſacros vultus notat, in L. 1. C. publ. laetit. Iohan. Damaſcenus Orat. 3. pro imaginibus: βασιλεῦσι φθαρτοῖς πολλάκις καὶ ἀσεβέσι, καὶ ἁμαρτωλοῖς, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν χειροτονουμένοις ἄρχουσι, καὶ τοῖς τούτων λαβράτοις προσκυνοῦσιν ἄνθρωποι. At de oſculi honore iterum Ammianus lib. XXIX. c. 5 §. 16.* Tacitus Annal. XIII. c. 18. *Saeptus turba Centurionum, et poſt breve oſculum digrediens.* In Vita Agricolae c. 40. *Exceptusque brevi oſculo et nullo ſermone, turbae ſervientium immiſtus eſt.* LINDENBR. Cf. etiam Iul. Capitol. in vita Antonini Philoſ. c. 3. W.

Rectorem pr.. nomine Celſum.] Fuit hic diſcipulus Libanii, natione Cilix, Heſychii filius, qui Iuliano Principi Ciliciam ingreſſo panegyricum dixit, ut ait Libanius in Orat. funebri pag. 300. et in Epiſt. 634. ad Celſum. Hoc diſcipulo ſe iacat Libanius in Orat. adverſus doctrinae ſuae obtrectatores, eumque, cum Athenas veniſſet, ait auctorem fuiſſe decreti illius, quo Libanius ad ſophiſticum thronum Athenas evocatus eſt. Athenas autem profectus erat Celſus ſuaſu Baſilii magni, ut docet Libanius in Ep. 143. ad Baſilium. VALES.

Rectorem provinciae] Reineſius: „Cappadociaene an Ciliciae?" W.

Adſcitum in conſeſſum vehiculi] quo honore Dionem Chryſoſtomum etiam inſignivit Traianus. W.

15. *Iisdem diebus Adonia.*] Ex his apparet Iulianum ſub exitum menſis Iunii Antiochiam introiſſe, Mamertino et Nevitta Coſſ. anno Domini 362. Adonia enim quae tunc temporis actitata ſcribit Marcellinus, menſe Iunio quotannis recurrebant circa ſolſtitium aeſtivum, ut docet Hieronymus in caput 8. Ezechielis, et Macrobius. VALES. *Iisdem diebus Adonia* „menſe Athyr, qui reſpondebat menſi Novembri Iuliano. v. Scalig. 2. de emend. temp. fol. 68. Selden. ſynt. 2. c. 4. p. 244. Cal. Rom. ruſt. menſ. Nov." Sic Reineſ. W.

Adonia ritu veteri celebrari, amato Veneris, etc.] Meminit huius festivitatis lib. XIX. c. 1: *Lacrimare cultrices Veneris saepe spectantur in solennibus Adonidis sacris, quod simulacrum aliquod esse frugum adultarum religiones mysticae docent.* Iul. Firmicus lib. de errore prof. relig. *In plurimis Orientis civitatibus, licet hoc malum etiam ad nos transitum fecerit, Adonis quasi maritus plangitur Veneris, et percussor eius circumstantibus vulnusque monstratur.* Plangebatur nempe ritu eodem, quo apud Aegyptios Osiris: unde ut eiulatus et gaudia, ita et arcana quoque religionis eadem. Phornutus περὶ θεῶν: — — Τοιοῦτον γάρ τι καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ὁ ζητούμενος καὶ ἀνευρισκόμενος ἀφανισμὸς ἀπὸ τῆς Ἴσιδος, Ὄσιρις ἐμφαίνει, ὅπερ ἀνὰ μέρος παρ' ἓξ μῆνας ὑπὲρ γῆν τε καὶ ὑπὸ γῆν γινόμενος Ἄδωνις, ἀπὸ τοῦ ἄδειν τοῖς ἀνθρώποις, οὕτως ὠνομασμένος τοῦ δημητριακοῦ καρποῦ. Videndus Procopius Gaz. Sophista Christianus in Esaiam cap. 18. LINDENBR.

Adonia] ab Adoni dicta, Veneris *amato*, ἐρωμένῳ, *dilecto* etiam, uti Spartian. Hadriano 14. ubi vide Salmas. W.

Apri dente ferali.] Phornutus: ὡς δὲ πλήξας προσανελεῖν λέγεται, διὰ τὸ τὰς ὗς δοκεῖν λῃϊβοτείρας εἶναι, ἢ τὸν τῆς ὕνεως ὀδόντα αἰνιττομένων αὐτῶν, ὑφ' οὗ κατὰ γῆς κρύπτει τὸ σπέρμα. Aliter haec interpretatur Macrob. 1. Saturn. cap. 2. LINDENBR.

In adulto flore sectarum frugum indicium est] Ergo et hic pro messis tempore habet, ut supra XIX, 1., ubi vide plura. W.

Et visum est triste.] Sic dirum omen visum Atheniensibus, cum contra Syracusanos bellum pararent: eo ipso quod die quo classis solvit, haec ipsa quoque Adonia celebrarentur. Plutarchus in Nicia c. 13. Οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ τὰ τῶν ἡμερῶν ἐν αἷς τὸν στόλον ἐξέπεμπον ὑπέθραττεν. Ἀδώνεια γὰρ εἶχον αἱ γυναῖκες τότε, καὶ προὔκειτο πολλαχόσε τῆς πόλεως εἴδωλα καὶ ταφαὶ περὶ αὐτὰ καὶ κοπετοὶ γυναικῶν ἦσαν, etc. Idem in Alcibiade. Et dedecus illud humani generis Heliogabalus, cum similia his sacra, et Salambonem omni planctu et iactatione Syriaci cultus exhiberet, omen sibi imminentis exitii fecit. Lamprid. in Heliog. LINDENBR. Non admodum laetum omen fuit, quod urbem intraret Iulianus primis huius festi diebus, quo planctibus omnia atque ululatibus resonarent. W.

16. *Thalassium ex Proximo libellorum*] secundum a Magistro libellorum. Reinesius adscripsit: „Thalassius ὁ καὶ μάγγος, leno suae filiae, ruina aedium oppressus periit. Chron. Alex. p. 690. sub Iuliano." *Insidiatorem fratris Galli*, diversum tamen ab illo, qui XIV, 1. memoratur, iamdudum mortuo. vide ib. c. 7. cf. Gothofredum ad Philostorgium p. 125. Prosopographia Cod. Theodosiani nostrum non habet. W.

Quo adorare adesseque officio inter honoratos prohibito.] Honorati enim tantum, et qui dignitatis alicuius praerogativa eminebant, ad hanc Imperatoriam adorationem, id est venerationem admittebantur: arcebantur vero personae viles, aut ob delictum aliquod poena potius quam honore dignae, L. unica C. Theod. de Praepos. sacri Cubic. L. 1. de Decurion. et Silent. L. 3. de Domest. et Protect. L. unic. de Comit. et Tribun. L. 4, 8. 9. 16. de divers. Offic. et Apparit. L. 3. de Fabricens. L. unic.

de imag. Imper. Cuius moris etiam in Cod. Iustinianeo mentio frequens, ut iam ad lib. XV. notavi. LINDENBR.

Turba superflua] catervatim. — *Inimicus pietatis tuae* i. e. tuus, more illius aetatis, ad nostram usque propagato, quo eiusmodi nomina, quae vocant abstracta, clementia, maiestas cet. pro ipsis personis principum ponerentur. W.

17. *Adsidenti Praefecto.*] Sallustio, ut opinor. Porro Praefecti Praet. Imperatori iudicanti adsidere solebant. Hinc Domitius Ulpianus assessor fuisse Alex. Severo dicitur ab Eutropio, quem Aurelius Victor Praefectum fuisse dicit Praetorii, et Vopiscus in Aureliano c. 13. *Assidentibus Memmio Fusco Consule ordinario, et Baebio Macro Praefecto Praet* Quaestores etiam sacri Palatii Imp. adsidebant, ut de Proculo ait Procopius in lib. 1. Persic. et in lib. 1. Goth. de Fidele Atalarici Quaestore: ὃς δὴ Ἀταλαρίχῳ παρήδρευε πρότερον· κοιαίστωρα δὲ τὴν ἀρχὴν ταύτην καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Nec eos solum, sed Iurisconsultos etiam et amicos in consilio habebant Principes, cum iudicabant, ut de Hadriano Spartianus scribit. Procopius in lib. 1. Persic. initio de Arcadio Aug. κοινολογησάμενος τῶν λογίων τισὶν, οἷοι πολλοὶ βασιλεῖ παρεδρεύειν εἰώθασιν. Stephanus Byzantius hos intelligere videtur, cum dicit, πάρεδρος ὁ τῷ βασιλεῖ συγκαθήμενος. Et Eunapius in Aedesio de Sopatro. VALES.

Quod brevi evenit.] Thalassius quippe relicto Christi cultu ad Deorum cultum transiit, et ita cum Iuliano in gratiam rediit. Plerique eo tempore idem factitarunt, muneribus et huiusmodi assentationibus a Iuliano deleniti; ut narrat Socrates in lib. 3. cap. 12. et Asterius in Homilia 3. contra avaritiam, his verbis, quae ob elegantiam apponam Latine: *Quid enim eos impulit qui Christiani erant, ut ad daemonum cultum desciscerent? Nonne cupiditas habendi et alienas opes occupandi? Nonne spes et pollicitatio opum et dignitatum, eis ab impiis hominibus ostensa, induxit miseros ut religionem quasi vestem mutarent? Et priorum quidem temporum exempla adhuc memoria nostra recolit. Sed et quaedam recentia eius rei testimonia aetas nostra vidit. Cum enim Imp. ille, posita repente persona, quod diu dissimulaverat retexit, et numinibus palam sacrificavit, aliosque variis praemiis ad idem faciendum illexit: quot relicta Ecclesia ad numinum aras transierunt? quam multi variis illecebris inducti, impietatis hamum sorbuerunt? qui nunc quasi fugitivi notis compuncti oberrant, omnium odio ac ludibrio expositi, etc.* *Porro de hoc Thalassio Antiochensi Theophanes in Chronico p. 43. quaedam narrat scitu digna, quae heic merentur adscribi. *Thalassius quidam ob lasciviam ac luxum famosus, qui et suam filiam prostituerat, carus erat Iuliano utpote haruspicinae deditus. Habitabat autem iuxta Palatium; cumque domus eius concidisset, solus ipse interiit cum eunucho, cuius complexibus inhaerens repertus est. Cuncti autem domestici cum eius uxore et liberis, qui Christiani erant, incolumes evaserunt.** VALES.

CAPUT X.

1. *Exquisita docilitate librans.*] Longe diversa ab his scribit Gregor. Nazianz. Episcop. in Iulian. Orat. IV. pag. 505. quae operae pretium erit conferre. LINDENBR.

Exquisita docilitate] mira discendi a iuris peritioribus cupiditate. W.

2. *In disceptando*] dum causas adhuc cognosceret. *aliquoties erat intempestivus*, ut relationem egrederetur, et quae nihil ad rem facerent, *interrogaret*, v. c. *quid quisque iurgantium coleret* quam religionem sectaretur. — *Definitio litis* sententia tandem pronuntiata *a vero dissonans* iniusta. W.

3. *Commotioris ingenii sui*] Ernesti laudat locum Taciti Annal. 1, 33. Agrippinam dicentis commotiorem, i. e. quae haberet celeriores ingenii animique motus. W.

[*Ut fidenter impetus suos, etc.*] Haec cuncta usque ad vocem *monstrabat* inclusis terminis absunt ab Editione Rom. et a codice Regio, *Vatic. Tolos.* [ac Colbert.] primumque a Gelenio adiecta sunt ex coniectura, ni fallor. In libro autem 25. c. 4. ubi idem repetit Marcellinus, id tantum habetur: *Emendari se, cum deviaret a fruge bona, permittens:* quod etiam ita Zonaras refert: ἐφ' οἷς δ' ἐσφάλλετο, διοϱθούμενος ὑπὸ τῶν φίλων οὐκ ἤχθετο. VALES.

4. *Conscium rationis perfectae*] peritissimum iuris iudicem. *Gaudebam* mecum ipse, *prae meque ferebam* hanc meam laetitiam aliis testatam feci. W.

5. *E numero Protectorum.*] Audaciam P. Castelli aperuit mihi Editio Romana, in qua legitur *Proiectorum*, perinde ac in codice Regio, [et Colbert.] *ac Tolos.* quod cur Castello displicuerit, equidem non video. Vult enim dicere Marcellinus, hunc Palatinum fuisse ex numero eorum quos Iulianus in ipso imperii primordio eiecerat. Sic supra libro 22. c. 4. *Ut parum sibi necessarios data quo velint abeundi potestate proiecit.* et paulo post c. 7. *Agentes in rebus ex iis qui proiecti sunt....* Denique in lib. 28. c. 6. ad finem: *Salutat te Palladius proiecticius, etc.* Ceterum adeo necessaria erat haec emendatio, ut absque ea nullus huius loci sensus elici posset. Cur enim mulier illa viso Palatino praeter spem cincto tantopere querebatur? nisi quod balteum seu cingulum per ambitum et gratiam adversario redditum esse aegre ferebat. VALES.

Cinctum praeter spem conspexisset] qui cingulum, proiectus quippe, ponere debuisset. Cingulum autem erat vel militare, vel palatinum, et dignitatis insigne, quo spoliati ad priorem statum revocabantur, uti est in Cod. Theodos. l. 29. de cohort. lib. 8. t. 4. Plura ibi vide in Glossar. Nomico. W.

Prosequere.] Verbum Iuris est: unde prosecutiones dicuntur in Codice. *Glossae veteres, δικαιολογία, prosequutio, allegatio.* VALES.

6. *Iustitia, quam offensam vitiis hominum Aratus extollit.*] Inf. lib. xxv. c. 4. §. 19. *Aestimari poterat vetus illa Iustitia, quam offensam vitiis hominum Aratus extollit in caelum, eo imperante rediisse rursus ad terras.* Arati locus hic est de ferreo saeculo: (v. 130. p. m. 15. W.)

> Καὶ πότε (τότε W.) μισήσασα δίκη κείνων γένος ἀνδρῶν
> Ἔπταθ' ὑπουρανίη.

Festus Avienus: (ubi? non invenio. W.)

Sic iusta in populos mox Virginis inculpatae
Exarsere odia, et caelum pernicibus intrat
Diva alis. LINDENBR.

7. *Iura leges correxit ambagibus circumcisis* sublata ambiguitate. Cf. Einerti Commentatt. duas ad Constitutionus Iuliani, Lips. 1771. W.

Illud autem inclemens obruendum perenni silentio, quod arcebat docere.] * Lib. XXV. cap. IV. §. 20. *Illud inclemens, quod docere vetuit magistros Rhetoricos et Grammaticos Christianos, ni transirent a numinum cultu.* Videndus Isidorus in Chronicis, et Orosius in Iuliano lib. 7. cap. 30. Simile quid de Abdalla in Historia Miscella anno 766. * Iulian. Epist. 43. Socrat. lib. I. cap. 14. Theodoret. Histor. Eccles. lib. III. cap. 7. Rufinus lib. II. cap. 32. Cassiodorus Histor. Tripart. lib. VI. cap. 17. Gregor. Nazianz. in Iulian. Orat. I. pag. 277. Ambros. contra Symmach. relat. I. Augustinus Episc. Confess. lib. 8. cap. 5. LINDENBR.

Arcebat docere Magistros Rhetor.] Nihil attinet hic repetere ea, quae abhinc biennium ad Excerpta Iohannis Antiocheni adnotavi. Addam dumtaxat eam Iuliani legem non ad solos Grammaticae ac Rhetoricae Magistros, sed etiam ad Medicinae Professores pertinuisse: quod docet me Chrysostomus in Homilia 40. in Iuventinum et Maximum: *ἰητροὺς καὶ στρατιώτας καὶ σοφιστὰς καὶ ῥήτορας ἅπαντας ἀφίστασθαι τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἢ τὴν πίστιν ἐξόμνυσθαι ἐκέλευσεν. Medicos et milites et Sophistas ac Rhetores omnes a professione sua desistere, aut fidem Christi abnegare iussit.* Exstatque Edictum ipsum Iuliani Epist. 42. cuius pars esse videtur lex v. Cod. Theod. de Medicis et Professoribus. Sed ea lex postea a Valentiniano abrogata est, et Professores Christiani thronis suis restituti lege 5. ibidem. VALES. Non hoc vult Ammianus, omnino iuventutem erudiri vetuisse Iulianum, sed eos, qui Rhetoricam vel Grammaticam profiterentur, si Christiani essent, iure docendi et salariis exclusisse. Vid. omnino *Ritterum ad Guthrium* T. V. P. I. p. 85. W.

CAPVT XI.

1. *Iisdem diebus*] Reinesius: „Haec usque ad verba *et leges* hic eiicienda et referenda sunt inter res Constantinopoli gestas a Iuliano. Neque Artemius Antiochiae necatus fuisse dici potest, cum ad nuntium eius caedis furor plebis Alexandrinae in Georgium exarserit, post eius autem exitum Athanasius Alexandriam redierit; et vero constat ex Ep. 6. Iuliani ad Ecdicium Praef. (p. 376. Spanh.) Athanasium ante Kal. Decembr. urbe iterum exulare iussum esse. Unde apparet, haec de Gaudentio cet. ad annum priorem referri debere, ubi narrantur quaestiones habitae, et annectenda verbis *egit excelsa* (c. 3. extr.)" W.

Supra diximus] XXI, 7. *Iulianus ex Vicario* cuius nulla antea mentio facta. W.

2. *Artemius ex Duce Aegypti.*] Στρατηγὸν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ στρατιωτῶν appellat Theodoritus in lib. 3. Hist. Eccl. cap. 17. et bonis a Iuliano multatum ac capite truncatum ob id memorat,

quod

quod cum Dux esset Aegypti regnante Constantio, plurima simulacra contriverat. Eiusdem Artemii meminit auctor Chronici Alex. et Nicephorus Callistus. Atque hic esse videtur, quem Iulianus in Epist. x. ad Alexandrinos p. 379. Spanh. βασιλέα τῆς Αἰγύπτου et τύραννον appellat, qui Georgio Ariano templa ac donaria Alexandriae spolianti ministerium ac satellitium militare praestitit. *Exstant Acta passionis eius apud Symeonem Metaphrastem, longe optima et utilissima.* VALES.

Artemius ex duce Aegypti] antea Romae Praefectus Urbi Vicarius, XVII, 11. Reinesius adscripsit: „Cronic. Alex. p. 698. eum pro ecclesiis ardente studio pugnasse ait. Hinc in martyras (relatus? W.) v. Martyrol. Rom. 20. Oct. et Menolog. Graec. *Supplicio capitali multatus est à Iuliano.*" W.

Marcelli ex Mag. eq. filius.] Hunc adversus Iulianum conspirasse dicit Eunapius, et a Sallustio capite truncatum. ᾧ γε τοσοῦτον ἡμερότητος καὶ πραότητος ὑπῆρχεν εἰς ἅπαντας, ὥστε τὸν Μάρκελλον, τόν, ἡνίκα ἦν Καῖσαρ, ὑβριστικῶς αὐτῷ χρησάμενον, πάνυ περιδεᾶ ὄντα διὰ τὰ προγεγενημένα, καίτοι τοῦ παιδὸς ἐλεγχθέντος ἐπανίστασθαι διὰ τὴν πρὸς Κωνστάντιον φιλίαν, τῷ νεανίσκῳ τὴν δίκην ἐπέθηκε· τὸν δὲ Μάρκελλον καὶ διαφερόντως ἐτίμησε. *Cui tantum lenitatis et clementiae in cunctos superfuit, ut Marcellum eum, a quo, cum ipse Caesar esset, multis iniuriis affectus erat, ob haec terrore correptum, cum etiam eius filius, ob benevolentiam in Constantium, res novas agitasse convictus esset, iuvenem quidem supplicio affecerit, patrem vero magnopere ornaverit.* Quae verba de Sallustio dici perperam censuit Suidas, cum Iuliano conveniant. VALES.

Marcelli ex Magistro equitum et peditum] XVI, 2. 7. 8. W.

Romanus q. et Vincentius Scutar.] Hanc conspirationem intelligit Libanius in Orat. funebri, p. 307. (Reisk. 1. p. 589.) ubi ait milites circiter decem insidias adversus Iulianum struxisse, et diem quo milites exercendi erant in campo, ad id facinus constituisse: sed prae vino quosdam ex iis consilium suum detexisse: ac deinde subindicat eos milites ob Gentilium sacrorum restaurationem Iuliano infensos fuisse. Iuliani autem clementiam in hac coniuratione punienda idem praedicat Libanius in Orat. Consulari, p. 246. (Reisk. 1. p. 397.) Annon enim haec aperte de Scutariis, id est Imp. armigeris dicuntur? οἱ (θεοὶ) φρουροῦσι μὲν αὐτὸν μετὰ τῶν δορυφόρων, φυλάττουσι δὲ τοὺς δορυφόρους αὐτούς, etc. Ex horum militum numero fuerunt Iuventinus et Maximus, teste Theodorito in lib. 3. Hist. cap. 14. Nam et eos ἀσπιδηφόρους καὶ τοῦ βασιλέως πεζεταίρους fuisse dicit, id est Scutarios, ut recte vertit Epiphanius Scholasticus: et reliqua narratio egregie convenit. Ait enim in quodam convivio impietatem Principis eos deplorasse, et cum ad Iulianum delati fuissent, in exsilium missos esse, Iuliano iis martyrii gloriam invidente. Idem narrat S. Chrysostomus in Homilia 40. in Iuventinum et Maximum. VALES.

3. *Cum tempus intersteitisset*] XVI, 9. *exiguum* brevi tempore interiecto. Baronius ad a. 362. T. 4. habet *intercessisset* monente Reinesio. W.

Iram in Georgium verterunt Episcopum] Sozomenus lib. v. cap. 7. Cassiod. Histor. Tripart. lib. VI. cap. 9.* Lucifer Calarit. pro S. Athanas. p. 17. LINDENBR.

Iram in Georgium verterunt Episcopum.] Iulianus Imperator in Epistolis huius seditionis mentionem facit his verbis: ad Zenonem medicum: διὰ Γεώργιας. Quod Gallice diceretur à cause de la Georgienne. Ubi *propter agriculturam* Latinus interpres vertit, cum *propter Georgianam seditionem* vertere debuisset. OISELIUS.

4. *In fullonio natus.*] Ita ex Mſ. vulgo corrupte, *Infullio.* Lib. XIV. extr. *Andriscum in fullonio — natum.* LINDENBR.

Natus apud Epiphaniam Ciliciae opidum.] At hunc Georgium Cappadocem ubique vocat Athanasius in Epistola ad Solitarios, et in Epist. ad Orthodoxos: et Susceptorem titulorum sacri aerarii prius fuisse ait Constantinopoli, deinde, cum omnia depeculatus esset, aufugisse. [Huius Georgii sic interempti libros omnes cum philosophicos et poëticos, tum Christianos Iulianus Aug. sibi servari iussit epistola missa ad Praefectum Aegypti: ut notavit P. Pithoeus in margine Marcellini sui, quem legi.] *De Georgio consentanea dictis Athanasii scribit Gregorius Nazianz. in Oratione 21. p. 382. De eiusdem avaritia et exactionibus, quibus Alexandrinos instar publicani vexavit, consule Epiphanium in haeresi 76. contra Anomoeos.* VALES.

Epiphaniam Ciliciae oppidum.] Quatuor huius nominis civitates fuere, quas recenset Stephan. in Ἐπιφάνεια. LINDENBR.

Actusque.] Operarum errorem ex ed. Ernestiana nolens propagavit Wagnerus meus. Notulae, quam omisimus, praefixum *auctusque,* ut in ed. Gronov. excusum est. ERF.

Episcopus Alexandriae est ordinatus] successor, quippe Athanasii exulis. *Contra utilitatem suam* suo ipsius damno. Cf. omnino Iul. Pollux Chron. p. 370. W.

In civitate, quae suopte motu seditionibus agitatur.] Seditiosum Alexandrinorum ingenium a multis Scriptoribus notatum est, Graecis Latinisque. Nam ut omittam Historias Polybii, Pollio in XXX. Tyrannis, eos ob res levissimas ad gravissimas seditiones erumpere solitos dicit. Idem ait Vopiscus in Saturnino c. 7. et Evagrius in lib. 2. Hist. Eccl. cap. 8. Postremo Q. Curtius in 4, 1, 30. *Aegyptii,* inquit, *vana gens, et novandis quam gerendis aptior rebus.* *Ingens prae ceteris fuit sub Gallieno Aug. seditio, relata a Dionysio Alexandrino in Epistola ad Hieracem: de qua vide Eusebium in libri 7. Hist. Eccles. cap. 21. et Rufinum in cap. 18. lib. 7. qui haec scribit: *Sed et apud Alexandriam etsi nulla extrinsecus mali causa sit, eo ipso quod genus hominum ferox, seditiosum, et semper inquietum est, civiles inter se motus, etc.* Lege Socratem libri 4. cap. 16. et libri 7. capite 13.* VALES.

Ut oraculorum quoque loquitur fides] quorum tamen nullum nunc succurrit. W.

5. *Recalcitrantes imperiis*] cf. XV, 7. XXVIII, 1. — *Professionis* religionis, quam profiteretur, quae *nihil nisi iustum suadet et lene.* Laus vero a pagano Christianae religioni data non contemnenda. W.

6. *Aedificia cuncta solo cohaerentia*] quidquid esset aedificiorum. *Emolumentis aerarii proficere* annuum vectigal pendere. Reinesius adscripsit: *Solo.* An *Serapeio* — vel *Bucolo?* Pro *de-*

bent leg. *deberent*. W. *Debent* mutari nihil opus. Graeca est constructio, de qua vid. *Matthiae griechische Grammatik* p. 710. SRF.

7. *Quamdiu sepulcrum hoc stabit.*] Veteres Christiani templa Gentilium per contemptum sepulcra vocabant, quod, ubi Dii illorum sepulti fuerant, templa exstrui coepere. Id ex Minucio Felice, Arnobio aliisque notissimum est: sed postea Gentiles id in Christianos retorquere coeperunt ob Martyrum scilicet reliquias in Basilicis conditas et cultas. Unde Christianorum Ecclesias non aliter vocabant quam τάφους. Sic Libanius in Orat. funebri ad calcem (Reisk. I. p. 617.): ἡμεῖς δὲ ᾠόμεθα τοῖς ἱεροῖς ὑποχωρήσειν τοὺς τάφους, πάντων ἑκόντων ἐπὶ τοὺς βωμοὺς τρεχόντων, etc. *At nos sperabamus sepulcra templis cessura esse, cum omnes sponte ad aras currerent.* Idem in Orat. adversus doctrinae suae obtrectatores, οἱ περὶ τοὺς τάφους pro Christianis ponit. Nec aliter Iulianus in Misopogone p. 344 Spanh. τοῖς περὶ τοὺς τάφους καλινδουμένοις γραϊδίοις; et iterum paullo infra. Denique Antoninus quidam apud Eunapium in Aedesio p. 81. Commelin. ἔφασκεν τὰ ἱερὰ τάφους γενήσεσθαι. VALES.

8. *Divaricatis pedibus.*] Locus huic geminus est XIV, 7. de Montio, quem vide. W.

9. *Diodorus quidam veluti Comes.*] Et alibi hoc *veluti* addit nominibus hominum, eorum, ni fallor, qui titulo tenus tantum ita appellarentur. v. Ind. II. v. Veluti. — *Iniectis per crura funibus* XIV, 7. hirsutis resticulis cruribus innexis. — *Aram*, Deae Monetae in numis illius aetatis saepe conspiciendae dicatam. W.

In moneta, quam regebat.] *Monetam* vocat locum ipsum cudendis nummis destinatum, ut non semel in Codic. Theod. et Iustin. In veteri urbis C. P. Descriptione: *Monetam, Portum Theodosiacum, Vicos undecim*, etc. Sidon. Apollin. Carm. 23.

Delubris, Capitoliis, Monetis.

* Macrobius in Somnium Scip. lib. I. cap. 6. p. 54. *Semine semel intra formandi hominis monetam locato.* * LINDENBR.

Cirros puerorum licentius detondebat.] Ex more ac disciplina religionis Christianae Theodorus hic fecit, qua insolens visum luxuriantibus capillis deliciari: quos etiam qui devotiores, ἐν χρῷ et ad cutem usque detondere solebant. Salvianus Massil. de Gubernatione Dei lib. VIII. *Non sine causa itaque istud fuit, quod inter Africae civitates, et maxime intra Karthaginis muros palliatum et pallidum, et recissis comarum fluentium iubis usque ad cutem tonsum videre, tam felix ille populus, quam infidelis sine convicio atque exsecratione vix poterat. Et si quando aliquis Dei servus, aut de Aegyptiorum coenobiis, aut de sacris Hierusalem locis, aut de sanctis eremi venerandisque secretis ad urbem illam officio divini operis accessit, simul ut populo apparuit, contumelias, sacrilegia, et maledictiones excepit*, etc. Atque hinc paullatim rasura clericalis originem sumsit. LINDENBR.

Cirros puerorum lic. detondebat.] Id est, ut existimo, Lectores ordinabat. Nam iis temporibus ingenui adolescentes admodum pueri ad id officium cooptabantur, ut de Gallo et Iuliano scribunt Auctores Hist. Eccl. Paulinus in Epithalamio Iuliani, et in Natali S. Felicis:

— — *Primis Lector servivit in annis.*

Quicumque autem Clerici capiebantur, iis statim demebatur coma: unde tonderi dicuntur absolute, qui Clero mancipantur, apud Gregorium Turon. aliosque. Sed fortasse nihil hoc in loco eiusmodi intelligendum est, maxime cum Diodorus, de quo hic sermo est, Comes dicatur, non Episcopus. VALES. Hanc quidem ob caussam non erat, quod dubitaret Valesius. *Aedificandae Diodorus praeerat ecclesiae,* cuius sine dubio et hoc erat, ut de sacerdotibus in antecessum cogitaret. Fortasse tamen odium contraxerat civium eo, quod *licentius* ageret, invitisque vel parentibus, vel pueris ipsis eos, (ut Vestales olim virgines) caperet. — Gentiles contra Camillorum comas aluisse, notum est. W.

Id quoque ad Deorum cultum existimans pertinere.*] Hunc locum illustrat Theodoritus in Quaestionibus in Leviticum capite 28. ita scribens: εἰώθασιν Ἕλληνες μὴ ἀποκείρειν τῶν παίδων τὰς κορυφὰς, ἀλλὰ μαλλοὺς ἐᾷν, καὶ τούτους μετὰ χρόνον ἀνατιθέναι τοῖς δαίμοσιν. *Solent Graeci* (id est Gentiles) *capita puerorum non detondere, sed cirros relinquere, eosque postea daemonibus dedicare. VALES.

10. *Dilaniata cadavera peremptorum camelis imposita.*] Cum ipsis cadaveribus hos camelos combustos Socrates ait Histor. Eccles. lib. III. cap. 2. LINDENBR.

Vexit ad lacus.] In codice Reg. legitur *ad litus.* melius, ni fallor. *In Mss. quoque Tolos. legitur *ad litus:* [in Colbertino *ad latus,* male.] VALES.

**Cineres proiecit in mare.*] Vid. Velseri Annot. in Passion. Afrae p. 55. b.* LINDENBR.

Ne collectis supremis (suprema et cineres XXV, 10.) *exstruerentur* illis *aedes.* Iac. Gothofredus ad Cod. Theodos. Tit. de sepulcr. viol. T. III. p. 163. Ritter. pro *aedes* legendum arbitratur *sedes,* quum litera S. occasione vocis praecedentis facile excidere potuerit: *sepulcrum* saepe ap. veteres sedem appellari. Nihil tamen mutandum apud Ammianum censet *van Dorp* in Obs. Trai. ad Rhenum 1769. editis p. 19. s. aedes enim dici etiam Casulas, et Hypogaea, quae sepulcris exstruantur, easque aedes saepius in lapidibus literatis occurrere. W.

11. *Missoque edicto.*] Exstat Iuliani edictum, sive epistola potius, hac de re apud Socrat. lib. III. cap. 3. et in volumine Epistolar. Iulian. num. 10. cuius etiam Cassiodorus Histor. Tripart. lib. 6. cap. 9. aliique Ecclesiasticae rei Scriptores meminerunt. LINDENBR.

Missoque edicto, etc.] Exstat hoc edictum apud Socratem in libri III. capite III. VALES.

CAPUT XII.

2. *Recentibus etiamtum.*] Mss. codicum lectionem hic restitui, quam primus Gelenius mutaverat. Sic autem loquitur Marcellinus noster in fine huius libri: *Et recalet adhuc apud quosdam licet raros consideratio mundani motus.* Et in Collatione 3. Carthaginensi Petilianus Episcopus dicit: *Me id petisse, adhuc recalent gesta.* VALES.

Recalentibus revivifcentibus XXVIII, 1. *etiam tum Regum et Regalium precibus*, quae vox fi fana eft, quem fenfum huic loco aptum habeat, vix video. Imprecationes, dirae huc non quadrant; quid? fi pro *poftulatis* pofuerit Ammianus fingularium amans? Gallicus interpres vertit *odiis* (haine) bene ad fenfum. W. Difficultatem inepta movit interpunctio. *Recalentibus* iungi debet non cum *precibus*, fed cum *armis*, ut *efferarum gentium* Alamanniae arma recaluiffe dicantur precibus *Regum et Regalium* Perfiae. ERF.

3. *Obtrectatores defides et maligni.*] Chriftianos intelligit, qui hanc Perficam Iuliani expeditionem, ut intempeftivam, nondum rebus Romanis intus probe conftitutis, reprehendebant: ut videre eft in Philippica 2. Gregorii Nazianzeni. VALES.

Unius corporis permutatione] Conftantii morte ad unum translata poteftate. — *Bonis fuis protinus occafurum* nimia laudum adhuc partarum fiducia mortem fibi acceleraturum. W.

4. *Pygmaei vel Thiodamas agreftis homo Lindius.*] Philoftratus Icon. lib. II. de Pygmaeis: ἀλλὰ τοῦ θράσους, ἐπὶ τὸν Ἡρακλέα οὗτοι, καὶ ἀποκτεῖναί φασι καθεύδοντα. Hercules vero τοὺς πολεμίους πανσυδὶ συλλεξάμενος, ἐς τὴν λεοντῆν ἐντίθεται. Et recte in Ammian. reftituimus *homo Lindius*: nam τὸ *Lydius*, quod in vulg. habetur, corruptum eft. Vid. Philoftrat. in Theodamante. LINDENBR. Pygmaeos gentem Indiae, Plin. VII, 3. fuiffe narrant, unius cubiti longitudine, qui cum gruibus bella gefferint. Homer. Iliad. III, 3. Sine dubio fimiarum genus pro hominibus habitum. *Lindius* coniecit etiam Iunius Animadv. p. 213. Eft autem *Lindus* urbs infulae Rhodi. W.

Thiodamas agreftis h. Lindius.] Apollodorus in Bibliotheca II, 5, 11. bubulcum illum Rhodium, qui Herculem conviciis laceravit, tacito nomine memorat: fed Theodamantem ab eo diftinguit II, 7, 7. quem quidem Dryopium bubulcum facit. VALES. Memoria fefelliffe videtur Ammianum, ut Dryopium cum Rhodio confunderet. W.

5. *Secum commentans*] diligenter perpendens, eodem fenfu, quo Cicero Tufc. I, 30. totam philofophorum vitam ait *commentationem* mortis. W.

6. *Hoftiarum fanguine plur. aras perfundebat, tauros aliquoties immolando centenos.*] Zonaras in Iuliano pag. 22. ἔθυε δὲ τῷ Δαφναίῳ Ἀπόλλωνι ἑκατόμβας ὅλας.* LINDENBR.

Avesque candidas.] Reftitui fcripturam codicis Regii ac Florentini, *et Tolof.* [ac Colbert.] In Editione Rom. legebatur *auresque*, ex quo Caftellus correxerat *ovesque* inepte: quippe cum Marcellinus innumeros varii pecoris greges iam dixerit. Adde, quod oves candidas invenire non magni laboris eft. Aves itaque fcripfit Marcellinus, quas Iulianus fuis faepe manibus profecabat, ut praedicat Libanius in Orat. Confulari p. 246. VALES. Paulo ante de Leuce infula: *Ibi et aquae* (ubi ex paterno exemplari video effe qui fcribendum iudicaverit *aquilae*) *funt, et candidae aves nafcuntur halcyonibus fimiles.* GRON. Aves candidas boni ominis fuiffe habitas coniiciunt nonnulli ex *gallinae filio albae* ap. Iuvenal. XIII. 141. W.

Ex publicis aedibus.] Templa Deorum intelligit, in quibus Iulianus victimas immolabat, et idolothyta militibus dividebat.

Addit Marcellinus: *Ubi vindicandis potius quam cedendis conviviis indulgebant.* Non quod novum insolensque esset, Gentiles in templis convivari: id enim in usu fuisse docet Vopiscus in Tacito, aliique plures. Eoque alludit Tertullianus de Corona, cum dicit: *Et excubabit pro templis, quibus renuntiavit: et coenabit illic, ubi Apostolo non placet.* Sed Marcellinus vindicanda haec convivia appellat, cum homines in templis Deorum immortalium foede inebriantur. Sic autem scribendum esse hunc locum existimo: *Ubi vindicandis potius quam sedandis conv. indulgebant.* Quemadmodum loquitur Diocletianus in lege contra Manichaeos: *Cum vel cohibenda sint, vel etiam vindicanda.* Idem error in Epist. Ambrosii 24. occurrit: *Malui iurgium compositione cedere, quam pronuntiatione acerbare.* Scribendum enim est *sedare.* VALES.

Concedendis] Fateor, in mea officina excusum. *Cedendis*, quod ante me omnes, nihili est, nec placebat, quod Valesius reponere voluit, *sedandis.* Syllaba *con*, per scripturae compendium in libris plerumque obvia, facile potuit excidere. Ceterum totus locus placet, in quo dubium, ridere an indignari Ammianus voluerit. W.

7. *Caerimoniarum ritus*] Alterutrum sufficiebat. W.

Quisque cum impraep. liceret scientiam vaticin. professus.] Quod quidem capitale fuerat sub Constantio, ut praeter Marcellinum nostrum tot in locis, docet Libanius in Orat. de vita sua pag. XI. (Reisk. I. p. 21.) et tot leges Constantii de maleficis et mathematicis, in Codice relatae. Eleganter Mamertinus in Gratiarum actione ad Iulianum c. 23. *Suspicere*, inquit, *in caelum licet, et securis contemplari astra luminibus, qui paullo ante pecorum ritu in humum visus trepidos figebamus: quis enim spectare auderet ortum sideris, quis occasum? Ne agricolae quidem, quorum opera ad motum signorum caelestium temperanda sunt, tempestatum praesagia rimabantur. Ipsi nautae, qui nocturnos cursus ad astra moderantur, stellarum nominibus abstinebant.* Sub Iuliano itaque Mathematicis, et haruspicibus, et ariolis libera fuit artes suas exercendi licentia, adeo ut modum in eo etiam Marcellinus desiderarit. Libanius in Orat. funebri, pag. 291. (Reisk. I. p. 564.) inter laudes Iuliani praedicat, καὶ μάντεις ἐλεύθεροι φόβου: et in vita sua, p. 41. VALES.

Docilis] peritus, cf. XVI, 12. W.

8. *More pacis*] quasi pax esset, uti XXIII, 5. W.

Venas fatidicas Castalii recludere cogitans fontis.] Copiose haec narrat Sozomenus Histor. Eccles. lib. V. cap. 18. LINDENBR.

Castalii fontis.] De quo Gregorius Naz. in Orat. 2. in Iulianum, quas Philippicas soleo vocare: πάλιν ἡ Κασταλία σεσίγηται καὶ σιγᾷ, καὶ ὕδωρ ἐστὶν οὐ μαντευόμενον, ἀλλὰ γελώμενον. Ubi lege quae Nonnus Scholiastes adnotat. VALES.

Quem obstruxisse Caesar dicitur Hadrianus.] Sozom. lib. V. cap. 18. LINDENBR.

Circumhumata corpora statuit exinde transferri.] Praecipue reliquias Babylae Martyris. Sozom. lib. V. cap. 17. Evagrius lib. I. cap. 16. Rufinus Histor. Eccles. cap. 35. *Zonar. in Iuliano p. 22.* LINDENBR.

Venas fatidicas Castalii fontis] non Delphici illius in radicibus Parnassi, sed Syriaci prope Daphnen Antiochiae, ubi tum commorabatur Iulianus. — *Quem obstruxisse dicitur Hadrianus.* Rem omnem narrat Sozomenus H. E. v. 19. Hadrianum nempe adhuc privatum, cum comperisset, fontem istum de imperio cogitantibus futura praedicere, folium lauri immersisse, cui extracto inscriptam invenerit futuri spem imperii (quas praestigias imitari liquore aliquo facile posse chymicum quemque notat van Dalen de orac. p. 282.) obstrui tamen iussisse, ne alii similia docerentur. — *Circumhumata corpora,* hoc eo pertinet, quod ibidem Sozomenus refert, Gallum Caesarem, Christianum quippe, ut locum superstitione gentilium purgaret, praeter alia et ossa martyris Babylae Daphnen pertulisse. W.

Eo ritu, quo Athenienses insulam purgaverant Delon.] Herodotus lib. 1. c. 64. Καθήρας δὲ ὧδε, ἐπ' ὅσον ἔποψις τοῦ ἱεροῦ εἶχεν, ἐκ τούτου τοῦ χώρου πάντας ἐξορύξας τοὺς νεκροὺς μετεφόρεεν ἐς ἄλλον χῶρον τῆς Δήλου. LINDENBR.

Athenienses ins. purgaverant Delum.] Bis est ab Atheniensibus purgata Delos ex Apollinis responso. Primo enim eam purgavit Pisistratus, ut narrat Herodotus 1, 64. Sed cum Pisistratus haud totam insulam purgavisset, sed quantum dumtaxat e templo quaquaversus prospici poterat, rursus eam Athenienses integram iussu oraculi lustraverunt anno 6. belli Peloponnesiaci, ut fuse narrat Thucydides in lib. 3. c. 104. (ubi vid. Interpretes p. 571. Bip. Vol. 2. Cf. etiam lib. 1. c. 8. W.) Diodorus Siculus in 12, 58. VALES.

CAPVT XIII.

1. *Daphnaei Apollinis fanum, quod Epiphanes.*] Sozomenus lib. v. cap. 18. a Seleuco patre Antiochi conditum scribit: qui halosin quoque eius narrat lib. eod. cap. 19. De Antiocho Epiphane vid. Eusttath. in Dionys. ad illum vers. Ἀντιόχοιο μέσσην, pag. 118. LINDENBR.

Daphnaei Apollinis fanum, quod Epiphanes Antioch.] Immo Seleucus Nicator id templum primus constituisse dicitur, teste Libanio in Antiochico, p. 349. et Sozomeno in lib. 5. cap. 19. Nam cum ei inter venandum in eo loco aureus teli mucro e terra se ostendisset, simulque draco capiti supervolans apparuisset, memor veteris oraculi quo Daphnen Apollini consecrare monitus fuerat, locum Apollini sacravit, nemusque ac templum addidit, ut ait Libanius: in quo legendum est, καὶ αὐτίκα τέμενός τε ἀπεδέδειχτο, καὶ φυτὰ καὶ νεὼς ἐδέχετο, etc. Sed fortasse Antiochus Epiphanes hoc Apollinis templum auxit, et donariis ornavit. Ludos certe magnificentissimos ab eo Daphne celebratos fuse describit Polybius apud Athenaeum p. 194. c. VALES. Cf. etiam Gibbon. T. v. p. 400. 408. ss. W.

Simulacrum in eo Olympiaci Iovis] de quo Phidiae immortali opere vide Pausaniam v, 11. et *Völkel* singulari libello *über den Tempel u. die Statue des Jupiter zu Olympia* L. 1794. *Aequiparans magnitudinem,* quae sexaginta pedum esse dicitur. — De Daphne omnino vide supra XIX, 12. et quos ibi laudavi-

mus, quibus adde modo laudatum Sozomenum c. 19. et *Gibbonum* P. v. p. 400. ff. qui ex priscis auctoribus undique decerpta in unum collegit sertum. W.

2. *Suspicabatur enim id Christianos.*] Id certe affirmat Iulianus in Misopogone p. 361. Spanh. his verbis: ἐπεὶ δὲ ἀπεπέμψαμεν τὸν νεκρὸν τῆς Δάφνης, οἱ μὲν ἀφοσιούμενοι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἐξ ὑμῶν ἀντέδωκαν τοῖς ὑπὲρ τῶν λειψάνων ἠγανακτηκόσι τοῦ νεκροῦ τὸ τέμενος τοῦ Δαφναίου θεοῦ. οἱ δὲ, εἴτε λαθόντες εἴτε μὴ, τὸ πῦρ ἔδειξαν ἐκεῖνο. *Postquam vero cadaver ex Daphne amovimus, quidam ex vobis minus erga Deos religiosi, templum Daphnaei Apollinis tradiderunt iis, qui ob mortui reliquias amotas erant infensi. At illi seu clam, seu aliter, templum incendio consumpserunt.* VALES.

3. *Rumore levissimo*] Imperator enim enuntiari hanc veram causam noluit. W.

Ambitioso circumdari peristylio.] Id est, atriis columnariis amplissimis, ut in hoc lib. XXII. cap. 16. ubi de Serapii descriptione. *Statius Silvar. 3. pag. 69. *Innumeris spatia interstincta columnis.** Glossarium vetus: *Peristylium*, περίστυλον; et alibi: περίστυλον, *mansio*. Pollux lib. I. cap. 8. Εἴποις δ' ἂν τὸν περίστυλον τόπον περικίονα, καὶ γὰρ στύλος καὶ κίων ὀνομάζεται, κατὰ δὲ τοὺς Ἀττικοὺς περίστοον. *Peristylii* voce Vitruvius utitur lib. III. cap. 1. lib. VI. cap. 4. *et 9. Suet. lib. 2. cap. 82. Plin. Epist. 72. ad Traian. Cicero pro domo, *amplissimum peristylium.* Varro apud Nonium in Sabulum.* LINDENBR.

Asclepiades Philosophus.] Hic Asclepiades Cynicae sectae Philosophus ad Constantii comitatum venerat tempore Magnentiani belli, ut Marcellinus indicat. Iulianus in Orat. ad Heraclium πῶς κυνιστέον, eius meminit: ἀνῆλθεν ὁ Ἀσκληπιάδης, etc. VALES.

Deae Caelestis.] Vid. P. Pithoei Adversar. lib. I. cap. IV. *Prosper. de Provid. lib. 3. cap. 38.* LINDENBR.

Deae Caelestis.] Caelestem Deam Carthagine praecipue cultam esse pervulgatum est, quam leoni insidentem fingere solebant, ut docet Apuleius in principio lib. 6. *Magna Iovis germana, et coniuga, seu tu Sami tenes vetusta delubra, sive celsae Carthaginis, quae te virginem vectura leonis caelo commeantem percolit, beatas sedes frequentas.* Unde Tertullianus in Apologet. cap. 12. *Ad bestias*, inquit, *impellimur. Certe, quas Libero, et Cybele, et Caelesti applicatis.* Et Dio in Helagabalo 79, 12. scribit, eum, cum Uraniam Carthaginensium Deo suo despondisset, dona propter nuptias a subditis exegisse: dotem autem accepisse leones duos aureos, qui Uraniae appliciti erant. Ceterum huius Caelestis cultum Carthaginenses a Phoenicibus, quippe Phoenicum coloni, didicerant. Phoenices enim et Assyrii Venerem οὐρανίαν magnopere colebant, teste Herodoto in lib. I. et Pausania in Atticis. Herodianus etiam in lib. 5. refert, quam Afri Uraniam seu Caelestem vocant, eam a Phoenicibus dici ἀστροάρχην: quod confirmat Marcianus Capella in lib. 8. principio: *Astroarchemque, Uraniam certe Libyssam apparuisse rati, locum confessionis honoratissimae praebuere.* VALES.

Breve figmentum, imagunculam, *quocumque ibat, secum solitus efferre* quod et Appuleius non uno loco de se profitetur,

v. c. p. 506. ed. Floridi: „morem mihi habeo, quoque eam, simulacrum alicuius Dei inter libellos conditum gestare.“ W.

Accensisque cereis ex usu cessit.] Paganae superstitionis institutum fuit, cereos ante idola accendere. Hieronymus lib. XVI. c. 57. in Esaiam: *Tutelae simulacrum cereis venerans et lucernis.* Quod cum in Christianorum quoque Ecclesiis frequentari Vigilantius Barcilonensis animadvertisset, aegre admodum tulit: eius haec verba refert D. Hieronymus: *Prope ritum gentilium videmus, sub praetextu religionis introductum in Ecclesias, Sole adhuc fulgente moles cereorum accendendi,* etc. Sed moris huius caussam erudite admodum D. Hieronymus in Tractatu contra Vigilantium docet. LINDENBR.

Medietate noctis emensa] paullo post mediam noctem. — *Ignes aridis nutrimentis erecti* maiorem vim adepti. Reinesius malebat *evecti*, praeter necessitatem. W.

4. *Aquarum incessit inopia.*] Ex qua caritas annonae consecuta est, ut docet Libanius in Orat. quae πρεσβευτικὸς seu legatio inscribitur, et in vita sua, pag. 42. in qua quidem paenuria Iulianus tredecim millia modiorum tritici Antiochensibus largitus est. Libanius in legatione, pag. 168. et Iulianus in Misopogone. *De hac aquarum paenuria Chrysostomus in Oratione 1. et 2. in Babylam pag. 724. et 781. et Homilia IV. de laudibus S. Pauli sub initium; item Homilia 4. in S. Matthaeum, ubi hanc siccitatem adscribit Iuliani Aug. sacrificiis, quibus capita fontium polluerat: denique in Homilia 39. in Epistolam priorem ad Corinthios. VALES.

Aquarum pulsibus] cf. XV, 4. W.

5. *Reliqua*] e priori terrae motu, XVII, 7. W.

CAPUT XIV.

1. *Susceptae popularitatis amore vilitati studebat venalium rerum.*] Sozomenus Histor. Eccles. lib. V. cap. 18. Socrat. lib. III. cap. 15. Cassiodor. lib. VI. cap. 40. LINDENBR.

Suscepta popularitatis amore.] Casaubonus ad Historiam August. adnotavit scribendum esse *suscepto:* sed cum in codice Regio [et Colbert.] et in Editione Rom. scriptum invenerim *suscepta,* auctoritatem eorum exemplarium sequi malo. Quid enim planius hac scriptura? *Nulla probabili ratione suscepta, popularitatis amore vilitati studebat venalium rerum.* Iulianus enim cum plebem infimam, statim atque Antiochiam ingressus est, in theatro clamantem audisset, annonam nimis caram esse; annonae pretium constituit, aureum scilicet pro XV. modiis. Et ipse primus frumentum quod ex Aegypto sibi advectum fuerat, venale in foro propositum, eo quo dixi pretio vendidit. Sed Curiales cum eam vilitatem viderent, frumentum quidem Principis emerunt; suum autem in agris suis extra Antiochiam maiore pretio vendiderunt. Quod cum indigne ferret Iulianus, Curiales omnes in Palatium accitos acerbe increpuit, et in custodiam duci iussit: sed mox misso milite unumquemque in domum suam dimitti

praecepit, ut narrat Libanius in Orat. funebri, p. 306. (Reisk. I. p. 587.) et Iulianus in Misopogone. VALES.

Vilitati studebat.] Adeo non puduit maximos olim Principes curam publicae annonae gerere, petentique populo vilitatem proponere. Exemplum suppeditat Tacitus in fine lib. 2. de Tiberio, et Lampridius in Alexandro Severo. Idatius denique in Fastis, Constantio IV. et Maximiano IV. Coss. *Vilitatem*, inquit, *Imperatores iusserunt esse.* Id tamen moderate et cum iudicio fieri debet: alioquin, ut ait Marcellinus in hoc loco, vilitas aliter quam convenit ordinata, inopiam gignit et famem. Quod sane de Commodo testatur Lampridius c. 14. *ipse vero*, inquit, *saeculum aureum Commodianum nomine assimulans, vilitatem proposuit, ex qua maiorem postea penuriam fecit.* Itaque in Iuliano id merito reprehendit Socrates in lib. 3. cap. 15. VALES.

2. *Galli similis fratris, licet incruentus*] v. XIV, 7. W.

Obtrectatores] uti Syri omnes, ita Antiocheni inprimis ob dicacitatem et scurrilitatem male audiebant. W.

Volumen composuit invectivum, quod Antiochense vel Misopogonem app.] Gregor. Nazianz. Zosimus lib. III. 11. pag. 713. in Iulian. Orat. 2. *Zonaras in Iuliano,* Socrat. Histor. Eccles. lib. III. cap. 15. Sozomenus lib. V. cap. 18. Cassiodorus lib. VI. cap. 40. Nicephorus Callistus lib. X. cap. 27. LINDENBR.

Volumen composuit invectivum, quod Ant. vel Misopogonem.] Hic locus fraudi fuit viro doctissimo, qui Misopogonem adnotavit a Iuliano scriptum esse sub finem anni 362. Mamertino et Nevitta Coss. sed Iulianus ipse in eo elegantissimo Satyrico aperte significat, sequenti anno scriptum fuisse. Etenim et Calendarum Ian. meminit, quibus Consul ipse processit, et votorum. εἶτα ἡ πάγκοινος ἑορτή, etc. quem locum in Notis ad lib. 23. explicabimus. Et Iuliani avunculi sui mortem commemorat, qui anno D. 363. interiisse dicitur a Marcellino. Postremo in pag. 66. Antiochenses inducit conquerentes, quod gravitatem ac tristitiam ipsius septimo iam mense tolerarent. Ingressus autem erat Antiochiam sub exitum mensis Iunii, ut supra notavi. Igitur affecto iam mense Ianuario id opus Iulianus edolavit. Proinde male Consulatu Mamertini et Nevittae id retulit Marcellinus: qui neque caussam ipsam, propter quam id volumen est scriptum, satis expressisse mihi videtur. Consule Socratem in lib. 3. cap. 15. et Sozomenum in V. VALES. Et quoties id fit vel ab accuratissimis, ut aliquid in narrando praecipiant? Quae vero hic culpa Ammiani, qui diserte monet id *deinceps* compositum? Et ad quod quaeso tempus illam voculam referre possumus, quum iam quarto nonas decembres facta enarrasse ostenderit? Utique minimum ad anni sequentis aliquam partem. GRON. Cf. Gibbon. T. V. p. 450. W.

Addensque veritati complura] falsa nempe. Haec Ammianum amore patriae, (erat enim Antiochenus, uti patet ex epistola quadam Libanii ad eum data) scripsisse iudicat Vales. in praef. p. LXXVI. sq. W.

3. *Cercops.*] Vid. Suid. in Κέρκωπες. LINDENBR.

Cercops] Cercopithecus, caudatarum genus simiarum, ad ignominiam deinde dicti homines vel deformes, vel fraudulenti. Vide, si tanti est, ad Alciphronem I, 28. olim adnotata. W.

Barbam prae se ferens hircinam.] Lib. xxv. c. 4. *Hirsuta barba in acutum desinente vestitus:* qualis Philosophorum *(quorum mores Iulianus adfectabat,) barba erat. Arnob. lib. 6 *barba boni ponderis et philosophicae densitatis.** Apuleius Milel. xi. *Nec ille deerat, qui Magistratum fascibus purpuraque luderet: nec qui pallio, baculoque, et buxeis, et hircino barbitio Philosophum fingeret.* Hieronymus ad Eustoch. de Virginit. *Hircorum barba, nigrum pallium, et nudi patientia frigoris pedes.* Et convicium habebatur, hoc nomine censeri: ut Plautus in Pseudol. Scen. *Minus mal.*

Heus tu, qui cum hirquina adstas barba.

Hinc *capella* vocatus fuit Iulianus. Sup. lib. xvii. c. ii. *In odium venit cum victoriis suis capella, non homo.* Eoque nomine ipse Iulianus Persas appellat, lib. xxiv. c. 8. *Deformes illuvie capellas et taetras.* LINDENBR.

Barbam prae se ferens hircinam] quam animalcula quaedam molesta perambulasse fatetur ipse in Misopogone p. 338. W.

Grandiaque incedens.] Aperte graecissat: est enim plane id, quod apud Homerum saepe occurrit, μακρὰ βιβάς. VALES.

Oti frater et Ephialtis, quorum proceritatem Homerus.] Homer. Odyss. λ. 307. ss. *Hyginus fab. 28.* LINDENBR.

Et victimarius.] Idem dicit Zonaras: οἱ Ἀντιοχεῖς ἀποσκώπτοντες εἰς αὐτὸν, θύτην ἔλεγον, ἀλλ' οὐ βασιλέα σφίσιν ἐπιδημῆσαι· καὶ διὰ τὸ καθειμένον ἔχειν ἐκεῖνον τὸν πώγωνα, τράγον αὐτὸν ὠνόμαζον: *Antiochenses eum irridentes, victimarium aiebant, non Imperatorem ad se venisse, et ob demissam barbam hircum eundem appellabant.* Sane Iulianus victimas saepe instar popae ipse iugulabat: eumque ab huiusmodi in sacrificando αὐτουργίᾳ commendat Libanius in Orat. Consulari. VALES.

Pro Sacricola.] Eadem voce utitur Tacitus in 3. Hist. c. 74. *Domitianus linteo amictu turbae sacricolarum immistus, etc.* Et Apuleius in lib. 4. Floridorum (p. 818. ed. in usum Delph.) *Sum enim non ignotus illius sacricola, nec recens cultor:* denique Solinus. (ad quem vid. Salmas. p. 9. W.) VALES.

Vehens lic. pro sacerdotibus sacra.] Proprium sacerdotum est, sacra ferre. Unde Virgilius cum in 2. Georgic. v. 275. ait,

Me vero primum dulces ante omnia Musae,
Quarum sacra fero;

Musarum se sacerdotem esse significat, ut recte notavit Servius. Ministri autem qui sacra ferebant, proprie ἱεροφόροι dicuntur a Graecis, ut est apud Plutarchum de Iside et Osiride. Firmicus in lib. 3. cap. xi. *Prophetas, aut vestitores divinorum simulacrorum faciet, aut divinarum baiulos caeremoniarum.* In Graeco unde ea transtulit Firmicus, sic fuisse non dubito: προφήτας, ἢ ἱεροστόλους ποιήσει ἢ ἱεροφόρους. Nam et Plutarchus ἱεροστόλους (ἱεροστολιστὰς vocat Porphyrius in 4. de abstinentia) et ἱεροφόρους coniungit. VALES.

**Stipatusque mulierculis.*] Hanc pompam Iuliani luculente describit Iohannes Chrysostomus in Oratione contra Gentiles pag. 761. *Equus,* inquit, *Regius et Protectores longo post intervallo sequebantur: lenones vero et productrices mulierculae, et impurissimorum hominum colluvies Imperatorem undique stipa-*

*bant cum cachinnis et vocibus quae huiusmodi homines decebant. Hunc comitatum in deliciis habebat Imperator, hos per fora et vicos circumducebat, prae his Duces contemnens et Praesides.** VALES.

4. *Casium montem.*] Qui Antiochiae erat ad meridiem, ut docet Libanius in Antioch. pag. 372. Hegesippus in lib. 3. cap. 5. sic dictus a Caso Cretensi, qui Casiotim partem Antiochiae condidit, teste ibidem Libanio. Hinc ὀρομασσιὰς arx Antiochiae dicta, ut ait Procopius in 2. de fabricis. VALES. Distinguendus hic mons ab altero in Aegypto prope Pelusium. Cf. Salmas. ad Hadriani Spartianum p. 132. s. et Penzel in Adnotatt. ad Strabonis interpretationem vernaculam p. 2293. W.

Unde secundis gallicinils videtur primi Solis exortus.] Iul. Solinus cap. 39. *In Seleucia alter Casius mons est Antiochiae propinquus, cuius e vertice vigilia adhuc quarta conspicitur globus Solis, et brevi corporis circumactu, radiis caliginem dissipantibus, illinc nox, hinc dies cernitur.* Plinius lib. v. cap. 22. *Marcian. Capella lib. 6. p. 255.* LINDENBR.

Iovi faceret rem div.] Iovi scilicet Casio. Libanius in legatione ad Iulianum sub finem: ἱκετεύει σε πόλις πολλοὺς σοι θεοὺς παρασχομένη συμμάχους οἷς ἔθυσας, τὸν Δία, τόν τε ἐπὶ τῇ κορυφῇ, καὶ τὸν ἐν ἄστει, παρ' ὃν εἰσῆλθες ὕπατος. *Supplicat tibi civitas, quae multos tibi auxiliares Deos praestitit: Iovem tum eum qui in montis vertice, tum illum qui in urbe est, cuius templum Consul adiisti.* Iovem Casium, et Philium intelligit. De Iove Casio Libanius loquitur in Antiochico, pag. 354. et in Epist. 637. *et nummus Traiani hanc habet Inscriptionem: Διὸς Κασίου; ex altera parte: Σελευκέων π. Συρίας.* VALES.

Praesidalem esse Theodotum.] Praesidalis dicitur, qui Praesidatu functus est. Sic Fidustius quidam Praesidalis dicitur in lib. 29. initio: et Bonosus quidam a Symmacho in Epist. 71. lib. 4. vir Praesidalis vocatur, quem in lib. 5. geminae administrationis integritate conspicuum appellat. Eadem forma qua Sacerdotalis, et Proconsularis dicuntur, qui Sacerdotium provinciae, et Proconsulatum gessere. In veteribus Glossis Praesidalis ἡγεμονικὸς dicitur. Sane Graeci illos quos Latini Praesides, ἡγεμόνας vocant. Sic apud Eusebium in lib. 2. de vita Constantini cap. 23. et alibi: et apud Hieroclem ἐν συνεκδήμῳ (quem librum Constantinus περὶ θεμάτων laudat frequenter) ἐπαρχία ὑπὸ ἡγεμόνος est provincia Praesidalis. VALES.

Theodotum Hierapolitanum] Quae de se ipse fatetur in sequentibus Theodotus, facta sunt eo tempore, quo Constantius Hierapoli fuit, XXI, 13. — *Dubietate.* Vox sequioris aetatis, uti *nimietas* XIX, 4. Cf. Interpretes ad Eutrop. p. 377. ed. Tzschuck. *Magnentii membrum* caput. W.

Iuliani ad eos mitteret caput perduellis ingrati.] Solent hoc modo puniri perduelles atque tyranni: exempla affatim exhibet Historia Augg. Capitolinus in Maximinis c. 23. *Statim Maximini statuae atque imagines depositae sunt, et eius Praefectus Praetorio occisus est, cum amicis clarioribus. Missa etiam Romam capita sunt eorum.* Spartianus in Pescen. Nigr. c. 6. *Huius caput circumlatum pilo Romam missum, filii occisi, necata uxor, patrimonium publicatum.* Sic Gainae caput hastili praefixum

Constantinopolim adductum fuit. Et Athenodoro Isaurorum primo, in Isauria capto decollatoque, *caput eius Tarsum civitatem allatum pro portis hastili fixum extabuit.* Marcellinus Comes Indict. v. Anast. Aug. Cos. LINDENBR.

5. *Ut prudens definivit, inimicorum minuere numerum, augereque amicorum sp.*] Respexisse videtur ad Socratis dictum, de quo sic Stobaeus Sermone CCXIII. Ὁ αὐτὸς ἐπερωτῶν Κροῖσον, τί παρὰ τῆς βασιλείας ἔσχε τιμιώτατον; εἶτα ἐκείνου εἰρηκότος, τὸ τοὺς ἐχθροὺς μετελθεῖν, καὶ φίλους εὐεργετεῖν, πόσῳ μᾶλλον (ἔφη) χαριέστερον ἐποίησας, εἰ καὶ τούτους εἰς φιλίαν μετετρόπωσας. * Vid. Apophthegm. Graece in Aristide p. 339.* LINDENBR.

Ut prudens definivit.] Socrates, teste Themistio in Orat. IX. VALES.

6. *Rectoris Aegypti*] „Ecdicii. — Ridiculus error Baronii Ann. T. 4. p. 36. Ista Ammiani recensens, cum vero apud Iovem Casium, inquit, esset, illuc ad eum profectos ait Ammianus rhetoras Aegypti atque de inveniendo Api spem Iuliano iniecisse." Reinesius. W.

7. *Antiquis observationibus*] ritibus, cultu. W.

Mnevis et Apis.] Diodorus Sicul. lib. I. c. 21. Herodotus lib. III. 27. 28. Strabo lib. XVII. p. 807. Almel. Aelianus Histor. anim. lib. XI. cap. X. et XI. Tacitus Histor. lib. V. Pompon. Mela lib. I. cap. 9. Plinius lib. 8. cap. 46. Solinus cap. 35. Eusebius de praepar. Evang. lib. II. cap. I. lib. III. cap. 3. Libanius Sophist. in Oration. de bovis laudatione, pag. 96. Macrobius Saturnal. lib. I. cap. 21. Michael. Glycas lib. II. pag. 180. Pl. Lactantius in Stat. Theb. lib. III. LINDENBR.

Mnevis Soli sacratur] antiquior Apide, postea prae hoc neglectus. Heliopolitae pro Deo coluerunt. Aelian. Hist. animal. XI, 11. Plin. VIII, 46. Iablonsky Pantheon II, 262. ss. *Sequens* (Apis) *Lunae* postea et Soli. Memphi habuit stabulum, sed ambitiosum. Aelian. l. l. XI, 10. Iablonsky II, 178. ss. 181. Wesseling. ad Diod. Sic. I, 21. p. 334. Bipont. *Genitalium* ingenitarum *notarum* quales novem et viginti numerabant. *Post vivendi spatium praestitutum* viginti quinque annorum. Plin. VIII. 46. Solinus c. 32. Plutarchus, de Iside p.... (Locum non inveni. ERB.) ποιεῖ δὲ τετράγωνον ἡ πεντὰς ἀφ' ἑαυτῆς — ὁ Ἆπις. *Quadratum quinarius numerus producit a se, — quot annos vivere solet Apis.* — Iablonsky p. 194—198. — *Sacro fonte immersus*, qui fons, quis fuerit, haud facile quis dixerit, quum sacerdotes ipsi locum, ubi esset, diligentissime celarent. Iablonsky p. 199. Cf. etiam Salmas. ad Solin. p. 312. W.

Nec nisi semel et in anno.] Huius lectionis primus auctor fuit Accursius. Nam in Editione quidem Rom. perinde ut in Mss. Regio et Flor. [ac Colbert.] sic legitur: *Necatur horago arei bos fem. inv. cum notis cert. offertur. quo perempto alter, etc.* Unde P. Castellus hanc emendationem effinxerat, quam Gelenius quoque est secutus: *Necatur. Io Inachi bos femina, etc.* Prorsus insulse. Sic autem scribendum videtur: *Necatur eadem hora et bos femina, quae ei semel in anno inventa cum notis cert. offertur: quo perempto, etc.* Ita enim Solinus in cap. 35. ex quo

haec Marcellinus noster exscripsit, et Plinius in lib. 8. cap. 46. VALES. Quum igitur adeo hic haesitetur, an tam aliena visa fuit utrique Valesio coniectura Salmasii, ut ne laudandam quidem alteruter crediderit? Certe sanctior est et eo quod editur, et eo quod ab Henrico proponitur. Eam scribit ad Solinum pag. 441. (p. m. 311. W.) esse. *necatur hora et quae ei bos foemina inv. cum n. c. offertur: quo perempto alter.* etc. quum in praecedentibus etiam maluisset *bos diversis genitalium notarum figuris expressis, maximaque omnium.* GRON. Melius, meo sensu, Valesius. Ceterum aliter rem narrat Aelianus l. l. Cf. Iablonsky p. 187. W.

Defertur Memphim.] Ms. *dicitur Memph.* Is. *ducitur Memph.* LINDENBR. Cf. Salmas. ad Solin. p. 313. Iablonsky III, 191. ss. W.

Urbem praestantem praesentiaque.] Sic primus edidit Gelenius. Nam Castellus ita emendaverat: *Urbem praest. frequentiaque num. Asclepii claram:* cum in Editione Rom. legeretur: *Urbem praesentiam frequentia hominis Aesculapii claram.* Quemadmodum etiam legitur in codice Regio, *et Tolos.* [ac Colbert.] nisi quod in Regio τὸ *praesentiam* desideratur. Equidem hunc locum sic malim legere: *Ducitur Memphin urbem frequentem, praesentiaque num. Aesculapii claram.* VALES.

8. *Inductus in thalamum esse coeperit sacer.*] Diodorus Sicul. lib. I c. 85. Ὅταν δ' εὑρεθῇ, τὰ μὲν πλήθη τοῦ πένθους ἀπολύεται, τῶν δ' ἱερέων, οἷς ἐστὶν ἐπιμελὲς, ἄγουσι τὸν μόσχον τὸ μὲν πρῶτον εἰς Νείλου πόλιν, ἐν ᾗ τρέφουσιν αὐτὸν ἐφ' ἡμέρας τετταράκοντα, ἔπειτα εἰς θαλαμηγὸν ναῦν οἴκημα κεχρυσωμένον ἔχουσαν ἐμβιβάσαντες, ὡς θεὸν ἀνάγουσιν εἰς Μέμφιν, εἰς τὸ τοῦ Ἡφαίστου τέμενος. Plinius lib. VIII. cap. 46. *Inventus deducitur Memphin a Sacerdotibus. Sunt delubra ei gemina, quae vocant thalamos.* Iul. Solinus cap. 35. LINDENBR.

Coniecturis apertis signa rerum futurarum dicitur demonstrare] quod tamen nonnisi nutibus, vel corporis motibus factum dicitur. W.

Indiciis aversari videtur.] De Apidis oraculo illustre exstat exemplum apud Diogenem Laertii f. in Eudoxo VIII, 8, 6. Sed Pausanias in Achaicis c. 22. aliud in templo Apidis oraculi captandi genus fuisse significat. Nam cum Pharis in templo Mercurii hanc rationem captandi oraculi esse dixisset, ut accenso ture Deum ad aurem accedentes interrogarent: deinde aures sibi obturarent, donec e fano egressi essent: ac tum demum amotis inde manibus quam primam ab obvio quoque vocem audissent, eam oraculi instar acciperent: sic subiungit: τοιαύτη καὶ Αἰγυπτίοις ἑτέρα περὶ τοῦ Ἄπιδος τὸ ἱερὸν μαντεία καθέστηκεν. Sane Aegyptios in observandis vel fortuitis puerorum sermonibus superstitiosos fuisse docet Plutarchus de Iside. VALES. Cur timuit citare *indiciis averti?* GRON.

Germanicum Caesarem, sicut lectum est, aversatus.] Plinius lib. VIII. cap. 46. Solinus cap. 35. LINDENBR. Plinius sic: *Responsa privatis dat, e manu consulentium cibum capiendo. Germanici Caesaris manum aversatus est, haud multo post exstinctii.* W.

CAPVT XV.

2. Ammianus h. l. omnino Aegypti ambitum describit, qualis sub regibus fuit, ita ut per litora mediterranei maris ad Syrtes, interius ad Garamantas usque extendatur. cf. cap. 16. initio et in fine. W.

Super antiquitate certat cum Scythis.] Hanc contentionem fuse narratam legere est in lib. 2. Iustini c. 1. qui tandem concludit, antiquiores semper habitos esse Aegyptiis Scythas. Sed Herodotus in lib. 2. c. 2. et Pausanias in Atticis c. 14. illud certamen inter Aegyptios et Phrygas fuisse testatur. Videsis Scholiastem Apollonii ad lib. 4. v. 268.

Μήτηρ Αἴγυπτος προτερηγενέων αἰζηῶν.

Unde et primam omnium urbem Thebas Aegyptias conditam esse scribit: cui consentit Diodorus Siculus in lib. 1. et Plinius in lib. 7. cap. 56. VALES.

A Meridiali latere Syrtes maiores.] Hic vero omnia susque deque miscuit Marcellinus. Syrtes enim maiores, et Borium promontorium ab Occasu habet Aegyptus: a Meridie Elephantinen, et Meroen, et Aethiopiam: ab Ortu vero Arabiam, et Syriam Palaestinam, et mare Rubrum: denique a Septemtrione mare Aegyptium: ut docent Ptolemaeus, Strabo, Orosius, aliique. VALES.

Phycus et *Borion* promontoria sunt Cyrenaicae, *Garamantes* Libyam interiorem pervagantes populi. Cf. Heeren Ideen üb. d. Politik u. s. w. der alten Völker, Th. 1. p. 164. — *Catadupi* ad catarractas Nili habitantes. Plin. v. 9. W.

Scenitas praetenditur Arabas, quos Saracenos nunc appellamus.] Lib. XXIII. c. 6. *Scenitas Arabas, quos Saracenos posteritas appellavit.* Plinius lib. v. cap. XI. Solinus cap. 36. Malchus Rhet. in Eclogis legat. pag. 75. τὶς τῶν Σκηνιτῶν Ἀράβων, οὓς καλοῦσι Σαράκηνούς. Ex his Erembos vel Troglodytas potissimum Saracenos vocatos, Eustathius scribit in Dionysii periegesin, pag. 28. LINDENBR. Cf. etiam XIV, 4. et Ind. I. W.

Issiaco dict. mari quod q. nom. Parthenium.] In Regio codice *Isaico* scriptum reperi. In Editione Rom. [et in Mss. Colbert.] *Isiaco.* Primus Gelenius vulgatae lectionis auctor fuit, qui de Issico sinu hunc locum intellexit: cui favere videtur alter Marcellini locus c. 16. §. 9. ubi dicit: *Cum quondam ex Parthenio pelago venientes aut Libyco, etc.* Parthenium igitur mare Marcellinus ad dextram Aegypti collocat, Libycum ad sinistram. Cui refragatur Eustathius in Scholiis ad Dionysium de situ orbis, ubi Φαρίαν θάλατταν, quod est mare Libycum,*) aliis παρθένιον κόλπον dici auctor est: cui subscribit Macrobius in lib. 7. Saturnalium. Sed Marcellino adstipulatur Cyrillus in vita S. Euthymii. *Ille autem* (inquit) *cum Ioppen venisset, et quoddam adscendisset navigium, quod petebat Corycum: ubi fuit in ipso mari Parthe-*

---

*) Non Libycum, sed vel Aegyptium, vel potius Libycum simul et Aegyptium intelligendum putat V. D. in Miscell. Obss. Batavis T. v. P. 3. p. 71. W.

nico, etc. Et Gregor. Nazianz. in Oratione 19. Παρθενικὸν πέλαγος vocat, quod est circa insulam Cyprum. Gregorius Presbyter in vita Nazianzeni, et vetus auctor vitae S. Stephani iunioris capite 16. Παρθένιος nominant.* VALES. Cf. Hemsterhus. in Miscell. Obss. Batavis T. v. P. 3. p. 71. W.

3. *Super benivolo omnium flumine Nilo.*] Sic Mss. Flor. nam in vulg. desiderantur verba haec, *benivolo omnium flumine.* Quae tamen ut in laudes Nili scripta, non sunt omittenda, Diod. Siculo consentiente, ad cuius imitationem dicta videntur lib. 1. c. 36. Ταῖς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαις ὑπερβάλλει (Nilus) πάντας τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην ποταμούς. LINDENBR.

Quem Aegyptum Homerus appellat.] Homer. Odyss. δ. 477. et Eustathius in eund. pag. 173. Strabo lib. 1. pag. 27. (29. Almel.) Ambrosius Episcop. de Abraham. lib. II. cap. 10. LINDENBR.

4. *Origines fontium Nili.*] De Nilo, eiusque inundationum caussis, vid. Herod. lib. II. c. 19. 20. Diodorus Sicul. lib. 1. c. 36. Strab. lib. XVII. p. 789. Almel. *Lucanus lib. x. v. 194—330.* Plin. lib. V. cap. 9. Solinus cap. 35. Philostrat. in Iconib. Heliodorus lib. II. et IX. Theophylactus Simocat. lib. 7. pag. 366. Zonar. in Severo pag. 216. Scholiast. Apollon. lib. IV. num. 23. LINDENBR.

Origines fontium — posterae quoque ignorabunt aetates] in quo tamen tua te fefellit divinatio. Quos enim initio seculi decimi septimi (1618.) *Päzius* e familia Iesuitarum detexerat Nili fontes, eosdem nuper *Brucius* eodem loco invenit. v. Itinera eius ed. Lips. Germ. P. III. p. 576. et *Blumenbachii* notas ad eundem P. v. p. 269. W.

6. *Erigi*] oriri. Similiter XVI, 12. erigebantur crassi pulveris nubes. W.

7. *Prodromis*] praecursoribus. *Etesiarum* Plinius II, 47. XVIII, 28. W.

Spiritu controverso.] Salmasius ad Solinum pag. 422. (p. m. 300. W.) diserte hic corrigendum monet *contra versus;* sed ut opinor contra veterem scripturam Msstorum; quam praestat retinere, etsi eadem sententia, vide supra. c. 8. §. 2. ORON.

Spiritu controverso.] vento ab ostiis Nili vehementius insurgente. W.

8. *Rex autem Iuba Punicorum confisus textu librorum.*] Non armis magis, quam litterarum studiis praecluis olim Africa. Atque ut belli monumenta plurima restant, sic doctrinarum quoque indicia non pauca: quibus etiam ipsi Romani uti non erubuerunt. Laudantur libri Punici a C. Sallustio in bello Iugurth. c. 17. *Ut ex libris Punicis, qui Hiempsalis Regis dicebantur, interpretatum nobis est.* Solinus cap. 34. *Hoc affirmant Punici libri, hoc Iubam Regem accepimus tradidisse.* Idem cap. 55. *Iubae et Archelai Regum libris editum est.* *Tatianus adversus Graecos: Ἰόβας περὶ Ἀσσυρίων γράφων, παρὰ Βηρώσου φησὶ μεμαθηκέναι τὴν ἱστορίαν. εἰσὶ δὲ αὐτῷ βίβλοι περὶ Ἀσσυρίων δύο. Hinc est, quod *Berosi sectatorem Iubam* Tertullianus appellat in Apolog. et Aelianus de Animalibus lib. 9. c. 58. Athenaeus Deipnosoph. lib. 3. p. 83. B. Ἰόβαν τῶν μαυρουσίων βασιλέα ἄνδρα πολυμαθέστατον vocat.* Citatur porro Iuba hic, quantum in praesentiarum

rum memini, a Philostrato in lib. de Vita Apollon. *Athenaeo Deipn. lib. I. p. 15. A.* Plinio Histor. Natural. Servio in Virg. Aeneid. VI. 833. Plinii verba haec sunt lib. 5. cap. I. *Iuba Ptolemaei pater, qui primus utrique Mauritaniae imperavit, studiorum claritate memorabilior quam regno.* Deque eo ita Festus Avienus in Ora marit.

Octaviano Principi acceptissimus,
Et literarum semper in studio Iuba.

Ita Magonis Poeni, quem Dionysius transtulit, *ut Varro testatur de Re Rustica lib. I. cap. I.* et Hannonis, cuius περίπλους Λιβύης adhuc exstat, auctoritate non raro, *veteres* utuntur. *Cicero de Oratore lib. I. Marcianus Heracleota p. 96.* Plinius in Histor. Natural. Solinus cap. 55. (quem secutus est noster. W.) Pomp. Mela lib. III. c. 10. *Rei Veterinariae Scriptores Graeci.* LINDENBR.

Rex autem Iuba.] Hic est Mauritaniae Rex, filius eius Iubae, qui cum Scipione in Africa adversus Iulium Caesarem infeliciter pugnavit: ipse in Caesaris triumpho ductus, postea in amicitiam Caesaris Octaviani adscitus, paternum regnum recepit, teste Plutarcho in Caesaris vita, et Appiano in lib. 2. de bellis civilibus c. 101. De eo Suidas. VALES. Cf. etiam Dio Cassius LI, 15. Valesius de Critica in Emendatt. a Burmanno editis p. 177. Sevin in Mem. de l'Acad. des Inscr. T. IV. p. 457. ff. Wernsdorf in Excursu I. ad poëtas lat. minores T. V. P. 3. W.

9. *Ad cataractas, id est praeruptos scopulos.*] At id non placet doctissimo viro (Salmasio) qui Marcellinum nostrum in Exercitationibus suis (ad Solinum p. m. 298. W.) acerbe reprehendit. Sed tamen ferri potest interpretatio Marcellini. Certe Eustathius in Dionysium non aliter interpretatur: καταῤῥάκτας, ait, ἤγουν καταδύπους καὶ κρημνούς: et paullo post: καταῤῥάκται δὲ λέγονται οἱ πετρώδεις τόποι, οὓς οἱ ποταμοὶ ἀναχαιτίζοντας τὸν ῥοῦν εὐῤῥόντες ὑπερβαίνουσι, etc. Idem in lib. ult. Iliados notat καταῤῥάκτας dici μέρος ποταμῶν, οἳ διὰ πετρῶν καταρράσσονται. Denique vetus scriptor apud Suidam catarractas in Histro ait esse scopulos quosdam instar montium, qui aquarum cursum impediunt. Sed tamen explicationem Aristidis equidem praetulerim, qui in Aegyptiaca cataractas sic definit, ἡ διὰ τῶν ὀρῶν τοῦ ποταμοῦ κατάβασις, id est descensum, seu defluxum Nili per montes; et 36. fere cataractas in Nilo esse testatur. Eodem modo οὐρανοῦ καταῤῥάκται dicuntur in sacris litteris: et Hesychius, καταῤῥάκτης, inquit, ὀχετός, ῥύαξ. VALES. Verba *id est praeruptos scopulos* glossema sunt, quod iam viderat Reinesius. W.

Ruit potius, quam fluit.] Solinus c. 32. *Cum primum occursantibus scopulis asperatur, tantis agminibus extollitur inter obiecta rupium, ut ruere potius quam manare credatur.* LINDENBR.

Atos] Wesseling. ad Diod. Sic. I. p. 330. coniicit, legendum fortasse *Aetos*, quoniam ipse Nilus olim Aetos nominatus sit. W.

Accolas usu aurium fragore assiduo diminuto, necessitas vertere solum.] *Cicero in Somnio Scipion. c. 5. *Ubi Nilus ad illa, quae Catadupa nominantur, praecipitat ex altissimis montibus,*

ea gens, quae ad illam locum, incolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. LINDENBR.

Necessitas vertere solum ad editiora coëgit.] Lego *ad quietiora*. Ex Seneca videtur locus desumptus, l. 4. Natur. Quaest. c. 2. *Obtusis assiduo fragore auribus et ob hoc sedibus ad quietiora translatis.* Idem in Epist. 56. *Quamvis audiam genti cuidam hanc unam fuisse causam urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit.* * Plinius lib. VI. cap. 29. Philostratus in Vita Apollon. lib. VI. cap. 14. LINDENBR.

Ad editiora coëgit.] Sic primus emendavit Gelenius, cum in prioribus Editionibus perinde ac in MSS. legeretur, *atque Editiora coëgit.* Sed ipsemet in Epistola quam Hieronymi Frobenii nomine Editioni suae praefixit, emendationem suam retractavit. Ait enim scribendum videri, *ad quietiora coëgit:* quam scripturam vulgatae equidem longe antepono. VALES.

10. *Per ostia septem eiectatur.*] In nominibus ostiorum non consentiunt scriptores; quod enim Noster *Heracleoticum* appellat, id aliis est Canopicum, vel Naucraticum, — *Phatniticum* aliis Phatmeticum. Cf. Salmas. ad Solin. p. 338. W.

Aquis ext. adiutus dilatatur.] In Editione Rom. *delectatur* excusum est. Unde Castellus vulgatam hactenus scripturam exsculpsit. In Vaticano tamen, et Florent. [ac Colbert.] codicibus legitur, *electatur;* in Regio * et Tolos.* *elabitur.* VALES. Sed et Vatican. *Auctiore.* GRONOV.

Praeter *amnes plurimos,* quorum praecipui sunt Astaboras et Astosabas. Strabo XVII. p. 786. Almel. *Ex alveo auctore* primario. W.

Bolbiticus.] Sic ostium illud appellat Mela: Plinius et Ptolemaeus Bolbitinum a Bolbitine urbe Aegypti, cuius meminit Stephanus Byzantius. Βολβιτίνη, inquit, πόλις Αἰγύπτου. τὸ ἐθνικὸν Βολβιτινήτης καὶ Βολβιτῖνος· ἔνθεν καὶ Βολβιτῖνον ἄρμα. lege στόμα. [in Ms. Colbert. legitur *Bucente.*] VALES.

Pharniticus.] Rectius in Editione Basiliensi legitur *Phatniticus.* Ita enim ostium hoc appellat Plinius, et Diodorus Siculus in lib. 20. quamquam in Diodori editis exemplaribus corrupte φαγνητικὸν στόμα perscribitur. Strabo Phatnicum dicit. Sed cum a Phatnite Praefectura dictum esse videatur, malim equidem Phatnicum scribi. Mela tamen et Ptolemaeus Pathmiticum vocant, quemadmodum hoc in loco scriptum habent codex Regius et Flor. cum Editione Augustana, [et Ms. Colbert.] VALES.

11. *Meroe*] insula ad Aethiopiam pertinens, satis ampla, in qua eiusdem nominis urbs est. — *Delta a triquetrae literae* (Δ.) *forma signatius* (cf. XXIX, 1.) appellata. W.

12. *Cum autem Sol — in libram*] Circa solstitium aestivum usque ad aequinoctium auctumnale. W.

13. *Ita est noxius, ut infructuosus*] Ammianus inverso ordine particulas *ita* et *ut* usurpat, alii in tali contexto τὸ *ut* priori ponunt loco. W.

Cubitis XVI.] Ad emetienda Nili incrementa in urbibus, praesertim Memphi et Syene, mensurae erectae, eundemque usum et

Sphinges habuisse perhibentur. Reinesio observante Iulianus Ep. 50. ad Ecdicium, qui fuit Praef. Aegypti a. 362. XII. Cal. Oct. Nilum XV. cubitorum altitudine fuisse dicit. W.

Solus fluminum auras nullas inspirat.] Obscurius dicta, quae nescio an recte ita intelligam: tam molli declivitate incedit, ut ne ventulum quidem moveat. W.

14. *Et in aridis quidem capreoli vescuntur et bucali.*] Verior videtur lectio, *capreoli vescuntur et bubali. Bubali*, boves sunt silvestres. *Isidor. Orig. lib. 12. cap. 1. *Bubali vocati per derivationem, quod sint similes boum, adeo indomiti, ut prae feritate iugum cervicibus non recipiant. Hos Africa procreat.** Agathias lib. I. ταῦρος αὐτῷ ὑπαντιάζει, μέγας τε καὶ ὑψίκερος, οὐ τῷ τιθασσῷ δήπου τούτῳ καὶ ἀροτῆρι, ἀλλ' ὑλονόμος καὶ ὄρειος, καὶ τοῖς κέρασι τὸ ἀντίπαλον διαφθείρων. ΒΟΥΒΑΛΟΥΣ, οἶμαι, τόδε τὸ γένος καλοῦσι. Auctor Martyrii B. Genovefae, *bubalum* eundem esse ait, quem Germania *urum* vocat: ut Glossarium vet. *Urus*, Βοῦς Γέρμανος. Macrob. *Saturn. 6. c. 4.* *Uri Gallica vox est, qua feri boves significantur.* *Aimoinus lib. I.* Philostratus Βοάγρους appellat: cuius verba Ammiano lucem dabunt, lib. VI. cap. XII. de Vita Apollonii. Igitur cum de aliis Nili mirabilibus dixisset, sic porro addit: Ἔλαφοι δὲ καὶ δορκάδες, καὶ στρουθοὶ, καὶ ὄνοι, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, ἑωρᾶτο, πλεῖστα δὲ οἱ βόαγροί τε, καὶ οἱ βούτραγοι. ξύγκειται δὲ τὰ θηρία ταῦτα, τὸ μὲν ἐλάφου τε καὶ ταύρου, τὸ δὲ, ἀφ' ὧν περὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἥρηκε. LINDENBR.

Capreoli vesc. et bucali.] Assentior Lindenbrogio, qui legendum esse monuit *bubali*; atque ita in codice Regio superscriptum est. Certe capreoli cum bubalis fere iungi solent: ut exempli gratia in Deuteronomii cap. 14. apud Herodotum in lib. 4. c. 192. Aristotelem in 3. de animalibus, et Strabonem in 17. Inde apud Hesychium βούβαλος seu βουβαλὶς, δορκάδιον esse dicitur, et Plinius in lib. 8. c. 15. nasci ait in Germania bisontes, et uros, quibus imperiti bubalorum nomen imponant, cum tamen bubalos gignat Africa vituli potius cervive quadam similitudine. Bubalorum, quibus Aegyptus abundat, meminit etiam Palladius in Lausiaca, de Macario loquens Alexandrino, [et in vita Ioh. Chrysost. P. Pithoeus ad oram Ammiani sui legit etiam *bubali.*] VALES. Sed et ita Salmasius ad Solin. p. 230. (p. m. 163. W.) GRON.

Capreoli] capreae parvae, (*Antilopae* Gazellae) — *Bubali* qui antiquioribus non sunt uri, bisontes (Büffel) sed cervis magis adnumerandi. W.

Pisturnicia] Vulg. *Bisturnitatia*. Vid. P. Pithoei I. C. Advers. lib. I. cap. 10. LINDENBR.

Pisturnitia.] In Regio [et Colbert.] codice *pisturnicia* legitur. Quare non dubito, quin vera sit P. Pithoei doctissimi viri coniectura, qui *Spinturnicia* emendavit (in Adversar. I, 10. p. 37.) ex Plauti Milite: ubi sic ait Palaestrio Act. IV. Sc. I. v. 42.

Pithecium haec est prae illa, et Spinturnicium.

Ad quem versum sine dubio allusit noster Marcellinus. Nec displicet coniectura Cl. Salmasii, qui in tomo I. ad Solinum (p. m.

267. W.) Spinturnicia per deminutionem seu ὑποκορισμὸν a Spinturnice deduci adnotavit: Spinturnicem autem esse, quam Graeci dicunt σφίγγα. Ut enim ab ὄρτυξ Latini fecerunt *coturnix*, ita a σφὶγξ *spinturnix*. VALES.

Spinturnicia] sunt simiarum genus. cf. Lichtenstein de simiarum formis. Hamb. 791. p. 28. W.

15. *Crocodilus ubique per eos tractus abundat, exitiale quadrupes malum.*] Plinius lib. VIII. cap. 25. *Crocodilum habet Nilus, quadrupes malum, et terra pariter ac flumine infestum. Unum hoc animal terrestre linguae usu caret, unum superiore mobili maxilla imprimit morsum; alias terribile, pectinatim stipante se dentium serie.* Similia Solinus cap. XXXV. Et ex Graecis Herodotus l. II. c. 68. Diodorus Sicul. l. I. c. 35. Aelianus, et si qui porro, quos brevitatis caussa omitto. LINDENBR.

Maxillam superiorem commovens.] Aristot. de Anim. lib. I. cap. II. Κινεῖ δὲ πάντα τὰ ζῷα τὴν κάτωθεν γένυν, πλὴν τοῦ ποταμίου κροκοδείλου. οὗτος γὰρ τὴν ἄνω μόνον. *Quem locum Antigonus descripsit Historia Paradoxa sive in Histor. Admiranda pag. 134. (p. 120. ed. Beckmann.) Πάντα τὰ ζῷα κινεῖν τὴν κάτω σιαγόνα, πλὴν τοῦ ποταμίου κροκοδείλου. τοῦτον δὲ μόνον τὴν ἄνω. Quae ex Aristotele desumpta sunt, apud quem ipsissima verba habentur.* LINDENBR.

Crocodilus] inter lacertas maxima. *Lingua carens* — sic plures veteres ex vulgi rumore, sed falso: lingua enim facile in oculos incurrit. Wesseling ad Diod. Sic. T. I. Bipont. p. 363. Nec magis verum, quod sequitur, *maxillam superiorem commoveri solam*, quod refellitur ab iis, qui crocodili sceletum diligentius contemplati sunt. v. *Buffon Naturgesch.* V. p. 130. et *Beckmann* ad *Antigon. Caryst.* p. 120. W.

Ordine dentium pectinato.] Sexaginta dentes crocodilum habere Aelianus scribit de Animal. lib. X. cap. 22. Herod. ὀδόντας δὲ μεγάλους καὶ χαυλιόδοντας. Diodor. Sicul. l. I. c. 35. Ὀδόντες ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ὑπάρχουσι πολλοί, δύο δὲ οἱ χαυλιόδοντες, πολὺ τῷ μεγέθει τῶν ἄλλων διαλλάττοντες. Aristotel. de Animal. lib. II. cap. 10. LINDENBR.

Ordine dentium pectinato.] Solinus et Plinius de crocodilo: *Stipante se dentium serie pectinatim.* Achilles Tatius in lib. 4. de Clitophontis amoribus, pag. 108. (p. 273. ed. Salmas.) ubi crocodilum luculente describit: ὀδόντες δὲ πολλοὶ καὶ ἐπὶ πλεῖστον τεταμένοι. φασὶ δὲ ὅτι τὸν ἀριθμὸν τυγχάνουσιν, ὅσας ὁ θεὸς εἰς ὅλον ἔτος ἀναλάμπει τὰς ἡμέρας. *Dentes multi et in longam seriem extenti. Aiunt nonnulli tot esse quot anni dies.* nempe 360. Ex quibus corrigendus esse videtur Aelianus in lib. X. de Animalibus. VALES.

Ova edens fetus anserini similia.] Herodotus lib. II. c. 68. τὰ ὠὰ χηνέων οὐ πολλῷ μέζω τίκτει. Aristot. de Animal. lib. I. cap. 33. Plin. *Parit ova quanta anseres.* Solinus, *qualia anseres edit ova.* Et *fetus anserinos* dixit, ut *fetus gallinaceos* Apuleius Miles. lib. IX. Sic Ammian. lib. XXIII. cap. 6. *fructuarii arboreique fetus.* Et eod. *ardorum fetus.* LINDENBR.

Ova edens fetus anserini sim.] Sic emendavit Gelenius, inepte ut apparet. Neque enim crocodilus ova edit fetibus anse-

rum, sed ovis anserum similia. Rectius itaque in codice Regio et Editione Rom. legitur: *Per ova edens fetus anserinis similia.* [In Colbert. Mſ. *perovedens foetus anserinis similia.*] VALES.

16. *Ad cubitorum enim longitudinem decem interdum extentus.*] Ad multo maiorem etiam, et ut ait Diodorus Siculus lib. I. c. 35. sedecim cubitorum longitudinem: Ὁ μὲν κροκόδειλος ἐξ ἐλαχίστου γίνεται μέγιστος, ὡς ἂν ὠὰ μὲν τοῦ ζώου τούτου τίκτοντος τοῖς χηνείοις παραπλήσια, τοῦ δὲ γεννηθέντος αὐξομένου μέχρι πηχῶν ἑκκαίδεκα. Ad septemdecim et quod excurrit Aristot. ulnas pervenire ait. Herodotus II, 68. ἐς ἑπτακαίδεκα πήχεας, καὶ μείζων ἔτι. Plin. VIII, 25. *Magnitudine excedit plerumque duodeviginti.* Solinus c. 32. *Plerumque ad viginti ulnas magnitudinis excrescit.* Philarchus viginti quinque cubitorum dicit visum fuisse: alium regnante Amaside sex et viginti ulnas excessisse. Aelianus Histor. Animal. lib. 17. cap. 6. LINDENBR.

Ad cubitorum en. longit. decem.] In Augustana Accursii Editione legitur XVIII. cui scripturae suffragantur Herodotus ac Plinius. At Diodorus in lib. I. c. 35. usque ad cubitos XVI. crocodilum ait crescere. Quidam etiam dixere solum eum ex cunctis animalibus crescere quamdiu vivit, teste Aristotele ac Plinio; vivit autem diutissime. VALES.

Diebus humi vescitur.] Sic emendavit Castellus, cum in Editione Rom. esset excusum, *diebus humi veheperatur:* quemadmodum in Mſ. Florentino [et Colbert.] At in codice Reg. *veperatur* scriptum reperi, et eadem manu superscriptum *reptatur.* Ego vero libentius scriberem *versatur.* VALES. Sed quae oppositio inter quiescere et versari, quam videtur captare Ammianus voluisse? Vicinum quoque est *venatur.* GRONOV. Ego nec Valesiana correctione, quae eadem Salmasii est ad Solin. p. 313. nec Gronoviana opus esse puto. *Vescitur* est: nutrimenta quaerit. W. Ex codicum scriptura suspicor legendum esse *vaporatur,* i. e. apricatur, egressus quippe ex aquis *confidentia cutis.* Coniecturae meae aliquantum favet Plinius H. N. VIII, 25. crocodilum narrans dies in terra agere, noctes in aqua, *teporis utrumque ratione.* ERF.

Ut eius terga — perforentur.] Salmaſ. ad Solin. p. 315. *tergoris* malebat et *perforetur.* Sic etiam Reinesius. W.

17. *Foedere quodam castrensi induciis.* *Caerimoniosos*, festos, sollemnes. W.

Natales celebrant Apis.] Mſ. Flor. et Stephan. *Natales celebrant Nili.* Sed vulgatam lectionem tuentur Solinus et Plinius Natural. Histor. lib. 8. cap. 46. LINDENBR.

18. *Fortuita* naturali, sua *morte,* XXXI, 2, 22. W.

Suffossis alvis mollibus.] Malim, *alvi mollibus:* (Sic et Salmaſ. ad Solin. p. 317. W.) et Ammian. *alvi mollia* dixit, ut *tenera ventrium* Solinus c. 32. *Delphines crocodilos studio eliciunt ad natandum, demersique astu fraudulento tenera ventrium subternatantes secant et interimunt.* LINDENBR.

Dorsualibus cristis.] Solinus c. 32. *Dorsa serratas habent cristas:* ad imitationem Plinii: *Dorso tamquam ad hunc usum cultellata inest pinna.* LINDENBR.

Dorsualibus crustis.] Miror has crustas tamdiu placuisse viris doctis, quum diu est quod Salmasius ad Solinum pag. 447. (p. m. 317. W.) *cristis* corrigendum monuerit, quam vocem ex Solino imitatus est Ammianus, et sola rem bene explicat, et agnoscit Lindenbr. Ubi etiam pag. praecedente monuit sane mox legendum *contuens enhydrus*. GRON. Utrumque ego reposui. W.

19. * *Trochilos avicula brevis.*] Totus hic locus iisdem fere verbis apud Solinum exstat cap. 32. * LINDENBR.

Trochilus avicula brevis] minimae molis, refertur enim ad mellisugas (Colibri) Leske Naturgesch. p. 298. W.

Hydrus ichneumonis genus.] Crocodili et ichneumonis odium, praeter iam saepius dictos Auctores, narrat quoque Strabo lib. 17. pag. 812. Almel. Eusebius de praepar. Evang. lib. II. cap. I. Aelianus de Animal. lib. VIII. capite 25. * Theophilus Alexandr. de natura hominis f. 7. Τὸ ὄρνεον ὕλος τηρεῖ τὸν κροκόδειλον, ἕως ἂν ἴδῃ αὐτὸν ἡδέως καὶ ἀμερίμνως ὑπνώσαντα, καὶ τὸ στόμα ἀνεωγμένον ἔχοντα· καὶ τότε εἰσπηδήσας εἰσέρχεται διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ εἰς τὴν κοιλίαν αὐτοῦ, καὶ διαῤῥήξας τὴν γαστέρα αὐτοῦ ἐξέρχεται, καταλιπὼν αὐτὸν νεκρόν. Vide Antigonum in Historia Admiranda pag. 126. cap. λϑ. * LINDENBR.

Hydrus ichneumonis genus.] Est quidem hydrus νείλου θρέμμα, ut scribit Aelianus in principio Variae hist. Cedrenus ad annum XVIII. Mauricii, hydrim appellat, et hylam aliter vocari scribit, canis specie. Sed tamen cum hydrus genus sit serpentis aquatilis, et haec omnia ex Solino Marcellinum hausisse constet, malim *enhydrus* legere. Sic enim ait Solinus c. 32. *Quod enhydrus conspicatus alterum ichneumonis genus, penetrat belluam, populatisque vitalibus erosa exit alvo.* Enhydrum etiam vocat Isidorus in lib. 9. Originum, ex Solino, ut solet. ἔνυδριν vocare videtur Herodotus in lib. 2. et 4. Aristophanes in Acharnensibus ἰκτίδας, ἐνύδρους, ἐγχέλεις κωπαΐδας. et Hesychius enhydrum ait esse animal amphibium, simile castori. VALES.

Ichneumonis genus.] Hunc fere mustelae quae gallinis insidiatur, similem esse, ait Nicander in Theriacis v. 195. ubi et ἰχνευτὴν vocat, perinde atque Herodotus in lib. 2. c. 67. ὡσαύτως δὲ τῇσι κυσὶν οἱ ἰχνευταὶ θάπτονται. Recte in Glossis Hesychii, ἰχνευταὶ οἱ νῦν ἰχνεύμονες λεγόμενοι. Ichneumona marem dici, ἰκτίδα seu mustelam dici feminam, scribit Artemidorus in lib. 3. Vide Athenaeum in lib. X. VALES.

Ichneumon, Pharaonis mus etiam dictus, quem viverris accensere solent. v. *Leske* l. l. p. 176. — *Vitalibus* intestinis XV, 3. *dilancinatis* dilaceratis. Cui fabulae tamen non amplius habetur fides, ex quo hoc animal novimus in viscera quasi Crocodili saevire eo, quod ova eius arenis condita indaget atque exsugat. W.

20. *Per quatuor menses hibernos nullo vesci dicitur cibo.*] Ita Plinius quoque et Solinus: at Aelianus sexaginta tantum dies ponit, Histor. Animal. lib. X. cap. 21. LINDENBR.

21. *Hippopotami quoque.*] Vide Herodot. lib. II. c. 71. Diodorus Sicul. lib. I. c. 35. Plin. Histor. Natural. lib. VIII. capite 25. Solinus capite XXXV. LINDENBR.

Ad speciem equorum bifidas hab. ungulas.] Immo vel hoc maxime differunt ab equis hippopotami, ut recte notat Achilles in lib. 4. de Clitoph. ἔστι μὲν ἵππος τὴν γαστέρα καὶ τοὺς πόδας, πλὴν ὅτι σχίζει τὴν ὁπλήν, etc. *Quod ad ventrem pedesque attinet, equus est, nisi quod bifidas habet ungulas.* et Plinius in lib. 8. *Ungulis bifidis quales bubus.* Ex quibus apparet male hunc locum a Gelenio esse suppletum. In Editione Rom. et codice Regio, [Colbert.] *ac Tolos.* scriptum reperi: *Ad speciem equorum bifidos caudasque breves.* et ad oram Regii exemplaris antiquarius deficere aliquid sibi videri adnotavit. *Legendum puto: *Sagacissimi ad speciem equorum, bifidi, caudisque breves.** VALES. Tangit hunc locum et Salmasius ad Solin. pag. 455. (p. m. 323. W.) sed quum aut non viderit veterem in msstis lectionem, aut non attenderit, nihil placitum profert. Quod si ridicula prorsus videre aves, consule auctorem dissertationis tertiae de praestantia numism. (*Spanhemium*) pag. 130. et seq. GRON. *Hippopotami* (Nilpferd) *ad speciem equorum*, quae tamen ad taurinam propius accedit. Ex sono equorum hinnitui simili nomen accepere. *Blumenbach* ad Brucii Iter P. v. p. 272. Optime delineasse hoc animal dicitur *Sparmann* Reisen Tab. 14. W.

Caudasque breves.] Achilles Tatius in lib. 4. οὐρὰ βραχεῖα καὶ ψιλή. *Cauda*, inquit, *brevis et glabra.* Reliquam eius descriptionem ibidem vide, sane accuratam, et ut ab homine Aegyptio, id est oculato teste, dignam fide. Adde et P. Gillii viri diligentissimi descriptionem. VALES.

Interim] saltem. W.

22. *Otium circumspectat*] tempus observat, quo homines nulli sunt in agris. *Laxata copia*, si tuta omnia videt. W.

Aversis vestigiis disting.] At Solinus aversum pergere ad pastum ait: et Plinius in lib. 8. *Depascitur*, inquit, *segetes destinatione ante determinatas in diem, et ex agro ferentibus vestigiis:* et Nicander in Theriacis elegantissimis versibus; (v. 469. 70.)

Τόσσον ἐπιστείβων λείπει βυθὸν, ὁσσάτιόν περ
Ἐκνέμεται γενύεσσι, παλίσσυτον ὄγμον ἐλαύνων.

Vide Aelianum in libri v. de Animalibus capite 53. VALES.

Distenta saginata *distinguit* confundit *tramites multos*, quibus fallat persequentes. W.

23. *Exsectos*] demorsos. *Quamdiu* donec *in cicatrices conveniant* coëant *plagae* vulnera. W.

24. *Has monstruosas antehac raritates in beluis, in aedilitate Scauri*] Plinius lib. VIII. cap. 22. Solinus cap. 32. LINDENBR. *Monstruosas raritates in belluis* rara monstra belluarum. W.

Patris illius Scauri, quem defendens Tullius] Cicero in Orat. pro M. Aemilio Scauro, in cuius fragmentis haec leguntur p. 3913. ed. Verburg. W.

Nunc inveniri usquam possunt.] Hippopotamos in Nilo defecisse testatur etiam Themistius, qui Marcellini nostri aetate vi-

xit. Is enim in Orat. x. ſic ait: καὶ δυσχεραίνομεν ἐξῃρημένων ἐκ λιβύης μὲν ἐλεφάντων, ἐκ θετταλίας δὲ λεόντων, ἐκ δὲ τῶν ἑλῶν τῶν περὶ τὸν νεῖλον τῶν ἵππων τῶν ποταμίων. *Et moleſte ferimus, quod defecerint in Africa quidem elephanti, leones in Theſſalia, in paludibus autem circa Nilum hippopotami.* Ceterum Romani id eapropter moleſte ferebant, quod in amphitheatrali ſpectaculo huiusmodi belluas amplius non videbant. Nonnus tamen, qui multum ab Ammiani ſaeculo abfuit, hippopotamos adhuc ſua aetate viſos eſſe ſignificat, cum in lib. 26. v. 238. dicit:

Οἷος ἐμοῦ νείλοιο θερειγενὲς οἶδμα χαράσσων etc. VALES.

Etiam nunc, in inferiori ſaltem Aegypto, rarius conſpiciuntur. W.

Blemmyas] Aethiopiae populum. W.

25. *Ibis ſacra eſt.*] Herodotus lib. II. c. 65. 75. Diodorus Sicul. lib. I. c. 83. et 87. Aelianus de Animal. lib. II. cap. 38. LINDENBR.

Ibis ciconiarum genus *ſacra eſt* in Diis habetur. *Innocua* λιτότης pro utiliſſima. W.

Nidulis ſuis ad cibum ſuggerens ova.] Non. Marcellus: *Nidos non ſolum domicilia avium, ſed etiam fetus earum Virgilio auctore dicere poſſumus.* Georg. 4. v. 17.

— — ipſaeque volantes
Ore ferunt dulcem nidis immitibus eſcam.

Gloſſar. Νεοσσὸς, *Nidus, pullus.* Et cum Ammiano planiſſime facit Solinus: *Ales eſt Ibis: ea ſerpentum pabulatur ova, gratiſſimamque ex his eſcam nidis ſuis defert.* LINDENBR.

26. *Venena malignantes*] acuentes. W.

Per roſtra edere fetus.] Cl. Aelianus de Animal. lib. x. c. 29. LINDENBR.

Per roſtra edere fetus (imo etiam coitum exercere) *accepimus.* Quam fabulam ab Ariſtotele de generatione III, 6. et Plinio x, 12. exploſam in ſcenam iterum produxere Aelianus hiſt. anim. x, 29. et cum Solino Ammianus, qui, ſi quid ſingulare, non fabuloſum tamen de Ibi vellet afferre, clyſteribus alvum purgandi auctores Aegyptiis eos fuiſſe poterat memorare, in quo praeeuntem habebat ipſum Ciceronem de Nat. Deor. II, 50. W.

Proeliis ſuperatos aëriis vorant] Brucius in Itinere p. 175—181. negat multitudinem ſerpentum in Aegypto; proelia igitur Ibis aëria nonniſi olim locum habuiſſe, ubi lacus plures in terris interioribus per ductos e Nilo canales exſtiterint, qui cum poſtea collapſi ſint, ſerpentes etiam et viperas evanuiſſe, Ibinque in patriam Aethiopiam revertiſſe, ubi nunc appelletur *Abou Hannes* (pater Iohannes). W.

27. *Baſiliſcos*] in Cyrenaica praeſertim obvii, nomen traxere a macula alba in capite, ad diadematis formam. Plura, ſi lubet, vide ap. Plin. H. N. VIII, 21. — *Amphisbaenas* ita dictas, quod et prorſum et retrorſum corpus movent. — *Scytalas* in longum, baculi inſtar, porrectas. W.

Acontias.] Acontia ſerpentis genus Plinio dicitur iaculus, necnon Lucano, *iaculique volucres.* Videndus Nicander.* LINDENBR.

Dipsadas] quarum morsus magnam sitim excitat. W.

Magnitudine et dec. aspis f. superemin.] Magnitudinem aspidis testatur etiam Nicander in Theriacis, ubi aspidem luculente describit, v. 168. ſſ.

Τῆς ἤτοι μῆκος μὲν ὁ κύντατον ἔτρεφεν αἶα
Ὀργυιῇ μετρητόν· ἀτὰρ περιβάλλεται εὖρος
Ὅσσον τ' αἰγανέην δορυτοξέος ἤνυσε τέκτων.

Galenus quoque in lib. de theriaca ad Pisonem, longam ei cervicem tribuit, quam eo usque extendit, quoad venenum in viatores facile possit inspuere: quod quidem et Nicander ibidem testatur, et Lucanus in 9, 702.

Aspida somniferam tumida cervice levavit.

Certe Aelianus in libro 6. aspides quasdam ad v cubitorum longitudinem ait pervenire. VALES. Aspidem Schneiderus in Lexico Graeco-Germ. eam fortasse existimat esse, quae pone cervicem vitri ocularis similitudinem offert, (Brillenschlange.) W.

Numquam sponte sua fl. egreditur Nili.] Ex Lucano id sumpsisse videtur Marcellinus, sed eius locum minime intellexit. Sic enim ait in lib. 9. v. 704.

Ipsa caloris egens, gelidum non transit in orbem
Sponte sua, Niloque tenus metitur arenas.
Sed quis erit nobis lucri pudor? inde petuntur
Huc Libycae mortes, et fecimus aspida mercem.

Quibus versibus non id dicit Lucanus, aspidem numquam egredi Nilum; quippe eam in desertis Libyae reperiri affirmat: sed dumtaxat ait eam numquam sponte sua ex Libya et Aegypto in alium orbem migrare: ac perstringit avaritiam mercatorum veneni, qui eam serpentem in Europam invexerint. VALES.

28. *Sunt Therma lutra, quae Cythrus indigenae vocant,*] Haec verba primus huc (ante *Templa*) infulsit P. Castellus, quae Sig. Gelenius ex Editione sua merito ablegavit: quippe cum ab omnibus MSS. codicibus, et ab Editione Rom. absint. Et sane ab hoc loco prorsus aliena sunt. Sed ne quis scrupulus supersit cuiquam, locum aperiam, ex quo ea huc transtulit P. Castellus. Scribit enim Herodotus in lib. 7. ad fauces Thermopylarum esse Therma lutra seu calidas aquas, quas indigenae Cythrus appellant. ἔστι δὲ ἐν τῇ ἐσόδῳ ταύτῃ θερμὰ λουτρά, ἃ κύθρους καλέουσι οἱ ἐπιχώριοι, etc. Ex hoc loco apparet hausisse Castellum: qui si fraudem suam occultam semper fore putavit, stolidus profecto fuit: sin, cum probe sciret rem aliquando in lucem esse venturam, nihilominus tantum facinus est ausus, nae ille gnaviter impudens fuit. VALES.

Diuturnas surgendi difficultates] longum iis exstruendis impensum tempus. W.

Herodotus docet ultra omnem altitudinem quae humanis confici potest.] Sic quidem in omnibus, quos vidi, libris legitur: cum tamen certum sit Ammianum scripsisse, — *quae humana manu conf.* ut lib. XXIV. c. 2. *manu circumsaeptum humana.* Lib. XXV. *Aggeribus humana manu destructis.* *Veget. in Prolog. lib. 4. *Non tam humana manu conditae, quam divino nutu videantur enatae.** Repetendas enim litteras male a festinante antiquario

omissas, facile apparet: neque secius Solinus, qui rem eamdem iisdem paene verbis narrat, cap. xxv. *Pyramides turres sunt in Aegypto, fastigiatae ultra celsitudinem omnem, quae fieri manu possit.* Ceterum Herodoti locus, quem hic laudat Ammianus, exstat lib. II. c. 124. Quae autem porro de pyramidibus dici possunt, iam ab aliis affatim notata sunt: itaque supervacaneum hic ea repetere. LINDENBR. Etiam Salmasius ex Solino pag. 480. (p. m. 340. itemque Reinesius. W.) legit *quae manu.* Sed id plane non necessarium. GRON. Aut sana est lectio vulgata et *humanis* positum pro *hominibus* (Dativ.) quo significatu interdum reperitur, aut scribendum *humanis manibus.* ERF.

In summitates acutissimas] quod ita procul adspicientibus videtur, tenuem tamen in summo planitiem habent. De Piramydibus omnino accurate egerunt e recentioribus *Meisterus* in Commentatt. Soc. Regiae Goett. T. v. quam commentationem in linguam Germ. convertit Ostertag. Frf. 1781. *Wahlius* ad *Abdallatif.* p. 159. Nec silentio praetereundus Wittius, qui nisi vere, ingeniose tamen Volcanis originem eas debere opinatus est.

Quam denique Noster Piramydum ἀπὸ τοῦ πυρὸς etymologiam affert, ea, uti alia quadam e Graeco idiomate ducta, iamdudum antiquata, verbi notationem in Coptica lingua quaerendam eruditi censuerunt. Haud iniucundum spero lectoribus fore, quae Cl. Zoega in libro de Obeliscis p. 130 — 132. in eam rem disputavit, breviter strictimque exposita legere. Doctissimorum olim La Crozii et Iablonskii in Prolegom. ad Pantheon Aegyptiorum p. 82. opinionibus, qui obeliscorum etiam nomen Aegyptium fuisse *Pi-Ra-Moue* (radius solis) contendunt, refutatis eo, quod veteres omnes piramydas ab Obeliscis discernant, nec Soli illas consecratas, sed sepulchra fuisse voluerint, et improbatis auctoribus sequioris aetatis, Ammiano, Stephano Byzant. et Eudocia p. 286. qui Graecae originis Piramydas esse crediderunt, eorum etiam, qui *sepulchra* eas habuerint, sententiam vix aliquo niti firmo fundamento statuit, nec iuvare eos Diodorum Sic. I, 51. qui sepulcra sua Aegyptios aeternas domos appellasse narret. In isto enim Diodori loco non tam sepulcrorum, quam *domorum* rationem habendam. „Quamquam vero, sic pergit Zoega, vox *Aram* vel *Herem* ex Aegyptia lingua videtur excidisse, Hebraeis tamen *Armon* vel *Harmon* denotat *arcem*, et Arabes tum principum virorum aedes, tum Aegypti piramydas designant vocabulo *Haram* vel *Heram*. Huic ubi praefixeris articulum definitum *Pi*, fit *Pieram*, *Pyram*, et cum terminatione Graeca *ις* πυραμὶς, οἶκος ἀληθὴς καὶ ἀΐδιος, vera et sempiterna *domus*. Sed nec tacenda est alia derivatio erudita atque ingeniosa, quam indigitavit mihi vir Cl. *Ignatius Rossius*, videlicet a radice Hebraica *Rum, altum esse*, ut moles illae ab immani sua altitudine piramydes dictae forent Aegyptiis. Etiam voce *Birabi*, Arabibus usurpata, ubi loquuntur de Aegyptiae vetustatis reliquiis, piramydas denotari crediderunt nonnulli, alii obeliscos. At recte *templum* reddiderunt *Michaëlis* in versione Abulfedae de geographia Aegypti p. 17. et *Pocockius* in Orientis descriptione Vol. I. p. 83. licet vocabuli originem non afferant, quam in Arabum lingua frustra quaeri literis ad me datis docuit Cl. *Simeon Assemani*. Esse autem *Birabi* quod Coptis scribitur *Pierpe* vel *Pierphei* (ὁ ναὸς) facile mecum sentient, qui linguam callent Aegyptiacam." — Haec igitur Zoega. W.

29. *Umbras q. mechanica ratione consumit.*] Id quidem plerique veterum scripsere: sed tamen non ita accipere debemus; quasi id semper et ubique fiat. Sicut enim quod Lucanus cecinit in lib. II. v. 587.

Atque umbras nusquam flectente Syene.

tantum id die medio aestivi solstitii contingere intelligimus, teste Plinio, Arriano in Indicis, Achille Tatio in cap. 3. Isagog. ita etiam a pyramide umbras absumi meridie dumtaxat sentiendum est; et Heliae Vineti in Notis ad Ausonium demonstratio id tantum evincit. Accedit, quod ait Plutarch. in convivio sapientum, et Diogenes Laertii f. Thaletem scilicet defixo humi baculo ad metam umbrae quam pyramis faciebat, altitudinem pyramidis deprehendisse. Denique vetus Poëta in Catalectis Scaligeri idem dicit p. 180. Scalig.

Pyramides, medio quas fugit umbra die. VALES.

Mechanica ratione] ex disciplina mechanicorum. Sic *geometrica ratio* XX, 3. W.

30. *Sunt et Syringes.*] Primus Mercurius Thout dictus stelas multas hierographicis litteris conscripserat, in quibus Deorum stemmata et sacrorum ritus consignaverat; easque in antris saxeo opere structis condiderat: quas deinde post diluvium secundus Mercurius, qui et Agathodaemon, pater Tat, e sacra dialecto interpretatas libris mandavit, et in adytis templorum custodiendas reposuit, ut scribit Manetho apud Eusebium in lib. I. Chronici. Idem memorat et Marcianus Capella in lib. 2. *Erantque,* ait, *quidam libri sacra nigredine colorati, quorum litterae animantium credebantur effigies: quas librorum notas Athanasia conspiciens, quibusdam eminentibus saxis iussit adscribi: eademque saxa stelas appellans, Deorum stemmata praecepit continere.* Idem in lib. 8. initio: *Per immensa spatia saeculorum, Aegyptiorum clausa adytis continebar: quippe quadringenta fere ann. millia illic reverenti observatione delitui. Atque utinam post diluvialis consternationis excursum, etc.* [Sic apud Plinium in capite 28. libri 6. memorantur in Arabia *celebres insulae, Isura, Rhinnea ei proxima; in qua scriptae sunt stelae lapideae litteris incognitis.* Et, ut Lucanus in libro III, v. 224. canit, ante inventas litteras:

Saxis tantum volucresque, feraeque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.]

Et haec quidem de re ipsa. Nunc videamus, ullusne ex antiquis Auctoribus Syringas Aegypti nominaverit. Pausanias in lib. I. sub finem, Syringas in Thebaide, quae pars est Aegypti, collocat trans Nilum, ubi et illa celebris exstabat Memnonis statua. Idem refert Callistratus in Ecphrasi prima; ἄντρον ἦν, ait, περὶ Θήβας τὰς Αἰγυπτίας προσεικασμένον σύριγγι, etc. Meminit et Synesius in Epist. 104. ad fratrem, et Heliodorus in lib. 2. Aethiop. *et Aelianus in libro 6. de Animal. cap. 43.* Nec dubito quin eas Tacitus intellexerit, cum in lib. 2. Annal. inter Aegypti miracula sic dicit: *Atque alibi angustiae, et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis.* VALES. Syringas Coptice adpellari Βηβ, didici ex Lenzio in Miscellan. philol. Altenburgi 1801. edi coeptis P. 2. p. 188. W.

Secessus] Meursius Crit. Arnob. p. 55. mavult *successus*. — *Periti rituum* sacerdotes. *Excisis* incisis, uti xxv, 3. aptatis atque laevigatis. Ipsis antrorum parietibus incisi hieroglyphici characteres etiamnum conspiciuntur. W.

Hieroglyphicas litteras.] Diceres id consilium fuisse Castello, ut omnia contaminaret. Quid enim caussae erat, cur Editionis Rom. scripturam expungeret? Annon hierographicas litteras aeque dicere possumus ac hieroglyphicas? Certe codex etiam Regius *et Tolos.* [ac Colbert.] *hierographicas* tuetur, et Manetho: ἐκ τῶν ἐν τῇ σηριαδικῇ (lege συριγγικῇ)*) γῇ κειμένων στηλῶν ἱερᾷ φασὶ διαλέκτῳ καὶ ἱερογραφικοῖς γράμμασι κεχαρακτηρισμένων, etc. VALES. *Hieroglyphicas* tamen magis placet etiam Zoegae p. 432. W.

31. *Syene, in qua solstitii tempore.*] *Macrob. in Somn. Scip. lib. 2. cap. 7. *Civitas Syene, quae provinciae Thebaidos post superiorum montium deserta principium est, sub ipso aestivo tropico constituta est. Et eo die, quo Sol certam partem ingreditur cancri, hora diei sexta, quoniam Sol tunc super ipsum invenitur verticem civitatis, nulla illic potest in terram de quolibet corpore umbra iactari.* * Basilius Caesariens. Episc. in Hexam. Serm. 6. pag. 27. Εἰσί γε ἤδη τινὲς οἱ κατὰ δύο ἡμέρας τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ καὶ ἄσκιοι παντελῶς κατὰ τὴν μεσημβρίαν γινόμενοι, οὓς κατὰ κορυφῆς ἐπιλάμπων ὁ ἥλιος, ἐξ ἴσου πανταχόθεν περιφωτίζει, ὥστε καὶ τῶν ἐν βάθει φρεάτων τὸ ὕδωρ διὰ στομίων στενῶν καταλάμπεσθαι. ὅθεν αὐτοὺς τινὲς καὶ ἀσκίους καλοῦσιν. Quae verba ita imitatus est Ambros. Episc. Hexam. lib. IV. cap. V. *Sunt qui dicant, quod per duos totius anni dies sine umbra fuerint in partibus meridianis, eo quod habentes super verticem suum Solem, undique per circuitum illuminentur, unde et ἄσκιοι dicuntur Graece. Plerique etiam ferunt sic e regione ex alto ferri Solem, ut per angusta puteorum aquam, quae in profundo est, viderint refulgere.* Non omisit mirum hoc Heliodorus in Historia sua Aethiopica lib. IX. c. 22. Ἐδείκνυσαν δὲ καὶ τοὺς τῶν ὡρονομίων γνώμονας ἀσκίους κατὰ μεσημβρίαν ὄντας, τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος κατὰ τροπὰς θερινὰς ἐν τοῖς περὶ Συήνην εἰς ἀκρίβειαν κατὰ κορυφὴν ἱσταμένης, καὶ τῷ πανταχόθεν περιφωτισμῷ τὴν παρέμπτωσιν τῆς σκιᾶς ἀπελαυνούσης, ὡς καὶ τῶν φρεάτων τὸ κατὰ βάθος ὕδωρ καταυγάζεσθαι διὰ τὴν ὁμοίαν αἰτίαν. Et mox post: Συμβαίνει τα ἴσα καὶ κατὰ Μερόην τὴν Αἰθιόπων. Vid. Strab. lib. II. pag. 78. *lib. 17. pag. 562. (817. Almel.)* Hero Alexand. περὶ ὀνομάτων ἀστρονομικῶν, pag. 31. LINDENBR. *Syene* (Assuan). W.

Solstitii tempore, quo Sol aestivum cursum extendit] Alterutrum abundat, et quidem vox *solstitii*, qua glossator aliquis, quae Ammianus pluribus verbis ornare solet, uno verbo comprehendere posse sibi visus est. Hoc magis etiam confirmatur eo, quod monente Valesio ad xv, 9, 8. codex Regius habet *solstitiO*. Ceterum praeter locos a Lindenbrogio laudatos conferri possunt Eustath. ad Dion. Perieg. p. 39. col. 2. lin. 15. Strabo lib. XVII.

---

*) „Parum sane probabili coniectura, quod iam notavit Fabric. Biblioth. Graec. T. I. p. 73.“ Zoega p. 36. W.

p. 817. Almel. et Larcher geogr. Wörterbuch über Herodot. s. v. Syene. W.

Liniamentorum] vid. supra ad xx, 3, 2. W.

Ubi per xc. dies umbrae nostris.] Idem ex Eratosthene scribit Plinius in tota Troglodytice evenire, quae in eodem parallelo sita est ac Meroe. VALES.

CAPVT XVI.

1. *Tres provincias*] Cf. de distributione Aegypti Wesseling. ad Itinerar. p. 723. W.

Augustamnicam.] In codice Regio [et Colbert.] et in Editione Rom. *Augustanica* scribitur utrobique. In Notitia Imperii Rom. nunc Augustanica, nunc Augustamnica dicitur. Apud Athanasium in Ep. Apologetica ad Constantium αὐγουσταμνικῆ, [a Nilo, quem *Augustum amnem*, id est Imperatorium vel Regium vocavere.] *Apud Epiphanium in haeresi Semiarianorum Augustonica vocatur: ubi inter Episcopos, qui formulae Fidei Seleuciensis subscripsere, recensetur Ptolemaeus Episcopus Θμουίως Αὐγουστονίκης, id est Thmuis provinciae Augustonicae.* VALES.

Pentapolim a Libya sicc. disparatam.] Sic edidit Gelenius. In Vaticano codice, et Editione Rom. legitur *disseratam*; [in Colb. *dissoratam*, et *s. dissociatam.*] Ego vero exemplaris Regii scripturam sequi malui. Ceterum non assentior Marcellino, qui Pentapolim longo post tempore a Libya disiunctam fuisse dicit. Nam Pentapolis, quae et Cyrenaica, semper a Libya separata est: et ex divisione Augusti sub Proconsule Cretae erat, teste Strabone ac Dione: nec nisi sero Aegypti provinciis contributa est. [Notitia Imperii Romani addit his v. Aegypti provinciis sextam *Arcadiam*, ita ab Arcadio Augusto postea cognominatam.] VALES.

2. *Hermopolis*] (Mercurii civitas Plinius) magnae cognomine, ut a duabus aliis inferioris Aegypti discernatur. (hod. Aschmunkin) *Coptos*, inclyptum Arabum et Aegyptiorum emporium (Keft, Koft.) W.

Antinoon, quam Hadrianus in honorem Antinoi Ephebi condidit.] *Antinous* ἀντὶ τοῦ *Antinoupolis* tritum est: neque aliter fere umquam appellatur. Hieronymus contra Iovianum Epist. 10. *Ut sciremus, quales Deos semper Aegyptus recepisset, nuper ab Hadriani amasio urbs eorum Antinous appellata est.* Apud eumdem in Vitis Script. Eccles. Hegesippus: *Tumulos mortuis templaque fecerunt, sicut usque hodie videmus, e quibus est. et Antinous servus Hadriani Caesaris, cui et gymnicus agon exercetur apud Antinoum civitatem, quam ex eius nomine condidit, et statuit prophetas in templo. Antinoum autem in deliciis habuisse Caesar Hadrianus scribitur.* Sophron: γυμνικὸς ἀγὼν ἐν τῇ Ἀντινόῳ ἐπιτελεῖται, etc. *Antinous pro Deo cultus. Athanas. contra Gentes pag. 8. Origenes contra Celsum lib. 3. p. 136. LINDENBR.

Antinou] sc. πόλις. Plura urbium in V desinentium exempla v. ap. Wesseling. in. Itinerar. p. 72. Non a fundamentis novam exstruxit Hadrianus, nam diu antea Abydi *Besae* nomine exstitit, ubi oraculum Dei *Besae*. v. supra xix, 12. Iunctim invenitur etiam Besantinoë, hodie *Eusene*. *Thebae hecatompyli*. v. ad xvii, 4. et Casaub. et Salmas. ad Spartiani Hadrian. c. 14. p. 138. 143. W.

3. *Pelusium est nobile, quod P. Achil. d. condidisse, lustrare.*] Rectius, *dicitur condidisse, se lustrare*. Fabula ex Pausania, Apollodoro, aliisque mythistoricis nota est. Videndus quoque Suidas in Πηλούσιον. LINDENBR.

Pelusium, quod Peleus.] Nescio quos secutus Auctores id asserit Marcellinus. Namque Peleum, occiso fratre Phoco, pulsum ab Aeaco patre, Phthiam confugisse ad Eurytum seu Eurytionem Actoris f. ab eoque lustratum esse, omnes Historici consentiunt: inter quos Diodorus Siculus in lib. 4. c. 72. Apollodorus in Bibliotheca, Antoninus Liberalis cap. 28. ut omittam Scholiastem Aristophanis, Apollonii, ac Lycophronis. Cumque Peleus Eurytum inter venandum casu occidisset, Phthia relicta Iolcum se contulit ad Acastum, ut quidam memorant. Probabilius itaque est, quod ait Strabo p. 802. Almel. ἀπὸ πηλοῦ καὶ τέλματος Pelusium esse dictum: nisi potius vocabulum est Aegyptiacum. VALES. Iam Bochamus monuit in Phaleg vocem Syriacam *Sin* respondere in significatione voci Graecae πηλός. Et Acastrum Parisinis reliqui. GRON. In expeditionibus, quas vocant, cruciatis esse desiit Pelusium. W.

Cassium, ubi Pompei sepulcrum est Magni.] Strabo lib. xvi. pag. 523. (751. Almel.) lib. xvii. pag. 548. Plinius lib. v. cap. 12. Solinus cap. 37. LINDENBR.

Cassium.] Sic etiam Ptolemaeus appellat, et Tabula Peutingerorum, opidum in Cassiotide, inter Ostracinem ac Pelusium. Ceteri Casium vocant, in quo delubrum erat Iovis Casii et statua iuvenili aetate, extensa manu dextra punicum malum tenentis: cuius rei significatio arcanum aliquid continet. Oscula etiam edere dicebatur, teste Achille Tatio in lib. 3. de Clitoph. VALES. *Casium* hod. Katieh. W.

Ostracine] ubi nunc promontorium Straki. — *Rhinocolura* in externis Aegypti finibus Palaestinam versus sita (hod. El-Arisch.) W.

4. *Spartanus condidit Battus.*] Herodotus lib. iv. 150. Strabo lib. xvii. p. 837. Almel. Pausanias Lacon. c. 14. Iustinus 13, 7. Solinus c. 27. alii. LINDENBR.

Battus] Aristaeus etiam dictus. — *Ptolemais* (Tolometa.) W.

Arsinoë, eademque Teuchira.] Strabo lib. xvii. p. 811. Almel. Stephanus de Urbib. in Ἀρσινόη. LINDENBR.

Arsinoë, eademque Teuchira] una ex quinque urbibus, in Aegypti parte occidentali, qua tenditur ad lacum Moeridis, nunc est Fium vel Faiuma, cui a septentrione adiacent antiqua rudera. Zoega p. 108. W.

Darnis.] Huius mentio fit a Ptolemaeo, et in Itinerario Antonini: quamquam apud Ptolemaeum interdum Dardanis vitiose

perscribitur, proclivi errore, quem etiam apud Synesium deprehendi in Epist. 67. ad Theophilum Alexandr. ἐν αἰτίᾳ γὰρ ἐπεποίητο τὸν ἐρυθρίτην, ὁ Δαρδανίτης: lege meo periculo Δαρνίτης. Et paullo post: τὴν Δαρνίτου μερίδα. In Actis Ephesini Concilii similiter corruptum id nomen est, ubi Daniel quidam memoratur Episcopus Dardaneos, et Dardaniae Libyae, et Dardanorum: sed vera scriptura est Darneos. VALES.

Berenice, quas Hesperidas appellant.] Eadem forma dictum accipe, qua Sallustius dixit in Catil. c. 55. *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur.* Plinius H. N. v, 5. in descriptione Cyrenaicae: *Berenice,* inquit, *quondam vocata Hesperidum:* et Ptolemaeus, quem fere Marcellinus sequi solet: Βερενίκη ἡ καὶ Ἑσπερίδες: neque aliter Stephanus Byzantius, * et Theophrastus in libri IV. capite IV. historiae Plant.* Herodotus tamen IV, 171. non Hesperidas, sed Evesperidas appellat: quem sequuntur Thucydides in lib. 7. c. 50. ac Pausanias in Messeniacis c. 26. * et Theophrastus in libro 8. Hist. capite 6.* Cave igitur existimes has V. urbes Cyrenaicae provinciae Hesperidas esse dictas, quo in errore versatus est Scaliger. Is enim ad Eusebii Chronicum num. 2304. Quinquegentianos eosdem scribit esse ac Pentapolitas: dictos autem Pentapolitas a V. opidis illius provinciae, Cyrenis, Ptolemaide, Arsinoe, Darni, et Berenice, quas civitates Hesperidas vocabant. Vides, ut hic Marcellini nostri locus virum doctissimum in errorem induxit. Neque vero Scaligero id concesserim, Quinquegentianos esse eosdem ac Pentapolitas, quae, ut memini, est etiam opinio Sylburgii in Notis ad Paeanium. Pentapolitae quippe ii sunt, qui Cyrenaicam incolunt: cum Quinquegentiani sint barbari supra limitem Africae positi, ut testatur Iulius Honorius vetus auctor, quem Aethicus magna ex parte exscripsit. Atque hos viri maximi errores, non insultandi, sed veritatis studio notamus, quos et viri et operis magnitudo facile excusat. Quid, quod eadem pagina alucinatur idem ille vir? cum inscriptionem illam Arreti Chanartae Principis gentium Baquatium ad Bagaudas refert, cum Baquates illi sint Africae populi, de quibus Antoninus loquitur in principio Itinerarii. VALES.

Quas Hesperidas appellant] Ἑσπερίδας τῆς Λιβύης laudat Strabo lib. X. LINDENBR. Hesperis tamen etiam et Hesperidum ista urbs dicta. W.

5. *In sicciore Libya.*] Siccior Libya, quam et aridam infra vocat Marcellinus, eadem videtur esse quae Marmarice et Mareotis Libya dicitur a Ptolemaeo ac Plinio, in qua erat Paraetonium: ab occasu habens Cyrenaicam, ab ortu Aegyptum proprie dictam. Ex quo etiam apparet, id quod supra dicebam, falli Marcellinum, qui Cyrenaicam provinciam sero a Libya sicciore seiunctam esse scribit. Eiusdem Libyae meminit Expositio totius mundi, *Post Pentapolitanam,* ait, *Libya est, propinquans et ipsa ab occasu Alexandriae, quae non accipit aquam de caelo.* ξηρολιβύην Graeci vocabant, ut auctor est Servius ad Aeneidos IV, 42.

Et deserta siti regio.

Inhabitabilis, inquit, *vel raritate aquae. Dicit autem Xerolibyen, quae est inter Tripolim ac Pentapolim.* Imo inter Pen-

tapolim et Alexandriam dicere debuit. τὰ ἄνυδρα τῆς λιβύης vocat Iosephus in lib. 5. de bello Iud. cap. xi. *τὴν μὴ ὑομένην τῆς Λιβύης Theophrastus libri iv. hist. Plantarum capite iv.* VALES.

Paraetonium (al Baretoun). W.

Cherecla et Neapolis.] 'Ptolemaeus in Cyrenaica urbes mediterraneas recenset, χαίρεκλα, νεάπολις. A Cyrenaica igitur provincia abstractae hae civitates, siccіori Libyae postea sunt attributae. VALES.

6. **Quae iam inde uti Imperio Rom. iuncta est.*] Post has voces in Editione Rom. et Augustana, et in omnibus MSS. codicibus additur *regio:* quam vocem ut superfluam primus Gelenius expunxit. Quare suspicor totum locum sic a Marcellino scriptum fuisse: *Aegyptus ipsa, quae iam inde uti Romano Imperio iuncta est, regio iure regitur a Praefectis.* Praefecti enim Augustales, iam inde a Divo Augusto Aegyptum gubernabant vice Regum: ut scribit Tacitus in libro i. Historiarum c. ii.* VALES. An *iuncta est, regie regitur.* GRON.

Inde uti] pro ex quo, cf. xv, ii. W.

Athribis (pagus Athrib) — *Oxyrynchus*, a pisce quodam ibi culto dicta (hod. Behnese). — *Thmuis*, quod Aegyptia lingua est caper, quod animal ibi pro Deo habitum (nunc Tmaie). — *Mempis* celeberrima totius Aegypti, regum antiquissimorum sedes, ubi Vulcani templum ambitiosum, et Apis in thalamis habitus. (nunc vicus Merif.) W.

7. *Alexandria vertex omnium civitatum*] regia Ptolemaeorum. W.

Ampla moenia fund. et p. pen. calcis.] Primus haec verba addidit Gelenius, quae in cunctis Editionibus antea deerant. In Editione enim Romana sic legitur hic locus: *Qui cum ammonumentum parum repente omnes ambitus, etc.* neque aliter in codice Regio et Vaticano, [ac Colbert.] VALES.

Ad momentum] quantum opus esset. W.

Omnes ambitus lineales farina respersit] Strabo lib. xvii. p. 792. Almel. Plutarchus in Alexandro c. 26. Curtius lib. iv. c. 8. Val. Maximus lib. i. c. 4. Plin. lib. v. c. 10. LINDENBR.

Ambitus lineales] lineas, quibus ambitum urbis describeret. W.

8. *Nullo paene die — solem serenum non vident*] quod et de Rhodo narrarunt veteres. W.

9. *Hoc litus ne fallacibus et insidiosis accessib. affligeret.*] Iisdem paene verbis Solinus c. 32. extr. *Alexandria insidioso accessu aditur, fallacibus vadis.* Hegesippus lib. iv. cap. 27. *Portus urbis, ut plerique maritimorum locorum aditus, difficilis accessu.* Plin. lib. v. cap. 31. LINDENBR.

Excogitavit in portu Cleopatra turrim.] Non Cleopatrae id opus alii volunt, sed Ptolemaei Sostrato architectone, qui et nomen suum permissu Regis structurae inscripsit. ΣΩΣΤΡΑΤΟC ΚΝΙΔΙΟC ΔΕΞΙΦΑΝΟΥC, ΘΕΟΙC CΩΤΗΡCΙΝ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΛΩΙ-

ΠΑΘΙΖΟΜΕΝΩΝ. Strabo lib. XVII. p. 791. Almel. Plinius lib. 36. cap. 12. Lucianus in lib. de scrib. Histor. Cum Ammiano tamen Tzetzes facit, Chiliad. II. cap. 33. περὶ Κλεοπάτρας καὶ τῆς Φάρου·

Αὕτη (Cleopatra) σὺν ἀρχιτέκτονι Κυπρίῳ Δεξιφάνει
Τὴν θάλασσαν χερσώσασα τὴν τῆς Ἀλεξανδρείας,
Ὅσον πρὸς τετραστάδιον, εἴτε μικρόν τι πλέον,
Τὸν πύργον ἐξειργάσατο τὸν μέγιστον τῆς Φάρου. LINDENBR.

Excogitavit in p. Cleopatra turrim exc. quae Pharus.] Haec non ita accipienda sunt, quasi ante Cleopatram Pharus non steterit: quam constat regnante Ptolemaeo Philadelpho a Sostrato Cnidio fabricatam fuisse longe ante Cleopatrae tempora. Sed cum a D. Iulio diruta esset Pharus bello Alexandrino, ut Caesar ipse et Strabo in lib. ult. memorant, a Cleopatra postmodum restaurata est: quod praeter Tzetzen in Chiliade 2. testantur Excerpta Chronologica, edita a Scaligero ad calcem Eusebii: *Omnes anni Ptolemaeorum a morte Alexandri usque ad mortem Cleopatrae, quae et in Alexandria Pharum condidit, simul anni ducenti* XCIV. Quibus adde et Chronicum Alexandrinum. VALES.

Ex Parthenio pelago — aut Libyco.] vide notata paullo ante c. 15. W.

Pandas oras et vacuas.] In Mss. Flor. et Regio, [ac Colbert.] et in Editione Rom. legitur *et fatumlas.* Sed amplector scripturam, quam in Codice Vatic. et Fauchetii exstare monuit Gruterus, *pandas oras et patulas.* VALES.

10. *Heptastadium.*] Strabo lib. XVII. pag. 792. et 794. Almel. LINDENBR.

Heptastadium.] Idem de hoc opere sentio, quod de Pharo, antiquius scilicet illud esse Cleopatra. Nam Iosephus in lib. 12. Antiq. c. 2. de LXX. Interpretibus disserens, qui regnante Philadelpho sacros libros in Graecum vertere: παραλαβὼν, ait, αὐτοὺς ὁ Δημήτριος, καὶ διελθὼν τὸ ἑπταστάδιον χῶμα τῆς θαλάττης πρὸς τὴν νῆσον, καὶ διαβὰς τὴν γέφυραν, etc. *Demetrius iis assumptis heptastadium transgressus, aggerem in mari ad insulam pertinentem, et transito ponte, etc.* Caesar etiam in lib. 3. de bello Civili c. 112. *Haec insula, ait, obiecta Alexandriae portum efficit: sed a superioribus Regibus longitudine passuum* 900. *in mare iactis molibus angusto itinere et ponte cum opido coniungitur.* Ubi dubium non est, quin Caesar de heptastadio loquatur. Nam et 900. passus heptastadium conficiunt; et cetera conveniunt. Relinquitur ergo, heptastadium ante Cleopatram stetisse. Sed cum id opus vetustate forte collapsum Cleopatra refecisset, et ad insulam usque perduxisset, affixis ob memoriam titulis nominis sui, hinc factum est, ut heptastadium condidisse diceretur. De hoc stupendo Cleopatrae opere loquuntur Auctor Chronici Alexandrini, et Cedrenus, et Tzetzes in Chil. 2. cap. 33. Hi scribunt Cleopatram, cum bellum sibi adversus Augustum impendere cerneret, fretum illud, quod est inter insulam Pharum et Alexandriam, 4. fere milliarium seu stadiorum, ut ait Tzetzes, spatio, iactis in mare molibus complanasse, et continenti vindicasse Dexiphanis mechanici opera. Neque ambigo, quin de heptastadio hi Auctores loquantur. Erat autem Heptastadium medium inter magnum portum et portum Eunosti, ut docet Strabo in lib. 17. p. 792. Almel. his verbis: οὗτοι δὲ λιμένες συνεχεῖς ἐν βάθει (leg. βαθεῖ) ἐκείνῳ τῷ ἑπτασταδίῳ καλουμένῳ χώματι, δι-

εἰργόμενοι ἀπ' αὐτοῦ (leg. ὑπ' αὐτοῦ) παράκεινται. Id est: *Hi portus in mole illa contigui quae heptastadium dicitur, ab ea diremti adiacent.* Iosephus in lib. 5. de bello Iud. cap. XI. χειρόχμητα σκέλη appellat. VALES.

Insula Pharos, ubi Protea cum phocarum gregibus diversatum Homerus fabulatur.] Homerus Odyss. Δ. 400. ss. Philostratus in Vita Apollonii, LINDENBR.

Fabulatur inflatius] ingenio nimis indulgens. W.

Rhodiorum obnoxia erat vectigali] qui olim marium omnium potentissimi sedem sine dubio ibi fixerant. W.

12. *Serapium*] Strabo lib. XVII. p. 795. Almel. Eunap. in Aedesio. LINDENBR. Dirutum est sub Theodosio M. anno 391. W.

Spirantibus signorum figmentis] ita ad naturam expressis, ut vivere viderentur. W.

13. *In quo Bibliothecae fuerunt.*] Editio Rom. et codex Regius [ac Colbert.] *et Vatic.* hic scriptum habent: *In quod vero biblioth. etc.* et in Regio superscriptum est *duae*. Epiphanius quidem in lib. de ponderibus, duas ait publicas fuisse bibliothecas Alexandriae: primam in Bruchio a Ptolemaeo Philadelpho constructam: secundam longo post tempore aedificatam esse in Serapeo, quae et prioris soror dicebatur. De qua etiam loquitur Tertullianus in Apologet. cap. 18. *Hodie*, inquit, *Ptolemaei bibliothecae apud Serapeum cum ipsis Hebraicis litteris exhibentur.* *et Chrysostomus in Oratione I. adversus Iudaeos.* Prior igitur a Philadelpho primum exstructa est, qui centum millia librorum collegisse dicitur ab Eusebio in Chronico p. 52, Graecorum Excerptorum, et a G. Cedreno. Post a secutis Regibus aucta, contendentibus Ptolemaeis, ne ab Attalicis in eo studio vincerentur, septingenta voluminum millia habuit, ut praeter Agellium et Marcellinum scribit Isidorus in lib. 6. Originum. Bello autem Alexandrino quod Caesar Dictator gessit, 400 millia librorum huius bibliothecae arsere, ut scribit T. Livius apud Senecam de Tranquillitate, et Orosius in lib. 6. Neque enim putandum est, universam illam bibliothecam conflagrasse, quod plerisque persuasum video. Aphthonius in descriptione arcis Alexandrinae, bibliothecam publicam in arce fuisse testatur. (Plura de his bibliothecis qui desiderat, is mihi evolvat *Beckii* Specimen hist. bibliothecar. Alexandrin. L. 1779. *Heynium* de Genio Saeculi Ptolemaeorum, in Opusculor. T. I. p. 126. *Carl Reinhardt* über die jüngsten Schicksale d. Alexandrin. Bibliothek, Goett. 1792. W.) VALES. Opinor scripsisse: *in quo delubro bibliothecae.* Nec apud Epiphanium ἀδελφὴ dicitur altera bibliotheca, sed θυγάτηρ, *filia*. GRONOV.

Septingenta voluminum millia] Eumdem hunc numerum etiam Gellius ponit *Noctium Atticarum* lib. VI. cap. 17. At quadraginta tantum millia Seneca, de Tranq. cap. 9. δέκα μυριάδας Cedren. pag. 136. Vid. Ioseph. Antiquit. lib. XII. Euseb. de praeparat. Evang. lib. VIII. cap. I. Conflagrationem huius bibliothecae narrant Appianus et alii. LINDENBR.

14. *Canopus inde* XII. *disiungitur lap. quem, ut priscae memoriae tradunt, Menelai gubernator sepultus ibi*] Mss. *Canisius inde.* male. Scylax in Periplo, pag. 149. ἐπὶ τῷ στόματι τῷ Κανωπικῷ ἐστὶ νῆσος ἐρήμη, ᾗ ὄνομα Κάνωπος, καὶ σημεῖά ἐστιν ἐν αὐτῇ τοῦ Μενέλεω τοῦ κυβερνήτου τοῦ ἀπὸ Τροίας, ᾧ

ὄνομα Κάνωπος τὸ μνῆμα, etc. Vide *omnino Aristidis Oration. Aegyptiacam pag. 96.* et Strab. lib. XVII. p. 801. Almel. Solin. cap. 34. Senec. Epist. 51. VALES.

Canopus] ad Canopicum Nili ostium situm oppidum, libidinibus famosum. *Impendio* impensis, sumtibus. *Extra mundum nostrum* in alio prorsus orbe. *Aprico spiritu* (Dat.) calidiori, terrestri. *immurmurantes ventos* a mari venientes. W.

15. *Regionum maximam partem.*] Scaliger in Notis ad Eusebium numero 2274. hunc locum sic emendat, *regionum maximam, quae Bruchion appellabatur.* Sed praeridet emendatio, quae nobis repente in mentem venit: *Amisit regionis max. partem, quae Bruchion appellabatur.* Epiphanius Βρούχιον κλίμα, id est regionem Bruchium dictam sua aetate desertam fuisse testatur: et Hieronymus in vita Hilarionis, Monachos (quod genus hominum solitudinem sectari solet) ibi habitasse memorat. *Auctor vitae Apollonii Dyscoli Προύχιον vocat: ᾤκει δὲ ἐν τῷ Προυχίῳ περὶ τὸν δρόμον, ἐν τόπῳ οὕτω καλουμένῳ περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα καὶ ἐτάφη.* VALES. Immo est numerus 2285. et ineptum est illud *regionis*. GRON. Cf. Casaub. ad Scriptt. Hist. Aug. T. I. p. 182. et Salmas. p. 183. W.

Bruchion appellabatur, diuturnum praestantium hominum domicilium] Meminit huius Bruchii D. Hieronym. in Vita S. Antonii: *Divertit ad quosdam fratres, notos sibi in Bruchio, haud procul ab Alexandria.* Et post pauca: *De Bruchio per inviam solitudinem intravit Oasin.* Epiphan. locum bibliotheca insignem fuisse indicat, lib. de Ponderibus et mens. pag. 536. LINDENBR.

Diuturnum praest. hominum domicilium.] Ante haec verba punctum notatur in Editione Augustana, ut haec ad Alexandriam ipsam referantur: quod fortasse verius est. Tamen de Bruchio non incommode intelligi possunt. Etenim eo loci Philadelphus bibliothecam exstruxerat, ut supra ex Epiphanio adnotavi. Circa hanc bibliothecam viros doctissimos diversatos esse credibile est, quibus Philadelphus annonam et salaria e publico constituerat. Hic enim primus doctorum hominum collegium instituit, quod Museum dictum est: ut scribit Plutarchus in ea Dissertatione, qua probat non posse iucunde vitam agi ex Epicuri praeceptis: et Timon Phliasius, quem Philadelpho carum fuisse ex Laërtio scimus, hoc Museum τάλαρον in Sillis appellat, teste Athenaeo in lib. I. p. 22. D. eo quod in eo Philosophi tamquam altiles aves in cavea saginarentur. Porro Museum nil aliud erat quam Musarum templum, quibus etiam Philadelphus sollemnes instituerat ludos, μουσεῖα Graece dictos, teste Vitruvio in principio lib. 7. Erat autem Museum pars Regiae, ut refert Strabo. Regia autem ipsa maximam civitatis partem obtinebat. Ex his confici videtur, Museum et Regiam in Bruchio sita fuisse. Quare iam intelligimus, cur Bruchium in illa sub Aureliano obsidione tamdiu resistere potuerit. Erat quippe pars civitatis munitissima. Vide Eusebium in lib. 7. Hist. cap. 32. VALES. De Alexandria omnino et Alexandrinorum moribus vide Dionem Chrysost. Or. 32. Dion. Cassium XXXIX, 58. L, 24. Gibbon. T. II. p. 196. ss. T. V. p. 60. 175. W.

16. *Aristarchus*] Criticus celeberrimus, vixit Alexandriae, regnante Ptolemaeo Philometore. W.

Grammaticae rei doctrinis.] Editio Rom. [ut et codex Colbert.] habet *domis:* ex quo P. Castellus *donis* emendaverat: quam eius emendationem codex Regius confirmat. VALES.

Herodianus artium minutiss. sciscitator.] Vitam eius Suidas narrat: ex operibus Phrynichus quaedam excerpsit, quorum fragmenta penes me sunt. LINDENBR.

Herodianus] Grammaticus, de quo vid. praeter Suidam Tillemontius T. II. P. 2. p. 730. Nonnulla eius Moeridi Atticistae suo addidit Piersonus. W.

Saccas Ammonius.] Suidas ex Porphyrio in Σάκας. LINDENBR.

Saccas Ammonius Plotini Mag.] Saccas videtur ex eo dictus Ammonius, quod mercibus ex portu Alexandrino comportandis victum sibi quaesivisset: cuiusmodi homines Saccarios antiqui vocabant, ut videre est in Codice Th. tit. de Saccariis Portus urbis Romae. Suidas, πλωτῖνος, inquit, μαθητὴς Ἀμμωνίου τοῦ πρώην γενομένου σακκοφόρου. Idem in Origene, Saccam cognominatum esse scribit Ammonium. Hierocles in lib. de providentia, hunc Ammonium θεοδίδακτον appellat, eumque primum Platonicae et Aristotelicae Philosophiae concordiam ait hominibus ostendisse: idque discipulis suis Plotino atque Origeni aperuisse, ut refertur in Bibliotheca Photii. Atque hic tantus vir Christianus cum fuerit, merito inter Scriptores Eccles. ab D. Hieronymo recensetur. Quamquam Porphyrius in lib. 3. contra Christianos, eum a Christi fide ad numinum cultum desciviſſe scripsit: sed eum Eusebius in lib. 6. Hist. refellit. Huius Ammonii, quod sciam, hodie nihil exstat. Nam Commentarii in Aristotelem, alterius sunt Ammonii Hermiae filii, qui Procli auditor fuit Anastasii Aug. temporibus. *Hic esse videtur Ammonius Peripateticus Philosophus, quem πολυγραμματώτατον fuisse saeculi sui, testatur Philostratus in Sophistae Hippodromi Vita, quo qui plura legisset, neminem se vidisse. Et memoriter quidem plura didicit, (inquit) quam ullus Graecorum, qui memoria excelluere post Alexandrum Cappadocem: plura autem legit quam ullus post Ammonium Peripateticum. Nullum enim adhuc vidi, qui hoc Ammonio plura legisset.* VALES.

Didymus multiplicis scientiae coepti memorabilis] *ſ. *multiplicis scientiae captu memorabilis:* ex Gruteri coniectura.* Mſ. *capti memorabilis*. Divinent alii. LINDENBR.

Coepti memorabilis.] Legendum esse conieceram *scriptis memorabilis.* *Eodem enim errore in libro 15. ubi legitur, *quasi proscripti i. nec. Mri. mil. etc.* cap. v. MSS. omnes habent *quasi procapti, etc.** Erit fortasse, cui haec Iani Gruteri coniectura magis arrideat, *multiplicis scientiae captu memorabilis.* VALES. Eam non ut coniecturam, sed ex MSS. profert Ian. Wouwerius cap. XVII. Polymath. GRON.

In illis VI. libris, ubi Tullium reprek.] Contra hos Didymi libros pro Cicerone scripsit Suetonius Tranquillus, teste Suida. VALES.

Didymus Chalcenterus] cui triplex quasi aes circa pectus esset, ferreae homo industriae. — *Eminuit.* Al. *emicuit,* quod melius esse videtur Salmasio ad Solin. p. 28. — *Imperfecte* non satis iuste. W.

Sillographos imitatus scriptores maledicos] Suid. Σίλλος ὁ μῶμος, ἢ ὁ μῶμος, καὶ ἡ κακολογία, καὶ ὁ χλευασμὸς, καὶ ὁ ταῦτα γράφων, σιλλογράφος. *Vid. Athenaeum lib. 1. pag. 22.* Sillorum libros tres Timonem Scepticum scripsisse Diogen. Laertius in eius Vita ait. *Ex quibus etiam versus quosdam in Platonem maledicentissimos adducit A. Gellius Noctium Attic. l. 3. c. 17.* LINDENBR.

Sillographos imitatus scriptores.] Silli Graece dicuntur maledica et satyrica carmina, atque inter poesim a Polluce recensentur in lib. 4. Hesychius, σίλλος, ait, ἔμμετρον σκῶμμα. Eustathius in 2. Iliad. ait a veteribus Criticis notatum esse, eo genere carminis primum usum esse Homerum in describendo Thersite, et ubi Thersites Reges irridet: esse autem sillos genus poësis comicae, qua qui utuntur, sillographos dici. Et Iulianus in tractatu, quomodo Cynice sit philosophandum, ait Archilochum ideo fabulas carminibus suis miscuisse, ut poëta, non autem sillographus haberetur. Inter sillorum poëtas numeratur a Strabone in lib. 14. p. 643. Almel. Xenophanes Colophonius Physicus: sed omnium celeberrimus fuit Timon Phliasius, qui tribus libris omnes dogmaticos laceravit, in quibus Xenophanem illum, de quo dictum est, loquentem inducebat, ut ait Sextus in lib. 1. Hypotyp. et Diogenes Laërtii f. In eo autem opere Timon parodia frequenter usus est, translatis ex Homero versibus, atque hemistichiis. Hoc est quod Diogenes ait in eius vita: σιλλαίνει τοὺς δογματικοὺς ἐν παρῳδίας εἴδει. Exempli gratia de Ctesibio Menedemi discipulo dicit in Sillis;

Δειπνομανὴς, νεκροῦ ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἀκύλιστον.

qui versus annon ex hoc Homerico per parodiam translatus est?

Οἰνοβαρὲς, κυνὸς ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἐλάφοιο. VALES.

Sillographos] dictos a *sillis*, mordacium carminum genere, Romanorum quodammodo satiris simili, v. Casaubonum de Satyrica Graecorum poësi et Satira Rom. ed. Rambach. p. 219. — *Putredulis* (rectius putridulis, vel putidulis) raucis. W.

Vanus catulus.] Sic placuit P. Castello, cum in Edit. Rom. legeretur *canus catulus*, perinde ac in Ms. Flor. [ac Colbert.] At in Regio codice *canis catulus* scriptum reperi. Politianus in cap. 1. Miscellaneorum, ubi hunc locum usurpat, lucernarium catulum dicit. VALES. Ernest. f. v. canus coniecit *catus catulus*. W.

17. *Ne nunc quidem in eadem urbe doctrinae variae silent.*] De Aegyptiis Menander Rhetor in libro 3. idem dicit: ubi docet quomodo urbes a studiis laudandae sint pag. 608. ὡς περὶ Αἴγυπτον ἀστρολογίαν καὶ γεωμετρίαν ἀξιοῦσι παρ' αὐτῶν γεγενῆσθαι. Et antea de Alexandrinis dixerat: ἔτι δὲ καὶ νῦν τοὺς Ἀλεξανδρέας ἐπὶ γραμματικῇ, γεωμετρίᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ.* VALES.

Recalet apud quosdam adhuc licet, atros consideratio mundani motus.] Per *atros* quos intelligat, incertum est. Videtur tamen denotare Christianos, quorum vestitus talis, praecipue Monachorum, quos in Bruchio istis temporibus degisse paullo ante laudata Hieronymi verba probant: et de colore hoc atro quo utebantur, Eunapius in Aedes. *Verior tamen videtur lectio, si ἀντὶ τοῦ *atros*, *raros* legamus. Quosdam nempe, sed paucos reperiri, qui motuum caelestium studio capiantur.* LINDENBR.

Licet atros.] Malim *licet raros.* Sic fere in lib. 19. sub finem: *Nostri quoque licet rari videbantur exanimes.* Nam de Monachis pulla veste amictis intelligere, ut Lindenbrogius coniiciebat, absurdum mihi videtur. VALES.

Haud numero pauci.] Haec est emendatio P. Castelli. Nam in Editione Rom. perinde ac in codice Regio, *et Tolos.* [ac Colbert.] legitur, *aut numeros pauci.* Unde apparet sic a Marcellino scriptum fuisse, *doctique sunt numeros haud pauci*, id est arithmeticam. VALES.

Scientia, quae fatorum vias ostendit] ars divinandi, futura praedicendi. W.

18. *Medicinae autem*] Alexandrini Medici quanto in pretio istis temporibus fuerint, indicat Galenus in lib. de Anatom. et Iulianus August. Epist. XLVI. LINDENBR.

Medicinae a. ita studia augentur in dies.] Libanius in libri IV. epistola 95. ad Marium de Chrysogono Phoenice, suo discipulo loquens, ait, eum relicta Schola sua navigasse in Aegyptum, ut Medicinam ibi cito disceret sub Professore Magno. Idem testatur etiam Theodoritus in Epistola 224. Fulgentius Planciades in l. 1. Mythologici Alexandriae in cunctis fere angiportis fuisse Medicorum domicilia scribit.* VALES.

Licet opus ipsum redoleat.] Id est, licet opere ipso prodatur Medici peritia. Simile est apud Graecos illud proverbiale dicendi genus: αὐτὸ δείξει τὸ ἔργον: de quo Suidas et Hesychius. Aristophanes in Lysistrata: Τοὔργον τάχ' αὐτὸ δείξει. Aeschines contra Ctesiphontem: καὶ αὐτὸ ἔδειξε τὸ ἔργον. Utitur etiam Iulianus in Epist. ad Alexandrinos. Sic apud Terentium in Eunucho, Actu 3. Scena 2.

Th. *Perpulcra credo dona, haud nostris similia.*
Parm. *Res indicabit.*

Et iterum in actu 4. et alibi saepe. Quae cum ita sint, non probo eam lectionem, quam ex Fauch. codice profert Gruterus: *Licet opus id non red.* VALES.

19. *Intelligendi divini* τοῦ θείου, naturae Deorum, numinis, *aditionem*, quae vox si sana est, aditus, vias denotare videtur. Ernestius dubitabat, an praeferendum esset *editionem.* — *Praesensionum*, divinationum, nam paullo post de Anaxagora tremores terrae *praedicente.* W.

Mathemata huiusmodi ab Aegypto] Strabo lib. XVII. pag. 542. Suid. in Γεωμετρία. LINDENBR.

Mathemata.] In Codice Regio [et Colbert.] et Editione Rom. lacuna erat, quam Castellus *Matheseos* vocabulo suppleverat. Exstitit postea Gelenius, qui *Mathemata* edidit: quod nullo modo hic convenire indico, *mallemque omnino rescribere, *huiusmodi arcana.** VALES. *Mathemata* disciplinas omnino. W.

20. **Heic primum homines ad v. religionum incunabula pervenerunt.*] Primi omnium Aegyptii et Deorum notitiam habuisse, et templa ac delubra exstruxisse, et sollemnes conventus instituisse dicuntur. Primi etiam nomina sacra intellexisse, et sermones mysticos docuisse perhibentur: ut tradit Lucianus in libro de Dea Syria. Sed et Apollinis oraculo id ipsum confirmatur, quod ex Porphyrio refert Eusebius in libro 9. Praeparationis Evang. capite x. tribus versibus:

Ἀτρωπικοὶ δὲ ἔασαν ἀδάφατοι ἐγγεγαῶτες,
Αἳ πρῶτοι μερόπων ἐπ᾽ ἀπείρονα πρῆξιν ἔφηναν.
Οἱ τὸ καλὸν πίνοντες ὕδωρ νειλώτιδος αἴης.

Ad quos versus allusisse videtur Marcellinus noster paullo supra, ubi dicit: *Sed si intelligendi divini aditionem multiplicem, etc.* Eodem referendus videtur locus Chrysostomi ex Homilia 8. in Matthaeum, ubi de Aegypto ita loquitur: καὶ τὴν ποιητῶν καὶ φιλοσόφων καὶ μάγων μητέρα, καὶ τὴν πᾶν εἶδος μαγγανείας εὑροῦσαν, καὶ τοῖς ἄλλοις διαδοῦσαν, ταύτην ὄψει νῦν ἐπὶ τοῖς ἁλιεῦσι καλλωπιζομένην. Id est: *Et illam Poëtarum et Philosophorum et Magorum parentem, et quae omne maleficii genus invenit, ac reliquis etiam hominibus communicavit, videbis modo piscatorum magisterio gloriantem.* VALES.

Conditas scribis arcanis.] ſσ. *scriptis arcan.* LINDENBR.

Condita scribis arcanis.] In Fauchetii libro legitur *scriptis arc.* quod equidem probo. Intelligit enim ἱερὰς βίβλους, quas a Mercurio Trismegisto patre Tat interpretatas in adytis Aegyptiorum reconditas esse tradit Manetho. ἱερατικὰ βιβλία vocat Clemens in lib. 6. Strom. quem vide. Ait enim 42. Mercurii libros fuisse. Ex his libris quidam fuit τὰ γενικὰ τοῦ ἑρμοῦ dictus: fuere et κυρανίδες βίβλοι, de quibus docte Cl. Salmasius in Praefatione ad Solinum: fuere et τὰ φυσικὰ τοῦ ἑρμοῦ, quae citat Zosimus in lib. 9. de Chemia. Citatur et ἱερὸς λόγος a Stobaeo in Physicis. VALES.

21. *Colens secretius Deos*] quasi interior ipsi familiaritas cum iis intercederet, uti Isocrates ait in Busiride p. 375. ed. Lange. ἀφικόμενος εἰς Αἴγυπτον — τήν τε ἄλλην φιλοσοφίαν πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκόμισε, καὶ περὶ τὰς θυσίας τε καὶ τὰς ἁγιστείας τὰς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιφανέστερον τῶν ἄλλων ἐσπούδασεν. W.

Femur suum aureum apud Olympiam saepe monstrabat] Iamblichus in Vita Pythag. pag. 131. (et ibi Külter p. 118. W.) *Apollonius in Historia Admiranda cap. 6. p. 105. Nicetas Choniat. in Thesauro Orthod. lib. 1. cap. 4. Origenes contra Celsum pag. 284. 288. Malchus de Vita Pythag. p. 18. vers. 7. LINDENBR.

Cum aquila colloquens subinde.] Iamblichus de Vita Pythagorae pag. 67. (p. 119. ed. Küster.) LINDENBR.

22. *Lapides e caelo casuros.*] Unicum lapidem e caelo casurum praedixit, ut ceteri omnes narrant. Sed cum Ammiano plures dicit Philostratus in lib. 1. de vita Apollonii, cap. 2. et Tzetzes in Chiliade 6. VALES. Cf. supra c. 8. W.

Putealem limum contrectans.] Cum multa apud veteres de Anaxagora scripta exstent, huius tamen praedivinationis nusquam mentio facta. De Pherecyde sane constat, eum tale aliquid praedixisse, non cum limum tangeret, sed cum putealem aquam biberet. Diogen. in Pherecyde. *Apollonius in Historia Admiranda pag. 104. cap. 5. Plin. lib. 2. c. 79. Cicero de Divinat. lib. 2. pag. 282. *An hoc eiusmodi est, quale Pherecydeum illud? qui cum aquam vidisset (ſσ. bibisset) ex puteo haustam, terrae motum dixit futurum.* * LINDENBR.

Solon sententiis adiutus Aegypti Sacerd. latis iusto moderamine Legib. Romano quoque Iuri.] Sane verum hoc, in componendis Legibus suis multa imitamenta ex Solonis axonibus Romanos sumpsisse. Cicero de Legib. 2. *In* XII. *de minuendo sumtu lamentationeque funeris translata sunt de Solonis fere Legi-*

bus. Ex iisdem etiam Syllam sumptuarias Leges reparasse Ammianus lib. XVI. scribit. Vid. Isidor. Origin. lib. v. cap. I. LINDENBR.

Solon sententiis adiutus Aegypti Sac.] Haec caute accipienda sunt: nam constat Solonem latis demum legibus in Aegyptum venisse, ut testatur Herodotus lib. I. c. 30. Heraclides de Republ. Athen. et Plutarchus in Solone. VALES.

Latis legibus] in XII. Tabulas receptis. W.

Sermonum ampl. Iovis aemulus non visa Aegyp.] Legendum: *Iovis aemulus Plato visa Aegypto, etc.* Certe id de Platone intelligendum esse non dubito, de quo ab antiquis dictum accepimus, Iovem, si Graece loqui vellet, sicut Platonem esse locuturum. Dionysius Halic. περὶ δημοσθένους δεινότητος. ἤδη δέ τινων ἤκουσα ἐγὼ λεγόντων, ὡς εἰ καὶ παρὰ θεοῖς διάλεκτός ἐστιν ἣ τὸ τῶν ἀνθρώπων κέχρηται γένος, οὐκ ἄλλως ὁ βασιλεὺς ὢν αὐτῶν διαλέγεται θεὸς ἢ ὡς πλάτων. Hoc de Platone dictum Ciceroni tribuit Plutarchus in eius vita: sed Cicero ipse in Bruto c. 31. aliis tribuit. *Quis enim*, inquit, *uberior in dicendo Platone? Iovem aiunt Philosophi, si Graece loquatur, sic loqui.* Idem de Democrito veteres quidam dixerant. Sextus Empiricus lib. 7. δημόκριτος δὲ ὁ τῇ Διὸς Φωνῇ παρεικαζόμενος ob certitudinem eius dictorum. VALES.

Per sublimia gradiens sermonum amplitudine] sublimi et gravi dictione. W.

23. *Subfusculi*] subnigri. Praeter Ammianum laudat Gesner h. v. Appuleium. W.

* *Magisque maestiores.*] Atqui Dio Chrysostomus in Oratione 32. ad Alexandrinos, γελοίους eos fuisse testatur in ipso Orationis exordio, et sub finem pag. 393. ἱλαροὺς eosdem appellat. Quare assentior propemodum Claudio Salmasio, qui in Exercitationibus ad Solinum hunc Marcellini locum sic emendat: *Et atrati magis quam maesti oris.* Mox legendum puto: *Graciles, minuti, et aridi,* idque ex vestigiis veteris scripturae. Nam in codice Vaticano et in Editione Rom. scriptum est: *gracilem niti et ardi:* in Colbertino Ms. *gracilem niti et aridi.** VALES. Ingeniosa profecto est Salmasii coniectura, sed vereor, ut certa. Loquitur enim Ammianus, ni fallor, de Aegyptiis omnino, qui, ut vicini Syri, atra bile laborasse videntur, non de Alexandrinis, qui peregrinorum civium, quos illa urbs permultos habebat, quotidiana consuetudine ad laetitiam usque et luxum adeo mitigari se passi sunt. W.

Ad singulos motus excandescentes] levissimo animi motu affecti vehementius exardescunt. *controversi,* rixosi. *reposcones* (vox Ammiano propria) *acerrimi* Gesnerus recte eosdem esse dicit, qui Ciceroni in Bruto .... flagitatores sunt acres, molesti et assidui. cf. supra c. 6. — *Inficiando tributa* tergiversando, ne tributa solvant. W.

Nulla tormentorum vis.] Idem de Aegyptiis refert elegantissimus scriptor Aelianus lib. 7. ποικίλ. ἱστ. cap. 18. αἰγυπτίους φασὶ δεινῶς ἐγκαρτερεῖν ταῖς βασάνοις, καὶ ὅτι θᾶττον τεθνήξεται ἀνὴρ αἰγύπτιος στρεβλούμενος ἢ τ' ἀληθὲς ὁμολογήσει. De furacitate Aegyptiorum videndus est Diodorus Siculus lib. I. c. 80. qui idcirco severissimas leges de furtis ab Aegyptiorum Regibus latas esse commemorat. VALES.

* *Quae obduratum ullius pectus latrociniis.*] Cum in Mss. Vatic. Regio, Tolos. ac Colbert. et in Editione Rom. sic lega-

tur: *Quae obdurato illius pastus latrocini invito elibere potuit*, etc. in Colbert. *eligere*; locum feliciter restitui: *Quae obdurato illius tractus latroni invito elicere potuit, ut nomen prope dicat.* VALES.

24. *Superatis apud Actium bello navali Antonio et Cleopatra, provinciae nomen accepit.*] Strabo lib. XVII. Ἐπαρχία νῦν ἐστὶ, φόρους μὲν τελοῦσα ἀξιολόγους, ὑπὸ σωφρόνων δὲ ἀνδρῶν διοικουμένη τῶν πεμπομένων ἐπάρχων ἀεί. LINDENBR.

Aridam Libyam supremo Apionis Regis consecuti sumus arbitrio.] Rufus Festus in Breviario c. 13. *Cyrenas cum ceteris civitatibus Libyae Pentapolis Ptolemaei antiquioris liberalitate suscepimus. Libyam supremo Apionis Regis arbitrio sumus adsecuti.* Liv. Epitome lib. LXX. Appianus de Bello civil. lib. I. c. III. Eutropius lib. VI. LINDENBR.

Supremo Apionis Regis.] Haec et superiora omnia ex Rufi Festi Breviario prope ad verbum Ammianus exscripsit. *Cyrenas*, ait Festus c. 13. *cum ceteris civitatibus Libyae Pentapolis, Ptolemaei antiquioris liberalitate suscepimus. Libyam supremo Apionis Regis arbitrio sumus adsecuti. Aegyptus omnis, sub amicis Regibus fuerat; sed victa cum Antonio Cleopatra, provinciae formam Octaviani Caesaris Aug. temporibus accepit.* Quin Ammianus noster a Festo mutuatus sit, dubium non est. Scripsit enim post Rufum Festum. Hic Valenti Aug. opus suum nuncupavit: noster autem Ammianus Historiam scripsit imperante Theodosio, ut in Prolegomenis ostendimus. Sola superest difficultas, quis ille sit Ptolemaeus antiquior Cyrenarum Rex, et an alius sit ab Apione. Hieronymus in Chronico Olymp. 171. *Ptolemaeus*, ait, *Cyrenarum Rex moriens, Romanos testamento dimisit heredes.* Idem Olymp. 178. anno 3. *Libya per testamentum Apionis Regis Romanis relicta.* Ex quibus locis Scaliger in Eusebianis Animadvers. et ante eum Sigonius in lib. 1. de antiquo iure provinciarum, duos fuisse Ptolemaeos asserit, alterum Cyrenarum, alterum siccioris Libyae sive Ammoniacae Regem, et utrumque Apionem esse dictum. Verum duos fuisse Ptolemaeos Apionas numquam mihi ipse persuadere potui, neque tanti est apud me horum trium Scriptorum hac in parte auctoritas maxime cum Livius epitome 70. et Eutropius VI. 11. (9.) Iustinus XXXIX, 5. atque Appianus lib. 1. bellorum Civil. c. 111. et in Mithridat. c. 121. unum Ptolemaeum Apionem Cyrenarum Regem agnoscant, Ptolemaei Physconis ex pellice filium, quem Cicero in 2. contra Rullum, et Tacitus lib. 14. c. 18. ac Eutropius Apionem simpliciter appellant. Atque hic Ptolemaeus moriens Cyrenarum Regnum pop. Rom. reliquit. Cyrenarum autem Regno etiam siccior Libya tunc quidem continebatur: quae longe postea a Cyrenaica, seu Pentapoli disparata est, ut Ammianus supra testatur. Quod igitur Apionis illius Regis Libyae commenticii testamentum? cum ex Ptolemaei Cyrenarum Regis testamento haec universa pars Libyae Romanis iam legata fuisset. An id umquam tacuisset Titus Livius? cuius etsi libri interciderunt, Epitomas tamen, seu potius, ut appellare soleo, Prologos maxima diligentia confectos habemus. VALES.

Cyrenas cum residuis civit.] Quando primum Cyrene in provinciae formam redacta sit, difficile est dicere. Neque enim statim post obitum Ptolemaei Apionis provinciae ius accepit. Decessit Ptolemaeus Apion Cyrenarum Rex C. Cassio, et Cn. Domi-

zio Coss. anno Urbis conditae 657. ut docet Iulius Obsequens ex T. Livio, et Cassiodorus in Fastis, ex D. Hieronymo in Chronico. Epitome Livii lib. 70. *Ptolemaeus Cyrenarum Rex, cui cognomentum Apionis fuit, heredem pop. R. reliquit. Eius regni civitates Senatus liberas esse iussit.* Diuque liberae ac per id seditionibus obnoxiae Cyrenae manserunt, Romanis bello Mithridatico ac Civili tum maxime occupatis. Certe anno Urbis 667. iamtum Cyrenaeos legitimis Regibus spoliatos, ac libertate sua male usos comperio. Nam Plutarchus in Lucullo, initio, narrat Lucullum a L. Sylla Athenas oppugnante missum esse in Aegyptum ac Syriam ad classem comparandam, (id autem gestum esse eo quo dixi anno testatur Sigonius in Fastis) eumque, cum Cyrenas appulisset, Cyrenaeos offendisse bellis Civilibus ac continuis Tyrannorum motibus vexatos. Ibi cum eum Cyrenaei rogassent, ut sibi leges ferret, fecit id sapientissime, eosque in meliorem statum reduxit. Quod si Tyrannorum Cyrenensium nomina quis requirit, idem Plutarchus in lib. de fortibus mulierum gestis docet, Nicocratem filiumque eius Leandrum fuisse, quos circa bellum Mithridaticum scribit tyrannidem Cyrenis invasisse. Ex quibus patet verissimum esse id quod in Epitome Livii memoratur, Senatum scilicet iussisse, ut Ptolemaici Regni civitates liberae essent. Alioquin, si in provinciae formam redactae fuissent Cyrenae, quomodo in Provincia populi Rom. pater ac filius tamdiu tyrannidem exercere potuissent? Confecto demum Cretico bello Cyrenaica provinciae formam accepisse mihi videtur circa annum Urbis 686. Movet me Eutropius, qui lib. 6. c. 11. postquam Creticum bellum retulit, haec subiungit: *Quo tempore Libya quoque Romano Imperio per testamentum Apionis qui Rex eius fuerat, accessit, in qua inclytae civitates erant Berenice, Ptolemais, et Cyrenae.* Sic enim Eutropii verba intelligo, non ut Apion tunc mortuus sit, quem tot antea annis decessisse supra probavimus: sed ut tunc primum Cyrenaica provincia pop. Rom. facta sit. Nam de ficticio Apione fictioris Libyae Regulo Eutropii verba accipere, somniare est, et contra Eutropii mentem. Aut enim de Ptolemaeo Cyrenes Rege verba Eutropii accipienda sunt, aut Cyrenas bis pop. Rom. legatas a duobis Ptolemaeis, qui ambo Apiones dicantur, admittere oportet: quod cum nullus omnino Scriptor nos expresse docuerit, nonnisi temere affirmari credive potest. Atque ex hoc Eutropii loco male intellecto, Rufi Festi, atque Ammiani, Divique Hieronymi fluxisse error videtur. Ceterum Appianus in lib. 1. Civil. paullo antea Cyrenaicam provinciam factam indicat Olymp. 176. id est anno Urbis 677. τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους ἕκτης ἑβδομηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος οὔσης δύο ἐκ διαθηκῶν ἔθνη Ῥωμαίοις προσεγένετο, Βιθυνία τε Νικομήδους ἀπολιπόντος, καὶ Κυρήνη Πτολεμαίου τοῦ Λαγίδου. Quae eodem modo accipienda esse atque illa Eutropii apparet ex iis quae modo disputavimus. Fallitur ergo Onufrius, qui in libris de Imperio Romano Cyrenaicam ab Aug. provinciam factam esse scribit, Cretaeque insulae contributam. Refellit id Appianus, qui lib. 5. Civilium c. 8. narrat, Cretam ac Cyrenaicam provincias Bruto et Cassio decretas esse. VALES. Difficultatem loci omnem optime enodavit Tzschuckius ad Sext. Rufum c. 13. W.

Libri ſequentes *librariae Weidmanniae* Lipſiae ſumtibus ſunt editi coëmtive pretiisque quae indicavimus venduntur.

Abulfedae Tabulae quaedam geographicae et alia eiusdem argumenti Specimina, e Codd. Biblioth. Leidenſis nunc primum arabice edidit Frid. Theo. *Rinck*. 8 mai. 1791. 1 thlr. 4 gr.

— — Idem liber, charta belg. opt. 1 thlr. 16 gr.

Artedi, Petri, Synonymia piſcium graeca ac latina, emendata, aucta atque illuſtrata. Sive hiſt. piſcium naturalis et literaria ab *Ariſtotelis* usque aevo ad ſaeculum XIII. deducta duce Synonymia piſcium P. *Artedi*. Accedit Diſputatio de veterum ſcriptorum Hippopotamo, cum tab. III. aeri inciſis, auctore Io. Gottl. *Schneidero*. 4 mai. 1789. charta ſcript. 4 thlr.

Ariſtophanis Nubes, graece et latine, cum ſcholiis graecis et animadverſ. illuſtravit T. C. *Harles*. 8 mai. 1788. 1 thlr. 8 gr.

Bocharti, Sam., Hierozoicon, ſive de animalibus ſacrae ſcripturae. Recenſuit ſuis notis adjectis E. F. C. *Roſenmüller*. III. Tomi. 4 mai. 1793—96. 19 thlr.

— —. Idem liber, charta ſcript. 23 thlr.

Bos, Lamberti, Ellipſes graecae. Cum priorum editorum ſuisque obſervationibus edidit Godofr. Henr. *Schaefer*. 8 mai. 1808. Charta membranacea, ſcript. nec non bibula.

Bruckeri, Iac., Hiſtoria critica Philoſophiae a mundi incunabulis ad noſtram usque aetatem deducta. Edit. ſecunda, Volumine VIto acceſſionum et ſupplementorum auctior. VI Volumina, 4 mai. 1767. 25 thlr.

— — Idem liber, charta ſcript. 30 thlr.

— — Eiusdem libri Appendix, acceſſiones, obſervationes, emendationes, illuſtrationes atque ſupplementa exhibens. Operis integri Vol. VItum. 4. 1767. 5 thlr.

Codex epiſtolaris *Rudolphi I.* Rom. Regis, Epiſtolas CCXXX anecdotas continens. Ex Cod. Mſpto membranaceo biblioth. publ. Trevirenſis eruit —, correctis inſuper, et Supplemento auctis, a *Gerberto* editis, aliis XV. — Auctario duplici epiſtolar. et chartarum, ad res Bohemiae ſub *Primisl. Ottocaro* R. II. geſtas, et ad Electiones Regum German. ſaec. XIII. et XIV. pertinentium, ex Tabulario ſanctiori *Mogunt.* et *Colon.* inſtruxit, luci publicae, commodisque utentium conſignavit Dr. Franciſc. Ioſeph. *Bodmann*. 8 mai. 1806. 1 thlr. 18 gr.

— — Idem liber, charta ſcript. gall. 2 thlr.

Dionyſii, Halicarnaſſei, de ſtructura orationis Liber. Recenſuit ac priorum editorum ſuasque notas adiecit Godofr. Henr. *Schaefer*. Accedunt eiusdem Meletemata critica in *Dionyſii* Halic. artem rhetoricam. 8 mai. 1808. Charta membranacea, ſcript. nec non bibula.

Dionyſii, Halicarnaſſenſis, Archaeologiae romanae quae ritus romanos explicat ſynopſis. Adornavit, animadverſiones interpretum ſuasque et indicem in uſum tironum locuplet. adiecit Dav. Chriſt. *Grimm*; accedunt auctaria quaedam. 8 mai. 1786. 1 thlr. 20 gr.

Fabricii, Io. Alb., Bibliotheca latina nunc melius delecta, rectius digeſta et aucta diligentia Io. Aug. *Erneſti*. III Tomi. 8 mai. 1773. 74. 3 thlr. 16 gr.

— — Idem liber, charta ſcript. 4 thlr. 16 gr.

Fabulae Aesopicae, graece, recensuit, varias lectiones atque animadversiones addidit I. C. G. *Ernesti*. Accedit Dissertatio de fab. Aesop. et Index graeco-latinus. 8. 1781. 12 gr.

Freytagii, Frid. Gotth., Adparatus litterarius, ubi libri partim antiqui, partim rari recensentur, collectus. III Tomi. 8 mai. 1752—66. 2 thlr. 16 gr.

Gottleberi, Io. Chr., Animadversiones ad Platonis Phaedonem et Alcibiadem secundum. Adiuncti sunt excursus in quaestiones Socraticas de animi immortalitate cum summa Phaedonis. 8 mai. 1771. 18 gr.

Harlesii, T. C., brevior notitia literaturae romanae, inprimis scriptorum latinorum, cum Suppl. 1 et 2. III Tomi. 8. 1789—1801. 4 thlr. 4 gr.

Harlesii, T. C., brevior notitia literat. romanae, inprimis scriptor. latin. in usum studiosae iuventutis. 8. 1803. 1 thlr.

Hoogeveen, Henrici, Doctrina particularum linguae graecae. In Epitomen redegit Christ. Godofr. *Schütz*. Editio secunda, auctior et emendatior. 8 mai. 1806. Charta impress. 1 thlr. 6 gr.

— — Idem liber, charta scripta. 2 thlr. 18 gr.

Homeri Hymni et Epigrammata. Edidit Godofredus *Hermannus*. 8 mai. 1806. Charta impress. 1 thlr. 4 gr.

— — Idem liber, charta script. gall. 1 thlr. 12 gr.

— — Idem liber, charta pergamena (Velin) 2 thlr. 6 gr.

Isocratis Panegyricus, recensuit, animadversionibus illustravit D. Sam. Fr. Nath. *Morus*. Editio tertia auctior. 8 mai. 1804. 16 gr.

Leonidae utriusque Carmina. Cum argumentis, varietate lectionis, scholiis et commentario edidit et indice ornavit A. C. *Meinecke*. 8. 1791. 14 gr.

Longinus, Dionysius, de sublimitate, ex recensione Zachariae *Pearcii*. Animadversiones interpretum excerpsit, suas et novam versionem adiecit D. Sam. Frid. Nath. *Morus*. 8 mai. 1769. 1 thlr. 4 gr.

— — Idem liber, cum eiusdem libello animadversionum ad Longinum. 8 mai. 1769 et 1773. 2 thlr. 8 gr.

Lydi, Ioan. Laur., Opusculum de Mensibus ex codd. MSS. Biblioth. Barberinae et Vaticanae, et Fragmentum de terrae motibus ex cod. Bibl. Angelicae Romanae. Graece edidit, varietatem lect. et argumenta adiecit N. *Schow*. 8 mai. 1794. 14 gr.

Schleusneri, I. F., novum Lexicon graeco-latinum in Novum Testamentum. Congessit et variis observationibus philologicis illustravit. II Tomi. Edit. tertia emend. et auct. 8 mai. 1808. (sub prelo)

— — Idem liber, charta script.

— — Idem liber, charta belg.

Eiusdem Additamenta ad novi Lexici graeco-lat. in N. T. editionem primam. 8 mai. 1801. 16 gr.

— — Idem liber, charta script. 1 thlr.

— — Idem liber, charta belg. 1 thlr. 12 gr.

Theocriti Reliquiae, graece et latine, ex recensione et cum animadversionibus Th. Chr. *Harlesii*. 8 mai. 1780. 1 thlr. 20 gr.

Zosimi Historiae, graece et latine; recensuit, notis criticis et commentario historico illustravit Io. Frid. *Reitemeier*; ad calcem subiectae sunt animadversiones nonnullae C. G. *Heynii*. 8 mai. 1784. 1 thlr. 20 gr.

— — Idem liber, charta scriptoria. 2 thlr. 16 gr.

